Nr 111

Kungl. Maj:ts proposition angående regional utveckling och hushållning med mark och vatten; given Stockholms slott den 20 oktober 1972.

Kungl. Maj:t vill härmed, under åberopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över inrikes- och civilärenden för den 29 september 1972 och för denna dag,

dels föreslå riksdagen att bifalla de förslag om vars avlåtande till riksdagen statsministern hemställt,

dels bereda riksdagen tillfälle att avge yttrande över vad statsministern förordat.

Under Hans Maj:ts
Min allernådigste Konungs och Herres frånvaro

CARL GUSTAF

OLOF PALME

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen läggs fram förslag om ett regionalpolitiskt handlingsprogram för hela landet och riktlinjer för hushållningen med mark och vatten.

Det *regionalpolitiska handlingsprogrammet* grundas på länsprogram 1970, som länsstyrelserna har upprättat i samverkan med kommunerna och som lades fram i slutlig form vid årsskiftet 1971–1972. Insatserna för att förverkliga de långsiktiga och ambitiösa mål för regionalpolitiken som ställdes upp av 1964 och 1970 års riksdagar måste fortsätta för att de regionala obalansproblemen skall få godtagbara lösningar. Propositionens utgångspunkt är därför att arbetet på att tillförsäkra människorna i olika delar av landet så långt möjligt likvärdiga levnadsbetingelser måste fullföljas med all kraft.

I propositionen preciseras de *regionalpolitiska målen* mer än som skett tidigare. Sammanfattningsvis uttalas att våra successivt ökade resurser målmedvetet skall utnyttjas för att i länen bygga upp orter av olika karaktär som inbördes kompletterar varandra så att de i möjlig mån kan ge människorna samtidig tillgång till yrkesarbete, god service och en positiv yttre miljö. Till ledning för planeringen i länen och för fördelningen av de samhälleliga resurserna mellan dessa föreslås ramar i form av befolkningstal för tiden t. o. m. år 1980. Planeringstalen anger det intervall inom vilket utvecklingen förutsätts ligga. I länen inom det allmänna stödområdet, vilka nu har uttalade regionala obalansproblem,

bör planeringen grundas på en i stort sett oförändrad befolkning år 1980. Utanför stödområdet bör planeringen inriktas på vad en rimlig prognos för utvecklingen kan innebära utan insats av speciella tillväxtfrämjande åtgärder. I fråga om storstadsområdena förutsätts någon dämpning av tillväxttakten.

I huvudsaklig överensstämmelse med förslag som lagts fram i länsprogrammen förordas i propositionen en *plan för utveckling av den regionala strukturen*. I denna beskrivs vilka funktioner olika orts- och regiontyper bör fullgöra i regionala sammanhang. Följande ortstyper anges: storstadsområden, primära centra, regionala centra och kommuncentra. Vid sidan av de tre storstadsområdena redovisas 22 primära centra och ett sjuttiotal regionala centra. Övriga huvudorter i kommunerna enligt den snart genomförda kommunindelningen betecknas kommuncentra.

Regionalpolitiken arbetar med ett brett register av åtgärder. Åtgärderna berör många olika former av samhällsaktivitet som har betydelse för den geografiska fördelningen av näringsliv och befolkning. Regionalpolitiken arbetar därför inte enbart med medel som direkt syftar till att påverka den regionala utvecklingen – lokaliseringsstöd – utan i lika hög grad med effekterna av den offentliga sektorns expansion och regionala utveckling. En rad *konkreta åtgärder inom olika samhällssektorer* förutskickas i propositionen för att förverkliga den förordade regionala strukturen. Åtgärderna berör bl. a. reformerad skatteutjämning, utlokalisering av statlig verksamhet, industripolitiska åtgärder, åtgärder på trafikområdet, förbättrat regionalpolitiskt stöd och särskilda åtgärder i glesbygderna. I fråga om vissa regionala centra och kommuncentra, främst inom inre stödområdet, förutsätts särskilda åtgärder efter hand bli nödvändiga för att människorna där skall få tillgång till en tillfredsställande service.

Övervägandena om *hushållningen med mark och vatten* innefattar vissa allmänna riktlinjer för lokal och regional planering i sådana fall då anspråken på naturresurser från olika *verksamhetsområdens* sida står i konflikt med varandra. De verksamheter som behandlas är främst de areella näringarna, friluftsliv, fritidsbebyggelse, vetenskaplig naturvård, kulturminnesvård och sådan industri som har särskilda behov av naturresurser eller förorsakar betydande miljöstörningar. Vidare anges riktlinjer anknutna till *geografiska områden*, främst kusterna, fjällen och älvdalarna. Genom dessa riktlinjer avgränsas för det första områden vilkas vetenskapliga och rekreativa värde i riksperspektiv bedöms vara sådant att större miljöstörningar, t. ex. genom lokalisering av miljöstörande industri, inte bör få komma till stånd. Dessa riktlinjer bör bli långsiktigt bestämmande för naturresurshushållningen och inte frångås utan att synnerliga skäl föreligger. För det andra anges vissa riktlinjer för lokalisering av den behandlade industrin. Dessa riktlinjer måste kunna revideras bl. a. med hänsyn till den tekniska utvecklingen.

Riktlinjerna skall detaljeras och preciseras i ett fortsatt planeringsarbete inom län och kommuner. Väsentliga avsteg från riktlinjerna bör inte kunna göras utan riksdagens hörande. I propositionen anges huvud-

dragen i *organisationen* av det fortsatta arbetet med att dels fullfölja planeringsriktlinjerna, dels vidareutveckla den fysiska riksplaneringen inom ramen för en mera integrerad samhällsplanering. Ett fortlöpande samarbete mellan stat och kommun förutsätts.

I propositionen läggs också fram förslag till *lagstiftning* som skall säkra att planeringsriktlinjerna fullföljs i den kommunala planeringen och vid beslut om lokalisering av viss industri. I detta syfte föreslås att regeringen skall kunna lämna direktiv rörande en kommunal översiktsplanering och att regeringen skall överta avgörandet i frågor om var sådan industri får förläggas.

Vidare föreslås lagändringar för att stärka samhällets, i synnerhet kommunernas, ställning i den lokala planeringen. Enligt förslaget skall i fortsättningen all bebyggelse föregås av en prövning av var och när den från allmän synpunkt bör få komma till stånd. För att motverka markspekulation och opåkallad markvärdestegring föreslås att vid bl. a. generalplanering och förordnanden enligt naturvårdslagen ersättning i framtiden skall utgå för faktiska intrång som kan förorsakas av planeringen men inte, som f. n. är fallet, för bortfall av förväntningsvärden.

Utdrag av protokollet över inrikesärenden, hållet inför Hans Kungl. Höghet Kronprinsen-Regenten på Stockholms slott den 29 september 1972.

Närvarande: statsministern PALME, ministern för utrikes ärendena WICKMAN, statsråden STRÄNG, ANDERSSON, JOHANSSON, HOLMQVIST, ASPLING, NILSSON, LUNDKVIST, GEIJER, MYRDAL, ODHNOFF, MOBERG, BENGTSSON, NORLING, LÖFBERG, LIDBOM, CARLSSON.

Statsministern anför efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter.

Svenskt näringsliv har under efterkrigstiden genomgått en snabb omvandling. Stora delar av befolkningen har förlorat sin tidigare anknytning till jord- och skogsbruket och gått över till andra näringar. Företagare och löntagare har gemensamt byggt upp en effektiv industri. Ny teknik och nya vetenskapliga rön har möjliggjort en betydande produktionsökning. Utbyggnaden av kraftförsörjning och kommunikationer har också spelat stor roll för den industriella utvecklingen.

Industrins produkter har med framgång kunnat säljas på världsmarknaden. Folkhushållets gemensamma resurser har ökat kraftigt. Därmed har förutsättningar skapats för en välståndsökning som kommit folkflertalet tillgodo. Inkomsterna har höjts och arbetstiden förkortats. Den offentliga sektorn har byggts ut kraftigt. Med hjälp av de gemensamma resurserna har vi kunnat åstadkomma ökad social trygghet, bättre utbildningsmöjligheter och bättre bostadsstandard för alla grupper i samhället. För den enskilde har utvecklingen betytt både ökad trygghet och vidgad frihet.

Men den industriella expansionen har inte bara lagt grunden till välstånd. Den har också ställt människorna inför stora problem. Inom arbetslivet har rationaliseringar och effektivitetssträvanden drivit upp tempot och ökat påfrestningarna på löntagarna. Näringsliv och befolkning har i växande omfattning koncentrerats till vissa tätorter och vissa begränsade delar av landet. Folkomflyttningen har gått från norr till söder, från inland till kuster och från landsbygd till större tätorter. De problem som dessa förändringar har skapat har att göra med sysselsättningen och fördelningen av välfärden mellan olika grupper av befolkningen och olika delar av landet men också med miljön på arbetsplatserna, i bostadsområdena och i naturen.

I de bygder och orter som drabbats av folkminskning är arbetstillfällena färre och inkomsterna i regel lägre än i de delar av landet som gynnats av expansionen. En stor del av dem som i dag saknar arbete gör detta därför att det inte finns sysselsättningsmöjligheter på hemorten eller i närheten av hemorten. På åtskilliga håll har industrin inte kunnat ge arbete åt dem som brutit upp från jord- och skogsbruksnäringarna. I många industriorter är arbetsmarknaden så ensidig att den enskilde inte

har några valmöjligheter. Härtill kommer de risker för sysselsättningen som kan uppstå genom att vissa branscher är starkt koncentrerade till vissa regioner i landet – textilindustrin till Sjuhäradsbygden, glasindustrin till sydöstra Småland, järnbruken till Bergslagen osv. Svårigheter som drabbar en sådan bransch slår hårt mot befolkningen i den landsända där företagen i branschen har sin huvudsakliga produktion. Inte heller storstäderna saknar sysselsättningsproblem. Arbetsmarknaden i storstadsregionerna har fått vissa balansproblem på grund av rationaliseringar och vikande sysselsättning inom industrisektorn. Det gäller framför allt Storstockholm där arbetsmarknaden länge dominerats av privat och offentlig service och industrisektorn krymper snabbt.

Bristfälliga arbetsmiljöer och uppskruvade prestationskrav gör att många slås ut ur arbetslivet. Framför allt äldre och handikappade löper risk att bli ställda vid sidan av välfärden. I de större tätorterna är trängseln och köerna ofta besvärande. Många människor känner främlingskap i snabbt framväxande nya bostadsområden.

Industrialiseringsprocessen har också medfört att vi kommit att tära hårt på värdefulla naturresurser. Luft- och vattenföroreningarna har under senare år blivit ett allvarligt problem. Konkurrensen om den mest välbelägna marken har blivit allt hårdare – inte minst vid våra kuster. Den tyngre industrin söker sig till områden där det finns tillgång till djuphamn, kylvatten m. m. Det är ofta samma områden som är särskilt värdefulla för friluftslivet och som också är mycket efterfrågade för fritidsbebyggelse.

De problem som följt i industrialismens spår har gjort sig gällande i större eller mindre omfattning i alla utvecklade länder. Många industriländer upplever nu vikande industrisysselsättning. Inget land har kunnat förhindra att stora grupper av befolkningen står utanför arbetslivet. Knappast något land har gått fritt från regionala balansproblem med bristfälliga miljöer i storstäderna och uttalade sysselsättningssvårigheter i industrifattiga områden. Hotet mot miljön väcker oro i hela världen. Detta kom till klart uttryck vid 1972 års FN-konferens i Stockholm om den mänskliga miljön. Vid en jämförelse med de stora industriländerna ter sig de sociala problemen och miljöproblemen i vårt land trots allt ganska begränsade.

Problem av det slag som vi och åtskilliga andra industriländer brottas med har ett påtagligt samband med marknadskrafterna. Den koncentration av näringslivet som ligger i botten på problemen är ett samlat resultat av en mångfald beslut som fattats i företagen och grundats på bedömningar av utsikterna till avkastning på investerat kapital. Marknadsekonomins förtjänster ligger i dess effektivitet och dess förmåga att stimulera till teknisk förnyelse och till snabb anpassning efter förändringar i efterfrågan. Men marknadsekonomin har inget socialt innehåll. Det företagsekonomiska lönsamhetstänkande som den bygger på utgör inte något värn för människor och miljö. Därtill fordras politiska beslut.

Det är lätt att måla den industriella utvecklingens sociala

skadeverkningar i dystra färger. Men som helhetsbild blir en sådan skildring inte rättvisande. Man får inte glömma att industrialiseringen har öppnat möjligheter till en förbättring av ekonomisk standard och social välfärd som tidigare generationer inte kunde drömma om. Fortsatt produktivitetsökning inom industrin är också både nödvändig och önskvärd. Nödvändig, därför att vi för att bevara den välfärd vi uppnått är helt beroende av att våra företag kan hävda sig i den internationella konkurrensen. Önskvärd, bl. a. därför att det inte finns någon annan väg att skaffa resurser till förbättringar och reformer inom olika samhällsområden. Industrialismen rymmer fortfarande stora möjligheter.

Strukturförändringarna inom näringslivet kommer att fortsätta. Därmed förstärks visserligen de sociala riskerna. Men slutsatsen kan inte bli att vi i framtiden bör avstå från industriell expansion. Stagnation är i verkligheten liktydig med tillbakagång. Svaret på påpekanden om de sociala riskerna måste i stället bli att vad som behövs är att den tekniska och ekonomiska utvecklingen underordnas människornas behov och önskemål. Därvid står sysselsättningen i förgrunden. Arbete åt alla är ett rättvisekrav. Men det är också ett krav som har att göra med önskemål att utnyttja resurserna i samhället på ett rationellt sätt. Det kan förverkligas endast genom en politik som ger samhället och löntagarna möjligheter att i högre grad än hittills påverka besluten i näringslivet och styra den ekonomiska utvecklingen i stort.

Det är sedan åtskilliga decennier en huvuduppgift för samhällets organ att tränga tillbaka arbetslösheten och öppna arbetsmarknaden för nya grupper. 1930-talets krispolitik var det första försöket i stor skala att korrigera marknadskrafterna och övervinna lågkonjunkturens verkningar genom sysselsättningsskapande och produktionsfrämjande åtgärder. Under efterkrigstiden har arbetsmarknadspolitiken utvecklats till en slagkraftigt organiserad verksamhet med många medel till sitt förfogande för att hjälpa dem som drabbas av arbetslöshet till ny sysselsättning. De arbetsmarknadspolitiska åtgärderna har under 1960-talet och början av 1970-talet successivt kompletterats med en aktiv närings- och regionalpolitik. Den offentliga sektorn har vuxit snabbt. Som en följd av allt detta har den totala sysselsättningen ökat. Enbart under de senaste tio åren rör det sig om en ökning med ca 5 % – vilket betyder omkring 200 000 människor fler i arbete.

Arbetet på att bygga upp den nutida regionalpolitiken började år 1959 med en utredning om lokaliseringsstöd. Idén mötte då hårt motstånd inom näringslivet och betydande grupper i riksdagen. Men i mitten av 1960-talet kunde stödverksamheten inledas. Därefter har den lokaliseringspolitiska verksamheten snabbt utvidgats och vuxit ut till en regionalpolitik som omfattar både den privata och den offentliga sektorn. Inom de ca 900 företag som hittills fått lokaliseringsstöd hade före utgången av år 1971 skapats inemot 14 000 nya arbetstillfällen. Insatserna har främst koncentrerats till de norra delarna av landet men punktinsatser har gjorts också i södra och mellersta Sverige. Inom stödområdet har dessutom under åren 1965–71 ca 130 företag av

regionalpolitiska skäl fått tillstånd att ta i anspråk investeringsfondsmedel på sammanlagt drygt 600 milj. kr. för investeringar. Den beräknade sysselsättningseffekten av detta uppgår till ca 4 000 arbetstillfällen. Slutligen får man i detta sammanhang inte glömma de samhällsägda industrierna. Statsföretag AB sysselsatte år 1970 ca 13 000 personer inom stödområdet.

Den offentliga sektorns betydelse i regionalpolitiska sammanhang kan exemplifieras med utvecklingen inom utbildningsväsendet. Utbyggnaden under senare år av gymnasieskolan och den högre utbildningen och forskningen har präglats av en medveten decentraliseringssträvan. Det har betytt ett stort antal nya arbeten i de områden dit utbildningsanstalterna lokaliserats och samtidigt ökat dessa områdens möjligheter att dra till sig annan verksamhet. Men det har framför allt betytt att utbildningsmöjligheterna blivit jämnare fördelade över landet än tidigare och att den regionala fördelningen av utbildad arbetskraft också har blivit jämnare.

De regionalpolitiska insatserna har hittills i första hand siktat till att lösa de akuta problemen i skogslänen. Det har varit en primär uppgift för statsmakterna att medverka till framväxten av en livskraftig industri i dessa län för att därigenom skapa nya bestående sysselsättningstillfällen i stället för dem som gått förlorade inom jord- och skogsbruk. I det sammanhanget har Norrlandsfondens insatser betytt mycket vid sidan av andra stödåtgärder. Samtidigt kan konstateras att de statliga företagen i norra Sverige sedan en tid befinner sig i en period av kraftig expansion. LKAB:s, NJA:s och ASSI:s investeringar i Norrbottens län under första hälften av 1970-talet beräknas uppgå till över 2 miljarder kr. I norra Sverige har de samhällsägda industrierna länge utgjort en bas för sysselsättningen. Allteftersom det nu aktuella investeringsprogrammet genomförs förstärks denna bas ytterligare.

Den från regional jämlikhetssynpunkt viktigaste satsningen torde emellertid vara den som sker via skatteutjämningsbidragen till kommunerna. Dessa bidrag uppgår f. n. till ca 2 miljarder kr. per år. Merparten av bidragen går till kommuner och landsting i de norra delarna av landet. Effekterna för den enskilde kan belysas med några siffror. I genomsnitt för hela landet motsvarar bidragen i år 2:10 kr. per skattekrona medan den sammanlagda medelutdebiteringen utgör 23:79 kr. I t. ex. Jämtlands län motsvarar bidragen i genomsnitt 11:58 kr. per skattekrona. Det betyder för en jämtländsk tvåbarnsfamilj med 30 000 kr. i årsinkomst att deras kommunal- och landstingsskatt blir 2 872 kr. lägre för år 1972 än den annars skulle ha varit.

Inkomstskillnaderna mellan olika delar av landet har minskat under 1960-talet och även de regionala skillnaderna i kvinnornas möjligheter till yrkesverksamhet tenderar sedan flera år att minska.

Som samlat omdöme om den hittills förda regionalpolitiken kan sägas att den har gett goda resultat. Den har bidragit till att bristen på balans i sysselsättning och service mellan olika delar av landet blivit mindre framträdande än tidigare. Den uppbromsning av folkminskningen i stödområdet som har skett under senare år kan visserligen delvis förklaras

av konjunkturutvecklingen. Men regionalpolitiken har utan tvivel medverkat till att industrin utvecklats positivt i skogslänen under slutet av 1960-talet. Samtidigt som industrisysselsättningen minskat i övriga delar av landet har den inom stödområdet under perioden 1965–69 ökat med 2,5 %.

På det miljöpolitiska området har under senare år gjorts stora satsningar för att komma till rätta med luft- och vattenföroreningar. Den miljöstörande industrin är numera underkastad koncessionstvång och särskild kontroll från naturvårdsmyndigheternas sida. Naturvårdslagen ger möjligheter att slå vakt om särskilt värdefulla mark- och vattentillgångar. När det gäller den fysiska planeringen för boende- och fritidsmiljöer ligger ansvaret väsentligen på kommunerna. Kommunerna har hittills främst planerat för utvecklingen av tätorterna. Men på senare år har allt fler kommuner påbörjat en översiktlig planering som syftar till att ge riktlinjer för utnyttjandet även av områden utanför tätorterna.

Det kan inte vara något tvivel om att vi är på rätt väg. Men nu gäller det att gå vidare. Vi har uppnått förbättringar. Men de regionala balansproblemen och miljöproblemen är ingalunda lösta. För att kunna gå vidare behöver vi nu främst en bättre planering, en precisering av vissa mål för regional- och miljöpolitiken samt en komplettering av de medel som samhällsorganen förfogar över för att styra utvecklingen. Det utmärkande för samspelet mellan företag och samhälle i näringslivets lokaliseringsfrågor har hittills varit att företagen varit den aktiva och initiativtagande parten. Ibland har länsstyrelser och centrala organ överhuvudtaget inte haft tillfälle att ta ställning till lokaliseringsvalet. Ibland har kommunala och statliga organ kommit in i bilden först på ett relativt sent stadium när vederbörande företag i realiteten redan träffat sitt val och vidtagit förberedelser, t. ex. genom markinköp. Härvidlag måste en ändring ske så att samhällets överväganden kommer in tidigare och utvecklingen redan på planeringsstadiet kan länkas in i banor som stämmer överens med de enskilda människornas krav på sysselsättning, service och god miljö.

Regionalpolitiken måste vidareutvecklas till en välfärdspolitik för alla delar av landet. Hela samhällsverksamheten måste engageras i strävandena att åstadkomma större jämlikhet mellan människorna i olika regioner i fråga om både sysselsättning och service. När det gäller den yttre miljön är en av de angelägnaste uppgifterna att stärka samhällets möjligheter att sörja för en hushållning med mark- och vattentillgångar som tar hänsyn till intressen som är gemensamma för hela folket.

Under senare år har förutsättningar skapats för en effektiv regional- och miljöpolitisk planering. Kommunindelningsreformen, som snart i huvudsak är genomförd, och länsstyrelsernas omorganisation är av avgörande betydelse i detta sammanhang. På central nivå har en förstärkning av planeringsresurserna skett med tillkomsten av statens planverk och statens naturvårdsverk. Samordningen på regeringsnivå av den regional- och miljöpolitiska planeringen med andra former för samhällsplanering – ekonomisk planering, näringspolitisk branschplane-

ring, trafikplanering, utbildningsplanering osv. – har bl. a. inneburit en kraftigt ökad kontaktverksamhet mellan de i planeringsarbetet engagerade departementen.

På regionalpolitikens område har planeringsverksamheten under senare hälften av 1960-talet byggts upp systematiskt i nära samverkan mellan stat och kommun. Efter en omfattande försöksverksamhet fick samtliga länsstyrelser år 1969 i uppdrag att utarbeta regionalpolitiska handlingsprogram. Länsprogrammen redovisades till inrikesdepartementet omkring årsskiftet 1971/72.

Parallellt med detta arbete har sedan 1967 bedrivits omfattande förberedelser för en fysisk planering på riksnivå. Förberedelserna har innefattat såväl en inventering av anspråk och tillgångar på mark och vatten som planövervägaden och synpunkter på behov av skydd för naturtillgångar av riksintresse. De har redovisats i en rapport, Hushållning med mark och vatten (SOU 1971:75), som publicerades av civildepartementet ungefär samtidigt som länsprogrammen blev färdiga. I rapporten har också lagts fram förslag till ändringar i plan- och naturvårdslagstiftningen och till organisation för en fortlöpande fysisk riksplanering.

Det finns alltså vid det här laget ett rikt material och en god grund för mer preciserade ställningstaganden än tidigare till målen för regional- och miljöpolitiken. Tiden är också inne för vissa överväganden och beslut beträffande de ytterligare medel som samhället måste ha för att påverka näringslivets regionala utveckling och användningen av särskilt värdefulla naturtillgångar.

En diskussion om målen för samhällets regionala struktur och hushållningen med mark och vatten måste ta sin utgångspunkt i vad jag nyss sagt om betydelsen av industriell expansion. Ett expansivt näringsliv är den säkraste garantin för ökad sysselsättning i de underförsörjda områdena. All erfarenhet visar att det är tillväxten i näringslivet som är lättast att lokalisera. Omlokalisering av redan befintliga driftställen är av flera skäl ofta förenad med stora svårigheter. Detta gäller i princip både industri och annan verksamhet. För att de regionalpolitiska strävandena skall ge varaktiga framgångar är det väsentligaste därför att vi lyckas skapa ett stort antal nya produktiva arbetstillfällen både inom privat och offentlig verksamhet.

I länsprogram 1970 har förts fram långtgående krav på nya arbetstillfällen. Svårigheterna att få fram ett tillräckligt antal nya arbeten som kan lokaliseras till regioner och orter som behöver en förstärkning är visserligen stora på grund av tillbakagången under senare år i den totala industrisysselsättningen. Enligt långtidsutredningens beräkningar kommer denna tillbakagång att fortsätta under 1970-talets första hälft. Men desto angelägnare måste det vara att vi genom målmedvetna näringspolitiska insatser försöker ytterligare stimulera den industriella utvecklingen och hejda nedgången i sysselsättningen. Dessutom är det viktigt att intresset i regionalpolitiken mer än tidigare inriktas på den enskilda serviceverksamheten. Tillväxten inom den offentliga serviceverksamheten måste också få spela en strategisk roll i ett långsiktigt perspektiv.

Det kan visserligen sägas att tillgängliga resurser knappast kommer att räcka till för en så kraftig förstärkning av glesbygdens och de minsta orternas arbetsmarknad och service som ett förverkligande av förslagen i länsprogrammen skulle kräva. Men om insatserna samordnas och fördelas rationellt bör det finnas goda möjligheter att nå ett väsentligt stycke på väg mot en rättvis regional fördelning av sysselsättning och service.

Både den regionalpolitiska planeringen och den fysiska planeringen måste bygga på de enskilda människornas behov och önskemål. Det är därför en utomordentligt väsentlig uppgift att försöka få så god kännedom som möjligt om människornas levnadsförhållanden och deras egen inställning till olika faktorer som har betydelse för trivsel och välfärd.

Vi har efter hand fått allt bättre kunskap om dessa ting, inte minst tack vare det omfattande kartläggningsarbete som låginkomstutredningen har utfört. Utredningen har visat hur en rad faktorer var för sig och sammantagna påverkar levnadsvillkoren för det stora flertalet människor: hälsa, sysselsättning, arbetsförhållanden, utbildning, inkomster, bostadsförhållanden samt fritid och rekreation. De viktigaste faktorerna kan sammanfattas i tre begrepp: arbete, service och miljö. Med service avser jag då både social och kommersiell service och med miljö både arbetsmiljö, boendemiljö och yttre miljö.

Kraven på arbetsmarknaden skiftar mellan olika åldersgrupper. Den äldre lokalt bundna arbetskraften har betydligt blygsammare anspråk än de stora grupper av ungdom som under de senaste åren genomgått gymnasial eller annan högre utbildning. Eftersom morgondagens arbetsmarknad kommer att få ett stort inslag av välutbildad ungdom och eftersom de gifta kvinnorna i allt större utsträckning efterfrågar yrkesarbete, finns det starka skäl som talar för att målet bör sättas högt i fråga om kvaliteterna hos den lokala arbetsmarknad som regionalpolitiken bör sikta in sig på. Målet bör vara en arbetsmarknad som erbjuder både välbetald och säker sysselsättning och goda möjligheter för den enskilde att välja arbete efter sin yrkesinriktning och utbildning.

När det gäller kraven på service bör målen utformas med särskild hänsyn till de behov och önskemål som glesbygdsbefolkningen har eftersom det är denna befolkning som har de svåraste problemen. Målsättningen bör vara att människorna även i glesbygder skall ha tillgång till en god dagligservice utan stort besvär och inom rimligt avstånd. Även den mer kvalificerade service som finns på regional nivå bör kunna nås utan alltför stor tidsåtgång. Detta är delvis en fråga om bättre trafikplanering och bättre kommunikationer.

I de senaste årens debatt om miljöfrågorna har utkristalliserats vissa allmänt accepterade uppfattningar. De delar av landet som är mindre tätbefolkade har obestridligen vissa fördelar när det gäller möjligheterna till rekreation. Där finns i allmänhet god tillgång på mark för fritidsbebyggelse och rörligt friluftsliv. Samtidigt är vattnet ofta renare och luften bättre där än i regioner med koncentrerad befolkning. Tillgången till en god yttre miljö värdesätts högt.

Mot denna bakgrund framstår det som ganska givet att det bör vara en ambition både vid regionalpolitisk planering och vid fysisk planering att alla vuxna personer i arbetsför ålder så långt det över huvud taget är möjligt skall kunna få tillgång till yrkesarbete i hemorten eller inom rimligt avstånd från den och att medborgarna i gemen skall komma i åtnjutande av en god samhällsservice och samtidigt ha möjlighet att leva i en positiv yttre miljö.

Med denna övergripande målsättning som utgångspunkt måste den praktiska politiken utformas. År 1969 uttalade riksdagen att regionalpolitiken borde syfta till att skapa nya eller utveckla redan existerande tillväxtbetingelser för ett antal utvecklingsbara tätortsregioner i olika delar av landet. För att detta syfte skulle nås borde den starka tillväxten i de tre storstadsregionerna dämpas något. Detta önskemål står kvar. Det är både i storstadsinvånarnas och i andra medborgares intresse. En lugnare tillväxt i storstadsregionerna ökar inte bara utrymmet för ekonomisk tillväxt i andra delar av landet. Den gör det också lättare för storstäderna att klara utbyggnaden av samhällsfunktionerna och bemästra miljöproblemen.

Förhållandena är emellertid inte desamma överallt i storstadsområdena. Jag vill framhålla att det inte kan få bli fråga om att generellt hålla tillbaka utvecklingen av näringslivet i storstadsområdena eller att dämpa tillväxten där på sådant sätt att man inte får en tillräckligt differentierad arbetsmarknad. Inte heller i dessa områden är det önskvärt att industrisysselsättningen fortsätter att gå tillbaka på det sätt som har skett t. ex. i Stockholm under de senaste åren.

Storstadsregionen har otvivelaktigt stora fördelar att erbjuda sina invånare i form av bl. a. en differentierad arbetsmarknad och ett väl kvalificerat serviceutbud. De krav som de enskilda människorna ställer på en arbetsmarknad som skall erbjuda såväl goda inkomster som valmöjligheter förutsätter emellertid inte nödvändigtvis att arbetsmarknaden är mycket stor. Den yttre miljön är i regel bättre på mindre orter med en begränsad arbetsmarknad. Erfarenheten visar dock att mindre orter ofta är sårbara för både strukturförändringar och konjunktursvängningar. Det är också svårt att där upprätthålla en tillräckligt allsidig service. Ambitionerna måste därför inriktas på att det skall finnas ett relativt betydande antal orter som är så pass stora att de ger människorna valmöjligheter och att de tål de påfrestningar som strukturförändringarna för med sig.

En viss koncentration av insatserna är en förutsättning för en decentraliserad ortsstruktur med utsikter att bli bestående. Om de tillgängliga resurserna splittras på ett alltför stort antal orter som var och en får en relativt svag arbetsmarknad och begränsad service kommer konkurrenskraften gentemot de stora tätorterna att gå förlorad. Följden blir då att företagen bryter upp och människorna tvingas flytta från hembygden. Koncentrationen till de tätast befolkade regionerna kommer då att fortsätta.

I den allmänna debatten förekommer ibland tendenser att söka skapa

ett motsatsförhållande mellan storstadsregionerna och övriga delar av landet. För min del vill jag kraftigt understryka att regionalpolitiken måste vara en välfärdspolitik för alla medborgare oavsett var de bor i vårt land. Det är visserligen en huvuduppgift för regionalpolitiken att bistå de områden i landet som drabbas av sysselsättningsproblem. Målmedvetna insatser måste göras för att lösa dessa problem. Men det får inte ske så att man skapar svårigheter för de människor som har sin sysselsättning och utkomst i storstadsregionerna. En krympning av offentliga investeringar för service eller minskat bostadsbyggande i storstadsregionerna är varken en möjlig eller godtagbar metod att vända befolkningsströmmen och stärka näringslivet i andra delar av landet. Inte heller kan man lösa problemen med bristande balans i sysselsättningen mellan olika delar av landet genom att vägra arbetslösa i avfolkningsbygder rätt till flyttningsbidrag när utkomst och sysselsättning inte kan erbjudas i hemregionen.

För att sådana allmänna synpunkter på regionalpolitiken som jag här har utvecklat skall kunna konkretiseras i ett handlingsprogram fordras ett fast planeringsunderlag. Redan vid 1970 års riksdag uttalade statsmakterna att ett angivande av befolkningsramar för länen kunde tjäna som allmän vägledning för samhällsplaneringen. I själva verket torde det förhålla sig så att vissa bedömningar av befolkningsutvecklingen är ett ofrånkomligt inslag i all samhällsplanering. Befolkningstal kan användas som riktpunkter i sådana sammanhang. Jag avvisar emellertid bestämt tanken att man skulle uppställa befolkningstal som orubbliga mål i den meningen att man försöker låsa utvecklingen vid t. ex. oförändrad befolkningsnivå i varje län eller kommun. En politik med den innebörden är inte genomförbar. Jag vill också understryka att planeringsunderlag i form av befolkningstal måste bestämmas med reservation för att vissa faktorer är svåra att bedöma i utgångsläget, t. ex. takten i den ekonomiska tillväxten och effekten på näringsstrukturen av förändringar i den internationella efterfrågan. För att befolkningsramar skall bli meningsfulla krävs en realistisk syn på utvecklingsmöjligheter och utvecklingstendenser i de skilda regionerna liksom på de regionalpolitiska medel som kan beräknas stå till samhällets förfogande.

Ingen ansökan om lokaliseringsstöd har hittills avvisats på grund av brist på medel. De sysselsättningseffekter som uppnåtts ger därför ett översiktligt mått på vad som under perioden har kunnat åstadkommas med direkt sysselsättningsskapande lokaliseringspolitiskt stöd. Det finns all anledning att räkna med successivt förbättrade resultat av denna stödverksamhet under de närmaste åren. De överväganden som nu pågår i inrikesdepartementet för att förbättra och bygga ut de lokaliseringspolitiska stödformerna är uttryck för en strävan att ge stödverksamheten största möjliga slagkraft. En utredning har dessutom nyligen tillsatts för att utreda behovet av nya och starkare medel att styra näringslivets regionala utveckling. Enligt sina direktiv skall denna utredning klargöra om etableringskontroll eller annat restriktivt medel som t. ex. avgifter bör införas i främst storstadsområdena. I avvaktan på utredningsresulta-

tet övervägs inom inrikesdepartementet vilka åtgärder som kan vidtas för att göra det nuvarande samrådet till ett bättre instrument för att påverka företagens lokalisering. Den offentliga sektorns utbyggnad kommer naturligtvis också i framtiden att vara ett oumbärligt medel för att påverka näringslivets lokalisering och sysselsättningsstrukturen i landet.

Med tanke på de medel som kommer att stå till förfogande i den fortsatta regionala politiken finns det anledning att räkna med att det skall vara möjligt att vända den negativa utvecklingen i de län som utsatts för stark folkminskning. Det vore emellertid fel att söka inge människorna den föreställningen att tillgängliga resurser också skulle förslå till att åstadkomma en betydande ökning av befolkningen i dessa län. En löftespolitik av detta slag skulle snabbt komma att korrigeras av verkligheten.

I de förslag som chefen för inrikesdepartementet lägger fram senare i dag är huvudalternativet för planeringen i län som nu har sysselsättningssvårigheter på grund av regional obalans att befolkningen där skall vara i stort sett oförändrad år 1980. Liksom hittills bör huvuddelen av regionalpolitikens sysselsättningsskapande insatser förbehållas de delar av landet som ingår i det allmänna stödområdet. Planeringen för övriga delar av landet bör inriktas på vad en prognos för utvecklingen rimligen kan innebära utan insats av speciella tillväxtfrämjande åtgärder. Det utesluter inte att särskilda åtgärder liksom hittills bör kunna komma i fråga för att lösa akuta sysselsättningsproblem också där. I fråga om storstadsområdena utgår förslaget från att bl. a. en något lägre framtida invandring medför att inflyttningen dit i absoluta tal räknat per år under återstoden av 1970-talet blir lägre än genomsnittet för åren 1966–70.

Den regionala planeringen måste beakta att problemen skiftar starkt inom länen. En likartad välståndsutveckling förutsätter därför en betydande differentiering av åtgärderna. Vissa typer av åtgärder måste kunna knytas till särskilda orter eller regioner. Den plan för utveckling av den regionala strukturen som chefen för inrikesdepartementet kommer att anmäla syftar till att möjliggöra detta. Därigenom förstärks också effekterna av den kommunindelningsreform som nu snart är genomförd.

Förverkligande av handlingsprogrammet förutsätter åtgärder som spänner över ett brett register. Det är åtgärder som berör många olika former av samhällsaktivitet som har betydelse för den geografiska fördelningen av näringsliv och befolkning. Chefen för inrikesdepartementet kommer att presentera dessa åtgärder i anslutning till en redogörelse för länsprogrammen. För min del nöjer jag mig i detta sammanhang med att erinra om att åtskilliga av åtgärderna har en omedelbar aktualitet. Dels är det fråga om utredningar som nyligen har tillsatts eller inom kort skall tillsättas. Jag har nyss nämnt utredningen om etableringskontroll. Chefen för kommunikationsdepartementet begär i dag bemyndigande att tillkalla en utredning som skall pröva grundläggande trafikpolitiska problem och överväga vilka åtgärder som behövs för att få en samhällsekonomiskt riktig utveckling av transportsektorn. I den

utredningen blir de regionalpolitiska aspekterna av stor vikt. Dels är det fråga om förslag som kommer att bli föremål för proposition till riksdagen innevarande år eller nästa år. Jag kan sammanfatta de viktigaste förslagen som med säkerhet kommer att kunna föreläggas riksdagen inom ett år i några punkter:

Utbyggnad av samhällsfunktionerna

- förslag till 1973 års riksdag på grundval av skatteutjämningsrevisionens förslag.
- förslag till 1973 års riksdag på grundval av förslag från delegationen för utlokalisering av statlig verksamhet.

Industripolitiska åtgärder

- förslag till 1972 års höstriksdag om ett system för vidgat informationsutbyte mellan företag och samhälle.
- förslag till 1972 års höstriksdag om uppförande av ett koksverk i anslutning till Norrbottens Järnverk.
- förslag till 1973 års riksdag om inrättandet av ett industripolitiskt verk samt om ökat statligt stöd till företagareföreningarna.

Regionalpolitiskt stöd

- förslag till 1973 års riksdag om lokaliseringsstöd till vissa slag av serviceverksamhet och turistanläggningar, förhöjt lokaliseringsbidrag i vissa fall i det inre stödområdet, förhöjt sysselsättningsstöd samt ändringar beträffande formerna för det obligatoriska lokaliseringsområdet.
- förslag till 1973 års riksdag på grundval av industricentrautredningens förslag.

Åtgärder på trafikområdet

- förslag till 1973 års riksdag om system för statsbidrag till icke lönsamma busslinjer.
- förslag till 1973 års riksdag om det fortsatta regionalpolitiska transportstödet.

Glesbygdsåtgärder

- förslag till 1973 års riksdag om särskilda stödåtgärder i glesbygden i fråga om bl. a. sysselsättningsplanering, utbildning och stöd till varuförsörjningen.

Mellan den regionalpolitiska verksamheten och den fysiska planeringen finns ett klart samband. De bör ses som komplement till varandra när det gäller att främja en god regional utveckling. Den fysiska planeringen har

till uppgift att klarlägga förutsättningarna för och ge anvisningar om användningen av våra naturtillgångar. Därför måste målsättningar och beslut inom andra former för samhällsplanering, bl. a. inom regionalpolitiken, återspeglas i den fysiska planeringen. Men genom att den klarlägger förutsättningarna för användning av befintliga mark- och vattenresurser påverkar den fysiska planeringen i sin tur inriktningen av regionalpolitiska åtgärder

Förberedelsearbetet för en fysisk riksplanering har bekräftat att det föreligger behov av att bättre överblicka naturresurserna och öka möjligheterna att styra hushållningen med dem. Det torde vara en allmän uppfattning att en fortlöpande fysisk riksplanering med denna inriktning är angelägen. En sådan planering bör mynna ut i riktlinjer för hushållningen med värdefulla naturtillgångar om vilka konkurrensen är stor eller som är särskilt känsliga för miljöpåverkan. För att dessa riktlinjer skall få avsedd verkan fordras vissa organisatoriska åtgärder och ändringar i lagstiftningen som jag strax återkommer till.

Det råder redan i dag knapphet på några av våra mest värdefulla naturtillgångar. Trots att vårt land har långsträckta kuster är det bara en mycket begränsad del av dem som är obebyggd och allmänt tillgänglig för bad och rekreation. I fjällvärlden är tillgången på orörda mark- och vattenområden visserligen riklig men där gör sig ändå gällande ett behov av skydd för naturen. I konkurrensen om den mark som det råder knapphet på är industrin och fritidsbebyggelsen de intressen som har lättast att hävda sig. Risken är påtaglig att konkurrensen går ut över det rörliga friluftslivet som för många människor är den enda möjligheten till kontakt med naturen. De riktlinjer som nu bör fastställas för den fysiska riksplaneringen bör ta sikte på sådana naturtillgångar där rikssynpunkterna och den stora allmänhetens intressen har stor tyngd. Det gäller just kusterna, fjällvärlden och vissa vattendrag.

Riktlinjerna bör vara av skilda slag. För det första bör de innehålla allmänna direktiv för avvägningen mellan olika anspråk som riktas mot användningen av naturresurserna. Vidare bör de innefatta en avgränsning av områden vilkas vetenskapliga och rekreativa värden bedöms vara av sådan art att kraftverk, oljeraffinaderier, massafabriker eller annan särskilt miljöstörande industri inte bör få förläggas dit. Även andra restriktioner kan behöva uppställas i sådana områden främst för att trygga allmänhetens tillgång till rekreationsmöjligheter. Ytterligare måste riktlinjerna ge besked om vart man vill hänvisa sådan industri som jag nyss har nämnt och vilka områden som bör reserveras för detta ändamål.

Dessa riktlinjer bör – efter vederbörlig riksdagsbehandling – bli vägledande för regering, myndigheter och kommuner vid beslut om markanvändningen.

Den fysiska planeringen är av gammalt en samhällelig angelägenhet. Redan genom 1947 års byggnadslagstiftning ersattes markägarens fria exploateringsrätt med en befogenhet för kommunerna att genom planläggning bestämma var och när bebyggelse får komma till stånd. Detta gällde närmast bebyggelse i tätorter. Efter hand har samhällets

möjligheter att – bl a. i naturvårdens och friluftslivets intressen – verka för en lämplig bebyggelseutveckling även utanför tätorterna vidgats. När riktlinjerna för den fysiska riksplaneringen antagits kommer detta emellertid inte att vara tillräckligt. I framtiden bör principen vara att all bebyggelse skall föregås av en prövning av var och när den från allmän synpunkt bör få komma till stånd. Chefen för civildepartementet lägger nu fram förslag med denna innebörd. Han föreslår i samband därmed också ändringar i byggnads- och naturvårdslagstiftningens ersättningsregler, som kompletterar förra årets reformer på marklagstiftningens område. Syftet med dessa förslag är att ytterligare minska riskerna för markspekulation och opåkallad markvärdestegring och att samtidigt stärka samhällets ställning i miljövårdsplaneringen.

De riktlinjer för den fysiska riksplaneringen som läggs fast under medverkan av riksdagen måste fullföljas i en fortsatt planering. Denna planering bör i väsentliga delar utföras av kommunerna. Härom torde råda en betydande enighet. Med en sådan ordning kan man bygga på den största förtrogenheten med de lokala förhållandena och bäst säkra en medborgerlig förankring av planeringen.

Enligt gällande byggnadslagstiftning har staten redan nu ett visst inflytande över den kommunala planeringen. Hittills har emellertid staten fullföljt denna uppgift huvudsakligen genom formell efterhandsgranskning av kommunala planer. För att säkerställa att de i den fysiska riksplaneringen fastlagda riktlinjerna blir fullföljda måste staten tilldelas en mer aktiv roll i planeringen än tidigare. Det är med andra ord ofrånkomligt med en viss förskjutning av relationerna mellan stat och kommun. Förskjutningen bör emellertid inte ske i riktning mot en stel statlig kontroll eller styrning utan den bör i stället komma till uttryck i ett mer utvecklat samarbete mellan stat och kommun – ett samarbete där den primära uppgiften för staten blir att ge underlagsmaterial för den kommunala planeringen i de delar denna behandlar frågor av riksintresse. I sista hand måste emellertid staten ha lagliga möjligheter att garantera att riksintressen blir tillgodosedda. Även de lagändringar och organisatoriska åtgärder som behövs för detta ändamål ingår i de förslag som chefen för civildepartementet i dag lägger fram.

Vid prövningen av frågor om lokalisering av industri kommer, som jag tidigare har sagt, samhällets organ ofta in först på ett sent stadium i beslutsprocessen. Beträffande den särskilt miljöstörande industrin förändras nu denna situation genom den fysiska riksplaneringen. Ett allsidigt översiktligt material samlas centralt som skall göra det möjligt att från samhällets sida ta ställning till enskilda lokaliseringsönskemål. Det är angeläget att ordningen för den koncessionsprövning som ifrågavarande industri är underkastad anpassas till den nya situationen. Chefen för civildepartementet föreslår i sådant syfte vissa ändringar i prövningsordningen som bl. a. innebär att regeringen övertar avgörandet i nu ifrågavarande lokaliseringsärenden. Därigenom markeras regeringens ansvar för att de riktlinjer som dragits upp i den fysiska riksplaneringen blir fullföljda.

Den regional- och miljöpolitik som jag här har presenterat innebär att samhället får ett väsentligt ökat ansvar för näringslivets utveckling och för hushållningen med vissa mark- och vattentillgångar. Det regionalpolitiska handlingsprogrammet och de åtgärder som ansluter till detta innebär en komplettering av de centrala och regionala statliga organens instrument för att påverka utvecklingen. Den fysiska riksplaneringen och ändringarna i bl. a. byggnadslagstiftningen innebär också nya uppgifter för dessa organ. Men även kommunerna får ökat ansvar och vidgade befogenheter. Kommunerna kommer i fortsättningen att spela en framträdande roll både i den regionala utvecklingsplaneringen och i den fysiska riksplaneringen. Det är en nödvändig garanti för att verksamheten skall få bredast möjliga demokratiska förankring.

I relationerna mellan stat och kommun betyder de förslag som nu läggs fram att centrala och regionala statliga organ på vissa punkter får ett fastare grepp över samhällsverksamheten. Det är emellertid inte här fråga om ett motsatsförhållande mellan stat och kommun utan om en samverkan för gemensamma mål med ett vidgat ansvarsområde för båda parter. Ett inslag av förstärkt inflytande på riksnivå är en ofrånkomlig konsekvens av tanken att välståndet bör fördelas rättvist mellan olika regioner. En politik som syftar till att ge medborgare i olika delar av landet så långt möjligt likvärdiga levnadsförhållanden kan inte förverkligas enbart genom beslut av kommunala organ.

I relationerna mellan samhället och det privata näringslivet betyder reformerna nya uppgifter och ökade befogenheter för både stat och kommun. Den verkliga innebörden av denna förstärkning av samhällets inflytande är emellertid att de ekonomiska krafter motverkas som strävar mot en koncentration av näringsliv och befolkning. Om man vill ge näringslivet i alla delar av landet utvecklingsmöjligheter och vill utjämna regionala skillnader mellan människorna i fråga om sysselsättning och inkomster är en sådan förstärkning av demokratiska samhälleliga organ den enda framkomliga vägen.

Det långsiktiga arbetet för regional utveckling är ett led i en politik som syftar till att ge alla rätt till arbete, trygghet och god miljö. Det är en politik som ställer stora krav på samhällssolidaritet och förutsätter en effektiv demokrati.

De riktlinjer för regionalpolitiken och för hushållning med mark och vatten som jag här har redogjort för bör underställas riksdagen för godkännande. Frågan om proposition i ämnet bör anmälas när yttrande från lagrådet föreligger över vissa förslag som chefen för civildepartementet i dag kommer att begära remitterade dit. F. n. begränsar jag mig till att hemställa att vad jag här har anfört tas till protokollet.

Vad föredraganden sålunda med instämmande av statsrådets övriga ledamöter hemställt bifaller Hans Kungl. Höghet Kronprinsen-Regenten.

Ur protokollet:
Britta Gyllensten

Utdrag av protokollet över inrikesärenden, hållet inför Hans Kungl. Höghet Kronprinsen–Regenten på Stockholms slott den 20 oktober 1972.

Närvarande: statsministern PALME, statsråden STRÄNG, ANDERSSON, JOHANSSON, ASPLING, NILSSON, LUNDKVIST, GEIJER, MYRDAL, ODHNOFF, MOBERG, BENGTSSON, NORLING, LÖFBERG, LIDBOM, FELDT.

Statsministern anför efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter.

I anförande till statsrådsprotokollet för den 29 september 1972 redogjorde jag för riktlinjerna för regionalpolitiken och för hushållningen med mark- och vattentillgångar. Senare samma dag anmälde cheferna för inrikes- och civildepartementen vissa, på dessa riktlinjer grundade förslag, vilka Kungl. Maj:t beslutade skulle föreläggas riksdagen *(bilaga 1 och 2)*. Chefen för civildepartementet anmälde dessutom förslag till ändringar i vissa lagar, bl. a. byggnadslagen (1947:385), över vilka förslag Kungl. Maj:t beslutade att, i vissa delar, inhämta lagrådets yttrande *(bilaga 2)*.

Jag avslutade mitt anförande till protokollet för den 29 september 1972 med att uttala att de riktlinjer för regionalpolitiken och hushållningen med mark och vatten för vilka jag sålunda redogjort, borde underställas riksdagen för godkännande. Frågan om propositionen i ämnet borde emellertid inte anmälas förrän yttrande från lagrådet förelåg över de lagförslag som chefen för civildepartementet senare samma dag skulle komma att begära remitterade dit. Detta yttrande har nu inkommit.

På hemställan av chefen för civildepartementet *(bilaga 3)* har Kungl. Maj:t tidigare denna dag beslutat dels att föreslå riksdagen att antaga de av lagrådet granskade lagförslagen med de ändringar som vidtagits i dem och de övriga författningsförslag, för vilka han lämnat en redogörelse till statsrådsprotokollet för den 29 september 1972, dels att bereda riksdagen tillfälle att avge yttrande över förslag till ändringar i vissa andra författningar för vilka han också lämnat en redogörelse till sistnämnda protokoll. Författningsförslagen har fogats som bihang 2 till bilaga 3.

Jag hemställer nu att Kungl. Maj:t

dels föreslår riksdagen

att godkänna de riktlinjer för regionalpolitiken och för hushållningen med mark- och vattentillgångarna, för vilka jag lämnat en redogörelse till statsrådsprotokollet för den 29 september 1972,

dels föreslår riksdagen

1. att godkänna de förslag till

a. uttalande om de allmänna regionalpolitiska målen,

b. ramar för planeringen av verksamheten i länen och

c. plan för utveckling av den regionala strukturen,

om vilka Kungl. Maj:t enligt utdrag av statsrådsprotokollet för den 29 september 1972 fattat beslut *(bilaga 1, punkterna 1–3)*,

2. att besluta om ett regionalpolitiskt handlingsprogram i enlighet med det av Kungl. Maj:t enligt utdrag av statsrådsprotokollet för den 29 september 1972 fattade beslutet *(bilaga 1, punkt 4)*,

dels bereder riksdagen tillfälle

att avge yttrande över det förslag till riktlinjer för hushållningen med mark och vatten, om vilket Kungl. Maj:t enligt utdrag av statsrådsprotokollet för den 29 september 1972 fattat beslut *(bilaga 2)*,

dels föreslår riksdagen

att godkänna det förslag till riktlinjer för organisationen för en fysisk riksplanering, om vilket Kungl. Maj:t enligt utdrag av statsrådsprotokollet för den 29 september 1972 fattat beslut *(bilaga 2)*,

dels föreslår riksdagen

att antaga de på de angivna riktlinjerna grundade lagförslag, om vilka Kungl. Maj:t enligt bilagda utdrag av statsrådsprotokollet för denna dag fattat beslut *(bilaga 3)*,

dels bereder riksdagen tillfälle

att avge yttrande över de förslag till

a. kungörelse om ändring i byggnadsstadgan (1959:612) och

b. kungörelse om ändring i allmänna ordningsstadgan (1956:617),

om vilka Kungl. Maj:t enligt bilagda utdrag av statsrådsprotokollet för denna dag fattat beslut *(bilaga 3)*.

Med bifall till vad föredraganden sålunda med instämmande av statsrådets övriga ledamöter hemställt förordnar Hans Kungl. Höghet Kronprinsen–Regenten att till riksdagen skall avlåtas proposition av den lydelse bilaga till detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:
Margit Edström

Göteborgs Offsettryckeri AB, Sthlm 72.2 239 S

A UPPGIFTER OM DEN REGIONALA STRUKTUREN

A.1 Behov av ett enhetligt bakgrundsmaterial

De olika länsstyrelsernas förslag till handlingsprogram enligt länsprogram 1970 utgör det material som har den största betydelsen vid utformandet av ett regionalpolitiskt handlingsprogram. Detta gäller både för länsprogrammen som en källa för sakinformation och analys samt för de prioriteringar inom länen som utgör väsentliga underlag vid lösandet av de nödvändiga avvägningsfrågorna på riksnivån. Länsprogrammen är sammanställda mot bakgrund av för alla länsstyrelser gemensamma anvisningar. Trots detta är det i många avseenden svårt att göra direkta jämförelser mellan länsprogrammen, vilket till en del speglar olikheter i angreppssätt vid de skilda länsstyrelserna men också beror på den starkt skiftande verklighet som länen erbjuder. Behovet av enhetliga bakgrundsdata aktualiseras således av flera skäl.

En indelning av kommunblocken i ortstyper efter deras regionala funktioner utgör ett viktigt led i utformningen av ett program. En sådan indelning måste innebära att lika orter bör klassificeras lika. Data som visar orternas placering i förhållande till varandra kan här tjänstgöra som ett underlag samt ge information i vad mån speciella åtgärder kan krävas för att i olika avseenden bringa upp en ort till en tillfredsställande nivå.

Olika typer av regionala obalansproblem som inte sammanfaller med indelningen i ortstyper kan aktualisera samhälleliga åtgärder. Vid bedömningen av vilka orter som främst bör komma ifråga för åtgärder och vilken omfattning dessa åtgärder bör få finns ett uttalat behov av jämförbara mått på hur orter förhåller sig till varandra i fråga om sådana problem. Vidare bör problem som har identifierats och påtalats i *ett* län kunna identifieras också i andra län varigenom möjligheter skapas att föra en allmän diskussion mot bakgrund av realistiska mått på problemens omfattning.

I ett regionalpolitiskt handlingsprogram bör de regionala problemen betraktas under bortseende från administrativa indelningar. Det finns även anledning att uppmärksamma behovet av mellan olika län jämförbara data som belyser förhållandena inom de skilda länen, dels för att ge länsstyrelserna och länens invånare möjligheter att se de egna problemen i ett något vidare perspektiv, dels för att kommunblockens ställning inom resp. län skall kunna påverka bedömningen av kommunblockens problem. Den sista synpunkten betyder att förhållanden inom länen bör påverka strävandena efter likartade bedömningar av orter inom en och samma ortstyp. Redovisningen av bakgrundsdata måste av dessa skäl ske inte bara sakområdesvis utan också på sådant sätt att ortens betydelse i länet framgår någorlunda klart.

Minsta planeringsenhet i länsprogrammen utgörs av kommunblock samt i vissa fall av planeringsregioner bestående av flera block. Med några

få undantag väljs i denna framställning kommunblocket som regional redovisningsnivå.

För invånarna i ett kommunblock kan i många fall förhållandena inom en vidare region än den egna kommunen vara av intresse. Så kan t. ex. den lokala arbetsmarknad inom vilken pendling är möjlig omfatta flera kommuner. På samma sätt kan den egna kommunens serviceutbud vara av mindre intresse om ett kvalitativt överlägset utbud finns lätt tillgängligt i en angränsande kommun. Viss redovisning sker därför på lokala arbetsmarknadsområden (approximerade till att omfatta ett område med 30 km radie från centralorten). Vidare har i de tablåer över länen som finns i slutet av detta bihang eftersträvats att redovisa närbelägna kommunblock tillsammans, varvid det bör bli möjligt att för vissa variabler avläsa sambandet mellan kommunblock.

Det kan således konstateras att det i den följande framställningen finns ett behov att gruppera landets kommunblock efter ortstyp. Länsstyrelserna har i sina förslag till länsprogram lämnat förslag till en sådan klassificering. En utförlig redogörelse för bakgrunden till och resultatet av denna klassificering lämnas i proposition 1972:111 bilaga 1, avsnitt 9.3. Kommunblocken delas i länsstyrelsernas förslag in i storstäder, storstadsalternativ, regionala tillväxtcentra, serviceorter samt övriga orter, alla med skilda kriterier på serviceutbud och arbetsmarknadens storlek. Med några mindre modifieringar kommer länsstyrelsernas indelning att användas i det följande.

Modifieringarna av länsstyrelsernas förslag rör dels terminologin, dels vissa mindre justeringar för att åstadkomma en mera enhetlig bedömning.

Nästan alla länsstyrelser har utpekat ett eller flera storstadsalternativ. De föreslagna storstadsalternativen är samtliga *primära centra* inom sina resp. län; denna term kommer att användas i fortsättningen. Länsstyrelsernas förslag till regionala tillväxtcentra utgör i de flesta fall länsdelscentra inom länet. I analogi med termen primära centra används i det följande termen *regionala centra*. Övriga kommunblock i länen har i länsstyrelsernas förslag antingen benämnts serviceorter eller övriga orter. Skillnaden mellan de två typerna av kommunblock ligger närmast på åtgärdssidan varför denna distinktion ej bibehållits här. Termen *kommuncentra* används för båda dessa ortstyper.

I några länsprogram har man vid ortsklassificeringen utpekat två eller flera kommunblock som fått en gemensam klassificering. Vid redovisningen av bakgrundsdata har dessa orter i några sammanhang samredovisats.

A.2 Principer för urvalet av bakgrundsdata

För att möjliggöra överblick av förhållandena i kommunblocken måste de data som presenteras i det följande vara begränsade till sin omfattning och komplexitet. Möjligheter till sådan överblick har erhållits genom att på länstablån presentera regionalpolitiskt intressanta data i s. k. minidiagram. Ambitionen har varit att på ett enda uppslag ge den information som rör

ett län. Denna överblick har kunnat erhållas endast till priset av en minskad detaljrikedom.

Vid valet av data har eftersträvats en belysning av så många fält som möjligt. Huvudvikten har därvid lagts vid data som belyser förhållandena på arbetsmarknaden men även utbudet av service har kartlagts. Dessutom finns ett behov av att visa allmänna demografiska uppgifter om kommunblocken. Varje variabel som tas med skall på ett meningsfullt sätt belysa regionalpolitiskt intressanta frågeställningar. I det följande görs en punktvis genomgång av frågeställningar samt av mätare som kan beskriva situationen i kommunblocken i dessa avseenden. Av de variabler som diskuteras som möjliga mätare kommer endast ett urval att kunna redovisas på länstablåerna. Detta urval presenteras i avsnitt 3.

A.2.1 Den enskildes krav på arbetsmarknaden

Ekonomisk standard

Regionala olikheter i ekonomisk standard har varit föremål för uppmärksamhet i flera regionalpolitiska beslut.

M ö j l i g a m ä t a r e. Inkomstnivå per inkomsttagare eller per invånare kan erhållas från inkomststatistiken. Med den senare mätaren beaktas yrkesverksamhetsgradens variationer. Inkomstnivån inom industrin synes ha speciell betydelse på grund av att industrins sammansättning i viss utsträckning påverkas genom statliga åtgärder. Följande mätare är möjliga, nämligen

– inkomstnivå per sysselsatt
– inkomstnivå per invånare
– skattekronor per invånare
– löneläget inom industrin.

Arbetsmarknadens stabilitet eller robusthet

Arbetsmarknadens stabilitet eller robusthet kan avläsas i dess större eller mindre konjunkturkänslighet och graden av känslighet inför strukturomvandlingar.

M ö j l i g a m ä t a r e. Stabilitet kan åstadkommas på olika sätt. Stora lokala arbetsmarknader ger pendlingsmöjligheter som utjämnar slumpvariationer. Stor andel expansiva näringar minskar konjunkturnedgångarnas svårighetsgrad. En stor andel offentligt anställda ökar arbetsmarknadens stabilitet. Många små industrier i flera olika branscher minskar slumpvariationerna.

Ett eller flera stora väletablerade och välskötta företag kan dock ge mindre variationer. Följande mätare är möjliga, nämligen

– den lokala arbetsmarknadens storlek
– största industribranschens andel
– största industriarbetsställets andel
– arbetslöshetens omfattning

- andel industrier med en förutsedd negativ sysselsättningsutveckling
- andel sysselsatta inom jord- och skogsbruk
- andel förvaltningspersonal inom industrin
- förädlingsvärde per sysselsatt inom industrin
- andel sysselsatta i offentlig tjänst.

Arbetsmarknadens differentieringsgrad

Härmed avses arbetsmarknadens möjligheter att ge sysselsättning åt individer med olika utbildnings- och yrkesspecialisering. Detta påverkar möjligheterna för framför allt kvinnor och mera allmänt för yngre välutbildad arbetskraft att få sysselsättning inom en region.

Möjliga mätare. Den regionala fördelningen på olika typer av utbildning är svår att belysa med offentlig statistik. Andelen sysselsatta inom offentliga tjänster ger ofta en god uppfattning om arbetsmarknadens möjligheter att bereda arbete åt de aktuella grupperna. Även andelen förvaltningspersonal inom industri bidrar till att ge en sådan bild. Ett mera indirekt mått ligger i flyttningsbilden i de lägsta åldersgrupperna ställd i relation till totalflyttningen. Möjligheten för familjemedlemmar med olika yrken till samtidig yrkesverksamhet skulle kunna mätas med specialiseringsindex och den kvinnliga yrkesverksamhetsgraden. Följande mätare är möjliga, nämligen

- förvärvsintensitet, speciellt för kvinnor
- flyttningsbilden i åldersgruppen 20–29 år ställd i relation till totalflyttningen
- flyttningen uppdelad på svenska och utländska medborgare
- andel förvaltningspersonal inom industri
- andel sysselsatta inom offentlig förvaltning
- specialiseringsindex, för hela näringslivet och för industrin.

Takten på strukturomvandlingen

Framför allt äldre och lokalt låst arbetskraft har intresse av att befintliga arbetsuppgifter bibehålls. En snabb strukturomvandling blir, även när den i och för sig inte medför en minskning av det totala antalet arbetstillfällen, en negativ faktor för dessa människor.

Möjliga mätare. Minskningen av antalet arbetstillfällen är huvudsakligen ett problem förknippat med sysselsättningsutvecklingen inom de areella näringarna. Även strukturellt betonade problem inom industrisektorn kan i framför allt branschmässigt ensidiga regioner leda till friställning av arbetskraft. Följande mätare är möjliga, nämligen

- andel sysselsatta inom jord- och skogsbruk
- andel sysselsatta inom industrier med en förutsedd sysselsättningsminskning
- prognoserad sysselsättningsutveckling.

A.2.2 Företagets krav på arbetsmarknaden

Arbetsmarknadens elasticitet för företagen

För företaget är det en fördel om arbetsmarknaden utan alltför stora svårigheter kan absorbera enskilda företags expansion och kontraktion.

Möjliga mätare. Antal invånare inom den lokala arbetsmarknaden, dvs. inom 30 km pendlingsavstånd. Antal industrisysselsatta ger möjligen en än bättre bild. Därvid bör det största företagets andel uppmärksammas. För detta företag måste arbetsmarknadens storlek ses i ljuset av den egna andelen. För övriga, mindre företag räcker det med uppgifter om totalarbetsmarknadens storlek. Följande mätare är möjliga, nämligen

- antal invånare inom pendlingsavstånd
- antal industrisysselsatta i kommunblocket
- största företagets andel
- specialiseringsindex.

Förekomst av speciella och generella lokaliseringsfördelar för företagen

Med lokaliseringsfördelar avses de fördelar som följer för företag av att ligga i ett område med andra företag inom samma bransch resp. fördelen av att ligga i ett område med ett differentierat näringsliv. Boråsregionen och vissa delar av Bergslagen har sannolikt utpräglade speciella fördelar att erbjuda företag inom textil- resp. stålbranscherna. Stockholm och Malmö erbjuder troligen mera generella fördelar.

Möjliga mätare. Några direkta mått på skillnaden i lokaliseringsförutsättningar mellan regioner finns inte. Det blir därför nödvändigt att göra indirekta mätningar. Speciella lokaliseringsfördelar erhålls genom branschensidighet. Generella lokaliseringsfördelar genom en omväxlande branschstruktur och genom ett allsidigt utbud av företagsservice. Följande mätare är möjliga, nämligen

- branschensidighetens omfattning (i vissa fall gynnsamt för företag inom den dominerande branschen)
- arbetsmarknadens storlek, t. ex. antal invånare inom 30 km pendlingsavstånd
- företagens fördelning på storleksgrupper (*ett* stort företag kan ge obetydliga lokaliseringsfördelar för övriga mindre företag)
- utbudet av företagsservice
- förekomst av ett till vissa branscher specialiserat utbildnings- och forskningsutbud.

Lokal rekrytering av arbetskraft med skilda specialiteter

En differentierad arbetsmarknad där olika yrkesspecialiteter är företrädda bör öka rekryteringsmöjligheterna liksom ett utbildningsutbud inom för företagen intressanta områden.

Möjliga mätare. Följande mätare är möjliga, nämligen
- den lokala arbetsmarknadens storlek
- andel förvaltningspersonal inom industri
- specialiseringsindex (hög specialisering kan vara en fördel för företag inom den dominerande branschen)
- företagens fördelning på storleksgrupper
- förekomst av olika typer av utbildning.

Utbud av arbetskraft från tillbakagående näringsgrenar

För värderingen av denna faktor är förekomst av ett rekryteringsuppland, för vilket den aktuella orten representerar en naturlig boende- eller inpendlingsort, av betydelse. Storleken av de tillbakagående näringarna torde också vara av intresse.

Möjliga mätare. Följande mätare är möjliga, nämligen
- andel inom jord- och skogsbruk inom kommunblocket eller i länet
- andel inom industri med en förutsedd sysselsättningsminskning
- sysselsättningsgapen enligt länsplanering 1967.

A.2.3 Allmänna samhällskrav på de lokala arbetsmarknaderna

I större eller mindre utsträckning utgör de olika mål för arbetsmarknaden som har redovisats i det föregående även samhällets mål. Det finns dock vissa allmänna mål som knappast kan formuleras som individ- eller företagsmål. Undvikande av socialt ensidiga miljöer kan vara exempel på sådana mål. En arbetsmarknad som ställer små krav i kvalifikationsavseende kan leda till en social segregering på det regionala planet.

Möjliga mätare. Regionalt uppdelade socialgruppsdata finns inte varför indirekta mätmetoder måste tillgripas. Följande mätare är möjliga, nämligen
- andel förvaltningspersonal inom industri
- andel sysselsatta inom offentlig service
- utvecklingen i åldersgruppen 20–29 år i förhållande till totalbefolkningens sammansattning
- proportionen män/kvinnor i vissa åldrar
- andelen utländsk arbetskraft.

A.2.4 Individens krav på service

Individens krav på service kan lämpligen indelas i krav på samhällsservice (inkl. kommunikationer) och på kommersiell service. Utbudets innebörd för individen kan sägas bero av tre egenskaper, nämligen
1) nivån (kvaliteten)
2) tillgängligheten
3) stabiliteten (risk för förändring).

Krav på utbildningsmöjligheter och sjukvård

Dessa serviceslag synes i varje fall för de regionala nivåer som är aktuella i ett handlingsprogram för landet vara av den största betydelsen. Beträffande den mest kvalificerade servicen bör även utbudet utanför det egna kommunblocket uppmärksammas.

M ö j l i g a m ä t a r e. Följande mätare är möjliga, nämligen

- tillgång till universitet, universitetsfilial, regionsjukhus, länslasarett, systematiserad decentraliserad undervisning, kombinationsutbildning, 4-årigt gymnasium, 3-årigt gymnasium, mindre lasarett, läkarstation, högstadium etc. – rangordnade efter relativ sällsynthet – tillgången bör uppdelas i sådan service som finns inom eget kommunblock och inom t. ex. 30 km avstånd.

Krav på kommersiell service

Nivån (kvaliteten) på denna typ av service varierar med antalet serviceslag som är representerade samt med antalet utbudspunkter för varje serviceslag. Hur starkt individerna upplever olikheterna mellan olika servicenivåer är mycket oklart. Vidare skiftar serviceutbudets innebörd med tillgängligheten.

M ö j l i g a m ä t a r e. Följande mätare är möjliga, nämligen

- antal serviceslag företrädda inom kommunblocket enligt telefonkatalogen eller företagsregistret
- tillgång till kompletterande servicenivåer inom visst avstånd
- antal sysselsatta inom t. ex. detaljhandel enligt 1965 års folk- och bostadsräkning med nivåindelning i anknytning till någon typ av ortsklassificering
- andel sysselsatta inom t. ex. detaljhandel ställt i relation till motsvarande andel inom länet vilket skulle kunna ge resp. kommunblocks "självförsörjningsgrad".

Krav på persontransportmöjligheter

Transportmöjligheterna har betydelse både för möjligheterna att nå service på olika utbudsnivåer och att nå arbetsställen inom en region. Det är då huvudsakligen frågan om lokala och regionala transporter. Kontaktmöjligheterna med övriga landet bör vara av intresse för främst de sociala kontakterna.

M ö j l i g a m ä t a r e. Mätarna bör i princip ge information om hur snabbt, bekvämt och till vilket pris man från ett kommunblock kan nå ett visst antal individer, ett visst serviceutbud eller en arbetsmarknad av en viss strolek. En så ambitiös presentation av data kan inte erhållas i bakgrundsdata. En rimlig ambitionsnivå kan vara att notera förekomst av järnvägsstation och flygfält samt att karakterisera turtätheten på dessa samt att klartlägga vägsystemets utbyggnad. Följande mätare är möjliga, nämligen

- folkmängd inom 30 och 100 km avstånd
- förekomst av järnvägsstation (turtäthet)
- förekomst av flygfält (turtäthet)
- förekomst av bussförbindelser (turtäthet)
- vägnätets standard inom kommunblocket
- antal väglänkar på riks- och länsvägnätet som berör kommunblocket.

A.2.5 Företagens krav på service

Företagens krav på servicenivån sammanfaller i stor utsträckning med individens krav. Speciellt för företag som behöver personal med speciella kvalifikationer kan dessa personalgruppers krav vara av viss betydelse. Krav på mera specifik företagsservice kan indelas i tre delområden, för det första tillgång på service från specialister på företagsservice, för det andra service från företag inom samma bransch eller i produktionstekniskt sammanhängande branscher och för det tredje kommunikationstekniskt betonad service, både vad beträffar persontransport och gods. Den andra typen av service är närmast att beteckna som lokaliseringsfördelar och har redan behandlats under A.2.2. Persontransporter behandlades under A.2.4.

För specialisttjänster finns det liksom tidigare i fråga om service för individen anledning att varna för uppfattningen att det finns några enkla samband mellan uppmätt servicenivå och upplevd servicenivå. För företagen inträder en ytterligare komplikation i och med att företagens beroende av extern service varierar med deras storlek; det stora företaget kan inom sig självt åstadkomma mycket av den service det lilla och medelstora företaget måste inköpa utifrån.

Godstransporter bör med undantag för hamntjänster kunna täckas av i stort sett samma variabler som persontransporter.

M ö j l i g a m ä t a r e. Följande mätare är möjliga, nämligen

- antal typer av företagsservice företrädda enligt företagsregistret (servicenivån)
- servicenivån i angränsande block
- fördelningen av företag på storleksgrupper, vilket ger ett mått på behovet av företagsservice
- offentligt serviceutbud inom vissa delområden
- förekomst av hamn med viss godsomsättning.

A.2.6 Krav på produktivitet

En stor del av de i det föregående berörda kraven kan formuleras också som krav på hög produktivitet. Detta gäller både för industrin och för övrig verksamhet. På grund av att produktivitetsolikheter f. n. knappast är mätbara utanför industrins område tenderar diskussionen lätt att enbart uppmärksamma olikheterna där. Den faktiska variationen i produktivitet per investerad krona och/eller per sysselsatt beror av ett flertal faktorer varav endast några är regionalt intressanta. Branschtillhörighet,

kapitalets ålder, anläggningarnas storlek, teknifieringsgraden, exportandel, lokaliseringsortens industriella miljö inkl. de anställdas kunnighet, transportkostnader etc. är några av de faktorer som spelar in.

Anläggningarnas storlek och därmed indirekt teknifieringsgraden bör stå i ett visst samband med ortsstorleken, både för den faktiska situationen i nuläget och för eventuella nyetableringar. Den lokala industrimiljöns betydelse är strängt taget vad som skulle utgöra den egentliga regionala effekten. De flesta undersökningar har visat att denna effekt, efter det man rensat för andra variationer i faktorutrustningen, tenderar att bli relativt liten. Å andra sidan kan i själva rensningen för dessa faktorers betydelse ligga ett borttagande av faktiska regionala effekter. Låg teknifieringsgrad och omodern kapitalutrustning kan i sig vara konkreta effekter av regionala olikheter i produktionsförutsättningarna. Det ligger emellertid inte inom ramen för vad som i detta sammanhang är möjligt att åstadkomma, en total analys av produktivitetsfrågorna. Det måste med nödvändighet bli fråga om partiella analyser.

M ö j l i g a m ä t a r e. Följande mätare är möjliga, nämligen
- förädlingsvärde per sysselsatt inom industri efter branschnormalisering
- hkr/sysselsatt, förvaltningspersonalandel och företagens storleksstruktur är faktorer som påverkar förädlingsvärdets storlek.

A.3 Använda bakgrundsdata

A.3.1 Inledning

På länstablåerna i slutet av detta bihang presenteras uppgifter om kommunblocken i s. k. minidiagram. Innehållet i dessa diagram och de källor som har använts kommenteras i det följande. För de flesta variabler har uppgifterna ställts i relation till ett riksgenomsnitt. För några variabler har det befunnits meningsfullt att med färg markera om kommunblocken hör till de 25 % av landets kommunblock som har det högsta resp. lägsta värdet på variabeln i fråga.

I avsnitt A.4 kommenteras länsvis tablåernas uppgifter. Länstablåerna ger främst möjligheter att jämföra förhållandena i ett kommunblock med övriga block inom länet. För att även ge underlag för jämförelser med kommunblock av samma typ i andra delar av landet ges i samband med kommentarerna för några variabler sammanställningar som anger kommunblockens läge i förhållande till övriga block av samma typ. Därvid har länsstyrelsernas modifierade förslag till ortsklassificering använts. Denna kommenteras i avsnitt A.1.

För varje län lämnas i kommentarerna sex sådana ortsklassvisa sammanställningar. I dessa figurer visas kommunblockens fördelning efter befolkningsutveckling, andel 50 år och äldre, näringsgrenssammansättning, industriutveckling, inkomstnivå och andel arbetslösa. Figurerna förklaras i det följande under kolumnerna 5, 7, 8, 11, 18 och 19.

A. 3.2 Presentation av använda bakgrundsdata

Kolumn 1 Folkmängden år 1970 i kommunblockets centralort uttryckt i 1 000-tal

Källa: Folk- och bostadsräkningen år 1970.

Kolumn 2 Folkmängden år 1970 i kommunblocket uttryckt i 1 000-tal

Källa: Folk- och bostadsräkningen år 1970.

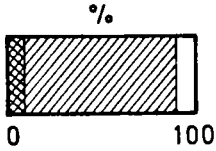
Kolumn 3 Folkmängden år 1970 inom 30 km från kommunblockscentrum

Till det lokala befolkningsunderlaget räknas invånare i de församlingar vilkas huvudort ligger inom 30 km fågelvägsavstånd från kommunblockets centralort. Denna avgränsning ger ett omland som endast ungefärligt överensstämmer med ett fågelvägsavstånd på 30 km. Ibland tas personer med som har något längre till centralorten och ibland utesluts personer som har kortare avstånd. För södra och mellersta Sverige samt kommunblocken utefter norrlandskusten är de eventuella felen ganska små. För kommunblocken i de inre delarna av Norrland blir värdet något osäkert genom församlingarnas avsevärda storlek.

Källa: GEDAP (Geografiskt datapaket, Lunds universitet).

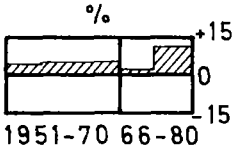
Kolumn 4 Folkmängdens fördelning inom 30 km

Figuren visar den andel av folkmängden inom 30 km radie från centralorten som bor i centraltätorten resp. kommunblocket. Den rutade skrafferingen anger centraltätortens andel medan den rutade plus den randade skrafferingen anger kommunens andel.

Källa: Folk- och bostadsräkningen år 1970, samt GEDAP (Geografiskt datapaket, Lunds Universitet).

Kolumn 5 Folkmängdsutveckling under perioden 1951–1980

Figuren visar folkmängdsutvecklingen per femårsperiod under perioder 1951–1970 uppdelat i tre perioder 1951–1960, 1961–1965 och 1966–1970. Denna uppdelning ger en uppfattning om den utveckling kommunen upplevt under de sista åren utgör ett trendbrott eller inte. Indirekt ger folkmängdsutvecklingen upplysningar om nettoflyttningens omfattning. En negativ folkmängdsutveckling innebär i de flesta kommunblock en nettoutflyttning och en positiv utveckling en nettoinflyttning.

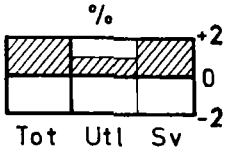
För utvecklingen fram till år 1980 anges prognos 2 i länsplanering 1967 för samtliga kommunblock. Länens målsättningar anges enbart för kommunblock inom stödområdet. Detta sammanhänger med att statsmakterna i samband med utvärderingen av länsplanering 1967 ej ansåg det motiverat att prioritera kommunblock utanför stödområdet, där länsstyrelserna/planeringsråden ansåg åtgärder nödvändiga för att motverka en förutsedd negativ befolkningsutveckling. Samtliga dessa kommunblock ansågs vara väl belägna i förhållande till större orter som förutsågs få en på längre sikt bestående sysselsättning och service. För de ifrågavarande blocken utanför stödområdet godtogs därför en utveckling i huvudsaklig överensstämmelse med prognos 2.

Bilden färgas röd om folkmängdsutvecklingen för de olika perioderna överstiger +3,8 %. Bilden färgas blå om folkmängdsutvecklingen för de olika perioderna understiger −5,0 %. Därmed utmärks de 25 % av landets kommunblock som har haft den mest positiva resp. mest negativa folkmängdsutvecklingen under perioden 1951–1970.

I de länsvisa kommentarerna till länstablåerna i avsnitt A.4 visas i figur 1 befolkningsutvecklingen under perioden 1966–1970. Härvid har kommunblocken delats in i ortsklasser enligt länsstyrelsernas modifierade förslag. På den första axeln i figuren visas utvecklingen för primära centra (PC) på den andra regionala centra (RC) och på den tredje kommuncentra (KC). Storstäderna är markerade på axeln för primära centra med trianglar. För orter som i länsstyrelsernas klassificering markerats som dubbelorter med gemensam klassificering har endast den genomsnittliga utvecklingen markerats med en punkt. Vid behandlingen av de län där orterna ligger anges både utvecklingen för orterna tillsammans och var för sig. De i dubbelorterna ingående kommunblocken markeras i figuren med en ofylld ring efter namnet och har således ingen markering på axlarna.

Källa: Folk- och bostadsräkningarna åren 1950, 1960 och 1965. Folkmängden 31.12.1970, SOS, SCB, SOU 1969:27 Länsplanering 1967.

Kolumn 6 Nettoflyttning under perioden 1968–1970

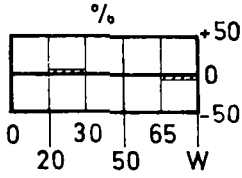

Figuren visar nettoflyttning av svenska och utländska medborgare under perioden 1968–1970 per år i % av befolkningen 31.12.1967. Flyttningen avser ett genomsnitt per år. För flyttningen av svenskar bör begränsningen till 3 år knappast betyda någon större snedvridning då perioden omfatter ett lågkonjunkturår, ett uppsvingsår och ett högkonjunkturår. Variationer vad beträffar immigrationens omfattning utjämnas emellertid inte då immigrationen under åren 1969 och 1970 låg på en mycket hög nivå. Avsikten med diagrammet är främst att ge en bild av flyttningens sammansättning och först i andra hand att ge en uppfattning om dess totala omfattning.

Bilden av den totala nettoinflyttningen färgas röd om värdet överstiger +0,45 %. Bilden färgas blå om den totala nettoutflyttningen överstiger −0,88 %. Därmed utmärks de 25 % av landets kommunblock som har haft den mest positiva resp. mest negativa nettoflyttning under perioden 1968–1970.

Källa: Folkmängdens förändringar åren 1968, 1969 och 1970 SOS,SCB.

Kolumn 7 Åldersfördelning år 1970

Figuren visar befolkningens fördelning på fem olika åldersklasser 0–19, 20–29, 30–49, 50–64 och 65–ω. Andelen individer inom varje åldersgrupp har ställts i relation till riksandelen i samma åldersgrupp.

Med utgångspunkt från den andel av totalbefolkningen som finns i åldersgruppen 50–ω år färgläggs hela bilden av åldersfördelningen. Med en andel överstigande 40 % i denna åldersgrupp färgas bilden blå. Bilden färgas röd om andelen personer i denna åldersgrupp understiger 32 %. Därmed utmärks de 25 % av landets kommunblock som har den högsta resp. lägsta andelen personer i åldersgruppen 50–ω år. Den i riket genomsnittliga andelen är 32,5 %.

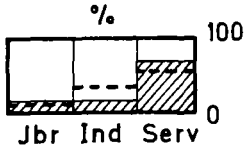
I de länsvisa kommentarerna till länstablåerna i avsnitt A.4 visas i figur 2 andel av totalbefolkningen år 1970 i åldern 50–ω år. Härvid har kommunblocken delats in i ortsklasser enligt länsstyrelsernas modifierade förslag. På den första axeln i figuren visas förhållandena i primära centra

(PC) på den andra regionala centra (RC) och på den tredje kommuncentra (KC). Storstäderna är markerade på axeln för primära centra med trianglar.

För orter som i länsstyrelsernas klassificering markerats som dubbelorter med gemensam klassificering har endast den genomsnittliga utvecklingen markerats med en punkt. Vid behandlingen av de län där orterna ligger anges både utvecklingen för orterna tillsammans och var för sig. De i dubbelorterna ingående kommunblocken markeras i figuren med en ofylld ring efter namnet och har således ingen markering på axlarna.

Källa:Folkmängden 1970 del 2 SCB.

Kolumn 8 Näringsgrensfördelning år 1965

Figuren visar den procentuella fördelningen av den totala sysselsättningen på näringsgrenarna jordbruk, industri samt byggnads- och serviceverksamhet år 1965. Folk- och bostadsräkningen år 1970 har inte kunnat användas, då uppgifter för vissa län saknades vid utarbetandet av bakgrundsdata. Den i landet genomsnittliga fördelningen på näringsgrenar markeras medelst en streckad linje inom varje näringsgren. Andelen sysselsatta inom de olika näringsgrenarna i landet är

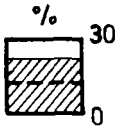
jord- och skogsbruk	12 %
industri	34 %
byggnad + serviceverksamhet	54 %

I de länsvisa kommentarerna till länstablåerna i avsnitt A.4 visas i figur 3 näringsgrensfördelningen år 1965 uppdelad på jordbruk, industri samt byggnads- och serviceverksamhet. Härvid har kommunblocken delats in i ortsklasser enligt länsstyrelsernas modifierade förslag. Det område där de flesta av kommunblocken inom resp. ortsklass faller har utmärkts med olika raster. Inom den mörkt skuggade ytan faller de flesta av primära centra (PC) inom den skrafferade ytan de flesta regionala centra (RC) och inom den ljust skuggade ytan de flesta kommuncentra (KC).

För orter som i länsstyrelsernas klassificering har markerats som dubbelorter med gemensam klassificering har den för dessa orter genomsnittliga näringsgrenssammansättningen varit vägledande vid markeringen av den för ortsklassen normala sammansättningen. Vid behandlingen av de län där dubbelorterna ligger anges både näringsgrenssammansättningen för orterna tillsammans och var för sig. De i dubbelorterna ingående kommunblocken markeras i figuren med en ofylld ring efter namnet.

Källa: Folk- och bostadsräkningen år 1965.

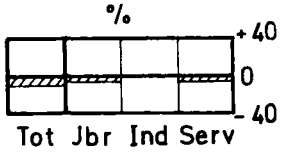
Kolumn 9 Andel sysselsatta inom offentlig förvaltning år 1965

Figuren anger andelen sysselsatta inom undervisning, offentlig förvaltning och hälso- och sjukvård år 1965. Folk- och bostadsräkningen år 1970 har ej kunnat användas då uppgifter för vissa län saknades vid utarbetandet av bakgrundsdata. Den i landet genomsnittliga andelen sysselsatta inom offentlig förvaltning är ca 12 % och markeras i figuren med en streckad linje.

Källa: Folk- och bostadsräkningen år 1965.

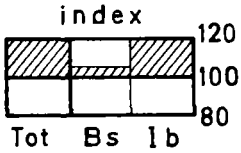
Kolumn 10 Beräknad sysselsättningsutveckling under perioden 1966–1980

Figuren anger den beräknade sysselsättningsutvecklingen under perioden 1966–1980 enligt prognos 2 i länsplanering 1967. Den beräknade sysselsättningsförändringen enligt prognos 2 inom jord- och skogsbruk, industri samt service- och byggnadsverksamhet har ställts i relation till den totala förvärvsarbetande befolkningen år 1965. Figuren ger därför dels en bild av den totala sysselsättningsutvecklingen, dels en bild av hur de olika näringsgrenarna jordbruk, industri och byggnads + serviceverksamhet bidrar till denna utveckling. Bilden färgas röd om den totala beräknade sysselsättningsutvecklingen överstiger +10,1 %. Bilden färgas blå om den totala beräknade sysselsättningsminskningen överstiger −19,4 %. Därmed markeras de 25 % av landets kommunblock som har beräknats få den mest positiva resp. mest negativa sysselsättningsutvecklingen.

Källa: SOU 1969:27 Länsplanering 1967.

Kolumn 11 Sysselsättningsutveckling inom industri under perioden 1964–1969

Figuren anger sysselsättningsutvecklingen inom industri under perioden 1964–1969 ställd i relation till sysselsättningsutvecklingen inom

hela industrin under perioden. I den del av figuren som anger den totala sysselsättningsutvecklingen (Tot.) har den faktiska sysselsättningsutvecklingen inom kommunblocket ställts i relation till utvecklingen i hela landet. Härvid erhålls ett index med riket = 100. Den erhållna avvikelsen gentemot den riksgenomsnittliga utvecklingen delas i figurens två övriga delar upp i en del som har med branschsammansättningen att göra (Bs) och en del som sammanhänger med att utvecklingen inom blockets branscher (Ib) har avvikit från det riksgenomsnittligt normala för resp. bransch.

En grov branschindelning i 14 branscher har använts enligt den industrigruppskod uppgjord i december år 1955 som har tillämpats av statistiska centralbyrån. Den genomsnittliga sysselsättningsutvecklingen i landet under perioden 1964–1969 inom de olika branscherna har applicerats på det faktiska antalet sysselsatta år 1964 inom branscherna. Den "teoretiska" sysselsättningsutveckling som därvid erhålls kan tolkas som branschsammansättningens betydelse (Bs) för den totala sysselsättningsutvecklingen. Den andra delen av totalutvecklingen förklaras med att utvecklingen inom individuella branscher (Ib) i det aktuella kommunblocket avvikit från den riksgenomsnittliga utvecklingsbilden för dessa branscher.

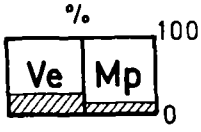
Bilden färgas röd om den totala sysselsättningsutvecklingen överstiger index 116. Bilden färgas blå om den totala sysselsättningsutvecklingen understiger index 95. Därmed markeras de 25 % av landets kommunblock som har haft den mest positiva resp. mest negativa sysselsättningsutvecklingen inom industri.

I de länsvisa kommentarerna till länstablåerna i avsnitt A.4 visas i figur 4 industriutvecklingen under perioden 1964–1969. Härvid har kommunblocken delats in i ortsklasser enligt länsstyrelsernas modifierade förslag. På den första axeln i figuren visas utvecklingen för primära centra (PC) på den andra regionala centra (RC) och på den tredje kommuncentra (KC). Storstäderna är markerade på axeln för primära centra med trianglar.

För orter som i länsstyrelsernas klassificering markerats som dubbelorter med gemensam klassificering har endast den genomsnittliga utvecklingen markerats med en punkt. Vid behandlingen av de län där orterna ligger anges både utvecklingen för orterna tillsammans och var för sig. De i dubbelorterna ingående kommunblocken markeras i figuren med en ofylld ring efter namnet och har således ingen punktmarkering på axlarna.

Källa: Industristatistik år 1964 och år 1969, SCB.

Kolumn 12 Andel i största bransch och största företag år 1969

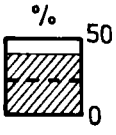
Figuren anger andelen av industrisysselsatta år 1969 inom största bransch och största företag. En grov branschindelning i åtta branscher har

gjorts enligt den av statistiska centralbyrån tillämpade indelningen i 1969 års industristatistik, SNI (Svensk näringsgrensindelning).

Använd symbol	Branschbeteckning
Gs	Gruvindustri + jord- och stenindustri
Li	Livsmedels-, dryckesvaru- och tobakstillverkning
Tk	Textil –,beklädnads –,läder och lädervarutillverkning
Tr	Trävarutillverkning
Mp	Massa –,pappers- och pappersvarutillverkning och grafisk produktion
Ke	Tillverkning av kemiska produkter, petroleumprodukter, gummi- och plastvaror
Me	Metallframställning
Ve	Verkstadstillverkning + annan tillverkning

Källa: Industristatistiken år 1969, SCB.

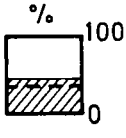
Kolumn 13 Andel inom småindustri år 1969

Figuren visar andelen sysselsatta inom småindustri år 1969. Med småindustri förstås i detta sammanhang arbetsställen med mindre än 50 sysselsatta. Med denna avgränsning finns ca 23 % av den svenska industrisysselsättningen inom småindustri. Riksandelen markeras i bilden med en streckad linje.

Källa: Industristatistiken år 1969, SCB.

Kolumn 14 Andel inom minsk. industri år 1969

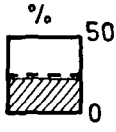

Figuren visar den andel av de industrisysselsatta som år 1969 arbetade i industribranschen med en, enligt 1970 års långtidsutrednings bedömning, förutsedd större sysselsättningsminskning. Härvid har sju branscher urskilts, med en beräknad minskning med mer än 1 % per år. Dessa branscher är gruvindustri, varvsindustri, jord- och stenindustri, träindustri, livsmedelsindustri, dryckesvaru- och tobaksindustri och textil- och konfektionsindustri

År 1969 svarade dessa branscher för 34 % av totala industrisysselsättningen i landet. Denna andel markeras med en streckad linje i figuren.

Källa: Industristatistik år 1969, SCB.

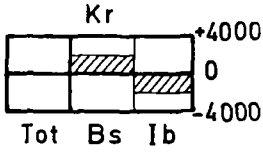
Kolumn 15 Andel förvaltningspersonal inom industri år 1969

Figuren visar andelen förvaltningspersonal inom industri år 1969. Definitionen på förvaltningspersonal ansluter sig till statistiska centralbyråns indelning. En detaljerad redogörelse för vilka slag av personal som ingår i denna kategori lämnas i Industri 1962 sid. 58 f. Andelen förvaltningspersonal för landet i genomsnitt är ca 27 %. Denna andel markeras i figuren med en streckad linje.

Källa: Industristatistik år 1969, SCB.

Kolumn 16 Löneläge inom industri år 1968

Figuren anger hur löneläget inom industri år 1968 avviker från riksgenomsnittet. I figuren lämnas tre typer av information.

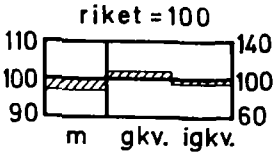
Tot = Den totala avvikelsen från riksgenomsnittet
Bs = Den del av avvikelsen som förklaras av branschsammansättningen
Ib = Den del av avvikelsen som förklaras av avvikelser inom branscher från det riksgenomsnittligt normala för branscherna.

En grov branschindelning i 14 branscher har gjorts enligt den industrigruppskod, uppgjord i december 1955, som har tillämpats av statistiska centralbyrån. Den riksgenomsnittliga lönen per anställd i olika branscher har applicerats på det faktiska antalet sysselsatta i kommunblocket inom varje bransch. Härvid erhålles den lönenivå per anställd, som kommunblocket skulle ha haft om lönen i alla branscher hade varit riksgenomsnittlig. Denna "teoretiska" lönenivås avvikelse från den riksgenomsnittliga lönenivån visar branschsammansättningens betydelse för lönenivån i kommunblocket. Den faktiska lönenivåns avvikelse från den framräknade "teoretiska" lönenivån visar inombranschvariationernas betydelse för löneläget.

Den totala bilden av löneläget färgas röd om den totala avvikelsen (Tot) från den genomsnittliga lönenivån överstiger ±0. Bilden färgas blå om avvikelse från rikslönenivån överstiger – 3 300 kr. Därmed markeras de ca 25 % av kommunblocken som har det högsta resp. lägsta löneläget inom industri.

Källa: Industristatistiken år 1968, SCB.

Kolumn 17 Andel sysselsatta år 1965 (Yv-grad)

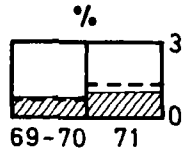
Figuren visar yrkesverksamhetsgraden år 1965 för män (m), gifta kvinnor (gkv) och icke gifta kvinnor (igkv) i åldersgruppen 15–69. I figuren anges avvikelsen från den riksgenomsnittliga yrkesverksamhetsgraden varvid riket är lika med 100. Folk- och bostadsräkningen år 1970 fanns ej tillgänglig vid utarbetandet av bakgrundsdata, varför 1965 års folk- och bostadsräkning har använts.

Den riksgenomsnittliga yrkesverksamhetsgraden har applicerats på antalet invånare i varje femårsgrupp. Det så framräknade teoretiska antalet yrkesverksamma har därefter ställts i relation till det faktiska antalet förvärvsarbetande, varvid ett index erhållits där yrkesverksamhetsgraden i riket är lika med 100. I figuren används olika skalor för män och kvinnor.

Yrkesverksamhetsgraden för gifta kvinnor och icke gifta kvinnor färgas i figuren. För gifta kvinnor färgas bilden röd om värdet överstiger 100,0. Bilden färgas blå om värdet understiger 77,4. För icke gifta kvinnor färgas bilden röd om värdet överstiger 101,1. Bilden färgas blå om värdet understiger 86,0. Därmed markeras de 25 % av landets kommunblock som år 1965 hade den högsta resp. lägsta yrkesverksamhetsgraden.

Källa: Folk- och bostadsräkningen år 1965 bearbetad av UMDAC (Umeå datacentral).

Kolumn 18 Andel arbetslösa åren 1969–1970 och 1971

Figuren anger den av Arbetsmarknadsstyrelsen registrerade arbetslösheten under åren 1969–1970 och 1971. Antalet arbetslösa under de båda perioderna har ställts i relation till folkmängden 31.12.1968 resp.

31.12.1970 i åldersgruppen 15–64 år. Den på detta sätt uträknade riksgenomsnittliga arbetslösheten uppgår för perioden 1969–1970 till 0,6 % och för år 1971 till 1,2 % vilket markeras i figuren med en streckad linje.

Bilden färgas röd för perioden 1969–1970 om värdet understiger 0,4 % och blå om värdet överstiger 1,2 %. För år 1971 färgas bilden röd om värdet understiger 0,9 % och blå om värdet överstiger 1,9 %. På detta sätt markeras de 25 % av kommunblocken som har den lägsta resp. högsta arbetslösheten.

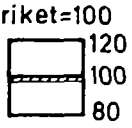
I de länsvisa kommentarerna till länstablåerna i avsnitt A.4 visas i figur 5 andelen arbetslösa år 1971 i relation till den förvärvsarbetande befolkningen i åldern 15–64 år den 31.12.1970. Härvid har kommunblocken delats in i ortsklasser enligt länsstyrelsernas modifierade förslag. På den första axeln i figuren visas andelen arbetslösa i primära centra (PC) på den andra andelen arbetslösa i regionala centra (RC) och på den tredje andelen arbetslösa i kommuncentra (KC). Storstäderna är markerade på axeln för primära centra med trianglar.

För orter som i länsstyrelsernas klassificering markerats som dubbelorter med gemensam klassificering har endast den för dessa orter genomsnittliga arbetslösheten markerats med en punkt. Vid behandlingen av de län där dessa orter ligger anges både arbetslöshetstalen för orterna tillsammans och var för sig. De i dubbelorterna ingående kommunblocken markeras i figuren med en ofylld ring efter namnet men har således ingen punktmarkering på axlarna.

De kommunblock som saknar arbetsförmedling har förts till det närmast liggande kommunblocket. De arbetslöshetstal som därmed redovisas är ställda i relation till den summerade förvärvsarbetande befolkningen i åldern 15–64 år i de berörda kommunblocken. På länstablåerna markeras ett sådant samband mellan kommunblock med en hake som förbinder de berörda blocken.

Källa: Arbetsmarknadsstyrelsens arbetslöshetsstatistik (ej publicerat material) Folkmängden 31.12.1968, 31.12.1970.

Kolumn 19 Inkomst per inkomsttagare år 1970 (inkomstnivå)

Figuren visar inkomst per inkomsttagare år 1970. Inkomsten per inkomsttagare i kommunblocken har ställts i relation till den riksgenomsnittliga inkomstnivån. Därvid har ett index erhållits där medelinkomsten per inkomsttagare i landet är lika med 100.

Inkomsttagare definieras enligt statistiska centralbyråns definition som skattebefolkningen den 1 november 1969, dvs. samtliga personer som avlämnat självdeklaration eller av taxeringsmyndighet har skönstaxerats.

Inkomstbegreppet är i huvudsak knutet till sammanräknad nettoinkomst enligt huvuddeklarationsblankettens sista sida. Därmed förstås summan av inkomsttagarnas enligt förordning om statlig inkomstskatt, uppskattade inkomster av skilda inkomstslag sedan avdrag gjorts för eventuellt underskott i förvärvskälla.

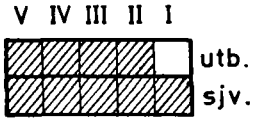
Bilden färgas röd om värdet överstiger 100,0. Bilden färgas blå om värdet understiger 82,0. Genom denna färgmarkering urskiljs de 25 % av kommunblocken som har den högsta resp. lägsta inkomstnivån.

I de länsvisa kommentarerna till länstablåerna i avsnitt A.4 visas i figur 6 inkomstnivån år 1970 dvs. inkomst per inkomsttagare. Härvid har kommunblocken delats in i ortsklasser enligt länsstyrelsernas modifierade förslag. På den första axeln i figuren visas inkomstnivån i primära centra (PC) på den andra i regionala centra (RC) och på den tredje i kommuncentra (KC). Storstäderna är markerade på axeln för primära centra med trianglar.

För orter som i länsstyrelsernas klassificering markerats som dubbelorter med gemensam klassificering har endast den genomsnittliga inkomstnivån markerats med en punkt. Vid behandlingen av de län där orterna ligger anges inkomstnivån både för orterna tillsammans och var för sig. De i dubbelorterna ingående kommunblocken markeras i figuren med en ofylld ring efter namnet men har således ingen punktmarkering på axlarna.

Källa: Inkomst och Förmögenhet 1970, SOS, SCB.

Kolumn 20 Offentlig service

Figuren visar kommunblockens utbud av utbildning och sjukvård. Utbildningsutbudet gupperas i fem nivåer

Nivå V Högstadium
Nivå IV Nivå V + ofullständig gymnasieskola och/eller kommunal vuxenutbildning
Nivå III Nivå IV + gymnasieskola med två- tre- eller fyraårig linje.
Nivå II Nivå III + universitetsfilial, lärarhögskola och/eller socialhögskola
Nivå I Nivå II + eftergymnasial utbildning och forskning vid minst två fakulteter

Klassificeringen har gjorts med utgångspunkt i SÖ:s material om gymnasieskolans organisation läsåret 1971/1972 samt tilläggsbeslut. Beträffande kommunal vuxenutbildning har använts uppgifter sammanställda inom SÖ 31.8.1971 över antalet undervisningstimmar läsåret 1971/1972. Dessutom har använts en förteckning upprättad inom 1968 års utbildnings-

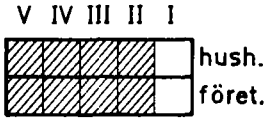
utredning (U 68) över lokaliseringen av eftergymnasial utbildning.

Utbudet av sjukvård grupperas i fem nivåer efter antalet vårdplatser för de större sjukhusen medan på de två lägsta nivåerna det odelade sjukhuset skiljs från öppen sjukvård.

Nivå V Öppen primär sjukvård
Nivå IV Odelat lasarett eller ofullständigt sjukhus, dvs. barnbördsavdelning, allmän avdelning samt avdelning för långvarigt kroppssjuka
Nivå III Lasarett med mindre än 500 vårdplatser men med mer än fyra specialiteter
Nivå II Lasarett med mellan 500 och 999 vårdplatser
Nivå I Lasarett med mer än 1 000 vårdplatser

Källa: Sjukhusförteckning, Socialstyrelsen 1971.

Kolumn 21 Kommersiell service år 1969

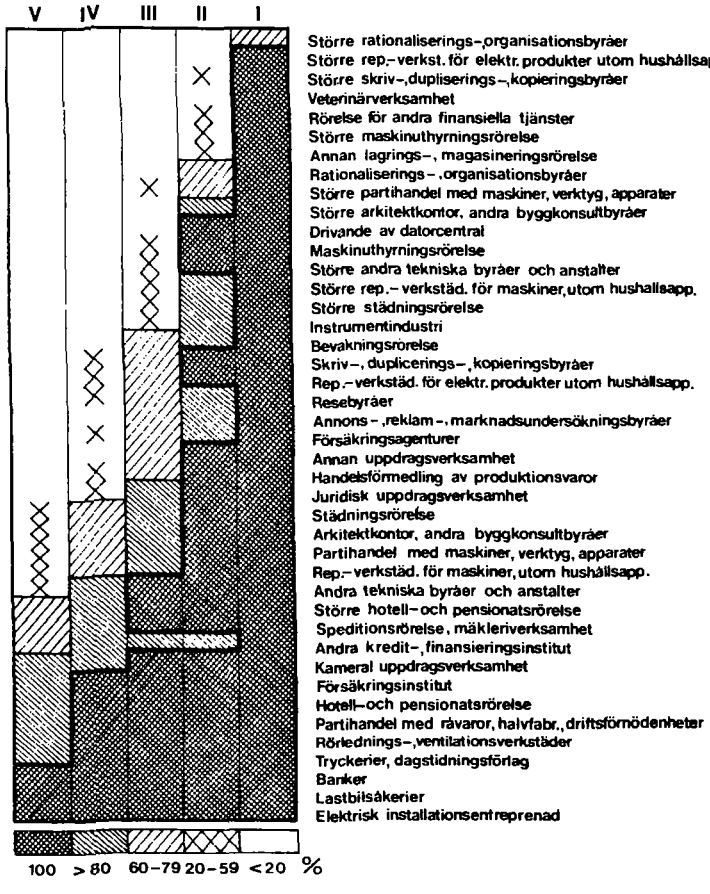
Figuren visar kommunblockens utbud av kommersiell service år 1969. Det kommersiella serviceutbudet delas upp i dels service för hushållet, dels service för företaget. Företagsregistrets uppgifter från år 1969 har använts. Ur företagsregistret har plockats vissa serviceslag som har bedömts ingå i ett utbud av kommersiell service för hushållet resp. företaget. Förekomst i kommunblocken av resp. serviceslag har registrerats. Serviceutbudet har grupperats i fem olika nivåer efter det antal serviceslag som är representerade i kommunblocken.

Antal ingående serviceslag

	Service för hushållet	Service för företaget
Nivå V	<25	<15
Nivå IV	26–35	16–20
Nivå III	36–45	21–30
Nivå II	46–55	31–40
Nivå I	>56	>41

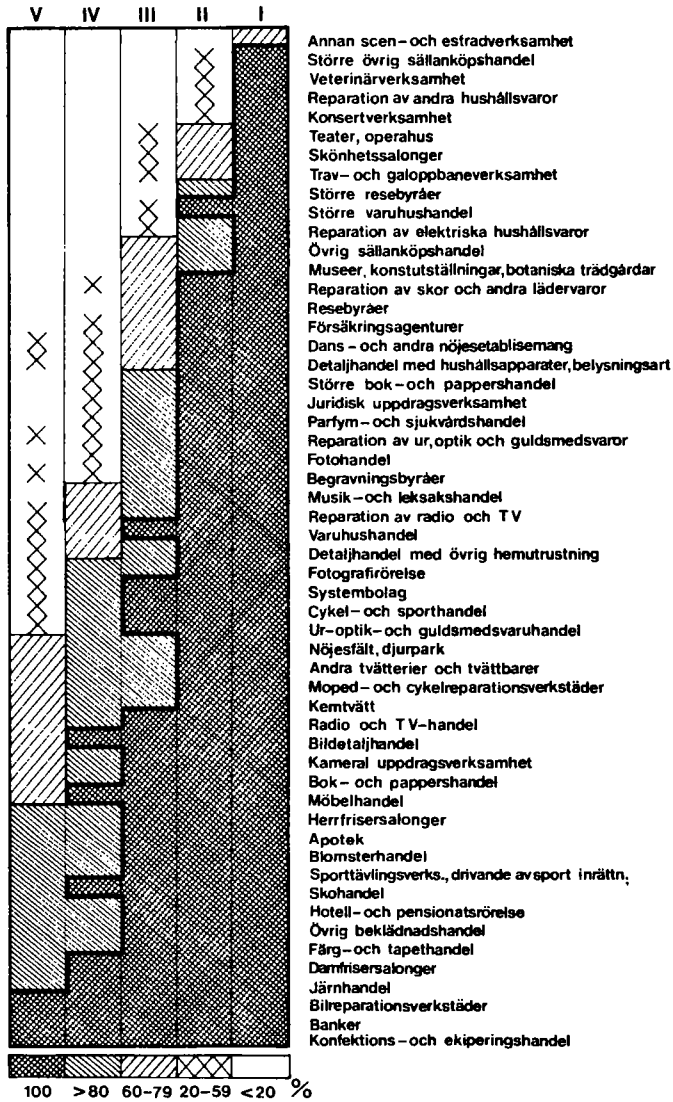
Den typ av service som ingår i detta utbud framgår av figurerna A:1 och A:2 och i dessa figurer har de serviceslag som alltid finns representerade på den aktuella servicenivån skilts från de serviceslag som i 80 % resp. 60 % av fallen finns i kommunblocken på den aktuella nivån. I figurerna finns markerat med kryss de serviceslag som kan finnas i ca en femtedel av de kommunblock som ingår i servicenivån. Genom denna nivågruppering kan endast utsägas att kommunblock på olika servicenivåer har olika bredd på utbudet av service. Något försök till en kvalitativ bedömning av skillnaderna i utbudet har ej gjorts.

Figur A:1 Utbud av kommersiell service för hushållet uppdelat på serviceniväer

Figur A:2 Utbud av kommersiell service för företaget uppdelat på servicenivåer

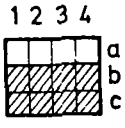
Servicenivå

På nivå I mostsvarar antalet kommunblock i stort sett antalet storstäder, på nivå II antalet primära centra, på nivå III antalet regionala centra och på nivåerna IV och V antalet kommuncentra enligt länsstyrelsernas modifierade förslag. Jämför avsnitt A. 1.

Källa: Företagsregistret 1969, SCB.

Kolumn 22 Antal väglänkar år 1971

Figuren anger antalet väglänkar som utgår från kommunblockscentra år 1971. Varje länk har räknats. En väg som går igenom en ort har därför räknats två gånger. Endast huvudvägsnätet som omfattar europavägar, riksvägar och de viktigaste länsvägarna har medtagits. Dessa vägar har indelats i tre klasser. Indelningen baseras på vägarnas funktion i det totala transportsystemet enligt vägverkets bedömning.

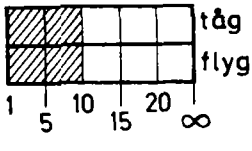
a = *Funktionsklass I:* Väglänkar som tillgodoser de mest betydelsefulla trafikrelationerna mellan storstadsområdena och storstadsalternativen. Med dessa länkar blir bl. a. de tre storstadsområdena sammanbundna. Vidare ingår i denna funktionsklass några länkar av stor betydelse för den internordiska vägtrafiken.

b = *Funktionsklass II:* Övriga viktigare väglänkar som förbinder storstadsområden med storstadsalternativen resp. större tillväxtcentra eller storstadsalternativen med varandra.

c = *Funktionsklass III:* Övriga huvudvägar, vilka förbinder bl. a. storstadsalternativ samt tillväxtcentra å ena sidan med kommunblockscentra och övriga orter å andra sidan.

Källa: Statens vägverk: Plan över huvudvägnätet samt DsK 1972:4 Regional trafikplanering.

Kolumn 23 Kollektiv fjärrtrafik år 1971

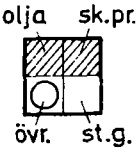
Figuren anger turtätheten i järnvägens fjärrtrafik och i inrikesflyget. Den långväga busstrafiken har i detta sammanhang ej medtagits. Antalet förbindelser i genomsnitt per dag har räknats inom varje kommunblock och därefter indelats i fem olika klasser:

1– 4
5– 9
10–14
15–19
20– } förbindelser per dag

Om trafikflygplats finns i kommunblocket men inte reguljär trafik har detta utmärkts med en stjärna i den första rutan i figuren. Detsamma gäller kommunblock som inte har fjärrförbindelse med tåg, men dock har lokaltrafik.

Källa: Sveriges kommunikationer och inrikes flygtidtabell SAS/Linjeflyg år 1971.

Kolumn 24 Hamnar och godsomsättning år 1971

Figuren visar förekomst av hamnar och godsomsättningens storlek och sammansättning år 1971. Godsomsättningen har fördelats i fyra varuslag:

olja = oljeprodukter
sk.pr. = skogsprodukter
övr. = övrigt massgods
st.g. = styckegods

Om godsomsättning överstiger 100 000 ton för ett varuslag skrafferas rutan för detta varuslag. Om godsomsättning för alla varuslag totalt överstiger 100 000 ton men är mindre än 100 000 för ett varuslag markeras detta med en ring i rutan för varuslaget ifråga. Om hamn finns men godsomsättningen totalt sett är mindre än 100 000 ton, markeras detta med en ring mitt i figuren.

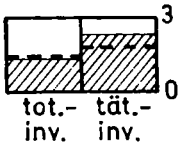
Källa: Förteckning över svenska hamnar och lastageplatser upprättad inom sjöfartsverket. SOS Sjöfart 1970.

Kolumn 25 Bostadsbyggande per år under perioden 1966–1970

Källa: Bostadsbyggandet SOS, SCB.

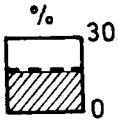
Kolumn 26 Bostadsbyggande per 100 invånare under perioden 1966–1970

Figuren visar bostadsbyggandet per år och 100 invånare resp. 100 tätortsinvånare under perioden 1966–1970. Det riksgenomsnittliga bostadsbyggandet per 100 invånare uppgår till 1,34. För bostadsbyggandet per 100 tätortsinvånare är motsvarande tal 1,73. Dessa riksgenomsnitt har markerats i figuren med streckade linjer.

Källor: Bostadsbyggandet SOS Folk- och bostadsräkningen år 1965, SCB.

Kolumn 27 Hushållens utrymmesstandard år 1970

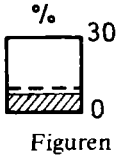

Figuren anger den andel av hushållen som år 1970 var trångbodda enligt norm 2 i folk- och bostadsräkningen år 1970. Ett hushåll räknas därvid som trångbott om antalet boende i lägenheten överstiger två per bostadsrum, kök och ett rum oräknade. Enpersonshushåll räknas dock aldrig som trångbodda. Andelen trångbodda hushåll enligt norm 2 är i hela landet ca 16 %. Detta riksgenomsnitt markeras i figuren med en streckad linje.

Bilden färgas röd om värdet understiger 12,2 %. Bilden färgas blå om värdet överstiger 18,5 %. Därmed utmärkes de ca 25 % av landets kommunblock som har den minsta resp. den största andelen trångbodda hushåll.

Källa: Folk- och bostadsräkningen år 1970, SCB.

Kolumn 28 Kägenheternas kvalitet år 1970

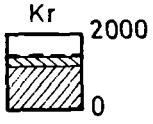
Figuren visar bostadsbeståndets kvalitet mätt i andelen lägenheter som saknar centralvärme år 1970. Andelen lägenheter i landet som saknar centralvärme är 8,6 % vilket har markerats i figuren med en streckad linje.

Bilden färgas röd om andelen lägenheter som saknar centralvärme understiger 7,4 %. Bilden färgas blå för kommunblock med värden

överstigande 15,1 %. Därigenom utmärks de 25 % av landets kommunblock som har den minsta resp. den största andelen lägenheter utan centralvärme.

Källa: Folk- och bostadsräkningen år 1970, SCB.

Kolumn 29 Kommunala inkomster år 1971

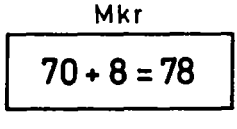

Figuren visar primärkommunala inkomster per invånare år 1971 i kronor. Med kommunala inkomster förstås summan av allmän kommunalskatt och skatteutjämningsbidrag. De två inkomstkällorna skiljs åt i figuren genom olika skrafferingar, varvid den nedre skrafferingen visar skatteinkomsterna.

Den för hela landet genomsnittliga inkomstnivån i kommunerna är 1 350 kr. vilket har markerats i figuren med en streckad linje.

Källa: Kommunernas finanser år 1971, SCB.

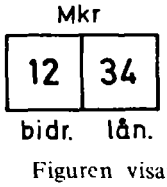
Kolumn 30 Investeringar med regionalpolitiskt stöd under perioden 1965–1971

Figuren visar omfattningen i milj. kr.av de investeringar som skett med regionalpolitiskt stöd i form av lokaliseringsstöd och regionalpolitiskt motiverade investeringsfondsfrisläpp under perioden 1965–1971. Investeringar gjorda med investeringsfondsmedel har endast medtagits i de kommunblock där även lokaliseringsstöd utgått i form av bidrag eller lån.

Källa: Sammanställningar inom inrikesdepartementet.

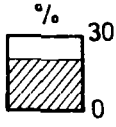
Kolumn 31 Lokaliseringsstödets omfattning under perioden 1965–1971

Figuren visar lokaliseringsstödets omfattning under perioden 1965–1971 i form av bidrag (bidr.) och lån uttryckt i milj. kr. Om investeringar i form av lokaliseringsstöd och investeringsfondsmedel har uppgått till mindre än 0,5 milj. kr. har detta markerats med en nolla (0) i figuren. Om inte några investeringar har gjorts markeras detta med två punkter.

Källa: Sammanställningar inom inrikesdepartementet.

Kolumn 32 Beräknad sysselsättningsökning

Figuren anger den beräknade sysselsättningsökningen i företag som erhållit lokaliseringsstöd under perioden 1965–1971. Denna sysselsättningsökning har ställts i relation till totalantalet sysselsatta inom industri enligt 1965 års folk- och bostadsräkning vid periodens början.

Källa: Sammanställningar inom inrikesdepartementet, samt folk- och bostadsräkningen år 1965.

Kolumn 33 Faktisk sysselsättningsökning under perioden 1965–1971 i procent av den beräknade sysselsättningsökningen

Figuren anger hur stor del av den beräknade sysselsättningsökningen som vid slutet av år 1971 hade förverkligats. Den faktiska sysselsättningsökningen i de företag som erhållit lokaliseringsstöd har ställts i relation till den vid ansökningstillfället beräknade sysselsättningsökningen. Det procenttal som därvid erhålls är ett mått på i vilken utsträckning den beräknade sysselsättningsökningen har uppnåtts.

Om den faktiska sysselsättningsökningen har överträffat den beräknade ökningen markeras detta i figuren med symbolen > 100. Om den faktiska sysselsättningsutvecklingen har varit negativ under perioden markeras detta med symbolen < 0.

Källa: Sammanställningar inom inrikesdepartementet.

A.4 Kommentarer till bakgrundsdata

A.4.1 Inledning

På de sista sidorna av detta bihang redovisas på s. k. länstablåer en stor mängd data för landets kommunblock. I detta avsnitt lämnas länsvis kommentarer till uppgifterna på dessa tablåer. En detaljerad beskrivning av använda data lämnas i avsnitt A.3, en mera översiktlig i avsnitt A.6. Kommentarerna kan på grund av datamängdens omfattning inte vara fullständiga och får betraktas närmast som något slag av länsanvisningar. Därvid kan en viss grad av upprepning inte undvikas, varför kommentarerna främst bör användas som ett hjälpmedel vid ett studium av förhållandena i enstaka län. När uppgifterna på länstablåerna för några län genomgåtts bör behovet av kommentarerna därför minska.

Uppgifterna i länstablåerna skall ge information om hur kommunblocken förhåller sig till riksgenomsnittliga förhållanden samt ge en föreställning om hur kommunblocken inom länet förhåller sig till varandra. En väsentlig del av länsstyrelsernas förslag till länsprogram utgörs av förslagen till ortsklassificering. Av skäl som har redovisats i avsnitt A.1 används i detta bihang länsstyrelsernas klassificering för redovisning av vissa uppgifter. Därvid har vissa modifieringar gjorts, vilka även kommenteras i avsnitt A.1. I de följande kommentarerna har detta modifierade förslag till ortsklassificering använts för att ortsklassvis redovisa hur kommunblocken för vissa variabler förhåller sig till övriga kommunblock inom resp. ortsklass. Även utformningen av dessa mätare har kommenterats i avsnitt A.3. Där presenteras figur 1 (befolkningsutveckling 1966–1970) under kolumn 5, figur 2 (andel 50-w år) under kolumn 7, figur 3 (näringsgrenar 1965) under kolumn 8, figur 4 (industriutveckling 1964–1969) under kolumn 11, figur 5 (arbetslöshet 1971) under kolumn 18 och figur 6 (inkomstnivå 1970) under kolumn 19.

Länsstyrelsernas modifierade förslag till ortsklassificering har i länstablåerna tagits till utgångspunkt för en gruppering av kommuncentra kring primära resp. regionala centra. Grupperingen grundar sig dels på redan förefintliga regionindelningar, t. ex. A-regionindelningen, dels i några fall på bedömningar utförda inom inrikesdepartementet. Grupperingen får närmast ses som en hjälp till läsaren att se sambandet mellan kommunblock på olika regionala nivåer. I några fall har det visat sig att ett kommunblock närmast hör samman med ett centrum i ett angränsande län. Blocket har därvid redovisats dels i det län i vilket det administrativt hör hemma, dels i det län där det primära eller regionala centret redovisas. När ett kommunblock redovisas utanför det egna länet utmärks detta i länstablåerna genom en mörktoning av kommunblockets uppgifter.

A.4.2 Länsvisa kommentarer

Regional utveckling och struktur i Stockholms län

Kommentarer till bakgrundsdata

Folkmängdsutvecklingen har som framgår av kolumn 5 tablå 1 varit mycket positiv i länet. Prognos 2 i länsplanering 1967 antyder en fortsatt positiv utveckling fram till år 1980. Nynäshamn och Södertälje hör till de 25 % av landets kommunblock som har haft den mest positiva befolkningsutvecklingen under såväl 1950- som 1960-talet. I Stockholmsregionen har ökningen under senare delen av 1960-talet varit något mindre än i början av perioden. Nettoflyttningen har som framgår av kolumn 6 tablå 1 varit mycket positiv i länet. Inflyttning har varit stor av både utländska och svenska medborgare. Stockholmsregionen, Södertälje och Nynäshamn hör till de 25 % av landets kommunblock som år 1971 har den lägsta andelen personer i åldersgruppen 50-w år.

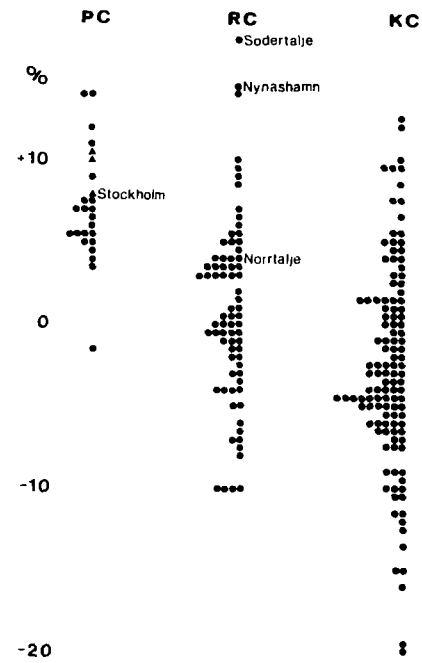
Fördelningen på näringsgrenar avviker enligt figur AB:3 i samtliga kommunblock i länet från vad som är normalt i resp. ortsklass. Alla länets kommunblock har en förhållandevis stor andel sysselsatta inom service medan andelen sysselsatta inom jord- och skogsbruk är mycket liten. Andelen sysselsatta inom offentlig förvaltning är enligt uppgifterna i kolumn 9 tablå 1 mycket hög i Stockholm. Den i kolumn 10 tablå 1 återgivna prognoserade sysselsättningsutvecklingen enligt länsplanering 1967 är utpräglat positiv för alla kommunblock. En ökad sysselsättning inom servicesektorn spelar härvid en stor roll.

Sysselsättningsutvecklingen inom industri under perioden 1964--1969 har enligt kolumn 11 tablå 1 varit negativ i samtliga kommunblock med undantag för Södertälje som hör till de 25 % av landets kommunblock som har haft den mest positiva sysselsättningsutvecklingen. För Södertälje gäller dels att utvecklingen har varit snabbare än vad som genomsnittligt varit normalt för de i kommunblocket representerade branscherna, dels att branschsammansättningen har varit gynnsam. Andelen sysselsatta inom småindustri, varmed avses arbetsställen med mindre än 50 sysselsatta, är enligt kolumn 13 tablå 1 stor i Norrtälje. Kolumn 15 tablå 1 visar att andelen förvaltningspersonal inom industri är mycket stor i Stockholmsregionen, Nynäshamn och Södertälje. Löneläget inom industrin är mycket högt i Stockholmsregionen och Södertälje, vilket enligt kolumn 16 tablå 1 förklaras dels av en från lönesynpunkt sett gynnsam branschsammansättning, dels av ett högt löneläge inom de i kommunblocken representerade branscherna. Nynäshamn har totalt sett ett gott löneläge inom industrin. Branschsammansättningen är från lönesynpunkt sett mycket god men löncläget inom de i blocket representerade branscherna ligger på en relativt låg nivå.

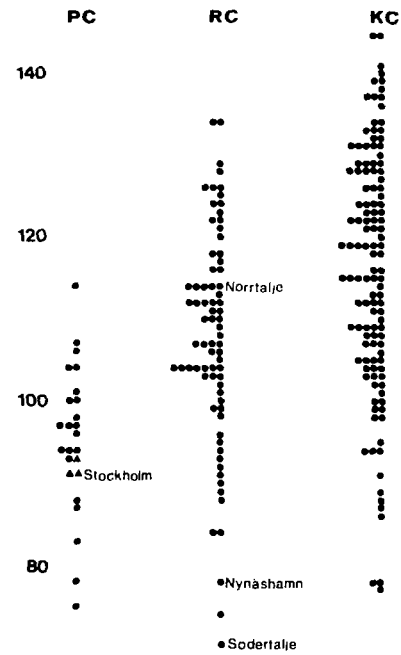
Andelen yrkesverksamma, som återges i kolumn 17 tablå 2, överstiger år 1965 både för män och kvinnor riksgenomsnittet. Stockholm, Nynäshamn och Södertälje hör till de 25 % av landets kommunblock som har

Bihang A Uppgifter om den regionala strukturen

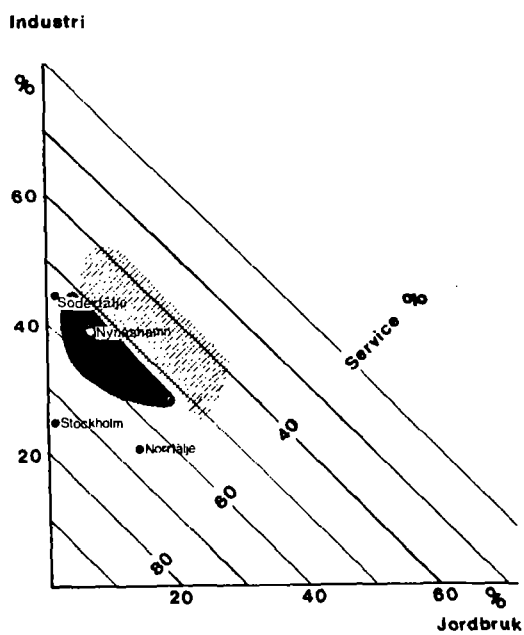
AB:1 Befolkningsutveckling 1966-1970.

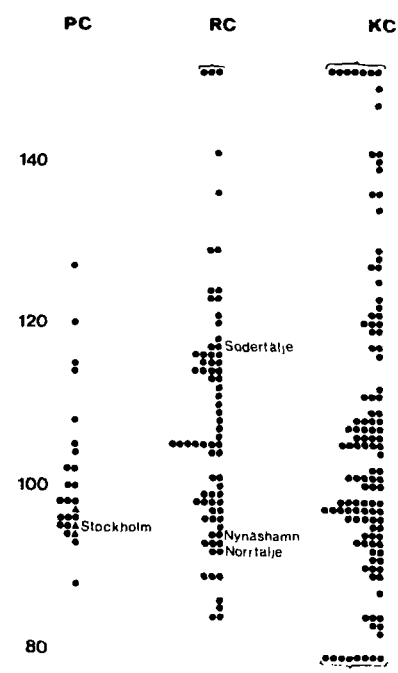
AB:2 Andel 50-w år, 1970. (Index)

AB:3 Näringsgrenar 1965.

AB:4 Industriutveckling 1964-1969. (Index)

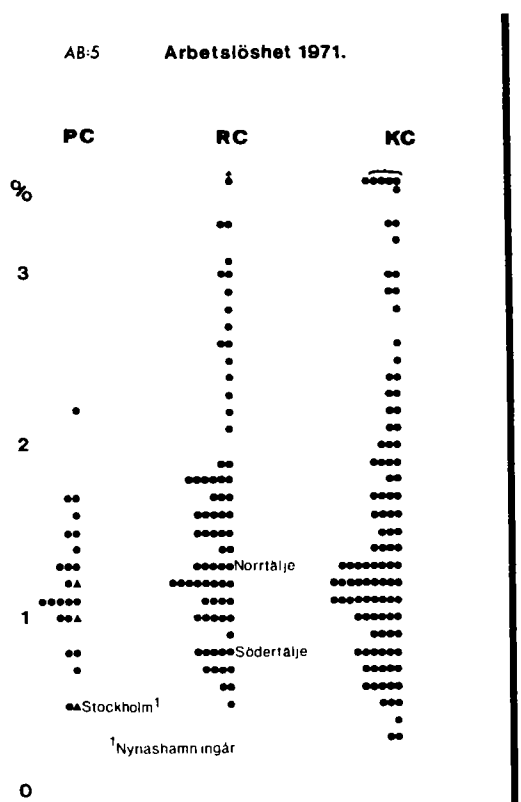
den högsta yrkesverksamhetsgraden för icke gifta kvinnor.

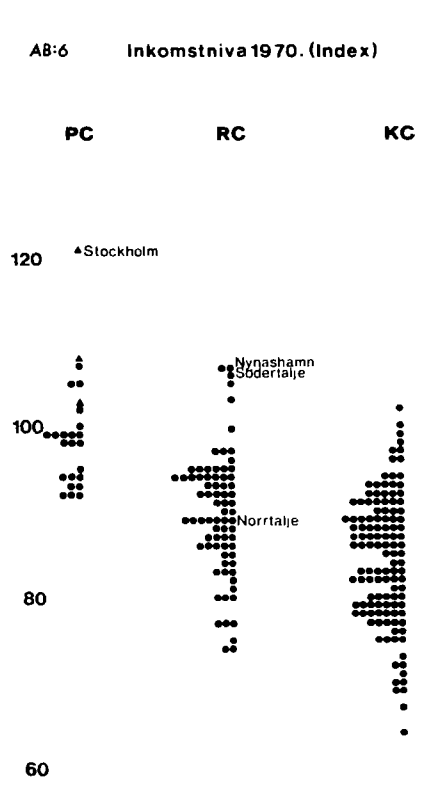
Den av arbetsmarknadsstyrelsen registrerade arbetslösheten var under åren 1969–1970 och 1971 lägre än riksgenomsnittet i samtliga kommunblock med undantag för Norrtälje. Stockholm, Nynäshamn och Södertälje hör till de 25 % av landets kommunblock som har haft de lägsta arbetslöshetstalen under åren 1969–1970 och 1971. Av figur AB:5 framgår att länets kommunblock i detta avseende ligger på en mycket låg nivå inom resp. ortsklasser.

Inkomstnivån – mätt som inkomst per inkomsttagare – ligger som framgår av kolumn 19 tablå 2 mycket högt i samtliga kommunblock med undantag för Norrtälje. Den höga lönenivån inom industrin, den stora andelen sysselsatta inom service samt den mycket låga andelen sysselsatta inom jord- och skogsbruk kan ses som förklaringar till denna inkomstbild.

Utbudet av service ligger på högsta nivå i Stockholmsregionen. Som framgår av kolumn 20 tablå 2 har Södertälje ett utbud av sjukvård på nivå II. Det kommersiella serviceutbudet, illustrerat i kolumn 21 tablå 2 har i Södertälje och Norrtälje nivå III.

Räknat i antal förbindelser per dag är kommunikationsmöjligheterna med tåg mycket goda i Stockholm och Södertälje. Trafikflygplats med mycket hög turtäthet finns i Stockholm.

Bostadsbyggandet per 100 invånare ligger i länet över riksgenomsnittet. Bostadsstandarden mätt i utrymme är i stort sett riksgenomsnittlig för länet som helhet. Nynäshamn och Södertälje hör till de 25 % av landets kommunblock som har den högsta andelen trångbodda hushåll. Andelen lägenheter som saknar centralvärme är mycket låg i alla kommunblocken med undantag för Norrtälje.

De primärkommunala inkomsterna i Stockholms län är inte jämförbara med övriga landet på grund av att storlandstinget har övertagit vissa primärkommunala funktioner, och har därför inte redovisats i kolum 29 tablå 2.

Regional utveckling och struktur i Uppsala län

Kommentar till bakgrundsdata

Folkmängdsutvecklingen har som framgår av kolumn 5 tablå 3 varit mer positiv under 1960-talet än under 1950-talet i länet som helhet. Prognos 2 i länsplanering 1967 antyder en fortsatt positiv utveckling. Uppsala hör till de 25 % av landets kommunblock som under både 1950- och 1960-talet har haft de största ökningstalen. Under 1960-talet hör Enköping till de 25 % av landets kommunblock som hade de högsta ökningstalen. Prognos 2 i länsplanering 1967 visar för Enköping en något dämpad ökning fram till år 1980. Av figur C:1 framgår att Uppsala och Enköping ligger på den högsta nivån inom sina resp. ortsklasser. Övriga orter har en i stort sett genomsnittlig nivå inom resp. ortsklasser.

Kolumn 6 tablå 3 visar att Uppsala och Enköping har haft en mycket positiv nettoflyttning under perioden 1968–1970. I Enköping består större delen av denna inflyttning av utländska medborgare. Inflyttningen till Uppsala domineras däremot av svenska medborgare. Dessa kommunblock har vidare som framgår av figur C:2 år 1970 en mycket låg andel av befolkningen i åldern 15–64 år.

Fördelningen på näringsgrenar avviker i Uppsala enligt figur C:3 från vad som är normalt för primära centra. Andelen sysselsatta inom jord- och skogsbruk ligger över riksgenomsnittet i samtliga kommunblock i länet med undantag för Uppsala. Uppsala har mer än 70 % av totala sysselsättningen inom service.

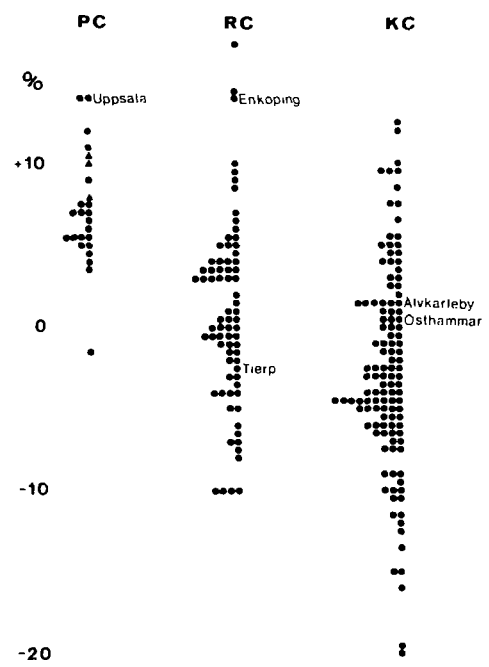
Andelen sysselsatta inom offentlig förvaltning är enligt uppgifterna i kolumn 9 tablå 3 mycket stor i Uppsala.

Den i kolumn 10 tablå 3 återgivna prognoserade sysselsättningsutvecklingen enligt länsplanering 1967 år utpräglat positiv för Uppsala, Enköping och Tierp. En ökad sysselsättning inom servicesektorn spelar härvid en stor roll i Uppsala och Enköping. Tierp väntas få en ökad sysselsättning inom industri.

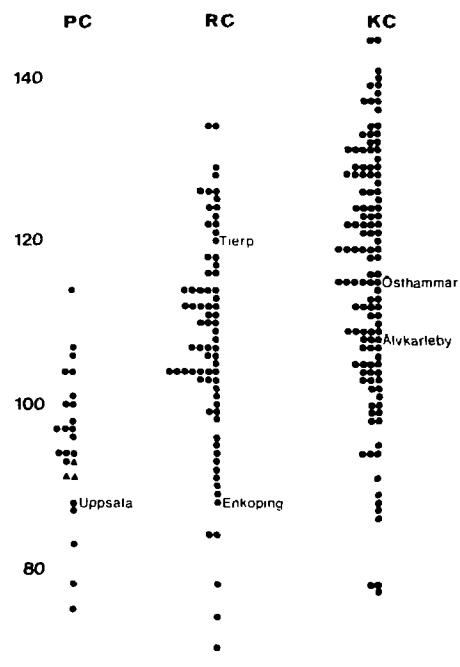
Sysselsättningsutvecklingen inom industri har enligt figur C:4 varit utpräglat positiv i Enköping och Östhammar. Av uppgifterna i kolumn 11 tablå 3 framgår att utvecklingen har varit snabbare än vad som genomsnittligt varit normalt för de i kommunblocken representerade branscherna. Andelen sysselsatta inom småindustri, varmed avses arbetsställen med mindre än 50 sysselsatta, är enligt kolumn 13 tablå 3 mycket stor i Östhammar och Tierp och uppgår där till närmare 50 % av totala antalet sysselsatta. Andelen förvaltningspersonal ligger över riksgenomsnittet i Uppsala och Enköping. Löneläget inom industri är enligt kolumn 16 tablå 3 högt i länet som helhet.

Andelen yrkesverksamma i länet, som återges i kolumn 17 tablå 4 ligger på en riksgenomsnittlig nivå för både män och kvinnor år 1965. Uppsala hör till de 25 % av landets kommunblock som har den högsta yrkesverksamhetsgraden för kvinnor.

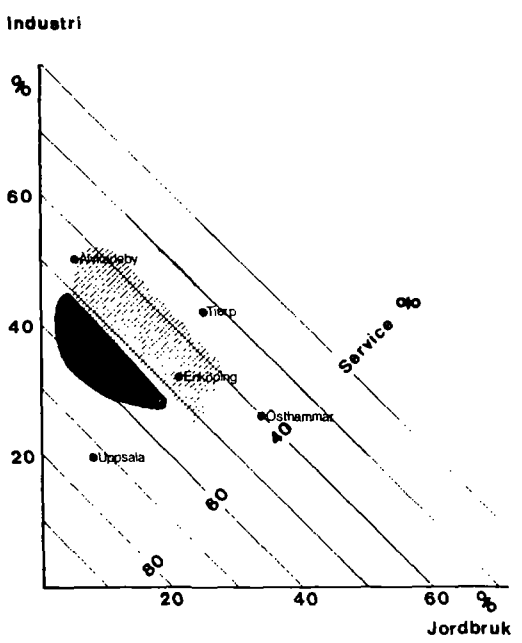
C:1 Befolkningsutveckling 1966-1970.

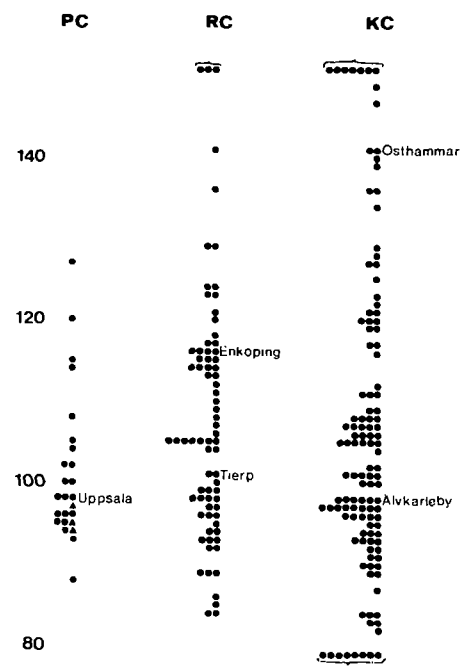
C:2 Andel 50-w år. 1970. (Index)

C:3 Näringsgrenar 1965.

C:4 Industriutveckling 1964-1969. (Index)

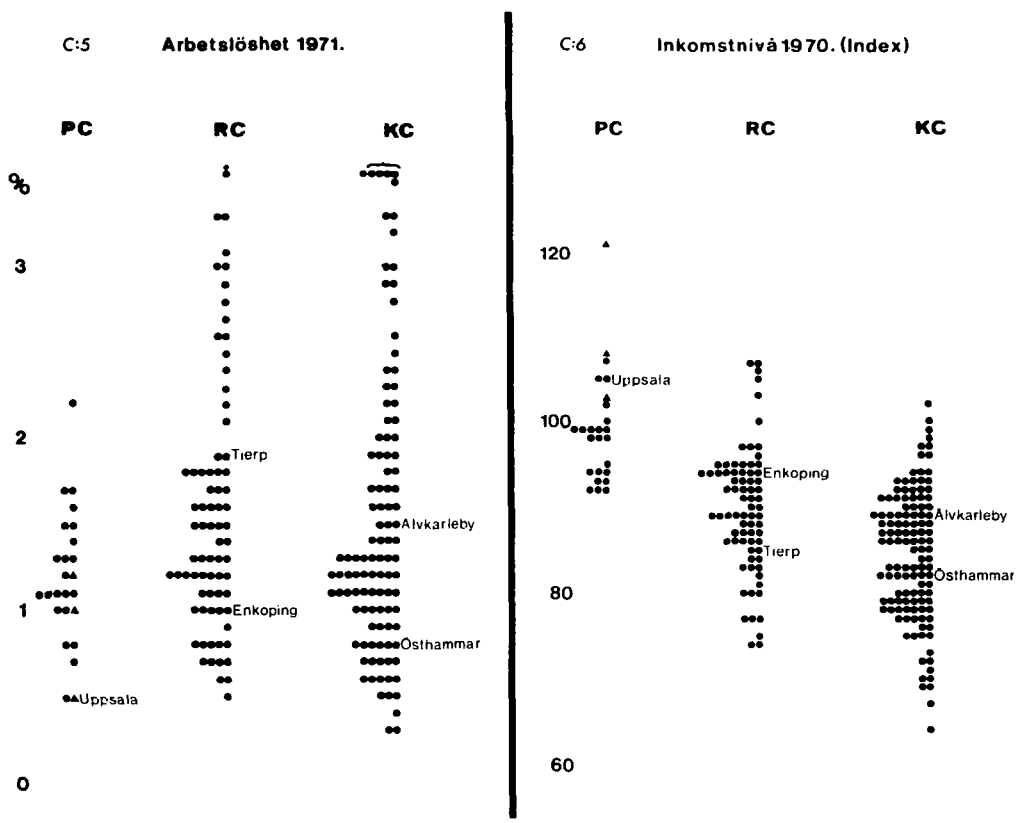
Den av arbetsmarknadsstyrelsen registrerade arbetslösheten var under åren 1969–1970 och 1971 lägre än riksgenomsnittet i länet som helhet. Uppsala och Östhammar hör till de 25 % av landets kommunblock som under båda perioderna hade de lägsta arbetslöshetstalen. Av figur C:5 framgår att Uppsala ligger på den lägsta nivån bland primära centra. Övriga kommunblock ligger på låg nivå inom resp. ortsklasser.

Inkomstnivån – mätt som inkomst per inkomsttagare – ligger som framgår av figur C:6 mycket högt i Uppsala. Enköping har en relativt hög nivå vid en jämförelse med övriga regionala centra.

Utbudet av service är i Uppsala mycket fullständigt. Som framgår av kolumn 20 tablå 4 har kommunblocket vad beträffar sjukvård och utbildning ett utbud på nivå I. Utbildningsutbudet i Enköping och Tierp når nivå III. Det kommersiella serviceutbudet når i Enköping nivå III. Tierp och Östhammar har ett utbud av kommersiell service på de lägsta nivåerna.

Räknat i antal förbindelser per dag är kommunikationsmöjligheterna med järnväg mycket goda i Uppsala och Enköping. Tierp har mindre än 5 tågförbindelser per dag medan Östhammar helt saknar fjärrförbindelser med tåg.

Bostadsbyggandet per 100 invånare ligger i Uppsala och Enköping

mycket över riksgenomsnittet. Bostadsstandarden mätt i utrymme är i stort sett riksgenomsnittlig. Uppsala hör till de 25 % av landets kommunblock som har den lägsta medan Östhammar hör till de kommunblock som har den största andelen omoderna lägenheter.

Av uppgifterna i kolumn 29 tablå 3 framgår att de kommunala inkomsterna mätta i antal kronor per invånare, ligger vid eller något över riksgenomsnittet i samtliga kommunblock. I Östhammar och Tierp spelar det kommunala skatteutjämningsbidraget en viss roll.

Regional utveckling och struktur i Södermanlands län

Kommentarer till bakgrundsdata

Folkmängdsutvecklingen i länet har som framgår av kolumn 5 tablå 3 varit positiv under såväl 1950- som 1960-talet. Prognos 2 i länsplanering 1967 antyder en fortsatt positiv utveckling. Nyköping och Oxelösund hör till de 25 % av landets kommunblock som under både 1950- och 1960-talet haft de största ökningstalen. Av figur D:1 framgår att Eskilstuna ligger på en genomsnittlig nivå bland primära centra vad beträffar folkmängdsutvecklingen under perioden 1966–1970. Övriga orter har en genomsnittlig placering inom resp. ortsklasser.

Nettoflyttningen i länet har som framgår av kolumn 6 tablå 3 varit mycket positiv under perioden 1968–1970. Eskilstuna och Nyköping hör till de 25 % av landets kommunblock som har haft den största nettoflyttningen. Alla länets kommunblock har haft en stor inflyttning av utländska medborgare trots en negativ nettoflyttning i vissa block. Figur D:2 visar bl. a. att andelen personer år 1970 i åldersgruppen 50-w år är mycket låg i Oxelösund.

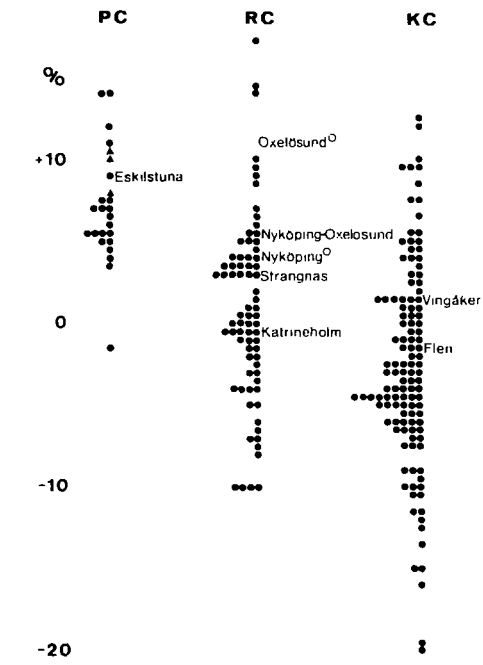
Fördelningen på näringsgrenar avviker enligt figur D:3 i Nyköping, Strängnäs, Oxelösund och Flen från vad som är normalt i resp. ortsklass. Oxelösund har närmare 60 % av totala sysselsättningen inom industri. Andelen sysselsatta inom jord- och skogsbruk ligger något över riksgenomsnittet i samtliga kommunblock med undantag för Oxelösund och Eskilstuna. Strängnäs och Nyköping har en förhållandevis stor andel sysselsatta inom service. Andelen inom offentlig förvaltning är enligt uppgifterna i kolumn 9 tablå 3 mycket stor i Strängnäs.

Den i kolumn 10 tablå 3 återgivna prognoserade sysselsättningsutvecklingen enligt länsplanering 1967 är positiv för alla länets kommunblock. En ökad sysselsättning inom service spelar härvid en stor roll.

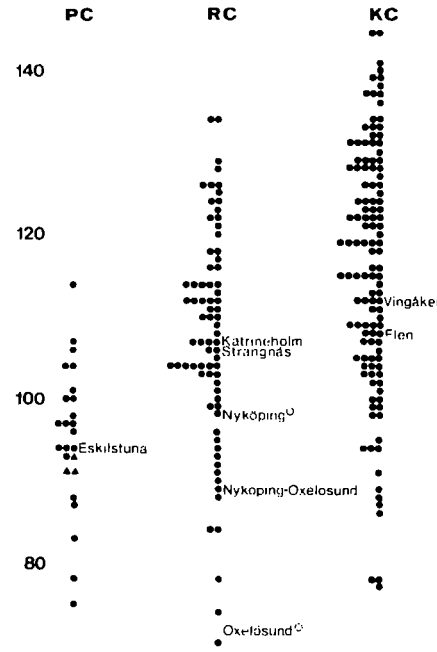
Sysselsättningsutvecklingen inom industri har enligt figur D:4 varit mycket positiv i Oxelösund under perioden 1964–1969. Av uppgifterna i kolumn 11 tablå 3 framgår att utvecklingen varit snabbare än vad som genomsnittligt varit normalt för de i kommunblocket representerade branscherna. Kolumn 12 tablå 3 visar att Oxelösund är mycket bransch- och företagsensidig med större delen av sysselsättningen inom järn- och metallindustri. Andelen sysselsatta inom småindustri, varmed avses arbetsställen med mindre än 50 sysselsatta, är enligt kolumn 13 tablå 3 stor i Strängnäs. Övriga kommunblock i länet ligger under riksgenomsnittet. Vingåker har enligt kolumn 14 tablå 4 en stor andel av industrisysselsättningen inom branscher som enligt långtidsutredningens bedömning fram till år 1975 väntas få en negativ utveckling.

Av uppgifterna i kolumn 16 tablå 3 framgår att Oxelösund hör till de 25 % av landets kommunblock som har det högsta löneläget inom industri. Enligt kolumn 16 tablå 3 förklaras detta av dels en gynnsam branschsammansättning och dels ett relativt högt löneläge inom de i kommunblocket representerade branscherna.

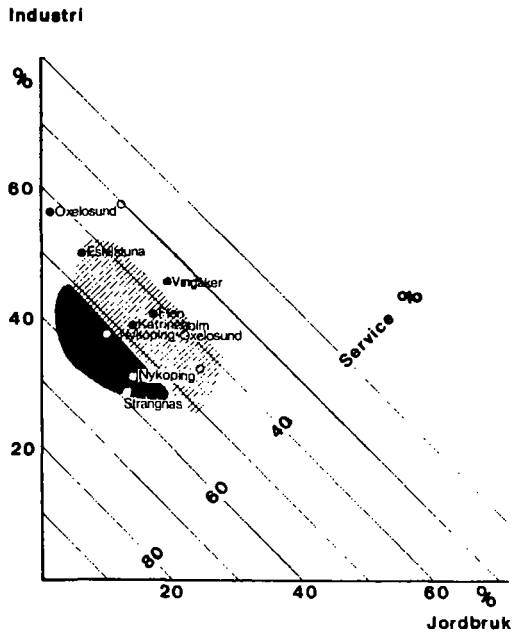
D:1 Befolkningsutveckling 1966-1970.

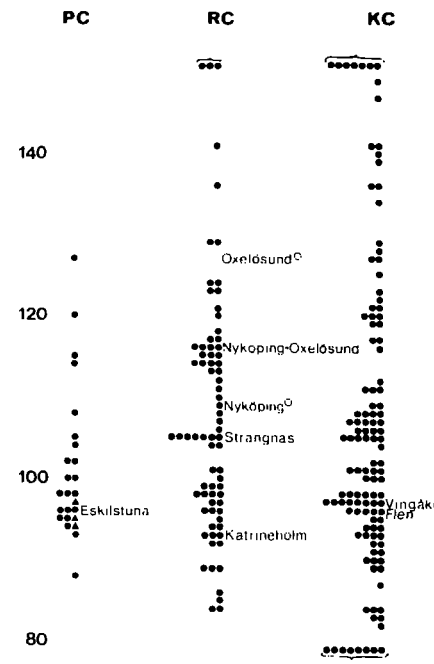
D:2 Andel 50-w år, 1970. (Index)

D:3 Näringsgrenar 1965.

D:4 Industriutveckling 1964-1969. (Index)

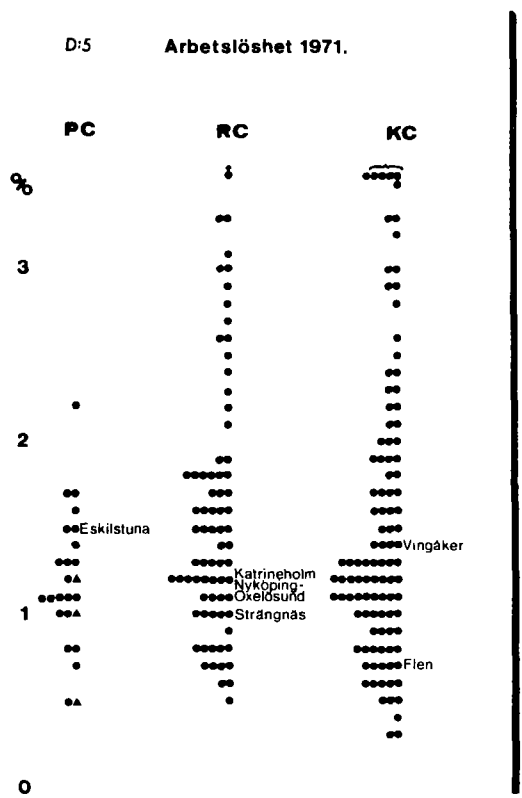

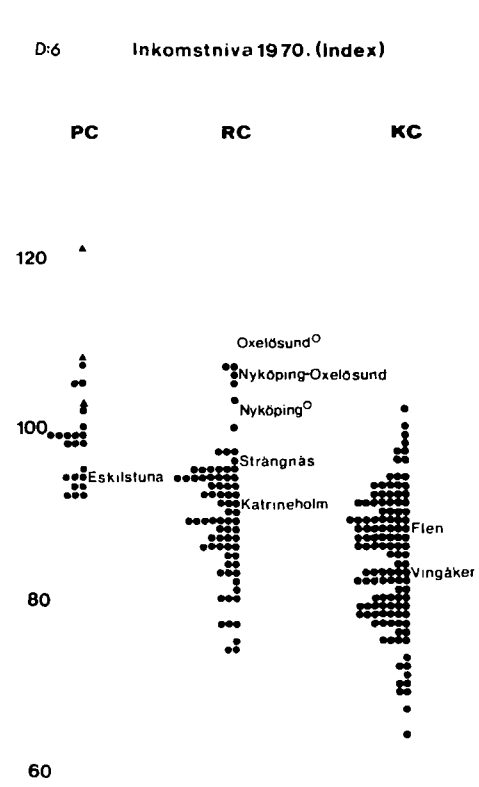
Andelen yrkesverksamma i länet, som återges i kolumn 17 tablå 4, understiger år 1965 för gifta kvinnor riksgenomsnittet. Strängnäs hör till de 25 % av landets kommunblock som år 1965 har den högsta yrkesverksamhetsgraden för gifta kvinnor.

Den av arbetsmarknadsstyrelsen registrerade arbetslösheten var under åren 1969–1970 och 1971 i det närmaste riksgenomsnittlig för länet som helhet. Av figur D:5 framgår att Eskilstuna år 1971 har en relativt hög andel arbetslösa bland primära centra. Flen har en liten andel arbetslösa i jämförelse med övriga kommuncentra i landet.

Inkomstnivån – mätt som inkomst per inkomsttagare – ligger som framgår av kolumn 19 tablå 4 mycket högt i Nyköping och Oxelösund och dessa tillhör de 25 % av landets kommunblock som har den högsta inkomstnivån. Det höga löneläget inom industrin kan ses som förklaring till denna inkomstbild. Som framgår av figur D:6 har Eskilstuna en relativt låg inkomstnivå i jämförelse med övriga primära centra i landet. Länets kommuncentra ligger på en genomsnittlig nivå inom ortsklassen.

Utbudet av service ligger i Eskilstuna på hög nivå. Som framgår av kolumn 20 tablå 4 har kommunblocket vad beträffar sjukvård ett utbud på nivå I. Nyköping, Katrineholm och Strängnäs har ett utbildningsutbud motsvarande nivå III. Det kommersiella serviceutbudet ligger i Nyköping och Katrineholm på nivå III.

Räknat i antal förbindelser per dag är kommunikationsmöjligheterna med järnväg mycket goda i Eskilstuna, Nyköping och Katrineholm. Flen har mellan 10 och 15 fjärrförbindelser med tåg per dag. Oxelösund, Vingåker och Strängnäs saknar helt fjärrförbindelser med tåg.

Bostadsbyggandet per 100 invånare i länet motsvarar riksgenomsnittet under perioden 1966–1970. Oxelösund, Nyköping, Eskilstuna och Strängnäs ligger över riksgenomsnittet medan övriga block ligger under riksgenomsnittet. Bostadsstandarden mätt i utrymme är i stort sett riksgenomsnittlig medan andelen lägenheter utan centralvärme ligger under riksgenomsnittet i samtliga block med undantag för Vingåker. Eskilstuna, Nyköping och Oxelösund hör till de 25 % av landets kommunblock som har den lägsta andelen omoderna lägenheter.

Av uppgifterna i kolumn 29 tablå 4 framgår att de kommunala inkomsterna mätta i antal kronor per invånare, ligger omkring riksgenomsnittet i samtliga kommunblock. Det kommunala skatteutjämningsbidraget spelar en viss roll i Flen.

Regional utveckling och struktur i Östergötlands län

Kommentarer till bakgrundsdata

Folkmängdsutvecklingen i länet har som framgår av kolumn 5 tablå 5 varit mer positiv under 1960-talet än 1950-talet. Prognos 2 i länsplanering 1967 antyder en fortsatt positiv utveckling fram till år 1980. Linköping, Mjölby och Finspång hör till de 25 % av landets kommunblock som har haft den mest positiva befolkningsutvecklingen under 1960-talet och väntas få den största ökningen enligt prognos 2 i länsplanering 1967 fram till år 1980. Figur E:1 visar att Norrköping har haft en relativt svag befolkningsutveckling i jämförelse med övriga primära centra, medan Linköping ligger på en för primära centra genomsnittlig nivå.

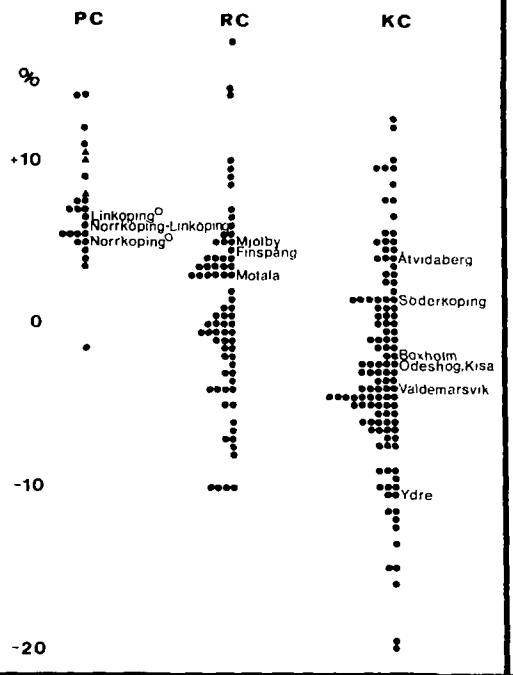
Linköping, Norrköping och Motala hör till de 25 % av landets kommunblock som har haft den största nettoinflyttningen under perioden 1968–1970. Inflyttningen till Norrköping och Motala består till största delen av utländska medborgare. Ydre och Ödeshög har haft en mycket stor utflyttning under perioden 1968–1970,som till största delen består av svenska medborgare. Den under lång tid omfattande utflyttningen från dessa kommunblock har som framgår av figur E:2 lett till en stor andel av befolkningen i åldersgruppen 50-w år.

Fördelningen på näringsgrenar år 1965 avviker enligt figur E:3 i Finspång, Söderköping och Ödeshög från vad som är normalt i resp. ortsklass. I Finspång, Åtvidaberg och Boxholm finns ca 50 % av totala antalet förvärvsarbetande i industri. Andelen sysselsatta inom jord- och skogsbruk var år 1965 närmare 40 % i Kisa, Ödeshög och Ydre. Andelen sysselsatta inom offentlig förvaltning är enligt uppgifterna i kolumn 9 tablå 5 liten i samtliga kommunblock med undantag för Linköping som når över riksgenomsnittet.

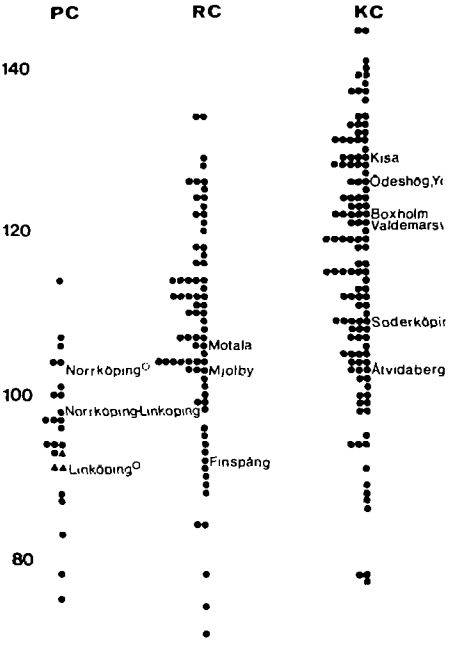
Den i kolumn 10 tablå 5 återgivna prognoserade sysselsättningsutvecklingen enligt länsplanering 1967 är utpräglat positiv i Linköping, Norrköping, Åtvidaberg, Mjölby och Finspång. En väntad ökning av sysselsättning inom industri och servicesektorn har därvid stor betydelse. Kisa och Ydre hör till de 25 % av landets kommunblock som i prognosen förutses få den mest negativa sysselsättningsutvecklingen. Den stora andelen sysselsatta inom jord- och skogsbruk spelar här en stor roll.

Sysselsättningsutvecklingen inom industri har enligt kolumn 11 tablå 5 varit utpräglat positiv under perioden 1964–1969 i alla kommunblock med undantag för Norrköping och Linköping. Av uppgifterna i kolumn 11 tablå 5 framgår att utvecklingen varit snabbare än vad som genomsnittligt varit normalt för de i kommunblocken representerade branscherna. Flera av länets kommunblock är mycket bransch- och företagsensidiga med den största delen av sysselsättningen inom verkstadsindustrin. Andelen sysselsatta inom småindustri, varmed avses arbetsställen med mindre än 50 sysselsatta, är enligt kolumn 13 tablå 5 mycket stor i Kisa,

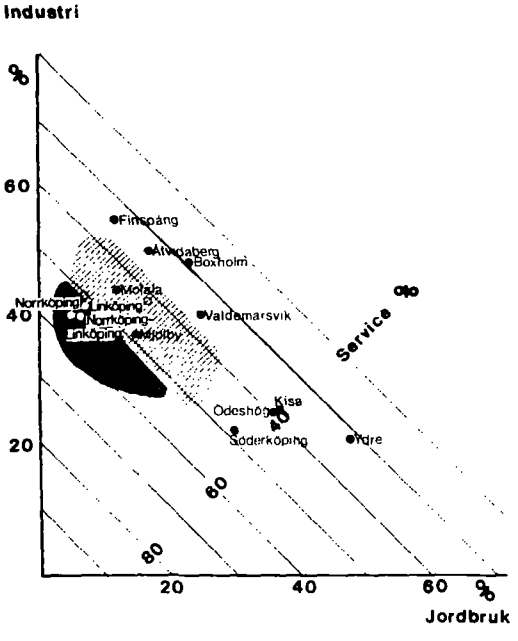
E:1 Befolkningsutveckling 1966-1970.

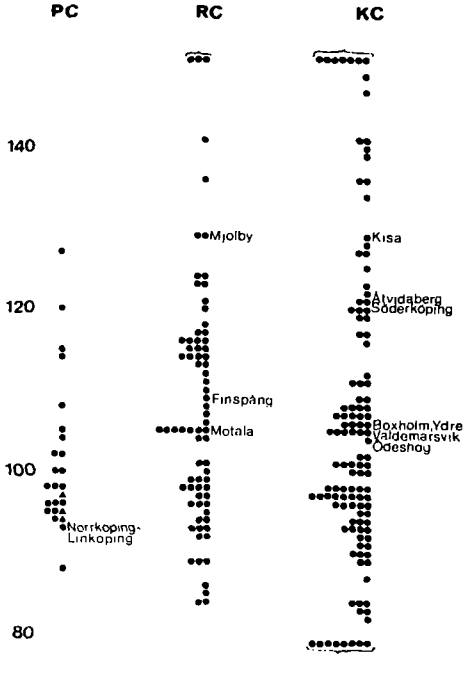
E:2 Andel 50-w år, 1970. (Index)

E:3 Näringsgrenar 1965.

E:4 Industriutveckling 1964-1969. (Index)

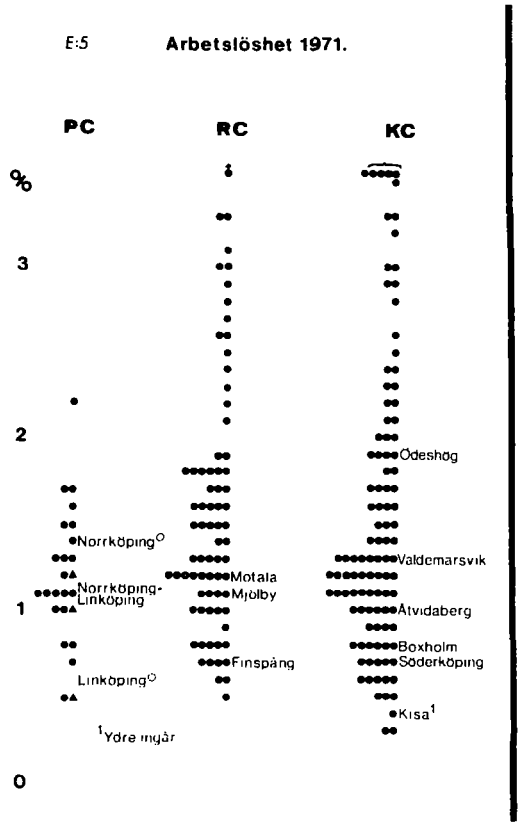

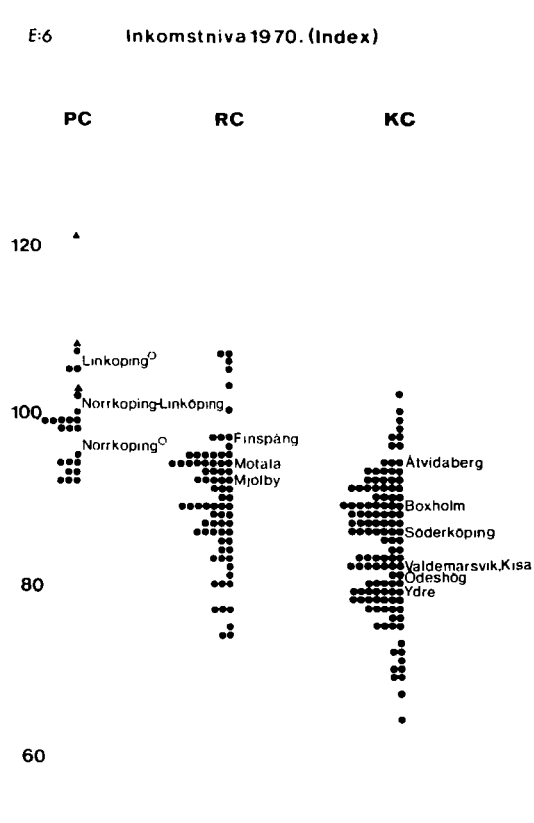
Ödeshög och Ydre där småindustrin svarar för mer än 50 % av totala industrisysselsättningen. Övriga block har en låg andel sysselsatta inom småindustri. Löneläget inom industri ligger över riksgenomsnittet i Linköping. Som framgår av kolumn 16 tablå 5 är branschsammansättningen ur lönesynpunkt mycket gynnsam men löneläget inom de individuella branscherna är relativt lågt. Kisa, Mjölby och Ydre hör till de 25 % av landets kommunblock som har det lägsta löneläget inom industrin. Detta kan till en del förklaras av branschsammansättningen.

Som framgår av redovisningen i kolumnerna 30–33 tablå 6 har investeringar uppgående till ca 230 milj. kr. skett med något slag av regionalpolitiskt stöd. I Ödeshög och Kisa uppgår den i lokaliseringsstödsföretagen beräknade sysselsättningsökningen till närmare 20 % av den totala industrisysselsättningen vid periodens början.

Andelen yrkesverksamma i länet som återges i kolumn 17 tablå 6 understiger år 1965 för gifta kvinnor riksgenomsnittet. Åtvidaberg, Valdemarsvik, Ödeshög och Boxholm hör till de 25 % av landets kommunblock som detta år hade den lägsta yrkesverksamhetsgraden för gifta kvinnor.

Den av arbetsmarknadsstyrelsen registrerade arbetslösheten var under åren 1969–1970 och 1971 lägre än riksgenomsnittet i länet som helhet.

Som framgår av figur E:5 ligger Linköping, Finspång och Kisa mycket lågt vad beträffar arbetslösheten år 1971 inom sina resp. ortsklasser. Övriga kommunblock ligger på en genomsnittlig nivå.

Inkomstnivån – mätt som inkomst per inkomsttagare – ligger som framgår av figur E:6 på en hög nivå i Linköping/Norrköping vid en jämförelse med övriga primära centra. Övriga orter har i stort sett ett genomsnittligt läge inom resp. ortsklasser.

Utbudet av service ligger i Linköping på hög nivå. Som framgår av kolumn 20 tablå 6 har kommunblocket vad beträffar både sjukvård och utbildning ett utbud på nivå I. Norrköping har ett sjukvårdsutbud motsvarande nivå II. Länets tre regionala centra når nivå III vad beträffar utbudet av utbildning. Det kommersiella serviceutbudet, illustrerat i kolumn 21 tablå 6, har i samtliga kommuncentra de två lägsta nivåerna.

Räknat i antal förbindelser per dag är kommunikationsmöjligheterna med tåg mycket goda i Linköping, Norrköping och Mjölby. Motala har mellan 5 och 10 förbindelser per dag. Kisa, Åtvidaberg, Söderköping, Valdemarsvik, Ödeshög, Finspång och Ydre saknar helt fjärrförbindelser med tåg. Trafikflygplats finns i Norrköping.

Bostadsbyggandet per 100 invånare ligger i länet något under riksgenomsnittet. Dock når Linköping och Norrköping över riksgenomsnittet. Bostadsstandarden mätt i utrymme är i länet i stort sett riksgenomsnittlig. Kisa, Söderköping, Valdemarsvik, Boxholm och Ydre hör till de 25 % av landets kommunblock som har den högsta andelen omoderna lägenheter.

Av uppgifterna i kolumn 29 tablå 6 framgår att de kommunala inkomsterna mätta i antal kronor per invånare,ligger vid eller något under riksgenomsnittet i samtliga kommunblock. I flera kommunblock spelar det kommunala skatteutjämningsbidraget en stor roll. Så är fallet framför allt i Kisa, Söderköping, Valdemarsvik, Ödeshög och Ydre.

Regional utveckling och struktur i Jönköpings län

Kommentarer till bakgrundsdata

Folkmängdsutvecklingen i länet har som framgår av kolumn 5 tablå 7 varit mera positiv under 1960-talet än 1950-talet. Prognos 2 i länsplanering 1967 antyder en fortsatt positiv befolkningsutveckling i länet. Jönköping och Värnamo hör till de 25 % av landets kommunblock som under både 1950- och 1960-talet hade den största ökningen i landet.

Jönköping, Värnamo, Gnosjö och Gislaved hade under perioden 1968–1970 en stor inflyttning av utländska medborgare. Figur F:2 visar att dessa block år 1970 har en mycket låg andel av befolkningen i åldersgruppen 50-w år. Övriga block ligger på en i stort sett genomsnittlig nivå inom resp. ortsklasser.

Fördelningen på näringsgrenar avviker enligt figur F:3 i Gnosjö, Gislaved och Vetlanda från vad som är normalt i resp. ortsklass. Gnosjö har mer än 60 % av den totala sysselsättningen inom industri. Andelen sysselsatta inom jord- och skogsbruk uppgår i Aneby till närmare 40 %. Alla länets kommunblock med undantag för Jönköping, Nässjö och Eksjö har en förhållandevis liten andel sysselsatta inom service.

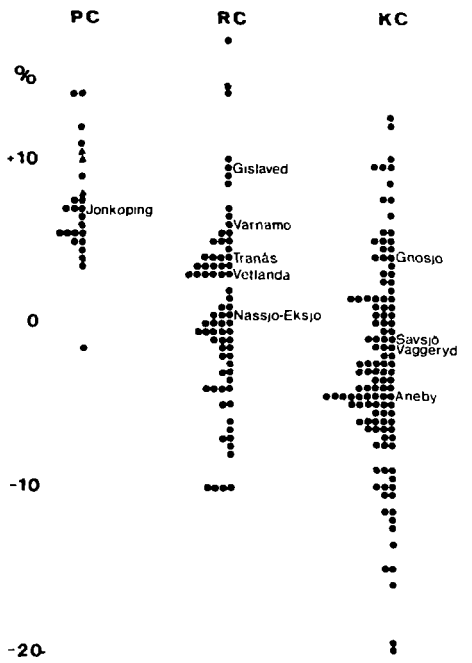
Den i kolumn 10 tablå 7 återgivna prognoserade sysselsättningsutvecklingen enligt länsplanering 1967 är utpräglat positiv i Jönköping, Tranås, Värnamo, Gislaved och Gnosjö. En förutsedd ökning av sysselsättningen inom industri spelar härvid en stor roll.

Sysselsättningsutvecklingen inom industri under perioden 1964–1969 har enligt kolumn 11 tablå 7 varit positiv i alla kommunblock med undantag för Jönköping och Sävsjö. Av kolumn 11 tablå 7 framgår att utvecklingen har varit snabbare än vad som genomsnittligt har varit normalt för de i kommunblocken representerade branscherna. Figur F:4 visar att industriutvecklingen under perioden 1964–1969 i Jönköping ligger på en låg nivå bland primära centra. Övriga orter ligger inom sina resp. ortsklasser på en i stort sett genomsnittlig nivå. Andelen sysselsatta inom småindustri, varmed avses arbetsställen med mindre än 50 sysselsatta, är enligt kolumn 13 tablå 7 mycket stor i samtliga kommunblock med undantag för Jönköping som har en riksgenomsnittlig nivå. I Vaggeryd, Sävsjö och Gnosjö svarar småindustrin för mer än 50 % av industrisysselsättningen. Löneläget inom industri är lågt vilket enligt kolumn 16 tablå 7 för en del av kommunblocken kan förklaras av branschsammansättningen.

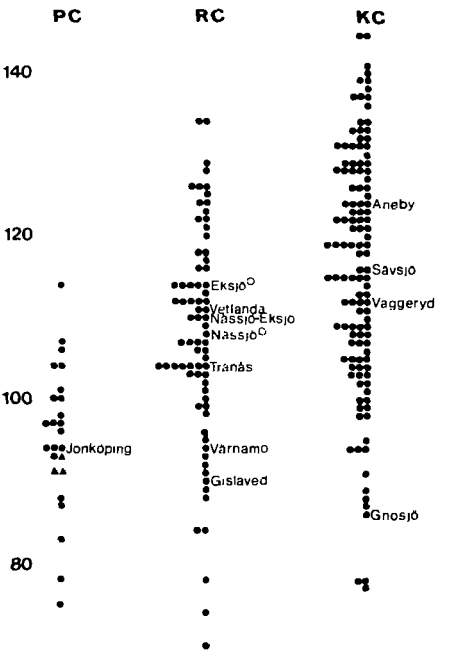
Andelen yrkesverksamma som återges i kolumn 17 tablå 8 överstiger år 1965 för män och icke gifta kvinnor riksgenomsnittet. De flesta av länets kommunblock hade dock detta år en låg yrkesverksamhetsgrad för gifta kvinnor. Gislaved hör emellertid till de 25 % av landets kommunblock som har den högsta kvinnliga yrkesverksamhetsgraden.

Den av arbetsmarknadsstyrelsen registrerade arbetslösheten var under

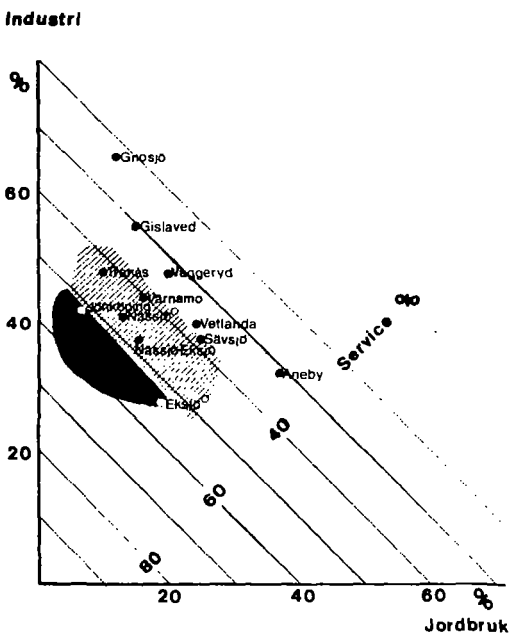
F:1 Befolkningsutveckling 1966–1970.

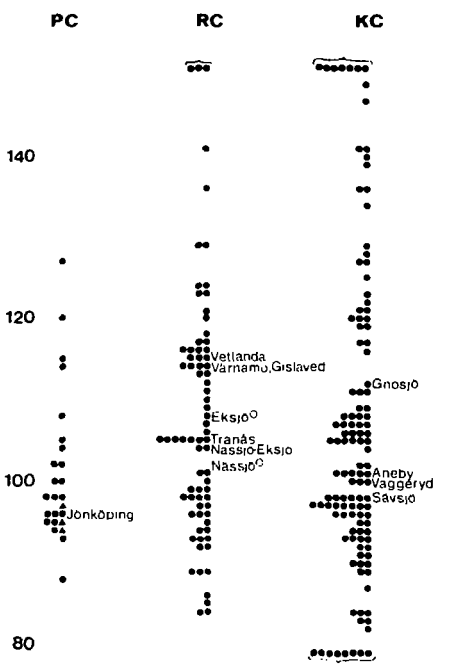
F:2 Andel 50-w år, 1970. (Index)

F:3 Näringsgrenar 1965.

F:4 Industriutveckling 1964–1969. (Index)

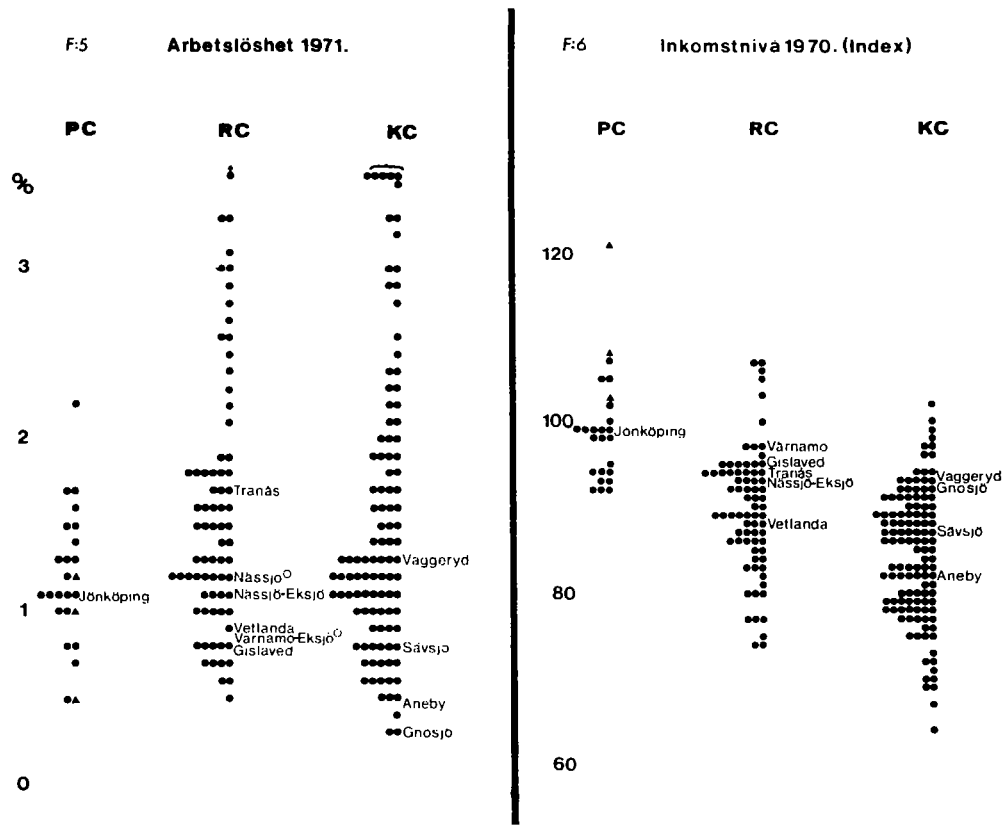

åren 1969–1970 och 1971 lägre än riksgenomsnittet i alla kommunblock med undantag för Vaggeryd, Tranås och Nässjö. Samtliga kommunblock med undantag för de tre sistnämnda hör till de 25 % av landets kommunblock som hade de lägsta arbetslöshetstalen under åren 1969–1970 och 1971. Av figur F:5 framgår att arbetslöshetsnivån i Jönköping ligger på en genomsnittlig nivå bland primära centra medan övriga orter har en mycket låg placering inom resp. ortsklasser.

Inkomstnivån i länet – mätt som inkomst per inkomsttagare – ligger som framgår av figur F:6 på en i stort sett genomsnittlig nivå för alla orter inom resp. ortsklasser. Aneby hör till de 25 % av landets kommunblock som har den lägsta inkomstnivån. Blockets höga andel sysselsatta inom jord- och skogsbruk kan ses som förklaring till denna inkomstbild.

Utbudet av service ligger i Jönköping på hög nivå. Som framgår av kolumn 20 tablå 8 har kommunblocket vad beträffar sjukvård ett utbud på nivå I. Utbudet av utbildning når i länets fem regionala centra nivå III. Det kommersiella serviceutbudet illustrerat i kolumn 21 tablå 8 har i Nässjö, Värnamo och Gislaved nivå III medan länets kommuncentra ligger på de två lägsta nivåerna.

Räknat i antal förbindelser per dag är kommunikationsmöjligheterna

med järnväg mycket goda i Nässjö. Jönköping och Tranås har mellan 10 och 15 förbindelser per dag med tåg. Vaggeryd, Eksjö, Vetlanda och Gislaved saknar helt fjärrförbindelser med tåg. Trafikflygplats finns förutom i Jönköping också i Gislaved.

Bostadsbyggandet per 100 invånare ligger i länet något under riksgenomsnittet. Endast Jönköping och Gislaved når upp till riksgenomsnittet. Bostadsstandarden mätt i utrymme är hög i länet. Med undantag för Jönköping, Tranås, Sävsjö och Gnosjö hör samtliga kommunblock till de 25 % av landets kommunblock som har den lägsta trångboddheten. Andelen lägenheter utan centralvärme ligger vid riksgenomsnittet i länet som helhet. Sävsjö och Vetlanda hör till de 25 % av landets kommunblock som har den största andelen omoderna lägenheter. Jönköping och Tranås hör till de 25 % av landets kommunblock som har den lägsta andelen omoderna lägenheter.

Av uppgifterna i kolumn 29 tablå 8 framgår att de kommunala inkomsterna mätta i antal kronor per invånare, ligger vid eller något under riksgenomsnittet i samtliga kommunblock. I några kommunblock spelar det kommunala skatteutjämningsbidraget en viss roll. Så är fallet i Aneby, Vaggeryd, Sävsjö och Vetlanda.

Regional utveckling och struktur i Kronobergs län

Kommentarer till bakgrundsdata

Folkmängdsutvecklingen har som framgår av kolumn 5 tablå 9 under 1960-talet varit positiv i länet. Prognos 2 i länsplanering 1967 antyder en fortsatt positiv utveckling. Växjö och Markaryd hör till de 25 % av landets kommunblock som under 1960-talet har haft den mest positiva utvecklingen. Figur G:1 visar att Växjö under perioden 1966–1970 har haft en mycket positiv utveckling bland primära centra. Markaryd ligger på en hög nivå bland kommuncentra medan övriga kommunblock har ett genomsnittligt läge inom resp. ortsklasser.

Växjö, Alvesta, Ljungby och Markaryd hade under perioden 1968–1970 en stor inflyttning av utländska medborgare. Uppvidinge hör till de 25 % av landets kommunblock som har haft den största utflyttningen under perioden 1968–1970. Den under lång tid pågående utflyttningen har som framgår av figur G:2 lett till en stor andel av befolkningen i åldersgruppen 50-w år.

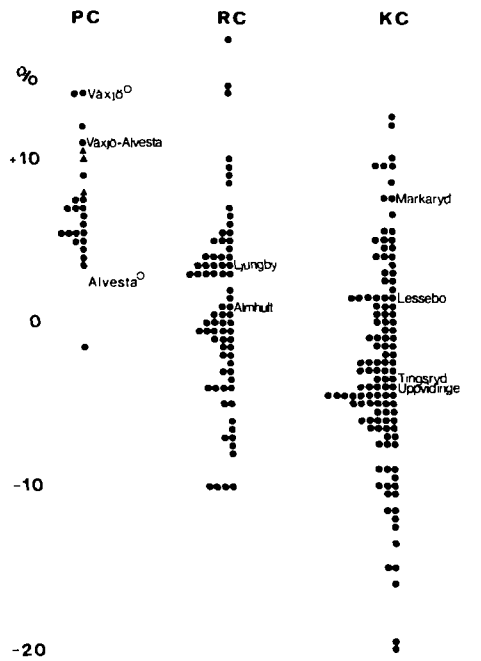
Fördelningen på näringsgrenar avviker enligt figur G:3 i Lessebo från vad som är normalt i ortsklassen. Lessebo har över 60 % av den totala sysselsättningen inom industri. Samtliga block med undantag för Växjö och Lessebo har en större andel sysselsatta inom jord- och skogsbruk än riksgenomsnittet. Alla länets kommunblock med undantag för Växjö har en förhållandevis liten andel sysselsatta inom service.

Den i kolumn 10 tablå 9 återgivna prognoserade sysselsättningsutvecklingen enligt länsplanering 1967 är utpräglat positiv för Växjö och Ljungby. En ökad sysselsättning inom servicesektorn spelar härvid en stor roll. Tingsryd, Uppvidinge, Lessebo och Älmhult beräknades enligt prognosen få en negativ utveckling. Den stora sysselsättningen inom jord- och skogsbruk spelar här en stor roll.

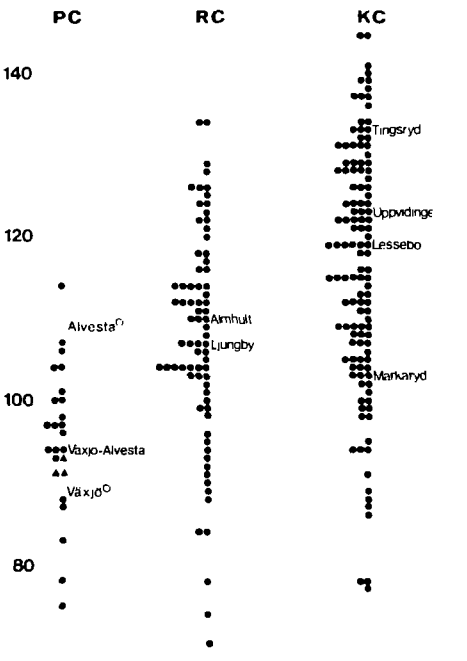
Sysselsättningsutvecklingen inom industri har enligt figur G:4 varit positiv i Alvesta, Ljungby och Markaryd. Av uppgifterna i kolumn 11 tablå 9 framgår att utvecklingen varit snabbare än vad som genomsnittligt varit normalt för de i kommunblocken representerade branscherna. Andelen sysselsatta inom småindustri, varmed avses arbetsställen med mindre än 50 sysselsatta, är enligt kolumn 13 tablå 9 stor i alla länets kommunblock med undantag för Lessebo och Markaryd. Sysselsättningen inom branscher som enligt långtidsutredningens bedömning fram till år 1975 väntas få en negativ utveckling är stor i Alvesta, Tingsryd, Uppvidinge, Lessebo och Älmhult. Löneläget inom industri är lågt, vilket enligt kolumn 16 tablå 9 till en del förklaras av en förhållandevis stor andel låglönebranscher.

Andelen yrkesverksamma som återges i kolumn 17 tablå 10, överstiger år 1965 för män och gifta kvinnor riksgenomsnittet. Växjö, Tingsryd, Alvesta, Uppvidinge och Lessebo hör till de 25 % av landets kommunblock som har den högsta yrkesverksamhetsgraden för gifta kvinnor.

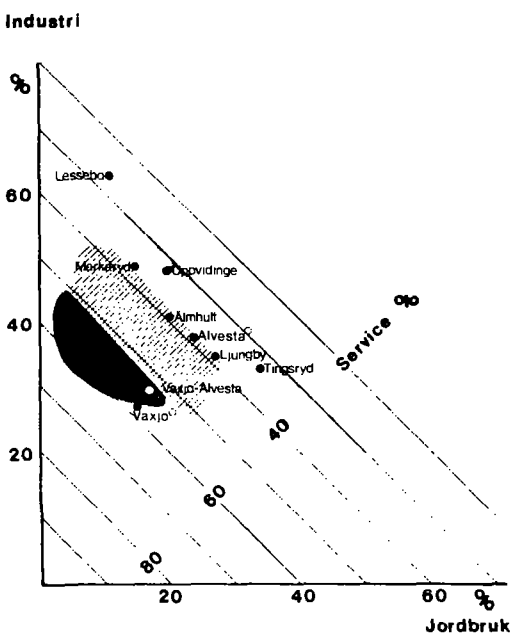
G:1 Befolkningsutveckling 1966–1970.

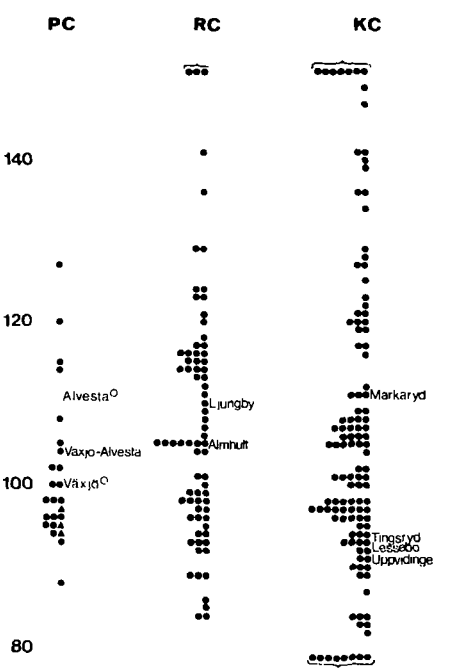
G:2 Andel 50-w år, 1970. (Index)

G:3 Näringsgrenar 1965.

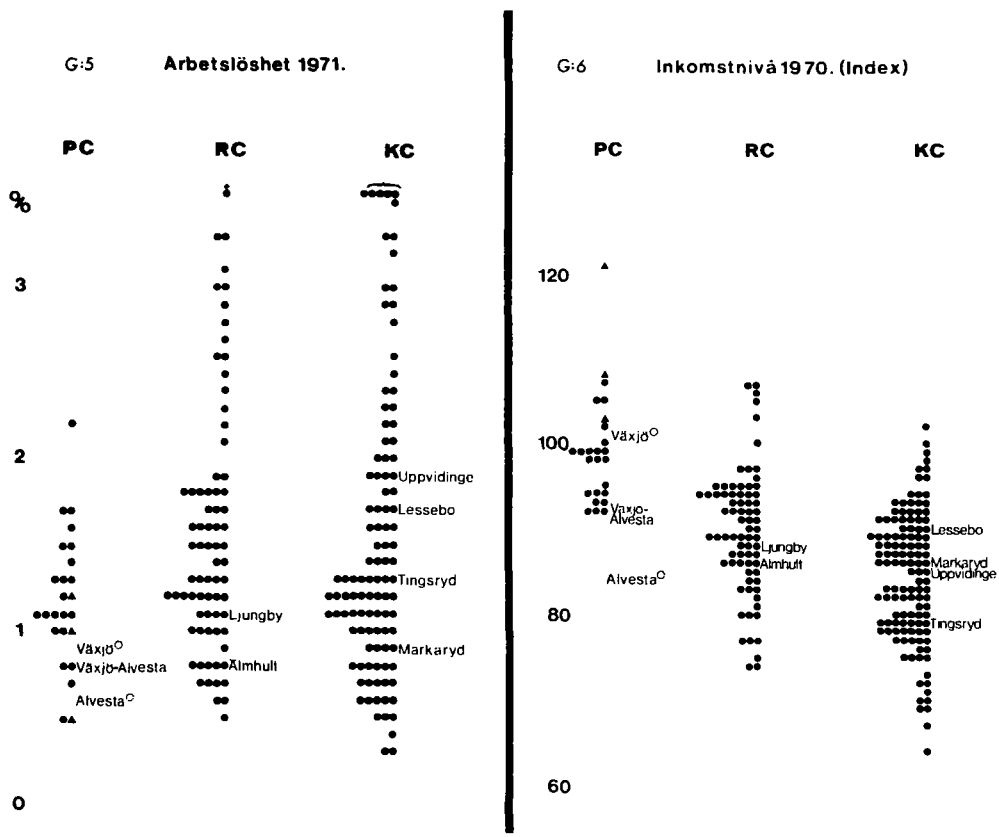
G:4 Industriutveckling 1964–1969. (Index)

Den av arbetsmarknadsstyrelsen registrerade arbetslösheten var under åren 1969–1970 och 1971 lägre än riksgenomsnittet i länet som helhet. Växjö, Alvesta, Markaryd och Älmhult hör till de 25 % av landets kommunblock som hade den lägsta arbetslösheten under åren 1969–1970 och 1971. Av figur G:5 framgår att arbetslöshetsnivån i Växjö/Alvesta ligger mycket lågt bland primära centra. Även länets regionala centra har en mycket låg placering inom sin ortsklass medan kommuncentra ligger på en genomsnittlig nivå bland landets övriga kommuncentra.

Inkomstnivån i länet – mätt som inkomst per inkomsttagare – ligger som framgår av kolumn 19 tablå 10 under riksgenomsnittet i samtliga kommunblock med undantag för Växjö som har en genomsnittlig nivå. Som framgår av figur G:6 ligger Växjö på en hög nivå bland primära centra, medan övriga orter i det närmaste har en genomsnittlig nivå inom resp. ortsklass.

Utbudet av service ligger i Växjö på hög nivå. Som framgår av kolumn 20 tablå 10 har kommunblocket vad beträffar utbildning och sjukvård ett utbud på nivå II. Länets två regionala centra har ett utbud av utbildning på nivå III. Det kommersiella serviceutbudet för hushållet, illustrerat i

kolumn 21 tablå 10 uppnår i samtliga kommunblock med undantag för Växjö endast nivå IV eller V.

Räknat i antal fjärrförbindelser per dag är kommunikationsmöjligheterna med järnväg mycket goda i Alvesta. Älmhult har upp till 15 förbindelser per dag. Tingsryd, Uppvidinge och Ljungby saknar helt fjärrförbindelser med tåg. Trafikflygplats finns förutom i Växjö också i Ljungby.

Bostadsbyggandet per 100 invånare ligger i länet vid riksgenomsnittet. Växjö ligger över riksgenomsnittet medan Alvesta, Tingsryd, Älmhult och Uppvidinge ligger mycket under riksgenomsnittet. Bostadsstandarden mätt i utrymme är hög i länet. Samtliga kommunblock med undantag för Markaryd tillhör de 25 % av landets kommunblock som har den lägsta trångboddheten. Andelen lägenheter utan centralvärme ligger över riksgenomsnittet i samtliga block med undantag för Växjö. Tingsryd, Uppvidinge och Älmhult tillhör de 25 % av landets kommunblock som har den största andelen omoderna lägenheter.

Av uppgifterna i kolumn 29 tablå 10 framgår att de kommunala inkomsterna mätta i antal kronor per invånare, ligger under riksgenomsnittet i samtliga block med undantag för Tingsryd. I några kommunblock spelar det kommunala skatteutjämningsbidraget en viss roll. Så är fallet i Alvesta, Tingryd, Uppvidinge, Ljungby och Älmhult.

Regional utveckling och struktur i Kalmar län

Kommentarer till bakgrundsdata

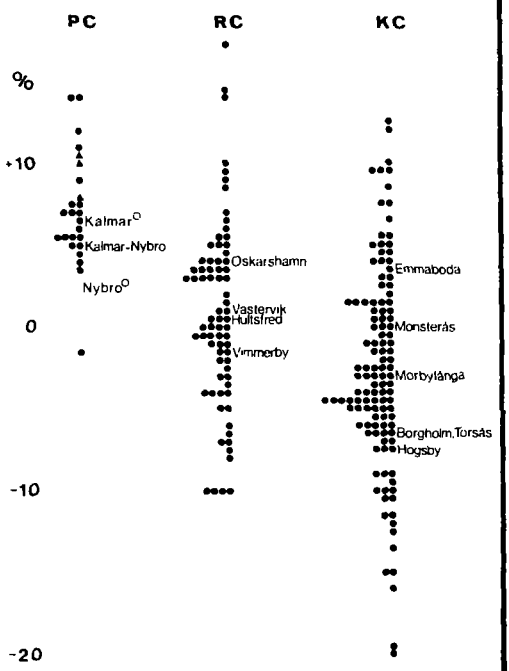
Folkmängdsutvecklingen i länet har, som framgår av kolumn 5 tablå 11, varit svagt positiv under 1960-talets senare del. Prognos 2 i länsplanering 1967 antyder en fortsatt positiv utveckling fram till år 1980. Torsås, Mörbylånga, Borgholm och Högsby hör till de 25 % av landets kommunblock som har haft den mest negativa befolkningsutvecklingen under 1960-talet. Figur H:1 visar att kommunblocken inom resp. ortsklass har en i stort sett genomsnittlig placering vad beträffar folkmängdsutvecklingen under perioden 1966–1970.

Oskarshamn hör till de 25 % av landets kommunblock som under perioden 1968–1970 har haft den största nettoinflyttningen. Av figur H:2 framgår att Torsås, Högsby, Borgholm och Mörbylånga har en mycket stor andel av befolkningen i åldersgruppen 50-w år.

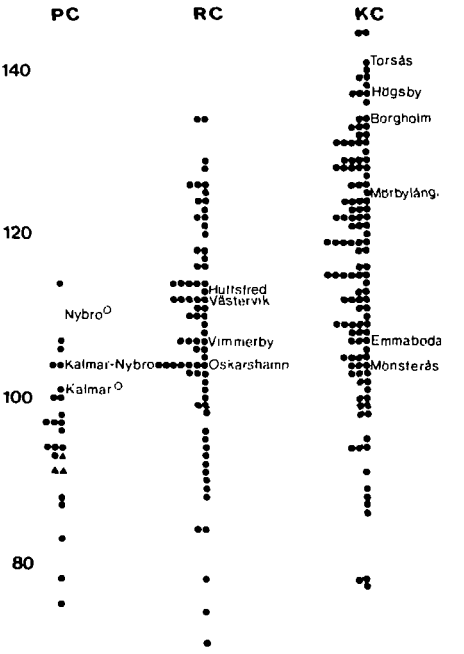
Fördelningen på näringsgrenar avviker enligt figur H:3 i Borgholm och Torsås från vad som är normalt för kommuncentra. Torsås, Mörbylånga och Borgholm hade år 1965 ca 40 % av totala sysselsättningen inom jord- och skogsbruk. Emmaboda sysselsätter omkring 50 % inom industri. Alla länets kommunblock med undantag för Kalmar och Västervik har en förhållandevis liten andel sysselsatta inom service. Andelen inom offentlig förvaltning är enligt uppgifterna i kolumn 9 tablå 11 stor i Kalmar och Västervik. Den i kolumn 10 tablå 11 återgivna prognoserade sysselsättningsutvecklingen enligt länsplanering 1967 är utpräglat negativ i Torsås, Mörbylånga och Borgholm. Den stora sysselsättningen inom jord- och skogsbruk spelar här en stor roll. Kalmar hör till de 25 % av landets kommunblock som enligt prognosen väntas få den mest positiva sysselsättningsutvecklingen fram till år 1980. En ökad sysselsättning inom servicesektorn spelar härvid en stor roll.

Sysselsättningsutvecklingen inom industri har enligt kolumn 11 tablå 11 under perioden 1964–1969 varit utpräglat positiv i Kalmar, Emmaboda, Mönsterås och Torsås. Av uppgifterna framgår att utvecklingen har gått snabbare än vad som genomsnittligt varit normalt för de i kommunblocken representerade branscherna. Av figur H:4 framgår att Kalmar/Nybro har haft en snabb utveckling i jämförelse med andra primära centra medan Oskarshamn, Västervik, Borgholm och Mörbylånga ligger mycket lågt inom sina resp. ortsklasser vad beträffar sysselsättningsutvecklingen inom industri. Däremot ligger Emmaboda på en mycket hög nivå bland kommuncentra. Andelen sysselsatta inom småindustri, varmed avses arbetsställen med mindre än 50 sysselsatta, är enligt kolumn 13 tablå 11 stor i länet. I Torsås, Borgholm och Högsby svarar småindustrin för mer än 50 % av industrisysselsättningen. Löneläget inom industri är lågt, vilket enligt kolumn 16 tablå 11 till en del kan förklaras av stor sysselsättning inom låglönebranscher.

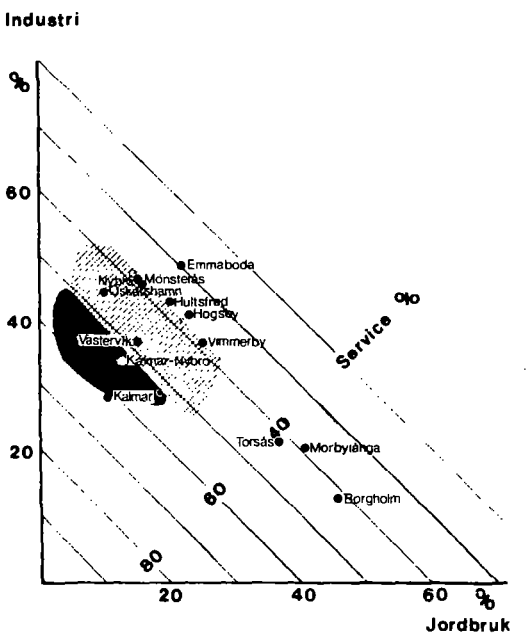
H:1 Befolkningsutveckling 1966-1970.

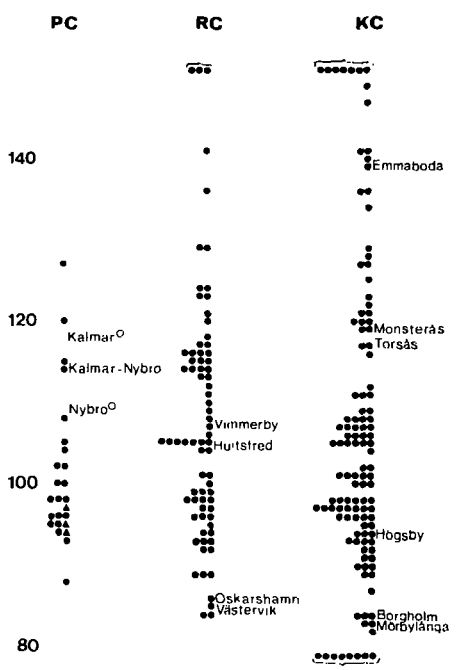
H:2 Andel 50-w år, 1970. (Index)

H:3 Näringsgrenar 1965.

H:4 Industriutveckling 1964-1969. (Index)

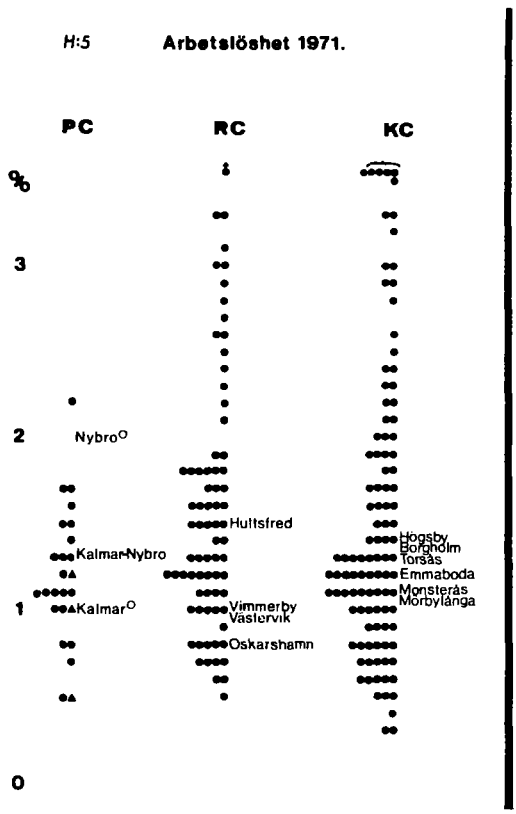
Som framgår av redovisningen i kolumnerna 30–33 tablå 12 har det regionalpolitiska stödet under perioden 1965–1971 haft en relativt stor omfattning i länet. Totalt har investeringar uppgående till ca 125 milj. kr. skett med något slag av regionalpolitiskt stöd. För de flesta kommunblock har den beräknade sysselsättningsökningen uppnåtts.

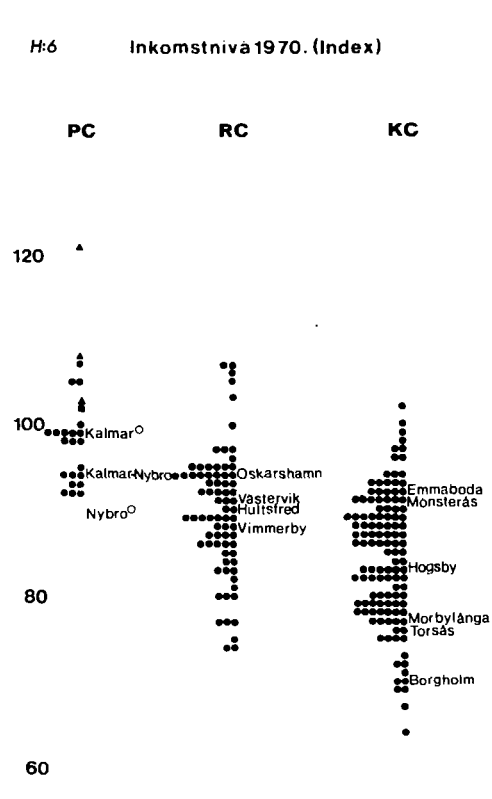
Andelen yrkesverksamma kvinnor som återges i kolumn 17 tablå 12, understiger år 1965 riksgenomsnittet. Torsås, Oskarshamn, Högsby och Mönsterås hör till de 25 % av landets kommunblock som år 1965 hade den lägsta yrkesverksamhetsgraden för gifta kvinnor.

Den av arbetsmarknadsstyrelsen registrerade arbetslösheten låg i länet under åren 1969–1970 och år 1971 på en i det närmaste riksgenomsnittlig nivå. Av figur H:5 framgår att arbetslöshetsnivån i Kalmar/Nybro i stort sett sammanfaller med vad som år 1971 var genomsnittligt för primära centra.

Inkomstnivån – mätt som inkomst per inkomsttagare – ligger som framgår av figur H:6 för Kalmar/Nybro på en låg nivå bland primära centra. Länets regionala centra har en genomsnittlig placering inom denna ortsklass. Mörbylånga, Torsås och Borgholm hör till de 25 % av landets kommunblock som har den lägsta inkomstnivån.

Utbudet av service ligger i Kalmar på hög nivå. Som framgår av kolumn

20 tablå 12 har kommunblocket vad beträffar sjukvård och utbildning nivå II. Sjukvårdsutbudet i Västervik når nivå 1. Det kommersiella serviceutbudet, illustrerat i kolumn 21 tablå 12, har i Västervik och Oskarshamn nivå III. Samtliga kommuncentra har de två lägsta nivåerna vad beträffar utbudet av kommersiell service.

Räknat i antal fjärrförbindelser per dag är kommunikationsmöjligheterna med tåg mycket goda i Emmaboda. Kalmar och Nybro har mellan 5 och 10 förbindelser per dag med tåg. Övriga kommunblock saknar fjärrförbindelse med tåg. Trafikflygplats finns förutom i Kalmar också i Västervik, Hultsfred och Oskarshamn.

Bostadsbyggandet per 100 invånare ligger i länet under riksgenomsnittet. Samtliga kommunblock ligger under riksgenomsnittet vad beträffar trångboddhet. Andelen lägenheter utan centralvärme ligger över riksgenomsnittet i alla kommunblock. Samtliga block med undantag för Kalmar, Västervik, Oskarshamn och Mönsterås hör till de 25 % av landets kommunblock som har den största andelen omoderna lägenheter.

Av uppgifterna i kolumn 29 tablå 12 framgår att de kommunala inkomsterna mätta i antal kronor per invånare ligger vid eller strax under riksgenomsnittet i samtliga kommunblock. I flera block spelar det kommunala skatteutjämningsbidraget en stor roll. Så är fallet framför allt i Torsås, Mörbylånga och Borgholm.

Regional utveckling och struktur i Gotlands län
Kommentarer till bakgrundsdata

Folkmängdsutvecklingen har som framgår av kolumn 5 tablå 1 varit mindre negativ under 1960-talet än 1950-talet. Prognos 2 i länsplanering 1967 antyder en fortsatt befolkningsminskning. Nettoflyttningen var under perioden 1968–1970 negativ och bestod till övervägande delen av svenska medborgare.

Fördelningen på näringsgrenar 1965 visar enligt kolumn 8 tablå 1 en mycket stor andel sysselsatta inom jordbruk. Andelen sysselsatta inom industri ligger under riksgenomsnittet medan andelen sysselsatta inom service i det närmaste är riksgenomsnittlig. Andelen sysselsatta inom offentlig förvaltning låg år 1965 över riksgenomsnittet. Den i kolumn 10 tablå 1 återgivna prognoserade sysselsättningsutvecklingen enligt länsplanering 1967 är utpräglat negativ. Den stora sysselsättningen inom jord- och skogsbruk spelar här en avgörande roll.

Sysselsättningsutvecklingen inom industri har enligt kolumn 11 tablå 1 varit positiv under perioden 1964–1969. Andelen sysselsatta inom småindustri, varmed avses arbetsställen med mindre än 50 sysselsatta, är enligt kolumn 13 tablå 1 mycket stor i länet. Gotland har en stor andel sysselsatta inom branscher som enligt långtidsutredningens bedömning fram till år 1975 väntas få en negativ utveckling. Löneläget inom industri lågt vilket enligt kolumn 16 tablå 1 förklaras av en stor andel sysselsatta inom låglönebranscher.

Det regionalpolitiska stödet under perioden 1965–1971 bör ha bidragit till den positiva sysselsättningsutvecklingen inom industrin. Som framgår av redovisningen i kolumnerna 30–33 tablå 2 har investeringar uppgående till ca 75 milj. kr. skett med något slag av regionalpolitiskt stöd.

Andelen yrkesverksamma, som återges i kolumn 17 tablå 2, överstiger för män och gifta kvinnor riksgenomsnittet. Det ganska höga värdet för gifta kvinnor sammanhänger främst med ett stort antal medhjälpande kvinnor i jordbruket.

Den av arbetsmarknadsstyrelsen registrerade arbetslösheten var under åren 1969–1970 och 1971 riksgenomsnittlig.

Inkomstnivån i länet – mätt som inkomst per inkomsttagare – ligger som framgår av kolumn 19 tablå 2 mycket lågt. Den höga andelen sysselsatta inom jord- och skogsbruk samt den låga lönenivån inom industrin kan ses som förklaring till denna inkomstbild.

Utbudet av utbildning och sjukvård ligger som framgår av kolumn 20 tablå 2 på nivå III. Det kommersiella serviceutbudet för hushållet illustrerat i kolumn 21 tablå 2 når nivå II.

Räknat i antal förbindelser per dag är kommunikationsmöjligheterna med flyg goda i länet.

Bostadsbyggandet per 100 invånare ligger i länet under riksgenomsnittet. Bostadsstandarden mätt i utrymme är hög i länet medan andelen

lägenheter utan centralvärme ligger över riksgenomsnittet.

Av uppgifterna i kolumn 29 tablå 2 framgår att de kommunala inkomsterna mätta i antal kronor per invånare, ligger under riksgenomsnittet. Det kommunala skatteutjämningsbidraget är ganska betydande i länet.

Regional utveckling och struktur i Blekinge län
Kommentarer till bakgrundsdata

Folkmängdsutvecklingen i länet har som framgår av kolumn 5 tablå 13 under 1960-talet varit positiv. Prognos 2 i länsplanering 1967 antyder en fortsatt positiv utveckling i länet. Karlskrona har enligt figur K:1 den lägsta placeringen bland primära centra vad beträffar befolkningsutvecklingen under perioden. Olofström, Karlshamn och Ronneby hör till de 25 % av landets kommunblock som hade den mest positiva folkmängdsutvecklingen under 1960-talet. En omfattande inflyttning har under perioden 1968–1970 ägt rum i Karlshamn, Sölvesborg och Olofström. Denna inflyttning består i Karlshamn och Olofström till största delen av utländska medborgare. Karlskrona har som framgår av figur K:2 bland primära centra en mycket hög andel av befolkningen i åldersgruppen 50–w år. Olofström har den yngsta befolkningen bland kommuncentra.

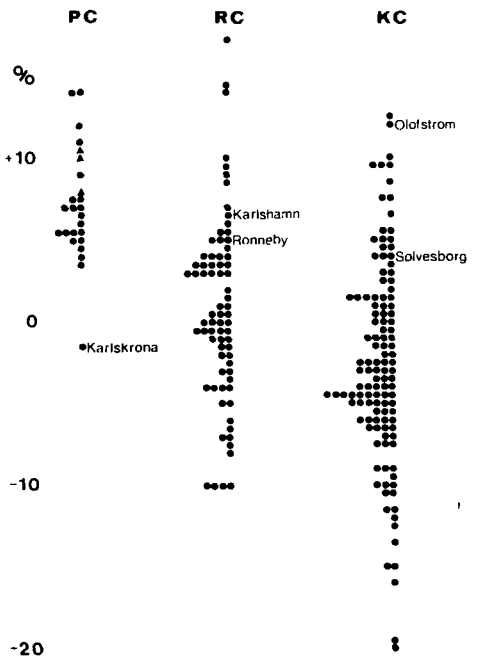
Fördelningen på näringsgrenar avviker enligt figur K:3 i Olofström och Sölvesborg från vad som är normalt bland kommuncentra. Andelen sysselsatta inom industri uppgår i Olofström till ca 60 % av totala antalet sysselsatta. De flesta kommunblocken i länet har en i stort sett riksgenomsnittlig andel sysselsatta inom service. Olofström ligger dock i detta avseende mycket under riksgenomsnittet. Andelen sysselsatta inom offentlig förvaltning är enligt uppgifterna i kolumn 9 tablå 13 stor i Karlskrona. Den i kolumn 10 tablå 13 återgivna prognoserade sysselsättningsutvecklingen enligt länsplanering 1967 är positiv för alla kommunblock. En förutsedd ökning av sysselsättningen inom servicesektorn spelar därvid en stor roll.

Sysselsättningsutvecklingen inom industri har enligt figur K:4 varit positiv i Karlskrona, Ronneby och Sölvesborg under perioden 1964–1969. Av uppgifterna i kolumn 11 tablå 13 framgår att utvecklingen varit snabbare än vad som genomsnittligt varit normalt för de i kommunblocken representerade branscherna. Samtliga kommunblock är mycket branschensidiga och domineras av verkstadsindustri. Andelen sysselsatta inom småindustri, varmed avses arbetsställen med mindre än 50 sysselsatta, är låg i alla länets kommunblock med undantag för Sölvesborg. Som framgår av kolumn 16 tablå 13 är löneläget inom industri lågt trots att branschsammansättningen är gynnsam. Löneläget inom de befintliga branscherna ligger således under vad som riksgenomsnittligt är normalt.

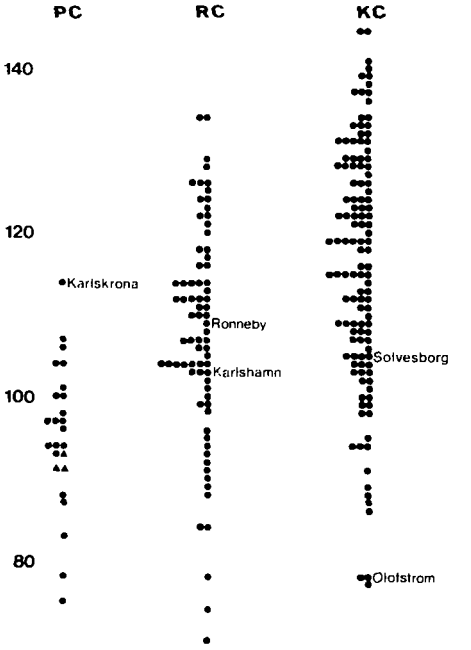
Andelen yrkesverksamma, som återges i kolumn 17 tablå 14 understiger år 1965 för gifta kvinnor riksgenomsnittet. Sölvesborg ligger vad beträffar yrkesverksamhetsgraden för gifta kvinnor bland de 25 % av landets kommunblock som har den lägsta yrkesverksamhetsgraden.

Den av arbetsmarknadsstyrelsen registrerade arbetslösheten var i länet under åren 1969–1970 och 1971 obetydligt högre än riksgenomsnittet. Av figur K:5 framgår att Karlskrona år 1971 hade en i det närmaste genomsnittlig nivå bland primära centra medan Ronneby har en förhål-

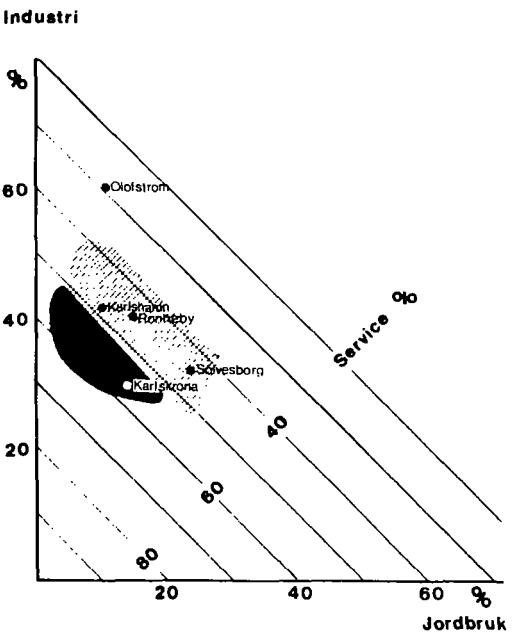
K:1 Befolkningsutveckling 1966-1970.

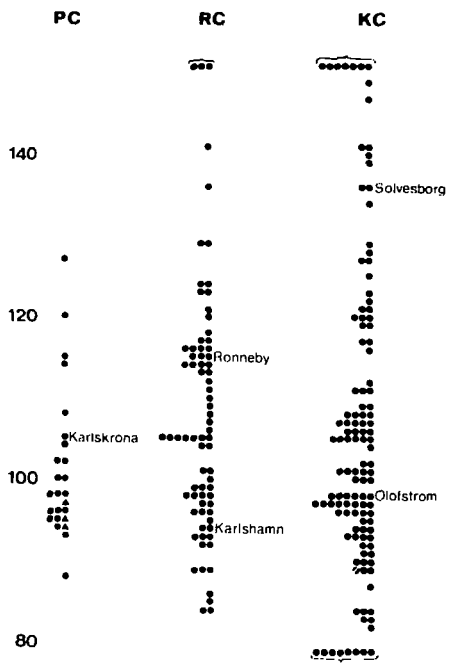
K:2 Andel 50-w år, 1970. (Index)

K:3 Näringsgrenar 1965.

K:4 Industriutveckling 1964-1969. (Index)

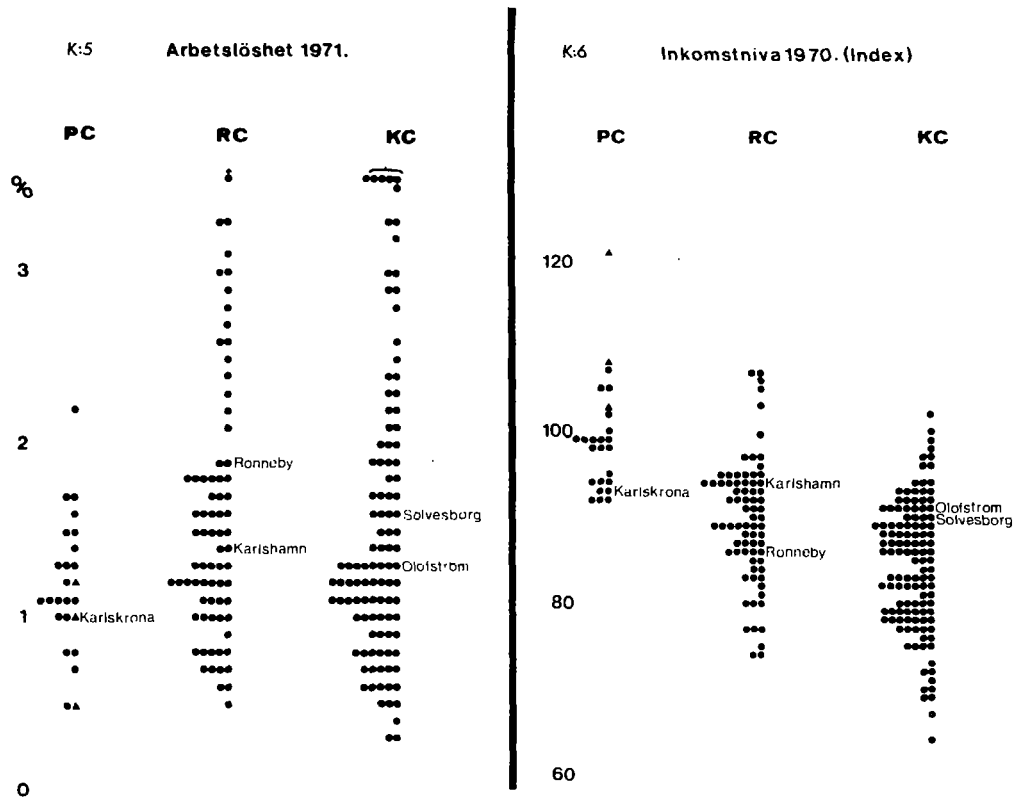
landevis hög arbetslöshet i jämförelse med övriga regionala centra.

Inkomstnivån -- mätt som inkomst per inkomsttagare – ligger som framgår av figur K:6 mycket lågt i Karlskrona i jämförelse med landets övriga primära centra. Olofström och Sölvesborg har en hög placering bland kommuncentra, medan Karlshamn och Ronneby har ett genomsnittligt läge i jämförelse med andra regionala centra.

Utbudet av service ligger i Karlskrona på en hög nivå. Enligt kolumn 20 tablå 14 har kommunblocket vad beträffar sjukvård ett utbud på nivå II. Utbildningsutbudet i Ronneby och Karlshamn uppnår nivå III. Det kommerseiella serviceutbudet, illustrerat i kolumn 21 tablå 14 uppnår i Karlskrona, Ronneby och Karlshamn nivå III.

Räknat i antal förbindelser per dag är kommunikationsmöjligheterna med tåg och flyg ganska små i länets kommunblock. Karlskrona, Ronneby, Karlshamn och Sölvesborg har mellan 5 och 10 förbindelser med tåg per dag. Olofström saknar helt fjärrförbindelser med tåg. Trafikflygplats finns i Ronneby.

Bostadsbyggandet per 100 invånare ligger i länets kommunblock vid eller något under riksgenomsnittet. Bostadsstandarden mätt i utrymme är hög i samtliga kommunblock med undantag för Olofström, som hör till de 25 % av landets kommunblock som har den största trångboddheten. Andelen lägenheter utan centralvärme ligger över riksgenomsnittet i samtliga kommunblock.

Av uppgifterna i kolumn 29 tablå 14 framgår att de kommunala inkomsterna mätta i antal kronor per invånare, ligger under riksgenomsnittet i alla kommunblock. Det kommunala skatteutjämningsbidraget spelar en viss roll i Karlskrona, Ronneby och Sölvesborg.

Regional utveckling och struktur i Kristianstads län
Kommentarer till bakgrundsdata

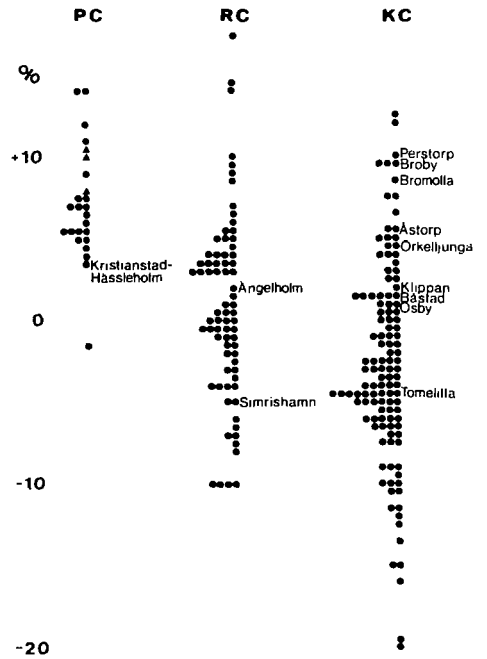
Folkmängdsutvecklingen i länet har som framgår av kolumn 5 tablå 15 varit mer positiv under 1960-talet än 1950-talet. Prognos 2 i länsplanering 1967 antyder en något dämpad folkmängdsutveckling fram till år 1980. Bromölla, Broby, Perstorp och Åstorp hör till de 25 % av landets kommunblock som har haft den mest positiva folkmängdsutvecklingen under 1960-talet. Figur L:1 visar att Kristianstad/Hässleholm har haft en relativt dämpad utveckling i förhållande till övriga primära centra. Ängelholm ligger på en i det närmaste riksgenomsnittlig nivå bland regionala centra.

Bromölla, Broby, Perstorp, Båstad och Åstorp hör till de 25 % av landets kommunblock som har haft den största nettoinflyttningen under perioden 1968–1970. Inflyttningen till Bromölla, Broby och Perstorp består till största delen av utländska medborgare. Av figur L:2 framgår att dessa block år 1970 har en mycket låg andel personer i åldersgruppen 50–w år.

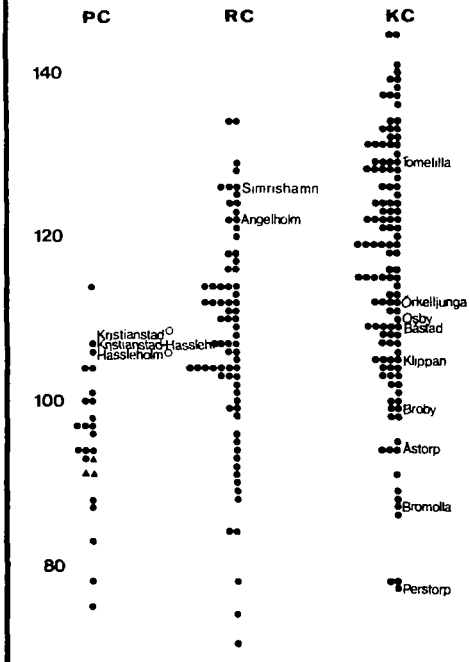
Fördelningen på näringsgrenar avviker enligt figur L:3 i samtliga kommunblock med undantag för Broby, Tomelilla och Kristianstad från vad som är normalt i resp. ortsklass. Bromölla och Perstorp har mer än 60 % av den totala sysselsättningen inom industri. Andelen sysselsatta inom jord- och skogsbruk uppgår i Båstad och Tomelilla till mer än 40 %. Andelen sysselsatta inom offentlig förvaltning är enligt uppgifterna i kolumn 9 tablå 15 liten i alla länets kommunblock med undantag av Kristianstad, Hässelholm, Ängelholm och Klippan som når över riksgenomsnittet. Den i kolumn 10 tablå 15 återgivna prognoserade sysselsättningsutvecklingen enligt länsplanering 1967 är positiv i Hässelholm, Bromölla, Broby, Perstorp, Ängelholm, Klippan och Åstorp. Övriga block väntas få en negativ sysselsättningsutveckling. Den omfattande sysselsättningen inom jord- och skogsbruk spelar här en stor roll.

Sysselsättningsutvecklingen inom industri har enligt kolumn 11 tablå 15 varit positiv under perioden 1964–1969 i samtliga kommunblock med undantag för Simrishamn och Örkelljunga. Kristianstad, Båstad och Tomelilla hör till de 25 % av landets kommunblock som har haft den mest positiva sysselsättninsutvecklingen. På grund av industrisysselsättningens obetydliga omfattning i Båstad och Tomelilla har ökningen i absoluta tal ändå varit ganska begränsad. Av uppgifterna i kolumn 11 tablå 15 framgår att utvecklingen har varit snabbare än vad som genomsnittligt har varit normalt för de i kommunblocken representerade branscherna. Bromölla och Perstorp är som framgår av kolumn 12 tablå 15 mycket bransch- och företagsensidiga. Andelen sysselsatta inom småindustri, varmed avses arbetsställen med mindre än 50 sysselsatta, är enligt kolumn 13 tablå 15 stor i samtliga block med undantag för Bromölla och Perstorp. Dessa två block har även en förhållandevis stor andel förvaltningspersonal. Löneläget inom industri är som framgår av kolumn

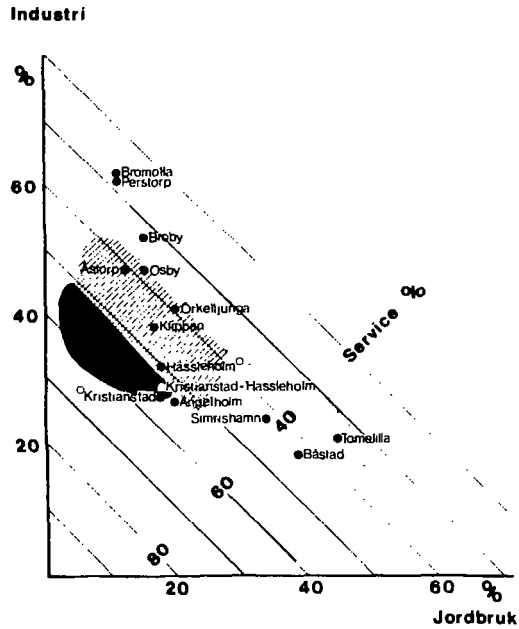
L:1 Befolkningsutveckling 1966–1970.

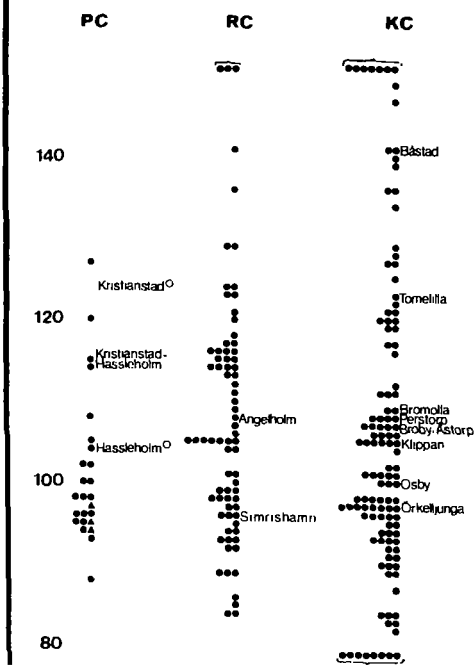
L:2 Andel 50 – w år, 1970. (Index)

L:3 Näringsgrenar 1965.

L:4 Industriutveckling 1964–1969. (Index)

16 tablå 15 lågt i samtliga kommunblock med undantag för Perstorp, som hör till de 25 % av landets kommunblock som har det högsta löneläget inom industri, vilket förklaras av branschsammansättningen.

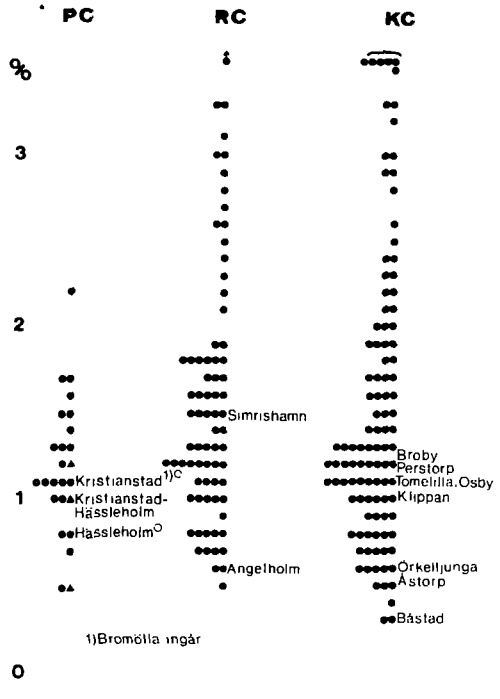
Andelen yrkesverksamma, som återges i kolumn 17 tablå 16 översteg för män och kvinnor riksgenomsnittet år 1965. Samtliga kommunblock hör med undantag för Osby och Perstorp till de 25 % av landets kommunblock som har den högsta yrkesverksamhetsgraden för gifta kvinnor. Detta sammanhänger främst med ett stort antal medhjälpande kvinnor i jordbruket.

Den av arbetsmarknadsstyrelsen registrerade arbetslösheten låg under åren 1969–1970 och 1971 på en riksgenomsnittlig nivå i länet som helhet. Av figur L:5 framgår att Kristianstad/Hässleholm år 1971 hade en genomsnittlig nivå bland primära centra. Ängelholm är lågt placerad bland regionala centra.

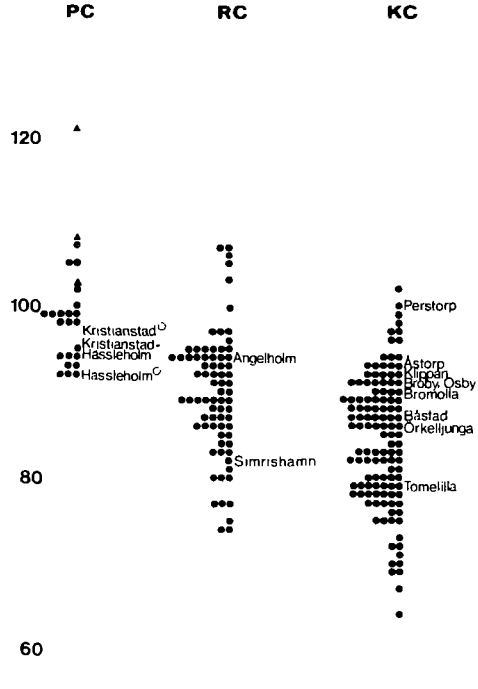
Inkomstnivån – mätt som inkomst per inkomsttagare – ligger som framgår av figur L:6 i Kristianstad/Hässelholm lågt i förhållande till övriga primära centra. Ängelholm har en i stort sett genomsnittlig placering bland regionala centra. Perstorp har en hög placering bland kommuncentra medan övriga block ligger på en genomsnittlig nivå i ortsklassen.

Utbudet av service är omfattande i Kristianstad. Som framgår av kolumn 20 tablå 16 har kommunblocket både vad beträffar sjukvård och

L:5 Arbetslöshet 1971.

L:6 Inkomstnivå 1970. (Index)

utbildning ett utbud på nivå II. Utbudet av utbildning når nivå III i Hässleholm, Ängelholm och Klippan. Hässleholm, Ängelholm och Simrishamn har ett utbud av sjukvård på nivå III. Det kommersiella serviceutbudet för hushållet, illustrerat i kolumn 21 tablå 16 når i Hässleholm, Ängelholm, Klippan, Simrishamn och Tomelilla nivå III.

Räknat i antal förbindelser per dag är kommunikationsmöjligheterna med järnväg mycket goda i Hässleholm och Ängelholm. Åstorp har upp till 15 förbindelser per dag. Broby, Örkelljunga, Simrishamn och Tomelilla saknar helt fjärrförbindelser med tåg. Trafikflygplats finns förutom i Kristianstad också i Ängelholm.

Bostadsbyggandet per 100 invånare ligger i länet något under riksgenomsnittet. Bostadsstandarden mätt i utrymme är hög i länet. Samtliga kommunblock med undantag för Bromölla, Perstorp och Tomelilla hör till de 25 % av landets kommunblock som har den lägsta andelen trångbodda. Andelen lägenheter utan centralvärme ligger över riksgenomsnittet i samtliga block med undantag för Perstorp.

Av uppgifterna i kolumn 29 tablå 16 framgår att de kommunala inkomsterna mätta i antal kronor per invånare, ligger under riksgenomsnittet i samtliga kommunblock. I en del kommunblock spelar därvid det kommunala skatteutjämningsbidraget en viss roll. Så är fallet framför allt i Broby, Osby, Simrishamn och Tomelilla.

Regional utveckling och struktur i Malmöhus län
Kommentarer till bakgrundsdata

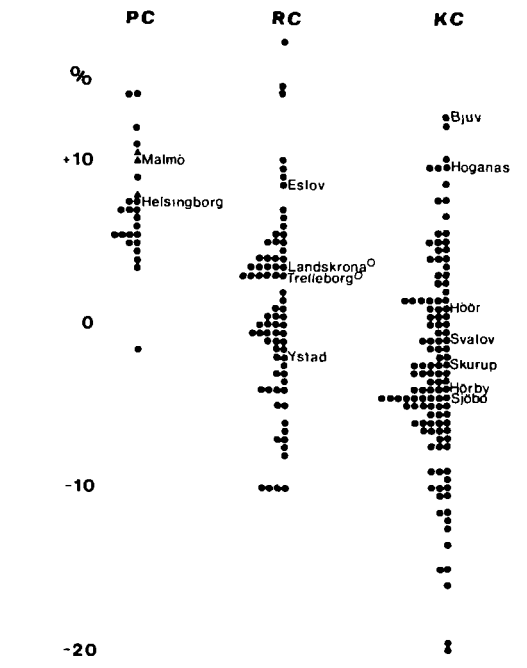
Folkmängdsutvecklingen i länet har som framgår av kolumn 5 tablå 17 varit mera positiv under 1960-talet än under 1950-talet. Prognos 2 i länsplanering 1967 antyder en fortsatt positiv utveckling fram till år 1980. Malmöregionen, Höganäs, Bjuv och Eslöv hör till de 25 % av landets kommunblock och regioner som under 1960-talet har haft den mest positiva utvecklingen. Hörby, Skurup och Sjöbo hör till de 25 % av landets kommunblock som under perioden 1961–1965 har haft den största folkminskningen.

Nettoflyttning har under perioden 1968–1970 för länet som helhet varit positiv. Malmöregionen, Helsingborg, Höganäs, Bjuv, Eslöv och Trelleborg har haft en omfattande inflytting. I Bjuv och Trelleborg domineras inflyttningen av utländska medborgare. Hörby, Ystad, Skurup, Svalöv och Sjöbo hade under perioden en negativ nettoflyttning till största delen bestående av svenska medborgare. Den under lång tid omfattande utflyttningen från dessa kommunblock har lett till en stor andel av befolkningen i åldersgruppen 50–w år.

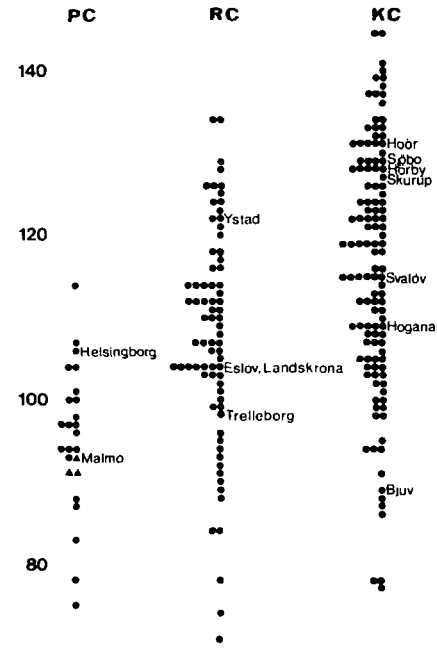
Fördelningen på näringsgrenar avviker enligt figur M:3 i Höganäs och Höör från vad som är normalt i resp. ortsklass. Andelen sysselsatta inom industri ligger över riksgenomsnittet i Bjuv, Landskrona och Trelleborg. Hörby och Sjöbo har mer än 40 % av det totala antalet sysselsatta inom jord- och skogsbruk. Malmöregionen, Helsingborg, Ystad, Höör och Höganäs har mer än 50 % av den totala sysselsättningen inom service. Andelen sysselsatta inom offentlig förvaltning är enligt uppgifterna i kolumn 9 tablå 17 stor i Trelleborg medan länets övriga kommunblock har ganska låga andelstal. Den i kolumn 10 tablå 17 återgivna prognoserade sysselsättningsutvecklingen enligt länsplanering 1967 är utpräglat positiv för länet som helhet. Malmöregionen, Helsingborg, Höganäs, Bjuv, Eslöv och Trelleborg hör till de 25 % av landets kommunblock och regioner som väntas få den mest positiva sysselsättningsutvecklingen. En ökad sysselsättning inom servicesektorn spelar härvid en stor roll.

Sysselsättningsutvecklingen inom industri har enligt figur M:4 varit utpräglat positiv i Höör och Eslöv under perioden 1964–1969. Av uppgifterna i kolumn 11 tablå 17 framgår att utvecklingen varit snabbare än vad som genomsnittligt varit normalt för de i kommunblocken representerade branscherna. Helsingborg och Malmö har en mycket låg placering bland primära centra. Ystad ligger lågt placerat bland regionala centra. Andelen sysselsatta inom småindustri, varmed avses arbetsställen med mindre än 50 sysselsatta, är enligt kolumn 13 tablå 17 stor i Hörby, Höör, Ystad, Skurup och Sjöbo. Höganäs, Bjuv och Trelleborg är enligt kolumn 12 tablå 17 mycket bransch- och företagsensidiga. Andelen förvaltningspersonal ligger i dessa företagsensidiga block mycket över riksgenomsnittet. Andelen sysselsatta i industribranscher som enligt långtidsutredningens bedömning fram till år 1975 väntas få en sysselsättnings-

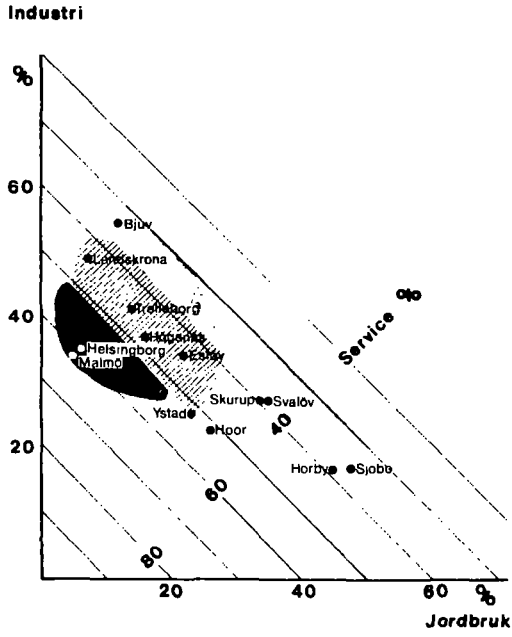
M:1 Befolkningsutveckling 1966-1970.

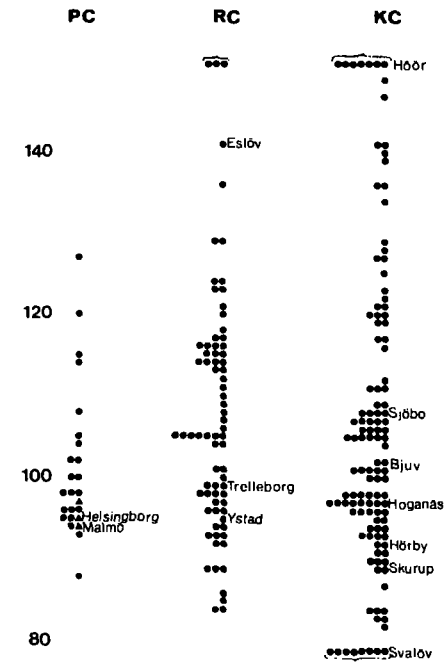
M:2 Andel 50-w år, 1970. (Index)

M:3 Näringsgrenar 1965.

M:4 Industriutveckling 1964-1969. (Index)

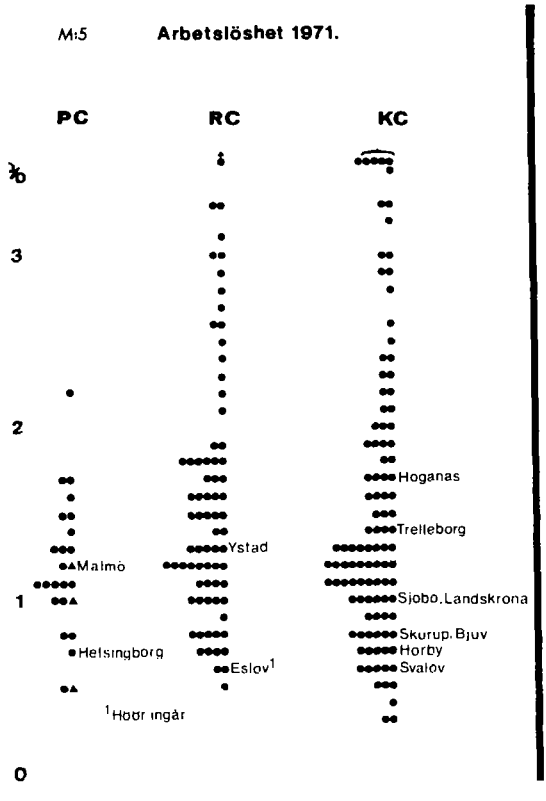

minskning är som framgår av kolumn 14 tablå 17 mycket stor i Höganäs, Bjuv, Eslöv, Ystad och Sjöbo. Löneläget inom industri ligger för länet som helhet på en riksgenomsnittlig nivå. Enligt kolumn 16 tablå 17 hör dock Sjöbo och Hörby till de 25 % av landets kommunblock som har det lägsta löneläget inom industri.

Andelen yrkesverksamma, som återges i kolumn 17 tablå 18, överstiger för både män och kvinnor riksgenomsnittet. Samtliga länets kommunblock med undantag för Höganäs hör till de 25 % av landets kommunblock som har den högsta yrkesverksamhetsgraden för gifta kvinnor. De mycket höga värdena för gifta kvinnor sammanhänger i en del block med ett stort antal medhjälpande kvinnor i jordbruket.

Den av arbetsmarknasstyrelsen registrerade arbetslösheten var under åren 1969–1970 och 1971 något lägre än riksgenomsnittet för länet som helhet. Som framgår av figur M:5 ligger Helsingborg på en mycket låg nivå år 1971 medan Malmö har en i det närmaste genomsnittlig placering bland primära centra. Eslöv har en mycket låg andel arbetslösa i förhållande till övriga regionala centra. Länets kommuncentra ligger med undantag för Höganäs mycket låg inom ortsklassen.

Inkomstnivån – mätt som inkomst per inkomsttagare – ligger som framgår av figur M:6 på en hög nivå i Malmö. Helsingborg ligger på en bland primära centra genomsnittlig nivå. Hörby och Sjöbo hör till de 25 % av landets kommunblock som har den lägsta inkomstnivån. Övriga

orter ligger på en i stort sett genomsnittlig nivå inom resp. ortsklasser.

Utbudet av service ligger i Malmö på en mycket hög nivå. Som framgår av kolumn 20 tablå 18 har Helsingborg vad beträffar sjukvård ett utbud på nivå II. Det kommersiella serviceutbudet, illustrerat i kolumn 21 tablå 18, har i samtliga regionala centra nivå III. Länets kommuncentra har ett utbud motsvarande de två lägsta nivåerna.

Räknat i antal förbindelser per dag är kommunikationsmöjligheterna med järnväg mycket goda i Malmö, Helsingborg och Eslöv. Höganäs, Bjuv, Landskrona, Hörby, Ystad, Skurup och Sjöbo saknar helt fjärrförbindelser med tåg. Trafikflygplats med hög turtäthet finns i Malmö.

Bostadsbyggandet per 100 invånare ligger i länet över riksgenomsnittet. Malmöregionen, Helsingborg, Bjuv och Landskrona ligger på en nivå över riksgenomsnittet. Bostadsstandarden mätt i utrymme är hög i länet. Andelen trångbodda hushåll är enligt uppgifterna i kolumn 27 tablå 18 lägre än riksgenomsnittet i samtliga kommunblock. Andelen lägenheter utan centralvärme ligger högre än riksgenomsnittet i samtliga block med undantag av Malmö, Helsingborg, Höganäs och Landskrona. Helsingborg och Höganäs hör till de 25 % av landets kommunblock som har den lägsta andelen omoderna lägenheter.

Av uppgifterna i kolumn 29 tablå 18 framgår att de kommunala inkomsterna mätta i antal kronor per invånare, ligger under riksgenomsnittet i samtliga kommunblock med undantag för Helsingborg. De primärkommunala inkomsterna i Malmö är inte jämförbara med övriga landet och har därför inte redovisats i kolumn 29 tablå 18.

Regional utveckling och struktur i Hallands län
Kommentarer till bakgrundsdata

De lokala befolkningsunderlaget (inom 30 km från centralorten) är mycket stort i Kungsbacka, vilket förklaras av ortens läge i närheten av Göteborg.

Folkmängdsutvecklingen i länet har som framgår av kolumn 5 tablå 19 varit mer positiv under 1960- än 1950-talet. Prognos 2 i länsplanering 1967 antyder en fortsatt positiv utveckling. Halmstad, Varberg och Kungsbacka hör till de 25 % av landets kommunblock som under 1960-talet har haft den mest positiva folkmängsutvecklingen. Figur N:1 visar att kommunblocken inom resp. ortsklass har en genomsnittlig placering med undantag för Varberg som ligger mycket högt bland regionala centra.

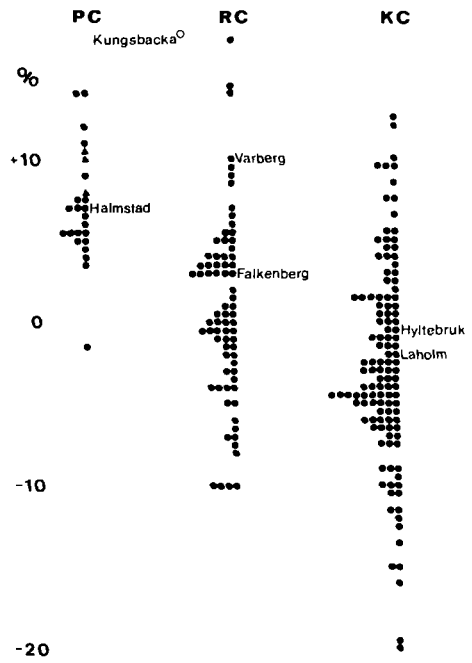
Länet som helhet har under perioden 1968–1970 haft en stor inflyttning av till största delen svenska medborgare. Så är speciellt fallet i Varberg och Kungsbacka som hör till de 25 % av landets kommunblock som har haft den största nettoinflyttningen.

Fördelningen på näringsgrenar överensstämmer enligt figur N:3 helt med vad som är normalt för resp. ortsklass. Andelen sysselsatta inom jord- och skogsbruk ligger över riksgenomsnittet i samtliga kommunblock med undantag för Halmstad. I Laholm var år 1965 ca 40 % sysselsatta inom jord- och skogsbruk. Andelen sysselsatta inom service är liten i Laholm och Hyltebruk. Andelen sysselsatta inom offentlig förvaltning är enligt uppgifterna i kolumn 9 tablå 19 mycket liten i alla länets kommunblock med undantag för Halmstad. Den i kolumn 10 tablå 19 återgivna prognoserade sysselsättningsutvecklingen enligt länsplaneringen 1967 är positiv för alla kommunblock utom Hyltebruk. Halmstad, Varberg och Kungsbacka hör till de 25 % av landets kommunblock som enligt prognosen väntas få den mest positiva sysselsättningsutvecklingen. Den ökade sysselsättningen inom servicesektorn spelar därvid en stor roll.

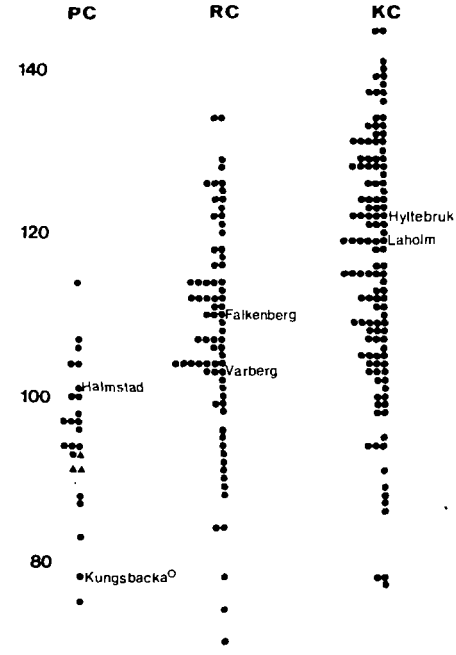
Sysselsättningsutvecklingen inom industri har enligt figur N:4 varit mycket positiv i Laholm, Falkenberg och Varberg under perioden 1964–1969. Av uppgifterna i kolumn 11 tablå 19 framgår att utvecklingen har varit snabbare än vad som genomsnittligt har varit normalt för de i kommunblocken representerade branscherna. Andelen sysselsatta inom småindustri, varmed avses arbetsställen med mindre än 50 sysselsatta, är enligt kolumn 13 tablå 19 stor i alla länets kommunblock. Löneläget inom industri är lågt i samtliga kommunblock med undantag för Kungsbacka som ligger på en riksgenomsnittlig nivå. Laholm hör till de 25 % av landets kommunblock som har det lägsta löneläget i industri.

Andelen yrkesverksamma i länet som helhet, vilket återges i kolumn 17 tablå 20, understiger år 1965 riksgenomsnittet för gifta kvinnor. Kungsbacka hör till de 25 % av landets kommunblock som år 1965 hade de lägsta, medan Laholm och Halmstad tillhörde de kommunblock som hade de högsta yrkesverksamhetsgraderna för gifta kvinnor.

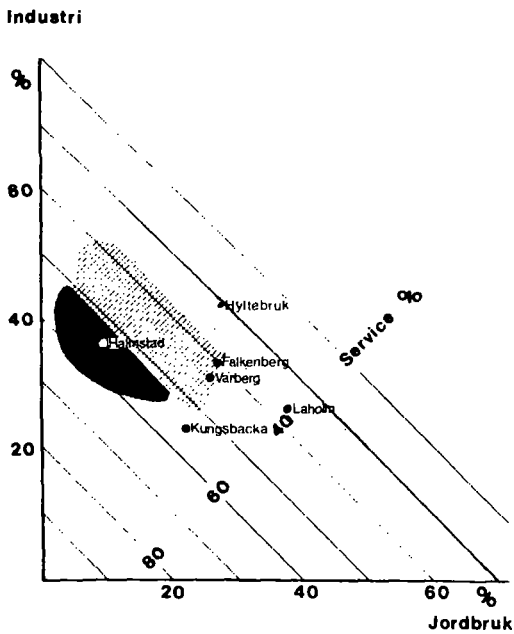
N:1 Befolkningsutveckling 1966-1970.

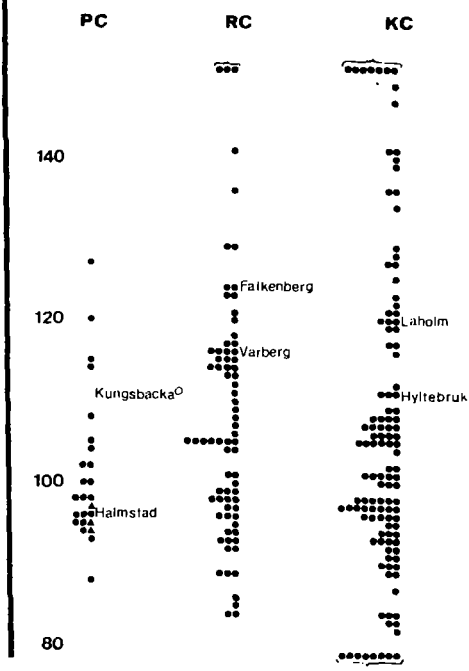
N:2 Andel 50-w år, 1970. (Index)

N:3 Näringsgrenar 1965.

N:4 Industriutveckling 1964-1969. (Index)

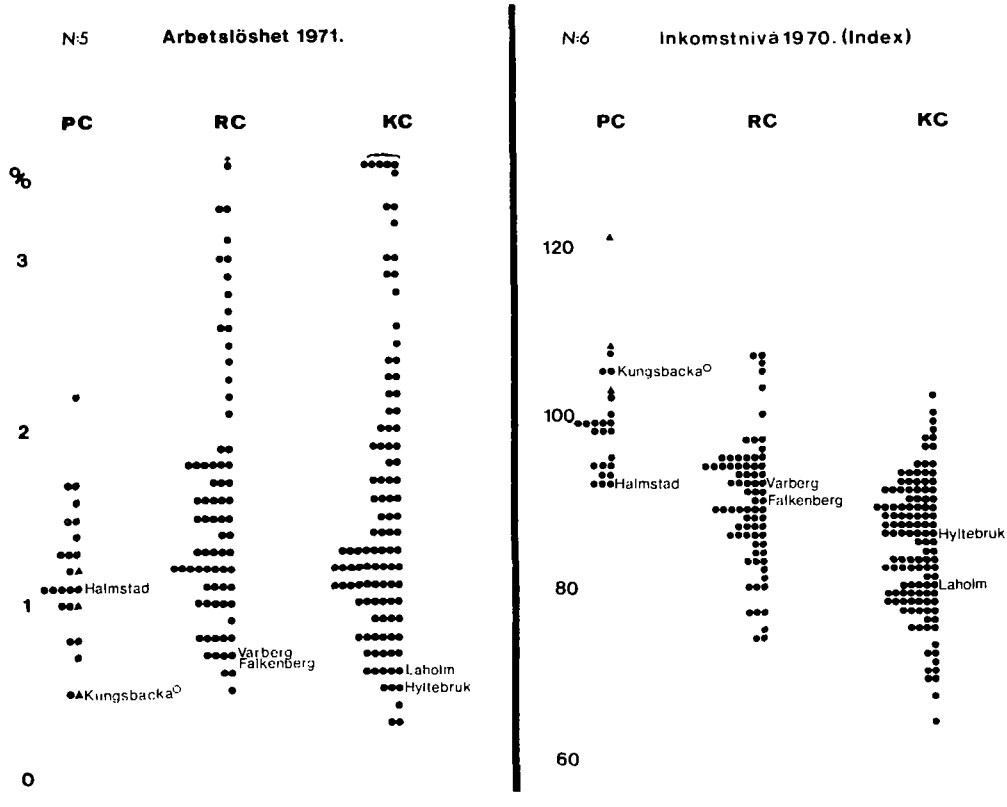
Den av arbetsmarknadsstyrelsen registrerade arbetslösheten var under åren 1969–1970 och 1971 lägre än riksgenomsnittet i samtliga kommunblock med undantag för Halmstad som låg på en riksgenomsnittlig nivå. Av figur N:5 framgår att arbetslöshetsnivån i Halmstad i stort sett är genomsnittlig för primära centra. Övriga orter ligger på en mycket låg nivå inom resp. ortsklasser.

Inkomstnivån – mätt som inkomst per inkomsttagare – ligger som framgår av figur N:6 i Halmstad på en mycket låg nivå bland primära centra. Laholm hör till de 25 % av landets kommunblock som har den lägsta inkomstnivån. Den höga andelen sysselsatta inom jord- och skogsbruk i detta kommunblock kan ses som förklaring till denna inkomstbild.

Utbudet av service ligger i Halmstad på en hög nivå. Som framgår av kolumn 20 tablå 20 har kommunblocket vad beträffar sjukvård ett utbud på nivå II. Utbildningsutbudet i Falkenberg, Varberg och Kungsbacka uppnår nivå III. Det kommersiella serviceutbudet, illustrerat i kolumn 21 tablå 20, uppnår i samtliga regionala centra nivå III.

Räknat i antal förbindelser per dag är kommunikationsmöjligheterna med järnväg mycket goda i Halmstad. Falkenberg och Varberg har mellan 15 och 20 förbindelser per dag med tåg. Hyltebruk saknar helt fjärrtrafik med tåg. Trafikflygplats finns i Halmstad.

Bostadsbyggandet per 100 invånare ligger i länet vid riksgenomsnittet.

Kungsbacka ligger mycket över riksgenomsnittet. Samtliga kommunblock tillhör vad beträffar utrymmesstandarden de 25 % av landets kommunblock som har den lägsta andelen trångbodda hushåll. Andelen lägenheter utan centralvärme ligger över riksgenomsnittet i Laholm och Hyltebruk medan övriga kommunblock ligger vid eller strax under riksgenomsnittet.

Av uppgifterna i kolumn 29 tablå 20 framgår att de kommunala inkomsterna mätta i antal kronor per invånare, ligger under riksgenomsnittet i samtliga kommunblock. Det kommunala skatteutjämningsbidraget spelar i flertalet kommunblock en viss roll. Så är fallet i Laholm, Hyltebruk, Falkenberg och Varberg.

Regional utveckling och struktur i Göteborgs och Bohus län
Kommentarer till bakgrundsdata

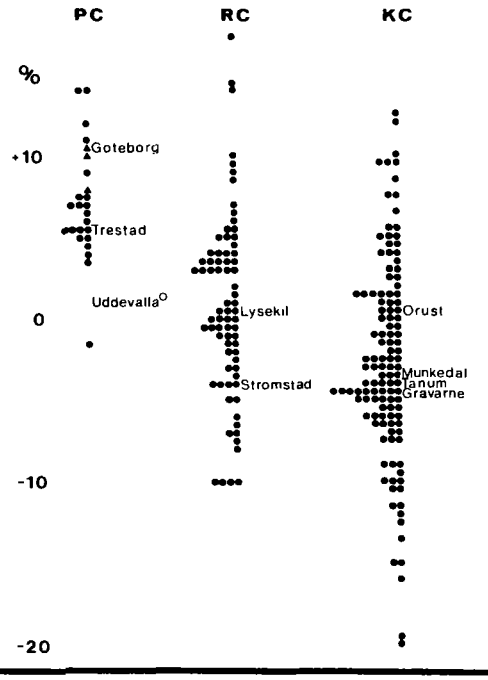
Folkmängdsutvecklingen i länet har, som framgår av kolumn 5 tablå 21 såväl under 1950- som 1960-talet varit mycket positiv. Prognos 2 i länsplanering 1967 antyder en fortsatt positiv utveckling fram till år 1980. Göteborgsregionen och Uddevalla hör till de 25 % av landets kommunblock som har haft de största ökningstalen medan Orust, Tanum och Gravarne hör till de 25 % av landets kommunblock som har haft den mest negativa folkmängdsutvecklingen. Prognos 2 i länsplanering 1967 visar på en fortsatt negativ utveckling i dessa block. Som framgår av figur O:1 ligger storstaden Göteborg på en hög nivå i förhållande till primära centra vad beträffar folkmängdsutvecklingen under perioden 1966–1970. Övriga orter i länet har en i det närmaste genomsnittlig nivå inom resp. ortsklasser.

Enligt kolumn 6 tablå 21 var inflyttningen till Göteborgsregionen mycket stor under perioden 1968–1970. Denna inflyttning bestod till stor del av utländska medborgare. Enligt figur O:2 har Strömstad, Gravarne, Orust och Tanum år 1970 en stor andel personer i åldersgruppen 50–w år inom sina resp. ortsklasser.

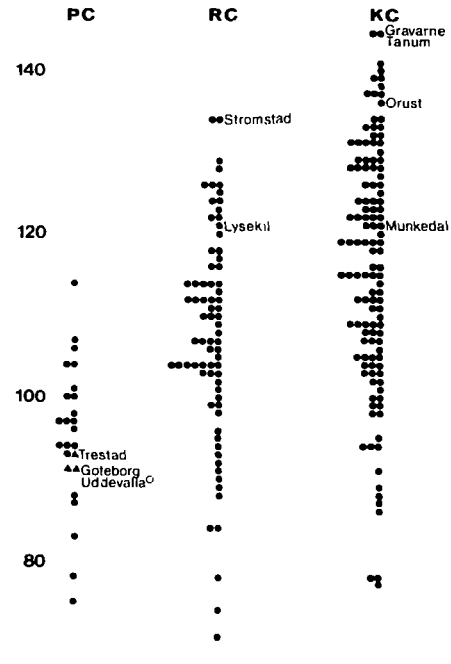
Fördelningen på näringsgrenar överensstämmer enligt figur O:3 med vad som är normalt i resp. ortsklass. Lysekil har ca 50 % av den totala sysselsättningen inom industri. Orust och Tanum sysselsätter över 40 % inom jord- och skogsbruk. Nästan alla länets kommunblock har en förhållandevis liten andel sysselsatta inom service, med undantag för Göteborgsregionen, som har en hög nivå och Uddevalla som når upp till riksgenomsnittet. Andelen sysselsatta inom offentlig förvaltning är enligt uppgifterna i kolumn 9 tablå 21 förhållandevis liten i länets kommunblock med undantag för Göteborg och Uddevalla. Den i kolumn 10 tablå 21 återgivna prognoserade sysselsättningsutvecklingen enligt länsplanering 1967 är utpräglat positiv för länet som helhet. Göteborgsregionen och Uddevalla hör till de 25 % av landets kommunblock som har de högsta beräknade sysselsättningsökningarna. En ökad sysselsättning inom service spelar härvid en stor roll. Länets övriga kommunblock väntas få en sysselsättningsminskning framför allt som en följd av den i vissa block stora sysselsättningen inom jord- och skogsbruk.

Sysselsättningsutvecklingen inom industri har enligt uppgifterna i kolumn 11 tablå 21 i länet som helhet varit negativ under perioden 1964–1969. Endast Strömstad och Orust hade under perioden en positiv sysselsättningsutveckling inom industri. På grund av den ringa industrisysselsättningen vid periodens början har ökningen i dessa kommunblock i absoluta tal ändå varit ganska begränsad. Uddevalla, Munkedal och Gravarne hör till de 25 % av landets kommunblock som under perioden hade den mest negativa sysselsättningsutvecklingen. Som framgår av figur O:4 ligger dessa orter mycket lågt inom sina resp. ortsklasser. Andelen sysselsatta inom småindustri, varmed avses arbetsställen med mindre än

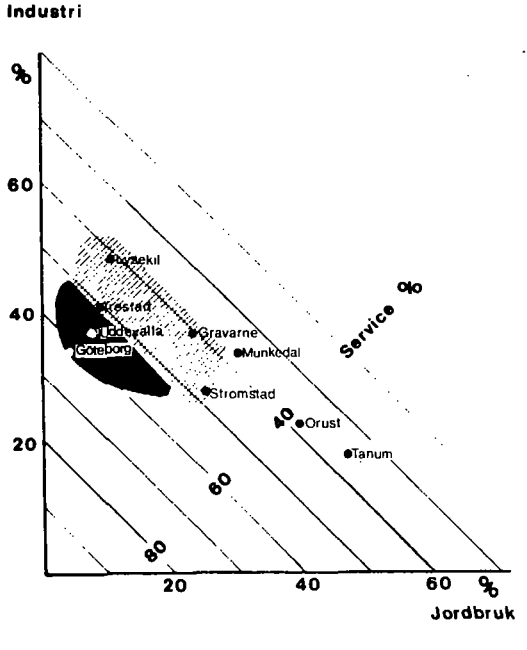
O:1 Befolkningsutveckling 1966–1970.

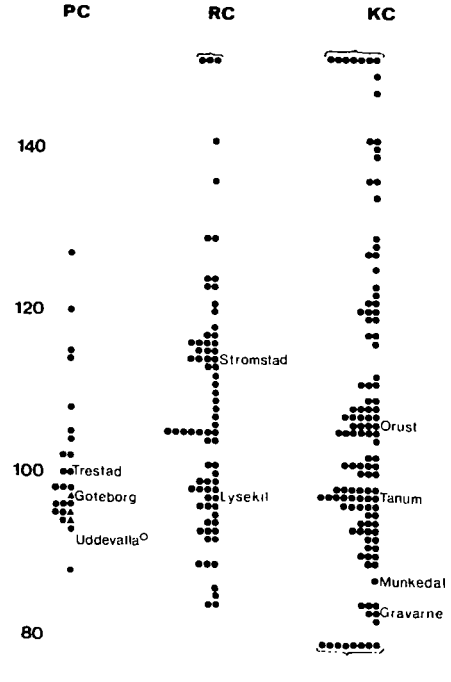
O:2 Andel 50–w år, 1970. (Index)

O:3 Näringsgrenar 1965.

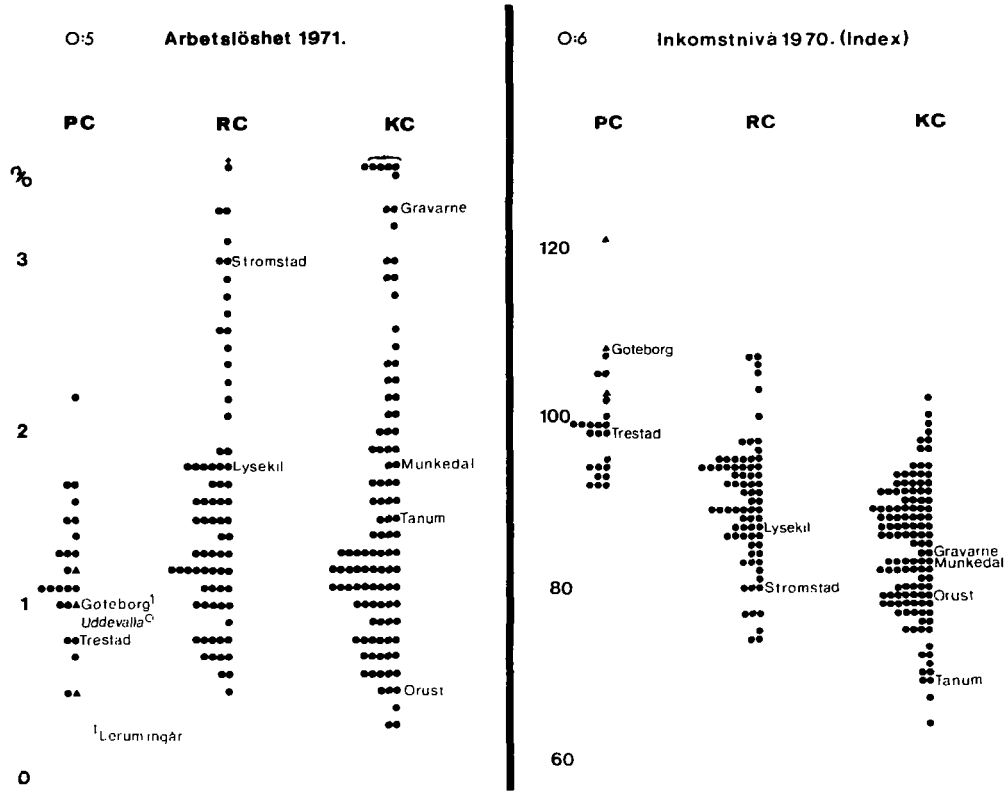
O:4 Industriutveckling 1964–1969. (Index)

50 sysselsatta, är enligt kolumn 13 tablå 21 stor i alla länets kommunblock med undantag för Göteborg och Uddevalla. Andelen sysselsatta i branscher, som enligt långtidsutredningens bedömning fram till år 1975 väntas få en negativ sysselsättingsutveckling är mycket stor i Uddevalla, Orust, Tanum och Gravarne. Löneläget inom industri är mycket lågt i samtliga kommunblock med undantag för Göteborg och Uddevalla som hör till de 25 % av landets kommunblock som har det högsta löneläget inom industri.

Det regionalpolitiska stödet har som framgår av redovisningen i kolumnerna 30–33 tablå 22 under perioden 1965–1971 varit av en ganska liten omfattning i länet varvid dock bör uppmärksammas att endast en mindre del av länet ligger inom det allmänna stödområdet. Totalt har investeringar uppgående till ca 50 milj. kr. skett med något slag av regionalpolitiskt stöd. I Uddevalla har den beräknade sysselsättningsökningen vid periodens början uppnåtts.

Andelen yrkesverksamma, som återges i kolumn 17 tablå 22 ligger för länet som helhet på en i stort sett riksgenomsnittlig nivå. Strömstad hör till de 25 % av landets kommunblock som har de högsta yrkesverksamhetsgraderna för kvinnor. Orust, Munkedal, Tanum och Gravarne har låga värden medan Göteborgsregionen i stort sett ligger på en riksgenomsnittlig nivå.

Den av arbetsmarknadsstyrelsen registrerade arbetslösheten var under åren 1969–1970 och 1971 riksgenomsnittlig i länet som helhet. Strömstad och Gravarne hör dock till de 25 % av landets kommunblock som under båda perioderna hade de högsta arbetslöshetstalen. Av figur O:5 framgår att "Trestad" har en ganska låg placering bland primära centra. Strömstad har en mycket hög arbetslöshet i jämförelse med övriga regionala centra medan Lysekil har en i det närmaste genomsnittlig placering inom ortsklassen. Bland kommuncentra har Gravarne ett högt värde medan Orust hör till de 25 % av landets kommunblock som hade de lägsta arbetslöshetstalen.

Inkomstnivån i länet – mätt som inkomst per inkomsttagare – ligger som framgår av kolumn 19 tablå 22 över riksgenomsnittet. Göteborg ligger mycket högt medan Strömstad, Orust och Tanum hör till de 25 % av landets kommunblock som har den lägsta inkomstnivån.

Utbudet av service ligger i Göteborg på högsta nivån. Som framgår av kolumn 20 tablå 22 har Uddevalla ett utbud av sjukvård på nivå II. Utbudet av kommersiell service illustrerat i kolumn 21 tablå 22 når i länets regionala centra Lyskekil och Strömstad endast nivå IV. Det kommersiella serviceutbudet har i samtliga kommuncentra den lägsta nivån med undantag för Gravarne som når nivå IV.

Räknat i antal förbindelser per dag är kommunikationsmöjligheterna med järnväg mycket goda i Göteborgsregionen. Övriga kommunblock saknar helt fjärrförbindelser med tåg. Trafikflygplats finns i Göteborg.

Bostadsbyggandet per 100 invånare ligger i länet över riksgenomsnittet. Bostadsstandarden mätt i utrymme är i länet som helhet i stort sett riksgenomsnittlig. Uddevalla hör dock till de 25 % av landets kommunblock som har den största andelen trångbodda hushåll. Andelen lägenheter utan centralvärme ligger över riksgenomsnittet i Orust, Strömstad, Munkedal och Tanum. Göteborg, Uddevalla och Gravarne hör till de 25 % av landets kommunblock som har den lägsta andelen omoderna lägenheter.

Av uppgifterna i kolumn 29 tablå 22 framgår att de kommunala inkomsterna mätta i antal kronor per invånare, i Uddevalla ligger på en riksgenomsnittlig nivå. Övriga kommunblock ligger under riksgenomsnittet. Det kommunala skatteutjämningsbidraget spelar i några kommunblock en viss roll. Så är fallet framför allt i Orust, Tanum, Gravarne, Munkedal och Strömstad. De primärkommunala inkomsterna i Göteborg är inte jämförbara med övriga landet och har därför inte redovisats.

Regional utveckling och struktur i Älvsborgs län
Kommentarer till bakgrundsdata

Folkmängdsutvecklingen i länet har som framgår av kolumn 5 tablå 23 varit mer positiv under 1960-talet än under 1950-talet. Prognos 2 i länsplanering 1967 antyder en fortsatt positiv utveckling i länet fram till år 1980. Trollhättan, Borås och Lerum hör till de 25 % av landets kommunblock som under 1950- och 1960-talet hade de högsta ökningstalen. Enligt figur P:1 ligger Trollhättan vad beträffar folkmängdsutvecklingen 1966–1970 mycket högt placerat bland primära centra medan Borås och Vänersborg har haft en mera dämpad utveckling. Övriga kommunblock ligger på en i det närmast genomsnittlig nivå inom resp. ortsklass.

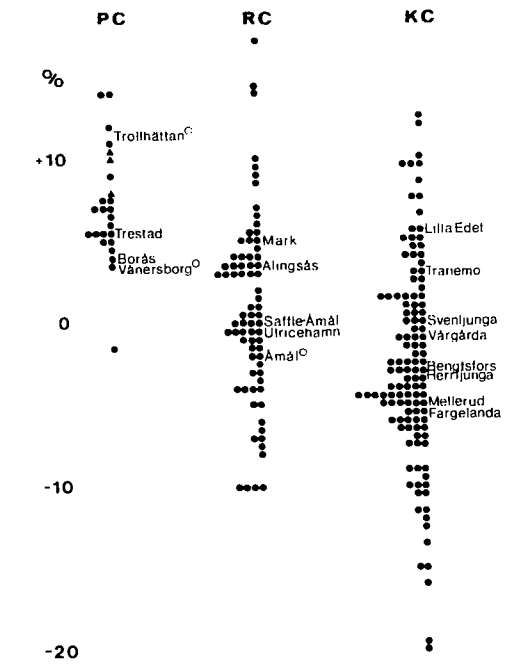
Trollhättan och Lilla Edet hade under perioden 1968–1970 en mycket stor inflyttning till största delen bestående av utländska medborgare. Nettoinflyttningen i Färgelanda och Mellerud var under perioden negativ, till största delen bestående av svenska medborgare. Samma kommunblock har år 1970 en stor andel i åldersgruppen 50–w år.

Fördelningen på näringsgrenar avviker enligt figur P:3 i Trollhättan, Borås, Ulricehamn, Lilla Edet och Tranemo från vad som är normalt i resp. ortsklass. Andelen sysselsatta inom industri översteg år 1965 i Trollhättan, Borås, Tranemo och Mark 50 %. I Herrljunga, Vårgårda, Mellerud och Färgelanda sysselsattes mer än 30 % inom jord- och skogsbruk. Alla länets kommunblock med undantag för Vänersborg, Lerum och Lilla Edet hade en förhållandevis liten andel sysselsatta inom service. Andelen sysselsatta inom offentlig förvaltning var enligt uppgifterna i kolumn 9 tablå 23 mycket stor i Vänersborg. Den i kolumn 10 tablå 23 återgivna prognoserade sysselsättningsutvecklingen enligt länsplanering 1967 är utpräglat positiv i Trollhättan, Borås, Alingsås, Surte och Lerum. En ökad sysselsättning inom servicesektorn spelar härvid en stor roll. Färgelanda förutses i prognosen få en stor sysselsättningsminskning. Den stora andelen sysselsatta inom jord- och skogsbruk påverkar här utfallet av prognosen.

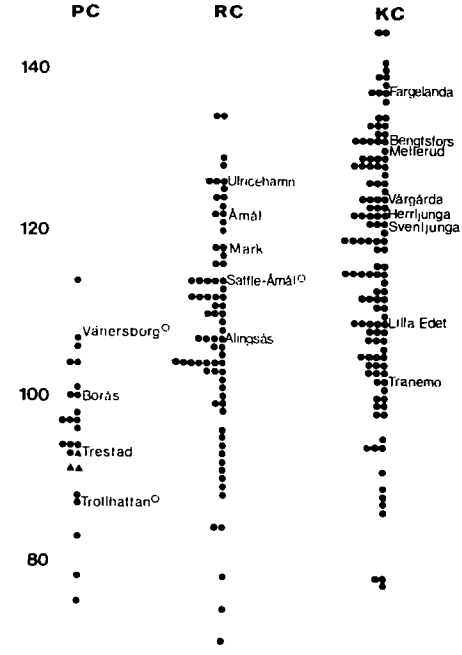
Sysselsättningsutvecklingen inom industri har enligt figur P:4 under perioden 1964–1969 varit positiv i Trollhättan, Åmål, Vårgårda, Surte och Lerum medan Färgelanda, Mellerud, Svenljunga, Borås och Alingsås hör till de 25 % av landets kommunblock som har haft den största sysselsättningsminskningen. Andelen sysselsatta inom småindustri, varmed avses arbetsställen med mindre än 50 sysselsatta, är stor i alla länets kommunblock med undantag för Trollhättan, Lilla Edet och Surte. Länet har en stor andel sysselsatta inom branscher som enligt långtidsutredningens bedömning fram till år 1975 förutses få en negativ sysselsättningsutveckling. Löneläget inom industri är lågt i länets kommunblock med undantag för Trollhättan och Lerum. Svenljunga, Mark, Vårgårda och Ulricehamn hör till de 25 % av landets kommunblock som har det lägsta löneläget inom industri.

Det regionalpolitiska stödet under perioden 1965–1971 har som fram-

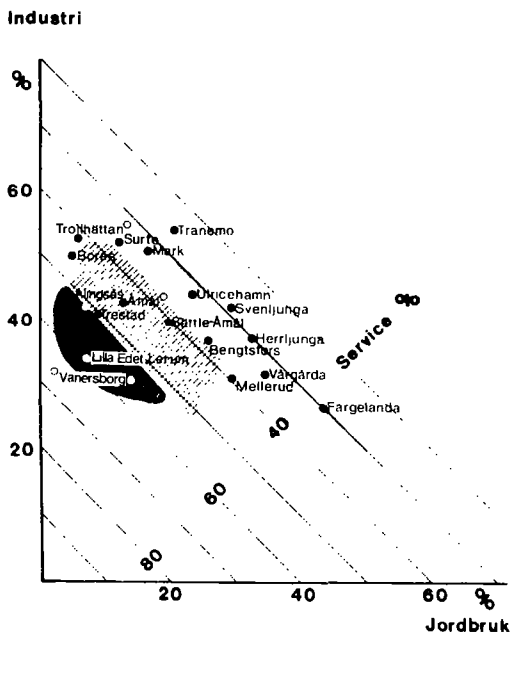
P:1 Befolkningsutveckling 1966-1970.

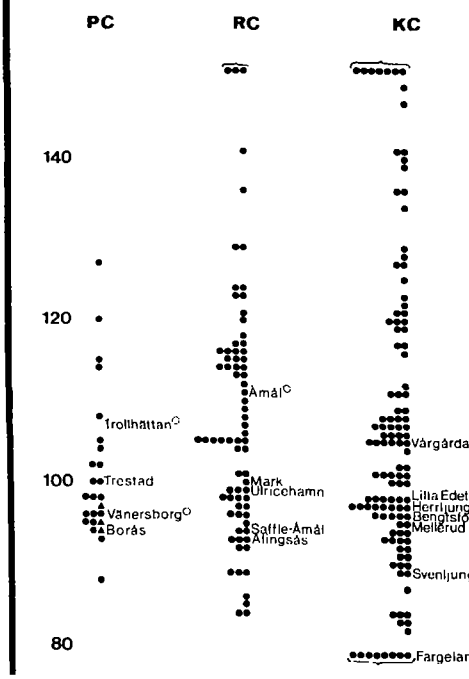
P:2 Andel 50-w år, 1970. (Index)

P:3 Näringsgrenar 1965.

P:4 Industriutveckling 1964-1969. (Index)

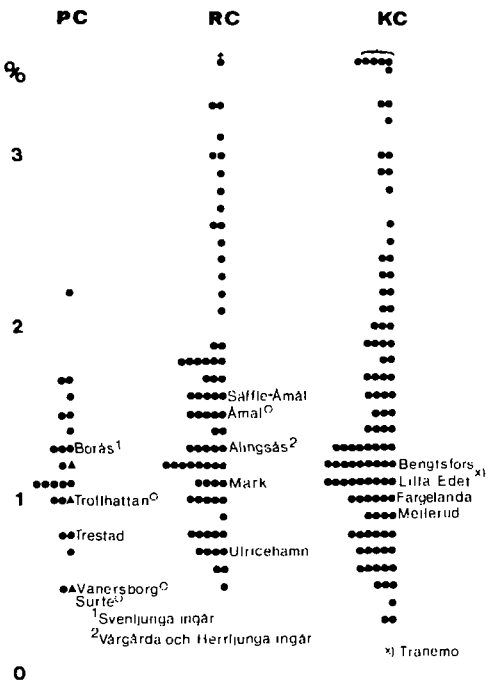
går av kolumnerna 30–33 tablå 24 haft en ganska stor omfattning i länet. Totalt har investeringar uppgående till ca 440 milj. kr. skett med något slag av regionalpolitiskt stöd. I Färgelanda och Åmål uppgår den i lokaliseringsstödsföretagen beräknade sysselsättningsökningen till mellan 20 och 30 % av den totala industrisysselsättningen vid periodens början. I tre kommunblock har den beräknade sysselsättningsökningen uppnåtts.

Andelen yrkesverksamma som återges i kolumn 17 tablå 24 översteg år 1965 både för män och kvinnor riksgenomsnittet. Den mycket höga yrkesverksamhetsgraden för kvinnor i Borås, Tranemo, Svenljunga, Mark och Ulricehamn har samband med den stora andelen sysselsatta inom textilindustri i dessa kommunblock.

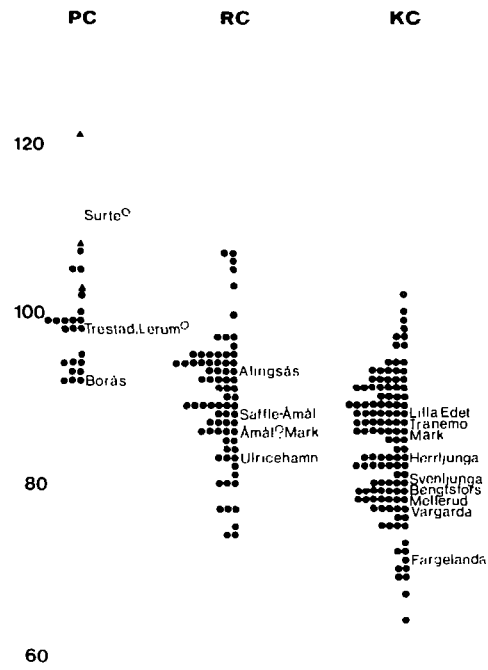
Den av arbetsmarknadsstyrelsen registrerade arbetslösheten var under åren 1969–1970 och 1971 riksgenomsnittlig i länet som helhet. Av figuren P:5 framgår att Trestad under år 1971 hade en låg arbetslöshet jämfört med övriga primära centra medan Borås ligger i det närmaste på en genomsnittlig arbetslöshetsnivå. Bland regionala centra ligger Ulricehamn mycket lågt. Övriga orter ligger på en i stort sett genomsnittlig nivå inom sina resp. ortsklasser.

Inkomstnivån – mätt som inkomst per inkomsttagare – ligger som framgår av figur P:6 i Borås på en mycket låg nivå bland primära centra. Färgelanda, Mellerud, Svenljunga, Bengtsfors och Vårgårda hör till de

P:5 **Arbetslöshet 1971.**

P:6 **Inkomstnivå 1970. (Index)**

25 % av landets kommunblock som har den lägsta inkomstnivån. Den stora andelen låglöneindustrier i dessa kommunblock kan ses som förklaring till denna inkomstbild. Den i flera kommunblock höga yrkesverksamhetsgraden bör uppmärksammas vid en bedömning av inkomstnivån.

Utbudet av service ligger i Vänersborg och Borås på en hög nivå. Som framgår av kolumn 20 tablå 24 har Borås vad beträffar sjukvård ett utbud på nivå I medan utbudet av utbildning uppnår nivå III. Det kommersiella serviceutbudet illustrerat i kolumn 21 tablå 24 når nivå II i Borås och nivå III i Vänersborg, Trollhättan och Alingsås.

Räknat i antal fjärrförbindelser per dag är kommunikationsmöjligheterna med järnväg goda i Alingsås och Herrljunga. Vänersborg och Trollhättan har mellan 10 och 15 fjärrförbindelser per dag med tåg. Samtliga kommuncentra med undantag för Mellerud saknar fjärrförbindelser med tåg. Trafikflygplats saknas helt i länet.

Bostadsbyggandet per 100 invånare ligger i länet under riksgenomsnittet. Endast Trollhättan, Surte och Lerum når över riksgenomsnittet. Bostadsstandarden mätt i utrymme ligger för länet som helhet på en riksgenomsnittlig nivå. Trollhättan och Färgelanda hör dock till de 25 % av landets kommunblock som har den största trångboddheten. Svenljunga, Herrljunga, Ulricehamn och Lerum hör till de 25 % av landets kommunblock som har den lägsta trångboddheten. Andelen lägenheter utan centralvärme är mycket hög i Färgelanda och Bengtsfors.

Av uppgifterna i kolumn 29 tablå 24 framgår att de kommunala inkomsterna mätta i antal kronor per invånare, ligger under riksgenomsnittet i samtliga block. Det kommunala skatteutjämningsbidraget spelar en viss roll i framför allt kommunblocken i Dalsland.

Regional utveckling och struktur i Skaraborgs län
Kommentarer till bakgrundsdata

Folkmängdsutvecklingen i länet har som framgår av kolumn 5 tablå 27 varit positiv under 1960-talet. Prognos 2 i länsplanering 1967 antyder fortsatt positiv utveckling. Skövde och Tibro hör till de 25 % av landets kommunblock som under både 1950- och 1960-talen hade de högsta ökningstalen. Mariestad hör till denna grupp under 1960-talet. Figur R:1 visar att folkmängdsutvecklingen i Skövde ligger på en genomsnittlig nivå bland primära centra. Mariestad och Lidköping har höga värden bland regionala centra. Länets kommuncentra ligger på en i stort sett genomsnittlig nivå inom ortsklassen.

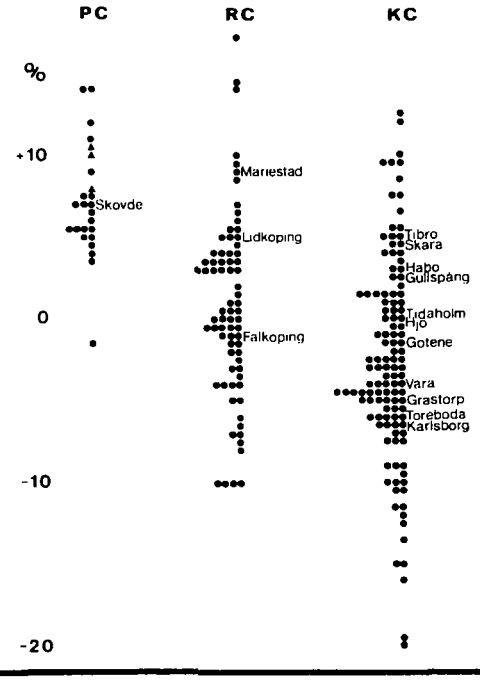
En omfattande inflyttning har enligt kolumn 6 tablå 27 ägt rum under perioden 1968–1970 i Skövde, Mariestad och Gullspång. Den största delen av inflyttningen består av utländska medborgare. Karlsborg, Töreboda och Grästorp har haft en stor utflyttning av svenska medborgare. Den under lång tid pågående utflyttningen har i dessa block lett till en stor andel personer i åldersgruppen 50–w år.

Fördelningen på näringsgrenar avviker enligt figur R:3 endast i Töreboda, Gullspång, Skara och Karlsborg från vad som är normalt i resp. ortsklass. Som framgår av kolumn 8 tablå 27 har länet som helhet en mycket stor andel sysselsatta inom jord- och skogsbruk. I Vara och Grästorp var år 1965 mer än 40 % sysselsatta inom jord- och skogsbruk. Alla länets kommunblock har en i det närmaste riksgenomsnittlig andel sysselsatta inom industri, med undantag för Tibro som har närmare 60 % av den totala sysselsättningen inom industri. Andelen sysselsatta inom service ligger under riksgenomsnittet i samtliga kommunblock med undantag för Skövde som når en riksgenomsnittlig nivå. Karlsborg har en mycket stor andel sysselsatta inom offentlig förvaltning. Även Skövde, Lidköping och Mariestad ligger något över riksgenomsnittet.

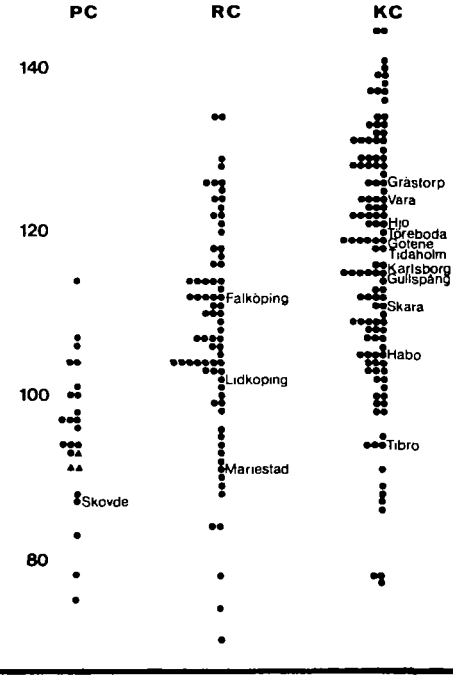
Den i kolumn 10 tablå 27 återgivna prognoserade sysselsättningsutvecklingen enligt länsplanering 1967 är utpräglat positiv för Skövde, Tibro, Lidköping och Götene som hör till de 25 % av landets kommunblock som har den mest positiva prognoserade sysselsättningsutvecklingen. Förklaringen till denna bild är framför allt den väntade sysselsättningsökningen inom service. Grästorp hör till de 25 % av landets kommunblock som väntas få den mest negativa sysselsättningsutvecklingen. Den höga andelen sysselsatta inom jord- och skogsbruk spelar här en avgörande roll.

Sysselsättningsutvecklingen inom industri har enligt figur R:4 varit utpräglat positiv i Tibro och Götene under perioden 1964–1969. Av uppgifterna i kolumn 11 tablå 27 framgår att utvecklingen har varit snabbare än vad som genomsnittligt har varit normalt för de i kommunblocken representerade branscherna. Andelen sysselsatta inom småindustri, varmed avses arbetsställen med mindre än 50 sysselsatta, är enligt kolumn 13 tablå 27 stor i alla länets kommunblock. I Vara, Falköping, Grästorp

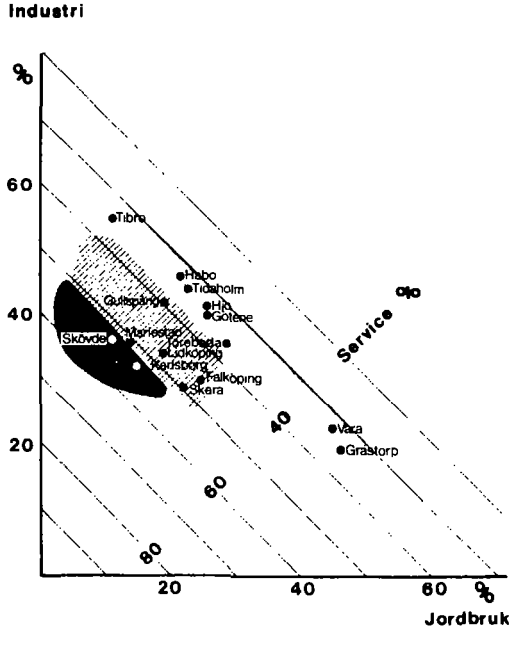
R:1 Befolkningsutveckling 1966-1970.

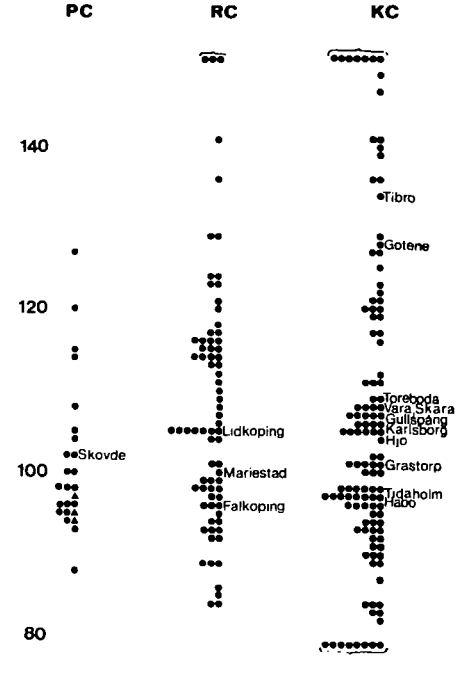
R:2 Andel 50-w år, 1970. (Index)

R:3 Näringsgrenar 1965.

R:4 Industriutveckling 1964-1969. (Index)

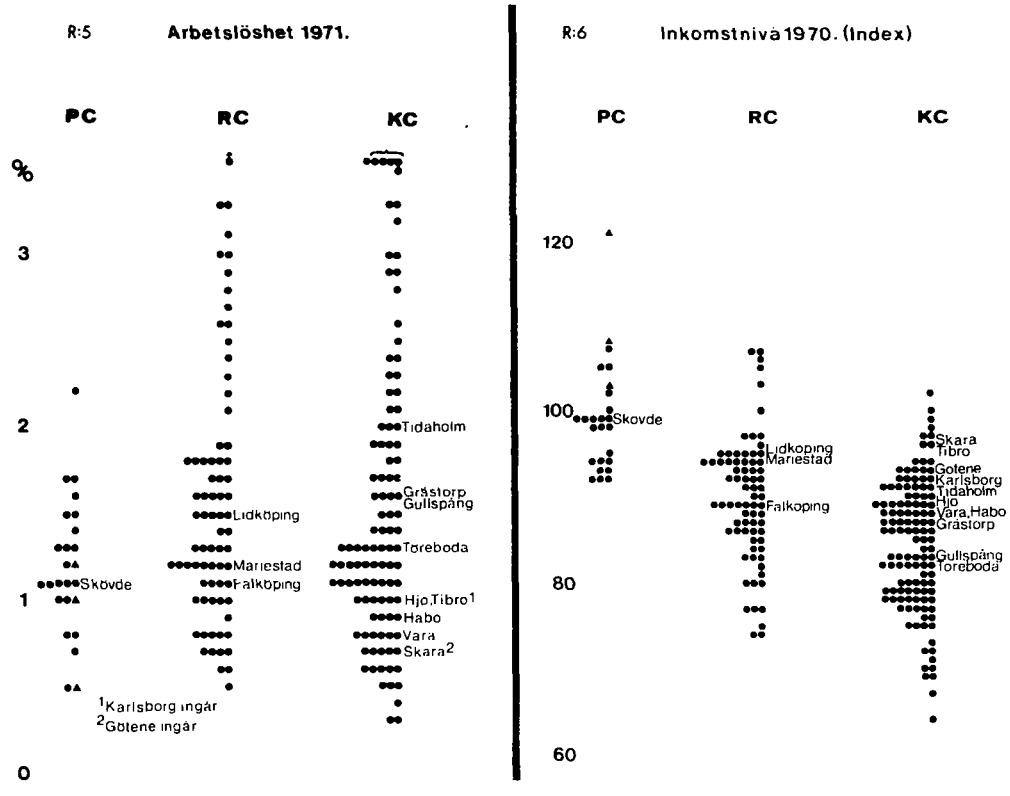

och Habo svarar småindustrin för mer än 50 % av industrisysselsättningen. Löneläget inom industri är mycket lågt i samtliga kommunblock med undantag för Skövde. Detta förklaras enligt uppgifterna i kolumn 16 tablå 27 av lägre löner än vad som är normalt för de i blocken representerade branscherna.

Andelen yrkesverksamma, som återges i kolumn 17 tablå 28 översteg år 1965 för män riksgenomsnittet. Yrkesverksamhetsgraden för gifta kvinnor understeg riksgenomsnittet i samtliga kommunblock, med undantag för Falköping, som hör till de 25 % av landets kommunblock som hade de högsta förvärvsintensiteterna. Detta sammanhänger bl. a. med en stor andel sysselsatta inom textilindustri.

Den av arbetsmarknadsstyrelsen registrerade arbetslösheten låg i länet under åren 1969–1970 och 1971 på en riksgenomsnittlig nivå. Hjo, Tibro, Skara och Habo hörde till de 25 % av landets kommunblock som under 1969–1970 hade de lägsta arbetslöshetstalen. Vara, Skara och Habo hörde under år 1971 till de 25 % av landets kommunblock som hade den lägsta andelen arbetslösa.

Inkomstnivån – mätt som inkomst per inkomsttagare – ligger som framgår av figur R:6 i Skövde på en genomsnittlig nivå bland primära centra. Övriga kommunblock ligger under riksgenomsnittet men dock på en genomsnittlig nivå inom resp. ortsklass. Det låga löneläget inom

industri samt en i vissa block hög andel sysselsatta inom jord- och skogsbruk kan ses som förklaringar till denna inkomstbild.

Utbudet av sjukvård och utbildning når i Skövde nivå III. Lidköping och Falköping, regionala centra, har vad beträffar sjukvård ett utbud på nivå II. Det kommersiella serviceutbudet, illustrerat i kolumn 21 tablå 28, har i samtliga regionala centra samt Skara nivå III. Samtliga kommuncentra ligger på de två lägsta nivåerna.

Räknat i antal fjärrförbindelser per dag är kommunikationsmöjligheterna med järnväg mycket goda i Skövde och Falköping. Övriga kommunblock med undantag för Töreboda saknar helt fjärrförbindelser med tåg.

Bostadsbyggandet per 100 invånare ligger i länet under riksgenomsnittet. Endast Skövde, Skara, Lidköping och Mariestad når upp till riksgenomsnittet. Bostadsstandarden mätt i utrymme är relativt hög i länet. Hjo, Skara, Gullspång, Grästorp och Habo hör till de 25 % av landets kommunblock som har den högsta utrymmesstandarden. Skövde, Tibro, Skara, Lidköping och Mariestad hör till de 25 % av landets kommunblock som har den lägsta andelen omoderna lägenheter.

Av uppgifterna i kolumn 29 tablå 28 framgår att de kommunala inkomsterna mätta i antal kronor per invånare, ligger under riksgenomsnittet i samtliga kommunblock.

Regional utveckling och struktur i Värmlands län
Kommentarer till bakgrundsdata

Folkmängdsutvecklingen i länet har som framgår av kolumn 5 tablå 29 varit positiv under 1950-talet för att under 1960-talet bli negativ. Karlstad har både under 1950- och 1960-talet haft en mycket positiv utveckling. Prognos 2 i länsplanering 1967 antyder fortsatt positiv folkmängdsutveckling. Sunne, Torsby, Storfors, Filipstad och Årjäng hör till de 25 % av landets kommunblock som under 1960-talet har haft den mest negativa befolkningsutvecklingen i landet.

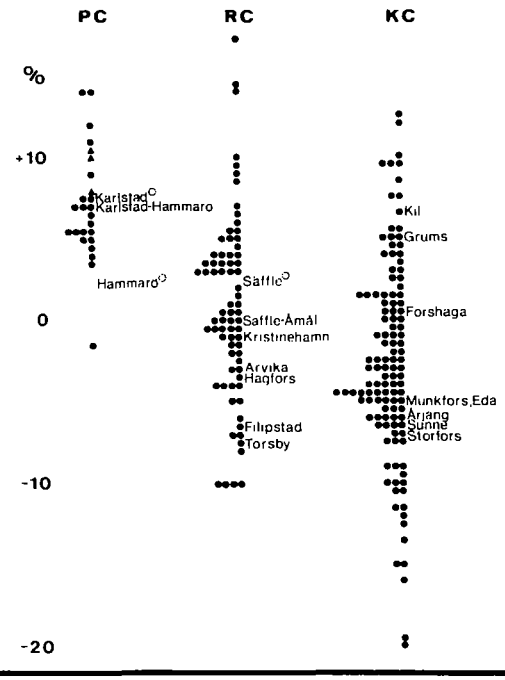
Kolumn 6 tablå 29 visar en positiv nettoinflyttning i kommunblocken Karlstad, Hammarö, Kil, Forshaga, Grums och Kristinehamn. Den omfattande och under lång tid pågående utflyttningen från övriga kommunblock i länet har lett till en stor andel av befolkningen i åldersgruppen 50–w år.

Fördelningen på näringsgrenar avviker enligt figur S:3 endast i ett fåtal kommunblock från vad som är normalt i resp. ortsklasser. Som framgår av kolumn 8 tablå 29 överstiger andelen sysselsatta inom industri i alla kommunblock riksgenomsnittet med undantag för Karlstad, Kil, Sunne, Torsby och Årjäng. Andelen sysselsatta inom jord- och skogsbruk uppgår i Årjäng, Sunne och Torsby till mer än 40 %. Alla länets kommunblock med undantag för Karlstad och Kristinehamn har en förhållandevis låg andel sysselsatta inom service. Andelen sysselsatta inom offentlig förvaltning är enligt uppgifterna i kolumn 9 tablå 29, mycket stor i Kristinehamn och Karlstad. Den i kolumn 10 tablå 29 återgivna prognoserade sysselsättningsutvecklingen enligt länsplanering 1967 är negativ för alla kommunblock utom Karlstad och Kristinehamn. Den stora sysselsättningen inom jord- och skogsbruk i vissa kommunblock spelar en avgörande roll för prognosens resultat.

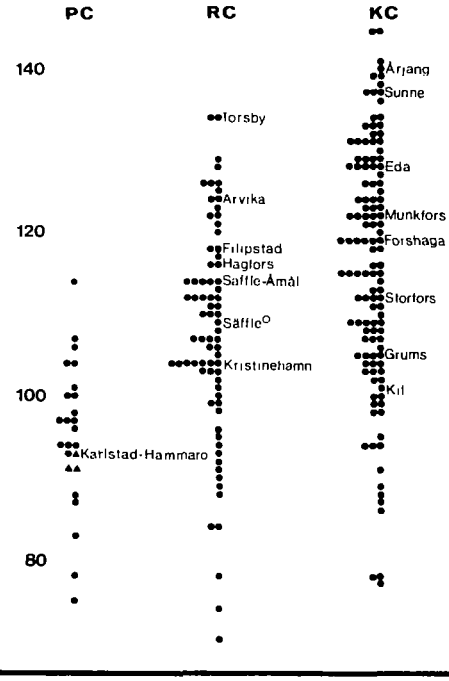
Sysselsättningsutvecklingen inom industri har enligt figur S:4 varit utpräglat positiv i Årjäng, Kil, Eda, Torsby, Säffle och Sunne under perioden 1964–1969, och ligger i dessa block bland de 25 % av landets kommunblock som har haft den mest positiva sysselsättningsutvecklingen. På grund av den obetydliga industrisysselsättningen vid periodens början har ökningen i absoluta tal i flera kommunblock ändå varit ganska begränsad. Av uppgifterna i kolumn 11 tablå 29 framgår att utvecklingen har varit snabbare än vad som genomsnittligt har varit normalt för de i kommunblocken representerade branscherna. Andelen sysselsatta inom småindustri, varmed avses arbetsställen med mindre än 50 sysselsatta, är enligt kolumn 13 tablå 29 mycket stor i Sunne, Torsby och Årjäng. Industrisysselsättningens ringa omfattning i dessa block bör uppmärksammas. Löneläget inom industri är lågt med undantag för Hagfors, Munkfors och Hammarö. Detta kan enligt kolumn 16 tablå 29 till en del förklaras av en lägre lönenivå än vad som är normalt för de i kommunblocken representerade branscherna.

Det regionalpolitiska stödet under perioden 1965–1971 torde i vissa

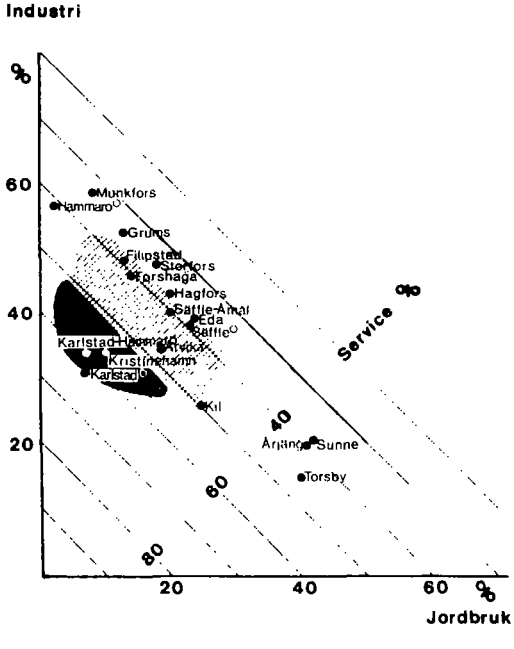
S:1 Befolkningsutveckling 1966-1970.

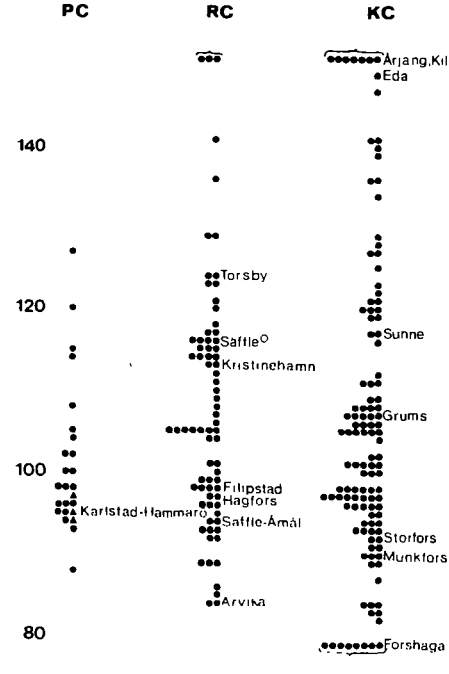
S:2 Andel 50-w år, 1970. (Index)

S:3 Näringsgrenar 1965.

S:4 Industriutveckling 1964-1969. (Index)

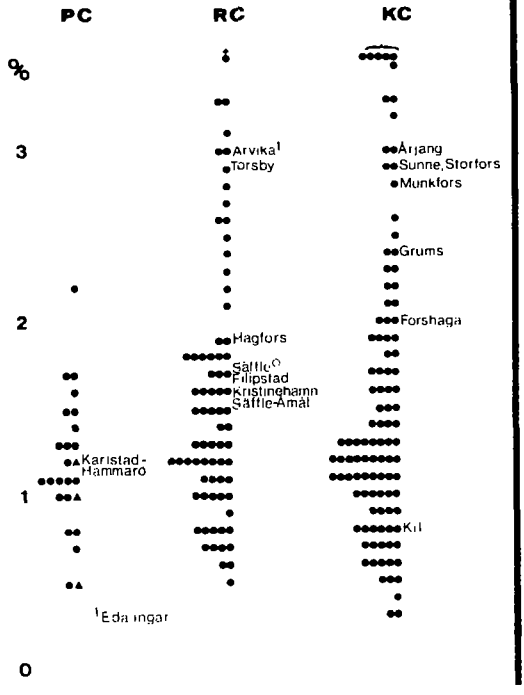
kommunblock ha bidragit till den positiva sysselsättningsutvecklingen inom industri. Som framgår av redovisningen i kolumnerna 30–33 tablå 30 har stödet haft ganska stor omfattning i länet. Totalt har investeringar uppgående till ca 400 milj. kr. skett med något slag av regionalpolitiskt stöd. I fyra kommunblock uppgår den i lokaliseringsstödföretagen beräknade sysselsättningsökningen till mellan 20 och 30 % av den totala industrisysselsättningen vid periodens början. För sju kommunblock har den beräknade sysselsättningsökningen uppnåtts eller överträffats.

Andelen yrkesverksamma, som återges i kolumn 17 tablå 30 understiger år 1965 för kvinnor riksgenomsnittet. Torsby, Eda, Hagfors och Munkfors ligger vad beträffar yrkesverksamhetsgraden för kvinnor bland de 25 % av landets kommunblock som har de lägsta värdena.

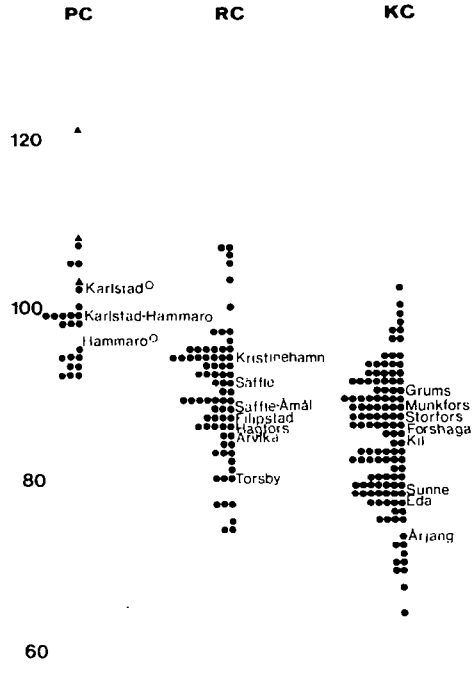
Den av arbetsmarknadsstyrelsen registrerade arbetslösheten var under åren 1969–1970 och 1971 högre än riksgenomsnittet i samtliga block med undantag för Kil och Karlstad. Av figur S:5 framgår att arbetslöshetsnivån i Karlstad/Hammarö i stort sett är genomsnittlig för primära centra. Arvika och Torsby ligger däremot mycket högt bland regionala centra och samma sak gäller för de flesta av länets kommuncentra.

Inkomstnivån – mätt som inkomst per inkomsttagare – ligger som framgår av kolumn 19 tablå 30 under riksgenomsnittet för alla kommunblock utom Karlstad. Enligt figur S:6 är inkomstnivån för Karlstad/Hammarö i stort sett genomsnittlig bland primära centra. Torsby, Sunne, Eda

S:5 **Arbetslöshet 1971.**

S:6 **Inkomstniva 1970. (Index)**

och Årjäng ligger mycket lågt inom sina resp. ortsklasser. Den höga andelen sysselsatta inom jord- och skogsbruk och den låga lönenivån inom vissa delar av industrin kan ses som förklaringar till denna inkomstbild.

Utbudet av service ligger i Karlstad på en hög nivå. Som framgår av kolumn 20 tablå 30 har kommunblocket ifråga om sjukvård och utbildning ett utbud på nivå II. Kristinehamn, Filipstad och Arvika, regionala centra, når alla ett utbud av kommersiell service på nivå III. I övriga regionala central och kommuncentra når utbudet av kommersiell service endast nivå IV eller V.

Räknat i antal fjärrförbindelser per dag är kommunikationsmöjligheterna med järnväg mycket goda i Karlstad och Kristinehamn. Kil har mellan 10 och 15 fjärrförbindelser med tåg per dag. Storfors, Hammarö, Årjäng, Sunne, Torsby, Hagfors och Munkfors saknar fjärrförbindelser med tåg. Trafikflygplats finns förutom i Karlstad också i Torsby.

Bostadsbyggandet per 100 invånare ligger i länet under riksgenomsnittet. Endast Karlstad når över riksgenomsnittet.

Bostadsbyggandet räknat per 100 tätortsinvånare ligger över riksgenomsnittet i Arvika och Årjäng. Bostadsstandarden mätt i utrymme är i stort sett riksgenomsnittlig, medan andelen lägenheter utan centralvärme ligger över riksgenomsnittet i samtliga block utan Karlstad. Hammarö, Sunne, Torsby, Årjäng och Eda hör till de 25 % av landets kommunblock som har den största andelen omoderna lägenheter.

Av uppgifterna i kolumn 29 tablå 30 framgår att de kommunala inkomsterna mätta i antal kronor per invånare, ligger vid eller under riksgenomsnittet i samtliga kommunblock. I flera kommunblock spelar det kommunala skatteutjämningsbidraget en avsevärd roll. Så är fallet framför allt i Årjäng, Eda, Hagfors, Munkfors, Sunne och Torsby.

Regional utveckling och struktur i Örebro län
Kommentarer till bakgrundsdata

Folkmängdsutvecklingen i länet har som framgår av kolumn 5 tablå 31 varit positiv under 1950- och 1960-talen. Prognos 2 i länsplanering 1967 antyder en fortsatt positiv utveckling för länet fram till år 1980. Laxå hör under 1950- och 1960-talet till de 25 % av landets kommunblock som har haft den mest positiva utvecklingen. Lindesberg, Ljusnarsberg och Hällefors hade under 1950-talet en positiv befolkningsutveckling som under 1960-talet förbyttes i en negativ utveckling. Prognos 2 i länsplanering 1967 förutser en fortsatt minskning av folkmängden i dessa block.

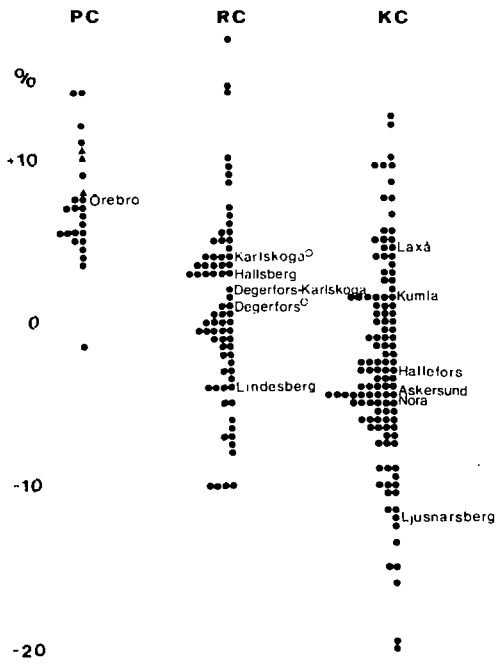
Enligt kolumn 6 tablå 31 har nettoflyttningen under perioden 1968–1970 för länet som helhet varit positiv. I Örebro, Hallsberg, Laxå, Karlskoga, Degerfors och Hällefors har därvid inflyttningen av utländska medborgare haft en avsevärd betydelse. Askersund, Nora och Ljusnarsberg hör till de 25 % av landets kommunblock som har den högsta andelen personer i åldern 50–w år.

Fördelningen på näringsgrenar år 1965 avviker enligt figur T: 3 i nästan alla regionala centra och kommuncentra från vad som är normalt i resp. ortsklass. Som framgår av kolumn 8 tablå 31 ligger andelen sysselsatta inom industri vid eller över riksgenomsnittet i samtliga kommunblock. I Karlskoga, Degerfors, Kumla, Hällefors, Laxå och Lindesberg är mer än 50 % sysselsatta inom industri. Alla länets kommunblock med undantag för Örebro har en förhållandevis liten andel sysselsatta inom service. Örebro har en serviceandel motsvarande riksgenomsnittet. Andelen sysselsatta inom offentlig förvaltning är låg i samtliga kommunblock i länet. Endast Örebro ligger vid riksgenomsnittet. Den i kolumn 10 tablå 31 återgivna prognoserade sysselsättningsutvecklingen enligt länsplanering 1967 är positiv för Örebro, Kumla, Karlskoga och Laxå. För övriga kommunblock visar prognosen på en negativ sysselsättningsutveckling fram till år 1980.

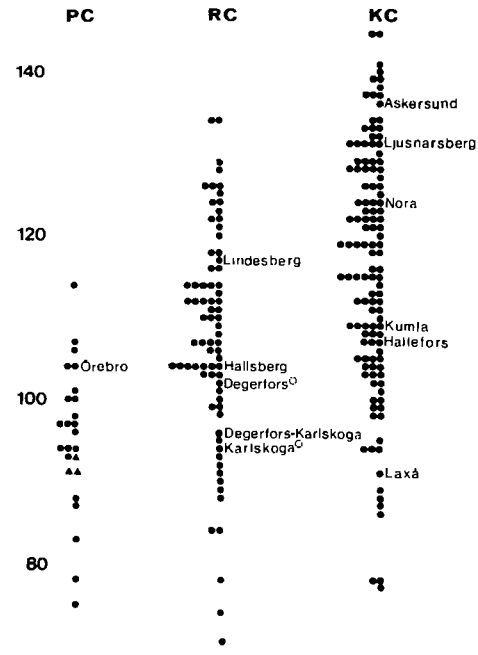
Sysselsättningsutvecklingen inom industri under perioden 1964–1969 har enligt figur T:4 varit utpräglat positiv i Laxå, Hallsberg, Degerfors och Nora. Av uppgifterna i kolumn 11 tablå 31 framgår att utvecklingen har varit snabbare än vad som genomsnittligt har varit normalt för de i kommunblocken representerade branscherna. Övriga kommunblock i länet har haft en negativ sysselsättningsutveckling. Andelen sysselsatta inom småindustri, varmed avses arbetsställen med mindre än 50 sysselsatta, är enligt kolumn 13 tablå 31 liten i samtliga kommunblock med undantag för Kumla där över 40 % av industrisysselsättningen finns inom småindustri. Kumla och Askersund har en relativt stor andel sysselsatta inom industribranscher som enligt långtidsutredningen förutses få en negativ sysselsättningsutveckling fram till år 1975. Löneläget inom industri är för länet som helhet lågt vilket kan förklaras av en lägre lönenivå än vad som är normalt för de i kommunblocken representerade branscherna.

Det regionalpolitiska stödet under perioden 1965–1971 som presente-

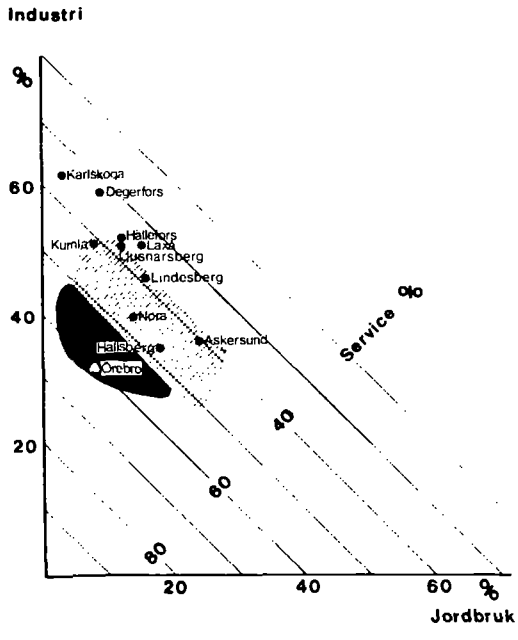
T:1 Befolkningsutveckling 1966-1970.

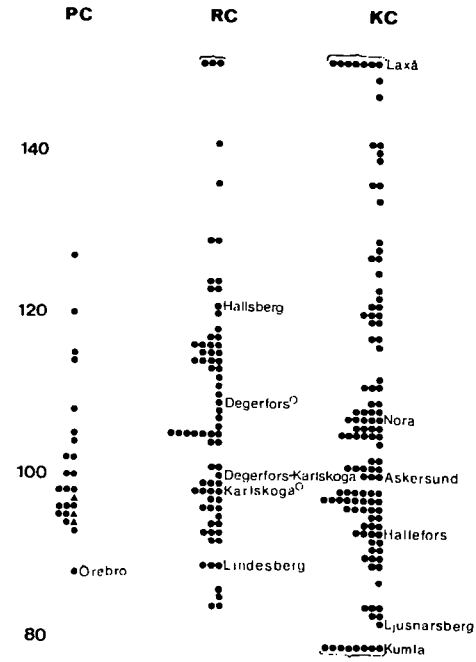
T:2 Andel 50-w år, 1970. (Index)

T:3 Näringsgrenar 1965.

T:4 Industriutveckling 1964-1969. (Index)

ras i kolumnerna 30–33 tablå 32 har haft en relativt liten omfattning i länet. Totalt har investeringar uppgående till ca 75 milj. kr. skett med någon form av regionalpolitiskt stöd. I Askersund och Lindesberg har den beräknade sysselsättningsökningen överträffats.

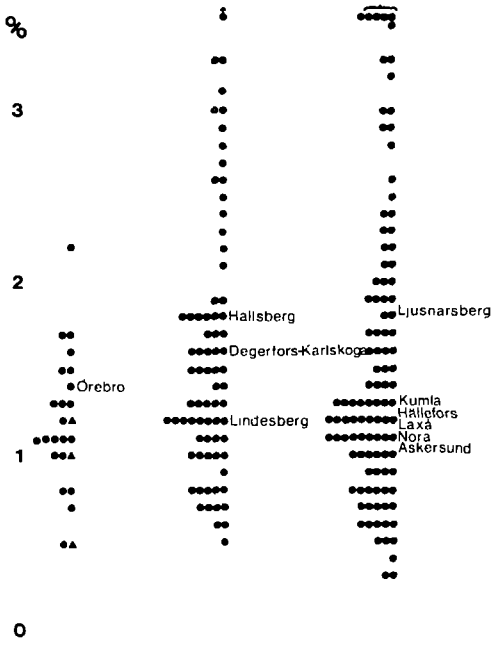
Andelen yrkesverksamma år 1965 som återges i kolumn 17 tablå 32 understiger för gifta kvinnor riksgenomsnittet. Laxå, Degerfors, Ljusnarsberg och Hällefors ligger vad beträffar yrkesverksamhetsgraden för gifta kvinnor bland de 25 % av landets kommunblock som har de lägsta värdena.

Den av arbetsmarknadsstyrelsen registrerade arbetslösheten var under åren 1969–1970 och 1971 riksgenomsnittlig för länet som helhet. Som framgår av figur T:5 ligger Örebro relativt högt bland primära centra. Övriga orter har en genomsnittlig placering inom sina resp. ortsklasser.

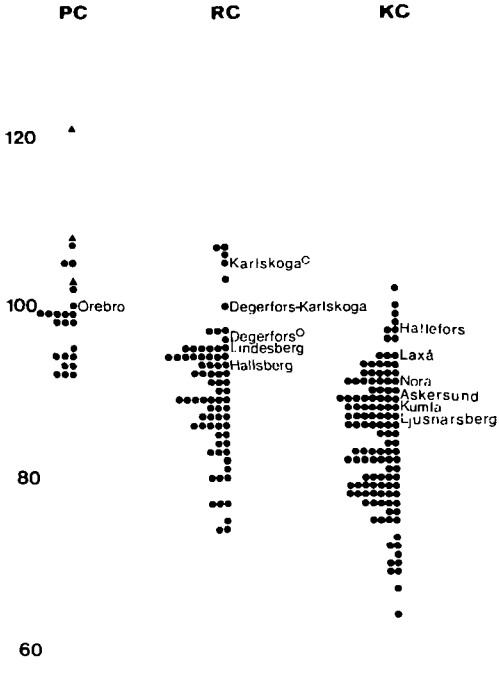
Inkomstnivån – mätt som inkomst per inkomsttagare – ligger som framgår av figur T:6 på en riksgenomsnittlig nivå i Örebro. Karlskoga ligger på en nivå över riksgenomsnittet medan övriga orter ligger under riksgenomsnittet.

Utbudet av service är i Örebro mycket fullständig. Som framgår av kolumn 20 tablå 32 har kommunblocket vad beträffar sjukvård ett utbud på nivå I medan utbudet av utbildning når nivå II. Utbudet av sjukvård

T:5 **Arbetslöshet 1971.**

T:6 **Inkomstnivå 1970. (Index)**

och utbildning har nivå III i Karlskoga och Lindesberg. Endast Laxå och Ljusnarsberg har ett kommersiellt serviceutbud på den lägsta nivån.

Räknat i antal fjärrförbindelser per dag är kommunikationsmöjligheterna med järnväg mycket goda i Örebro, Hallsberg, Degerfors och Lindesberg. Fjärrförbindelse med tåg saknas helt i Askersund, Karlskoga, Hällefors och Nora, liksom reguljära flygförbindelser i länet som helhet.

Bostadsbyggandet per 100 invånare ligger i länet under riksgenomsnittet. Endast Örebro har ett bostadsbyggande över riksgenomsnittet. Vad beträffar bostadsstandard mätt i utrymme hör Laxå, Karlskoga, Degerfors och Hällefors till de 25 % av landets kommunblock som har den högsta andelen trångbodda hushåll. Andelen lägenheter utan centralvärme ligger över riksgenomsnittet i samtliga kommunblock med undantag för Karlskoga som hör till de 25 % av landets kommunblock som har den lägsta andelen omoderna lägenheter.

Av uppgifterna i kolumn 29 tablå 32 framgår att de kommunala inkomsterna mätta i antal kronor per invånare, ligger vid eller under riksgenomsnittet i länets samtliga kommunblock med undantag för Örebro. Det kommunala skatteutjämningsbidraget spelar endast en obetydlig roll i de flesta kommunblocken.

Regional utveckling och struktur i Västmanlands län
Kommentarer till bakgrundsdata

Folkmängdsutvecklingen i länet har som framgår av kolumn 5 tablå 33 under 1950- och 1960-talen varit mycket positiv. Prognos 2 i länsplanering 1967 antyder på en fortsatt positiv utveckling fram till år 1980. Västerås, Hallstahammar och Köping tillhör de 25 % av landets kommunblock som har haft den mest positiva befolkningsutvecklingen under såväl 1950- som 1960-talet. Skinnskatteberg och Norberg hade under 1950-talet en positiv och under 1960-talet en negativ befolkningsutveckling. I kommunblocken Sala och Heby minskade befolkningen under hela perioden. Vid en jämförelse med primära centra i hela landet har, som framgår av figur U:1, Västerås haft en mycket positiv befolkningsutveckling under perioden 1966–1970. Detsamma gäller Köping bland regionala centra samt Kungsör och Hallstahammr bland kommuncentra.

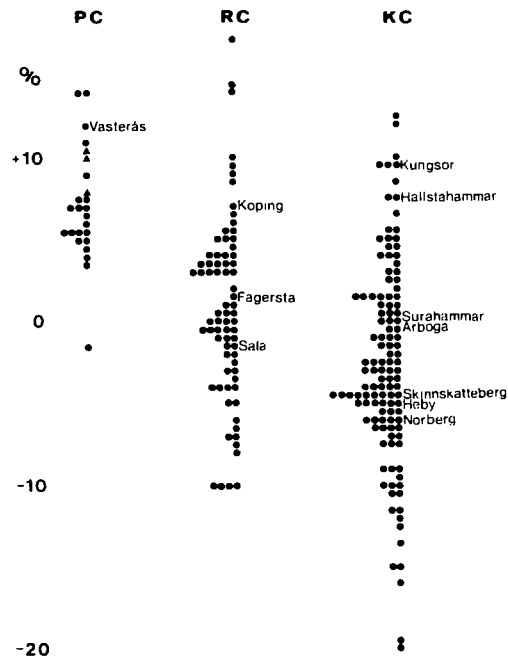
En omfattande inflyttning har enligt kolumn 6 tablå 33 ägt rum under perioden 1968–1970 till kommunblocken Västerås och Köping. Den största delen av inflyttningen har utgjorts av utländska medborgare. Surahammar, Arboga, Skinnskatteberg och Norberg har – trots sin totalt sett negativa flyttningsbild – haft en stor inflyttning av utländska medborgare samtidigt som en stor utflyttning av svenska medborgare har ägt rum. Kommunblocken Västerås, Hallstahammar, Surahammar, Köping, Fagersta, Arboga och Kungsör hör, som framgår av kolumn 7 tablå 33 till de 25 % av landets kommunblock som år 1970 har den lägsta andelen personer i åldersgruppen 50–w år.

Fördelningen på näringsgrenar avviker år 1965 enligt figur U:3 endast i Surahammar, Hallstahammar och Fagersta från vad som är normalt i resp. ortsklass. Andelen sysselsatta inom industri överstiger 40 % av det totala antalet sysselsatta i samtliga kommunblock med undantag för Sala och Heby. I Hallstahammar, Surahammar och Fagersta uppgår andelen industrisysselsatta till ca 60 %. I Sala och Heby, där andelen sysselsatta inom industri understiger riksgenomsnittet är andelen sysselsatta inom jord- och skogsbruk ca 30 %. Alla länets kommunblock har en förhållandevis liten andel sysselsatta inom service. Endast Västerås har en nivå motsvarande riksgenomsnittet. Andelen inom offentlig förvaltning är enligt uppgifterna i kolumn 9 tablå 33 riksgenomsnittlig i Västerås. Endast Sala når över riksgenomsnittet.

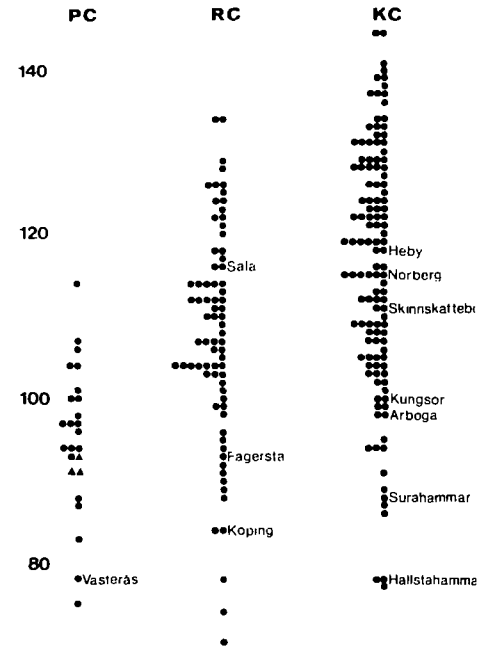
Den i kolumn 10 tablå 33 återgivna prognoserade sysselsättningsutvecklingen enligt länsplanering 1967 är utpräglat positiv för alla kommunblock utom Skinnskatteberg, Norberg, Sala och Heby. Den negativa sysselsättningsutvecklingen i Sala och Heby förklaras bl. a. av stor andel sysselsatta inom jord- och skogsbruk.

Sysselsättningsutvecklingen inom industri under perioden 1964–1969 har enligt figur U:4 varit positiv i Västerås, Sala, Fagersta, Köping, Kungsör, Skinnskatteberg och Hallstahammar. Av uppgifterna i kolumn

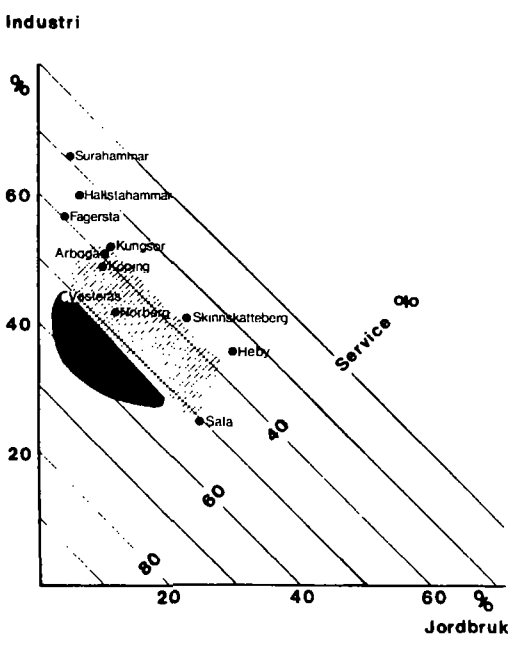
U:1 Befolkningsutveckling 1966–1970.

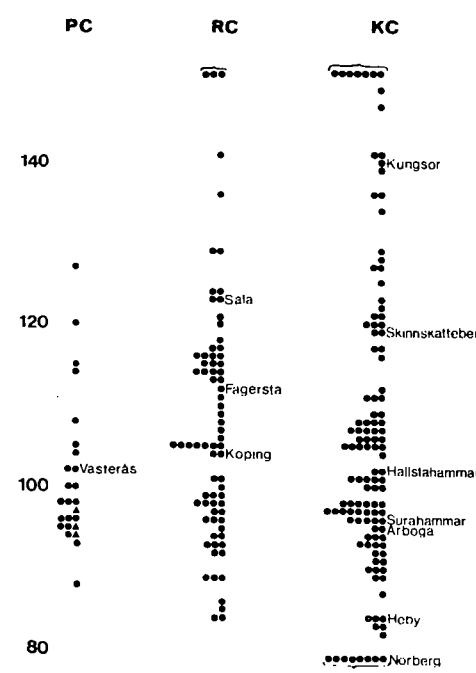
U:2 Andel 50-w år. 1970. (Index)

U:3 Näringsgrenar 1965.

U:4 Industriutveckling 1964–1969. (Index)

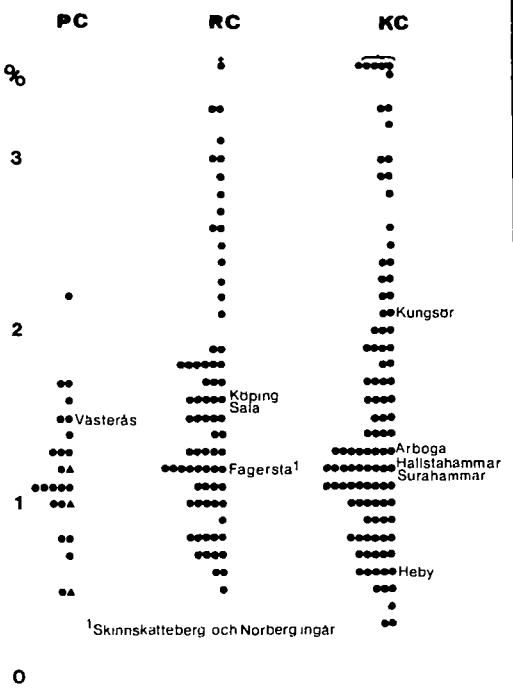

11 tablå 33 framgår att utvecklingen har varit snabbare än vad som genomsnittligt har varit normalt för de i kommunblocken representerade branscherna. Norberg och Heby har haft en mycket negativ utveckling under perioden. Flertalet kommunblock är mycket bransch- och företagsensidiga med verkstadsindustrin som den mest dominerande branschen. Andelen sysselsatta inom småindustri, varmed avses arbetsställen med mindre än 50 sysselsatta, är enligt kolumn 13 tablå 33 stor i Norberg, Sala och Heby. Övriga kommunblock domineras av enstaka större företag. Förvaltningspersonalen har en stor andel av den totala industrisysselsättningen i Västerås, Arboga och Fagersta, block som också domineras av enstaka större företag. Löneläget inom industri är mycket högt i Västerås, Surahammar, Arboga och Fagersta. Förklaringen till detta ligger i kommunblockens från lönesynpunkt sett gynnsamma branschsammansättning.

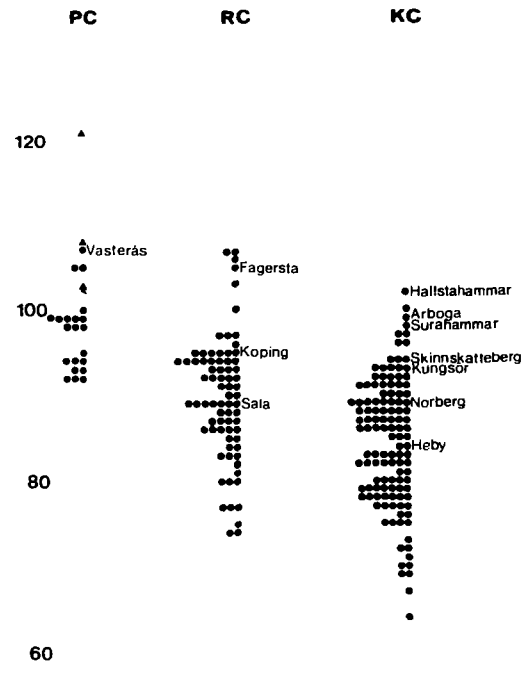
Andelen yrkesverksamma som återges i kolumn 17 tablå 34 understeg år 1965 för kvinnor riksgenomsnittet. Vad beträffar yrkesverksamhetsgraden för gifta kvinnor hörde Skinnskatteberg, Norberg och Heby till de 25 % av landets kommunblock som år 1965 hade de lägsta värdena.

Den av arbetsmarknadsstyrelsen registrerade arbetslösheten var under åren 1969–1970 och 1971 högre än riksgenomsnittet i alla kommunblock utom Heby, som år 1971 hörde till de 25 % av landets kommunblock som hade den lägsta arbetslösheten i landet. Av figur U:5

U:5 **Arbetslöshet 1971.**

U:6 **Inkomstnivå 1970. (Index)**

framgår av arbetslöshetsnivån i Västerås år 1971 ligger högt bland primära centra.

Inkomstnivån – mätt som inkomst per inkomsttagare – ligger som framgår av figur U:6 i Västerås mycket högt bland primära centra. Fagersta har en hög placering bland regionala centra, medan Köping och Sala ligger på en i det närmaste genomsnittlig nivå i samma ortsklass. Hallstahammar, Arboga och Surahammar har en mycket hög inkomstnivå i jämförelse med övriga kommuncentra. I vissa kommunblock kan den stora andelen sysselsatta inom industribranscher med högt löneläge ses som förklaring till denna bild.

Utbudet av service ligger i Västerås på hög nivå. Som framgår av kolumn 20 tablå 34 har kommunblocket vad beträffar sjukvård ett utbud på nivå I medan utbudet av utbildning når nivå III. Länets tre regionala centra har ett utbud av utbildning och sjukvård på nivå III. Bland länets kommuncentra har Arboga ett utbud av kommersiell service för hushållet på nivå III. Övriga kommuncentra når nivå IV eller V för utbud av kommersiell service.

Räknat i antal fjärrförbindelser per dag är kommunikationsmöjligheterna med tåg mycket goda i Västerås och Sala. Köping och Fagersta har mellan 10 och 15 förbindelser med tåg per dag. Hallstahammar, Surahammar, Norberg, Kungsör och Heby saknar helt fjärrförbindelser med tåg. Länet har inte reguljära flygförbindelser.

Bostadsbyggandet per 100 invånare ligger i länet över riksgenomsnittet. Västerås och Hallstahammar har mycket höga värden medan Fagersta, Skinnskatteberg och Norberg ligger på en nivå under riksgenomsnittet. Hallstahammr, Surahammar, Köping, Fagersta, Skinnskatteberg och Norberg hör till de 25 % av landets kommunblock som har den högsta andelen trångbodda hushåll. Andelen lägenheter utan centralvärme ligger under riksgenomsnittet i samtliga block med undantag för Skinnskatteberg, Norberg, Sala och Heby.

Av uppgifterna i kolumn 29 tablå 34 framgår att de kommunala inkomsterna mätta i antal kronor per invånare, ligger vid eller strax under riksgenomsnittet. I en del kommunblock spelar det kommunala skatteutjämningsbidraget en viss roll. Så är fallet framför allt i Kungsör, Norberg, Sala, Heby och Skinnskatteberg.

Regional utveckling och struktur i Kopparbergs län
Kommentarer till bakgrundsdata

Det lokala befolkningsunderlaget (inom 30 km från centralorten) är förhållandevis stort i Falun och Borlänge. I Gagnef, Säter, Hedemora och Smedjebacken utgör kommunblockens folkmängd endast en mindre del av det lokala befolkningsunderlaget inom 30 km. Kommunblockens läge i närheten av större centra, nämligen Falun, Borlänge, Avesta och Ludvika inverkar här.

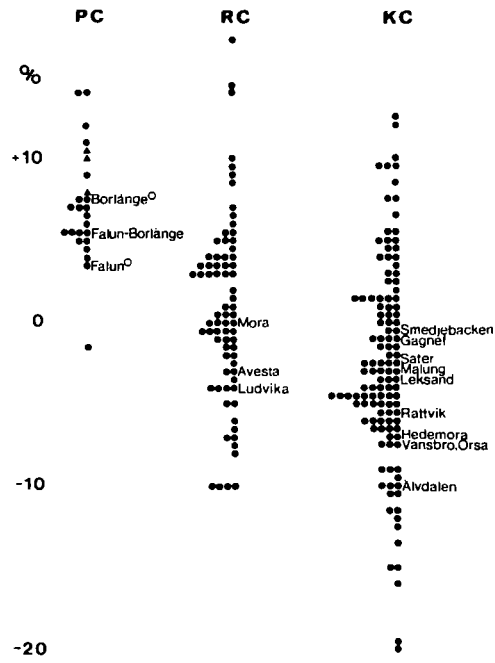
Som framgår av kolumn 5 tablå 35 har folkmängdsutvecklingen i länet under 1950-talet varit positiv för att under 1960-talet bli negativ. Prognos 2 i länsplanering 1967 antyder en fortsatt negativ befolkningsutveckling för länet. Borlänge, Avesta och Ludvika hör till de 25 % av landets kommunblock som hade den mest positiva befolkningsutvecklingen under 1950-talet. Figur W:1 visar att befolkningsutvecklingen under perioden 1966–1970 i Avesta och Ludvika varit negativ. Den positiva befolkningsutvecklingen i Borlänge under 1950-talet har däremot fortsatt under 1960-talet. Vansbro, Orsa och Älvdalen hör till de 25 % av Sveriges kommunblock som under 1960-talet har haft den mest negativa befolkningsutvecklingen. Den under lång tid omfattande utflyttningen från Vansbro, Rättvik, Hedemora, Orsa och Älvdalen har som framgår av figur W:2 resulterat i en stor andel av befolkningen i åldersgruppen 50–w år i dessa kommunblock.

Fördelningen på näringsgrenar år 1965 avviker enligt figur W:3 endast för länets kommuncentra från vad som är normalt för denna ortsklass. Som framgår av kolumn 8 tablå 35 är andelen sysselsatta inom industri större än riksgenomsnittet i Borlänge, Gagnef, Avesta, Hedemora, Ludvika, Malung och Smedjebacken och utgör mer än 40 % av den totala sysselsättningen. I Vansbro, Orsa och Älvdalen uppgår andelen sysselsatta inom jord- och skogsbruk till ca 30 % av den totala sysselsättningen. Alla länets kommunblock har en i det närmaste riksgenomsnittlig andel sysselsatta inom service, med undantag för Falun som ligger över riksgenomsnittet.

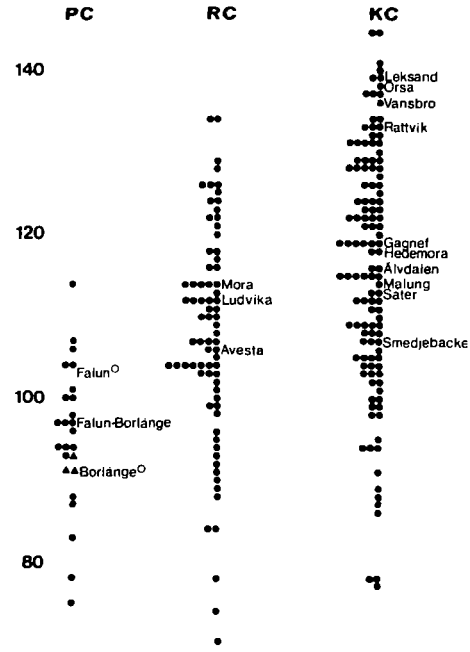
Andelen inom offentlig förvaltning är enligt uppgifterna i kolumn 9 tablå 35 mycket stor i Falun och Säter. Den i kolumn 10 tablå 35 återgivna prognoserade sysselsättningsutvecklingen enligt länsplanering 1967 är utpräglat negativ i kommunblocken Gagnef, Säter, Vansbro, Leksand, Malung, Orsa och Älvdalen. Den stora sysselsättningen inom jord- och skogsbruk i dessa kommunblock spelar här en avgörande roll för prognosens resultat.

Sysselsättningsutvecklingen inom industri har i Borlänge, Mora, Gagnef och Vansbro varit utpräglad positiv under perioden 1964–1969. Av uppgifterna i kolumn 11 tablå 35 framgår att utvecklingen har varit snabbare än vad som genomsnittligt varit normalt för de i kommunblocken representerade branscherna. Andelen sysselsatta inom småindustri, varmed avses arbetsställen med mindre än 50 sysselsatta,

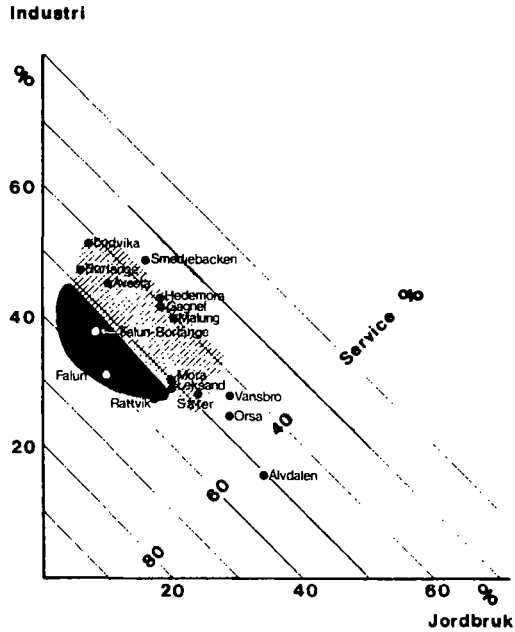
W:1 Befolkningsutveckling 1966–1970.

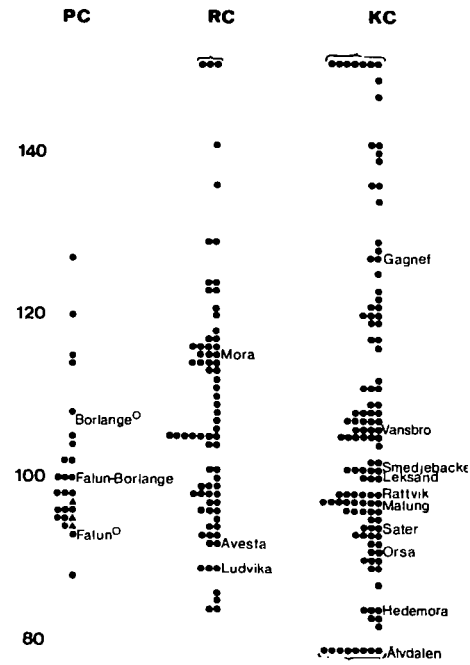
W:2 Andel 50–w år, 1970. (Index)

W:3 Näringsgrenar 1965.

W:4 Industriutveckling 1964–1969. (Index)

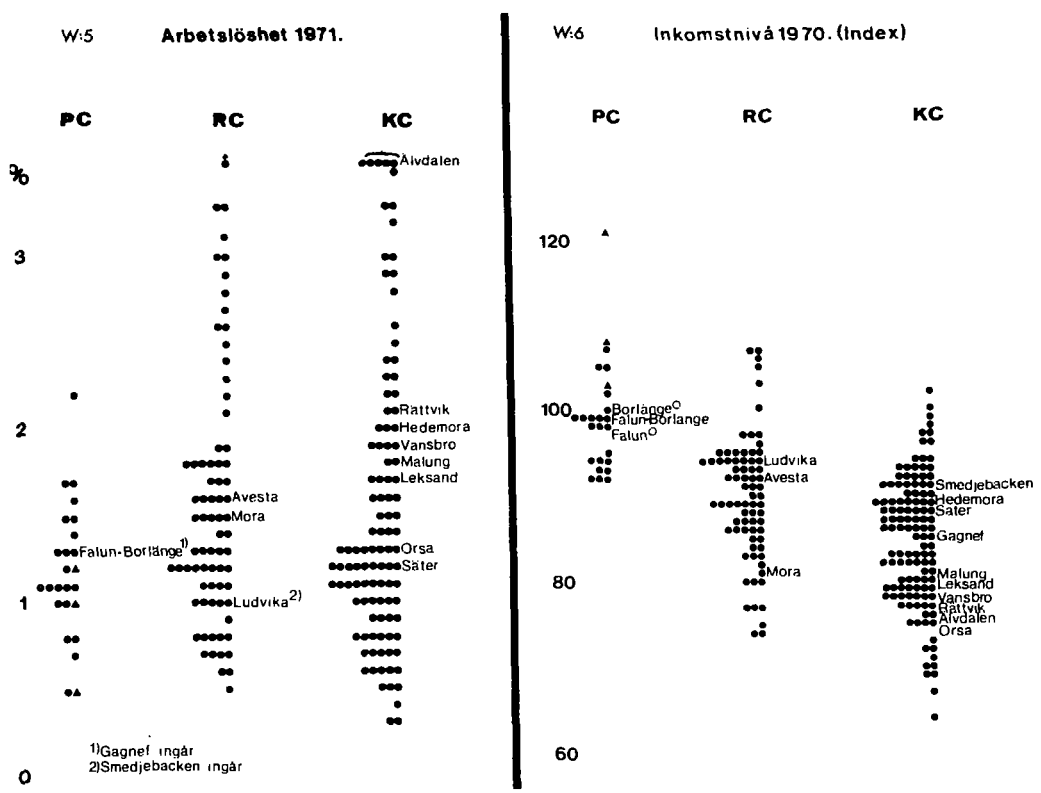
ippgår enligt kolumn 13 tablå 35 till mer än 50 % av totala industrisysselsättningen i Säter, Vansbro, Leksand, Rättvik och Älvdalen.

detta sammanhang bör uppmärksammas den i absoluta tal ringa ndustrisysselsättningen i dessa kommunblock. Löneläget inom industri ir lågt i samtliga kommunblock med undantag för Borlänge, Avesta och Ludvika. Enligt kolumn 16 tablå 35 kan detta positiva löneläge förklaras iv en stor andel sysselsatta inom höglönebranscher.

Det regionalpolitiska stödet under perioden 1965–1971 har som framgår av redovisningen i kolumnerna 30–33 tablå 36 haft en relativt stor omfattning i länet. Totalt har investeringar uppgående till ca 490 milj. kr. skett med något slag av regionalpolitiskt stöd. I kommunblocken Borlänge, Gagnef, Vansbro, Smedjebacken och Malung har den vid ansökningstillfället beräknade sysselsättningsökningen överträffats.

Andelen yrkesverksamma år 1965 i länet, som återges i kolumn 17 tablå 36, understiger för kvinnor riksgenomsnittet. Nästan alla länets kommunblock ligger vad beträffar yrkesverksamhetsgraden för gifta kvinnor bland de 25 % av landets kommunblock som har de lägsta värdena.

Den av arbetsmarknadsstyrelsen registrerade arbetslösheten var under åren 1969–1970 och 1971 högre än riksgenomsnittet i så gott som samtliga kommunblock. Som framgår av kolumn 18 tablå 36 var i

Älvdalen mer än 3 % av befolkningen i åldern 15–64 år registrererade som arbetslösa. Av figur W:5 framgår att arbetslöshetsnivån i Falun/Borlänge i stort sett är genomsnittlig för primära centra. Detsamma gäller för Avesta och Mora bland regionala centra.

Inkomstnivån i länet – mätt som inkomst per inkomsttagare – ligger som framgår av kolumn 19 tablå 36 under riksgenomsnittet. Enligt figur W:6 ligger inkomstnivån i länets primära centra på en i det närmaste genomsnittlig nivå. Malung, Leksand, Vansbro, Rättvik, Älvdalen och Orsa ligger på en mycket låg nivå bland kommuncentra. Den låga lönenivån inom vissa delar av industrin och den höga andelen sysselsatta inom jord- och skogsbruk kan ses som förklaringar till denna inkomstbild.

Utbudet av service ligger i Falun/Borlänge på en hög nivå. Som framgår av kolumn 20 tablå 36 har Falun ett utbud vad beträffar sjukvård på nivå I. Länets regionala centra Ludvika, Avesta och Mora har ett utbud av utbildning och sjukvård motsvarande nivå III. Det kommersiella serviceutbudet når i Ludvika och Avesta nivå III medan Mora endast ligger på nivå IV. En del av länets kommuncentra når nivå IV vad beträffar det kommersiella serviceutbudet.

Räknat i antal fjärrförbindelser per dag är kommunikationsmöjligheterna med järnväg mycket goda i Borlänge och Avesta. Även Falun, Säter, Hedemora och Ludvika har goda förbindelser med tåg. Vansbro, Malung, Orsa och Älvdalen saknar helt fjärrtrafik med tåg. Trafikflygplats med reguljär trafik finns endast i Falun/Borlänge.

Bostadsbyggandet per 100 invånare ligger i länet under riksgenomsnittet. Endast Falun och Borlänge når upp till riksgenomsnittet. Bostadsstandarden mätt i utrymme är i länet låg. Borlänge, Avesta, Ludvika, Smedjebacken, Vansbro, Mora, Orsa och Älvdalen hör till de 25 % av landets kommunblock som har den högsta andelen trångbodda hushåll. Andelen lägenheter utan centralvärme ligger över riksgenomsnittet i alla kommunblock utom Falun, Borlänge, Avesta och Ludvika.

Av uppgifterna i kolumn 29 tablå 36 framgår att de kommunala inkomsterna mätta i antal kronor per invånare, ligger vid eller strax under riksgenomsnittet i samtliga kommunblock. I flera kommunblock utgör det kommunala skatteutjämningsbidraget en relativt stor del av de kommunala inkomsterna. Så är speciellt fallet i Malung, Orsa och Älvdalen.

Regional utveckling och struktur i Gävleborgs län
Kommentarer till bakgrundsdata

Det lokala befolkningsunderlaget (inom 30 km från centralorten) är förhållandevis stort i kommunblocken Gävle och Sandviken. I Hofors, Ockelbo och Bergsjö utgörs befolkningen inom 30 km endast till en mindre del av befolkningen inom kommunblocken. Centralorterna i dessa kommunblock är också förhållandevis små.

Som framgår av kolumn 5 tablå 37 har folkmängden i länet under 1950- och 1960-talen i stort sett varit oförändrad. Figur X:1 visar att alla kommuncentra i länet har haft en negativ befolkningsutveckling under perioden 1966–1970. Ljusdal har en mycket låg placering bland regionala centra. Gävle/Sandviken ligger lågt placerade i jämförelse med övriga primära centra i landet.

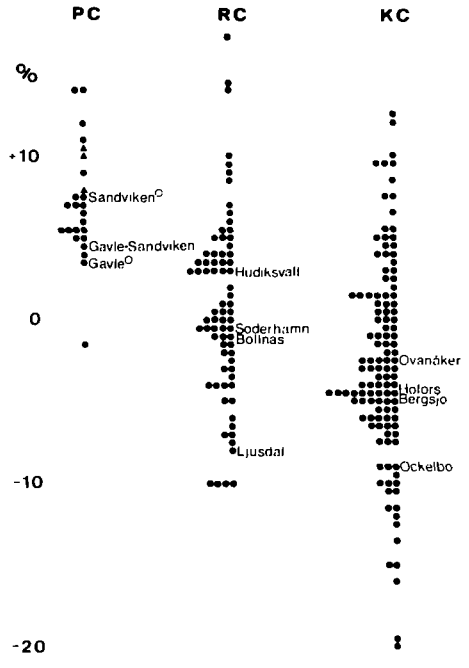
En omfattande utflyttning har ägt rum i kommunblocken Hofors, Ockelbo, Ovanåker, Ljusdal och Bergsjö. Hofors har trots den negativa flyttningsbilden haft en stor inflyttning av utländska medborgare. Den totalt sett positiva nettoflyttningen i Sandviken består till största delen av utländska medborgares inflyttning till kommunblocket. Av figur X:2 framgår att åldersgruppen 50–w år är stor i vissa kommunblock år 1970.

Fördelningen på näringsgrenar år 1965 avviker enligt figur X:3 i kommunblocken Ljusdal, Hofors och Ockelbo från vad som är normalt i resp. ortsklass. I Hofors och Sandviken är omkring 60 % av den förvärvsarbetande befolkningen sysselsatt inom industri. Andelen sysselsatta inom jord- och skogsbruk uppgår i Bergsjö, Ockelbo och Ljusdal till ca 30 %. Nästan alla länets kommunblock har en i det närmaste riksgenomsnittlig andel sysselsatta inom service. Andelen sysselsatta inom offentlig förvaltning år 1965 är enligt uppgifterna i kolumn 9 tablå 37 låg i hela länet, med undantag för Gävle, Söderhamn och Bollnäs som ligger omkring riksgenomsnittet.

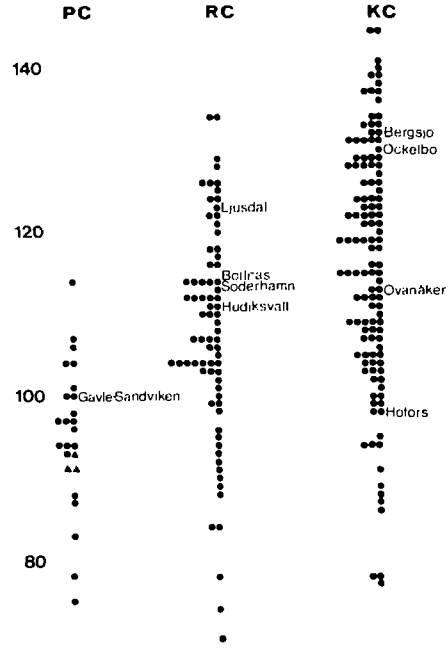
Den i kolumn 10 tablå 37 återgivna prognoserade sysselsättningsutvecklingen enligt länsplanering 1967 är utpräglat negativ för Ockelbo, Ovanåker och Bergsjö. Den stora sysselsättningen inom jord- och skogsbruk i dessa block spelar en stor roll för prognosens resultat. För Gävle och Sandviken väntas enligt prognosen en positiv sysselsättningsutveckling fram till år 1980. En ökad sysselsättning inom service spelar härvid en betydande roll.

Sysselsättningsutvecklingen inom industri under perioden 1964–1969 har som framgår av figur X:4 varit utpräglad positiv i Ockelbo, Hofors och Ovanåker. Av kolumn 11 tablå 37 framgår att utvecklingen i dessa block har varit snabbare än vad som genomsnittligt har varit normalt för de i kommunblocken representerade branscherna. Kommunblocken Sandviken och Hofors är enligt kolumn 12 tablå 37 mycket bransch- och företagsensidiga med större delen av industrisysselsättningen inom järn- och metallverk. Andelen förvaltningspersonal inom industri ligger i Sandviken över riksgenomsnittet. Löneläget inom industri är mycket

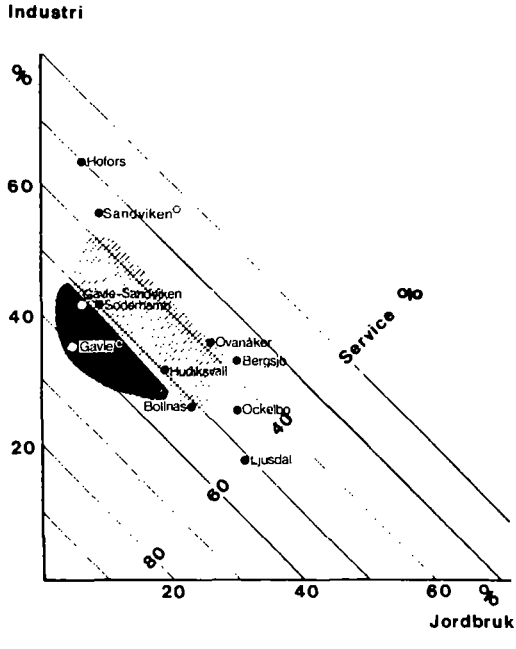
X:1 Befolkningsutveckling 1966-1970.

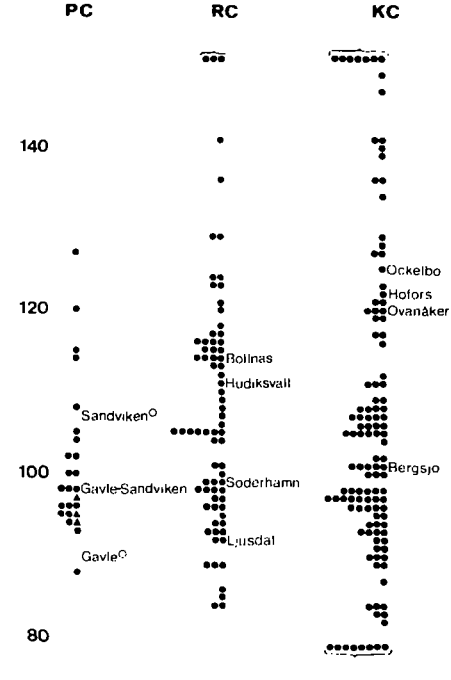
X:2 Andel 50-w år, 1970. (Index)

X:3 Näringsgrenar 1965.

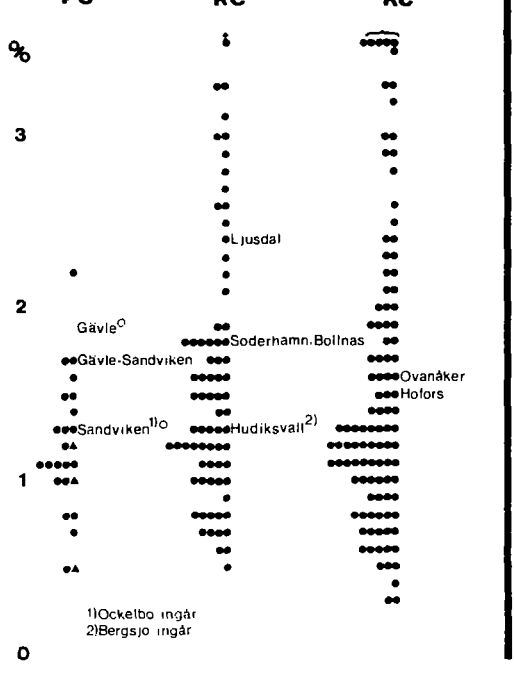
X:4 Industriutveckling 1964-1969. (Index)

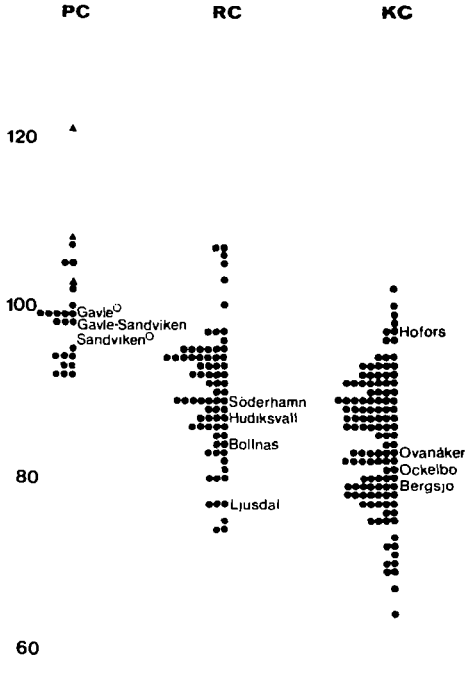
ögt i Sandviken och förklaras till största delen av den stora andelen öglönebranscher i kommunblocket. Gävle har under perioden 964–1969 haft en negativ sysselsättningsutveckling inom industri främst beroende på en ogynnsam branschsammansättning. Sysselsättningen inom småindustri, varmed avses arbetsställen med mindre än 50 sysselsatta, utgör som framgår av kolumn 13 tablå 37 mer än 50 % av totala industrisysselsättningen i Ockelbo och Ljusdal. Ockelbo, Ovanåker, Ljusdal och Bergsjö har en stor andel av industrisysselsättningen inom branscher som enligt långtidsutredningens bedömning fram till år 1975 förutses få en negativ sysselsättningsutveckling. Löneläget är lågt inom industri i samtliga kommunblock, med undantag för Gävle, Sandviken och Hofors. Det låga löneläget förklaras till viss del av ett lägre löneläge än vad som är normalt för de i blocket representerade branscherna.

Det regionalpolitiska stödet under perioden 1965–1971 torde ha bidragit till den positiva sysselsättningsutvecklingen i en del av länets kommunblock. Som framgår av redovisningen i kolumnerna 30–33 tablå 38 har stödet haft en stor omfattning i länet. Totalt har investeringar uppgående till 1 230 milj. kr. skett med något slag av regionalpolitiskt stöd. I Bollnäs, Ovanåker och Ljusdal uppgår den i lokaliseringsstödsföretagen beräknade sysselsättningsökningen till mellan 20 och 30 % av den totala industrisysselsättningen vid periodens början. I fyra kommunblock

X:5 **Arbetslöshet 1971.**

X:6 **Inkomstniva 1970. (Index)**

har den beräknade sysselsättningsökningen överträffats.

Andelen yrkesverksamma i länet år 1965, som återges i kolumn 17 tablå 38, understiger för kvinnor riksgenomsnittet. Hofors, Ovanåker och Bergsjö ligger vad beträffar yrkesverksamhetsgraden för gifta kvinnor bland de 25 % av landets kommunblock som har de lägsta värdena. Ockelbo, Ljusdal och Bergsjö hör till de 25 % av landets kommunblock som har de lägsta yrkesverksamhetsgraderna för icke gifta kvinnor.

Den av arbetsmarknadsstyrelsen registrerade arbetslösheten var under åren 1969–1970 och 1971 högre än riksgenomsnittet i alla kommunblock i länet. Av figur X:5 framgår att arbetslöshetsnivån i Gävle/Sandviken ligger mycket högt i jämförelse med andra primära centra. Ljusdal har en hög placering bland regionala centra. Övriga orter ligger på en i stort sett genomsnittlig nivå inom resp. ortsklasser.

Inkomstnivån i länet – mätt som inkomst per inkomsttagare – ligger som framgår av kolumn 19 tablå 38 under riksgenomsnittet för länet som helhet. Enligt figur X:6 ligger Gävle/Sandviken på en i det närmaste genomsnittlig nivå bland primära centra. Hofors ligger mycket högt vid en jämförelse med övriga kommuncentra. Detta förklaras till stor del av den stora andelen sysselsatta inom industri. Övriga kommunblock har en låg placering inom resp. ortsklasser.

Utbudet av service ligger i Gävle på en hög nivå. Som framgår av kolumn 20 tablå 38 når utbudet av sjukvård och utbildning nivå II. Länets regionala centra har enligt kolumn 21 tablå 38 ett utbud av kommersiell service motsvarande nivå III. Det kommersiella serviceutbudet har i samtliga kommuncentra nivå IV eller V.

Räknat i antal fjärrförbindelser per dag är kommunikationsmöjligheterna med järnväg ganska stora i länets kommunblock. Kolumn 23 tablå 38 visar att endast Ovanåker och Bergsjö helt saknar fjärrförbindelser med tåg. Trafikflygplats finns i Gävle/Sandviken.

Bostadsbyggandet per 100 invånare ligger för länet som helhet under riksgenomsnittet. Gävle, Sandviken, Söderhamn och Hudiksvall når upp till riksgenomsnittet. Utrymmesstandarden är låg i länet. Andelen trångbodda hushåll är enligt uppgifterna i kolumn 27 tablå 38 högre än riksgenomsnittet i samtliga kommunblock. Andelen lägenheter utan centralvärme ligger över riksgenomsnittet i samtliga kommunblock, med undantag för Gävle, Sandviken och Hofors som hör till de 25 % av landets kommunblock som har den lägsta andelen omoderna lägenheter.

Av uppgifterna i kolumn 29 tablå 38 framgår att de kommunala inkomsterna mätta i antal kronor per invånare, ligger vid eller något under riksgenomsnittet i samtliga kommunblock. I flera kommunblock spelar det kommunala skatteutjämningsbidraget en betydande roll. Så är fallet framför allt i Bollnäs, Ovanåker, Ljusdal, Hudiksvall och Bergsjö.

Regional utveckling och struktur i Västernorrlands län
Kommentarer till bakgrundsdata

Som framgår av kolumn 5 tablå 39 har folkmängdsutvecklingen i länet under 1950-talet varit positiv för att under 1960-talet bli svagt negativ. Enligt Figur Y:1, ligger Kramfors, Sollefteå och Ånge mycket lågt vad beträffar folkmängdsutvecklingen under perioden 1966–1970, inom sin ortsklass. Övriga kommunblock har en genomsnittlig placering inom resp. ortsklasser.

Nettoflyttningen har under perioden 1968–1970 varit negativ i länet som helhet och domineras av omflyttning av svenska medborgare, vilket framgår av kolumn 6 tablå 39. Nettoflyttningen har varit mycket negativ i Ånge, Kramfors och Sollefteå. Dessa kommunblock har en stor andel av befolkningen inom åldersgruppen 50–w år vilket visas i figur Y:2.

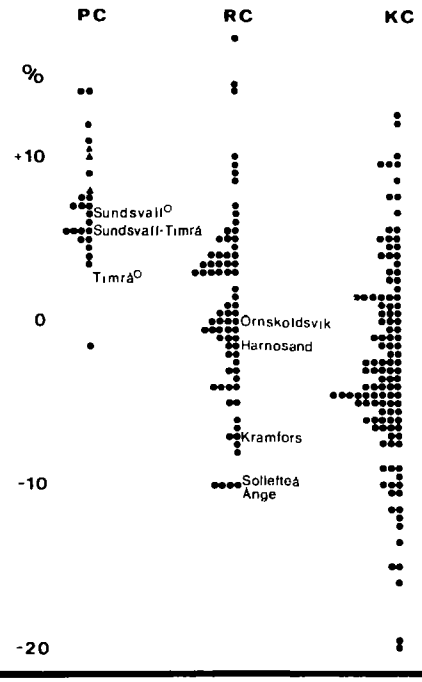
Fördelningen på näringsgrenar år 1965 avviker enligt figur Y:3 i kommunblocken Härnösand, Sollefteå och Ånge från vad som är normalt för ortsklassen. Härnösand, Sollefteå och Sundsvall har mer än 60 % av den totala sysselsättningen inom service. Samtliga kommunblock med undantag för Ånge och Sollefteå har mindre än 20 % av den totala sysselsättningen inom jord- och skogsbruk. Andelen inom offentlig förvaltning är enligt uppgifterna i kolumn 9 tablå 39 stor i Härnösand, men också Sollefteå har höga värden.

Den i kolumn 10 tablå 39 återgivna prognoserade sysselsättningsutvecklingen enligt länsplanering 1967 är positiv för Sundsvall, Timrå, Härnösand och Örnsköldsvik. En ökad sysselsättning inom service spelar därvid en stor roll. En negativ sysselsättningsutveckling förväntas enligt prognosen i Ånge, Kramfors och Sollefteå till större delen beroende av en väntad nedgång inom jord- och skogsbruk.

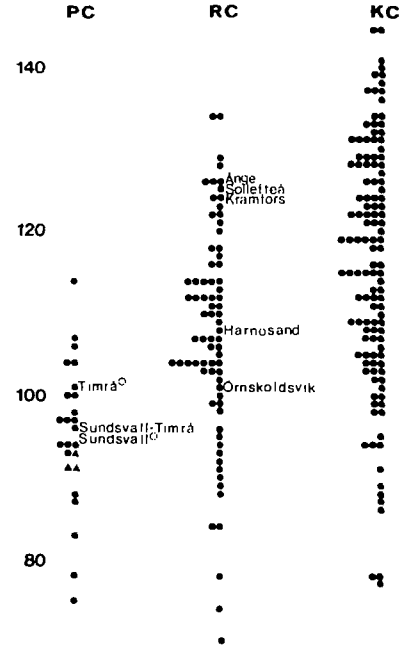
Sysselsättningsutvecklingen inom industri har under perioden 1964–1969 varit positiv i Sundsvall, Sollefteå, Ånge och Örnsköldsvik. Av kolumn 11 tablå 39 framgår att utvecklingen i dessa block har varit snabbare än vad som genomsnittligt varit normalt för de i kommunblocken representerade branscherna. I kommunblocken Timrå, Härnösand och Kramfors har utvecklingen som framgår av kolumn 11 tablå 39 varit negativ. I kolumn 13 tablå 39 visas att industrisysselsättningen i Sollefteå kommunblock till mer än 50 % utgörs av sysselsatta inom småindustri. Som framgår av kolumn 12 tablå 39 är massa- och pappersindustrin i flertalet kommunblock den största branschen resp. det största företaget. Löneläget inom industrin är relativt högt för länet i dess helhet. Ånge, Sundsvall, Timrå och Örnsköldsvik hör till de 25 % av landets kommunblock som har det högsta löneläget inom industri.

Det regionalpolitiska stödet under perioden 1965–1971 torde ha bidragit till den positiva sysselsättningsutvecklingen i en del av kommunblocken i länet. Som framgår av redovisningen i kolumnerna 30–33 tablå 40 har stödet haft en ganska stor omfattning i länet. Totalt har investeringar uppgående till ca 700 milj. kr. skett med något slag av

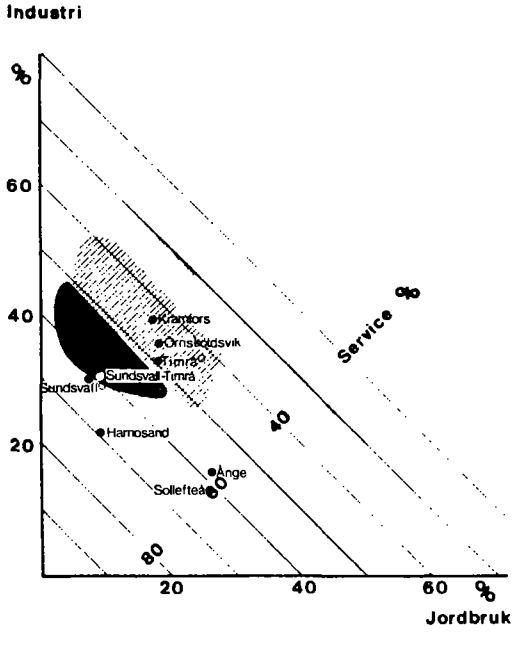
Y:1 Befolkningsutveckling 1966–1970.

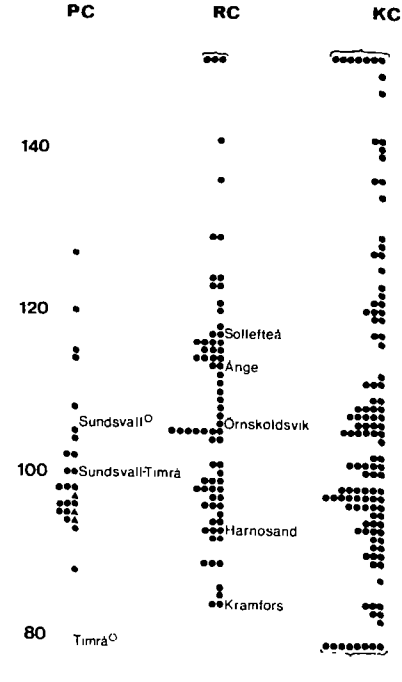
Y:2 Andel 50-w år, 1970. (Index)

Y:3 Näringsgrenar 1965.

Y:4 Industriutveckling 1964–1969. (Index)

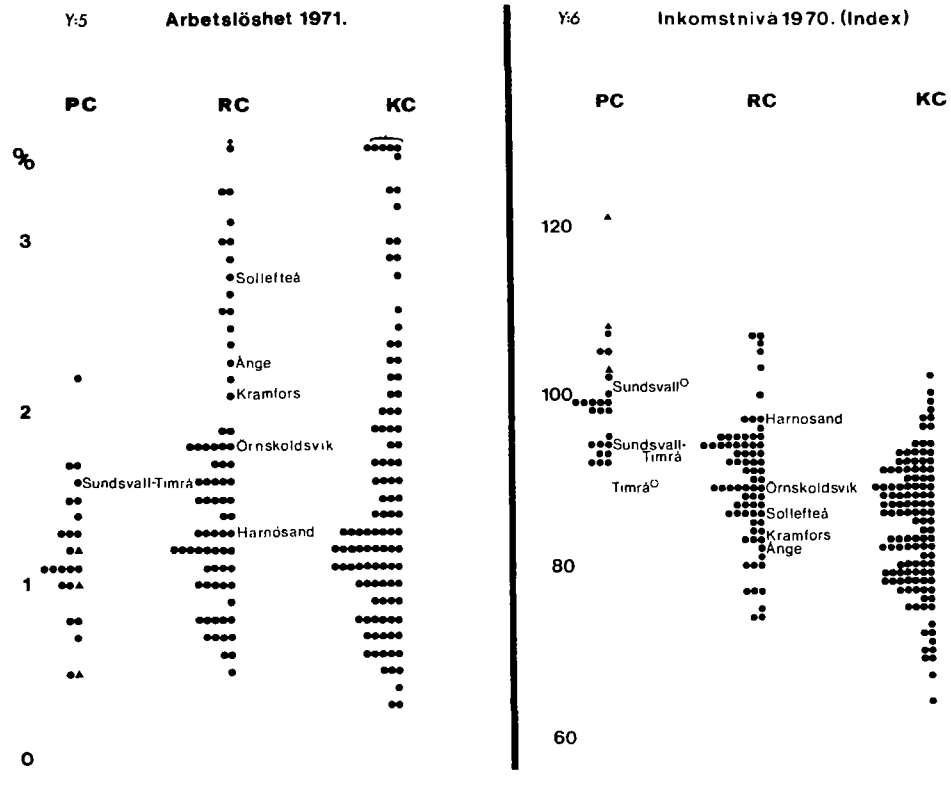
regionalpolitiskt stöd. I Ånge har den beräknade sysselsättningsökningen överträffats.

Andelen yrkesverksamma i länet som återges i kolumn 17 tablå 40 understiger år 1965 både för män och kvinnor riksgenomsnittet. Kommunblocken Timrå, Ånge, Kramfors och Sollefteå ligger vad beträffar yrkesverksamhetsgraden för icke gifta kvinnor bland de 25 % av landets kommunblock som har de lägsta värdena.

Den av arbetsmarknadsstyrelsen registrerade arbetslösheten var under åren 1969–1970 och 1971 högre än riksgenomsnittet i samtliga kommunblock. Sollefteå hade år 1971 nästan 3 % av befolkningen i åldern 15–64 år registrerade som arbetslösa.

Inkomstnivån – mätt som inkomst per inkomsttagare – ligger som framgår av figur Y:6 i Sundsvall på en genomsnittlig nivå bland primära centra. Örnsköldsvik, Sollefteå, Kramfors och Ånge har en låg inkomstnivå i förhållande till övriga regionala centra, medan Härnösand närmast ligger på en genomsnittlig nivå inom ortsgruppen.

Utbudet av service ligger i Sundsvall på en hög nivå. Som framgår av kolumn 20 tablå 40 har kommunblocket vad beträffar sjukvård ett utbud på nivå I. Utbildningsutbudet i Härnösand uppnår nivå II. Sjukvårdsutbudet uppnår i såväl Härnösand som Örnsköldsvik nivå II. Det kommersiella serviceutbudet för hushållet illustrerat i kolumn 21 tablå 40 uppnår i Timrå och Ånge endast nivå IV.

Räknat i antal fjärrförbindelser per dag är kommunikationsmöjligheterna med järnväg mycket goda i Sundsvall, Ånge och Sollefteå. Trafikflygplats finns, förutom i Sundsvall också i Sollefteå och Örnsköldsvik.

Bostadsbyggandet per 100 invånare ligger i länet under riksgenomsnittet. Endast Sundsvall och Timrå når upp till riksgenomsnittet. Bostadsstandarden mätt i utrymme är i stort sett riksgenomsnittlig för länet som helhet. Sundsvall och Timrå hör till de 25 % av landets kommunblock som har den största andelen trångbodda hushåll. Andelen lägenheter utan centralvärme ligger över riksgenomsnittet i alla block utom Örnsköldsvik.

Av uppgifterna i kolumn 29 tablå 40 framgår att de kommunala inkomsterna mätta i antal kronor per invånare, ligger vid riksgenomsnittet i samtliga kommunblock. I flera kommunblock har det kommunala skatteutjämningsbidraget en stor betydelse. Så är fallet framför allt i Timrå, Ånge och Kramfors.

Regional utveckling och struktur i Jämtlands län
Kommentarer till bakgrundsdata

Det lokala befolkningsunderlaget (inom 30 km från centralorten) är förhållandevis litet i länets kommunblock. Så är speciellt fallet i länets två regionala centra Sveg och Strömsund, där endast en mindre del av blockens befolkning bor inom 30 km från centralorten. Centralorterna i kommunblocken är också förhållandevis små.

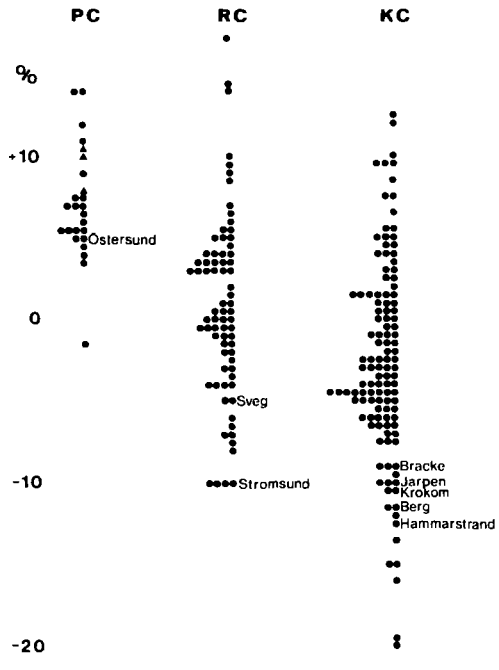
Som framgår av kolumn 5 tablå 41 har folkmängdsutvecklingen i länet under 1960-talet varit mera negativ än under 1950-talet. Figur Z:1 visar att kommunblocken inom resp. ortsklass har en låg placering vad beträffar folkmängdsutvecklingen under perioden 1966–1970. Speciellt framträdande är detta i länets regionala centra och kommuncentra. Den omfattande utflyttningen från länet har lett till en stor andel av befolkningen i åldersgruppen 50–w år. Detta gäller dock ej Östersund.

Fördelningen på näringsgrenar avviker enligt figur Z:3 från vad som är normalt i resp. ortsklass. Samtliga kommunblock har mindre än 20 % av den totala sysselsättningen inom industri. Andelen sysselsatta inom jord- och skogsbruk uppgår i Krokom, Berg och Hammarstrand till mer än 40 %. Alla länets kommunblock har en förhållandevis stor andel sysselsatta inom service. Andelen inom offentlig förvaltning är enligt uppgifterna i kolumn 9 tablå 41 stor i Östersund men också Strömsund har relativt höga värden. Den i kolumn 10 tablå 41 återgivna prognoserade sysselsättningsutvecklingen enligt länsplanering 1967 är utpräglat negativ för alla kommunblock. Den stora sysselsättningen inom jord- och skogsbruk spelar här en avgörande roll.

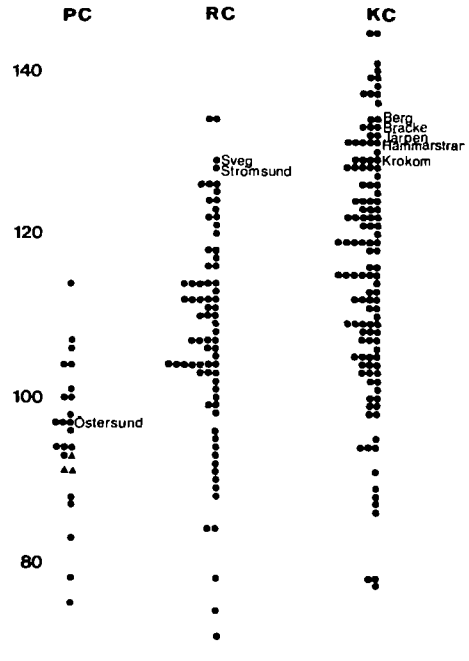
Sysselsättningsutvecklingen inom industri under perioden 1964–1969 har enligt figur Z:4 varit utpräglat positiv i Östersund, Sveg och Strömsund. På grund av den obetydliga industrisysselsättningen vid periodens början har ökningen i absoluta tal ändå varit ganska begränsad. Av uppgifterna i kolumn 11 tablå 41 framgår att utvecklingen har varit snabbare än vad som genomsnittligt har varit normalt för de i kommunblocken representerade branscherna. Andelen sysselsatta inom småindustri, varmed avses arbetsställen med mindre än 50 sysselsatta är enligt kolumn 13 tablå 41 stor i alla länets kommunblock. I Hammarstrand, Strömsund, Berg och Sveg svarar småindustrin för mer än 80 % av industrisysselsättningen. Löneläget inom industrin är lågt vilket enligt kolumn 16 tablå 41 endast till en mindre del kan förklaras av branschsammansättningen.

Det regionalpolitiska stödet under perioden 1965–1971 torde ha bidragit till den positiva sysselsättningsutvecklingen inom industrin. Som framgår av redovisningen i kolumnerna 30–33 tablå 42, har stödet haft en ganska stor omfattning i länet. Totalt har investeringar uppgående till ca 150 milj. kr. skett med något slag av regionalpolitiskt stöd. I fyra kommunblock uppgår den i lokaliseringsstödsföretagen beräknade sysselsättningsökningen till mellan 20 och 30 % av den totala industri-

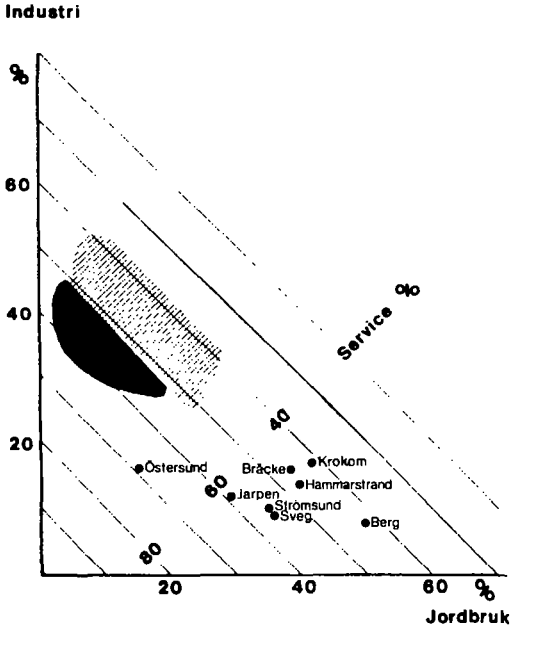
Z:1 Befolkningsutveckling 1966-1970.

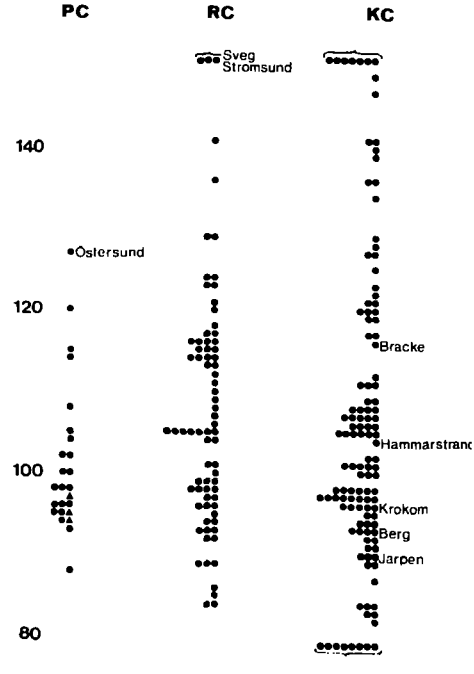
Z:2 Andel 50-w år, 1970. (Index)

Z:3 Näringsgrenar 1965.

Z:4 Industriutveckling 1964-1969. (Index)

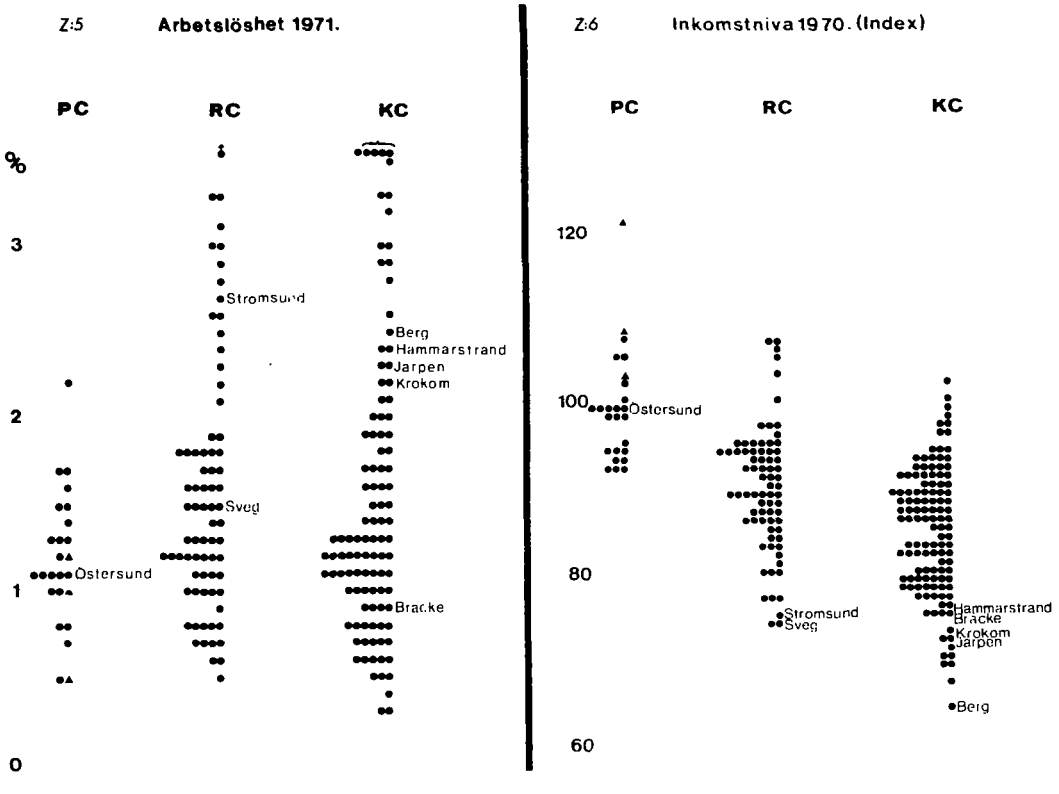

sysselsättningen vid periodens början. För de flesta kommunblocken har den beräknade sysselsättningsökningen uppnåtts eller överträffats.

Andelen yrkesverksamma, som återges i kolumn 17 tablå 42 understiger år 1965 både för män och kvinnor riksgenomsnittet. Nästan alla länets kommunblock ligger vad beträffar yrkesverksamhetsgraden för icke gifta kvinnor bland de 25 % av landets kommunblock som har de lägsta värdena. De i några kommunblock ganska höga värdena för gifta kvinnor sammanhänger främst med ett relativt stort antal medhjälpande kvinnor i jordbruket.

Den av arbetsmarknadsstyrelsen registrerade arbetslösheten var under åren 1969–1970 och 1971 högre än riksgenomsnittet i alla kommunblock i länet med undantag för Östersund och Bräcke. Som framgår av kolumn 18 tablå 42 var i Strömsund, Berg och Hammarstrand nästan 3 % av befolkningen i åldrarna 15–64 år registrerade som arbetslösa. Av figur Z:5 framgår att arbetslöshetsnivån i Östersund i stort sett är genomsnittlig för primära centra. Strömsund ligger däremot mycket högt bland regionala centra och detsamma gäller för de flesta av länets kommuncentra inom denna ortstyp.

Inkomstnivån i länet – mätt som inkomst per inkomsttagare – är som framgår av figur Z:6 mycket låg. Östersund har ett genomsnittligt läge bland primära centra medan alla övriga kommunblock ligger mycket lågt inom sina resp. ortsklasser. Den höga andelen sysselsatta inom jord- och

skogsbruk, och den låga lönenivån inom industrin kan ses som förklaringar till denna inkomstbild.

Utbudet av service ligger i Östersund på hög nivå. Som framgår av kolumn 20 tablå 42 har kommunblocket vad beträffar sjukvård ett utbud på nivå I. Utbildningsutbudet i Strömsund uppnår nivå III. Det kommersiella serviceutbudet, illustrerat i kolumn 21 tablå 42 har i samtliga kommuncentra endast nivå V.

Räknat i antal förbindelser per dag är kommunikationsmöjligheterna med järnväg och flyg ganska små i länets kommunblock. Länets två regionala centra har ingen fjärrtrafik med tåg. Trafikflygplats finns, förutom i Östersund också i Sveg och Strömsund.

Bostadsbyggandet per 100 invånare ligger i länet under riksgenomsnittet. Endast Östersund når upp till riksgenomsnittet. Bostadsstandarden mätt i utrymme är i stort sett riksgenomsnittlig medan andelen lägenheter utan centralvärme ligger över riksgenomsnittet i alla block utom Östersund.

Av uppgifterna i kolumn 29 tablå 42 framgår att de kommunala inkomsterna mätta i antal kronor per invånare, ligger vid eller över riksgenomsnittet i samtliga kommunblock. I flera kommunblock spelar det kommunala skatteutjämningsbidraget en avsevärd roll. Så är fallet framför allt i Strömsunds, Svegs, Bergs, Krokoms och Bräcke kommunblock.

Regional utveckling och struktur i Västerbottens län
Kommentarer till bakgrundsdata

Det lokala befolkningsunderlaget (inom 30 km från centralorten) är förhållandevis litet i länets kommunblock. Så är speciellt fallet i två av länets regionala centra Lycksele och Vilhelmina. Centralorterna i kommunblocken är också förhållandevis små.

Folkmängdsutvecklingen i länet har som framgår av kolumn 5 tablå 43 varit positiv under 1950-talet för att under 1960-talet bli negativ. Umeå, har haft en mycket positiv befolkningsutveckling under både 1950- och 1960-talet. Av figur AC:1 framgår att Umeå har haft den mest positiva befolkningsutvecklingen bland primära centra. Prognos 2 i länsplanering 1967 antyder för länet i dess helhet en positiv befolkningsutveckling fram till år 1980.

Nettoflyttningen är under perioden 1968–1970 i länet som helhet negativ. Endast Umeå uppvisar en positiv nettoflyttning, som helt domineras av svenska medborgare. Den under lång tid pågående omfattande utflyttningen i kommunblocken Robertsfors, Åsele, Nordmaling, Vindeln, Sorsele och Vilhelmina har lett till en stor andel av befolkningen i åldersgruppen 50–w år. Umeå har en mycket låg andel av befolkningen i denna åldersgrupp vilket även framgår av figur AC:2.

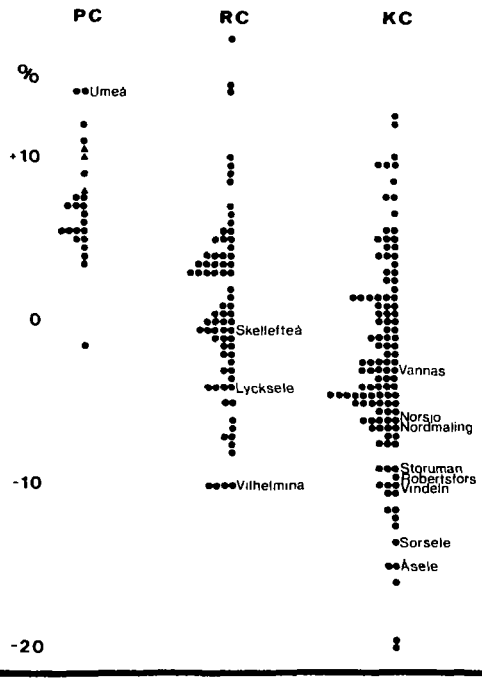
Fördelningen på näringsgrenar år 1965 avviker enligt figur AC:3 med undantag för Skellefteå från vad som är normalt i resp. ortsklass. Samtliga regionala centra och kommuncentra sysselsätter mer än 20 % av totala sysselsättningen inom jordbruk. Andelen sysselsatta inom industri är mycket låg. Endast Skellefteå har en nivå motsvarande riksgenomsnittet. Robertsfors har endast ca 20 % av den totala sysselsättningen inom service. Andelen inom offentlig förvaltning är enligt uppgifterna i kolumn 9 tablå 43 mycket stor i Umeå.

Den i kolumn 10 tablå 43 återgivna prognoserade sysselsättningsutvecklingen enligt länsplanering 1967 är utpräglat negativ för alla kommunblock utom Umeå och Skellefteå, som hör till de 25 % av landets befolkning som väntas få den mest positiva sysselsättningsutvecklingen fram till år 1980.

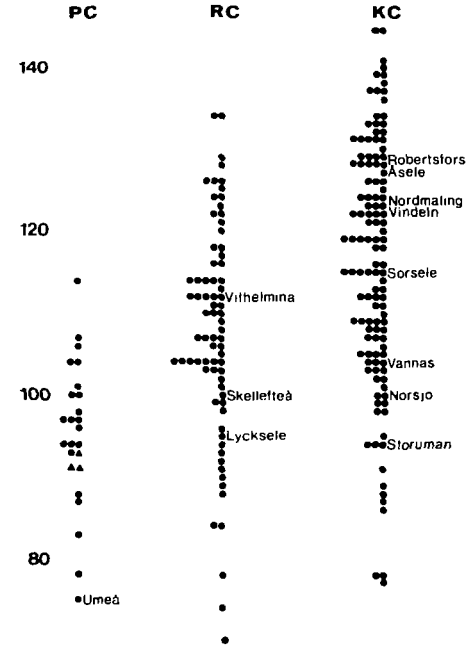
Sysselsättningsutvecklingen inom industri under perioden 1964–1969 har varit positiv i samtliga kommunblock med undantag för Robertsfors, Sorsele och Vännäs vilka hör till de 25 % av landets kommunblock som har haft den mest negativa sysselsättningsutvecklingen. Som framgår av figur AC:4 har dessa orter en mycket låg placering inom sin ortsklass. Vid en bedömning av ökningstalen i vissa kommunblock bör industrisysselsättningens ringa absoluta omfattning observeras.

Andelen sysselsatta inom småindustri, varmed avses arbetsställen med mindre än 50 sysselsatta, är enligt kolumn 13 tablå 43 stor i alla länets kommunblock. I Vindeln, Vännäs, Robertsfors, Lycksele, Åsele, Sorsele och Vilhelmina svarar småindustrin för mer än 50 % av industrisysselsättningen. Löneläget inom industri ligger för länet som helhet på en

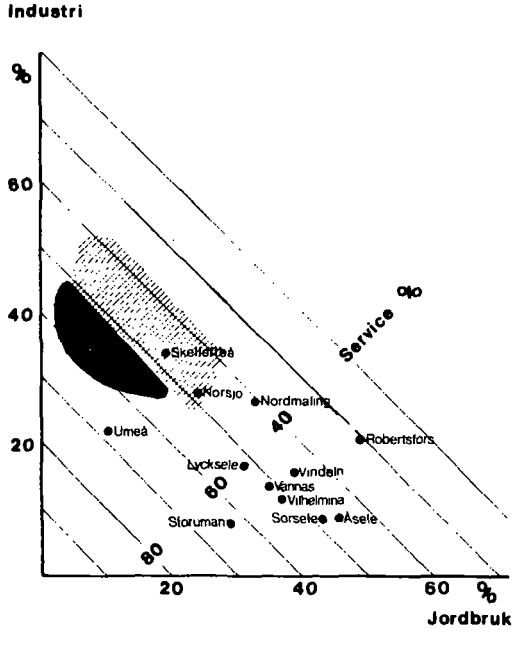
AC:1 Befolkningsutveckling 1966-1970.

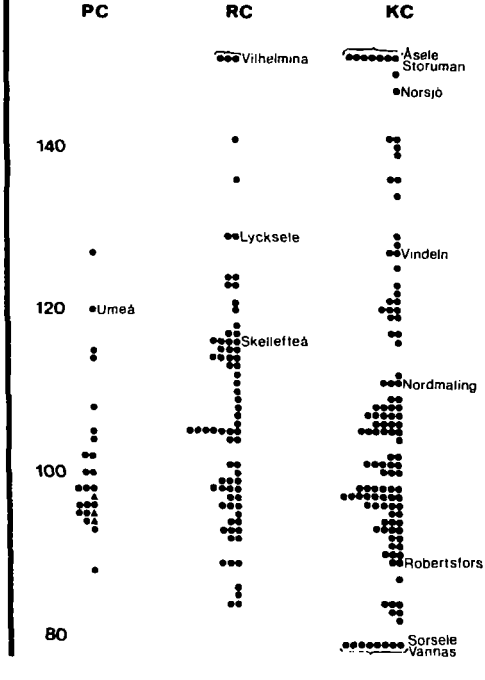
AC:2 Andel 50-w år, 1970. (Index)

AC:3 Näringsgrenar 1965.

AC:4 Industriutveckling 1964-1969. (Index)

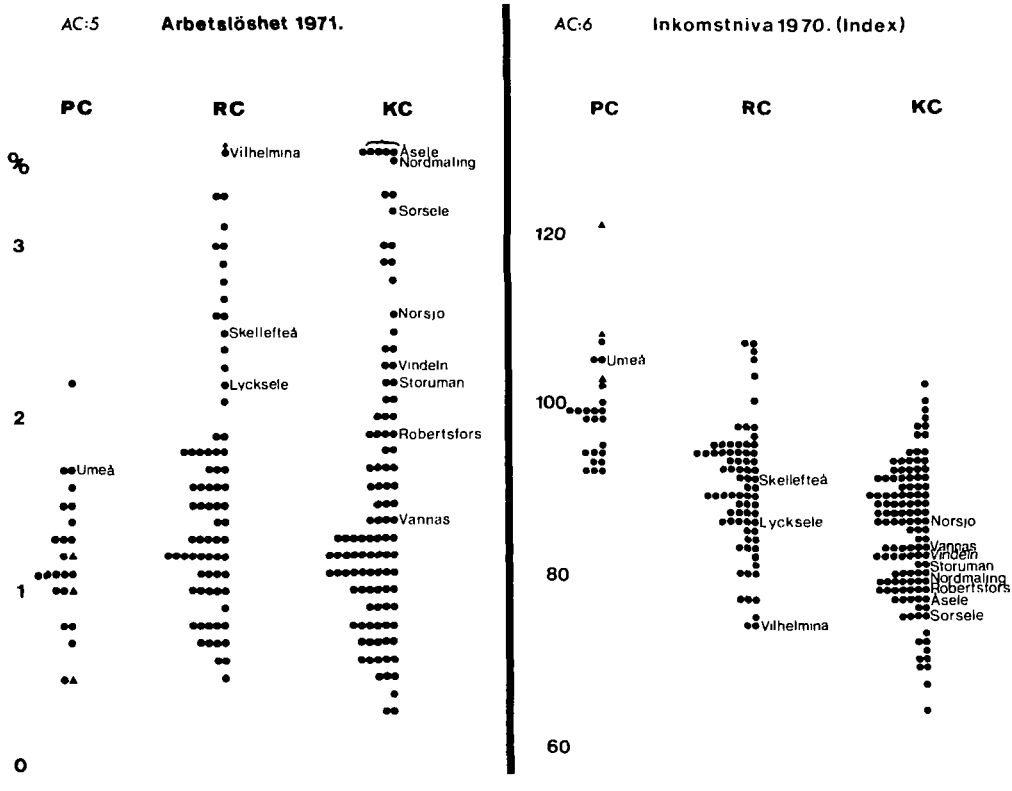

riksgenomsnittlig nivå. Skellefteå, Storuman och Vilhelmina hör till de 25 % av landets kommunblock som har det högsta löneläget inom industri medan Vindeln, Robertsfors och Åsele hör till de 25 % av landets kommunblock som har det lägsta löneläget inom industri.

Det regionalpolitiska stödet under perioden 1965–1971 torde ha bidragit till den positiva sysselsättningsutvecklingen inom industrin i flertalet kommunblock i länet. Som framgår av redovisningen i kolumnerna 30–33 tablå 44 har stödet haft en relativt stor omfattning i länet. Totalt har investeringar uppgående till 450 milj. kr. skett med något slag av regionalpolitiskt stöd. I Storuman och Vilhelmina uppgår den i lokaliseringstödsföretagen beräknade sysselsättningsökningen till mer än 30 % av den totala industrisysselsättningen vid periodens böjan. I kommunblocken Vindeln, Robertsfors, Norsjö, Lycksele, Storuman och Vilhelmina har den beräknade sysselsättningsökningen överträffats. I Umeå, Vännäs och Nordmaling har däremot en sysselsättningsminskning skett i de företag som erhållit lokaliseringsstöd.

Andelen yrkesverksamma år 1965 som återges i kolumn 17 tablå 44 understiger för både män och kvinnor riksgenomsnittet i samtliga kommunblock. Alla länets kommunblock med undantag för Umeå ligger vad beträffar yrkesverksamhetsgraden för icke gifta kvinnor bland de 25 % av landets kommunblock som har de lägsta värdena.

Den av arbetsmarknadsstyrelsen registrerade arbetslösheten var under

åren 1969–1970 och 1971 högre än riksgenomsnittet i samtliga kommunblock. I kommunblocken Nordmaling, Åsele, Sorsele och Vilhelmina var, som framgår av kolumn 18 tablå 44 mer än 3 % av befolkningen i åldern 15–64 år registrerade som arbetslösa år 1971. Enligt figur AC:5 var den registrerade arbetslösheten i Umeå mycket hög vid jämförelsen med övriga primära centra i landet.

Inkomstnivån – mätt som inkomst per inkomsttagare – som visas i figur AC:6 ligger lågt inom resp. ortsklasser med undantag för Umeå som har en nivå över riksgenomsnittet samt Skellefteå och Lycksele som har en genomsnittlig placering bland regionala centra.

Kolumnerna 20 och 21 tablå 44 visar att utbudet av offentlig och kommersiell service ligger på en mycket hög nivå i Umeå. Även Skellefteå har ett stort utbud av såväl offentlig som kommersiell service. Det kommersiella serviceutbudet har i samtliga kommuncentra med undantag för Åsele endast nivå V. Utbildningsutbudet i Lycksele och Vilhelmina uppnår nivå III.

Räknat i antal fjärrförbindelser per dag är kommunikationsmöjligheterna med järnväg små i länets kommunblock. Två av länets regionala centra Lycksele och Vilhelmina har ingen fjärrtrafik med tåg. Fjärrförbindelser med tåg saknas vidare i Nordmaling, Robertsfors, Lycksele, Storuman, Sorsele, Vilhelmina och Åsele. Trafikflygplats finns förutom i Umeå och Skellefteå också i Lycksele.

Bostadsbyggandet per 100 invånare ligger i länet under riksgenomsnittet. Endast Umeå, ligger över riksgenomsnittet. Bostadsbyggandet per 100 tätortsinvånare som visas i kolumn 26 tablå 44 överstiger riksgenomsnittet i Umeå, Lycksele och Vilhelmina och ligger nära riksgenomsnittet i kommunblocken Skellefteå, Norsjö, Åsele och Storuman. Den stora glesbygdsandelen i flertalet kommunblock utgör förklaringen till skillnaden mellan de två sätten att mäta.

Utrymmesstandarden är låg i länet. Andelen trångbodda hushåll är enligt uppgifterna i kolumn 27 tablå 44 högre än riksgenomsnittet i samtliga kommunblock med undantag för Umeå, Skellefteå, Vindeln och Lycksele. Andelen lägenheter utan centralvärme ligger under riksgenomsnittet i länet som helhet. Som framgår av kolumn 28 tablå 44 hör samtliga kommunblock med undantag för Nordmaling, Storuman, Vilhelmina och Åsele till de 25 % av landets kommunblock som har den lägsta andelen omoderna lägenheter.

Av uppgifterna i kolumn 29 tablå 44 framgår att de kommunala inkomsterna mätta i antal kronor per invånare ligger vid eller över riksgenomsnittet i samtliga kommunblock. I de flesta kommunblocken spelar det kommunala skatteutjämningsbidraget en stor roll. Så är fallet framför allt i Åsele, Sorsele, Storumans och Vilhelminas kommunblock.

Regional utveckling och struktur i Norrbottens län
Kommentarer till bakgrundsdata

Det lokala befolkningsunderlaget (inom 30 km från centralorten) är förhållandevis litet i länets kommunblock. Som framgår av kolumn 4 tablå 45 utgörs det lokala befolkningsunderlaget i Luleå, Jokkmokk och Kiruna till mer än 70 % av befolkningen i centralorten. Som primärt centrum har Luleå ett relativt litet lokalt befolkningsunderlag. Detta gäller även länets regionala centra, Kiruna, Kalix, Gällivare, Haparanda och Arvidsjaur.

Av kolumn 5 tablå 45 framgår att folkmängdsutvecklingen i länet under 1950-talet var positiv för att under 1960-talet bli negativ. Prognos 2 i länsplanering 1967 antyder en fortsatt snabb minskning fram till år 1980. Befolkningsutvecklingen i Luleå och Piteå har varit mer positiv under 1960-talet än under 1950-talet. Figur BD:1 visar att "Fyrkanten" bestående av kommunblocken Luleå, Piteå, Boden och Älvsbyn har haft en positiv befolkningsutveckling vid jämförelse med övriga primära centra. Kommunblocken Boden, Jokkmokk och Gällivare hade under 1950-talet en positiv befolkningsutveckling, som övergått i en negativ utveckling under 1960-talet. Prognos 2 i länsplanering 1967 visar på en fortsatt negativ utveckling. Kommuncentra i länet har som framgår av figur BD:1 en mycket låg placering inom ortsklassen vad beträffar folkmängdsutvecklingen.

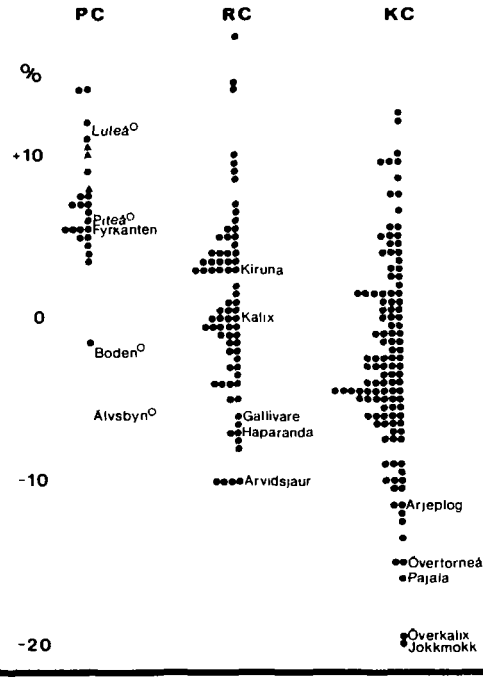
Som framgår av kolumn 6 tablå 45 är nettoflyttningen för hela länet negativ och domineras helt av omflyttning av svenska medborgare. Endast Luleå kommunblock har en positiv nettoflyttning.

Den låga andelen personer i åldersgruppen 50–w år i alla länets kommunblock förklaras av, dels höga födelsetal, dels den relativt nyligen inträffade övergången från positiv till negativ befolkningsutveckling.

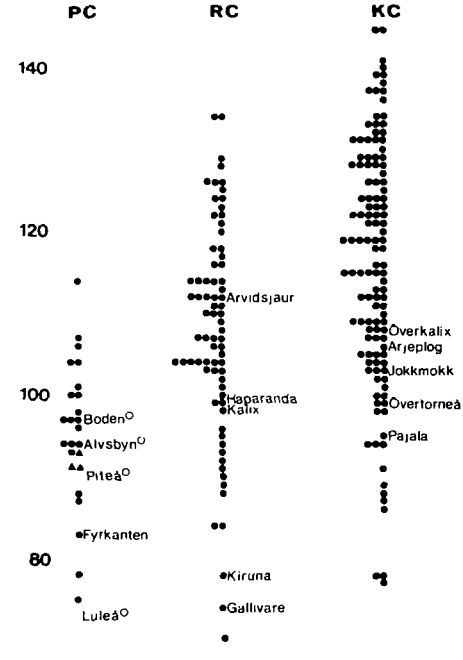
Fördelningen på näringsgrenar år 1965 avviker enligt figur BD:3 från vad som är normalt i resp. ortsklass. Samtliga kommunblock i länet har mer än 50 % av den totala sysselsättningen inom service. Andelen sysselsatta inom industri är mycket låg och svarar för mindre än 20 % av den totala sysselsättningen i alla kommunblock med undantag för Kiruna, Gällivare, Kalix, Luleå och Piteå. Sysselsättningen inom offentlig förvaltning är som framgår av kolumn 9 tablå 45 mycket stor i Boden. Även Piteå och Haparanda har också höga värden. Den i kolumn 10 tablå 45 återgivna prognoserade sysselsättningsutvecklingen enligt länsplanering 1967 är utpräglat negativ för alla kommunblock.

Sysselsättningsutvecklingen inom industrin har under perioden 1964–1969 enligt figur BD:4 och kolumn 11 tablå 45 varit mycket positiv i kommunblocken Älvsbyn, Haparanda, Arvidsjaur, Kalix, Kiruna, Övertorneå, Överkalix och Jokkmokk. I Boden, Gällivare, Pajala och Arjeplog har sysselsättningen minskat. Vid en bedömning av ökningstalen i vissa kommunblock bör industrisysselsättningens ringa absoluta omfattning observeras.

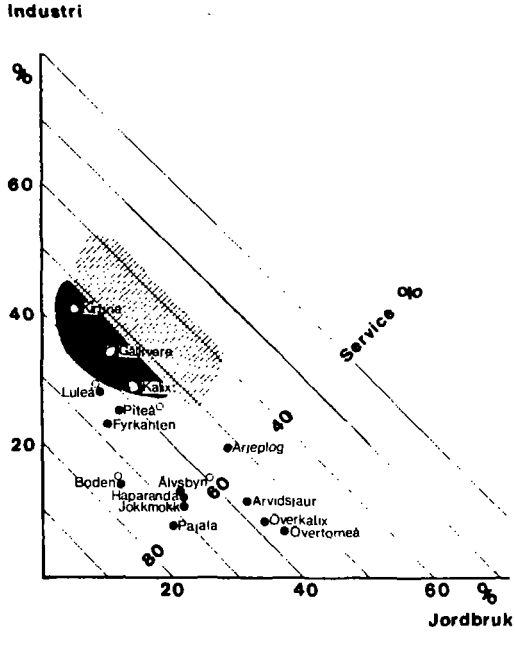
BD:1 Befolkningsutveckling 1966–1970.

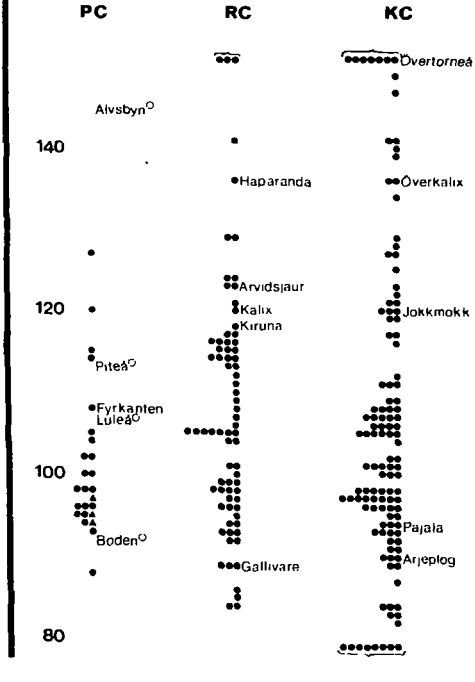
BD:2 Andel 50–w år, 1970. (Index)

BD:3 Näringsgrenar 1965.

BD:4 Industriutveckling 1964–1969. (Index)

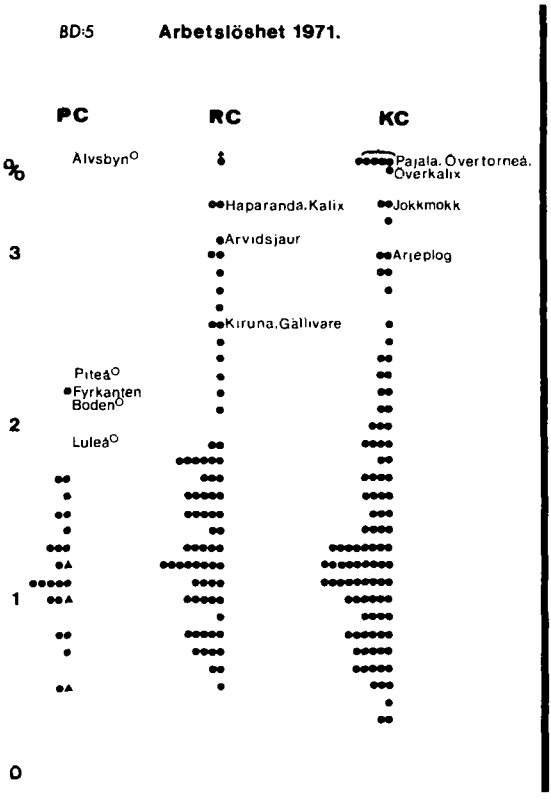

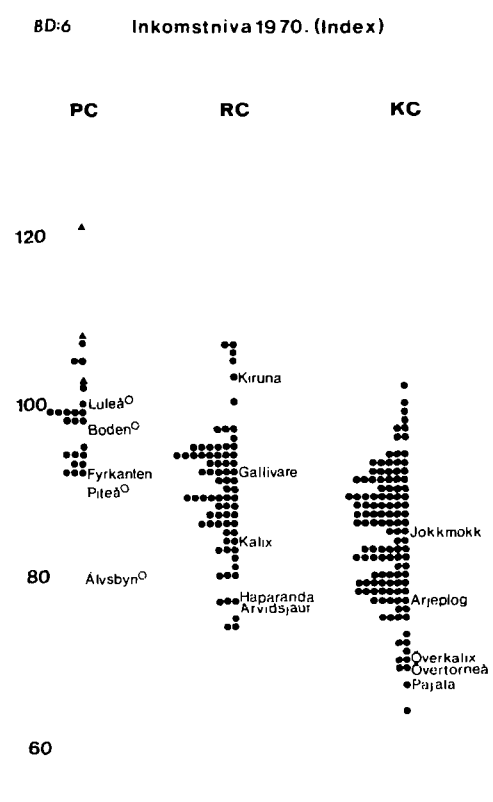
Som framgår av kolumn 12 tablå 45 är kommunblocken Arjeplog, Gällivare och Kiruna mycket bransch- och företagsensidiga, med större delen av industrisysselsättningen inom gruvindustri. Sysselsättningen inom småindustri är som framgår av kolumn 13 tablå 45 stor i samtliga kommunblock med undantag för de tre tidigare nämnda blocken. Löneläget inom industrin i dessa bransch- och företagsensidiga block är mycket högt vilket enligt kolumn 16 tablå 45 till stor del kan förklaras av branschsammansättningen.

Det regionalpolitiska stödet under perioden 1965–1971 torde ha bidragit till den i många kommunblock positiva utvecklingen inom industrin. Som framgår av kolumnerna 30–33 tablå 46 har stödet haft en stor omfattning i länet. Totalt har under perioden investeringar uppgående till ca 630 milj. kr. skett med något slag av regionalpolitiskt stöd. I sex av de tretton kommunblocken som erhållit lokaliseringsstöd har den beräknade sysselsättningsökningen uppnåtts eller överträffats.

Andelen yrkesverksamma, som återges i kolumn 17 tablå 46 understiger i samtliga kommunblock för både män och kvinnor riksgenomsnittet. Vad beträffar yrkesverksamhetsgraden för icke gifta kvinnor hör alla länets kommunblock med undantag för Luleå och Boden till de 25 % av landets kommunblock som har de lägsta värdena.

Den av arbetsmarknadsstyrelsen registrerade arbetslösheten var under

åren 1969–1970 och 1971 högre än riksgenomsnittet i samtliga kommunblock i länet. Som framgår av kolumn 18 tablå 46 var år 1971 mer än 3 % av de förvärvsarbetande registrerade som arbetslösa i alla kommunblock med undantag för Luleå, Boden, Piteå, Gällivare och Kiruna. Under perioden 1969–1970 var arbetslösheten 3 % och däröver i kommunblocken Älvsbyn, Överkalix, Övertorneå, Gällivare och Kiruna. Av figur BD:5 framgår att samtliga kommunblock inom sina resp. ortsklasser har bland de högsta arbetslöshetstalen.

Inkomstnivån – mätt som inkomst per inkomsttagare – ligger som framgår av figur BD:6 mycket lågt i länet. Bland ortsklassen primära centra ligger "Fyrkanten" mycket lågt. Kiruna har en hög placering bland regionala centra. Övriga kommunblock ligger lågt inom sina resp. ortsklasser. Den låga andelen industrisysselsatta, kan ses som förklaring till denna inkomstbild.

Utbudet av service ligger i Luleå på en hög nivå. Som framgår av kolumn 20 tablå 46 har kommunblocket vad beträffar utbildning och kommersiell service ett utbud på nivå II. Sjukvårdsutbudet uppnår i Boden nivå II. Piteå, Kalix, Gällivare och Kiruna uppnår alla ett utbud av både utbildning och sjukvård motsvarande nivå III. Det kommersiella serviceutbudet, illustrerat i kolumn 21 tablå 46 har i samtliga kommuncentra endast nivå V.

Räknat i antal fjärrförbindelser per dag är kommunikationsmöjligheterna med järnväg ganska små i länets kommunblock. Förutom Luleå har endast kommunblocken Boden, Älvsbyn, Gällivare och Kiruna fjärrtrafik med tåg. Trafikflygplats finns förutom i Luleå även i Älvsbyn, Gällivare och Kiruna.

Bostadsbyggandet per 100 invånare ligger i länet under riksgenomsnittet. Endast Luleå och Piteå når över riksgenomsnittet. Utrymmesstandarden är låg i länet. Andelen trångbodda hushåll är enligt uppgifterna i kolumn 27 tablå 46 högre än riksgenomsnittet i nästan alla kommunblock. Andelen lägenheter utan centralvärme ligger mycket under riksgenomsnittet i samtliga kommunblock.

Av uppgifterna i kolumn 29 tablå 46 framgår att de kommunala inkomsterna mätta i antal kronor per invånare, ligger över riksgenomsnittet i samtliga kommunblock. I de flesta kommunblocken spelar därvid det kommunala skatteutjämningsbidraget en avsevärd roll. Så är fallet framför allt i kommunblocken Älvsbyn, Kalix, Överkalix, Övertorneå och Haparanda.

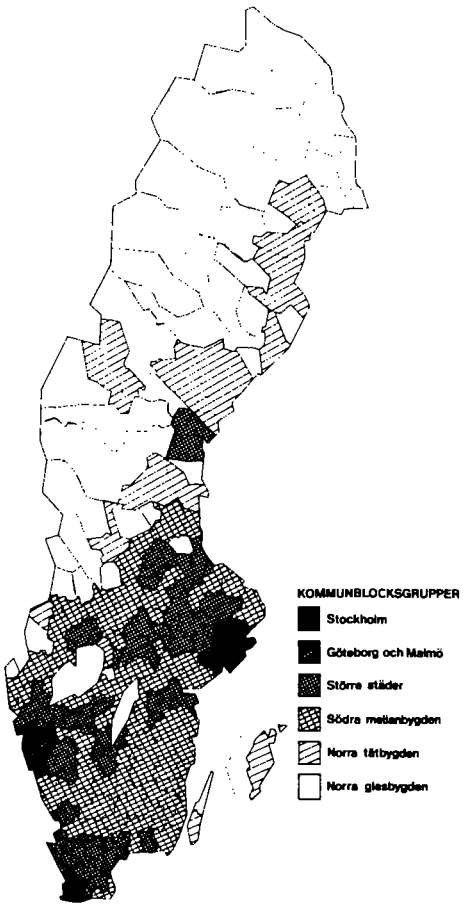
A.5 Använda regionindelningar

Expertgruppen för regional utredningsverksamhet (ERU) använder i skilda sammanhang en indelning av kommunblocken i sex stycken s. k. kommunblocksgrupper. Denna indelning används i flera sammanställningar i bilaga 1 till propositionen, avsnitt 3. Vid indelningen har olika befolkningskriterier använts varvid kommunblock med likvärdigt lokalt befolkningsunderlag och med jämförbara avstånd till större befolkningskoncentrationer förts till samma regiongrupp. Kommunblocksgruppernas benämningar och avgränsningar framgår av nedanstående sammanställning.

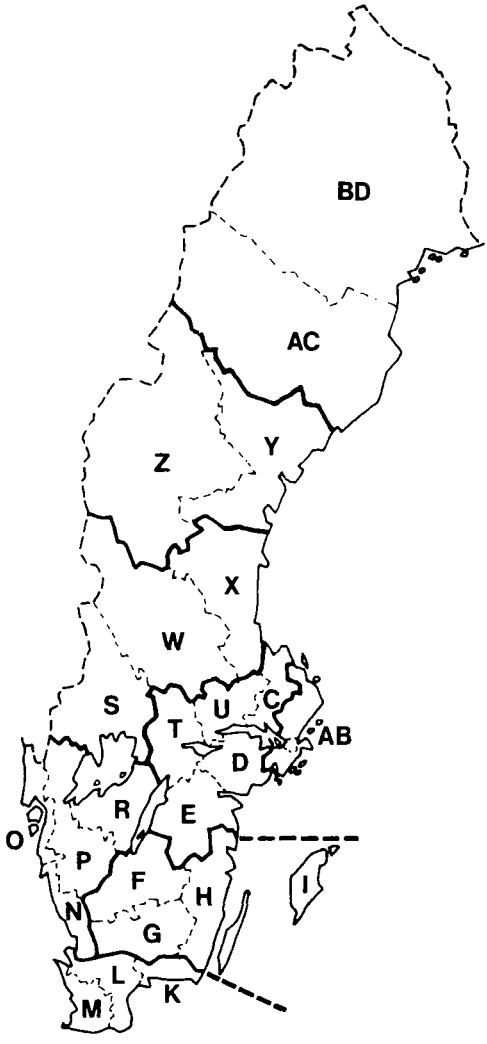
Benämning	Avgränsning
1. Stockholm	Stockholms A-region
2. Göteborg och Malmö	Göteborgs och Malmö/Lund/Trelleborgs A-regioner
3. Större städer	Kommunblock med mer än 90 000 invånare i en cirkel med 30 kilometers radie runt kommunblockscentrum
4. Södra mellanbygden	Kommunblock med mer än 27 000 och mindre än 90 000 invånare inom 30 kilometers radie med mer än 300 000 invånare inom 100 kilometers radie med centrum i samma punkt
5. Norra tätbygden	Kommunblock med mer än 27 000 och mindre än 90 000 invånare inom 30 kilometers radie runt kommunblockscentrum samt med mindre än 300 000 invånare inom 100 kilometers radie från kommunblockscentrum
6. Norra glesbygden	Kommunblock med mindre än 27 000 invånare inom 30 kilometers radie runt kommunblockscentrum

Kartan i figur A:3 anger vilka delar av landet som ingår i de olika kommunblocksgrupperna.

Figur A:3 Indelning av kommunblocken i sex kommunblocksgrupper

Figur A:4 Indelning av länen i riksområden.

I flera figurer i avsnitt 3 används länsbokstäverna i stället för länens namn. Länens bokstavsbeteckningar framgår av följande sammanställning.

AB	Stockholms län	O	Göteborgs och Bohus län
C	Uppsala län	P	Älvsborgs län
D	Södermanlands län	R	Skaraborgs län
E	Östergötlands län	S	Värmlands län
F	Jönköpings län	T	Örebro län
G	Kronobergs län	U	Västmanlands län
H	Kalmar län	W	Kopparbergs län
I	Gotlands län	X	Gävleborgs län
K	Blekinge län	Y	Västernorrlands län
L	Kristianstads län	Z	Jämtlands län
M	Malmöhus län	AC	Västerbottens län
N	Hallands län	BD	Norrbottens län

I flera sammanhang blir en redovisning på län alltför detaljerad och tyngande för framställningen. En indelning på riksområden kommer därför att användas. Riksområdenas sammansättning framgår av följande sammanställning.

Riksområde	Ingående län
Stockholm	Stockholms
Östra Mellansverige	Uppsala, Södermanlands, Östergötlands, Örebro, Västmanlands
Sydöstsverige	Jönköpings, Kronobergs, Kalmar, Gotlands
Sydsverige	Blekinge, Kristianstads, Malmöhus
Västsverige	Hallands, Göteborgs och Bohus, Älvsborgs, Skaraborgs
Norra Mellansverige	Värmlands, Kopparbergs, Gävleborgs
Mellersta Norrland	Västernorrlands, Jämtlands
Övre Norrland	Västerbottens, Norrbottens

Riksområdesindelningen framgår av figur A:4.

A.6 Teckenförklaring

Kolumn 1 Folkmängd år 1970 i kommunblockets centralort i 1 000-tal

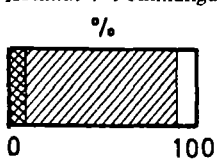
Kolumn 2 Folkmängd år 1970 i kommunblocket i 1 000-tal

Kolumn 3 Folkmängd år 1970 inom 30 km från kommunblockscentrum

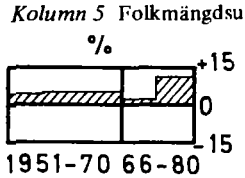

Kolumn 4 Folkmängdens fördelning inom 30 km år 1970

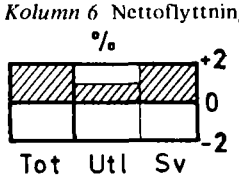
Den rutade skrafferingen visar andel inom centralorten och den rutade plus den randade skrafferingen den andel som bor i kommunblocket.

Kolumn 5 Folkmängdsutvecklingen under perioden 1951--1980

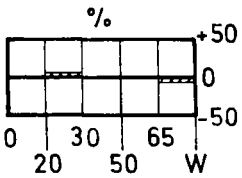
Utvecklingen i % per 5-årsperiod 1951–1960, 1961–1965 och 1966–1970 samt prognos 2 och för vissa län målsättningen i länsplanering 1967. Röd färg markerar de 25 % av landets kommunblock som har haft den mest positiva, blå färg de som har haft den mest negativa folkmängdsutvecklingen.

Kolumn 6 Nettoflyttning under perioden 1968–1970

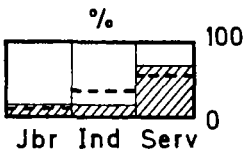
Nettoflyttning per år av svenska och utländska medborgare samt totalt under perioden 1968–1970 i procent av befolkningen 31.12.1967. Med röd färg utmärks de 25 % av landets kommunblock som har haft den största inflyttningen, med blå färg de som har haft den största utflyttningen.

Kolumn 7 Åldersfördelning år 1970

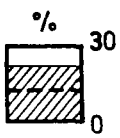
Åldersfördelning avseende åldersklasserna 0–19, 20–29, 30–49, 50–64 och 65–w. Staplarnas höjd anger avvikelsen från den riksgenomsnittliga andelen i procent. Hög andel av totalbefolkningen i åldersgruppen 50–w är markeras med blå färg, låg andel med röd.

Kolumn 8 Näringsgrensfördelning år 1965

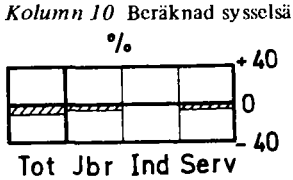
Procentuell fördelning av den totala sysselsättningen på näringsgrenarna jordbruk, industri samt byggnads- och serviceverksamhet. Den riksgenomsnittliga fördelningen markeras med streckade linjer.

Kolumn 9 Andel inom offentlig förvaltning år 1965

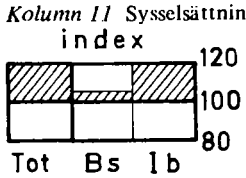
Andelen sysselsatta inom undervisning, offentlig förvaltning samt hälso- och sjukvård år 1965. Den riksgenomsnittliga andelen markeras med streckad linje.

Kolumn 10 Beräknad sysselsättningsutveckling under perioden 1966–1980

Beräknad sysselsättningsförändring enligt prognos 2 i länsplanering 1967 inom jord- och skogsbruk, industri samt service- och byggnadsverksamhet i relation till den *totala* sysselsättningen år 1965. Med röd färg markeras de 25 % av landets kommunblock som har beräknats få den mest positiva, med blå färg de med den mest negativa sysselsättningsutvecklingen.

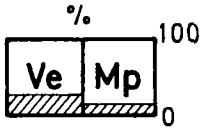
Kolumn 11 Sysselsättningsutveckling inom industri under perioden 1964–1969

Index: Riket = 100
Tot = Total utveckling
Bs = Den del av utvecklingen som kan förklaras med branschsammansättningen
Ib = Den del som kan förklaras av en inombranschvariation

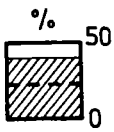
Med röd färg markeras de 25 % av landets kommunblock som har haft den mest positiva, med blå färg de som haft den mest negativa sysselsättningsutvecklingen.

Kolumn 12 Andel i största bransch och största företag år 1969

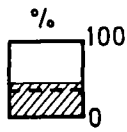
För de använda branschförkortningarna se avsnitt A.3, kolumn 12.

Kolumn 13 Andel inom småindustri år 1969

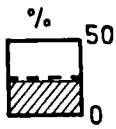
Riksandelen markeras i bilden med en streckad linje.

Kolumn 14 Andel inom minsk. industri år 1969

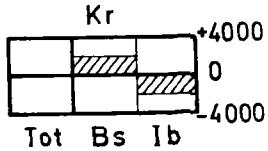
Andel sysselsatta i industribranscher med en enligt långtidsutredningens bedömning förutsedd större sysselsättningsminskning. Riksandelen markeras med en streckad linje.

Kolumn 15 Andel förvaltningspersonal inom industri år 1969

Riksandelen markeras i figuren med en streckad linje.

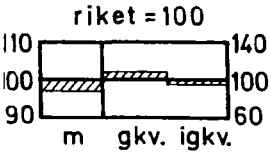
Kolumn 16 Löneläge inom industri år 1968

Lönelägets avvikelse från riksgenomsnittet.

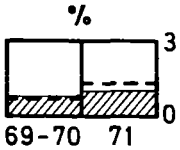
Tot = Länelägets totala avvikelse från riksgenomsnittet.
Bs = Den del av avvikelsen som kan förklaras av branschsammansättningen.
Ib = Den del av avvikelsen som kan förklaras av en inombranschvariation.

Kolumn 17 Andel sysselsatta år 1965 (Yv-grad)

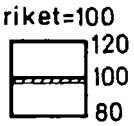
Män (m), gifta kvinnor (gkv) och icke gifta kvinnor (igkv) i åldersgruppen 15–69 år. Index: Riket = 100. Med röd färg markeras de 25 % av landets kommunblock som har den högsta, med blå färg de med den lägsta kvinnliga yrkesverksamhetsgraden.

Kolumn 18 Andel arbetslösa under åren 1969–1970 och 1971

Antalet arbetslösa i relation till folkmängden i åldersgruppen 15–64 år. Den riksgenomsnittliga arbetslösheten markeras med streckad linje. Med röd färg markeras de 25 % av landets kommunblock som har den lägsta, med blå färg de med den högsta arbetslösheten.

Kolumn 19 Inkomst per inkomsttagare år 1970

Index: Riket = 100. Med röd färg markeras de 25 % av landets kommunblock som har den högsta, med blå färg de med den lägsta inkomstnivån.

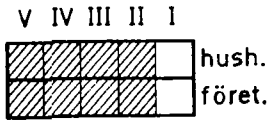
Kolumn 20 Utbud av offentlig service år 1971

utb. = Kommunblockets utbud av utbildning
sjv. = Kommunblockets utbud av sjukvård

Nivå I utgör det mest omfattande, nivå V det minst omfattande utbudet. För de använda nivågrupperna se avsnitt A.3, kolumn 20.

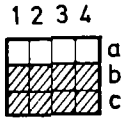
Kolumn 21 Utbud av kommersiell service år 1969

hush. = Kommunblockets utbud av kommersiell service för hushållet
föret. = Kommunblockets utbud av kommersiell service för företaget

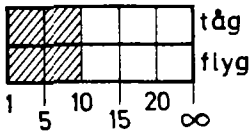
Nivå I utgör det mest omfattande, nivå V det minst omfattande utbudet. För de använda nivågrupperingarna se avsnitt A.3, kolumn 21.

Kolumn 22 Antal vägar år 1971

Antalet väglänkar som utgår från kommunblockscentrum. En väg som går igenom en ort har räknats två gånger. För den använda klassindelningen se avsnitt A.3, kolumn 22.

Kolumn 23 Kollektiv fjärrtrafik år 1971

Turtätheten i järnvägens fjärrtrafik och i inrikesflyget. Stjärna markerar förekomst av järnväg med lokaltrafik resp. trafikflygplats utan reguljär trafik. För den använda klassindelningen se avsnitt A.3, kolumn 23.

Kolumn 24 Godsomsättning i hamnar år 1971

Förekomst av hamnar och godsomsättningens storlek och sammansättning. Skraffering markerar mer än 100 000 ton omsättning av

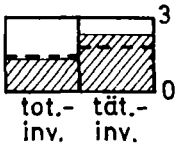
olja = oljeprodukter
sk.pr. = skogsprodukter
övr. = övrigt massgods
st.g. = styckegods

Cirkel markerar mindre än 100 000 ton omsättning.

Kolumn 25 Bostadsbyggande per år under perioden 1966–1970

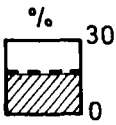
Kolumn 26 Bostadsbyggande per 100 invånare under perioden 1966–1970

tot.inv. = totalantalet invånare
tät.inv. = tätortsinvånare

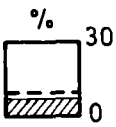
Riksgenomsnitten har markerats i figuren med streckade linjer.

Kolumn 27 Hushållens utrymmesstandard år 1970

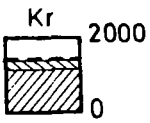
Andel av hushållen som enligt norm 2 år 1970 var trångbodda. Riksgenomsnittet markeras med en streckad linje. Med röd färg utmärks de 25 % av landets kommunblock som har den lägsta, med blå färg de som har den högsta andelen trångbodda hushåll.

Kolumn 28 Lägenheternas kvalitet år 1970

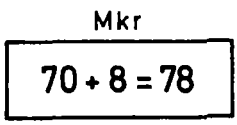
Andel lägenheter som saknar centralvärme. Riksgenomsnittet markeras med streckad linje. Med röd färg utmärks de 25 % av landets kommunblock som har den lägsta, med blå färg de som har den högsta andelen lägenheter utan centralvärme.

Kolumn 29 Primärkommunala inkomster år 1971

Summan av allmän kommunalskatt och skatteutjämningsbidrag. Den nedre skrafferingen visar skatteinkomsterna. Riksgenomsnittet markeras med streckad linje.

Kolumn 30 Investeringar med regionalpolitiskt stöd under perioden 1965–1971

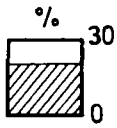
Lokaliseringsstöd och regionalpolitiskt motiverade investeringsfrisläpp i milj. kr.

Kolumn 31 Lokaliseringsstödets omfattning under perioden 1965–1971

Bidrag och lån i milj. kr.

Kolumn 32 Beräknad sysselsättningsökning under perioden 1965–1971

Beräknad sysselsättningsökning i företag som erhållit lokaliseringsstöd i relation till totalantalet sysselsatta inom industri år 1965.

Kolumn 33 Praktisk sysselsättningsökning under perioden 1965–1971 i procent av den beräknade

>100 markerar större faktisk än beräknad ökning
<0 markerar en negativ sysselsättningsutveckling

Göteborgs Offsettryckeri AB, Sthlm 72.2 040 S

Innehållsförteckning

A.1 Behov av ett enhetligt bakgrundsmaterial 1
A.2 Principer för urvalet av bakgrundsdata 2
A.3 Använda bakgrundsdata 9
A.4 Kommentarer till bakgrundsdata 28
Stockholms län 30
Uppsala län 34
Södermanlands län 38
Östergötlands län 42
Jönköpings län 46
Kronobergs län 50
Kalmar län 54
Gotlands län 58
Blekinge län 60
Kristianstads län 64
Malmöhus län 68
Hallands län 72
Göteborgs- och Bohus län 76
Älvsborgs län 80
Skaraborgs län 84
Värmlands län 88
Örebro län 92
Västmanlands län 96
Kopparbergs län 100
Gävleborgs län 104
Västernorrlands län 108
Jämtlands län 112
Västerbottens län 116
Norrbottens län 120
A.5 Använda regionindelningar 124
A.6 Teckenförklaring 127
Tablåer 1–46

B LÄNSVIS SAMMANFATTNING AV LÄNSPROGRAM 1970

B.1 Inledning

B.1.1 Kommentar till sammanfattningarna

Länsprogram 1970 i sin slutliga form redovisades av länsstyrelserna till inrikesdepartementet omkring årsskiftet 1971–1972. I det följande lämnas en sammanfattning av länsprogrammen för varje län. Huvudvikten läggs därvid på åtgärdsförslag och problembeskrivningar som i länsprogrammen utgör motiv för insatser. En kort redogörelse lämnas också för investeringsplaneringen.

Kommunerna har i enlighet med anvisningarna beretts tillfälle att till länsstyrelserna framföra synpunkter och förslag i samband med programarbetet. Detta har skett dels i form av enkäter hos kommunerna, dels vid konferenser och överläggningar mellan företrädare för länsstyrelser och kommunala organ. Kommunernas förslag har sedan ingått i det underlagsmaterial som har legat till grund för länsstyrelsens programformulering. I en del länsprogram har kommunernas förslag sammanfattningsvis refererats.

En preliminär version av länsprogrammen remitterades av länsstyrelserna till kommunerna, kommunblockens samarbetsnämnder, landstingen och vissa andra organ för yttranden. I den utsträckning som sammanfattningar av remissyttrandena och länsstyrelsens kommentar till dessa har redovisats i länsprogrammen återges de i de följande sammanfattningarna.

B.1.2 Anvisningar för upprättande av länsprogram 1970

Genom beslut den 28 mars 1969 uppdrog Kungl. Maj:t åt länsstyrelserna att – med utgångspunkt i resultatet av länsplanering 1967 och med beaktande av vad föredragande departementschefen anfört i ämnet vid anmälan av länsplanering 1967 i 1969 års statsverksproposition – försöksvis utarbeta konkreta regionalpolitiska handlingsprogram för länen. Dessa handlingsprogram har fått benämningen länsprogram 1970. Övriga statliga myndigheter skulle biträda länsstyrelserna i arbetet med länsprogrammen i de delar det berörde deras ämbetsområden.

Enligt anvisningarna för verksamheten skulle länsstyrelsen/planeringsrådet analysera de problem som den regionala utvecklingen aktualiserar samt utarbeta handlingsprogram för lösning av dessa problem. I likhet med länsplanering 1967 borde handlingsprogrammen i så stor omfattning som möjligt avse tiden fram till år 1980. Redovisningen skulle grupperas kring tre huvudtyper av åtgärder

- sysselsättningspolitiska åtgärder, avseende dels allmänna åtgärder för att stimulera sysselsättningen i länet, dels selektiva åtgärder, t. ex. sådana som avser att påverka förhållandena i vissa orter,

- socialpolitiska åtgärder, innefattande åtgärder för att bereda sysselsättning av mer temporär natur och trygga en tillfredsställande serviceförsörjning i områden där enligt gjorda bedömningar en tillbakagång tedde sig ofrånkomlig,
- prioritering mellan kommunblocken av investeringsbehoven inom den offentliga sektorn.

I prop. 1970:75 om den fortsatta regionalpolitiska stödverksamheten m. m. angavs vissa riktlinjer för utformandet av ett regionalpolitiskt program för hela landet. Ett huvudmoment i ett sådant program skulle vara en klassificering av orter och regioner med angivande av lämpliga åtgärder för att lösa de problem som är förknippade med resp. ortstyp.

Genom beslut den 9 juli 1970 anbefallde Kungl. Maj:t länsstyrelserna att i arbetet med länsprogram 1970 beakta vad departementschefen i nämnda proposition samt vad stats- och bankoutskotten i sina utlåtanden därutöver hade anfört och i enlighet därmed göra en klassificering av orterna i länen.

Arbetet med det regionalpolitiska handlingsprogrammet förutsattes i anvisningarna ske i intimt samarbete mellan länsstyrelsen/planeringsrådet och kommunerna i samband med både insamlingen av planeringsunderlaget och utformningen av handlingsprogrammet. Handlingsprogrammet skulle utmynna i en prioritering av insatsbehoven mellan kommunblocken.

Det för planeringen behövliga underlagsmaterialet skulle insamlas av länsstyrelserna genom enkäter till kommunerna, vari dessa fick redogöra för sina sysselsättnings- och serviceproblem samt också lämna förslag till åtgärder för att lösa dessa. Kommunerna skulle dessutom redovisa sina investeringsplaner för tiden fram till år 1975, för större investeringar fram till år 1980. Huvuddelen av dessa investeringsuppgifter kunde hämtas ur kommunernas ekonomiska långtidsplanering (KELP). Investeringsplaner skulle också hämtas från landstingen och vissa statliga organ. Sedan det inkomna materialet ställts samman kommunblocksvis och bedömts sektor för sektor av resp. fackorgan i länet, skulle överläggningar hållas med kommunerna resp. samarbetsnämnderna i kommunblocken, varvid borde bl. a. klarläggas vilka förändringar som skulle uppstå i investeringsbehoven om planeringsnivån anpassades till målsättningen i länsplanering 1967.

Enligt anvisningarna skulle planeringen ha formen av prioritering av investeringsbehoven mellan olika kommunblock. En första prioritering skulle göras sektor för sektor av berörda fackorgan i länen med uppdelning av investeringsbehoven i tre prioriteringsgrupper. Till grupp I skulle de mest angelägna projekten föras i en omfattning som svarade mot den investeringsram som gällde för sektorn i länet år 1969. Investeringar som inte rymdes inom denna ram skulle hänföras till två lika stora grupper och de minst angelägna behoven därvid föras till grupp III. I de fall en investeringsram på grund av brister i statistiken e. d. inte kunde fastställas på detta sätt skulle till prioritetsgrupp I hänföras 60 % av det redovisade

investeringsbehovet och återstoden fördelas lika på prioritetsgrupperna II och III. Dessa sektoriella prioriteringar skulle därefter prövas av länsstyrelsen/planeringsrådet med hänsyn till de för länets kommunblock uppställda regionalpolitiska målsättningarna samt till kravet på samordning mellan olika sektorer (regionalpolitisk prioritering).

Länsprogram 1970 skulle först utarbetas i en preliminär version och remitteras till kommunerna och kommunblockens samarbetsnämnder samt landstingen för yttrande. Efter remissbehandlingen skulle länsstyrelserna/planeringsråden utarbeta ett slutligt program och redovisa det till inrikesdepartementet.

B.2 Stockholms län

B.2.1 Synpunkter på uppläggningen av planeringsverksamheten

Länsstyrelsen betonar de värdefulla erfarenheter hela planeringsomgången har givit och att den varit av värde för att ge stadga åt den kommunala långtidsplaneringen. Planeringen har varit av betydelse för länsstyrelsens möjligheter till överblick och samordning.

Med anledning av kraven på att dämpa storstadstillväxten understryker länsstyrelsen vikten av att även Stockholms län kan planera för en långsiktig balanserad utveckling. Länsprogrammet präglas i hög grad av den expansiva utveckling som har ägt rum. Den har bl. a. gett upphov till bekymmersamma obalansproblem. Bakgrunden till länets nuvarande situation och problem är de krav utvecklingen har ställt på kommunernas och landstingens ekonomi. Uttaxeringsbehovet har drivits upp till en sådan nivå att behovet av en andhämtningspaus är uppenbart.

Även för 1970-talet måste man räkna med en expansiv utveckling. De krav programmet redovisar beror till mindre del på nettoinflyttningens storlek.

Länsprogram 1970 ger inte en fullständig bild av behovsläget. Bl. a. är underlagsmaterialet för investeringsplaneringen av skiftande kvalité. En annan orsak är den obalans som f. n. råder mellan behov och resurser. Summering av planer som bygger på begränsad tillgång på resurser ger inte en komplett bild av behoven. Stora investeringsbehov överflyttas av denna anledning till andra hälften av 1970-talet.

Länsstyrelsen betonar att länsprogrammet vilar på osäkra förutsättningar i fråga om länets fortsatta utveckling. Särskilt betonas att länets situation kommer att ytterligare försvåras om inflyttningen blir större än vad programmet antar. I fråga om strävandena att dämpa storstädernas tillväxt varnar länsstyrelsen för experiment som kan leda till att den lönsamma och relativt väl fungerande ekonomiska enhet, som Storstockholm utgör, försvagas.

Länsstyrelsen påpekar planeringens karaktär av försöksverksamhet och anser det olyckligt om planeringen i detta skede skulle utgöra underlag för fördelningen av bostadsramar, stadsbidrag, låneutrymme m. m.

Länsprogrammet åskådliggör främst att den nuvarande bristsituationen i länet ställer stora krav på samhällsinsatser även vid försiktiga antaganden om länets fortsatta tillväxt. De krav som kommer att ställas är större än vad kommunerna och landstinget förmår bära utan vidgade statsbidragsramar och större utrymme på kapitalmarknaden.

Remissyttranden. I flertalet remissyttranden berörs arbetsfördelningen mellan stat och kommun. Därvid framhålls att länsprogram 1970 inte får försvaga den kommunala självstyrelsen. Principiellt anses det dock vara riktigt att staten anger ramar för den kommunala verksamheten. Fördelningen av de fastställda ramarna måste dock ankomma på kommunerna. Enligt *Stockholms kommun* borde länsstyrelsen mer än

som har skett anknyta till landstingets planeringsorgan och den interkommunala planeringsnämnden. *Landstinget* är berett att tillsammans med andra skapa ett gemensamt planeringsunderlag för både statliga och kommunala verksamheter. *Södertälje kommun* framhåller svårigheten att bedöma bostadsbyggandets fördelning innan det är klart vilken regionalpolitik som kommer att föras. Vidare att en verklig samplanering med full hänsyn till den kommunala självstyrelsen förutsätter alternativa befolkningsramvärden och att kommunerna bereds tillfälle att yttra sig innan målsättningen fastläggs.

B.2.2 Utgångspunkter för programformuleringen

Planeringsnivå

I länsprogrammet erinras om att enligt prognos 2 i länsplanering 1967 beräknades folkmängden uppgå till 1 832 000 personer år 1980. På grund av ändring i länsindelning och nedgång i nativiteten reviderades prognosen i den preliminära versionen av länsprogram 1970. Revideringen innebar en minskning av folkmängden till 1 786 000 personer år 1980. Enligt den reviderade prognosen skulle befolkningstillväxten öka från 24 000 per år till 33 000 per år i slutet av 1970-talet.

I det definitiva länsprogrammet har prognos 2 ånyo reviderats med hänsyn till flyttningsantagandena. Länsstyrelsen bedömer det inte vara realistiskt att utgå från en ökande tillväxt. Den reviderade prognosen antar att tillväxten kommer att stabiliseras på 1960-talets tillväxtnivå dvs. 21 000–25 000 personer per år. Inflyttningen beräknas till 13 000–16 000 personer per år.

Som skäl för sänkning av planeringsnivån anges bl. a. den allmänna lokaliseringspolitiken samt de av statsmakterna beslutade åtgärderna för att dämpa utvecklingen i storstadsregionerna. Översynen har gett till resultat att folkmängden år 1980 beräknas uppgå till 1 700 000–1 740 000.

Anpassad till nu gällande gränser för kommunblockslänet (1 januari 1972) ger prognosen följande fördelning inom länet.

Kommun/ kommunblock	Faktisk folkmängd		Prognoserad folkmängd			
	1965	1970	1975 lägre nivå	1975 högre nivå	1980 lägre nivå	1980 högre nivå
Norrtälje	36 858	38 181	38 700	38 700	39 000	39 000
Storstockholm	1 258 622	1 345 476	1 437 400	1 457 400	1 532 800	1 567 800
Södertälje	58 628	75 692	87 000	87 000	95 000	99 000
Nynäshamn	15 843	18 227	19 900	19 900	21 200	21 200
Kommunblockslänet	1 369 951	1 477 576	1 583 000	1 603 000	1 687 000	1 727 000

Under planeringsperioden beräknas den inomregionala omflyttningen i länet på grund av utglesning m. m. bli av samma storlek som den totala folkökningen. Länsstyrelsen anser att en befolkningsutveckling enligt den högre nivån - 1 727 000 invånare år 1980 -- skall ligga till grund för planeringen i länet.

I samband med revideringen av prognosen i den slutliga versionen lämnades kommunerna tillfälle inkomma med synpunkter.

Reservation. En ledamot av länsstyrelsen reserverar sig mot länsstyrelsens förslag till planeringsnivå eftersom denna innebär en planering för ökad storstadstillväxt och således inte är förenlig med den målsättning som riksdagen antagit.

Remissyttranden. De flesta remissinstanserna accepterar prognosen i den preliminära versionen av länsprogram 1970 för länet. I regel yrkar kommunerna på högre planeringsnivå för egen del. Undantag utgör *Danderyds, Järfälla* och *Sollentuna kommuner* som föreslår en sänkning. *Norrtälje kommun* anser att de föreslagna åtgärderna motiverar en högre befolkningsmålsättning. *Stockholms kommun* varnar för att det kan bli omöjligt att rätta till sociala problem och ojämlikheter av olika slag om strävan att dämpa expansionen blir alltför omfattande. Åtgärderna måste syfta till en ökad balans i den regionala utvecklingen och inte mot välfärdsutvecklingen. *Nynäshamns kommunblock* menar att dämpningen av Storstockholm inte får drabba blocket. *Storstockholms planeringsnämnd* anför att revideringen borde ha fått anstå till nästa prognosomgång. *Landstinget* framhåller att den reviderade prognosen inte minskar det behov av resurser som föreligger.

Länsstyrelsens kommentar. En planeringsnivå uttryckt i en framtida folkmängd ger inte ett rättvisande mått på de resurser som krävs för en nödvändig utbyggnad och förändring av den fysiska strukturen i regionen. Inom så gott som samtliga sektorer av samhällsbyggandet i regionen råder eftersläpningar i förhållande till de krav som i första hand riktas mot kommunerna. Om befolkningstillväxten i Norrtälje kommun blir starkare än den beräknade måste prognoserna successivt omprövas. Prognosen för Nynäshamnsblocket markerar länsstyrelsens inställning att blocket ej skall omfattas av åtgärder för dämpning av Storstockholms tillväxt. Sänkningen av länets planeringsnivå berör endast Storstockholm och Södertälje.

Andra utgångspunkter för programformuleringen

Arbetspendling m. m. Enligt förslag till regionplan 70 kommer 60 % av arbetsplatserna att vara koncentrerade till större arbetsområden. Detta väntas medföra ökad arbetskraftspendling. En fungerande gemensam arbetsmarknad skulle bl. a. öka valfriheten i fråga om dels arbete och dels bostadsort i förhållande till arbete samt verka utjämnande på lönenivån för samma typ av arbete inom regionen. Länsstyrelsen framhåller emellertid att värdet av en gemensam arbetsmarknad med koncentration av arbetsplatserna inte får skymma de positiva sociala effekter en decentralisering av arbetsplatserna kan medföra.

Bostäder – kommunikationer. Kapaciteten på trafikledarna, främst de kollektiva, måste verka styrande på lokaliseringen av bostads- och arbetsområden. En arbetsgrupp inom förutvarande KSL har framhållit att ett bostadsbyggande enligt då gällande kommunala bostads-

byggnadsprogram 1970–1974 skulle kunna medföra en trafikstandardförsämring på vissa infartsleder om inte åtgärder vidtas för att sprida ut arbetstiderna. Det är enligt länsstyrelsens mening angeläget att samhällsutbyggnaden sker i områden som har eller bedöms få en god transportkapacitet. På längre sikt förutsätter fortsatt högt bostadsbyggande en kraftig satsning på kommunikationerna. För att detta skall kunna ske fordras en större medelstilldelning till länet.

Förnyelse och förtätning av äldre bostadsområden. I centrala delar av Stockholmsregionen finns äldre villa- och sommarstugeområden vilka är belagda med byggnadsförbud. Enligt länsstyrelsen skulle rent teoretiskt en förnyelse av dessa områden kunna medge ett befolkningstillskott motsvarande 200 000–300 000 människor. En stor del av utbyggnadsresurserna har använts för nybyggnadsområden vilket medfört att äldre områden har blivit eftersatta i olika avseenden, exempelvis beträffande vägar och va-anläggningar. Denna försummelse bör klaras finansiellt genom att äldre områden kompletteras med nya bostäder.

Ortsklassificering

Följande sammanställning visar länsstyrelsens klassificering av orter i länet.

Storstadsområde	Storstockholm (exklusive skärgårdsområdet)
Regionala tillväxtcentra	Norrtälje
Serviceorter	Skärgårdsområdet
Övriga orter	Södertälje, Nynäshamn

Remissyttranden. Remissinstanserna har genomgående ställt sig bakom länsstyrelsens förslag och särskilt understrukit betydelsen av Norrtäljes klassificering. Storstadsområdets avgränsning anses väl avvägd men flera kommuner pekar på att förhållandena varierar inom regionen och att det samlade begreppet storstad kan leda till en konservering av den nuvarande ojämna strukturen. *Norrtälje kommun* noterar med tillfredsställelse klassificeringen och anser att målsättningen bör höjas därefter.

Länsstyrelsens kommentar. Länsstyrelsen finner att kommunerna i länet står helt eniga bakom strävandena att bereda invånarna i Norrtälje kommun och skärgården bättre villkor genom speciell satsning på dessa områden bl. a. genom stöd från statsmakternas sida. Även om Nynäshamnsblocket inte har kunnat föreslås bli medtaget i en riksomfattande förteckning över kommunblock som behöver stödjas måste samhället följa utvecklingen i blocket med uppmärksamhet.

B.2.3 Sysselsättningspolitiska åtgärder

Bakgrund

Sysselsättningen inom industrin i länet minskade enligt länsprogrammet med drygt 15 000 personer mellan åren 1962 och 1968. Nedgången föll helt på arbetarsidan medan industrins förvaltningspersonal ökade.

Mot bakgrund av denna utveckling av industrins sysselsättning menar länsstyrelsen att det vore olyckligt om lokaliseringssamrådet skulle påskynda sysselsättningsminskningen inom industrin. Detta skulle motverka de regionalpolitiska strävandena att skapa ökad regional jämlikhet i ekonomiskt, socialt och kulturellt avseende.

I fråga om Norrtälje kommun anför länsstyrelsen att med hänsyn till ortens funktion som länsdelscentrum är det viktigt att en expansion kommer till stånd. Inom Hallstaviksområdet i kommunen är näringslivet ensidigt och behov av differentiering föreligger bl. a. för att vidga sysselsättningsmöjligheterna för kvinnor.

Vad gäller sysselsättningsförhållandena i skärgården framhåller länsstyrelsen att 30- 40 % av de förvärvsarbetande inte har sysselsättning hela året.

Beträffande Storstockholm anser länsstyrelsen att en i princip enhetlig arbetsmarknad bör eftersträvas så att lika lön erbjuds för samma slag av arbete i hela regionen. Det innebär vidare att från bostaden bör alla nå storstadens alla typer av arbetstillfällen och tillräckligt många arbetsplatser. Förutsättningen för att regionen skall kunna fungera som enhetlig arbetsmarknad är emellertid att trafiksystemet dimensioneras och utformas i linje härmed. Länsstyrelsen betonar att den kollektiva trafiken måste prioriteras. Härför krävs ökad statlig medelstilldelning.

Värdet av en gemensam arbetsmarknad med koncentration av arbetsplatserna bör dock enligt länsstyrelsen vägas mot de fördelar som en decentralisering av arbetsplatserna till bostadsområdena kan medföra i minskade kostnader för stadsbyggandet och positiva sociala effekter för den enskilde. Enligt länsstyrelsen måste också beaktas de grupper av befolkningen som är mindre rörliga.

I fråga om bostadsbyggnadsbehovet framhåller länsstyrelsen att en granskning av de plantekniska förutsättningarna anger en produktion om ca 98 000 lägenheter i Storstockholm åren 1971–1975. I de kommunala bostadsbyggnadsprogrammen för samtliga programkommuner i länet anges för samma period det möjliga byggandet till 136 636 lägenheter.

Länsstyrelsen har i samarbete med andra länsorgan gjort en bedömning av bostadsbyggnadsprojektens regionala lämplighet. Enligt denna bedömning föreligger bristande överenstämmelse mellan utbyggnaden av de tekniska systemen, framför allt mellan vatten- och avloppssystemet och trafiksystemet. Vatten- och avloppsfrågorna är tillfredsställande lösta medan kommunikationerna släpar efter. Kommunikationsnätet och dess planering måste i stor utsträckning bli vägledande för bostädernas lokalisering

och dimensionering under en så kort period som det här är fråga om.

Om det bostadsbyggande i Storstockholm som har fått högsta prioritet (98 850 lägenheter) skall kunna genomföras under perioden 1971–1975 får man acceptera vissa områden med lägre lämplighet. Därvid har hänsyn inte tagits till att vissa projekt är behäftade med låg planeringsberedskap och sannolikt inte kommer till stånd under planeringsperioden av den anledningen.

Vad kommunikationerna beträffar anför länsstyrelsen att en arbetsgrupp med företrädare för bl. a. förutvarande KSL, Stockholms stad och Storstockholms planeringsnämnd har undersökt förutsättningarna för en samordnad investeringsplan för trafikanläggningar inom Storstockholm. Utredningen redovisade år 1968 ett investeringsbehov i trafikanläggningar om ca 5,3 miljarder kr. fram till 1980.

Långtidsplanen för vägbyggandet för perioden 1970–1979 anger som ram för Stockholms län ungefär 1,3 miljarder kr för byggande av riksvägar och primära länsvägar. För samma period har vägverket utarbetat en plan för den del av huvudnätet som faller under det kommunala huvudmannaskapet. Investeringarna anges till 1,2 miljarder kr och i T-banebyggen till ungefär 900 milj. kr.

I flerårsplanen för väg- och brobyggande för perioden 1970–1974 konstateras att rambeloppen för länet beträffande riksvägar och länsvägar har skurits ned för både år 1970 och år 1971. Länsstyrelsen bedömer de tilldelade ramarna som helt otillräckliga mot bakgrund av det växande trafikarbetet och regionens expansion. Om inte medelsramarna utvidgas kommer sannolikt inte heller det planerade bostadsbyggandet att kunna fullföljas.

Länsstyrelsen understryker med kraft behovet av ytterligare vägmedel bl. a. för att kunna realisera det behövliga bostadsbyggandet.

Utbyggnaden av pendeltågstrafiken betraktas som mycket angelägen med hänsyn till regionens allvarliga underförsörjning med kollektiva transporter.

Allmänna åtgärder

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram.

Norrtälje kommun bör komma i fråga för lokaliseringsstöd och beaktas vid utlokalisering av statlig och privat verksamhet. Vidare bör landstinget lokalisera verksamheter till Norrtälje kommun.

Länsstyrelsen framhåller värdet av en samordning av de regionala och kommunala insatserna i norra länsdelen både på utrednings- och verkställighetsstadiet.

I fråga om skärgården föreslår länsstyrelsen sammanfattningsvis

- att fler tjänster inrättas för tillsyn av allmän mark,
- att rationalisering av lots-, fyr- och tullväsendet bör vägas mot sjösäkerheten, servicen och kommunala skatteunderlaget. Är indragningar nödvändiga av andra orsaker bör undersökas om vård och tillsyn av fyrar m. m. kan ge ersättande sysselsättningsmöjligheter,

- att hemslöjd och konsthantverk bör stimuleras,
- att kommunala markberedskapen bör förstärkas,
- att arbetet med att utforska och stimulera till lämpliga special- och trädgårdsodlingar bör intensifieras,
- att subventioner av godsbefordran för de i skärgården verksamma näringsidkarna införs,
- att skärgårdsborna bör i högre grad intresseras för investeringar i anläggningar som turister efterfrågar,
- att lån eller bidrag av olika slag bör kunna utgå för kostnader med anledning av byggnadsplaner,
- att hantverks- och servicekatalog angående den service som finns i skärgården sammanställs och distribueras till turister m. fl.,
- att skärgården bör få ta i anspråk de resurser som avsatts i reservationsanslaget för särskilda stödåtgärder i glesbygden.

Remissyttranden. Flera remissinstanser menar att sysselsättningsfrågorna inte är utpräglade glesbygdsproblem. Brist på arbetsplatser och dåliga förbindelser i delar av Storstockholm skapar samma problem. För att få balans mellan länets olika delar måste en utjämning av yrkesfrekvenser och löner ske. Härför krävs spridning av arbetsplatserna, upprustning av kommunikationerna, stöd åt glesbygdskommunerna.

Länsstyrelsens kommentar. Länsstyrelsen anser att de fördelar som är förknippade med en gemensam arbetsmarknad är så stora att en ur många synpunkter angelägen spridning måste hållas inom ramen för strävandena mot en enhetlig arbetsmarknad.

Utbyggnaden av de största arbetsområdena bör enligt länsstyrelsen, bl. a. på grund av nuvarande kommunikationsförhållanden, göras i en sådan takt att utrymme finns för satsningar på mindre och välbelägna arbetsområden.

B.2.4 Socialpolitiska åtgärder

Sysselsättningsskapande åtgärder av temporär natur

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. Eftersom förslag till åtgärder skall avse områden med vikande befolkningsunderlag berör länsstyrelsens förslag endast Norrtälje kommun och skärgården. Redan nu spelar arbetsmarknadsutbildning och beredskapsarbeten en viktig roll i Norrtälje kommun. Med hänsyn till kommunens sysselsättningsstruktur måste arbetsmarknadsmyndigheterna garanteras tillräckliga resurser för att kunna möta utvecklingen. Länsstyrelsen föreslår att en inventering av lämpliga objekt för beredskapsarbete i Norrtälje kommun och skärgården utförs. Som lämpliga projekt anges upprustning av vägnätet i Norrtälje och de allmänna bryggorna i skärgården.

Ur miljösynpunkt – framför allt beträffande värdefulla ängsmarker – har naturvårdsverket funnit att ersättning bör kunna utgå till lantbrukare villiga att hålla djur och bedriva slåtter. Både miljömässiga och sysselsättningsmässiga skäl talar för att sådana medel kommer Roslagen och skärgården till godo.

Åtgärder för att trygga serviceförsörjningen

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram.

I glesbygdsområdena inom Norrtälje kommun bör servicebussar för äldre och handikappade inrättas och en upprustning av de äldres bostäder komma till stånd. En förbättring av vägnätet bör ske bl. a. av trafiksäkerhetsskäl.

För skärgården föreslås sammanfattningsvis

- att tendenserna till tätortsbildningar på de större öarna förstärkes. Möjligheterna för butikerna att utöka hemsändningsservice bör undersökas och subventioner övervägas,
- att skärgårdsborna bör satsa på turistinriktad service,
- att möjligheterna till utökad satsning på både öppen och sluten åldringsvård bör undersökas,
- att turismen bör kompletteras med en mer utbyggd och organiserad dagsutflyktsverksamhet baserad på kollektiva transportmedel,
- att befintliga skolor i största möjliga utsträckning bör bibehållas. I framtiden bör prövas om statsbidrag inte kan utgå fast elevantalet understiger gällande normer t. ex. genom proportionell reducering av bidraget. Vid otillräckligt elevunderlag bör upptagningsområdena kunna förändras oavsett gällande kommungränser. Dessutom bör samarbetet mellan ö- och moderskola fördjupas,
- att skärgårdsborna ges ökad möjlighet till vuxenutbildning. Nuvarande regler för gruppstorlek och bidrag försvårar denna typ av utbildning. Skärgården bör i detta avseende jämställas med allmänna stödområdet,
- att bättre samordning av befintliga kommunikationer kommer till stånd. Det gäller att samordna olika typer av transporter med skilda huvudmän (försvaret, sjöfartsverket, postverket m. fl.) såväl tids- som områdesmässigt med huvudsystemet (vägar, färjor, tåg osv.),
- att stegrade krav på allmän service med åtföljande ökade kostnader för kommunerna bör kunna täckas genom olika avgifter.

Länsstyrelsen framför slutligen under detta avsnitt några synpunkter på vissa socialpolitiska frågor i Storstockholm. I fråga om bostäderna i regionen framhålls att en stor del av dem har låg standard. Studier av sambandet mellan bostadsstandard och andra förhållanden, såsom de boendes inkomst, ålder m. m., visar att de som bor i områden med hög andel gamla och omoderna lägenheter till stor del är äldre personer med låga inkomster. Även andra typer av sociala problem förekommer i dessa områden.

En ökad saneringsverksamhet är nödvändig och socialt angelägen. Den medför emellertid problem både för den befolkning som berörs och för de kommunala myndigheterna. Förnyelse av bostäder i de tätt bebyggda delarna av regionen sker oftast på så sätt att flera hus eller bostadskvarter rivs samtidigt och bebyggs i ett sammanhang. Detta innebär att de boende ofta måste flytta från en invand miljö. De blir därvid ofta hänvisade till nya bostadsområden med väsentligt högre hyresnivå i andra delar av

regionen, eftersom svårigheter föreligger att skaffa fram ersättningsbostäder på någorlunda oförändrade villkor. För dem som inte kan få bostadsbidrag är ofta hyran för de lägenheter de erbjuds alltför hög.

Bostadsbyggandet i regionen sker i stor utsträckning i exploateringsområden utan anslutning till äldre bebyggelse. I de fall dessa områden innehåller både småhus och flerfamiljshus uppdelas de ofta efter bostadstypen i stora från varandra skilda områden. Genom separation av olika typer av bostäder uppstår skillnader mellan olika bostadsområden i de boendes ålderssammansättning, genomsnittlig inkomstnivå m. m. Förutom de stockningsproblem som uppstår i de nybyggda områdena beträffande barnstugor, skolor m. m., kan dessa skillnader även medföra sociala problem av annan karaktär.

Beträffande frågan om arbetsplatser i anslutning till bostadsområden anför länsstyrelsen att vid bedömning av de fördelar en gemensam arbetsmarknad baserad på koncentration ger måste även konsekvenserna beaktas för de människor som är beroende av eller önskar att arbetsplatsen ligger nära bostaden. Behovet av arbetsplatser i nära anslutning till bostäderna bedöms vara stort. Länsstyrelsen anser det vara rimligt att även dessa grupper får sina krav tillgodosedda.

Remissyttranden. Från flera remissinstanser framhålls att det saknas ett klart målsättningsresonemang i länsprogrammet om vilken miljö som eftersträvas för länets invånare. Denna brist blir särskilt kännbar eftersom en sådan målsättning saknas även i andra regionala planer. Därför borde en mer ingående analys av nuvarande sociala förhållanden ingå i länsprogrammet.

Ett vanligt tema i remissvaren är att sysselsättningspolitiska åtgärder medför att behovet av särskilda socialpolitiska insatser begränsas. En decentraliserad arbetsmarknad bedöms sålunda motverka glesbygdens avfolkning och därigenom bidra till att behålla ett tillräckligt befolkningsunderlag för många servicefunktioner. På samma sätt bidrar förbättrade kommunikationer direkt och indirekt till att bibehålla en önskvärd servicenivå. Dessa synpunkter gäller enligt remissinstanserna såväl de rena glesbygdsområdena i länet som vissa områden inom Storstockholm.

Norrtälje kommun framhåller att den ökade fritidsverksamheten medför ett starkt behov av förbättrade kommunikationer. Vägarna måste upprustas och all kollektiv trafik inom kommunen (även passbåtstrafiken) bör samordnas mellan Storstockholms lokaltrafik och Waxholmsbolaget. Kommunen föreslår dessutom att någon form av skatt på fritidshus bör införas i värdkommunerna, så att de fritidsboende själva får deltaga i kostnaderna för den service de måste tillförsäkras. *Stockholms läns företagareförening* framhåller att det på grund av rådande äganderättsförhållanden är förenat med mycket stora svårigheter att åstadkomma sådana tätortsbildningar som föreslagits för skärgården.

Flera kommuner varnar för de negativa sociala effekter som blir följden om bostadsbyggandet forceras utöver vad planberedskapen tillåter. Följdinvesteringar av skilda slag måste följa omgående så att nya samhällsbildningar får omedelbar tillgång till nöjaktig social, kommersiell och

kulturell service. Nybyggda områden uppvisar nu ofta stora sociala brister. *Huddinge kommun* anför att länsstyrelsen i länsprogrammet pekar på och närmare utvecklar de problem av social och kommunalekonomisk natur som sammanhänger med stor inflyttning av unga personer med relativt låga inkomster i de nyproducerade bostadsområdena inom regionen.

Länsstyrelsens kommentar. Den tyngst vägande invändningen mot länsstyrelsens förslag till socialpolitiska åtgärder riktar sig mot att en socialpolitisk målsättningsdiskussion för Storstockholm saknas. Länsstyrelsen vill understryka att detta är en stor brist som bör uppmärksammas mer än hittills av alla berörda organ. Vidare är det angeläget att anvisningarna för framtida länsprogram kompletteras så att alla ortskategoriers problem systematiskt blir behandlade. Länsstyrelsen delar de framförda synpunkterna på den sociala betydelsen av goda sysselsättningsmöjligheter och kommunikationer.

De ökade sociala kostnader som den snabba utbyggnaden av regionen medför har påtalats av flera remissinstanser. Länsstyrelsen anser att detta är mycket väsentliga problem för kommunerna i regionen, men framhåller att de sociala behoven inte får eftersättas. Länsstyrelsen understryker särskilt de synpunkter som framförts beträffande saneringS- och utbyggnadsproblematiken.

B.2.5 Investeringarnas regionala fördelning

Planeringsunderlag

Till grund för redovisningen och prioriteringen av kommunernas/kommunblockens investeringsbehov för perioden 1971–1975 ligger i huvudsak KELP 70.

Länsstyrelsen påpekar att betydande skillnader föreligger mellan kommunerna i fråga om KELP-materialets kvalitet. Bl. a. avtar uppgifternas tillförlitlighet mot planeringsperiodens slut.

Länsstyrelsen anser det betydelsefullt att investeringsplaneringen får en totalekonomisk inriktning. I samband med KELP 70 har länsstyrelsen försöksvis inlett en årlig analys av den kommunalekonomiska långtidsplaneringens antaganden och konsekvenser. Enligt länsstyrelsen är det dock väsentligt att i kommande planeringsomgångar ytterligare analysera sambanden mellan de kommunala drifts- och investeringskostnaderna.

Länsstyrelsen understryker att KELP utgör försöksverksamhet och att den ännu inte kan utgöra ett fast underlag för beslut från statsmakternas sida.

Enligt länsstyrelsen är det ofrånkomligt att en realistisk planering måste styras av resursramarna. En summering av investeringsplanerna kan således komma att avvika väsentligt från vad en behovsanalys för länet som helhet skulle redovisa.

I tabell B.2:1 redovisas i sammandrag primärkommunernas och landstingets investeringsbehov samt bostadsbyggnadsbehovet enligt de kom-

munala bostadsbyggnadsprogrammen. Primärkommunernas investeringar har fördelats på huvudtitlar enligt K-planen. I redovisningen ingår inte samtliga kommunala investeringsområden. Exempelvis innefattas inte exploateringsinvesteringar i anslutning till bostadsbyggandet i redovisningen. Vidare har endast medtagits projekt som har kostnadsberäknats till 100 000 kr. eller mer. Detta innebär att redovisningen endast omfattar primärkommunala investeringar för 6,5 miljarder kr. eller ca 70 % av det totala investeringsbehovet i länets kommuner på ca 9,3 miljarder kr. för den aktuella perioden. De kommunala investeringsbehoven har i vissa fall justerats av berörda länsorgan och beräknas efter dessa korrigeringar uppgå till ca 8,8 miljarder kr. varav drygt hälften har underställts länsstyrelsens regionalpolitiska prioritering.

Bostadsbyggnadsbehovet för den aktuella perioden uppgår till 136 636 lägenheter enligt de kommunala bostadsbyggnadsprogrammen.

Av tabell B.2:1 framgår att investeringsbehoven varierar mellan olika huvudtitlar. Enligt planerna faller 64 % av de primärkommunala investeringarna inom huvudtitel 3 (byggnads- och planväsen, gatu- och parkförvaltning, sport och friluftsliv) och huvudtitel 5 (industriell verksamhet).

Kommunerna/kommunblocken redovisar varierande investeringsbehov inom olika huvudtitlar. Exempelvis faller 9 % av Norrtälje kommuns investeringar på huvudtitel 3 och 44 % på huvudtitel 6 (undervisning och annan kulturell verksamhet) medan motsvarande andelar för Solna/Sundbybergs kommunblock är 48 % resp. 16 %.

Av den del av landstingets redovisade investeringsbehov (exkl. landstingets trafikverksamhet), som har fördelats på kommuner/kommunblock, faller 30 % på Stockholms kommun och 46 % på Huddinge kommun.

Regionalpolitisk prioritering

Den föreskrivna indelningen av investeringarna i prioritetsgrupper har inte kunnat genomföras helt enligt anvisningarna. Länsstyrelsen pekar härvid på att investeringar som gäller invånarnas primära behov av bostäder, kommunikationer och samhällelig service i sin helhet måste ges högsta prioritet när det gäller att avhjälpa en bristsituation. Följaktligen har på grund av det stora utbyggnadsbehovet i länet 80 % av planerat bostadsbyggande hänförts till prioritetsgrupp I.

Bostadsbyggandet har prioriterats mot bakgrund av regionala lämplighetsaspekter. Härvid har planberedskap, genomförandemöjligheter samt olika kvaliteter bedömts av berörda länsexperter. Även vid prioriteringen av vissa sektorer såsom t. ex. gator och vägar, vatten och avlopp samt skolor har en samordnad bedömning eftersträvats.

Enligt länsstyrelsen är det angeläget att anvisningarna för prioriteringsförfarandet ses över så att jämförbarhet möjliggörs mellan länen.

Länsstyrelsen framhåller att flera svårigheter finns vid fördelningen av

resurserna i länet. Parallellt med expansionsproblem i de centrala delarna har länet glesbygdsproblem och andra speciella problem i skärgårdsområdet och övriga yttre delar av länet. Dessa förhållanden innebär även stora anspråk på kommuner och landsting samtidigt som ökade krav ställs på statliga bidragsramar.

Utfallet av länsstyrelsens prioritering åskådliggörs med hjälp av cirkeldiagram i figurerna B.2:1, B.2:2 och B.2:3. Cirklarnas ytor är proportionella mot de redovisade bostadsbyggnads- resp. investeringsbehoven.

R e m i s s y t t r a n d e n. Ett flertal remissinstanser understryker att den kommunala självstyrelsen inte får försvagas av den planering som länsprogram 1970 är inledning till. Härvid framhålls att det är principiellt riktigt att statliga ramar ges för den totala kommunala verksamheten. Fördelningen av resurserna inom de fastställda ramarna måste dock ankomma på kommunerna. Vidare pekas på betydelsen av en fördjupad samverkan vid planeringen mellan statliga och kommunala organ. Från många håll framhålls emellertid vikten av att länsprogrammet kompletteras med bedömningar av kommunernas reella möjligheter att genomföra investeringsplanerna, inte minst ur ekonomisk synpunkt och med avvägning mot driftbudgetens behov. Åtskilliga kommuner framhåller dessutom vikten av att de i KELP-materialet lämnade uppgifterna inte okritiskt får användas som underlag för en övergripande statlig planering, eftersom de är av varierande kvalitet och därmed inte direkt jämförbara mellan kommunerna. KELP får på nuvarande stadium endast betraktas som uttryck för ett planeringsalternativ av flera.

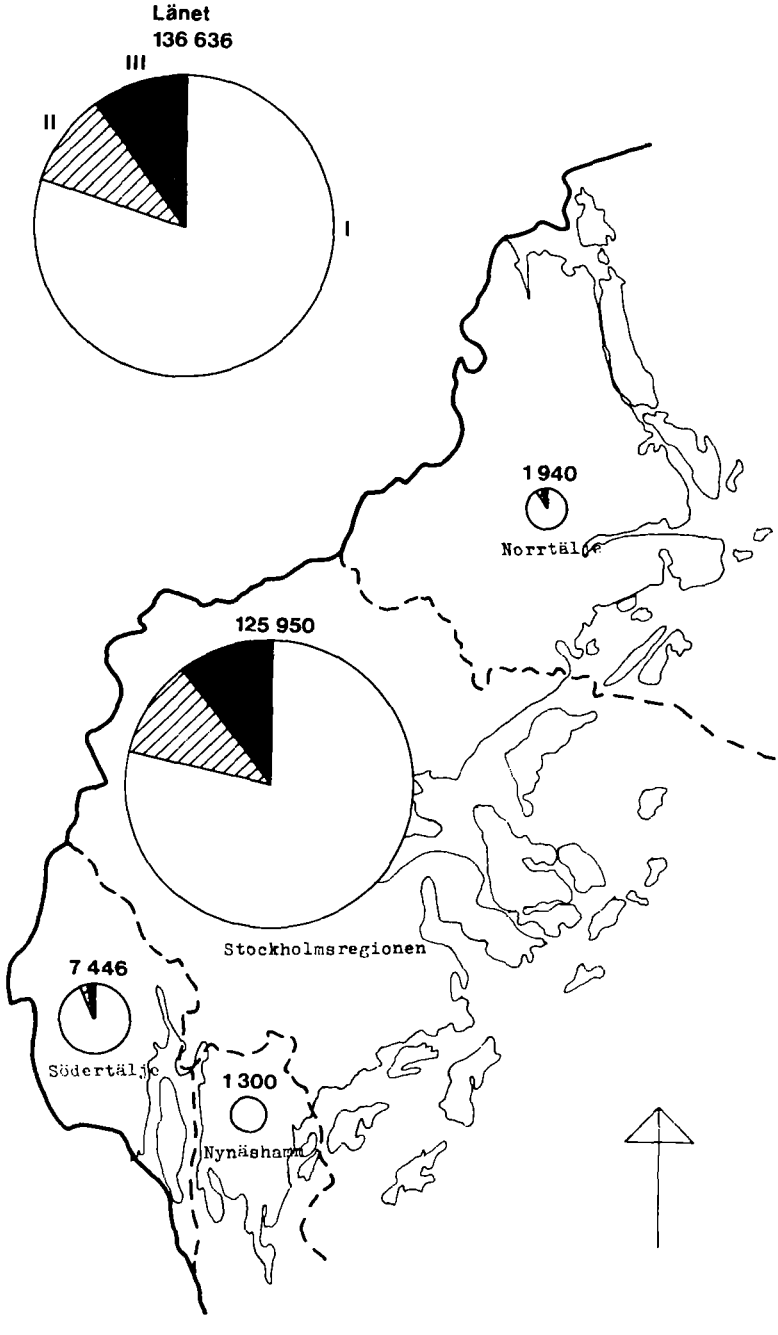
Tabell B.2:1 Kommunala investeringar perioden 1971–1975 i projekt om 100 000 kr. eller mer med fördelning på huvudtitlar i tusentals kr., bostäder i antal lägenheter

Kommun/ Kommunblock	Huvudtitel									Bostäder	Landstinget
	0–1	2	3	4	5	6	7	8	0–8		
Norrtälje	625	3 700	6 985	600	22 085	33 695	9 700	–	77 390	1 940	3 225
Sigtuna	–	–	20 084	–	38 144	18 003	9 700	–	85 931	2 613	–
Vallentuna	–	6 720	3 007	–	4 148	21 500	5 155	–	40 530	2 073	–
Vaxholm/Österåker	400	10 058	12 878	1 100	33 780	37 642	11 097	–	106 955	2 583	25 145
Upplands-Bro	–	–	6 421	–	2 255	22 400	6 550	–	37 626	3 675	–
Upplands-Väsby	220	–	14 075	–	35 470	53 882	4 475	–	108 122	4 635	3 420
Täby	2 500	15 177	45 391	–	27 035	55 500	23 800	–	169 403	4 060	40 320
Järfälla	230	–	55 561	–	46 591	59 138	17 655	–	179 175	3 229	1 310
Sollentuna	–	54 770	81 216	–	46 920	54 532	36 040	–	273 478	9 686	37 830
Danderyd	–	370	14 802	–	28 934	17 250	12 850	–	74 206	3 148	57 570
Solna/Sundbyberg	–	361	174 193	–	82 927	59 627	46 020	–	363 128	4 820	10 000
Lidingö	–	30 565	66 630	–	41 017	43 725	18 775	–	200 712	2 549	30 050
Ekerö	–	5 300	9 104	–	19 768	23 005	7 883	–	65 060	1 565	800
Stockholm	4 900	81 125	936 700	65 835	1 164 183	294 425	51 170	–	2 598 338	27 405	346 295
Nacka	2 000	5 200	109 385	–	84 093	110 308	44 770	–	355 756	9 798	810
Gustavsberg	–	200	–	–	18 350	12 150	5 400	–	36 100	1 400	–
Botkyrka/Salem	7 000	20 200	53 170	–	168 405	210 325	49 174	–	508 274	18 852	45 920
Huddinge	8 000	7 800	117 729	–	156 909	122 638	51 807	–	464 883	14 450	523 710
Tyresö	4 950	–	18 275	–	13 855	50 180	12 670	–	99 930	1 813	915
Haninge	3 000	10 500	31 331	–	44 920	51 330	27 822	–	168 903	7 594	2 025
Nynäshamn	609	5 693	12 575	1 000	26 785	21 670	3 216	–	71 548	1 304	2 895
Södertälje	620	400	75 481	9 785	127 806	71 095	33 987	–	319 204	7 446	9 330
Kommunblockslänet	35 054	258 139	1 864 993	78 320	2 322 730	1 444 020	489 716	–	6 492 972	136 636	1 415 570[1]

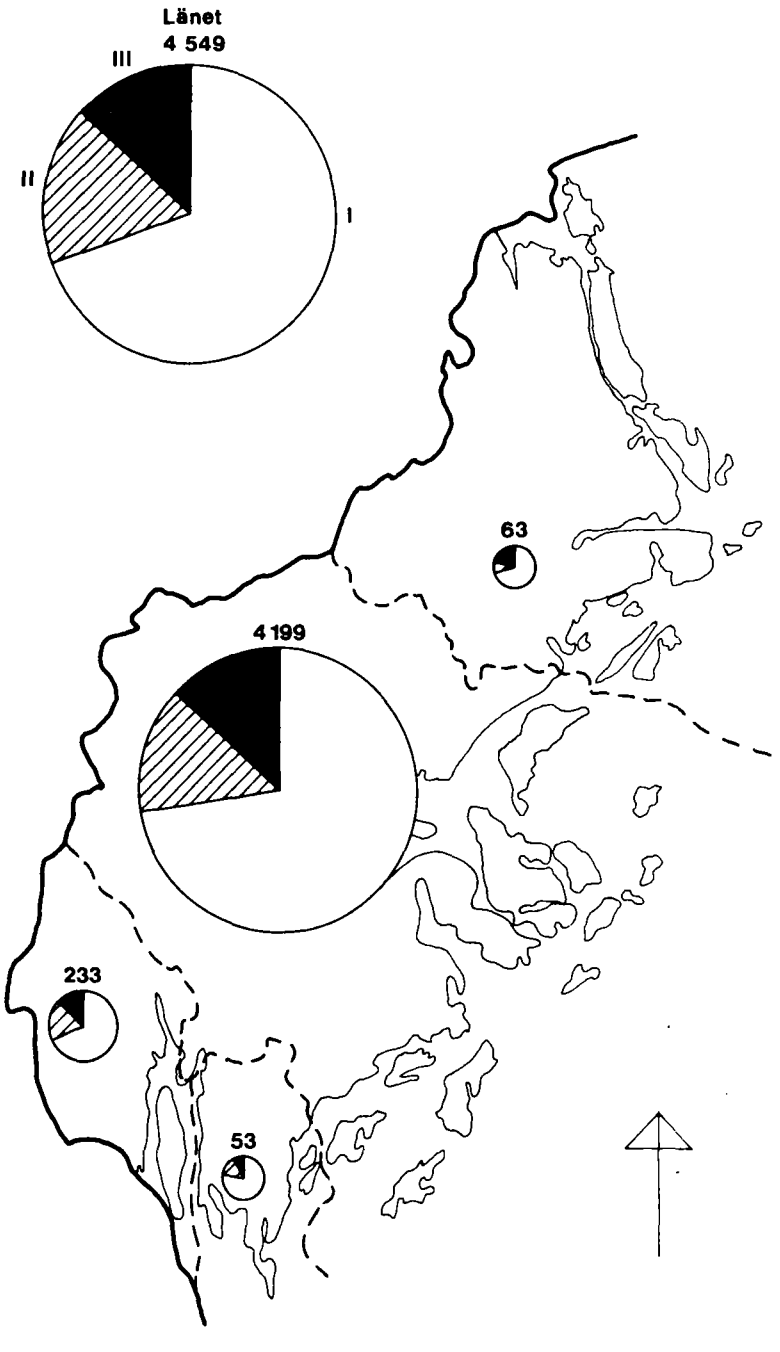
Titelkod

0–1 Centralförvaltning, rätts- och samhällsskydd samt folkbokföring och beskattning
2 Fastighetsförvaltning och bostadsförsörjning
3 Byggnads- och planväsen, gatu- och parkförvaltning, sport och friluftsliv
4 Hamnar, kommunikationer och näringsliv
5 Industriell verksamhet
6 Undervisning och annan kulturell verksamhet
7 Socialvård och socialförsäkring
8 Hälso- och sjukvård

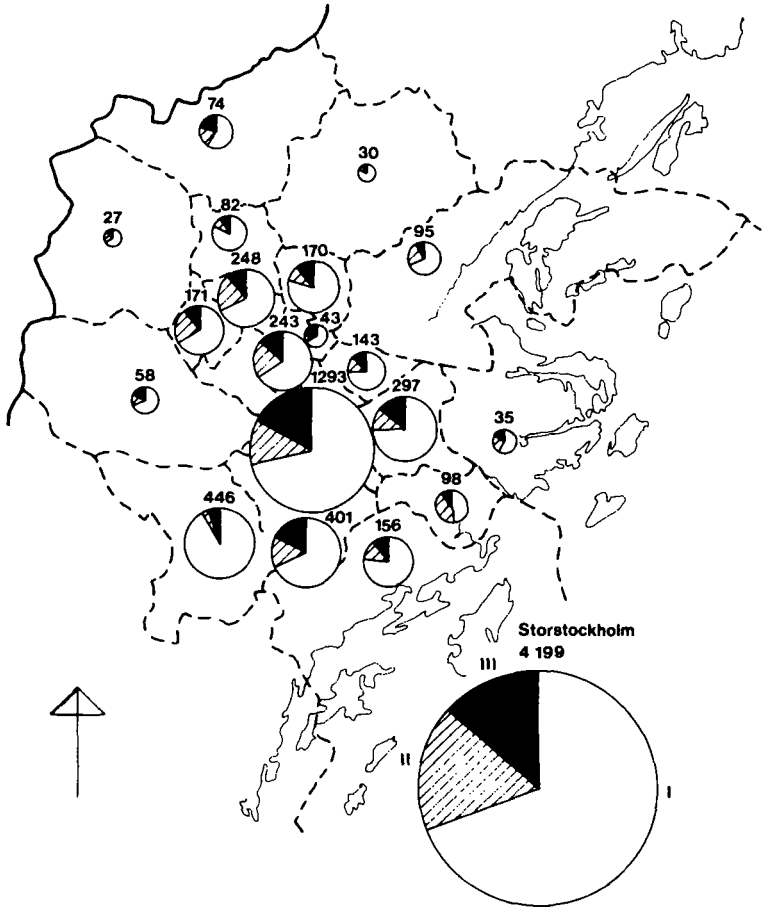
[1] Exkl. landstingets kostnader för trafikverksamhet (1 410 100 kr.) samt planerade investeringar vilka inte geografiskt har preciserats (128 540 kr.).

Figur B.2:1 Regionalpolitisk prioritering av primärkommunernas bostadsbyggnadsbehov för perioden 1971–1975, antal lägenheter

Figur B.2:2 Regionalpolitisk prioritering av primärkommunernas investeringsbehov för perioden 1971–1975, miljontals kr.

Figur B.2:3 Regionalpolitisk prioritering av primärkommunernas investeringsbehov för perioden 1971–1975, miljontals kr.

B. 3 Uppsala län

B. 3.1 Synpunkter på uppläggningen av planeringsverksamheten.

Vad gäller planeringsunderlaget anser länsstyrelsen det vara orealistiskt att bedriva en regionalpolitik där man inte har möjlighet att uppställa mål i avsikt att korrigera en utveckling som ur olika synpunkter bedöms som oacceptabel eller mindre önskvärd. Förändringarna i samhällsutvecklingen är så snabba att möjligheter ständigt måste finnas att ändra en målsättning om förutsättningarna ändras.

Länsstyrelsen anser att det kan vara värdefullt att göra en ortsklassificering för hela landet. Resp. ortsgrupp inrymmer emellertid orter med olika karaktär och förutsättningar och deras roll i regionala sammanhang måste beaktas. I de fortsatta övervägandena bör ortsklassificeringen ytterligare differentieras. Även bland de orter som inte ingår i ortsklassificeringen finns ett stort antal orter som måste tillförsäkras fortsatt utveckling. Att de inte finns medtagna i programmet innebär inte att de är uteslutna i fråga om lokaliseringar.

De mål som satts upp på det näringspolitiska och socialpolitiska området är relativt allmänna. Även medlen är opreciserade. Skälet till detta är bl. a. att länsstyrelsen inte förfogar över medel som ger möjlighet att nämnvärt påverka utvecklingen.

De flesta problem som finns på samhällsbyggandets område kräver gemensamma överväganden mellan stat, kommun och näringsliv. Enligt länsstyrelsen krävs ytterligare samordnade överväganden innan gemensamma mål kan formuleras och behövliga medel anges. Vidare bör enligt länsstyrelsen ett översiktligt regionalpolitiskt handlingsprogram vara flexibelt och inte innehålla alltför långtgående preciseringar.

De mål som satts upp i länsprogrammet måste även ses som utgångspunkt för den fysiska planeringen.

Genomförandet av det regionalpolitiska handlingsprogrammet förutsätter fortsatta överväganden och samarbete mellan alla parter som påverkar den regionala utvecklingen. Länsstyrelsens avsikt är att följa upp programmet genom överläggningar med olika inblandade parter.

För att kunna genomföra en regional planeringsverksamhet med förankring i länen anser länsstyrelsen det nödvändigt att fördelningsbeslut delegeras till länsorganen. Statsmakten bör därför tilldela länen ramar för olika investeringsverksamheter.

B. 3.2 Utgångspunkter för programformuleringen

Planeringsnivå

Länsstyrelsen anför att länet under lång tid har haft en positiv befolkningsutveckling. I länsplanering 1967 konstaterades en tilltagande ökning under 1960-talet. Utvecklingen varierade emellertid inom länet. Länets södra del (Uppsala och Enköping kommunblock) karakteriserades

av befolkningsökning medan den norra länsdelen (Tierps kommunblock, Nordöstblocket och Älvkarleby kommun) redovisade en ogynnsam utveckling. Enligt prognos 2 i länsplanering 1967 skulle detta mönster i princip komma att bestå.

På grund av omfattande ändringar i läns- och kommunblocksindelningen har länsstyrelsen gjort en översyn av befolkningsprognosen i länsplanering 1967. Även skillnaden mellan den faktiska och prognoserade utvecklingen anser länsstyrelsen motivera en korrigering av prognosen. Eftersom nya näringslivs- och befolkningsprognoser senare skall utarbetas har länsstyrelsen inte gjort någon bedömning av utvecklingen längre än till år 1975.

För länet som helhet överensstämmer den faktiska utvecklingen relativt väl med den prognoserade. I vissa delar av länet föreligger dock markanta skillnader.

Länsstyrelsens översyn av prognos 2 i länsplanering 1967 har resulterat i en folkmängd på 237 600 personer i länet år 1975. Denna bedömning torde förutsätta en årlig nettoinflyttning med ca 2 500 personer. Den reviderade prognosen anges av länsstyrelsen som planeringsnivå.

Hittillsvarande befolkningsutveckling jämte folkmängd enligt prognos 2 och målsättning i länsplanering 1967 samt planeringsnivå för år 1975 framgår av följande tabell.

Kommunblock	Faktisk folkmängd		Prognos 2 1975	Målsättning 1975	Planeringsnivå 1975
	1965	1970			
Enköping	33 510	38 069	36 500	39 300	41 000
Uppsala	115 420	130 327	148 800	148 800	144 000
Nordöstblocket	17 908	18 642	18 300	18 300	20 000
Tierp	21 932	21 321	21 700	21 700	22 200
Älvkarleby	10 110	10 276	9 600	10 200	10 400
Kommunblockslänet	198 880	218 635	234 900	238 300	237 600

Höjningen av befolkningsantalet för Enköpings kommunblock sammanhänger med att den faktiska utvecklingen redan passerat den prognoserade för år 1975. Orsaken till denna utveckling är bl. a. expansionen i Håbo kommun. Hittillsvarande utvecklingstendenser och det förhållandet att nya verksamheter beräknas tillkomma anses motivera en höjning av planeringsnivån i förhållande till målsättningen i länsplanering 1967.

För Uppsala kommunblock motiveras sänkningen med att prognos 2 ger en alltför optimistisk utvecklingsbild. Nedjusteringen innebär en folkökning mellan åren 1970 och 1975 av ungefär samma omfattning som under perioden 1965–1970.

Planeringsnivån för Nordöstblocket har bedömts på grundval av den väntade utvecklingen bl. a. i befintligt näringsliv och genom lokaliseringen av kärnkraftverk till Forsmark. Höjningen av planeringsnivån för Tierps och Älvkarleby kommunblock har skett med hänsyn till den

väntade näringslivsutvecklingen och de senaste årens relativt gynnsamma befolkningsutveckling.

Remissyttranden. Flertalet remissinstanser ansluter sig till länsstyrelsens förslag till planeringsnivåer. *Enköpings kommun* påpekar den osäkerhet i utvecklingen som Håbo utgör. *Älvkarleby kommun* anser att kommunens planeringsnivå bör höjas med hänsyn till kommunens läge och näringslivets utveckling.

Ortsklassificering

Länsstyrelsen föreslår följande klassificering av orterna i länet.

Storstadsalternativ	Uppsala
Regionala tillväxtcentra	Enköping, Tierp
Serviceorter	Nordöstblocket
Övriga orter	Älvkarleby

Länsstyrelsen betraktar Uppsala som storstadsalternativ när det gäller verksamheter som bör eller måste samordnas med den högre utbildningen eller forskningen.

Enköping uppfyller de krav som ställs på ett regionalt tillväxtcentrum. Förslaget om Tierp som regionalt tillväxtcentrum är ett uttryck för länsstyrelsens strävan att länets norra del i vissa sammanhang skall fungera som en gemensam arbets- och serviceregion. Bl. a. har länsdelen i fråga om administrativa och judiciella indelningar sammanförts till en region med Tierp som huvudort. I Nordöstblocket bor närmare 20 000 människor som har relativt långt till närmast belägna regionala tillväxtcentrum. Någon gemensam serviceort för mer kvalificerad service finns inte, och enligt länsstyrelsen är det angeläget att en utvecklingsplan för blocket utarbetas som klarlägger var service och näringsliv i framtiden bör lokaliseras.

Remissyttranden. *Enköpings* och *Uppsala kommuner* ansluter sig till länsstyrelsens förslag. Uppsala kommun erinrar om betydelsen av en mer mångkärnigt betonad utbyggnad av Storstockholm emot en Mälarstad än vad som förutsatts i förslaget till regionplan för Stockholmstrakten. I ett sådant perspektiv skulle Uppsala bli ett storstadsalternativ i betydligt vidare bemärkelse. I Nordöstblocket diskuterar kommunerna centralortsfrågan. *Nordöstblockets samarbetsnämnd* framhåller att endast Östhammar eller Gimo kan komma i fråga som centralort. *Östhammars kommun* anser att endast Östhammar uppfyller de krav som kan ställas på huvudorten medan *Olands kommun* och *handelskammaren* anser Gimo vara den mest lämpliga centralorten. *Dannemora kommun* anser att man måste satsa på alla livskraftiga tätorter i service- och kommunikationshänseende för att människorna skall kunna bo kvar. *Älvkarleby kommun* framhåller att man bör frångå riktlinjerna för klassificeringen och anger att det i norra länsdelen finns fyra tätorter med tillväxtmöjligheter som kan fungera som centralorter i regionen, nämligen Skutskär, Tierp, Gimo och Östhammar.

B. 3.3 Sysselsättningspolitiska åtgärder

Bakgrund

Enligt länsprogrammet minskade under första hälften av 1960-talet sysselsättningen inom jord- och skogsbruk med drygt 2 600 personer. Avgången från dessa näringar beräknas under 1970-talet uppgå till 2 000 personer.

Andelen industrisysselsatta av samtliga förvärvsarbetande är lägre i länet än vad som gäller för riket. I mitten av 1960-talet sysselsatte industrin 27 % av länets samtliga förvärvsarbetande medan riksgenomsnittet var på 34 %. Orsaken härtill är främst den prägel som Uppsalas dominerande serviceverksamheter sätter på länets näringsliv.

Det finns emellertid i länet kommunblock där industrin svarar för 40–60 % av hela sysselsättningen. Största betydelsen har industrin i de norra och nordöstra länsdelarna med tyngdpunkten på cellulosa- och träindustin i Skutskär, stålverket i Söderfors, wallboardindustrin i Karlholm samt metall- och verkstadsindustrin i Tierp, Österbybruk och Gimo. Samtliga dessa orter utom Tierp kan betraktas som ensidiga industriorter, där det dominerande företaget svarar för den helt övervägande delen av sysselsättningen.

Under 1960-talet ökade sysselsättningen förhållandevis kraftigt inom metall- och verkstadsindustri, jord- och stenindustri samt kemisk industri. Svag sysselsättningsökning noteras för gruvindustri, träindustri samt den grafiska industrin medan massa-, pappers- och wallboardindustrin, livsmedelsindustrin, textil- och konfektionsindustrin samt sko-, läder- och gummiindustrin minskade sin sysselsättning. Industrin i länet domineras till antalet av små och medelstora företag. Nära 80 % av företagen hade mindre än 50 anställda.

Sysselsättningen i byggnads- och anläggningsverksamhet ökade med drygt 1 700 personer mellan åren 1960 och 1965. Större delen eller 85 % av denna ökning föll på södra länsdelen. Under senare delen av 1960-talet har tendenser till en mindre uppgång i sysselsättningen kunnat förmärkas. Beroende bl. a. på beslutet att bygga ett kärnkraftverk i Forsmark i Nordöstblocket torde efterfråga på byggarbetskraft bli hög under 1970-talet.

Den dominans som undervisning, forskning, sjuk- och hälsovård, handel och offentliga tjänster har i Uppsala ger givetvis också karaktären åt hela länets näringslivsstruktur. Vid mitten av 1960-talet var således inemot hälften av länets förvärvsarbetande befolkning sysselsatt inom servicesektorn. Motsvarande andel i hela riket var 46 %. Strukturskillnaden som föreligger mellan länet och riket beror på de direkta tjänsteproducerande näringarna främst i Uppsala, där bl. a. universitetet, lantbrukshögskolan, akademiska sjukhuset samt miltärförbanden utgör stora och expansiva arbetsplatser. Utvecklingen under den första delen av 1960-talet innebar också en kraftig andelsökning för de offentliga tjänstenäringarna som 1965 sysselsatte ca 30 % av de förvärvsarbetande. Däremot

har varuhandeln, samfärdsel m. m. en lägre sysselsättningsandel än riksgenomsnittet.

Sysselsättningsutvecklingen under den första delen av 1960-talet innebar ett tillskott på drygt 7 600 personer i länet eller närmare 25 %. Offentliga och andra tjänster svarade därvid för inte mindre än 5 100 av hela ökningen.

Allmänna åtgärder

Kommunernas förslag. Allmänt framförs krav på en förstärkning och differentiering av näringslivet samt ökade sysselsättningsmöjligheter för kvinnorna. Någon form av lokaliseringsstöd framförs också som önskvärt. Några kommuner anser att den låga bostadstilldelningen motverkar kommunala ansträngningar att stärka näringslivet. Tillgång på service och kommunikationer framhålls också av några kommuner som betydelsefulla när det gäller lokaliserings- och sysselsättningsfrågor.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. De åtgärder länsstyrelsen föreslår för att lösa problemen på arbetsmarknaden torde påverka utvecklingen först på litet längre sikt. De medel som är nödvändiga för att genomföra en del av de åtgärder som föreslås saknas för närvarande.

Flertalet av de åtgärder som föreslås förutsätter också att de utarbetas och genomförs i samarbete mellan statliga och kommunala organ samt näringslivets och arbetsmarknadens parter.

Länsstyrelsen föreslår sammanfattningsvis

att större resurser tilldelas länsförvaltningen så att en aktiv regional sysselsättningspolitik kan drivas från länsmyndigheternas sida,

att statens administrationsbidrag och landstingets bidrag till företagareföreningen höjs så att företagareföreningens rådgivningsverksamhet i bl. a. frågor om ekonomi och administration kan utökas,

att en översyn av den nu gällande områdesindelningen för lokaliseringstöd bör göras så att stöd skall kunna utgå till den norra länsdelen,

att målsättningen måste vara att verka för att alla kvinnor som önskar förvärvsarbeta kan ges tillfälle till det och att kommunerna aktivt verkar för att utöka barntillsynsmöjligheterna,

att omskolnings- och uppskolningsverksamhet decentraliseras så att kvinnorna ges större möjlighet att delta i utbildningen,

att strävan inrikats på att eliminera de risker som finns i arbetsmiljön. De arbetsuppgifter som kan klaras av äldre och handikappad arbetskraft bör förbehållas sådana arbetstagare. Från samhällets sida erfordras bl. a. att skyddad sysselsättning kan erbjudas i tillräcklig utsträckning.

att för att underlätta bl. a. kvinnornas inträde i arbetslivet kollektiva transporter mellan bostad och arbetsplats ordnas. I de fall transporter är nödvändiga för att tillgodose näringslivets behov av arbetskraft är det rimligt att företagen själva står för en del av kostnaderna för sådan trafik,

att arbetsgivaren intar en positiv inställning till deltidsarbete och arbetstidens förläggning,

att i den mån arbetskraftsefterfrågan måste lösas genom inflyttning de anpassningsproblem som uppstår för de inflyttade ägnas stor uppmärksamhet från i första hand företag, kommuner och fackliga organisationer,

att strävan inriktas på en större differentiering av näringslivet i de ensidiga industriorterna. Åtgärderna måste dock koncentreras till ett fåtal orter,

att ytterligare industri- och hantverkshus byggs och att möjligheter att uppföra dessa med statligt stöd bör finnas,

att kontaktverksamheten mellan de statliga myndigheterna, kommunerna och det enskilda näringslivet utökas.

Länsstyrelsen anför vidare att väg 292 som förenar Söderfors–Tierp–Örbyhus–Österbybruk–Gimo är betydelsfull för den regionala utvecklingen. En tidgareläggning av detta vägprojekt bör prövas i samband med revideringen av vägplanerna. Detsamma gäller länsvägarna 291 och 770 som förbinder Karlholmsbruk med Tierp samt väg 282 som sammanbinder Knutby–Almunge med Uppsala.

Vid revideringen av vägplanerna kan även andra vägar bedömas ha sådan betydelse ur regionalpolitisk synpunkt att de bör ges en annan prioritering än den som gäller.

Då kommunblocksreformen är genomförd kommer de nybildade kommunerna att tillhöra två eller flera riktnummerområden och därigenom taxeområden. Samtalskostnaderna blir därigenom olika i en och samma kommun. Enligt länsstyrelsen kan det finnas anledning att diskutera en ändring av riktnummer- och taxeområden så att respektive kommun så långt möjligt tillhör samma område.

R e m i s s y t t r a n d e n . Utöver de vägprojekt länsstyrelsen prioriterat redovisar kommunerna ett flertal vägprojekt som bör tidigareläggas.

Selektiva åtgärder

L ä n s s t y r e l s e n s f ö r s l a g t i l l h a n d l i n g s p r o g r a m .

Beträffande E n k ö p i n g s k o m m u n b l o c k bör ett mer differentierat och därmed mindre konjunkturkänsligt näringsliv eftersträvas genom etablering av industri- och serviceföretag såsom regionlager, industriserviceverksamhet, viss statlig verksamhet, serviceinrättningar m. m. För att underlätta etableringar bör övervägas att uppföra ett industri- och hantverkshus i Enköping. Om en gemensam arbetsmarknad med Enköping som huvudort skall kunna fungera tillfredsställande måste barntillsynsmöjligheterna och kommunikationerna i blocket förbättras. Håbo kommuns strävan att utveckla näringslivet och förbättra sysselsättningsmöjligheterna i Bålsta måste stödjas för att minska beroendet av Storstockholmsområdets arbetsmarknad.

I de orter där inga mer betydande nyetableringar kan väntas bör man sträva efter att skapa så goda utvecklingsbetingelser som möjligt för befintligt näringsliv.

Utlokalisering till U p p s a l a av olika verksamheter kan förväntas för vissa speciella verksamheter som kan dra fördel av följande faktorer

- stora utbildnings- och forskningsresurser
- goda vägförbindelser när motorvägen Stockholm–Uppsala byggts ut i sin helhet 1972, snabba och täta kommunikationer till Stockholm och närhet till Arlanda med möjligheter att bl. a. flygtransportera gods
- differentierad arbetsmarknad med tyngdpunkten på servicenäringar
- differentierat utbud på samhällsservice, kommersiell och kulturell service.

För att öka industrisysselsättningen i Uppsala och skapa en mer differentierad arbetsmarknad förordas åtgärder i form av ett mer utvecklat samarbete mellan kommunala myndigheter och företagarna, mark- och planberedskap för industriändamål, tillgång till lokaler i industri- och verkstadshus och en god bostadsförsörjning. Om Uppsalablocket skall fungera som en gemensam arbetsmarknad krävs en lämplig utformning av de kollektiva transporterna och en fortsatt utbyggnad av barntillsynen bl. a. i orterna runt Uppsala. Strävandena att inrätta en forskningsstation i Uppsala som skulle tjäna som förbindelselänk mellan forskning och näringsliv bör stödjas och skulle också kunna ge upphov till att ny kvalificerad industriell verksamhet utvecklas och förläggs till Uppsala.

I Nordöstblocket måste eftersträvas ett mer differentierat näringsliv och ökade arbetsmöjligheter för kvinnorna. Kärnkraftverket i Forsmark kommer att ge ett betydande antal människor sysselsättning. Därutöver behövs emellertid en komplettering av näringslivet. En utveckling av näringslivet kan dock inte klaras utan ekonomisk medverkan från statens sida. Förutsättningarna för ett industri- och verkstadshus bör undersökas. Barntillsynsfrågan måste lösas, i första hand i Östhammar och Öregrund, där en utbyggd barntillsyn för närvarande saknas. Den fortsatta samhällsutbyggnaden bör koncentreras till något centrum i blocket. I övrigt bör man inrikta sig på att vidmakthålla ett tillräckligt stort befolkningsunderlag för nuvarande serviceinrättningar. Stora möjligheter finns att utveckla turismen i blocket genom bruksmiljöernas speciella karaktär och tillgång till skärgårdsområde. En utökad turistnäring bör i första hand inriktas på det rörliga friluftslivet. Förutsättningarna för ett konferenshotell bör undersökas.

Tierp har länsmyndigheterna aktivt verkat för att utveckla till en för norra delen av Uppsala län betydande arbets- och serviceort. Även i framtiden bör utbyggnaden av samhällsservice och arbetstillfällen i blocket i första hand ske i Tierp. Länsstyrelsen anser att norra länsdelen bör bilda domkrets för en tingsrätt med tings- och kansliort i Tierp. För att underlätta nyetablering av industrier krävs bl. a. en god industrimarkberedskpp. Den sysselsättningsökning i Tierp som eftersträvas får inte bli av den omfattningen att arbetskraftsbrist uppstår för befintligt näringsliv.

I de orter där inga mer betydande nyetableringar kan väntas bör man sträva efter att skapa så goda utvecklingsbetingelser som möjligt för det näringsliv som väntas bli bestående.

För att Tierp skall kunna fungera som gemensam arbets- och serviceort måste kommunikationerna till och från Tierp förbättras och barntillsynen i de större orterna i blocket byggas ut.

I Älvkarleby kommun bör kommunen och länsorganen gemensamt verka för lokalisering av lättare sysselsättning för att åstadkomma ett mer differentierat näringsliv. Genom det nya industriområde som planeras i Skutskär skapas bättre utvecklingsbetingelser för det befintliga näringslivet och bättre möjligheter för nytillkommande verksamheter att etablera sig. Förutsättningarna för att uppföra ett industri- och hantverkshus bör undersökas. Turistattraktionerna i kommunen bör tillvaratas genom en fortsatt satsning på fritidsanläggningar.

Remissyttranden. Kommunernas resmissynpunkter överrensstämmer till stor del med länsstyrelsens förslag till allmänna och selektiva åtgärder. *Älvkarleby kommun* anser dock att länsstyrelsen anlägger en negativ syn på kommunens förutsättningar för nyetableringar. *Uppsala kommun* framhåller att svårigheterna för kvinnor med akademisk utbildning att få sysselsättning borde uppmärksammats i länsprogrammet. Vidare att offentliga myndigheter i sin rekrytering bör inta en positiv hållning till äldre kvinnlig och handikappad arbetskraft. *Enköpings kommun* framhåller önskvärdheten av att näringsgrenar av kommersiell och administrativ karaktär som kan komplettera nuvarande näringsliv lokaliseras till Enköping. *Håbo kommun* anser att kommunen måste få bostadskvoter i tillräcklig omfattning om strävandena att åstadkomma nyetableringar skall bli möjliga. *Landstinget* delar i stort länsstyrelsens förslag och instämmer i den fortsatta satsningen på Tierp samt uppfattningen att goda utvecklingsbetingelser måste skapas för befintliga industrier i övriga orter i Tierpsblocket och i Skutskär.

B. 3.4 Socialpolitiska åtgärder

Åtgärder för att trygga serviceförsörjningen.

Länsstyrelsen anser det vara samhällets uppgift att svara för att de människor som drabbas av försämrad service får tillgång till kollektiva transportmedel så att de kan nå en serviceort och/eller att viss distribution av varor och tjänster ombesörjs för dessa människor.

Länsstyrelsen har i sin bedömning av länets nuvarande och framtida serviceförsörjning i huvudsak utgått från glesbygdsutredningens resonemang att den regionala serviceförsörjningen bör organiseras efter tre nivåer; närhetsservice, kommuncentrum service och regioncentrumservice.

I Uppsala län finns det två orter (Uppsala, Enköping) som uppfyller de krav som ställs på regioncentrumservice. Åtta orter (Bålsta, Knivsta, Alunda, Östhammar, Österbybruk, Örbyhus, Tierp och Skutskär) bedöms ha kommuncentrumservice.

Nästan hela länets befolkning har tillgång till närhetsservice på mindre än 10 km:s avstånd. De som har tillgång till egen bil når kommuncentrum- och regioncentrumservice inom de tidsgränser glesbygdsutredningen räknar med. Detsamma gäller större delen av den befolkning som har tillgång till kollektiva transportmedel. Mer än 20 km till kommun-

centrumservice har befolkningen i östra delarna av Tierpsblocket, norra delen av Östhammars kommun samt ytterområdena i Uppsalablocket.

Kollektiv busstrafik saknas i vissa delar av länet. Över 10 000 människor berörs härav. Ungefär lika många kan sägas ha dåliga kommunikationer med två enkelturer eller mindre per dag. Gemensamt för de delar av länet som har dåliga kommunikationer är den stora andelen personer över 65 år. Mellan 20 och 25 % av befolkningen faller över detta åldersstreck.

Den bedömning av serviceförsörjningen år 1975 som kommunerna gjort visar på en ökning av serviceutbudet i några få orter medan många små orter beräknas får en minskning.

Kommunernas förslag. Flertalet kommuner understryker den kollektiva trafikens betydelse för serviceförsörjningen och riktar krav på statliga trafiksubventioner. Det gäller särskilt för de handikappade och äldre människorna. Även krav på olika typer av ambulerande service framförs. En del kommuner framhåller angelägenheten av att viss service finns kvar och/eller att serviceförsörjningen kompletteras med post, försäkringskassa, bank, bensinstation etc.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram.

Vid lokalisering och dimensionering av den offentliga servicen måste förutom företagsekonomiska även ingå bl. a. samhällsekonomiska och sociala överväganden. Den kommersiella servicens etablering kan indirekt påverkas genom lokaliseringen av bostadsbyggande och samhällsservice.

Den statliga regionala servicen bör i första hand lokaliseras till Uppsala, Enköping och Tierp. Viss sådan service bör också kunna lokaliseras till Nordöstblocket. Sjukvården i Nordöstblocket bör byggas ut genom att en vårdcentral förläggs i blocket.

Om inte bildandet av större kommuner skall medföra försämrad kommunal service bör kommunerna eftersträva filialverksamhet för t. ex. social service och biblioteksservice. För att nedbringa investeringskostnaderna bör kommunerna tillvarata möjligheterna till gemensamt utnyttjande av lokaler och personal för olika verksamheter t. ex. skolornas bespisningslokaler, idrottsanläggningar och samlingslokaler.

Serviceutrustningen bör i första hand förstärkas i orter med kommuncentrumservice. Därtill finns ett antal orter med s. k. närhetsservice där strävan bör vara att upprätthålla underlaget för befintlig service.

Varu- och serviceförsörjningen i glesbygden och i de mindre tätorterna syns endast kunna lösas genom ett ekonomiskt engagemang från samhällets sida. Distributionskanaler som kan utnyttjas i sammanhanget är skolskjutsar och lantbrevbärare.

Länsstyrelsen anser det rimligt att staten svarar för en tillfredsställande trafikförsörjning i glesbygden och att de ekonomiskt sämre ställda kommunerna inte belastas med kostnaderna för detta. En övervältring av kostnaderna för den kollektiva trafiken på landsting, kommuner och enskilda kan inte samhällsekonomiskt vara någon riktig lösning.

1963 års trafikpolitiska beslut bör omprövas, då en ren konkurrenssituation mellan olika trafikgrenar torde vara omöjlig att uppnå så länge

man inte kan beräkna de verkliga samhällsekonomiska kostnader varje trafikgren orsakar. I avvaktan på en omprövning av trafikpolitiken anser länsstyrelsen att följande inriktning av den kollektiva trafiken kan diskuteras. Den kollektiva trafiken måste för att den skall kunna bli ett alternativ till bilen vid arbets- och serviceresor ha stor turtäthet och snabbhet. Detta kräver subventioner från samhällets sida liksom för att upprätthålla trafiken på vissa nuvarande busslinjer som i framtiden inte kommer att bära sig. För att uppnå ett vittförgrenat kollektivt trafiknät måste också i vissa fall de traditionella formerna för kollektiv trafik överges.

Trafikpolitiken bör ingå som en del av regionalpolitiken och syfta till att utjämna de skillnader i levnadsbetingelserna som finns mellan befolkningen i olika regioner.

Den kollektiva trafiken kan uppdelas i regional trafik, trafik inom kommunblocken och komplementär trafik. Den regionala trafiken bör utgöras av snabbusslinjenät. För det stora antalet pendlare mellan Stockholm och Uppsala måste tågförbindelserna förbättras i första hand genom förkortade restider.

Trafiken inom kommunblocken bör vara utformad så att den sammanbinder de tätast befolkade delarna i blocket med centralorten och eventuella större arbetsorter. Turerna bör vara avpassade så att de kan användas för arbets- och serviceresor. Dessutom bör det finnas ett antal turer kvällstid.

För de områden som idag saknar busstrafik eller genom nedläggning kommer att sakna sådan kan man tänka sig ett trafiksystem där transporterna sker till uppsamlingsplatser vid vägar med busstrafik eller direkt till centralorten eller större arbetsplats. Transporterna kan utföras av skolskjutsarna, genom särskild beställningstrafik eller genom att privatpersoner med egen bil mot ersättning inlemmas i trafikservicen.

R e m i s s y t t r a n d e n . *Uppsala kommun* delar inte länsstyrelsens uppfattning att samhället inte kan påverka situationen i fråga om kommersiell service på landsbygden. Kommunen framhåller önskvärdheten av att stadsdelen Sävja och orten Storvreta återfår de tågförbindelser som indragits. Ett återupprättande av en station för pendeltrafik till Stockholm i Uppsalas södra del kan även få stor betydelse för stadsdelen Gottsunda.

Nordöstblockets samarbetsnämnd anser att Östhammar bör bli kansliort för Uppsala läns norra tingsrätt. Inte endast Tierp bör bli gymnasieort för Nordöstblocket utan nuvarande uppdelning av Östhammars kommun på Uppsala och Tierps gymnasiområde bör bestå. Inriktningen mot Uppsala gör att en hälsovårdscentral i Tierp inte kommer att få någon nämnvärd betydelse för Nordöstblocket. *Älvkarleby kommun* framhåller att en konsekvent satsning på Tierp innebär att befintlig service i Skutskär försämras. Resultatet av en försämrad service kan bli att befolkningen i servicehänseende orienterar sig mot Gävle. *Landstinget* delar länsstyrelsens uppfattning om den kollektiva trafikens uppbyggnad.

B.3.4 Investeringarnas regionala fördelning

Planeringsunderlag

Till grund för redovisningen och prioriteringen av kommunernas/kommunblockens investeringsbehov för perioden 1971–1975 ligger i huvudsak KELP 70.

Länsstyrelsen anser att försöksverksamheten med KELP har varit av stort värde. Dess syfte är enligt länsstyrelsen att i första hand informera om större planerade offentliga investeringar samt att åstadkomma en bättre samordning mellan kommunernas och statens insatser inom skilda verksamhetsområden. Härutöver erhålls en uppfattning om vad den fastställda befolkningsmålsättningen medför i form av grundläggande investeringar. Eftersom länsstyrelsen på flera sätt påverkar den kommunala investeringsverksamheten är det enligt länsstyrelsen väsentligt att aktuella och tillförlitliga investeringsuppgifter erhålls från kommunerna.

I tabell B.3:1 redovisas i sammandrag primärkommunernas och landstingets investeringsbehov samt bostadsbyggnadsbehovet enligt de kommunala bostadsbyggnadsprogrammen. Primärkommunernas investeringar har fördelats på huvudtitlar enligt K-planen. Samtliga kommunala investeringar ingår inte i redovisningen. Exempelvis innefattas inte exploateringsinvesteringar i anslutning till bostadsbyggandet i redovisningen. Vidare ingår endast projekt med en beräknad kostnad av minst 100 000 kr.

Totalt för länet uppgår med dessa begränsningar de primärkommunala investeringsbehoven för den aktuella perioden till ca 553 milj. kr. Bostadsbyggnadsbehovet anges till 21 354 lägenheter.

Huvuddelen eller ca 64 % av de primärkommunala investeringsbehoven faller på huvudtitlarna 3 (byggnads- och planväsen, gatu- och parkförvaltning, sport och friluftsliv) och 6 (undervisning och annan kulturell verksamhet).

Kommunerna/kommunblocken redovisar sinsemellan varierande investeringsbehov. Exempelvis faller ca 44 % av Enköpingsblockets behov på hvudtitel 6 (undervisning och annan kulturell verksamhet) och 5 % på huvudtitel 7 (socialvård och socialförsäkring) medan motsvarande andelar för Uppsala kommunblock är 20 % resp. 19 %.

Av landstingets planerade investeringar faller 71 milj. kr. eller 59 % på Uppsala kommunblock.

Remissyttranden. *Flera kommuner* framhåller att investeringsplaneringen befrämjar samordningen mellan olika sektorer. Vidare pekas på att investeringsmaterialet snabbt blir inaktuellt och därför bör aktualiseras. *Uppsala kommun* anför att de uppgivna investeringsbehoven för vissa sektorer fått karaktären av mindre realistiska önskelistor. *Håbo kommun* understryker att investeringsramarna i länsprogrammet inte får låsas fast med hänsyn till flexibiliteten i den kommande planeringen.

Regionalpolitisk prioritering

Länsorganen har vid de sektoriella prioriteringarna tillämpat regeln att till prioritetsgrupp I, II och III hänföra resp. 60, 20 och 20 % av investeringsbehoven. För bostadssektorn har länsbostadsnämnden till prioritetsgrupp I fört det antal lägenheter som motsvarar det möjliga byggandet under den aktuella perioden.

Ett flertal sektorer har endast prioriterats regionalpolitiskt, varvid flera avsteg har gjorts från denna regel. De regionalpolitiska prioritetringarna skall ses som ett uttryck för länsstyrelsens allmänna syn på hur den regionala fördelningen av investeringarna under perioden 1971–1975 bör vara för att stå i överensstämmelse med de regionala mål som har uppställts i länsprogrammet.

Utfallet av länsstyrelsens prioritering åskådliggörs av cirkeldiagrammen i figurerna B.3:1 och B.3:2. Cirklarnas ytor är proportionella mot de redovisade bostadsbyggnads- resp. investeringsbehoven.

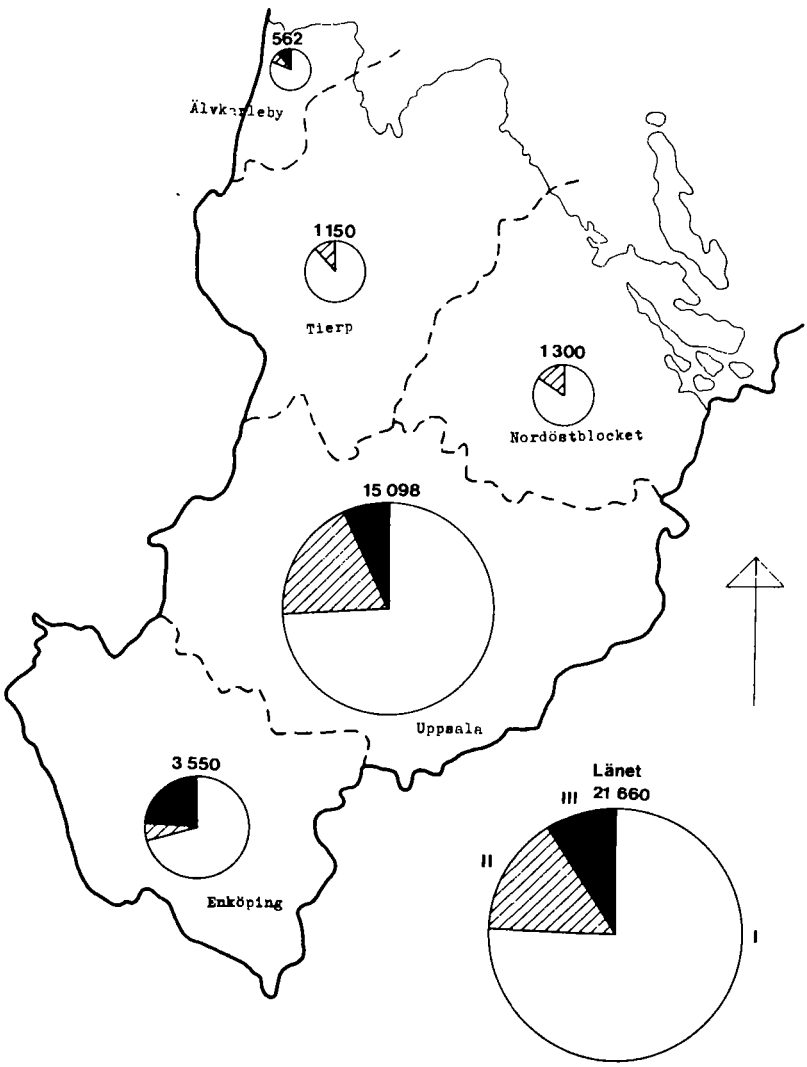
Remissyttranden. Flera remissinstanser anser att en styrning av tillgängliga resurser måste ske regionalt, men att fördelningen av de ramar som har tilldelats kommunblocken kan och måste ske av de organ som kommunerna har för detta ändamål.

Tabell B.3:1 Kommunala investeringar perioden 1971–1975 i projekt om 100 000 kr. eller mer med fördelning på huvudtitlar i tusentals kr., bostäder i antal lägenheter

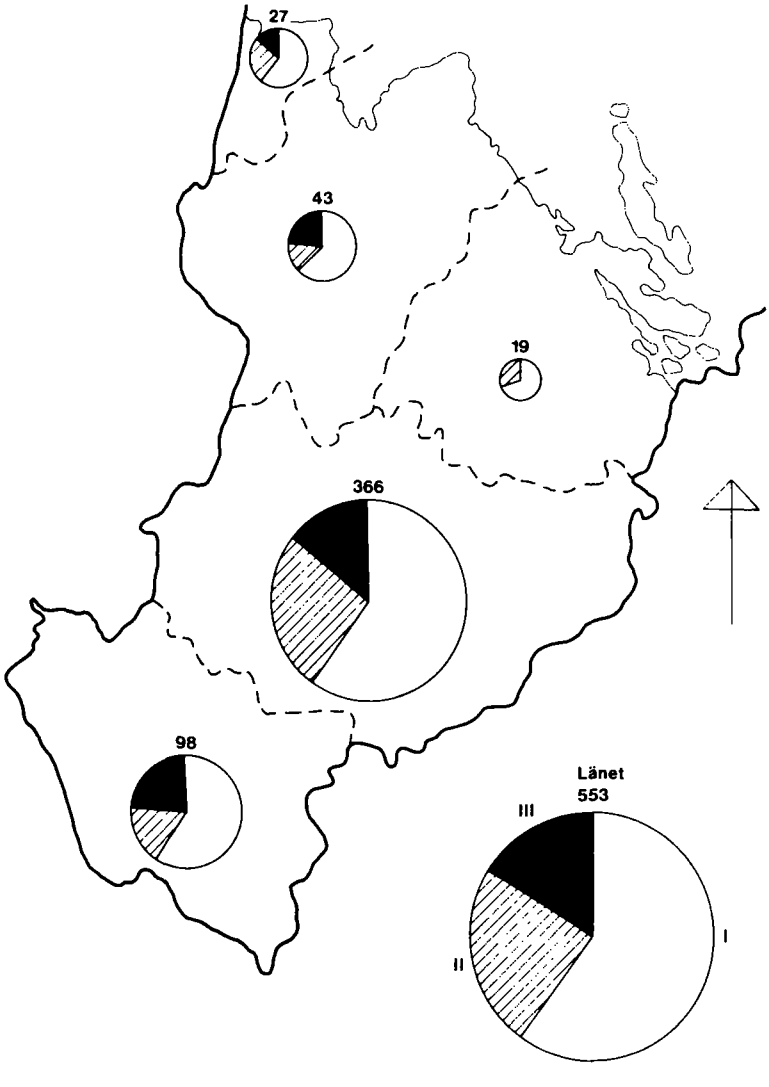
Kommun/ Kommunblock	Huvudtitel									Bostäder	Landstinget[2]
	0–1	2	3	4	5	6	7	8	0–8		
Enköping	100	100	34 906	–	14 430	42 950	5 200	–	97 686	3 550	17 150
Uppsala	1 150	3 840	153 096	600	59 070	75 858	72 848	–	366 462	15 098	71 000
Nordöstblocket[1]	–	–	5 690	360	3 420	4 600	4 500	–	18 570	1 003	3 150
Tierp	400	4 600	5 510	–	10 845	15 345	5 969	–	42 669	1 141	27 200
Älvkarleby	–	1 050	5 594	–	8 900	10 080	1 835	–	27 459	562	2 250
Kommunblockslänet	1 650	9 590	204 796	960	96 665	148 833	90 352	–	552 846	21 354	120 750

Titelkod
0–1 Centralförvaltning, rätts- och samhällsskydd samt folkbokföring och beskattning
2 Fastighetsförvaltning och bostadsförsörjning
3 Byggnads- och planväsen, gatu- och parkförvaltning, sport och friluftsliv
4 Hamnar, kommunikationer och näringsliv
5 Industriell verksamhet
6 Undervisning och annan kulturell verksamhet
7 Socialvård och socialförsäkring
8 Hälso- och sjukvård

1 Exkl. Olands kommun
2 Perioden 1970–1975

Figur B.3:1 Regionalpolitisk prioritering av primärkommunernas bostadsbyggnadsbehov för perioden 1971–1975, antal lägenheter.

Figur B.3:2 Regionalpolitisk prioritering av primärkommunernas investeringsbehov för perioden 1971–1975, miljontals kr.

B.4 Södermanlands län

B.4.1 Synpunkter på uppläggningen av planeringsverksamheten

Länsstyrelsen anför att avsaknaden av en konsekvent regionalpolitik har medfört nackdelar för samhällsplaneringen. Det ökade intresset för regionalpolitiska frågor från statsmakternas sida, som har tagit sig uttryck bl. a. i länsplanering 1967 och länsprogram 1970 hälsas därför med tillfredsställelse. Eftersom tillgången på regionalpolitiska medel är begränsad ifrågasätter dock länsstyrelsen om det är meningsfullt att i ett översiktligt regionalpolitiskt handlingsprogram uppställa detaljerade mål för handlandet. Vid utfärdandet av anvisningarna för arbetet med länsprogrammen borde också större hänsyn ha tagits till de skiftande förhållandena i olika delar av landet.

Länsstyrelsen anser vidare att den tidsperiod som valdes för arbetet med de regionalpolitiska handlingsprogrammen var mindre lämplig, då kommunerna med anledning av pågående kommunsammanläggningar har haft begränsade resurser att medverka vid programmens upprättande. Bakgrundsmaterialet brister på många områden i aktualitet.

Länsstyrelsen framhåller det positiva i att genom arbetet med handlingsprogrammet en överblick har erhållits av investeringsbehoven inom den offentliga sektorn. Särskilt betonas värdet av att det vid förverkligandet av en stor kommunreform föreligger grundmaterial för kommunalekonomisk långtidsplanering i så gott som samtliga rikets kommuner. Till detta kommer värdet av den förstärkning som har skett av det informella kontaktsystemet mellan såväl kommuner och statliga organ som mellan länsstyrelsen och övriga länsorgan.

Remissyttranden. *Nyköpings kommun* framhåller, att utgångspunkten för prioriteringar i nästa planeringsomgång bör utökas med en nulägesinventering, så att ekonomi och tidigare investeringar tillmätes betydelse. Vidare betonas att kommunerna bör få ta del av statliga investeringsplaner på tidigare stadier än som hittills varit fallet. *Eskilstuna* och *Nyköpings kommuner* framhåller, att prioriteringen av investeringar inte bör omfatta enskilda projekt utan utformas som ramar.

B.4.2 Utgångspunkter för programformuleringen

Planeringsnivå

Länsstyrelsen erinrar om att målsättningen i länsplanering 1967 innebär en ökning av folkmängden med ca 40 000 under 1970-talet. Vid formuleringen av målsättningen beaktades särskilt länets fördelaktiga geografiska läge med anknytning till Storstockholmsområdet. Målsättningen förutsatte vissa stödåtgärder.

Statsmakternas utvärdering av länsplaneringen har föranlett en något reducerad målsättning i länsprogrammet. Planeringsnivån för länet

överensstämmer med prognos 2 i länsplaneringen 1967, som anger en ökning av folkmängden under 1970-talet med ca 30 000 invånare.

Kommun/ Kommunblock	Faktisk folkmängd	Planeringsnivå	
	1970	1975	1980
Nyköping	46 772	49 300	51 400
Oxelösund	15 156	17 000	18 600
Katrineholm	32 796	34 400	35 200
Vingåker	9 671	10 400	10 600
Eskilstuna	94 076	99 500	105 500
Strängnäs	20 610	22 400	23 300
Flen	18 375	19 900	20 600
Kommunblockslänet	237 456	252 900	265 200
Södertälje, D-länsdelen[1]	11 201	12 000	13 000
Summa länet	248 657	264 900	278 200

[1] Genom beslut av Kungl. Maj:t den 17 december 1971 har kommunerna Daga, Gnesta, Trosa och Vagnhärad överförts från Södertälje kommunblock till Nyköpings kommunblock. Det administrativa länet är numera identiskt med kommunblockslänet.

Under perioden 1966–1970 ökade folkmängden i länet med 11 000 personer. Fördelningen mellan inflyttning och naturlig folkökning är ganska jämn. Invandringen från utlandet har utgjort den dominerande delen av inflyttningen. Nettoinflyttningen från utlandet uppgick under åren 1965–1969 till drygt 6 000 personer, medan den inrikes omflyttningen resulterade i en förlust på omkring 500 personer. Enligt länsstyrelsens uppfattning kan den för länet ogynnsamma befolkningsomflyttningen förklaras av det stora inslaget av rutinarbeten i länets näringsliv.

Länsstyrelsen understryker i detta sammanhang att befolkningsmålsättningarna i länsplanering 1967 utgör endast en av utgångspunkterna vid utarbetandet av länsprogram 1970. Fastän övriga målsättningar till sin natur är svårare att konkretisera har dessa fått en alltmer framskjuten plats vid planeringsdiskussionerna och den aktuella planeringen i länet.

Remissyttranden. *Eskilstuna kommun* framhåller att befolkningsramvärdet för länet år 1980 förutsätter en dubbelt så hög ökningstakt som under 1960-talet. Med hänsyn till den socioekonomiska strukturen och tillväxtmöjligheterna i fråga om arbetstillfällen finns anledning att anpassa planeringsinsatserna till en något långsammare tillväxttakt och inta en beredskapsattityd gentemot den prognosticerade befolkningsökningen. *Katrineholms* och *Flens kommuner* anför att en folkökning i västra Södermanland förutsätter stödåtgärder. *Länsarbetsnämnden* ställer sig tvivlande till att befolkningsmålsättningen för 1980 skall kunna uppnås. Svårigheter föreligger såväl när det gäller att få en tillräcklig ökning av antalet arbetstillfällen, som när det gäller att omstrukturera näringslivet till fler tjänsteproducerande verksamheter.

Ortsklassificering

Det ortsklassificeringssystem som skisserades i anvisningarna anser länsstyrelsen vara föga relevant för ett län av Södermanlands struktur. Hela Södermanland bör genom sitt läge betraktas som ett avlastningsområde till den egentliga Storstockholmsregionen.

Begreppet "Mälarstad" har blivit en realitet i den regionalpolitiska debatten, och enligt länsstyrelsens mening är det hög tid för statsmakterna att ange riktlinjerna för den regionala utvecklingsplaneringen i östra Mellansverige. Utformningen av regionplanen för stockholmstrakten bör sättas in i ett större regionalt sammanhang. Dessa förhållanden bör beaktas vid handläggningen på central nivå av länsprogrammen. Länsstyrelsen anser härvidlag att vissa av de överväganden som har varit vägledande i den aktuella regionala planeringen i England (inkluderande de s. k. "new towns"-teorierna) skulle vara fruktbara i detta avseende. Enligt länsstyrelsens uppfattning talar erfarenheter från utlandet för att en lineär utbyggnad enligt bandstads- eller bandlandskapsprincipen är att föredra framför det föreslagna klassificeringssystemet. Denna princip innebär förhållandevis vidsträckta utbyggnadsband längs kommunikationslinjer anknutna till större tätorter. Med utgångspunkt i Stockholm är ett flertal sådana utbyggnadsband tänkbara, varav tre "sörmlandsband" via Södertälje.

De möjliga utbyggnadsbanden är följande:
Norra bandet (Stockholm–Strängnäs–Eskilstuna)
Södra bandet (Stockholm–Nyköping med Oxelösund)
Mellersta bandet (Stockholm–Flen–Katrineholm–Vingåker)

Länsstyrelsen anser sålunda att detta förslag till regionstruktur i Mälardalen i första hand bör ingå i statsmakternas bedömning av ett riksomfattande regionalpolitiskt handlingsprogram.

För att i möjligaste mån ansluta till det av inrikesdepartementet föreslagna klassificeringssystemet föreslår länsstyrelsen i andra hand följande klassificering av länets större orter.

Storstadsalternativ	Eskilstuna
Regionalt tillväxtcentrum med länsregional betydelse	Nyköping med Oxelösund
Regionala tillväxtcentra med länsdelsregional betydelse	Katrineholm, Strängnäs, Flen
Övriga orter	Vingåker

Remissyttranden. *Nyköpings* och *Katrineholms kommuner* anser att de bör betecknas som storstadsalternativ. *Vingåkers kommun* anser att klassificeringen för dess del kan få negativa verkningar. Vingåker har ensam av sju kommuncentra placerats i lägsta gruppen trots en, undantagandes systembolag, jämbördig servicenivå. Kommunen finner en placering i gruppen orter av länsdelsregional betydelse motiverad.

Östergötlands och Södermanlands handelskammare anser att en klassificering kan vara till stor nytta i samband med planering och fördelning av offentliga investeringar, men hyser betänkligheter i andra hänseenden. Om en ort placeras i en lägre klassificeringsgrad än en annan ort kan detta påverka benägenheten hos företagare att satsa på orten i fråga. Handelskammaren ansluter sig till länsstyrelsens förslag till klassificering men påpekar att Vingåkers placering bör ytterligare övervägas.

B.4.3 Sysselsättningspolitiska åtgärder

Länsstyrelsen konstaterar att antalet förvärvsarbetande mellan åren 1960 och 1965 ökade från ca 96 000 till ca 105 000 personer. Med oförändrade yrkesintensiteter hos befolkningen innebär de i länsplanering 1967 angivna befolkningsmålsättningarna att ca 8 000 arbetstillfällen måste tillkomma i länet under den närmaste femårsperioden och ytterligare ca 6 000 fram till år 1980. Härtill kommer att sysselsättningen inom jord- och skogsbruket i länet beräknas sjunka med ungefär 4 000 personer under 1970-talet. Eftersom yrkesintensiteterna för kvinnor dessutom väntas stiga, följer att behovet av nya arbetstillfällen kommer att bli av ännu större omfattning än vad som nyss har angivits.

Jordbrukets andel av antalet sysselsatta i länet överensstämmer i huvudsak med riksgenomsnittet. Att döma av uppgifterna från arbetskraftsundersökningen hösten 1970 har sysselsättningsminskningen inom länets jordbruk inte varit fullt lika omfattande som i riket som helhet.

Andelen industrisysselsatta är högre i länet än vad som gäller för riket. I folkräkningsmaterialet är det ej möjligt att differentiera olika kategorier sysselsatta inom samma verksamhetsställe. Härav följer att det stora inslaget av rutinbetonade arbetsuppgifter inom länets industri inte framträder här. En omfattande minskning såväl absolut som relativt av antalet industrisysselsatta i länet har skett sedan år 1965. Den i förhållande till riksmedeltalet låga andelen servicesysselsatta i länet förklaras delvis av servicenäringarnas stora omfattning i storstadsområdena. Härtill kommer emellertid att länets läge i förhållande till Storstockholmsområdet hittills har inneburit en underförsörjning av vissa former av kvalificerad service. Under perioden 1965–1970 har antalet servicesysselsatta ökat väsentligt. Dock har andelsökningen i riket varit kraftigare än i länet, varför en ytterligare relativ eftersläpning för länet har ägt rum under den senaste femårsperioden.

Länets industrigrensfördelning är i så måtto positiv att såväl metallverk som verkstadsindustrin, som är överrepresenterade i länet jämfört med riksgenomsnittet, i allmänhet bedöms ha förhållandevis gynnsamma framtidsutsikter. Dock kan strukturförändringarna inom dessa sektorer ge starka regionala utslag inom de närmaste åren. Den särskilt på vissa orter kraftiga dominansen av företag inom vissa branscher innebär risker och nackdelar i form av bl. a. stor konjunkturkänslighet och små möjligheter för befolkningen att välja skilda typer av arbeten.

Allmänna åtgärder

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. Enligt länsstyrelsens uppfattning har länets läge i förhållande till storstadsområdet inneburit nackdelar på olika sätt. Härvid avses bl. a. förhållandevis dålig tillgång på kvalificerad service, t. ex. eftergymnasial utbildning och andra inrättningar med landsdelsregional betydelse. Den relativa närheten till Stockholm borde i stället ses som en fördel vid en decentralisering av storstadsområdet enligt bandlandskapsprincipen.

Såsom en av de mest angelägna regionalpolitiska åtgärderna framstår en upprustning av vägnätet. Anmärkningsvärt är att inget annat län har så stor andel av E 4 med icke godtagbar standard. Vidare kan framhållas att medan 47 % av den totala väglängden genomgående länsvägar i landet var permanentade år 1968 motsvarande värde för länet var 42 %. Genom att förbättra kommunikationerna uppnås olika fördelar. Sålunda ökar härigenom bl. a. valmöjligheterna för arbetskraften. Detta gäller särskilt i glesbygdsområdena där kommunikationsförhållandena kan vara helt avgörande för om ett arbete skall kunna antas.

På grund av bristen på mer konkreta regionalpolitiska medel ges olika former av informationsutbyte mellan näringsliv och myndigheter en framträdande roll i länsstyrelsens åtgärdsförslag. Bl. a. pekas på de fördelar som vore att vinna genom ett förverkligande av vissa av de förslag som framfördes i samarbetsutredningens betänkande Företag och samhälle (SOU 1970:41). Länsstyrelsen föreslår vidare en utveckling av företagareföreningarnas verksamhet.

Såsom särskilt problematisk uppfattas den ökande förekomsten av mer rutinbetonade arbetstillfällen samt näringslivets ensidighet i vissa delar av länet.

I strävandena att skapa nya arbetstillfällen gäller det i första hand att söka öka tillgången på kvalificerade arbeten. I alltför stor utsträckning har målsättningsdiskussionen hittills gällt vad man ansett vara det behövliga antalet arbetstillfällen. Men ett minst lika stort – och ständigt växande – problem är "kvalitetsaspekten" på utbudet av arbetstillfällen, dvs. att kunna ge lämplig sysselsättning åt t. ex. den välutbildade ungdomen. Kan inte det problemet lösas inom resp. region blir följden en utflyttning av de högre utbildade. Även om den totala folkmängden samtidigt t.o.m. skulle öka genom t. ex. invandring är utvecklingen inte acceptabel. Under senare år har en ökande andel av de mera kvalificerade arbetsuppgifterna inom industrin kommit att förläggas i storstadsområdena. Kraftfulla åtgärder bör vidtas för att bryta denna utveckling.

Yrkesverksamhetsgraden för kvinnor är förhållandevis låg i länet. Denna arbetskraftsreserv bör tillvaratas. För att underlätta för dem att träda ut på arbetsmarknaden krävs förbättrade möjligheter till barntillsyn samt arbetsmarknadsutbildning.

Den äldre och handikappade arbetskraftens arbetsmöjligheter ökas om arbetsmiljön utformas efter den enskilde individens behov. Behovet av skyddade arbetsplatser uppskattas för år 1975 till 1 500 (i september

1970 uppgick antalet platser till ca 600).

Den avsevärda invandringen medför vissa problem i form av anpassningssvårigheter samt ökade samhällskostnader. Uppenbart ställer det sig ur kommunalekonomisk synpunkt mera fördelaktigt att i ökad omfattning satsa på den lokala arbetskraftresurs som t. ex. de gifta hemmavarande kvinnorna utgör.

Remissyttranden. Länsstyrelsens förslag om ökad differentiering av näringslivet, upprustning av vägnätet och aktivering av kvinnorna på arbetsmarknaden mottas positivt av flertalet remissinstanser.

Landstinget i länet anser att påståendet att inflyttningen av utländsk arbetskraft skulle vara ofördelaktigt från kommunalekonomisk synpunkt inte är underbyggt av fakta. Landstinget menar att samhällsekonomiska vinster kan förväntas på sikt t. ex. genom att den inflyttade arbetskraften har en gynnsam åldersstruktur samt att en stor del av utbildningskostnaderna för nämnda arbetskraft faller på de inflyttades hemländer. *Katrineholms industriförening* anför att västra Södermanland inte kan klara sitt arbetskraftsbehov utan invandring samt påpekar värdet av att tillskottet av utländsk arbetskraft har modifierat den förgubbning som har rått särskilt inom den tyngre industrin. *Östergötlands* och *Södermanlands handelskammare* finner det angeläget att åtgärder vidtas för att tillvarata den kvinnliga arbetskraftsreserven men anser den utländska arbetskraften vara en omistlig tillgång. *Eskilstuna fabriksförening* konstaterar att Eskilstunaindustrin också under perioder av konjunkturnedgång kan erbjuda väl kvalificerade arbetsuppgifter i en omfattning som är större än tillgången på utbildad arbetskraft. Emellertid påpekas att brist föreligger på arbetstillfällen för personer med postgymnasial utbildning. *Södermanlands FCO-distrikt* anser att en undersökning av yttre och inre arbetsmiljöproblem kan visa att detta är en faktor att räkna med när det gäller rekrytering av arbetskraft. *Oxelösunds kommun* framhåller att en utbyggnad av hamnen i Oxelösund skulle förbättra betingelserna för etablering av industriföretag.

B.4.4 Socialpolitiska åtgärder

Åtgärder för att trygga serviceförsörjningen

I Södermanlands län finns enligt vad som framhålls i länsprogrammet vissa områden med glesbygdsproblem där olika socialpolitiska åtgärder bör vidtas.

Länet har ett relativt tätt nät av serviceorter på olika serviceutrustningsnivåer. Den pågående befolkningsomflyttningen från glesbygd och mindre orter till större tätorter medverkar emellertid till en koncentration av servicefunktionerna. Det är angeläget att denna koncentration inte medför en alltför långtgående försämring av möjligheterna att nå olika serviceinrättningar.

F. n. har samhället i allmänhet små möjligheter att påverka

lokaliseringen av butiker och annan kommersiell service. Genom förbättringar av vägnätet och åtgärder beträffande den kollektiva trafikens utformning kan man emellertid underlätta för människorna att nå serviceorterna.

I länet finns enligt en kartering av glesbygdsbefolkningen som upprättats på grundval av 1965 års folkräkning uppskattningsvis ca 12 000 personer som saknar möjlighet att med kollektiv trafik resa till kommuncentrum.

Beträffande möjligheterna att företa arbetsresor med kollektiva färdmedel till de större arbetsorterna i länet konstateras att pendlingsmöjligheterna till centralorterna från ytterområdena i kommunerna är jämförelsevis goda.

Kommunernas förslag. Kommunernas synpunkter avser främst vägförhållanden samt den kollektiva trafiken.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. Enligt länsstyrelsens uppfattning kan serviceproblemen till stor del hänföras till kommunikationsfrågor, särskilt när det gäller problem av glesbygdskaraktär. Av denna anledning är en upprustning av vägnätet nödvändig för att förbättra servicemöjligheterna för befolkningen i länet. Dessutom finns möjlighet att förbättra de kollektiva kommunikationerna eller göra mer speciella insatser genom exempelvis färdtjänst, subventionerade taxiresor o. d. Ytterligare åtgärder av budskickningskaraktär kan i vissa fall vara lämpliga.

Förutsättningen för att mödrar med barn i förskoleåldern skall kunna förvärvsarbeta utanför hemmet är att barntillsynen kan ordnas.

Beträffande serviceproblemen för åldringar framför länsstyrelsen följande allmänna förslag till lösning

- kommunvis inventering i de fall sådan inte redan har företagits av pensionräernas bostads- och sociala förhållanden för att underlätta organisationen av olika vård- eller hjälpinsatser,
- organiserande av färdtjänst i samtliga kommuner, t. ex. subventionerade taxiresor för besök i kommuncentrum eller annan tätort (för åldringar och handikappade i glesbygd),
- organiserande av uppsökande service för budskickning o. d. t. ex. genom lantbrevbärare, för åldringar i glesbygd. Här kan också nämnas möjligheten till distribution av färdiglagad mat,
- utökning av hemsamaritservicen.

Beträffande undervisningssektorn understryker länsstyrelsen vikten av att åtminstone en ort inom länet utrustas med samtliga utbildningsalternativ på gymnasienivå. En ytterligare utvidgning av gymnasiet i Eskilstuna torde härvid ligga närmast till hands. På grund av de f. n. dåliga förbindelserna mellan Eskilstuna och södra länsdelen får även en utvidgning av valmöjligheterna i Nyköping ses som angelägen.

För att sprida tillgången på viss annan statlig och kommunal service anser länsstyrelsen det angeläget att söka utvidga den ambulerande servicen (bokbussar, ambulerande arbetsförmedlingsombud etc.) till även andra servicefunktioner.

Remissyttranden. I remissyttrandena understryks framför allt behovet av att förbättra den kollektiva trafiken, såväl till kommuncentra från kommunens kransområden som mellan kommuncentra. *Vingåkers kommun* protesterar mot de indragningar av service som har skett inom den offentliga sektorn och önskar i stället statsmakternas stöd för att åstadkomma en förbättring av servicestrukturen i kommunen.

B.4.5 Investeringarnas regionala fördelning

Planeringsunderlag

Till grund för redovisningen och prioriteringen av kommunernas/kommunblockens investeringsplaner för perioden 1970–1975 ligger i huvudsak KELP 69. Länsstyrelsen framhåller att investeringsprogrammen inom vissa sektorer avsevärt kan ha förändrats när riksdagen ska ta ställning till länsprogrammet. Vissa faktorer har påverkat länsstyrelsens behandling av materialet. Exempelvis anför länsstyrelsen att förhållandena ännu inte har stabiliserats i de kommuner som har nybildats eller har vidgats samt att kunskaperna om nuläget inom vissa verksamhetsområden är otillräckliga. Länsstyrelsen anser emellertid att planeringsarbetet har medfört en ökad inblick i den offentliga sektorns investeringsbehov.

I tabell B.4:1 redovisas i sammandrag primärkommunernas och landstingets investeringsbehov samt bostadsbyggnadsbehovet enligt de kommunala bostadsbyggnadsprogrammen. Primärkommunernas behov har fördelats på huvudtitlar enligt K-planen. Under rubriken övrigt ingår gator och vägar (titel 31), hamnförvaltning (titel 41), nykterhetsvård (titel 74) m. m. Gemensamt för dessa investeringsslag är att någon egentlig sektorsplanering i allmänhet inte förekommer varken på det regionala eller centrala planet. Samtliga kommunala investeringar ingår inte i detta sammandrag. Exempelvis upptas inte exploateringsinvesteringar i anslutning till bostadsbyggandet i redovisningen. Vidare har tagits med endast projekt som har kostnadsberäknats till minst 100 000 kr.

För kommunblockslänet uppgår de primärkommunala investeringsbehoven till omkring 702 milj. kr. och de landstingskommunala till ca 270 milj. kr. Bostadsbyggnadsbehovet i de kommuner som upprättar kommunala bostadsbyggnadsprogram anges till 17 647 lägenheter. Enligt länsbostadsnämndens bedömningar uppgår bostadsbyggnadsbehovet i hela länet till 18 200 lägenheter.

Totalt för kommunblockslänet faller ca 81 % av de primärkommunala investeringsbehoven på huvudtitlarna 3 (byggnads- och planväsen, gatu- och parkförvaltning, sport och friluftsliv), 5 (industriell verksamhet) och 6 (undervisning och annan kulturell verksamhet).

Kommunerna/kommunblocken redovisar varierande investeringsbehov inom de olika huvudtitlarna. Vingåkers kommunblock har exempelvis angett att knappt 1 % av blockets investeringsbehov faller på huvudtitel 3 medan motsvarande andel för Oxelösunds kommunblock är 42 %.

Landstingets investeringar domineras av den fortsatta utbyggnaden av

centrallasarettet i Eskilstuna, vilket har kostnadsberäknats till 166 milj. kr.

Remissyttranden. Ett flertal remissinstanser framhåller att det redovisade investeringsmaterialet delvis är föråldrat samt att kommunsammanläggningarna har orsakat en viss osäkerhet beträffande kostnaderna för de planerade investeringarna.

Regionalpolitisk prioritering

Länsorganen har i de sektoriella prioriteringarna tillämpat regeln att till prioritetsgrupperna I, II och III hänföra resp. 60, 20 och 20 % av investeringsbehoven. Vid prioritering av bostäder och brandförsvar har andra ramar använts. Bostadsbyggnadsbehovet har prioriterats med utgångspunkt från 1969 års ram. Investeringsbehovet inom brandförsvaret har bedömts som mycket angeläget och sålunda har samtliga projekt förts till prioritetsgrupp I.

Till grund för länsstyrelsens regionalpolitiska prioritering har legat dels de sektoriella prioriteringarna, dels målsättningarna i länsplanering 1967 samt länsprogram 1970. Härvid har resp. länsorgans prioritering accepterats efter vissa korrigeringar av övriga icke sektorsprioriterade investeringar.

Länsstyrelsen betonar att prioriteringarna syftar till att ge den allmänna inriktningen av fördelningsbeslut för perioden 1970–1975.

Vid den regionalpolitiska prioriteringen har länsstyrelsen inte ansett sig kunna utgå från de enskilda projekten. Skälen härför anges vara bl. a. de begränsningar som finns hos nuvarande medel för styrning och samordning samt den kommunala självbestämmanderätten.

Länsstyrelsen har i stället angett en ram för fördelningen av investeringsbehoven (exkl. exploateringsinvesteringar) på regioner och prioritetsgrupper.

Utfallet av den regionalpolitiska prioriteringen åskådliggörs i form av cirkeldiagram i figurerna B.4:1 och B.4:2. Cirklarnas ytor är proportionella mot de redovisade bostadsbyggnads- resp. investeringsbehoven.

Remissyttranden. *Nyköpings kommun* anser att prioriteringarna bör kompletteras med en nulägesinventering. Därutöver bör programmen justeras såtillvida att investeringsramarna inte knyts till speciella projekt, utan till ramar som senare preciseras. *Eskilstuna kommun* understryker att utvecklingen inte bör försvåras genom byråkratisk bindning av enskilda investeringsobjekt.

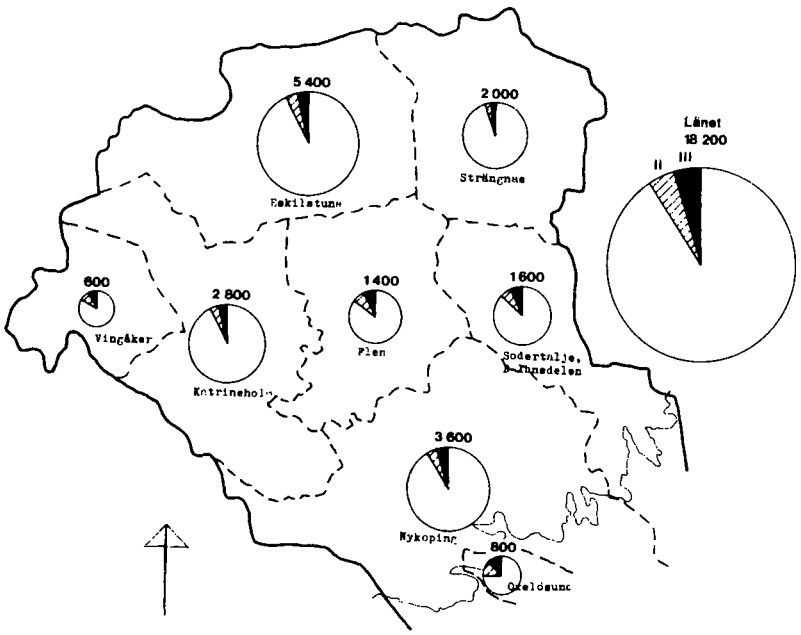
Tabell B.4:1 Kommunala investeringar perioden 1970–1975 i projekt om 100 000 kr. eller mer med fördelning på huvudtitlar i tusentals kr., bostäder i antal lägenheter.

Kommun/ *Kommunblock*	Huvudtitel										Bostäder	Landstinget
	0–1	2	3	4	5	6	7	8	Övrigt[1]	Summa		
Nyköping	350	200	23 430	–	24 868	38 349	13 300	–	3 438	103 935	3 354	46 315
Oxelösund	–	–	10 375	–	3 500	7 940	2 150	–	1 000	24 965	809	3 700
Katrineholm	330	800	14 465	–	44 850	53 260	2 150	–	4 165	120 020	2 765	32 000
Vingåker	–	–	100	–	725	2 300	6 470	–	1 482	11 077	544	–
Eskilstuna	5 258	9 484	41 028	–	137 700	47 698	15 011	–	36 515	292 695	5 036	166 125
Strängnäs	1 000	2 000	11 030	–	14 030	26 673	4 510	–	3 703	62 946	1 930	12 912
Flen	–	897	13 756	–	17 445	8 030	2 525	–	3 225	45 878	1 368	1 000
Södertälje, D-länsdelen	2 000	–	3 450	–	14 670	10 375	5 620	–	3 900	40 015	1 841	8 000
Kommunblockslänet	8 938	13 381	117 364	–	257 788	194 625	51 736	–	57 429	701 531	17 647	270 052

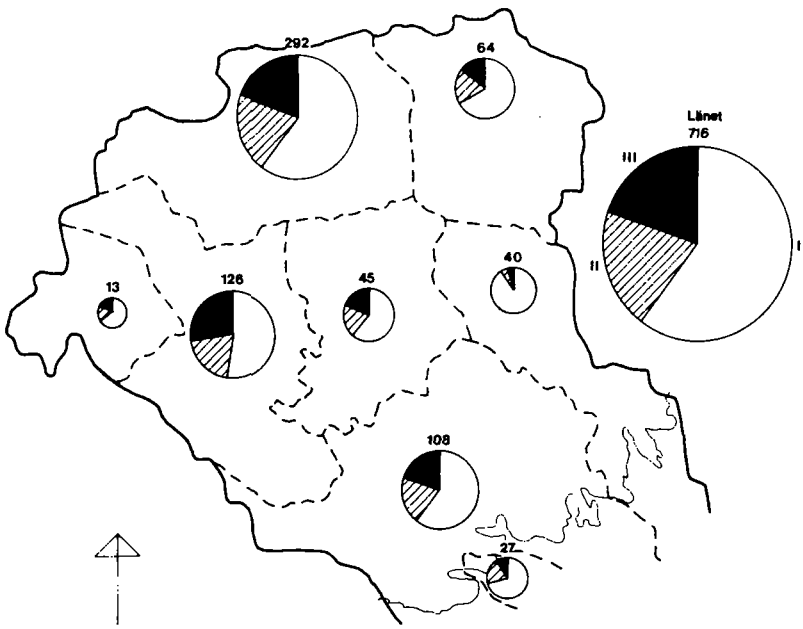
Titelkod

0–1 Centralförvaltning, rätts- och samhällsskydd samt folkbokföring och beskattning
2 Fastighetsförvaltning och bostadsförsörjning
3 Byggnads- och planväsen, gatu- och parkförvaltning, sport och friluftsliv
4 Hamnar, kommunikationer och näringsliv
5 Industriell verksamhet
6 Undervisning och annan kulturell verksamhet
7 Socialvård och socialförsäkring
8 Hälso- och sjukvård

[1] Övriga primärkommunala investeringar (jämte flygplatser).

Figur B.4:1 Regionalpolitisk prioritering av primärkommunernas bostadsbyggnadsbehov för perioden 1970–1975, antal lägenheter.

Figur B.4:2 Regionalpolitisk prioritering av primärkommunernas investeringsbehov för perioden 1970–1975, miljontals kr.

B.5 Östergötlands län

B.5.1 Synpunkter på uppläggningen av planeringsverksamheten

Länsstyrelsens lokaliseringspolitiska målsättning för länet, som uttrycktes redan i länsplanering 1967, är att expansionsförutsättningarna i samtliga delar av länet skall tillvaratas. Bland annat därför pågår sedan ett antal år, med länsstyrelsen som huvudman, en integrerad regional planering, innehållande försök att belysa villkor för och konsekvenser av olika lokaliseringspolitiska målsättningar och med ambitioner att åstadkomma en intimare samverkan mellan den ekonomiska och den fysiska delen av planeringen inom länet.

En av huvudpunkterna i uppdraget att utforma länsprogrammen är en klassificering av kommunblocken i enlighet med i anvisningarna skisserat system. Länsstyrelsen finner att en sådan klassificering är värdefull och övervägande positiv, men anför att klassificeringen inte får bli så fast utformad, att utrymme inte ges för ett agerande med hänsyn till det faktiska händelseförloppet. Ett centralt inslag i klassificeringen är skapandet av regioner, som kan fungera som alternativ till storstadsområden. Härvid framhåller länsstyrelsen betydelsen av att de åtgärder som erfordras för att nå ett sådant resultat ges en klar precisering och konkretisering i ett riksomfattande regionalpolitiskt handlingsprogram. Den prioritering som måste ligga i en sådan precisering får emellertid inte innebära att kommunblock, som inte inryms i ett aktivt klassificeringssystem undandras möjligheten att tillgodogöra sig befintliga expansionsförutsättningar. Sådana kommunblock skall enligt anvisningarna för länsprogrammens upprättande föras till kategorin övriga orter. Länsstyrelsen anser att den benämningen är olyckligt vald och föreslår i stället benämningen lokala centra, som bättre anger berörda kommunblocks roll i länens ortssystem.

Länsstyrelsen framhåller vidare att ett storstadsalternativ borde omfatta en större region, innehållande en eller ett par kärnorter, flera omkringliggande till dessa funktionellt anknutna orter för exempelvis den industriella verksamhet, som nödvändigtvis inte behöver vara lokaliserad till kärnorten. En alltför stark koncentration av utbyggnaden inom storstadsalternativen kan leda till "storstadsproblem", om än på en lägre nivå. Denna problematik har sin grund i att planeringen är upplagd med kommunblocket som planeringsenhet. Det har emellertid i praktiken visat sig att kommunblocken inte utgör de mest lämpliga byggstenarna i den regionala planeringen. Mest markerat har detta hittills framstått i storstadsregionerna, där man sedan länge arbetat med planeringsregioner omfattande flera kommunblock. Även i andra delar av landet visar det sig emellertid alltmer behövligt att arbeta med större planeringsregioner än kommunblock eftersom de funktionella sambanden sträcker sig över de nuvarande kommunblocksgränserna.

Mot bakgrund av de erfarenheter som har vunnits genom arbetet med

lokaliseringsfrågor och genom den pågående integrerade regionala planeringen i länet fäster länsstyrelsen uppmärksamheten på att frågan om samhällets medel för påverkan vid etablering och utbyggnad av skilda aktiviteter bör ägnas ett vidgat intresse. Detta kan exempelvis ske i samband med den mera konkreta diskussion om utformningen av en fysisk riksplanering, som kan förväntas bli aktuell under innevarande höst.

B.5.2 Utgångspunkter för programformuleringen

Planeringsnivå

Av länsprogrammet framgår att enligt prognos 2 i länsplanering 1967 folkmängden i länet år 1980 skulle uppgå till ca 426 000 personer, vilket innebär en ökning från år 1965 med 57 000 personer.

Vid länsstyrelsens ställningstagande till lämplig lokaliseringspolitisk målsättning för länet ansågs följande förutsättningar skapa underlag för möjligheter till en kraftigare befolkningstillväxt än prognos 2

- den centrala delen av länet utgör landets fjärde stadsregion med två av landets nio största städer.
- länet ligger i ett från landtransportekonomisk synpunkt fördelaktigt läge i vårt land och genom hamnen i Norrköping erbjuds utmärkta sjöförbindelser med andra länder. Under 1970-talet färdigställs fyrfilig motorväg genom den centrala delen av länet.
- under de närmaste åren tillförs länet åtskilliga serviceanläggningar av utomordentligt stor lokaliseringspolitisk betydelse – exempelvis teknisk högskola, universitetsfilial, medicinsk utbildningsenhet vid ett regionsjukhus under stark uppbyggnad samt lärarhögskola.

Länsstyrelsens målsättning för länet uttrycktes i ett befolkningsramvärde år 1980 av 457 700 personer, vilket översteg prognosvärdet med ca 32 000 personer.

Statsmakternas ställningstagande till resultatet av länsplanering 1967 innebär enligt länsstyrelsens mening för Östergötlands del att en utveckling enligt länsplaneringens prognos 2 måste accepteras som målsättning för huvuddelen av länets kommunblock men att en från prognosen avvikande målsättning kan diskuteras dels i områden med karaktär av storstadsalternativ, dels i områden belägna utanför de expansiva orternas omedelbara influensfält.

Länsstyrelsen böjer sig för riksdagens åsikt att denna senare typ av kommunblock i ett riksomfattande regionalpolitiskt handlingsprogram inte kan prioriteras före vissa block inom stödområdet men anser ändå speciella stödåtgärder vara berättigade även i glesbygdsområden utanför stödområdet. Upprätthållandet av en rimlig befolknings-, sysselsättnings- och servicenivå i denna typ av kommunblock syftar inte endast till att ge

möjligheter för människor att bo kvar i sin ursprungsmiljö utan är väsentligt även med hänsyn till att ett flertal av dessa orter i en framtid kommer att tjäna som rekreationsområden för befolkningen i länets expansiva delar.

Förutsättningarna för prognos 2 i länsplanering 1967 har förändrats så att länsstyrelsen ansett det motiverat att se över och justera prognosen för vissa kommunblock, vilket dock inte påverkat prognosen för länet som helhet.

Länsstyrelsen anser det vidare motiverat att för två ortskategorier ange en högre planeringsnivå än prognosvärdet. Detta gäller för storstadsalternativet Linköping–Norrköping och för servicebasorterna Kisa och Valdemarsvik. Den högre planeringsnivån för storstadsalternativet motiveras med att de effekter som kan uppnås exempelvis genom inflyttning av statlig verksamhet inte har beaktats i prognosen. Vad gäller Kisa och Valdemarsvik antyder prognosen en utveckling som kommer att leda till svårigheter att upprätthålla ett tillräckligt differentierat utbud av arbetstillfällen och service. Speciella insatser behövs för att stabilisera läget på en nivå som är ungefär densamma som vid mitten av 1960-talet.

Den faktiska folkmängden enligt folkräkningarna åren 1965 och 1970 samt prognosvärden och av länsstyrelsen antagen planeringsnivå för åren 1975 och 1980 redovisas i följande tabell.

Kommunblock	Faktisk folkmängd		Prognos 2 (justerad)		Planeringsnivå	
	1965	1970	1975	1980	1975	1980
Linköping	98 320	104 527	115 800	127 800	119 100	132 600
Norrköping	115 957	120 625	127 300	136 000	130 300	141 700
Motala	47 323	48 764	50 200	51 700	50 200	51 700
Mjölby	23 526	24 569	27 200	28 500	27 200	28 500
Finspång	23 707	24 656	26 300	27 200	26 300	27 200
Kisa	10 806	10 489	9 500	8 700	10 900	10 700
Valdemarsvik	9 562	9 152	8 700	8 300	9 600	9 600
Ödeshög	6 276	6 038	5 700	5 100	5 700	5 100
Boxholm	6 537	6 383	5 900	5 700	5 900	5 700
Österbymo	4 886	4 354	3 800	3 100	3 800	3 100
Åtvidaberg	12 605	13 034	14 500	15 000	14 500	15 000
Söderköping	9 515	9 614	9 300	8 900	9 300	8 900
Kommunblockslänet	369 020	382 205	404 200	426 000	412 800	439 800

Remissyttranden. De kommuner som i sina remissyttranden kommenterat planeringsnivån för länet som helhet finner den angivna folkökningen vara rimlig. *Linköpings kommun* anser att satsningen på storstadsalternativet torde ge positiva spridningseffekter på angränsande kommunblock och att en del av den beräknade folkökningen kommer att tillfalla dessa block. *Kisa kommunblock* anför att fördelningen av befolkningstillväxten i länet något strider mot uttalanden i länsprogrammet om de olägenheter som uppstår vid en ohämmad utglesning och en

alltför stark koncentration av utbyggnaden. *Norrköpings kommun* konstaterar att länsprogrammets planeringsnivå överstiger den prognos som kommunblocket för närvarande arbetar efter men framhåller samtidigt att en planerad översyn med stor sannolikhet kommer att resultera i en höjning av gällande prognos. *Ödeshögs och Boxholms kommuner* anser att utvecklingsbetingelserna för deras del har underskattats i prognosen. *Ydre kommun* ifrågasätter om den spontana befolkningsutvecklingen kommer att bli så negativ som förutsätts i länsprogrammet och vänder sig särskilt mot uttalandet att denna negativa utveckling får accepteras. *Mjölby, Söderköpings och Valdemarsviks kommuner* anför att planeringsnivån för det egna kommunblocket bör sättas högre.

Länsstyrelsens kommentar. Länsstyrelsen framhåller att de planeringsnivåer som redovisas i länsprogrammet ger en bild av de utvecklingsmöjligheter som för närvarande kan bedömas finnas i de skilda kommunblocken, samtidigt som de ger uttryck för den inriktning länsstyrelsen vill ge de centralt vidtagna stimulerande insatser som bör komma länet till del. Länsstyrelsen pekar dock på att den expansion som kan väntas främst inom storstadsalternativet i sin helhet redovisats på de två kommunblocken Linköping och Norrköping. Det kan emellertid komma att visa sig att en del av denna tillväxt i praktiken kommer angränsande kommunblock till del, om inte annat i form av bosättning. Omfattningen och inriktningen av sådana sekundäreffekter är svåra att bedöma i nuläget. De problem – exempelvis vad gäller resursfördelningsfrågor – som kan uppstå som en följd av en sådan utveckling bör kunna lösas genom omdispositioner inom den ram som anges i länsprogrammet.

Reservation. Två ledamöter i länsstyrelsen reserverar sig till förmån för ett förslag om att den beräknade ökningen i storstadsalternativet begränsas och motsvarande del överföres på övriga kommunblockskategorier. En ledamot anför i ett särskilt yttrande att länsstyrelsen inte bör acceptera befolkningsminskning i något av de nuvarande kommunblocken.

Andra utgångspunkter för programformuleringen

Servicenivå – pendlingsavstånd. Länsstyrelsen anger som målsättning för länet att kommuncentrumservice i princip tillhandahålls i samtliga kommunblockscentra. Det anses dock befogat att göra en viss gradering av behovet i fråga om serviceutbudets nivå i de mindre blockcentra. Om tillgänglighetsnormen 45 minuters restid accepteras motsvarar detta ca 30 kilometers resväg med buss och ca 45 kilometers resväg med bil. Orter som ligger utanför detta avstånd från större expansiva orter måste prioriteras vad gäller insatser för att uppnå eller behålla en hög servicenivå. I dag betraktas allmänt 40–45 kilometer som ett arbetskraftspendlingsavstånd som i normalfallet gärna inte överskrids vid daglig pendling. Orter på större avstånd från expansiva områden och med en mindre förmånlig utveckling framför sig vad gäller

deras eget näringsliv har därför inte heller möjlighet att uppehålla serviceutbudet för den kvarboende befolkningen med hjälp av arbetskraftspendling. Sysselsättningsproblem och sociala problem i sådana orter kan enligt länsstyrelsen förhindras endast genom direkta insatser i ifrågavarande ort.

Kommunikationer. Möjligheterna till arbetskraftspendling och kraven på spridning av elementära serviceaktiviteter påverkas i hög grad av kommunikationssystemets utseende. Kommunikationssystemets framtida utformning utgör därför en mycket väsentlig del i de allmänna utgångspunkterna vid formulerandet av ett regionalpolitiskt handlingsprogram på den social- och sysselsättningspolitiska sidan. För närvarande förbrukas huvuddelen av de vägbyggnadsanslag som kommer Östergötland till del på utbyggnaden av europaväg 4. Detta kommer att vid 1970-talets slut innebära förstklassiga landsvägsförbindelser genom hela den centrala delen av länet och därifrån ut till angränsande län.

Länsstyrelsen anför vidare att behovet av goda kommunikationer mellan kommunblockscentra i länets ytterområden och de mer centrala delarna av länet accentueras av att befolkningen i ytterområdena i relativt stor utsträckning kommer att få söka sin sysselsättning och kvalificerad service i orter av högre dignitet. Dessa transporter kommer att till största delen beröra länets riksvägnät som idag till stor del är av god standard eller till vissa delar finns med i 1970-talets vägbyggnadsplaner, vilket talar för att denna del av länets transportnät i stort sett kommer att vara acceptabelt vid 1970-talets slut.

Den del av vägnätet som huvudsakligen fyller lokala behov av social karaktär kräver en viss upprustning.

Den lokala persontrafiken på järnvägen dras in på vissa sträckor och turtätheten minskar. Trots att viss fusionering har skett mellan persontrafikföretagen i länet under senare år anser länsstyrelsen att det inom kollektivtrafiken fortfarande finns en bristande samordning och en dålig anpassning till ortssystemets funktionella relationer. Det lokala vägnätets standard utgör ofta ett hinder för busstrafiken.

Strukturproblem inom näringslivet. Länsstyrelsen anför att länet under den senaste femårsperioden har varit utsatt för ungefär samma typ av strukturförändringar som drabbat andra delar av landet. Inom industrin har företagsnedläggningar främst drabbat textil- och träindustrin. Även om prognoserna pekar på en ökning av industrisysselsättningen i länet anser inte länsstyrelsen att alla strukturproblem är övervunna. Några generella förhållanden som visar på inom vilka orter eller typer av orter sådana problem kan komma att uppstå finns emellertid inte. Orter med ett ensidigt näringsliv i form av dominans för ett enda företag anses ofta vara mest sårbara. Länsstyrelsen ifrågasätter dock om företagsensidigheten som sådan är den mest strategiska faktorn. Mera väsentlig i bedömningen av skilda orters framtidsutsikter är snarare en analys av avvecklingsrisken för de aggregat av näringsgrenar som är företrädda på orten. I vissa fall är inte heller de

största problemen ett ensidigt näringsliv utan snarare att ortens företag erbjuder endast okvalificerade sysselsättningar med låga löner, vilket i sin tur återverkar på den kommunala ekonomin.

Branschensidighet föreligger i flera av länets tätorter. Ensidigheten kan enligt länsstyrelsens mening inte avhjälpas genom insatser av sysselsättningspolitiska åtgärder i samtliga dessa orter. Inom ramen för det regionalpolitiska handlingsprogrammet måste de orter prioriteras där "riskbranscher" dominerar och där företagsnedläggningar bedöms få de svåraste negativa effekterna.

Ortsklassificering

I den preliminära versionen av länsprogrammet framhåller länsstyrelsen att i den inom länet bedrivna översiktsplaneringen och i det praktiska arbetet finns som grundtema att länet utgör en sammanhängande region. Detta synsätt uttrycks så att expansionsmöjligheterna i länet skall tillvaratas oavsett i vilken del av länet de finns. En balanserad tillväxt i länets centrala tätortsregioner är ett primärt intresse. Samtidigt kan inte en fortsatt ohämmad utglesning av befolkning och verksamhet i länets perifera delar utan vidare accepteras. I anslutning till vad i anvisningarna sägs om ortsklassificeringen anför länsstyrelsen att det i länet finns kommunblock, som svarar mot beskrivningen av storstadsalternativ, tillväxtcentra och övriga kommunblock men däremot inte serviceorter i glesbygd. Som ett uttryck för en anpassning av anvisningarnas klassificeringsmodell till inom länet existerande förhållanden införde länsstyrelsen i det preliminära förslaget en ny kategori, kallad speciella satsningsorter.

Länsstyrelsen föreslår i det preliminära programmet att Linköping och Norrköpings kommunblock tillsammans klassificeras som storstadsalternativ, att Motala, Mjölby och Finspångs kommunblock klassificeras som regionala tillväxtcentra, vart och ett med likvärdig betydelse inom denna kategori, att Kisa och Valdemarsviks kommunblock klassificeras som speciella satsningsorter samt att Ödeshögs, Boxholms, Österbymo, Åtvidabergs och Söderköpings kommunblock klassificeras som övriga kommunblock. Motiven för klassificeringen är att Linköping och Norrköping redan nu har servicefunktioner av storstadskaraktär, som betjänar områden utanför de båda kommunblocken och i vissa fall utanför länet. Detta gäller högre utbildning, regionsjukvård, transportservice och partihandel. Motala, Mjölby och Finspång uppfyller genom sin prägel av utvecklade industri- och serviceorter bl. a. beträffande gymnasieskolan, de krav, som anvisningarna uppställer för regionala tillväxtcentra. Kommunblocken Kisa och Valdemarsvik är så belägna i förhållande till tillväxtcentra och spelar en sådan roll med avseende på arbete och service i den södra länsdelen att länsstyrelsen anser det motiverat att särskilt föra fram dessa kommunblock för insatser av stödjande karaktär. Syftet med betoningen av Kisa och Valdemarsvik är att på sikt kunna behålla dessa

kommunblock som stödjepunkter i den södra delen av länet. Huvudsakligt motiv för länsstyrelsens klassificering av övriga kommunblock är att dessa är belägna i nära anslutning till regionala tillväxtcentra eller storstadsalternativet, varför särskilda insatser i stimulerande syfte inte anses vara befogade. Länsstyrelsen betonar emellertid att de naturliga tillväxtförutsättningarna betingade av näringslivets expansion måste kunna tillvaratas genom att i anslutning härtill dessa kommunblock tillförs tillräckliga resurser.

Remissyttranden. *Söderköpings kommun* anser att det i klassificeringstekniken ligger en icke önskvärd styrning till en hårdare koncentration av befolkningen. *Handelskammaren* anför att klassificeringen kan vara av stort värde i samband med planering och fördelning av offentliga investeringar. Ett lågt klassat kommunblock kan dock hamna i ett psykologiskt underläge genom att näringslivet blir obenäget att satsa på kommunblocket i fråga.

Flertalet remissinstanser accepterar klassificeringen av Linköping–Norrköping som storstadsalternativ. En del instanser framhåller att denna klassificering inte får medföra att övriga delar av länet eftersätts vid tilldelning av resurser. *Mjölby kommun* anser att den utgör en naturlig del av storstadsalternativet. Kommunen ifrågasätter också om inte Ödeshög borde utses till satsningsort. *Norrköpings kommun* och *handelskammaren* delar inte länsstyrelsens uppfattning att den centrala delen av länet utgör ett gemensamt arbetsmarknadsområde, varför det är väsentligt var inom regionen nya verksamheter lokaliseras. *Åtvidabergs kommun* föreslår att den hänförs till kategorin regionala tillväxtcentra. *Ydre kommun* anser att Österbymo kommunblock inte utan reservationer bort hänföras till kategorin övriga kommunblock.

Länsstyrelsens slutliga ställningstagande. Länsstyrelsen vidhåller den klassificering som framlades i det preliminära länsprogrammet. I förhållande till benämningarna i den preliminära versionen görs emellertid de ändringarna att regionala tillväxtcentra ersätts med benämningen länsdelscentra, att speciella satsningsorter ersätts med servicebasorter och att övriga orter benämns lokala centra, vilket anger berörda kommuners roll i länets ortssystem.

Beträffande Åtvidaberg framhålls att det geografiska område för vilket blockets huvudort tjänar som centrum inte i nämnvärd grad sträcker sig utöver kommunblockets gränser. En fortsatt positiv utveckling i Åtvidabergsblocket kan dock i framtiden motivera en omprövning av blockets ställning i ortssystemet.

Sammanfattningsvis innebär länsstyrelsens förslag till ortsklassificering följande.

Storstadsalternativ	Linköping/Norrköping
Länsdelscentra	Motala, Mjölby och Finspång
Servicebasorter	Kisa och Valdemarsvik
Lokala centra	Ödeshög, Boxholm, Österbymo, Åtvidaberg och Söderköping

Reservation. En ledamot av länsstyrelsen uttalar i en reservation att Åtvidaberg bör inplaceras bland regionala tillväxtcentra, samt att även Söderköping, Ödeshög, Boxholm och Österbymo hänförs till speciella satsningsorter.

B.5.3 Sysselsättningspolitiska åtgärder

Bakgrund

I länsprogrammet anförs att sysselsättningsstrukturen i länet ganska väl överensstämmer med rikets vid folkräkningstillfället år 1965. Mellan åren 1960 och 1965 ökade den förvärvsarbetande befolkningen i länet med 7 600 personer. Enligt prognos 2 i länsplanering 1967 beräknas antalet förvärvsarbetande under 1970-talet öka med omkring 10 000 personer per femårsperiod.

Under åren 1963–1968 minskade antalet industrisysselsatta i länet med 700. Den största sysselsättningsminskningen förelåg inom textil- och konfektionsindustrin. Inom bl. a. transportmedels- och elektroindustrin noterades sysselsättningsökning.

Vissa kommunblock har ett ensidigt näringsliv eller domineras av ett eller ett fåtal företag. Till denna kategori hör främst Boxholm, Åtvidaberg, Motala och Österbymo.

Allmänna åtgärder

Kommunernas förslag. Företagareföreningen bör ges ökade utlåningsresurser för finansiering av industri- och hantverkslokaler och bör medverka vid deras planering och uppförande. Dessutom bör föreningen medverka till att småindustri lokaliseras till andra orter än centralorten inom en kommun. Kommunallagarna utgör ett hinder för kommunerna att bedriva en aktiv lokaliseringspolitik. Regler bör därför utformas för kommunerna beträffande uppförande av industrifastigheter, borgensåtagande samt flyttningsersättning till företag som lokaliseras från platser utanför länet. Vidare framhålls som önskvärt en utförligare, tätare återkommande och därmed aktuellare arbetsmarknadsstatistik på kommunblocksnivå.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. Länet erbjuder goda förutsättningar för ett utvecklingskraftigt näringsliv. På en central punkt är emellertid tillgängliga resurser knappa nämligen tilldelningen till länet av kvot för bostadsbyggande. Länsstyrelsen hävdar med skärpa att om näringslivet skall kunna utvecklas i enlighet med sina marknadsmässiga förutsättningar är det en tvingande nödvändighet att ett i förhållande härtill volymmässigt väl avvägt bostadsbyggande kan genomföras.

En begränsning av bostadsbyggandet kan därför inte tillåtas ske i regioner, där näringslivet har naturliga förutsättningar att expandera.

Länsstyrelsen föreslår vidare att företagareföreningen ges ökade resurser i form av personal och administrationsanslag för att bättre kunna tillgodose det behov som föreligger av råd och samverkan i lokaliseringsfrågor med kommunerna, av konsultativt stöd till företag som är nyetablerade samt av en ökad informationsverksamhet på länsnivå. Vidare föreslås att kommunerna i avsevärt större utsträckning än vad som nu är fallet inrättar befattningar för kontaktarbete i förhållande till etablerade och potentiellt inflyttande företag. Befattningar av denna art bör läggas på hög nivå i förvaltningsorganisationen och verksamheten bör vara direkt underställd kommunstyrelsen. Länsstyrelsen rekommenderar vidare kommunerna att överväga att, i likhet med vad som sedan länge är ett faktum i Linköping och Norrköping, inrätta befattningar avsedda för utredningsverksamhet inom det översiktligt ekonomiska och demografiskt-geografiska området. Möjligheterna för kommunerna att verka mera öppet och med större säkerhet i lokaliseringsfrågor bör ingående prövas. En lämplig inriktning bör i detta fall vara ett etablerat samarbete mellan kommunerna och olika länsorgan. Beträffande det från kommunalt håll framförda förslaget om statistik finns skäl att pröva förutsättningarna för främst ökad aktualitet i materialet.

Länsstyrelsen betonar att ett med framgång prövat medel i lokaliseringsarbetet är tillhandahållande av moderna industrilokaler. I detta avseende bör landsting och kommuner öka sin aktivitet. Länsstyrelsen framhåller även betydelsen av att de enstaka försök med industricentra, som f. n. är aktuella, så snart som möjligt utvidgas både beträffande antal och geografisk belägenhet. Statliga bidrag till kommuner för uppförande av industrihus bör utgå även när syftet går längre än att bekämpa arbetslöshet. Länsstyrelsen anser det vidare angeläget att länet får tillgång till en ny primärflygplats, som på sikt svarar för den tyngre trafiken i länet, och utredning bör snarast sättas igång om lämplig lokaliseringsort.

I länet finns en affärsbank med de centrala funktionerna placerade i länet, samt en sparbank som har i det närmaste full länstäckning. För bostadsbyggandets och näringslivets finansiering är detta av stor betydelse och länsstyrelsen betonar vikten av att denna regionala förankring av betydande kreditinstitut kommer att bestå.

Vidare kräver länsstyrelsen att det statliga regionalpolitiska stödet är tillgängligt som stimulansmedel även utanför det allmänna stödområdet.

Vid kommande beslut om ytterligare utlokaliseringar av statlig verksamhet från Stockholmsregionen bör länet vara lokaliseringsregion för sådan verksamhet, i första hand det föreslagna storstadsalternativet.

Den fortsatta och intensifierade lokaliseringspolitiken måste inriktas på att medverka till en ökad differentiering av näringslivet och därmed ökad stabilitet.

Som ett viktigt mål anför länsstyrelsen att ge ökat utrymme för förvärvsarbete åt kvinnor. Detta kräver insatser för att skapa goda former för barntillsyn.

Selektiva åtgärder

Kommunernas förslag. Från samtliga kommuner krävs åtgärder som ökar den industriella sysselsättningen. Andra krav är differentiering av näringslivet och ökade sysselsättningsmöjligheter för kvinnor. Från flera håll krävs ökade bostadskvoter. Ytterligare förslag som framförs är lokalisering av statlig och landstingskommunal verksamhet samt uppförande av industrilokaler.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. Linköping. Industrin är i hög grad beroende av försvarsbeslut. Detta beroende bör minskas och de gynnsamma förutsättningarna för fortsatt balanserad tillväxt bör utnyttjas så att lokaliseringsverksamheten inriktas på industri som dels kan finna en omedelbar anknytning till den högre utbildning och forskning som finns i Linköping, förslagsvis kemisk-teknisk, läkemedels- och elektroindustri, dels efterfrågar kvinnlig arbetskraft. Gjorda satsningar inom den offentliga sektorn bör följas upp av ytterligare förläggning av främst statlig verksamhet till regionen. Uppmärksamhet bör riktas mot möjligheter att påverka även den privata servicesektorn att till regionen förlägga landsdelsinriktade funktioner.

Norrköping. Industrin bör förändras till sin yttre struktur så att andelen företag med hela sin verksamhet förlagd till Norrköping ökar. Den inre strukturen bör förändras så att efterfrågan på kvalificerad arbetskraft ökar utan att för den skull kravet på ökad industriell sysselsättning blir eftersatt. Dessa förändringar bör medverka till att öka inkomster och skattekraft i kommunblocket. Till Norrköping bör förläggas statlig verksamhet i den omfattning som föreslagits av delegationen för lokalisering av statlig verksamhet. Även vid en fortsatt utlokalisering från storstadsområdena av statlig verksamhet förutsätter länsstyrelsen att Norrköping blir lokaliseringsort.

För Motala, Mjölby och Finspång bedöms utvecklingen bli gynnsam utan särskilda insatser. Om utvecklingen blir avsevärt sämre än den som bedöms som rimlig mot bakgrund av blockens förutsättningar anser länsstyrelsen att stödjande insatser bör tillgripas. I sådant fall anger länsstyrelsen för Motala lokalisering av statlig verksamhet och industri, för Mjölby industri och regional serviceverksamhet och för Finspång industri.

Kisa. Länsstyrelsens målsättning innebär krav på 850 nya arbetstillfällen under 1970-talet, därav 600 inom basnäringarna. För att realisera detta krävs under en övergångstid statligt regionalpolitiskt stöd. En differentiering av industrin är önskvärd och länsstyrelsen rekommenderar nylokaliseringar inom metallsektorn. Postbanken har en stansningsfilial i Kisa och ytterligare överflyttning av verksamhet inom Postbanken bör prövas. Kisa framstår enligt länsstyrelsen som lämplig lokaliseringsort för ett speciellt anpassningscentrum för invandrare. Kommunblocket utgör ett viktigt område för fritidsverksamhet och en samordning av aktiviteterna bör ske. Kisa är ett tänkbart lokaliseringsalternativ för ett externt konferenshotell och någon form av idrottscentrum. Denna fråga bör

närmare utredas.

Valdemarsvik. Länsstyrelsens målsättning förutsätter att 500 nya arbetstillfällen skapas under 1970-talet, därav 350 inom basnäringar. Ett villkor för detta är att statligt regionalpolitiskt stöd står till förfogande. Till tätorten Valdemarsvik bör lokaliseras lättare metallindustri eller plastbearbetande industri. I den skärgårdsregion för vilken Valdemarsvik tjänar som huvudort kan serviceanordningar av olika slag och kringaktiviteter för fritidsboendet bidra till att stärka sysselsättningen. Länsstyrelsen anser det angeläget att besked snarast ges om Gryt kommer att bli lokaliseringsort för ett kärnkraftverk.

För de övriga kommunblocken är länsstyrelsen beredd att underlätta och stödja åtgärder som vidtas av kommunerna för att stärka sysselsättningen.

Remissyttranden. Kommunernas remissyttranden visar en övervägande positiv inställning till länsstyrelsens förslag. I yttrandena understryks behovet av en differentiering av näringslivet och ökat utbud av arbetstillfällen för kvinnor. Flera kommuner anför att den kommunala rörelsefriheten i fråga om lokaliseringsverksamhet bör ökas. De områden som berörs är kommunal upplåning och borgen samt uppförande av industrilokaler. Sambandet mellan tillgången på bostäder och möjligheterna att skapa sysselsättningstillfällen betonas av flera remissinstanser. Krav framförs dessutom på att den geografiska avgränsningen av det regionalpolitiska stödet tillämpas liberalt och att fler kommuner än de f. n. berörda kommer i fråga vid en fortsatt utlokalisering av statlig verksamhet.

B.5.4 Socialpolitiska åtgärder

Sysselsättningsskapande åtgärder av temporär natur

Kommunernas förslag. Få kommuner har redovisat förslag till åtgärder. *Västra Kinda kommun* anser att skyddad verkstad bör uppföras. *Norrköpings kommun* anser att utbyggnad av skyddad sysselsättning bör ingå i planeringen men att ansträngningarna väsentligen bör inriktas på att placera handikappade vid öppna arbetsplatser. En gemensam anbudsgivning och beställning för samtliga skyddade verkstäder och gemensamma lednings- och försäljningsorgan bör åstadkommas.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. Länsarbetsnämnden har bedömt utbyggnadsbehovet av skyddad verksamhet i länet till närmare 500 platser och angivit att det största behovet finns i Norrköping och Linköping. Länsstyrelsen ansluter sig till detta och till det behov av ytterligare platser som har bedömts för Motala, Mjölby och Söderköping. Som en konsekvens av kommunblocksklassificeringen, där Kisa och Valdemarsvik karakteriseras som servicebasorter, bör den skyddade verksamheten ges större utrymme i nämnda kommunblock.

Åtgärder för att trygga serviceförsörjningen

Länsstyrelsen anför att länet har en god arrondering med tanke på invånarnas möjligheter att nå de mest kvalificerade serviceanordningarna.

Kommunernas bedömning av den framtida servicenivån i kommunblockens olika delar visar enligt länsstyrelsen en ganska optimistisk syn på 1970-talets servicesituation. De nuvarande större närserviceorterna väntas i huvudsak komma att fungera även vid 1970-talets mitt. En viss utglesning bedöms som regel ske i de minsta orterna där serviceanläggningarna redan i dag är ytterst få. Många kommuner pekar samtidigt på att någon form av åtgärder är nödvändiga i vissa områden om man vill upprätthålla en rimlig kommersiell servicenivå.

Den offentliga servicen anses av kommunerna vara den del av orternas serviceutbud som står i främsta riskzonen när det gäller indragningar. Samtidigt anges t. ex. skolor, postkontor, försäkringskassa och olika former av sjukvårdsservice vara de funktioner som är mest angelägna att få behålla på orten.

Kommunernas förslag. Flera av de åtgärdsförslag som redovisas är av den karaktären att genomförandet helt och hållet blir beroende av kommunens egen förmåga att via den årliga budgeten kunna anvisa medel för verksamheten. Detta gäller exempelvis olika insatser för att förbättra åldringarnas och de handikappades tillgång på service av olika slag, åtgärder för en förbättrad barntillsyn eller verksamhet med syfte att förbättra ungdomens fritidssituation.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. Den kommersiella servicen bedöms av länsstyrelsen möjlig att bibehålla på kommuncentrumnivå i alla kommunblockscentra fram till åtminstone mitten av 1970-talet. Beträffande de åtgärder som kan aktualiseras för att på olika sätt garantera tillgång på kommersiell service i skilda former för alla invånare anser länsstyrelsen att åtgärderna får diskuteras i första hand mellan kommunerna och de företag som arbetar inom detaljhandeln. Successivt torde kravet på insatser från samhällets sida med avseende på kommersiell service öka och det finns därför enligt länsstyrelsen anledning att redan i nuvarande läge förbereda detta genom att mer ingående än vad som hittills skett söka kartlägga behovet av skilda stödjande insatser och deras utrymme i den kommunala och statliga ekonomin.

Tillgången på offentlig service har av kommunerna bedömts vara av central betydelse. Häri instämmer länsstyrelsen, som noterar det alltmer framträdande kravet på att de statliga verksamhetsgrenarna på serviceområdet var och en bör ge ett tillfredsställande resultat sett från företagsekonomiska utgångspunkter. Länsstyrelsen har förståelse för detta men hävdar att konsekvenserna av en sådan bedömningsgrund bör beaktas på så sätt att det inom ramen för regionalpolitiken skapas ekonomiska medel att användas för täckande av förluster på offentlig serviceverksamhet i områden där servicebehovet föreligger men där underlaget är alltför

begränsat för att ge godtagbara intäkter för verksamheten i fråga. Länsstyrelsen anser även att frågor om indragning av offentlig service före beslut bör prövas mot bakgrund av de bredare bedömningar som görs inom regionalpolitiken. Samråd bör äga rum mellan det statliga organ som svarar för verksamheten i fråga, berörd kommun samt länsstyrelsen. Länsstyrelsen uppmärksammar landstingets verksamhet på sjukvårdsområdet där de största satsningarna görs inom den institutionella sjukvården, som i sina kvalificerade former endast kan finnas tillgängliga på ett fåtal punkter i länet. En väl utbyggd sjukvårdsservice i Kisa ges hög prioritet. Risken för försämrad service i perifera delar av länet måste uppmärksammas och härvid betydelsen av det samband som råder mellan servicenivå och vägförbindelser resp. kollektiva resemöjligheter.

Länsstyrelsen anser beträffande den kollektiva persontrafiken att ett bibehållande av persontrafiken på de f. n. trafikerade järnvägslinjerna är väsentlig främst för anknytning med områden utanför länet. För järnvägstrafiken inom länets centrala tätortsområde bör frågan om ett intensivare och annorlunda utnyttjande av pendeltrafiken ingående prövas.

Utanför den centrala tätortsregionen kommer den kollektiva trafiken även fortsättningsvis huvudsakligen att upprätthållas med landsvägsbussar. Länsstyrelsen anser att nuvarande omfattning på trafiken bör bibehållas och att utökning kan vara befogad. Linjetrafiken bör dock samordnas bättre och en sådan förändring är redan på gång genom ett ökat kommunalt engagemang antingen genom egna trafikföretag eller genom ekonomiskt stöd till privata och statliga trafikföretag i syfte att upprätthålla trafikservice i underlagssvaga områden. Länsstyrelsen anser att staten, inom ramen för en målmedveten regionalpolitik, bör ta ett ökat ansvar för den kollektiva persontrafiken inom glesbygdsområdena.

Under förutsättning att ett särskilt regionalpolitiskt servicestöd av ekonomisk art kommer att inrättas rekommenderar länsstyrelsen att detta tillåts innefatta även kollektiv persontrafik och då såväl den statliga trafikaktiviteten genom statens järnvägar som de privata trafikföretagen och kommunernas verksamhet på detta område.

För serviceförsörjning i glest befolkade områden är det sekundära vägnätets beskaffenhet av central betydelse. Länsstyrelsen framhåller att denna del av det allmänna vägnätet är i behov av en omfattande upprustning. Denna upprustning bör ske huvudsakligen i överensstämmelse med den 1969/1970 upprättade behovsplanen för de sekundära vägarna och att detta äger rum genom att medel i ökad utsträckning ställs till vägsektorns förfogande. Det bedöms nämligen inte lämpligt att tillgodoseende av förbättringsbehovet på de sekundära vägarna sker på bekostnad av medelstilldelningen till riksvägar och primära länsvägar.

Remissyttranden. De flesta remissyttrandena framhåller behovet av en fungerande kollektiv persontrafik. *Ydre kommun* delar inte uppfattningen att kommunen är välbelägen i förhållande till orter med gott serviceutbud. Om befolkningsminskningen fortsätter uppstår svårigheter att upprätthålla såväl kommersiell som offentlig service. *Finspångs*

kommun anser att en länsomfattande planering av den kommersiella servicen i kommunernas ytterområden bör komma till stånd.

Länsstyrelsens kommentar. Länsstyrelsen har för avsikt att fortsättningsvis på olika sätt arbeta för att underlag skapas för en beräkning av behov och för prioritering av insatser inom serviceförsörjningens område. Ett initiativ i den riktningen är den – i samarbete med kommunikationsdepartementet – under innevarande år påbörjade utredningen rörande regional trafikplanering.

B.5.5 Investeringarnas regionala fördelning

Planeringsunderlag

Till grund för redovisningen och prioriteringen av kommunernas/kommunblockens investeringsbehov för perioden 1970–1975 ligger KELP 69 och KELP 70. Investeringsplanerna för Norrköpings kommunblock bygger helt på KELP 69.

Länsstyrelsen påpekar att vissa brister vidlåder den kommunala investeringsplaneringen vilket gör att realismen och kvaliteten hos grundmaterialet måste bedömas med försiktighet. Detta gäller speciellt uppgifterna i slutet av investeringsperioden.

Tabell B.5:1 innehåller i sammandrag bostadsbyggnadsbehovet enligt de kommunala bostadsbyggnadsprogrammen samt landstingets och primärkommunernas investeringsbehov. Primärkommunernas investeringar har fördelats på huvudtitlar enligt K-planen. I redovisningen ingår inte samtliga kommunala investeringsområden. Exempelvis innefattas inte bostadsbyggandets exploateringsinvesteringar i sammanställningen. Vidare ingår endast projekt som har kostnadsberäknats till minst 100 000 kr.

De primärkommunala investeringsbehoven enligt KELP 70 för den aktuella perioden uppgår med dessa begränsningar till drygt 1 257 milj. kr. Bostadsbyggnadsbehovet i de kommuner som upprättar kommunala bostadsbyggnadsprogram anges till 37 266 lägenheter, exkl. studentbostäder (3 342 lägenheter). Enligt länsbostadsnämndens bedömning uppgår bostadsbyggnadsbehovet i hela länet till 36 600 lägenheter, exkl. studentbostäder (2 400 lägenheter).

Huvuddelen eller 59 % av de primärkommunala investeringsbehoven faller på huvudtitlarna 3 (byggnads- och planväsen, gatu- och parkförvaltning, sport och friluftsliv) och 5 (industriell verksamhet).

Kommunblockens redovisade investeringsbehov är varierande. Av Motala kommunblocks investeringsbehov faller ca 39 % på huvudtitel 3 och 22 % på huvudtitel 5 medan motsvarande andelar för Norrköpings kommunblock är 17 % resp. 47 %.

Av landstingets investeringar planeras ca 68 % utföras i Linköpings kommunblock.

Remissyttranden. Ett antal remissinstanser anser att realismen och kvaliteten hos grundmaterialet är av sådan karaktär att försiktighet bör iakttas i fråga om slutsatser och eventuella åtgärder. *Linköpings* och *Åtvidabergs kommuner* påpekar att de reala ekonomiska resurserna inte tillåter en satsning av den typ, som har skisserats i länsprogrammet. Åtvidabergs kommun framhåller dessutom att de ekonomiska resurserna i framför allt de kommuner som av länsstyrelsen har klassificerats som storstadsalternativ bör analyseras med avseende på möjligheterna att genomföra de följdinvesteringar som blir följden av ett utökat bostadsbyggande.

Regionalpolitisk prioritering

Uppgifterna i tabell B.5:1 bygger på KELP 70 medan prioriteringarna baseras på informationen i KELP 69. Enligt länsstyrelsens bedömningar förändrar KELP 70 inte den allmänna fördelningsbild som har erhållits på grundval av KELP 69.

Länsorganen har i de sektoriella prioriteringarna sökt tillämpa regeln att till prioritetsgrupperna I, II och III hänföra resp. 60, 20 och 20 % av investeringsbehoven. I länsbostadsnämndens bedömningar har länets bostadsbyggnadskvot år 1969 bildat ram för prioriteringarna.

De sektoriella prioriteringarna har i huvudsak accepterats vid länsstyrelsens regionalpolitiska bedömning. Flera sektorer har endast prioriterats regionalpolitiskt, varvid de investeringar som uppvisar samband med bostadsbyggandet har getts hög prioritet.

Länsstyrelsen påpekar att prioriteringen av investeringarna bl. a. har utförts med hänsyn till ortsklassificeringen. Enligt länsstyrelsen skall prioriteringen inte tolkas som definitiv i något avseende eller som att länsstyrelsen har tagit ställning till projektens genomförande. I mån av resurser är länsstyrelsen beredd att medverka till att prioriteringsmetoden utvecklas så att den på ett objektivt sätt kan användas för prioriteringar som tar hänsyn till bl. a. skillnader i standard och ekonomiska förutsättningar mellan kommunerna. Enligt länsstyrelsen är det väsentligt att kommuner och statliga organ på olika nivåer i största möjliga utsträckning tar hänsyn till varandras planer och intentioner. I detta avseende spelar en utbyggd KELP en betydelsefull roll.

Utfallet av länsstyrelsens prioritering belyses av cirkeldiagrammen i figurerna B.5:1 och B.5:2. Cirklarnas ytor är proportionella mot de redovisade bostadsbyggnads- resp. investeringsbehoven.

Remissyttranden. Flera remissinstanser är kritiska mot att bostadsbyggandet i Norrköpings och Linköpings kommunblock har fått hög prioritet, främst på bekostnad av kategorin övriga kommunblock. *Några kommuner* samt *kommunförbundets länsavdelning* är allmänt negativa till prioriteringarna med hänsyn till kommunernas självbestämmanderätt. *Flera kommuner* samt *handelskammaren* framhåller att en låg prioritering av ett kommunblock kan leda till minskad etableringsvilja hos näringslivet och svårigheter med kreditförsörjningen.

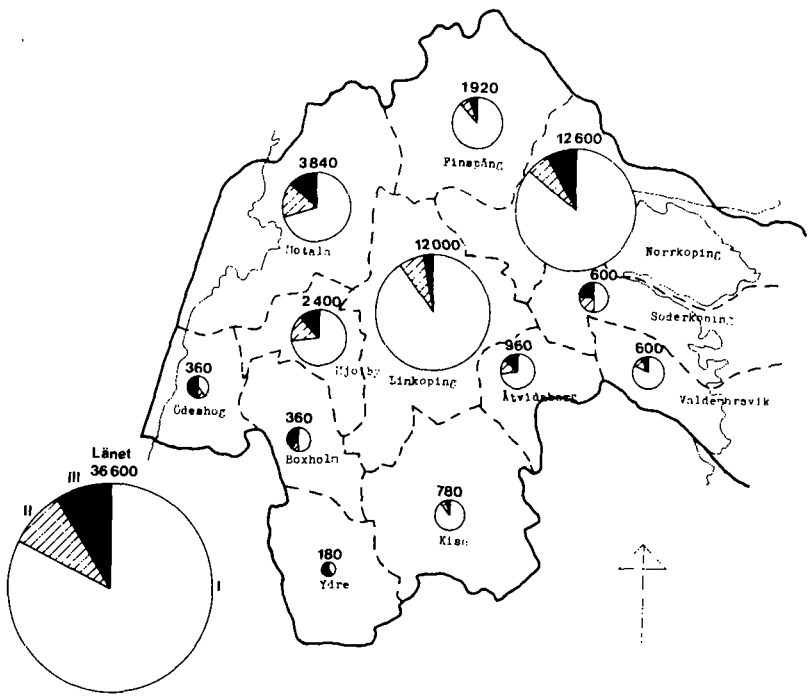
Tabell B.5:1 Kommunala investeringar perioden 1970–1975 i projekt om 100 000 kr. eller mer med fördelning på huvudtitlar i tusentals kr., bostäder i antal lägenheter

Kommun/ Kommunblock	Huvudtitel									Bostäder	Landstinget
	0–1	2	3	4	5	6	7	8	0–8		
Motala	–	14 363	45 866	500	26 091	18 821	13 337	–	118 978	4 242	40 765
Mjölby	2 850	5 441	14 562	–	24 811	24 140	9 826	–	81 630	2 544	8 980
Ödeshög	–	280	525	–	4 330	2 700	540	–	8 375	420	–
Boxholm	100	–	3 185	–	5 252	2 580	300	–	11 417	246	–
Österbymo	–	2 550	200	–	3 080	961	–	–	6 788	204	–
Kisa	150	–	3 856	–	2 219	2 183	2 746	–	11 154	1 098	600
Åtvidaberg	275	800	3 610	–	14 695	2 400	5 230	–	28 010	1 110	5 880
Linköping	10 117	32 320	81 035	900	147 285	71 238	45 565	–	388 460	11 280	369 312
Finspång	–	2 000	5 170	–	8 676	25 141	11 450	–	52 437	1 962	4 290
Norrköping[1]	12 875	41 096	87 599	30 680	241 321	69 674	26 968	–	510 213	12 600	93 930
Söderköping	–	4 494	4 825	–	10 375	4 594	2 300	–	26 558	648	11 600
Valdemarsvik	–	100	2 875	1 625	5 734	1 000	2 600	–	13 943	912	11 700
Kommunblockslänet	26 367	103 444	253 287	33 705	494 869	225 432	120 862	–	1 257 966	37 266	547 057

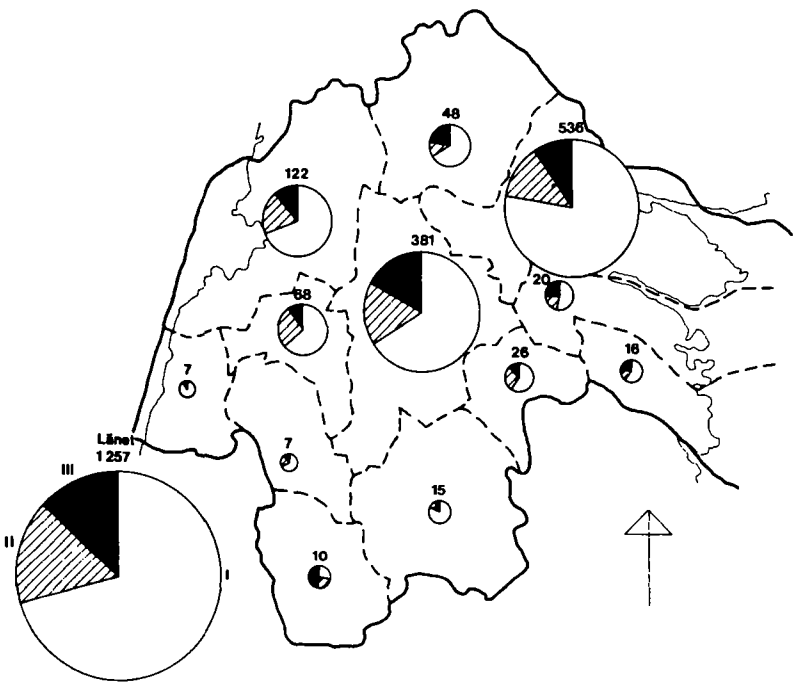
Titelkod

0–1 Centralförvaltning, rätts- och samhällsskydd samt folkbokföring och beskattning
2 Fastighetsförvaltning och bostadsförsörjning
3 Byggnads- och planväsen, gatu- och parkförvaltning, sport och friluftsliv
4 Hamnar, kommunikationer och näringsliv
5 Industriell verksamhet
6 Undervisning och annan kulturell verksamhet
7 Socialvård och socialförsäkring
8 Hälso- och sjukvård

[1] Investeringsbehov enligt KELP 69

Figur B.5:1 Regionalpolitisk prioritering av primärkommunernas bostadsbyggnadsbehov för perioden 1970–1975, antal lägenheter

Figur B.5:2 Regionalpolitisk prioritering av primärkommunernas investeringsbehov för perioden 1970–1975, miljontals kr.

B.6 Jönköpings län

B.6.1 Synpunkter på uppläggningen av planeringsverksamheten

Statsmakternas beslut att dra upp riktlinjerna för en generell regionalpolitik ger enligt länsstyrelsen ett fastare underlag för planeringen än f. n., vilket behövs för att lösa de regionala avvägningsproblemen. Den hittills bedrivna försöksverksamheten – länsplanering 1967 och länsprogram 1970 – torde kunna ge betydelsefulla erfarenheter för den regionala politikens fortsatta utformning.

I de kommunala yttranden, där allmänna aspekter på länsplaneringen berörs, noteras att det behövs ett visst mått av statlig planering med regionala avvägningar och prioriteringar. Det betonas emellertid samtidigt att denna planering måste ges en flexibel utformning, som möjliggör omprioriteringar efter hand som nya faktorer träder in och påverkar utvecklingen.

Länsstyrelsen instämmer häri och erinrar om att länsplaneringen har erhållit en uppläggning som gör den till en rullande planering. Det är här i hög grad fråga om en anpassningsplanering, men självfallet måste den inrymma även målinriktade styrningsmoment, om det skall vara möjligt att nämnvärt påverka de negativa dragen i landets regionala utveckling.

Svårigheterna att styra utvecklingen enligt ett uppgjort regionalt mönster berörs i några remissyttranden över det preliminära programmet. Bl. a. framhåller landstingets förvaltningsutskott att nuvarande styrmedel vis á vis näringslivet är starkt begränsade och att de privata investeringarna kan försvåra eller förhindra att planeringens mål uppnås. Länsstyrelsen delar den uppfattningen. Det allmännas möjligheter att styra näringslivets lokalisering är f. n. i första hand indirekta och går via utbyggnaden inom den offentliga sektorn. I förhållande till de indirekta är de nuvarande direkta medlen för styrning av näringslivet – såsom regionalpolitiskt stöd och skyldighet till lokaliseringssamråd i storstadsregionerna – av mera begränsad räckvidd.

Utbyggnaden av den offentliga sektorn är sålunda enligt länsstyrelsens mening av väsentlig betydelse, och en förutsättning för att de uppställda målen skall nås är att de centralt tilldelade utbyggnadsresurserna blir tillräckliga.

I flera av de kommunala remissyttrandena uttalas stark oro för att den pågående planeringen skall leda till en ingående central styrning av den regionala utvecklingen. En generell grund till denna oro utgör det förhållandet, att den statliga planeringens mål och medel ännu är oklart formulerade.

Länsstyrelsen betonar att den ojämförligt största andelen av de offentliga investeringarna är den kommunala, och kommunernas planer utgör därför en självklar stomme i länsprogrammet. Länsplaneringen förutsätter sålunda en aktiv kommunal planering och är ägnad att stärka denna. Genom länsplaneringen får kommunerna nämligen bättre möjlig-

heter att bedöma sin situation och sina utvecklingsmöjligheter i ett större regionalt sammanhang och detta bidrar till att öka realismen i den kommunala planeringen. Jönköpings kommun poängterar detta i sitt yttrande, och mot bakgrund av sitt konstaterande, att riksplaneringen med nödvändighet bygger på primärkommunernas viljeyttringar, anför kommunen att den ej delar de ofta uttalade farhågorna för en övergripande samhällsplanering över huvudet på kommunerna.

Länsstyrelsen instämmer i den kritik som har framförts över att investeringsplaneringen blivit så starkt detaljerad. Detaljeringsgraden är långt större än vad som behövs som underlag för ett riksprogram, där tanken är att länen tillföres resurser genom ett utvidgat ramfördelningssystem. Från planeringssynpunkt är det väsentligt att i de fall sektorsramar kommer att finnas dessa i sin helhet ställs till länens förfogande.

B.6.2 Utgångspunkter för programformuleringen

Planeringsnivå

Utvecklingsbetingelserna för länet bedömer länsstyrelsen vara på det hela taget gynnsamma. I flera kommunblock finns goda förutsättningar för en starkare expansion än vad den trendmässiga prognos 2 i länsplanering 1967 anger. Planeringsmålsättningen för länet enligt länsplanering 1967 innebär ett befolkningstal för år 1980 som överstiger prognosvärdet med 11 000 personer. Länets folkmängdsutveckling har hittills anslutit sig närmare till målsättningen än till prognosen. Förhållandena är emellertid varierande för enskilda kommunblock. I flera block har prognosvärdet överskridits, medan i andra utvecklingen förlöpt långsammare. De kommunala målsättningarna har i en del fall reviderats och såväl sänkningar som höjningar av de tidigare nivåerna har vidtagits.

Innebörden av statsmakternas ställningstagande till länsplanering 1967 uppfattar länsstyrelsen så att den för Jönköping högre målsättningen godtas, men att planeringsramarna för övriga block inte bör överstiga prognos 2 utan särskilda skäl. Vid gjorda överväganden rörande omprövning av målsättningarna har emellertid starka skäl talat för att inte nu vidtaga några ändringar utan avvakta ytterligare informationsunderlag. Positiv avvikelse mellan hittillsvarande utveckling och prognos 2 föreligger i ett flertal kommunblock, vilket motiverar att låta de tidigare uppställda målsättningarna ligga till grund för den fortsatta länsplaneringen.

Befolkningsutvecklingen i länets kommunblock dels enligt prognos 2, dels enligt länsstyrelsens respektive kommunernas planeringsmålsättning redovisas i följande tabell.

Kommunblock	Folkmängd Faktisk 1960	1970		Enligt prognos 2 (P), planeringsmålsättning (M) resp kommunal målsättning (K) 1970	1975	1980
Jönköping	95 927	107 768	P	105 300	111 500	117 800
			M	107 000	114 000	122 000
			K		114 000	122 000
Tranås	17 440	19 097	P	18 900	19 700	20 500
			M	19 700	20 800	22 000
			K		20 800	22 000
Aneby	6 867	6 328	P	6 300	6 200	6 000
			M	6 400	6 200	6 000
			K		6 390	6 500
Nässjö	32 531	33 586	P	33 900	34 600	35 600
			M	34 600	35 800	37 000
			K		34 600	37 000
Eksjö	18 921	18 203	P	18 400	18 300	18 400
			M	18 200	18 300	18 700
			K		18 300	18 700
Vetlanda	27 873	28 842	P	28 000	28 100	28 200
			M	28 700	29 300	30 000
			K		29 700	31 000
Sävsjö	11 660	11 499	P	11 600	11 700	11 800
			M	11 700	11 800	11 800
			K		11 800	11 800
Vaggeryd	10 903	11 046	P	11 100	11 300	11 800
			M	11 500	11 700	12 000
			K		11 350	12 000
Värnamo	25 881	29 350	P	29 600	31 700	34 400
			M	30 000	32 500	35 000
			K		31 700	35 000
Gnosjö	7 002	7 672	P	7 800	8 200	8 700
			M	7 700	8 100	8 500
			K		8 100	8 500
Gislaved	22 305	26 010	P	25 300	26 800	28 600
			M	26 000	28 000	30 000
			K		29 600	33 000
Hyltebruk	11 355	10 991	P	10 900	10 900	11 000
			M	11 100	11 100	11 200
			K		11 950	12 800
Kommunblocks-länet	288 665	310 392	P	307 100	319 000	332 800
			M	312 600	327 600	344 200
			K		328 290	350 300

Andra utgångspunkter för programformuleringen

Med hänsyn till näringslivets struktur och geografiska fördelning anser länsstyrelsen att det finns goda förutsättningar för att med rimliga regionalpolitiska insatser befordra en gynnsam ekonomisk utveckling i länets olika delar. En väsentlig förutsättning härför är att resurser för det allmänna samhällsbyggandet kommer att vara tillgängliga i erforderlig utsträckning, att den kommunala planeringen effektiviseras

och att samordningen mellan de kommunala åtgärderna och de åtgärder som planeras av stat och landsting fungerar på bästa sätt.

Insatser erfordras som stärker de allmänna betingelserna för näringslivet, såsom förbättrad service på skilda områden, bättre kommunikationer, tillräckligt bostadsbyggande etc. Åtgärder behövs också för att genom en ökad differentiering åstadkomma större motståndskraft i näringslivets långsiktiga omvandlingsprocess. Samhällsinsatser torde erfordras för att underlätta en omställning inom vissa delar av industrin. Detsamma gäller regioner med ensidig sammansättning av industrin där insatserna bör leda till en breddning av arbetsmarknaden. Allmänt bedöms emellertid relativt goda möjligheter föreligga att övervinna uppkommande lokala svårigheter då det gäller sysselsättningen genom pendling till andra orter. Centra för arbete och service kan ofta nås inom någorlunda rimligt pendlingsavstånd.

Den kvinnliga yrkesverksamheten i länet ligger lägre än riksgenomsnittet, särskilt markant i vissa delar av länet, även om en klar höjning skett under 1960-talet. Såväl allmänt sociala skäl som arbetsmarknadsmässiga motiverar åtgärder för att skapa förutsättningar för en ökad kvinnlig yrkesverksamhet. De mål som har uppställts ifråga om folkmängden år 1980 förutsätter enligt länsstyrelsen att en inte obetydlig del av näringslivets ökade efterfrågan på arbetskraft blir tillgodosedd genom en höjd kvinnlig yrkesverksamhet. Alternativet är att arbetskraftsbehovet måste täckas genom en avsevärd inflyttning, något som dels är vanskligt att förutsätta med tanke på den regionala arbetskraftskonkurrensen, dels innebär förluster ur samhällsekonomisk synpunkt.

Ortsklassificering

I fråga om ortsklassificeringen i ett riksomfattande regionalt program anger länsstyrelsen Jönköping som storstadsalternativ.

Jönköpings kommun anses av länsstyrelsen i hög grad motsvara de krav, som i prop. 1970:75 anges för denna kategori. Befolkningsmässigt är kommunen en av landets största. Folkmängden uppgår till över 107 000 invånare, och ett betydande underlag finns således för en mångsidig service och ett differentierat näringsliv överhuvud. Goda möjligheter finns här att med rimliga insatser skapa en region, som kan erbjuda med storstäderna någorlunda likvärdiga förutsättningar.

Jönköpingsregionen är centralt belägen i förhållande till samtliga tre storstadsområden. Läget är ur kommunikationssynpunkt synnerligen förmånligt, och med hänsyn härtill och till de rådande strukturförhållandena bör regionen kunna erbjuda goda betingelser för en rad olika verksamheter av sådan typ som företrädesvis är storstadsorienterade. Dessa möjligheter bör beaktas i den regionala politiken och utnyttjas för att främja en balanserad näringsekonomisk utveckling i den södra delen av landet.

Till kategorin regionala tillväxtcentra har hänförts de kommunblock som i den regionala målsättningen i länsplanering 1967 markerades som

satsningsorter genom höjda befolkningsramvärden, nämligen Nässjö-Eksjö (i detta sammanhang betraktade som en ort) Värnamo, Vetlanda, Gislaved och Tranås.

Vid remissbehandlingen av det preliminära programmet har förslaget om Jönköping som storstadsalternativ vunnit anslutning från flera håll. Eksjö kommun hävdar i sitt remissyttrande att den bör klassificeras som separat regionalt tillväxtcentrum. Gentemot detta hävdar länsstyrelsen att de specialiserade funktioner som kännetecknar regionala tillväxtcentra ligger på en högre nivå än kommuncentras och därför nu är lokaliserade till endera eller båda tätorterna Nässjö och Eksjö. Så kommer att bli fallet även framdeles.

I de kommunala remissyttrandena är, framhåller länsstyrelsen, uppfattningarna skiftande om ortsklassificeringen som instrument i regionalpolitiken. I vissa fall är inställningen positiv, medan den i andra fall är kritisk. Från de kritiska kommunernas sida anförs att en klassificering eller "etikettering" av orter eller kommuner är betänklig eller förkastlig som metod. Den innebär en nedklassning av en rad kommuner och utgör ett hinder för dessas utveckling i och med att de framstår som oprioriterade. Klassificeringsmetoden anses strida mot strävandena till regional utjämning i landet, och vissa kommuner anser liksom också landstingets förvaltningsutskott att den skulle motverka kommunblocksreformen, vars syfte är att tillskapa mera stabila och utvecklingsbara kommunbildningar med hög självförsörjningsgrad vad gäller arbetsmarknad och service.

Länsstyrelsen ser värdet av en ortsklassificering däri, att ett långsiktigt mål för den regionala utvecklingen utstakas. Den kan ge stadga åt samhällets strävanden att möta den fortsatta strukturomvandlingen, att begränsa storstadsområdenas expansionstakt och bygga upp livskraftiga regioner i områden med stagnerande eller vikande näringsliv. Landet är uppbyggt av orter och regioner av mycket växlande storlek. Detta måste återspegla sig även i kommunindelningen. I servicesammanhang kan centralorterna alltefter skiftande läge och storlek ha högst varierande funktioner och öva inflytande på större eller mindre områden utanför den egna kommunen. Att i ett klassificeringssystem klarlägga orternas varierande funktionsnivåer och definiera långsiktiga mål härvidlag kan därför inte ses som något som står i motsatsförhållande till kommunblocksreformen. Ortsklassificeringen utgår i stor utsträckning från andra kriterier än dem, som kan hänföras till primärkommunal verksamhet. De mera folkrika orterna och regionerna bildar underlag för en rad specialiserade funktioner, som inte kan vara representerade även i övriga regioner. De mindre regionerna kan oavsett detta vara fullt tillfredsställande grundvalar för kommunal verksamhet och för annan verksamhet på motsvarande nivå. De framförda betänkligheterna mot klassificeringssystemet grundar sig enligt länsstyrelsens mening i stor utsträckning på farhågor för att det kan verka hämmande på utvecklingen inom den stora gruppen "övriga orter". Riskerna för en stelbent tillämpning av ortsklassificeringen från myndigheternas och det enskilda näringslivets sida

måste uppmärksammas, så att inte den flexibilitet i planeringen motverkas som är erforderlig och som den rullande länsplaneringen också medger. Man måste bestämt värja sig mot ett statiskt betraktelsesätt med låsta klassificeringar och beakta att gränslinjen mellan vissa orter (ortsgrupper) som betecknats som regionala tillväxtcentra och övriga kommun- eller kommunblockscentra inom gruppen "övriga orter" inte är klart markerad och kan förskjutas. Ortsklassificeringen får inte innebära sådana betydande skillnader i insatserna som skulle kunna göra den till en inkörsport till en ny kommunindelning. Avgörande för det regionalpolitiska handlandet måste vara en analys av förutsättningarna i det enskilda fallet och en därpå grundad målsättning som på bästa sätt tillvaratar dessa förutsättningar. I första hand är detta en uppgift för den fortlöpande länsplaneringen, men med hänsyn till kommunernas och länsorganens begränsade resurser måste möjligheter finnas till insatser även från central nivå.

B.6.3 Sysselsättningspolitiska åtgärder

Bakgrund

Jönköpings län är enligt länsprogrammet ett av de mest industrialiserade länen i landet. Industrin svarade år 1965 för 44 % av den totala sysselsättningen i länet mot 34 % i hela riket. Servicesektorns andel var i länet 36 % mot 46 % i riket. Jordbruksnäringens andel i länet var endast obetydligt större än riksgenomsnittet.

I stort sett har för länet totalt en positiv sysselsättningsutveckling kunnat noteras under 1960-talet, och arbetsmarknadsorganens uppgift har i hög grad fått inriktas på att anskaffa arbetskraft till ett expanderande näringsliv. Mellan åren 1962 och 1968 ökade antalet industrisysselsatta med omkring 2 000, varav tre fjärdedelar utgjordes av förvaltningspersonal. Även inom servicenäringarna förefaller en gynnsam utveckling ha förelegat. Antalet sysselsatta inom jordbruksnäringen synes minska i den för landet normala takten.

Enligt länsstyrelsens mening är näringslivet sårbart för starkare konjunkturdämpningar, och den strukturomvandling som pågår inom industrin kan ge upphov till svårbemästrade situationer även under goda konjunkturförhållanden, vilket bl. a. det stora antalet varsel om driftsinskränkningar och företagsnedläggningar de senaste åren har givit exempel på. Länet kan knappast räkna med samma gynnsamma läge under 1970-talet som under 1960-talet. De speciella problem som har gjort sig gällande inom den mindre industrin och inom träindustrin utgör en latent risk för negativa sysselsättningsförändringar framdeles i samband med strukturrationaliseringar.

Allmänna åtgärder

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. Länsstyrelsen anser det vara angeläget att aktiva åtgärder vidtas för att

åstadkomma förnyelse inom industrin i länet. Önskvärt är att riskerna för en uttunning av industrisysselsättningen motverkas genom en lokalisering till länet av större enheter inom utvecklingskraftiga branscher. Som ett led i en fortlöpande strukturförnyelse bör genom olika åtgärder en nylokalisering av företag stimuleras inom såväl processindustri som exempelvis inom elektroteknisk, finmekanisk, livsmedels- och kemisk industri.

De från det allmännas sida kanske viktigaste åtgärderna för att främja utvecklingen är ett högt bostadsbyggande, upprustning av vägväsendet med hänsyn till industrins stora spridning, en effektiv arbetsförmedling och en arbetsmarknadspolitik som underlättar yrkesväxling och genom utbildnings- och aktiveringsverksamhet bidrar till en höjd kvinnlig yrkesverksamhet. För industrins utveckling är markfrågan av väsentlig betydelse, och fortlöpande kommunala insatser erfordras för att hålla en god beredskap.

För att öka näringslivets differentiering behövs lokalisering av olika slags högre utbildning och forskning samt olika centrala förvaltningsfunktioner. Förslag framförs också om olika institutioner för industriinriktad forsknings- och utvecklingsverksamhet, särskilt med anknytning till sådana i länet viktiga branscher som trä-, gummi-, plast- och pälsvarubranscherna ävensom till skogsbruk. På flera håll i länet har skett och planeras en serviceutbyggnad baserad på en utökad turism och fritidsverksamhet och goda möjligheter bör finnas att ytterligare utveckla dessa aktiviteter.

Den mindre industrin har en viktig roll i länets näringsliv. Sålunda har 86 % av industriföretagen mindre än 50 anställda och de omfattar 35 % av de industrisysselsatta. Speciellt markant är den mindre industrins ställning i länets sydvästra del (blocken Värnamo, Gnosjö, Gislaved) samt inom träindustrin i länets östra del. Den rådande storleksstrukturen bedöms för vissa branscher vara en tillgång och en positiv faktor även för framtiden. Företagen har visat sig ha goda förutsättningar för rationell drift och snabba produktionsomläggningar. På olika sätt måste dock eftersträvas att underlätta de mindre företagens möjligheter att följa med i den allt snabbare utvecklingen. En mängd problem kräver sin lösning, t. ex. kapitalförsörjning, långsiktig företagsplanering, marknadsföring, administration och utbildning av företagsledare. De statliga institutioner som lämnar stöd till utvecklingen behöver betydligt ökade resurser och samordning av dessa. Länsstyrelsen understryker att lösningen av de mindre och medelstora företagens problem brådskar. För länets del är det livsviktigt att de uppmärksammas på ett helt annat sätt än tidigare. Som en viktig åtgärd framstår en förstärkning av företagareföreningarnas resurser. De bör ges möjligheter att medverka som exempelvis tekniska och ekonomiska konsulter i betydligt större utsträckning än vad nu är fallet.

Speciell uppmärksamhet måste ägnas strukturproblemen beträffande träindustrin. Denna industrigren är den näst största industribranschen i länet och sysselsätter nära en fjärdedel av de industrisysselsatta. De små

företagen dominerar. Till stor del är branschen koncentrerad till länets östra delar, där i flera block dess andel ligger över 50 %. Ett flertal orter domineras helt av träindustrin. Vid den koncentration som kan väntas ske torde samhällsinsatser aktualiseras för att klara omställningsproblemen.

Jord- och skogsbruk. Inom områden där de naturliga förutsättningarna för heltidsföretag saknas, bör i betydande utsträckning deltidsjordbruk med olika inriktning av produktionen kunna bibehållas. Förutsättningarna härför är i länet goda på grund av att arbetstillfällen i skog och industri ligger väl spridda över länets yta och att avstånden till tätort i allmänhet är måttliga. Möjligheterna att ha kvar deltidsjordbruk har stor betydelse för landskapsvården och för att skapa underlag för servicen i glesbygden. De statliga stimulansåtgärder för jordbruket som beslutats för de nordligare delarna av landet bör modifieras så att de gäller även för deltidsföretag på det småländska höglandet. Det framhålles även som önskvärt att brukare av mindre jordbruksenheter kunde med hjälp av arbetsmarknadsmedel erhålla arbete med landskapsvårdande åtgärder. De relativt små skogsmarksarealerna per ägare (cirka 50 ha) begränsar möjligheterna att bedriva ett rationellt skogsbruk utan att, såsom redan förekommer, speciella åtgärder vidtas. Dessa innebär bl. a. en långtgående samverkan skogsägarna emellan för att på ett ekonomiskt sätt kunna tillgodogöra sig fördelarna som ligger i en mekanisering av skogsbruket utan att detta behöver utesluta möjligheter till aktiv självverksamhet för brukarna.

Kommunikationer. Goda landsvägsförbindelser är en väsentlig förutsättning för att den expansiva utvecklingen i länet skall fortgå. Länets huvudvägnät har en på det hela taget gynnsam utformning med hänsyn till kommunikationsbehovet med andra delar av landet. Den största bristen i det avseendet är avsaknaden av en godtagbar förbindelse mellan sydvästra länsdelen och Göteborg. Det gör det angeläget att utbyggnadsplanerna för blivande riksväg 27 (Värnamo—Göteborg) fullföljs så snabbt som möjligt. Utbyggnaden av denna väg är av stor regionalpolitisk betydelse då den skulle medföra avsevärt bättre förbindelser mellan industriområdet i länets sydvästra delar och Göteborg med dess speciella hamnresurser.

Om den expansiva utvecklingen i länet skall kunna fortgå måste tilldelningen av resurser stå i någorlunda överensstämmelse med de behov som gör sig gällande. Tilldelningen av vägmedel gör uppenbarligen icke detta. Den oförändrade tilldelningen av anslag under de senaste fyra åren samtidigt som industri-, trafik- och samhällsutvecklingen varit tilltagande har framkallat en påtaglig brist på balans mellan reella behov och tillgängliga resurser.

Den växande tyngden hos trafiken i länet har givit upphov till allvarliga problem, särskilt för skogsindustrin. Stora anläggningar i angränsande län (sågverket i Kisa och Väröbackaprojektet) samt satsningen i Hyltebruk har starkt influerat på vägnätet vad det gäller skogstransporter. Om de tilldelade ramarna måste hållas blir i fortsättningen bristen på balans än

mer påtaglig.

Näringslivets lokalisering präglas av stor spridning. En stor del av industriföretagen finns i mindre tätorter eller i glesbygden och i stor utsträckning är det primära och sekundära länsvägar som skall betjäna dessa företag. Stora behov föreligger i fråga om upprustning av länets vägnät, och det är väsentligt att medel härför i ökad utsträckning ställs till förfogande. För många företag utgör redan nu en otillfredsställande vägstandard ett svårt handikapp.

Flertalet kommuner har, framhåller länsstyrelsen, i sina remissvar påtalat den stora betydelse som väginvesteringarna har för näringslivets utveckling.

Beträffande järnvägstrafiken ser länsstyrelsen allvarligt på de planer som finns om nedläggning av trafiken på vissa bandelar. Länsstyrelsen understryker vikten av att järnvägsfrågorna blir bedömda från allmänt regionalpolitiska synpunkter. Inom ramen för SJ:s rationaliseringssträvanden bör en avvägning ske som beaktar de samhälleliga målen för regional utveckling. På ett helt annat sätt än hittills bör SJ:s planering samordnas med denna.

Selektiva åtgärder

L ä n s s t y r e l s e n s f ö r s l a g t i l l h a n d l i n g s p r o g r a m

J ö n k ö p i n g. För att bredda arbetsmarknaden bör en utbyggnad ske av olika kvalificerade serviceverksamheter. Högre utbildning bör förläggas till Jönköping, i första hand en socialhögskola men även någon form av institutionell högskoleutbildning. Särskilt understryks värdet av högre teknisk utbildning. Med beaktande av kommunens höga befolkningspotential och goda kommunikationsläge är Jönköping väl lämpad som lokaliseringsort för statliga verk och myndigheter. Dessa insatser tillmäts hög prioritet och stor regionalpolitisk betydelse.

En ökad industriell differentiering och expansion bör eftersträvas. Härför kan särskilda åtgärder bli erforderliga. Regionen synes föga ägnad att som skett i något fall få släppa ifrån sig industrier till förmån för stödområdet. Områdets naturliga expansionsförutsättningar bör i främsta rummet tillvaratas via den kommunala planeringen.

Ett område inom kommunen med speciella strukturproblem och behov av direkta sysselsättningsskapande åtgärder är Visingsö. För att vidmakthålla befolkningsunderlaget för lokal service bör vidtagna arbetsmarknadspolitiska insatser fortgå.

T r a n å s. Nyetableringar är behövliga och från kommunens sida anses en svagströmsindustri vara lämplig. En utbyggnad av den handikappverksamhet som de handikappades riksförbund nu bedriver i staden är lämplig t. ex. en institution för forskning inom rehabilitering. Goda förutsättningar finns för satsning på turism och friluftsliv.

A n e b y. Landstingets förbandsfabrik, kommunens näst största industri, uppför en ny fabrik, och det är angeläget att de gamla lokalerna

övertas av en ny industri. Orten är lämplig för lokalisering av mindre och medelstor industri.

N ä s s j ö. Behovet av nyetableringar inom industrin framstår som angeläget för att få ökad differentiering (träindustrin svarar för hälften av industrins sysselsättning). Löfte om ersättningsindustri efter nedläggningen av Svenska Tobaks AB:s fabrik har ej infriats och det är angeläget att sådan kommer till stånd. Det är angeläget att de statliga kommunikations- och affärsdrivande verken uppmärksammar Nässjös möjligheter mot bakgrund av att de tillsammans byggt upp delar av den gamla näringsstrukturen i kommunen.

E k s j ö. Till Eksjö är förlagda vissa statliga regionala myndigheter och Eksjös förutsättningar för sådan verksamhet bör tillvaratas och prövas även vid framtida lokaliseringsavgöranden. Särskilda insatser behövs för att stärka industrins ställning och öka differentieringen. – Förhållandena i Mariannelund måste uppmärksammas med hänsyn till avståndet till större centralorter. Sulfitfabriken där är starkt vattenförorenande och särskilda åtgärder krävs för att förbättra reningssituationen. Ortens näringsliv är i behov av större differentiering.

V e t l a n d a. Vetlandablocket har en närings- och bosättningsstruktur som gör vägfrågorna i hög grad aktuella. En väsentlig del av industrin är skogsbaserad och för sin drift beroende av ett vittförgrenat vägnät av god standard. Bebyggelseförhållandena är också sådana, att stora krav måste ställas på vägnätet. Tre femtedelar av befolkningen är bosatt utanför centralorten i ett tiotal tätorter och på ren glesbygd.

Det är viktigt att kommunikationerna ej försämras, vilket skulle bli fallet om SJ:s planer på nedläggning av persontrafiken på järnvägslinjen Nässjö–Nybro realiseras. Länsstyrelsen motsätter sig en sådan åtgärd. Förutsättningar finns för satsning inom turism och friluftsliv.

S ä v s j ö. På grund av träbranschens dominans framstår en ökad industridifferentiering som angelägen. De besvärliga förhållandena kan komma att påkalla statligt lokaliseringsstöd. Samtidigt måste möjligheterna till en vidareutveckling inom träbranschen beaktas. Från kommunalt håll pekas på de naturliga förutsättningarna för lokalisering av ett storsågverk. En icke obetydlig arbetskraftsreserv torde finnas och möjligheterna att tillvarata denna bör noga beaktas.

V a g g e r y d. Åtgärder kan synas erforderliga för att avhjälpa de strukturella problemen inom möbelbranschen. Från kommunens sida påtalas att statliga insatser är nödvändiga för att underlätta finansieringen av industriföretagens investeringar. Överväganden pågår inom vägverket om depåverkstadsrörelsens organisation, och om behov av större verkstad i regionen föreligger bör utbyggnad av anläggningen i Skillingaryd noga prövas.

V ä r n a m o. De problem som förknippas med de mindre och medelstora företagens utvecklingsbetingelser äger särskild aktualitet i Värnamoområdet. Vissa frågor, bl. a. marknadsföring, har angripits i samverkan mellan företagen i regionen genom bildande av Swed-Expo i Värnamo. Värnamo erbjuder goda förutsättningar för etablering av

specialiserad industriinriktad service. Detsamma gäller för enskild service i övrigt och skilda slag av offentlig service. I anknytning till det nylokaliserade skogsinstitutet är det lämpligt att även andra utvecklingsorgan med anknytning till skogsområdet lokaliseras till Värnamo. Även för industrianknutna institutioner av statlig eller enskild karaktär finns underlag. Ett forsknings- och utvecklingsbolag har nyligen bildats av Forsheda Gummifabrik.

Gnosjö. Industrin är mångsidig och drivs i ett stort antal främst små och medelstora företag. De insatser för att främja utvecklingen som träder i förgrunden är de olika slags service- och stödåtgärder för de mindre företagen som generellt anses erforderliga.

Gislaved. Industrin är allmänt expansiv. Avsevärd utbyggnad pågår av Gislaveds Gummifabrik. Normalt råder stor efterfrågan på arbetskraft och de framtida rekryteringsmöjligheterna kommer att i hög grad bestämma utvecklingstakten. Till mycket stor del utgörs industrin av små och medelstora företag. Generellt verkande insatser i form av service och stöd för denna kategori har stor betydelse för Gislavedsblockets del. Gummi- och plastindustrin är väl företrädda i blocket och bör kunna ge underlag för forskning och utbildning. Servicefrågorna måste ägnas stor uppmärksamhet så att området på sikt ej förlorar i attraktionskraft. Samarbetsnämnden i blocket understryker vikten av att en utbyggnad sker, bl. a. av hälso- och sjukvård, och hyser oro för att den offentliga servicen försämras om Hyltebruk avskiljs från Jönköpings län. – I blocket finns ett område, Isaberg, som har förutsättningar att utvecklas till ett centrum för rekreation och friluftsliv med betydelse för hela Götaland.

Hyltebruk. De akuta åtgärdsbehoven sammanhänger med den beslutade utbyggnaden av pappersbruket. Stora ansträngningar måste göras för att lösa sådana problem som rekrytering av arbetskraft, forcering av bostadsbyggandet och förbättring av vägarna samt vattenvårdsproblemet. Speciella förutsättningar finns (sjöarna Unnen och Bolmen) för satsning inom rekreationssektorn.

B.6.4 Socialpolitiska åtgärder

Sysselsättningsskapande åtgärder av temporär natur

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram.

Såvitt länsstyrelsen kan bedöma är närings- och bosättningsförhållandena i länet sådana att sysselsättningsfrågorna normalt bör kunna lösas inom den ordinära arbetsmarknadens ram. Uppkommande lokala svårigheter i strukturförändringens spår torde, om bestående arbetstillfällen ej kan skapas på platsen, till större delen kunna lösas genom pendling. Länsarbetsnämnden har fortgående planering av beredskapsarbeten att sätta in i krissituationer.

Utvecklingen har emellertid medfört ökande problem för äldre, handikappad och annan svårplacerad arbetskraft, och trots tillkomsten av

olika stödåtgärder tenderar arbetslösheten bland dessa grupper att stiga. Behov av sysselsättningsskapande åtgärder för dessa kategorier kommer att föreligga även framdeles. Vid skyddade verkstäder kommer, enligt länsarbetsnämnden, antalet behövliga platser att fördubblas under 1970-talet. Som objekt för beredskapsarbeten pekar länsstyrelsen bl. a. på landskapsvårdande arbeten. De olika formerna för särskilda beredskapsarbeten borde utredas i syfte att höja volymen och förenkla administrationen. En generösare statsbidragsgivning kunde verka stimulerande. De centralt uppgjorda ramarna för arkivarbete bör successivt ökas och möjligheterna till kontorsarbetscentraler vidgas.

Åtgärder för att trygga serviceförsörjningen

Utgångspunkt för kartläggningen av serviceförsörjningen har varit glesbygdsutredningens nivåer: närhetsservice, kommuncentrumservice och regioncentrumservice.

Med glesbygdsutredningens norm om en restid av 45 minuter skulle servicen i de två sistnämnda nivåerna ligga inom räckhåll för praktiskt taget hela länets befolkning. Om i stället 30 minuter sättes som norm faller en folkmängd på omkring 8–9 000 personer i länets ytterområden utanför detta avstånd.

Dessa beräkningar gäller för färd med privatbil. En kartläggning har gjorts av de kollektiva kommunikationsförhållandena som visar att i områden belägna på längre avstånd än 2 km från järnvägsstation eller väg som trafikeras av busslinje bor 20 000–25 000 personer (6 å 9 % av totalbefolkningen och 20 å 30 % av glesbygdsbefolkningen). Någon undersökning med hänsyn till ambulerande handel eller kommunal färdtjänst har ej gjorts.

Den pågående strukturomvandlingen kan väntas medföra ytterligare försvagning av underlaget för stationär service i vissa områden. Kommunernas bedömning av serviceförsörjningen år 1975 visar att på de minsta orterna förväntas ett bortfall av viss offentlig service (postanstalter, bibliotek, mindre skolor, ålderdomshem), men endast i liten utsträckning av butiker och enskild service. De förslag till åtgärder som kommunerna framfört i sina remissyttranden över det preliminära programmet har framförallt gällt förbättrade vägförbindelser och trafikservice.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram: Den rådande bosättnings- och näringsstrukturen ger förutsättningar att vidmakthålla en närservice på olika platser i centralorternas omland. Kommunerna bör inrikta planeringen på de stödjepunkter som lämpligen bör finnas. Den kommunala översiktliga planeringen har i allmänhet inte kommit så långt att underlag finns för konkreta målsättningar på detta område.

Det är angeläget att man satsar mer på kollektiv trafik. En ytterligare försämring av trafikservicen genom indragning av järnvägs- och busslinjer kan inte accepteras. Den principiella aspekten på kommunernas ekonomiska engagemang bör behandlas på central nivå. Utredningen om det

statliga bidragssystemet bör enligt länsstyrelsens bestämda mening snarast slutföras och fullföljas med beslut om en rimligare fördelning av ansvarsbördan. Det kan inte vara riktigt att denna helt skall bäras av enskilda kommuner. Den nuvarande trafikpolitiken bör revideras och de snäva lönsamhetsbedömningarna avseende begränsade linjesträckningar, exempelvis när det gäller järnvägarna, ersättas av en mera vidsynt helhetsbedömning.

En översiktlig planering av landsbygdskommunikationerna är trängande och bör i första hand ske på kommunblocksnivå. Kommunerna bör utarbeta planer hur de kollektiva kommunikationerna bör vara utformade och vilka avvägningar som bör ske mellan linjetrafik och andra former av trafikservice (skolskjutsar, färdtjänst för handikappade, taxitransporttjänster). Arbetet med sådana trafikförsörjningsplaner har påbörjats i ett par kommuner. En samordning av linjer för trafik av regional karaktär måste ske i samverkan mellan berörda parter. Staten bör genom sina kommunikationsverk (SJ och postverket) i större utsträckning beakta glesbygdsproblemen. Planeringen bör samordnas i ett enhetligt program för att upprätthålla en tillfredsställande service.

B.6.5 Investeringarnas regionala fördelning

Planeringsunderlag

Till grund för redovisningen och prioriteringen av kommunernas/kommunblockens investeringsplaner för perioden 1971–1975 ligger i huvudsak KELP 70. Enligt länsstyrelsens bedömning ger KELP 70 en mer realistisk bild av kommunernas ekonomiska långtidsplaner än tidigare kartläggning. Denna utveckling tillskrivs främst kommunernas ökade erfarenhet av denna typ av planering. En annan faktor som har påverkat redovisningen i positiv riktning är att kommunreformen vid upprättandet av KELP 70 hade genomförts i samtliga kommunblock utom tre.

Vissa brister kan dock iakttas i KELP 70. Bl. a. faller de kommunala investeringsbehoven ojämnt i tiden. Detta tar sig uttryck i en anhopning av investeringarna i början av planeringsperioden.

I tabell B.6:1 redovisas i sammandrag primärkommunernas och landstingets investeringsbehov samt bostadsbyggnadsbehovet enligt de kommunala bostadsbyggnadsprogrammen. Primärkommunernas investeringsbehov har fördelats på huvudtitlar enligt K-planen. Länsprogrammet omfattar inte samtliga investeringsområden. Exempelvis ingår inte exploateringsinvesteringar, investeringar i elverk och värmeverk samt diverse byggnader för kommunala ändamål i sammandraget. Vidare har medtagits endast projekt som har kostnadsberäknats till minst 100 000 kr.

Totalt för länet uppgår de primärkommunala investeringsbehoven för den aktuella perioden till ca 685 milj. kr., och de landstingskommunala till drygt 277 milj. kr. Bostadsbyggnadsbehovet i de kommuner som upprättar kommunala bostadsbyggnadsprogram anges till 20 222 lägen-

heter. Enligt länsbostadsnämndens bedömning uppgår bostadsbyggnadsbehovet i hela länet till 17 935 lägenheter.

Huvuddelen eller drygt 80 % av de primärkommunala investeringsbehoven faller på huvudtitlarna 3 (byggnads- och planväsen, gatu- och parkförvaltning, sport och friluftsliv), 5 (industriell verksamhet) och 6 (undervisning och annan kulturell verksamhet).

Kommunerna/kommunblocken redovisar sinsemellan varierande investeringsbehov. Exempelvis faller ca 70 % av Jönköpings kommun redovisade behov på huvudtitlarna 3 och 5 medan motsvarande behov för Hyltebruks kommunblock uppgår till drygt 20 %.

Av landstingets planerade investeringar på drygt 277 milj. kr. utgör lasarettet i Värnamo det största projektet med en beräknad kostnad av 89 milj. kr.

Remissyttranden. *Några kommuner* framför kritiska synpunkter av allmän karaktär mot investeringsplaneringens uppläggning i programverksamheten, den höga detaljeringsgraden och det därtill anknutna prioriteringsförfarandet.

Regionalpolitisk prioritering

Länsorganen har i de sektoriella prioriteringarna i huvudsak tillämpat regeln att till prioritetsgrupperna I, II och III hänföra resp. 60, 20 och 20 % av investeringsbehoven. Vid prioriteringen av bostäder samt statsbidragsberättigade gator och vägar har en annan metod tillämpats. För dessa investeringar har till prioritetsgrupp I hänförts investeringar i en omfattning som motsvarar den aktuella ramtilldelningen för länet.

Till grund för länsstyrelsens regionalpolitiska prioritering har legat dels de sektoriella prioriteringarna, dels målsättningen i länsplanering 1967 och dels ortsklassificeringen. Dessa utgångspunkter har inneburit en strävan att i prioriteringarna följa upp den förväntade expansionen och utvecklingen.

Den regionalpolitiska prioriteringens uppgift har varit bl. a. att samordna investeringarna mellan olika sektorer.

I vissa fall har prioriteringen försvårats på grund av att bl. a. projektbeteckningarna har varit vaga och att sambandet mellan planeringsnivå och investeringsbehov har varit mindre uttalat. Dessutom anser länsstyrelsen att den bristande kännedomen om nulägesförhållandena och eventuell eftersläpning i utbyggnaden har försvårat prioriteringen för vissa sektorer.

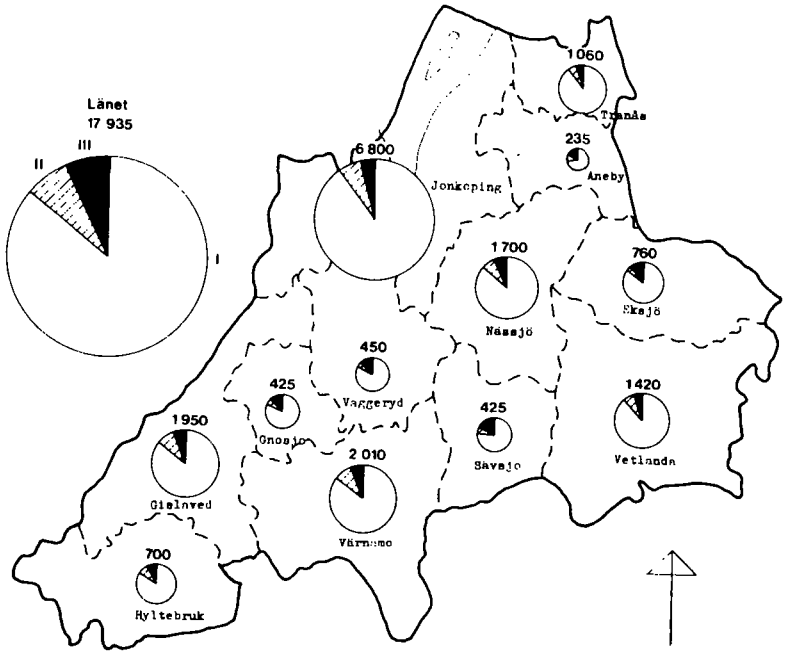
Utfallet av länsstyrelsens regionalpolitiska prioritering åskådliggörs av cirkeldiagrammen i figurerna B.6:1 och B.6:2. Cirklarnas ytor är proportionella mot de redovisade bostadsbyggnads- resp. investeringsbehoven. Huvudtitel 4 (hamnar, kommunkationer och näringsliv) har inte prioriterats och ingår inte i illustrationen.

Tabell B.6:1 Kommunala investeringar perioden 1971–1975 i projekt om 100 000 kr. eller mer med fördelning på huvudtitlar i tusentals kr., bostäder i antal lägenheter

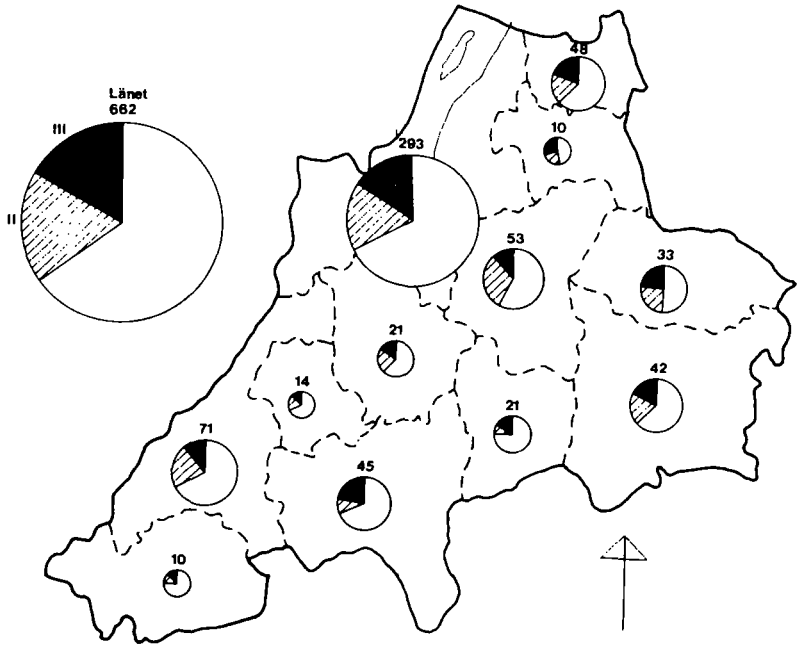
Kommun/ Kommunblock	Huvudtitel									Bostäder	Landstinget
	0–1	2	3	4	5	6	7	8	0–8		
Jönköping	200	2 800	115 450	3 700	94 900	58 350	21 700	–	297 100	7 000	78 250
Tranås	–	300	21 850	–	8 100	15 100	2 200	–	47 550	1 184	–
Aneby	–	–	2 500	–	5 700	1 150	800	–	10 150	300	–
Nässjö	–	2 100	20 050	–	15 400	13 550	3 500	–	54 600	2 167	40 250
Eksjö	–	9 850	10 050	–	13 100	2 250	6 500	–	41 750	1 195	20 350
Vetlanda	900	1 800	11 150	100	14 500	7 750	6 050	–	42 250	1 514	9 000
Sävsjö	–	4 500	3 550	–	7 950	800	4 400	–	21 200	500	7 000
Vaggeryd	700	3 800	7 800	–	3 700	1 600	3 350	–	20 950	450	4 000
Värnamo	–	500	14 600	500	8 600	12 350	9 200	–	45 750	2 100	99 950
Gnosjö	–	–	4 500	–	3 350	5 350	1 200	–	14 400	500	–
Gislaved	200	7 150	14 700	–	26 550	18 250	9 850	–	76 700	2 412	13 550
Hyltebruk	–	2 950	950	–	1 800	4 500	1 700	–	11 900	900	5 450
Kommunblockslänet	2 000	35 750	227 150	4 300	203 650	141 000	70 450	–	684 300	20 222	277 800

Titelkod

0–1 Centralförvaltning, rätts- och samhällsskydd samt folkbokföring och beskattning
2 Fastighetsförvaltning och bostadsförsörjning
3 Byggnads- och planväsen, gatu- och parkförvaltning, sport och friluftsliv
4 Hamnar, kommunikationer och näringsliv
5 Industriell verksamhet
6 Undervisning och annan kulturell verksamhet
7 Socialvård och socialförsäkring
8 Hälso- och sjukvård

Figur B.6:1 Regionalpolitisk prioritering av primärkommunernas bostadsbyggnadsbehov för perioden 1971–1975, antal lägenheter

Figur B.6:2 Regionalpolitisk prioritering av primärkommunernas investeringsbehov för perioden 1971–1975, miljontals kr.

B.7 Kronobergs län

B.7.1 Utgångspunkter för programformuleringen

Planeringsnivå

Utvecklingen i länet fram till år 1970 har, framhåller länsstyrelsen, varit gynnsammare än som förutsattes i länsplanering 1967. Folkmängden i länet beräknades enligt prognos 2 uppgå till 165 041 invånare år 1970 men utgjorde i verkligheten 166 950 invånare. Den faktiska folkmängden översteg sålunda prognosvärdet med 1 900 personer. Samtliga kommuner har år 1970 uppnått och i vissa fall väsentligt överskridit den i länsplanering 1967 beräknade folkmängden. Relativt sett är skillnaden mellan prognos och faktisk utveckling störst i kommunerna Markaryd, Älmhult och Alvesta. Länsstyrelsen anser därför att en viss revidering av prognosen i länsplanering 1967 bör ske för dessa kommuner.

För kommunerna Tingsryd, Uppvidinge och Lessebo innebär prognos 2 i länsplanering 1967 en fortsatt icke obetydlig befolkningsminskning. Länsstyrelsen anser att en sådan utveckling skulle medföra allvarliga svårigheter för såväl de enskilda som kommunerna. Även om det med hänsyn till åldersstrukturen synes svårt att förhindra en viss tillbakagång är det enligt länsstyrelsens uppfattning angeläget att befolkningsunderlaget kan stabiliseras på en sådan nivå att kommunerna ges reella förutsättningar att fortbestå och utvecklas. Med hänsyn till att befolkningsutvecklingen i kommunerna har varit något gynnsammare än beräknat och att kommunerna har ett relativt fördelaktigt geografiskt läge och goda förutsättningar i övrigt för industriell verksamhet anser länsstyrelsen att planeringsnivån vad gäller kommunerna Tingsryd, Uppvidinge och Lessebo bör sättas högre än prognos 2 i länsplanering 1967. Denna högre målsättning är dock ingen garanti för en gynnsammare befolkningsutveckling utan beroende av de statliga stödåtgärder som kan sättas in för att motverka den pågående utvecklingen.

Följande tablå visar den faktiska folkmängden åren 1965 och 1970, folkmängden år 1980 enligt prognos 2 samt av länsstyrelsen föreslagen planeringsnivå.

Kommun	Faktisk folkmängd		Prognos 2	Reviderad prognos	Planeringsnivå	
	1965	1970	1980	1980	1975	1980
Ljungby	25 206	26 054	27 350	27 350	26 600	27 350
Markaryd	11 005	11 814	12 350	12 700	12 250	12 700
Älmhult	15 186	15 289	14 100	15 500	15 450	15 500
Alvesta	18 844	19 248	18 950	19 900	19 500	19 900
Växjö	51 885	59 028	76 650	76 650	67 000	76 650
Tingsryd	15 625	15 030	13 300	13 300	14 500	14 000
Uppvidinge	12 577	12 020	10 800	10 800	11 600	11 200
Lessebo	8 357	8 467	8 300	8 300	8 400	8 400
Länet	158 685	166 950	181 800	184 500	175 300	185 700

Remissyttranden. *Ljungby, Markaryds, Alvesta och Växjö kommuner* accepterar den föreslagna planeringsnivån. *Älmhults kommun* anser en planeringsnivå för dess del på 15 800 personer vara realistisk. *Lessebo kommun* anser planeringsnivån bör sättas till 8 600 personer, medan *Tingsryds* och *Uppvidinge kommuner* anser att planeringsnivån bör ange oförändrad folkmängd för deras del.

Andra utgångspunkter för programformuleringen

Decentralisering och utlokalisering av statliga och andra verksamheter från storstäderna kan väntas medföra den tillväxtfrämjande stimulans som är angelägen i vissa landsdelar. Länsstyrelsen anser att Norrland särskilt bör beaktas men framhåller samtidigt att den sydöstra landsdelen närmast därefter bör stå i tur för stimulansåtgärder. En viss kvantitativ lokalisering till denna landsdel är på sikt otillräcklig. Ett tillskott av kvalificerad arbetskraft med ledningsfunktioner erfordras för att uppnå någorlunda regional balans vad gäller bl. a. arbetskraftens struktur.

I Växjö finns utbildning av kvalificerad arbetskraft men i stort sett saknas arbetstillfällen för denna inom landsdelen. Den tvingas i relativt stor utsträckning att flytta till storstäderna. Denna utveckling strider mot målsättningen för regionalpolitiken som syftar till en mer balanserad fördelning av befolkning och näringsliv. Trots stort befolkningsunderlag saknas i sydöstra landsdelen en hel del kvalificerade servicefunktioner. Hittills har med få undantag denna uppbyggnad skett med hänsyn till underlaget i varje residensstads omland.

Decentralisering av statlig verksamhet från Stockholm måste kunna ge sådana effekter att en dämpning åstadkommes i övriga storstadsområden – inte minst Malmöregionen. En lokalisering av statlig verksamhet till Växjö skulle ge sådana önskvärda effekter och medföra en positiv utveckling i hela sydöstra landsdelen. Dessutom måste åtgärder vidtas för att stimulera utvecklingen också i andra utvecklingsbara orter i landsdelen.

Ortsklassificering

Länsstyrelsen anför att tyngdpunkten för expansionen i sydöstra Sverige har förskjutits till Växjöområdet, som genom sitt centrala läge i denna landsdel blivit den från kommunikations-, transport- och resekostnadssynpunkt fördelaktigaste lokaliseringsorten. Därigenom synes Växjöområdet alltmer få karaktär av landsdelscentrum. Länsstyrelsen anser att goda skäl finns för att klassificera Växjöområdet som storstadsalternativ. Med hänsyn till det ringa avståndet mellan Växjö och Alvesta, ca 10 km, anser länsstyrelsen naturligt att inkludera Alvesta i storstadsalternativet.

Ljungby och Älmhult bör klassificeras som regionala tillväxtcentra med hänsyn till dessa orters differentierade näringsliv, kvalificerade

ervice och utvecklingsförutsättningar i övrigt. Övriga kommuner hänförles i det preliminära programmet till kategorin övriga orter. Med hänsyn till i remissyttrandena anförda synpunkter har länsstyrelsen i det definitiva programmet klassificerat dem som "övriga regionala tillväxtcentra". Förslaget till ortsklassificering innebär således följande.

Storstadsalternativ	Växjö/Alvesta
Regionala tillväxtcentra av länsdelsregional betydelse	Ljungby, Älmhult
Övriga regionala tillväxtcentra	Markaryd, Tingsryd, Uppvidinge, Lessebo

Remissyttranden. I remissyttranden över det preliminära programmet framhåller de mindre kommunerna och *landstinget* att en satsning på ett storstadsalternativ ej får innebära att mindre resurser tilldelas den övriga delen av länet eller att ortsklassificeringen är bindande för framtida prioriteringar. Planeringsprincipen kan inte godtas av *Lessebo kommun* som menar att de största insatserna skall ske i de kommuner som har en sviktande industriutveckling. Klassificeringen av Växjö/Alvesta som storstadsalternativ accepteras av samtliga remissinstanser. Däremot accepterar inte *Markaryds, Tingsryds, Uppvidinge* och *Lessebo kommuner* att de klassificerats som "övriga orter". De önskar alla betraktas som regionala tillväxtcentra. Liknande synpunkter anförs av *landstinget. Lessebo kommun* framhåller att hela den östra delen av länet inte tilldelats något regionalt tillväxtcentrum.

Länsstyrelsens kommentar. Remissyttrandena ger inte anledning att ändra klassificeringen. Dock anser länsstyrelsen, som framgår av det definitiva förslaget, att alla kommuncentra utöver Växjö/Alvesta, Ljungby och Älmhult lämpligen bör klassificeras som "övriga regionala tillväxtcentra".

B.7.2 Sysselsättningspolitiska problem

Bakgrund

Av länsprogrammet framgår att jord- och skogsbruk från sysselsättningssynpunkt har ett relativt stort inslag i länets näringsliv. År 1965 svarade denna näringsgren för 18 % av den totala sysselsättningen i länet mot 10 % i hela riket. Industrins andel var i länet 38 % mot 34 % i hela riket. Servicenäringarnas andel i länet, 35 %, var nio procentenheter lägre än riksgenomsnittet.

Enligt industristatistiken ökade antalet sysselsatta inom industrin i länet mellan åren 1963–1969 med nära 3 400 personer. Samtliga kommuner utom Uppvidinge och Lessebo kunde notera ökning av varierande storlek. Vissa branscher, såsom jord- och stenindustri samt konfektionsindustri, hade stagnerande eller vikande sysselsättning.

Jord- och stenindustrin utgör en från sysselsättningssynpunkt betydande bransch i länet och sysselsatte år 1969 omkring 3 000 personer eller

12 % av samtliga industriarbetande. Inom denna bransch uppvisar glasindustrin en negativ utveckling, som sammanhänger med de strukturproblem denna industri kämpar med. Den manuella glasindustrin består av många och små företag, som var för sig inte har resurser till en effektiv marknadsföring.

Även träindustrin intar en framträdande plats i länets näringsliv och svarade år 1969 för 18 % av industrisysselsättningen. För möbel- och snickeriindustrin är framtidsbedömningen oklar. Den förväntade strukturomvandlingen kan medföra svårlösta problem eftersom många av branschens företag är av väsentlig betydelse för näringslivet i åtskilliga mindre och medelstora tätorter.

Inom jord- och skogsbruk beräknas sysselsättningen under 1970-talet minska med 3 600 personer. För att länsstyrelsens målsättning i fråga om befolkningsutveckling skall kunna förverkligas och den kvinnliga förvärvsintensiteten öka till den beräknade genomsnittliga för kvinnor i riket år 1980 måste omkring 14 000 nya arbetstillfällen skapas inom stadsnäringarna under perioden 1971–1980.

Ett tillskott av ca 14 000 nya arbetstillfällen i stadsnäringarna kommer att kräva mycket väsentliga investeringar av företag och samhälle men länsstyrelsen anser att det totalt blir en väsentligt lägre investeringskostnad än om motsvarande arbetstillfällen skulle tillskapas i de överhettade storstadsområdena.

Utvecklingen mot det s. k. efterindustriella samhället innebär att en allt större del av befolkningen sysselsätts inom service, administration och tjänster. De kvalificerade lednings- och servicefunktionerna tenderar att koncentreras till storstadsområdena, vilket ökar riskerna för regional obalans och större jämlikhetsklyftor. Länsstyrelsen anser det synnerligen angeläget att statsmakterna vidtar åtgärder för att åstadkomma tillväxtmöjligheter för hela spektrat av kvalificerade funktioner i alla delar av landet så att dessa ges möjlighet till ett varierat samhällsliv och ökade arbetstillfällen för arbetskraft med högre utbildning.

Allmänna åtgärder

Kommunernas förslag till åtgärder. Statligt stöd till nyetableringar och rekonstruktion av företag, ökad utbyggnad av service,intensifierad informationsverksamhet, ökat bostadsbyggande, förbättrade kommunikationer, ökad satsning på utbildning, ökade resurser till företagareföreningen, uppförande av industrilokaler genom kommunala stiftelser, utveckling av hantverkscentrum samt av turism och friluftsliv.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. För att förbättra de allmänna betingelserna för näringslivet, den s. k. infrastrukturen, föreslår länsstyrelsen bl. a. följande.

Kommunikationerna bör förbättras genom att den beslutade länsflygplatsen i Öjaby utanför Växjö snarast kommer till stånd. I avvaktan på detta är det önskvärt att linjen Stockholm–Växjö utsträckes

till Malmö–Köpenhamn från den nuvarande flygplatsen.

Beträffande vägarna bör E4 snarast rustas upp och småningom byggas ut till motorvägsstandard. En bekväm vägförbindelse av hög klass från Malmö till Växjö och norrut till Linköping–Norrköping är angelägen. För de interna kommunikationerna behöver de sekundära vägarna rustas upp och länsstyrelsen anser det nödvändigt att särskilda medel ställs till förfogande härför.

Utbildningsmöjligheterna vid universitetsfilialen i Växjö bör byggas ut med i första hand naturvetenskapliga ämnen samt olika slag av yrkesinriktade kurser för t. ex. sjukvårdsadministratörer och socionomer.

För att utveckla olika *serviceinrättningar* i kommunernas centralorter anser länsstyrelsen det vara angeläget med en viss decentralisering av den offentliga servicen.

Utflyttning av statlig verksamhet till Växjö/Alvestaregionen för att åstadkomma bättre balans mellan olika landsdelar ifråga om kvalificerade service- och ledningsfunktioner.

De mindre och medelstora företagens utveckling bör främjas genom åtgärder som effektiviserar produktionssamarbete, produktutveckling, marknadsföring och fortutbildning. Som ett led i denna strävan bör ökade resurser ställas till företagareföreningens förfogande.

Informationsverksamheten om länets lokaliseringsförutsättningar bör öka och en arbetsgrupp med representanter för kommuner, landsting och länsorgan bör tillsättas i detta syfte.

Angeläget är att kommunerna planerar lämpliga industriområden samt uppför hantverks- och industrilokaler som sedan uthyres till företagen. Länsstyrelsen anser vidare att det vore värdefullt om idén med s. k. industricentra prövades i länet.

Glas- och träindustrin och sysselsättningsfrågorna i östra länsdelen, där nämnda industrigrenar har stor omfattning, bör ägnas stor uppmärksamhet. Länsstyrelsen föreslår att en arbetsgrupp tillsätts av Kungl. Maj:t med representanter för staten, glasindustrin och de anställda för att snarast lägga fram förslag till konkreta åtgärder som underlättar glasindustrins utveckling och tryggar sysselsättningen. Länsstyrelsen anser det vidare angeläget att glasindustrin får del av det s. k. utvecklingsstödet. Beträffande möbel- och snickeriindustrin understryker länsstyrelsen nödvändigheten av att en statlig utredning snarast kommer till stånd i enlighet med av länsstyrelserna i de tre smålandslänen tidigare framfört förslag.

Statligt lokaliseringsstöd bör även i fortsättningen kunna utgå i den östra länsdelen för att skapa ny och varaktig sysselsättning och ytterligare differentiering av näringslivet.

För jord- och skogsbrukets del finner länsstyrelsen det angeläget att aktiva brukares tillköp av mark samt köp av rena skogsfastigheter stödjes genom statlig lånegaranti, samt att stödåtgärder vidtas för upprätthållande av betesdrift i bygder med vikande jordbruksproduktion för bevarande av landskapsbilden.

Turismen bör utvecklas och i detta syfte föreslår länsstyrelsen en förbättrad information om länets sevärdheter och utbyggnad av stugbyar på lämpliga platser.

Ökade resurser för bostadsbyggande krävs så att icke blott det genom expansion uppkommande utan även uppdämt behov blir tillgodosett.

Remissyttranden. Remissinstanserna ansluter sig till länsstyrelsens förslag och från flera håll understrykes behovet av en aktiv medverkan från statliga organ för att förstärka sysselsättningsmöjligheterna. *Alvesta* och *Markaryds kommuner* framhåller att företag som etablerar eller bygger ut bör få disponera investeringsfondsmedel. *Växjö kommun* anför som lämpliga åtgärder lokalisering av statlig förvaltning till Växjö samt dämpning av tillväxten i storstadsområdena och styrning till tillväxtcentra. *Landstinget* anser det lämpligt att till Växjö förlägga en filial till skogshögskolan. Vidare anser landstinget det vara ologiskt att flytta SJ-distriktet i Växjö till Malmö. I stället borde malmödistriktet i tillämpliga delar flyttas till Växjö/Alvesta.

Selektiva åtgärder

Kommunernas förslag till åtgärder. Från kommunerna krävs en förstärkning av sysselsättningsmöjligheterna för kvinnor.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. Utöver de åtgärder som framförts under avsnittet allmänna åtgärder föreslår länsstyrelsen att statlig verksamhet och andra lednings- och servicefuntkioner lokalieras till Växjö. Länsstyrelsen framhåller vidare som angeläget att en ökad differentiering av näringslivet i länets östra delar kommer till stånd. Särskilt viktigt är att någon form av metall- och verkstadsindustri lokaliseras till Lessebo.

B.7.3 Socialpolitiska åtgärder

Sysselsättningsskapande åtgärder av temporär natur

Kommunernas förslag till åtgärder. Beredskapsarbeten föreslås, bl. a. inom natur- och miljövård, samt industriellt beredskapsarbete. Vid behov bör skyddade verkstäder utbyggas och omskolningskurser övervägas.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. Länsstyrelsen understryker angelägenheten av en fortlöpande inventering av olika objekt som kan tjäna som underlag för planering av sysselsättningsskapande åtgärder av temporär natur. Det är vidare angeläget att skyddade verkstäder och halvskyddad sysselsättning kan beredas i erforderlig omfattning samt att omskolningskurser kan ordnas vid behov.

Åtgärder för att trygga serviceförsörjningen

Kommunernas förslag till åtgärder. Från kommunerna redovisas planer och åtgärder beträffande öppen och sluten åldringsvård, sjukvård, barndaghem, skolväsendet, kultur- och fritidsaktiviteter, handikappvård, trafikservice och varuförsörjning i glesbygd. För vissa aktiviteter, såsom barntillsyn, färdtjänst, trafikservice och hemhjälp anför en del kommuner att ökat eller nytt statligt stöd behövs.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. Den slutna åldringsvården i kommunerna bör avlastas genom ökad satsning på öppen åldringsvård (hemsamaritverksamhet, färdtjänst, matdistribution m. m.). För att underlätta för åldringar att utnyttja det allmännas service bör en subventionering av telefoner utredas. Länsstyrelsen anser det vidare angeläget att platsbehoven på ålderdomshem tillgodoses.

Tillfredsställande sjukvårdsmöjligheter bör erbjudas befolkningen i länets olika delar. Behovet av alkoholpolikliniker, inackorderingshem och specialbostäder för alkoholskadade bör beaktas.

Antalet daghemsplatser bör utökas.

De nuvarande utbildningsmöjligheterna i kommunerna bör upprätthållas även om elevunderlaget reduceras.

För de handikappade bör kommunal färdtjänst inrättas, handikapplägenheter byggas i tillräcklig omfattning och arbetsmöjligheter beredas genom skyddad och halvskyddad sysselsättning.

En förbättring av de allmänna kommunikationerna bör kunna åstadkommas genom matarlinjer och beställningstrafik som komplement till det befintliga linjenätet. Olika åtgärder bör vidtagas för att förbättra glesbygdens varuförsörjning, exempelvis genom utvidgning av befintligt varubussnät, organiserad utkörning av beställda varor eller kommunal färdtjänst för inköpsresor.

Remissyttrandena. Remissyttrandena ansluter sig till de av länsstyrelsen framförda förslagen. Flera remissinstanser framhåller behovet av en förbättring av kommunvägarna.

B.7.4 Investeringarnas regionala fördelning

Planeringsunderlag

Till grund för redovisningen och prioriteringen av kommunernas investeringsbehov för perioden 1972–1975 ligger i huvudsak KELP 70. Länsstyrelsen har justerat grundmaterialet efter hand som kommunerna har redovisat nya uppgifter.

I tabell B.7:1 redovisas i sammandrag primärkommunernas och landstingets investeringsbehov samt bostadsbyggnadsbehovet enligt de kommunala bostadsbyggnadsprogrammen. Primärkommunernas investeringar har fördelats på huvudtitlar enligt K-planen. I sammandraget ingår inte samtliga investeringsområden. Exempelvis innefattas inte exploateringsinvesteringar i anslutning till bostadsbyggandet i redovisningen. Vidare

har endast projekt medtagits som har kostnadsberäknats till minst 100 000 kr. Totalt för länet uppgår med dessa begränsningar de primärkommunala investeringsbehoven för den aktuella perioden till ca 323 milj. kr. Bostadsbyggnadsbehovet i de kommuner som upprättar kommunala bostadsbyggnadsprogram anges till 9 298 lägenheter. Enligt länsbostadsnämnden uppgår bostadsbyggnadsbehovet i hela länet till 8 335 lägenheter.

Huvuddelen eller ca 64 % av de primärkommunala investeringsbehoven faller på huvudtitlarna 3 (byggnads- och planväsen, gatu- och parkförvaltning, sport och friluftsliv) och 5 (industriell verksamhet). Investeringsbehovet inom olika områden varierar mellan kommunerna. Sålunda faller exempelvis 9 % av Ljungby kommuns redovisade behov på huvudtitel 2 (fastighetsförvaltning och bostadsförsörjning) och 28 % på huvudtitel 7 (socialvård och socialförsäkring) medan motsvarande andelar för Markaryds kommun är 28 % resp. 3 %.

Av landstingets investeringar beräknas drygt 60 milj. kr. eller 83 % falla på Växjö kommun.

Regionalpolitisk prioritering

Länsorganen har vid de sektoriella prioriteringarna tillämpat flera prioriteringsregler. Exempelvis har länsbostadsnämnden i fråga om bostadsbyggandet tillämpat 1970 års kvot för länet som ram för prioritetsgrupp I.

Vid den sektoriella prioriteringen har målsättningen i länsprogram 1970 beaktats. Någon omprioritering av regionalpolitiska skäl har därför inte behövt vidtagas.

Länsstyrelsen framhåller att tillgång på bostäder är av stor betydelse för den regionala utvecklingen. Det är därför väsentligt att tilldelningen av bostadskvot någorlunda svarar mot behovet. Enligt länsstyrelsen bör länsramar anges för olika investeringsslag.

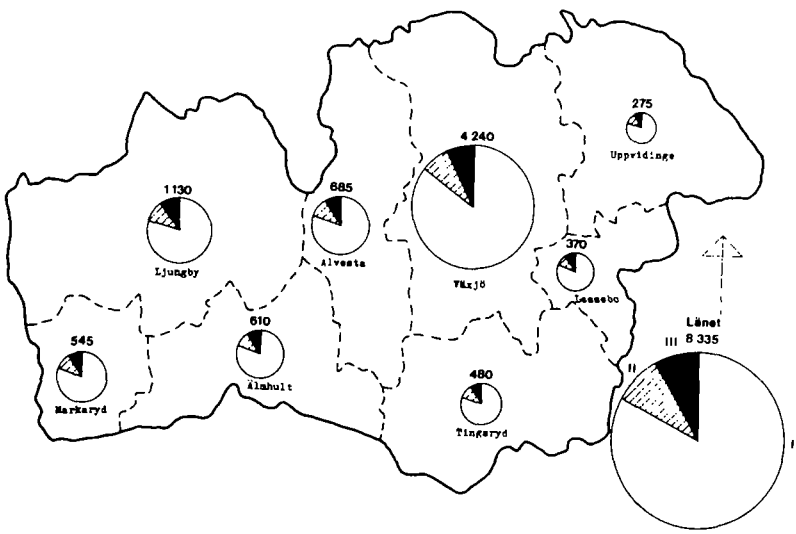
Utfallet av länsstyrelsens prioritering illustreras av cirkeldiagrammen i figurerna B.7:1 och B.7:2. Cirklarnas ytor är proportionella mot de redovisade bostadsbyggnads- resp. investeringsbehoven.

Tabell B.7:1 Kommunala investeringar perioden 1972–1975 i projekt om 100 000 kr. eller ner med fördelning på huvudtitlar i tusentals kr., bostäder i antal lägenheter

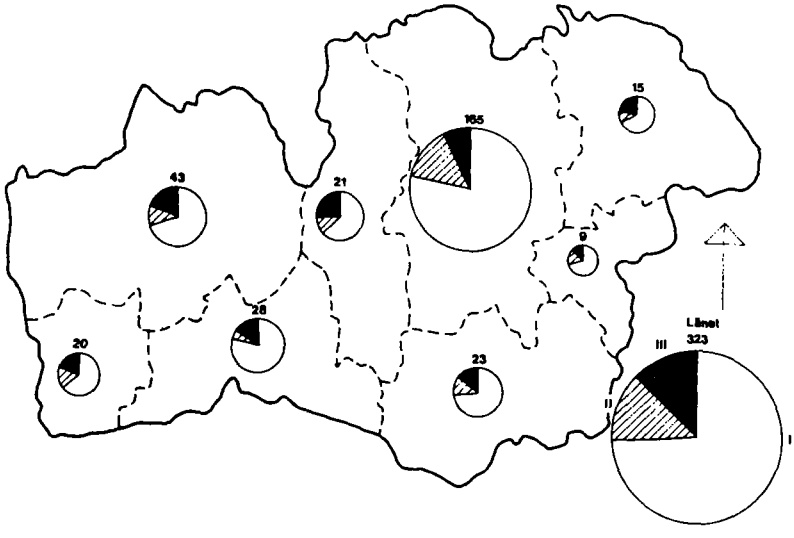
Kommun	Huvudtitel									Bostäder	Landstinget
	0–1	2	3	4	5	6	7	8	0–8		
Ljungby	–	4 000	8 270	–	18 300	600	11 900	–	43 070	1 291	5 108
Markaryd	–	5 375	3 451	–	8 543	1 520	650	–	19 539	725	–
Älmhult	–	112	8 679	–	12 832	3 500	2 850	–	27 973	824	440
Alvesta	300	600	5 817	–	8 504	1 200	4 750	–	21 171	835	1 680
Växjö	575	20 300	51 141	2 100	46 180	31 640	12 750	–	164 686	3 973	60 744
Tingsryd	–	1 900	8 035	–	8 440	1 000	3 400	–	22 775	660	4 300
Uppvidinge	450	900	2 260	–	8 600	690	2 100	–	15 000	570	975
Lessebo	600	500	4 200	–	2 100	700	1 050	–	9 150	420	–
Länet	1 925	33 687	91 853	2 100	113 499	40 850	39 450	–	323 364	9 298	73 247

Titelkod

0–1 Centralförvaltning, rätts- och samhällsskydd samt folkbokföring och beskattning
2 Fastighetsförvaltning och bostadsförsörjning
3 Byggnads- och planväsen, gatu- och parkförvaltning, sport och friluftsliv
4 Hamnar, kommunikationer och näringsliv
5 Industriell verksamhet
6 Undervisning och annan kulturell verksamhet
7 Socialvård och socialförsäkring
8 Hälso- och sjukvård

Figur B.7:1 Regionalpolitisk prioritering av primärkommunernas bostadsbyggnadsbehov för perioden 1972–1975, antal lägenheter

Figur B.7:2 Regionalpolitisk prioritering av primärkommunernas investeringsbehov *för perioden 1972–1975, miljontals kr.*

B.8 Kalmar län

B.8.1 Utgångspunkter för programformuleringen

Planeringsnivå

I länsplanering 1967 framhöll länsstyrelsen att Kalmar län har goda förutsättningar för lokalisering av en rad basindustrier som söker sig till kustorter. Vissa förhållanden tyder på att ostkusten i framtiden får ett förbättrat konkurrensläge jämfört med västkusten och i någon mån med Stockholmsområdet.

Enligt prognos 2 i länsplanering 1967 skulle folkmängden i länet år 1980 uppgå till 248 500 personer. Länsstyrelsen/planeringsrådet uttryckte sin lokaliseringspolitiska målsättning i ett befolkningsramvärde år 1980 för länet av 255 450 personer.

Sysselsättnings- och befolkningsutvecklingen uppvisade emellertid en betydligt ljusare bild under senare hälften av 1960-talet än under perioden 1960–1965. Flera betydande nylokaliseringar och utvidgningar av befintliga företag har skett. Näringslivets expansion har medfört en nettoinflyttning till länet under de senaste åren till skillnad från tidigare års nettoutflyttning. Information tillkommen efter länsplanering 1967 har motiverat en uppjustering av befolkningsprognoserna för sju av de tolv kommunblocken. Totalt för länet innebär denna justering en ökning i förhållande till den ursprungliga prognos 2 för år 1980 med 7 100 personer.

Följande tablå visar faktisk folkmängd åren 1965 och 1970 samt av länsstyrelsen antagen planeringsnivå för åren 1975 och 1980.

	Faktisk folkmängd		Planeringsnivå	
Kommunblock	1965	1970	1975	1980
Västervik	42 000	42 300	43 900	45 000
Vimmerby	17 400	17 100	17 600	18 000
Hultsfred	19 500	19 600	20 300	21 000
Högsby	9 000	8 300	8 300	8 200
Oskarshamn	24 800	25 700	27 500	28 200
Mönsterås	13 500	13 400	14 000	14 300
Nybro	21 700	22 200	22 300	23 300
Emmaboda	11 400	11 800	12 900	14 000
Kalmar	49 700	52 800	55 400	58 400
Torsås	8 100	7 600	7 000	6 400
Mörbylånga	10 200	9 900	9 700	10 000
Borgholm	11 200	10 400	9 500	8 800
Kommunblockslänet	238 700	241 100	248 300	255 600

Remissyttranden. Den föreslagna planeringsnivån accepteras av flertalet kommuner. *Hultsfreds kommun* anför att den för år 1975 räknar med en folkmängd på 21 900 personer. *Kalmar kommun* anser det motiverat att planeringsnivån för 1980 höjs till 59 900 personer och

Borgholms kommunblock anför att kommunernas prognoser innebär 10 550 personer år 1975.

Länsstyrelsens kommentar. Länsstyrelsen slår fast att planeringsnivån inte får betraktas som bindande utan skall kunna justeras så snart utvecklingen ger entydigt underlag för detta. Den faktiska utvecklingen måste vara styrande vid tilldelning av reella resurser. För Hultsfreds kommun anser länsstyrelsen skäl inte föreligga f. n. att höja planeringsnivån, men om utvecklingen blir mer positiv än som förutses i länsprogrammet kommer omprövning att ske. Beträffande Kalmar saknas ännu konkret underlag som motiverar en höjning, men länsstyrelsen betonar att om personalkrävande enheter lokaliseras till Kalmar även den av kommunen föreslagna planeringsnivån sannolikt kommer att ligga för lågt. I fråga om Öland görs stora ansträngningar från berörda myndigheter att förbättra sysselsättningsläget, men osäkerheten om den framtida utvecklingen är betydande och länsstyrelsen kan ej biträda önskemålet om höjd planeringsnivå för Borgholmsblocket.

Andra utgångspunkter för programformuleringen

Den regionala jämlikheten kräver att existerande inkomstklyftor elimineras och att länets befolkning får väsentligt förbättrade servicebetingelser, framhåller länsstyrelsen. Trots att Kalmar län i dag efter en lång stagnationsperiod befinner sig i ett expansionsskede är den genomsnittliga årsinkomsten väsentligt lägre än riksgenomsnittet. Detta kan illustreras med att skatteunderlaget per invånare ligger 20 % under riksmedeltalet och 40 % under Stockholmsregionens. Strävandena att höja inkomstnivån bör ha hög prioritet. Främsta medlet härför är en långsiktig lokaliseringsverksamhet i syfte att omstrukturera länets näringsliv. Ävenledes anser länsstyrelsen att yrkesverksamhetsgraden för länets invånare bör ligga i nivå med riksgenomsnittet. Angeläget för att nå dithän är att den kvinnliga sysselsättningsgraden höjs. Härigenom ökar familjeinkomsten och inkomstklyftan gentemot andra regioner reduceras.

Ortsklassificering

I länsplaneringen 1967 uttalade länsstyrelsen sin avsikt att stödja och förstärka utvecklingen i samtliga länets centralorter, en målsättning som står i linje med den nya kommunindelningen. Länsstyrelsen vidhåller denna målsättning.

Som storstadsalternativ i ett riksomfattande regionalt program anger länsstyrelsen Kalmar–Nybro–Emmaboda-regionen, i vilken ingår även Torsås kommun. Dessa kommuner har gemensamt bildat ett regionplaneförbund och har tillsammans omkring 95 000 invånare. Regionen är centralt belägen i sydöstra Sverige. Genom statsmakternas tidigare underlåtenhet att satsa på sydöstra Sverige har befolkningen i detta område i väsentliga avseenden sämre utgångsmöjligheter än huvuddelen av rikets övriga invånare. Kravet att Kalmar - Nybro–Emmaboda-regionen betraktas som storstadsalternativ måste realiseras om invånarna i

länet skall komma i åtnjutande av regional jämlikhet och är den viktigaste förutsättningen för att den nödvändiga omstruktureringen av näringslivet skall kunna genomföras.

Som regionala tillväxtcentra klassificeras Västervik, Oskarshamn, Vimmerby och Hultsfred. De är alla A-regioncentra och huvudorter för näringsliv och service.

Som serviceorter anges Mönsterås, Högsby, Borgholm och Mörbylånga. Mönsterås intar härvidlag en särställning eftersom orten är en av de fyra skogliga centralorterna i södra Sverige och därigenom kommer att tillförsäkras en betydande industriell utveckling.

Remissyttranden. *Landstinget* anser att en kategoriuppdelning av länets tätorter inte rimmar med syftet att skapa så goda levnadsbetingelser som möjligt i de olika regionerna och ej skapar rättvisa möjligheter för de oprioriterade orterna att utvecklas positivt. Nyttjandet av den föreslagna klassificeringen bör vara synnerligen restriktiv. *Torslunda kommun* anför att en fastlåsning av ortsklassificeringen inom så snäva ramar som föreslås är olycklig och bör omprövas. *Kalmar kommun* betraktar däremot ortsklassificeringen som den på längre sikt viktigaste delen av länsprogram 1970.

Kravet på att Kalmar–Nybro–Emmaboda-regionen skall klassificeras som storstadsalternativ möter enhällig uppslutning av länets kommuner. *Hultsfreds kommun,* som tillstyrker förslaget, anför dock att regionens läge i länets södra del och de dåliga kommunikationerna kan medföra svårigheter för större delen av länets befolkning att utnyttja denna centralort. Förslaget om regionala tillväxtcentra tillstyrks även överlag av kommunerna. *Mönsterås kommunblock* och *Högsby kommun* yrkar på att klassificeras som regionala tillväxtcentra.

Länsstyrelsens kommentar. Länsstyrelsen kan inte tillstyrka förslagen från Högsby och Mönsterås.

B.8.2 Sysselsättningspolitika åtgärder

Bakgrund

Enligt länsprogrammet har näringslivs- och befolkningsutvecklingen i länet under den senaste perioden kännetecknats av hög andel sysselsatta inom jordbruksnäringen, förhållandevis stort antal små företagsenheter inom industrin, låg urbaniseringsgrad med svag utveckling hos servicenäringarna som följd samt jämförelsevis låg inkomstnivå.

Antalet förvärvsarbetande uppgick år 1965 till 101 000 personer mot 98 000 år 1950. Sysselsättningen inom jordbruket har under denna period minskat med 9 000 förvärvsarbetande medan industrin och servicenäringarna har ökat med vardera 6 000. Av den förvärvsarbetande befolkningen år 1965 var i länet nära 20 % sysselsatta i jord- och skogsbruk mot 10 % i hela landet. Jordbrukssektorns totala sysselsättning i länet beräknas mellan åren 1965 och 1980 minska med omkring 10 000 personer.

Industrins andel av de förvärvsarbetande i länet år 1965 var 35 % eller

samma som riksgenomsnittet. Mellan åren 1962 och 1968 ökade antalet industrisysselsatta med 1 800 personer, varav 70 % utgjordes av förvaltningspersonal. Under åren 1969 och 1970 torde sysselsättningen ha ökat med ytterligare omkring 2 000 personer.

Inom träindustrin, som är den näst största industribranschen och sysselsätter en fjärdedel av samtliga industriarbetande i länet, har sysselsättningen ökat. En strukturrationalisering inom denna bransch, särskilt vad det gäller möbel- och snickeriindustrin, kan dock förväntas. Svårlösta problem kan uppstå eftersom åtskilliga av branschens företag utgör basen för näringslivet i flera mindre och medelstora tätorter. Även inom den manuella glasindustrin, som sysselsätter 1 300 personer i länet, kan strukturomvandlingen medföra minskning av antalet arbetsplatser och arbetstillfällen.

De mindre företagen spelar stor roll för sysselsättningen i länet. Företag med mindre än 50 arbetare sysselsätter i länet 33 % av alla industriarbetare mot 26 % i hela landet. I en period med snabba strukturomvandlingar kan detta vara ett svaghetstecken.

Länet har flera ensidiga industriorter med små möjligheter att bereda kvinnorna sysselsättning i önskvärd omfattning. Behov föreligger därför av en differentiering av arbetsmarknaden. Några av de ensidiga orterna ligger dock så nära en centralort eller större ort att pendling kan accepteras. För en rad mindre tätorter med ensidigt näringsliv, exempelvis glasbruksorterna och vissa träindustriorter, är det inte rimligt att tänka sig en differentiering med samhälleligt stöd.

Servicesektorn omfattar i länet 36 % av samtliga sysselsatta mot 45 % i hela riket. Länsstyrelsen anser att en av de viktigaste orsakerna till de negativa dragen i den sociala och ekonomiska strukturen i sydöstra Sverige med bl. a. låg inkomstnivå och svagt skatteunderlag är att denna landsända ej i tillräcklig utsträckning har fått del av servicenäringarnas expansion. För att den regionala jämlikheten skall kunna förverkligas måste klyftan i fråga om andelen sysselsatta inom servicesektorn minska

Allmänna åtgärder

Kommunernas förslag. Inom flera kommuner anses de uppställda målsättningarna kunna förverkligas utan hjälp av särskilda åtgärder under förutsättning att bostadskvoterna ökar. Bristen på bostäder betraktas allmänt som den faktor som håller tillbaka länets näringslivsutveckling. Vidare bedöms en ökad satsning på kommunikationerna vara av grundläggande betydelse. Ett flertal kommuner uttalar sig emot ett geografiskt avgränsat område för lokaliseringsstöd och anser att lokaliseringspolitiska åtgärder bör omfatta hela landet. *Torsås kommun* anser att byggandet av fabrikslokaler bör ingå i den kommunala kompetensen.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. Kalmar län har under de senaste årens högkonjunktur tidvis redovisat brist på arbetskraft även om det lokalt funnits vissa överskott. Däremot finns brister i den nuvarande företagsstrukturen som kan komma att

snabbt förändra läget inom vissa delar av länet. De ensidiga industriorterna kan också vålla problem. Vissa kommunblock är svagt industrialiserade och en förstärkning av näringslivet i deras centralorter är önskvärd. Kravet på en aktiv regionalpolitik där lokaliseringsverksamheten ingår som ett led aktualiseras framför allt av den låga inkomstnivån och näringslivets relativt ensidiga sammansättning, som nu bl. a. medför en betydande nettoutflyttning av den bäst utbildade arbetskraften. För att problemen skall kunna lösas på bästa sätt krävs samtidigt en styrning och begränsning av den okontrollerade storstadsexpansionen. I målsättningen för en aktiv regionalpolitik för hela landet bör enligt länsstyrelsens mening ingå att en ytterligare befolkningskoncentration till stockningsområdena i södra och mellersta Sverige förhindras och att därmed en ökning av problemen i dessa områden också undviks. Av samhällsekonomiska skäl torde det vara angeläget att de befolkningsomflyttningar som f. n. sker i södra och mellersta Sverige kanaliseras till tätorter utanför storstadsområdena.

Länsstyrelsen föreslår sammanfattningsvis

- att den nuvarande geografiska avgränsningen av ett särskilt stödområde upphävs så att de lokaliseringspolitiska åtgärderna i princip skall kunna utsträckas till alla delar av landet där behov föreligger,
- att även lokaliseringsstödet till turistnäringen skall kunna utgå till alla delar av landet där behov av av sådant stöd föreligger och det ur lokaliseringssynpunkt är motiverat,
- att fortsatt centralisering inom statliga förvaltningsorgan och affärsdrivande verk undviks och att möjliga decentraliseringar genomförs,
- att en reguljär statlig utredning snarast tillsätts för att utreda möbel- och snickeriindustrins framtida utvecklingsmöjligheter,
- att åtgärder vidtas så att virkesöverskottet i sydöstra Sverige tillvaratas och att den nödvändiga utbyggnaden av förädlingsindustrin inom Kalmar län kommer till stånd,
- att nya stödformer för den mindre och medelstora industrin prövas, varvid bl. a. staten i ökad utsträckning bör få möjligheter att på begäran av resp. företag kunna förvärva minoritetsposter i dessa,
- att de statliga insatserna för teknisk och ekonomisk service till de mindre och medelstora företagen förbättras, vilket kan ske bl. a. genom att länets företagareförening får ökade resurser, samt
- att samhället bevakar kvinnornas möjlighet att erhålla arbete och stöder åtgärder i syfte att åstadkomma arbetstillfällen lämpade för kvinnlig arbetskraft.

Länsstyrelsen framhåller vidare att en förutsättning för att de regionalpolitiska satsningar på länets näringsliv, som länsstyrelsen kräver, skall få önskad effekt är en förbättring av infrastrukturen. Särskilt understryks behovet av ett ökat bostadsbyggande och upprustning av kommunikationslederna.

Bristen på b o s t ä d e r i länet hindrar näringslivets spontana utveckling. De låga bostadskvoter som länet tilldelas är, enligt länsstyrelsens mening, beräknade mot bakgrund av föråldrade prognoser. Länsstyrelsen

önskar också att reglerna för fördelning av bostadskvoter ändras så att alla kommuner får möjlighet till långsiktig planering och att omfördelningar av länets bostadskvot skall kunna genomföras under pågående planeringsperiod. Sådana beslut bör kunna fattas regionalt.

Beträffande v ä g a r n a anför länsstyrelsen att nuvarande grunder för vägbyggnadsanslagens fördelning är oförmånliga för länet. Större resurser krävs för ombyggnad till erforderlig standard av vägar som utnyttjas för tunga transporter. Särskilt gäller detta vissa vägar i öst-västlig riktning som har stor betydelse såväl för näringslivets transporter som för övrig trafik. Vidare anser länsstyrelsen att riksväg 15 bör klassificeras som europaväg.

I fråga om j ä r n v ä g a r n a framhåller länsstyrelsen att länet har drabbats mycket hårt av järnvägsnedläggningar. Enbart trafikekonomi får enligt länsstyrelsen aldrig vara avgärande vid bedömningen av om ett järnvägsnät skall bevaras. Det samhällsekonomiska värdet av järnvägens fortbestånd kan inte bedömas endast med utgångspunkt i järnvägsrörelsens driftresultat. Länsstyrelsen understryker att järnvägar – liksom andra kommunikationsleder – är väsentliga delar av samhällets struktur.

Länsstyrelsen hävdar bestämt att en förbättring av järnvägskommunikationerna i länet är samhällsekonomiskt lönsam. För länets utveckling är det absolut nödvändigt att de senare årens industriexpansion följs upp genom att järnvägsförbindelserna förbättras. Länsstyrelsen yrkar därför att inga ytterligare nedläggningar av järnvägslinjer i länet sker utan i stället nuvarande linjer upprustas. Främst krävs en breddning till normalspår av linjen Kalmar–Berga. Vidare anför länsstyrelsen att tillkomsten av en ostkustbana skulle främja en positiv utveckling av industrin och förbättra lokaliseringsbetingelserna i länet.

R e m i s s y t t r a n d e n. Remissinstanserna understryker och stödjer allmänt de i länsprogrammet framförda kraven. *Nybro kommun* förordar en decentralisering av arbetsmarknadsmässiga beslutsbefogenheter till länsorgan.

L ä n s s t y r e l s e n s k o m m e n t a r. Länsstyrelsen anser att avvägningar mellan regioner bör ske på riksnivå och är inte beredd att förorda en sådan decentralisering som förordas av Nybro kommun.

Selektiva åtgärder

K o m m u n e r n a s f ö r s l a g. Från kommunalt håll pekas på två problemkomplex, nämligen pågående och förväntade strukturella förändringar inom industrin och undersysselsättningen, framför allt bland kvinnorna. *Vimmerby kommun* föreslår att förvaltningsenheter på läns- och landstingsplan förläggs till kommunen. Många kommuner påtalar att de har drabbats av indragningar i samband med centralisering och rationalisering av statlig verksamhet.

Behov av nylokaliseringar görs gällande för *Virserum*, *Högsby* och *Nybro*, exempelvis inom metallsektorn, för att differentiera näringslivet. *Kalmar kommun* yrkar på att statlig central förvaltning och eftergymna-

sial utbildning förläggs till kommunen. *Kommunblocken på Öland* kräver ytterligare arbetstillfällen inom industri- och turistnäringen. *Borgholms kommunblock* menar att industriell etablering underlättas om färdiga lokaler kan ställas till förfogande och har tillstyrkt ett förslag från företagareföreningen att utreda möjligheterna att anordna ett industricentrum i Borgholm.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. Till Kalmar bör förläggas såväl statliga verk och förvaltningar som universitetsfilial, socialhögskola och annan högre utbildning. Med hänsyn till de nära kontakter som etablerats mellan Gotlands och Kalmar län anser länsstyrelsen att vid utbyggnad av specialiserad samhällsservice i Kalmar dimensioneringen bör ske med hänsyn även till Gotlands behov.

Nybro bör tillföras en metallindustri eller annan industriell verksamhet så att ytterligare 700 arbetstillfällen skapas.

Till Högsby, Virserum och Torsås bör företag i lämpliga branscher lokaliseras för att förstärka och differentiera näringslivet.

Öland bör inkluderas bland det fåtal turistiska centralorter till vilka de sakkunniga för planering av turistanläggningar och friluftsområden m. m. har föreslagit att stödet åt turistnäringen skall koncentreras. Samhälleliga åtgärder bör också vidtas för att till Öland lokalisera företag av lämplig storlek och produktionsinriktning.

Remissyttranden. Remissinstanserna instämmer i huvudsak i länsprogrammets synpunkter på behovet av och förslag till selektiva åtgärder i olika delar av länet. Några inlandskommuner invänder mot att kustområdena särskilt framhålls som lämpliga lokaliseringsorter för skogsindustrin och pekar på att närheten till råvaran har betydelse som lokaliseringsfaktor. *Nybro kommun* anför att lokalisering av statliga verk bör ske ej enbart till Kalmar utan även till andra orter i storstadsalternativets räjong. *Hultsfreds kommun* anför att frågan om universitetsutbildning inte bör vara beroende av att en universitetsfilial förläggs till Kalmar, utan ansträngningarna bör inriktas även på att utlägga universitetsutbildning till länets gymnasieorter.

Länsstyrelsens kommentar. I fråga om utlokalisering av statliga verk kan endast *en* ort förordas och det måste vara Kalmar. Kravet på att eftergymnasial högre utbildning förläggs till Kalmar står fast, men länsstyrelsen stödjer synpunkten att samtliga gymnasieorter bör få möjlighet att arrangera högre utbildning.

B.8.3 Socialpolitiska åtgärder

Sysselsättningsskapande åtgärder av temporär natur

Kommunerna har redovisat få förslag till åtgärder. Så gott som samtliga kommunblock uppger att lämpliga objekt för beredskapsarbeten för äldre och andra svårplacerade har inventerats. Skyddade verkstäder finns i nio av länets tolv kommunblock med tillsammans 500 platser. En utbyggnad planeras med närmare 300 platser.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. Företagen bör på lämpligt sätt stimuleras att anställa äldre och av annat skäl svårplacerad arbetskraft. Förekomsten av en sådan sysselsättning som kan erbjudas de kvinnor på landsbygden som av olika skäl är lokalt bundna t. ex. möjligheterna till sysselsättning i hemmen, bör utredas. Särskilda satsningar på utbildning av denna kategori bör göras.

Planeringen av beredskapsarbetena bör intensifieras och beredas så att tillräckligt många kan sättas i gång med mycket kort varsel.

Samhället bör ha möjlighet att påverka avvecklingsperiodens längd vid nedläggnings- och konkursföretag.

Möjligheterna att bereda den öländska arbetskraften en jämn sysselsättning under året bör undersökas och från samhällets sida bör åtgärder vidtas för att lösa detta problem.

Beträffande skyddade verkstäder bör behovet av sådana i Torsås, Mörbylånga och eventuellt Överums tätort utredas.

Åtgärder för att trygga serviceförsörjningen

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. Enligt vad länsstyrelsen anför synes godtagbar stationär service på kommuncentrumnivå föreligga i samtliga länets kommunblockscentra samt härutöver i tätorterna Gamleby och Överum och möjligen Ankarsrum i Västerviks kommun samt Virserum i Hultsfreds kommun. Endast omkring 10 000 eller 4 % av länets invånare är bosatta på ett längre avstånd än 30 km från en väl utbyggd serviceort. Länsstyrelsen anser att den stationära servicen på kommuncentrumnivå kan koncentreras till ett relativt begränsat antal orter. Med utgångspunkt i den nuvarande servicestrukturen synes inga problem i detta avseende föreligga inom Kalmar län med undantag för förhållandena på norra Öland. Länsstyrelsen föreslår därför att den stationära servicen i Löttorps tätort förstärks dels med hänsyn till det stora avståndet till centralorten Borgholm, dels på grund av servicebehovet sommartid till följd av turisttillströmningen.

De nuvarande serviceorterna är väl etablerade. Länsstyrelsen understryker emellertid att koncentrationen av servicen till ett begränsat antal orter förutsätter en viss standard på de kollektiva förbindelserna till dessa. Länsstyrelsen anser att glesbygdens serviceproblem i Kalmar län inte främst är en fråga om att ge stationär service i ytterligare tätorter utan att det i huvudsak är ett kommunikationsproblem. Den kollektiva trafikapparat som tillgodoser de glesbygdsboendes möjligheter att resa till resp. centralorter behöver upprustas. Med en begränsning av restiden till 45 minuter med kollektiva trafikmedel till tätort med kommuncentrumservice bor mindre än 25 000 eller 10 % av invånarna utanför dessa restidsområden. De utredningar som har påbörjats i kommunikationsrådets regi beträffande glesbygdstrafikens utformning bör fullföljas så att konkreta förslag till åtgärder kan läggas fram. Länsstyrelsen betonar också vikten av att den statliga glesbygdsutredningen snarast kommer fram med normer för hur glesbygdstrafiken skall utformas med hänsyn

till linjesträckning, turtäthet och kostnadstäckning.

Eftersom trafikantunderlaget för den kollektiva trafiken är krympande och glesbygdsbefolkningen bor utspridd är det enligt länsstyrelsen svårt att upprätthålla en företagsekonomiskt lönsam och samtidigt fullgod kommunikationsservice. Det blir sannolikt nödvändigt att samordna linjetrafik, skoltransporter samt gods- och postbefordran. Även möjligheterna att kombinera dessa med hemsändning av varor bör undersökas. Vidare är trafikantunderlaget i vissa delar av länet så litet att bussarna lämpligen kan utbytas mot linjebilar, vilket tillåter en större grad av flexibilitet när det gäller linjesträckning och turtäthet. Ekonomiskt stöd kommer dock i de flesta fall att krävas från samhällets sida, såväl genom bidrag till olönsamma buss- och billinjer som genom upprustning av vägnätet. Då det är de ekonomiskt svaga glesbygdskommunerna som har det största behovet av stöd är det enligt länsstyrelsens mening rimligt att staten lämnar bidrag till glesbygdstrafik som är olönsam från företagsekonomisk synpunkt.

Länsstyrelsen understryker också starkt behovet av en förbättring av den kulturella servicen. Särskilt nämns behovet av nya byggnader i Kalmar för länsbibliotek, länsmuseum och konstmuseum. Vidare är det angeläget att frågan om en länsteater utreds.

R e m i s s y t t r a n d e n. Remissinstanserna instämmer i de yrkanden och förslag som framförs i länsprogrammet. Detta gäller i särskilt hög grad kraven på en förbättring av glesbygdens trafikförsörjning.

B.8.4 Investeringarnas regionala fördelning

Planeringsunderlag

Till grund för redovisningen och prioriteringen av kommunernas/kommunblockens investeringsbehov för perioden 1972–1975 ligger i huvudsak KELP 70. Enligt länsstyrelsens bedöming ger KELP 70 en mer realistisk bild av kommunernas ekonomiska långtidsplaner än tidigare kartläggning. Detta förhållande tillskrivs främst kommunernas ökade erfarenhet av denna typ av planering. En annan faktor som påverkat redovisningen i positiv riktning är kommunsammanläggningarna som har medfört ökad samordning i planeringen.

Viss brister kan dock iakttas i KELP 70. Bl. a. faller investeringsbehoven ojämnt i tiden, vilket tar sig uttryck i en ansamling av investeringar i början av planeringsperioden.

Länsstyrelsen framhåller att någon bedömning av investeringsprogrammens realism mot bakgrund av den nuvarande och den budgeterade kommunala ekonomin inte har gjorts.

I tabell B.8:1 redovisas i sammandrag primärkommunernas och landstingets investeringsbehov samt bostadsbyggnadsbehovet enligt de kommunala bostadsbyggnadsprogrammen. Primärkommunernas investeringar har fördelats på huvudtitlar enligt K-planen. I redovisningen ingår inte samtliga investeringsområden. Exempelvis innefattas inte exploaterings-

investeringar i anslutning till bostadsbyggandet i redovisningen. Vidare har endast medtagits sådana projekt som uppgår till minst 100 000 kr.

Totalt för länet uppgår med dessa begränsningar de primärkommunala investeringsbehoven för den aktuella perioden till drygt 461 milj. kr. Bostadsbyggnadsbehovet anges i de kommunala bostadsbyggnadsprogrammen till 11 010 lägenheter. Länsbostadsnämnden bedömmer bostadsbyggnadsbehovet för hela länet till 11 500 lägenheter.

Huvuddelen eller ca 71 % av de primärkommunala investeringsbehoven faller på huvudtitlarna 3 (byggnads- och planväsen, gatu- och parkförvaltning, sport och friluftsliv), 5 (industriell verksamhet) och 6 (undervisning och annan kulturell verksamhet).

Kommunerna/kommunblocken uppvisar sinsemellan varierande investeringsbehov. Exempelvis faller ca 5 % av Nybro kommunblocks redovisade behov på huvudtitel 6 (undervisning och annan kulturell verksamhet) och 55 % på huvudtitel 5 (industriell verksamhet) medan motsvarande andelar för Hultsfreds kommunblock är 34 % resp. 22 %.

Av landstingets investeringar om drygt 89 milj. kr. faller ca 67 % på Kalmar kommunblock, varav större delen avser lasarettet i Kalmar.

Regionalpolitisk prioritering

Länsorganen har i de sektorieila prioriteringarna i huvudsak följt regeln att till prioritetsgrupperna I, II och III hänföra resp. 60, 20 och 20 % av investeringsbehoven. I de fall ansvarigt länsorgan har saknats har endast regionalpolitisk prioritering utförts.

Den sektoriella prioriteringen har legat till grund för den regionalpolitiska prioriteringen. Vid prioritering av i synnerhet bostäder anser länsstyrelsen att en ökad flexibilitet samt utjämning mellan expansiva och icke expansiva orter bör eftersträvas.

Utfallet av länsstyrelsens prioritering åskådliggörs av cirkeldiagrammen i figurerna B.8:1 och B.8:2. Cirklarnas ytor är proportionella mot de redovisade bostadsbyggnads- resp. investeringsbehoven.

Remissyttranden. *Några kommuner* uttalar farhågor för att länsorganens prioriteringar kommer att medföra ett ingrepp i den kommunala självstyrelsen. Därutöver anförs bl. a. att statliga myndigheter omöjligen kan göra en korrekt bedömning av kommunala investeringsbehov på grund av att bl. a. den lokala kännedomen är otillräcklig. Kritik riktas också mot den tillämpade prioriteringsregeln. Den anses ge missvisande resultat för de kommuner som har redovisat huvuddelen av investeringsbehoven i slutet av planeringsperioden på grund av att hänsyn har tagits till de reella möjligheterna att genomföra investeringarna.

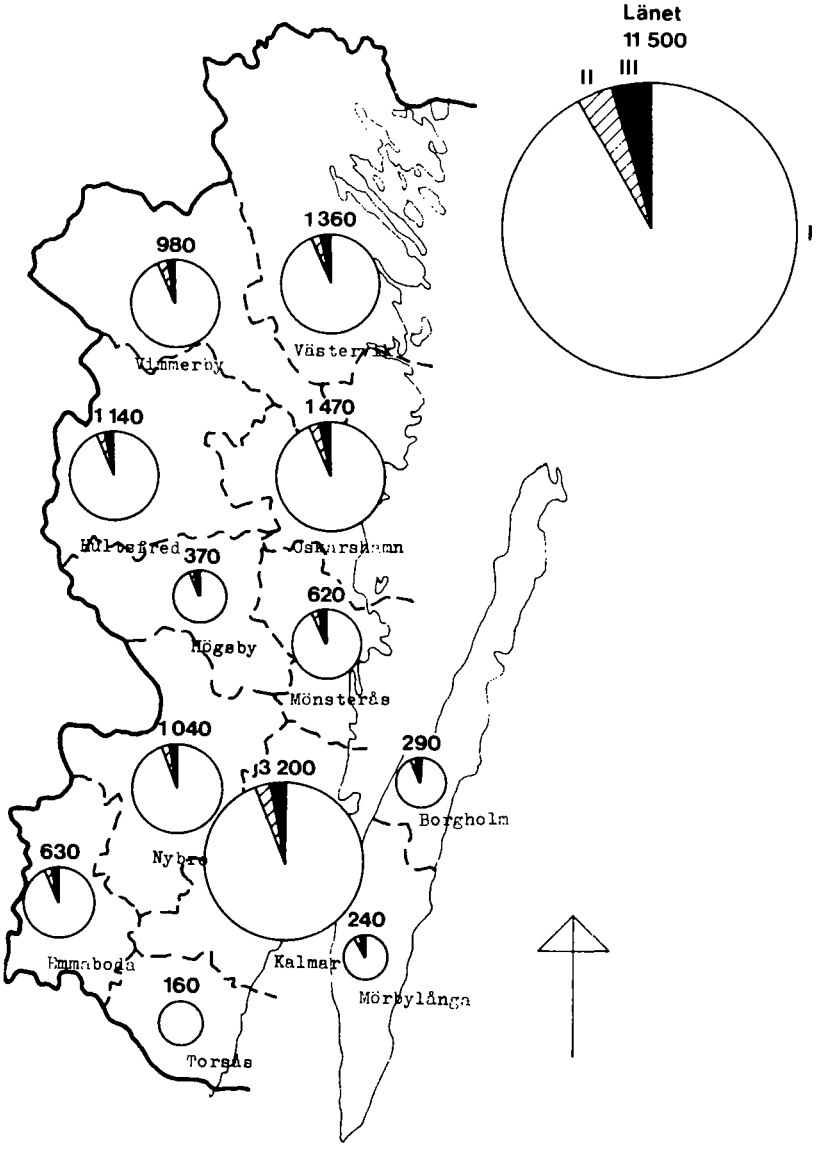
Tabell B.8:1 Kommunala investeringar perioden 1972–1975 i projekt om 100 000 kr. eller mer med fördelning på huvudtitlar i tusentals kr., bostäder i antal lägenheter

Kommun/ Kommunblock	Huvudtitel										Bostäder	Landstinget
	0–1	2	3	4	5	6	7	8	Övrigt	Summa		
Västervik	5 025	395	14 514	1 500	10 995	8 600	6 050	–	6 784	53 863	1 360	14 300
Vimmerby	–	6 500	12 120	–	5 636	4 720	2 365	–	3 550	34 891	980	2 700
Hultsfred	–	–	16 400	–	10 195	15 980	3 250	–	1 425	47 250	1 140	2 200
Högsby	–	–	700	–	3 205	3 130	3 300	–	–	10 335	376	–
Oskarshamn	425	–	24 452	3 200	10 121	2 600	8 190	–	17 620	66 608	1 470	2 310
Mönsterås	150	300	7 098	200	6 140	4 200	1 325	–	3 085	22 498	248	–
Nybro	–	8 000	11 285	350	33 270	3 050	1 140	–	3 700	60 795	1 040	1 600
Emmaboda	–	–	4 130	325	8 200	2 575	2 620	–	740	18 590	595	–
Kalmar	850	700	31 748	3 727	16 217	18 700	7 680	–	20 020	99 642	3 200	60 173
Torsås	100	–	1 460	270	2 855	–	1 950	–	600	7 235	111	–
Mörbylånga	–	800	5 465	300	13 078	700	4 990	–	–	25 333	240[1]	400
Borgholm	85	–	3 271	–	10 150	150	410	–	700	14 766	250	–
Kommunblockslänet	6 635	16 695	132 643	9 872	130 062	64 405	43 270	–	58 224	461 806	11 010	89 983[2]

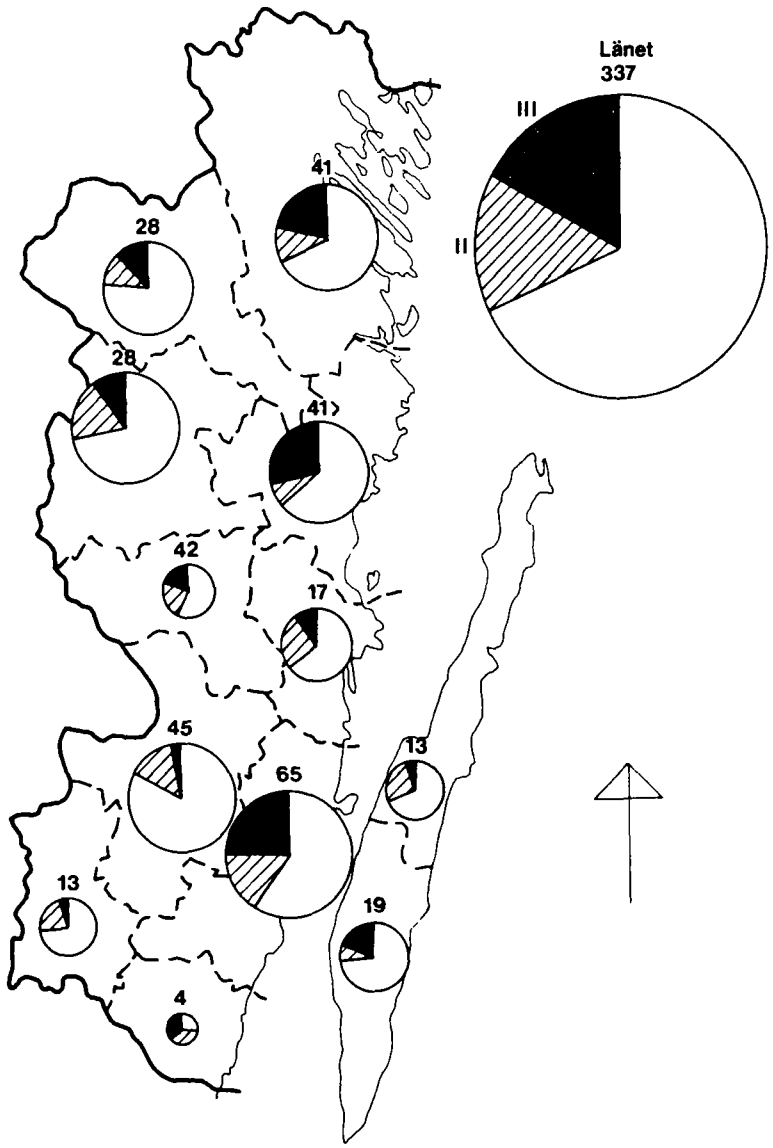
Titelkod

0–1 Centralförvaltning, rätts- och samhällsskydd samt folkbokföring och beskattning
2 Fastighetsförvaltning och bostadsförsörjning
3 Byggnads- och planväsen, gatu- och parkförvaltning, sport och friluftsliv
4 Hamnar, kommunikationer och näringsliv
5 Industriell verksamhet
6 Undervisning och annan kulturell verksamhet
7 Socialvård och socialförsäkring
8 Hälso- och sjukvård

[1] Länsbostadsnämndens uppskattning
[2] I beloppet ingår 6,3 milj. kr. för ett arbetsträningsinstitut som inte har fördelats på någon kommun.

Figur B.8:1 Regionalpolitisk prioritering av primärkommunernas bostadsbyggnadsbehov för perioden 1972–1975, antal lägenheter

Figur B.8:2 Regionalpolitisk prioritering av primärkommunernas investeringsbehov för perioden 1972–1975, miljontals kr.

B.9 Gotlands län

B.9.1 Utgångspunkter för programformuleringen

Planeringsnivå

Gotland har, framhåller länsstyrelsen, glesbygdsproblem i dubbel bemärkelse. Länets isolerade läge gör att de fördelar som ligger i samplanering med andra regioner är begränsade. I fråga om serviceverksamhetens utbyggnad måste Gotland bli självförsörjande i större utsträckning än befolkningsmässigt och strukturellt jämförbara områden på fastlandet.

En fortsatt befolkningsminskning i enlighet med prognos 2 i länsplanering 1967 kan länsstyrelsen inte acceptera med hänsyn till återverkningarna på serviceförsörjningen.

Till stöd för denna uppfattning anför länsstyrelsen departementschefens uttalande vid redovisningen av länsplanering 1967 (prop. 1969:1, bil. 13) att i fråga om Gotland finns risk för att den utveckling som prognos 2 anger kan vålla svårigheter när det gäller serviceförsörjningen på ön. I konsekvens härmed menar länsstyrelsen att målsättningen i länsplanering 1967 skall utgöra planeringsnivå.

Folkmängden åren 1965 och 1970 samt enligt prognos och målsättning framgår av följande sammanställning.

	1965	1970	1975	1980
Faktisk folkmängd	53 751	53 835		
Prognos 2			52 160	50 700
Målsättning			55 000	56 000

Andra utgångspunkter för programformuleringen

I länsprogrammet refereras en undersökning av flyttningarna till och från Gotland som gjordes år 1968. Av den framgår att in- och utflyttarna var yngre än de kvarboende och att flyttningsförlusten var störst i åldersgruppen 15–24 år. Flyttarna hade vidare högre utbildning än de kvarboende.

De främsta orsakerna till utflyttningen var arbetsförhållandena och utbildningsmöjligheterna. Drygt en tredjedel av utflyttarna uppgav att de skulle ha stannat kvar på Gotland om de hade fått lämpligt arbete. De kvarboende som önskade flytta från Gotland (11 %) angav samma skäl. Som de viktigaste inflyttningsorsakerna angavs Gotlands natur och klimat, närhet till bekanta samt lämpligt arbete.

Drygt hälften av inflyttarna önskade lämna Gotland medan ungefär en tredjedel av utflyttarna hade planer på att återvända.

Både in- och utflyttarna ansåg att det var dyrare att leva på Gotland än på fastlandet. I fråga om serviceförsörjning ansåg inflyttarna att de hade fått det sämre medan utflyttarna ansåg att de hade fått bättre service. Utflyttarna såg de största förbättringarna i fråga om utbildning och

kommunikationer. Inflyttarna ansåg att de hade fått bättre möjligheter till fritidssysselsättning, tillgång till bra bostäder, miljö och natur. Samtliga grupper betraktade kontakterna med fastlandet som betydelsefulla. Främst önskade man billigare resor och frakt.

Enligt en undersökning av serviceförhållandena på Gotland skulle en befolkningsutveckling i linje med prognos 2 i länsplanering 1967 bli särskilt bekymmersam för sjukvården, skolväsendet och detaljhandeln.

Sommaren 1969 gjorde länsstyrelsen en utredning om turismens betydelse för Gotland. Utredningen uppskattade antalet turister till drygt 182 000 personer. Inkomsterna av turismen beräknades till 50 milj. kr. eller ca 10 % av Gotlands ekonomi. Sysselsättningseffekten bedömdes motsvara 2 000 årsarbetare eller 10 % av den totala sysselsättningen. Ca 70 % utgjorde åretruntsysselsatta.

Turismen har avgörande betydelse för vissa serviceområden. Det gäller bl. a. kommunikationerna. En tredjedel av årsomsättningen för busstrafiken tillskrivs turismen. Av Gotlandsbolagets inkomster härrörde 40 % från turismen, och turisternas andel i den reguljära flygtrafiken till ön uppgick till 25 %. Överskotten under sommaren bidrar till att finansiera busstrafiken under övriga år. Turismen utgör i många fall också grundförutsättning för serviceföretag i rena glesbygden.

Länsstyrelsen pekar på risken för en ny utflyttningsvåg. Tidigare nämnda undersökningar rörande in- resp. utflyttningen från Gotland uppger att 11 % av den infödda befolkningen önskar lämna ön för att få bättre arbete och inkomst. I absoluta tal motsvarar det omkring 6 000 personer.

Gotlands problem är inte bara en arbetsmarknadsfråga. Det gäller också att parallellt med sysselsättningsskapande insatser söka bryta befolkningens isolering i olika avseenden och tillgodose kraven på acceptabel samhällsservice. En utökad industrialisering måste t. ex. kombineras med åtgärder som verkar förbilligande på person- och varutransporter till och från fastlandet.

Ortsklassificering

Länsstyrelsen klassificerar hela Gotland som regionalt tillväxtcentrum.

B.9.2 Sysselsättningspolitiska åtgärder

Bakgrund

Den förvärvsarbetande befolkningens relativa fördelning på olika näringsgrenar år 1965 var enligt länsprogrammet följande

	%
jord- och skogsbruk	30
industri	19
byggnadsverksamhet	10
service	41

Jordbruket intar en framträdande plats på länets arbetsmarknad. För

perioden 1965- 1980 uppskattar länsstyrelsen nedgången inom de areella näringarna till 20 % per femårsperiod eller sammantaget ungefär 3 000 personer.

Trots jordbruksnäringens betydelse utgör Gotland inget utpräglat småbrukarlän. Enligt 1966 års jordbruksräkning var medianstorleken för brukningsenheternas åkerareal 17,3 ha på Gotland mot 9,3 ha i hela riket.

Under perioden 1958–1970 nyetablerades 11 industriföretag med statligt stöd. För närvarande rymmer dessa 1 070 arbetstillfällen. Till vissa delar förlogs dock effekten av dessa nylokaliseringar på grund av sysselsättningsminskning i andra företag. Enligt en undersökning hänför sig sysselsättningsökningen inom industrin i huvudsak till perioden 1960–1965. Efter år 1965 har sysselsättningen inom industrin stagnerat.

För att nå målsättningen 56 000 invånare år 1980 kakylerade länsplanering 1967 med ett tillskott på 2 600 arbetstillfällen. Eftersom industrins sysselsättningsökning avstannat efter år 1965 ställer måluppfyllelsen krav på 3 500 nya arbetstillfällen fram till år 1980, varav 2 200 inom industrin. Uppskattningen av sysselsättningsbehovet bygger på antagandet att utvecklingen inom de areella näringarna och servicenäringarna följer prognosen i länsplanering 1967. En nulägesbedömning ger vid handen att behovet kan vara underskattat.

På norra Gotland utgör de areella näringarna samt cement- och stenindustrin de mest betydelsefulla verksamheterna.

I mellersta Gotland sätter Visby i egenskap av administrativt, kulturellt och merkantilt centrum för hela länet sin prägel på näringslivet. Industrin i Visby under senare år har fått ökad differentiering och därmed större förutsättningar att ta emot friställd arbetskraft från jordbruket.

Södra Gotland domineras av jord- och skogsbruk med tillhörande serviceverksamhet.

Dominerande industribranscher i länets industri är elektroindustri, jord- och stenindustri samt livsmedelsindustri. I nämnd ordning sysselsatte de resp. 25, 17 och 27 % av totala antalet industrisysselsatta.

I norra länsdelen minskade industrisysselsättningen under åren 1963–1969 med drygt 100 personer. I mellersta Gotland ökade den med ca 400 personer. Områdets andel av länets industrisysselsatta uppgick år 1969 till 72 %. På södra Gotland ökade industrisysselsättningen med 70 personer.

Allmänna åtgärder

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram.

För att kunna hålla ett önskvärt befolkningsunderlag, kompensera hittillsvarande sysselsättningsminskning och öka näringslivets differentiering krävs ordentliga satsningar främst i fråga om industriell utbyggnad.

Satsningen bör främst inriktas på bearbetning och förädling av gotländska råvaror. Som lämpliga satsningsområden anges trädgårdspro-

dukter, frukt och grönsaker, fiskeprodukter och animalieproduktion. Vidare bör den träförädlande industrin byggas ut. En satsning av detta slag bör kunna ske vid befintliga företag. Detta förutsätter dock en bättre samordning och ett mera effektivt utnyttjande av befintliga resurser såväl i produktions- som marknadsföringsled. Delegationen för de mindre och medelstora företagen bör särskilt uppmärksamma Gotland i detta avseende.

Ansträngningarna måste inriktas på att tillföra länet högförädlande industriproduktion som motsvarar 1970- och 1980-talens efterfrågan (verktyg, instrument, elektroteknik).

Gotlands kommun bör ange de orter till vilka näringslivets utbyggnad skall koncentreras. En uppföljande kommunal planering omfattande iordningsställande av industriområden och industrilokaler bör komma till stånd. I detta arbete bör södra Gotland särskilt uppmärksammas.

Anslaget för särskilda stödåtgärder i glesbygden bör även omfatta Gotland.

Befintliga turistanläggningar bör upprustas men främst bör förutsättningarna att bygga nya anläggningar med bl. a. lokaliseringsstöd prövas.

Länsstyrelsen delar kommitténs för planering av turistanläggningar och friluftsområden (stencil Jo 1971:7) uppfattning att Gotland betraktas som primärt rekreationsområde och att satsningar på detta område kommer att ge positiva resultat.

I fråga om jordbruket bör ansträngningarna koncentreras på att påskynda en övergång till mer gynnsamma produktionsformer och produktionsinriktningar såsom specialodlingar och ökad animalieproduktion för att stärka den ekonomiska bärkraften och därmed dämpa nuvarande minskningstakt.

När det gäller sockerbetsodlingen föreligger förutsättningar för utökad odling och vidareförädling. En utökning av verksamheten torde när det gäller betodlingen kunna ge upphov till åtskilliga nya arbetstillfällen främst inom de områden av Gotland där det f. n. är svårt att finna sysselsättningsmöjligheter.

Länsstyrelsen anser det ofrånkomligt att frågan om en sänkning av flygpriserna tas upp till prövning.

Bristen på kapital för investeringar på Gotland kan komma att återverka allvarligt på sysselsättningen under 1970-talet. Bl. a. av denna anledning är det angeläget att statliga företag lokaliseras till Gotland för att ge näringslivet ökad stabilitet.

Om målsättningen skall kunna nås torde utöver den ordinära lokaliseringspolitiken särskilda åtgärder behövas för att skapa ca 1 000 arbetstillfällen. Av dessa beräknas omkring 500 avse industriella beredskapsarbeten.

I en utredning om elförsörjningen på Gotland konstateras att det ständigt ökade elbehovet medför att nuvarande fastlandsförbindelse blir otillräcklig och att kraftbehovet nu måste lösas långsiktigt.

Länsstyrelsen har i sitt yttrande över utredningen förordat att en utbyggnad sker och anser det ytterst angeläget – för att inte säga

nödvändigt – att en ny förbindelse utförs med statsbidrag till 100 % så att kraftpriserna på Gotland kan hållas i paritet med fastlandet. Länsstyrelsen framhåller vidare att en snar utbyggnad måste bedömas som närmast ofrånkomlig för en vidareutveckling av det gotländska näringslivet.

B.9.3 Socialpolitiska åtgärder

Sysselsättningsskapande åtgärder av temporär natur

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram.

De årliga inventeringarna av lämpliga beredskapsprojekt tillmäts hög angelägenhet. Vidtagna tillfälliga åtgärder bör tillses få så långt möjligt en positiv långsiktig verkan. Insatserna bör utformas så att de främjar strävandena att utveckla näringslivet på ett sådant sätt att de svarar mot framtida efterfrågeförhållanden.

Länsstyrelsen anser att arbetsmarknadsstyrelsen i ökad utsträckning skall bidraga till finansieringen av den skyddade verksamheten.

Det är av riksintresse att resurser avsätts för att bevara Visby stadsmiljö. Denna säregna miljö är av fundamental betydelse för turismen. Planverket avser att i samråd med kommunen utarbeta en plan för stadskärnans framtida utformning.

Enligt naturvårdsverket bör ersättning utgå till lantbrukare som är villiga att hålla djur och bedriva slåtter. Såväl miljö- som sysselsättningsskäl talar för att Gotland bör tilldelas sådana resurser.

Ett planmässigt utnyttjande av existerande statliga lånemöjligheter för upprustning av åldringsbostäder bör ske.

Åtgärder för att trygga serviceförsörjningen

Med hänsyn till de speciella förhållande på Gotland anser länsstyrelsen det vara ofrånkomligt att viss service på regional nivå, som normalt kräver större invånarantal, måste finnas. Detta gäller t. ex. gymnasieskolan och sjukvården.

Kommunikationernas betydelse framhålls. Om någon överenskommelse inte träffas mellan SJ och Gotlands kommun avser SJ att upphöra med sin verksamhet på Gotland.

År 1970 tillsatte sammanläggningsdelegerade en arbetsgrupp för att se över den kollektiva persontrafiken. Arbetsgruppen har i främsta hand koncentrerat sig på att få till stånd en samordning av skolskjutsar, arbetsbussar och allmänna kollektiva persontransporter. Trafikförsörjningen bör bygga på största möjliga samordning av olika transportbehov. Arbetsgruppen föreslår att ett kommunalt organ t. ex. kommunstyrelsen ska svara för att en samordning erhålls.

Befolkningens successiva föråldring innebär att det redan låga skatteunderlaget ytterligare försämras. Detta kommer att i än högre grad belasta de kommunala resurserna. Vidare kommer det att innebära minskad köpkraft.

En av länsstyrelsen företagen utredning om servicen på Gotland konstaterar att länets väl utbyggda akutsjukvård svårligen kan behålla nuvarande kliniska differentiering vid en folkminskning. Befolkningens föråldring kommer att ställa stora anspråk på långtidsvården. Detsamma gäller behovet av ålderdomshemsplatser.

Förutom Visby anses även Hemse, Klintehamn och Slite ha vissa förutsättningar för en utvecklad detaljhandel. Av utredningen angående flyttningens orsaker till och från Gotland framgår att de kvarboende ansåg att brister i serviceförhållandena vara ett viktigt motiv för eventuell flyttning.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram

Den kollektiva trafiken får inte försämras. Samordningen mellan olika kollektiva huvudlinjer och anslutande linjer måste öka. SJ får inte upphöra eller göra några radikala inskränkningar i sin nuvarande trafik. En indragning av den statliga trafiken på Gotland anses orimlig med hänsyn till att Gotlands kommun även har landstingskommunala skyldigheter. Vidare bör staten svara för att medborgarna bereds rimliga kontaktmöjligheter med länsstyrelsen och övriga regionala organ i Visby.

Resultat av den regionala trafikplaneringen bör avvaktas innan SJ:s trafikverksamhet avgörs.

Minskningen av befolkning och serviceutbud i glesbygdsområdena påverkar varandra ömsesidigt och inverkar negativt på turismen. Pågående utveckling kan motverkas på olika sätt. Ett är att befintliga affärer på landsbygden inordnas i ett servicesystem omfattande post, fraktgods, blanketter, apoteksvaror, systembolagsvaror etc. En annan lösning kan vara mobil handel som drivs i samverkan mellan olika företag. En tredje väg anges vara samordning med postverkets lantbrevbärarlinjer. De två sista alternativen löser inte behovet av viss lanthandel för turismens behov. Denna fråga bör uppmärksammas i samband med den regionala trafikplaneringen.

Servicebussar för social hemhjälp bör inrättas i glesbygdsområden.

Distribution av djupfrysta enportionsförpackningar näringsriktig mat till äldre människor bör övervägas.

Den öppna åldringsvården måste prioriteras. Som alternativ och komplement till ålderdomshem anges servicebostäder. I anslutning till ålderdomshemmen bör inrättas dagvård för handikappade. Flerläkarstationerna bör byggas ut med vårdcentraler. Över huvud måste olika former av åldringsvård samordnas.

Statliga lån för upprustning av åldringsbostäder bör planmässigt utnyttjas.

Alkoholpolikliniken i Visby bör få ökade resurser för eftervård av alkohol- och narkotikaskadade.

På expansiva orter måste investeringar i barnstugor prioriteras. Som alternativ nämns mobil lekskoleverksamhet.

Gotland bör hänföras till högre skattekraftområde alternativt att andra åtgärder vidtas som ger Gotland högre skatteutjämningsbidrag. En

extremt hög utdebitering kan annars bl. a. innebära att de lokaliseringspolitiska insatserna motverkas.

Remissyttranden. I sitt remissyttrande framhåller *Gotlands kommun* at många angelägna investeringar måste senareläggas på grund av kommunens brist på resurser. Möjligheterna att realisera investeringarna förutsätter att Gotland blir gynnsammare behandlat i fråga om skatteutjämningsbidragen. Som motiv härför anförs nuvarande höga utdebitering. Det höga skattetrycket orsakas av bl. a. kommunsammanläggningen som har medfört en standardutjämning med åtföljande kostnadsstegringar, kommunens geografiska belägenhet med fördyrande transporter samt befolknings- och näringslivsförhållandena som medför höga driftkostnader.

B.9.4 Investeringarnas regionala fördelning

Planeringsunderlag

Till grund för redovisningen och prioriteringen av kommunens investeringsbehov för perioden 1971–1975 ligger i huvudsak KELP 70. Länsstyrelsen påpekar att i redovisningen ingår projekt som har påbörjats eller redan har avslutats.

I tabell B.9:1 redovisas i sammandrag kommunens investerings- och bostadsbyggnadsbehov. Kommunens investeringar har fördelats på huvudtitlar enligt K-planen. I sammandraget ingår inte samtliga kommunala investeringsområden. Exempelvis innefattas inte exploateringsinvesteringar i anslutning till bostadsbyggandet i redovisningen. Vidare har tagits med endast de projekt som har kostnadsberäknats till minst 100 000 kr.

Kommunens investeringsbehov för den aktuella perioden uppgår till ca 150 milj. kr. Bostadsbyggnadsbehovet anges till 2 278 lägenheter.

Ca 60 % av kommunens investeringsbehov faller på huvudtitlarna 3 (byggnads- och planväsen, gatu- och parkförvaltning, sport och friluftsliv) och 5 (industriell verksamhet).

Regionalpolitisk prioritering

Länsstyrelsen framhåller att syftet med prioriteringen är att försöksvis utarbeta ett underlag för bättre samordning av i första hand de statliga organens verksamhet. Härutöver erhålls en viss uppfattning om vad utveckligen enligt länsplanering 1967 innebär i form av bl. a. grundläggande kommunala investeringar.

Gotlands kommun har svarat för prioriteringen. Kommunen har därvid sökt följa prioriteringsregeln att till prioriteritetsgrupperna I, II och III hänföra resp. 60, 20 och 20 % av investeringsbehoven. Kommunens prioritering har i huvudsak accepterats av länsstyrelsen.

Vid prioriteringen av bostadsbyggandet har mellersta Gotland ägnats stor uppmärksamhet. Ca 85 % av bostadsbyggandet beräknas ske där.

Länsstyrelsen betonar att bostadsbyggandet på södra Gotland bör ökas om nya arbetstillfällen uppkommer.

Utfallet av länsstyrelsens prioritering åskådliggörs av cirkeldiagrammen i figurerna B.9:1 och B.9:2.

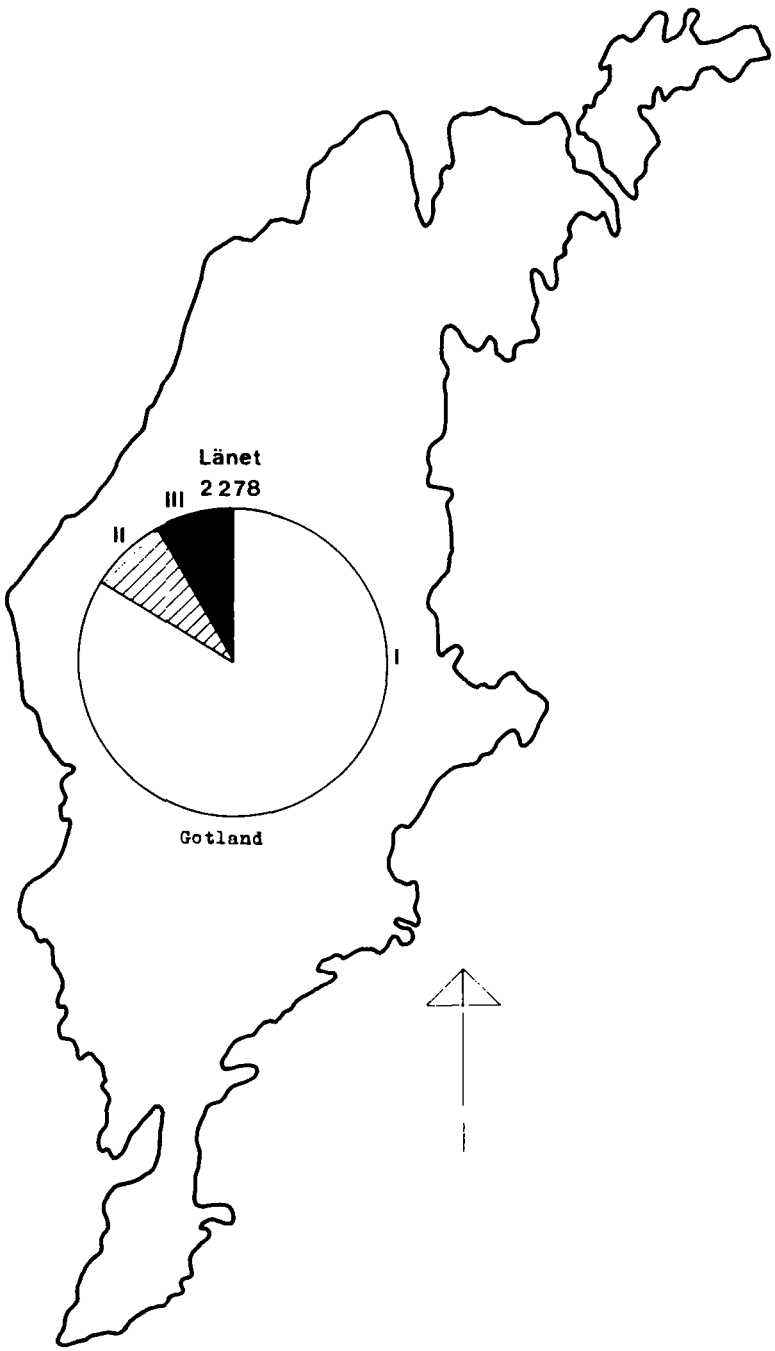
Remissyttranden. *Gotlands kommun* påpekar att positiva resultat av lokaliseringssträvandena för södra Gotland kan leda till en omfördelning av bostadskvoterna till förmån för denna del av kommunen.

Tabell B.9:1 Kommunala investeringar perioden 1971–1975 i projekt om 100 000 kr. eller mer med fördelning på huvudtitlar i tusentals kr., bostäder i antal lägenheter

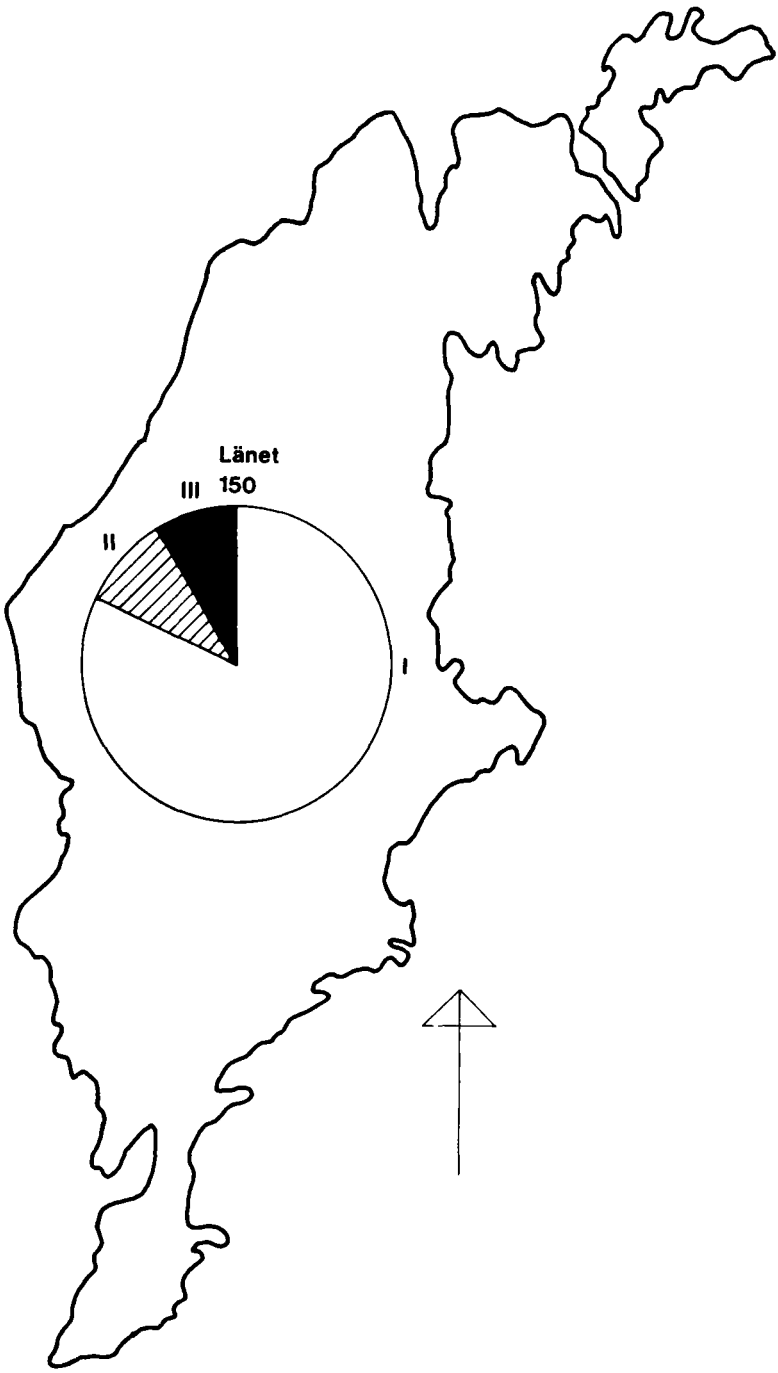
Kommun	Huvudtitel									Bostäder
	0–1	2	3	4	5	6	7	8	0–8	
Gotland	–	5 030	26 155	2 750	62 595	23 240	8 300	22 082	150 152	2 278
Länet	–	5 030	26 155	2 750	62 595	23 240	8 300	22 082	150 152	2 278

Titelkod

0–1 Centralförvaltning, rätts- och samhällsskydd samt folkbokföring och beskattning
2 Fastighetsförvaltning och bostadsförsörjning
3 Byggnads- och planväsen, gatu- och parkförvaltning, sport och friluftsliv
4 Hamnar, kommunikationer och näringsliv
5 Industriell verksamhet
6 Undervisning och annan kulturell verksamhet
7 Socialvård och socialförsäkring
8 Hälso- och sjukvård

Figur B.9:1 Regionalpolitisk prioritering av kommunens bostadsbyggnadsbehov för perioden 1971–1975, antal lägenheter

Figur B.9:2 Regionalpolitisk prioritering av kommunens investeringsbehov för perioden 1971–1975, miljontals kr.

B.10 Blekinge län

B.10.1 Utgångspunkter för programformuleringen

Planeringsnivå

Till grund för planeringen ligger de målsättningar som länsstyrelsen formulerade i länsplanering 1967. De är i sammandrag

- att verka för en fortsatt utveckling av näringslivet med tillvaratagande av länets resurser, vilket bl. a. innebär full sysselsättning,
- att den fortsatta samhällsutbyggnaden sker så att invånarnas behov av kulturell och social miljö tillfredsställs,
- att förstärka det stadslandskap som utbildats i anslutning till de öst–västgående kommunikationslederna och hamnarna vilket förhållande starkt medverkat till näringslivets positiva utveckling,
- att all översiktlig planering på olika nivåer liksom förverkligandet av utbyggnadsplanerna samordnas så långt det är möjligt,
- att vidareutveckla nuvarande positiva trend, vilket om länsplaneringens intentioner fullföljes bör innebära bl. a. att totalbefolkningen år 1980 uppgår till ca 168 000 invånare. Bostadsproduktionen bör dimensioneras härefter så att länets invånare erhåller en boendestandard som minst motsvarar genomsnittet i riket.

För kommunerna/kommunblocken angavs följande riktlinjer:

Karlskrona kommunblock. Den statliga och kommunala satsning som har påbörjats för att bryta den negativa utvecklingen bör med kraft fullföljas. Karlskrona bör erhålla samma industriella utvecklingstakt som karakteriserar övriga delar av länet.

Ronneby kommun. Expansionen under 1960-talet förutsätts bestå. Den industriella utbyggnaden bör i första hand inriktas på att bereda sysselsättning åt den kvinnliga arbetskraften.

Karlshamn kommun. Den positiva utvecklingen beräknas bestå. Karlshamns betydelse för ett vidare område bör beaktas.

Sölvesborgs kommun. Näringslivet bör såväl utökas som differentieras för att bl. a. tillgodose den kvinnliga arbetskraftens behov av sysselsättning.

Olofströms kommun. Näringslivets ensidighet utsätter kommunen för en betydande konjunkturkänslighet. Det är av största vikt att detta motverkas genom ökad differentiering.

Hittillsvarande befolkningsutveckling samt prognoser och målsättning enligt länsplanering 1967 framgår av följande tabell.

Kommun/kommunblock	Faktisk folkmängd		Prognos 2 1980	Målsättning 1980
	1965	1970		
Karlskrona	60 241	59 324	63 200	65 200
Ronneby	28 418	29 649	31 700	32 200
Karlshamn	29 981	31 903	34 900	35 500
Sölvesborg	14 677	15 221	16 000	16 400
Olofström	15 837	17 644	18 900	19 100
Kommunblockslänet	149 154	153 741	164 700	168 400

Perioden 1965–1970 var den faktiska befolkningsökningen större än den prognoserade för samtliga kommuner utom Karlskrona kommunblock. I Olofström och Karlshamns kommun överträffade utvecklingen också den uppsatta målsättningen. Enligt länsstyrelsen påkallar planeringsnivån i Olofström särskild observans med hänsyn till den hittillsvarande utvecklingen och föreliggande utbyggnadsplaner inom industrin.

Länsstyrelsen anser att den hittillsvarande utvecklingen ger belägg för att målsättningen är det mest realistiska planeringsalternativet. Statsmaktens bedömning att prognos 2 bör vara dimensionerande för planeringen har enligt länsstyrelsen bl. a. bidragit till en minskande bostadstilldelning. Det har i sin tur verkat hämmande på exportindustrins utveckling. Länsstyrelsen anser att det från regionalpolitiska utgångspunkter är väsentligt att lokala och regionala organs bedömningar får gensvar hos centrala instanser.

En annan faktor som länsstyrelsen fäster stort avseende vid är den kvinnliga yrkesverksamheten som i Blekinge är lägre än den riksgenomsnittliga.

Remissyttranden. Flertalet remissinstanser ansluter sig till länsstyrelsens förslag till målsättning för de skilda kommunerna/kommunblocken. *Olofströms kommun* anser däremot att både prognosen och målsättningen underskattar kommunens kommande utveckling medan *Karlskrona kommunblock* och *landstinget* anser att för Karlskrona utgör prognosen det mest sannolika utvecklingsalternativet.

Länsstyrelsens kommentar. Mot bakgrund av hittillsvarande utveckling kan det finnas skäl att se över planeringsnivån för Karlskrona och Olofström men att det bl. a. i avvaktan på aktuellare underlagsmaterial bör anstå till nästa planeringsomgång.

Ortsklassificering

Länsplaneringen arbetar med kommunblock som minsta planeringsenhet. Länsstyrelsen anser att denna indelning är naturlig för Blekinge län och överensstämmer med rådande förhållanden. De spontana regioner som utkristalliserats sammanfaller i huvudsak med nuvarande kommunblock.

Länsstyrelsen föreslår att hela länet från lokaliseringssynpunkt utpekas till storstadsalternativ.

Huvudmotivet för denna bedömning är följande. Blekinge län har näst efter de tre storstadslänen den högsta folkmängdstätheten (52 inv./km^2). Av länets ca 154 000 invånare år 1970 var ca 140 000 bosatta i det stadslandskap som har utbildats längs länets riks- och länsvägar. Avstånden mellan länets huvudorter och större tätorter är korta och medger omfattande pendling. Det senare innebär att länet i stort kan betraktas som ett enhetligt arbetsmarknadsområde.

Länet anses också ligga på betryggande avstånd från de nuvarande storstadsregionernas influens utan att ha alltför långa tidsmässiga reseavstånd. Länets läge ger också närhet till olika marknader. Väl utbyggda kommunikationer finns, vilka har medverkat till ett differentierat näringsliv med starkt inslag av exportindustri. Hamnarna har härvid stor betydelse.

Remissyttranden. Flertalet remissinstanser delar länsstyrelsens mening att hela länet bör betraktas som storstadsalternativ. *Länsarkitekten* anser däremot inte att länet fyller de krav som anges för storstadsalternativ. *Olofströms kommun* framhåller att länets klassificering som storstadsalternativ väcker frågan hur samverkan mellan kommunerna skall organiseras. Denna fråga berör länsstyrelsen över huvud taget inte.

Länsstyrelsens kommentar. Den allmänna utvecklingen i länet går mot ökad integration och den regionala planeringen måste därför inriktas på att öka samordningen mellan primärkommunerna, landstinget och de statliga länsmyndigheterna. De flesta avvägningarna måste göras med hänsyn till hela länets befolkning.

B.10.2 Sysselsättningspolitiska åtgärder

Bakgrund

Av länsprogrammet framgår att år 1965 var drygt 42 % av länets befolkning yrkesverksamma. Motsvarande andel för riket var drygt 43 %. Skillnaden återspeglar främst den lägre yrkesverksamheten bland kvinnorna i Blekinge. Länsstyrelsen räknar med att på grund av en förväntad tidigare pensionering och utbildningens utbyggnad kommer yrkesverksamheten totalt att sjunka i länet. För kvinnorna och då i synnerhet de gifta kvinnorna beräknas däremot yrkesverksamheten öka.

Under första hälften av 1960-talet ökade sysselsättningen i länet med närmare 7 % medan ökningen i riket uppgick till 5 %. Enligt prognosen i länsplanering 1967 beräknas sysselsättningen i länet komma att öka med 3 500 personer mellan åren 1965 och 1975.

År 1965 var ca 7 600 personer eller 12 % av länets förvärvsarbetande sysselsatta i jord- och skogsbruk mot 10 % i hela landet. Mellan åren 1950 och 1965 minskade sysselsättningen i dessa näringar med drygt 40 %. Enligt prognosen beräknas minskningen mellan åren 1965 och 1980 uppgå till 4 000 personer.

Industrin har en stark ställning i länets näringsliv. Av de förvärvsarbetande år 1965 var i länet ca 39 % sysselsatta i industri mot 34 % i hela riket. Mellan 1960 och 1965 ökade sysselsättningen inom industrin i länet med drygt 10 % medan riket totalt fick vidkännas en minskning med ungefär 1 %.

Enligt prognosen i länsplanering 1967 kommer industrin att bibehålla sin relativa betydelse i länets näringsliv.

Antalet sysselsatta inom byggnads- och anläggningsverksamhet uppgick vid mitten av 1960-talet till ca 6 000 personer. Länsstyrelsen räknar med att sysselsättningen kommer att stabiliseras på denna nivå.

Ca 40 % av de förvärvsarbetande i länet var år 1965 verksamma inom servicenäringarna mot 46 % i hela landet. Under första hälften av 1960-talet var den relativa sysselsättningsökningen i servicenäringarna lägre i länet än i riket. De väntas dock få en ökande betydelse på länets arbetsmarknad.

Allmänna åtgärder

K o m m u n e r n a s f ö r s l a g. En expansiv utveckling bör stimuleras genom nyetablering av industrier och utbyggnad av de befintliga. Några kommuner anser det angeläget att främja den kvinnliga sysselsättningen. *Karlshamns kommun* menar att den minskade bostadstilldelningen verkat hämmande på näringslivets utveckling.

L ä n s s t y r e l s e n s f ö r s l a g t i l l h a n d l i n g s p r o g r a m. Länsstyrelsen föreslår sammanfattningsvis

- att en allmän förstärkning av länets näringsliv sker genom ytterligare differentiering av industrin och service i sådana former att länets arbetskraftstillgångar blir fullt utnyttjade, vilket bör ge ökade valmöjligheter för såväl män som kvinnor. Som motiv härför anges bl. a. länets låga skattekraft,
- att nuvarande urbanisering med koncentration av näringsliv och befolkning till ett mindre antal regioner i riket inte kan fortgå utan betydande risker av ekonomisk, kulturell och social natur för stora delar av övriga landet. Även inom länet bör en spridning av näringslivet åstadkomms, främst då av mindre industrier,
- att länet tilldelas ökad ram för bostadsbyggandet i syfte att främja exportindustrins utveckling,
- att kommunernas industrimark blir fullt utnyttjade,
- att företagareföreningens resurser förstärks,
- att den kommunala samverkan i lokaliseringsfrågor utvidgas,
- att länets naturliga resurser, som ger goda förutsättningar för turism, tillvaratas och att ytterligare satsning sker på denna näring.

H a m n a r. Den positiva utveckling som kännetecknar hamnarna i länet och som avspeglar näringslivets utveckling kan äventyras om hamnutredningens förslag genomförs. Som en ytterligare faktor för sydöstra kustens betydelse framhålls följdverkningarna på Östersjöhandeln av ytterligare internationell avspänning.

K o m m u n i k a t i o n e r. Långtidsplanen för byggande av riksvägar och primära länsvägar redovisar högre medelsram än flerårsplanen. Med anledning av vägnätets betydelse för utvecklingen bör länet därför tilldelas ramar minst enligt långtidsplanens förslag.

Medelstilldelningen för förbättringar av det sekundära och primära vägnätet tenderar att minska. Vägar av detta slag som betjänar lokaltrafiken inte minst i glesbygderna bör ges ökat utrymme i planerna. Försämring av dessa vägar leder annars till ytterligare isolering av befolkningen i vissa länsdelar.

Länsstyrelsen anser att SJ:s ersättningstrafik med buss vid järnvägsnedläggningar inte är tillfredsställande. I många fall har den reducerats efter hand med försämrad kommunikationsserice som följd. Länsstyrelsen ifrågasätter om inte SJ:s prispolitik bidrar till denna utveckling.

Selektiva åtgärder

K o m m u n e r n a s f ö r s l a g. Flertalet kommuner betonar behovet av åtgärder för att höja den kvinnliga sysselsättningen. *Karlskrona kommunblock* framhåller att ett klart behov av sysselsättningsskapande åtgärder föreligger främst för den manliga arbetskraften. Vidare understryks blockets behov av näringslivsdifferentierade åtgärder samt vidgade utbildningsmöjligheter. *Karlshamns kommun* anser att målsättningen inte ställer krav på några speciella åtgärder. Kommunen tar dock för givet att Karlshamns gynnsamma lokaliseringsbetingelser i form av hamnanläggningar m. m. kommer att beaktas. *Olofströms kommun* framhåller bl. a. att målsättningen är att successivt åstadkomma en ökad differentiering av näringslivet. *Ronneby kommun* anser att i första hand bör bortfallet av arbetstillfällen genom strukturförändringar kompenseras.

L ä n s s t y r e l s e n s f ö r s l a g t i l l h a n d l i n g s p r o g r a m. I K a r l s k r o n a k o m m u n b l o c k krävs en betydande förstärkning av näringslivet för att återställa den näringspolitiska balansen i denna del av riket. Som ett led i denna strävan anges lokalisering av central statlig förvaltning. Vidare bör eftergymnasial utbildning komma till stånd. Ur rättvisesynpunkt bör inget län undanhållas sådan utbildning.

I R o n n e b y k o m m u n bör åtgärderna inriktas på att kompensera nedgången i sysselsättningen på grund av strukturomdaningen. Särskilda arbetsmarknadspolitiska insatser kan aktualiseras för att trygga sysselsättningen. På sikt bör strävan vara att höja sysselsättningsgraden.

I K a r l s h a m n s k o m m u n bör åtgärder vidtas för att underlätta näringslivets spontana expansion.

I S ö l v e s b o r g s k o m m u n krävs åtgärder för att allmänt förstärka näringslivet i syfte att bl. a. kompensera avgången från de areella näringarna.

I O l o f s t r ö m s k o m m u n krävs en ytterligare differentiering av näringslivet. Vidare att servicenäringarna byggs ut i snabbare takt och att en ytterligare anpassning sker av invandrare t. ex. genom förbättrade utbildningsmöjligheter och ökad produktion av familjebostäder.

B.10.3 Socialpolitiska åtgärder

Sysselsättningsskapande åtgärder av temporär natur

Kommunernas förslag. *Karlskrona kommunblock* samt *Ronneby* och *Olofströms kommuner* framhåller behovet av åtgärder för att skapa sysselsättning för svårplacerade. Karlskrona uppger att behovet av särskilda insatser är stort. Vidare föreslås att bidragen till T1-arbeten byggs ut. Ronneby har i samarbete med skogsvårdsstyrelsen utarbetat en plan för naturvårdsarbeten.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. Länets arbetsmarknad utmärks på vissa områden av stor konjunkturkänslighet. Med hänsyn till att länet under en rad år har drabbats av temporära störningar på arbetsmarknaden är det viktigt att beredskapen mot arbetslöshet byggs ut. Behovet av beredskapsarbeten är stort på grund av att utflyttningen från länet gett länets befolkning en skev åldersstruktur. Under budgetåret 1970/71 omfattade beredskapsarbetena 20 195 dagsverken. Behovet uppskattas till 25 000–30 000 dagsverken per år. I beredskapsprogrammet bör också ingå ett utbildningsprogram som motsvarar arbetsmarknadslägets behov. Särskild uppmärksamhet bör ägnas ungdomsgrupper som inte är i utbildning eller kan få arbete.

Parallellt med de samhälleliga insatserna bör näringslivet stimuleras att behålla och anställa svårplacerad arbetskraft.

Organisationen av hemarbetscentralerna som drivs i landstingets regi förefaller att kräva en översyn. Landstinget finner det f. n. inte aktuellt med utbyggnad på grund av svårigheter att bedöma behovet.

Planeringen av lämpliga beredskapsprojekt bör intensifieras. Arbetsvården bedöms ha en god spridning i länet.

Konstruktionen av T1-arbetena anses inte vara ändamålsenlig. Nuvarande uppläggning med en fastställd dagsverkskostnad försvårar att finna rimliga arbetsuppgifter för den svårplacerade arbetskraften. Som lösning föreslås att avtal ingås mellan länsarbetsnämnd och kommun som innebär att kommunen förbinder sig att sysselsätta ett visst antal s. k. svårplacerade personer mot bidrag enligt fastställda grunder.

Åtgärder för att trygga serviceförsörjningen

Till grund för bedömningarna ligger en utredning om service och kommunikationer i länet som *länsstyrelsen* gjort. Utredningen konstaterar att kännetecknande för Blekinge är korta avstånd och stark koncentration av befolkning till ett band längs kusten där de större tätorterna är belägna. Ca 30 000 personer eller 20 % av länets befolkning beräknas för närvarande vara bosatta utanför tätorterna.

Utredningen kommer fram till att serviceproblemen i glesbygdsområdena måste lösas genom en kombination av service- och kommunikationsförbättrande åtgärder.

Länsstyrelsen anser att glesbygdsutredningens uppdelning av serviceförsörjningen i närhetsservice, kommuncentrumservice och regioncentrumservice bör ytterligare differentieras. Bl. a. bör en servicenivå under närhetsservice utvecklas.

Glesbygdsutredningens norm att kommuncentrumservice bör finnas tillgänglig på högst ca 45 minuters resavstånd betraktas som rimlig. Inom den tidsramen har större delen av Blekinges folkmängd tillgång till kommuncentrumservice med allmänna kommunikationer. De områden som faller utanför är länets norra, nordöstra och östra delar samt skärgården.

K o m m u n e r n a s f ö r s l a g. Ett flertal kommuner kristiserar SJ:s trafikpolitik och anser att kommunerna bör beredas tillfälle att yttra sig över SJ:s planläggning av linjer och tidtabell.

Ronneby kommun anser att det behövs en ny trafikpolitik som även beaktar socialpoltiska aspekter. Vidare bör vägnätet mellan kust- och skogsbygd rustas upp. *Karlshamn kommun* efterlyser ett samlat glesbygdspolitiskt handlingsprogram.

Några kommuner framhåller att skolskjutsar och lantbrevbärarskjutsar bör göras tillgängliga för allmänheten.

Vad gäller olika former av service föreslår *Karlskrona kommunblock* att stora etablerade affärsföretag bör åläggas att sörja för varudistributionen i glesbygdsområdena.

Ronneby kommun anser att samhället bör lämna stöd till glesbygdsservice. Några kommuner framhåller den ambulerande servicens betydelse. Försök borde göras med abonnemang eller förhandsbeställningar.

L ä n s s t y r e l s e n s f ö r s l a g t i l l h a n d l i n g s p r o g r a m. Länsstyrelsen föreslår sammanfattningsvis

- att kommunikationssystemet förbättras, vilket bör kunna ske genom samverkan mellan respektive huvudmän. Kommunikationsplaneringen förläggs till länsnivå,
- att ett tillräckligt stort befolkningsunderlag bevaras i vissa tätorter för att därmed säkra rimlig service i orten och dess omland,
- att i de fall där allmänna kommunikationer saknas eller är otillfredsställande, en komplettering bör ske varvid taxibilar och skolskjutsar i ökad omfattning bör kunna tas i allmänt bruk,
- att någon form av stöd utgår till befintliga glesbygdsbutiker med möjlighet till mobil varudistribution, tjänster och kontaktverksamhet,
- att kommunerna bör utarbeta planer för vilka orter som det skall satsas på i servicehänseende,
- att en ingående utredning av serviceproblemen görs i de enskilda kommunerna.

R e m i s s y t t r a n d e n. Några erinringar mot länsstyrelsens förslag framförs inte i remissyttrandena.

B.10.4 Investeringarnas regionala fördelning

Planeringsunderlag

Till grund för redovisningen och prioriteringen av kommunernas/kommunblockens investeringsbehov för perioden 1970–1975 ligger i huvudsak KELP 70. Uppgifter om det planerade bostadsbyggandet har hämtats från de kommunala bostadsbyggnadsprogrammen.

Länsstyrelsen framhåller att planeringen är att betrakta som försöksverksamhet och att den fortsatta verksamheten kan väntas ge en mer enhetlig redovisning genom att bl. a. kommunreformen vid nästa planeringsomgång är genomförd.

I tabell B.10:1 redovisas i sammandrag bostadsbyggnadsbehovet samt landstingets och primärkommunernas investeringsbehov. Primärkommunernas investeringar har fördelats på huvudtitlar enligt K-planen. I redovisningen ingår endast investeringsprojekt som uppgår till minst 100 000 kr. Vidare har inte samtliga investeringar medtagits. Exempelvis innefattas inte exploateringsinvesteringar i anslutning till bostadsbyggandet i sammandraget.

De totala primärkommunala investeringsbehoven uppgår med dessa begränsningar till drygt 413 milj. kr. Bostadsbyggnadsbehovet för perioden 1971–1975 anges i bostadsbyggnadsprogrammen till 8 972 lägenheter. Enligt länsbostadsnämndens bedömningar uppgår behovet för hela länet till 9 457 lägenheter.

Totalt för länet faller huvuddelen eller ca 64 % av de primärkommunala investeringsbehoven på huvudtitlarna 3 (byggnads- och planväsen, gatu- och parkförvaltning, sport och friluftsliv) och 5 (industriell verksamhet). Inom de skilda kommunerna/kommunblocken uppvisar huvudtitlarna varierande omfattning. Sålunda svarar i Karlskronablocket huvudtitel 3 för 53 % av investeringsbehovet medan motsvarande andel i Ronneby kommun är ca 18 %.

Av landstingets investeringar om drygt 41 milj. kr. faller 24 milj. kr. eller 60 % på Karlskrona kommunblock.

Regionalpolitisk prioritering

Vid den sektoriella prioriteringen har i huvudsak tillämpats regeln att till prioritetsgrupperna I, II och III hänföra resp. 60, 20 och 20 % av investeringsbehoven. Länsbostadsnämnden anser att bostadsbyggnadsbehovet har underskattats och har därför fört hela det kommunala behovet till prioritetsgrupp I.

Länsstyrelsen har i den regionalpolitiska prioriteringen sökt följa samma regel som i den sektoriella prioriteringen. I flera fall har emellertid påbörjade och/eller lång avancerade projekt omöjliggjort en konsekvent tillämpning av denna regel.

Utfallet av den regionalpolitiska prioriteringen åskådliggörs av cirkeldiagrammen i figurerna B.10:1 och B.10:2. Cirklarnas ytor är proportionella mot de redovisade bostadsbyggnads- resp. investeringsbehoven.

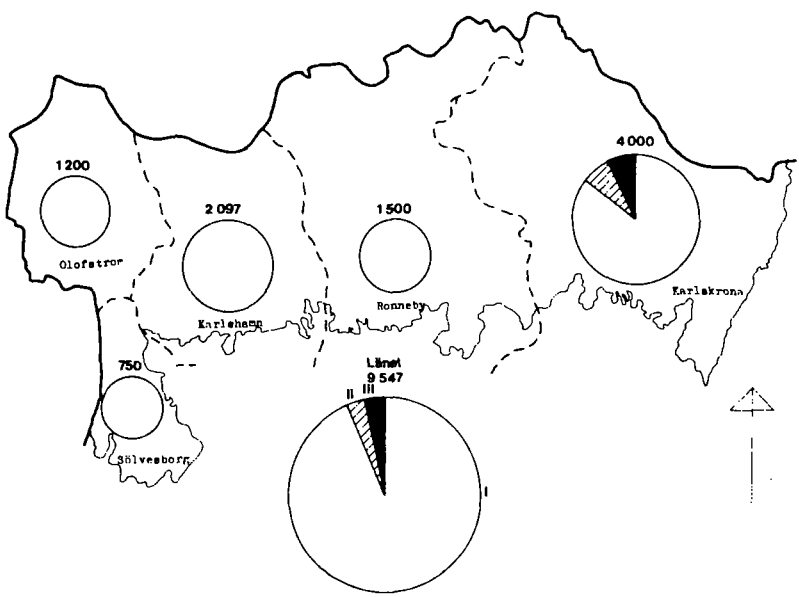
Tabell B.10:1 Kommunala investeringar perioden 1970–1975 i projekt om 100 000 kr. eller mer med fördelning på huvudtitlar i tusentals kr., bostäder i antal lägenheter

Kommun/ Kommunblock	Huvudtitel									Bostäder[1]	Landstinget
	0–1	2	3	4	5	6	7	8	0–8		
Karlskrona	–	3 525	106 535	6 384	54 093	14 785	16 415	–	201 737	3 425	24 800
Ronneby	–	8 790	12 195	1 132	13 125	13 200	20 020	–	68 462	1 500	7 900
Karlshamn	–	675	18 709	22 000	19 926	12 150	9 573	–	83 033	2 097	7 505
Sölvesborg	–	140	7 700	–	11 250	3 200	1 850	–	24 140	750	1 000
Olofström	–	70	14 590	–	6 900	11 760	2 715	–	36 035	1 200	–
Kommunblockslänet	–	13 200	159 729	29 516	105 294	55 095	50 573	–	413 407	8 972	41 205

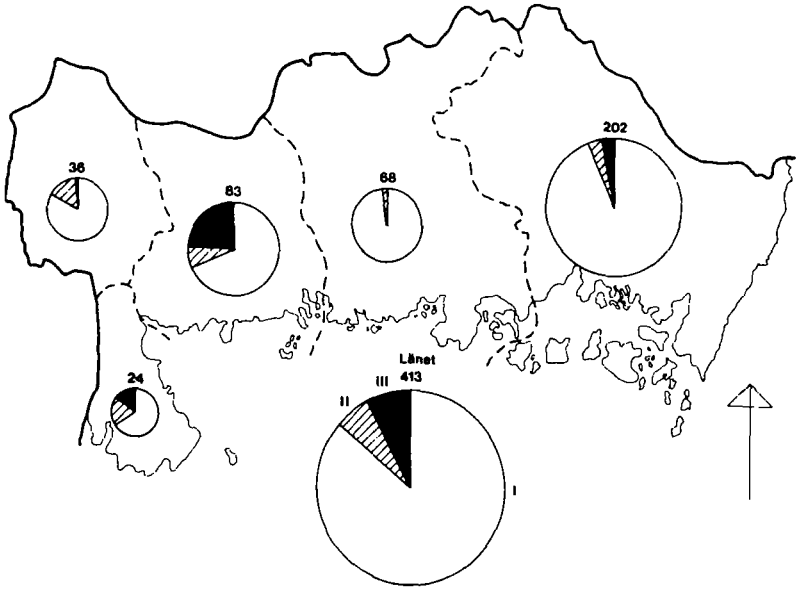
Titelkod

0–1 Centralförvaltning, rätts- och samhällsskydd samt folkbokföring och beskattning
2 Fastighetsförvaltning och bostadsförsörjning
3 Byggnads- och planväsen, gatu- och parkförvaltning, sport och friluftsliv
4 Hamnar, kommunikationer och näringsliv
5 Industriell verksamhet
6 Undervisning och annan kulturell verksamhet
7 Socialvård och socialförsäkring
8 Hälso- och sjukvård

[1] Perioden 1971–1975

Figur B.10:1 Regionalpolitisk prioritering av primärkommunernas bostadsbyggnadsbehov för perioden 1970–1975, antal lägenheter.

Figur B.10:2 Regionalpolitisk prioritering av primärkommunernas investeringsbehov för perioden 1970–1975, miljontals kr.

B. 11 Kristianstads län

B. 11.1 Synpunkter på uppläggningen av planeringsverksamheten

Länsstrelsen framhåller att den enligt riksdagsbeslut har ansvaret för samhällsplaneringen och den regionala utvecklingen inom länet, varför det är ytterst angeläget att länsstyrelsen också får disponera över de resurser som statsmakterna tilldelar länet. F. n. erhåller länsmyndigheterna endast ramar för ett fåtal sektorer medan övriga fördelningsbeslut, som påverkar utvecklingen i länet och dess olika delar, i huvudsak sker på centralt håll. Det är högst otillfredsställande att länsstyrelsen skall ha ansvaret men ej de huvudsakliga resurserna. På länsnivå upplevs det som ologiskt och inkonsekvent att t. ex. bostadsstyrelsen från länsmyndigheterna har övertagit fördelningen av mer än hälften av länets tilldelade ramar för bostadsbyggande.

B. 11.2 Utgångspunkter från programformuleringen

Planeringsnivå

Länsstyrelsen erinrar om att enligt beslut av 1969 års riksdag skall prognos 2 i länsplanering 1967 utgöra befolkningsramvärde för kommunblocken. Ser man till totalsiffran för länet stämmer prognos 2 relativt väl med den faktiska utvecklingen.

För de flesta enskilda block pekar emellertid utvecklingstendenserna enligt länsstyrelsen på att länsstyrelsens målsättning i länsplanering 1967 stämmer bättre än prognosen. För att nå en bättre verklighetsanpassning har därför prognossiffrorna justerats inom totalramen för länet. Samtliga kommunblock utom Ängelholms och Klippans får enligt denna metod behålla samma värden som i målsättningen, medan för nämnda kommunblock befolkningstalen minskas. Länsstyrelsen anger följande planeringsnivåer för kommunblocken år 1980.

Kommunblock	Faktisk befolkning 1.7.1971	Planeringsnivå 1980
Simrishamn	20 374	19 500
Tomelilla	12 885	11 500
Kristianstad	65 477	67 700
Bromölla	10 685	11 900
Broby	14 532	16 100
Osby	13 752	14 000
Hässleholm	46 806	50 600
Perstorp	7 834	9 700
Klippan	16 175	18 800
Örkelljunga	8 727	8 400
Åstorp	10 654	12 000
Ängelholm	26 210	29 200
Båstad	10 457	9 700
Kommunblockslänet	264 568	279 100

Remissyttranden. Remissinstanserna godtar i allmänhet att prognos 2 används som totalram för länet. Ett flertal kommunblock bl. a. *Kristianstads, Bromölla, Örkelljunga, Åstorps* och *Båstads* önskar emellertid en uppjustering av det egna blockets befolkningsmålsättning, eftersom den faktiska utvecklingen varit snabbare än den prognoserna anger.

Länsstyrelsens kommentar. Länsstyrelsen finner att avvikelserna från prognosen i de flesta fall är obetydliga, och med hänsyn till att arbetet med en noggrann revidering av målsättningarna för kommunblocken snart kommer att inledas finner länsstyrelsen ingen anledning att nu företaga några ändringar.

Andra utgångspunkter för programformuleringen

I länsprogrammet föreslår länsstyrelsen en alternativ målsättning för Skåne. Länsstyrelsen påpekar att expansion i Skåne har både med hänsyn till sina historiska och aktuella tendenser varit mycket ojämnt fördelad inom landskapet. Samtidigt som tillväxten varit utomordentligt stark i Malmö/Lund- och Helsingborgsområdet har stora delar av landskapet i övrigt endast med svårighet kunnat kompensera sysselsättningsminskningen i de areella näringarna. Många områden har även utsatts för kontinuerlig utflyttning och folkminskning. Trots sin karaktär av väl sammanhållen geografisk region med begränsade transportavstånd utgör därför Skåne i dag inte någon ekonomiskt funktionell, samverkande enhet. Tvärtom karakteriseras landskapet av allvarliga balansproblem och av skiljaktigheter mellan olika bygder, vilka icke har någon naturlig tendens att utjämnas.

En skärpning av de regionala skillnaderna och en gradvis allt starkare accentuering av norra och östra Skånes underordning och komplementkaraktär i förhållande till Malmöområdet anser sig länsstyrelsen inte kunna godtaga som lämpligt planeringsmål. Ett av de viktigaste målen för regionalpolitiken – att säkra en likvärdig social och ekonomisk standard för människorna i olika regioner – kan inte anses förenligt med den här befarade utvecklingstendensen. Om, som fallet är, den spontana utvecklingen pekar hän mot en skärpning av skillnaderna mellan landskapets olika delar, bör denna utveckling påverkas i annan riktning genom särskilda stimulans- eller styrningsåtgärder.

Remissyttranden. Remissinstanserna instämmer överlag i de synpunkter länsstyrelsen framfört beträffande den mera långsiktiga utvecklingen i Skåne och den skärpning i den regionala obalansen som en fortsatt okontrollerad tillväxt i sydvästra Skåne ofrånkomligen kommer att medföra. Åtskilliga remissinstanser påtalar nödvändigheten av samplanering över längsgränserna främst i nordvästra och sydöstra delarna av Skåne.

Länsstyrelsens kommentar. Länsstyrelsen understryker att utarbetandet av länsprogram 70 har skett under intimt samarbete med länsstyrelsen i Malmöhus län. De problemställningar som aktualiseras av remissinstanserna har ägnats intensiva överläggningar mellan länen. Sam-

rådet mellan de båda Skånelänen i planeringsfrågor kommer att ytterligare fördjupas.

Ortsklassificering

Länsstyrelsens förslag till ortsklassificering, som bl. a skall ses mot bakgrund av föregående beskrivning av utvecklingen i Skåne, innebär följande.

Storstadsalternativ	Kristianstads–Hässleholmsregionen, (i Malmöhus län Helsingborgsregionen)
Regionala tillväxtcentra	Ängelholm, Simrishamn

Dessa orter och regioner bör ingå i ett riksomfattande regionalpolitiskt handlingsprogram. Länet har dessutom ett stort antal orter tillhörande kategorin övriga orter, för vilka insatserna huvudsakligen får utformas på länsplanet.

Remissyttranden. Remissinstanserna har i allmänhet inga mer betydande invändningar mot länsstyrelsens ortsklassificering. *Tomelilla kommun* anser att sydöstra Skåne med Ystad som huvudort bör klassificeras som storstadsalternativ samt att Tomelilla skall hänföras till gruppen regionala tillväxtcentra. *Perstorps och Båstads kommuner* samt *Klippans, Åstorps och Ängelholms kommunblock* är tveksamma till klassificeringen av Kristianstad/Hässleholm som enda storstadsalternativ och framhåller att också Helsingborg torde utgöra ett storstadsalternativ i Skåne.

B. 11.3 Sysselsättningspolitiska åtgärder

Bakgrund

I länsprogrammet framhålles att om planeringsnivån skall uppnås måste ca 6 000 arbetstillfällen skapas under perioden 1965–1980, därav drygt 4 000 mellan åren 1970 och 1980. Utvecklingen väntas följa tendenserna under perioden 1960–1965. Detta innebär bl. a. en fortsatt jordbruksrationalisering. På grund av den fortsatta rationaliseringen och automatiseringen förväntas sysselsättningsnivån för industrin och byggnadsbranschen stagnera vid en oförändrad nivå efter år 1975. I stället kommer servicenäringarna att få sysselsättningsökningar.

Inom industrin i länet dominerar verkstadsindustrin som sysselsätter 20 % av antalet industrisysselsatta. Därefter i storleksordning kommer livsmedels- och träindustri med vardera ca 15 %. De två sistnämnda industrigrenarna har ökat sina andelar sedan år 1962. Kemisk industri har drygt 9 % av antalet industrisysselsatta och är jämte livsmedelsindustrin den industri som har expanderat mest. Jord- och stenindustrin har haft störst sysselsättningsminskningar men även inom textil- och beklädnadsindustrin samt sko- och läderindustrin har antal sysselsatta minskat. Inom

de flesta kommunblock är industrin relativt mångsidig. Bromölla och Perstorp kan dock betraktas som ensidiga orter. Av de industrisysselsatta i Bromölla återfinns 70 % inom jord- och stenindustrin och i Perstorp 88 % inom kemisk industri. I båda blocken är en mycket stor andel av de förvärvsarbetande sysselsatta inom industri.

Livsmedelsindustrin har en stor andel av de industrisysselsatta i Simrishamns (31 %), i Tomelilla (38 %) och i Kristianstads (38 %) kommunblock. De två förstnämnda blocken har också en för länet låg industrialiseringsgrad.

Allmänna åtgärder

Kommunernas förslag. *Kristianstads läns landstings näringsråd* föreslår bl. a. att länsmyndigheterna med anledning av lagen om lokaliseringssamråd söker samarbete med de för samrådet ansvariga myndigheterna i Malmöhus län, att den påbörjade informationsverksamheten om lokaliseringsförutsättningar i länet fortsätter, att särskild hänsyn tages till kommunikationerna genom att satsa på i första hand den planerade motorvägen mellan Malmö och Kristianstad, nuvarande riksväg 21 mellan Helsingborg/Ängelholm och Kristianstad samt vägförbindelsen mellan Malmö och Simrishamn, att större ekonomiska resurser ställs till företagareföreningens förfogande, att arbetet med att skapa ett slagkraftigt alternativ till storstadsområden intensifieras genom att utveckla Kristianstad–hässleholmsregionen. *Kristianstadsblocket* föreslår i anledning av lagen om lokaliseringssamråd att länsstyrelsen i Kristianstads län blir remissinstans i frågor om lokalisering till Malmö/Lundområdet. *Samarbetskommittén för sydöstra Skåne* föreslår någon form av insyn i fråga om bl. a. nylokalisering av industrier i storstadsregionerna och kraftigare åtstramning av nyproduktion av bostäder i dessa områden. Vidare bör länens företagarföreningar få betydligt större resurser.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram.

Länsstyrelsen ansluter sig i huvudsak till de förslag som framkommit från kommunerna och föreslår

att då ärende har anhängiggjorts enligt 1970 års lag om lokaliseringssamråd som berör Malmöhus län även länsstyrelsen i Kristianstads län blir remissinstans eller på annat sätt får tillfälle att framföra synpunkter i ärendet,

att arbetet för en utvidgad informationsverksamhet om lokaliseringsförutsättningarna i länet fortsätts och förstärks,

att länsmyndigheterna aktivt påverkar statsmakterna i samband med utlokalisering av statliga verk,

att större ekonomiska resurser ställs till företagareföreningens förfogande för att möjliggöra ökade insatser för den redan etablerade industrin i länet vad beträffar olika typer av rådgivnings- och utbildningsverksamhet,

att kontakten mellan företag och kommuner utvidgas och fördjupas,

att uppbyggnad av kompletterande industri stimuleras i orter som har

en ensidig branschinriktning, t. ex. industri som har goda förutsättningar att sysselsätta även kvinnor,

att speciellt nyetableringar av företag med en branschinriktning som enligt långtidsutredningen bedöms som expansiv och som förväntas att öka sin produktion och sysselsättning stimuleras,

att kommunikationerna och vägarna mellan landskapets östra och västra delar byggs ut. Därvid prioriteras den planerade motorvägen mellan Malmö och Kristianstad, nuvarande riksväg 21 mellan Helsingborg/Ängelholm och Kristianstad/Bromölla, vägförbindelsen mellan Malmö och Simrishamn samt en nordgående förbindelse från Kristianstad/Hässleholmsregionen. Oberoende av ovannämnda prioriteringar förutsättes en fortsatt utbyggnad av E6 över Hallandsåsen komma till stånd på grund av den riksomfattande betydelse denna väg har,

att utbyggnaden av daghem stimuleras för att ge förvärvsarbetande föräldrars barn tillfredsställande barntillsyn och därigenom underlätta för gifta kvinnor att börja förvärvsarbeta,

att länet erhåller en sådan tilldelning av kvot för bostadsbyggande att inte, som har varit fallet under 1960-talets andra hälft, näringslivets spontana tillväxt hämmas.

Selektiva åtgärder

K o m m u n e r n a s f ö r s l a g . För Bjärnum, Perstorp, Bromölla och Simrishamn framförs önskemål om nyetableringar och differentiering inom industri samt ökade sysselsättningsmöjligheter för kvinnor.

Landstinget anser att Österlen bör räknas som stödområde och understryker behovet av en kraftig medveten industri- och företagslokalisering till Kristianstad–Hässleholmsregionen. *Samarbetskommittén för sydöstra Skåne* anser att sydöstra Skåne bör bli ett lokaliseringspolitiskt stödområde.

L ä n s s t y r e l s e n s f ö r s l a g t i l l h a n d l i n g s p r o g r a m .

Länsstyrelsen ansluter sig i huvudsak till kommunernas förslag och föreslår

att i princip nyetableringar stimuleras särskilt i orter med en enda industri eller bransch för att skapa alternativa sysselsättningar och göra orterna mindre konjunkturkänsliga,

att sydöstra Skåne förklaras ingå i allmänna stödområdet och få del av alla de lokaliseringspolitiska medel som finns tillgängliga.

Vidare anför länstyrelsen att fördelningen av b o s t ä d e r är av stor betydelse för samhällsplaneringen i länet.

Länet bör självt få disponera över sin ram och fördela allt bostadsbyggande. För att öka möjligheterna att realisera målsättningarna i länsplanen bör fördelningen av bostäder koncentreras till *en* länsmyndighet, så att fördelningen icke sker utifrån olika målsättningar. Besked om kvoter bör meddelas tidigare än f. n. för att underlätta planeringen.

Antalet block med s. k. garanterade program för flera år framåt bör ökas.

Länsstyrelsen anser även att en samordning av vägplaneringen och den regionalpolitiska planeringen är synnerligen angelägen. Den regionalpolitiska målsättningen beträffande vilka orter och regioner som i första hand bör förbindas med goda kommunikationsleder bör vara avgörande vid vägplaneringen. Ett system av vägförbindelser på skilda nivåer bör vara uppbyggt så, att storstadsalternativen har högklassiga förbindelser med storstadsregionerna. Regionala tillväxtcentra bör förbindas med storstadsalternativen medels goda vägar. Vidare måste de övriga orternas och då i första hand kommunblockscentras förbindelser med regionala tillväxtcentra vara tillfredsställande.

Från regionalpolitisk synpunkt är det vidare angeläget att den järnvägstrafik av knutpunktskaraktär som SJ eftersträvar anpassas till länsplanens regionala mönster. Under år 1972 kommer persontrafiken på linjen Kristianstad–Gärsnäs–Köpingebro att läggas ned. Enligt länsstyrelsens mening är det synnerligen angeläget att järnvägsförbindelsen ersätts med fullgod allmän landsvägstrafik så att inte förbindelserna mellan länets centrala och södra delar försämras. För planeringen i länet är det angeläget att ställning snarast möjligt tages till de fasta förbindelserna över Öresund och att tidsplan snarast fastställes. Frågan om järnvägstrafik via Ystad till Polen övervägs. Det är därför betydelsefullt att godstrafiken på sträckan Kristianstad–Gärsnäs–Ystad bibehålls med hänsyn till den betydelse järnvägstrafiken med Östeuropa på bl. a. denna linje kan komma att få för östra Skåne. Länsstyrelsen förutsätter att persontrafiken på linjen Simrishamn–Ystad–Malmö bibehålls.

Beträffande telekommunikationerna framhåller länsstyrelsen att den nuvarande indelningen i riktnummer- och taxeområden är helt skild från den kommunala indelningen. Detta medför att kontakten med huvudorten försvåras för de invånare som är bosatta i annat riktnummerområde än kommunens huvudort. Länsstyrelsen anser det därför önskvärt med en ny indelning av riktnummer- och taxeområdena så att samtliga kommuninvånare så långt tekniskt och ekonomiskt är möjligt får tillhöra samma område. Ett bestämt krav är att kostnaden för samtal inom en kommun blir lika för samtliga invånare.

Remissyttranden. *Samarbetskommittén för sydöstra Skåne* och *Kristianstads kommunblock* instämmer i länsstyrelsens synpunkter beträffande fördelningen av bostadslåneramarna.

B. 11.4 Socialpolitiska åtgärder

Sysselsättningsskapande åtgärder av temporär natur

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram.

Antalet elevplatser vid speciellt anordnade kurser inom arbetsmarknadsutbildningen uppgår för närvarande till ca 700. Detta platsantal bör utökas att år 1975 omfatta ca 1 000 elevplatser, förlagda till följande

kommuner: Kristianstad, Simrishamn, Klippan, Ängelholm, Hässleholm och Osby.

Antalet skyddade arbetsplatser uppgår för närvarande till omkring 450 men bör ökas betydligt. Ett realistiskt mål för år 1975 bör vara något över 1 000 platser enligt följande fördelning:

Skyddade verkstäder	600 platser
Arkivarbete	250 platser
Halvskyddat arbete	200 platser

Behov att nyinrätta skyddade verkstäder föreligger i första hand beträffande Simrishamn, Bromölla och Osby. Vidare är det angeläget att öka platsantalet vid befintliga skyddade verkstäder, framförallt i Kristianstad men även i Hässleholm och Ängelholm.

Inrättande av hemarbetscentraler, knutna till de skyddade verkstäderna, skulle ge sysselsättningstillfällen även för människor vilka på grund av handikapp, stora avstånd eller andra orsaker inte kan arbeta i de skyddade verkstäderna. Hemarbetscentralerna skulle ha om hand organiserandet av hemarbetet, utlämning och hämtning av produkter, inköp av eventuella maskiner osv.

Arbetsplatser vid beredskapsarbete för svårplacerad arbetskraft bör inrättas i sådan omfattning att sysselsättning under säsongavmattningsperioderna kan beredas ca 500 personer. Önskvärt är att här ingår industriella beredskapsarbeten av lämplig art.

Åtgärder för att trygga serviceförsörjningen

L ä n s s t y r e l s e n har vid bedömning av servicestandarden i orter och kommunblock uppställt kriterier för vad som kan anses vara tillfredsställande servicenivå i orter på olika nivåer, godtagbara restidsavstånd till servicefunktioner m. m. De kan emellertid i viss mån sägas vara subjektivt valda. För att få någon mening bör sådana normer vara allmänt vedertagna. Länsstyrelsen anser att den statliga glesbygdsutredningen bör behandla dessa frågor för att komma fram till riksomfattande normer, vilka sedan kan politiskt sanktioneras av olika organ.

Servicestrukturen i länet är sådan att de flesta invånare för närvarande kan anses ha en godtagbar servicestandard. Problem föreligger dock för vissa befolkningskategorier såsom äldre personer och glesbygdsinvånare utan tillgång till bil. En försämring av servicesituationen kommer att äga rum inom de närmaste åren om inga åtgärder vidtages. Särskilt i de kommunblock där folkminskning förutsätts fram till år 1980, dvs. Simrishamns, Tomelilla, Örkelljunga och Båstads kommunblock, men även i de flesta andra block beräknas indragningar av serviceinrättningar i de mindre orterna samt inskränkningar i de allmänna kommunikationerna äga rum.

Statliga och kommunala myndigheter har för närvarande små möjligheter att påverka lokalisering och dimensionering av det kommersiella serviceutbudet. Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram berör därför

främst den samhällelliga servicen.

De förslag till åtgärder som framförs ligger huvudsakligen inom kommunernas verksamhetsområde.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram

Länsstyrelsen föreslår

att samtliga kommunblock eller planeringsområden låter utföra utredningar som innehåller konkreta planer för hur den kollektiva trafiken skall utformas för att trygga en tillfredsställande transportförsörjning för invånarna,

att det sekundära vägnätet byggs ut,

att hemsändningsservicen utvidgas och organiseras samt att möjligheterna att använda lantbrevbärarna i denna verksamhet prövas i länet,

att åtgärder vidtas för att säkra en tillfredsställande serviceförsörjning och goda levnadsförhållanden i övrigt för de äldre invånarna. Exempel på sådana åtgärder är distribution av färdiglagad mat, ökade möjligheter att erhålla statliga förbättringslån till bostäder och intensifierad information angående möjligheterna att erhålla sådana lån, ökad satsning på hemsamaritverksamheten, färdtjänst, fri installation av telefon samt utökad kontaktverksamhet,

att den kommunala åldringsvården i ökad omfattning integreras med landstingets vård av långvarigt sjuka,

att en universitetsfilial lokaliseras till Kristianstad–Hässleholmsregionen och gymnasieskola inrättas i Simrishamn.

Remissyttranden. Remissinstanserna ansluter sig till länsstyrelsens förslag och understryker behovet bl. a. av förbättrade kommunikationer. *Bromölla kommunblock* reagerar mot den bortrationalisering av allmän service som sker.

B.11.5 Investeringarnas regionala fördelning

Planeringsunderlag

Till grund för redovisningen och prioriteringen av kommunernas/kommunblockens investeringsplaner för perioden 1970–1975 ligger i huvudsak KELP 70. Länsstyrelsen framhåller att investeringsplaneringen utgör en försöksverksamhet och att grundmaterialet i KELP 70 uppvisar vissa brister.

Enligt länsstyrelsen skall kommunernas/kommunblockens investeringsplaner i likhet med länsplanering 1967 endast betraktas som riktlinjer för den fortsatta verksamheten. Däremot kan de inte ligga till grund för beslut om åtgärder.

I tabell B.11:1 redovisas i sammandrag bostadsbyggnadsbehovet samt landstingets och primärkommunernas investeringsbehov. Primärkommunernas investeringar har fördelats på huvudtitlar enligt K-planen. I sammandraget ingår inte samtliga kommunala investeringar. Exempelvis

innefattas inte exploateringsinvesteringar i anslutning till bostadsbyggandet i redovisningen. Vidare har tagits med endast projekt som uppgår till minst 100 000 kr.

Totalt för länet uppgår med dessa begränsningar de primärkommunala investeringsbehoven för den aktuella perioden till 641 milj. kr. Bostadsbyggnadsbehovet i kommuner med bostadsbyggnadsprogram anges till 15 683 lägenheter. Enligt länsbostadsnämndens bedömning uppgår behovet i hela länet till 16 348 lägenheter.

Drygt hälften eller 54 % av de primärkommunala investeringsbehoven faller på huvudtitlarna 5 (industriell verksamhet) och 6 (undervisning och annan kulturell verksamhet). Som framgår av tabellen skiftar huvudtitlarnas omfattning i de skilda kommunerna/kommunblocken. Exempelvis faller 60 % av Broby kommuns investeringsbehov på huvudtitel 6 (undervisning och annan kulturell verksamhet) medan motsvarande andel för Osby är 13 %.

Landstingets största planerade investering utgörs av det nya sjukhuset i Kristianstadsblocket, som har kostnadsberäknats till 191 milj. kr. eller ca 56 % av landstingets redovisade investeringsplaner.

Regionalpolitisk prioritering

Länsorganen har i de sektoriella prioriteringarna följt prioriteringsregeln att till prioritetsgrupperna I, II och III hänföra resp. 60, 20 och 20 % av investeringsbehoven. För bostadsbyggandet har 1970 års ram lagts till grund för prioritetsgrupp I.

Den tillämpade prioriteringsregeln innebär enligt länsstyrelsen att åtskilliga projekt som har placerats i prioritetsgrupperna II och III är lika angelägna som de som har hänförts till grupp I. Länsstyrelsen betonar att de redovisade behoven i prioritetsgrupp I inte får ligga till grund för eventuella ramfördelningar mellan länen. Vidare anser länsstyrelsen att det nuvarande fördelningssystemet är otillfredsställande, eftersom fördelningen av resurserna inom vissa sektorer utförs på central nivå. Länsstyrelsen erinrar om att enligt riksdagens beslut är länsstyrelsen ansvarig för samhällsplaneringen och den regionala utvecklingen inom länet.

Utfallet av länsstyrelsens prioritering illustreras av cirkeldiagrammen i figurerna B.11:1 och B.11:2. Cirklarnas ytor är proportionella mot de redovisade bostadsbyggnads- resp. investeringsbehoven.

R e m i s s y t t r a n d e n. De flesta remissinstanserna framhåller beträffande bostadsfördelningen nödvändigheten av att lägenhetskvoten fördelas tidigare och att antalet kommuner med s. k. garanterade program utökas. *Kristianstads* och *Osby kommunblock* samt *samarbetskommittén för sydöstra Skåne* anser att fördelningen av bostadsbyggandet bör koncentreras till en länsmyndighet som ansvarar för hela fördelningen inom länet.

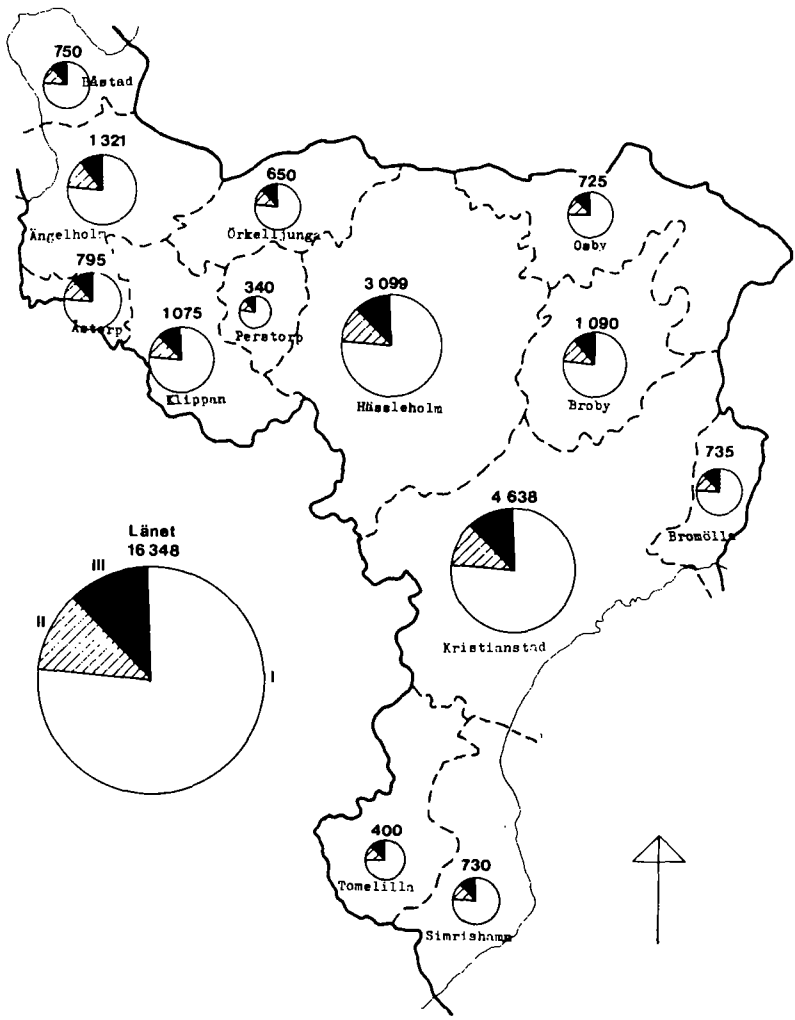
Tabell B.11:1 Kommunala investeringar perioden 1970–1975 i projekt om 100 000 kr. eller mer med fördelning på huvudtitlar i tusentals kr., bostäder i antal lägenheter

Kommun/ Kommunblock	Huvudtitel										Bostäder[1]	Landstinget
	0–1	2	3	4	5	6	7	8	Övrigt	Summa		
Simrishamn	–	2 000	20 500	330	21 508	9 748	7 905	–	3 431	65 422	680	8 600
Tomelilla	1 400	750	1 413	–	3 352	1 400	3 870	–	2 510	14 695	400	2 500
Kristianstad	3 530	2 378	24 557	3 550	40 790	39 863	15 370	–	17 733	147 771	4 638	231 600
Bromölla	–	–	7 352	–	7 806	6 844	831	–	1 734	24 567	710	–
Broby	–	500	5 265	–	5 642	21 846	3 316	–	290	36 859	1 040	–
Osby	–	2 000	6 914	–	10 368	3 739	2 288	–	4 328	29 637	700	3 900
Hässleholm	100	13 960	27 839	–	28 001	33 731	8 938	–	14 058	126 627	2 834	28 000
Perstorp	–	–	–	–	3 450	5 870	4 662	–	2 945	16 927	340	–
Klippan	1 635	200	2 213	–	12 700	10 312	2 090	–	3 017	32 167	875	2 400
Örkelljunga	–	–	4 083	–	3 947	1 100	3 411	–	3 090	15 631	650	–
Åstorp	–	100	5 520	–	7 888	6 400	950	–	1 960	22 818	745	–
Ängelholm	–	6 000	20 950	–	23 498	20 156	5 585	–	9 272	85 461	1 321	63 800
Båstad	–	1 400	4 205	–	10 750	3 375	750	–	1 925	22 405	750	–
Kommunblockslänet	6 665	29 288	130 811	3 880	179 700	164 384	59 966	–	66 293	640 987	15 683	340 800

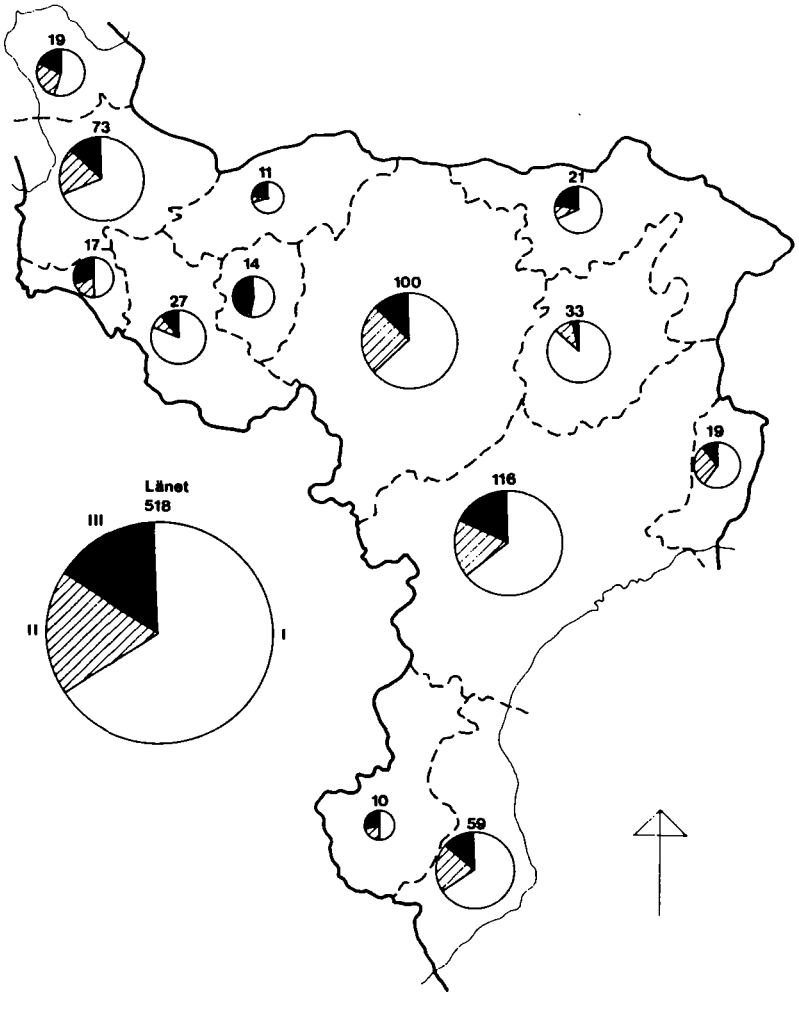
Titelkod

0–1 Centralförvaltning, rätts- och samhällsskydd samt folkbokföring och beskattning
2 Fastighetsförvaltning och bostadsförsörjning
3 Byggnads- och planväsen, gatu- och parkförvaltning, sport och friluftsliv
4 Hamnar, kommunikationer och näringsliv
5 Industriell verksamhet
6 Undervisning och annan kulturell verksamhet
7 Socialvård och socialförsäkring
8 Hälso- och sjukvård

[1] Period 1971–1975.

Figur B.11:1 Regionalpolitisk prioritering av primärkommunernas bostadsbyggnadsbehov för perioden 1971–1975, antal lägenheter

Figur B.11:2 Regionalpolitisk prioritering av primärkommunernas investeringsbehov för perioden 1970–1975, miljontals kr.

B. 12 Malmöhus län

B. 12.1 Utgångspunkter för programformuleringen

Planeringsnivå

Allmän utgångspunkt för länsstyrelsens handlingsprogram är en planeringsnivå som motsvarar målsättningen i länsplanering 1967 och som överensstämmer med prognos 2. Därvid har beaktats möjligheterna att med tillgängliga regionalpolitiska medel åstadkomma en utveckling i riktning mot länsprogrammets allmänna målsättning. Med hänsyn till den faktiska utvecklingen har dock planeringsnivån justerats i förhållande till målsättningen dels för sydvästra Skåne, dels för Höör kommun. Planeringsramarna för sydvästra Skåne anses ligga för högt främst på grund av att nativiteten blivit lägre än vad som antogs i prognos 2. Denna prognos kommer att omprövas då resultatet av 1970 års folk- och bostadsräkning blir tillgängligt. Länsstyrelsen anser det emellertid rimligt att redan nu anpassa planeringsramen för sydvästra Skåne till en inom sydvästra Skånes kommunalförbund upprättad prognos. Detta innebär att planeringsramen för år 1980 sänks med 18 000 invånare. Hela sänkningen av planeringsramen har lagts på Malmö kommunblock. Utvecklingen i Höör har under andra hälften av 1960-talet varit något gynnsammare än vad länsstyrelsens prognos utvisar. Länsstyrelsen anser därför att planeringsramen för år 1980 bör höjas med 800 till 9 500 invånare. I övriga kommunblock bibehålles ramarna oförändrade. Av följande tabell framgår folkmängden åren 1965 och 1970 samt planeringsnivån för åren 1975 och 1980.

Folkmängd i 1 000-tal

Kommun/Kommunblock	Faktisk folkmängd		Planeringsnivå	
	1965	1970	1975	1980
Höganäs	17,4	19,0	21,2	22,4
Helsingborg	93,9	100,5	108,8	117,6
Bjuv	11,8	13,2	15,2	16,6
Landskrona	36,2	37,7	40,3	42,1
Svalöv	12,2	12,1	12,5	12,8
Kävlinge	12,6	14,6	18,2	24,0
Lund	65,9	79,9	88,8	100,0
Lomma	8,7	12,3	17,4	20,0
Malmö	273,9	288,4	310,7	332,0
Vellinge	9,5	13,2	16,9	20,0
Trelleborg	35,0	36,2	38,0	44,0
Skurup	10,8	10,5	10,7	10,8
Ystad	24,7	24,1	24,9	25,3
Sjöbo	14,0	13,3	12,7	12,3
Eslöv	24,2	26,2	28,1	29,6
Hörby	12,3	11,7	11,1	11,0
Höör	8,8	8,9	9,2	9,5
Kommunblockslänet	671,9	721,8	784,7	850,0

Andra utgångspunkter för programformuleringen

Den pågående urbaniseringsprocessen och den allt snabbare ekonomiska och tekniska utvecklingen kommer enligt länsstyrelsens mening att ställa allt större krav på en regional planering omfattande hela Skåne. De båda länsstyrelserna i Skåne har vid utarbetandet av länsprogrammen gemensamt utformat målsättning för bebyggelsens fördelning i Skåne.

Länet är, anför länsstyrelsen, en del av Öresundsregionen – Nordens största befolkningskoncentration med ca 3 milj. invånare. De regionalpolitiska strävandena bör inriktas på att minska olägenheterna av att denna region är delad av Öresund och en riksgräns. De båda delarna av regionen bör genom samarbete bygga upp den högt kvalificerade service som det gemensamma stora befolknings- och näringslivsunderlaget möjliggör. Av vitalt intresse är härvid att knyta samman de båda delarna med fasta förbindelser över Öresund. Folkökningen i länet är stor, vilket är en följd av de gynnsamma betingelserna för näringslivet. En kraftig koncentration av bebyggelsen till Malmö/Lund har skett. Detta har medfört uppenbara fördelar. En kraftig koncentration av bebyggelsen kan emellertid också innebära nackdelar. Risken är stor, om utvecklingen sker med otillfredsställande planering, att det så småningom uppstår en alltför kompakt tätbyggd yta omkring Malmö/Lund med nackdelar i form av trafiksvårigheter, knappa fria ytor och en otillfredsställande samhällsmiljö med brist på utrymmen för nya eller expanderande behov. Därtill kommer obestridligen att sydvästra Skåne har landets bästa åkermark. Det är därför önskvärt att expansionen blir jämnare fördelad i länet och i hela landskapet Skåne. Såväl Helsingborg som Kristianstad/Hässleholm är på grund av sitt läge och sin välutvecklade service realistiska alternativ till storstäderna i lokaliseringssammanhang. Flera andra orter i Skåne har emellertid goda utvecklingsmöjligheter. I Malmöhus län gäller detta i första hand övriga regioncentra, dvs. Landskrona, Trelleborg, Ystad och Eslöv. Den geografiska fördelningen av regioncentra i länet är mycket god. Avstånden inom regionerna är inte större än att de möjliggör dagliga arbetspendlingar och serviceresor.

Enligt länsstyrelsen finns det alltså möjlghet att kring regioncentra ordna en bebyggelse som gör det möjligt att bibehålla koncentrationens fördelar men undgå många av den kompakta storstadens nackdelar. Planeringen syftar till att hålla samman länets olika regioncentra med ett välutvecklat nät av trafikleder men skilja de tätbebyggda områdena från varandra med vidsträckta grönområden och jordbruksarealer. En mycket väsentlig regionalpolitisk målsättning är att de sju regionerna har en väl differentierad arbetsmarknad och service. Enligt länsplanen behövs för att fylla denna målsättning ett underlag i regionerna av minst 60 000 invånare. Detta underlag saknar f. n. Landskrona-, Trelleborgs- och Eslövsregionerna. I Ystadsregionen minskar folkmängden med risk för att arbetsmarknads- och serviceförhållandena blir otillfredsställande. I Landskrona och Trelleborgsregionerna kan den spontana utvecklingen väntas bli så snabb att några särskilda regionalpolitiska insatser inte behövs. De

regionalpolitiska insatserna bör främst inriktas på att förbättra service- och arbetsmarknadsförhållandena i Ystad- och Eslövsregionerna. Tätortsstrukturen i regionerna är i stort sett tillfredsställande. Förutom regioncentrum har regionerna kommunblockscentra med sysselsättningsmöjligheter och en relativt väl utvecklad service. En förutsättning för att de skall kunna fylla denna funktion är enligt länsstyrelsens mening att de har ett befolkningsunderlag av minst 10 000 invånare i blocket. Så stort underlag har samtliga kommunblock utom Höörs som har 9 000 invånare. Folkmängden minskar i Sjöbo- och Hörbyblocken och risk föreligger att underlaget i framtiden inte skall räcka till för en tillfredsställande serviceutrustning. Bebyggelsens fördelning inom kommunblocken är en kommunal angelägenhet. Kommunerna bör ta ställning till de små orternas funktion och utveckling. Därvid bör kommunerna särskilt ange de orter som på sikt bedömes få en sådan utveckling att underlaget i orten och dess omland blir minst 2 000 invånare.

Remissyttranden. Nackdelarna av den kraftiga expansionen i Malmö/Lundområdet och av folkminskningen i sydöstra Skåne understrykes starkt av flertalet *kommunala remissinstanser utanför sydvästra Skåne* men också av *landstinget, Vellinge kommunblock, Trelleborgs kommun* samt *Kommunförbundets länsavdelning, Handelskammaren, Sydvästra Skånes kommunalförbund* och *Malmö, Lund* och *Vellinge kommuner* anser däremot att stockningsproblemen i Malmö/Lundområdet inte är av någon större omfattning och att det går att komma till rätta med dessa genom en lämplig planering i sydvästra Skåne.

Mot den föreslagna grupperingen kring regioncentra och kommunblockscentra har endast få remissorgan gjort invändningar. *Sydvästra Skånes kommunalförbund* vill i stället ha en spridning av bebyggelsen inom sydvästra Skåne kompletterad med radiella tillväxtstråk från det mest expansiva kärnområdet. Dessa stråk skulle även omfatta delar av Kristianstads län.

Länsstyrelsens kommentar. Enligt länsstyrelsens mening är det synnerligen angeläget att samhället genom en framsynt planering tillser att befolkningen och näringslivet fördelas så inom sydvästra Skåne att stockningsproblem inte uppstår och så att en god miljö bibehålles. Länsstyrelsen kommer att medverka till att planeringen inom sydvästra Skåne blir väl samordnad med övrig planering i länet.

Förslaget om radiella tillväxtstråk strider enligt länsstyrelsen inte mot länsprogrammet men är för ospecificerat. Om en tillfredsställande service och arbetsmarknad skall kunna skapas i alla delar av länet är det enligt länsstyrelsens mening nödvändigt med en utbyggnad kring samtliga sju regioncentra.

Ortsklassificering

Länsstyrelsen anser att dess regionalpolitiska målsättning också innebär en tätortsklassificering. Anpassad till de i prop. 1970:75

angivna tätortstyperna ser länsstyrelsens ortsklassificering ut på följande sätt.

Storstadsområde	Malmö/Lund
Storstadsalternativ	Helsingborg
Regionala tillväxtcentra grupp 1	Landskrona, Trelleborg, Ystad och Eslöv
Regionala tillväxtcentra grupp 2	Höganäs, Bjuv, Svalöv, Kävlinge, Lomma, Vellinge, Skurup, Sjöbo, Hörby och Höör

Länsstyrelsen karakteriserar Malmö/Lund som landsdelscentrum och framhåller att det kan diskuteras om Malmö/Lund är en storstad. Enligt definitionen i prop. 1970:75 betecknas dock Malmöområdet som storstad. Enligt länsstyrelsens målsättning bör bebyggelsen i länet grupperas kring regioncentra. De fyra regioncentra bör enligt länsstyrelsens mening föras till en särskild grupp tillväxtcentra, benämnd regionala tillväxtcentra grupp 1. De av länets kommunblockscentra som inte är regioncentra bör föras till en särskild grupp tillväxtcentra, benämnd regionala tillväxtcentra grupp 2.

Remissyttranden. Mot denna gruppering har invändningar gjorts endast av Vellinge kommunblock, som anser att Helsingborg ligger för nära Malmö/Lund för att kunna betecknas som storstadsalternativ.

Länsstyrelsens kommentar. Enligt länsstyrelsens mening är avståndet mellan Helsingborg och Malmö/Lund tillräckligt stort för att Helsingborgsregionen skall kunna utvecklas som en i förhållande till Malmö/Lund fristående bebyggelseenhet.

B. 12.2 Sysselsättningspolitiska åtgärder

Bakgrund

Länet har, framhåller länsstyrelsen, ett väl differentierat och expansivt näringsliv. Bristen på arbetskraft är det på lång sikt dominerande problemet.

Sysselsättningsutvecklingen under perioden 1966–1970 är på grund av bristande statistiskt underlag svår att exakt ange, men enligt länsstyrelsen visar tillgänligt statistiskt material att sysselsättningen i jordbruket har minskat med 15 å 20 %. I industrin var sysselsättningen år 1970 sannolikt mindre än år 1965 medan den i servicenäringarna har ökat mycket kraftigt. Utvecklingen har medfört förskjutningar i näringsstrukturen. Andelen sysselsatta i jordbruket har minskat från 10 till ca 8 %. Även industrins sysselsättningsandel har minskat, nämligen från 43 till ca 41 %. Andelen sysselsatta i servicenäringarna har däremot ökat från 47 till 51 %.

Sysselsättningsminskningen i jordbruket är genomgående i samtliga kommunblock. Antalet sysselsatta i industrin har minskat i flertalet kommunblock. Genomgående har sysselsättningen i servicenäringarna

ökat kraftigt. Utvecklingen under andra hälften av 1960-talet har medfört relativt stora förskjutningar i sysselsättningsstrukturen i de olika regionerna och kommunblocken.

Vid bedömning av utvecklingen totalt i näringslivet under 1970-talet torde sysselsättningsprognosen i länsplanering 1967 kunna ligga till grund. Enligt denna minskar under denna tid den totala sysselsättningen i Ystadsregionen samt i kommunblocken Svalöv, Skurup, Sjöbo, Hörby och Höör. Huvudsakligen beror detta på att jordbruket i dessa kommunblock har stor andel av sysselsättningen. I och med att jordbrukets sysselsättningsandel avtar kommer sysselsättningsminskningen totalt i näringslivet att avta. Ett balansläge – innebärande oförändrad eller något ökad sysselsättning – har i huvudsak uppnåtts i Svalövs och Höörs kommuner.

Lågkonjunkturen under år 1971 har inte bara dämpat den tidigare sysselsättningsökningen utan också åstadkommit arbetslöshet, inte minst i Malmö/Lundområdet. Flertalet regioner har ett väl differentierat näringsliv. Endast i Trelleborg är industrin ensidig. Ett enda företag inom gummivaruindustrin svarar där för över 2/3 av industrisysselsättningen. I Höganäs svarar ett företag för nästan 2/3 av sysselsättningen. Detta företag bedriver dock verksamhet i flera industribranscher. Låg yrkesverksamhetsgrad för kvinnor har främst Ystads- och Eslövsregionerna samt Höganäs- och Skurupsblocken.

Allmänna åtgärder

L ä n s s t y r e l s e n s f ö r s l a g t i l l h a n d l i n g s p r o g r a m. Några allmänna åtgärder för att stimulera sysselsättningsutvecklingen i stort i länet är enligt länsstyrelsen inte behövliga. Utvecklingen är emellertid inte tillfredsställande i alla delar av länet. I de delar av länet som har en otillfredsställande utveckling måste speciella åtgärder vidtagas. Speciell uppmärksamhet måste ägnas sysselsättningsutvecklingen i Ystads- och Eslövsregionerna och där framför allt kommunblocken Sjöbo, Hörby och Höör. Den låga kvinnliga yrkesverksamhetsgraden i Höganäs och Skurup samt den ensidiga industristrukturen i Trelleborg kommer också att uppmärksammas av länsstyrelsen.

De viktigaste medlen för länets del för att uppnå den regionalpolitiska målsättningen och komma till rätta med bristerna i näringslivet är enligt länsstyrelsen

- att förbättra lokaliseringsförutsättningarna i de orter där näringslivet behöver förstärkas,
- att länsstyrelsens lokaliseringsgrupp lämnar råd och information till näringslivet och kommunerna i lokaliseringsfrågor,
- att länsstyrelsen verkar för att lokaliseringsstöd i form av lån utgår till företag som nyetablerar eller bygger ut i sydöstra Skånes blockcentra och i orter med allvarliga rubbningar i näringslivet i andra delar av länet,

- att länsstyrelsen verkar för att bidrag utgår för utbildning av nyanställd personal vid sådana företag som nyetablerar i sydöstra Skånes blockcentra eller i andra blockcentra, som enligt länsprogrammet behöver en förstärkning av näringslivet och
- att länsstyrelsen verkar för en förbättring av kommunikationerna mellan svagare områden och orter med goda sysselsättningsmöjligheter.

För att uppnå regional balans är det viktigt att tillgången på arbetskraft är tillräcklig. För att komma till rätta med dessa problem ansluter länsstyrelsen sig i huvudsak till ett av länsarbetsnämnden upprättat arbetsmarknadspolitiskt program. Detta omfattar bl. a.

- att arbetsmarknadsutbildningen ökar,
- att antalet språkkurser och kurser om svenska samhällsförhållanden för utländska arbetstagare och deras familjer ökar,
- att även i övrigt invandrarnas anpassning underlättas,
- att kommunerna bygger ut barntillsynen,
- att samhället och företagen ägnar större uppmärksamhet åt arbetsmiljön, dvs. frågan om arbetsplatsens utformning efter arbetskraftens fysiska och psykiska förutsättningar och
- att företagen undersöker möjligheterna att i ökad omfattning sysselsätta äldre partiellt arbetsföra och kvinnor.

I fråga om b o s t ä d e r stryker länsstyrelsen under angelägenheten av att länets resurser till bostadssektorn ökas. Länsstyrelsen anser att alla möjligheter att med långsiktiga besked om ramar förbättra underlaget för kommunernas planering bör tillvaratas. Det nuvarande ramfördelningssystemet kan få viss negativ effekt då det innebär en långsiktig, geografisk läsning av en mycket stor del av länsramen. Det kan tänkas situationer då en smidigare handläggning och en handläggning på regional nivå skulle innebära fördelar. Länsstyrelsen anser det därför vara angeläget att dessa frågor tas upp till förnyat övervägande på central nivå snarast möjligt.

Beträffande h a m n a r anser länsstyrelsen att det från regionalpolitisk synpunkt är angeläget

- att hamnplaneringen på båda sidor av Öresund samordnas,
- att beslut fattas i den för hamnplaneringen viktiga frågan om de fasta förbindelserna över Öresund och att tidsplan för deras förverkligande upprättas,
- att industrier som behöver ligga i anslutning till kaj med djupt vatten huvudsakligen lokaliseras till nuvarande hamnorter.

I fråga om v a t t e n - o c h a v l o p p s v e r k anför länsstyrelsen att vattenförsörjningen kan tills Bolmenprojektet har genomförts utgöra ett hinder för lokalisering av vattenkrävande industrier till västra Skåne och särskilt Höganäs.

För att inte brister på reningssidan skall lägga hinder i vägen för lokalisering av starkt vattenförorenande industrier till sydöstra och mellersta Skåne är det angeläget

- att regionala avloppsanläggningar för Ringsjöområdet och nedre delen av Kävlingeåns vattensystem snarast möjligt kommer till stånd och
- att reningsförhållandena i Ystad, Skurup och Sjöbo förbättras.

Vad gäller utbildningen framhåller länsstyrelsen angelägenheten av
- att samarbetet med Danmark i fråga om universitet och högskolor utökas och
- att förutsättningarna för en universitetsfilial i Helsingborg utredes.

Kommunikationer. Väganslagen är enligt länsstyrelsen klart otillräckliga i förhållande till de redovisade behoven. Möjligheterna att förverkliga länsprogrammets målsättning för bebyggelsens gruppering är i hög grad beroende av vägrelationer och vägarnas standard. Befolkningen måste snabbt kunna nå sina arbets- och serviceorter samt fritidsområden. Näringslivet behöver vägar av hög standard till sina råvaru- och avsättningsmarknader. Länsstyrelsen kommer vid sin översyn av vägplanerna att studera förutsättningarna för ett tidigareläggande av följande vägprojekt i förhållande till nu gällande tidsplaner.

E 6 Vellinge–Trelleborg
Väg 17 Landskrona–Eslöv
Väg 112 Höganäs–Vegeholm
Väg 10 Ystad–Simrishamn
Väg 15 Lund–Eslöv

Beträffande flygplatser föreslår länsstyrelsen
- att en tidsplan för Saltholmsfältet och för fasta förbindelser till Saltholm snarast fastställes,
- att berörda kommuner snarast möjligt fattar principbeslut om lokaliseringen av allmänflygfälten,
- att inrikesflygfälten i Sturup och Ängelholm får goda vägförbindelser med viktigare centralorter och
- att endast företag som är direkt flygfältsberoende lokaliseras till Sturup.

I fråga om järnvägar betonar länsstyrelsen angelägenheten av
- att ställning tages snarast möjligt till de fasta förbindelserna över Öresund och att tidsplan fastställs,
- att den fasta förbindelsen över Öresund i linjen Malmö–Köpenhamn får sex körfält och två körfält reserveras för kollektiv trafik vare sig denna blir spårbunden eller ej,
- att planeringen för den kollektiva trafiken på båda sidor Öresund samordnas,
- att frågan om ny personstation och ändrad linjesträckning i Helsingborg snarast löses,
- att på bandelen Ystad–Malmö såväl person- som godstrafik bibehålls samt att i avvaktan på länsstyrelsens planerade trafikutredning trafiken på bandelarna Ystad–Eslöv och Landskrona–Kävlinge–Lomma–Arlöv bibehålls,

- att kommunblockscentra får snabba persontransporter till regioncentra vid stambanorna,
- att järnvägsnedläggningar i sydvästra Skånes planeringsområde inte sker förrän planeringen för den kollektiva trafiken inom planeringsområdet är klar och
- att vagnslasttrafikens terminalbangårdar i samtliga regioncentra bibehålls och att inte terminalbangårdar i kommunblockscentra nedläggs utan att mycket starka skäl talar därför.

En tågfärjeled mellan Ystad och Polen skulle vidare bli ett önskvärt komplement till den färjetrafik som redan finns mellan Ystad och Swinoujscie.

Länsstyrelsen anför i fråga om telekommunikationerna att förutsättningarna prövas för en teleplanering på fyra centralortsnivåer. Denna skulle bl. a. medföra förlängda markeringsintervaller för teletrafiken mellan sydöstra Skåne och Malmö/Lund, mellan Malmö/Lund och Helsingborg/Höganäs, mellan Eslöv/Höör och Hörby samt mellan Ystad och Simrishamn. Taxorna för den internationella teletrafiken behöver granskas. Malmöhus län som ligger vid en nationsgräns med en ökande telefontrafik över gränsen drabbas förutom av de högsta nationella avståndsklasserna i fjärrtrafiken också av höga taxor till den danska delen av Öresundsregionen.

Reservation. En ledamot i länsstyrelsen anför i särskilt yttrande att länsprogrammet inte tillräckligt behandlat möjligheterna till regionalpolitiska åtgärder inom Ystadsregionen samt att länsgränserna bör slopas och en länsstyrelse bildas för hela Skåne.

Remissyttranden. Flera remissinstanser betonar behovet av bättre lokaliseringspolitiska medel och åtgärder, bl. a. att företag i sydöstra Skåne bör medgivas rätt att använda investeringsfondsmedel, att områden där lokaliseringspolitiskt stöd kan utgå utvidgas och att företagareföreningen får ökade resurser. *FCO* accepterar inte att en stor del av arbetskraftsbehovet tillgodoses genom inflyttning av arbetskraft från utlandet.

B. 12.3 Socialpolitiska åtgärder

Sysselsättningsskapande åtgärder av temporär natur

Kommunernas förslag. Hörby kommunblock och Skurups kommun föreslår att skyddad verkstad inrättas i resp. orter.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. Länsstyrelsen anser att samhället i första hand bör medverka till arbetstillfällen inom det ordinarie näringslivet och endast i andra hand genom den skyddade verksamheten. Antalet skyddade arbetsplatser i länet behöver emellertid öka från 2 000 till 8 000. Som mål för år 1975 bör enligt länsstyrelsens mening eftersträvas 4 000 platser.

Åtgärder för att trygga serviceförsörjningen

Länet har ett tätt nät av serviceorter på olika serviceutrustningsnivåer. Länsstyrelsens målsättning för bebyggelsens gruppering bygger på detta mönster av serviceorter. För att länsplanens regionala system skall kunna fungera på ett tillfredsställande sätt är det nödvändigt att människorna lätt kan nå sina serviceorter på olika nivåer med såväl enskilda som kollektiva trafikmedel. Detta ställer stora krav på såväl vägnätet som den kollektiva trafikens utformning. Länet har ett omfattande kollektivt trafiknät. Ca 11 300 invånare eller 2 % av länets befolkning har över 25 minuters bilresa till regioncentrum. Detta gäller huvudsakligen befolkningen i ett område i nordöstra delen av Sjöboblocket och östra delen av Hörbyblocket.

Förutom åtgärder för att underlätta för människorna att nå sina serviceorter måste enligt länsstyrelsens mening också olika slags socialpolitiska åtgärder sättas in för att förbättra serviceförsörjningen och bryta den sociala isolering som ofta förekommer inte bara i glesbygden utan också i tätorterna.

Kommunernas förslag. Kommunerna redovisar i sina investeringsprogram betydande utbyggnader av serviceverksamheten i de expansiva orterna. Ett utredningsarbete pågår i flera kommunblock bl. a. för att utröna vilka tätorter som är utvecklingsbara på längre sikt och vilken service dessa bör ha. Flera samarbetsnämnder och kommunstyrelser betonar i sina yttranden över länsprogrammet betydelsen av att åtgärder vidtas för att upprätthålla serviceverksamheten även i orter med vikande befolkningsunderlag. Några konkreta förslag till åtgärder för att hindra nedläggningar redovisas inte.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. Om länsprogrammets intentioner skall kunna förverkligas är det angeläget att de små avstånden i länet inte leder till en onödigt långtgående koncentration av serviceanläggningarna. Risken är annars stor att även befolkning och näringsliv koncentreras mer än som är nödvändigt. De olika orterna bör få den serviceutrustning de har underlag för. Servicebehovet i de expansiva områdena kan inte eftersättas eftersom det då föreligger risk för förslumning och en otillfredsställande social och kulturell nivå.

Serviceanläggningar som befolkning och näringsliv ofta behöver ha kontakt med bör lokaliseras till centrum i den region de är avsedda att betjäna.

Speciell uppmärksamhet bör ägnas följande områden och orter på de olika servicenivåerna med hänsyn till deras utveckling och till deras läge i förhållande till andra serviceorter på motsvarande nivå.

Regioncentra	Ystad och Eslöv samt i viss mån Trelleborg och Landskrona
Kommunblockscentra	Sjöbo, Höör och Hörby

Beträffande lokalcentra är det viktigt att de kan bibehålla sin service. Serviceproblemen på Ven bör särskilt beaktas. Samhället måste i ökad omfattning svara för att ett tillfredsställande kollektivt trafiknät upprätthålls. En utbyggnad av den kollektiva trafiken är också nödvändig för att komma till rätta med trafikstockningar, brister på parkeringsplatser och de miljömässiga problem i form av buller och avgaser som gör sig alltmer gällande i större regioncentra. Kommunerna bör söka lösa dessa problem även genom andra åtgärder såsom trafikledsplanering, trafikreglering och differentiering av trafikslagen. En omfattande trafikförsörjningsplanering utförs av kommuner, kommunblock och planeringsförbund. Enligt länsstyrelsens mening är det angeläget att samordna denna planering för hela länet. Ansvaret för denna planering bör fördelas så

- att kommunerna (kommunblocken) svarar för planeringen av trafiken i kommunen (kommunblocket) till kommunblockscentrum och lokalcentra i kommunen,
- att planeringsförbunden svarar för planeringen av den regionala trafiken dvs. trafiken till och mellan region- och blockcentra i planeringsförbundsområdet och för samordning av den kommunala och regionala trafiken och
- att länsstyrelsen svarar för planeringen av den interregionala trafiken i länet och för samordning av den regionala och interregionala trafiken i samarbete med kommittén för samarbete mellan länsstyrelse och planeringsförbund.

Åldringarnas geografiska och sociala isolering som brukar sammankopplas med glesbygden men som i flera avseenden också finns i tätorterna berörs också av länsstyrelsen, som är beredd att i samarbete med kommunerna verka för

- utbyggnad av den uppsökande sociala verksamheten,
- höjd bostadsstandard,
- distribution av färdiglagad mat,
- bättre möjligheter för budsändning och förbättrad samordning av kommunernas åldringsvård och landstingets vård av långvarigt sjuka åldringar.

B. 12.5 Investeringarnas regionala fördelning

Planeringsunderlag

Till grund för redovisningen och prioriteringen av kommunernas/kommunblockens investeringsplaner för perioden 1971–1975 ligger i huvudsak KELP 70.

Länsstyrelsen påpekar att den långsiktiga investeringsplaneringen ännu utgör en försöksverksamhet och framhåller att de redovisade investeringsplanerna endast utgör riktlinjer för fortsatt verksamhet och inte kommer att ligga till grund för åtgärder. Enligt länsstyrelsen är det önskvärt att en

årlig aktualisering av investeringsavsnittet i länsprogrammet kommer till stånd.

Tabell B. 12:1 innehåller i sammandrag bostadsbyggnadsbehovet enligt de kommunala bostadsbyggnadsprogrammen och den del av landstingets samt primärkommunernas investeringsbehov som har prioriterats av länsstyrelsen. Primärkommunernas investeringar har fördelats på huvudtitlar enligt K-planen. I redovisningen ingår endast vissa kommunala investeringsområden. Exempelvis innefattas inte bostadsbyggandets exploateringsinvesteringar i sammanställningen. Vidare har endast tagits med projekt som har kostnadsberäknats till 100 000 kr. eller mer.

För den aktuella perioden uppgår de angivna primärkommunala investeringsbehoven i länet, exkl. Malmö kommuns sjukvårdsinvesteringar, totalt till ca 2,8 miljarder kr. varav ca 1,7 miljarder kr. omfattas av länsstyrelsens prioritering. Landstingets och Malmö kommuns investeringar för sjukvård m. m. uppgår till ca 1 miljard kronor. Kommunerna i länet anger att de för perioden 1971–1975 behöver färdigställa 59 212 lägenheter. Det av länsstyrelsen beräknade och prioriterade bostadsbyggnadsbehovet för länet uppgår till 60 400 lägenheter (figur B. 12:1). Drygt hälften eller 58 % av de primärkommunala investeringsbehoven som har prioriterats faller på huvudtitlarna 3 (byggnads- och planväsen, gatu- och parkförvaltning, sport och friluftsliv) och 5 (industriell verksamhet). Huvudtitlarnas omfattning varierar mellan kommunerna/kommunblocken. Räknat på endast de prioriterade investeringarna faller exempelvis 49 % av Höganäs kommuns investeringsbehov på huvudtitel 5 (industriell verksamhet) och 7 % på huvudtitel 6 (undervisning och annan kulturell verksamhet), medan motsvarande andelar för Lomma kommun är 3 % resp. 62 %. Av landstingets investeringar (inkl. Malmö kommuns i sjukvård) faller 85 % på de tre kommunerna/kommunblocken Helsingborg, Lund och Malmö.

Remissyttranden. Ett flertal remissinstanser påpekar att grundmaterialet är bristfälligt och inte kan ligga till grund för beslut. *Helsingborgs kommun* framhåller att en totalekonomisk planering och finansiering bör eftersträvas för nya bostadsområden, så att eftersläpning i fråga om kommunal service på grund av brist på kapital inte behöver uppstå.

Regionalpolitisk prioritering

Länsorganen har i de sektoriella prioriteringar i huvudsak tillämpat regeln att till resp. prioritetsgrupper I, II och III hänföra 60, 20 och 20 % av investeringsbehoven.

Vid prioriteringen av bostadbyggnadsbehovet har den beräknade hushållsökningen varit riktgivande vid fördelningen mellan kommunblocken. Behovet av modernisering av bostäder har kommit i andra hand.

Den sektoriella prioriteringen ligger till grund för den regionalpolitiska prioriteringen. Vid denna har i princip tillämpats samma regler som vid den sektoriella. Länsstyrelsen har vid den regionalpolitiska prioriteringen

bl. a. beaktat att målsättningarna i länsprogrammet har följts.

Länsstyrelsen framhåller att länet befinner sig i en besvärlig situation när det gäller resursfördelningen. Större delen av länet är starkt expansivt. Stora investeringar är nödvändiga för att tillgodose den växande befolkningens behov av bostäder och service. Ett eftersättande av dessa investeringar skulle leda till allvarliga problem i form av försämrad miljö för befolkningen. Samtidigt föreligger behov av investeringar för att förbättra lokaliseringsförutsättningarna i de mindre expansiva eller tillbakagående delarna av länet och därigenom förverkliga länsprogrammets intentioner om en spridning av expansionen. Fackorganen och länsstyrelsen ställs därför inför svåra avvägningsproblem när det gäller prioriteringen. Det är enligt länsstyrelsens mening angeläget att statsmakterna vid fördelningen av statliga resurser och ramar på län ger länet de resurser som behövs för att miljöförhållandena och lokaliseringsbetingelserna skall bli tillfredsställande i alla delar av länet.

Utfallet av länsstyrelsens prioritering åskådliggörs av cirkeldiagrammen i figurerna B. 12:1 och B. 12:2. Cirklarnas ytor är proportionella mot de redovisade bostadsbyggnads- resp. investeringsbehoven.

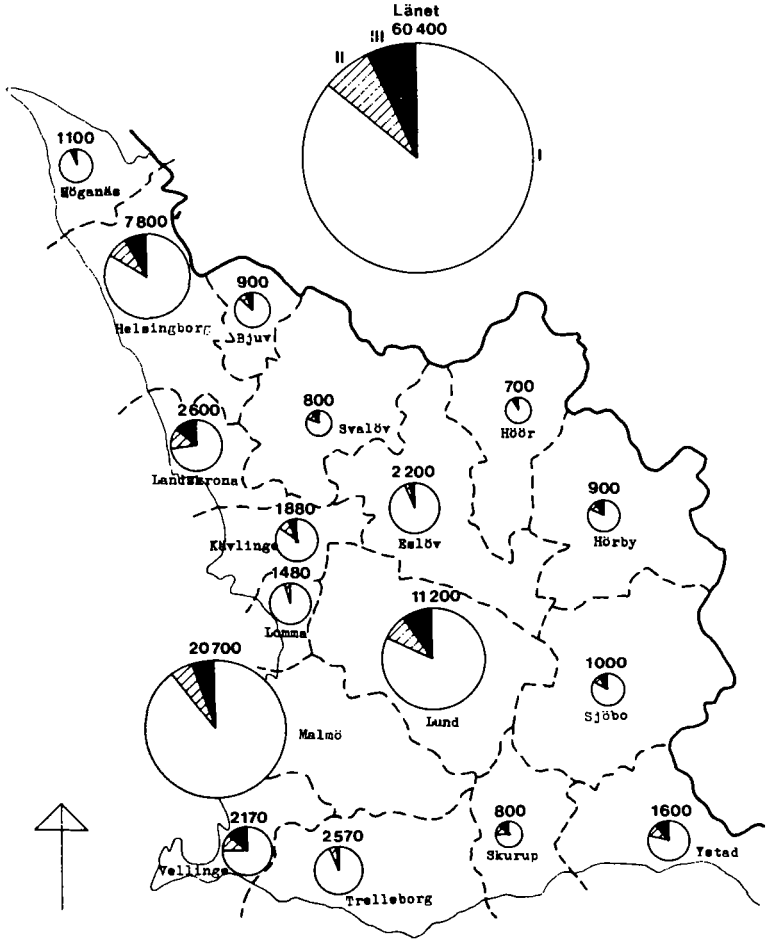
Remissyttranden. Flera remissinstanser anser bl. a. att prioriteringen saknar betydelse då en totalekonomisk ram saknas för länet. *Kommunförbundets länsavdelning* och *sydvästra Skånes kommunalförbund* påpekar att eftersom investeringarnas genomförande helt vilar på kommunerna förefaller prioriteringen meningslös. *Lunds kommunen* anför att Malmö/Lund- och Helsingborgsregionerna bör få de resurser som svarar mot deras faktiska utveckling. *Höörs kommun* menar att det inte kan vara realistiskt att den dominerande delen av de statliga investeringarna skall ligga i sydvästra Skåne. Ett antal remissinstanser, däribland *landstinget, kommunförbundets länsavdelning, nordvästra Skånes kommunalförbund* och *handelskammaren,* är kritiska mot det rådande ramfördelningssystemet för bostäder.

Tabell B. 12:1 Kommunala investeringar perioden 1971–1975 i projekt om 100 000 kr. eller mer med fördelning på huvudtitlar i tusentals kr., bostäder i antal lägenheter

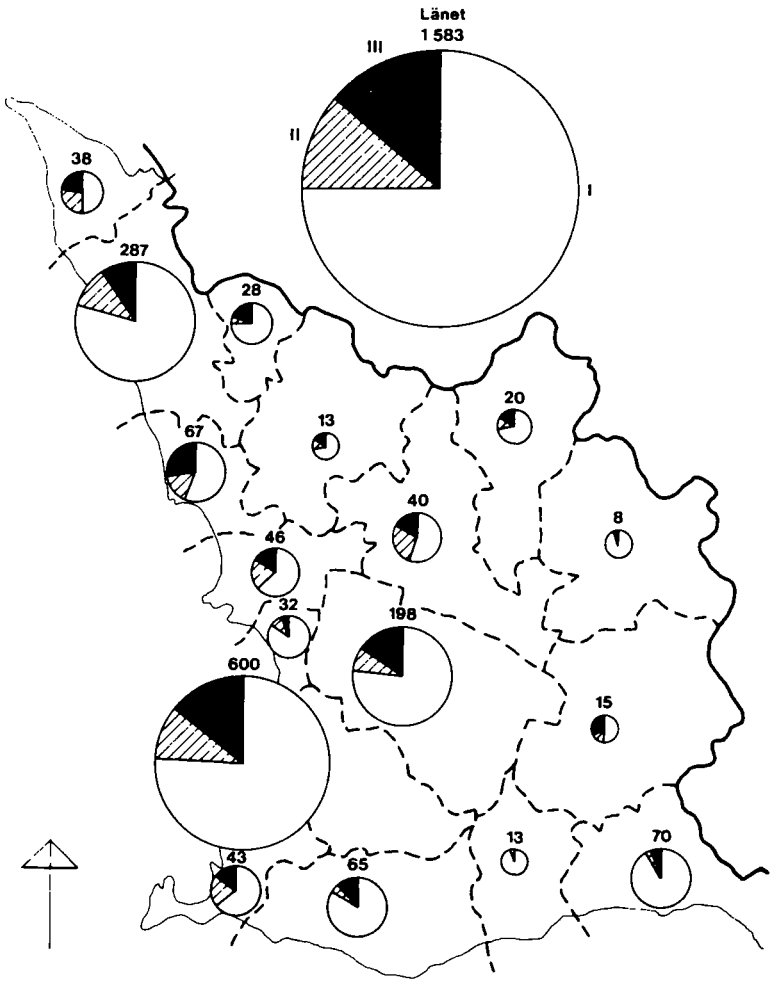
Kommun/ Kommunblock	Huvudtitel									Bostäder	Landstinget
	0–1	2	3	4	5	6	7	8	0–8		
Höganäs	–	1 000	12 398	–	20 744	3 050	4 951	–	42 143	653	2 520
Helsingborg	2 170	3 880	58 581	38 301	115 722	49 280	35 115	–	303 049	7 760	271 685
Bjuv	–	–	3 030	–	7 585	18 000	3 790	–	32 405	953	–
Landskrona	–	682	34 777	5 293	14 814	20 726	9 034	–	85 326	3 196	41 990
Svalöv	–	–	4 630	–	1 855	4 800	2 000	–	13 285	662	5 109
Kävlinge	–	1 775	8 219	–	13 830	14 600	6 115	–	44 539	(	5 570
Lund	–	2 500	59 226	–	76 447	59 713	25 764	–	223 650	(	261 140
Lomma	200	–	3 635	–	840	19 890	7 605	–	32 170	(	–
Malmö	180	25 371	186 752	40 187	223 223	99 597	67 400	–	642 710	(40 020	285 647
Vellinge	–	500	5 635	125	14 661	20 778	5 465	–	47 169	(	4 500
Trelleborg	–	1 367	21 595	5 832	9 817	19 978	8 400	–	66 989	(	24 782
Skurup	1 000	–	3 029	–	5 872	3 000	2 200	–	15 101	451	–
Ystad	–	850	19 475	14 100	16 764	20 750	640	–	72 579	1 630	24 097
Sjöbo	–	2 000	3 170	–	6 340	2 650	1 274	–	15 434	829	9 450
Eslöv	500	–	8 443	–	11 836	13 841	9 552	–	44 172	1 900	10 256
Hörby	–	–	2 400	–	1 700	650	4 145	–	8 895	508	19 005
Höör	50	1 700	5 310	–	7 310	2 900	5 800	–	23 070	650	2 018
Kommunblockslänet	4 100	41 625	440 305	103 838	549 360	374 203	199 250	–	1 712 681	59 212	967 769

Titelkod

0–1 Centralförvaltning, rätts- och samhällsskydd samt folkbokföring och beskattning
2 Fastighetsförvaltning och bostadsförsörjning
3 Byggnads- och planväsen, gatu- och parkförvaltning, sport och friluftsliv
4 Hamnar, kommunikationer och näringsliv
5 Industriell verksamhet
6 Undervisning och annan kulturell verksamhet
7 Socialvård och socialförsäkring
8 Hälso- och sjukvård

Figur B.12:1 Regionalpolitisk prioritering av primärkommunernas bostadsbyggnadsbehov för perioden 1971–1975, antal lägenheter

Figur B.12:2 Regionalpolitisk prioritering av primärkommunernas investeringsbehov för perioden 1971–1975, miljontals kr.

B.13 Hallands län

B.13.1 Utgångspunkter för programformuleringen

Länsstyrelsen anför att Hallands län är beläget inom en av Skandinaviens mest expansiva zoner som sträcker sig från Osloregionen i norr, via Göteborgsregionen, till Malmö- och Köpenhamnsområdet i söder. En fjärdedel av Nordens befolkning eller drygt 5 milj. människor bor i dag inom detta område. Om inga regionalpolitiska åtgärder vidtas kommer utvecklingen inom denna s. k. Skandinavaxel att präglas av en fortgående storstadskoncentration, i synnerhet i den södra delen efter tillkomsten av broförbindelsen över Öresund. Om ett av huvudsyftena med den svenska regionalpolitiken skall kunna uppnås – en dämpning av storstadsområdenas expansion – måste därför statsmakterna med en samordnad regionalpolitisk planering stimulera utbyggnaden av ett antal storstadsalternativ. De regionalpolitiska insatserna kan härvid inte enbart begränsas till att dämpa tillväxten i Stockholmsområdet. Även i sydvästra Sverige erfordras alternativ för att balansera storstadskoncentrationen i Göteborgs- resp. Malmö/Köpenhamnsregionen.

Planeringsnivå

Länsstyrelsen framhåller att Hallands län har under 1960-talet genomgått en positiv befolknings- och näringslivsutveckling. Folkmängden ökade under perioden 1960–1970 i blocklänet med 25 000 personer, varav 17 000 under de sista fem åren.

Enligt prognos 2 i länsplanering 1967 förutsågs folkmängden i kommunblockslänet mellan åren 1970 och 1980 öka med 27 600 personer. I målsättningen för länet angavs ett befolkningstal för år 1980 som med drygt 5 000 personer överstiger prognosvärdet.

Den faktiska folkmängdsökningen fram till år 1970 har varit större än som angavs i prognos 2. Särskilt stor är avvikelsen i Kungsbackablocket, där den faktiska folkökningen översteg den prognoserade med 3 000 personer. I Halmstadsblocket har däremot folkökningen varit lägre än som förutsades i prognosen. Planeringsnivån för de två nämnda blocken har bestämts på så sätt att den beräknade befolkningsökningen under 1970–talet enligt prognos 2 adderats till den faktiska folkmängden år 1970. För övriga block ansluter sig planeringsnivån till prognos 2. Till följd av uppskrivningen av befolkningstalet för Kungsbackablocket överstiger planeringsnivån för kommunblockslänet år 1980 med ca 2 000 personer folkmängden enligt prognos 2

Kommunblock	Faktisk folkmängd 1965	1970	Planeringsnivå 1975	1980	Prognos 2 1980
Halmstad	66 300	70 900	76 200	82 000	83 200
Laholm	19 200	18 700	18 700	18 700	18 700
Falkenberg	31 000	31 900	32 500	33 200	33 200
Varberg	35 600	39 000	42 500	44 100	44 100
Kungsbacka	21 000	29 000	34 100	40 100	37 000
Kommunblocks-länet	173 100	189 500	204 000	218 100	216 200

Andra utgångspunkter för programformuleringen

Länsstyrelsen framför vissa principiella synpunkter på regionalpolitiken, vilka tjänat som allmänna utgångspunkter vid länsstyrelsens arbete med länsprogram 1970.

Länsstyrelsen understryker vikten av att en mer generell regionalpolitik, som omfattar hela landet, kommer till stånd. Härvid bör tyngdpunkten inte enbart ligga på det statliga lokaliseringsstödet. Svagheten med det statliga stödet är att det hittills har begränsats till arbetslöshets- och avfolkningsområden varför det inte nämnvärt har bidragit till att dämpa storstadsregionernas expansion. Under den femåriga försöksperioden med statligt lokaliseringsstöd har tvärtom de tre storstadsregionernas tillväxt accelererat. Stödområdet har i stort sett inte fungerat som ett alternativ till storstäderna.

Länsstyrelsen framhåller att tidsanvändningen är en viktig faktor som bör beaktas när man diskuterar vilka stads- och regionstorlekar som ger ett optimalt ekonomiskt utbyte för såväl samhället som den enskilde. I storstadsområdena synes den vinst i levnadsstandard som sker genom arbetstidsförkortningen ätas upp genom ökande restider mellan bostad och arbetsplats. I glesbygdsområden sker en motsvarande förlust genom att resorna mellan bostäder och serviceutbud förlängs. De mellanstora regionerna ger en fördel i dessa avseenden genom att de kan erbjuda ett rikhaltigt utbud av bostäder, arbetsplatser, service och fritidsmiljöer och rimliga pendlingsavstånd dem emellan.

Ortsklassificering

Enligt länsstyrelsens mening har Halmstadsregionen gynnsamma förutsättningar att utvecklas till ett storstadsalternativ i Västsverige. Invånarantalet inom 30 minuters restidsavstånd är f. n. drygt 100 000 och ökar kraftigt. Regionen har ett gott kommunikationsläge och erbjuder en attraktiv miljö både ur boende-, fritids- och näringslivssynpunkt. Efter E 6:ans utbyggnad till motorväg genom hela länet skapas på sikt förutsättningar för en flerkärnig region tillsammans med Falkenberg och Varberg. Länsstyrelsen föreslår därför Halmstad som storstadsalternativ. Falkenberg och Varberg klassificeras som regionala

tillväxtcentra. Till kategorin övriga orter förs Laholm och Kungsbacka.

Remissyttranden. Förslaget tillstyrkes av remissinstanserna med undantag av *Kungsbacka kommunblock*, som hävdar att blocket, med hänsyn till anknytningen till Göteborgsregionen, bör hänföras till kategorin storstadsområden. *Landstinget* och *Falkenbergs kommun* erinrar om att i länsplanering 1967 ansågs den trekärniga regionen Halmstad–Falkenberg–Varberg utgöra ett storstadsalternativ.

Länsstyrelsens synpunkter. Länsstyrelsen anför att med hänsyn till ovissheten om hur avgränsningen av storstadsregionerna kommer att bli i det regionalpolitiska riksprogrammet avstår den ifrån att föreslå även Falkenberg och Varberg som storstadsalternativ. Beträffande Kungsbackablocket anser länsstyrelsen att blockets möjlighet att vidmakthålla en god självförsörjningsgrad bäst tillvaratas om blocket räknas som självständig enhet och inte inlemmas i storstadsområdet.

B.13.2 Sysselsättningspolitiska åtgärder

Bakgrund

Av länsprogrammet framgår att länets näringsliv har ett relativt starkt inslag av jordbruk. År 1965 svarade jordbruket för 22 % av de förvärvsarbetande i länet mot 12 % i hela riket. Störst var jordbrukets andel i Laholmsblocket med 41 % och lägst i Halmstadsblocket med 10 %. Industrins andel var i länet 32 % mot 34 % i riksgenomsnitt, medan servicenäringarnas andel i länet med åtta procentenheter understeg riksnivån.

Under perioden 1962–1970 ökade antalet sysselsatta inom industrin i länet med nära 3 000 personer och antalet industriföretag med 21. Störst var ökningen i Varberg med ca 1 200, varefter följde Falkenberg med 600, Halmstad med 400, Kungsbacka med 350 och Laholm med nära 300 sysselsatta.

Jämfört med industrins riksgenomsnitt har länet mindre sysselsättningsandelar för metall-, trä-, massa- och kemisk industri och större andelar för textil- och beklädnadsindustri, sko-, läder- och gummiindustri samt livsmedelsindustri.

De mindre och medelstora företagen svarar för huvuddelen av industrins produktion i länet. Av industriföretagen består drygt 85 % av företag med upp till 50 anställda, vilka har omkring en tredjedel av samtliga industrisysselsatta. Fyra företag med över 500 anställda svarar för omkring 16 % av sysselsättningen.

Länsstyrelsen fäster uppmärksamheten på riskerna för en regional segregation av sysselsättningen. Den pågående koncentrationen av befattningshavare inom företagens administrativa delar till storstadsregionerna och inte minst till Stockholmsregionen innebär försämrade möjligheter för övriga delar av landet att kunna erbjuda en differentierad arbetsmarknad. Enligt länsstyrelsens mening bör den administrativa verksamheten i möjligaste mån förläggas i anslutning till den tillverkande enheten och/eller i vart fall till något storstadsalternativ.

Allmänna åtgärder

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. Länsstyrelsen rekommenderar beträffande sysselsättningsskapande åtgärder

- att en förstärkning av länets företagareförening sker så att den i större utsträckning kan informera och handha rådgivande ekonomisk och teknisk verksamhet,
- att ett utvidgat samarbete genom ett permanent kontaktorgan kommer till stånd mellan statliga och kommunala organ samt näringslivets organisationer,
- att kommunerna analyserar och inventerar mark, vatten och recipientresurser samt lokaler för näringslivets behov,
- att de mindre och medelstora företagens problem rörande kapitalförsörjning, marknadsföring, teknisk utveckling, utbildning och administration inventeras och analyseras,
- att områden med ensidig sammansättning på näringslivet får en mer differentierad arbetsmarknad,
- att sysselsättningsstrukturen inom främst industrin bevakas så att man inte enbart får tillverkande enheter utan även arbetstillfällen inom administration och koncernledning, produktutveckling och marknadsföring m. m.,
- att den administrativa verksamheten i möjligaste mån förläggs i anslutning till den tillverkande enheten eller till något av de storstadsalternativ som statsmakterna framledes kommer att ange.

Bland övriga åtgärder för ökad sysselsättning i länet framhålls särskilt åtgärder för att förbättra kvinnornas arbetsmöjligheter, exempelvis utökat daghemsbyggande, fler arbetsmöjligheter för kvinnorna inom metallindustrin samt bättre möjligheter till deltidsanställningar.

Selektiva åtgärder

Kommunernas förslag. *Halmstads kommun* föreslår bl. a. att olika former av eftergymnasial och annan utbildning förläggs till Halmstad, att hamnen i Halmstad samt E 6 byggs ut samt att ökad satsning sker på olika turistanläggningar.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. Halmstad föreslås som lokaliseringsort för olika former av eftergymnasial utbildning och central statlig förvaltning. Infrastrukturen bör förbättras genom utbyggnad av den kvalificerade servicen så att Halmstads förutsättningar att fungera som storstadsalternativ ytterligare förbättras.

Laholms kommunblock har det största behovet av sysselsättningsskapande åtgärder. Länsstyrelsen bedömer förutsättningarna vara goda för etablering av bl. a. livsmedelsindustri samt utveckling av småindustri och hantverk. Länsstyrelsen föreslår att arbetsmarknads-

styrelsen prövar företagares villighet att etablera sig i Laholm i samband med förhandlingar om utlokaliseringar från storstadsregionerna, samt att vid etablering av större industrier i Halmstad möjligheterna diskuteras att förlägga underleveranser eller filialer till Laholm. Möjligheterna till specialodlingar och specialiserad animalieproduktion i blocket bör undersökas. Vidare bör vid planering av arbetsmarknadspolitiska åtgärder beaktas den äldre arbetskraftens problem samt att kvinnornas arbetsmöjligheter förbättras.

Falkenberg föreslås som lokaliseringsort för centralförvaltningen vid Vin- och spritcentralen och Systembolaget AB. Länsstyrelsen föreslår vidare lokalisering av metallindustri till kommunen, samt att en försöksutbildning i automatisk databehandling förläggs till Falkenberg. Därjämte bör Ullareds tätort bli lokaliseringsort för nya industrier och serviceanordningar så orten kan utvecklas till ett centrum för de inre delarna av kommunen.

Beträffande Varbergs kommun framhåller länsstyrelsen att industristrukturen bör differentieras. Vidare bör kommunikationsmöjligheterna mellan inlandet och arbetsplatserna i Varberg–Väröområdet förbättras. Sysselsättningsplaneringen för byggnadsarbetskraften i Varberg–Värö och för motorvägsbygget på E 6 bör samordnas. Motorvägsbygget norr om Varberg bör tidigareläggas med hänsyn till transporterna till Värö bruk. Etablering av småindustrier i Kungsäter bör underlättas så att samhället kan fungera som lokal serviceort för kommunens östligaste delar.

För Kungsbackablocket föreslår länsstyrelsen en mer medveten industri- och serviceplanering än hittills, så att redan färdigbyggda bostadsområden förses med nödvändiga komplement. Vidare måste företagsetablering underlättas så att företag i Göteborg, som efterfrågar ökade markresurser, finner det fördelaktigt med en utflyttning till Kungsbackaområdet. Självförsörjningsgraden bör ökas och blocket utvecklas till en relativt självständig arbetsmarknadsmässig enhet. Den kvinnliga arbetskraftens sysselsättningsbehov bör därvid beaktas.

Remissyttranden. Remissinstanserna ansluter sig i huvudsak till länsstyrelsens förslag. *Södra Hallands kommunalförbund* anser dock de föreslagna åtgärderna vara otillräckliga. En större, t. ex. tyngre industri, bör förläggas till Laholmsblocket.

B.13.3 Socialpolitiska åtgärder

Sysselsättningsskapande åtgärder av temporär natur

Länsstyrelsen anför att i Hallands län är glesbygds- och avfolkningsproblem inte av den omfattning och allvarliga karaktär som präglar andra delar av landet, exempelvis i de nordligaste länen. Även om rationaliseringen inom jord- och skogsbruket fortgår snabbt i inlandet med dess små företagsenheter är avstånden så pass korta att pendling in till centralorterna i regel är möjlig, i varje fall för den yngre arbetskraften.

Trots detta måste det konstateras att det i de inre delarna av länet finns en dold arbetslöshet, framförallt inom jordbruket och bland kvinnorna.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. Länsstyrelsen föreslår bl. a. åtgärder för att minska resekostnader för arbetslagen vid beredskapsarbeten så att sådana arbeten i större utsträckning kan erbjudas arbetslösa i skogsbygden.

Vissa insatser bör enligt länsstyrelsen göras inom kommunerna Knäred och Hishult i sydöstra delen av länet. Förslag framförs att länets företagareförening inventerar konsthantverks- och hemslöjdsproduktionen i dessa kommuner, lämnar hjälp med bl. a. marknadsföringen av lämpliga objekt samt utreder frågan om att på ett par platser i inlandet starta ett reparationsserviceföretag för antikviteter m. m. S. k. glesbygdsstöd bör – åtminstone som punktinsatser – kunna lämnas för hemslöjds- och hantverksproduktion även utanför stödområdet.

På turismens och friluftslivets område rekommenderas en inventering av i inlandet befintliga turist- och friluftsanläggningar samt lämpliga objekt för utbyggnad. Informationsmaterial om utflyktsmål i inlandet bör också utarbetas.

Åtgärder för att trygga serviceförsörjningen

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. För att förbättra transportförsörjningen i länets glesbygdsområden föreslås att kommunerna låter utarbeta transportförsörjningsplaner för busslinjenätet i anslutning eller som komplement till blockplaneringen. SJ bör i högre grad beakta glesbygdens krav på en bättre tillgång till kollektiv trafik och ett närmare samarbete bör etableras mellan skolstyrelserna och SJ vid uppläggning av turlistorna för linjetrafiken.

Pensionärernas möjligheter att bo kvar i sina bostäder bör underlättas. Länsstyrelsen föreslår därför att länets kommuner, i de fall där så ej redan har skett, inventerar pensionärernas bostadsförhållanden och verkar för en ökad utbildning av hemsamariter. Installationsavgift för telefon bör få inräknas i belåningsvärdet för förbättringslån. Med hänsyn till det konstaterade behovet av höjd bostadsstandard för pensionärer i Laholmsblockets glesbygd rekommenderas länsbostadsnämnden ta initiativ till att en flerårsplan utarbetas både för nybyggnationen och förbättringsverksamheten.

Länsstyrelsen föreslår också att samtliga länets kommuner redan under innevarande år låter organisera en färdtjänst för handikappade i enlighet med ett förslag som framlagts av kommunförbundets länsavdelning.

Fritidslokaler i anslutning till skolor bör få inräknas i statsbidragsansökan för skolbyggnader så att barnen kan få meningsfylld sysselsättning under håltimmar och väntetider på skolskjutsar.

Slutligen pekas även på möjligheten att bevara en del lågstadieskolor i glesbygden genom att kombinera lågstadium och förskola. Länsstyrelsen föreslår att närmare riktlinjer för en kombinerad för- och lågstadieskola

utarbetas snarast möjligt, lämpligen inom ramen för barnstugeutredningens arbete.

Remissyttranden. De remissinstanser, som i sina yttranden kommenterar länsstyrelsens förslag, tillstyrker detta.

B.13.5 Investeringarnas regionala fördelning

Planeringsunderlag

Till grund för redovisningen och prioriteringen av kommunernas/kommunblockens investeringsbehov för perioden 1971–1975 ligger i huvudsak KELP 70.

Länsstyrelsen anser det betydelsefullt att länsprogrammet ger möjlighet till bättre samordning bl. a. mellan statliga och kommunala myndigheter. Planeringen bör också kunna medverka till att fördyrande investeringstoppar kan undvikas.

I tabell B.13:1 redovisas i sammandrag bostadsbyggnadsbehovet samt landstingets och primärkommunernas investeringsbehov. Primärkommunernas investeringar har fördelats på huvudtitlar enligt K-planen. I redovisningen ingår inte samtliga kommunala investeringsområden. Exempelvis innefattas inte exploateringsinvesteringar i anslutning till bostadsbyggandet i redovisningen. Vidare har endast medtagits projekt som har kostnadsberäknats till minst 100 000 kr.

Totalt för länet uppgår med dessa begränsningar de primärkommunala investeringsbehoven för den nämnda perioden till ca 469 milj. kr. Bostadsbyggnadsbehovet i de kommuner som upprättar kommunala bostadsbyggnadsprogram uppgår till 15 190 lägenheter. Länsbostadsnämnden bedömer bostadsbyggnadsbehovet i hela länet till 13 850 lägenheter.

Ca 58 % av de primärkommunala investeringsbehoven faller på huvudtitlarna 5 (industriell verksamhet) och 6 (undervisning och annan kulturell verksamhet).

Kommunerna/kommunblocken uppvisar sinsemellan ett relativt likartat investeringsbehov. Vissa skillnader föreligger dock. Exempelvis faller ca 28 % av Laholms kommunblocks investeringsbehov på huvudtitel 7 (socialvård och socialförsäkring) medan motsvarande andel för Falkenbergs kommun är ca 5 %.

Huvuddelen eller drygt 60 % av landstingets investeringar planeras i Varbergs kommun.

Regionalpolitisk prioritering

Länsorganen har i de sektoriella prioriteringarna följt prioriteringsregeln att till prioritetsgrupperna I, II och III hänföra resp. 60, 20 och 20 % av investeringsbehoven. Vid prioriteringen av bostadsbyggandet har länets genomsnittliga ramtilldelning för perioden 1969–1971 varit dimensionerande för prioritetsgrupp I.

Den sektoriella prioriteringen har skett med beaktande av planeringsnivån i länsprogram 1970 varför några större regionalpolitiska omprioriteringar inte har gjorts. Länsstyrelsen anser att prioriteringen och satsningen på vissa kommuner/kommunblock inte får drivas på ett sådant sätt att andra orter får en inte godtagbar standardutveckling.

Länsstyrelsen betonar att en totalekonomisk ram för länet på ett avgörande sätt skulle motivera den gjorda prioriteringen mellan de skilda objekten. Länsstyrelsen anser vidare att driftskostnaderna bör redovisas i samband med planerade investeringar.

Utfallet av länsstyrelsens prioritering åskådliggörs av cirkeldiagrammen i figurerna B.13:1 och B.13:2. Cirklarnas ytor är proportionella mot de redovisade bostadsbyggnads- resp. investeringsbehoven.

Remissyttranden. Ett antal remissinstanser anför att en totalekonomisk planering inkl. driftskostnaderna bör påbörjas eftersom driftskostnaderna i vissa fall redan efter ett fåtal år har förbrukat mer kapital än hela grundinvesteringen. *Falkenbergs kommun* motsätter sig prioriteringen av bostadsbyggandet och anför att den låga bostadskvot, som har tilldelats landsbygden, delvis är orsak till den pågående avflyttningen och undersysselsättningen.

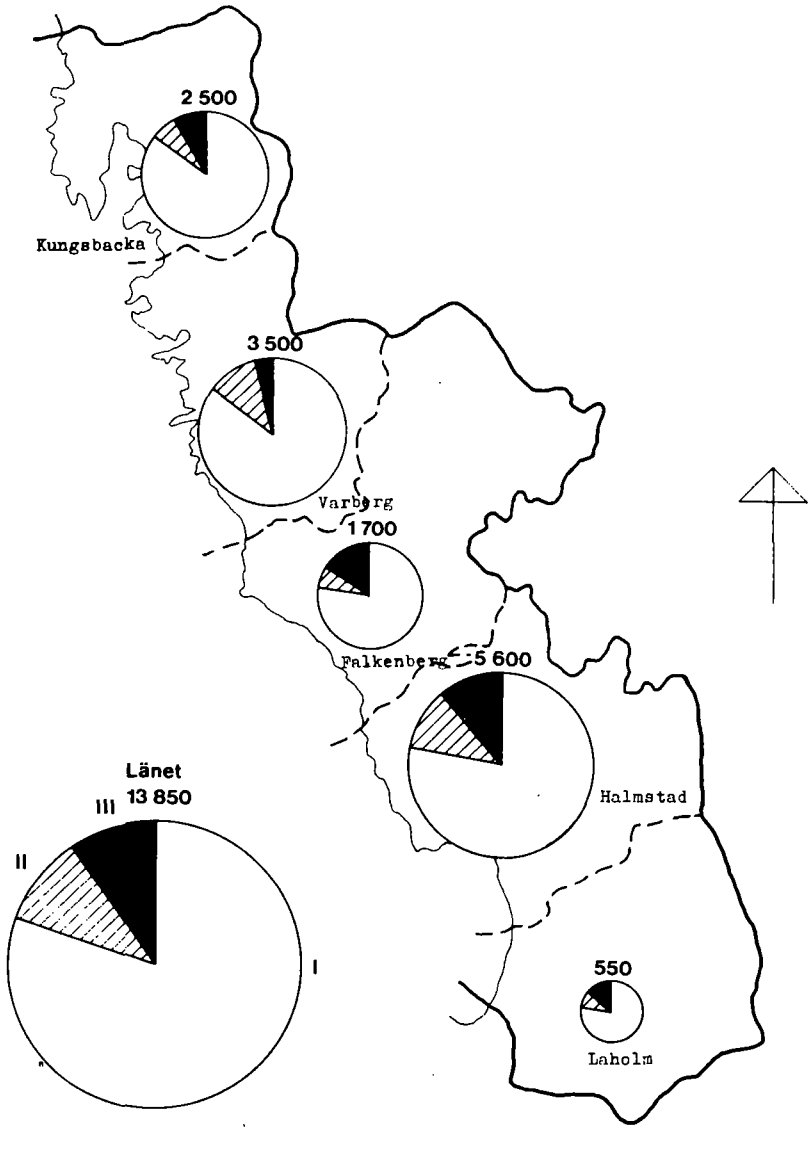
Tabell B. 13:1 Kommunala investeringar perioden 1971–1975 i projekt om 100 000 kr. eller mer med fördelning på huvudtitlar i tusentals kr., bostäder i antal lägenheter

Kommun/ Kommunblock	Huvudtitel									Bostäder	Lands-[1] tinget
	0–1	2	3	4	5	6	7	8	0–8		
Halmstad	4 125	3 895	46 220	2 320	51 100	44 815	17 085	–	169 560	6 245	52 158
Laholm	–	100	2 325	–	6 045	2 750	4 410	–	15 630	860	480
Falkenberg	–	650	8 610	3 200	12 900	9 550	1 900	–	36 810	1 995	5 898
Varberg	210	420	25 920	7 130	48 590	22 845	15 700	–	120 815	3 390	124 098
Kungsbacka	200	–	35 125	–	27 750	46 070	16 580	–	125 725	2 700	13 950
Kommun-blockslänet	4 535	5 065	118 200	12 650	146 385	126 030	55 675	–	468 540	15 190	196 584

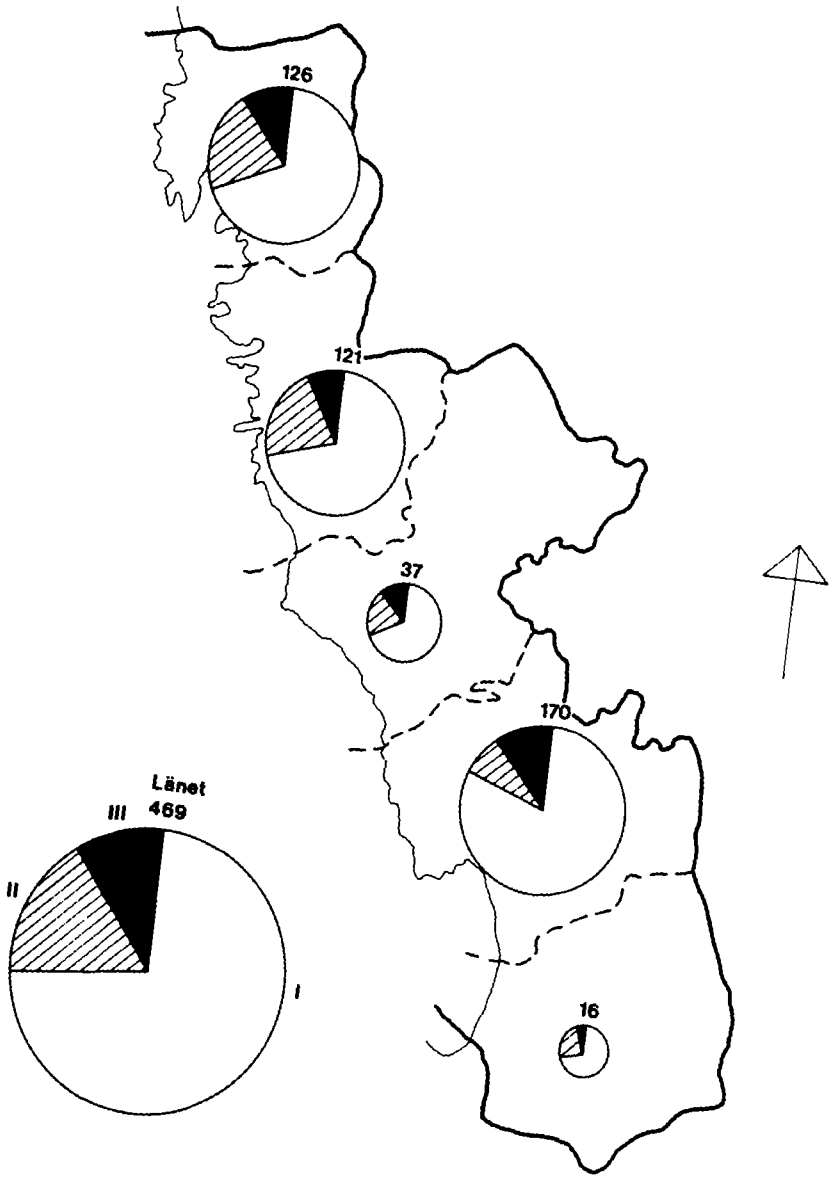
Titelkod

0–1 Centralförvaltning, rätts- och samhällsskydd samt folkbokföring och beskattning
2 Fastighetsförvaltning och bostadsförsörjning
3 Byggnads- och planväsen, gatu- och parkförvaltning, sport och friluftsliv
4 Hamnar, kommunikationer och näringsliv
5 Industriell verksamhet
6 Undervisning och annan kulturell verksamhet
7 Socialvård och socialförsäkring
8 Häslo- och sjukvård

[1] Period 1970–1975.

Figur B.13:1 Regionalpolitisk prioritering av primärkommunernas bostadsbyggnadsbehov för perioden 1971–1975, antal lägenheter

gur B.13:2 Regionalpolitisk prioritering av primärkommunernas investeringsbe-
v för perioden 1971–1975, miljontals kr.

B.14 Göteborgs och Bohus län

B.14.1 Synpunkter på uppläggningen av planeringsverksamheten

Länsstyrelsen ställer sig bakom uppläggningen av planeringen och anför att en uppföljning av målsättningen i länsplanering 1967 är motiverad inte enbart för att belysa konsekvenserna av de nu formulerade målsättningarna utan också för att ge säkrare utgångspunkter för nästa planeringsomgång.

Remissyttranden. *Göteborgs kommun* anför kritik mot den uppläggning som den regionalpolitiska utvecklingsplaneringen har fått. Avsikten att skapa ökad jämlikhet i ekonomiskt och socialt avseende mellan människor i olika regioner finner kommunen angelägen. Ambitionsgraden och den närmare innebörden av den avsedda planeringen är emellertid oklar. Länsplanering 1967 och länsprogram 1970 karaktäriseras till stora delar av ofullständighet och inaktuella data samt bristande hänsyn till särproblem. Dessa brister torde till stor del bero på att de anvisningar som länsstyrelsen har haft att följa vid länsplanering 1967 och länsprogram 1970 har varit dåligt anpassade till de förutsättningar och problem som råder i de befolkningsmässigt stora kommunblocken och speciellt då Göteborgsregionen. När det gäller länsprogrammets syfte och uppläggning framhåller kommunen att oklarhet råder beträffande mål- och medelsanalysen. Målformuleringen för ett regionalt handlingsprogram bör utgå från en indelning av samhällets funktioner i program. Mot bakgrund av en programområdesbeskrivning av nuläge och förväntad utveckling bör mål och riktlinjer formuleras för verksamheten i regionen. Den i länsprogrammet använda sektorsindelningen bör ersättas av programområden som bildar stora naturliga planeringsenheter. I sina allmänna kommentarer berör Göteborgs kommun länet som planeringsenhet och framhåller att det är klart olämpligt som utgångspunkt för regional planering. Framför allt gäller detta Göteborgsregionen men även Trestadsområdet. Mot bakgrund av planeringens syfte är tidsperspektivet i planeringen, fem år, allt för kort. Under denna tidsperiod kan endast marginella förändringar komma till stånd. *Landstinget* anser att den regionala utvecklingsplaneringen bör omfatta någorlunda näringsgeografiskt sammanhängande regioner. I ortsklassificeringen bör man arbeta med relativt stora geografiska områden som var för sig utgör en typort (region). Göteborgsregionen anförs som ett exempel på en sådan regionindelning. På samma sätt kan man se mellersta Bohuslän såsom en region, genom att Trestadsområdet utökas att omfatta även Lysekil, Gravarne och Munkedal. I den nordligaste delen av länet (Tanum och Strömstad) har ett samarbete etablerats med Östfold Fylke i Norge. Detta område representerar en tredje regionkategori. Landstinget understryker emellertid att tillskapandet av stora planeringsområden kan medföra problem vid fördelningsbeslut av olika slag.

3.14.2 Utgångspunkter för programformuleringen

Planeringsnivå

Allmän utgångspunkt för länsstyrelsens handlingsprogram är en planeringsnivå som motsvarar den spontana utvecklingen (prognos 2) enligt länsplanering 1967, vilken i stort överensstämmer med målsättningen. Med hänsyn till den faktiska utvecklingen och synpunkter som har framförts vid remissbehandlingen har vissa justeringar vidtagits i planeringstalen. Totalt för länet innebär justeringarna en sänkt planeringsnivå om ca 13 000 personer för år 1980.

När det gäller målsättningen för den del av Göteborgsregionen som ligger inom Göteborgs och Bohus län anför remissinstanserna inga erinringar mot den av länsstyrelsen antagna planeringsnivån. Länsstyrelsen finner det emellertid motiverat att justera den tidigare planeringsnivån mot bakgrund av de utvecklingstendenser som gjort sig gällande inom regionen under senare år samt utifrån den sänkning totalt som skett i de kommunala målsättningarna för regionen inom länet.

Beträffande övriga kommuner/kommunblock i länet har Orust och Tanums kommuner samt samarbetsnämnderna i Gravarne och Munkedals kommunblock anfört erinringar mot målsättningen för befolkningsutvecklingen inom respektive område. På grund av de förändringar som skett i den faktiska utvecklingen anser länsstyrelsen att planeringsnivåerna bör justeras för Orust, Tanum och Uddevalla. Den väntade utvecklingen i Lysekil motiverar likaledes en ny planeringsnivå för denna kommun.

Med nuvarande utvecklingstendenser i Orusts kommun anser länsstyrelsen en uppjustering av planeringsnivån till ca 9 500 invånare år 1980 realistiskt. För Uddevallas vidkommande är länsstyrelsen och kommunen överens om en sänkning av planeringsnivån. Utifrån en bedömning av de utredningar som föreligger beträffande industriexpansionen i Lysekil anser länsstyrelsen att befolkningsmålsättningen för 1975 bör uppjusteras med 1 000 personer till ca 14 700. I avvaktan på mer definitiva etableringsplaner anges för år 1980 planeringsnivån till ca 16 000 personer. Beträffande Tanum anser länsstyrelsen att den hittillsvarande utvecklingen pekar på en befolkningsnivå av 9 000 år 1980.

Den planeringsnivå som länsstyrelsen har valt framgår av nedanstående sammanställning.

Kommun/Kommunblock	Faktisk folkmängd 1970	Planeringsnivå		Avvikelser från målsättning 1980 i länsplanering 1967
		1975	1980	
Göteborgsregionen[1]	606 000	650 000	694 000	– 14 900
Orust	8 900	9 200	9 500	+ 2 300
Uddevalla	47 900	51 500	55 000	– 3 500
Lysekil	13 900	14 700	16 000	+ 2 300
Gravarne	9 300	9 300	8 900	± 0
Munkedal	9 700	9 300	9 100	± 0
Tanum	10 800	9 900	9 000	+ 900
Strömstad	9 600	9 800	9 700	+ 0
Kommunblockslänet	716 100	763 700	811 200	– 12 900

[1] Redovisningen avser den del av regionen som ligger inom Göteborgs och Bohus län och omfattar följande kommuner/kommunblock: Härryda, Partille, Mölndal, Göteborg, Öckerö, Kungälv, Stenungsund, Tjörn.

Andra utgångspunkter

I samband med målsättningsdiskussionen i länsplanering 1967 väcktes frågan huruvida målsättningar uttryckt i befolkningsramar borde redovisas på kommunblock eller på större regioner. En antydan till en regionindelning gjordes också i länsplaneringen enligt följande: Göteborgsregionen, mellersta länsdelen med Uddevalla som huvudort och norra länsdelen med Strömstad som huvudort. I anslutning till diskussionerna kring större planeringsregioner underströk länsstyrelsen det angelägna i en intensifierad och utökad block- och regionplanering. Ett regionplaneförbund rekommenderades för stadsregionen Uddevalla/Trollhättan/Vänersborg, där även Lysekil borde ingå. I norra Bohuslän är ett utvidgat samarbete med de norska grannkommunerna av stor betydelse. En samarbetskommitté har tillsatts med representanter från länsmyndigheter och kommuner på båda sidor gränsen. Storgöteborgs administrativa splittring på tre olika län försvårar planeringen i regionen. Frågan aktualiseras också i utredningen om ett samgående mellan Göteborgs stad och länets landsting. I direktiven framhålls att eftersom någon allmän reform för länsindelningen för närvarande inte är aktuell bör arbetet inriktas på sådana partiella ändringar som kan anses angelägna för att lämpliga regionala enheter för samhällsplanering m. m. i Storgöteborgsområdet skall kunna åstadkommas.

Ett viktigt underlagsmaterial för länsprogram 1970 utgör vidare den översiktsplanering i fysiskt-ekonomiskt avseende som bedrives av länsstyrelsen. Bakgrunden till detta initiativ från länsstyrelsens sida är den i länet ständigt aktuella frågan att samordna olika markintressen, i första hand industri- och fritidsintressen. I ett kustlän, där fritidsintressena är starka, kolliderar dessa ofta med kommunernas önskemål om bättre sysselsättningsförhållanden.

Ortsklassificering

Länsstyrelsen föreslår följande ortsklassificering som underlag för ett riksomfattande regionalt program.

Storstadsområde	Storgöteborg (Härryda, Partille, Mölndal, Öckerö, Kungälv, Stenungsund, Tjörn och Göteborg)
Storstadsalternativ	Uddevalla tillsammans med Vänersborg och Trollhättan i Älvsborgs län
Regionala tillväxtcentra	Lysekil och Strömstad
Serviceorter i glesbygdsområde	Tanum och Gravarne
Övriga orter	Orust och Munkedal

När det gäller klassificeringen av storstadsområdet stryker länsstyrelsen kraftigt under de strukturella skiljaktigheter som föreligger mellan å ena sidan rikscentrat Stockholm och å andra sidan Göteborg som har karaktären av utpräglat landsdelscentrum. Göteborg bör hänföras till en särskild ortskategori, skild från Stockholmsregionen.

Remissyttranden. *Göteborgs kommun* framhåller att skillnaderna mellan Göteborg och Stockholm motiverar att ytterligare en ortsklass införs mellan Stockholmsregionen och storstadsalternativen med hänsyn till de åtgärder som är nödvändiga för att Göteborgsregionen skall erhålla en balanserad näringslivsstruktur. *Stenungsunds kommun* framhåller att kommunen genom sitt deltagande i olika samarbetsorgan inom Storgöteborgsområdet felaktigt har kommit att inräknas i storstadsområdet. Kommunerna bör i stället klassificeras som regionalt tillväxtcentrum. *Lysekils kommun* tolkar besluten om OK-raffinaderiets lokalisering till Brofjorden som skäl för att Lysekil bör ingå i storstadsalternativet Uddevalla/Trollhättan/Vänersborg. *Landstinget* förordar ett storstadsalternativ kring Uddevalla omfattande även Lysekils kommun samt Gravarne och Munkedals kommunblock.

Länsstyrelsens kommentar. Beträffande Stenungsund framhåller länsstyrelsen denna orts karaktär av självständigt regionalt tillväxtcentrum. I vissa sammanhang bör därför Stenungsund tillsammans med Tjörn och Orust redovisas som en självständig region inom Storgöteborg. Detta förhållande understryks av länsstyrelsens uppfattning att Stenungsund liksom Tjörn inte bör ingå i det område som omfattas av lokaliseringssamråd.

I fråga om landstingets förslag anför länsstyrelsen att området i översiktligt planeringshänseende bör ses som en region där storstadsalternativet Trestad utgör kärnområdet. Med den relativt kortsiktiga planeringshorisont – 5 à 10 år –, som länsprogrammet omfattar, är länsstyrelsen inte beredd att förorda att även Lysekil ingår i storstadsalternativet.

B.14.3 Sysselsättningspolitiska åtgärder

Bakgrund

Länsstyrelsen anför att länets utveckling i stort kännetecknas av att det till stor del ligger inom ett av landets mest expansiva områden med en snabb utbyggnad av arbetsmarknad och serviceinstitutioner. Bilden är långt ifrån entydig. De positiva utvecklingstendenserna gäller i huvudsak förhållandena i Göteborgsregionen medan utvecklingen i länets mellersta och norra delar kännetecknas av svag expansion eller i vissa kommuner till och med av tillbakagång.

Trots att länets södra del – Göteborgsregionen – är ett av de mest expansiva områdena i landet kännetecknas regionens näringsliv och arbetsmarknad av en djupgående strukturell obalans. En betydande snedfördelning föreligger inom industrisektorn i form av en stor andel verksamheter inom den tunga industrisektorn med en viss arbetskraftsbrist och onormalt hög omsättning på arbetskarft. De lättare industribranscherna (TEKO, livsmedels- och elektroteknisk industri) är svagt representerade. Därtill hör att servicesektorn har en i förhållande till övriga storstadsregioner låg sysselsättningsandel. Vidare konstateras att andelen förvärvsarbetande kvinnor är mycket låg jämfört med övriga storstadsregioner. Den kvinnliga yrkesverksamhetsgraden uppgår sålunda i Storstockholm till ca 38 %, i Stormalmö till ca 36 % och i Storgöteborg till 31 %. Om yrkesverksamhetsgraden vore densamma i Storgöteborg som i Storstockholm skulle ytterligare 20 000 kvinnor förvärvsarbeta.

Förhållandena i mellersta och norra Bohuslän karaktäriseras av att området i betydande utsträckning saknar tung industri. Undantag utgör Uddevallavarvet och Munkedals AB. Genom den påbörjade industriexpansionen i Lysekil har ett nytt industriområde för tung industri skapats, vilket medför gemensamma utvecklingsmöjligheter för hela mellersta Bohuslän.

Enligt länsstyrelsen visar en analys av industristrukturen att så gott som samtliga orter har ett ensidigt näringsliv.

Länsstyrelsen anför vidare att lokaliseringsstödet har haft en relativt liten effekt i länet. Ett 15-tal företag har fått stöd och sysselsättningseffekten härav uppgår till ca 300 personer. Länets företagareförening har tillsammans med statens institut för företagsutveckling (SIFU) och företagareföreningarna i Hallands, Skaraborgs och Värmlands län bildat ett gemensamt marknadsföringsbolag. Under 1960-talet har företagareföreningen beviljat 400 lån varav hälften gått till företag inom metall- och verkstadsindustrin samt till mindre varv och båtbyggerier.

Allmänna åtgärder

Kommunernas förslag. *Strömstads kommun* föreslår att en lokaliseringskonsulent avdelas för att hålla kontakt med kommuner och företag och för att sköta samordningen med skilda länsorgan när det gäller lokaliseringsstödet. *Mölndals* och *Partille kommuner* önskar ta

aktiv del i de lokaliseringssamråd som hålls. *Göteborgs kommun* anser att strävandena att inom Göteborgsregionen åstadkomma ett mera allsidigt näringsliv samt ökad sysselsättning bland gifta kvinnor kräver att en nyanserad bedömning görs vid tillämpningen av lagen om lokaliseringssamråd. Kommunen anser vidare att ett sysselsättningsprogram bör upprättas för länet och hänvisar till att en näringslivsutredning för Göteborgsregionen startas inom kort. Länsstyrelsen bör överväga att initiera en motsvarande utredning för mellersta och norra Bohuslän.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. Länsstyrelsen föreslår sammanfattningsvis följande åtgärder.

- Utökad satsning på lokaliseringsstödet i den mellersta och norra delen av länet för att dagens svårigheter inte skall få långtgående verkningar.
- Gemensam marknadsföring, särskilt på exportsidan, är av stor betydelse för företagen inom flera branscher. Företagareföreningens verksamhet är i detta sammanhang betydelsefull.
- Kommuner och övriga myndigheter bör medverka till en ökad satsning på industri- och hantverkshus. En sådan satsning är speciellt viktig med tanke på att den kan leda till ett ökat samarbete även på tillverkningssidan inom småbåtsindustrin.
- Under hösten 1970 antog riksdagen en lag om lokaliseringssamråd. Med tanke på de speciella förhållanden som råder i Göteborgs och Bohus län är det angeläget att lokala och regionala myndigheter får ta aktiv del vid dessa samråd.
- Informations- och kontaktverksamheten mellan näringsliv och myndigheter bör förbättras.
- De arbetsmarknadspolitiska insatserna bör utökas samt i högre grad inriktas på den kvinnliga och den äldre arbetskraften. Vidgade åtgärder för att underlätta den utländska arbetskraftens anpassning är också angelägna. Ungdomens arbetsmarknadsproblem kommer troligen att öka i framtiden. En förbättrad informationsverksamhet samt större möjligheter till kompletteringsutbildning kommer därför att krävas.

Kommunernas medverkan vid upprättandet av länsprogram 1970 var relativt begränsad. Länsstyrelsen ställer sig därför positiv till förslaget från Göteborgs kommun om en näringslivsutredning, eftersom detta kan medverka till att förbättra underlaget för den fortsatta regionala planeringen och skapa ett värdefullt komplement till länsstyrelsens programverksamhet. Utredningar av detta slag bör kunna utgöra ett led i den intensifiering av det kommunala samarbetet som länsstyrelsen förordat.

Selektiva åtgärder

Kommunernas förslag. *Uddevalla kommun* önskar postgymnasial utbildning och även fortsättningsvis statliga medel för exploatering av industrimark. *Tanums kommun* önskar att plutoniumverket i Sannäs kommer till stånd samt en industri för såväl manlig som kvinnlig

arbetskraft. *Lysekil kommun* framhåller behovet av bättre kommunikationsmöjligheter, bl. a. broförbindelser i första hand över Gullmaren. Även *Gravarne kommunblock* understryker behovet av förbättrade kommunikationer i regionen. En trafikled över Åby- och Brofjordarna skulle förkorta resavstånden i sådan grad att Gravarneblocket och Lysekil kom att utgöra en enhet ur arbetsmarknads- och servicesynpunkt.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram.

- En koncentration bör ske av fisket till ett färre antal hamnar, bl. a. på grund av den senaste tidens utveckling mot allt rationellare fiskemetoder.
- De kommuner som saknar kommunomfattande generalplan bör snarast upprätta sådan.
- Fritidsbebyggelsen bör planeras så att markresurserna utnyttjas på bästa sätt och sysselsättningen för berörd arbetskraft blir så jämn som möjligt.
- Kommunblocken Lysekil, Gravarne, Munkedal, Uddevalla, Vänersborg och Trollhättan bör bilda någon form av planeringsförbund.
- Det påbörjade samarbetet mellan Tanum och Strömstad samt de norska grannkommunerna i frågor som berör samhällsplaneringen bör kraftigt understödjas.
- Yrkesverksamheten hos kvinnorna är genomgående låg i länet. Insatser för att höja denna genom bl. a. en utökad barntillsyn är därför mycket angelägna.
- Såväl inom som mellan kommunerna är pendlingen redan idag i allmänhet betydande och den kan väntas få större omfattning i framtiden. Myndigheterna bör därför undersöka möjligheterna att underlätta längre resor mellan bostad och arbete genom t. ex. bidrag till snabbusslinjer.
- Inom åtskilliga av länets kommuner finns det goda möjligheter för en expansion av turistnäringarna och det rörliga friluftslivet. En utökad satsning härpå från kommunernas sida kan få betydelsefulla sysselsättningseffekter.
- Vid en utlokalisering av statlig verksamhet bör även Trestad och Göteborgsregionen komma ifråga med tanke på de bristande sysselsättningsmöjligheterna inom servicenäringarna. Bl. a. bör sjöfartsstyrelsen vid omlokalisering placeras i Göteborg eller stad i dess närhet.
- Statsbidrag för exploatering av industrimark samt uppförande av industri- och verkstadslokaler har tidigare erhållits av vissa kommuner. Stöd av detta slag bör utgå även i fortsättningen.
- Från såväl sysselsättnings- som servicesynpunkt är det angeläget att Strömstads polisdistrikt får bestå även i fortsättningen.

Vad gäller frågor av infrastrukturell karaktär anför länsstyrelsen beträffande hamnarna att Göteborgs hamn är den viktigaste hamnen i landet och den har goda naturliga förutsättningar att utvecklas ytterligare. Nordtransutredningen (NU 1969:13) föreslog således att en

koncentration av den nordiska transoceana godstrafiken borde ske till Göteborg. Länsstyrelsen framhåller att det är ett riksintresse att hamnen i Göteborg även i fortsättningen kan hävda sin ställning.

I fråga om vattenförsörjningen anför länsstyrelsen att grundvattentillgångarna inom länet är mycket begränsade och för den framtida vattenförsörjningen måste därför ytvattentillgångar i huvudsak tas i anspråk. Detta medför stora investeringar i så gott som hela länet på grund av de långa avstånden och besvärliga terrängförhållandena. För Stenungsundsområdet är vattentillgångarna begränsade och det är därför angeläget att den planerade överföringen av råvatten från Göta älv genomföres. Råvattenkvaliteten i Strömstad är ojämn och tidvis undermålig, varför vattenförsörjningen snarast måste förbättras. Likaså bör Kville – Tanumsregionens vattenförsörjningsanläggning med Bolsjöarna som vattentäkt snarast utföras.

Vad gäller frågan om avloppsverk framhåller länsstyrelsen att praktiskt taget hela Bohusläns kust är av utomordentligt stort värde från naturvårds- och rekreationssynpunkter. Dessa värden är av sådan art att det måste betraktas som en riksangelägenhet att bibehålla eller där så erfordras förbättra vattenkvaliten längs hela kuststräckan. Den kommunala avloppsvattenbehandlingen inom länet är f. n. avsevärt sämre än vad riksgenomsnittet utvisar. De nu redovisade investeringarna i avloppsrening är enligt länsstyrelsen betydande och innebär en avsevärd förbättring.

Av stor betydelse är att Göta älvs vattenkvalitet inte försämras så att dess användning för vattenförsörjningsändamål äventyras. En aktiv vattenvård i Vänern och Göta älv är därför nödvändig för att minska nuvarande föroreningar från framför allt industriavloppsvatten- och oljeutsläpp.

Beträffande de statliga vägplanerna i länet ansluter sig länsstyrelsen till den prioritering som gjorts i dessa vad gäller en koncentration av vägbyggandet till det trafikstarka huvudvägnätet, dvs. E 6 och huvudvägarna i Göteborgsregionen. Länsstyrelsen framhåller också betydelsen av en ökad tilldelning av vägmedel till länet för att "fyrstadsområdet" (Uddevalla, Lysekil, Vänersborg och Trollhättan) skall kunna ges förutsättningar att fungera som en region. Särskilt framhålles vikten av förbättrade vägförbindelser mellan Uddevalla och Vänersborg/Trollhättan samt mellan Lysekil och Gravarneblocket. På längre sikt bör kommunikationerna förbättras inom hela området Gravarne–Lysekil–Uddevalla, vilket bl. a. kräver en broförbindelse över Gullmarsfjorden. Av övriga vägar i länet betonas särskilt länsväg 164 Strömstad–Åmål. Denna väg kan ur näringslivs- och turistsynpunkt få stor betydelse för norra Bohuslän.

Flyget är en mycket viktig faktor för en regions utveckling. Det är dock svårt, anser länsstyrelsen, att bedöma flygets framtida utveckling då en för landet som helhet klart uttalad målsättning för flyget som kommunikationsmedel saknas. Ej heller finns någon samordnad planering av flygplatslokaliseringarna i Sverige.

Ett modernt flygfält i Göteborgsregionen som tekniskt uppfyller alla krav är en betydelsefull faktor för regionens utvecklingsmöjligheter. Ett förverkligande av Härrydafältet är därför enligt länsstyrelsens mening angeläget. Om en särskild nordisk fraktflygplats kommer till stånd är det med tanke på den ökade transportintegrationen naturligt att den lokaliseras till Härryda.

Det planerade reguljära flygfältet i Trestadsregionen är enligt länsstyrelsens mening angeläget för att området skall kunna fungera som ett storstadsalternativ.

Utvecklingen av järnvägskommunikationerna inom länet är starkt negativ. Bohusbanan norr om Uddevalla är nedläggningshotad och ett stort antal stationer på det övriga järnvägsnätet beräknas bli indragna under 1970-talet. Beträffande Bohusbanan norr om Uddevalla är det i hög grad angeläget att trafiken även fortsättningsvis kan bestå eftersom en nedläggning skulle innebära avsevärt försämrade lokaliseringsbetingelser i norra Bohuslän. Den påbörjade industriutvecklingen i Lysekil innebär helt nya utvecklingsmöjligheter i denna del av länet, vilket även innebär ändrade förutsättningar för SJ:s planering på längre sikt.

Beträffande telekommunikationerna framhåller länsstyrelsen att televerkets taxepolitik har en styrande effekt och att det därför är angeläget att största möjliga hänsyn tas till de regionalpolitiska målsättningarna. Mot bakgrund av satsningen på Trestad som storstadsalternativ bör därför enligt länsstyrelsens mening en sänkning ske av samtalstaxan mellan Uddevalla och Trollhättan/Vänersborg. Genom den senaste kommunreformen har vidare ett behov av ändrade områdesindelningar och avgifter uppstått. Detta förhållande gäller särskilt den nybildade Härryda kommun.

B.14.4 Socialpolitiska åtgärder

Sysselsättningsskapande åtgärder av temporär natur

Kommunernas förslag. *Tanums kommun* föreslår att svårplacerad arbetskraft borde kunna bilda arbetslag för röjningsarbeten vid bl. a. fornlämningar och badplatser samt inom naturreservat.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. Länsstyrelsen framhåller att några möjligheter att planera insatserna för beredskapsarbeten eller arbetsmarknadsutbildning för någon längre tidsperiod inte föreligger men understryker vikten av att dessa sektorer även i fortsättningen ges hög prioritet. Huvudmannaskapet för arbetsvården i länet åvilar Göteborgs kommun och landstinget. Allteftersom den skyddade verksamheten byggts upp har en ytterligare utökning av kapaciteten visat sig vara behövlig. Undersökningar visar på ett stort investeringsbehov och planerna fram till 1975 innebär en tredubbling jämfört med perioden 1965–1969. De största investeringar-

na hänför sig till Partille, Mölndal, Strömstad och Göteborg. Länsstyrelsen ansluter sig till det program som redovisas av landstinget och Göteborgs kommun.

Åtgärder för att trygga serviceförsörjningen

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. Av synpunkter som länsstyrelsen inhämtat från kommunerna framgår att dessa endast i begränsad omfattning uppfattar sig ha problem med att trygga serviceförsörjningen. Endast i norra Bohuslän och i vissa skärgårdsområden föreligger mer utpräglade glesbygdsproblem. Beträffande skärgårdsområdet visar beräkningar att drygt 17 000 personer är beroende av färje- och båtförbindelser för att komma till fastlandet. Länsstyrelsen framhåller emellertid att även inom den expansiva Göteborgsregionen finns områden med långa avstånd till serviceorter och med dåliga allmänna kommunikationer. Detta gäller speciellt ö-kommunerna men även i regionens östra delar finns sådana områden.

I den norra länsdelen syns satsningar på turismen vara ett viktigt medel för att bibehålla och förstärka en väl differentierad detaljhandel.

I den östra delen av Tanums kommun och den nordligaste delen av Munkedals kommunblock, som är de mest glesbygdsbetonade områdena i länet är det angeläget att de närservicefunktioner som f. n. finns representerade i Östad och Hedekas kan bibehållas även på längre sikt.

Med hänsyn till de ökade kostnaderna för busstrafiken synes det nuvarande statliga stödet klart otillräckligt. Ett generellt ökat statligt stöd för den olönsamma busstrafiken är därför angeläget. En höjning av den nuvarande milersättningen kombinerad med en vidgad tolkning av begreppet bidragsberättigad trafik kan därmed övervägas.

Angeläget är vidare att lokala transportförsörjningsplaner upprättas i åtminstone länets nordliga kommuner. Målsättningen för dessa transportsystem bör vara att möjliggöra för alla befolkningskategorier att till rimliga kostnader och tillräckligt ofta resa till serviceorterna och där belägna inrättningar eller att alternativt få varor hemsända.

Åtgärder för att förbättra skärgårdskommunikationerna bör främst inriktas på de öar som saknar reguljära båtförbindelser eftersom kommunikationsstandarden på de statliga eller statsbidragsberättigade färjelederna i regel är tillfredsställande.

Från och med år 1970 utgår extra skatteutjämningsbidrag till kommuner som aktivt verkar för att lösa trafikservicen i glesbygden. Enligt länsstyrelsens uppfattning bör service av detta slag ovillkorligen innefatta även kommunikationer mellan bebodda öar och fastlandet.

Genom stödet från kommun, landsting och stat bör goda förutsättningar finnas att organisera en tillfredsställande trafikförsörjning i skärgården. En samordning bör ske med busslinjetrafik och andra kollektiva trafikformer till lands så att skärgårdsbefolkningen kan företa resor till centralorterna med en rimlig tidsinsats.

Till de öar eller ögrupper som för närvarande helt saknar reguljär trafik

ställer det sig svårt att inrätta sådan, eftersom befolkningsunderlaget är för litet. En lösning är att utnyttja de taxibåtar som i allmänhet finns inom ögruppen eller i närheten. De bofasta invånarna skulle t. ex. kunna få en rabatterad resa tur och retur till fastlandet en gång i veckan.

För att säkerställa trafiken till de öar som f. n. har förbindelse med postbåt bör bidrag utgå för passagerartrafik.

Vissa åtgärder beträffande åldringsvården föreslås av länsstyrelsen. Problemen ligger emellertid för kommunernas del inte i första hand på utformningen av åldringsvården utan är en fråga om resurser, personella och ekonomiska. Ett betydande direkt statligt stöd bör därför utgå för genomförande av de olika åtgärderna inom åldringsvården.

Remissyttranden. I remissyttrandena understryks kravet på förbättrade kommunikationer. I några yttranden anförs att försämringar kan befaras genom SJ:s planerade inskränkningar.

B. 14.5 Investeringarnas regionala fördelning

Planeringsunderlag

Till grund för redovisningen och prioriteringen av kommunernas/kommunblockens investeringsbehov för perioden 1971–1975 ligger i huvudsak KELP 70.

Länsstyrelsen framhåller att de kommunala investeringsplanerna innehåller vissa brister, t. ex. att planerna delvis är inaktuella och innehåller redan utförda eller igångsatta projekt. Därutöver påpekar länsstyrelsen att kommunernas flerårsplanering i många fall befinner sig på försöksstadiet varför en relativt stor osäkerhet behäftar grundmaterialet.

I tabell B.14:1 redovisas i sammandrag bostadsbyggnadsbehovet enligt de kommunala bostadsbyggnadsprogrammen samt landstingets (inkl. Göteborgs kommuns investeringar inom sjukvården) och primärkommunernas investeringsbehov. Primärkommunernas investeringar har fördelats på huvudtitlar enligt K-planen. I redovisningen ingår inte samtliga kommunala investeringsområden. Exempelvis innefattas inte bostadsbyggandets exploateringsinvesteringar i sammanställningen. Vidare ingår endast projekt som har kostnadsberäknats till minst 100 000 kr.

Totalt för länet uppgår det primärkommunala investeringsbehovet för den aktuella perioden till 3 993 milj. kr. Av dessa investeringar har omkring 60 % eller investeringar för 2 112 milj. kr. prioriterats av länsstyrelsen. Bostadsbyggnadsbehovet anges enligt de kommunala bostadsbyggnadsprogrammen till 57 040 lägenheter.

Merparten eller 64 % av primärkommunernas investeringsbehov faller på huvudtitlarna 3 (byggnads- och planväsen, gatu- och parkförvaltning, sport och friluftsliv) och 5 (industriell verksamhet).

Kommunerna/kommunblocken uppvisar sinsemellan varierande investeringsbehov inom olika huvudtitlar. Exempelvis faller 45 % av Göteborgs kommuns investeringsbehov på huvudtitel 3 (byggnads- och plan-

väsen, gatu- och parkförvaltning, sport och friluftsliv) och 20 % på huvudtitel 5 (industriell verksamhet) medan motsvarande andelar för Lysekils kommun är 11 % resp. 75 %.

Av landstingets investeringar faller 96 % på de tre kommunerna Mölndal, Göteborg och Uddevalla.

Remissyttranden. Ett flertal kommuner ifrågasätter investeringsplanernas värde eftersom materialet delvis är inaktuellt. *Mölndals kommun* anför att planerna bör revideras årligen. *Göteborgs kommun* anser att en fördelning av investeringsresurserna är ett effektivt styrmedel för en verksamhets omfattning och inriktning. Grundläggande härvid är dock att mål och riktlinjer finns formulerade för verksamheten. Enligt kommunen saknas detta i länsprogrammet. Kommunen anser vidare att anvisningarna för investeringsverksamheten bör omarbetas. Exempelvis skall inte bara investeringar i byggnads- och anläggningstillgångar beaktas. Hänsyn bör också tas till att planeringssituationen varierar inom olika kommuner.

Länsstyrelsens kommentar till remissyttrandena. Länsstyrelsen instämmer i remissyttrandet från Göteborgs kommun att en explicit målsättning saknas för de flesta sektorerna. Emellertid grundas länsexperternas bedömning självfallet på en allmän målsättning för verksamheten i fråga.

Regionalpolitisk prioritering

Länsorganen har i de sektoriella prioriteringarna tillämpat regeln att till prioritetsgrupp I hänföra 60 % och till prioritetsgrupperna II och III vardera 20 % av investeringsbehoven. Vid prioriteringen har hänsyn tagits till ortsklassificeringen. Kommunernas prioriteringar som har framkommit vid remissbehandlingen har i görligaste mån beaktats. Eftersom målsättningarna i länsprogram 1970 har beaktats vid de sektoriella prioriteringarna har i huvudsak inga regionalpolitiska omprioriteringar behövt göras. Några justeringar av kommunernas investeringsbehov grundade på avvikande uppfattning om den framtida folkmängdens storlek har inte gjorts. Dessa har i stället uttryckts vid prioriteringen.

För Göteborgs kommun har på grund av ofullständig redovisning schematiskt framräknats ramar för flertalet sektorer vilka har fördelats enligt 60–20–20 regeln. Vid prioriteringen av bostadsbyggnadsbehovet har Göteborgsregionen behandlats som en helhet.

Utfallet av länsstyrelsens prioritering åskådliggörs av cirkeldiagrammen i figurerna B.14:1 och B.14:2. Cirklarnas ytor är proportionella mot de redovisade bostadsbyggnads- resp. investeringsbehoven.

Remissyttranden. Ett flertal remissinstanser kritiserar prioriteringsförfarandet. *Mölndals, Uddevalla* och *Göteborgs kommuner* samt *Gravarne kommunblock* anser att länsstyrelsens projektvisa prioritering bör ersättas med ett ramvärde för olika sektorer. Detta motiveras med att kommunerna har en bättre detaljkännedom samt att den kommunala självbestämmanderätten inte skall påverkas. *Partille kommun* understry-

ker att prioriteringarna inte bör uppfattas som uttryck för en regional prövning då grundmaterialet uppvisar vissa brister. *Landstinget* anser att prioriteringsförfarandet medför att sektorernas inbördes samband har fallit bort och att hänsyn inte har tagits till de olika sektorernas varierande behov.

Länsstyrelsens kommentar till remissyttrandena. Länsstyrelsen framhåller beträffande kritiken mot en detaljerad projektvis prioritering att denna metod har använts för att fastställa totalramar för de olika sektorerna. I den slutgiltiga versionen har i konsekvens härmed endast totalramen för de olika sektorerna och dess fördelning på kommunblock redovisats. I fråga om de av landstinget framförda synpunkterna angående sambanden mellan olika sektorer påpekar länsstyrelsen att förutom de rent tekniska sambanden har även en mer ingående analys gjorts vid den regionalpolitiska prioriteringen.

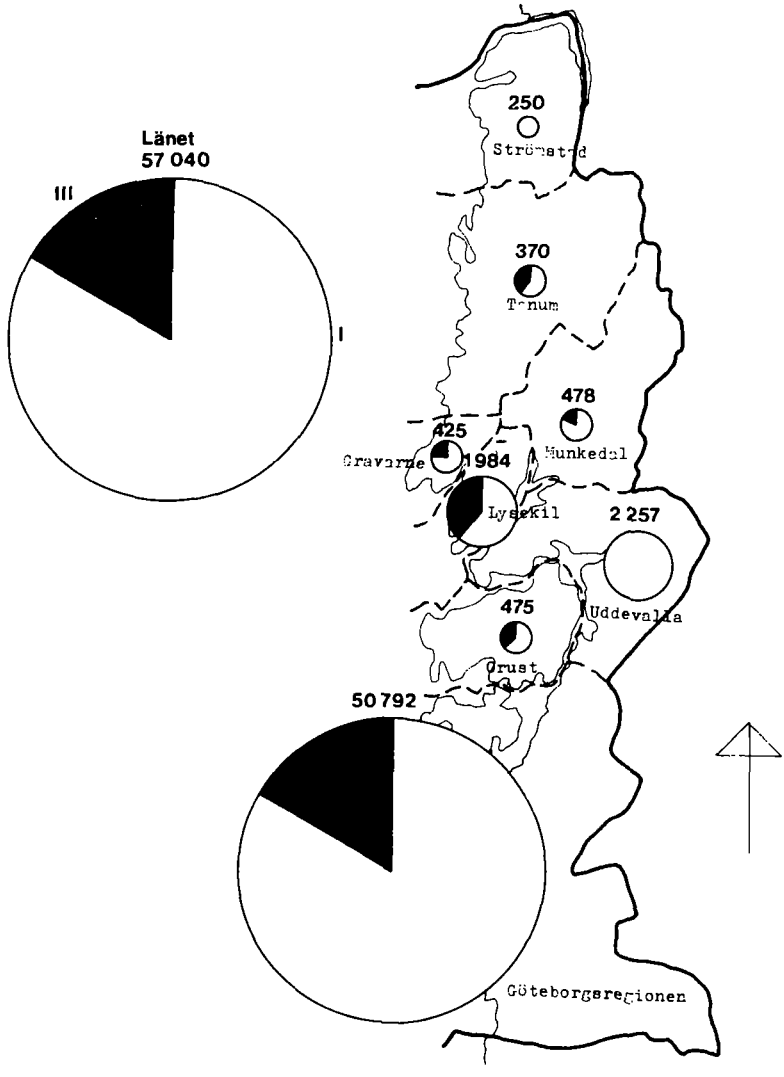
Tabell B. 14:1 Kommunala investeringar perioden 1971–1975 i projekt om 100 000 kr. eller mer med fördelning på huvudtitlar i tusentals kr., bostäder i antal lägenheter

Kommun/ Kommunblock	Huvudtitel									Bostäder	Landstinget[1]
	0–1	2	3	4	5	6	7	8	0–8		
Härryda	–	500	10 714	–	19 182	13 810	3 136	–	47 342	1 656	–
Partille	250	1 600	25 471	–	26 693	28 879	8 290	–	91 183	2 580	2 800
Mölndal	150	10 000	61 415	–	62 625	69 722	15 120	–	219 032	4 800	38 674
Göteborg	3 565	6 500	562 509	102 378	251 235	237 713	77 013	–	1 240 913	37 998	299 480
Öckerö	300	900	3 300	–	12 580	4 221	6 084	–	27 385	355	–
Kungälv	–	3 200	10 280	800	20 190	25 030	10 400	–	69 900	1 753	5 190
Stenungsund	–	800	10 700	–	31 000	25 000	2 100	–	69 600	1 015	1 175
Tjörn	–	250	1 000	–	3 000	5 000	4 225	–	13 475	635	1 375
Orust	525	–	1 141	–	4 850	390	5 184	–	12 090	475	–
Uddevalla	–	920	59 523	6 800	48 310	24 330	9 560	–	149 443	2 257	48 960
Lysekil	2 000	500	11 610	1 800	82 200	4 400	7 400	–	109 910	1 984	1 415
Gravarne	–	410	4 605	500	8 645	2 020	825	–	17 005	425	600
Munkedal	–	–	–	–	2 425	2 550	655	–	5 630	487	2 050
Tanum	–	4 500	1 200	–	8 650	1 000	1 275	–	16 625	370	–
Strömstad	–	–	6 214	3 000	7 003	540	5 900	–	22 657	250	3 415
Kommunblockslänet	6 790	30 080	769 682	115 278[2]	588 588[3]	444 605	157 167	–	2 112 190	57 040	405 134

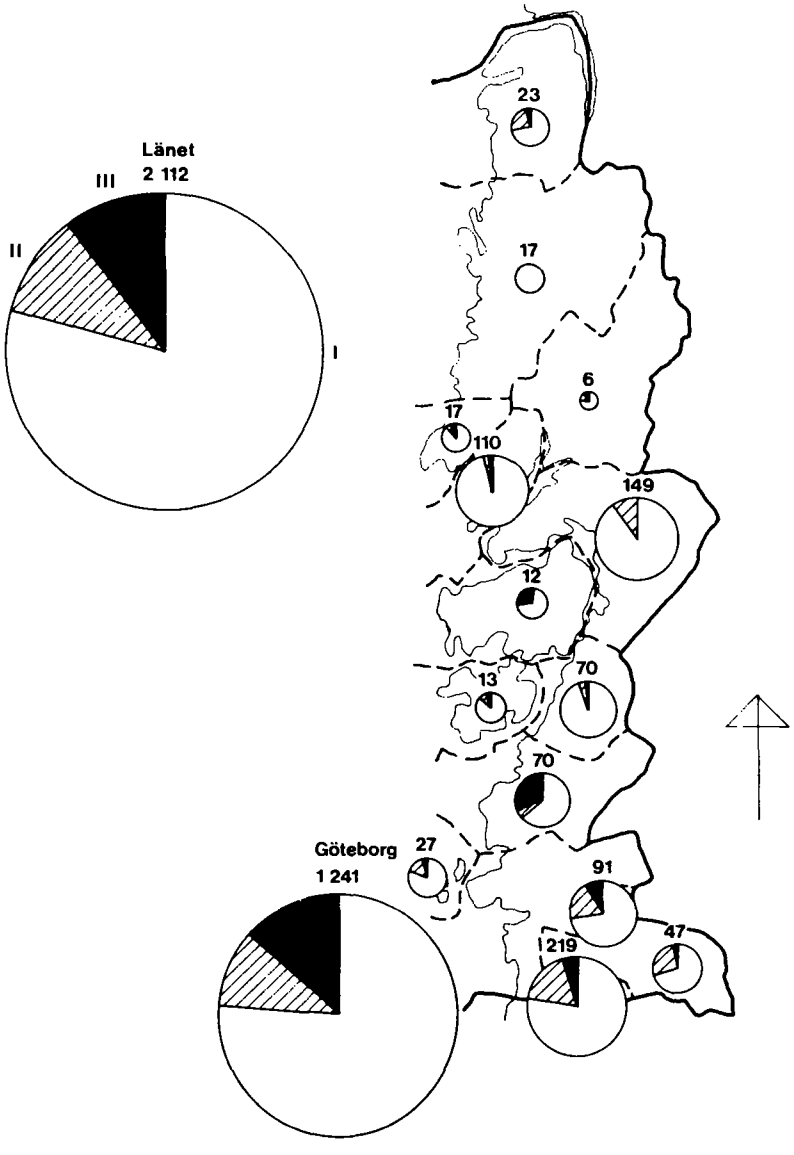
Titelkod

0–1 Centralförvaltning, rätts- och samhällskydd samt folkbokföring och beskattning
2 Fastighetsförvaltning och bostadförsörjning
3 Byggnads- och planväsen, gatu- och parkförvaltning, sport och friluftsliv.
4 Hamnar, kommunikationer och näringsliv
5 Industriell verksamhet
6 Undervisning och annan kulturell verksamhet
7 Socialvård och socialförsäkring
8 Hälso- och sjukvård

[1] Inkl. Göteborgs kommuns investeringar inom sjukvården
[2] Exkl. interkommunala bolag 38,8 milj. kr.
[3] Exkl. interkommunala bolag 291,6 milj. kr.

Figur B.14:1 Regionalpolitisk prioritering av primärkommunernas bostadsbyggnadsbehov för perioden 1971–1975, antal lägenheter

Figur B.14:2 Regionalpolitisk prioritering av primärkommunernas investeringsbehov för perioden 1971–1975, miljontals kr.

B.15 Älvsborgs län

B.15.1 Synpunkter på uppläggningen av planeringsverksamheten

Länsstyrelsen framhåller att många av bedömningarna och avvägningarna i länsprogrammet är utomordentligt svåra att göra. Detta gäller huvudsakligen i de delar som avser ortsklassificeringen och investeringsprogrammet. En prioritering av kommunala och andra samhälleliga investeringar kräver bl. a. en hög och jämn kvalitet i det statistiska material, som tillställs länsstyrelsen. I denna första planeringsomgång måste kvaliteten härvid bedömas vara mindre god. En riktig prioritering förutsätter vidare en ingående kännedom om förhållanden – såsom nuvarande sektorsplanering, normer, nuläge osv. – inom varje sektor. En sådan kännedom kan förvärvas först efter upprepade prioriteringsdiskussioner mellan berörda myndigheter.

Länsstyrelsen understryker därför att arbetet med länsprogram 1970 skall betraktas som försöksverksamhet i avvaktan på nästa planeringsomgång.

B.15.2 Utgångspunkter för programformuleringen

Planeringsnivå

I länsprogrammet erinras om att enligt prognos 2 i länsplanering 1967 skulle folkmängden i kommunblockslänet år 1980 uppgå till 427 800 personer. Detta innebär en ökning från år 1965 med ca 49 000 personer. I länsplanering 1967 anges som målsättning ett befolkningsramvärde för år 1980 som överstiger prognosvärdet med 10 800 personer. Målsättningen innebär högre befolkningstal än prognosen för Dalslandsblocken samt för Svenljunga, Trollhättans, Surte och Lerums kommunblock. För Surte och Lerum, som ingår i Storgöteborg, ligger målsättningen sammanlagt 8 600 personer över prognosen. Länsstyrelsen förordade denna målsättning med hänsyn till att den sammanföll med den befolkningsutveckling som hade beräknats av Storgöteborgs samarbetskommitté på grundval av aktuella bedömningar av det framtida bostadsbyggandet i Göteborgsregionen.

I enlighet med anvisningarna för planeringen anger länsstyrelsen som planeringsnivå för de kommunblock inom länet, som tillhör allmänna stödområdet, den målsättning för dessa som angavs i länsplanering 1967. Beträffande övriga kommunblock, där prognos 2 skall gälla som planeringsnivå, anför länsstyrelsen att för Surte och Lerum är planeringsnivå motsvarande prognos 2 orealistiskt låg. Den faktiska folkmängden år 1970 översteg prognosvärdet för samma år med drygt 5 000 personer. Länsstyrelsen anser därför en planeringsnivå motsvarande målsättningen i länsplanering 1967 för dessa block vara motiverad. Även för Svenljungas del tyder utvecklingen på att befolkningsramvärdet enligt målsättningen är mer realistiskt än prognosvärdet och bör vara planeringsnivå.

Den faktiska folkmängden åren 1965 och 1970 samt av länsstyrelsen angiven planeringsnivå för år 1980 redovisas i följande tabell.

Kommunblock	Faktisk folkmängd		Planeringsnivå 1980
	1965	1970	
Åmål	13 800	13 500	14 000
Bengtsfors	18 100	17 500	17 000
Färgelanda	6 700	6 300	6 000
Mellerud	11 200	10 600	10 000
Vänersborg	31 400	32 600	34 000
Trollhättan	43 100	48 200	54 600
Lilla Edet	9 600	10 100	10 000
Surte	14 800	17 700	25 000
Lerum	16 900	23 600	31 000
Alingsås	22 300	23 300	27 000
Vårgårda	7 900	7 800	7 800
Herrljunga	9 400	9 000	9 000
Ulricehamn	21 500	21 300	21 500
Tranemo	11 300	11 600	12 800
Svenljunga	9 800	9 700	9 500
Mark	27 700	29 000	30 000
Borås	103 500	107 500	118 000
Kommunblocks-länet	379 000	399 300	437 200

Remissyttranden. Några remissyttranden över planeringsnivån redovisas inte i länsprogrammet.

Andra utgångspunkter för programformuleringen

Som allmän utgånspunkt för programformuleringen anger länsstyrelsen att den strävar efter dels en ekonomiskt effektiv regionsstruktur, dels en i möjligaste mån "rättvis" regionstruktur. Den ekonomiskt effektiva strukturen avser att skapa ökade möjligheter till stordrift, personkontakter, rekrytering, företagsservice, etc. och är nödvändig för att skapa en attraktiv miljö för näringslivet. Den "rättvisa" regionstrukturen karakteriseras av att den ger lika stor valfrihet för människorna i fråga om arbetsmarknad och service. I strävandena att skapa såväl en rättvis som en ekonomiskt effektiv regionsstruktur är det i rikssammanhang de befolkningsmässigt stora orterna som är av intresse. Borås och Trestad (Trollhättan, Vänersborg, Uddevalla) torde ha förutsättningar att ingå i ett riksomfattande nät av sådana orter. Borås saknar dock en väl differentierad och stabil arbetsmarknad.

Därutöver bör en geografiskt balanserad ortsstruktur upprätthållas. I första hand bör satsning ske på Åmål. Därtill bör en satsning på Bengtsfors komma ifråga, liksom man bör förebygga en tillbakagång i Tranemo- och Svenljungaområdena. I programformuleringen fäster länsstyrelsen även uppmärksamheten på de allvarliga näringslivsproblem som föreligger i Dalsland och Boråsregionen.

Ortsklassificering

Länsstyrelsen föreslår följande klassificering av orterna i länet, utan inbördes rangordning inom de olika ortskategorierna.

Storstadsområden (del av)	Surte, Lerum
Storstadsalternativ	Borås, Trollhättan/Vänersborg/Uddevalla
Regionala tillväxtcentra	Åmål/Säffle, Mark, Ulricehamn
Serviceorter i glesbygds-områdena	Bengtsfors/Dals-Ed
Övriga orter	Färgelanda, Mellerud, Lilla Edet, Alingsås, Vårgårda, Herrljunga, Tranemo, Svenljunga

Länsstyrelsen framhåller, med anledning av statsmakternas riktlinje att storstadsalternativen bör ligga på ett betryggande avstånd från storstädernas influensfält, att såväl Borås- som Trestadsregionen kan ses som relativt självständiga regioner. En kraftig tillväxt i dessa regioner kan därför inte sägas leda till ett markerat ökat tryck mot Göteborgsregionen. Snarare förhåller det sig så att en avlastning av Göteborgsregionen mest effektivt torde åstadkommas genom en satsning på högre utbildning, kvalificerad offentlig och privat service samt industri främst i Boråsregionen och Trestad. Det torde vara lättare att avlasta storstadsregionerna om även de mera storstadsnära orterna betraktas som storstadsalternativ. Länsstyrelsen framhåller även att Boråsregionen och Trestad har förutsättningar att avlasta en del av den lokalisering av tung industri som kan förväntas till västkusten.

Beträffande de föreslagna regionala tillväxtcentra bör enligt länsstyrelsens mening angelägenhetsordningen vara i första hand Åmål, i andra hand Mark och Ulricehamn, vad gäller långsiktiga regionalpolitiska insatser. Omedelbara insatser bör göras i samtliga tre orter för att åstadkomma ett differentierat näringsliv och en lösning i övrigt av arbetsmarknadsproblemen.

På grund av Bengtsforsblockets storlek utpekas två orter i detta block som serviceorter.

I det preliminära länsprogrammet hade Färgelanda, Mellerud och Tranemo klassificerats som serviceorter. I det slutliga länsprogrammet överfördes de till kategorin övriga orter. Enligt länsstyrelsens mening föreligger i de tre nämnda blocken samt i Svenljunga relativt stora regionalpolitiska problem, även om avstånden till expansiva regionala centra i ett nationellt perspektiv är relativt små. Regionalpolitiska insatser kommer att vara nödvändiga i dessa orter.

En svårighet med den gjorda klassificeringen är, framhåller länsstyrelsen, att precisera vilka åtgärder i form av offentliga investeringar samt socialpolitiska och sysselsättningsskapande insatser, som är erforderliga för att klassificeringen skall få avsedd effekt. Vidare är det osäkert vilken ambitionsgrad, som statsmakterna vill ge åt regionalpolitiken, med de stora resursavvägningarna mellan storstads- och glesbygdsområden liksom

andra områden med likartade problem. Möjligheter saknas därför att mera konkret ange omfattningen av de insatser, som kommer att göras på de klassificerade orterna.

Ortsklassificeringen, vid vilken länsstyrelsen helt följt anvisningarna, kan i och för sig leda till ökad spontan utveckling i de som storstadsalternativ resp. regionala tillväxtcentra betecknade orterna, liksom den i någon mån eventuellt kan verka negativt för andra orter i länet. Syftet med ortsklassificeringen är dock inte att hindra den spontana utvecklingen i dessa senare orters näringsliv.

På grund av t. ex. lokala arbetsmarknadsproblem kan dessutom regionalpolitiska insatser i och för sig bli aktuella i samtliga orter i länet. Länsstyrelsen avser att kontinuerligt söka utforma lämpliga regionalpolitiska insatser, anpassade efter de aktuella förhållandena i varje enskilt kommunblock, när så är erforderligt.

Remissyttranden. *Landstinget* liksom *flertalet kommuner* accepterar huvuddragen i förslaget. *Bengtsfors kommunblock* anser emellertid att benämningen serviceort i glesbygd är olyckligt vald och föreslår i stället "utvecklingskommun". *Vänersborgs* och *Trollhättans kommunblock* understryker behovet av ökat samarbete mellan dem inbördes och med Uddevalla i det föreslagna storstadsalternativet. *Surte kommunblock* och *Lerums kommun* ställer sig positiva till klassificeringen som del av Storgöteborg men motsätter sig en dämpning av befolkningstillväxten i resp. kommun. Även *landstinget* ställer sig tveksam till en dämpning av tillväxten i Surte och Lerum. *Alingsås kommunblock* framhåller att beteckningen storstadsalternativ inte bör tillämpas på någon ort inom länet samt att Alingsås bör betraktas som regionalt tillväxtcentrum och orten Sollebrunn betraktas som serviceort i glesbygd. Även *Melleruds kommun* anser att den bör klassificeras som regionalt tillväxtcentrum. *Herrljunga kommunblock* vänder sig mot beteckningen övrig ort och anser att ortsklassificeringen i fortsättningen bör få en annan utformning. Även *Svenljunga kommun* vänder sig mot denna beteckning och hävdar att den självklara klassificeringen är serviceort i glesbygd. Kommunen är vidare orolig för att satsningen på Tranemo som serviceort får negativa effekter på Svenljunga.

Länsstyrelsens kommentar. Länsstyrelsen anför att Alingsås är och kommer att vara ett regionalt tillväxtcentrum om man ser till de faktiska utvecklingstendenserna. Länsstyrelsen anser emellertid att ortsklassificeringen delvis även är en åtgärdsklassificering och att det inte har ansetts nödvändigt att föreslå speciella åtgärder för att upprätthålla Alingsås nuvarande status. Några möjligheter att klassificera Sollebrunn som serviceort finns inte. En placering av Mellerud som regionalt tillväxtcentrum anser länsstyrelsen vara utesluten. Att klassificera Svenljunga som serviceort i glesbygd har länsstyrelsen inte ansett möjligt med hänsyn till kommunens läge mellan de relativt expansiva orterna Borås, Mark och Tranemo.

B.15.3 Sysselsättningspolitiska åtgärder

Bakgrund

Folkmängds- och sysselsättningsutvecklingen i länet under perioden 1965–1970 har enligt länsprogrammet inneburit en fortsatt expansion. Antalet invånare ökade med 20 000 personer, vilket relativt sett var en kraftigare ökning än i riket. Något statistiskt material som belyser sysselsättningsutvecklingen föreligger inte, men antalet förvärvsarbetande uppskattas av länsstyrelsen ha ökat med närmare 7 000 personer. Enligt industristatistiken minskade antalet industrisysselsatta i länet under perioden 1962–1968 med omkring 2 600 personer. Inom textil- och konfektionsindustrin minskade sysselsättningen med ca 4 400 personer. Denna industrigren, som har sin tyngdpunkt i länets södra delar, svarade år 1968 för 40 % av den totala industrisysselsättningen. Inom massa- och pappersindustrin, som har stor betydelse i Dalsland, minskade antalet sysselsatta med drygt 1 200 personer. Metall- och verkstadsindustrin, som svarar för omkring 30 % av totala industrisysselsättningen, ökade under nämnda period med ca 2 000 personer.

Länet kan enligt länsstyrelsen uppdelas i tre regioner, nämligen Dalsland (kommunblocken Åmål, Bengtsfors, Färgelanda och Mellerud), mellanregionen (kommunblocken Vänersborg, Trollhättan, Lilla Edet, Surte, Lerum, Alingsås och Vårgårda) och Boråsregionen (kommunblocken Borås, Mark, Svenljunga, Tranemo, Ulricehamn och Herrljunga).

Dalsland har under en lång tid haft en vikande befolkningsutveckling. På grund av högkonjunkturen åren 1969–1970 i kombination med lokaliseringspolitiska insatser har dock en viss avmattning av befolkningsminskningen kunnat skönjas. Den ofördelaktiga befolkningsutvecklingen har sin grund i en ogynnsam näringslivsstruktur med en relativt stor andel tillbakagående eller stagnerande näringsgrenar. Av de förvärvsarbetande år 1965 sysselsattes 26 % inom jord- och skogsbruk och inom industrin, som omfattade 36 % av de förvärvsarbetande, svarade massa- och pappersindustrin för mer än en tredjedel av industrisysselsättningen. Den stora andelen sysselsatta inom massa- och pappersindustrin utgör ett problem med hänsyn till anläggningarnas litenhet och kapitalets åldersstruktur. Inom nämnda industrigren minskade antalet sysselsatta mellan åren 1962 och 1968 med närmare 1 000 personer. Genom expansion främst inom transportmedels- och kemisk industri stannade sysselsättningsminskningen för hela industrin vid ca 550 personer. Problemen i Dalsland accentueras av, framhåller länsstyrelsen, att ett större expansivt centrum saknas, som skulle kunna bära upp utvecklingen.

Inom mellanregionen ökade folkmängden mellan åren 1965 och 1970 med drygt 17 000 personer. Antalet förvärvsarbetande ökade uppskattningsvis med ca 6 800 personer. Kännetecknande för näringslivsexpansionen är framförallt expansionen inom servicenäringarna. Av den förvärvsarbetande befolkningen i regionen år 1965 var 43 % sysselsatta inom industri och 37 % inom servicenäringar. Under perioden 1962–1968

minskade antalet industrisysselsatta med ca 400. Inom textil- och konfektionsindustrin minskade sysselsättningen med omkring 1 400 personer medan inom metall- och verkstadsindustrin, som svarar för omkring 60 % av industrisysselsättningen, antalet sysselsatta under nämnda tid ökade med närmare 1 200 personer. Enligt länsplanering 1967 beräknas näringslivets efterfrågan på arbetskraft öka med ca 12 800 personer under perioden 1965–1980.

I Boråsregionen ökade folkmängden mellan åren 1965 och 1970 med omkring 5 000 personer. År 1965 var närmare hälften av den förvärvsarbetande befolkningen sysselsatt inom industri. Industrisysselsättningen är koncentrerad till textil- oxh konfektionsindustrin. Dessa industrigrenar svarade år 1968 för 68 % av den totala industrisysselsättningen. I Ulricehamn är företagsstrukturen ovanligt starkt inriktad mot småföretag.

Regionens näringsliv tillhör ett av de minst differentierade i landet. Mellan åren 1962 och 1968 minskade antalet sysselsatta inom textil- och konfektionsindustrin i regionen med ca 2 700 personer och inom industrin totalt med drygt 1 600 personer. Som en följd av näringslivsstrukturen har en stark obalans i regionens flyttningsrörelser uppstått med ett stort underskott i den inrikes flyttningen. Detta underskott kompenseras mer än väl av ett utrikes inflyttningsöverskott. Obalansen i flyttningsrörelsen tenderar att skapa sociala anpassningsproblem för stora grupper.

Låg utbildningsnivå hos regionens arbetskraft samt en relativt liten andel sysselsatta inom servicenäringarna är ytterligare exempel på förhållanden, vilka tillsammans med andra tenderar att allvarligt hämma regionens utveckling, såväl på kort som lång sikt, samtidigt som bl. a. stora välfärdsproblem uppstår för regionens invånare.

Allmänna åtgärder

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. Länsstyrelsen framhåller att på grund av länets geografiska utsträckning samt de stora skillnader som föreligger i fråga om näringslivsproblemen inom länets olika delar är möjligheterna att föreslå generellt sysselsättningsskapande åtgärder begränsade.

Allmänt fastslås dock att åtgärder av generell natur måste skapa en attraktivare miljö för näringsliv och invånare. Detta åstadkommes genom att samhällsstrukturen stärks i länets olika delar. Länsstyrelsen förordar därvid följande.

– Fördjupad kommunal samverkan över länsgränserna mellan bl. a. dels Trestad, dels Åmål/Säffle, samt samarbete mellan berörda länsstyrelser. Beträffande Trestadsområdet samt Surte- och Lerumsområdet föreslås åtgärder i syfte att samordna handläggningen av ärenden rörande samhällsplanering inom länsstyrelserna och övriga länsorgan.

– Ökat samarbete och vidgat informationsutbyte mellan länsorgan, kommuner och företag. Fördelarna med en ökad samverkan mellan kommuner inom länet bör tillvaratas.

– Planer för att förbättra kommunikationsförhållandena i länet bör

utarbetas. En satsning på de föreslagna storstadsalternativen kräver en ökad tilldelning till länet av bostäder, väganslag och andra resurser.

– Länets förutsättningar för en expansion av turistnäringen bör tillvaratas.

Selektiva åtgärder

Kommunernas förslag. I kommunblockens yttranden över det preliminära länsprogrammet framfördes synpunkter på förslagen till sysselsättningsskapande åtgärder. Dessa synpunkter har länsstyrelsen i den mån det har ansetts motiverat inarbetat i det slutliga förslaget.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. Surte och Lerum. Planeringen i Göteborgsregionen bör syfta till att i relativt hög grad integrera bostads- och arbetsplatsområdena.

Borås kommunblock. Lokalisering av statliga verk och eftergymnasial utbildning. Utbyggnad av industri och industriserviceverksamhet med hjälp av lokaliseringsstöd, investeringsfonder, utbildningsstöd och lokaliseringssamråd. Utbyggnad av vägnät och kommunikationer i Boråsregionen samt utarbetande av ett särskilt lokaliseringsprogram för Borås- och Göteborgsregionen.

Trestad. Styrning av industriell verksamhet till Trestadsregionen bl. a. genom ett utbyggt industriområde mellan de tre berörda städerna. Förbättring av kommunikationer och vägnät samt decentralisering av statlig verksamhet och högre undervisning. Vidgad kommunal samverkan mellan Trestadskommunerna.

För Åmål, Mark och Ulricehamn föreslås utveckling av industri och industriserviceverksamhet med hjälp av lokaliseringsstöd, investeringsfonder och lokaliseringssamråd. Utbyggnad av vissa vägar. Regionalpolitiska synpunkter bör beaktas när nya distriktsindelningar övervägs inom statliga verksamhetsgrenar. För Åmål föreslås uppförande av ett industricenter. Fördjupat samarbete mellan kommunerna Åmål och Säffle.

Bengtsfors. Lokaliseringsstöd, investeringsfonder och lokaliseringssamråd bör användas för att främja sysselsättningen. Uppförande av småindustri- och hantverkshus bör stimuleras genom statsbidrag till statskommunala beredskapsarbeten. Förbättring av vissa vägar.

Färgelanda och Mellerud bör stå kvar inom stödområdet.

I Tranemo och Svenljunga är en ökad differentiering av industrin önskvärd och härför bör lokaliseringsstöd kunna utgå.

Remissyttranden. Länsstyrelsens förslag accepteras av remissinstanserna. Därutöver föreslår *Bengtsfors kommunblock* ökad satsning på turistnäringen samt att statligt stöd för skogsvård görs attraktivare än vad som nu är fallet. *Herrljunga kommunblock* framhåller önskvärdheten av serviceindustrier till kommunblockets tätorter samt att den planerade öppna fångvårdsanstalten kommer till stånd. *Lilla Edets kommun*

pekar på att åtgärder behövs för att etablera nya industribranscher i kommunen.

Länsstyrelsens kommentar. Länsstyrelsen instämmer i Herrljungas synpunkter om fångvårdsanstalten. Likaså delar länsstyrelsen Lilla Edets önskemål om differentiering av industrin men anser att detta bör ske spontant utan speciella lokaliseringspolitiska medel.

B.15.4 Socialpolitiska åtgärder

Sysselsättningsskapande åtgärder av temporär natur

Kommunerna anför allmänt i svar på en enkät från länsstyrelsen att platsantalet för den skyddade verksamheten inte är tillräckligt. Några preciserade behov angavs dock inte med ett undantag. Vad angår beredskapsarbetena är förekomsten av kommunala beredskapsplaner för denna verksamhet ringa bland länets kommunblock. I de fåtal befintliga planerna är skogsröjning vanligast jämte anläggningsarbeten inom sektorn sport, bad och friluftsliv.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. Länsstyrelsen anser sig sakna tillräcklig erfarenhet för att bedöma om åtgärder av temporär sysselsättningsskapande karaktär krävs i länet utöver de nuvarande och planerade. Situationen torde för länet som helhet inte kunna bedömas som särskilt ofördelaktig, varför uppkommande problem bör kunna lösas direkt genom medverkan av länsarbetsnämnden i länet.

Åtgärder för att trygga serviceförsörjningen

Länsstyrelsen erinrar om den försöksverksamhet som i socialstyrelsens regi bedrivs i Bengtsfors kommunblock i syfte att ordna serviceförsörjningen i glesbygdsområden. Verksamheten omfattar ambulerande hemhjälpsservice, färdtjänst, snöröjning, distribution av mat, hälso- och öppenvårdscentrum m. m. Projektet är ägnat att utmynna i standardlösningar för alla glesbygdsområden i landet. Erfarenheterna av verksamheten är, anför länsstyrelsen, huvudsakligen positiva, men det är för tidigt att avge en slutlig utvärdering enär projektet ännu inte är avslutat. Åtgärderna i försöksverksamheten innebär en viss angelägen utjämning av det sociala serviceutbudet mellan glesbygden och större tätorter.

Länsstyrelsen har kartlagt nuvarande serviceförsörjning inom länets kommuner samt restidsomlanden runt olika viktiga orter i syfte att utröna tillgängligheten till berörda orters servicebatterier. Restidsomlanden har därvid avgränsats i tre grupper, 60-, 30- och 20-minutersgränser. För 60-minutersomland kring varje A-regioncentrum (Åmål, Trollhättan/Vänersborg, Uddevalla, Borås och Göteborg) täcks nästan hela länet. För 30-minutersomland kring varje kommunblockscentrum (Ed har här utgjort en separat utbudspunkt på grund av Bengtsforsblockets ytstorlek) täcks nästan hela länet.

De största områdena, som i båda angivna omlandsgrupper ligger utanför restidsgränsen, är nordvästra Dalsland och sydligaste länsdelen, huvudsakligen inom Svenljunga kommun. Minskas omlandsgränsen till 20-minuters resa runt blockcentra, tillkommer flera områden, även i länets centrala delar.

Länsstyrelsen anser att med de normer som valts för restidsomlanden framstår närheten till service som tämligen god för länet i sin helhet. Detta utesluter inte att det inom vissa delar av länet kan finnas problem för enskilda människor.

En stor del av glesbygdsbefolkningen måste även i framtiden vara hänvisade till den kollektiva trafiken, samtidigt som underlaget för densamma kommer att minskas. Då dagens former för stöd till kollektivtrafiken ej visat sig vara tillräckliga, måste nya verksamhetsformer för denna trafikförsörjning skapas. Vidare betyder vägnätets sträckningar och standard mycket för trafikförsörjningen, såväl den privata som kollektiva. Tyvärr saknas ekonomiska resurser att väsentligt förbättra glesbygdsbefolkningens villkor vid resor på korta avstånd.

Kommunernas förslag. Kommunernas synpunkter har inhämtats via enkäter som utsändes till kommunerna i samband med remiss av det preliminära länsprogrammet. Av enkätsvaren framgår att flera kommuner undersöker vilka åtgärder som kan vidtas för den framtida serviceförsörjningens tryggande. I flertalet kommunblock krävs förbättringar av kommunikationerna i form av ökad turtäthet, ändrad linjesträckning, förbättrad vägstandard och andra färdmedel. I flera fall anses subventioner vara nödvändiga för att upprätthålla nuvarande linjenät och enighet råder om att kommunerna helt eller delvis avlastas kostnaderna för den kollektiva trafiken.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. Sådana åtgärder som ingår i försöksverksamheten i Bengtsfors är tillämpliga i de flesta områden. Det relativa behovet av dylika åtgärder torde vara störst i Bengtsfors, Färgelanda, Herrljunga, Tranemo och Svenljunga men även i Mellerud, Lilla Edet och Vårgårda.

För de butiksenheter som även i framtiden kommer att finnas kvar bör möjligheterna att utöka sortimentet av varor och tjänster undersökas. Sådana butiksenheter kan tänkas i kombination med en bensinstation med biltvätt- och service och eventuellt matservering. En sådan typ av butik skulle även kunna tjänstgöra som lokalt centrum för vissa närserviceaktiviteter.

Den kollektiva trafikservicen i länet bör utformas på så sätt att resp. kommunblock såväl formulerar målen som anger åtgärderna för den kollektiva trafikservicen inom kommunblocket i form av trafikplaner i syfte att åstadkomma ett system av huvudlinjer med därtill anknutna matarlinjer. Länsstyrelsen, som bedriver regionalpolitisk planering, bör å sin sida ange en allmän trafikpolitisk målsättning för länet och därvid arbeta för att nämnda målsättning kan komma till uttryck i konkreta åtgärder

samt att en samordning av kommunernas trafikplaner kan ske.

Som allmänna riktlinjer för ett system av huvudlinjer och till detta system knutna matarlinjer bör i första hand kommunblockscentra, som saknar regionservice, knytas samman med närmaste ort med utbyggd regionsservice. Därjämte bör vissa orter knytas samman, så att dessa på längre sikt kan upprätthålla nuvarande servicebatterier genom att de kompletterar varandra servicemässigt. Sådana ortspar är bl. a. Bengtsfors–Ed, Vårgårda–Herrljunga och Tranemo–Svenljunga.

Som en naturlig följd av föreslagna trafikpolitiska åtgärder bör länsstyrelsen och kommunerna i samarbete verkställa en detaljerad trafikutredning för hela länet.

Beträffande den ekonomiska ramen för den framtida socialpolitiska stödverksamheten anser länsstyrelsen att kommuner med låg skattekraft kan behöva ytterligar statligt stöd för att genomföra verksamheten.

Remissyttranden: Kommunerna ställer sig positiva till de förslag till socialpolitiska åtgärder som redovisas i länsprogrammet.

B. 15.4 Investeringarnas regionala fördelning

Planeringsunderlag

Till grund för redovisningen och prioriteringen av kommunernas/kommunblockens investeringsbehov för perioden 1971–1975 ligger i huvudsak KELP 70.

Länsstyrelsen framhåller att kommunernas erfarenhet av ekonomisk långtidsplanering ännu är otillräcklig och att grundmaterialet bl. a. därför uppvisar en mindre god kvalitet.

I tabell B. 15:1 redovisas i sammandrag bostadbyggnadsbehovet enligt de kommunala bostadsbyggnadsprogrammen samt landstingets och primärkommunernas investeringsbehov. Primärkommunernas investeringar har fördelats på huvudtitlar enligt K-planen. I redovisningen ingår inte samtliga kommunala investeringar. Exempelvis innefattas inte exploateringsinvesteringar i anslutning till bostadsbyggandet i redovisningen. Vidare har i huvudsak endast medtagits projekt som har kostnadsberäknats till minst 100 000 kr. Totalt för länet uppgår de primärkommunala investeringsbehoven med dessa begränsningar till ca 830 milj. kr. Bostadsbyggnadsbehovet anges i de kommunala bostadsbyggnadsprogrammen till 23 290 lägenheter exkl. Lerums kommun och Surte kommunblock. Enligt länsbostadsnämndens bedömningar uppgår bostadsbyggnadsbehovet i hela länet till 20 500 lägenheter.

Drygt hälften eller 56 % av de primärkommunala investeringsbehoven faller på huvudtitlarna 5 (industriell verksamhet) och 6 (undervisning och annan kulturell verksamhet).

Kommunerna/kommunblocken uppvisar sinsemellan varierande investeringsbehov. Exempelvis faller 15 % av Vänersborgs kommunblocks redovisade behov på huvudtitel 6 (undervisning och annan kulturell verksamhet) medan motsvarande andel för Lerums kommun är 48 %.

Av landstingets investeringar faller drygt hälften på Borås kommunblock.

Remissyttranden. Ett antal kommuner kräver bättre överensstämmelse mellan de senaste kommunala planerna och länsprogrammet. Bl a. framhåller *Borås kommunblock* vikten av kontinuerliga kontakter mellan kommunala och regionala organ i investeringsfrågor. *Bengtsfors* och *Tranemo kommunblock* samt *Melleruds kommun* kräver att landstinget även skall beakta de mera perifert belägna kommunerna i sina planer.

Regionalpolitisk prioritering

Vid prioriteringarna, såväl den sektoriella som den regionalpolitiska, har tillämpats regeln att 60 % av investeringsbehovet har hänförts till prioritetsgrupp I och 20 % till vardera prioritetsgrupperna II och III. Undantag gäller för bostadssektorn där 1969 års ram har bildat underlag för prioritetsgrupp I.

Länsstyrelsen framhåller att de gjorda prioriteringarna tills vidare bör ses som ett diskussionsunderlag inför nästa planeringsomgång. En korrekt prioritering förutsätter enligt länsstyrelsen god kännedom om behovet inom olika sektorer. Detta kan uppnås först efter upprepade prioriteringsdiskussioner mellan berörda myndigheter.

Utfallet av länsstyrelsens prioritering åskådliggörs av cirkeldiagrammen i figurerna B.15:1 och B.15:2. Cirklarnas ytor är proportionella mot de redovisade bostadsbyggnads- resp. investeringsbehoven. I fråga om prioriteringen av bostadsbyggnadsbehovet ingår Lerums kommun och Surte kommunblock i sammandraget avseende Göteborgsregionen.

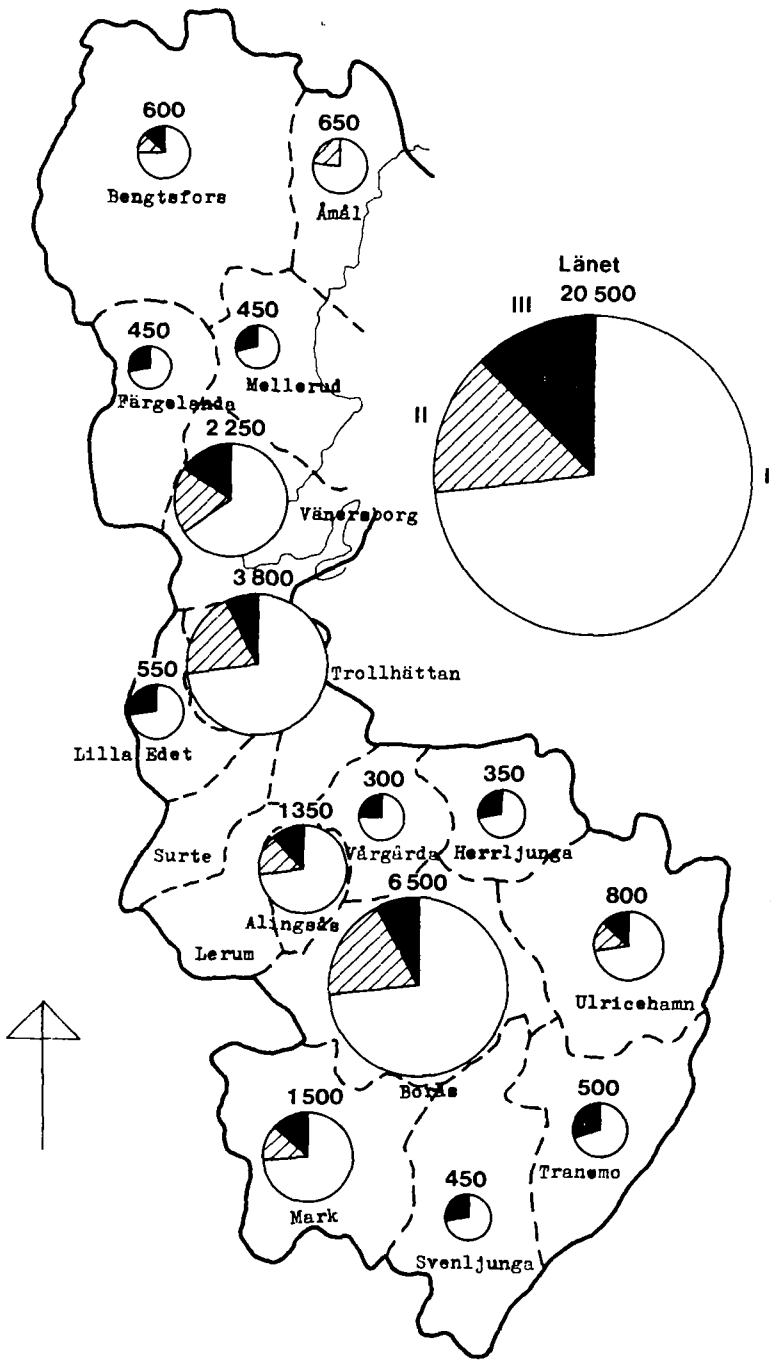
Remissyttranden. Drygt *hälften av kommunerna* uttrycker otillfredsställelse med prioriteringen av bostadsbyggandet. Bl. a. framhålls att det inte står i överensstämmelse med kommunernas behov eller med den regionalpolitiska målsättningen i övrigt. Vidare påtalar ett antal kommuner risken för att en liten tilldelning av bostadskvot hämmar industriutvecklingen. *Lilla Edets kommun* framhåller att prioriteringarna i länsprogrammet inte får förhindra en god spontan utveckling. Handlingsprogrammet måste vara flexibelt och revideras vid behov. *Surte kommunblock* hävdar att den kommunala självstyrelsen inte bör ifrågasättas genom en detaljerad statlig sektoriell styrning.

Tabell B. 15:1 Kommunala investeringar perioden 1971–1975 i projekt om 100 000 kr. eller mer med fördelning på huvudtitlar i tusentals kr., bostäder i antal lägenheter

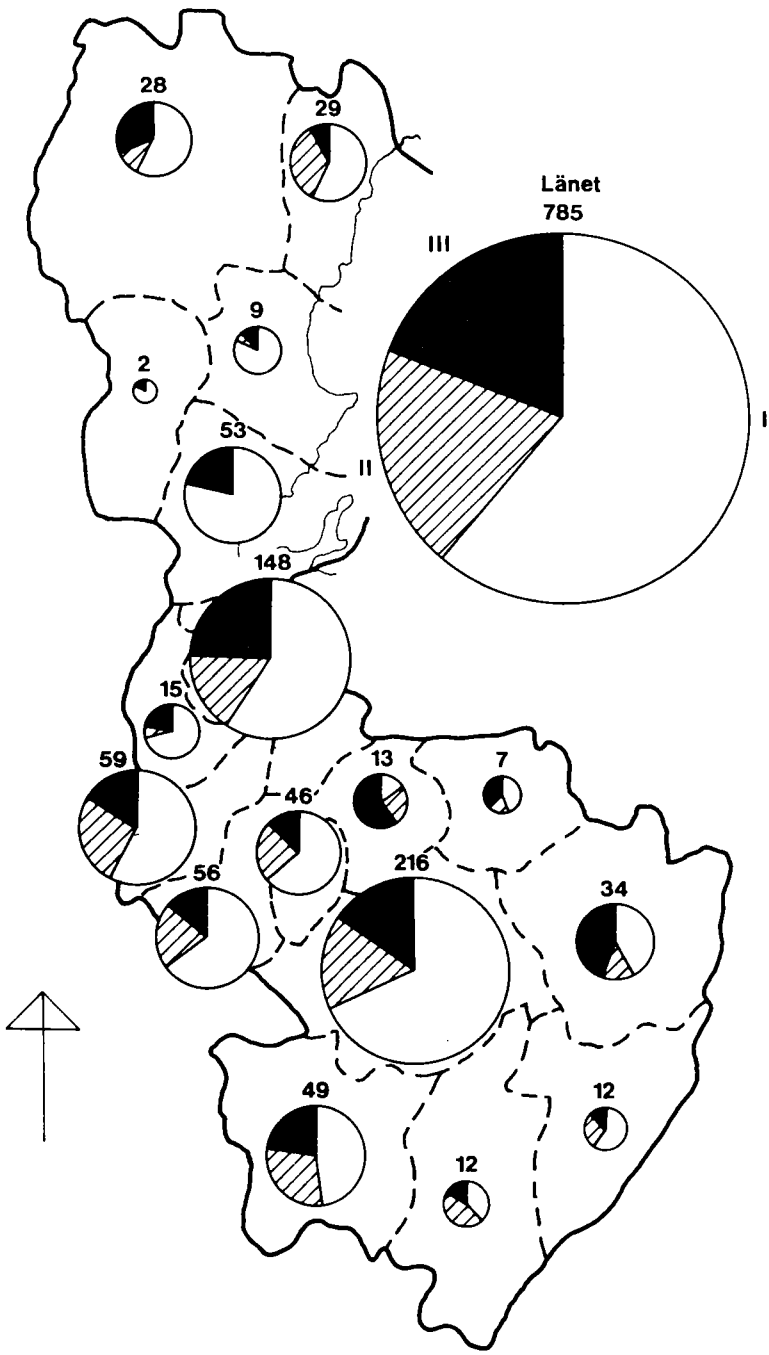
Kommun/ Kommunblock	Huvudtitel									Bostäder	Landstinget
	0-1	2	3	4	5	6	7	8	0–8		
Åmål	2 500	–	9 500	232	6 599	4 345	6 280	–	29 456	650	1 100
Bengtsfors	300	300	6 675	300	11 285	4 250	5 960	–	29 070	700	200
Färgelanda	–	100	460	–	950	–	460	–	1 970	460	900
Mellerud	515	–	5 505	–	1 210	1 325	1 150	–	9 705	450	–
Vänersborg	300	6 065	15 830	–	22 615	8 235	2 850	–	55 895	2 700	24 700
Trollhättan	200	17 150	26 191	2 000	39 622	52 270	14 780	–	152 213	3 800	18 400
Lilla Edet	–	–	650	–	6 800	1 000	6 080	–	14 530	675	–
Surte	300	5 000	12 805	–	13 855	22 932	4 850	–	59 742	–	6 000
Lerum	2 400	–	3 042	–	19 927	27 206	3 577	–	56 152	–	–
Alingsås	500	–	12 863	–	17 813	7 668	6 945	–	45 789	1 350	15 900
Vårgårda	–	3 000	4 240	–	1 165	2 734	2 190	–	13 329	355	–
Herrljunga	–	–	4 470	–	1 540	–	900	–	6 910	360	–
Svenljunga	–	–	1 600	–	3 327	3 539	3 560	–	12 026	575	–
Ulricehamn	–	–	7 938	–	11 195	6 750	6 360	–	32 243	815	6 700
Tranemo	–	–	700	–	8 217	1 355	1 660	–	11 932	650	–
Mark	320	2 200	5 350	–	19 444	17 835	4 478	–	49 627	1 750	7 100
Borås	–	31 976	67 890	–	52 449	61 169	36 975	–	250 452	8 000	156 800
Kommunblockslänet	6 835	66 291	184 584	2 532	238 013	222 613	109 052	–	829 920	23 290	237 800

Titelkod

0-1 Centralförvaltning, rätts- och samhällsskydd samt folkbokföring och beskattning
2 Fastighetsförvaltning och bostadsförsörjning
3 Byggnads- och planväsen, gatu- och parkförvaltning sport och friluftsliv
4 Hamnar, kommunikationer och näringsliv
5 Industriell verksamhet
6 Undervisning och annan kulturell verksamhet
7 Socialvård och socialförsäkring
8 Hälso- och sjukvård

Figur B.15:1 Regionalpolitisk prioritering av primärkommunernas bostadsbyggnadsbehov för perioden 1971–1975, antal lägenheter

Figur B.15:2 Regionalpolitisk prioritering av primärkommunernas investeringsbehov för perioden 1971–1975, miljontals kr.

B.16 Skaraborgs län

B.16.1 Synpunkter på uppläggningen av planeringsverksamheten

Länsstyrelsen anför att arbetet med länsplanering 1967 och länsprogram 1970 har varit av försökskaraktär. Erfarenheterna från detta arbete bör kunna utnyttjas i den förväntade nya planeringsomgången så att denna kan genomföras på ett bättre sätt än tidigare.

De synpunkter och förslag som redovisas i länsprogrammet anser länsstyrelsen vara väl förankrade i länet. Särskilt har ställningstagandena i de blockövergripande frågorna – främst frågan om ortsklassificeringen – framkommit som ett resultat av en långvarig och genomgripande debatt i vilken samtliga kommuner har deltagit.

B.16.2 Utgångspunkter för programformuleringen

Planeringsnivå

Folkmängden i kommuner/kommunblocken åren 1965 och 1970 samt länsstyrelsens förslag till planeringsnivå för år 1980 redovisas i följande tabell.

Kommun/Kommunblock	Faktisk folkmängd		Planeringsnivå
	1965	1970	1980
Grästorp	5 598	5 289	4 360
Vara	23 946	22 933	20 280
Lidköping	33 429	34 987	39 100
Götene	12 177	11 936	13 100
Skara	16 222	16 901	17 800
Falköping	33 270	32 755	36 000
Habo	9 379	9 624	10 100
Tidaholm	12 767	12 701	12 000
Hjo	7 367	7 352	7 500
Tibro	9 746	10 213	11 700
Karlsborg	9 063	8 438	7 540
Skövde	40 796	43 625	52 000
Töreboda	10 872	10 214	10 900
Mariestad	22 806	24 794	27 000
Gullspång	6 867	7 032	7 000
Kommunblockslänet	254 305	258 794	276 380

Länsstyrelsen har i förslaget till planeringsnivå för kommunblocken utgått från prognos 2 i länsplanering 1967. Denna prognos utgör också befolkningsramvärden i målsättningen. Vissa justeringar har företagits med hänsyn till ändringar i kommunblocksindelningen. För år 1980 anger prognos 2, efter nämnda justering, en folkmängd i kommunblockslänet av 273 900 personer. Befolkningsutvecklingen fram till år 1970 överensstämmer tämligen väl med den prognoserade för länet som helhet.

I Mariestads kommun har dock en kraftig befolkningsökning ägt rum och folkmängden överstiger redan nu målsättningen för år 1980. På grund därav har länsstyrelsen höjt befolkningsmålsättningen år 1980 för Mariestad med 2 500 personer. Även i en del andra kommunblock har den faktiska utvecklingen hittills mer eller mindre starkt avvikit från den utveckling som anges i prognos 2. Med hänsyn till att en ny planeringsomgång snart påbörjas, varvid nya prognoser kommer att utarbetas, anser länsstyrelsen det inte vara befogat att nu företa justeringar av befolkningsmålsättningen för ytterligare kommuner/kommunblock.

Remissyttranden. Flertalet remissinstanser ansluter sig till länsstyrelsens förslag till planeringsnivå. *Hjo kommun* föreslår en uppjustering av planeringsnivån för länet med något 10 000-tal personer. *Vara kommunblock* anser att blockets nuvarande folkmängd bör vara planeringsnivå. *Tidaholms* och *Habo kommunblock* anser en viss uppjustering av planeringsnivån vara motiverad. *Skövde kommun* anför att kommunen i sin planering räknar med en folkmängd år 1980 på 54 600 personer, och *Gullspångs kommun* pekar på att i den kommunala planeringen uppgår målsättningen år 1980 till 8 000 personer.

Ortsklassificering

Länsstyrelsen framhåller att den redan i länsplanering 1967 uttalade att en satsning borde ske på uppbyggnaden av en attraktiv stadsregion i länet med Skövde som centrum. Länsstyrelsen står fast vid detta och föreslår att Skövderegionen klassificeras som storstadsalternativ. I regionen inräknas även Skara, Tidaholm och Tibro, vilka ligger inom en 3-milsradie från Skövde. Länsstyrelsen anser att Skövderegionens läge vid de stora förbindelselederna mellan Stockholm och Göteborg innebär goda förutsättningar för expansion. Kommunikationerna – både inom länet och med andra delar av landet – är goda. E 3 och Västra stambanan, som båda genomkorsar länet, medför korta restider både till Stockholm och Göteborg. Ett flygfält för reguljär linjetrafik utanför Skara planeras. Det stora befolkningsunderlaget, omkring 120 000 personer inom en 3-milsradie från Skövde, skapar en stor arbetsmarknad och förutsättningar för ett stort utbud av olika typer av service.

Som regionala tillväxtcentra föreslår länsstyrelsen Lidköping, Mariestad och Falköping. Dessa orter har en väl utvecklad service som utnyttjas även av befolkningen utanför den egna kommunen. Förutom kommersiell service finns gymnasium, sjukhus, distriktslantmätare och domsaga i var och en av orterna.

Länsstyrelsen har som mål att även Vara på sikt skall utvecklas till ett regionalt tillväxtcentrum.

Centralorterna i de kommuner/kommunblock som inte föreslagits som storstadsalternativ eller regionala tillväxtcentra bör kallas kommuncentra. Med kommuncentrum menar länsstyrelsen detsamma som benämningen

övrig ort enligt inrikesdepartementets anvisningar.

Sammanfattningsvis innebär länsstyrelsens förslag till ortsklassificering följande.

Storstadsalternativ	Skövderegionen (Skövde, Skara, Tibro, Tidaholm)
Regionala tillväxtcentra	Lidköping, Mariestad, Falköping, Vara (på sikt)
Kommuncentra	centralorterna i övriga kommuner/kommunblock

Remissyttranden. *Landstinget* och flertalet kommuner tillstyrker länsstyrelsens förslag till ortsklassificering. *Grästorps kommun* föreslår som alternativ en satsning på Lidköping, Mariestad och med tyngdpunkten förlagd till Skövde. *Skara kommun* förordar "bandstadsalternativet Skövde–Skara–Lidköping" som storstadsalternativ. Om inte bandstadsalternativet accepteras bör Skara klassificeras som regionalt tillväxtcentrum. *Mariestads kommun* hävdar att femstadsalternativet Skövde, Mariestad, Skara, Lidköping och Falköping bör utgöra storstadsalternativ. Några kommuner understryker att klassificeringen inte får medföra omlokaliseringar av redan etablerade verksamheter och att satsningar i Skövde inte får ske på bekostnad av utvecklingen i andra orter i länet.

B.16.3 Sysselsättningspolitiska åtgärder

Bakgrund

Av länsprogrammets redovisning av näringslivsstrukturen framgår att jord- och skogsbruk har relativt stor betydelse från sysselsättningssynpunkt. Av den förvärvsarbetande befolkningen år 1965 var i länet 22 % sysselsatt i nämnda näringsgren mot 12 % i hela riket. Industrins andel av de förvärvsarbetande var i länet densamma som riksgenomsnittet medan servicenäringarna var underrepresenterade.

Enligt arbetskraftsundersökningarna (AKU) som refereras i länsprogrammet minskade antalet sysselsatta inom jord- och skogsbruk i länet under åren 1966–1969 med 6 000 personer. Antalet sysselsatta inom industrin ökade med 800 personer medan för servicenäringarna noteras en minskad sysselsättning. Länsstyrelsen betonar osäkerheten i materialet och framhåller att utvecklingen inom servicenäringarna torde ha underskattats i undersökningen. Enligt industristatistiken ökade antalet industrisysselsatta i länet mellan åren 1962 och 1968 med ca 3 600 personer. Under åren 1969–1970 ökade, enligt en enkät av länsstyrelsen, antalet sysselsatta ytterligare.

Enligt prognos 2 i länsplanering 1967 beräknas antalet sysselsatta inom jord- och skogsbruket under 1970-talet minska med drygt 8 000 personer, medan antalet sysselsatta inom industri och byggnadsverksam-

het beräknas öka med ca 5 000 personer och inom servicenäringarna med drygt 7 000 personer.

Länsstyrelsen har gjort vissa beräkningar över arbetskraftens yrkes- och utbildningsstruktur i länet. Enligt dessa beräkningar karakteriseras utbildningsstrukturen jämfört med riksgenomsnittet av relativt stor överrepresentation av personer med enbart folkskole- eller fortsättningsskoleutbildning. I fråga om yrkesstrukturen är yrken inom lantbruk och tillverkningsindustri överrepresenterade medan serviceyrkena samt natur- och samhällsvetenskapliga yrken är starkt underrepresenterade. Ställes det förväntade utbudet av arbetskraft år 1980, fördelat efter utbildningskategorier, mot efterfrågan under 1970-talet med oförändrad utbildningsstruktur erhålls, enligt länsstyrelsen, ett närmast "chockartat" överbud på utbildad arbetskraft medan även överefterfrågan på arbetskraft med låg utbildning likaledes blir mycket kraftig.

Denna strukturskillnad i utbud och efterfrågan belyser den förvandling av näringslivets arbetskraftsefterfrågan som är på gång och den strukturförändring inom näringslivet som hittills endast påbörjats. De sysselsättningsskapande åtgärderna får, framhåller länsstyrelsen, mot denna bakgrund i hög grad inriktas på åtgärder av kvalitativ och ej enbart kvantitativ natur. Ett tekniskt och administrativt mera avancerat näringsliv måste utvecklas. I annat fall kommer en hittills märkbar tendens till svårigheter att inom länet behålla kvalificerad arbetskraft och inflyttning av mindre kvalificerad sådan att fortsätta.

Allmänna åtgärder

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram.

En angelägen uppgift är att skapa arbetstillfällen för den alltmer välutbildade arbetskraften. Förslaget till ett storstadsalternativ i länet tillmäts därför stor betydelse. Förutom de direkta lokaliseringar av statlig förvaltning, eftergymnasial utbildning etc. som detta bör föra med sig får det även till följd att länets attraktivitet ökar för stabsfunktioner inom näringslivet, såsom teknisk utveckling, marknadsföring m. m. samt konsultverksamhet.

Angelägenheten av att i större utsträckning än hittills ge kvinnorna ökade möjligheter att komma ut i förvärvslivet stryks under, och vidgade möjligheter till barntillsyn bör därför tillskapas.

Länsstyrelsen bedömer att de små orterna är mindre attraktiva för industriell verksamhet, utom för sådan verksamhet som kräver tillgång till närbelägna råvaror. Det anses därför vara mer rationellt och realistiskt att stärka befintligt näringsliv på större orter än att sträva efter att till mindre orter söka lokalisera industriföretag. Pendling till större industriorter bör underlättas för att göra det möjligt för människor att bo kvar i en liten ort.

Med hänsyn till att länet i hög grad är småföretagsbetonat anser länsstyrelsen att vissa åtgärder bör företas i företagareföreningens, näringsrådets och länsstyrelsens regi för att tillgodose behovet av

konsulttjänster inom områdena organisation, administration och marknadsföring.

Företagareföreningens låneverksamhet bör successivt byggas ut. Information om länets lokaliseringsförutsättningar bör förstärkas. Även kontakterna mellan näringslivet, kommunerna och regionala organ bör än mer förbättras.

I konkreta lokaliseringsfrågor kommer länsstyrelsen att verka för att de lokaliseringspolitiska medlen utnyttjas. Lokaliseringsstöd bör därvid kunna utgå till företag även i Skaraborgs län.

Utbyggnaden av Trollhätte kanal och förstärkningen av isbrytarberedskapen i Vänern framhålls som angelägna. Utredningen om utbyggnad av Ranstadsverket bör påskyndas.

Råvarutillgångarna i länet bör undersökas och inventeringarna läggas till grund för ett industristimulerande handlingsprogram. Ansträngningarna att lokalisera livsmedelsindustrier till de västra och sydvästra delarna av länet bör intensifieras.

Åtgärder i syfte att stimulera till förbättrad kommunal planering och markberedskap bör vidtagas. Den av länsstyrelsen bedrivna fysisk-ekonomiska länsinventeringen tjänar syftet att underlätta kommunernas översiktliga planering. Länsstyrelsen föreslår vidare att möjligheterna till samverkan mellan industrier prövas. På sikt bör inom varje kommun etableras industriella centra.

Kommunikationernas betydelse för näringslivets utveckling framhålles av länsstyrelsen. En länsflygplats bedöms vara avgörande för vissa verksamheters lokalisering, och därför förordas att en flygplats för reguljär linjetrafik snarast byggs ut i länet. Vidare slår länsstyrelsen fast att E 3 i sin nuvarande huvudsakliga sträckning bör byggas ut till allt högre standard. En utbyggnad av riksväg 44 anses motiverad med hänsyn till satsningarna i Brofjorden och i Trestadsområdet. En väg mellan Falköping och Vårgårda anses nödvändig för att förbättra förbindelserna mellan de östra delarna av länet och Göteborgsregionen.

Möjligheterna att utveckla turismen och det rörliga fritidslivet bör tillvaratas bl. a. genom kommunal samplanering. Främst gäller detta områdena kring Tiveden, Kållandsö, Kinnekulle och Hökensås.

Selektiva åtgärder

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram.

Skövde föreslås som lokaliseringsort för utflyttad central statlig förvaltning samt eftergymnasial utbildning. Den industriella strukturen behöver differentieras och den industriella miljön förbättras.

Mariestad bör få en bättre differentiering genom lokalisering av mindre och medelstora industrier. Vidare bör delar av huvudkontorsfunktioner förläggas till de stora industrier som finns på orten.

Lidköpings roll som industricentrum i länet bör utvecklas. Särskilt bör funktioner utöver tillverkningsleden i företagen kunna förläggas till orten i högre grad än som nu är fallet.

Falköping domineras av textil- och konfektionsindustrin. Särskilda lokaliseringspolitiska åtgärder måste därför vidtagas, som syftar till en differentiering av näringslivet och förbättrad expansion inom industrin.

Till Skara bör verksamheter med anknytning till jordbruket även fortsättningsvis lokaliseras.

Vara har en hög andel jordbrukssysselsatta och en negativ befolkningsutveckling. Åtgärder måste därför vidtas för att differentiera näringslivet och öka sysselsättningen inom den industriella sektorn. I vissa fall bör lokaliseringsstöd kunna utgå vid företagsetablering. En översiktlig utvecklingsplanering bör komma till stånd i blocket. Kommunikationerna i blocket bör förbättras för att underlätta pendling mellan industriorterna i blocket och öka möjligheterna till företagssamverkan. Vara äger förutsättningar att utvecklas som centrum för distributionsföretag inom Västsverige.

Tidaholm. Åtgärder i syfte att tillföra staden mindre och medelstora företag som komplement till de befintliga större företagen samt ökade sysselsättningsmöjligheter för kvinnor bör vidtas.

Karlsborg bör i samband med ny- eller omlokaliseringar av militär och civilmilitär verksamhet bli lokaliseringsort för sådan verksamhet. En industriell utveckling och differentiering av näringslivet är önskvärd, varvid även sysselsättningsbehovet för kvinnlig arbetskraft bör beaktas. Karlsborgs möjligheter inom turistnäringen bör tillvaratas och orten bör utvecklas till en basort för denna näring i området.

Tibro bör få olika former av serviceföretag för utvecklingsarbete inom möbeltillverkningen.

Beträffande Grästorp, Götene, Habo, Hjo, Töreboda och Gullspång är länsstyrelsen beredd att stödja den pågående industriella utvecklingen eller lokala initiativ för att främja en sådan utveckling.

Remissyttranden. Remissinstanserna instämmer i länsstyrelsens förslag.

B.16.4 Socialpolitiska åtgärder

Sysselsättningsskapande åtgärder av temporär natur.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram.

På grund av de korta avstånden mellan tätorterna i länet anser länsstyrelsen att några särskilda åtgärder inte behövs för att övergångsvis skapa arbetstillfällen i glesbygdsområdena. Genom förbättrade kommunikationer bör glesbygdsbefolkningen ges möjligheter att arbeta i tätorterna. Möjligheter bör prövas att bereda äldre personer sysselsättning vid exempelvis anläggningar för fritidsändamål.

Remissyttranden. *Landstinget* framhåller att det under år 1972 kommer att ta ställning till ett förslag om dimensionering av de skyddade verkstäderna i länet.

Åtgärder för att trygga serviceförsörjningen.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. Enligt utredningar som länsstyrelsen har företagit kan i stort sett hela länets befolkning nå en ort med minst 1 000 invånare på mindre än 20 minuter med personbil. Om ett ändamålsenligt kollektivtrafiksystem utformas gäller restidsavståndet även den del av befolkningen som är beroende av sådana trafikmedel. Länsstyrelsen anser att strävan bör vara att i framtiden behålla den service som fanns i kommunernas centralorter före kommunblockssammanläggningarna. Länsstyrelsen föreslår att åtgärder vidtas för att få till stånd ett integrerat transportsystem för den kollektiva persontrafiken i länet.

Det lokala vägnätet bör förbättras med ledning av de planer för kollektivtrafiken som utarbetas.

Remissyttranden. I remissyttrandena framhålls ytterligare behovet av goda kommunikationer och förbättringar av vägnätet. I några kommuner har trafikförsörjningsplaner upprättats.

B. 16.5 Investeringarnas regionala fördelning

Planeringsunderlag

Redovisningen av kommunernas/kommunblockens investeringsbehov åren 1971–1975 bygger i huvudsak på KELP 70 medan prioriteringarna har baserats på uppgifterna i KELP 69 avseende perioden 1970–1975. Enligt länsstyrelsen ger KELP 70 en mer realistisk bild av kommunernas investeringsbehov än KELP 69. Detta beror bl. a. på att planeringsperioden är kortare i KELP 70. Emellertid kvarstår enligt länsstyrelsen alltjämt vissa brister i materialet. Sålunda avtar t. ex. investeringsbehoven mot planeringsperiodens slut. Länsstyrelsen betonar att jämförelser mellan KELP 69 och KELP 70 i vissa fall inte kan göras på grund av bl. a. kommunsammanläggningen.

I tabell B.16:1 redovisas bostadsbyggnadsbehovet enligt de kommunala bostadsbyggnadsprogrammen samt landstingets och primärkommunernas investeringsbehov. I redovisningen ingår inte samtliga investeringsslag. Exempelvis innefattas inte exploateringsinvesteringar i anslutning till bostadsbyggandet i redovisningen. Vidare ingår endast sådana projekt som har kostnadsberäknats till minst 100 000 kr.

Totalt för länet uppgår det primärkommunala investeringsbehovet med dessa begränsningar till ca 583 milj. kr. Bostadsbyggnadsbehovet i de kommuner som upprättar kommunala bostadsbyggnadsprogram anges till 15 677 lägenheter. Enligt länsbostadsnämndens bedömning uppgår bostadsbyggnads behovet i hela länet till 13 710 lägenheter.

Mer än hälften eller ca 52 % av de primärkommunala investeringsbehoven faller på huvudtitlarna 3 (byggnads- och planväsen, gatu- och parkförvaltning, sport och friluftsliv) och 5 (industriell verksamhet).

Kommunerna/kommunblocken uppvisar sinsemellan varierande in-

vesteringsbehov. Exempelvis faller 40 % av Falköpings kommunblocks investeringsbehov på huvudtitel 5 (industriell verksamhet) och 3 % på huvudtitel 6[1] (undervisning och annan kulturell verksamhet) medan motsvarande andelar för Skara kommun är 16 % resp. 40 %.

Av landstingets investeringar planeras ca 85 % äga rum i Skövde kommun.

Regionalpolitisk prioritering

Som nyss har nämnts ligger KELP 69 till grund för prioriteringarna. Länsstyrelsen har inte prioriterat investeringsbehovet i KELP 70 dels för att en omprioritering av tidsskäl inte har ansetts möjlig, dels därför att prioriteringen i så fall inte hade kunnat remissbehandlas av kommunerna.

Länsstyrelsen anser det dock sannolikt att en prioritering på grundval av KELP 70 inte skulle medföra några väsentligare förändringar av den erhållna fördelningsbilden. Länsorganen har i de sektoriella prioriteringarna följt regeln att till prioritetsgrupperna I, II och III hänföra resp. 60, 20 och 20 % av investeringarna, utom för bostadssektorn där investeringsramen för år 1969 har varit utgångspunkt för prioritetsgrupp I.

Den sektoriella prioriteringen har legat till grund för den regionalpolitiska prioriteringen. Länsstyrelsen har därvid endast gjort mindre omprioriteringar. Vid prioriteringen har beaktats målsättningen i länsplanering 1967 samt den gjorda ortsklassificeringen.

Länsstyrelsen påpekar att flera problem har uppstått vid prioriteringen när det har gällt att bl. a. undersöka om den sektoriella samordningen har varit tillfredsställande. Vidare betonar länsstyrelsen att den genomförda planeringen utgör försöksverksamhet och bl. a. bör ligga till grund för riktlinjerna för nästa planeringsomgång. För att investeringsplanerna skall kunna utgöra ett beslutsunderlag för eventuell ramfördelning mellan kommunerna/kommunblocken bör planerna enligt länsstyrelsen kompletteras med en totalekonomisk undersökning av investeringarnas konsekvenser på den kommunala ekonomin.

Utfallet av länsstyrelsens prioritering illustreras av cirkeldiagrammen i figurerna B.16:1 och B.16:2. Cirklarnas ytor är proportionella mot de redovisade bostadsbyggnads- resp. investeringsbehoven.

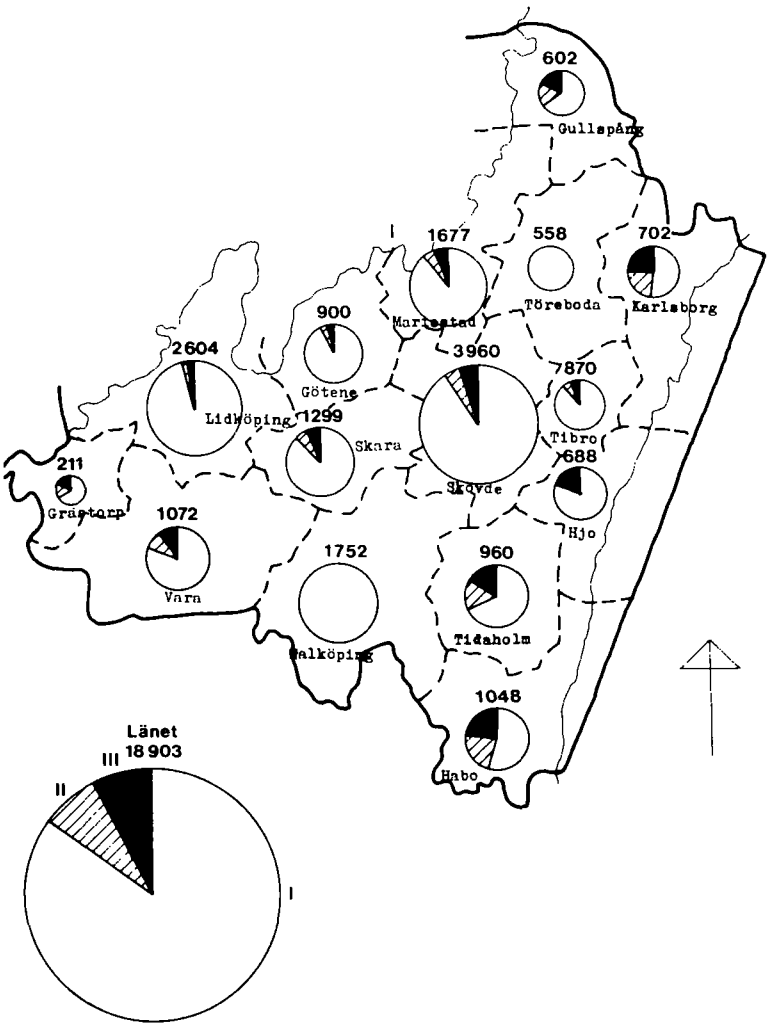
[1] Exkl. investeringar planerade av Falbygdens skolförbund.

Tabell B. 16:1 Kommunala investeringar perioden 1971–1975 i projekt om 100 000 kr. eller mer med fördelning på huvudtitlar i tusentals kr., bostäder i antal lägenheter

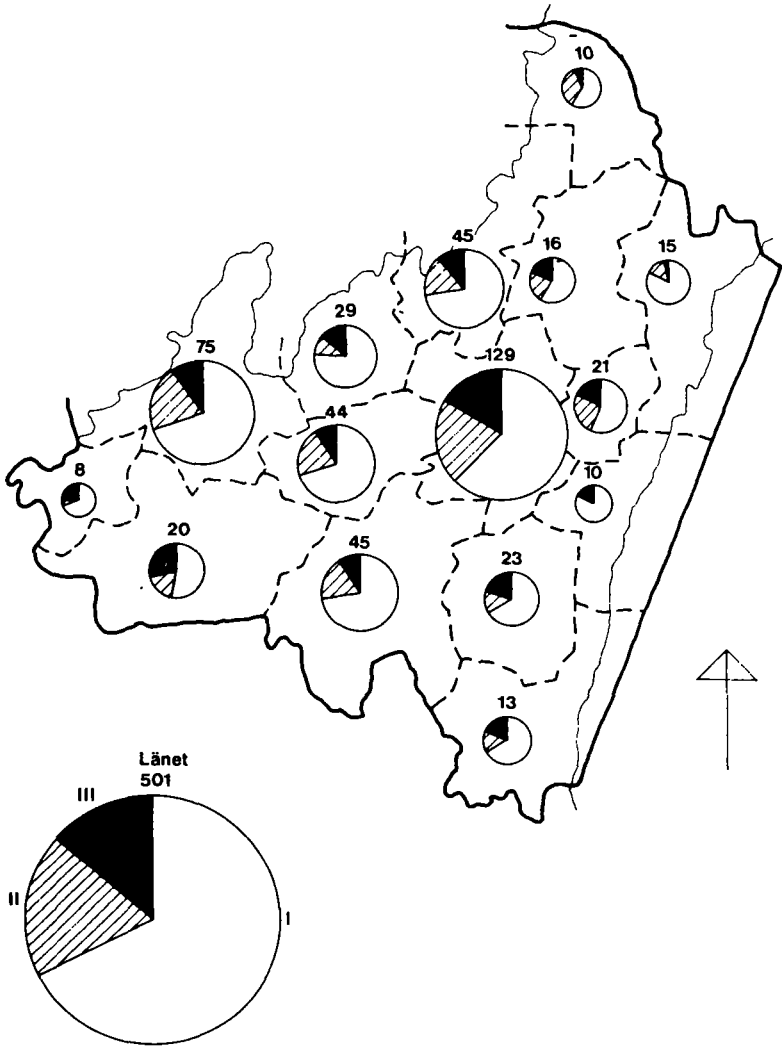
Kommun/ Kommunblock	Huvudtitel									Bostäder	Landstinget
	0–1	2	3	4	5	6	7	8	0–8		
Grästorp	–	760	900	–	815	2 905	2 000	–	7 380	175	–
Vara	1 000	3 173	3 640	–	8 265	–	2 439	–	18 517	805	1 245
Lidköping	300	9 060	21 000	700	15 150	30 750	11 150	–	88 110	2 200	850
Götene	–	9 855	1 975	–	6 595	1 155	900	–	20 480	650	–
Skara	2 500	1 350	11 690	–	7 075	20 397	7 450	–	50 462	957	5 225
Falköping	400	3 550	14 850	–	17 900	1 250	6 750	–	44 700	1 360	4 880
Habo	–	2 890	2 465	–	5 966	2 250	1 500	6 000	21 071	866	–
Tidaholm	–	702	7 665	–	10 842	4 265	8 275	–	31 749	800	1 850
Hjo	900	3 310	1 660	324	4 199	500	5 394	–	16 287	567	–
Tibro	–	4 900	6 785	–	2 775	5 150	3 025	–	22 635	690	–
Karlsborg	–	2 815	5 775	–	10 625	300	2 252	3 000	24 767	489	–
Skövde	120	11 044	26 486	–	46 521	43 338	15 754	–	143 263	3 620	171 230
Töreboda	–	200	1 663	–	2 995	6 205	600	3 400	15 063	480	900
Mariestad	–	5 690	9 932	986	24 573	21 625	3 000	–	65 806	1 520	15 485
Gullspång	100	–	2 450	–	6 050	1 000	2 700	–	12 300	498	–
Kommun-blockslänet	5 320	59 299	118 936	2 010	170 346	141 090	73 189	12 400	582 590	15 677	201 665

Titelkod

0–1 Centralförvaltning, rätts- och samhällsskydd samt folkbokföring och beskattning
2 Fastighetsförvaltning och bostadsförsörjning
3 Byggnads- och planväsen, gatu- och parkförvaltning, sport och friluftsliv.
4 Hamnar, kommunikationer och näringsliv
5 Industriell verksamhet
6 Undervisning och annan kulturell verksamhet
7 Socialvård och socialförsäkring
8 Hälso- och sjukvård

Figur B.16:1 Regionalpolitisk prioritering av primärkommunernas bostadsbyggnadsbehov för perioden 1970–1975, antal lägenheter

Figur B.16:2 Regionalpolitisk prioritering av primärkommunernas investeringsbehov för perioden 1970--1975, miljontals kr.

B.17 Värmlands län

B.17.1 Synpunkter på uppläggningen av planeringsverksamheten

Länsstyrelsen anser uppdraget att utarbeta regionalpolitiska handlingsprogram vara en angelägen uppgift och framhåller det värdefulla i att såväl länsstyrelsen som kommunerna genom länsprogrammet får ett utförligt material som underlag för sitt arbete. Det har dock inte varit möjligt att i denna första planeringsomgång åstadkomma ett detaljerat handlingsprogram som planmässigt anger ett önskat regionalt utvecklingsförlopp. Probleminventeringen och förslagen till sysselsättningsskapande och socialpolitiska åtgärder samt även kartläggningen av de offentliga investeringarnas regionala fördelning är emellertid ett avpassat underlag för regionalpolitiska ställningstaganden.

Den nuvarande planeringsmodellen bör enligt länsstyrelsens mening kunna utvecklas så att den bättre integrerar verksamhets-, resurs- och miljöplaneringen. Särskilt den ringa anknytningen till den fysiska planeringen är en brist. Länsstyrelsen stryker starkt under behovet av forskning för att förbättra och utveckla planeringssystem och planeringsmetodik.

Sammanfattningsvis anser länsstyrelsen att länsprogram 1970 utgör en värdefull och riktig utveckling av länsplaneringen och att det inom ramen för programarbetet har varit möjligt att i samarbete mellan kommuner och länsmyndigheter få fram och bearbeta ett mycket omfattande material till en samlad bild av de speciella problem som råder i olika delar av länet och även presentera förslag till åtgärder för en mera balanserad utveckling.

B.17.2 Utgångspunkter för programformuleringen

Planeringsnivå

I länsplanering 1967 delade länsstyrelsen in länets kommunblock i tre grupper

- naturliga växtcentra (Karlstad, Kristinehamn, Arvika, Säffle, Filipstad)
- bruksorter (Hagfors, Munkfors, Storfors, Grums och Forshaga)
- block där folkminskningen går så hastigt att den inte kan accepteras ur välfärdssynpunkt (Årjäng, Eda, Sunne, Torsby, Sysslebäck och Kyrkheden).

Enligt prognos 2 i länsplanering 1967 skulle folkmängden minska från 287 000 personer år 1965 till 285 600 år 1980. I målsättningen höjdes befolkningsramvärdena för år 1980 för blocken i den härovan sist nämnda gruppen med sammanlagt 4 100 personer. För Arvika- och Säffleblocken höjdes ramvärdena med vardera 1 000 personer och för Filipstadsblocket med 500. Sammanlagt angavs befolkningstalet år 1980 i målsättningen till 292 200 personer.

Den hittillsvarande utvecklingen visar att Karlstadsregionen har uppen-

bara svårigheter att hålla den optimistiska takten i expansionen enligt prognos 2. Östra Värmland (Kristinehamn, Filipstad, Storfors) har också haft en ogynnsammare utveckling än vad målsättningen gav uttryck åt, medan i västra Värmland (Arvika, Säffle, Årjäng, Eda) befolkningsminskningen har varit lägre än den årliga förändringen som förutsågs i målsättningen i länsplanering 1967. För norra Värmland överensstämmer takten i befolkningsutvecklingen relativt väl med den i målsättningen avgivna. Avvikelserna mellan prognos och faktisk utveckling har inte föranlett någon revidering av prognoserna, men förändringarna har observerats och så långt möjligt beaktats i länsprogrammets olika delar.

Som planeringsnivå har länsstyrelsen därför utgått från den målsättning som formulerades i länsplanering 1967.

I följande sammanställning visas dels den faktiska folkmängden åren 1965 och 1970, dels folkmängden enligt prognos 2 samt av länsstyrelsen antagen planeringsnivå för år 1980.

Kommunblock	Faktisk folkmängd		Prognos 2	Planeringsnivå
	1965	1970	1980	1980
Kristinehamn	27 700	27 900	30 500	30 500
Storfors	6 000	5 500	4 900	4 900
Filipstad	17 400	16 300	15 000	15 500
Karlstad/ Skoghall	78 100	83 200	107 900	107 900
Grums	9 900	10 400	10 400	10 400
Kil	7 800	8 300	7 900	7 900
Forshaga	9 500	9 500	7 800	7 800
Säffle	20 000	20 200	19 700	20 700
Årjäng	10 600	10 000	6 400	7 100
Eda	10 500	10 000	7 400	8 000
Arvika	28 400	27 400	24 400	25 400
Sunne	15 100	14 100	9 500	10 400
Torsby	11 300	10 400	7 000	7 800
Sysslebäck	5 300	4 400	2 300	2 900
Kyrkheden	7 600	6 900	4 800	5 300
Hagfors	15 400	14 800	14 200	14 200
Munkfors	6 100	5 700	5 500	5 500
Kommunblockslänet	286 700	285 000	285 600	292 200

Remissyttranden. Flertalet kommuner konstaterar att den faktiska folkmängdsutvecklingen något avviker från den prognoserade, men skillnaden bedöms vara så liten att den inte ger anledning till krav på omedelbar justering av prognoserna. *Forshaga, Årjäng, Eda* och *Torsby kommuner* kräver en höjning av planeringsnivån för deras del.

Andra utgångspunkter för programformuleringen

Utöver prognoser och målsättningar, som är den första utgångspunkten för länsprogrammet, anger länsstyrelsen ytterligare tre utgångspunkter.

Den andra utgångspunkten är att sysselsättningen, utöver det kvantitativa behovet som anges av prognoserna, även har en mycket väsentlig kvalitativ sida. Det är i och för sig inte tillräckligt att skapa ett visst antal arbetstillfällen, utan dessa måste ha en sammansättning som är anpassad till de olika grupperna i arbetskraften – t. ex. deras ålder och utbildning. Därför behövs en utjämning av yrkesverksamhetsgraderna och en ökad differentiering av näringslivet i länet och dess olika delar.

Den tredje utgångspunkten är att möjligheterna att skapa allsidigt sammansatta arbetsmarknader är begränsade. Det innebär att kraven på valfrihet i yrkesvalet måste tillgodoses inom ramen för större gemensamma arbetsmarknadsområden med goda pendlingsmöjligheter.

Den fjärde utgångspunkten är kraven på servicestrukturens utformning och uppbyggnad. För länets del innebär detta ett understrykande av behovet av en viss koncentration av servicen på olika nivåer till välutrustade serviceorter för länsservice, regional service och lokal service.

Ortsklassificering

Behovet av en ortsklassificering som underlag för regionalpolitiska beslut har, framhåller länsstyrelsen, i väsentliga delar helt verifierats vid remissbehandlingen av det preliminära förslaget. Länsstyrelsen anser dock att det f. n. finns väsentliga brister i teorin för en ortsklassificering och i möjligheterna att finna tillräckligt med relevanta underlagsdata.

Vid klassificeringen har länsstyrelsen utgått från den gruppering och prioritering som gjordes vid arbetet med länsplanering 1967. Vidare utgångspunkter för klassificeringen har varit att möjligheterna att skapa allsidigt sammansatta arbetsmarknadsområden med goda pendlingsmöjligheter samt behovet av en viss koncentration av servicen på olika nivåer till välutrustade serviceorter för länsservice, regional service och lokal service.

Den av länsstyrelsen föreslagna ortsklassificeringen innebär följande.

Storstadsalternativ	Karlstadsregionen (Karlstad, Hammarö, Kil, Forshaga och Grums)
Regionala tillväxtcentra	Arvika (med Eda), Säffle, Kristinehamn (med Storfors), Filipstad, Hagfors (med Munkfors och Kyrkheden)
Serviceorter	Årjäng, Sunne, Torsby, Sysslebäck

Inom länet uppfyller endast Karlstadsregionen de krav som ställs på ett storstadsalternativ. Regionen utgör en funktionell enhet med en gemensam arbetsmarknad. Området med i dag omkring 110 000 invånare har en spontan växtkraft.

I Karlstad uppfylls kraven på ett brett samhälleligt och kommersiellt serviceutbud, bra kommunikationer och en väldifferentierad arbetsmarknad – alltsammans enligt länsstyrelsen av väsentlig betydelse för

regionens förmåga att dra till sig verksamheter som traditionellt hör hemma i storstadsområdena.

Kommunerna har gemensamt inventerat fysiska och ekonomiska förutsättningar för att åstadkomma en effektivt fungerande region för 135 000 invånare år 1980 och 180 000 år 2000.

Beträffande de regionala tillväxtcentra framhåller länsstyrelsen att i första hand Kristinehamn med Storfors, Arvika med Eda samt Säffle kommer i fråga för denna ortskategori. Vidare klassificeras även Filipstad samt Hagfors med Munkfors och Kyrkheden som regionala tillväxtcentra i östra respektive norra delen av länet. Hagfors anses med hänsyn till sin befolkningsstorlek och industrisysselsättning vara den dominerande orten i norra Värmlands splittrade tätortsstruktur. I fråga om serviceorterna betonar länsstyrelsen att Torsby intar en särställning och att beteckningen servicebasort riktigare beskriver Torsbys speciella ställning.

R e m i s s y t t r a n d e n. I inget fall har remissinstanserna vänt sig mot att en ortsklassificering har utförts. Flera remissinstanser understryker behovet av en ortsindelning. *Torsby kommun* uttalar emellertid en viss skepsis till uttrycket klassificering, vilket anses innebära en värdering som längre ned på skalan ger uttryck för sämre kvalitet och status. *Årjängs kommunblock* redovisar liknande invändningar mot det i det preliminära förslaget använda begreppet stödjepunkt, som har en stark negativ klang och därför kan ha en ogynnsam effekt. *Torsby kommun* anser vidare att det saknas klara kriterier för hur orterna skall klassificeras med påföljd att länsstyrelsernas bedömningar blir avgörande. Bland remissvaren råder fullständig enighet om att Karlstadsregionen bör utpekas som storstadsalternativ. Likaså stöds förslaget om regionala tillväxtcentra helt av remissinstanserna. Beträffande klassificeringen av Hagfors som regionalt tillväxtcentrum framhåller samarbetsnämnden i *Hagfors kommunblock* samt *Uddeholms AB (UHB)* att det inte får råda någon tvekan om målsättningen för Hagfors. Samhället måste enligt UHB med kraft engagera sig i att förbättra strukturen i Hagfors och UHB säger sig vara berett att medverka härtill. *Säffle kommun* framhåller liksom *Åmåls kommun*, i ett likalydande yttrande, den ömsesidiga samhörigheten mellan Åmål och Säffle och hävdar att regionen bör kunna utvecklas och Säffle-Åmål accepteras som ett tvåkärnigt centrum även om länsgränsen bibehålls tills vidare. Beträffande klassificeringen av serviceorterna har invändningar redovisats från orterna i norra delen av länet. Argumenteringen går härvid ut på att de i stället bör klassificeras som regionala tillväxtcentra. *Sunne kommun* vänder sig med skärpa mot klassificeringen eftersom den inte anses rättvis. Hagfors, Torsby och Sunne bör klassificeras som likvärdiga. Även *Rottneros AB* anser att Sunne bör vara regionalt tillväxtrum. De starkaste invändningarna mot klassificeringen framförs av *Torsby kommun* som hävdar att både Torsby och Hagfors bör betecknas som regionala tillväxtcentra om hänsyn skall tas till det befintliga serviceutbudet. I annat fall bör båda orterna klassificeras som serviceorter.

L ä n s s t y r e l s e n s k o m m e n t a r. Beträffande Torsby, Sunne

och Årjäng framhåller länsstyrelsen att centralorterna har en begränsad andel av folkmängden i området och att den industriella basen är svag. Torsby intar dock en särställning genom sin allsidiga service. Nylokaliseringar är nödvändiga om dessa serviceorter inom överskådlig tid skall kunna bli självgenererande och orterna på sikt bli klassificerade som regionala tillväxtcentra.

B.17.3 Sysselsättningspolitiska åtgärder

Bakgrund

Av länsprogrammet framgår att år 1965 sysselsattes inom industrin i länet 43 400 personer, inom servicenäringarna 45 700 och inom jord- och skogsbruk ca 20 000 personer.

Inom industrin är verkstadsindustrin den största branschen, men de näst största industrigrenarna, skogsindustri samt järn- och stålverk, är avsevärt starkare representerade i länets industri än genomsnittligt för riket.

Enligt prognos 2 i länsplanering 1967 beräknas antalet sysselsatta inom jord- och skogsbruk komma att minska med ca 16 000 fram till år 1980. För servicenäringarna förutses en fortsatt expansion och även för industrin antas en viss ökning. Totalt beräknas dock antalet sysselsatta mellan åren 1965 och 1980 komma att minska med 8 000 personer. För att realisera den målsättning som angavs i länsplaneringen krävs ytterligare 3 000 arbetstillfällen utöver vad prognosen anger.

Möjligheterna att regionalt åstadkomma en lämplig sysselsättningsstruktur kommer mer än tidigare att påverka flyttningsrörelser och befolkningsutveckling. Den interregionala utjämningen av välfärden förutsätter bl. a. en utjämning av yrkesverksamhetsgraderna.

Länsstyrelsen berör problemen med de ensidiga bruksorterna (Hagfors, Munkfors, Storfors, Lesjöfors, Forshaga/Deje och Grums) vilka domineras av ett enda företag. Om en väsentlig differentiering och framförallt ökad kvinnlig sysselsättning inte kan uppnås finns enligt länsstyrelsens mening anledning betvivla att varaktig balans kan åstadkommas på arbetsmarknaden i dessa orter. En del större företag har som mål att på bred front söka göra en kvinnlig inbrytning på traditionellt manliga områden vid de olika bruken. I vissa fall kan ökad pendling bidra till att lösa differentieringsproblemen, men även lokaliseringsåtgärder måste sättas in.

Sysselsättningen har också en kvalitativ dimension. Balans på arbetsmarknaden och i flyttningsrörelserna förutsätter att de nya arbetstillfällena har en sammansättning som svarar mot arbetskraftens utbildning och preferenser och som tillgodoser de regionalpolitiska kraven på utjämning i inkomstnivåer och inkomstutveckling.

I länsprogrammet återges ett räkneexempel som visar en arbetskrafts balans med fördelning på utbildningskategorier. Beräkningarna avser åldrarna 15--64 år. Mellan åren 1969 och 1980 skulle länet få ett

överskott eller expansionsutrymme på drygt 3 000 förvärvsarbetande med högre utbildning, men ett underskott på 3 500 med yrkesskole- eller grundskoleutbildning. Kan näringslivet i länet inte anpassas till utbildningsstrukturen finns risk för en utflyttning av 4 000–5 000 personer. Länet skulle alltså få en betydande nettoutflyttning vid sidan av en arbetskraftsbrist.

Balans i sysselsättningen, genom differentiering och ökande yrkesverksamhetsgrader, och med stigande inkomster som resultat, kan inte ske utan en utjämning över större geografiska områden. Perfekt fungerande lokala mindre arbetsmarknader är sällsynta och kommer i framtiden att bli ännu sällsyntare. Fullständig valfrihet i olika hänseenden kan endast i undantagsfall erbjudas arbetskraften på mindre orter. Ett gemensamt arbetsmarknadsområde bör kunna vara en yta med ett genomsnittligt avstånd från centralorten på 3–4 mil, dvs. en restid på ca 30 minuter exklusive terminaltider. Ett sådant pendlingsområde innebär t. ex. möjligheter oberoende av kommungränser att utjämna näringslivets fordringar och arbetskraftens individuella krav. Enligt länsstyrelsens mening är det angeläget att de institutionella förutsättningarna för pendlingen – t. ex. kommunikationer och skatteregler – anpassas till en ändamålsenlig regional utveckling.

Allmänna åtgärder

K o m m u n e r n a s f ö r s l a g. Ökade samhälleliga ekonomiska insatser för en mera attraktiv industriell miljö är enligt samtliga kommuner ett viktigt medel att stimulera sysselsättning. Bl. a. krävs ett ökat bostadsbyggande samt ökade insatser vad det gäller vägarna. Även åtgärder för sjöförbindelsen Vänern-Västerhavet framhålls från flera håll. Krav reses även på ökad aktivitet i den statliga lokaliseringspolitiska verksamheten, ökade resurser till företagareföreningen samt att hela länet skall ingå i det allmänna stödområdet. En del kommuner föreslår statliga industrilokaler för uthyrning.

L ä n s s t y r e l s e n s f ö r s l a g t i l l h a n d l i n g s p r o g r a m. De förslag länsstyrelsen för fram berör följande områden.

S a m v e r k a n m e l l a n n ä r i n g s l i v o c h r e g i o n a l a o r g a n. Ett systematiskt informationsutbyte bör ske mellan företag och samhälle. Det aviserade regeringsförslaget, baserat på intentionerna i samarbetsutredningens betänkande "Företag och samhälle" kommer att ge de regionalpolitiska organen ett bättre planeringsunderlag. Från kontaktsynpunkt är det införda systemet med lokaliseringssamråd värdefullt. För att goda kontakter skall etableras mellan samrådsmyndigheten och länsorganen/kommunerna bör representanter för de i olika ärenden aktuella länen och kommunerna få delta i vissa av samrådsmyndighetens sammanträden. De regionalpolitiska organen på länsplanet, framförallt länsstyrelsen, företagareföreningen och länsarbetsnämnden, bör få ökade ekonomiska och personella resurser.

I n f o r m a t i o n s v e r k s a m h e t. Den informationsverksamhet om länets lokaliseringsförutsättningar som länets näringsråd – ett organ

där landsting, statliga länsorgan, kommuner och näringsliv samverkar – bör utvecklas. Näringsrådet har även engagerat sig i de mindre och medelstora företagens problem, bl. a. beträffande produktutveckling, exportmöjligheter och företagsledarutbildning.

Statligt regionalpolitiskt stöd. Länsstyrelsen hävdar som grundprincip att hela länet bör ingå i stödområdet. I praktiken har länsstyrelsen vunnit gehör för sina krav på punktvisa insatser utanför stödområdet. Så bör ske även i fortsättningen. En flexibel tillämpning av det regionalpolitiska transportstödet bör även ske så att de snedvridande effekter undvikes som en rigorös användning av stödet endast inom stödområdet innebär. Länsstyrelsen kräver också att lokaliseringsbidrag och ej endast lån skall utgå till turistnäringen.

Länsstyrelsen föreslår vidare att formerna för en regionalpolitiskt motiverad selektiv kreditpolitik närmare prövas och att institutionella regler fastställs. Förslaget från delegationen för de mindre och medelstora företagen om ett särskilt finansieringsinstitut får stöd av länsstyrelsen.

Industrilokaler för uthyrning. Mindre industri- och hantverkshus på olika orter bör liksom hittills kunna uppföras genom beredskapsarbeten. I vilka former större kollektiva industrilokaler kan förläggas till länet bör närmare prövas.

Arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Den arbetsmarknadspolitiska verksamheten bör utvecklas och trappas upp. Bl. a. skulle enligt länsstyrelsens mening en generösare bidragsgivning inom arbetsmarknadsutbildningen innebära att fler arbetssökande kunde intresseras för utbildning inom bristyrken. Beredskapsarbetena kommer framöver att utgöra ett mer permanent inslag i den regionalpolitiska verksamheten och länsstyrelsen framhåller betydelsen av att planeringen av beredskapsarbeten och valet av objekt samordnas med den regionalpolitiska planeringen. Möjligheterna att åstadkomma en tillräcklig projektberedskap skulle förbättras om det statliga projekteringsbidraget kunde beviljas även i de fall kommunerna själva utför det praktiska projekteringsarbetet. För att vidga underlaget för industriella beredskapsarbeten föreslår länsstyrelsen att arbetsmarknadsstyrelsen ges personella resurser för en sådan marknadsbearbetning. Stödet till industriellt hemarbete (inom glesbygdsstödets ram) anser länsstyrelsen vara ett nödvändigt komplement till övriga sysselsättningsskapande åtgärder för lokalt bunden arbetskraft och insatserna bör utvidgas.

Industrimark. En god markberedskap i form av planlagda industriområden är ett livsvillkor för den industriella tillväxten. Ett kommunalt förvärv av mark kan i vissa skeden med en ansträngd lånemarknad vara svåra att genomföra. Länsstyrelsen föreslår att förutsättningarna för regionalpolitiskt motiverade åtgärder behandlas vid den pågående översynen av expropriationslagstiftningen. Länsstyrelsen föreslår också att möjligheterna till ett särskilt statligt ekonomiskt stöd för punktvisa, regionalpolitiskt motiverade insatser, övervägs.

Kommunikationer. Vägnätet bör utformas i linje med den regionalpolitiska målsättningen som har konkretiserats i ortsklassifisering-

en. För en effektiv regionalpolitik krävs att vägar med godtagbar standard knyter samman länets tätorter i en näringsgeografiskt funktionell region. Ett vägnät med hög bärighets- och framkomlighetsstandard är också ett villkor för en positiv utveckling av länets skogsindustrier. Då nuvarande medelsramar inte medger en regionalpolitiskt motiverad utbyggnad av vägarna förutsätter länsstyrelsen att en tidigareläggning av projekten skall kunna ske genom beredskapsarbeten

De aviserade nedläggningarna av järnvägstrafiken på Frykdalsbanan samt sträckan Arvika–Koppom–(Årjäng)–Bengtsfors och Kristinehamn–Filipstad–Lesjöfors måste enligt länsstyrelsen sättas in i sitt regionalpolitiska sammanhang. De trafikekonomiska fördelarna av nedläggningen för SJ:s del bör vägas mot ökade kostnader på vägsidan och regionalpolitiska nackdelar av försämrade kommunikationer i områden med vikande trafikunderlag.

Bättre flygförbindelser Karlstad–Göteborg är enligt länsstyrelsens mening från regionalpolitisk synpunkt en viktig fråga. Olika lösningar kan diskuteras, t. ex. att staten ersätter eventuella driftsförluster under en försöksperiod eller att andra flygföretag ges möjlighet att konkurrera med Linjeflyg.

Den beslutade fördjupningen av Trollhätte kanal och förstärkningen av isbrytarberedskapen i området tillgodoser önskemålen om bättre sjöförbindelser med Västerhavet och är av stor betydelse för länets utveckling.

B o s t a d s b y g g a n d e. En högre tilldelning av bostadslåneramar är enligt länsstyrelsens mening av avgörande betydelse för möjligheterna att bedriva en effektiv regionalpolitik. Länets andel av bostadsproduktionen i hela riket har förändrats på ett ofördelaktigt sätt. Bostadsstyrelsens fördelning av garanterat bostadsbyggnadsprogram för perioden 1971–1973 till 27 expansiva regioner i riket anses med hänsyn till folkmängdsutvecklingen ha missgynnat Karlstad. Det låga bostadsbyggandet i länet har sannolikt medfört att utflyttningen från länets glesbygdsområden kanaliserats till regioner utanför länet. Ett årligt byggande av 3 000 lägenheter bedöms svara mot behovet och utgör även en rimlig andel för Värmlands del av det nuvarande bostadsbyggandet i riket.

B a r n t i l l s y n. En ökad utbyggnad av den kollektiva barntillsynen är en av grundförutsättningarna för en angelägen höjning av den kvinnliga yrkesverksamhetsgraden. Bristerna inom denna sektor måste beaktas både i den kommunala planeringen och vid centrala myndigheters ställningstagande till statsbidragens storlek.

U t b i l d n i n g. Undervisningen vid universitetsfilialen i Karlstad bör byggas ut med nya ämnen. En komplettering med en fullständig lärarhögskola är angelägen.

M a l m p r o s p e k t e r i n g. Länsstyrelsen anser att en omfattande malmprospektering är viktig och finner starka motiv för en etablering av ett filialkontor till SGU inom länet.

J o r d- o c h s k o g s b r u k. Inom jordbruket är det angeläget att nya driftsformer prövas, särskilt i länets nordligare delar. Särskilda åtgärder behövs för att trygga skogsarbetskraftens behov av service och

kompletterande sysselsättning och bl. a. därför har Sysslebäck utpekats som regional serviceort.

Selektiva åtgärder

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. De förslag till generella åtgärder som länsstyrelsen har framfört är tillämpliga i flertalet kommuner. Därutöver framhåller länsstyrelsen följande.

Karlstad bör tillföras nya sektorer inom den postgymnasiala utbildningen och olika kulturaktiviteter. Fortsatt utlokalisering av statlig verksamhet till Karlstad är önskvärd. Sjukvården bör byggas ut så den blir likvärdig med den som erbjuds vid landets regionsjukhus. För att öka den industriella sysselsättningen krävs en större basindustri eller flera medelstora med 500–1 000 sysselsatta.

Kristinehamn har goda förutsättningar för lokalisering av ett storregemente. Ytterligare differentiering av arbetsmarknaden behövs, speciellt med hänsyn till behovet av sysselsättningsmöjligheter för kvinnor.

Arvika har, med hänsyn till arbetsmarknadens efterfrågestruktur, ett differentieringsbehov som är större än på flera andra orter.

Filipstad bör få kompletterande mindre och medelstora industrier. Länsstyrelsen stödjer kravet på ökade resurser till Bergsskolan. Olika slag av beredskapsarbeten för lokalt bunden arbetskraft bör bedrivas.

Differentieringsbehov föreligger i en rad ensidiga bruksorter. För de som ligger i Karlstadsområdet bör emellertid hela industrikedjan Karlstad–Vålberg–Grums–Segmon–Värmlandsbro–Säffle betraktas som ett gemensamt arbetsmarknadsområde. Som ett led i detta krävs åtgärder för nyetablering och utvidgningar av industriell verksamhet i Säffle, som också bör tillföras komplett gymnasieskola. Lokaliseringsinsatser även på andra orter i området kan vara erforderliga, särskilt för att öka sysselsättningsmöjligheterna för kvinnor.

För Hagfors del strävar länsstyrelsen efter att dels åstadkomma en mer differentierad arbetsmarknad, dels så långt möjligt samla expansionen i norra Värmland till ett område med god industriell bas. Åtgärder krävs också för utveckling av turism och friluftsliv.

Även i Munkfors behövs lokaliseringsinsatser för att differentiera arbetsmarknaden.

För Sunne, Torsby och Årjäng krävs lokalisering av nya företag och utökning av den industriella verksamheten, samt stöd för utbyggnad av turist- och rekreationsanläggningar. För lokalt bunden arbetskraft erfordras varaktiga beredskapsarbeten och utökad hemarbetsverksamhet.

Remissyttrandena. I remissyttrandena understryks kravet på åtgärder för att förbättra infrastrukturen, framförallt ökade resurser till bostadsbyggande och vägar. Remissinstanserna är i huvudsak positiva till förslagen i handlingsprogrammet. Utvidgning av stödområdet till att

omfatta hela länet krävs av *landstinget* och *flertalet kommuner* utanför stödområdet. *Hagfors kommunblock* motsätter sig dock en sådan utvidgning. *Årjängs* och *Torsby kommuner* anser det lokaliseringspolitiska stödet vara otillräckligt för att klara sysselsättningen och kräver direkta statliga insatser. Den sistnämnda kommunen vill också slopa restriktionen att företag inte får disponera investeringsfondsmedel samtidigt med att företaget får lokaliseringsstöd.

B.17.4 Socialpolitiska åtgärder

Åtgärder för att trygga serviceförsörjningen

Kommunernas förslag. Kommunerna har i sina enkätsvar till länsstyrelsen genomgående bedömt de aktuella problemen vara av begränsad omfattning. Samtliga kommuner har också redovisat ambitioner att vidta erforderliga åtgärder för att lösa problemen.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. Som utgångspunkt för målsättningsdiskussionen för servicestandarden i länet har länsstyrelsen hänfört servicefunktionerna till fyra nivåer.

Närservice av vital betydelse och av ambulatorisk karaktär bör nås inom ca 2 km gångavstånd och den stationära närservicen bör finnas inom 30 minuters restid med allmänna kommunikationer.

Kommuncentrumservice bör finnas tillgänglig inom 1 timmes restid (45 km) med allmänna kommunikationsmedel.

Regioncentrumservice bör vara tillgänglig inom 2 timmars restid (90 km).

Länscentrumservice skall nås med allmänna kommunikationsmedel mellan kl. 7.00–20.00 med 4 timmars uppehåll i Karlstad.

År 1970 kunde inte 47 000 personer eller 17 % av länets invånare inom ramen för de uppställda villkoren nå närhetsservice, 44 000 (15 %) nådde inte kommuncentrumservice, 34 000 (12 %) nådde inte regioncentrumservice och 18 000 (6 %) nådde inte länscentrumservice.

Om man utgår från att en ort bör ha ca 3 000 invånare år 1980 för att kunna erbjuda ett acceptabelt serviceaggregat är det i Värmland endast Sunne och Torsby (utanför Karlstadsregionen och de regionala tillväxtcentra med dominansområden) som beräknas nå över detta värde. Sydvästra och norra Värmland är de områden där servicesituationen bedöms bli mest kritisk, och redan i dagsläget är detta ett påtagligt faktum.

Genom att förbättra kommunikationerna löses en stor del av de serviceproblem som finns i länet. De kommunala myndigheterna måste ta initiativ till en samordning av trafikresurserna (skolskjutsar, posttransporter, linjetrafik m. m.) och organisera upp en trafikapparat. En rad problem måste utredas på central nivå, t. ex. frågan om huvudmannaskap, kostnadsfördelning, möjligheterna att ta passagerare på postlinjerna m. m. Kommunala och/eller statliga subventioner kommer att bli nödvändiga.

Specialstudier för Eda och Årjängs kommunblock visar att en

samordning av transportmöjligheterna och organiserande av speciella inköpsresor, varudistribution och persontransporter med postturer och speciell hemköpsservice genom särskilda distributionscentraler ger en mycket god täckning. Av personer över 50 år var det i Årjängsblocket endast 19 och i Edablocket endast 17 som vid en sådan samordning skulle sakna tillgång till kommunikationer.

Tillgång till telefon bidrar särskilt till att öka äldre människors trygghet och det bör därför undersökas om särskilt ekonomiskt stöd kan utverkas för detta ändamål.

För distribution av varor och förmedling av vissa tjänster bör lantbrevbärarna kunna utnyttjas. Social service av olika slag bör också kunna tillgodoses genom servicebussar.

Med hänsyn till att förbättringar av glesbygdsinvånarnas servicevillkor kommer att medföra ökade kostnader anser länsstyrelsen beträffande skatteutjämningsbidraget att gränsen för skattekraftsområde 2 bör sammanfalla med stödområdesgränsen.

Remissyttrande. Länsstyrelsens förslag till målsättning och generella serviceförbättrande åtgärder har inte mötts av invändningar från remissinstanserna.

B. 17.5 Investeringarnas regionala fördelning

Planeringsunderlag

Redovisningen av kommunernas/kommunblockens investeringsbehov för perioden 1971–1975 bygger i huvudsak på KELP 70 medan länsorganens och länsstyrelsens prioriteringar utgår från KELP 69.

Länsstyrelsen påpekar att grundmaterialet delvis är inaktuellt eftersom vissa projekt redan har avslutats. Därutöver framhålls att kommunernas ekonomiska förutsättningar har förändrats sedan KELP upprättades.

I tabell B.17:1 redovisas i sammandrag primärkommunernas och landstingets investeringsbehov samt bostadsbyggnadsbehovet enligt de kommunala bostadsbyggnadsprogrammen. Primärkommunernas investeringar har fördelats på huvudtitlar enligt K-planen. I sammandraget ingår inte samtliga kommunala investeringsområden. Exempelvis innefattas inte exploateringsinvesteringar i anslutning till bostadsbyggandet i redovisningen.

Totalt för länet uppgår med dessa begränsingar de primärkommunala investeringsbehoven för den nämnda perioden till 617 milj. kr. Bostadsbyggnadsbehovet för perioden 1970–1975 anges till 20 280 lägenheter.

Drygt hälften eller 53 % av länets investeringsbehov faller på huvudtitlarna 3 (byggnads- och planväsen, gatu- och parkförvaltning, sport och friluftsliv) och 5 (industriell verksamhet). Huvudtitlarnas andelar av investeringsbehovet varierar mellan de skilda kommunerna.

I exempelvis Kristinehamns kommun faller 35 % av investeringsbehovet på huvudtitel 5 (industriell verksamhet) och 1 % på huvudtitel 7

(socialvård och socialförsäkring) medan motsvarande andelar för Eda kommun är 8 % resp. 45 %.

Av landstingets investeringar faller ungefär hälften eller 51 % på Karlstads kommun.

Regionalpolitisk prioritering

Prioriteringarna av kommunernas investeringsbehov bygger på KELP 69 och avser således perioden 1970--1975. Skälen till att KELP 69 och inte KELP 70 har lagts till grund för prioriteringarna anges vara bl. a. tidsbrist och 1971 års länsstyrelsereform som enligt länsstyrelsen anses innebära att det inte längre finns intresse på central nivå av ett detaljprioriterat material.

Enligt länsstyrelsen ger prioriteringen en ungefärlig uppfattning om den allmänna fördelningsbilden. En prioritering baserad på KELP 70 skulle enligt länsstyrelsen endast påverka denna bild marginellt.

Länsorganen har i de sektoriella prioriteringarna i huvudsak följt prioriteringsregeln att hänföra 60 % av investeringsbehovet till prioritetsgrupp I och 20 % till vardera av prioritetsgrupperna II och III. Vid prioriteringen har påbörjade investeringar generellt givits högsta prioritet medan de projekt som inte finns upptagna i översiktliga länsplaner, för de sektorer där sådana finns, har förts till lägsta prioritetsgrupp.

Enligt länsstyrelsen har samordningskraven tillgodosetts i den sektoriella prioriteringen. Endast i fråga om bostadsbyggandet har en regionalpolitisk omprioritering gjorts.

Länsstyrelsen framhåller att kommunernas egna investeringsprogram uttrycker en god anpassning till de regionalpolitiska uppfattningar som länsstyrelsen har redovisat i orsklassificeringen. Prioriteringen har mot den bakgrunden fått ett i förhållande till olika ortstyper relativt neutralt utfall.

Utfallet av länsstyrelsens prioritering åskådliggörs av cirkeldiagrammen i figurerna B.17:1 och B.17:2. Cirklarnas ytor är proportionella mot de redovisade bostadsbyggnads- resp investeringsbehoven.

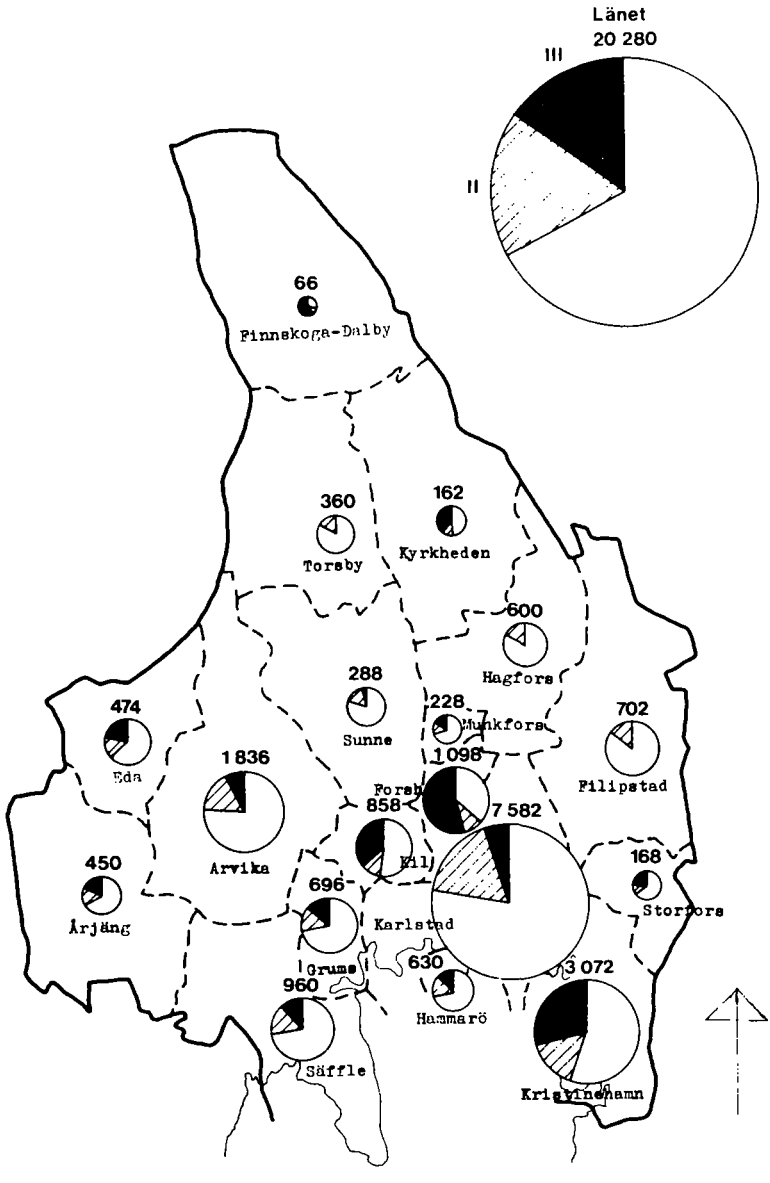
Tabell B.17:1 Kommunala investeringar perioden 1971–1975 i projekt om 100 000 kr. eller mer med fördelning på huvudtitlar i tusentals kr., bostäder i antal lägenheter

Kommun/ Kommunblock	Huvudtitlar									Bostäder[1]	Landstinget
	0–1	2	3	4	5	6	7	8	0–8		
Karlstad	940	17 350	43 184	2 820	82 967	46 610	23 821	–	217 692	7 632	103 400
Kil	330	600	3 758	–	5 429	3 410	2 750	–	16 277	858	–
Forshaga	–	1 115	8 270	–	5 695	6 100	6 950	–	28 130	1 098	7 500
Hammarö	–	–	5 955	–	8 573	11 968	3 000	–	29 496	630	300
Grums	–	5 317	1 229	–	7 085	1 600	790	–	16 021	696	5 000
Kristinehamn	4 000	1 340	23 239	3 850	23 996	12 133	810	–	69 368	3 072	15 700
Storfors	250	300	1 244	–	995	–	–	–	2 789	168	–
Filipstad	–	4 320	13 506	–	8 370	8 313	3 550	–	38 059	702	12 500
Arvika	–	12 630	10 345	–	16 660	4 800	5 350	–	49 785	1 836	21 000
Eda	–	3 670	4 290	–	1 675	2 500	9 800	–	21 935	474	–
Årjäng	–	3 100	2 665	810	1 046	4 185	4 019	–	15 825	450	–
Säffle	–	2 825	10 373	–	2 553	5 150	8 600	–	29 501	960	9 100
Hagfors	1 800	3 300	11 425	–	3 430	11 780	950	–	32 685	600	32 500
Sunne	–	4 135	3 280	–	5 189	–	5 076	–	17 680	288	–
Torsby	–	150	975	600	800	5 300	3 800	–	11 625	360	–
Finnskoga-Dalby	–	3 015	2 130	–	650	–	–	–	5 795	66	–
Munkfors	–	1 111	–	–	1 147	710	800	–	3 768	228	–
Kyrkheden	–	6 195	2 063	–	1 300	–	990	–	10 548	162	–
Kommunblockslänet	7 320	70 503	147 931	8 080	177 560	124 559	81 056	–	617 009	20 280	204 200

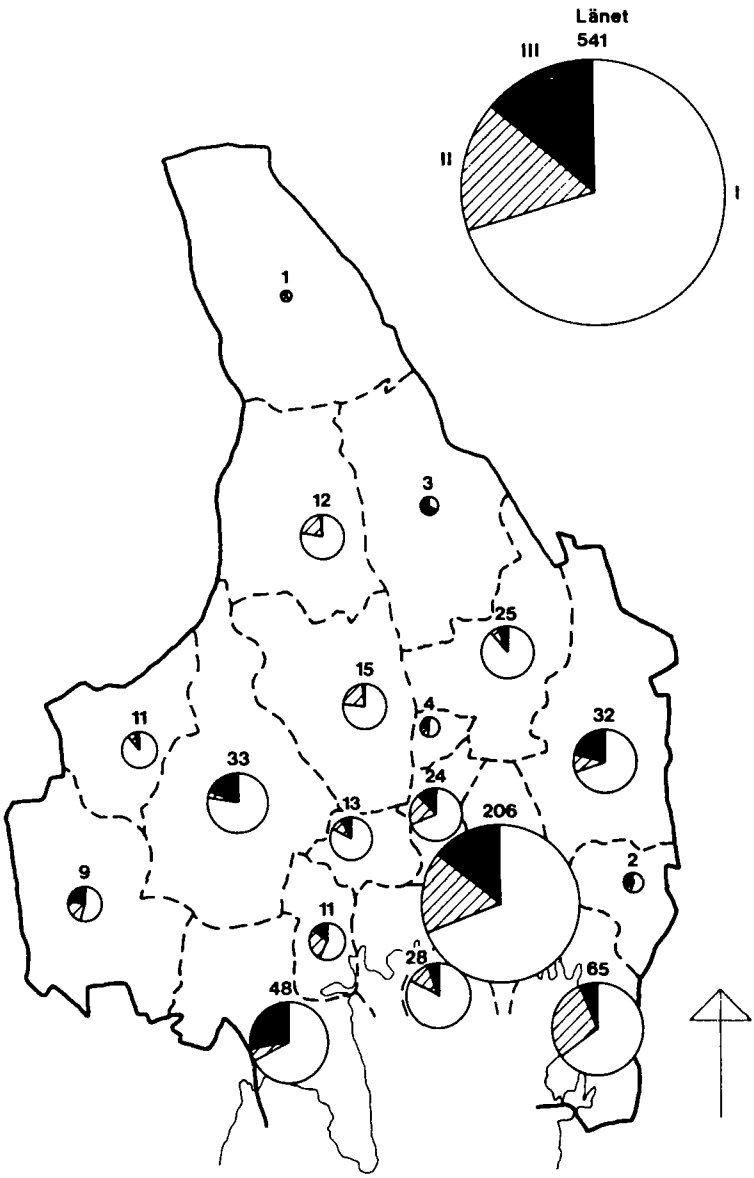
Titelkod

0–1 Centralförvaltning, rätts- och samhällsskydd samt folkbokföring och beskattning
2 Fastighetsförvaltning och bostadsförsörjning
3 Byggnads- och planväsen, gatu- och parkförvaltning, sport och friluftsliv
4 Hamnar, kommunikationer och näringsliv
5 Industriell verksamhet
6 Undervisning och annan kulturell verksamhet
7 Socialvård och socialförsäkring
8 Hälso- och sjukvård

[1] Perioden 1970–1975

Figur B.17:1 Regionalpolitisk prioritering av primärkommunernas bostadsbyggnadsbehov för perioden 1970--1975, antal lägenheter

Figur B.17:2 Regionalpolitisk prioritering av primärkommunernas investeringsbehov för perioden 1970--1975, miljontals kr.

B.18 Örebro län

B.18.1 Synpunkter på uppläggningen av planeringsverksamheten

Länsstyrelsen understryker mycket starkt att länsstyrelsen måste få förfoga över hela den ram som tilldelas en viss sektor. Framför allt strider den centrala tilldelningen av bostäder till s. k. expansiva orter mot detta önskemål. Om länsstyrelsen inte får denna kontroll blir det svårt att utarbeta program för och sedan med ledning därav genomföra den regional politiken. Dessa synpunkter gäller också särskilt för vägsektorn.

B.18.2 Utgångspunkter för programformuleringen

Planeringsnivå

Länsstyrelsen angav i länsplanering 1967 att målsättningen för planeringen i Örebro län skall vara

- att arbeta vidare för Örebro som landsdelscentrum,
- att fortsätta på den redan inslagna vägen med att lokalisera härför lämpliga servicefunktioner till centra i planeringsregionerna (Hallsberg, Karlskoga, Lindesberg),
- att särskilt bevaka möjligheterna att stärka Lindesberg som region- och blockcentrum, varvid ingår strävanden att bevara och stärka det nuvarande Lindesbergsblocket,
- att ej acceptera stark nedgång av folkmängden i block med välutrustade servicecentra utan i stället söka till sådana blocks centralorter medverka till lokalisering av industrier och andra verksamheter av primärnäringskaraktär samt
- att i den mån kommunala och regionala resurser inte visar sig tillräckliga, hos statsmakterna begära lokaliseringsbefrämjande stödåtgärder i första hand i Kopparberg, Lindesberg, Askersund och Hällefors.

Enligt prognos 2 i länsplanering 1967 skulle folkmängden i länet år 1980 uppgå till 300 000 personer. För fem kommunblock, Hallsberg, Askersund, Hällefors, Lindesberg och Ljusnarsberg, uttryckte länsstyrelsen en lokaliseringspolitisk målsättning i form av höjda befolkningsramvärden, som översteg prognosen med sammanlagt 3 400 personer. Statsmakternas utvärdering av länsplanering 1967 innebär att som planeringsnivå för länsprogrammet gäller de befolkningstal som anges i prognos 2.

Hittillsvarande befolkningsutveckling samt prognoser och målsättning enligt länsplanering 1967 framgår av följande tabell.

Kommun/ Kommunblock	Faktisk folkmängd		Prognos 2			Målsättning 1980
	1965	1970	1970	1975	1980	
Askersund	11 741	11 202	11 500	11 000	10 600	11 500
Degerfors	11 787	11 885	11 300	11 100	11 200	11 200
Hallsberg	16 512	16 821	17 200	17 500	17 800	17 800
Hällefors	12 268	11 907	11 500	11 100	10 700	11 500
Karlskoga	38 112	39 687	39 300	41 100	43 200	43 200
Kumla	16 083	16 225	17 000	17 700	18 300	18 300
Laxå	9 144	9 472	9 700	9 850	9 900	9 900
Lindesberg	25 257	24 209	23 900	23 100	22 700	24 000
Ljusnarsberg	8 463	7 432	7 600	7 300	7 100	7 500
Nora	9 467	9 009	9 550	9 500	9 500	9 500
Örebro	109 810	117 644	117 700	127 400	139 000	139 000
Kommunblocks-länet	268 644	275 493	276 250	286 650	300 000	303 400

För länet som helhet har prognosen visat en mycket god överensstämmelse med den faktiska utvecklingen. För de flesta kommunerna är det inte heller några större avvikelser mellan denna prognos och den faktiska utvecklingen.

I Degerfors har dock förändringar vid Degerfors Jernverk beslutats efter det att prognosen gjordes som medfört att folkmängdstalet under de senaste åren klart överstigit länsplaneringens prognoser. Utvecklingen under 1970-talet är mycket svårbedömbar eftersom effekterna av förändringarna vid den dominerande industrin ännu inte kan överblickas.

I Kumla och Nora har utvecklingen varit mer negativ än vad länsplanering 1967 förutsåg. Under 1970-talet väntas förhållandena för näringslivet i Kumla bli stabiliserade och även i Nora kan man motse en starkare arbetskraftsefterfrågan.

Inte för någon kommun i länet är avvikelserna så stora att de motiverat nya prognoser innan nästa länsplanering genomförs.

Remissyttranden. *Landstinget* samt *Ljusnarsbergs* och *Lindesbergs kommuner* anser att den i länsplanering 1967 angivna målsättningen bör vara planeringsnivå. *Hallsbergs* och *Hällefors kommuner* vill ha en planeringsnivå på 18 000 resp. 12 000 personer. Några remissinstanser anser att underlags- och utgångsmaterialet för prognoserna är föråldrat och att 1970 års folkräkning borde ha avvaktats.

Länsstyrelsens kommentar. Länsstyrelsen påpekar att utvecklingen fram till år 1970 ganska väl överensstämmer med den prognoserade. Skäl att nu göra nya befolkningsprognoser saknas, framför allt på grund av brist på underlagsmaterial. 1970 års folkräknings näringsgrensredovisning kommer att föreligga tidigast i mitten av år 1972.

Andra utgångspunkter för programformuleringen

Planeringsregioner. Länet är av länsstyrelsen indelat i fyra planeringsregioner: Örebro, Hallsberg–Kumla, Karlskoga och Lindesberg. Om dessa regioner konstaterar länsstyrelsen.

- att en förhållandevis stor befolkning kommer att vara beroende av ett perifert beläget näringsliv (industri och skogsbruk),
- att denna befolkning (med några undantag) är hänvisad till regioncentra för flera slag av bunden service,
- att det är angeläget att så långt möjligt förkorta restiden för människorna till den bundna servicen (som ofta finns på samma plats där ett rikare utbud av spontan service finns),
- att det därför under överskådlig tid inom länet är synnerligen angeläget att behålla de tre regioncentra Hallsberg, Karlskoga och Lindesberg vid sidan om Örebro som länscentrum och
- att detta står i överensstämmelse med vad som i 1969 års statsverksproposition anges som eftersträvansvärt, nämligen att förena ett effektivare resursutnyttjande och ökad ekonomisk tillväxt med förbättrad jämvikt i den näringsgeografiska utvecklingen och därigenom skapa ökad jämlikhet i ekonomiskt och socialt avseende mellan människor i olika regioner.

Ensidig näringsstruktur. En differentiering av näringslivet är angelägen i tätorter där en betydande del av de förvärvsarbetande är sysselsatta inom samma näringsgren.

Sysselsättning för kvinnor. Behovet av nya arbetsmöjligheter för kvinnor bedöms vara stort. För de närmast kommande åren har länsstyrelsen föreslagit en prioritering av de kommuner som domineras av tung industri och som i nuläget har den största bristen på arbetstillfällen för kvinnor.

Samhällelig service. Den nuvarande servicestrukturen i länets tätorter med mer än 1 000 invånare år 1965 bör garanteras även under 1970-talet. För att lösa serviceproblemen i glesbygden föreslås en kraftig utbyggnad av de kollektiva transportmedlen med statliga bidrag.

Ortsklassificering

Länsstyrelsen anser riktlinjerna för ortsklassificeringen mycket knapphändiga och en klassificering enligt den givna indelningen mycket tveksam. Anvisningarna förefaller närmast vara skrivna för Norrlands ortsstruktur.

Skall anvisningarna tillämpas på samtliga orter i landet torde man få en klassificering som blir behäftad med stora felaktigheter. För att eliminera de nackdelar detta medför måste emellertid betonas vikten av att den del av det slutliga riksprogrammet som anger ramar för länens verksamhet kommer att omfatta så många sektorer som möjligt. Endast med den förutsättningen kan den givna uppdelningen i ortskategorier accepteras.

Länsstyrelsens förslag till ortsklassificering är följande.

Storstadsalternativ	Örebro
Regionala tillväxtcentra	Hallsberg, Karlskoga–Degerfors, Lindesberg
Serviceort i glesbygd	Hällefors
Övriga orter	Askersund, Kumla, Laxå, Ljusnarsberg, Nora

I enlighet med länsstyrelsens målsättning i länsplanering 1967 anses det givet att inplacera Örebro i kategorin storstadsalternativ. De krav som ställs på ett sådant uppfyller Örebro redan nu.

De regioncentra, Hallsberg, Karlskoga och Lindesberg, som länge varit utpekade i länet, anses passa väl in på beskrivningen av regionala tillväxtcentra. Karlskoga och Degerfors betraktas som en arbetsmarknad genom närheten till varandra och likartad näringsstruktur, och anges som ett tvåkärnigt regionalt tillväxtcentrum.

På grund av avståndet till regionalt tillväxtcentrum bör Hällefors garanteras en viss servicenivå och har därför förts till ortskategorin serviceorter i glesbygd.

Remissyttranden. *Askersunds kommun* framhåller att om ortsklassificeringen skall kunna tillämpas utan förödande verkan för de orter som inte klassificeras som storstadsalternativ eller regionala tillväxtcentra, måste länsstyrelsen ges betydande möjligheter att tilldela kategorin övriga orter resurser att leva vidare. I annat fall kommer utvecklingsplaneringen att illa rimma med målsättningen att skapa ökad regional jämlikhet. Liknande synpunkter framförs även av *landstinget. Skogsvårdsstyrelsen* i länet framhåller att det är angeläget att serviceorter i skogsbygden får erforderligt stöd och ifrågasätter om inte också Askersund borde klassificeras som serviceort i glesbygd. De flesta remissinstanserna ansluter sig till länsstyrelsens klassificeringsförslag. Några kommuner yrkar på ändring. *Askersunds kommun* anför sålunda att eftersom Kumla och Hallsberg ligger inom Örebros influensområde bör i stället Askersund klassificeras som regionalt tillväxtcentrum i södra Närke. *Kumla* och *Hallsbergs kommuner* anser att de två kommunerna tillsammans bör räknas som regionalt tillväxtcentrum. *Laxå kommun* önskar bli klassificerad som serviceort i glesbygd. *Hällefors kommun* framhåller att det med hänsyn till Hällefors geografiska läge är nödvändigt att ta särskild hänsyn till orten och förstärka samhällsservicen. Därför bör Hällefors klassificeras som regionalt tillväxtcentrum eller på en nivå näst intill.

Länsstyrelsens kommentar. Gentemot kraven från Askersund och Laxå anför länsstyrelsen att med hänsyn till den regionala uppbyggnaden som länet har fått och givna direktiv kan avsteg inte göras från den föreslagna klassificeringen. I och för sig finns motiv att klassificera Laxå som serviceort, men närheten till Hallsberg möjliggör inte detta.

B.18.3 Sysselsättningspolitiska åtgärder

Bakgrund

Enligt länsprogrammet är länets näringsliv starkt industrialiserat. År 1965 svarade industrin för 43 % av den totala sysselsättningen i länet mot 34 % i hela riket. Servicesektorns andel var i länet 38 % mot 46 % i hela riket. Jordbruksnäringens andel i länet var obetydligt lägre än riksgenomsnittet.

Inom industrin var metall- och verkstadsindustrin den dominerande branschen och omfattade 45 % av de industrisysselsatta. Den näst största branschen var textil- och beklädnadsindustri med 14 %. Under 1960-talet har en kraftig tillbakagång ägt rum framför allt i skoindustrin, konfektionsindustrin och gruvindustrin.

Enligt länsstyrelsens prognos i länsplanering 1967 beräknas antalet arbetstillfällen mellan åren 1965 och 1980 öka med ca 8 000. Ökningen tillskrivs huvudsakligen servicenäringarna, medan antalet sysselsatta i tillverkningsindustrin samt jord- och skogsbruket väntas minska. Med en oförändrad planeringsnivå kommer länet att behöva inflyttning av arbetskraft för att kunna täcka näringslivets behov. Inom länet kommer omflyttningar att behöva ske till Örebro-, Kumla- och Karlskogaområdena från de mera perifera delarna av länet. Örebroregionen beräknas under hela prognostiden ha stor brist på arbetskraft.

Allmänna åtgärder

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. Näringslivet i länets olika delar har olika struktur, utvecklingstendenser och problem. Från centralt och regionalt håll måste därför en rad olika regionalpolitiska medel sättas in för att arbetsmarknadsproblemen skall kunna lösas på ett sätt som svarar mot syftet med den regionalpolitiska utvecklingsplaneringen.

I vissa delar av länet sker en omstrukturering av näringslivet. Detta för med sig ett minskat antal arbetstillfällen och att i första hand yngre personer flyttar ut. Länsmyndigheterna har i olika sammanhang pekat på svårigheterna att uppehålla en tillfredsställande service för de kvarvarande invånarna och på riskerna för att värdefullt samhällskapital som investerats i dessa områden blir dåligt utnyttjat eller i sämsta fall inte alls utnyttjat. Länsstyrelsen upprepar därför sitt tidigare framförda krav att kommunerna Nora, Hällefors, Lindesberg och Ljusnarsberg skall ingå i det allmänna stödområdet.

I andra delar av länet orsakar ensidig sammansättning av näringslivet stora problem. Både människor och företag skulle här vinna betydande fördelar av en mångsidigare arbetsmarknad.

På länsplanet finns inte möjligheter att lösa dessa problem. Det är de

centrala myndigheterna som genom användning av olika regionapolitiska medel direkt kan påverka näringslivets förutsättningar.

Detta gäller även t. ex. tilldelningen av bostadskvoter. Bristen på flexibilitet i det nuvarande systemet för tilldelning bromsar ibland industriell tillväxt. De regionala myndigheterna bör få större ansvar för kvotfördelningen än de nu har.

Liknande förhållanden gäller inom vägsektorn. Det är nödvändigt att anslagen till länsvägars upprustning blir så stora att även de industrier som ligger vid sidan av huvudvägarna får ett hela året användbart vägnät.

Principen att varje trafikmedel skall bära sina egna kostnader utgör ett hinder för pendling från glesbygd och mindre tätorter. Trafikunderlaget är nämligen för litet för att göra ett effektivt kollektivt persontrafiksystem ekonomiskt självbärande. Arbetsmöjligheterna för vissa befolkningsgrupper i dessa områden blir därför mer begränsade än i större tätorter och tätare befolkade bygder.

Antalet äldre personer som under den pågående strukturomvandlingen av näringslivet har mist sina anställningar och haft svårt att få nya arbeten har ökat starkt under de senaste åren. Arbetsmarknadsverket måste därför ges ekonomiska möjligheter att genomföra en utbyggnad av den skyddade sysselsättningen i dess olika former.

Länsmyndigheterna får i första hand inrikta sig på att ge centrala myndigheter underlag för regionalpolitiska beslut, att ge företagen råd i lokaliseringsfrågor och att hjälpa de enskilda människorna på arbetsmarknaden.

Länsstyrelsens resurser behöver förstärkas så att den kan utvidga sin rådgivningsverksamhet till stöd för företags och myndigheters lokaliseringsbedömningar.

En effektiv arbetsmarknad förutsätter en väl utbyggd arbetsförmedling. Förmedlingsorganisationen är viktig inte bara med avseende på förmedling av arbete utan även för insättande av andra arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Exempel på sådana är arbetsmarknadsutbildning, beredskapsarbeten, skyddad sysselsättning och arkivarbete, biträde vid utredningar av olika former av regionalpolitiskt stöd.

Företagareföreningen har fått större möjligheter att ge omfattande och kvalificerad rådgivning till kommuner och företag. Företagen kommer att kunna erbjudas ökade resurser vad gäller tekniska och ekonomiska frågor samt marknadsföring. Föreningen avser att få till stånd utbildning för länets företagare. Det måste ur länets synpunkt anses vara mycket angeläget att föreningen tillförsäkras de ytterligare ekonomiska resurser som detta program kräver.

Kommunerna har ett stort ansvar för näringslivet och arbetsmarknaden. Det är angeläget att kommuner och företag informerar varandra om utvecklingen och planerna för framtiden. Detta kan ske t. ex. genom att samarbetskommittéer bildas med representanter för företagarna och kommunerna. Kommunerna bör ständigt ha en markreserv för eventuella nytillkommande företag. Den fysiska översikts- och detaljplaneringen bör ligga så långt framme att det alltid finns tillgång till omedelbart exploa-

teringsbar mark för industri och bostäder. Kommunerna bör också aktivt medverka till att skapa nya och bättre lokaler för de mindre industriföretagen genom att uppföra kollektiva verkstadsbyggnader för uthyrning till olika företag. Kommunerna bör, för att förbättra kvinnornas möjligheter att förvärvsarbeta, bygga ut barntillsynen så att den motsvarar efterfrågan.

För att länsmyndigheternas och kommunernas arbete för ett väl fungerande näringsliv och en balanserad arbetsmarknad skall nå bästa möjliga resultat måste en samordning komma till stånd. En arbetsgrupp bör därför tillsättas för att kontinuerligt följa näringslivs- och arbetsmarknadsutvecklingen.

Selektiva åtgärder

Kommunernas förslag. En rad kommuner framställer önskemål om etablering av lämpliga industrier i syfte att få en mer differentierad och mindre konjunkturkänslig arbetsmarknad samt fler arbetstillfällen för kvinnor.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. Som bakgrund anför länsstyrelsen synpunkter på vissa problemområden inom arbetsmarknaden.

Länets arbetsmarknad under 1970-talet. Under 1970-talet beräknas efterfrågan på arbetskraft vara större än som kan tillgodoses inom länet. På vissa håll kommer dock arbetskraftsöverskott att finnas.

Under senare år har utbildningsnivån bland ungdomen stigit mycket kraftigt och en mycket stor del av ungdomskullarna genomgår någon form av gymnasial utbildning. Den akademiska utbildningen har kommit att omfatta ett snabbt växande antal ungdomar.

De flesta ungdomar vill ha användning för sin utbildning i sitt yrke. Arbetstillfällen för personer med s. k. hög utbildning finns inom länet framför allt i Örebro. Utanför länet finns de flesta arbetstillfällena i storstadsområdena.

Det är uppenbart att antalet ungdomar med vad man brukar kalla hög utbildning är större än antalet arbetstillfällen avsedda för arbetstagare med denna utbildning. Den enskilde kommer därför ofta att föredra ett arbete på annan ort som svarar mot hans utbildning framför ett annat på hemorten.

I unga familjer önskar allt oftare båda makarna förvärvsarbeta. Orter med ett väl differentierat näringsliv och goda arbetsmöjligheter för kvinnor är sannolikt mest lockande för dessa familjer.

Under förutsättning att dessa antaganden är riktiga anser länsstyrelsen att under 1970-talet kommer en viss utflyttning att ske från länet av ungdomar som går ut i förvärvslivet. Inom länet kommer totalt sett flyttning att ske från områden med ensidigt näringsliv till större och mer differentierade centra, i synnerhet till Örebro.

Enligt prognoserna fordras en inflyttning av arbetskraft till länet under

1970-talet. Arbetskraftsreserverna på andra håll i landet blir dock allt mindre och länsstyrelsen räknar därför med en ökad invandring. Redan nu är denna tendens märkbar i flera av länets kommuner. Stora insatser kommer att fordras av myndigheter och företag för att hjälpa invandrarna och deras familjer i den nya miljön.

De tendenser som här har skisserats kan i en del kommuner ge effekter som ur många synpunkter inte är önskvärda i ekonomiskt och socialt avseende. Regionalpolitiska insatser av de slag som länsstyrelsen förordat krävs därför för att säkerställa länsprogrammets målsättning.

Tätorter med ensidig näringsstruktur. Ett betydande antal orter i länet domineras av en näringsgren eller ett företag. I de ensidiga orterna är känsligheten för konjunkturvariationer och strukturförändringar utomordentligt stor. Förutom otrygghet för människorna orsakar detta svårigheter för planeringsverksamheten, t. ex. ifråga om skolor och bostäder.

Tätorterna med ensidigt näringsliv domineras i regel av tung industri, som har liten andel kvinnliga anställda. De har därigenom ofta underskott av kvinnor i befolkningen. Detta medför svårigheter att till orterna nyrekrytera arbetstagare, vars hustrur önskar förvärvsarbeta. Det är också svårt att behålla den ogifta manliga arbetskraften i sådana orter. De dominerande företagen har på så sätt ofta problem med alltför stor personalomsättning.

Länsstyrelsen anser det mycket angeläget att orter med ensidig näringsstruktur får en varierande sådan. Det är också angeläget att kvinnor bereds arbete i större utsträckning än nu.

Sysselsättning för kvinnor. För att öka kvinnornas möjligheter att förvärvsarbeta vore det önskvärt att nya verksamheter kunde lokaliseras till de kommuner som har låg kvinnlig sysselsättning. Det är emellertid inte realistiskt att räkna med att detta kan ske på något större antal orter.

Möjligheterna för kvinnorna att förvärvsarbeta måste framför allt förbättras inom det befintliga näringslivet på orterna. Både arbetsgivare och arbetstagare måste därvid acceptera kvinnor i arbetsuppgifter som traditionellt har betraktats som manliga. Det vore värdefullt om de industrier som har en stor andel fysiskt krävande arbetsuppgifter och som dominerar arbetsmarknaden på vissa orter kunde ta upp nya lättare tillverkningar för att bereda arbete även för kvinnor.

På en del håll hindras kvinnornas förvärvsarbete av bristen på barntillsyn. Tillgången på platser i barnstugor och familjedaghem måste bringas att motsvara efterfrågan. Möjligheterna att ordna tillsyn av barn med skiftarbetande föräldrar bör vidgas på orter som domineras av företag med skiftgång.

I fråga om kommunblocksvisa åtgärder framför länsstyrelsen följande förslag.

Örebro. Statlig central förvaltning bör lokaliseras till Örebro. Universitets- och högskoleutbildningen bör byggas ut. Det är vidare angeläget att nya arbetstillfällen skapas inom industrin. En överföring av verk-

stadsarbete inom SJ från verkstäderna i storstadsområdena till centralverkstaden i Örebro bör ske. Kommunikationerna bör förbättras. En utbyggnad av vägen Örebro–Gävle över Lindesberg skulle medföra att norrlandsinriktad partihandels- och serviceverksamhet förs över från Stockholm till Örebro. En stor del av snabbtågstrafiken mellan t. ex. Stockholm och Göteborg–Oslo bör i framtiden ledas via Örebro och Västerås.

Askersund. Länsstyrelsen anser att befolkningsminskningen inte får äventyra befintliga servicefunktioner och utgår därför från att Askersund också i framtiden bör kunna räkna på regionalpolitiskt stöd för industrilokaliseringar.

Hällefors, Karlskoga–Degerfors, Ljusnarsberg och Laxå prioriteras i nämnd ordning beträffande åtgärder för att differentiera näringslivet och vidga möjligheterna till förvärvsarbete för kvinnor.

Även i andra kommuner, t. ex. i Hallsberg och Lindesberg, föreligger brist på arbetstillfällen för kvinnor, men med hänsyn till behovet på andra håll kan länsstyrelsen inte prioritera dessa kommuner.

Med hänsyn till näringslivets transportbehov krävs för flera orter en upprustning och utbyggnad av vägarna.

Remissyttranden. Remissinstanserna stöder enhälligt länsstyrelsens krav på ökade bostadsramar och att hela kvoten fördelas på länsplanet. Även i övrigt accepteras länsstyrelsens program. *Vägförvaltningen* påpekar att förbättring av de sekundära vägarna kräver ökad medelstilldelning. *Örebro kommun* anser att kommuner skall få bygga och hyra ut industrilokaler även till annat än småindustri och hantverk. *Laxå kommun* anser att den bör prioriteras på andra eller tredje plats beträffande åtgärder för ökad differentiering och kvinnlig sysselsättning. *Lindesbergs kommun* ifrågasätter om den inte bör komma med bland prioriteringsorterna.

B.18.4 Socialpolitiska åtgärder

Sysselsättningsskapande åtgärder av temporär natur

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. Länsarbetsnämnden behöver väsentligt ökade personalresurser för att bättre kunna kartlägga och vidta åtgärder för att lösa den svårplacerade arbetskraftens problem. Det måste vidare skapas starkare förutsättningar än hittills för att ändra på den hårda attityd som förekommer inom stora delar av näringslivet mot rekrytering av äldre arbetskraft.

Åtgärder för att trygga serviceförsörjningen

Till grund för bedömningen av serviceförsörjningen ligger en inventering av serviceutbudet i tätorter med mer än 1 000 invånare, vilken har kompletterats med en undersökning av hur tillgänglig servicen är. Omkring 20 % av totalfolkmängden har mer än 20 km till regioncentra,

medan mindre än 1 % har 20 km till tätort med över 1 000 invånare. Av glesbygdsbefolkningen har ca 26 000 eller närmare hälften mer än 3 km till närmaste livsmedelsbutik.

Kommunernas förslag. Den kollektiva persontrafiken måste förbättras och servicestrukturen i kommunernas olika orter bör vara mycket differentierad. Kommunerna kan tänka sig att acceptera en uttunning av servicen i de mindre tätorterna om differentierad service kan erbjudas i centralorterna och större serviceorter och om kommunikationerna förbättras.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. Länets invånare har för närvarande samhällelig service inom rimliga avstånd. Utvecklingen under 1970-talet kan dock beräknas bli allvarlig, såvida man inte med statliga medel kan motverka följderna av att de kollektiva transporterna kommer att reduceras i antal och av att en fortsatt uttunning av den privata servicen sker.

Länsstyrelsen anser det mycket angeläget att arbetet med att lösa frågan om den kollektiva persontrafiken slutförs och att statsmakterna snabbt tar ställning till de ekonomiska förutsättningarna. Detta är särskilt nödvändigt då den statliga trafikplaneringsutredningen inte väntas lägga fram några förslag förrän under mitten av 1970-talet.

De olika kollektiva transportmedlen bör samordnas på länsplanet i samarbete med kommuner och landsting för att bl. a. möjliggöra samordning med den verksamhet i form av färdtjänst m. m. som bedrivs av dem.

Det skulle dessutom vara värdefullt om alla hushåll i glesbygd kunde få tillgång till telefon på samhällets bekostnad. I varje fall borde detta komma ifråga för pensionärer och handikappade. En sådan åtgärd skulle öka lantbrevbärarnas möjligheter att bistå med tjänster. Möjligen skulle postanstalterna kunna fungera som beställningscentraler. Sådana åtgärder skulle ge ökade möjligheter att bo kvar i glesbygden.

Slutligen bör den samhälleliga servicen garanteras åtminstone för kommuncentra. Ett differentierat serviceutbud bör som tidigare nämnts vara tillgängligt för alla människor oavsett bostadsort. För att uppnå detta bör ett flexibelt kollektivtrafiknät utformas. Uttunningen av den kommersiella servicen utanför de större tätorterna kan inte hejdas utan stora samhälleliga insatser. Därför bör den kollektiva persontrafiken förbättras.

Avstånden till närhetsservicen (lanthandel eller livsmedelsbutik) kan för många invånare i länet bli stora. Länsstyrelsen föreslår ekonomiska bidrag till kommunerna så att t. ex. avsides boende människor kan få en mer tillgänglig service. I första hand bör kommunerna prioriteras i följande ordning: 1. Hällefors, 2. Lindesberg, 3. Nora.

Länsstyrelsen föreslår vidare att nedan angivna kommuner i nämnd ordning erhåller statliga bidrag för att förbättra invånarnas möjligheter att nå en service med ett visst mått av valfrihet: 1. Degerfors, 2. Laxå, 3. Hallsberg–Askersund.

Remissyttranden. Remissinstanserna understryker behovet av snabba åtgärder och ökade statsbidrag för att lösa problemen med den kollektiva persontrafiken. *Askersunds kommun* anser att frågan om ett gymnasium i kommunen bör prövas på nytt. *Örebro läns köpmannaförbund* anför att kommunal subvention i någon form för distribution av varor och tjänster bör prövas. *Landstinget* framhåller att eftersom servicestrukturen inte är statisk torde möjligheter inte finnas att under längre tid garantera viss service. Det framstår som en brist att de ekonomiska förutsättningarna för de bidrag som länsstyrelsen räknar med inte närmare har berörts. *Lindesbergs kommun* anser att förslaget om att alla glesbygdshushåll skulle få telefon kommer att medföra så betungande kostnader för kommunen att målsättningen inte kan uppnås utan bidrag av staten.

B. 18.5 Investeringarnas regionala fördelning

Planeringsunderlag

Till grund för redovisningen och prioriteringen av kommunernas/kommunblockens investeringsbehov för perioden 1972–1975 ligger i huvudsak KELP 70.

Länsstyrelsen framhåller att länsprogrammet skall ses som ett första försök att få till stånd en samordning mellan i första hand den kommunala och landstingskommunala investeringsplaneringen och den långsiktiga statliga regionala planeringen. I tabell B.18:1 redovisas i sammandrag bostadsbyggnadsbehovet samt landstingets och primärkommunernas investeringsbehov. Primärkommunernas investeringar har fördelats på huvudtitlar enligt K-planen. I redovisningen ingår inte samtliga kommunala investeringsområden. Exempelvis innefattas inte exploateringsinvesteringar i anslutning till bostadsbyggandet i redovisningen. Vidare ingår endast projekt vilka har kostnadsberäknats till minst 100 000 kr. Totalt för länet uppgår med dessa begränsningar det primärkommunala investeringsbehovet till 677 milj. kr. Bostadsbyggnadsbehovet anges till 16 160 lägenheter exkl. studentbostäder (2 040 lägenheter).

Huvuddelen eller ca 73 % av de primärkommunala investeringsbehoven faller på huvudtitlarna 3 (byggnads- och planväsen, gatu- och parkförvaltning, sport och friluftsliv) och 5 (industriell verksamhet).

Fördelningen av investeringsbehovet på huvudtitlar inom varje kommun skiftar. I Degerfors kommun svarar huvudtitel 5 (industriell verksamhet) för 48 % och huvudtitel 6 (undervisning och annan kulturell verksamhet) för 5 % av investeringsbehovet medan motsvarande andelar för Hällefors kommun är 10 % resp. 22 %.

I fråga om landstingets investeringar faller sammanlagt 50 % på Karlskoga kommun och Örebro kommunblock.

Regionalpolitisk prioritering

Vid såväl den sektoriella som regionalpolitiska prioriteringen har i huvudsak tillämpats regeln att till prioritetsgrupperna I, II och III hänföra resp. 60, 20 och 20 % av investeringsbehoven.

Länsstyrelsen anser att anvisningarna är något oklara när det gäller ramen för prioritetsgrupp I. Beträffande prioritering med utgångspunkt i historiska ramar anser länsstyrelsen att sambandet mellan vad som har kunnat investeras och vad som behöver investeras är i det närmaste obefintligt. Utfallet av länsstyrelsens prioritering belyses av cirkeldiagrammen i figurerna B.18:1 och B.18:2. Cirklarnas ytor är proportionella mot de redovisade bostadsbyggnads- resp. investeringsbehoven.

Remissyttranden. Flertalet remissinstanser anser att större flexibilitet bör eftersträvas för kvotreglerande investeringsområden. Detta anses vara möjligt att uppnå om länsramar erhålls för investeringarna.

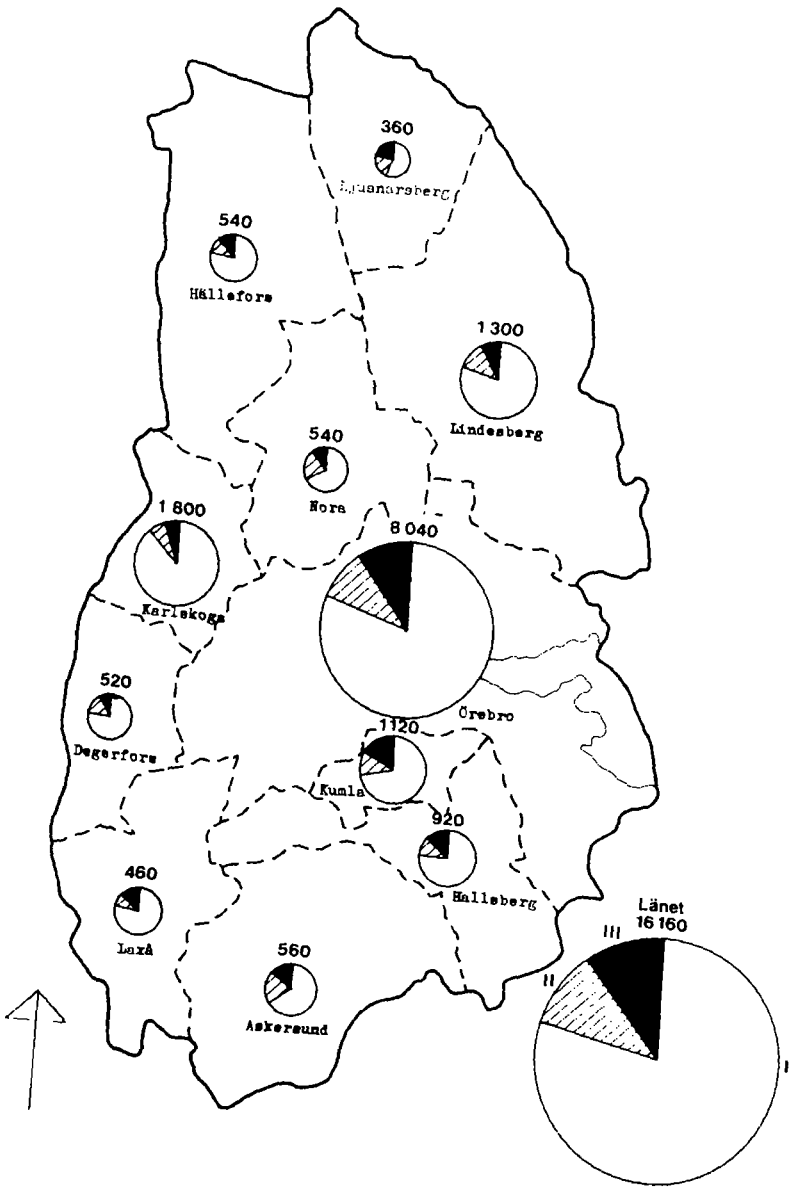
Vidare påpekas att nuvarande fördelning av bostäder i alltför hög grad gynnar de s. k. expansiva orterna. Detta anses motverka nyetablering och expansion av befintliga företag i övriga kommuner. Sannolikt bidrar det också till fortsatt avfolkning.

Tabell B. 18:1 Kommunala investeringar perioden 1972–1975 i projekt om 100 000 kr. eller mer med fördelning på huvudtitlar i tusentals kr. bostäder i antal lägenheter

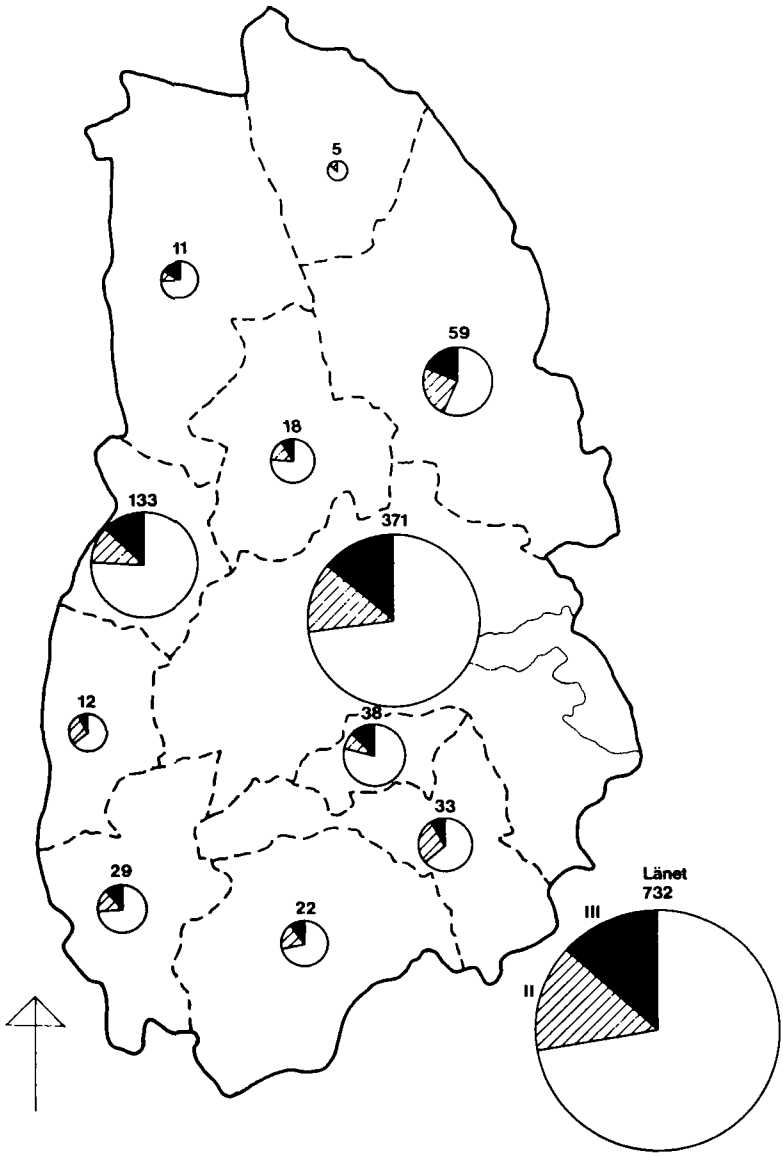
Kommun/ Kommunblock	Huvudtitel									Bostäder	Landstinget
	0–1	2	3	4	5	6	7	8	0–8		
Askersund	–	–	6 280	–	10 160	2 310	3 615	–	22 365	780	11 500
Degerfors	–	–	5 466	–	5 833	550	300	–	12 149	520	–
Hallsberg	–	50	6 635	–	16 475	3 615	750	–	27 525	1 040	17 000
Hällefors	750	630	6 158	–	1 160	2 440	–	–	11 138	540	–
Karlskoga	–	12 000	45 505	3 000	46 400	15 200	2 010	–	124 115	1 760	25 000
Kumla	–	750	3 702	–	25 078	6 151	1 634	–	37 315	1 220	7 600
Laxå	–	1 500	5 920	350	15 630	1 370	–	–	24 770	460	6 300
Lindesberg	1 200	300	16 749	–	23 011	17 153	3 610	–	62 023	1 300	500
Ljusnarsberg	–	–	771	–	2 344	200	1 800	–	5 115	440	–
Nora	–	1 900	2 997	–	2 045	2 175	6 900	–	16 017	620	3 800
Örebro	1 022	–	107 559	6 100	140 241	44 405	35 234	–	334 561	7 480	21 900
Kommunblockslänet	2 972	17 130	207 742	9 450	287 898	95 569	55 853	–	677 093	16 160	93 600

Titelkod

0–1 Centralförvaltning, rätts- och samhällsskydd samt folkbokföring och beskattning
2 Fastighetsförvaltning och bostadsförsörjning
3 Byggnads- och planväsen, gatu- och parkförvaltning, sport och friluftsliv
4 Hamnar, kommunikationer och näringsliv
5 Industriell verksamhet
6 Undervisning och annan kulturell verksamhet
7 Socialvård och socialförsäkring
8 Hälso- och sjukvård

Figur B.18:1 Regionalpolitisk prioritering av primärkommunernas bostadsbyggnadsbehov för perioden 1972–1975, antal lägenheter

Figur B.18:2 Regionalpolitisk prioritering av primärkommunernas investeringsbehov för perioden 1972–1975, miljontals kr.

B.19 Västmanlands län

B.19.1 Synpunkter på uppläggningen av planeringsverksamheten

Beträffande investeringsdelen i länsprogrammet anför länsstyrelsen att den sammanställning av kommunernas, landstingets och statliga myndigheters investeringsplaner som gjorts har visat sig värdefull genom att man över sektorsgränserna har fått möjlighet att överblicka vilka projekt som är aktuella under de närmaste åren. Den eftersträvade samordningen mellan olika slag av regional planering har därmed underlättats, vilket kan betraktas som en omedelbart positiv effekt av arbetet. Dessutom torde den ekonomiska långtidsplaneringen i många kommuner ha stimulerats. Det är emellertid ytterst tveksamt om man genom det material som presenterats i länsprogrammet har fått ett tillförlitligt underlag för sådana jämförelser mellan olika kommuner eller större geografiska enheter, som skulle kunna ligga till grund för statliga fördelningsbeslut av olika slag.

Länsstyrelsen pekar även på betydelsen av en samordning mellan fysisk och ekonomisk planering i den översiktliga planeringen. Fysiska planer förutsätter ofta investeringar vilka inte finns redovisade i den ekonomiska planeringen. Frågan är då om de fysiska planerna inte är avsedda att genomföras under överskådlig tid eller om de ekonomiska planerna saknar verklighetsunderlag. För att lösa dessa frågor är det viktigt att etappindelningen i de fysiska och ekonomiska planerna överensstämmer.

B.19.2 Utgångspunkter för programformuleringen

Planeringsnivå

I länsprogrammet erinras om att enligt prognos 2 i länsplanering 1967 folkmängden i länet år 1980 skulle uppgå till 299 000 personer. Det innebär ungefär samma folkökningstakt som under 1960-talet. För Sala, Heby och Norbergs kommunblock ansåg länsstyrelsen speciella åtgärder erforderliga för att motverka en alltför snabb och kraftig folkminskning. Detta medförde att befolkningsramvärdet i målsättningen för dessa block höjdes med sammanlagt ca 2 400 personer.

Den planeringsnivå som länsstyrelsen har beslutat skall gälla för länsprogram 1970 överensstämmer med prognos 2 i länsplanering 1967 utom för kommunerna Sala, Heby och Norberg, där målsättningen utgör planeringsnivå. Motiveringen härför är att utvecklingen hittills har varit mera positiv än vad som antogs i prognosen, och enligt länsstyrelsens bedömning svarar målsättningen mot vad som nu kan sägas vara den spontana utvecklingen i dessa kommuner.

I följande tabell visas folkmängden åren 1965 och 1970 samt planeringsnivån för åren 1975 och 1980.

Kommun/ Kommunblock	Faktisk folkmängd 1965	1970	Planeringsnivå 1975	1980
Västerås	104 497	116 648	126 100	139 600
Hallstahammar	17 874	19 054	23 700	25 500
Surahammar	11 027	10 993	12 000	12 300
Köping	27 908	29 672	33 300	35 500
Kungsör	7 596	8 235	8 800	9 200
Arboga	14 922	14 881	16 600	17 400
Fagersta	16 704	16 982	18 500	19 100
Skinnskatteberg	5 732	5 488	5 000	4 700
Norberg	7 225	6 809	6 300	6 100
Sala	20 020	19 666	19 500	19 900
Heby	14 077	13 336	12 400	11 900
Kommunblockslänet	247 582	261 764	282 200	301 200

Befolkningsökningen har under 1960-talet till ungefär lika stora delar berott på födelseöverskott inom länet och på nettoinflyttning. De senaste åren har visat på en nedgång i födelseöverskottet. Samtidigt har flyttningarna ändrat karaktär. Flyttningarna från andra delar av landet har minskat och i den inhemska flyttningen har länet fått flyttningsförluster gentemot resten av landet. Flyttningsvisterna för länet har bestått av invandring från andra länder. Av folkökningen under 1970-talet beräknas merparten komma att utgöras av inflyttande, till större delen invandrare från utlandet.

Andra utgångspunkter för programformuleringen

N ä r i n g s l i v e t s e n s i d i g h e t . Ensidigheten i länets näringsliv och den starka koncentrationen på metall- och verkstadsindustri finner l ä n s s t y r e l s e n allvarlig främst från sysselsättningssynpunkt. Under de senaste åren har de negativa konsekvenserna av detta blivit alltmer märkbara genom att stora grupper av människor av skilda anledningar är svåra att placera i industriellt arbete. En besvärande restarbetslöshet har kvarstått även under den senaste högkonjunkturen. Nyutbildade ungdomar flyttar ut eftersom de har svårt att få lämpligt arbete på hemorten. Näringsstrukturen begränsar också möjligheterna till förvärvsarbete för kvinnorna. En annan följd av näringslivets ensidiga sammansättning är den starka konjunkturkänsligheten, som bidrar till en ryckig befolkningsutveckling med åtföljande planeringsproblem bl. a. för bostadsbyggandet.

I n v a n d r i n g e n. Länet är det mest utpräglade invandrarlänet i landet och kommer sannolikt i framtiden att i än högre grad vara berocnde av en hög andel invandrare bland arbetskraften. Ökade insatser för att underlätta invandrarnas anpassning är, förutom av allmänna sociala skäl, av största betydelse för att man skall få önskvärd stabilitet på arbetsmarknaden.

Glesbygdens serviceförsörjning. Länet är till ytan förhållandevis litet och har ett relativt väl utbyggt nät av tätorter av olika storlekar och med olika servicenivåer. Samtliga delar av länet har därför tillgång till basservice och någon generell målsättning för en acceptabel servicestruktur avseende basservice har inte ansetts motiverad.

Bebyggelsens lokalisering. Den ekonomiska utvecklingen synes innebära att en viss sovring även bland välmotiverade kommunala investeringsprojekt kommer att vara nödvändig. Bebyggelseplaneringen inom en kommun är primärt en kommunal angelägenhet men enligt länsstyrelsens mening är det väsentligt att kommunerna tar ställning till olika tätorters framtida utbyggnad och funktion. Vidare anser länsstyrelsen att investeringar av expansionskaraktär i första hand bör reserveras för centralorterna i kommunerna.

Remissyttranden. *Västerås kommun* anför att av kommunen utarbetade prognoser ger högre folkmängdstal än länsprogrammets. *Hallstahammars kommun* anser att den av länsstyrelsen angivna planeringsnivån ligger i överkant. *Skinnskattebergs kommun* framhåller att länsstyrelsens prognos grundas på en period som var markant ogynnsam för kommunen och inte bör få betraktas som vägledande, särskilt som utvecklingen under de senaste fem åren har varit betydligt mindre negativ.

Länsstyrelsens kommentar. Länsstyrelsen bekräftar påpekandena från Hallstahammars kommun att prognosen innebär befolkningstillväxt men varnar samtidigt för en alltför pessimistisk syn på utvecklingen. Vad gäller Skinnskattebergs kommun instämmer länsstyrelsen i att prognosen kan ligga i underkant, men länsstyrelsen ser ingen anledning att nu räkna med en omsvängning till en expansiv befolkningsutveckling i kommunen.

Ortsklassificering

Indelningen av länet i A-regioner (Västerås-, Köping-, Fagersta- och Salaregionerna) motsvarar enligt länsstyrelsen en naturlig indelning av länet och används vid den regionala planeringen. A-regionerna fungerar som verkliga arbetsmarknadsområden och motsvarar den spontana inriktningen i olika avseenden mot centralorten. Länsstyrelsen anser det därför självklart att utgå från dessa regioner i ortsklassificeringen. Ett ytterligare kriterium vid klassificeringen införs genom att acceptabla pendlingsavstånd anses böra inte överstiga 3 mil och den totala restiden i vardera riktningen böra uppgå till högst 45 minuter.

Länsstyrelsen föreslår följande klassificering av orterna i länet,

Storstadsalternativ	Västerås
Regionala tillväxtcentra	Köping, Fagersta, Sala
Serviceorter	Östervåla
Övriga orter	a) kommuncentra: Arboga, Hallstahammar, Heby, Kungsör, Norberg, Skinnskatteberg, Surahammar.
	b) övriga tätorter

Västerås anses ha alla förutsättningar att fungera som lämplig lokaliseringsort för verksamheter som är förlagda till storstadsområdena. Befolkningsunderlaget i kommunen och angränsande områden liksom kommunikationer, arbetsmarknad och serviceutrustning visar enligt länsstyrelsen att Västerås måste räknas med bland de orter som verkligen kan fungera som storstadsalternativ. Inom en cirkel med ca 3,5 mils radie finns en sammanlagd befolkning av nära 300 000 personer, en av de efter storstadsområdena största befolkningskoncentrationerna i landet. Ett utökat samarbete i planeringsfrågor, bl. a. mellan kommunerna Västerås och Eskilstuna, motiverar att hela inre Mälardalen ses som en enhet i storregionala sammanhang.

Köping, Fagersta och Sala anses givna som centralorter i sina regioner. Med hänsyn till Salaregionens stora yta ligger dock vissa delar långt från centrum. Det gäller framför allt Östervåladelen. Avståndet från Östervåla till Sala är 60 km och det har därför ansetts motiverat att beteckna Östervåla som serviceort i glesbygd.

R e m i s s y t t r a n d e n. Samtliga remissinstanser som uttalat sig om ortsklassificeringen accepterar länsstyrelsens förslag. *Hallstahammars kommun* anför emellertid principiellt att strävan från statsmakterna och i första hand från länsmyndigheterna borde vara att söka utveckla även de mindre tätorterna och till dem söka lokalisera objekt som inte nödvändigtvis måste förläggas till länscentrum eller centralort för att på detta sätt skapa bättre levnadsbetingelser.

L ä n s s t y r e l s e n s k o m m e n t a r. Beträffande Hallstahammars förslag om en större satsning på de mindre orterna kan länsstyrelsen "inte till fullo biträda denna tankegång". Länsstyrelsen anser en viss centralisering till varje kommuns centralort resp. till länscentrum nödvändig och finner en uppsplittring av resurserna till alltför många små tätorter inte vara av godo.

B.19.3 Sysselsättningspolitiska åtgärder

Bakgrund

I l ä n s p r o g r a m m e t framhålls att Västmanlands län är det mest industrialiserade länet i riket. År 1965 var i länet 47 % av den förvärvsarbetande befolkningen sysselsatta inom industrin mot 34 % i hela riket. Servicesektorns andel var i länet 35 % mot 46 % i hela riket. Jordbruksnäringens andel (8 %) i länet var något lägre än riksgenomsnittet.

Länet kan uppdelas i två relativt homogena delar där den södra karakteriseras av hög andel industrisysselsatta medan den nordöstra och vissa delar av den nordvästra länsdelen till stor del är beroende av jord- och skogsbruk med åtföljande minskning av antalet sysselsättningstillfällen och således uppvisar typiska glesbygdsdrag. Skillnaden mellan norra och södra länsdelarna i befolkningsutveckling beräknas fortsätta

och delvis förstärkas.

I länsplanering 1967 beräknades antalet förvärvsarbetande inom industri- och byggnadsverksamhet i länet öka med 11 000 personer mellan åren 1965–1980. Servicenäringarna beräknades under samma period komma att öka med 16 000 personer. Sysselsättningen inom jord- och skogsbruk skulle minska med drygt 4 000 personer. Den beräknade ökningen av arbetstillfällen väntades huvudsakligen tillfalla de södra delarna av länet.

Den starka industridominansen i länet slår igenom även på orternas näringsstruktur. Av de regionala centra kan endast Sala anses ha ett differentierat näringsliv. Centralorterna i alla kommuner utom Västerås och Sala har mer än 60 % av de förvärvsarbetande inom industri- och byggnadsverksamhet.

Inom industrin finns ett starkt inslag av stora företag. I hela länet fanns mer än 60 % av arbetskraften inom industrin i företag med minst 500 anställda – riksgenomsnittet ligger omkring 30 %. I fem kommuner hade det största företaget ensamt mer än hälften av alla industrisysselsatta. Förutsättningarna för en fortsatt utbyggnad av näringslivet bedöms som goda. En faktor av stor betydelse är länets gynnsamma geografiska läge i det tätbefolkade Mälardalsområdet. Länsstyrelsen framhåller dock att det finns tydliga tecken på bristande balans i olika avseenden. Dels pekas på skillnaden mellan norra och södra länsdelen, dels ensidigheten i näringslivet och dominansen i många orter av ett enda företag. Det finns vidare en tendens till bestående sysselsättningsproblem för vissa grupper, framför allt den äldre arbetskraften och kvinnorna. Vissa kategorier bland de yngre har också mött ökade svårigheter. Dessa problem kan delvis lösas genom att arbetsplatserna anpassas till de krav och förväntningar som ställs av såväl dem som redan är sysselsatta som dem som kommer ut på arbetsmarknaden. Det gäller också att forcera psykologiska hinder hos både arbetssökande och företag, t. ex. i fråga om anställning av kvinnor i traditionellt manliga sysselsättningar. En växande motvilja mot industriellt arbete hos yngre människor gör dessutom att arbetskraftsrekryteringen till industrin möter betydande svårigheter. Med rådande utvecklingstendenser föreligger risker för en situation med relativt hög restarbetslöshet jämsides med stark arbetskraftsefterfrågan.

Länsstyrelsen framhåller att nya arbetstillfällen måste ordnas inom lättare industri och inom servicesektorn i syfte att få en mångsidig arbetsmarknad, som kan ge sysselsättning åt kvinnor, unga nyutbildade, handikappade och andra grupper. Det torde emellertid vara orealistiskt att tänka sig att arbetsmarknaden inom varje tätort eller i samtliga kommuner skulle kunna uppnå en mångsidighet som svarar mot högt ställda krav. Balansen mellan servicenäringar och industri och mellan olika industribranscher torde vara möjlig att upprätthålla endast inom större regioner där olika orter kompletterar varandra. Satsningen på ökad differentiering bör i första hand avse de regionala tillväxtorterna. Med de relativt korta avstånden inom varje region kan tillgången på specialiserade

sysselsättningsmöjligheter i regioncentrum komma hela regionens befolkning till del.

Allmänna åtgärder

Kommunernas förslag. Från flera kommuner krävs åtgärder för att åstadkomma en differentiering av näringslivet och ökade arbetstillfällen för kvinnor. Större industrikommuner framhåller att satsningen i första hand bör inriktas på servicesektorn. Kommuner i norra länsdelen kräver ökning av industrisysselsättningen och vidare föreslås bl. a. utvidgning av företagareföreningens verksamhet, satsning på fritidsbebyggelse och rekreation, beredskapsarbeten, hemarbeten och skyddad sysselsättning. De medel kommunerna anvisar är i första hand tillhandahållande av industrimark och industrilokaler, olika former av informationsverksamhet om lokaliseringsfrågor, regelbundna kontakter mellan kommuner och näringsliv, utbyggnad av högklassiga kommunikationsleder mellan de större orterna i Mälarregionen, fördjupning av Mälarleden och regional storflygplats. Flera kommuner betonar vikten av aktiva insatser för invandrarnas anpassning.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. Länsstyrelsen föreslår sammanfattningsvis följande åtgärder.

Tillskapande av arbetstillfällen för svårplacerad arbetskraft. En kontinuerlig översyn över lämpliga arbetsplatser och arbetsuppgifter för äldre och andra personer med sysselsättningssvårigheter bör ske i samarbete mellan arbetsmarknadsmyndigheter och arbetsgivare. En väsentlig breddning av den verksamhet som f. n. bedrivs inom detta område är nödvändig. Detta kräver större resurser till arbetsförmedlingen för information och kontaktverksamhet.

En intensifierad satsning bör göras framför allt för anskaffande av platser inom halvskyddad sysselsättning.

Utbyggnad av barntillsyn. För att underlätta för kvinnorna att komma ut i förvärvslivet krävs en snabb utbyggnad av daghem och fritidshem. En fortsatt successiv höjning av statliga anordningsbidrag och driftbidrag bör ske med hänsyn till kostnadsläget.

Åtgärder för att underlätta invandrarnas anpassning. Större resurser bör skapas för information, rådgivning och kurativ verksamhet för invandrare. Informationscentraler med bl. a. tolkservice bör upprättas i orter med större koncentrationer av invandrare. En regional organisation med konsulenter för invandrarfrågor bör tillskapas, t. ex. inom länsstyrelsens ram. Undervisning i svenska språket samt orientering om det svenska samhället bör beträffande förvärvsarbetande i största möjliga utsträckning ske på dagtid (betald arbetstid). För att möjliggöra en snabb anpassning bör samtliga medlemmar av invandrarnas familjer komma i åtnjutande av kostnadsfri språkundervisning. Särskild vikt bör från kommunernas sida läggas vid att invandrarbarn bereds plats vid förskola för att barnen redan från början

skall kunna tillgodogöra sig undervisningen i grundskolan. Särskilda statsbidrag för speciallärare vid grundskola och inom förskoleverksamhet bör övervägas för kommuner med stort antal invandrare. Bättre kontakter mellan näringslivet och skolmyndigheterna bör etableras för att underlätta skolans planering.

Stöd till småindustri. Företagareföreningen bör få större personella resurser för sin rådgivnings- och utbildningsverksamhet bland småföretagare samt en förstärkning av de disponerade lånefonderna.

Övrigt. En fördjupning av Mälarleden för att förbättra sjöfartens villkor är av stor betydelse för länets näringsliv. Länsstyrelsen stöder vidare planerna på en storregional flygplats i Arboga.

Selektiva åtgärder

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. I fråga om selektiva åtgärder föreslår länsstyrelsen följande.

Förstärkning av näringslivet i Sala- och Fagerstaregionerna. Länsstyrelsen vill verka för statligt lokaliseringsstöd i form av lån till utbyggnad eller nyetablering av företag under förutsättning att detta bidrar till komplettering och differentiering av näringslivet. Utbildningsstöd bör också kunna komma i fråga. Sala och Fagersta bör vidare komma i åtanke vid lokalisering av statlig verksamhet. Sala föreslås som lämplig ort för ett industricentrum. Vägförbindelserna Gävle–Sala och Avesta–Norberg–Fagersta–Skinnskatteberg–Lindesberg har stor betydelse för näringslivet i norra länsdelen och angränsande län och bör byggas ut till högstandard som en länk i nätet av fjärrtransportleder.

Utbyggnad av serviceverksamheter i Västerås. Länsstyrelsen anser Västerås vara lämplig lokaliseringort för olika typer av statlig verksamhet. Vidare bör till Västerås förläggas institutioner för högre undervisning och forskning, exempelvis universitetsfilial eller motsvarande, institutioner för tekniskt utvecklingsarbete och forskning, yrkesteknisk högskoleutbildning, högre konstnärlig utbildning etc.

Övriga ensidiga orter. Med hänsyn till att många orter i länet präglas av ett starkt ensidigt näringsliv vill länsstyrelsen verka för tillskapande av sysselsättningstillfällen som bidrar till en mångsidigare arbetsmarknad.

Remissyttranden. Remissinstanserna ansluter sig i stort sett enhälligt till länsstyrelsens förslag. I remissyttrandena understryks olägenheterna med näringslivets ensidighet och angelägenheten av åtgärder som medför större differentiering och fler arbetstillfällen för kvinnor. *Köpings kommun* anser att statlig verksamhet bör lokaliseras även till Köping. *Surahammars kommun* framhåller att statligt lokaliseringsstöd bör kunna utgå i Surahammar och *Skinnskattebergs kommun* anför att kommunen bör ingå i det allmänna stödområdet eller eljest erhålla erforderligt stöd. *Landstinget* anser att den svårplacerade arbetskraften bör beredas arbete

främst i halvskyddad sysselsättning. Skyddade verkstäder bör utnyttjas restriktivt. Flera remissinstanser yrkar på utbyggnad av vägarna och förbättrade vägförbindelser.

Länsstyrelsens kommentar. Länsstyrelsen finner det angeläget med lokaliseringspolitiska insatser i alla regioncentra, dvs. inte bara i Västerås, Sala och Fagersta utan även i Köping, men prioriterar de tre förstnämnda kommunerna vad gäller lokalisering av statlig verksamhet. Beträffande kravet från Surahammar om lokaliseringsstöd anser länsstyrelsen att det inte bör vara uteslutet för lämpliga projekt. Till yrkandet från Skinnskatteberg anför länsstyrelsen att den inte finner anledning att yrka på att stödområdet utsträcks till någon del av länet men vill verka för att stöd utgår till lämpliga projekt.

B.19.4 Socialpolitiska åtgärder

Åtgärder för att trygga serviceförsörjningen

Länet har enligt vad länsstyrelsen påpekar ett förhållandevis väl utbyggt nät av små och stora tätorter välutrustade med service och avstånden mellan dem är ringa. Länsstyrelsen anser att detta inte får leda till en koncentration av serviceutbudet till några få orter, t. ex. regioncentra utan det måste förbli en viss spridning, vilket dock inte behöver betyda att t. ex. närhetsservice skall tillgodoses genom fasta serviceanläggningar överallt.

Länet har hög andel boende i tätorter, drygt 87 % av befolkningen år 1970, medan landet som helhet har ca 81 %. Inom länet har kommunerna Heby, Sala, Norberg och Skinnskatteberg den lägsta urbaniseringsgraden med förhållandevis stor andel av befolkningen i åldrarna över 65 år men samtidigt den relativt sett största ökningen av andelen tätortsboende. I och med att glesbygden blir ännu glesare befolkad försvåras serviceförsörjningen för den kvarboende (äldre) befolkningen. Av länets glesbygdsbefolkning år 1965 bodde 18 % på ett avstånd av mer än 2 km till busstrafikerad väg.

Kommunernas förslag. Några direkta konkreta förslag till lösning av problemet med det minskade serviceutbudet i glesbygden har inte framlagts av någon kommun. Länsstyrelsen har vid kommunkontakterna konstaterat att kommunerna är väl medvetna om de problem som uppkommer vid serviceuttunningen i glesbygden. En del kommuner är allvarligt bekymrade över befarade linjeindragningar av den kollektiva trafiken och anser, utan att direkt föreslå det, att samhället i än högre grad än f. n. måste subventionera den kollektiva trafiken, att skolbussar även skall transportera glesbygdsboende och att bussbolagen i större utsträckning borde använda s. k. minibussar på glesbygdslinjerna. I flera kommuner pågår utredningsverksamhet i och kring socialpolitiska frågor (transportapparaten och åldringsvården).

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. För att trygga goda levnadsförhållanden i orter och regioner där en

långsiktig bedömning ger vid handen att en sviktande utveckling i och för sig är ofrånkomlig framhåller länsstyrelsen att det är av största vikt att kommunerna, länsstyrelsen och andra organ i länet följer utvecklingen inom följande områden.

I fråga om varudistributionen, både den stationära och den ambulerande, föreslår länsstyrelsen att kommunerna tar kontakt med företrädare för handeln och diskuterar den lämpligaste distributionsformen av livsmedel i glesbygden. Alternativa lösningar kan innebära att man antingen transporterar varor till kunderna eller svarar för transport av kunderna till butikerna.

Kommunerna och trafikföretagen bör noggrant diskutera linjesträckningar samt ankomst- och avgångstider till resp. från kommuncentrum. Trafikföretagen bör samordna sina taxor och biljetter så att t. ex. övergången mellan olika trafikföretag underlättas. Kommunerna bör ge ökad information till befolkningen om möjligheterna att utnyttja taxi inom den av kommunen och landstingets trafikkommitté överenskomna ramen.

Länsstyrelsen finner det angeläget att intresserade parter, kommun, landsting och trafikföretag, gemensamt utreder och söker genomföra en fullständig trafikplanering av länets totala trafikapparat för att uppnå optimal trafikservice.

Länsstyrelsen rekommenderar de kommuner som i dag inte har färdtjänst att utreda behovet och vidta för de handikappade positiva åtgärder.

Äldringsvården är förhållandevis väl utbyggd i länet. Även om fler ålderdomshem behöver byggas bör i framtiden tyngdpunkten läggas på social hemhjälp och annan uppsökande och förebyggande verksamhet.

R e m i s s y t t r a n d e n. Beträffande de kollektiva kommunikationerna delar remissinstanserna länsstyrelsens förslag att utreda möjligheterna att genomföra en trafikplanering av länets totala trafikapparat. *Landstinget* anser att den trafiknämnd, som har tillsatts av landstinget och länsavdelningen av Svenska kommunförbundet för att handha bidragsgivningen till den kollektiva persontrafiken, bör handha den översiktliga trafikplaneringen i länet. Förvaltningsutskottet uttalar att de nuvarande koncessionsbestämmelserna torde innebära ett hinder för att i nämnvärd grad få till stånd en samordning av den kollektiva persontrafiken. Vidare uttrycks förhoppning att pågående statliga utredningar på detta område skall leda till ändringar av nuvarande bestämmelser så att en ändamålsenligt trafikplan skall kunna skapas.

L ä n s s t y r e l s e n s k o m m e n t a r. Länsstyrelsen konstaterar att kommunerna delar länsstyrelsens uppfattning i berörda frågor. Beträffande transportförsörjningen anser länsstyrelsen att möjligheter torde finnas för samhället att skapa en godtagbar transportförsörjning för samtliga människor i länet. Länsstyrelsen konstaterar vidare att frågor angående livsmedelsdistributionen inte har rönt stort intresse, vilket är förståeligt då samhällets möjligheter att inverka styrande på denna fråga är mycket små.

B. 19.5 Investeringarnas regionala fördelning

Planeringsunderlag

Till grund för redovisningen och prioriteringen av kommunernas investeringsbehov för perioden 1970–1975 ligger i huvudsak KELP 69. Länsstyrelsen framhåller att vissa brister vidlåder grundmaterialet. Exempelvis faller investeringarna ojämnt i tiden. Vidare påpekas att jämförelser mellan kommunerna bör göras med försiktighet eftersom kommunerna bl. a. har använt olika förutsättningar. Enligt länsstyrelsen bör planeringsmetodiken byggas ut till att avse en större del av den kommunala ekonomin än investeringarna och enhetligare förutsättningar anges till vägledning för kommunernas arbete med KELP.

I tabell B. 19:1 redovisas i sammandrag bostadsbyggnadsbehovet samt landstingets och primärkommunernas investeringsbehov. Primärkommunernas investeringar har fördelats på huvudtitlar enligt K-planen. I sammandraget ingår inte samtliga kommunala investeringsområden. Exempelvis innefattas inte exploateringsinvesteringar i samband med bostadsbyggandet i redovisningen. Vidare har endast de projekt tagits med som har kostnadsberäknats till minst 100 000 kr.

Totalt för länet uppgår de primärkommunala investeringsbehoven för perioden till drygt 724 milj. kr. Bostadsbyggnadsbehovet anges till 19 740 lägenheter. Enligt länsstyrelsen uppgår behovet till 20 140 lägenheter.

Huvuddelen eller 63 % av de primärkommunala investeringsbehoven faller på huvudtitlarna 3 (byggnads- och planväsen, gatu- och parkförvaltning, sport och friluftsliv) och 6 (undervisning och annan kulturell verksamhet). Huvudtitlarnas andelar av investeringsbehoven varierar mellan kommunerna. Exempelvis faller omkring 35 % av Västerås kommuns redovisade behov på huvudtitel 3 och 6 % på huvudtitel 5 (industriell verksamhet) medan motsvarande andelar för Surahammars kommun är 13 % resp. 49 %.

Av landstingets investeringsbehov avser 65 % eller drygt 171 milj. kr. investeringar i Västerås.

Remissyttranden. Flertalet remissinstanser understryker länsprogrammets karaktär av försöksverksamhet och att denna planeringsomgång inte kan utgöra underlag för några fördelningsbeslut. Ett antal remissinstanser anser dock att de erfarenheter som har gjorts av denna planeringsomgång har givit ett gott underlag för den fortsatta planeringsverksamheten.

Regionalpolitisk prioritering

Enligt länsstyrelsen torde de historiska ramarna i princip utgöra en rimlig utgångspunkt för den sektoriella prioriteringen. Det tillgängliga planeringsunderlaget har dock inte kunnat användas för att åstadkomma

jämförbarhet. Länsorganen har därför i de sektoriella prioriteringarna sökt följa prioriteringsregeln att hänföra 60 % av investeringsbehoven till prioritetsgrupp I och 20 % till vardera av prioritetsgrupperna II och III. I flertalet fall har avsetg fått göras från denna regel. Exempelvis har länsbostadsnämnden vid prioritering av bostadsbyggnadsbehovet till prioritetsgrupp I fört det antal lägenheter som anses vara den sannolika ramtilldelningen för den aktuella perioden.

För de sektorer som omfattar rent kommunala angelägenheter har inte någon sektoriell prioritering ansetts nödvändig. I dessa fall har endast de kommunala långtidsplanerna redovisats.

Vid den regionalpolitiska prioriteringen har länsstyrelsen i huvudsak accepterat de sektoriella prioriteringarna eftersom dessa har beaktat målsättningarna i länsplanering 1967.

I fråga om den föreskrivna prioriteringsmetodiken framhåller länsstyrelsen att tillämpningen av denna torde förutsätta kännedom om nuläget i de olika kommunerna, dvs. vilka behov som föreligger och hur dessa behov tillgodoses. I de flesta fall saknas mått eller normer för bedömningar av detta slag, vilket har inneburit att de regionala organen har haft svårigheter att väga investeringsbehoven mot varandra.

En grundläggande faktor vid prioritering på länsnivå är, enligt länsstyrelsen, att klarlägga kommunernas egna prioriteringar. Detta medför dock vissa problem eftersom kommunerna tar slutgiltig ställning till enskilda investeringsprojekt först vid budgetberedningen för det år projektet aktualiseras.

Länsstyrelsen betonar att länsprogrammet i nuvarande form inte får ligga till grund för centrala fördelningsbeslut. Det bör i stället uppfattas som en försöksvis genomförd prioriteringsdiskussion.

Utfallet av länsstyrelsens prioriteringar illustreras av cirkeldiagrammen i figurerna B.19:1 och B.19:2. Cirklarnas ytor är proportionella mot de redovisade bostadsbyggnads- resp. investeringsbehoven.

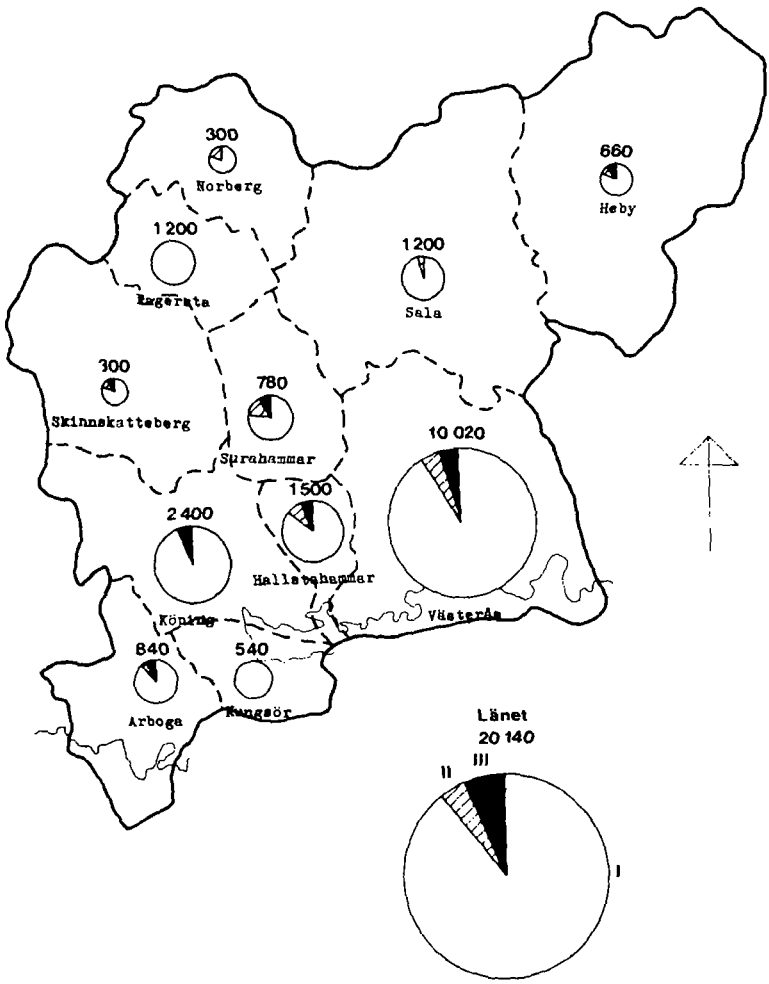
R e m i s s y t t r a n d e n. *Hallstahammars kommun* anser att prioritetsgrupperingar skall knytas inte bara till projektens samhälleliga funktion utan även till arbetsmarknadsläget. *Västerås kommun* förordar prioritering med hjälp av historiska ramar. 60-20-20 regeln kritiseras då prioritetsgrupp I blir helt beroende av kvaliteten hos grundmaterialet.

Tabell B. 19:1 Kommunala investeringar perioden 1970–1975 i projekt om 100 000 kr. eller mer med fördelning på huvudtitlar i tusentals kr., bostäder i antal lägenheter

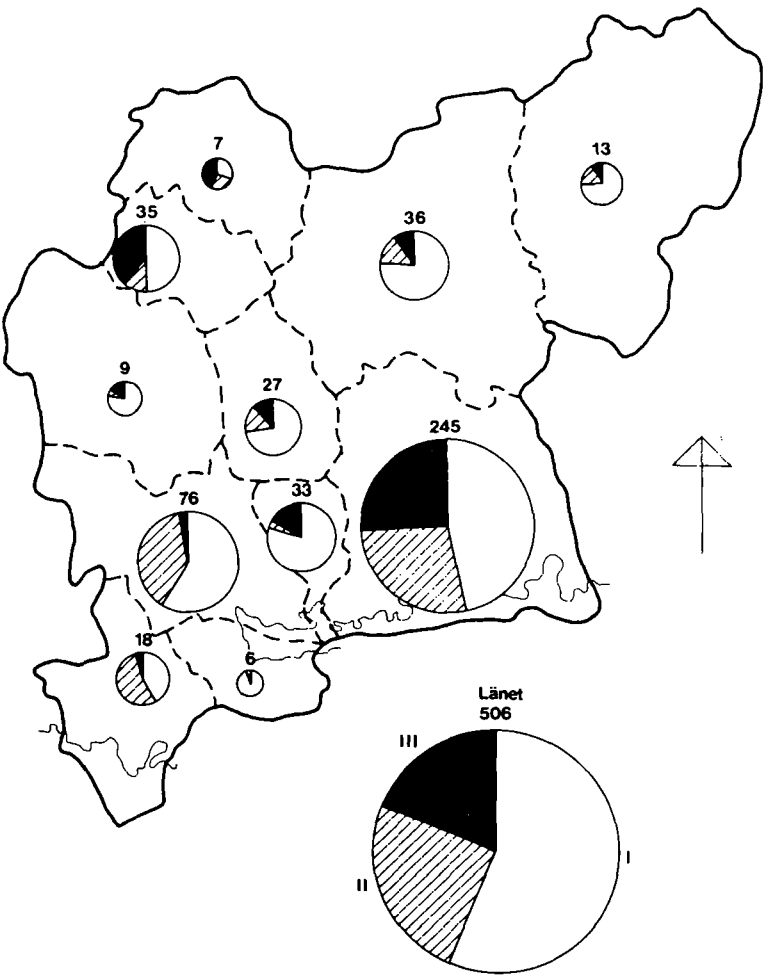
Kommun/ Kommunblock	Huvudtitel										Bostäder	Landstinget
	0–1	2	3	4	5	6	7	8	Övrigt	Summa		
Västerås	9 050	19 035	131 328	23 500	20 300	125 500	23 125	–	14 500	366 338	10 020	171 740
Hallstahammar	–	4 304	7 202	–	9 000	15 240	8 546	–	1 068	45 360	1 500	2 000
Surahammar	194	400	4 095	–	15 800	8 850	2 500	–	250	32 089	780	–
Köping	200	–	20 325	–	29 900	40 321	4 000	–	2 270	97 016	2 400	39 250
Kungsör	–	–	4 147	–	1 100	4 380	390	–	150	10 167	540	6 000
Arboga	130	3 150	17 760	–	4 900	2 900	1 550	–	500	30 890	840	–
Fagersta	510	4 250	15 152	–	14 300	6 370	6 700	–	1 500	48 782	1 200	11 230
Skinnskatteberg	–	–	2 212	–	2 700	1 600	4 870	–	400	11 782	300	–
Norberg	116	–	888	–	5 200	–	1 910	–	200	8 314	300	1 990
Sala	110	250	18 680	–	10 900	14 435	3 215	–	4 205	51 795	1 200	24 480
Heby	–	1 192	4 091	–	4 500	8 012	840	–	3 239	21 874	660	6 000
Kommunblockslänet	10 310	32 581	225 880	23 500	118 600	227 608	57 646	–	28 282	724 407	19 740	262 690

Titelkod

0 -1 Centralförvaltning, rätts- och samhällsskydd samt folkbokföring och beskattning
2 Fastighetsförvaltning och bostadsförsörjning
3 Byggnads- och planväsen, gatu- och parkförvaltning, sport och friluftsliv
4 Hamnar, kommunikationer och näringsliv
5 Industriell verksamhet
6 Undervisning och annan kulturell verksamhet
7 Socialvård och socialförsäkring
8 Hälso- och sjukvård

Figur B.19:1 Regionalpolitisk prioritering av primärkommunernas bostadsbyggnadsbehov för perioden 1970–1975, antal lägenheter

Figur B.19:2 Regionalpolitisk prioritering av primärkommunernas investeringsbehov för perioden 1970–1975, miljontals kr.

B. 20 Kopparbergs län

B. 20.1 Synpunkter på uppläggningen av planeringsverksamheten

Länsstyrelsen framhåller att den bristande konkretion som präglar flera kommuners förslag till sysselsättningsskapande åtgärder till en del förklaras av tidsbrist men till en del även av oklarheten i det uppdrag som har givits länsstyrelser och kommuner. Av detta framgår inte klart vilka slag av åtgärder som avses. Länsstyrelsen illustrerar kortfattat de svårigheter som denna oklarhet medför på följande sätt.

Man kan anta att den dolda arbetslösheten är stor bland kvinnor i länet. En tänkbar åtgärd för att öka kvinnors möjligheter till förvärvsarbete är att, såsom flera kommuner föreslår, lokalisera s. k. kvinnlig industri till orter med hög, öppen och dold kvinnlig arbetslöshet. Industriell etablering är emellertid ett regionalpolitiskt medel som varken stat eller kommun ensamma förfogar över. Det är därför mindre meningsfullt att föreslå sysselsättningsskapande åtgärder av den karaktären. Uppmärksamheten borde i stället ha inriktats på sådana samhällsområden inom vilka stat och kommuner har möjligheter att vidta direkt verkande åtgärder. Dessa kan i ett senare skede tänkas ge upphov till industriella lokaliseringar och andra åtgärder av mer omedelbar betydelse för sysselsättningen. Såsom exempel på vad stat och kommun kan göra för att avhjälpa den kvinnliga dolda arbetslösheten nämns utbyggnad av barndaghemsverksamheten eller anpassning av denna till verksamheten vid företagen på orten. Samhället kan vidare genom exempelvis författningar och forskning stödja en utveckling av arbetsteknik och arbetsmiljö eller en anpassning av skiftesgången så att dessa betingelser lämpar sig bättre för kvinnlig arbetskraft. Företagarföreningar och samhället kan med olika medel bidra till en regional omfördelning av industrisysselsättningen. Pedagogiska såväl som reglerande åtgärder inom den allmänna liksom den yrkesorienterade skolgången kan betraktas som medel varmed kvinnors förmåga och benägenhet att bryta in på den manliga arbetsmarknaden kan främjas. Här kan även vuxenutbildningen få betydelse. Under alla omständigheter måste emellertid i ett handlingsprogram skiljas mellan åtgärder som ligger inom och utom ramen för statens och kommunernas handlingsmöjligheter. I uppdraget till länsstyrelserna och kommunerna har detta inte gjorts, vilket förklarar att många kommuner ansett sig fria att, föga konkret föreslå att "industrier lokaliseras till orten".

B. 20.2 Utgångspunkter för programformuleringen

Planeringsnivå

Länsstyrelsen anför att statsmakternas uttalande vid redovisningen av länsplanering 1967 i 1969 års statsverksproposition innebar att för de kommunblock som tillhörde det allmänna stödområdet borde målsättningen gälla som planeringsnivå.

För övriga kommunblock i länet – Avesta, Hedemora, Ludvika och Smedjebacken – borde däremot en planeringsnivå i huvudsaklig överensstämmelse med prognos 2 gälla. Mot bakgrund av den negativa utvecklingen i länet har emellertid länsstyrelsen för sin del funnit det rimligare att basera planeringen på målsättningens befolkningsramvärde även i dessa fyra kommuner.

Länsstyrelsens målsättning för folkmängden i länet år 1980 är 286 000 invånare, vilket motsvarar invånarantalet i början av 1960-talet.

I följande sammanställning redovisas folkmängden i länets kommuner/kommunblock åren 1960 och 1970 samt prognos och målsättning för år 1980.

Kommun/ Kommunblock	Faktisk folkmängd		Prognos 2 1980	Målsättning 1980
	1960	1970		
Falun	44 922	46 846	50 282	52 000
Borlänge	39 286	43 989	45 402	50 600
Rättvik	9 997	8 962	8 496	8 700
Leksand	13 285	12 339	10 417	10 900
Gagnef	8 454	8 199	6 262	8 000
Säter	10 279	9 815	8 105	8 600
Vansbro	10 348	9 028	7 464	8 000
Avesta	29 045	28 249	29 632	31 100
Hedemora	18 923	16 814	14 940	15 700
Ludvika	35 729	33 489	34 174	35 900
Smedjebacken	13 476	13 263	11 510	12 100
Mora	17 246	17 131	17 248	18 000
Orsa	10 246	8 815	7 280	7 800
Älvdalen	11 470	8 962	7 308	7 800
Malung	13 158	12 289	10 339	10 800
Kommunblockslänet	285 864	278 190	268 859	286 000

Remissyttranden. Flera kommuner anför kritik mot planeringsnivån under hänvisning bl. a. till att den faktiska befolkningsutvecklingen har varit mer gynnsam än den förväntade i länsplanering 1967. Till dessa kommuner hör *Säter, Gagnef, Leksand, Vansbro, Smedjebacken, Mora* och *Malung. Ludvika kommun* anför för sin del att kommunens folkmängdsprognos pekar på en något svagare utveckling än vad länsstyrelsen i länsprogrammet har satt upp som mål. *Hedemora kommun* ansluter sig till länsstyrelsens ståndpunkt att planeringen bör baseras på målsättningens befolkningsramvärden även i kommunerna utanför det allmänna stödområdet. *Kommunförbundets länsavdelning* påpekar att utvecklingen i länet har varit något mer balanserad under tiden 1965–1970 än vad som förutsattes i länsplanering 1967. Med hänsyn därtill anser länsavdelningen att prognoserna bör justeras så att resursfördelningen mellan länen anpassas bättre till den faktiska befolkningsutvecklingen.

Länsstyrelsens kommentar. Länsstyrelsern erinrar om att en ny riksomfattande planeringsomgång kommer att sättas igång så snart arbetet med länsprogram 1970 avslutats. I denna nya planeringsom-

gång kommer länsstyrelsen att beakta utvecklingstendenserna i kommunerna efter det att länsplanering 1967 färdigställdes.

Andra utgångspunkter för programformuleringen

Av erfarenhet efter flera indelningsändringar inom skilda samhällssektorer under senare år gör länsstyrelsen gällande att dessa ändringar tenderar att utformas så att sektoriella intressen tillgodoses i första hand. Den regionala intressegemenskap som kommit till synes bl. a. genom att kommuner inom planeringsregionerna har tillskapat särskilda regionala samverkansorgan har däremot knappast beaktats i önskvärd utsträckning. Resultatet har i realiteten blivit inte bara att väsentliga vinster av kommunreformen och regionalpolitiken uteblivit utan också att en redan etablerad och naturlig samverkan mellan kommuner har begränsats. Länsstyrelsen finner en sådan utveckling olycklig. Sammanfattningsvis framhåller länsstyrelsen att möjligheterna att på ett tillfredsställande sätt genomföra det nu framlagda handlingsprogrammet till stor del kommer att bli beroende av om en förbättrad samordning mellan olika sektoriella strävanden kan uppnås. Detta gäller vid indelningsfrågor likaväl som vid fördelning av investeringsmedel till gator, vägar, bostäder och andra samhällsområden av betydelse för den regionala utvecklingen.

Utöver här angivna synpunkter och ställningstaganden har länsstyrelsen inte uttryckligen angivit några ytterligare utgångspunkter för sitt programarbete. Vissa undersökningar ligger emellertid till grund för en del överväganden bl. a. en undersökning om de förvärvsarbetandes attityd till pendling. Enligt denna undersökning kunde drygt 30 % tänka sig en längre restid än 30 minuter och drygt 80 % en restid som överstiger 20 minuter. Även de ensidiga industriorterna har ägnats viss uppmärksamhet. En beräkning har vidare gjorts som visar att industrisysselsättningen måste öka med 4 000 personer om länsstyrelsens målsättning skall uppnås.

Ortsklassificering

En utbyggnad av ett storstadsalternativ kring länets båda kärncentra Falun/Borlänge har enligt länsstyrelsen länge framstått som en av de viktigaste regionalpolitiska insatser samhället kan göra för att förbättra länets utveckling. Statsmakterna uttalade i samband med behandlingen av länsplanering 1967 en mycket positiv syn på strävandena att bygga ut sådana alternativ till storstäderna. Delegationen för lokalisering av statlig verksamhet har å sin sida funnit att Falun/Borlänge uppfyller de krav som kan ställas på ett storstadsalternativ.

I länsplanering 1967 framhöll länsstyrelsen att särskilt intresse borde ägnas åt att utveckla planeringsregionernas centralorter – Mora, Ludvika och Avesta – bl. a. med hänsyn till att förstärkning och utbyggnader av dessa orter bidrar mer än insatser i andra delar av länet till att skapa

mångsidiga och balanserade arbetsmarknader. En klassificering av dessa som regionala centra är därför naturlig.

Hedemora, Smedjebacken, Orsa, Säter och Gagnef förs till ortskategorin övriga orter. Huvudorterna i dessa kommuner är belägna mindre än 20 km från sina resp. regioncentra. De kan därför med viss rätt betraktas som delar av dessa. Man kan också förutsätta att regioncentra och kringliggande övriga orter kommer att utveckla en allt djupare samverkan i framtiden.

Bland kommuner som klassificeras som serviceorter i glesbygdsområden intar i första hand Malung och i andra hand Vansbro en särställning. De industriella förutsättningarna i resp. ort är sådana att en förstärkning av näringslivet bl. a. genom lokaliseringsstöd inte bara är i hög grad försvarbar utan också ytterst nödvändig. Stor omsorg måste emellertid ägnas serviceutbudet. Älvdalens kommun intar på sitt sätt också en särställning så tillvida som att avstånden inom kommunen är mycket betydande. Därav följer att viss del av det mera kvalificerade serviceutbudet måste fördelas även på andra orter i kommunen. Vad gäller Leksands och Rättviks kommuner slutligen kan dessa genom turismens omfattning sägas ha utvecklats till framträdande serviceorter. Sysselsättningsutvecklingen har emellertid varit vikande och en förstärkning av orterna bör därför ske genom fortsatt och vidgat näringspolitiskt stöd.

Sammanfattningsvis innebär länsstyrelsens ortsklassificering följande.

Storstadsalternativ	Falun/Borlänge
Regionala tillväxtcentra	Avesta, Ludvika, Mora
Serviceorter i glesbygd	Malung, Vansbro, Älvdalen, Leksand, Rättvik
Övriga orter	Säter, Gagnef, Hedemora, Smedjebacken, Orsa

R e m i s s y t t r a n d e n. Remissinstanserna godtar i huvudsak länsstyrelsens förslag till ortsklassificering. *Vansbro* och *Malungs kommuner* anför emellertid kritik mot benämningen serviceort i glesbygd, som de anser kan uppfattas alltför negativt. Malungs kommun föreslår att benämningen ändras till den av inrikesdepartementets grupp för regional utvecklingsplanering föreslagna kommuncentrum. *Säter* och *Hedemora kommuner* understryker den av länsstyrelsen redovisade uppfattningen att dessa kommuner bör ses som i huvudsak integrerade delar av närliggande regioncentra.

Kommunförbundets länsavdelning uttrycker viss oro inför de konsekvenser som en ortsindelning kan medföra.

L ä n s s t y r e l s e n s k o m m e n t a r. Länsstyrelsen instämmer i förslaget från Malung att benämningen ändras till kommuncentrum. De i förslaget angivna orterna har dock en funktion som motsvarar den i anvisningarna angivna kategorin serviceorter.

B. 20.3 Sysselsättningspolitiska åtgärder

Bakgrund

I länsprogrammet framhålls att folkmängds- och sysselsättningsutvecklingen under perioden 1965–1969 för länets del har inneburit en fortsatt tillbakagång. Antalet invånare i länet minskade sålunda med ca 3 000 under perioden. I Falun–Borlängeregionen ökade dock folkmängden mellan åren 1960 och 1970.

Denna ökning var mycket större under 1960-talets senare del än i dess början. Ökningen låg emellertid inte obetydligt lägre än den ökning som förutsattes i länsstyrelsens målsättning för år 1970. Mest framträdande är emellertid den negativa utvecklingen i länets södra delar. Under femårsperioden 1966–1970 sjönk folkmängden där två till fyra gånger så snabbt som under hela den föregående femårsperioden. Utvecklingen i Moraregionen skiljer sig i detta avseende fördelaktigt från den i länets södra delar. I denna region sjönk minskningstakten mot slutet av 1960-talet.

Sysselsättningsminskningen inom industrin under 1960-talet torde utgöra en väsentlig del av förklaringen till den snabba folkminskningen. Under perioden 1962–1968 minskade antalet industrisysselsatta i länet med ca 4 600 personer.

Av de olika industribranscherna var det särskilt gruvindustrin, järn- och metallverken, den elektrotekniska industrin och konfektionsindustrin som redovisade en kraftig sysselsättningsminskning mellan åren 1962 och 1968. De tre förstnämnda branscherna har sin tyngdpunkt i länets södra delar. Av de mer betydande branscherna i länet var det endast två som kunde uppvisa en ökad sysselsättning under perioden, nämligen järn- och metallmanufakturindustrin och träindustrin utom sågverken. Särskilt betydande var den förra branschens expansion i Mora och den senares ökning t. o. m. hösten 1970 i Gagnef. Av länets samtliga kommuner var det endast tre, nämligen Gagnef, Vansbro och Mora som kunde tillgodoräkna sig någon nämnvärd ökning i industrisysselsättning mellan åren 1962 och 1968.

De regionala skillnaderna i befolkningens ålders-, utbildnings- och yrkessammansättning samt i näringslivets bransch- och företagsstruktur etc. återspeglas i inkomstnivån i de olika regionerna. Denna skiljer sig markant från den ena kommunen till den andra. Det kan exempelvis nämnas att skillnaden mellan inkomstnivåerna i Faluns och Älvdalens kommuner, år 1967 uppgick till närmare 30 %. Inkomstnivån var genomgående relativt låg i länets nordvästra delar medan de större kommunerna i länets bergslagsområden hade en jämförelsevis högre inkomst per invånare.

Allmänna åtgärder

Kommunernas förslag. Flertalet förslag belyser brister i kommunikationsförhållandena eller ensidighet och andra begränsningar i den lokala näringslivsstrukturen. Allmänna önskemål framförs om t. ex. bättre balans mellan sysselsättningstillfällena för manlig och kvinnlig arbetskraft, att åtgärder vidtas för att till kommunen få företag lokaliserade som företrädesvis anställer kvinnlig arbetskraft, och att allt bör göras att förhållandena påverkas så att den ensidiga näringslivsstrukturen ändras, att till kommunen lokaliseras sådan industri som dels kan hålla kvar ungdomen och dels ge arbete åt den stora arbetskraftsreserv som kvinnorna utgör. En kommun framhåller att den riksväg och den länsväg som passerar kommunen måste ges den standard som den ökade trafikintensiteten påfordrar. Även järnvägarna måste få vara kvar och servicen gentemot kunderna förbättras. Fraktkostnaderna på järnvägen måste hållas nere. Flera kommuner för emellertid fram mer konkreta förslag. Som exempel på sådana förslag kan nämnas utlokalisering av statlig verksamhet, utvidgning av stödområdesgränsen, utvidgning av transportstödet, statliga insatser inom turistnäringen, samordning av hemindustrins produktutveckling och marknadsföring, särskilda ränte- och kreditbestämmelser för glesbygdsområdena, ökad tilldelning av bostadsbyggandet till länet och enskilda kommuner. Några kommuner har även angivit behov av mer framskjuten kommunal planering, utökat engagemang från företagarföreningens sida vid lokaliseringen av enskilda företag, samt fortsatt snabb utbyggnad av barnstugeverksamheten.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. I den konkreta redovisningen av olika åtgärder för att mera stadigvarande påverka sysselsättningsutvecklingen riktar länsstyrelsen uppmärksamheten på bostads- och transportpolitikens område samt på betydelsen av mellankommunal samverkan i olika delar av länet.

Bostäder. Länsstyrelsen hävdar att bostadspolitiken har faktisk och påvisbar regionalpolitisk betydelse. Mot den bakgrunden fäster länsstyrelsen uppmärksamhet på att fördelningen av bostadslåneramarna under de fem senaste åren starkt missgynnat Kopparbergs län. Antalet lägenheter per invånare var i mitten av 1960-talet lägre i länet än i riket som helhet. Utifrån detta utgångsläge vidtog statsmakterna en sådan omfördelning av bostadslåneramarna att det årliga bostadsbyggandet i länet sjönk med över 600 lägenheter eller med ungefär en fjärdedel av det årliga byggandet under den föregående femårsperioden. Denna snäva kvottilldelning vidmakthölls under hela den senare delen av 1960-talet och resulterade i ett otillfredsställt behov av nyproduktion motsvarande ungefär 3 000 lägenheter i slutet av årtiondet. Länsstyrelsen anser att denna kraftiga nedskärning av länets bostadsbyggande på ett kanske avgörande sätt har motverkat de regionalpolitiska strävanden som den statliga lokaliseringspolitiken är ett uttryck för. Till följd av det otillräckliga bostadsbyggandet har länet troligen inte heller, i den omfattning man har rätt att vänta, kunnat tillgodogöra sig flyttningsvinster i en i och för

sig naturlig omflyttning mellan landsdelar och bebyggelseområden. Länsstyrelsen vänder sig mot den bakgrunden med skärpa mot skevheterna i bostadslånemedlens regionala fördelning och kräver en samordning av bostadspolitiken med samhällets regionalpolitiska målsättningar.

K o m m u n i k a t i o n e r. Även på trafikpolitikens område kräver länsstyrelsen en samordning med regionalpolitiken. En sådan samordning är nödvändig om det över huvud taget skall bli möjligt att hävda några regionalpolitiska målsättningar. Länsstyrelsen diskuterar i sammanhanget de gällande trafikpolitiska riktlinjerna och pekar på att vissa väsentliga principer alltjämt inte har vunnit praktisk tillämpning. Detta gäller framför allt principen om fullt kostnadsansvar för varje trafikgren m. m. Resultatet har blivit att produktionen av vissa transporttjänster ger intryck av att ta i anspråk färre resurser än vad de faktiskt gör. De trafikpolitiska riktlinjerna bör mot denna bakgrund fullföljas snarast möjligt.

Inom transportsektorn finns ett ömsesidigt beroende mellan olika trafikföretag och trafikgrenar. Behovet av samordning och gemensam planering är därför förmodligen större på transportmarknaden än i någon annan del av samhällsekonomin. Mot den bakgrunden fäster länsstyrelsen stor vikt vid den regionala trafikplanering som påbörjats under år 1972. När denna planering är klar bör grunden vara lagd för en trafikpolitik som är konkurrensbefrämjande inom ramen för vad hänsynen till olika övergripande sociala, näringspolitiska och samhällsekonomiska mål medger.

Länsstyrelsen påvisar även vissa begränsningar hos det nyligen införda transportstödet. Dessa sammanhänger i första hand med kravet att godset i de stödberättigade transporterna skall överstiga viss vikt. Genom detta krav blir stödet till gagn framför allt för företag som redan utan stöd befinner sig i en jämförelsevis gynnad transportekonomisk situation. Länsstyrelsen föreslår att kravet på det transporterade godsets vikt sänks. Länsstyrelsen föreslår vidare att ett kortare transportavstånd än det nu gällande skall berättiga till stöd.

Länsstyrelsen har även granskat väginvesteringarnas omfattning och utveckling i länet och i vissa andra riksområden. Vid denna granskning har det framkommit att väginvesteringar under de senaste tjugo åren har omfördelats på ett sådant sätt att en allt större del har koncentrerats till storstadslänen. Länsstyrelsen anser att denna utveckling på det hela taget är ett uttryck för ett trafikekonomiskt tänkande som har isolerats från samhällsekonomiska och regionalpolitiska överväganden. Vissa förhållanden tyder emellertid också på att vägbyggnadsanslagen till storstadslänen inrymmer en kompensation för relativt högre byggkostnader till följd av ogynnsamma produktionsbetingelser. Länsstyrelsen finner en sådan kompensation oberättigad och i strid med principerna för en samhällsekonomiskt effektiv resursfördelning.

I n d u s t r i. Länsstyrelsen föreslår att resurser görs tillgängliga bl. a. för en rådgivande och uppsökande verksamhet från företagarföreningens sida, samt för åtgärder som syftar till att förbättra den industriella miljön

i allmänhet. Dessa förslag grundar sig på synpunkter som företagareföreningen fört fram och överensstämmer också väl med den inriktning statsmakterna har angivit för den framtida verksamheten inom Norrlandsfonden. Därvid betonas behovet av ökad utbildning och rådgivning i tekniska, ekonomiska och administrativa frågor, hjälp med produktutveckling och marknadsföring m. m.

Härutöver önskar länsstyrelsen få ett utvecklingscentrum av det slag, som Norrlandsfonden har utrett förutsättningarn för, förlagt till länet. Länsstyrelsen anser vidare att verksamhet med samma syfte som Norrlandsfonden men med de annorlunda arbetsformer som motiveras av länets särskilda struktur och villkor bör inledas även i de tre sydligaste skogslänen. Som lokaliseringsort föreslås Falun/Borlänge.

J o r d b r u k. Det särskilda stöd som utgår till jordbruket i norra Sverige har enligt länsstyrelsens mening sin främsta betydelse för lönsamheten inom det mer rationellt drivna jordbruket i vissa av länets södra och mellersta delar. För äldre brukare på små brukningsenheter är åtgärderna sannolikt av begränsad betydelse. Sociala skäl talar för att samhället vidtar åtgärder som gör det möjligt för dessa äldre brukare att bli kvar i sin gamla verksamhet. Hänsyn måste också tas till att en alltför snabb nedläggning innebär risk för att värdefull åkermark växer igen. Länsstyrelsen pekar på att länet tillhör Storstockholms utrymningsområde och att även vissa beredskapsskäl därför talar för att avgången från jordbruket hålls tillbaka. Länsstyrelsen finner det över huvud taget angeläget att sambands- och beroendeförhållanden mellan jordbruk å ena *sidan och turism, landskapsvård och civilförsvar å andra sidan studeras* och klarläggs närmare.

S k o g s b r u k. För att möta nedgången i skogsbrukets sysselsättning föreslår länsstyrelsen vissa åtgärder i syfte att öka skogsavverkningen i länet. Till de åtgärder länsstyrelsen föreslår hör vissa skogsvårdande insatser. Samverkan mellan olika skogsägare i områden där ägostrukturen är splittrad måste vidare förstärkas. På längre sikt måste ägostrukturen och arronderingsförhållandena genomgå en väsentlig förbättring och vissa långsiktigt syftande skogsvårdande åtgärder måste sättas in. Avsättningsläget för länets skogsbruk kan vidare förbättras avsevärt genom en omfattande upprustning av vägnätet i allmänhet och skogsvägnätet i synnerhet. Till de olika insatser som är ägnade att främja skogsbrukets utveckling räknar länsstyrelsen slutligen även samhällsplaneringen. I denna strävar länsstyrelsen efter att trygga goda serviceförhållanden för skogsarbetskraften i glesbygdsområden och efter att med olika medel förbättra avsättningen från den produktiva skogsmarken.

T u r i s m. Länsstyrelsen framhåller att huvuddelen av de olika samhällsinsatser som kan komma i fråga inom länets turistnäring bör riktas mot fjällvärlden där arbetsmarknadsläget ofta är värre än i länet i övrigt och möjligheterna att stödja utvecklingen inom andra näringar än turismen är begränsade. Länsstyrelsen fäster framför allt uppmärksamhet på den mycket ambitiösa planering av vissa delar av länets fjällvärld som bedrivs i Malungs kommun. Med hänsyn till näringslivets utveckling i

området samt kommunernas egna initiativ och målmedvetna åtgärder förtjänar området enligt länsstyrelsens mening all fortsatt uppmärksamhet från statsmakternas sida.

Länsstyrelsen tar också för givet att samhället kommer att medverka till att utveckla turist- och hotellnäringen i Siljansbygden och andra delar av länet. I det sammanhanget bör kanske stöd för upprustning av vissa hotellanläggningar komma ifråga i första hand.

Remissyttranden. Praktiskt taget samtliga remissinstanser instämmer i länsstyrelsens kritik av bostadslåneramarnas fördelning mellan länen. Några kommuner, däribland *Säter* och *Avesta*, anser att ett system med femåriga ramar vid bostadskvoteringen skulle vara av värde för samtliga kommuner. Sådana ramar bör kunna tilldelas antingen enskilda kommuner eller hela planeringsregioner.

De principiella synpunkter på de gällande trafikpolitiska riktlinjerna som länsstyrelsen framför möter instämmande från *länets kommuner*. *Handelskammaren i Gävle* anger emellertid att förnuftig resursplanering på kommunikationernas område förutsätter en affärsmässig syn på transportverksamheten. Kammaren pekar också på att gällande riktlinjer medger att förluster på trafiksvaga bandelar täcks med öppet redovisade bidrag.

Nästan samtliga kommuner redovisar angelägna vägprojekt av betydelse för den regionala utvecklingen.

Vägförvaltningen i länet hävdar att länsstyrelsen arbetat med alltför kort tidsperspektiv i sin undersökning av väganslagens fördelning för att säkra slutsatser skall kunna dras.

Remissinstanserna instämmer vidare i länsstyrelsens synpunkter på transportstödets utformning, samverkan mellan kommunerna och åtgärder för att förstärka industrins utveckling.

Ett stort antal kommuner framför synpunkter på frågan om skattekraftsområdestillhörigheten. *Vansbro kommun* hävdar att uppflyttning till skattekraftsområde 2 är mer angelägen än något av de förslag som förs fram i länsprogrammet.

I fråga om turismen anföra *Ludvika kommun* att länsstyrelsen bort diskutera åtgärder för att utveckla turismen även i länets södra delar.

Länsstyrelsens kommentar. Beträffande väganslagens fördelning har länsstyrelsen gjort fördjupade undersökningar, som ger länsstyrelsen anledning att stå fast vid sin kritik. I fråga om skattekraftsområdenas gränser, som f. n. utreds, önskar länsstyrelsen en snabb behandling från utredningens sida och betonar skatteutjämningsfrågans betydelse framför allt för kommunerna i länets nordliga och västliga delar.

Selektiva åtgärder

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. Länsstyrelsen framhåller bl. a. möjligheterna att bygga ut långtidssjukvården i Hedemora kommun samt förutsättningarna för att där och i Mora

kommun bygga ut olika följdverksamheter i anslutning till befintliga omskolningsverksamheter. Länsstyrelsen pekar också på möjligheterna att, genom utläggningar av statligt tryck, utnyttja den stora tryckerikapaciteten inom Falun/Borlänges geografiska industri. Vad gäller Mora föreslår länsstyrelsen att den statliga utredning som arbetar med frågan om uppbyggnad av s. k. industricentra i tilläggsdirektiv får i uppdrag att pröva förutsättningarna även för Mora. Länsstyrelsen är vidare av den bestämda uppfattningen att Malung och Vansbro snarast bör införlivas med det inre stödområdet. Länsstyrelsen trycker slutligen starkt på behovet av att omstrukturera ägoförhållandena inom skogsbruket. I vissa kommuner, såsom i Orsa och Rättvik, är detta behov särskilt starkt uttalat och snara och omfattande insatser särskilt angelägna.

Länsstyrelsen betraktar omlokalisering av central statlig förvaltning samt högre utbildning och forskning som mycket angelägna sysselsättningsskapande åtgärder. Länsstyrelsen pekar i det sammanhanget på Falun/Borlänges goda kommunikationsläge i förhållande till övriga delar av landet. Vad gäller den högre utbildningen och forskningen framhåller länsstyrelsen skäl för att knyta dessa verksamheter till den industriella tradition och verksamhet som finns i länet. Bland olika tänkbara lokaliseringsobjekt inom den statliga förvaltningen ägnar länsstyrelsen särskild uppmärksamhet åt lokaliseringen av det av 1970 års domstolsverksutredning föreslagna domstolsverket samt av verk och myndigheter med skoglig anknytning.

Länsstyrelsen tar vidare upp frågan om inlandslokalisering av ett oljeraffinaderi. För en sådan lokalisering talar i första hand starka regionalpolitiska skäl. Oljeindustrin fyller en allt större del av stålindustrins energibehov och tillgången på raffinaderigas bestämmer numera allt oftare stålindustrins lokalisering. Ett inlandslokaliserat raffinaderi skulle mot den bakgrunden vara av stor betydelse för den mellansvenska stålindustrins utveckling. Det skulle emellertid också erbjuda goda utvecklingsbetingelser för helt nya industrier såsom exempelvis petrokemisk industri, kraftindustri m. m.

En annan fråga som bör tas upp till en snar prövning är utbyggnaden av en vägförbindelse mellan Söderhamn och Falun/Borlänge. De nuvarande vägförbindelserna mellan norrlandskusten och Vänernområdet medför en förlängning av den kortast möjliga vägsträckan med ungefär 35–40 %. Dessa vägförlängningar hör till de största i landet. Det bör därför vara ett starkt samhällsekonomiskt intresse att förkorta vägavstånden mellan dessa delar av landet.

Förändringarna inom industri och handel har medfört större krav på snabba transporter vilket har lett till en mycket snabb utveckling på flygfrakternas område. Denna utveckling kommer sannolikt att fortsätta och behovet av större och ändamålsenliga flygplatser kommer därför att öka. Länsstyrelsen anser att länsflygfältet i Rommehed väl fyller de krav som bör ställas på ett framtida industriflygfält. Förutsättningarna för utbyggnad är goda och en sådan har redan påbörjats. SJ och ASG har vidare väl utbyggda transportterminaler som vid behov kan integreras

med ett utökat fraktflyt vid Romme flygplats. Möjligheter till en sådan integrering är av största betydelse eftersom den tidsekonomi en sådan integrering möjliggör är ett av fraktflygets främsta konkurrensmedel. En utbyggnad av Rommeheds flygfält till ett industriflygfält skulle sannolikt bidra till en önskvärd industriell nyetablering i länet. Den skulle därmed komma att bli av stor regionalpolitisk betydelse.

Arméns fredsorganisation syns framöver komma att genomgå en strukturförändring med innebörden att verksamheten sammanförs till ett färre antal truppförband (storregementen). Dessa väntade förändringar är uttryck för försvarspolitiska strävanden som emellertid bör vara möjliga att förena med vissa regionalpolitiska målsättningar. Länsstyrelsen pekar mot den bakgrunden på de utomordentligt goda förutsättningarna för en utbyggnad av den militära verksamheten i Falun.

Den vikande sysselsättningen i Älvdalens kommun måste åtminstone delvis kompenseras genom statliga insatser exempelvis i form av statlig verksamhet. Vid den artilleriskjutskola som sedan några år tillbaka finns i kommunen har omfattande investeringar redan genomförts. Länsstyrelsen föreslår att en ökad utbildningsverksamhet inom artilleriet leder till att skjutfältet i Älvdalen byggs ut i första hand.

Länsstyrelsen föreslår förläggning av ett socialmedicinskt centrum till Mora. Inom ett sådant centrum skulle en långtgående samordning av hälso- och sjukvård samt socialvård kunna äga rum. Centrumet skulle således kunna omfatta en rad olika verksamheter – exempelvis folktandvården, öppenvården med olika terapiformer m. m. – för vilka landstinget och primärkommunen är huvudmän. Till dessa verksamheter skulle slutligen en socialmedicinsk forsknings- och fältstation kunna knytas.

Till de frågor länsstyrelsen ägnar särskild uppmärksamhet hör också utbyggnaden av en damm i Hälla i Malungs kommun. En sådan utbyggnad har diskuterats under en längre tid. Den motiveras närmast av riskerna för översvämningar i samband med vårfloderna i Västerdalälven. Länsstyrelsen hemställer att frågan om Hälladammens utbyggnad tas upp till snabb och positiv prövning av statsmakterna.

Remissyttrandena. Kommunerna instämmer i allt väsentligt i länsstyrelsens uppfattning och understryker behovet av de åtgärder länsstyrelsen föreslår.

B. 20.4 Socialpolitiska åtgärder

Sysselsättningsskapande åtgärder av temporär natur

Kommunernas förslag. Flertalet kommuner pekar på behovet av att öka antalet platser i skyddade verkstäder och nödvändigheten av att sådana investeringar genomförs att detta behov kan fyllas.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. Behovet av beredskapsarbeten ökar inte minst till följd av svårigheterna för äldre ortsbunden arbetskraft att erhålla arbete på öppna marknaden. Till följd av denna utveckling anser länsstyrelsen det nödvändigt att planera för en ökning av antalet sysselsättningstillfällen i beredskapsar-

beten i tre av länets fyra planeringsregioner. I den fjärde, Mora-regionen, är antalet sådana sysselsättningstillfällen redan idag så högt att det inte är nödvändigt att öka antalet fram till år 1975.

Vad gäller de skyddade verkstäderna anser länsstyrelsen att antalet platser i dessa måste öka väsentligt i samtliga planeringsregioner. I Falun/Borlängeregionen bör antalet fördubblas under 1970-talets första hälft från ca 280 till ca 600. I Avestaregionen är en ökning från ca 39 till 90 och i Ludvikaregionen från 60 till 140 platser nödvändig. I Moraregionen måste antalet platser öka från 180 till ca 330.

Remissyttranden. Flera remissinstanser instämmer i länsstyrelsens överväganden ifråga om behovet av att bygga ut de skyddade verkstäderna och öka antalet sysselsättningstillfällen i beredskapsarbeten. *Älvdalens* och *Vansbro kommuner* pekar emellertid också på svårigheterna att anskaffa lönsamma tillverkningsobjekt. Älvdalens kommun betraktar en ny lösning av finansieringsfrågan som en förutsättning för att verksamheten vid de skyddade verkstäderna skall kunna byggas ut. En lösning kan vara att vissa verkstäder övertas av AMS och drivs som industriellt beredskapsarbete. *Säters kommun* anser att beredskapsarbeten för förbättring av vägbeståndet bör prövas i större omfattning. Sådana arbeten har visserligen låg sysselsättningseffekt men ändå stor samhällsekonomisk betydelse. *Hedemora* och *Vansbro kommuner* anser att bidragen för beredskapsarbeten bör höjas till 50 %.

Åtgärder för att trygga serviceförsörjningen

Det första steget i länsstyrelsens arbete med servicefrågorna var att avgränsa områden med svårare glesbygdsproblem. För att kunna genomföra denna avgränsning utgick länsstyrelsen från ortsklassificeringen och vidareutvecklade denna med hjälp av glesbygdsutredningens system för klassificering av serviceutbudet i olika nivåer. Med denna klassificering som grund avgränsade länsstyrelsen områden som saknar tillfredsställande tillgång till service.

Länsstyrelsen konstaterar bl. a. att ca 6 500 personer har mer än 10–15 minuters resväg till närmast närserviceort. Många av dessa är äldre människor och flera av dessa är hänvisade till kollektiva transportmöjligheter. Av länets invånare har vidare 14 200 mer än 45 minuters resa till närmaste kommuncentrum. Större delen av dessa människor (9 200 invånare) återfinns i Mora planeringsregion. Flera närserviceorter, inte minst i Moraregionen, erbjuder dock en kvalificerad närservice som delvis ersätter kommuncentrumservicen. Vad gäller regioncentrumservicen saknar 2 000 invånare i länet, huvudsakligen i före detta Idre kommun, tillfredsställande tillgång till service på denna nivå. Omkring 10 000 personer saknar emellertid möjlighet att nå regioncentrum på kortare tid än 2–3 timmar. Därtill kommer att många av dem som i och för sig når regioncentrum på denna tid inte kan göra ett så långt uppehåll (2–3 timmar) som den långa restiden motiverar.

Frågan om serviceförsörjningen för vissa länsdelar är intimt förknippad

ned kommunikationssystemets utbyggnad, eftersom goda kommunikationsförhållanden, inom vissa gränser, kan ersätta bristen på omedelbart tillgängliga serviceanläggningar. Länsstyrelsen har mot denna bakgrund undersökt den kollektiva trafiken för de kommuner vilka förutsatts ha glesbygdsproblem av allvarligare art. I dessa kommuner saknar drygt 5 000 personer helt kollektiva transportmöjligheter. Av de fyra planeringsregionerna framstår Avesta som den som har den bästa tillgången till serviceorter. I västbergslagen har speciellt de västra delarna av Ludvika kommun en otillfredsställande serviceförsörjning. I Mora, som är den till ytvidden största planeringsregionen och har de mest omfattande glesbygdsproblemen, är servicetillgängligheten otillfredsställande för ett stort antal personer.

Äldringsvården och den verksamhet som sammanhänger därmed är en av de viktigaste socialpolitiska frågorna i glesbygderna. År 1965 var enligt den då företagna folkräkningen 26,0 % av länets befolkning i glesbygd över 60 år. Av folkräkningen framgår att just denna befolkningsgrupp – som omfattar mellan 15 000–20 000 personer – hade den sämsta bostadsstandarden av länets invånare.

Kommunernas förslag. Så gott som samtliga kommuner framhåller behovet av skilda förbättringar och nödvändigheten av att även i relativt små orter kunna erbjuda människorna i glesbygden en kvalificerad service. I den mån detta inte är möjligt bör därvid de kommunikationsmässiga förhållandena förbättras och olika typer av ambulerande service erbjudas.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. Länsstyrelsen anstår tills vidare från att lägga fram ett mer fullständigt program men sammanfattar vissa synpunkter på olika åtgärder.

Kommunala transportförsörjningsplaner. Det har vid de undersökningar av glesbygdsproblemen som länsstyrelsen utfört framkommit att transportförsörjningen i glesbygden är en av de viktigaste frågorna som måste lösas. Ett primärt mål för glesbygdspolitiken bör vara att tillskapa ett kollektivt transportsystem som gör det möjligt för alla befolkningskategorier att till låga kostnader och tillräckligt ofta resa till viktigare serviceinrättningar eller få sina varor hemsända. Som ett led i utbyggnaden av en sådan transporttjänst är det lämpligt att utarbeta kommunala transportförsörjningsplaner. Dessa bör omfatta kommunala målsättningar i fråga om invånarnas transportmöjligheter och riktlinjer för hur dessa målsättningar skall uppnås.

Samverkan mellan kommunala och vissa andra organ. Befolkningsutvecklingen bl. a. i vissa delar av länet har medfört en koncentration av vissa serviceinrättningar till de större centralorterna. Denna utveckling gäller exempelvis offentliga serviceorgan som arbetsförmedlingen och försäkringskassan, samt även, genom den aktuella kommunreformen, de kommunala organen. Detta medför att relativt stora befolkningsgrupper får en avsevärt försämrad service. Mellan försäkringskassan och kommunala sociala organ förekommer sedan lång tid tillbaka ett kontinuerligt samarbete. I anslutning till kommunsammanläggningen

har frågan om ett ökat samarbete även på det administrativa planet aktualiserats i de kommuner där kommunalkontoren försvinner. Exempel på lämplig samverkan är gemensamt utnyttjande av lokaler och anställda. Enligt länsstyrelsens mening bör förutsättningar för ökat samarbete av det slaget finnas på flera områden. Möjligheterna bör exempelvis prövas till ökad samverkan mellan arbetsförmedlingarna och kommunala organ.

Även på andra områden bör samverkan i okonventionella former kunna lösa vissa serviceproblem. I Malungs kommun bedrivs f. n. en försöksverksamhet med kombinerad post- och varudistribution. Genom en sådan kombination kan förbättrade serviceförhållanden vad gäller varudistribution åstadkommas samtidigt som lantbrevbärarservice kan upprätthållas trots vikande befolkningsunderlag.

Lekskoleverksamhet i glesbygderna. För att ge barn i glesbygdsområden och mindre tätorter ökade möjligheter till kontakter med jämnåriga föreslår länsstyrelsen att en integrering av lekskoleverksamheten med den på orten befintliga lågstadieskolan prövas. Av samma orsaker bör för glesbygdsbarnen prövas ambulerande lekskoleverksamhet.

Samhällsstöd till ambulerande och ortsbunden handel. Under 1960-talets fem sista år sjönk antalet livsmedelsaffärer i länet som helhet med en dryg fjärdedel. Inom den ambulerande handeln var nedgången ännu kraftigare. Mellan åren 1963 och 1970 minskade således antalet bussar med hälften. Vad den ambulerande handeln beträffar kan orsaken till denna utveckling sökas i vikande kundunderlag och dålig lönsamhet. Enligt länsstyrelsens mening är det angeläget att pröva former för stöd till såväl den ambulerande som ortsbundna handeln.

Åldringsvården. Länsstyrelsen finner det angeläget dels att ålderdomshemmen byggs ut i den takt som de kommunala investeringsprogrammen anger, dels att möjligheterna att skapa alternativa boendeformer till ålderdomshemmen tillvaratas bättre i framtiden. Beträffande sistnämnda punkt anför länsstyrelsen att pensionärslägenheter och temporära åldringsbostäder ur både social och ekonomisk synpunkt ofta är att föredra framför ålderdomshemmen. Det är därför önskvärt att kommunerna i länets glesbygder utnyttjar de möjligheter att förbättra de äldres boendevillkor som de statliga bidragen till temporära åldringsbostäder ger. För att tillgodose de äldre behov av service även på sikt bör bostäderna lokaliseras till orter av en viss storlek. Enligt länsstyrelsens mening bör lämpliga orter erbjuda minst den service man finner i s. k. kvalificerade närserviceorter.

Remissyttranden. Ett flertal remissinstanser kommenterar länsstyrelsens förslag till upprättandet av kommunala transportförsörjningsplaner. *Säters kommun* anser att med de begränsade resurser kommunerna har för att lösa kommunikationsproblemen borde trafikförsörjningen vara en statlig angelägenhetsfråga. *Malungs kommun* framhåller att reguljär daglig trafikförbindelse bör upprättas till Mora. *Säters kommun* anför att mobil butiksservice inte fyller kraven på god service

medan *Malungs kommun* anser att om kommunen skall ha möjligheter att vidareutveckla för glesbygdens invånare nödvändig service erfordras i stor omfattning statens stöd.

B. 20.4 Investeringarnas regionala fördelning

Planeringsunderlag

Till grund för redovisningen och prioriteringen av kommunernas/kommunblockens investeringsbehov för perioden 1971–1975 ligger i huvudsak KELP 70. Länsstyrelsen framhåller att kommunernas investeringsplaner innehåller vissa brister. Vidare är grundmaterialet delvis inaktuellt.

I tabell B. 20:1 redovisas i sammandrag bostadsbyggnadsbehovet enligt de kommunala bostadsbyggnadsprogrammen samt landstingets och primärkommunernas investeringsbehov. Primärkommunernas investeringar har fördelats på huvudtitlar enligt K-planen. Exempelvis har inte exploateringsinvesteringar i samband med bostadsbyggandet tagits med. I redovisningen ingår inte samtliga kommunala investeringsområden. Vidare ingår i huvudsak endast projekt som har kostnadsberäknats till minst 100 000 kr.

Totalt för länet uppgår de primärkommunala investeringsbehoven med dessa begränsningar för den nämnda perioden till ca 620 milj. kr. Bostadsbyggnadsbehovet 1971–1975 anges till 16 398 lägenheter i de kommuner som upprättar kommunala bostadsbyggnadsprogram. Länsstyrelsen bedömer att bostadsbyggnadsbehovet i hela länet uppgår till 19 746 lägenheter. Huvuddelen eller ca 60 % av primärkommunernas investeringsbehov faller på huvudtitlarna 3 (byggnads- och planväsen, gatu- och parkförvaltning, sport och friluftsliv) och 5 (industriell verksamhet).

Fördelningen på huvudtitlar av investeringsbehoven varierar mellan kommunerna/kommunblocken. Exempelvis faller 51 % av Falu kommuns investeringsbehov på huvudtitel 3 och 2 % på huvudtitel 2 (fastighetsförvaltning och bostadsförsörjning), medan motsvarande andelar för Malungs kommunblock är 7 % resp. 43 %.

Av landstingets investeringar faller sammanlagt 64 % på Falu, Säters och Mora kommun.

Regionalpolitisk prioritering

Länsorganen har i de sektoriella prioriteringarna beaktat prioriteringsregeln att till prioritetsgrupperna I, II och III hänföra resp. 60, 20 och 20 % av investeringsbehoven. Prioriteringen har utförts med hänsyn till kommunernas tidsplacering av investeringsprojekten. Utgångspunkt för länsbostadsnämndens prioritering av bostadsbyggnadsbehovet har varit 1969 års ram för bostadsbyggandet.

Den regionalpolitiska prioriteringen överensstämmer i huvudsak med den sektoriella. Länsstyrelsen framhåller att förslaget till bostadsbyggan-

dets fördelning i avsevärd grad speglar de intentioner som uttrycks i ortsklassificeringen.

Länsstyrelsen understryker att prioriteringen av det kommunala investeringsbehovet inte helt kan följa bostadsbyggandets fördelning. Vissa för kommunens invånare viktiga investeringar kan av olika skäl vara eftersatta och måste därför tillgodoses oberoende av vad som mera generellt följer av bostadsbyggandets fördelning.

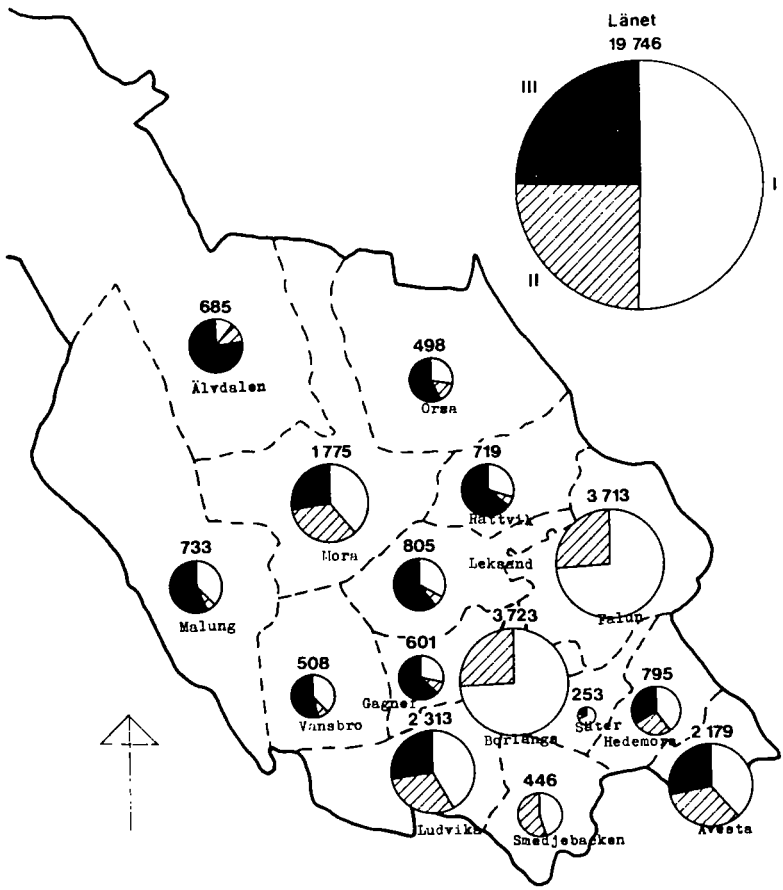
Utfallet av länsstyrelsens prioritering åskådliggörs av cirkeldiagrammen i figurerna B. 20:1 och B. 20:2. Cirklarnas ytor är proportionella mot de redovisade bostadsbyggnads- resp. investeringsbehoven.

Tabell B. 20:1 Kommunala investeringar perioden 1971–1975 i projekt om 100 000 kr. eller mer med fördelning på huvudtitlar i tusentals kr., bostäder i antal lägenheter

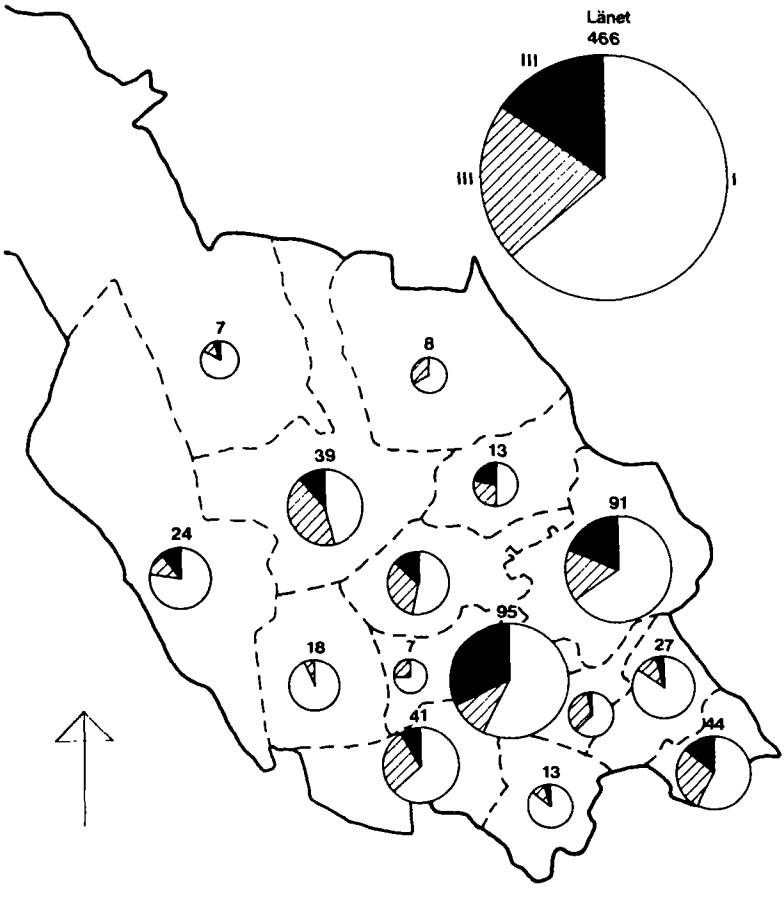
Kommun/ Kommunblock	Huvudtitel 0–1	2	3	4	5	6	7	8	0–8	Bostäder	Landstinget
Avesta	–	200	8 060	–	18 343	21 004	3 700	–	51 307	2 116	8 326
Borlänge	5 100	5 500	29 757	–	40 725	25 369	15 240	–	121 691	3 600	4 800
Falun	310	2 685	78 609	–	51 285	16 621	3 994	–	153 454	3 250	43 533
Gagnef	–	–	–	–	4 170	3 470	–	–	7 640	435	3 000
Hedemora	–	8 500	11 210	–	4 293	7 104	11 519	–	42 626	755	13 200
Leksand	950	2 260	9 390	–	16 324	100	5 140	–	34 164	470	–
Ludvika	2 000	3 500	11 884	–	20 678	1 151	9 515	–	48 728	1 322	12 702
Malung	700	11 123	1 853	–	5 772	2 325	3 800	–	25 573	630	7 400
Mora	–	14 550	5 940	–	8 370	9 793	6 600	–	45 253	1 619	24 428
Orsa	–	3 000	1 110	–	860	900	3 310	–	9 180	475	–
Rättvik	–	2 500	3 220	–	6 450	1 500	2 900	–	16 570	453	–
Smedjebacken	–	900	1 175	–	8 376	2 197	1 836	–	14 484	560	2 000
Säter	–	1 925	3 165	–	3 961	1 304	7 299	–	17 654	390	28 830
Vansbro	–	6 380	550	–	7 100	–	6 530	–	20 560	173	2 800
Älvdalen	–	2 850	4 170	–	3 045	–	1 155	–	11 220	150	–
Kommunblockslänet	9 060	65 873	170 093	–	199 752	92 838	82 488	–	620 104	16 398	151 019

Titelkod

0–1 Centralförvaltning, rätts- och samhällsskydd samt folkbokföring och beskattning
2 Fastighetsförvaltning och bostadsförsörjning
3 Byggnads- och planväsen, gatu- och parkförvaltning, sport och friluftsliv
4 Hamnar, kommunikationer och näringsliv
5 Industriell verksamhet
6 Undervisning och annan kulturell verksamhet
7 Socialvård och socialförsäkring
8 Hälso- och sjukvård

FigurB 20:1 Regionalpolitisk prioritering av primärkommunernas bostadsbyggnadsbehov för perioden 1971–1975, antal lägenheter

Figur B 20:2 Regionalpolitisk prioritering av primärkommunernas investeringsbehov för perioden 1971–1975, miljontals kr.

B.21 Gävleborgs län

B.21.1 Utgångspunkter för programformuleringen

Planeringsnivå

Länsstyrelsen anför att enligt prognos 2 i länsplanering 1967 beräknas folkmängden i länet mellan åren 1965 och 1980 öka med ca 17 000 personer. Målsättningen i länsplanering 1967 för länets befolkningsutveckling anger ett befolkningsramvärde för år 1980 som med 4 000 personer överstiger prognosvärdet. Målsättningen innebär i stort sett att flyttningsvärdena över länsgränsen balanseras men samtidigt att omflyttningen inom länets olika regioner och mellan dem underlättas. Höjningen av befolkningstalen i målsättningen avser kommunblocken Ljusdal, Bollnäs, Edsbyn och Bergsjö. Störst är höjningen i Ljusdal, som anges som en strategiskt viktig ort i nordvästra delen av länet.

Folkmängden för åren 1965 och 1970 samt enligt målsättningen i länsplanering 1967 för åren 1975 och 1980 redovisas i följande tabell.

Kommunblock	Faktisk folkmängd		Målsättning	
	1965	1970	1975	1980
Gävle	82 154	84 625	94 640	100 800
Sandviken	40 674	43 663	46 640	48 100
Hofors	16 471	15 705	16 530	16 600
Ockelbo	7 449	6 762	6 400	5 800
Söderhamn	32 181	31 896	32 760	32 700
Bollnäs	33 526	33 039	33 770	34 000
Edsbyn	8 095	7 856	7 000	7 000
Ljusdal	24 583	22 524	22 500	22 600
Hudiksvall	35 415	36 367	36 850	36 800
Bergsjö	12 033	11 469	10 000	9 500
Kommunblockslänet	292 581	293 906	307 090	313 900

Den faktiska folkmängden år 1970 understiger med ca 6 400 personer det befolkningstal för år 1970 som angavs i målsättningen.

Den befolkningsmålsättning för år 1975 som kommunerna har angivit i sin planering överensstämmer i stort sett med den målsättning som anges i länsplanering 1967 utom för Gävle kommunblock, där den kommunala målsättningen för år 1975 anges till ca 90 000 personer.

Som planeringsnivå för länets kommunblock håller länsstyrelsen fast vid den målsättning som uttrycks i länsplanering 1967 med undantag för Gävleblocket, där länsstyrelsen för år 1975 ansluter sig till den kommunala målsättningen. Dock torde målsättningen för år 1980 kunna uppnås även om det torde ske några år senare än vad som har förutsagts.

Remissyttranden. *Gävle* och *Hofors kommuner* samt *landstinget* ansluter sig till den av länsstyrelsen angivna planeringsnivån. *Söderhamns, Hudiksvalls* och *Ovanåkers kommuner* samt *Bollnäs* och *Bergsjö kommunblock* anser att målsättningen för deras del bör höjas.

Ljusdals kommun framhåller att för att kunna upprätthålla en önskvärd servicenivå får inte folkmängden i framtiden understiga 25 000 invånare. Övriga kommuner har inte kommenterat planeringsnivån.

Länsstyrelsens kommentar. Med hänsyn till att en ny länsplaneringsomgång förbereds, varigenom nya prognoser och målsättningar kommer att utarbetas, finner länsstyrelsen för närvarande ingen anledning att ändra befolkningsramvärdena i länsplanering 1967 utom vad beträffar Gävle där differensen mellan planerad och verklig utveckling är särskilt påfallande.

Andra utgångspunkter för programformuleringen

Ensidiga kommunblock. Enligt länsstyrelsen kan Sandviken och Hofors betraktas som ensidiga industriblock, där huvudparten av den förvärvsarbetande befolkningen är koncentrerad till en industribransch, nämligen metallverk. Ensidigheten förstärks av att kommunblocken domineras av var sitt företag.

I övriga kommunblock föreligger inte på motsvarande sätt någon utpräglad ensidighet inom näringslivet. Ockelbo- och Ljusdalsblocken har dock en förhållandevis hög andel sysselsatta inom jord- och skogsbruk och ett relativt litet antal sysselsatta inom industri. Även Edsbyn och Bergsjö har höga andelar inom jord- och skogsbruk, men andelen industrisysselsatta är relativt hög. Industrisektorn är dock tämligen odifferentierad med huvudparten förvärvsarbetande inom träindustri.

Pendlingsavstånd. Kommunblocksindelningen i länet ansluter enligt länsstyrelsen ganska väl till rådande spontana näringslivs- och arbetsmarknadsregioner. Arbetskraftspendling över kommunblocksgräns förekommer i måttlig omfattning. Utpendling överstigande 10 % av den förvärvsarbetande nattbefolkningen förekommer endast i två kommunblock, nämligen Ockelbo och Bergsjö. Numerärt sett är naturligt nog pendlingen störst mellan Gävle och Sandviken. Enligt länsstyrelsens mening torde man kunna räkna med att arbetskraftspendlingen över kommunblocksgräns ökar i framtiden. Ökat bilinnehav, förbättrade kommunikationsförhållanden och näringslivets strukturella utveckling synes verka i den riktningen. Länsstyrelsen anför att detta inte är en negativ utveckling eftersom medborgarna därmed vinner ökad valfrihet på arbetsmarknaden. Det innebär också att i viss utsträckning sysselsättningsproblem i ett kommunblock skulle kunna lösas i ett angränsande mera expansivt kommunblock.

En schematisk undersökning av pendlingsomlanden inom 3 mil från blockcentra i länet visar att otillfredsställande pendlingsmöjligheter till en livskraftig tätort föreligger framför allt i nordvästra länsdelen.

Ortsklassificering

I länsplanering 1967 gjorde länsstyrelsen vissa uttalanden som visar fram mot en ortsklassificering. Sålunda anfördes bl. a. att

ansträngningarna bör inriktas på att främja utvecklingen av länets A-regioner med tyngdpunkten förlagd till centralorterna i respektive regioner. Särskilt framhölls betydelsen av för länet som helhet att på olika sätt stödja en positiv utveckling av Gävle–Sandvikenregionen för att av denna skapa ett fungerande alternativ till storstadsområdena. Denna region har så stort befolkningsunderlag att det enligt länsstyrelsen får anses fullt möjligt att med rimliga insatser skapa förutsättningar likvärdiga med storstäderna ifråga om kommunikationer, differentierad arbetsmarknad, kvalificerad service m. m. men ändock kunna undvika de agglomerativa nackdelar som i viss utsträckning belastar storstadsområdena. Gävle–Sandvikenregionen är belägen på ett betryggande avstånd från Storstockholms influensfält, men ändå tillräckligt nära för att man vid behov snabbt skall nå storstaden.

Länsstyrelsen anser därför att Gävle–Sandviken bör klassificeras som storstadsalternativ.

Till kategorin regionala tillväxtcentra hänför länsstyrelsen Söderhamn, Bollnäs, Hudiksvall och Ljusdal, vilka genom geografiskt läge och serviceutrustning även framgent kommer att vara av betydelse som regionala centra. Ett bevarande av Ljusdal som regionalt centrum anses som angeläget, eftersom avstånden till alternativa regioncentra är alltför stora för att vara acceptabla. Som regionalt tillväxtcentrum klassificeras också Hofors, varigenom länsstyrelsen vill markera att åtgärder bör vidtagas för att åstadkomma en nödvändig differentiering och breddning av näringslivet.

I de tre övriga kommunblocken i länet, Ockelbo, Edsbyn och Bergsjö, är avstånden till regioncentra i vissa fall stora. Det anses angeläget att servicenivån i dessa block kan hållas tillräckligt hög, och länsstyrelsen hänför dem till kategorin serviceorter i glesbygdsområden.

Länsstyrelsens förslag till ortsklassificering innebär sammanfattningsvis följande.

Storstadsalternativ	Gävle/Sandviken
Regionala tillväxtcentra	Hofors, Söderhamn, Bollnäs, Ljusdal, Hudiksvall
Serviceorter i glesbygdsområden	Ockelbo, Edsbyn, Bergsjö

Vissa kommunblock är till ytan mycket stora och rymmer delar med stort avstånd till centralorten. Länsstyrelsen anser det önskvärt att mindre stödjepunkter för serviceförsörjningen upprätthålles i de mest angelägna områdena. Som exempel anges Hamra, Los, Kårböle och Ramsjö i Ljusdalsregionen, Bjuråker i Hudiksvallsregionen och Österfärnebo i Sandvikensregionen. Ett närmare ställningstagande till vilka orter som bör betraktas som stödjepunkter torde kunna göras i samband med upprättandet av trafikförsörjningsplaner.

R e m i s s y t t r a n d e n. I remissyttrandena accepteras länsstyrelsens förslag. *Handelskammaren* påtalar dock vissa nackdelar som är förenade

med en prioritetsordning av denna art. Ortsklassificeringen är ett styrinstrument som trots uppenbara fördelar när det gäller planering och fördelning av vissa offentliga insatser likväl är behäftat med brister i så måtto att det kan befaras dämpa eller förhindra en i och för sig önskvärd spontan etablerings- och expansionsvilja. Den psykologiska och praktiska effekten av klassificeringen kan befaras bli negativ i orter med en lägre klassificering.

B.21.2 Sysselsättningspolitiska åtgärder

Bakgrund

Av länsprogrammets redovisning framgår att enligt statistiska centralbyråns arbetskraftsundersökning (AKU) för år 1970 svarade jord- och skogsbruket i länet för drygt 10 % av det totala antalet sysselsatta mot 8 % i hela riket.

Länsstyrelsen förutsätter att en fortsatt snabb nedgång i antalet jordbruksföretag kommer att ske bl. a. med hänsyn till den nuvarande åldersstrukturen bland brukarna. Omkring halva antalet brukare kommer inom tio år att ha uppnått pensionsåldern, och flertalet av dessa kan inte räkna med några efterträdare på sina brukningsenheter.

Antalet sysselsatta inom industri- och byggnadsverksamhet i länet år 1970 utgjorde enligt arbetskraftsundersökningen 48 % av totalantalet förvärvsarbetande mot 40 % i genomsnitt för riket. Av totalantalet sysselsatta inom nämnda sektor i länet fanns 41 % inom metall- och verkstadsindustrin, 24 % inom träindustrin och 23 % inom byggnadssektorn. Enligt industristatistiken minskade antalet sysselsatta inom tillverkningsindustrin mellan åren 1962 och 1969 med omkring 300 personer. Under perioden 1965–1969 uppgick minskningen till 1 300 personer.

Allmänna åtgärder

Kommunernas förslag. Som sysselsättningsfrämjande åtgärder föreslås sammanfattningsvis följande. Ökade statliga insatser i form av exempelvis ökad statlig företagsamhet, fler statliga beställningar till länets industri, bidrag och lån till utbyggnader av industricentra och uppförande av lokaler för småindustri och hantverk, statligt lokaliseringsstöd till turistanläggningar i länet, generösare utbildningsbidrag, större möjligheter att utnyttja investeringsfondsmedel, flyttningsbidrag till personal som följer med företag vid utflyttning från storstadsområdena samt utnyttjande av el-, frakt- och teletaxor som lokaliseringspolitiskt medel. Utbyggnad av företagareföreningens resurser. Kommunallagen ändras så att kommunerna får möjlighet att i större utsträckning än nu lämna ekonomiskt stöd till hantverk, småindustri och under vissa förutsättningar till jordbruk. Generösare bestämmelser för rätt till avdrag för resor. Gemensamma utställningslokaler och gemensam försäljnings- och PR-organisation för de mindre företagen.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. Länsstyrelsen föreslår följande allmänna åtgärder som handlingsprogram.

- El-, tele- och persontaxor som lokaliseringspolitiska medel
- Ökad statlig företagsamhet
- Åtgärder för de mindre företagens marknadsföring m. m.
- Förstärkning av företagareföreningens resurser
- Lokaliseringsstöd till turistanläggningar
- Tillgång på industrimark

El-, tele- och persontaxor som lokaliseringspolitiska medel. Personliga kontakter och telekontakter får en allt större betydelse inom näringslivet och kostnaderna i tid och pengar för dylika kontakter blir för företagen i Norrland, genom de långa avstånden, speciellt betungande, och nödvändiga kontakter försvåras.

En justering av teletaxorna för Norrland och tillskapandet av ett persontransportstöd anser därför länsstyrelsen vara ett viktigt led i det lokaliseringspolitiska arbetet. Vidare skulle enligt länsstyrelsens uppfattning lokalisering till Norrland av elenergikrävande företag underlättas genom att eltaxorna används som lokaliseringspolitiska medel.

Ökad statlig företagsamhet. Den hittillsvarande verksamheten med statligt lokaliseringsstöd har visat att huvuddelen av stödet har använts för utbyggnad av befintliga företag. I vissa fall har företag med expansionsmöjligheter ej ansett sig kunna klara av en större utbyggnad själva, utan erbjudit staten att gå in som delägare i företaget varigenom utbyggnader kunnat finansieras.

Det statliga etableringsbolaget, Svetab, bör enligt länsstyrelsens uppfattning få erforderliga resurser till förfogande för att i större utsträckning än vad som nu är fallet kunna medverka då företag erbjuder dylikt samarbete inför planerade industribyggnader.

Åtgärder för de mindre företagens marknadsföring m. m. Genom samarbete mellan länsstyrelsen, landstinget och handelskammaren i Gävle bildades hösten 1969 Gävleborgs organisation för rationell företagsetablering, GORF. Organisationen skall vara ett samlande kontaktorgan vad gäller kontakter med kommuner, näringsliv och statliga myndigheter. Den skall även ombesörja information och marknadsföring. Organisationen skall också för speciella ändamål kunna anlita konsulter på läns- och riksplanet.

Enligt länsstyrelsens uppfattning bör organisationer bildade enligt samma principer som GORF vara väl lämpade för att samordna och effektivisera de mindre och medelstora företagens marknadsföring m. m.

Hittills har det huvudsakligen varit landstingen som finansierat åtgärder i näringslivsfrämjande syfte för småföretagen i länen. Enligt länsstyrelsens uppfattning bör det ligga i statens intresse att åtgärder av dylikt slag intensifieras, och länsstyrelsen anser det därför motiverat att också staten, genom ekonomiskt stöd, underlättar sådan verksamhet.

Förstärkning av företagareföreningens resurser. Statliga insatser till förmån för hantverk och småindustri har i olika

hänseenden knutits till företagareföreningarna som genom rådgivande och konsulterande arbete bistår företagen i tekniska, ekonomiska, administrativa och andra frågor. Verksamheten inom dessa områden blir allt mera komplicerad och företagen tvingas anlita experthjälp i allt större utsträckning. Men också kursverksamhet torde vara ett effektivt hjälpmedel för företagareföreningarna i deras strävan att bistå företagens försök till anpassning efter marknadens ständigt stigande krav.

Länsstyrelsen föreslår därför att företagareföreningarnas resurser ökas, så att den rådgivande och konsulterande verksamheten samt kursverksamheten kan utökas i takt med de stigande kraven.

Lokaliseringsstöd till turistanläggningar. Lokaliseringsstöd till turistnäringen bör, enligt länsstyrelsens mening, kunna utgå efter en mera förutsättningslös prövning än vad som varit fallet under den gångna femårsperioden, då enbart anläggningar i fjällvärlden kunnat påräkna stöd. I hälsingedelen av länet finns områden som med begränsade statliga insatser skulle kunna utvecklas till förstklassiga turist- och friluftsanläggningar för såväl den lokala befolkningen som för tillresande. Inom Ljusdalsregionen torde turism vara ett väsentligt alternativ till industri när det gäller att skapa nya sysselsättningsobjekt. Järvsö synes vara ett område där man enligt länsstyrelsen med fördel skulle kunna försöka att medelst en aktiv lokaliseringspolitik inom turism- och fritidssektorn utveckla ett livskraftigt näringsliv.

Tillgång på industrimark. Iordningställande av industrimark är i första hand en kommunal angelägenhet. Frågan är på de flesta håll i länet tillfredsställande löst, och länsstyrelsen förutsätter att kommunerna även i fortsättningen skall kunna iordningställa industrimark med hjälp av statligt stöd i form av beredskapsarbete.

Huvudsakligen planeras industrimark i tätbygd och så kommer också att ske i framtiden. Länsstyrelsen fäster emellertid uppmärksamhet på att länet kan erbjuda utmärkta möjligheter även för sådana industrianläggningar som t. ex. i produktionshänseende eller ur miljövårdssynpunkt bör lokaliseras utanför tätbygd och som ställer stora krav på markbeskaffenhet, vattentillgång, transportmöjligheter osv.

Remissyttranden. Flertalet remissinstanser stödjer länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. *Gävle kommun* framhåller dessutom att även inom Gästrikland finns områden som lämpar sig för turism och fritidsaktiviteter. *Söderhamns, Ovanåkers* och *Hudiksvalls kommuner* samt *Bollnäs* och *Bergsjö kommunblock* uttalar att den pågående lokaliseringspolitiken måste intensifieras. Dessutom måste kommunerna på ett avgörande sätt få påverka att lokaliseringen sker till orter enligt kommunernas eget bedömande. *Bollnäs kommunblock* pekar även på betydelsen av att kommunikationerna förbättras. *Landstinget* anför att lokaliseringseffekten av speciella el-, tele- och persontaxor för Norrland torde få enbart marginell betydelse. Först och främst måste det traditionella lokaliseringsstödet byggas ut. Landstinget uttalar viss tveksamhet till den sysselsättningsskapande effekt som ett lokaliseringsstöd till turistanläggningar skulle få, även om det kan ha viss effekt för förstärkning av

serviceunderlaget. *Handelskammaren* ställer sig tveksam inför förslaget om ökad statlig företagsamhet, men stöder övriga förslag i handlingsprogrammet.

Selektiva åtgärder

Kommunernas förslag. Utflyttning av statliga verk. Lokaliseringsstöd till hela länet. Transportstöd även till transporter understigande 30 mil. Sysselsättningsstöd även till företag inom det allmänna stödområdet. Kommunerna bör medges rätt att bedriva affärsmässig verksamhet i vidare bemärkelse än vad nuvarande lagstiftning medger.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. Gävle är enligt länsstyrelsens mening väl lämpad som lokaliseringsort för centrala statliga förvaltningsenheter. Länsstyrelsen understryker lämpligheten i och behovet av att en omlokalisering av statliga verk till Gävle fullföljs enligt de riktlinjer som har utarbetats av delegationen för lokalisering av statlig verksamhet.

Ljusdal anses av länsstyrelsen vara lämplig lokaliseringsort för utbyggnad av industricentrum enligt de riktlinjer som 1968 års lokaliseringsutredning har föreslagit.

I Hofors bör åtgärder vidtas för att främja en differentiering av näringslivet. Speciellt för administrativa enheter inom såväl den statliga som privata sektorn torde Hofors vara lämplig lokaliseringsort.

Det allmänna vägnätets standard är en faktor av allra största betydelse när det gäller att med aktiva åtgärder styra den regionala utvecklingen i expansiv riktning. Likväl har inte vägbyggandet på ett mera uttalat sätt använts som ett lokaliseringspolitiskt medel. Länsstyrelsen konstaterar att regionalpolitiska utgångspunkter hittills icke utgjort bedömningsgrund för prioriteringar i vägbehovsplaner. Länsstyrelsen kan inte finna det rationellt att lämna ett så viktigt instrument som vägbyggandet utanför den regionalpolitiska diskussionen. Sannolikt behövs en samordning av alla statliga sektorers resursanvändning om man med rimliga insatser skall kunna fullfölja de regionalpolitiska målsättningarna. Enligt länsstyrelsens mening bör snarast, i samråd med statens vägverk, en inventering genomföras beträffande de vägbyggnadsbehov som lokaliseringspolitiken kan kräva. Den prioritering av vägmedelsbehov som länsstyrelsen och vägverket på detta sätt kan komma fram till bör sedermera kunna ligga till grund för ett ökat vägmedelsanslag speciellt inriktat på regionalpolitisk styrning.

Remissyttranden. *Samtliga kommuner i Gästrikland* samt *handelskammaren* anser att hela länet bör ingå i stödområdet. *Söderhamns* och *Hudiksvalls kommuner* anser sig båda lämpliga som lokaliseringsorter för statliga verk. *Hofors, Sandvikens* och *Ovanåkers kommuner* påtalar behovet av en differentiering av näringslivet. *Hudiksvalls kommun, Bollnäs kommunblock* och *handelskammaren* anser att transportstöd bör utgå även vid transporter understigande 30 mil. *Ljusdals kommun* stöder länsstyrelsens förslag om industricentrum men anser

dessutom att det behövs en basindustri som sysselsätter 400–500 personer. *Bollnäs kommunblock* anför att det blir nödvändigt att förlägga en större tung basindustri till Bollnäs om inte de statliga insatserna på lokaliseringspolitikens område förmår skapa erforderliga arbetstillfällen. Länsstyrelsens förslag om vägbyggnader som regionalpolitiskt medel får allmän anslutning och flertalet kommuner redovisar angelägna vägprojekt.

Länsstyrelsens kommentar. Krav på en ändring av stödområdesgränsen så att hela eller eventuellt en del av Gästrikland tillförs stödområdet har vid ett flertal tillfällen framförts genom motioner i riksdagen utan att någon förändring har skett. Länsstyrelsen finner det angeläget att man vid framtida överväganden även beaktar de problem som näringslivet i Gästrikland brottas med.

Länsstyrelsen har noterat kommunernas önskemål beträffande prioritering av vissa vägar i samband med frågan om vägbyggnader som regionalpolitiskt medel. Kommunernas synpunkter kan bli ett värdefullt hjälpmedel vid den planerade inventeringen av de vägbyggnadsbehov lokaliseringspolitiken kan kräva. Även frågan om en sänkning av avståndsgränsen för erhållande av transportstöd liksom övriga i yttrandena framförda påpekanden finner länsstyrelsen värda att beakta.

B.21.3 Socialpolitiska åtgärder

Sysselsättningsskapande åtgärder av temporär natur

Kommunernas förslag. Förstärkning av arbetsförmedlingen speciellt inom arbetsvård och yrkesvägledning. Ökad arbetsmarknadsutbildning inom blocken. Förläggning av utbildning av exempelvis verktygsarbetare till länet. Beredskapsarbeten för utförande av vatten- och avloppsanläggningar, vägar, parker och övriga grönområden, landskapsvårdande åtgärder, skogsröjning m. m. Bidrag till äldre arbetslösa. Ekonomiskt stöd som möjliggör för äldre jordbrukare att bedriva sin näring till pensionsåldern. Fler halvskyddade platser, inrättande av kontorsarbetscentraler.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. Beredskapsarbeten för utförande av vägförbättringar, vatten- och avloppsanläggningar, parker och övriga grönområden liksom landskapsvårdande åtgärder såsom skogsröjning och städningsarbete i naturen är väl lämpade som sysselsättningsobjekt för såväl tillfälligt arbetslösa som för äldre ortsbunden svårplacerad arbetskraft. Länets resurser på detta område bör väsentligt ökas. För att en önskvärd utökning skall kunna ske krävs en förbättrad och mera långsiktig planering inom kommunerna.

Ekonomiskt stöd till äldre jordbrukare inrättas som möjliggör för äldre jordbrukare, främst innehavare av befintliga jordbruk, att bedriva sin näring till uppnådd pensionsålder. Möjligheter till stöd bör även finnas för andra kategorier jordbrukare och då som ett

alternativ till omskolning och flyttning och därmed sammanhängande omställningssvårigheter.

Kontorsarbetscentraler i länsarbetsnämndens regi inrättas i samtliga regioncentra i länet.

Halvskyddad verksamhet anses av länsstyrelsen vara en lämplig form för att bereda handikappade meningsfull sysselsättning, och styrelsen finner det angeläget att åtgärder vidtas, bl. a. genom ökad information och högre statsbidrag, för att denna verksamhet skall få större omfattning än f. n.

Tillgången på platser i skyddade verkstäder bör förbättras, och det är angeläget att planerna på utökning av antalet skyddade verkstäder fullföljs.

Remissyttranden. De remissinstanser som uttalar sig i frågan ansluter sig till länsstyrelsens förslag. *Bollnäs kommunblock* framhåller därutöver vikten av generösare projekteringsbidrag och en snabbare handläggning från myndigheternas sida av bidragsansökningarna.

Åtgärder för att trygga serviceförsörjningen

Utgångspunkt vid bedömningen av serviceförsörjningen har varit de av glesbygdsutredningen föreslagna tre servicenivåerna, närhetsservice, kommuncentrumservice och regioncentrumservice. Länsstyrelsen har arbetat med ytterligare en servicenivå, s. k. kvalificerad närhetsservice, som ligger mellan närhets- och kommuncentrumservice.

Länsstyrelsens undersökning baseras på befolkningens fördelning år 1965. Vad gäller tillgång på närhetsservice, med ett krav på högst tre km till närmaste livsmedelsbutik eller högst en km till varubusslinjes huvudsträckning, visar undersökningen att drygt 9 000 invånare inom länet saknar acceptabel serviceförsörjning. Beträffande kvalificerad närhetsservice saknar drygt 22 000 personer tillgång till denna, om villkoret är högst en km till närmaste väg med kollektiv linjetrafik som medger en tur- och returresa till närmaste serviceort under samma dag.

Vikande befolkningsunderlag och högre omkostnader kommer enligt länsstyrelsens bedömning sannolikt att medföra en stark decimering av butiker och övriga servicefunktioner såväl i de mindre tätorterna som i glesbygden.

Kommunernas förslag. Från tre kommuner har framförts förslag som sammanfattningsvis innebär följande. Uppsökande verksamhet genom utbyggd socialförvaltning. Utbyggnad av den sociala hemhjälpen. Öppen verksamhet för åldringar och handikappade. Utbyggnad av vuxenutbildningen. Förbättrade sociala anordningar för skolväsendet. Utbyggd biblioteksverksamhet. Ökad ungdomsverksamhet. Utökade kulturella aktiviteter. Kollektiv mathållning för att förbättra servicen för pensionärer i pensionärslägenheter. Ökat statligt stöd till statsunderstödda trafikföretag med trafiklinjer i glesbygdsområden. Ökad information om de s. k. ADL-redskapen genom bl. a. anordnande av lokala kurser. Tillgång till lämplig bostad för de handikappade. Statsbidrag bör

kunna utgå till personal som bedriver uppsökande verksamhet, vilken enligt lag skall utföras fr. o. m. 1 juli 1968. Åtminstone statsbidrag för en första inventering bland handikappade och åldringar. Förbättring av den kollektiva trafiken och vägarna i glesbygd så att glesbygdsutredningens förslag angående lösning av glesbygdsservicen genom hemsändning av varor efter förhandsbeställning skall kunna genomföras. Ändrad lagstiftning beträffande kollektivtrafiken. Man bör i stället för trafiklinjer tala om trafikområden. Den trafikutövare, som fått koncession på ett sådant område skulle sedan inte kunna lägga ned trafiken delvis, utan kravet för bibehållande av koncessionen skulle vara att trafiken upprätthölls inom hela området.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. Länsstyrelsen anser det uppenbart, att det kommer att erfordras samhälleligt stöd till busslinjetrafik även framdeles om glesbygden skall kunna tillförsäkras en acceptabel trafikförsörjning. Det fordras dock troligen ytterligare utredningar beträffande trafiksituationen inom enskilda områden innan man kan ta ställning till stödets utformning i de enskilda fallen.

Även om det kollektiva turlinjenätet medelst stöd skulle kunna upprätthållas och i vissa områden förbättras måste kompletteringstrafik tillskapas i anslutning till det reguljära bussnätet exempelvis i form av beställningstrafik. Kommunen syns lämplig att i ett sådant läge svara för huvudmannaskapet och den administrativa rutinen. Transporter av detta slag torde gå med förlust eftersom full kostnadstäckning troligen inte kan tas ut av trafikanterna. Länsstyrelsen anser det inte orimligt att staten jämte kommunen svarar för denna kostnadstäckning.

Kundunderlaget för butikerna på landsbygden kommer att minska ytterligare och nedläggningar av dagligvarubutiker i glesbygd kommer att ske under nuvarande förutsättningar. Detta måste dock enligt länsstyrelsens uppfattning ovillkorligen kompenseras genom en utökning av den ambulerande servicen. Detta i sin tur torde dock på många håll endast kunna ske genom subventioner, både från kommunalt och statligt håll.

Glesbygdsutredningen anger att restidsavståndet till sådan service som tillhandahålls i kommunblockscentrum (kommuncentrumservice) i princip inte bör överstiga 45 minuter. Los, Hamra, Kårböle och Ramsjö i Ljusdalsblocket och norra delen av Bjuråkers församling i Hudiksvallsblocket, ligger på ett resavstånd till respektive centralort vilket överstiger 45-minutersgränsen. Det är därför av yttersta vikt att stödjepunkter med kvalificerad stationär service upprätthålls i de här uppräknade områdena. Visserligen beräknas ingen serviceförsämring ske i dessa områdens serviceorter fram till 1975, men länsstyrelsen framhåller ändå betydelsen av att serviceproblemen i dessa områden uppmärksammas, så att befolkningen även på sikt kan tillförsäkras tillfredsställande service.

Remissyttranden. Ett flertal kommuner framhåller i sina yttranden att det nuvarande systemet med linjekoncessioner för kollektivtrafiken bör ersättas med områdeskoncessioner. Vidare krävs ökat

statligt stöd till glesbygdstrafiken och till serviceförsörjningen i glesbygden över huvud.

Länsstyrelsens kommentar. Länsstyrelsen anser det angeläget att arbetet med upprättande av trafikförsörjningsplaner snarast påbörjas. Vid detta arbete bör frågor som berör såväl den turlistbundna trafiken som någon form av beställningstrafik behandlas liksom ett eventuellt inordnande av skolskjutsar, postturer, varudistributioner av olika slag osv. En fråga som i detta sammanhang också måste utredas är fördelningen av serviceförsörjningen mellan ambulerande service och vissa stödjepunkter i glesbygd. En annan viktig fråga är problemet att erhålla en tillfredsställande lösning av trafikkostnadernas fördelning.

För att arbetet med upprättandet av trafikförsörjningsplaner skall bli meningsfyllt fordras att de idéer och intentioner som förs fram skall kunna genomföras utan att den lagstiftning som berör frågor om trafikförsörjning, statsbidrag, kravet på SJ:s lönsamhet osv. lägger hinder i vägen. Länsstyrelsen anser därför att en grundlig genomgång av de lagar och bestämmelser som i dag påverkar trafikpolitikens utformning erfordras.

B. 21.4 Investeringarnas regionala fördelning

Planeringsunderlag

Till grund för redovisningen och prioriteringen av kommunernas/kommunblockens investeringsbehov för perioden 1971–1975 ligger i huvudsak KELP 70.

I tabell B. 21:1 redovisas i sammandrag bostadsbyggnadsbehovet enligt de kommunala bostadsbyggnadsprogrammen samt landstingets och primärkommunernas investeringsbehov. Primärkommunernas investeringar har fördelats på huvudtitlar enligt K-planen. I sammanställningen ingår inte samtliga investeringsslag. Exempelvis innefattas inte exploateringsinvesteringarna för bostadsbyggandet i redovisningen. Vidare har endast de projekt tagits med vilka beräknas uppgå till minst 100 000 kr.

Totalt för länet uppgår med dessa begränsningar de primärkommunala investeringsbehoven för den nämnda perioden till drygt 798 milj. kr. Bostadsbyggnadsbehovet anges till 19 375 lägenheter i de kommuner som upprättar kommunala bostadsbyggnadsprogram. Länsbostadsnämndens bedömning av bostadsbyggnadsbehovet i hela länet uppgår till 15 710 lägenheter. Drygt hälften eller ca 52 % av de primärkommunala investeringsbehoven faller på huvudtitlarna 3 (byggnads- och planväsen, gatu- och parkförvaltning, sport och friluftsliv) och 5 (industriell verksamhet).

Kommunerna/kommunblocken uppvisar sinsemellan varierande investeringsbehov. Exempelvis faller 6 % av Hofors kommuns redovisade behov på huvudtitel 3 och 53 % på huvudtitel 5 medan motsvarande andelar för Ljusdals kommun är 30 % resp. 16 %. Av landstingets investeringar faller ca 50 % på Gävle kommunblock.

Regionalpolitisk prioritering

Länsorganen har i de sektoriella prioriteringarna följt prioriteringsregeln att till prioritetsgrupperna I, II och III hänföra resp. 60, 20 och 20 % av investeringarna. Vid prioriteringen av bostadsbyggnadsbehovet har emellertid länsbostadsnämnden utgått från behövligt bostadsbyggande under programperioden. 1970 års bostadsbyggnadsram har varit riktgivande för prioritetsgrupp I.

Enligt länsbostadsnämnden har ramen för byggandet år 1970 och tidigare år legat i nivå med nämndens bedömning av det behövliga byggandet under perioden 1971–1975. Detta har medfört att hela behovet har hänförts till prioritetsgrupp I.

Länsstyrelsens regionalpolitiska prioritering överensstämmer i samtliga fall med den sektoriella.

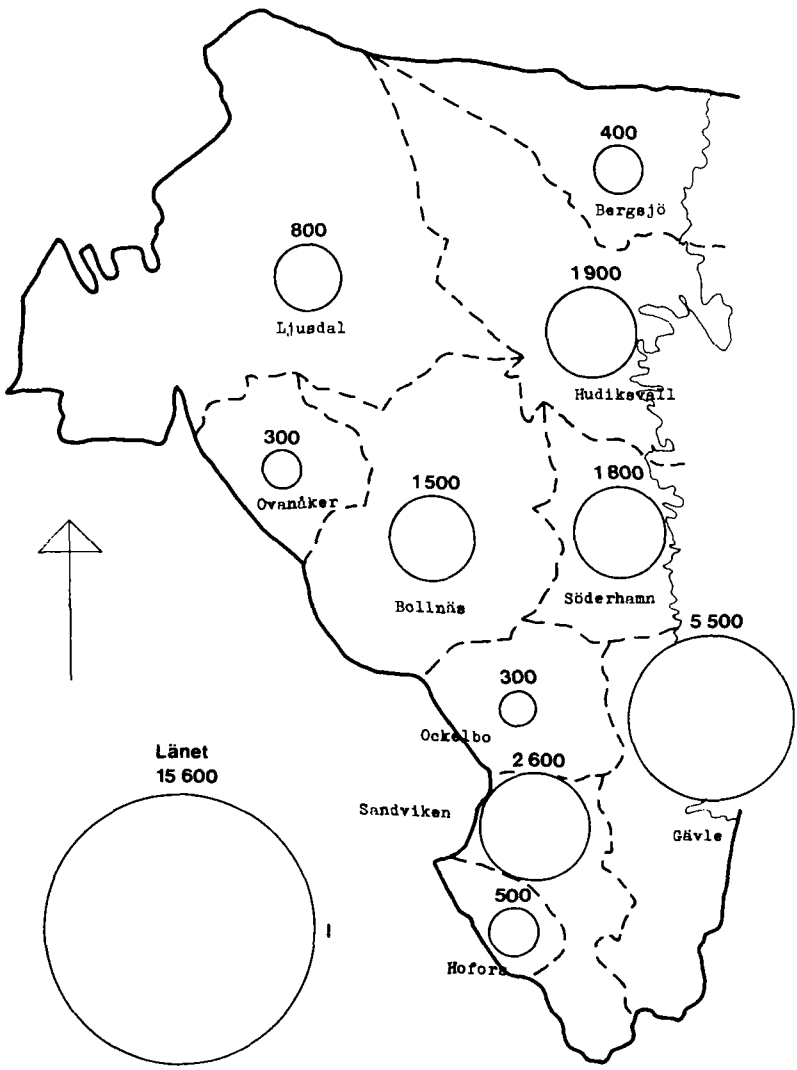
Utfallet av länsstyrelsens prioritering belyses av cirkeldiagrammen i figurerna B. 21:1 och B. 21:2. Cirklarnas ytor är proportionella mot de redovisade bostadsbyggnads- resp. investeringsbehoven.

Tabell B. 21:1 Kommunala investeringar perioden 1971–1975 i projekt om 100 000 kr. eller mer med fördelning på huvudtitlar i tusentals kr., bostäder i antal lägenheter

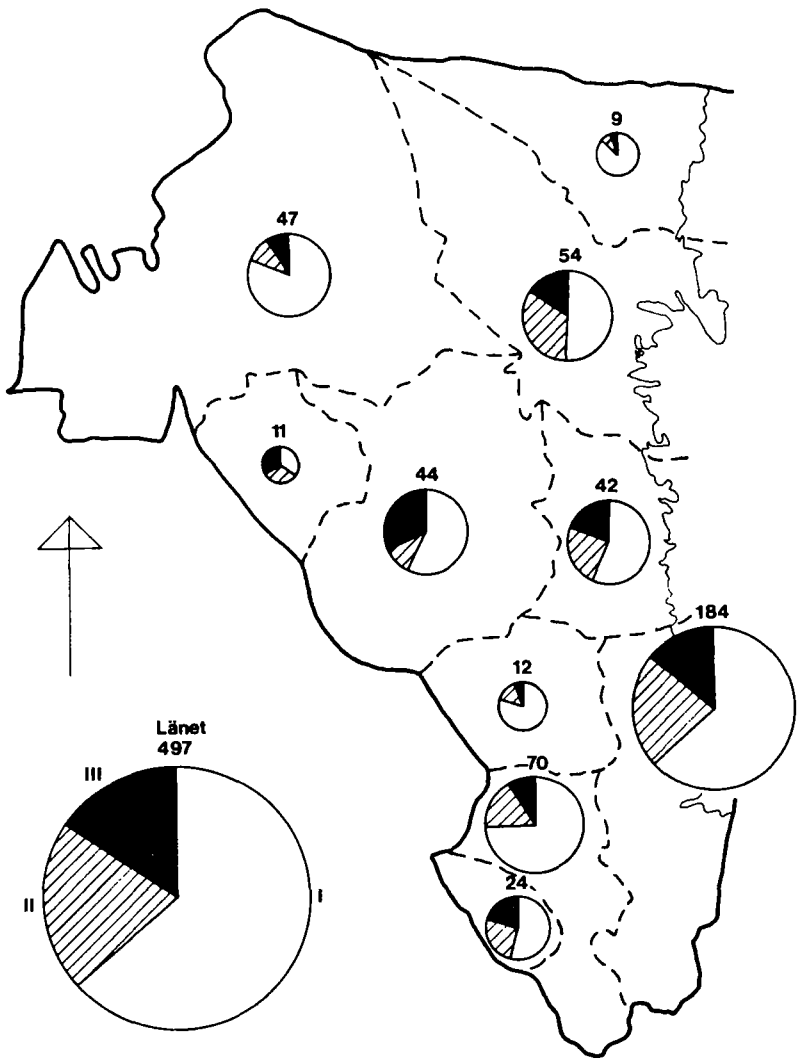
Kommun/ Kommunblock	Huvudtitel									Bostäder	Landstinget
	0–1	2	3	4	5	6	7	8	0–8		
Gävle	8 500	32 000	68 554	11 370	69 628	50 611	30 131	–	270 794	7 500	131 973
Sandviken	–	1 695	27 580	–	47 900	37 770	4 574	–	119 519	2 700	–
Hofors	–	2 600	1 861	–	17 487	6 950	3 874	–	32 772	509	–
Ockelbo	–	3 250	2 200	–	5 150	2 100	5 000	–	17 700	500	–
Söderhamn	–	7 800	8 775	1 200	16 206	18 850	5 300	–	58 131	1 680	–
Bollnäs	668	15 848	19 328	–	16 528	7 596	18 603	–	78 571	2 000	7 481
Ovanåker	–	2 402	3 575	–	7 089	2 497	1 140	–	16 703	350	–
Ljusdal	755	27 114	30 825	2 106	16 543	16 703	7 645	–	101 691	1 325	7 970
Hudiksvall	750	21 170	24 852	1 575	23 308	4 800	13 880	–	90 335	2 422	49 000
Bergsjö	–	1 303	2 150	–	3 037	480	5 200	–	12 170	389	–
Kommunblockslänet	10 673	115 182	189 700	16 251	222 876	148 357	95 347	–	798 386	19 375	196 424

Titelkod

0–1 Centralförvaltning, rätts- och samhälsskydd samt folkbokföring och beskattning
2 Fastighetsförvaltning och bostadsförsörjning
3 Byggnads- och planväsen, gatu- och parkförvaltning, sport och friluftsliv
4 Hamnar, kommunikationer och näringsliv
5 Industriell verksamhet
6 Undervisning och annan kulturell verksamhet
7 Socialvård och socialförsäkring
8 Hälso- och sjukvård

Figur B. 21:1 Regionalpolitisk prioritering av primärkommunernas bostadsbyggnadsbehov för perioden 1971–1975, antal lägenheter.

Figur B. 21:2 Regionalpolitisk prioritering av primärkommunernas investeringsbehov för perioden 1971–1975, miljontals kr.

B.22 Västernorrlands län

B.22.1 Synpunkter på uppläggningen av planeringsverksamheten

Länsstyrelsen finner det värdefullt att inom ramen för den regionalpolitiska planeringen ha fått i uppdrag att försöksvis utarbeta konkreta handlingsprogram, liksom också att dessa länsprogram skall utgöra underlag för ett riksomfattande regionalt program.

I anvisningarna till länsstyrelserna om utarbetandet av länsprogram 1970 diskuteras i huvudsak problem sammanhängande med vikande eller stagnerande utveckling i kommunblocken. Det hade varit värdefullt om de problem som sammanhänger med en alltför snabb tillväxt hade mer utförligt kunnat behandlas i programmet. Länsstyrelsen anser inte att länsprogrammet i denna omgång blir ett verkningsfullt medel att lösa de problem som finns i regioner av olika storlek och i olika utvecklingsfaser.

Länsstyrelsen anser det vara värdefullt att en klassificering av orter/regioner nu genomförs. Förslaget till klassificering av länets tätorter ger emellertid en mycket förenklad bild av verkligheten. Skillnaden mellan orterna i samma kategori kan vara avsevärd. De åtgärder som kan komma att föreslås för varje ortstyp bör därför utformas så att de enskilda ortens särskilda problem kan beaktas.

Vid den fortsatta planeringen bör erfarenheterna från länsprogram 1970 tillvaratas så att klarare riktlinjer kan lämnas för programverksamheten. Sannolikt kan bristerna i länsprogram 1970 härigenom reduceras avsevärt. Därvid kan den regionala planeringen bli ett än mer verkningsfullt medel att åstadkomma den eftersträvade regionala fördelningen av befolkning och näringsliv.

Remissyttranden. *Örnsköldsviks kommun* finner det värdefullt att tidigare allmänna uttalanden om regionalpolitikens mål nu kommer att konkretiseras. Länsprogram 1970 anses som ett intressant försök som kan ge impulser till fortsatt arbete mot en bättre samordning av samhällsresursernas användning, vilket krävs för att de lokaliseringspolitiska strävandena ska ge åsyftat resultat. *Västernorrlands och Jämtlands läns handelskammare* värdesätter att myndigheterna sammanfattar sina planer i ett långsiktsprogram så att företagen kan beakta samhällets investeringar. Kritik riktas dock mot att länsmyndigheterna har ansvaret för samhällsplaneringen på länsnivå men saknar ekonomiska och administrativa resurser för att kunna påverka planeringen i den riktning som åsyftas. En prioritering av de offentliga investeringarna anses inte fylla någon praktisk funktion när en ekonomisk totalram för länet saknas. Länets näringsliv välkomnar dock tillkomsten av ett regionalt handlingsprogram som ett värdefullt underlag för dess egen planering.

B.22.2 Utgångspunkter för programformuleringen

Planeringsnivå

Hittillsvarande befolkningsutveckling samt prognoser och målsättning enligt länsplanering 1967 framgår av följande tabell:

Kommun/ Kommunblock	Faktisk folkmängd		Folkmängd enligt prognos 2		Målsättning
	1965	1970	1970	1980	1980
Ånge	16 862	15 052	15 400	13 000	14 000
Sundsvall	85 883	90 896	91 700	97 900	100 300
Timrå	17 072	17 811	16 900	18 500	19 200
Härnösand	27 640	27 057	28 000	29 600	31 000
Kramfors	31 452	29 106	29 300	26 100	27 500
Sollefteå	30 677	27 554	28 300	24 200	26 200
Örnsköldsvik	60 783	60 521	59 300	60 900	63 000
Kommunblockslänet	270 369	267 997	268 900	270 300	281 200
Fjällsjö	7 116	6 111	5 800	4 400	4 800
Länet	277 485	274 108	274 700	274 700	286 000

Enligt prognos 2 i länsplanering 1967 beräknas sysselsättningen i länet öka från 116 300 förvärvsarbetande år 1965 till 118 000 år 1980. Trots stegringen i arbetskraftsbehovet beräknas länets folkmängd minska från 277 485 personer år 1965 till 274 700 år 1980, beroende på en beräknad ökning av yrkesverksamhetsgraden.

Det av länsstyrelsen uppsatta målet för befolkningsutvecklingen i länet syftar till att uppfylla två krav:

- Möjliggöra fortsatt expansion i Sundsvall och Örnsköldsvik samt ge Härnösand/Kramforsregionen en bas för framtida expansion.
- Motverka folkminskningen i nordvästra Ångermanland och västra Medelpad genom satsning på centralorterna Sollefteå och Ånge.

Målsättningen för länets folkmängd år 1980, 286 000 invånare, motsvarar folkmängden år 1960. Målsättningen för år 1980 överskrider prognos 2 med drygt 11 000 personer.

Länsstyrelsen finner f. n. ingen anledning att revidera den befolkningspolitiska målsättning som angavs i länsplanering 1967, utan utgår från denna som planeringsnivå.

För att bibehålla länets folkmängd på nuvarande nivå krävs ett årligt nytillskott på cirka 500 arbetstillfällen. Om den regionalpolitiska målsättningen enligt länsplanering 1967 skall kunna uppnås krävs emellertid att ytterligare 500 arbetstillfällen per år kan tillföras länet. Här kan tilläggas att under den sexåriga försöksverksamheten med statligt lokaliseringsstöd har ett 80-tal företag erhållit sådant stöd för investeringar som beräknas medföra cirka 2 300 nya arbetstillfällen. Därav hade drygt 1 300 realiserats den 30 juni 1971.

Remissyttranden. *Örnsköldsviks kommun* framhåller som målsättning att under 1970-talet sträva efter ett invånarantal motsvarande 1965 års folkmängd. *Ånge kommun* har ingen erinran mot den angivna målsättningen för kommunen. *Kramfors kommunblock* hävdar att den befolkningspolitiska målsättningen för blocket bör vara 31 500 personer år 1980. *Landstinget* finner att länsprogrammet utgör en rimlig grund för den befolkningspolitiska målsättningen i länet på 286 000 personer. Med hänsyn till den faktiska befolkningsutvecklingen har utskottet valt att planera sin utbyggnad efter en lägre nivå än vad målsättningen anger, men skulle utvecklingstendenserna ändras mot den i programmet angivna nivån kommer utskottet att i sin planering ta hänsyn till denna förändring.

Ortsklassificering

Följande sammanställning visar länsstyrelsens klassificering av orter i länet.

Storstadsalternativ	Sundsvallsregionen (Sundsvalls kommunblock och Timrå kommun)
Regionala tillväxtcentra	Härnösand, Kramfors, Sollefteå/Långsele, Örnsköldsvik, Ånge
Serviceorter i glesbygd	Fränsta, Liden, Nordingråvallen, Junsele, Ramsele, Bredbyn/Mellansel, Björna/Långviksmon, Solberg

Som motiv för förslaget anför länsstyrelsen att Sundsvallsregionen – Sundsvalls kommunblock och Timrå kommun – med sina 109 000 invånare år 1970 är Norrlands största befolkningskoncentration och i särklass mest urbaniserade region och framstår redan nu som ett attraktivt alternativ till storstäderna. Detta illustreras kanske tydligast av näringslivets spontana satsning på Sundsvall, dit ett växande antal företag drar samman sina regionala styrningsorgan för Norrland. Förslaget om regionala tillväxtcentra står i överensstämmelse med de uttalanden som gjordes i länsplanering 1967.

Remissyttranden. *Härnösands kommun* hävdar att den är förbunden med Sundsvallsregionen genom en sammanhängande tätbygd från Sundsvall till Härnösand. Genom att Härnösand inte ingår i storstadsalternativet anser man att den väl utbyggda servicen på olika nivåer i kommunen inte inräknas i det föreslagna storstadsalternativet. Även *Västernorrlands och Jämtlands läns handelskammare* anser det lämpligt att sammanföra Härnösand med Sundsvall och Timrå till ett gemensamt storstadsalternativ. *Sollefteå kommunblock* anser att Ramsele bör klassificeras som regionalt tillväxtcentrum och Näsåker som serviceort. *Kramfors- kommunblock* anför att även Sundbron och Docksta kan komma ifråga som serviceorter. Valet av Nordingråvallen är ej invändningsfritt. – I övrigt accepterar remissinstanserna den föreslagna ortsklassificeringen.

Länsstyrelsens kommentar: Synpunkterna på ett utvidgat storstadsalternativ omfattande även Härnösand bör uppmärksammas. F. n. utgör Sundsvallsregionen och Härnösands kommun ingen sammanhängande näringsgeografisk region. En framtida förbättring av vägstandarden mellan Sundsvall och Härnösand och utbyggnad av mellanliggande orter kommer väsentligen att förbättra förutsättningarna att skapa ett gemensamt arbetsmarknads- och bostadsområde. I det läget bör regionavgränsningen i ortsklassificeringen ses över och en plan för orternas funktion i området upprättas.

B.22.3 Sysselsättningspolitiska åtgärder

Bakgrund

Enligt länsprogrammet minskade under 1960-talet arbetstillfällena inom jord- och skogsbruk med cirka 8 000. Den stora avgången väntas fortsätta även under 1970-talet då antalet arbetstillfällen inom dessa näringsgrenar beräknas minska med ytterligare 6 000.

Antalet sysselsatta inom byggnads- och anläggningsverksamhet minskade påtagligt under perioden 1965–1968 men har därefter åter ökat. Totalt sett har därför några större förändringar inte skett under 1960-talets senare hälft.

Industrisysselsättningen påverkades under perioden 1963–1968 påtagligt av den omfattande strukturrationaliseringen inom skogsindustrin som under dessa år minskade antalet sysselsatta med cirka 3 300 personer. Metall- och verkstadsindustrins expansion var därvid inte tillräcklig för att neutralisera dessa verkningar. Följden blev att antalet industrisysselsatta minskade med över 2 000 fram till år 1968. Därefter har emellertid en ökning ägt rum – delvis beroende på högkonjunkturen – så att industrisysselsättningen nu bedöms åter närma sig 1965 års nivå.

Inom servicesektorn har antalet sysselsatta ökat kraftigt, främst beroende på den offentliga sektorns snabba expansion. Det totala antalet arbetstillfällen i länet har emellertid troligen minskat något under 1960-talet vilket har varit den främsta orsaken till länets stora flyttningsförluster – 21 000 personer – under den gångna tioårsperioden.

Den näringslivsprognos (prognos 2) som utarbetades i länsplanering 1967 visar en ökning av antalet sysselsatta med omkring 1 700 personer under prognosperioden 1965–1980.

Av de skilda näringsgrenarna beräknas jord- och skogsbruk reducera sitt arbetskraftsbehov till mindre än hälften jämfört med år 1965. Sysselsättningen inom näringsgrenarna industri, byggnads- och anläggningsverksamhet, handel och samfärdsel beräknas år 1980 ligga på ungefär samma nivå som år 1970. Den enda starkt expansiva näringsgrenen är offentliga tjänster. Det är främst planerna för sjuk-, hälso- och socialvårdens utbyggnad som svarar för denna kraftiga ökning.

Allmänna åtgärder

Kommunernas förslag. Sysselsättningen i Norrland bör stimuleras genom ökade statliga insatser – exempelvis genom etablering av statliga företag samt ökad samhällelig kontroll och styrning av det privata näringslivets lokalisering. Kommunikationerna bör förbättras och den nuvarande taxepolitiken omarbetas. Eftergymnasial utbildning av olika slag bör med fördel kunna förläggas till länet. Behovet av ytterligare sysselsättningsmöjligheter för kvinnor är mycket stort varför arbetstillfällen lämpade för kvinnlig arbetskraft bör tillföras länet. Ökade resurser behövs för företagslokalisering liksom en ökad bostadsbyggnadskvot.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. Regionalpolitiska medel för att inom stödområdet stimulera enskilda företags utbyggnad eller etablering finns f. n. i ett flertal olika former. Förekomsten av mer generellt verkande stödåtgärder är däremot fortfarande begränsad. Sådana åtgärder skulle komma hela det befintliga näringslivet till del vilket är av stor betydelse då möjligheterna att uppnå de regionalpolitiska målen till stor del kommer att vara avhängiga utvecklingen inom det befintliga näringslivet.

Ett av de största hindren för att uppnå den regionalpolitiska målsättningen är de skillnader i bl.a. produktions- och servicebetingelser som f. n. föreligger mellan stödområdet och övriga delar av landet. En av den framtida regionalpolitikens viktigaste uppgifter måste därför bli att förbättra dessa betingelser (den s. k. infrastrukturen) i stödområdet.

Länsstyrelsen lägger fram förslag som avser att delvis utjämna dessa skillnader. Förslagen, som i första hand berör områdenas kommunikationer, utbildning och industriell service, innebär sammanfattningsvis följande.

Kommunikationer. 1963 års trafikpolitiska beslut bör omprövas. Trafikpolitiken bör utformas så att den anger en för samhället gynnsam fördelning mellan olika trafikgrenar. Trafikpolitiken bör vidare underordnas regionalpolitiken i syfte att medverka till en mer balanserad regional utveckling.

En fortsatt utjämning av transportkostnaderna för godstransporter på järn- och landsväg måste eftersträvas. Fraktstödet bör utformas så att framtida taxehöjningar inte reducerar stödets avsedda effekt. Fraktstödet bör dessutom omfatta styckegodssändningar under 500 kg och utgå även för råvaror som vidareförädlas inom länet. Sjöfartens betydelse för den norrländska industrin gör det väsentligt att genom en god isbrytarberedskap eftersträva ett öppethållande året runt av de större hamnarna. Isbrytningen bör även framgent vara kostnadsfri.

Åtgärder krävs för att sänka persontransportkostnaderna på järnväg och flyg för resor på längre avstånd. Direkta flygförbindelser mellan länet och ytterligare orter i Sverige och grannländerna skulle förbättra lokaliseringsbetingelserna.

Teletaxorna bör användas som ett regionalpolitiskt instrument. De förslag som 1969 års telefontaxeutredning har lagt fram i betänkandet Regional utjämning av telefonkostnaderna bör snarast genomföras.

Anpassning av riktnummerområdena till de blivande kommunerna samt införande av enhetstaxor i dessa oavsett deras storlek bör övervägas.

Ökat statligt bidrag behövs till länets vägnät för att inhämta den eftersläpning som föreligger i fråga om det allmänna vägnätets standard År 1970 uppgick medelsförbrukningen för byggande av allmänna vägar till 65 milj. kr., därav 41 milj. kr. med ordinarie medel och 25 milj. kr. i beredskapsmedel. I flerårsplanen sjunker tilldelningen av ordinarie medel till 13 milj. kr. år 1974. För att bibehålla oförändrad nivå på vägbyggandet i länet behövs år 1974 beredskapsmedel med 52 milj. kr., dvs. mer än dubbelt så mycket som år 1970. Länsstyrelsen uttalar stark oro över nedskärningen av ordinarie medel för perioden 1970–1974 och minskningen av planeringsramarna i långtidsplanen. De negativa konsekvenserna blir begränsade möjligheter att nå den regionalpolitiska målsättningen för länet, att bortsett från östra Medelpad vägbyggandet med ordinarie medel upphör i länet – med få undantag – samt att underhållet på stora delar av vägnätet kommer att eftersättas med risk för långvarig avstängning vid tjällossning och på sikt allvarlig kapitalförstöring.

Beträffande enskilda vägprojekt framhåller länsstyrelsen särskilt vikten av att E 4 på sträckan Husum – länsgränsen och genom Njurunda kommun skyndsamt byggs om till genomsnittlig standard för vägen i övrigt. Av vikt är vidare att ett kontinuerligt byggande av E 4 genom Timrå kan ske. Ombyggnaden av E 75 genom Stöde kommun ges hög prioritet.

I vissa kommunblock behöver vägnätet förbättras för att befolkningen i ytterområdena skall kunna nå centralorten med rimliga restider.

Utbildning. En fullt utbyggd universitetsfilial med kvalificerad forskning, fyraårig högre teknisk utbildning samt annan forskning och högre utbildning föreslås bli inrättade i länet.

Industri, industriell service, m. m. För att förbättra den industriella miljön i länet föreslås bl.a. utbyggnad av företagareföreningens resurser och ökad satsning på konsulttjänster inom marknadsföring, ekonomi och administration, inrättande av ett industriellt utvecklingscentrum av samma typ som i Skellefteå, etablering av företag för verktygstillverkning samt ett större järngjuteri. I sistnämnda fall bör förutsättningarna för ett statligt engagemang utredas.

Kreditgivningen till företag som bygger ut eller nyetableras i stödområdet bör underlättas. Förutsättningarna för att exempelvis med lokaliseringsstöd stödja etablering av konsultföretag, som tillfredsställer industrins behov av servicetjänster, bör undersökas. Därutöver bör lokaliseringsstödet utsträckas även till andra än industriföretag, som etablerar filialkontor e.d. i det inre stödområdet. Förvärv av industrilokal bör ingå i underlaget för bidrag. I det inre stödområdet bör vidare bidrag utgå också till maskininvesteringar och det sammanlagda lokaliseringsstödet bör kunna uppgå till 80 % av de totala investeringskostnaderna. Större regionalpolitiska hänsyn bör tas när tillstånd medges företag att använda investeringsfondsmedel. Företag inom stödområdet bör i större omfatt-

ning än som sker f. n. prioriteras vid statliga beställningar. Förutsättningarna för rörtransport av olja från norsk västkusthamn till länets kust och vidareförädling här av oljeprodukter bör undersökas. Nya enheter för aluminiumframställning bör förläggas till länet.

Turism och friluftsliv. I länet pågår en länsplanering för turism och friluftsliv. I avvaktan på denna föreslår länsstyrelsen att Skule–Nordingrå–Ulvöområdet, Höga Kusten, bygges ut till ett centralområde för det rörliga friluftslivet och turismen. Likaså bör en fortsatt utbyggnad ske av turist- och fritidsanläggningarna i Sollefteå.

Bostäder. Under 1960-talet har bostadskvoten varit klart för låg i förhållande till behovet. Bostadskvoten föreslås höjd till 3 200 per år från i genomsnitt 2 400 under 1960-talet. Den ordinarie kvoten förslår inte att tillgodose den efterfrågan som uppstår vid nylokaliseringar och utbyggnader av företag. Under 1970 har exempelvis 600 yrkesarbetare inflyttat till länet med hjälp av flyttningsbidrag. Detta skapar ett ytterligare tryck på bostadsmarknaden.

Övrigt. Vid fortsatt utflyttning av statliga verk måste flera orter i länet komma i fråga än i första omgången. Statliga konferenser bör i större utsträckning förläggas till stödområdet. Uppbyggandet av rationella och väl arronderade jord- och skogsbruk med hjälp av statligt stöd bör fortsätta. Statens ekonomiska engagemang inom ramen för verksamheten med skyddad sysselsättning bör utökas.

Selektiva åtgärder

Kommunernas förslag. Flertalet kommuner framhåller behovet av arbetstillfällen för kvinnlig arbetskraft. Ett stort antal kommuner understryker vikten av en ytterligare differentiering av den befintliga industrin.

Därutöver föreslås främst ökade resurser för utveckling av turism och fritidsverksamhet.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram: Sundsvallsregionen bör få olika former av högre utbildning och forskning – universitetsfilial, högre teknisk utbildning, en produktinriktad forsknings- och utvecklingsenhet inom området transportforskning, logistik m.m., vissa ytterligare utbildningslinjer inom vårdsektorn samt ett industriellt utvecklingscentrum. Den fortsatta utbyggnaden av Sundsvalls/Härnösands flygplats (Midlanda) bör prioriteras och ytterligare direktlinjer till orter i södra och mellersta Sverige, Finland och Norge inrättas. Regionens goda förutsättningar bör beaktas vid en fortsatt utlokalisering av statliga myndigheter. Den i Matfors belägna statliga läkemedelstillverkningen bör utbyggas.

Härnösand föreslås bli huvudort för isbrytarledningen samt utrustning och reparationer av isbrytarflottan. Dit bör även en produktinriktad forsknings- och utvecklingsenhet inom områdena bygg- och anläggningsverksamhet kunna förläggas. Lärarhögskolan i Härnösand bör byggas ut med en utbildningslinje för förskollärare. Till Härnösand bör

även kunna förläggas ytterligare eftergymnasial musikutbildning. Den av fängvårdens byggnadskommitté föreslagna lokaliseringen av en sluten sidoanstalt till Härnösand bör prioriteras. En upprustning av vägnätet i kommunen bör ske för att underlätta pendling mellan centralorten och kommunens ytterområden.

Kramfors bör få ett mera differentierat näringsliv och bl.a. bli lokaliseringsort för ett företag med verktygstillverkning. Ytterligare utbildningslinjer torde kunna knytas till civilförsvarsskolan i Sandö. Hamnfrågan i nedre Ådalen bör lösas på ett tillfredsställande sätt. Regionen bör tillföras arbetsmöjligheter för kvinnlig arbetskraft exempelvis genom att Svenska Penninglotteriet AB och AB Tipstjänst utlokaliseras från Stockholmsområdet till Kramfors. Det mindre vägnätet bör upprustas så att befolkningen i glesbygden kan utnyttja arbetstillfällen och service i blockets centrala delar.

Sollefteå/Långsele anses vara en lämplig lokaliseringsort för ett industricentrum och ett veterinärlaboratorium. Förenade fabriksverken föreslås undersöka möjligheterna att utöka verksamheten i Långsele. Till Sollefteå bör landets utbildning av arbetskraft för det högmekaniserade skogsbruket kunna förläggas. Om ytterligare en gymnastik- och idrottshögskola inrättas bör denna förläggas till Sollefteå. Realiseras planerna på storregementen bör Sollefteå ges högsta prioritet. Vägnätet i kommunen bör rustas upp så att befolkningen i ytterområdena kan nå centralorten med rimliga restider.

Örnsköldsvik har goda förutsättningar för 1–2-årig högre teknisk utbildning och vuxenutbildning inom de tekniska ämnesområdena. Dit bör även lokaliseras tillverkning av TV-kassetter och AV-läromedel liksom en central för manuell kontroll och stansning av material från statliga organ, avsett att databehandlas. Örnsköldsvik bör beaktas vid en eventuell utlokalisering av televerkets uppbördscentral. Möjligheterna att till Örnsköldsviks kustområde förlägga ett havsforskningsinstitut bör undersökas. Förutsättningarna för en anknytning av Husum och Köpmanholmen till befintligt järnvägsnät bör utredas. Vägförbindelserna mellan centralorten och kommunens ytterområden bör upprustas.

Ånge är lämplig lokaliseringsort för ett industricentrum. Verksamheten vid SJ:s lok- och vagnverkstad i Ånge bör kunna utökas. Postens adressregister och postverkets giroavdelning föreslås lokaliseras till Ånge. Kommunens planer på ett flygfält med reguljärt anslutningsflyg till Midlanda bör stimuleras. Vidare krävs en upprustning av vägen mellan Ånge och Haverö.

Remissyttrandena: Remissinstanserna ställer sig i allt väsentligt bakom länsstyrelsens förslag. Genomgående framhålles i yttrandena behovet av ökad bostadstilldelning, ökat väganslag och förbättrade kommunikationer. Flera remissinstanser understryker vikten av att trafikpolitiken i högre grad än nu samordnas med regionalpolitiken. I yttrandena framförs ytterligare förslag till åtgärder, bl.a. fler arbetstillfällen för kvinnor, differentiering av eltaxor och vissa statliga utlokalise-

ringsobjekt utöver dem som länsstyrelsen har tagit upp i sitt preliminära förslag. En del av de förslag som har framkommit vid remissbehandlingen har medtagits i det slutliga programmet.

B.22.4 Socialpolitiska åtgärder

Sysselsättningsskapande åtgärder av temporär natur

Kommunernas förslag. Enligt uppgift från kommunerna skulle 2 200 sysselsättningstillfällen behövas i länet för att ge äldre, ortsbunden arbetskraft sysselsättning. År 1980 beräknas behovet till 2 700. De åtgärder som föreslås kan sammanfattas på följande sätt.

Skyddade verkstäder	föreslås	av	14	kommuner
Beredskapsarbeten	”	”	8	”
Skogs- och miljövårdsarbeten	”	”	7	”
Statlig företagsetablering eller anläggningsarbeten med statsbidrag	”	”	5	”
Hemarbete	”	”	4	”

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram: Ekonomiskt stöd till äldre jordbrukare på icke bärkraftiga jordbruk bör införas i syfte att dämpa nedläggningstakten. I princip bör det skapas möjlighet för brukare över en viss ålder att fortsätta sitt yrke till pensionsåldern. Därutöver erfordras att driftsstöd av sociala skäl utgår till äldre jordbrukare med otillräckliga inkomster.

Landskapsvårdande åtgärder bör bedrivas som beredskapsarbeten eller som stöd till jord- och skogsbruk.

Socialpolitiskt motiverat stöd bör kunna utgå för att under begränsad tid uppehålla driften vid nedläggningshotade företag. Dessa företag bör företrädesvis sysselsätta arbetskraft som inte kan konkurrera på den öppna arbetsmarknaden.

Olika former av ett socialt motiverat stöd till mindre industriföretag bör prövas i vissa delar av länet.

Hemindustriell verksamhet bör ordnas som komplement till övrig sysselsättning i glesbygd.

Åtgärder för att trygga serviceförsörjningen

Kommunernas förslag. Den öppna och slutna åldringsvården bör förbättras och den nuvarande rumsliga organisationen av sjukvården bör bestå. Förbättrade allmänna kommunikationer med avlägset belägna delar av kommunerna anses som mycket önskvärt bl.a. för att lösa problemen med varudistributionen i glesbygderna. Även behovet av samlingslokaler, idrotts- och fritidsanläggningar poängteras av flera kommuner.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. Det har visat sig svårt att på länsplanet erhålla tillräckligt detaljerade

kunskaper om de faktiska förhållandena i glesbygden för att kunna föreslå annat än generella åtgärder. Kommunerna bör stimuleras att ta initiativ till en kartläggning av invånarnas tillgång till olika former av service.

I de flesta kommunblocken förefaller servicesituationen kunna förbättras väsentligt om de allmänna kommunikationerna ordnas tillfredsställande. Kommunerna bör upprätta trafikförsörjningsplaner. Statsbidrag till kommunal kompletteringstrafik bör kunna utgå i större utsträckning än f. n.

Den kommersiella och institutionella servicen i de orter som klassificerats som serviceorter bör bevaras. Möjligheterna att i någon form ge stöd till enstaka strategiskt belägna butiker bör undersökas. I anslutning till butikerna bör "servicecentraler" (post, mottagningslokal för tandläkare, distriktssköterska etc.) inrättas på ett par ställen i glesbygden.

Socialstyrelsens utvärdering av den pågående försöksverksamheten med uppsökande verksamhet bör avvaktas innan denna verksamhet tillämpas generellt.

R e m i s s y t t r a n d e n. I remissyttrandena understryks behovet av de åtgärder som föreslås i handlingsprogrammet.

B. 22.5 Investeringarnas regionala fördelning

Planeringsunderlag

Till grund för redovisningen och prioriteringen av kommunernas/kommunblockens investeringsbehov för perioden 1971–1975 ligger i huvudsak KELP 70. Länsstyrelsen framhåller att vissa kommuner har redovisat konkreta investeringsplaner för hela eller större delen av femårsperioden medan andra endast redovisat projekt fram till årsskiftet 1972–1973. Detta innebär att jämförelser mellan kommunblockens investeringsplaner bör göras med försiktighet. Därutöver framhåller länsstyrelsen att av de redovisade primärkommunala projekten över 100 000 kr beräknas de allra flesta vara slutförda under år 1972.

I tabell B. 22:1 redovisas i sammandrag bostadsbyggnadsbehovet samt landstingets och primärkommunernas investeringsbehov. Primärkommunernas investeringsbehov har fördelats på huvudtitlar enligt K-planen. I sammanställningen ingår inte samtliga kommunala investeringsområden. Vidare ingår endast investeringsprojekt som har kostnadsberäknats till minst 100 000 kr.

Totalt för kommunblockslänet uppgår de primärkommunala investeringsbehoven för den nämnda perioden till 832 milj. kr. och de landstingskommunala till 404 milj. kr. Bostadsbyggnadsbehovet anges till 16 597 lägenheter.

Huvuddelen eller ca 75 % av de primärkommunala investeringsbehoven faller på huvudtitlarna 3 (byggnads- och planväsen, gatu- och parkförvaltning, sport och friluftsliv), 5 (industriell verksamhet) och 6 (undervisning och annan kulturell verksamhet). Huvudtitlarnas andelar av det totala

investeringsbehovet varierar mellan olika kommuner.

Under huvudtitel 3 har exempelvis Ånge kommun redovisat 5 % av investeringsbehovet, medan motsvarande andel för Härnösands kommun är 43 %.

Av landstingets planerade investeringar faller ungefär 80 % på Sundsvallsblocket, varav huvuddelen avser det planerade storsjukhuset i Sundsvall.

Remissyttranden. Ett antal remissinstanser framhåller att eventuell statlig påverkan på kommunernas investeringsverksamhet är mindre önskvärd. Samtidigt värdesätter ett flertal remissinstanser den långsiktiga planeringen för att den leder till bl. a. bättre samordning och utnyttjande av samhällets resurser.

Regionalpolitisk prioritering

Länsorganen och, i de fall sådana saknas, kommunerna har vid den sektoriella prioriteringen följt prioritetsregeln att till prioritetsgrupperna I, II och III hänföra resp. 60, 20 och 20 % av investeringsbehoven. Länsorganens bedömningar har utförts med hänsyn till länsbostadsnämndens prioritering av bebyggelseområdena enligt kommunala bostadsbyggnadsprogrammen för perioden 1971–1975.

Till grund för länsstyrelsens regionalpolitiska prioritering har legat dels de sektoriella prioriteringarna, dels målsättningen i länsplanering 1967. Den regionalpolitiska prioriteringens uppgift har varit att bl. a. samordna investeringarna mellan sektorerna samt att avstämma kommunernas planeringsnivå mot målsättningen enligt länsplanering 1967. Några omprioriteringar har dock inte gjorts på grund av olika planeringsnivåer.

Länsstyrelsen anser att om kommunernas investeringsbehov har dimensionerats rätt i förhållande till planeringsnivån – vilket inte har varit möjligt att kontrollera – borde samtliga projekt under perioden vara nödvändiga för att uppfylla planeringsnivån. Detta innebär enligt länsstyrelsen att samtliga projekt bör föras till prioritetsgrupp I.

Länsstyrelsen påpekar att samtliga bebyggelseområden i de kommunala bostadsbyggnadsprogrammen 1971–1975 har prioriterats.

Vid prioriteringen av investeringar som har samband med bostadsbyggandet har de prioriterats i enlighet med prioriteringen av bostadsbyggnadsbehovet. Detta har dock enligt länsstyrelsen varit förenat med vissa svårigheter bl. a. som en följd av att sambandet mellan de kommunala investeringarna och bostadsbyggandet i vissa fall har varit mindre uttalat. Det gäller i synnerhet de mindre bebyggelseområdena.

Vid prioriteringen av bostadsbyggandet har länsstyrelsen till prioritetsgrupp I fört 90 % av det redovisade behovet. Detta har medfört vissa omprioriteringar av följdinvesteringarna till bostadsbyggandet.

Utfallet av länsstyrelsens regionalpolitiska prioritering åskådliggörs i form av cirkeldiagram i figurerna B. 22:1 och B. 22:2. Cirklarnas ytor är proportionella mot de redovisade bostadsbyggnads- resp. investeringsbehoven.

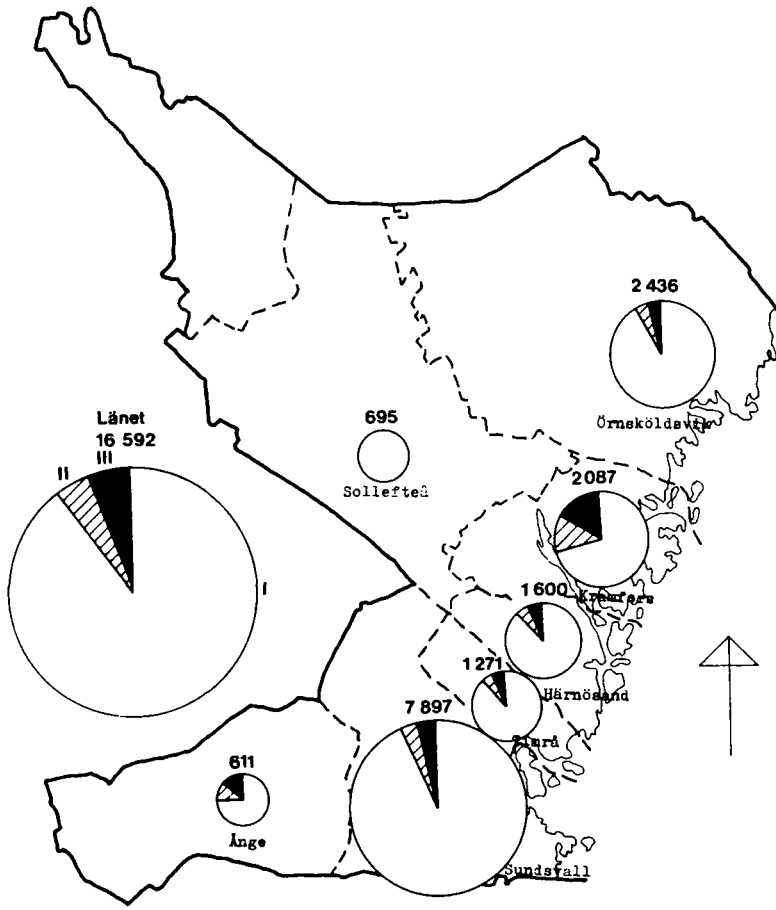
Remissyttranden. *Kramfors kommunblock* framhåller att samtliga bebyggelseområden bör detaljstuderas vid prioriteringen av bostäder eftersom bostadssektorn är styrande för huvuddelen av den övriga investeringsverksamheten. *Västernorrlands och Jämtlands läns handelskammare* anser att en totalekonomisk ram för länet måste upprättas för att prioriteringen av de offentliga investeringarna skall fylla någon praktisk funktion.

Tabell B. 22:1 Kommunala investeringar perioden 1971–1975 i projekt om 100 000 kr. eller mer med fördelning på huvudtitlar i tusentals kr., bostäder i antal lägenheter

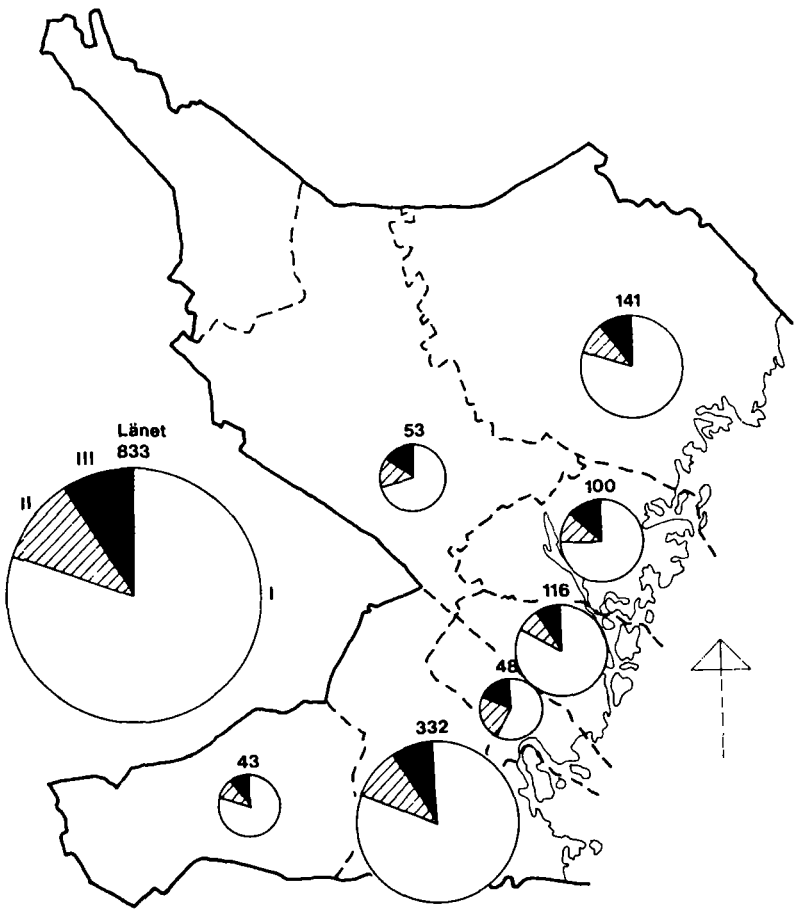
Kommun/ Kommunblock	Huvudtitel									Bostäder	Landstinget
	0–1	2	3	4	5	6	7	8	0–8		
Ånge	–	19 862	2 132	–	8 495	5 997	6 055	–	42 541	611	4 000
Sundsvall	1 450	33 328	82 915	6 695	76 937	83 665	47 351	–	332 341	7 897	320 253
Timrå	450	5 515	9 609	–	14 231	13 972	3 850	–	47 627	1 271	–
Härnösand	–	6 000	50 135	1 450	32 920	19 240	5 590	–	115 335	1 600	5 250
Kramfors	1 200	27 929	16 200	1 457	31 192	18 800	3 586	–	100 364	2 087	3 900
Sollefteå	–	10 300	7 134	–	15 112	11 364	9 200	–	53 110	695	39 389
Örnsköldsvik	–	5 173	46 037	–	39 140	34 517	15 741	–	140 608	2 436	31 250
Kommunblockslänet	3 100	108 107	214 162	9 602	218 027	187 555	91 373	–	831 926	16 597	404 038

Titelkod

0–1 Centralförvaltning, rätts- och samhällsskydd samt folkbokföring och beskattning
2 Fastighetsförvaltning och bostadsförsörjning
3 Byggnads- och planväsen, gatu- och parkförvaltning, sport och friluftsliv
4 Hamnar, kommunikationer och näringsliv
5 Industriell verksamhet
6 Undervisning och annan kulturell verksamhet
7 Socialvård och socialförsäkring
8 Hälso- och sjukvård

Figur B. 22:1 Regionalpolitisk prioritering av primärkommunernas bostadsbyggnadsbehov för perioden 1971–1975, antal lägenheter.

Figur B. 22:2 Regionalpolitisk prioritering av primärkommunernas investeringsbehov för perioden 1971–1975, miljontals kr.

B. 23 Jämtlands län

B. 23.1 Utgångspunkter för programformuleringen

Planeringsnivå

Länsstyrelsen anför att prognos 2 i länsplanering 1967 anger för länet en stark nedgång i antal sysselsatta och folkmängd.

Med hänsyn härtill anser länsstyrelsen att en primär målsättning för planeringen måste vara att tillgodose att befolkningen i olika delar av länet erbjuds en tillfredsställande service samt får del av den allmänna standardhöjningen till rimliga kostnader.

Av länets orter kan endast Östersund erbjuda en kvalificerad service. Betingelserna för den kvalificerade servicen avtar dock med minskande befolkning i länet. Kan inte länets folkmängd bära upp denna service måste den sökas på andra håll utanför länet, vilket är liktydigt med att den blir oåtkomlig för större delen av länets befolkning.

En naturlig ambition är att öka länets folkmängd. Som rimlig ökning anger länsstyrelsen en utveckling som innebär ett fullt tillvaratagande av länets egna arbetskraftstillgångar. Denna utveckling uppfattas som maximimål för planeringen i länet och motsvarar ca 144 000 invånare år 1980. Detta alternativ har också antagits som riktmärke för planeringen.

Målsättningen ställer krav på drygt 13 000 nya arbetstillfällen. Lokaliseringen av dessa kan i princip ske var som helst inom länet men omräknat till folkmängd i bemärkelsen konsumtionsunderlag får de större betydelse för servicens upprätthållande ju närmare Östersund de förläggs. Denna koncentrationssyn omfattar även resursfördelningen på lägre regionala nivåer.

En central fråga för planeringen är i vilken utsträckning den prognoserade befolkningsutvecklingen för de olika kommunblocken kan tänkas ge upphov till bristande serviceförsörjning. Frågeställningen har prövats på grundval av erforderligt elevunderlag för högstadieskola. Denna norm anses även vara representativ för de underlagskrav den kommersiella servicen ställer. Beräkningarna ger vid handen att en tillfredsställande servicenivå kan erbjudas inom ramen för den prognoserade befolkningsutvecklingen år 1980 i samtliga kommunblock utom Järpen, Svenstavik och Sveg.

Hittillsvarande befolkningsutveckling samt prognoser och målsättning enligt länsplanering 1967 framgår av följande tabell.

Kommun/Kommunblock	Faktisk folkmängd		Prognos 2 1980	Målsättning 1980
	1965	1970		
Hammarstrand	9 744	8 501	7 300	7 300
Bräcke	10 982	9 950	9 000	11 000
Östersund[1]	47 874	50 062	51 000	66 000
Strömsund (inkl. Fjällsjö)	20 947	18 476	15 000	19 000
Krokom	14 509	12 990	10 800	12 700
Järpen[1]	10 124	9 140	7 100	9 000
Berg	10 658	9 456	7 000	7 000
Sveg	13 517	12 729	9 800	12 000
Kommunblockslänet	138 355	131 304	117 000	144 000

[1] Marby församling (474 pers. 1970) som genom beslut 1969 överfördes från Östersunds kommun till Järpens kommunblock har här tillförts Östersunds kommun för att jämförbarhet skall erhållas med angivna prognos- och målsättningssiffror.

Remissyttranden. Ett flertal kommuner/kommunblock framför krav på högre planeringsnivå för egen del. *Landstinget* och ett par kommuner/kommunblock framhåller nödvändigheten av att statsmakterna tar ställning till målsättningen i länsprogrammet eftersom det är en förutsättning för att kommunerna ska kunna bedriva en meningsfull planering.

Länsstyrelsens kommentar till remissyttrandena. En omprövning av planeringsmålen bör anstå och göras på grundval av det riksomfattande regionala handlingsprogrammet.

Den främsta utgångspunkten vid målsättningsdiskussionen har varit strävan att åstadkomma en i olika avseenden tillfredsställande serviceförsörjning för länets befolkning och länsstyrelsen bedömer det möjligt att fylla detta grundläggande krav inom de planeringsmål som uppställts.

Andra utgångspunkter för programformuleringen

Nedgången inom jord- och skogsbruk förefaller enligt länsstyrelsen att efter 1965 ha gått i raskare takt än prognosen antyder och har i huvudsak neutraliserat effekterna av stödåtgärderna inom industrin. Det betyder att det behov på ca 5 000 nya arbetstillfällen inom basnäringar som länsplanering 1967 redovisade fortfarande står kvar.

En så stor del som möjligt av dessa arbetstillfällen bör tillskapas i början av planeringsperioden. Samhället dokumenterar då sina strävanden vilket anses vara en förutsättning för att påverka den privata investeringsviljan i länet.

Vid tillskapandet av nya arbetstillfällen bör även den kvalitativa sysselsättningsaspekten beaktas. Vidare bör man eftersträva att samlokalisera verksamheter som funktionellt hör samman.

Ortsklassificering

Redan i länsplanering 1967 konstaterade länsstyrelsen att starka skäl talar för en koncentration av de resurser i form av arbetstillfällen m. m. som länet kan tillföras till ett begränsat antal orter. Länsstyrelsen gjorde av detta skäl en bedömning av vilka lokaliseringsorter i länet som framstod som de viktigaste alternativen till den enligt länsstyrelsen primära lokaliseringsorten Östersund.

Som lokaliseringsalternativ till Östersund utpekades därvid Strömsund, Sveg, Bräcke, Hammarstrand, Järpen och Svenstavik med följande angelägenhetsordning av orterna:

Grupp	I	Östersund med omgivande orter
”	II	Strömsund
”	III	Sveg, Bräcke, Järpen
”	IV	Hammarstrand, Svenstavik

Länsstyrelsens förslag till ortsklassificering har följande utformning.

Storstadsalternativ	Östersund
Regionala tillväxtcentra	Strömsund, Sveg, Bräcke, Järpen, Hammarstrand och Svenstavik
Serviceorter	Gäddede, Hoting, Föllinge, Hede och Funäsdalen

Östersund är länets viktigaste lokaliseringsort och enligt länsstyrelsens mening ett klart *storstadsalternativ.* Denna mening delades av delegationen för lokalisering av statlig verksamhet. Länsstyrelsen anser sig också i regeringens förslag om utlokalisering av statlig verksamhet ha fått ytterligare stöd för sin uppfattning.

Strömsund anses ligga en nivå över övriga regionala tillväxtcentra. Detta till följd av de förutsättningar orten anses ha att fungera som serviceort på en nivå mellan läns- och kommunblocksnivån och sålunda vara centrum i en större region än det egna kommunblocket.

Vid valet av serviceorter har länsstyrelsen ställt kraven att orterna bör väljas så att man utifrån dem täcker så stora delar av de dåligt försörjda områdena som möjligt, att orterna idag bör ha en relativt god service samt att de bör ha en så stor egen kraft som möjligt att upprätthålla denna service.

Reservation. Mot länsstyrelsens ställningstagande i avseende på en ändring av ortsklassificeringen för Svenstavik och Hammarstrand i förhållande till den preliminära klassificeringen där nämnda orter klassificerats som serviceorter, reserverar sig ordföranden, föredraganden samt en ledamot av länsstyrelsen.

Reservanterna anser inte att det finns stöd, vare sig i de planeringsmål som uttryckts i länsplanering 1967 och som länsstyrelsen i arbetet med föreliggande program haft att utgå ifrån eller i den diskussion som förts i länsprogrammet i övrigt för att ändra den i det preliminära länsprogram-

met föreslagna klassificeringen av Hammarstrand och Svenstavik som serviceorter i glesbygdsområden.

Remissyttranden. *Landstinget* anser att en ortsklassificering utgör ett nödvändigt inslag i en målinriktad regional planering och anser att den föreslagna ortsklassificeringen är realistisk och väl avvägd. Även *Östersunds kommun, Krokom-* och *Järpenblocket* ansluter sig till länsstyrelsens förslag. *Hammarstrands kommunblock* föreslår med hänsyn till resurstilldelningen att endast Östersund och Strömsund ges en särställning bland länets centralorter. *Svegs kommunblock* anser att Sveg bör jämställas med Strömsund. Enligt *Bergs kommun* bör i varje kommunblock finnas minst ett regionalt tillväxtcentra som en logisk följd av kommunreformen. Ett antal kommuner framför krav på att fler orter skall utpekas som serviceorter.

B. 23.2 Sysselsättningspolitiska åtgärder

Bakgrund

I länsprogrammet framhålls att av arbetskraftsundersökningen (AKU) hösten 1969, vilken bör tolkas med viss försiktighet, framgår att mellan 1965 och 1969 ökade sysselsättningen i länet med ca 1 700 personer. Trots detta minskade länets befolkning med 4 800 invånare. Denna skillnad mellan befolknings- och sysselsättningsutveckling måste innebära att yrkesverksamheten i länet ökat och då främst för kvinnorna.

I fråga om näringsgrensutvecklingen antyder AKU en nedgång inom jord- och skogsbruk med 5 000 sysselsatta – en minskning raskare än vad som förutsågs i länsplanering 1967. Det innebär att de areella näringarnas andel av totalantalet sysselsatta i länet har reducerats från 29 % år 1965 till 19 % år 1969.

Avvecklingen av jordbruket har främst drabbat de mindre jordbruksenheterna. Antalet brukningsenheter under 10 ha har minskat medan antalet därutöver har ökat.

I fråga om skogsbruket beräknas avverkningsvolymen ha varit oförändrad sedan 1950-talet. Sysselsättningen har dock successivt minskat och en markerad övergång till helårssysselsättning har registrerats.

AKU anger för åren 1965–1969 en ökning av antalet industrisysselsatta i länet med 2 400 personer. Industristatistiken som belyser utvecklingen inom företag med mer än 4 anställda redovisar för perioden 1962–1968 en uppgång med ungefär 650 nya arbetstillfällen. Enligt industristatistiken har sysselsättningen ökat i samtliga branscher utom massa-, papper- och wallboardindustri. Den största expansionen uppvisar metall- och verkstadsindustrin, träindustrin samt livsmedelsindustrin.

Statligt lokaliseringsstöd beräknas ha medverkat till att skapa drygt 1 100 nya sysselsättningstillfällen inom industrin mellan åren 1965 och 1970.

Allmänna åtgärder

Kommunernas förslag. Kommunerna föreslår bl. a. förbättrade kommunikationer inom länet, ändring av SJ:s och televerkets taxepolitik, ökade resurser till företagareföreningen, universitetsfilial till länet, vidgade exportmöjligheter över Trondheim, extra skattetillskott till kommuner med minskande folkmängd, stöd till jordbruket, långsiktigare personalpolitik inom skogsbruket, lokalisering av basindustrier till Östersundsregionen och att turistnäringen bör jämställas med industriell verksamhet vad gäller lokaliseringsstöd.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram.

Jordbruk. Med hänsyn till jordbrukets betydelse för länets arbetsmarknad och befolkningsutveckling anser länsstyrelsen det synnerligen angeläget att den nuvarande nedläggningstakten dämpas. Det särskilda stödet till jordbruket i norra Sverige bör verksamt kunna bidraga till detta.

På grundval av utredningen om stöd till jordbruket i norra Sverige uttrycker länsstyrelsen viss osäkerhet i fråga om framtidsutsikterna för länets livsmedelsindustri. År 1968 var enligt industristatistiken ca 1 000 personer sysselsatta inom denna bransch.

Sysselsättningsfrågorna inom glesbygdsområdena och de sociala problem som följer med omställningen inom jordbruket måste till stor del lösas med kombinationssysselsättning. Vid bedömning av stöd till upprustning av jordbruksföretag med begränsade utvecklingsmöjligheter bör hänsyn även tas till andra förtjänstmöjligheter såsom skogsbruk, turism och hemarbete.

Även landskapsvårdande skäl talar för ett bibehållande av mindre jordbruk. I detta syfte föreslås avtal med enskilda jordbrukare om betesdrift.

En arbetsgrupp inom naturvårdsverket har föreslagit att staten ska ansvara för landskapsvårdande projekt av riks- och länskaraktär medan primär- och sekundärkommunerna antas svara för lokala och regionala projekt. Kommer denna modell till användning förutsätter länsstyrelsen att statsbidrag utgår till de senare projekten.

I länet bedrivs en omfattande trädgårdsodling av jordgubbar och svarta vinbär, som enligt lantbruksnämnden har goda möjligheter att utvidgas. En förutsättning för en ökad produktion är dock förbättrade lagringsmöjligheter och då i första hand ett fryshus.

Den statliga rådgivningsverksamheten om det särskilda stödet till jordbruket i norra Sverige bör utökas.

Skogsbruk. Länets skogsbruk bör enligt länsstyrelsen främjas genom en fortsatt rationalisering som på sikt ger ett robust skogsbruk. De krav som den ökade mekaniseringen ställer på goda transportvägar, grova dimensioner och hög avkastning per hektar måste underlättas. Strävan att öka sysselsättningen inom skogsbruket sammanhänger med en höjning av avverkningsvolymen i länet.

I en av norrländska skogsindustrin framlagd utredning, där beräknade

virkesbalanser för år 1970 och år 1975 i industriområde I (Sundsvall och norrut) pekar på stigande brist på råvara, yrkar skogsindustrin på ökat bidrag till skogsbruket. De föreslagna åtgärderna beräknas kosta 75 miljoner kr per år under en tjugoårsperiod och motsvara ca 3 900 nya årsarbetare, därav ca 700 till Jämtland. Statsbidraget uppskattas till 60 % av kostnaderna. Länsstyrelsen bedömer det angeläget att projektet kommer till stånd och att det omfattar hela länet.

Arbetsbelastningen inom skogsbruket under sommarhalvåret bör dämpas genom ökad användning av skogsmaskiner. För detta krävs statliga insatser för utvecklandet av nya maskiner.

Det skogliga inlandsstödet för äldre ortsbunden arbetskraft tillmäts stor betydelse för länets skogsbruk.

Ökad upplysningsverksamhet bör bedrivas till det privata skogsbruket. Vidare bör områdesvisa skogsplanläggningar fortsätta.

Fördelningen av väganslagen enligt Vägplan 70 tillsammans med den beslutade fordonsskatteändringen bedöms återverka negativt på skogsbruket och skogsindustrin. Det är därför angeläget att länets sekundära vägnät rustas upp och byggs ut.

I n d u s t r i. Vad gäller lokaliseringsstödsverksamheten konstateras bl. a. att 23 % av den realiserade sysselsättningseffekten inom stödföretagen för hela stödområdet härrör från nyetablering. Motsvarande andel för Jämtland är 60 %. Det förhållandet att länets industri har haft mindre inverkan på stödresultatet än som gäller för övriga stödområdet anser länsstyrelsen bero på brister i den industriella miljön. Åtgärder bör i första hand inriktas på att avhjälpa detta.

Enligt länsstyrelsens uppfattning är lokaliseringsstöd inte tillräckligt för att skapa en sådan industriell expansion i länet som planeringen ställer krav på.

Stor betydelse för den industriella miljön tillmäts företagens möjligheter att köpa tjänster utifrån (industriell service) och tillgången på välutbildad arbetskraft.

Långtidsutredningen förutser fortsatt expansion inom den mekaniska verkstadsindustrin. Från branschhåll har behovet av verktygstillverkare inom länet påtalats. I samarbete med företagareföreningen försöker länsstyrelsen att tillskapa en verktygsindustri.

I syfte att ta till vara expansionsmöjligheterna i länets industrier har länsstyrelsen och företagareföreningen påbörjat en inventering av utvecklingsbara företag. Enligt företagareföreningens bedömningar finns flera sådana företag. Behövliga utredningsresurser härför bör ställas till företagareföreningens förfogande. Denna verksamhet anses vara ett väsentligt komplement till lokaliseringsstödverksamheten.

Även för uppföljning av stödverksamheten bör företagareföreningen förstärkas. Vidare bör föreningen tilldelas resurser för köp av konsulttjänster.

Tidigare förmedlingsverksamhet av legoarbeten som bedrevs i Norrlands Centers regi visade på ett stort behov. Flera företag i länet är beredda att satsa kapacitet förutsatt att de får säkra legoarbeten. I syfte

att sprida kännedom härom håller länsstyrelsen i samarbete med länsarbetsnämnden och företagareföreningen på att lägga upp ett företagsregister med uppgifter om företagens maskinpark och produktionsområde. En mera aktiv förmedlingsverksamhet skulle kunna byggas upp.

Norrlandsfondens förslag att etablera ett industriellt utvecklingscentrum i länet bör komma till stånd.

Frågan om etablering av industricentra bör undersökas även för Järpen och Sveg.

Möjligheterna till ytterligare filialetableringar i länet med stöd av investeringsfonderna bör utnyttjas.

Statliga företag bör lokaliseras till länet.

Vid nylokalisering av företag bör tillses att länet tillförs kvalificerade verksamheter och beslutsfunktioner. Vidare bör hänsyn tas till inpassningen av nya verksamheter i den existerande företagsstrukturen i syfte att få lämpliga kombinationer av verksamheten.

T u r i s t n ä r i n g e n. Turism som basnäring är förknippad med vissa speciella förhållanden såsom säsongbunden verksamhet, ringa helårssysselsättning och med en stor del av de tillfälligt sysselsatta från andra delar av landet.

Trots dessa karakteristika bedöms turistnäringen såväl direkt som indirekt ge ett sådant marginaltillskott i den lokala befolkningens inkomstbildning att kvarboende möjliggörs. Till de indirekta effekterna räknas möjlighet till stuguthyrning, tomtförsäljning m. m.

Turism påverkar också serviceapparatens dimensionering vilket även kommer den lokala befolkningen till godo. En undersökning av omsättningsutvecklingen inom livsmedelshandeln visade att mellan 25 och 45 % av omsättningen i de mest utpräglade turistorterna härrörde från turism.

Turistnäringen kan endast i begränsad omfattning fungera som bas för helårssysselsättning och måste därför kombineras med annan verksamhet, främst jord- och skogsbruk. De areella näringarnas framtidsutsikter i turistområdena gör dock att insatser som syftar till att förbättra turistnäringens möjligheter att fungera som ensam basnäring i ett område framstår som angelägna.

Åtgärderna bör inriktas på att förlänga turistsäsongen genom

- ökad marknadsföring
- nya attraktioner för att bredda kundunderlaget
- konferenser, kurser o. d., inte minst statliga, förläggs till turistanläggningar i det inre stödområdet
- förläggning av motions- och rehabiliterande verksamhet med inslag av sjukvård

En breddning av kundunderlaget kräver investeringar i olika slag av gemensamhetsanläggningar. Denna sida av turistverksamheten är eftersatt och anses sammanhänga med att statligt lokaliseringsstöd endast i begränsad utsträckning utgår för dessa ändamål. För närvarande utgår stödet i huvudsak till inkvarteringsanläggningar. Länsstyrelsen anser att även gemensamhetsanläggningar i fortsättningen bör omfattas av stödet.

Som ett tungt vägande skäl för bidrag till sådana anläggningar anförs det betydande realkapital som redan finns nedlagt främst i boendeanläggningar.

I syfte att ge den lokala befolkningen ökat tillträde till olika arbetsuppgifter och samtidigt öka deras intresse för näringen bör turistinriktad utbildning initieras.

Försöksverksamheten med hemarbete i glesbygdsområdena bör med fördel kunna läggas ut i turistområdena som ett komplement till turistarbete. För att åstadkomma eftersträvansvärda yrkeskombinationer erfordras en målmedveten skolning av den lokala arbetskraften.

Åtgärderna inom turistnäringen måste koncentreras till ett fåtal regioner. Fem primära turistområden utpekas

- Tänndalen-Funäsdalen-Ramundsberget i Tännäs kommun
- Vemdalen-Klövsjöområdet i Hede och Övre Ljungadalens kommun
- Bydalen i Hallens kommun
- Åre-Undersåker-Kallområdet i nämnda kommuner
- Storlienområdet i Åre kommun

Som s. k. utvecklingsområden har de västra delarna av Frostvikens och Övre Ljungadalens kommun utsetts. Även Hammarstrandsområdet förordas för investeringar i turistverksamheten. Vidare framhålls Frösöns betydelse för länets turistnäring.

H ä l s o - o c h s j u k v å r d. Ett antal s. k. rikssjukvårdsinrättningar finns redan lokaliserade till Jämtland och länsstyrelsen bedömer det realistiskt att planera för ytterligare utbyggnad av sådana verksamheter. Utbyggnaden bör bl. a. inriktas på preoperativ träning, postoperativ konvalecens, träning efter infarkt, vård och rehabilitering av handikappade samt diabetikervård. Diskussioner att förlägga en rehabiliteringsanläggning till Vålådalen pågår.

Även turistanläggningarna bör kunna användas i hälsovårdande syfte. De anses vara lämpliga för förebyggande aktiviteter som motion och träning.

Länsstyrelsen anser att samhället bör stödja investeringarna i förebyggande vårdformer bl. a. som ett led i strävandena att hålla tillbaka ökningen av sjukvårdskostnaderna.

O f f e n t l i g f ö r v a l t n i n g. Länsstyrelsen anser det angeläget att ytterligare utlokalisering av statlig förvaltning kommer till stånd. Även möjligheterna att delegera arbetsuppgifter från central till regional nivå bör beaktas.

B o s t ä d e r. Länets grundtilldelning av bostäder måste höjas. Det nuvarande systemet med uppvaktningar för att få ytterligare tilldelning anser länsstyrelsen ohållbart. Enligt länsstyrelsen har vid grundtilldelningen hittills inte tillräcklig hänsyn tagits till Östersunds positiva utveckling.

K o m m u n a l p l a n e r i n g. I arbetet med länsprogram 1970 har länsstyrelsen kunnat konstatera att den kommunala planeringen i många fall inte fyller särskilt högt ställda krav. Detsamma gäller den kommunala

markberedskapen. Länsstyrelsen menar att om berättigade krav ska kunna ställas på statliga insatser måste kommunerna vara i stånd att ta emot dem.

Barntillsyn. Kommunerna bör ägna denna fråga ökad uppmärksamhet bl. a. med hänsyn till dess samband med den kvinnliga yrkesverksamheten. Den statliga bidragsgivningen bör höjas för att stimulera fram ökat byggande.

Kommunikationer. I en gemensam hemställan till kommunikationsdepartementet i december 1969 underströk länsstyrelserna i de fyra nordligaste länen det stora behovet av en bättre samordning mellan regional- och trafikpolitiken i landet. I denna hemställan diskuteras och exemplifieras transport- och kontaktkostnadernas stora betydelse för de norrländska företagen. Därvid understryks att om de regionala problemen skall kunna lösas till rimliga kostnader krävs att insatser inom trafiksektorn accepteras som regionalpolitiskt instrument. Hemställan utmynnar i förslag bl. a. om införandet av lägre taxor för gods- och personbefordran på järnväg, om en utredning rörande flygtrafikens regionalpolitiska betydelse, om att de totala samhällsekonomiska konsekvenserna av väganslagens fördelning bättre skall beaktas samt om att åtgärder vidtas för att göra teletaxorna mindre avståndsberoende.

Åtgärder måste också vidtas för att reducera de norrländska företagens kontaktkostnader för att motverka risken för kontaktisolering. I ovannämnda hemställan krävs lägre kostnader för persontransporter och telekommunikationer. Där redovisas också de allvarliga följderna för det norrländska skogsbruket vid en tänkt nedskärning av de ordinarie väganslagen för perioden 1970–1974.

Det regionala transportstödet bör överses beträffande viktregler för stödberättigad sändning. Stödets verkningar bör följas upp för att säkerställa att dess syfte till alla delar uppnås.

Frågan om ett ökat svenskt utnyttjande av de isfria hamnarna vid Trondheimfjorden anses vara av vital betydelse för det jämtländska näringslivet. Länsstyrelsen förordar ett svenskt initiativ på central nivå i syfte att öka transitotrafiken från Sverige.

Länsstyrelsen anser att lönsamhetsberäkningarna för den statliga vägbyggnadsplaneringen vad gäller tidskostnadsberäkningarna måste användas med största försiktighet vid prioritering av skilda vägprojekt och att ökad uppmärksamhet riktas på de svårmätbara sociala, lokaliseringspolitiska, miljö- och försvarseffekterna.

Selektiva åtgärder

Kommunernas förslag. Flertalet kommuner understryker behovet av en ökad industralisering genom nylokalisering, utbyggnad av befintliga företag och satsning på industriella beredskapsarbeten. Ett antal kommuner anser det angeläget att främja den kvinnliga sysselsättningen genom att bl. a. utveckla hemarbetsverksamheten. Turistnäringen och dess förutsättningar bör utvecklas och förbättras. Vad gäller jordbru-

ket bör bärkraftiga enheter skapas och möjligheterna att driva specialodlingar m. m. utredas.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram.

Östersunds kommun. Centralortens arbetsmarknad måste förstärkas och differentieras främst genom ökad industrialisering. Därvid bör arbetsmarknadens kvalitativa egenskaper ägnas ökad vikt.

För att nå en erforderlig industriell expansion krävs förutom lokaliseringsstödinsatser ett fortsatt användande av investeringsfonderna. Som ett alternativ eller ett komplement härtill bör etablering av statlig företagsamhet ske.

Den koncentration av livsmedelsindustri som skett till Östersund liksom Svenska mejeriers riksförenings beslut att etablera en försöksstation där talar för en förläggning av livsmedelstekniska utbildningsmöjligheter och uppbyggnad av ett livsmedelsteknologiskt bibliotek i Östersund.

Den systematiserade decentraliserade universitetsutbildningen bör byggas ut till en universitetsfilial. Vidare föreslås utvidgning av nuvarande kombinationsutbildning med socialadministrativ inriktning till att även omfatta turistinriktad utbildning och utbildning av idrotts- och fritidskonsulenter. I anslutning till förslaget att bygga ut ungdomsledarutbildningen till utbildning av fritidsledare föreslås en fritidspedagogutbildning.

Beträffande sport- och friluftsliv föreslås en central för akademisk forskning och utbildning till Östersund. Ett medicinskt forskningscentrum med viss sådan specialisering bör lokaliseras till Östersund.

Flyttning av militär utbildning till Östersund bör diskuteras för infanteriets kadett- och aspirantskola, fallskärmsjägarskolan, arméns motorskola, arméns gymnastik- och idrottsskola och militärpolisskolan för milo NN och milo ÖN.

Beslutet att förlägga tre skolenheter till Östersund inom ramen för utflyttning av statlig verksamhet bör kompletteras med någon eller några förvaltningsenheter.

Strömsunds kommunblock. Ökad industriell tillväxt krävs för att nå befolkningsmålet. En framskrivning av lokaliseringsstödets hittillsvarande effekter anses otillräckliga för att nå den behövliga industriexpansionen.

Huvuddelen av behovet av arbetstillfällen inom industri bör kunna täckas inom det tilltänkta industricentrat. Förläggning av ett industricentrum till Strömsund skulle stärka centralortens ställning också som arbetsort. Viktigt att kommunikationerna från Strömsund under tiden inte försämras.

I de västra och norra delarna av blocket bör malmprospekteringen intensifieras.

Järpens kommunblock. Länsstyrelsen förordar att utbyggnaden av turistnäringen i västra Jämtland som den skisserats av den statliga kommittén för planering av turistanläggningar och friluftsområden förverkligas.

Som ett komplement till en satsning av detta slag måste även manliga arbetstillfällen skapas om den planerade utbyggnaden av turistnäringen ska få full effekt. Lämpligt komplement är enligt länsstyrelsen uppbyggnad av ett industricentrum i Järpen.

En expansion av denna omfattning bör även ge underlag för utbyggnad av utbildningsmöjligheterna. Det är viktigt att gymnasiala utbildningsmöjligheter bibehålls i Järpen även i den nya gymnasieorganisationen.

Med hänsyn till turistnäringens betydelse anser länsstyrelsen att persontrafiken på sträckan Storlien–Östersund inte får inskränkas.

Förutsättningar bör föreligga att lokalisera en ersättningsindustri till Mörsil kommun där slipmassefabriken nyligen lagts ned.

Svegs kommunblock. Fortsatt industriexpansion bör understödjas och insatserna främst koncentreras till centralorten Sveg. Lokalisering av ett industricentrum bör övervägas.

De gymnasiala utbildningsmöjligheterna i Sveg bör bevaras i någon form.

Vemdalen och Funäsdalen betraktar länsstyrelsen som s. k. primära turistområden i länet. Bl. a. genom den ändring av reglerna för lokaliseringsstöd till turistnäringen som föreslås bör ytterligare utbyggnad kunna befrämjas.

Röros flygplats i Norge bör ges status av svensk inrikesflygplats i syfte att förbättra kommunikationerna till turistområden i västra Härjedalen.

Framställan om nedläggning av persontrafiken på sträckan Brunflo–Sveg–Mora bör prövas i samband med länsstyrelsens kommunikationsplanering.

Bräcke kommunblock. Lokaliseringsstödet har hittills gett ringa effekt varför särskilda åtgärder måste vidtas för att stärka industritillväxten i blocket.

Bräckes attraktiva läge ur kommunikationssynpunkt bör göra det möjligt att lokalisera ett medelstort företag till orten alternativt att staten etablerar sig där. Som exempel nämns utbyggnad av Förenade Fabriksverkens verksamhet i blocket.

För att även bereda kvinnorna sysselsättning anses lättare mekanisk verkstadsindustri som lämpligt lokaliseringsobjekt.

Hammarstrands kommunblock. Länsstyrelsen ifrågasätter Hammarstrands möjligheter att på egen hand upprätthålla s. k. kommuncentrumservice fram till 1975. Denna farhåga motiverar vissa insatser. Åtgärder bör inriktas på att förstärka blockets centralort ur både service- och arbetsmarknadssynpunkt.

De industriella insatserna bör kunna klaras med lokaliseringsstöd. Länsstyrelsen säger sig vara beredd att medverka för att åstadkomma företagsetablering. Underlag härför bör skapas genom en intensifierad kommunal sysselsättningsplanering.

Vid utbyggnaden av länets långtidsvård bör landstinget överväga Hammarstrand som lokaliseringsort.

Bergs kommun. Vissa insatser bör vidtagas för att stärka Svenstaviks förutsättningar att fungera som centralort i blocket.

I glesbygdsutredningens regi bedrivs för närvarande försöksverksamhet med intensifierad kommunal sysselsättningsplanering i blocket. Förslag som kan stimulera befintliga företag bör kunna växa fram ur detta försök. I den utsträckning lokaliseringsstöd krävs bör det i princip utgå. Länsstyrelsen ställer sig också beredd att medverka för nylokalisering av mindre företag.

Svenstavik bör övervägas som lokaliseringsort vid utbyggnaden av länets långtidsvård.

Remissyttranden. *Landstinget* anser åtgärder för att förbättra infrastrukturen viktiga och finner det också angeläget att de föreslagna åtgärderna kommer till stånd i början av planeringsperioden. Detta är särskilt viktigt i fråga om de statliga åtgärderna. *Östersunds kommun* framhåller betydelsen av en ökad statlig företagsamhet. *Bräcke kommunblock* anser att ett mer konkret program borde ha upprättats och framhåller önskvärdheten av att ett industricentrum inrättas i blocket. *Krokoms kommunblock* och *Bergs kommun* påpekar att programmets förslag för att bromsa nedgången inom jordbruket inte är tillräckliga. *Landstinget* och *Järpens kommunblock* lägger stor vikt vid att det sekundära vägnätet rustas upp. Flertalet kommuner pekar på angelägna vägprojekt. Flera kommuner understryker turistnäringens betydelse. *Hammarstrands kommunblock* accepterar att fjällvärlden prioriteras i fråga om turism men att länsstyrelsen mera uttalat skulle visa sin vilja att stödja turistnäringen i Hammarstrand. *Strömsunds kommunblock* anser att Frostviken bör klassificeras som primärt turistområde i stället för utvecklingsområde. Samma synpunkt framför *Svegblocket* i fråga om Loftdalen.

Länsstyrelsens kommentar. Inget av de ytterligare turistområden som remissinstanserna har fört fram fyller enligt länsstyrelsens mening de krav som ställs på de primära turistområdena. De resurser som kan bli tillgängliga torde bäst kunna utnyttjas inom de redan utvalda områdena. Länsstyrelsen anser det därför inte meningsfullt att föra fram ytterligare turistområden i länet.

B. 23.3 Socialpolitiska åtgärder

Sysselsättningsskapande åtgärder av temporär natur

Kommunernas förslag. Flertalet kommuner framhåller behovet av skyddade verkstäder och olika slag av beredskapsarbeten såsom naturvårdande verksamhet, upprustning av vägnätet m. m.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram.

I syfte att kvantifiera behovet av temporära åtgärder har länsstyrelsen gjort en översiktlig beräkning av svårplacerad ortsbunden arbetskraft fram till år 1975. Beräkningen tar i huvudsak fasta på den uppskattade avgången från jord- och skogsbruk och ger vid handen att utöver de

arbetstillfällen av aktuellt slag som står till buds i dag behövs ca 110 nya arbetstillfällen per år i länet fram till 1975. Ca 75 av dessa måste ges en sådan säsongsmässig anpassning att de kan kombineras med jord- och skogsbruk. Budgetåret 1970/1971 skars beredskapsmedlen ned för vägarbeten. Länsstyrelsen anser att länet bör tillföras beredskapsmedel för vägarbeten under planeringsperioden i minst samma utsträckning som tidigare.

Det stegrade behovet av arbetstillfällen för ortsbunden arbetskraft i kombination med minskade väganslag, tendens till nedgång i antal beredskapsprojekt inom vatten och avlopp och svårigheterna att bedriva skogs- och landskapsvårdande projekt m. m. på vintern gör att nedskärningen av beredskapsanslag till vägbyggena ter sig olyckligt.

I fråga om skogsvårdande insatser bör statsmakterna vara beredda till långt gående bidrag såväl till beredskapsarbeten som till andra föreslagna åtgärder inom industriområde I, för att härigenom möjliggöra att sådana arbeten kan bedrivas så stor del av året som möjligt.

För närvarande sysselsätts ca 260 personer i skyddade verkstäder. Kommunernas planer fram till 1975 innebär en ökning av antalet platser till ca 580.

I industriellt beredskapsarbete sysselsätts för närvarande ca 60 personer vid 3 arbetsplatser. Länsarbetsnämnden anser att verksamheten bör byggas ut med minst 1–2 nya arbetsställen per år.

I hemarbete sysselsätts f. n. 127 personer på heltid och 153 på deltid. Denna verksamhet utgör ett värdefullt komplement till jordbruket. Länsstyrelsen föreslår försöksverksamhet med en utökad regional och lokal organisation för hemarbetena. Organisationen skulle ha uppgifter som administration, objektsanskaffning, produktutveckling och kontroll.

Länsstyrelsen ifrågasätter om inte den mindre industrins betydelse underskattas när det gäller att skapa arbetstillfällen för den ortsbundna arbetskraften. Någon form av särskilt stöd till den mindre industrin anses vara socialpolitiskt motiverat. Glesbygdsutredningen bör ges i uppdrag att närmare utreda denna fråga.

På grund av befolkningsutvecklingen och strukturomvandlingen försvåras de mindre företagens fortsatta verksamhet. Som försöksverksamhet bör staten lämna bidrag som möjliggör för företagareföreningen att engagera sig i de mindre företagens marknadsföring, objektsanpassning och produktutveckling.

Den försöksverksamhet med intensifierad kommunal sysselsättningsplanering i glesbygdsutredningens regi som skall starta i Bergs kommun bör allmänt komma till stånd. Kommunala initiativ i denna fråga bör följas upp med statliga bidrag.

Trots det breda registret av beredskapsarbeten måste nedgången inom jordbruket dämpas. Beslutet om särskilt stöd till jordbruket i norr ses som ett led i denna strävan. Länsstyrelsen anser att äldre jordbrukare också bör ges tillfälle till beredskapsarbete på den egna gården. Vidare förordas ett särskilt stöd för transporten av jordbruksprodukter från glesbygdsområden.

Åtgärder för att trygga serviceförsörjningen

Till grund för länsstyrelsens bedömningar av behovet av servicetryggande åtgärder ligger glesbygdsutredningens resonemang.

Enligt länsstyrelsens mening har glesbygdsutredningen angripit arbetsuppgiften principiellt riktigt och dess tankegångar med olika servicenivåer (regioncentrumservice, kommuncentrumservice, närhetsservice) med skiftande serviceutbud och varierande krav på åtkomlighet mätt i restid och vistelsetid har tillämpats på Jämtlands län.

Några modifieringar har dock gjorts. Regioncentrumservice har delats upp i en A- och en B-nivå vilket är analogt med det resonemang som förts om Strömsund som en ortsnivå mellan läns- och kommunnivå.

Följande restidsavstånd har använts som ett mått på resp. servicenivås tillgänglighet:

- 3 timmar enkel resa till A-regioncentrumservice
- 1 timme enkel resa till B-regioncentrumservice
- 30–45 minuters enkel resa till kommuncentrumservice beroende på tillgången till närhetsservice.

En annan förutsättning för beräkningen är att det skall finnas tillgång till allmänna kommunikationer till kommuncentrumservice minst 3 vardagar/vecka och till regioncentrumservice minst 1 vardag/vecka. Dessutom förutsätts att de allmänna kommunikationerna medger minst 2 timmars vistelse under affärstid i serviceorten.

Bedömningen har gett följande resultat.

- Östersund beräknas erbjuda regioncentrumservice av hög kvalitet fram till 1975. Denna service är enligt gällande förutsättningar tillgänglig för Östersunds, Hammarstrands, Bräcke, Krokoms, Järpens och Svenstaviks kommunblock, vidare för Strömsundsblocket utom Frostvikens kommun och norra delarna av Ströms och Fjällsjö kommuner (ca 4 000 personer) samt Svegblocket utom de sydligaste och västligaste delarna (ca 2 800 personer)
- Strömsund bedöms kunna upprätthålla B-regioncentrumservice fram till 1975
- Bräcke, Järpen, Sveg och med viss tvekan Hammarstrand beräknas kunna erbjuda kommuncentrumservice fram till 1975. Däremot fyller inte serviceapparaten i Krokom och Svenstavik de krav som kan ställas. Norra delen av Hammarstrandsblocket (ca 1 000 personer), en stor del av Kälarne kommun i Bräckeblocket, norra och östra delarna av Strömsundsblocket (ca 7 200 personer), en stor del av Krokomblocket (ca 6 200 personer), stora delar av Kalls och Åre kommuner i Järpenblocket, nästan hela Svenstaviksblocket och de västra delarna av Svegblocket (ca 5 200 personer) har inte tillgång till kommuncentrumservice enligt gällande förutsättningar.

Länsstyrelsen anför

- att endast genom bättre kommunikationer kan de delar av Sveg- och

Strömsundsblocket som idag inte når regioncentrumservice få tillgång till sådan service

- att behovet av kommuncentrumservice inte kan fyllas enbart ifrån de kommunblockscentra som på sikt beräknas kunna upprätthålla sådan service. Sekundära servicestödjepunkter i oförsörjda områden behövs därutöver. Dessa stödjepunkter bör sökas bland de orter som idag har relativt god service och som bedöms ha förutsättningar att bära den även i framtiden. Utifrån detta synsätt bör servicen i första hand stödjas i Gäddede, Hoting, Föllinge, Svenstavik, Hede och Funäsdalen. Dessa orters servicenivå bör i huvudsak motsvara kommuncentrumservice.
- att även närhetsserviceförsörjningen i huvudsak bör byggas upp på ett antal sådana stödjepunkter till vilka goda kommunikationer bör leda. Att generellt upprätthålla en stationär närhetsservice anses stöta på oöverkomliga problem.

Kommunernas förslag. Flertalet kommuner understryker vikten av förbättrade kommunikationer och därmed förbättrad varuförsörjning samt att det statliga bidraget till de trafiksvaga linjerna höjs. Kommunikationerna bör också kunna förbättras genom samordning av skolskjutsar och person- och godsbefordran. Kommunerna fäster stort avseende vid behovet av åtgärder för att säkerställa en behövlig service för åldringar och handikappade. Vissa kommuner förordar en utbyggd ambulerande handel medan andra kommuner uttrycker viss tveksamhet på denna punkt.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. Många av kommunernas förslag berör serviceåtgärder för äldre och handikappade och är också till viss del föremål för försöksverksamhet med stöd av socialstyrelsen. Länsstyrelsen har funnit sådana åtgärder i första hand vara en kommunal angelägenhet och anser sig inte ha underlag för några närmare kommentarer av förslagen. Rent allmänt kan dock sägas att en väl utbyggd service för äldre och handikappade för många kommuner kommer att bli ekonomiskt mycket betungande till följd av den alltmer försämrade åldersstrukturen. Stor hänsyn bör därför tas till detta i den översyn av skatteutjämningen som nu pågår.

För att trygga serviceförsörjningen i länet bör samhällets åtgärder i första hand inriktas på att säkerställa att vissa servicefunktioner finns representerade på sikt på strategiska serviceorter samt tillse att dessa orter har ett välutvecklat kommunikationsnät.

I första hand bör åtgärderna ta sikte på att upprätthålla ett visst befolkningsunderlag som kan bära servicen. Även i prioriterade serviceorter under centralortsnivå bör exempelvis lokaliseringsstöd utgå till industriinvesteringar som inte kräver alltför stora samhälleliga följdinvesteringar.

I de fall denna linje inte ger resultat bör staten vara beredd att i de prioriterade orterna genom direkt mot serviceenheterna riktade insatser göra dessa oberoende av underlaget och säkra deras fortbestånd i någon form.

I anslutning till de bestående serviceorterna bör ett väl fungerande kommunikationssystem byggas upp. Länsstyrelsen avser att upprätta en kommunikationsplan. Sannolikt måste staten tillskjuta medel för att trafikplanen ska kunna fungera. Vidare måste standarden på det sekundära vägnätet höjas.

Särskild vikt i fråga om serviceförsörjningen tillmäts undervisning och sjukvård.

Lågstadieskolan bör organiseras så att tröttande resor för skolbarnen undviks. Samma krav gäller för mellanstadieskolan.

Beträffande högstadieutbildningen bör strävan vara att bibehålla nuvarande högstadieskolor. Går det inte att klara bör högstadieutbildningen koncentreras till orter med kommuncentrumservice.

Länsstyrelsen ansluter sig till landstingets riktlinjer för den öppna vårdens organisation. Realiseras dessa kommer 4 000–5 000 av länets invånare att sakna läkare inom 45 minuters restidsavstånd med bil. I första hand bör där sjuktransportorganisationen förbättras. Det kan också ifrågasättas om inte dessa områden åtminstone bör ha tillgång till distriktsköterska.

Behovet av särskilda åtgärder för att tillgodose åldringars och handikappades krav på service måste kontinuerligt bevakas av kommunerna.

Remissyttranden. *Landstinget* förordar en intensifierad kommunal sysselsättningsplanering. *Hammarstrands* och *Svegs kommunblock* understryker betydelsen av att högstadieundervisning under 1970-talet bedrivs där den nu finns. *Järpens kommunblock* förordar aktiva åtgärder för att bibehålla skolorna.

B. 23.4 Investeringarnas regionala fördelning

Planeringsunderlag

Till grund för redovisningen och prioriteringen av kommunernas/kommunblockens investeringsbehov för perioden 1970–1975 ligger i huvudsak KELP 69. Lillhärdals kommun har inte deltagit i planeringen på grund av bristande ekonomiska resurser.

Länsstyrelsen framhåller att investeringsplanerna måste bedömas med försiktighet. Det beror enligt länsstyrelsen bl. a. på att flertalet kommuner sannolikt saknar genomarbetade planer för en så lång tid som fem år. En annan förklaring är att inte någon nämnvärd kommunblocksomfattande investeringsplanering har ägt rum. Länsstyrelsen har inte heller haft möjlighet att inom ramen för länsprogram 1970 analysera de redovisade investeringarnas inverkan på den kommunala ekonomin. Enligt länsstyrelsen framstår det som oundgängligt att påbörja en kommunblocksomfattande totalekonomisk planläggning om de nybildade kommunerna skall kunna bibehålla någon ekonomisk handlingsfrihet.

I tabell B. 23:1 redovisas i sammandrag bostadsbyggnadsbehovet enligt de kommunala bostadsbyggnadsprogrammen samt landstingets och primärkommunernas investeringsbehov. Primärkommunernas investeringar har fördelats på huvudtitlar enligt K-planen. I sammandraget ingår inte

samtliga kommunala investeringsområden. Exempelvis innefattas inte bostadsbyggandets exploateringsinvesteringar i redovisningen. Vidare redovisas i huvudsak endast projekt som har kostnadsberäknats till minst 100 000 kr.

Totalt för länet uppgår med dessa begränsningar det primärkommunala investeringsbehovet till drygt 366 milj. kr. Bostadsbyggnadsbehovet anges enligt kommunala bostadsbyggnadsprogrammen till 9 648 lägenheter. Länsbostadsnämndens bedömning av bostadsbyggnadsbehovet för den aktuella perioden uppgår till 9 624 lägenheter. Huvuddelen eller 72 % av de primärkommunala investeringsbehoven faller på huvudtitlarna 3 (byggnads- och planväsen, gatu- och parkförvaltning, sport och friluftsliv), 5 (industriell verksamhet) och 6 (undervisning och annan kulturell verksamhet).

Kommunerna/kommunblocken uppvisar sinsemellan varierande investeringsbehov. Exempelvis faller 12 % av Bräcke kommunblocks redovisade behov på huvudtitel 5 (industriell verksamhet) medan motsvarande andel för Krokomblocket är 40 %.

Av landstingets planerade investeringar faller 85 % eller ca 123 milj. kr. på Östersunds kommun.

Remissyttranden. *Landstingets förvaltningsutskott* framhåller att KELP utgör en försöksverksamhet och att investeringsplaneringen ännu är otillförlitlig. Vidare påpekas att redovisade behov inte förmår uppfylla målsättningarna enligt länsplanering 1967. Påbörjandet av en total ekonomisk investeringsplanering framhålls dock som mycket nödvändig.

Regionalpolitisk prioritering

Länsorganen har i de sektoriella prioriteringarna tillämpat regeln att till prioritetsgrupperna I, II och III hänföra resp. 60, 20 och 20 % av investeringarna. Denna prioritering har också legat till grund för den regionalpolitiska prioriteringen. Länsstyrelsen framhåller att en konsekvent användning av en entydig prioriteringsregel medför flera fördelar. Huvudorsaken till att 60-20-20 regeln valdes var att länsstyrelsen ville uttrycka en så klar viljeinriktning som möjligt beträffande olika insatsers fördelning inom länet. Detta syfte anser sig länsstyrelsen ha nått. Den använda prioriteringsregeln har dock medfört att investeringsvolymen i prioritetsgrupp I blev mindre än anvisningarna gav utrymme för. Länsstyrelsen betonar att detta under inga omständigheter får uppfattas så att Jämtlands län har en mindre volym angelägna investeringar än andra län som har fört en större andel av investeringsbehoven till prioritetsgrupp I. Det innebär bara att prioriteringen i länet har varit hårdare och den bakomliggande viljan mer distinkt.

Vid prioriteringen har beaktats målsättningarna i länsplanering 1967 samt den utförda ortsklassificeringen.

Utfallet av länsstyrelsens prioritering belyses i figurerna B. 23:1 och B.

23:2. Cirklarnas ytor är proportionella mot de redovisade bostadsbyggnads- resp. investeringsbehoven.

Remissyttranden. Ett par remissinstanser påpekar att det är en primärkommunal angelägenhet att prioritera resurserna inom kommunblocken. Därutöver betonas av flera remissinstanser att eftersom varierande prioriteringsregler har använts i länen skall inte länsprogrammet utnyttjas till fördelning av resurser mellan olika delar av landet.

Tabell B. 23:1 Kommunala investeringar perioden 1970–1975 i projekt om 100 000 kr. eller mer med fördelning på huvudtitlar i tusentals kr., bostäder i antal lägenheter

Kommun/ Kommunblock	Huvudtitel									Bostäder	Landstinget
	0–1	2[1]	3[2]	4	5	6	7	8	0-8		
Hammarstrand	475	1 100	4 113	–	1 385	400	5 405	–	12 878	186	–
Bräcke	900	4 500	6 500	–	2 760	1 300	6 735	–	22 695	600	4 800
Östersund	800	12 745	36 731	–	49 325	49 420	29 242	–	178 263	6 564	122 700
Strömsund	400	2 000	10 420	–	9 752	3 775	5 540	683	32 570	876	400
Krokom	–	3 200	6 100	–	13 501	2 502	4 480	3 650	33 433	360	1 000
Järpen	1 000	1 450	10 630	–	13 435	4 514	2 540	320	33 889	144	100
Svenstavik	–	1 000	4 885	–	6 550	500	3 175	52	16 162	186	2 400
Sveg	–	4 400	14 443	–	7 600	4 700	3 260	2 175	36 578	732	13 100
Kommunblockslänet	3 575	30 395	93 822	–	104 308	67 111	60 377	6 880	366 468	9 648	144 500[3]

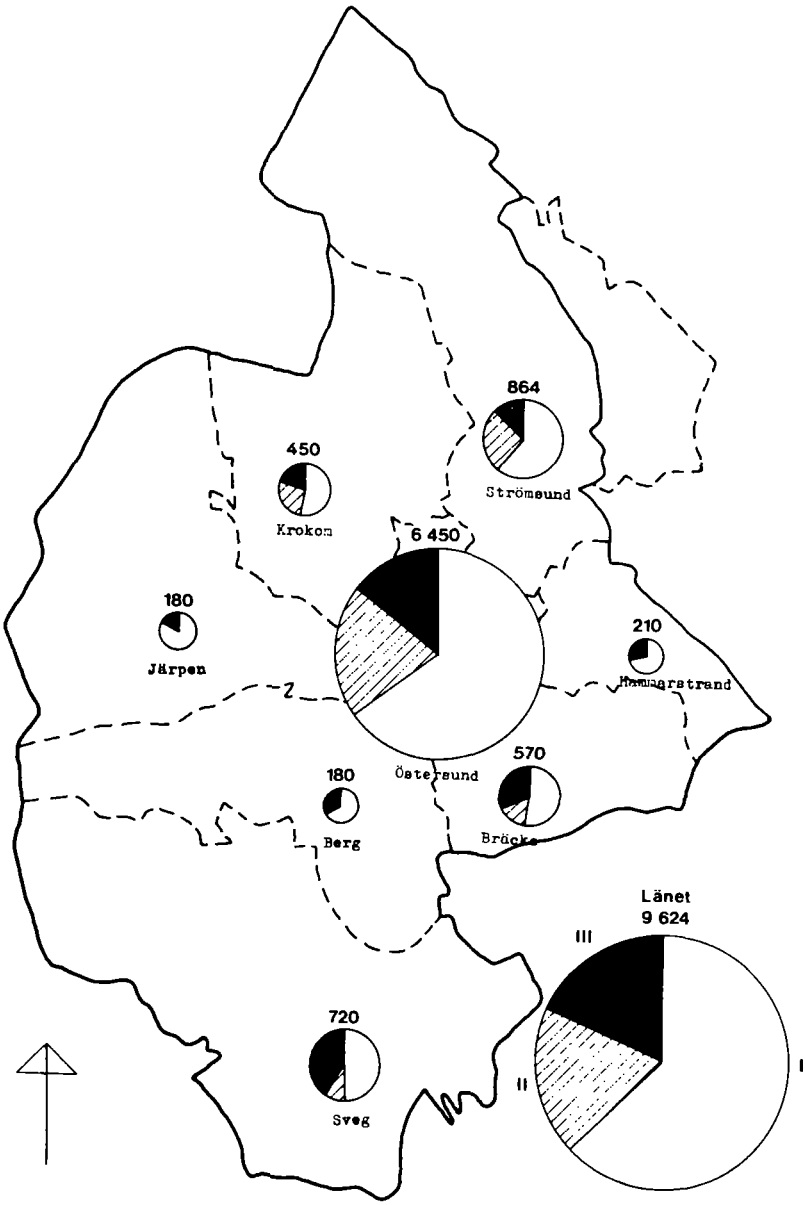
Titelkod

0–1 Centralförvaltning, rätts- och samhällsskydd samt folkbokföring och beskattning
2 Fastighetsförvaltning och bostadsförsörjning
3 Byggnads- och planväsen, gatu- och parkförvaltning, sport och friluftsliv
4 Hamnar, kommunikationer och näringsliv
5 Industriell verksamhet
6 Undervisning och annan kulturell verksamhet
7 Socialvård och socialförsäkring
8 Hälso- och sjukvård

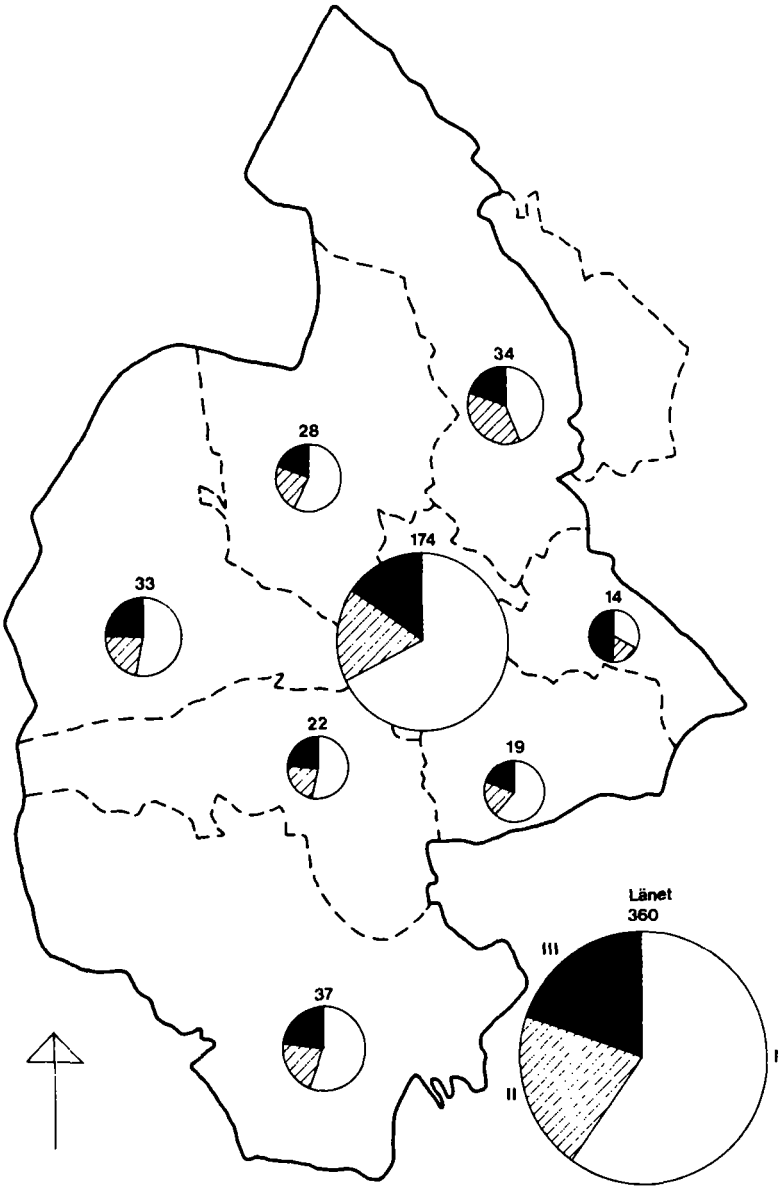
[1] Inkl. "polislokaler"

[2] Inkl. "turism"

[3] Exkl. investeringar för 16 milj. kr. som inte har fördelats på kommunblock.

Figur B. 23:1 Regionalpolitisk prioritering av primärkommunernas bostadsbyggnadsbehov för perioden 1970–1975, antal lägenheter

Figur B. 23:2 Regionalpolitisk prioritering av primärkommunernas investeringsbehov för perioden 1970–1975, miljontals kr.

B.24 Västerbottens län

B.24.1 Synpunkter på uppläggningen av planeringsverksamheten

Länsstyrelsen stryker under uttalandet i anvisningarna för arbetet med länsprogram 1970 att den regionalpolitiska utvecklingsplaneringen måste vara en ständigt pågående verksamhet där målsättningen jämförs med den faktiska utvecklingen och revideras med hänsyn till denna, men framhåller att det är lika viktigt att ändrade förutsättningar leder till en översyn av de medel som använts för att påverka den regionala utvecklingen.

De målsättningar som angavs i länsplanering 1967 skall vara vägledande för sådana beslut av skilda statliga myndigheter som innebär fördelning av investeringsresurser på regioner och orter. Detta ändamål, anför länsstyrelsen, har hittills uppnåtts högst ofullständigt av den anledningen att statsmakterna varken har accepterat, modifierat eller förkastat de förslag till befolkningsramvärden som länsstyrelsen framförde i länsplanering 1967. Eftersom dessa befolkningsramvärden i många fall förutsatte energiska lokaliseringspolitiska insatser kan de inte användas som planeringsnivå om inga indikationer föreligger att de åtgärder som ramvärdena förutsätter kommer att vidtas. Länsstyrelsen framhåller att mera preciserade uttalanden från statsmakterna om de regionalpolitiska målen och medlen är nödvändiga som underlag för länsplaneringen.

I anvisningarna uttalas vidare att beslut om fördelning av offentliga investeringar på regioner och orter är ett av de viktigaste medlen att påverka den regionala utvecklingen. Det är emellertid enligt länsstyrelsens mening ett misstag att tro att en god infrastruktur är en tillräcklig förutsättning för att garantera en önskvärd utveckling. I län av Västerbottens typ, där det väsentliga problemet är brist på arbetstillfällen, är direkta lokaliseringspolitiska insatser för att öka antalet arbetstillfällen i basnäringarna det enda effektiva styrmedlet.

Länsstyrelsen framhåller också det angelägna i att överensstämmelse åstadkoms mellan planeringsansvar och beslutskompetens. Länsstyrelserna har tilldelats viktiga uppgifter i samband med den regionalpolitiska planeringen men har inte motsvarande kompetens och resurser att genomföra planerna. Länsstyrelsen anser att ett sätt att närma planeringsansvar och beslutskompetens är att länen i större utsträckning tilldelas ramar (för bostadsbyggande m. m.) som länsförvaltningen får fördela inom länet på eget ansvar och i överensstämmelse med en fastställd regionalpolitisk målsättning.

Beträffande ortsklassificeringen anser länsstyrelsen att anvisningarna är vagt utformade och att konsekvenserna av klassificeringen inte klart har angivits. Detta har vållat stor oro i de orter som helt har utelämnats eller enligt egen uppfattning har placerats för lågt vid klassificeringen. Det har anförts – enligt länsstyrelsens mening med visst berättigande – att redan ett förslag till ortsklassificering kommer att ha en styrande effekt både

inom den offentliga och enskilda sektorn. Det är därför enligt länsstyrelsens mening nödvändigt att den närmare innebörden av klassificeringen klargöres med största skyndsamhet.

Länsstyrelsen framhåller att länsprogrammet inte kan tjäna som ett tillförlitligt beslutsunderlag för länsförvaltningen eller andra intressenter förrän statsmakterna har accepterat eller modifierat länsplaneringens målsättningar.

Mot denna bakgrund anser länsstyrelsen att anvisningarna i flera fall har föreskrivit alltför detaljerade och konkreta förslag. Detta gäller framför allt investeringsdelen där det på intet sätt har varit klart hur det insamlade materialet skall användas i fortsättningen. I fråga om selektiva sysselsättningsskapande åtgärder i de skilda kommunblocken har länsstyrelsen redovisat behovet av arbetstillfällen och i vissa fall om de bör tillkomma inom någon speciell näringsgren eller för någon speciell kategori av arbetstagare. Att behandla enskilda konkreta projekt har inte ansetts meningsfullt.

Utformningen av regionalpolitiken måste förvisso ske genom en dialog mellan statsförvaltning och kommuner och mellan riksledning och regional förvaltning. Dialogen bör emellertid ske i ett betydligt snabbare tempo om planeringen skall vara vägledande för regionalpolitiken. En stor del av materialet i länsprogrammet kommer att vara föråldrat vid tiden för statsmakternas beslut. På många håll i Norrlands inland är det nödvändigt med omedelbara insatser för att den regionalpolitiska målsättningen skall kunna uppnås.

I den mån länsstyrelserna skall insamla och bearbeta underlag för den centrala statsförvaltningens övergripande regionalpolitiska beslut bör, anser länsstyrelsen, arbetet grundas på mera preciserade arbetshypoteser än beträffande länsprogram 1970. Länsstyrelsens och kommunernas planeringsresurser bör inte i allt för hög grad bindas av sådana arbetsuppgifter.

B.24.2 Utgångspunkter för programformuleringen

Planeringsnivå

Av länsprogrammet framgår att enligt prognos 2 i länsplanering 1967 skulle folkmängden i länet år 1980 uppgå till 249 100 personer. Som lokaliseringspolitisk målsättning angav länsstyrelsen ett befolkningsramvärde år 1980 av 250 700 personer. För samtliga kommunblock i inlandet sattes högre ramvärden än prognosvärden. Enär näringslivsprognosen ansågs ha överskattat utvecklingen i Skellefteå och Umeå resp. underskattat den i omkringliggande block angavs lägre ramvärden för de två förstnämnda blocken och högre ramvärden för omkringliggande block.

Länsstyrelsen har utarbetat en ny prognos för utvecklingen fram till år 1980, som tyder på en något långsammare folkminskning i de mindre kommunblocken och en långsammare ökning i Umeå och Skellefteå än

vad prognosen i länsplanering 1967 visar. Den nya prognosen anger för år 1980 en folkmängd i länet av 230 300 personer, vilket innebär en minskning från år 1970 med ca 3 000 personer.

Mot bakgrund av uppgifter om den faktiska befolkningsutvecklingen under senare delen av 1960-talet och resultaten av den nya prognosen har länsstyrelsen för vissa kommunblock modifierat befolkningsramvärdena i länsplanering 1967 som innebär höjningar för flera av de mindre kommunerna och sänkta värden för Umeå och Skellefteå. Dessa nya befolkningsramvärden, som anges som planeringsnivåer, uttrycker länsstyrelsens bedömning av faktiska förhållanden och önskan att främja länets utveckling, dels genom att stödja och stärka den väntade positiva utvecklingen i Umeå och Skellefteå, dels genom att i största möjliga utsträckning begränsa folkminskningen i övriga delar av länet.

Länsstyrelsens förslag till planeringsnivåer för åren 1975 och 1980 samt de justerade prognosvärdena för motsvarande år framgår av följande tabell. Som jämförelse redovisas även faktisk folkmängd åren 1965 och 1970 samt målsättning för år 1980 enligt länsplanering 1967.

Kommunblock	Faktisk folkmängd		Justerad prognos		Planeringsnivå		Målsättning
	1965	1970	1975	1980	1975	1980	1980
Umeå	61 296	69 582	75 900	80 000	78 200	87 500	90 000
Nordmaling	8 703	8 159	7 430	7 010	7 860	7 500	7 500
Vindeln	8 492	7 619	7 090	6 710	7 300	7 000	6 300
Vännäs	12 404	12 034	10 410	10 060	11 500	11 000	9 500
Robertsfors	8 392	7 571	6 550	6 150	7 250	7 000	6 700
Skellefteå	72 201	71 539	70 800	72 400	74 300	77 500	80 000
Norsjö	11 633	10 892	10 060	9 360	10 150	9 400	8 500
Lycksele	15 316	14 619	13 960	13 710	15 000	15 000	15 000
Storuman	9 684	8 768	7 200	6 430	8 180	7 500	7 500
Sorsele	5 012	4 316	3 960	3 590	4 170	3 800	3 800
Vilhelmina	9 715	8 657	7 540	6 950	8 300	8 000	7 500
Åsele	11 026	9 378	8 670	7 910	9 230	8 400	8 400
Kommunblocks-länet	233 874	233 134	229 570	230 280	241 440	249 600	250 700

Den planeringsnivå som länsstyrelsen anger för hela länet år 1980 sammanfaller i stort sett med den målsättning som anges i länsplanering 1967 och överstiger det nya prognosvärdet med ca 20 000 personer. Planeringsnivåerna innebär att folkminskningen under 1970-talet inte blir större än 1,55 % per år i något kommunblock.

I den regionalpolitiska målsättningen ingår dessutom att minska undersysselsättningen bland kvinnor. Fram till år 1980 antas yrkesverksamhetsgraden för kvinnor öka så mycket att skillnaden mellan kommunblocksvärde och riksgenomsnittet är hälften så stor år 1980 som år 1965.

För att uppnå såväl planeringsnivåerna som de högre yrkesverksamhetsgraderna erfordras ytterligare ca 11 500 arbetstillfällen i basnäringarna, varav 5 400 för att uppnå planeringsnivåerna och 6 100 för att höja

yrkesverksamhetsgraden.

Remissyttrandena. Remissyttrandena avser den planeringsnivå som angavs i länsstyrelsens preliminära version och som överensstämmer med målsättningen i länsplanering 1967. Denna nivå accepteras av *Umeå, Skellefteå, Lycksele* och *Vilhelmina kommuner. Övriga kommuner* anser att befolkningstalen för deras del bör höjas.[1] *Landstinget* samt *Umeå, Nordmaling* och *Norsjö kommuner* ansluter sig till den föreslagna planeringsnivån för länet.

Länsstyrelsens kommentar. Länsstyrelsen anser att planeringsnivån skall vara konstruerad efter enhetliga grunder och med likartad grad av realism. Att utan vidare acceptera kommunblockens egna förslag synes därför inte vara möjligt. I flera fall är skillnaden mellan länsstyrelsens och kommunernas bedömning så liten att den dels inte kan ha någon betydelse för möjligheterna att erbjuda service på acceptabel nivå, dels att det kan vara en fördel att kommunernas egen planering är inriktad på en något större befolkning för att hålla en viss planberedskap om utvecklingen blir gynnsammare än som har förutsetts.

Andra utgångspunkter för programformuleringen

Länsstyrelsen konstaterar att den ökning av antalet arbetstillfällen som krävs för att generellt uppnå planeringsnivåerna av statsmakterna inte har ansetts ligga inom det möjligas gräns. En prioritering av insatsbehoven mellan olika block är därför nödvändig. Prioriteringen avser dels länsförvaltningens egna åtgärder, dels en angelägenhetsgradering av de krav som riktas till de centrala myndigheterna.

Länsstyrelsens prioritering innebär väsentligen en tidsprioritering av insatser i olika delar av länet, i de fall åtgärderna konkurrerar om samma resurser.

Utvecklingsåtgärder i inlandet har högsta prioritet. För skogsbrukets och gruvdriftens del är det önskvärt att man även framdeles kan utnyttja råvarutillgångarna i inlandet. Detta förutsätter att erforderlig arbetskraft kan rekryteras, vilket i sin tur förutsätter att det i inlandet finns ett näringsliv och en ortsstruktur som kan garantera invånarna en acceptabel standard i fråga om arbetsmöjligheter och service.

Med hänsyn till den snabba folkminskningen i inlandet och den därmed snabbt krympande basen för konstruktivt samhällsbyggande måste koncentrerade lokaliseringspolitiska insatser här skyndsamt vidtas. Mot slutet av 1970-talet har en stor del av det handlingsutrymme som nu finns försvunnit.

Därnäst prioriteras åtgärder för att differentiera och stärka näringslivet

[1] Som tidigare nämnts innebär länsstyrelsens slutliga förslag en minskning av planeringsnivån för Umeå och Skellefteå, och en höjning för flera av de övriga blocken. Den skillnad som kvarstår mellan den planeringsnivå som de block som krävde höjning har angivit och länsstyrelsens slutliga förslag uppgår sammanlagt till knappt 4 000 personer. Största skillnaden härvid, 1 000 personer, föreligger för Åsele och Robertsfors kommunblock.

i Skellefteåregionen. Av sociala skäl bör åtgärder vidtas för att differentiera näringslivet så det blir mindre konjunkturkänsligt och erbjuder ett rikare urval av arbetsmöjligheter. Dessa åtgärder är inte mindre viktiga än de som erfordras i inlandet, men möjligheterna att bedriva en konstruktiv regionalpolitik i Skellefteåregionen minskar inte med tiden så som sker i inlandet. I tredje hand prioriteras åtgärder för att förbättra de allmänna utvecklingsbetingelserna för länets näringsliv och satsningar på Umeå. Detta är på lång sikt den viktigaste uppgiften för regionalpolitiken i länet.

De särskilda lokaliseringspolitiska insatser som kan komma i fråga i inlandet bör, för att få den största effekten på lång sikt, användas till att bygga upp orter med en tillräckligt stor och differentierad arbetsmarknad och service för att vara attraktiva bosättningsorter. Målet är således att få på lång sikt bestående orter med ett livskraftigt näringsliv. De orter i inlandet som har de bästa förutsättningarna att bli de livskraftiga centra som behövs är Lycksele, Vilhelmina och Storuman.

Lycksele har en strategisk betydelse som centralort för hela inlandet med de bästa förutsättningarna för industrilokalisering och en väl utbyggd service. Nyetablering av arbetstillfällen, vilket är en förutsättning för en acceptabel utveckling i inlandet, bör därför i första hand styras till Lycksele i sådan omfattning att folkminskningen i kommunen hejdas. Lokaliseringsobjekt därutöver för länets inland bör styras till Vilhelmina och Storuman så att befolkningsramvärdena för dessa kommuner kan uppnås.

Reservation. I ett särskilt yttrande framhåller två ledamöter av länsstyrelsen att insatserna i inlandet måste vara så stora att de utan nämnvärd tidsförskjutning räcker till för att nå målsättningen inte endast i Lycksele, Vilhelmina och Storuman utan även i övriga kommunblock.

Remissyttranden. *Landstinget* och *flertalet kommuner* stöder länsstyrelsens förslag till tidsprioritering. *Skellefteå kommunblock* framhåller att de åtgärder som föreslås för Skellefteå inte konkurrerar med åtgärder i andra delar av länet och snarast bör vidtas. *Nordmalings, Vindelns* och *Robertsfors kommunblock* anser att lokaliseringspolitiska insatser i Umeåregionens randkommuner inte kan vänta tills problem på andra håll blivit lösta.

Beträffande prioriteringen av orter i inlandet accepteras principen att styra särskilda resurser i första hand till Lycksele, Vilhelmina och Storuman av de flesta remissinstanser, dock med olika betoning av ordningen mellan de tre orterna. *Sorsele kommun* kritiserar klassificeringen med förtur för större tätorter och önskar satsningar i första hand på de mindre orterna. *Landstinget* och *några kommuner* anser att de av länsstyrelsen nämnda orterna är mest väsentliga men kritiserar tidsprioriteringen mellan dem och kräver att resurser ställs till förfogande så att de räcker till samtliga kommunblockscentra och även vissa kommundelscentra.

Länsstyrelsens kommentar. Remissinstansernas kritik av länsstyrelsens prioritering av de tre orterna inbördes bygger på uppfattningen att hela målet för Lycksele skulle vara nått innan resurser kan

styras till Vilhelmina och Storuman, vilket inte är länsstyrelsens avsikt. Vidare kringgår remissinstanserna behovet av prioritering genom att kräva att tillräckliga resurser ställs till förfogande. Länsstyrelsen måste emellertid ha en strategi för hur otillräckliga resurser skall disponeras på ett optimalt sätt.

Ortsklassificering

I den preliminära versionen av länsprogrammet angavs följande ortsklassificering för länet

Storstadsalternativ	Umeå
Landsdelsregionalt tillväxtcentrum	Skellefteå
Länsdelsregionala tillväxtcentra	Lycksele, Vilhelmina och Storuman

I den slutliga versionen har länsstyrelsens klassificering av orterna – som har skett mot bakgrunden av den lokaliseringspolitiska målsättningen och prioriteringen av de regionalpolitiska åtgärderna – följande utseende.

Primära centra	Umeå och Skellefteå
Länsdelscentrum	Lycksele
Servicebasorter	Vilhelmina och Storuman
Kommuncentra	Nordmaling, Bjurholm, Vindeln, Robertsfors, Jörn, Norsjö, Malå, Tärna–Hemavan, Sorsele, Åsele och Dorotea

Som motivering för förslaget framhåller länsstyrelsen att Umeå har en folkmängd på ca 100 000 invånare och erbjuder inom sektorerna undervisning, sjukvård och offentlig administration en service och arbetsmarknad som är lika omfattande som i Linköping och Örebro och klart överlägsen varje annan ort i landet utanför storstadsområdena. Umeå har en differentierad och expansiv arbetsmarknad, goda kommunikationer med resten av landet och uppfyller väl de kriterier som i olika sammanhang ställts upp för val av storstadsalternativ.

Skellefteå är centrum i en av Norrlands större industriregioner och har goda förutsättningar för en ytterligare industriell expansion. Lokaliseringen av IUC och andra industriserviceorgan samt högre teknisk utbildning till Skellefteå understryker ytterligare ortens betydelse för ett område som sträcker sig betydligt utöver den norra länsdelen.

Lycksele har strategisk betydelse som centralort för inlandet. I orten finns väsentliga servicefunktioner, bl. a. gymnasium och lasarett, som betjänar hela inlandet med totalt nära 50 000 invånare. Förutsättningarna för industrietablering är goda och länsstyrelsen prioriterar Lycksele i första hand när det gäller särskilt stöd till nyetableringar i inlandet.

Vilhelmina är servicecentrum för den södra delen av inlandet och Storuman för den norra delen. Med hänsyn till Vilhelminas och Stor-

umans betydelse för upprätthållandet av en acceptabel serviceförsörjning i inlandet klassificeras båda orterna som servicebasorter och bör även i framtiden garanteras service på minst nuvarande nivå.

Som kommuncentra klassificeras i första hand centralorterna i övriga kommunblock. Därutöver behövs i vidsträckta kommunblock fler orter med service på samma nivå.

Remissyttranden. *Sorsele kommun* anser det inte realistiskt med ett storstadsalternativ i Västerbottens län. I övrigt redovisas inga erinringar mot länsstyrelsens förslag.

B.24.3 Sysselsättningspolitiska åtgärder

Bakgrund

Enligt länsstyrelsens prognos beräknas totalantalet sysselsatta under perioden 1965–1980 minska med omkring 1 000 personer.

Inom jord- och skogsbruket förutses arbetskraftsbehovet minska från 21 000 till 8 000 personer. År 1980 väntas denna sektor sysselsätta ca 9 % av totala antalet förvärvsarbetande mot 23 % år 1965. Inom industrin beräknas antalet förvärvsarbetande under nämnda period öka med ca 3 000 personer.

Sysselsättningen inom byggnads- och anläggningsverksamhet beräknas minska obetydligt.

Servicenäringarna väntas genomgå en successiv expansion och antalet sysselsatta under prognosperioden beräknas öka med ca 9 000 personer.

Allmänna åtgärder

Kommunernas förslag. Från olika kommuner föreslås sammanfattningsvis bl. a. följande allmänna sysselsättningsskapande åtgärder.

Etableringskontroll och investeringsavgifter i överhettade områden. Inom stödområdet bör statliga industrier och förvaltningsorgan etableras, investeringsfonderna utnyttjas som lokaliseringspolitiskt instrument, lokaliseringsstödet utökas, generösare avskrivningsregler samt selektiv ränte- och kreditpolitik tillämpas, fler statliga beställningar utläggas samt elskatten slopas. Ökade resurser bör ges till företagareföreningen och Norrlandsfonden. Högre teknisk utbildning bör förläggas till övre Norrland. Statsbidrag bör i ökad utsträckning utgå till kommuner för uppförande av industrihus. Kommunallagarna bör ändras så att kommunerna kan stödja industri- och hantverksföretag och själva driva affärsverksamhet. Krav framförs om upprustning av vägnätet, slopande (eller reducering) av lastbils- och drivmedelsskatten och av zonindelningen i fråga om prissättningen på bensin och oljor samt sänkning av teletaxorna. Ökat stöd till jordbruket förordas samt ökad satsning på turistnäringen.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. Kommunikationer. En samordning av trafikplaneringen och regionalplaneringen är från såväl regionalpolitisk utvecklingssynpunkt

som från jämlikhetssynpunkt nödvändig. En integrering av trafikpolitiken i samhällets regionalpolitik kan ske på två sätt – dels genom total omprövning av 1963 års riksdagsbeslut, dels genom samhälleliga köp av regionalpolitiska tjänster från olika transportorgan, vilka behåller en företagsekonomisk målsättning för verksamheten.

Det sistnämnda tillvägagångssättet har valts vid utformningen av det regionala stödet för godstransporter. Detta synes vara ett riktigt val, då en samordning mellan regional- och trafikpolitik därigenom kan åstadkommas, samtidigt som de företagsekonomiska effektivitetskraven kan bibehållas och de regionalpolitiska målsättningarna beaktas.

Statens regionalpolitiskt motiverade åtgärder inom trafiksektorn bör enligt länsstyrelsens mening resultera i ett trafiknät som garanterar en acceptabel förbindelsekvalitet i hela landet. Därför erfordras en statlig central planering av trafiknätet så att primära centra garanteras acceptabla förbindelser med varandra och med storstäderna, en regional planering för länsdels- och kommunblockscentra och en kommunal planering av kommunikationerna för övriga serviceorter och glesbygd inom kommunblocken.

För att förbättra kommunikationsförhållandena föreslår länsstyrelsen sänkning av kostnaderna för person- och godstransporter samt telekommunikationer – beträffande de senare utöver vad som föreslås av telefontaxeutredningen. Anslagen för isbrytare bör väsentligt utökas. Detsamma gäller – med hänsyn till bl. a. turistnäringens och skogsbrukets intressen – anslag till vägväsendet. För länets del är det angeläget att investeringar i vägar inte baseras på trafikintensiteten, som är svag, utan på regionalpolitiska kriterier, då kvaliteten på länets vägväsende utövar ett inflytande på hela näringslivets utvecklingsmöjligheter.

För länets vidkommande är det angeläget att flyglinjenätet byggs ut, så att de prioriterade inlandsorterna Lycksele och Vilhelmina kan integreras i inrikesflygnätet och därmed upprätthålla goda förbindelser med omvärlden. Från såväl turistnäringens som andra näringars synpunkt är det angeläget att Gunnarns flygfält erhåller sådan standard att det kan klassificeras som trafikflygfält. Härigenom skapas även förutsättningar för att orten Storuman skall kunna integreras i inrikesflygnätet.

Förutsättningarna för en förlängning av ostkustbanan skall enligt riksdagsbeslut utredas. Frågan har givetvis stor betydelse för länets kustland och länsstyrelsen förordar att banan förlängs såvida utredningen ger vid handen att en sådan åtgärd från samhällsekonomisk synpunkt är att föredra framför andra norrlandsstödjande åtgärder.

De framtida besluten om fortsatt trafik på inlandsbanan resp. sträckan Hällnäs–Storuman bör enligt länsstyrelsens mening inte baseras på rent företagsekonomiska värderingar, då en nedlagd persontrafik på dessa bandelar – även om den ersätts med persontrafik med bussförbindelser – bedöms kunna medföra påtagligt negativa effekter i psykologiskt avseende.

J o r d b r u k. Sysselsättningspolitiska, landskapsvårdande och beredskapsmässiga skäl talar enligt länsstyrelsen för att stödåtgärder för

jordbruket är motiverade. En av förutsättningarna för att jordbruksproduktionen skall kunna upprätthållas är en utökning av rationaliseringsverksamheten – antalet SR-jordbruk bör öka och mera begränsade och successiva rationaliseringsåtgärder uppmuntras och stödjas från samhällets sida.

Jordbruk bedrivs ofta i kombination med skogsbruk och turism. Åtgärder som skapar sysselsättning inom sistnämnda näringsgrenar bör därför integreras med strävanden att främja jordbrukets utveckling. Turistsynpunkter m. m. talar för att deltidsjordbruk i vissa fall bör komma i fråga för statligt stöd.

Skogsbruket kommer, framhåller länsstyrelsen, även i fortsättningen att vara den dominerande basnäringen i inlandet. Råvarusituationen kommer emellertid i framtiden att bli besvärlig, varför intensifierad skogsvård behövs om den norrländska skogsindustrin skall få större delen av sitt råvarubehov tillgodosett inom Norrland. Länsstyrelsen anför att enligt en inom den norrländska skogsindustrin företagen utredning beräknas de skogsvårdande insatserna tillsammans med ökade avverkningar ge inemot 4 000 årsarbeten i sysselsättningstillskott i hela Norrland. För detta krävs ett ekonomiskt stöd från samhällets sida på ca 50 milj. kr./år, vilket länsstyrelsen anser vara tämligen måttligt jämfört med övriga regionalpolitiska satsningar. En upprustning av vägnätet är även nödvändig om skogsbrukets transporter skall kunna klaras.

Turism. I vissa områden, speciellt i länets fjällbygder, där de naturliga förutsättningarna är goda kan en fortsatt positiv utveckling av turismen förväntas. I sådana områden som karakteriseras av vikande sysselsättning inom framför allt jord- och skogsbruk kan turismen bli av stor betydelse som kompletterande sysselsättning och för upprätthållandet av en hög servicenivå. En viss koncentration av insatserna liksom en väsentlig utökning av rekreationsutbudet är nödvändig. Därmed kan områdenas attraktivitet öka och en säsongförlängning möjliggöras, vilket är av avgörande betydelse för sysselsättningseffekten. Åtgärder som ökar områdenas tillgänglighet tillmäts stor betydelse, exempelvis förbättrade och nya vägförbindelser samt charterresor med buss, tåg och flyg. En samordning av marknadsföringen och försäljningen av länets turistutbud är enligt länsstyrelsens mening nödvändig om kännedom om områdenas kvaliteter skall kunna nå en större publik.

Industri. De mindre och medelstora företagens situation skulle enligt länsstyrelsens mening väsentligt förbättras om samhället ställde medel till förfogande för en utökning av företagareföreningarnas konsultverksamhet och kostnadsfri eller kraftigt subventionerad experthjälp ställs till företagens förfogande. Kontinuerlig produktutveckling måste bedrivas och marknadsföringen effektiviseras om industrins utveckling skall bli gynnsam. Väsentligt större insatser från samhällets sida erfordras för sådan verksamhet. En kraftig subventionering av det industriella utvecklingscentret i Skellefteå (IUC) är nödvändig, då mindre och medelstor industri endast i ringa omfattning synes kunna betala de verkliga kostnaderna för centrets tjänster. För att uppnå bästa möjliga

resultat av centrets verksamhet är det ytterst angeläget att planerad högre teknisk utbildning kan påbörjas.

De befintliga regionalpolitiska stödformerna synes ha största effekterna när det gäller att vidmakthålla och utvidga redan etablerade företag. Endast i ringa utsträckning verkar de enligt länsstyrelsen kunna förmå industriföretag att etablera sig i det inre stödområdet. Länsstyrelsen föreslår därför att bestämmelserna om lokaliseringsstöd och sysselsättningsstöd utformas på ett generösare sätt. Investeringsfondsmedel bör i ökad utsträckning användas i regionalpolitiskt syfte. Utnyttjande av fondmedel bör inte som nu utesluta att lokaliserings- och sysselsättningsstöd utgår. Lokalisering av statlig industriell verksamhet är enligt länsstyrelsen det effektivaste regionalpolitiska styrinstrumentet och bör användas i ökad utsträckning.

Lokalisering av statliga företag till strategiskt utvalda orter i inlandet förordas. Länsstyrelsen framhåller vidare angelägenheten av att planerna på uppförande av industricentra i Lycksele och Vilhelmina realiseras.

Transportstödet bör omprövas så att även transporter med egna fordon, intransport av råvaror m. m. till stödområdet samt transporter av skrymmande gods med låg vikt kan komma i fråga för stöd. Transportstödet bör vidare kompletteras med ett stöd för persontransporter.

Länsstyrelsen anför vidare att enligt dess uppfattning bör regionalpolitiken baseras på frivillig samverkan mellan samhälle och enskilt näringsliv. Med hänsyn därtill förordar länsstyrelsen därför intensifierat samarbete – förslagsvis i inrikesdepartementets/industriförbundets regi – framför etableringskontroll. Sådana förhandlingar bör kunna ge bättre resultat än lokaliseringssamråd.

Interkommunala samråd i samband med nyetableringar av industriell verksamhet kan vara ett hjälpmedel att styra verksamheten till orter som bedöms som lämpliga från regionalpolitisk synpunkt. Vidare kan konkurrens om lokaliseringsprojekt undvikas.

Om de föreslagna åtgärderna inte leder till att länsstyrelsens lokaliseringspolitiska målsättning kan realiseras, bör en kraftig förstärkning av de regionalpolitiska medlen övervägas.

S e r v i c e v e r k s a m h e t. Offentlig service, vilken är gemensam för hela landet, kan enligt länsstyrelsens mening med fördel lokaliseras till Umeå, som utvecklas till ett storstadsalternativ. Skellefteå, som kan väntas bli ett centrum för industriell forsknings- och produktutvecklingsarbete, bör kunna komma i fråga för verksamhet som avser övre Norrland.

Möjligheterna att utlokalisera delar av serviceföretags verksamhet till länets inland bör undersökas av samhälle och enskilt näringsliv. Bestämmelserna om regionalpolitiskt stöd bör enligt länsstyrelsens mening ändras så att försäkringsbolag, handelsföretag m. fl. som till det inre stödområdet vill utlokalisera viss del av verksamheten, t. ex. kontors- och stansningsarbete, skall kunna få stöd i samband med sådan utlokalisering.

Rationaliseringssträvanden inom statsverket har i vissa fall negativa effekter, exempelvis i form av indragning av regionala organ och tjänster,

som strider mot de lokaliseringspolitiska strävandena. Länsstyrelsen finner det därför angeläget att de regionalpolitiska effekterna beaktas, så att den från hela statsverkets synpunkt bästa möjliga resursanvändningen uppnås och så att den regionalpolitiska målsättningen inte motverkas.

Reservation. I en reservation av tre länsstyrelseledamöter förordas att etableringskontroll införs i Stockholm och vissa större städer.

Remissyttranden. Remissinstanserna biträder i huvudsak länsstyrelsens förslag och framför ytterligare synpunkter på behovet av föreslagna åtgärder. *Landstinget* samt *Åsele* och *Umeå kommunblock* anser att etableringskontroll bör införas i överhettade områden.

Selektiva åtgärder

Kommunernas förslag. Från olika kommuner framförs ett stort antal förslag och önskemål, i huvudsak om förbättrade kommunikationer och vägförbindelser, ökad bostadskvot, lokalisering av industri och statlig verksamhet samt ökade sysselsättningsmöjligheter för kvinnor, högre teknisk utbildning, förbättring av den industriella miljön och industriella servicen.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. Behov av selektiva sysselsättningsskapande åtgärder föreligger av två skäl – dels kan nuvarande undersysselsättning, vilken är speciellt markerad i fråga om kvinnlig arbetskraft, inte accepteras, dels bör åtgärder vidtas för att i vissa avseenden påverka länets befolkningsutveckling.

I följande tabell redovisas antalet arbetstillfällen som behövs dels för att höja yrkesverksamhetsgraden till av länsstyrelsen accepterad nivå, dels för att planeringsnivån skall uppnås.

Kommunblock	Behov av arbetstillfällen		
	för att höja yrkesverksamhetsgraden	för att nå planeringsnivån	Totalt
Umeå	1 600	1 790	3 390
Nordmaling	20	190	210
Vindeln	160	100	260
Vännäs	290	460	750
Robertsfors	40	350	390
Skellefteå	1 890	1 260	3 150
Norsjö	410	30	440
Lycksele	500	290	790
Storuman	200	380	580
Sorsele	290	100	390
Vilhelmina	180	320	500
Åsele	520	180	700
Hela länet	6 100	5 450	11 550

Umeås spontana näringslivsutveckling bör förstärkas. För att nå en bättre balans mellan olika näringsgrenar bör en stor del av de nya arbetstillfällen skapas inom industrin – särskilt teknologitung industri för

vilken samarbete med universitetet kan vara värdefullt. Umeå är även lämplig lokaliseringsort vid en eventuell fortsatt utlokalisering av statlig verksamhet från Stockholm eller vid förstärkning av regional förvaltning.

Nordmalings näringsliv domineras av ett företag, Masonite AB, vars utveckling spelar en avgörande roll för sysselsättningsmöjligheterna i kommunblocket. Om sysselsättningen vid företaget inte utvecklas gynnsamt bör ytterligare någon industri lokaliseras till orten.

Vindeln. En allmän upprustning av länsväg 363 längs Vindelådalen föreslås av länsstyrelsen som komplement till de av kommittén för planering av turistanläggningar och friluftsområden föreslagna naturvårds- och turistprojekten i norra Västerbottens fjällområden. En upprustning av vägen främjar både skogsbrukets och turismens utveckling. Nämnda kommitté skall även undersöka förutsättningarna för etablering av ett hälsocenter i Vindeln. Utredningen bör bedrivas med största skyndsamhet och om förutsättningar för etablering finns bör projektet snarast realiseras. Nylokalisering av industri är önskvärd och för detta finns en ledig industrilokal.

Vännäs. Planerna på att till Vännäs lokalisera en fångvårdsanstalt bör enligt länsstyrelsens mening realiseras.

Robertsfors. Behovet av nya arbetstillfällen kan delvis tillgodoses vid de befintliga industriföretagen, som har förutsättningar för en gynnsam utveckling, men även nylokaliseringar behövs.

Skellefteå. Offentliga och enskilda serviceorgan, gemensamma för övre Norrland, bör lokaliseras till Skellefteå. Härigenom förbättras sysselsättningssituationen för kvinnor. Branschforskningsinstitut bör lokaliseras till Skellefteå i anslutning till det industriella utvecklingscentret. Sådan omlokalisering bör finansieras med offentliga medel. Den planerade högre tekniska utbildningen bör startas snarast, och goda förutsättningar finns för etablering av yrkesteknisk högskoleutbildning. Den spontana industriella utvecklingen bör förstärkas genom nylokalisering av teknologitung industri.

Norsjö. På grund av kommunblockets näringslivsstruktur med övervikt för gruvindustri är det önskvärt att fler sysselsättningstillfällen lämpade för kvinnlig arbetskraft skapas inom lättare industri och service. Detta är av betydelse även för att underlätta rekryteringen av manlig arbetskraft till gruvindustrin.

Lycksele, som är centralort för merparten av inlandet, har av länsstyrelsen prioriterats när det gäller åtgärder för att öka sysselsättningen. Planerna på att etablera ett industricentrum i Lycksele bör snarast realiseras. Länsstyrelsen anser vidare att statliga bidrag bör utgå för att Lyckseles flygförbindelser skall kunna vidmakthållas och vidareutvecklas.

Storuman fyller en viktig funktion som servicecentrum. För att trygga sysselsättningen är åtgärder för att öka industrisektorn angelägna. De planerade vattenkraftsutbyggnaderna i Björkfors och Juktån bör startas snarast möjligt för att åstadkomma åtminstone en tillfällig förbättring av arbetsmarknadsläget. Förslag har väckts om att etablera en

skogsindustri i Storuman. Såvida det påvisas vara företagsekonomiskt lönsamt bör ifrågavarande projekt realiseras. Kommittén för planering av turistanläggningar och friluftsområden har föreslagit ett flertal projekt som berör blockets fjällturism. Det är angeläget att dessa kommer till stånd och finansieras med statliga medel. Större investeringar inom turistnäringen bör koncentreras till Tärna/Hemavan så att detta område kan erbjuda ett allsidigt utbud av olika aktiviteter. För länets turistnäring är det angeläget att Gunnarns flyrfält erhåller sådan standard att det kan klassificeras som trafikflygfält. En sådan åtgärd innebär även en förstärkning av centralorten Storumans infrastruktur. Statligt bidrag bör utgå för upprätthållande av goda flygförbindelser.

Sorsele. Provbrytning av skiffer har ägt rum i Kraddsele. Såvida det påvisas vara samhällsekonomiskt lönsamt bör medel ställas till förfogande för fortsatt exploatering av fyndigheten. De förslag som kommittén för planering av turistanläggningar och friluftsområden presenterar berör blockets fjällturism och det är angeläget att de förverkligas. De bör finansieras med statliga medel.

Vilhelminas betydelse som serviceort motiverar särskilda åtgärder för att åstadkomma fler arbetstillfällen inom basnäringarna. Planerna på att etablera ett industricentrum i Vilhelmina bör snarast realiseras. Ett beslut om gruvbrytning i Stekenjokk bör grundas på samhällsekonomiska kalkyler. Den planerade vattenkraftsutbyggnaden i Vojmån bör påbörjas snarast, varigenom en temporär lösning av sysselsättningsproblemen erhålls. Vissa kompletteringsinvesteringar i anslutning till befintliga turistanläggningar bör utföras. Centralortens flygfält bör utrustas på ett sådant sätt att goda flygförbindelser kan erhållas. För detta bör statliga bidrag utgå.

Åsele. Förutsättningarna för gruvdrift i Bellvik–Lövstrand, skifferbrytning i Storbäck och framställning av kiselgur i Älgsjöås bör undersökas. I undersökningen bör ingå en samhällsekonomisk totalkalkyl. Vattenkraftsutbyggnad av Stenkullaforsen i Ångermanälven kan ge en viss temporär sysselsättning. Turismens utveckling bör främjas. I kommunblockets fjälltrakter bör vissa kompletteringsinvesteringar utföras i anslutning till befintliga anläggningar.

Reservation. Två ledamöter i länsstyrelsen vill beträffande frågan om skogsindustri i Storuman ha följande skrivning: "Såvida det påvisas vara försvarbart ur samhällsekonomisk synpunkt och behövligt för att uppnå de regionalpolitiska målen bör ifrågavarande projekt realiseras."

Remissyttranden. De synpunkter som remissinstanserna har framfört i yttranden över det preliminära länsprogrammet har i huvudsak beaktats i det slutliga länsprogrammet.

Utöver de förslag som anges i länsprogrammet anser *Vindelns kommun* att en revisionsverkstad för bandvagnar bör lokaliseras till Vindeln. *Vännäs kommunblock* motsätter sig en revidering av SJ:s distriktsindelning. *Robertsfors kommunblock* anser att en lokalisering av livsmedelsindustri till blocket bör övervägas. *Norsjö kommunblock* kräver en

förläggning till blocket av en förpackningscentral för läkemedel. *Lycksele kommun* anser att åtskilliga statliga objekt kan utlokaliseras från Stockholm till Lycksele. *Storumans kommun* föreslår lokalisering av underhållstjänst för militära förband till Storuman, järnvägstransport av malm från Stekenjokk via Storuman och fjärrstyrning av vattenkraften i Umeälven från Storuman. *Vilhelmina kommun* föreslår lokalisering av fältjägarförband samt av utbildningscentrum för turistnäringens serviceyrken till Vilhelmina. *Åsele kommunblock* kräver lokalisering av trä- och metallbearbetande industrier och av statliga förvaltningsenheter till blocket.

B.24.4 Socialpolitiska åtgärder

Sysselsättningsskapande åtgärder av temporär natur

Kommunernas förslag. Kommunerna beräknar att behovet av sysselsättningstillfällen av temporärt slag kommer att öka från 3 000 år 1970 till ca 3 600 år 1980. Från kommunernas sida föreslås utbyggnad av skyddad och halvskyddad sysselsättning samt ökade statliga bidrag till denna verksamhet, utökning av antalet hemarbetscentraler, fler beredskapsarbeten, inrättande i Vilhelmina av sydsamiskt kulturcentrum samt av glesbygdsforskningsstation för sociala och medicinska problem.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. Den målsättning som uppställts för hemarbetscentralernas utbyggnad innebär att en central uppförs i varje kommunblock i anslutning till de skyddade verkstäderna. En utbyggnad av de skyddade verkstäderna bör ske i enlighet med av länsarbetsnämnden uppgjord plan. Därutöver bör behovet av skyddad verkstad i Vindelns och Vännäs kommunblock tillgodoses. En väsentlig utökning av driftsbidraget till de skyddade verkstäderna är motiverad. Länsstyrelsen föreslår även höjning av statsbidraget till halvskyddad verksamhet. Skogs- och småbrukare bör kunna beredas halvskyddad sysselsättning inom jordbruk. Resurser bör vidare ställas till förfogande för effektivare marknadsföring av hemslöjdsprodukter. Lämpliga sysselsättningsobjekt för beredskapsarbeten finns bland de primärkommunala investeringsobjekten, försvarets anläggningsarbeten samt inom naturvård och skogsvård. Industriella beredskapsarbeten bör även påbörjas. Länsstyrelsen anser vidare att försöksverksamhet med kommunal sysselsättningsplanering bör påbörjas i samtliga kommunblock i inlandet.

Åtgärder för att trygga serviceförsörjningen

En bedömning av vilka områden i länet som är underförsörjda ur servicesynpunkt har gjorts med hjälp av en undersökning utförd vid Umeå universitet. Därav framgår att 6 % av länets befolkning bor i

servicemässigt underförsörjda områden. Andelen i Skellefteå och Umeå A-regioner är ca 2 %, medan ca 20 % av befolkningen i Lycksele A-region bor i sådana områden. En fortsatt strukturomvandling i länet kommer att medföra minskat befolknings- och konsumentunderlag i glesbygden med ytterligare försämrad service som följd.

Kommunernas förslag. Kommunerna redovisar kommunala åtgärder vad gäller transporter och varuförsörjning samt social och annan institutionell service. Inlandskommunerna kräver högre statsbidrag för dessa aktiviteter och att kostnadsfördelningen mellan stat och kommun överses. För att behålla servicen på skolområdet bör lägre delningstal vara tänkbara på grundskolenivån.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. Om en tillfredsställande transportförsörjning skall kunna garanteras finner länsstyrelsen det nödvändigt att en regional transportförsörjningsplan som tar sikte på de mera långsiktiga transportproblemen upprättas för länet. Ett minimikrav för en tillfredsställande transportservice bör där vara att varje hushåll i princip skall ha minst tre reguljära förbindelser per vecka till närmaste ort med livsmedelsbutik och till kommunens centralort. En samordning av olika typer av transporter såsom person- och varutransporter synes i framtiden nödvändig.

Upprätthållandet av den nuvarande kollektiva trafiken kan i framtiden enligt länsstyrelsens mening komma att bli ytterst problematisk om ingen ändring i statsbidragsgivningen kommer till stånd.

För att förbättra och vidmakthålla varuförsörjningen kan det inte uteslutas att direkt ekonomiskt stöd blir nödvändigt till enskilda butiker som hotas av nedläggning. Orimliga konsekvenser skulle annars uppstå i områden med stora avstånd till närmaste butik. Varuförsörjningen bör emellertid i princip kunna lösas genom en väl fungerande hemsändningsservice.

Den institutionella servicen har under senare år i rationaliseringssyfte centraliserats till ett mindre antal orter. De rationaliseringsvinster som därvid uppnåtts uppväger enligt länsstyrelsens mening sällan de effekter av negativ karaktär som uppstår i vissa regioner. Vid framtida förändringar bör därför beaktas inte enbart företags- eller samhällsekonomiska synpunkter utan även sociala aspekter.

Beträffande sjukvården finner länsstyrelsen att den högt specialiserade vården måste koncentreras till ett fåtal platser samt att den allmänna läkarvården och distriktsvården som skall tillgodose närhetsbehovet för landsbygdsbefolkningen kan vara ändamålsenligt decentraliserad. Vid perifera sjukvårdsinrättningar föreligger behov av visst antal observationsplatser för akut sjuka personer.

I fråga om den institutionella åldringsvården anser länsstyrelsen att en inriktning mot byggande av pensionärshotell bör prövas, där varje pensionär erhåller en service som motsvarar de individuella behoven.

En klar förbättring av den sociala servicen för glesbygdsbefolkningen kan åstadkommas genom att göra sådan service mobil och erbjuda den där människorna bor. Planeringen bör därför ta sikte på att förebygga

behovet av institutionell vård. I anslutning till t. ex. pensionärshem bör matservering eller särskild hemsändning av mat till pensionärer ordnas. För att tillgodose behoven av fotvård, hårvård, sysselsättnings- och studieverksamhet bör dagcentraler kunna upprättas. Sådana tjänster bör även kunna erbjudas i hemmen genom mobil verksamhet.

De senaste årens strävanden inom skolväsendet att åstadkomma så stora skolenheter att de kan ge goda valmöjligheter mellan olika utbildningsalternativ leder till problem i inlandet där elevunderlaget är litet. Ett sammanförande av alla skolformer till ett fåtal orter leder till en kvalitetsdifferentiering mellan orterna, som kan motverka de regionalpolitiska ansträngningarna.

För att upprätthålla en acceptabel skolservice bör yrkesskolor i perifert liggande orter bibehållas så länge elevtillströmningen kan anses tillfredsställande. Viss försiktighet bör även iakttas vid indragningar av bygdeskolor med tanke på att en eventuell obligatorisk förskola kan integreras med grundskolans lågstadium.

För inlandets del är det nödvändigt att gymnasieskolorna i Lycksele och Vilhelmina kvarstår i nuvarande form utan inskränkningar.

B. 24.5 Investeringarnas regionala fördelning

Planeringsunderlag

Till grund för redovisningen och prioriteringen av kommunernas/kommunblockens investeringsbehov för perioden 1971–1975 ligger i huvudsak KELP 70.

Primärkommunernas investeringsbehov anses enligt länsstyrelsen i stort sett vara kommunalekonomiskt realistiska. Länsstyrelsen understryker att kommunernas investeringsplaner inte skall betraktas som definitiva handlingsprogram utan bör ses som ett förslag från berörda parter vilket kan omarbetas i den mån nya behov uppstår.

I tabell B. 24:1 redovisas i sammandrag bostadsbyggnadsbehovet samt landstingets och primärkommunernas investeringsbehov. Primärkommunernas investeringar har fördelats på huvudtitlar enligt K-planen.

Totalt för länet uppgår de primärkommunala investeringsbehoven för den aktuella perioden till ca 996 milj. kr. Bostadsbyggnadsbehovet anges till 14 502 lägenheter.

Merparten eller drygt 62 % av de primärkommunala investeringsbehoven faller på huvudtitlarna 3 (byggnads- och planväsen, gatu- och parkförvaltning, sport och friluftsliv) och 5 (industriell verksamhet).

Kommunerna/kommunblocken uppvisar sinsemellan ett varierande investeringsbehov. Exempelvis faller omkring hälften av Umeå kommunblocks investeringsbehov på huvudtitel 5 och ca 21 % på huvudtitel 3, medan motsvarande andelar för Norsjö kommunblock är 13 % resp. 35 %.

Av landstingets investeringar faller 100 milj. kr. eller 60 % på Umeå kommunblock varav drygt hälften på Umeå lasarett.

Regionalpolitisk prioritering

Länsorganen har i de sektoriella prioriteringarna följt prioriteringsregeln att till prioritetsgrupperna I, II och III hänföra resp. 60, 20 och 20 % av investeringsbehoven. Underlag för den sektoriella prioriteringen har utgjorts av kommunernas projektvisa bedömningar av investeringarna. Vissa länsorgan har på grund av tidsbrist endast kunnat göra en principiell värdering av planerna.

Den sektoriella prioriteringen har i huvudsak accepterats av länsstyrelsen. Vid länsstyrelsens regionalpolitiska prioritering har beaktats bl. a. planberedskap, överkapacitet, samordning mellan olika offentliga investeringar och målsättningar i andra delar av länsprogrammet. Beträffande prioritering och fördelning av bostadsbyggandet anser länsstyrelsen att den centrala tilldelningen av låneramar till expansiva orter – Umeå och Skellefteå kommunblock – medför att alltför liten bostadskvot återstår att fördela på övriga kommuner/kommunblock.

Länsstyrelsen framhåller att prioriteringen av investeringsplaneringen utgör en försöksverksamhet. Enligt länsstyrelsen har de olika organens prioriteringsbedömningar förmodligen inte gjorts på samma sätt, då ramar i egentlig bemärkelse har saknats för investeringsverksamheten.

Utfallet av länsstyrelsens prioritering åskådliggörs av cirkeldiagrammen i figurerna B. 24:1 och B. 24:2. Cirklarnas ytor är proportionella mot de redovisade bostadsbyggnads- resp. investeringsbehoven.

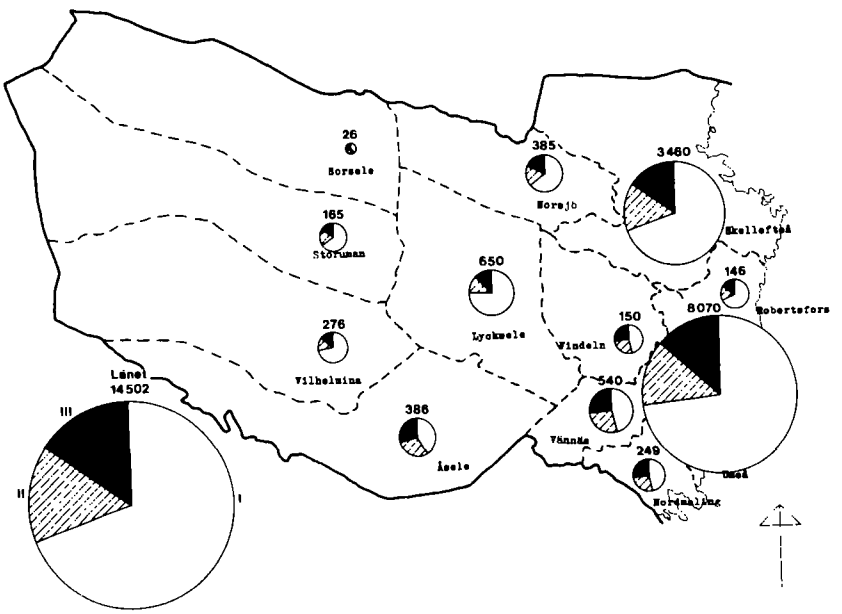
Tabell B. 24:1 Kommunala investeringar[1] perioden 1971–1975 i projekt om 100 000 kr. eller mer med fördelning på huvudtitlar i tusentals kr., bostäder i antal lägenheter

Kommun/ Kommunblock	Huvudtitel 0–1	2	3	4	5	6	7	8	0–8	Bostäder	Landstinget
Umeå	4 009	10 326	78 634	5 402	179 247	68 884	20 818	–	367 320	8 070	99 840
Nordmaling	1 324	4 575	8 164	–	11 155	4 808	4 106	–	34 132	249	2 200
Vindeln	–	600	5 350	–	5 820	600	800	–	13 170	150	350
Vännäs	–	3 030	4 330	–	9 035	2 420	–	–	18 815	540	–
Robertsfors	–	8 415	3 035	–	7 415	2 300	566	–	21 731	146	6 100
Skellefteå	2 153	24 670	89 164	1 360	72 132	53 407	7 315	–	250 201	3 460	25 092
Norsjö	–	17 200	16 060	1 250	6 050	2 640	2 500	–	45 700	385	1 700
Lycksele	–	15 900	23 824	1 620	19 931	25 840	2 800	–	89 915	650	8 015
Storuman	400	8 750	18 035	4 575	9 265	10 225	500	–	51 750	165	6 100
Sorsele	–	3 970	10 581	1 602	3 825	1 224	1 285	–	22 487	26	1 500
Vilhelmina	–	5 582	5 701	2 022	10 179	9 825	425	–	33 734	276	1 480
Åsele	–	12 115	14 166	1 300	10 485	3 570	5 200	–	46 836	385	6 350
Ej fördelad på kommunblock											9 000
Kommunblockslänet	7 886	115 133	277 044	19 131	344 539	185 743	46 315	–	995 791	14 502	167 727

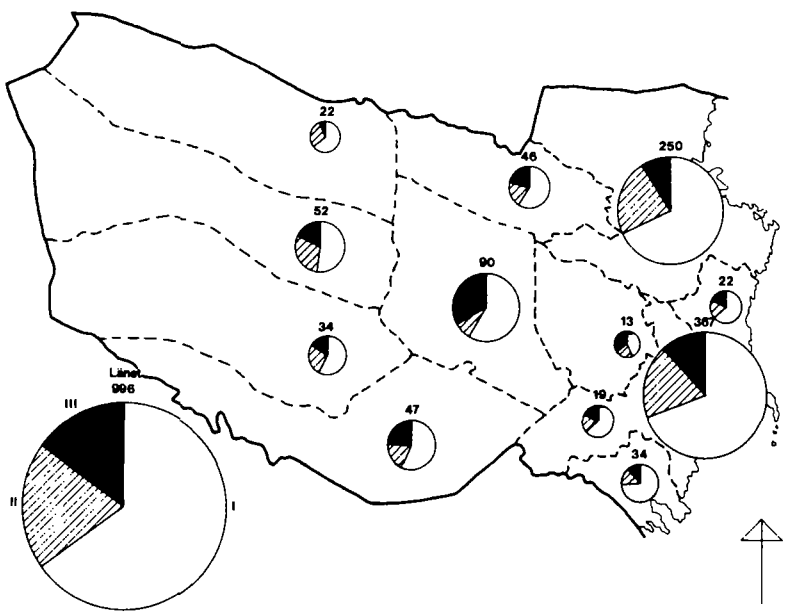
Titelkod

0–1 Centralförvaltning, rätts- och samhällsskydd samt folkbokföring och beskattning
2 Fastighetsförvaltning och bostadsförsörjning
3 Byggnads- och planväsen, gatu- och parkförvaltning, sport och friluftsliv
4 Hamnar, kommunikationer och näringsliv
5 Industriell verksamhet
6 Undervisning och annan kulturell verksamhet
7 Socialvård och socialförsäkring
8 Hälso- och sjukvård

[1] Inkl. exploateringsinvesteringar

Figur B. 24:1 Regionalpolitisk prioritering av primärkommunernas bostadsbyggnadsbehov för perioden 1971–1975, antal lägenheter

Figur B. 24:2 Regionalpolitisk prioritering av primärkommunernas investeringsbehov för perioden 1971–1975, miljontals kr.

B.25 Norrbottens län

B.25.1 Synpunkter på uppläggningen av planeringsverksamheten

Länsstyrelsen konstaterar att en länsplanering av nu bedrivet slag kan bilda lämplig utgångspunkt för en mer samordnad regionalpolitik i Sverige. För län av Norrbottens karaktär, med risk för snabbt försämrade levnadsbetingelser, kan dock vissa kritiska synpunkter framföras på den nuvarande planeringsomgångens uppläggning.

I anvisningarna antas att en prioritering av investeringar inom den samhälleliga sektorn är det mest verksamma styrmedlet. För Norrbottens del har detta en mycket liten tillväxtstyrande effekt. Den samhälleliga servicen torde inom flera områden kunna betraktas som helt tillfredsställande och vad som nu i första hand krävs är i stället offentliga insatser i basnäringar och i industriell infrastruktur av en helt annan storlek än hittills. Det borde ha varit möjligt att anvisningsmässigt regionalt differentiera och prioritera arbetsuppgifterna med utgångspunkt från kunskapen om de väsentliga skillnaderna i olika regioners struktur. Genom planeringsomgångens uppläggning har kommunernas och länsstyrelsens utredningsresurser i alltför hög grad inriktats på investeringsplaneringen.

Länsstyrelsen anser vidare att den förnyade diskussion om de regionalpolitiska målsättningarna som förutsätts i anvisningarna inte är meningsfull förrän man från statsmakternas sida mer klart uttryckt intentionerna beträffande de regionalpolitiska insatsernas inriktning och storlek i länet under 1970-talet.

I de anvisningar som berör socialpolitiska frågor synes enligt länsstyrelsen en alltför stark fixering ha skett till servicebegreppet. Inventeringar och analyser riskerar därigenom att gå förbi avsevärt viktigare faktorer än förekomst av samhälleliga och kommersiella serviceinstitutioner. Fastställande av normer för t. ex. "god service" och "acceptabla pendlingsavstånd" måste vidare för att få någon mening ytterst grunda sig på politiska värderingar. De resonemang som förs i dessa frågor sker därför med den reservationen att de normer som används av länsstyrelsen kan komma att utbytas mot andra.

B.25.2 Utgångspunkter för programformuleringen

Planeringsnivå

Vid länsstyrelsens utformning av den regionalpolitiska målsättningen i länsplanering 1967 togs främst hänsyn till följande faktorer.

– Önskvärdheten av att i Norrbottens län skapa en bebyggelseagglomeration av en storlek och med en serivceutrustning som gör att länet kan konkurrera med andra expansiva områden i riket.

– Betydelsen av att tillvarata produktiva resurser som skog och malm inom länet.

– Kravet på ett socialt hänsynstagande i områden med stark minskning av antalet sysselsatta inom de areella näringarna.

– Behovet av en levande gränsbygd.

Enligt prognos 2 i länsplanering 1967 skulle folkmängden i länet minska från ca 260 000 invånare år 1965 till 194 000 år 1980. Bedömningen av folkmängden år 1980 baserades enbart på det befintliga näringslivets växtkraft utan hänsynstagande till åtgärder av skilda slag. Enligt målsättningen uttryckt i befolkningsramar för kommunerna skulle folkmängden uppgå till 258 500 personer år 1980.

Folkmängden för åren 1965 och 1970 samt för år 1980 enligt prognos 2 och målsättning i länsplanering 1967 framgår av följande sammanställning.

Kommun	Faktisk folkmängd		Prognos 2	Målsättning
	1965	1970	1980	1980
Piteå	31 033	32 829	27 767	36 000
Älvsbyn	9 292	8 686	5 196	9 000
Arvidsjaur	9 374	8 400	5 185	8 000
Arjeplog	5 063	4 435	2 941	3 500
Luleå	53 181	58 946	50 656	63 000
Boden	28 002	27 149	22 447	30 000
Jokkmokk	10 106	7 998	4 723	6 500
Kalix	18 299	18 199	14 545	20 000
Överkalix	7 518	6 023	2 719	4 000
Haparanda	9 612	8 888	6 210	9 500
Övertorneå	8 685	7 356	3 945	7 000
Pajala	12 818	10 745	4 816	7 000
Gällivare	27 056	25 417	16 755	23 000
Kiruna	29 785	30 623	26 727	32 000
Länet	259 824	255 694	193 632	258 500

Länsstyrelsen ser ingen anledning att gå ifrån den i länsplanering 1967 uppställda målsättningen. Befolkningstalen i målsättningen anses representera de minimivärden som kan tolereras för länets olika regioner. Uppnås de inte blir risken mycket stor för en utveckling som inte kan kontrolleras. Befolkningsmålsättningen anses även innebära ett krav på en godtagbar åldersstruktur.

En perifer region av Norrbottens karaktär måste kunna erbjuda en miljö som fyller vissa kvalifikativa och kvantitativa krav. Avståndet till alternativa utbud på länsnivån är alltför stora för att det skall vara möjligt att tillgodose primära miljökrav utanför länet. Sjunker invånarantalet under målsättningen kommer länet att fångas i en negativ multiplikatormekanism, där underlaget försvinner för den ena kvalificerade servicefunktionen efter den andra. En sådan utveckling kan enligt länsstyrelsen inte accepteras.

Målsättningen innebär ett behov av mellan 12 000 och 17 000 arbetstillfällen under planeringsperioden. Att kunna erbjuda svenskt näringsliv en arbetskraftsreserv av denna storlek anses ge Norrbotten unika möjligheter när det gäller att öka sysselsättningen. Om reserven av arbetskraft

tillåts minska avtar etableringsattraktiviteten. En fortsatt nettoutflyttning på 1 000 invånare per år medför att länet omkring åren 1974 och 1975 förlorar förmågan att med egen tillväxtkraft uppnå målsättningsnivån.

En lång rad tillväxtbefrämjande åtgärder av mera långsiktigt verkande karaktär har från samhällets sida vidtagits i länet. Mycket anses emellertid tala för att effekterna av dessa satsningar inte kommer tillräckligt fort för att möjliggöra ett bibehållande av den egna tillväxtkraften. Man kan därvid komma i den situationen att en långsiktigt ökande efterfrågan på arbetskraft ej kan tillgodoses inom länet. För regioner av en annan karaktär och läge än Norrbottens län, skulle i ett sådant läge arbetskraft kunna rekryteras utifrån, men det är enligt länsstyrelsen tvivelaktigt om detta skulle visa sig gälla för en perifer region av Norrbottens karaktär. De åtgärder som på kort sikt måste vidtas kan därför endast ha som målsättning att utflyttningen av ung arbetskraft nedbringas eller stoppas på den nivå som motsvaras av inflyttningen i samma åldersklasser. Utifrån denna målsättning ställer länsstyrelsen krav på att ca 2 000 arbetstillfällen lämpliga för yngre och välutbildad arbetskraft måste tillskapas under de närmaste åren.

Remissyttranden. Remissinstanserna ansluter sig i stort sett till de uppställda planeringsnivåerna. Några av de mindre kommunerna förnyar dock de krav på högre målsättning som ställdes redan i anslutning till länsplanering 1967. Flera kommuner framhåller att en meningsfull planering förutsätter att statsmakterna tar ställning till de uppställda planeringstalen.

Andra utgångspunkter för programformuleringen

Bibehållandet av en normal åldersstruktur uppfattas av länsstyrelsen som den stora planerings- och målsättningsuppgiften. Detta ställer i sin tur krav på sysselsättningstillskottets struktur varvid det måste accepteras att länets näringsliv utvecklas genom en snabb tillväxt inom stadsnäringarna.

Det nya näringsliv som måste lösa länets problem kan inte förväntas vara utspritt på en mängd punkter. Inte heller bedöms det som troligt att den nya generation som nu startat eller är på väg in i sin yrkesverksamma period skulle acceptera en boendemiljö med alltför stort avstånd till, enligt dagens uppfattning, elementära servicefunktioner. Länsstyrelsen hänvisar i detta sammanhang till intervjuundersökningar genomförda i samband med länsplanering 1967.

En fundamental utgångspunkt för arbetet med länsprogrammet har enligt länsstyrelsen varit att offentliga organ genom en mera direkt planering kan skapa bättre levnadsbetingelser. Det gäller då inte bara marginella justeringar utan det måste anses nödvändigt att statsmakterna efter utvärderingen av länsprogram 1970 lägger grunden till en planeringsmetodik som, inarbetad i statsbudgeten, i större utsträckning beaktar de regionalpolitiska momenten. Arbeten av typen länsplanering 1967 och länspro-

gram 1970 förefaller länsstyrelsen annars mindre meningsfulla.

I länsprogram 1970 förutsätts länsstyrelsen göra prioriteringar mellan olika orter i länet. Det får då enligt länsstyrelsens mening inte bli så, att statsmakterna bedömer det som lättare att instämma i negativa prioriteringar än att understödja förslag som kräver stora effektiva satsningar. Känslan av att det föreligger en risk för sådana bedömningar måste i vissa avsnitt få negativa konsekvenser för precisionen i länsstyrelsens resonemang.

En viktig utgångspunkt för länsstyrelsens arbete har varit att ett regionalpolitiskt handlingsprogram i något avseende berör alla invånare i ett län och för att bli ett initierande, positivt handlingsprogram som öppnar för förändringar bör programmet regionalt samvariera med de värderingar som är betingande av lokal och regional miljö och erfarenhet.

Målsättningen att länets resurser i form av naturrikedomar, arbetskraft och välutrustade samhällen bör utnyttjas effektivare innebär enligt länsstyrelsen också att staten icke genom kortsiktig riskminimering bör styra näringslivsexpansionen till områden där brist på arbetskraft finnes och samhällskapitalet är mer än fullt utnyttjat utan till områden där arbetskraft finnes och jämförelsevis stora kapacitetsreserver i befintlig infrastruktur föreligger. Det är bättre att i Norrbotten mer metodiskt satsa på långsiktiga offensiva investeringar än att tvinga föra en kortsiktig defensiv politik.

Det är vidare väsentligt att ändra vissa institutionella förutsättningar för länets utveckling, t. ex. en ny utformning av trafikpolitiken samt satsning på utbildning och forskning etc. Sådana generella satsningar är väsentligare än marginella justeringar i lokaliseringsstödets utformning.

En utgångspunkt för länsstyrelsen har även varit att staten har ett speciellt ansvar som företagare i länet eftersom mer än hälften av de industrisysselsatta finns i statliga företag. Det förefaller naturligt att en breddning och vidareutveckling av den statliga företagssektorn sker i länet.

Områden på mer än 3,5 mils pendlingsavstånd från befintliga kommunblockscentra betecknas som problemområde från arbetsmarknadssynpunkt. Inom detta område uppgick folkmängden år 1965 till ca 52 000 personer och behovet av extra arbetstillfällen utöver det prognoserade antalet uppskattas till 2 000–3 000 under perioden fram till år 1980. Inom de områden där i främsta rummet de offensiva sysselsättningsinsatserna är lämpliga bedöms behovet av sysselsättning uppgå till ca 8 000 nya arbetstillfällen.

För utbudet av service på kommuncentranivå anser länsstyrelsen att man bör kunna acceptera 5 mils avstånd. Förutom länets 14 kommuncentra finns det sju orter med en service på denna nivå. Områden utanför ett vägavstånd på 5 mil från dessa orter benämns "det fördjupade problemområdet". Ca 8 % av länets folkmängd, eller 20 000 personer, bor i denna typ av områden.

Ortsklassificering

Länsstyrelsen anser att anvisningarnas intentioner vad gäller ortsklassificeringen är svåra att applicera på Norrbottens län. Detta beror på att det är i gruppen övriga orter som en stor del av de samhälleliga insatserna måste göras. Efter översiktliga diskussioner med kommunerna har närmare ett femtiotal orter i länet framstått som satsningsorter. Det har dock bedömts som orealistiskt att räkna med ett samhälleligt stöd för att klara ett så stort antal orters problem. Till gruppen övriga orter förs i länsstyrelsens förslag ett antal orter som inte är kommuncentra.

Länsstyrelsens förslag till ortsklassificering är följande.

Storstadsalternativ	Luleå/Piteå/Älvsbyn/Boden
Regionala tillväxtcentra	a) Kalix, Kiruna
	b) Arvidsjaur, Gällivare, Haparanda
Serviceorter	a) Jokkmokk, Övertorneå
	b) Arjeplog, Överkalix, Pajala
Övriga orter	a) Harads, Korpilombolo, Vittangi, Karesuando
	b) övriga orter

Det anses självklart att fyrkantsregionen Luleå/Piteå/Älvsbyn/Boden med närmare 130 000 invånare klassificeras som ett storstadsalternativ. Norr om Gästrikland kan, enligt länsstyrelsen, endast Sundsvallsregionen uppvisa ett lika stort invånarantal. De ingående tätorterna ger tillsammans en differentiering som väl lämpar regionen för lokalisering av verksamheter som normalt är förlagda till storstadsområden.

Av utpekade regioncentra anses Kalix och Kiruna fylla kraven ur både näringslivs- och servicesynpunkt. Arvidsjaur, Gällivare och Haparanda tillföres denna ortsnivå på grund av deras stora servicebetydelse för ett vidsträckt omland. De lokaliseringspolitiska insatserna har hittills inte gett önskvärda resultat. Till dessa orter speciellt riktade åtgärder måste därför vidtas.

De orter som klassificeras som serviceorter domineras av sina servicefunktioner och saknar nästan helt tillverkningsindustri. Näringslivsaktiviteter måste tillföras dem om de även i fortsättningen skall kunna betjäna sina omland. Speciella åtgärder kommer att behöva vidtas i Överkalix, Jokkmokk och Pajala. Därutöver måste till Övertorneå och Jokkmokk i särskild ordning lokaliseras några företag. För Arjeplog anses turistnäringens utbyggnad ge underlag för ett upprätthållande av servicenivån.

Länets storlek gör att samhällets medverkan torde komma att krävas för att orterna Harads, Korpilombolo, Vittangi och Karesuando under hela 1970-talet åtminstone bibehålls på nuvarande nivå. Samhället anses vidare, i samband med den vattenkraftutbyggnad som skett inom Jokkmokks kommun, ha fått ett särskilt ansvar för invånarna i Vuollerim. Utifrån behovet att tillvarata länets skogsresurser bör också utvecklingen

i orterna Långträsk, Moskosel, Lansjärv och Junosuando särskilt några följas liksom också i Svanstein.

Remissyttranden. *Arjeplogs* och *Pajala kommuner* önskar bli klassificerade som regionala tillväxtcentra. Övriga kommuner accepterar förslaget.

B.25.3 Sysselsättningspolitiska åtgärder

Bakgrund

Enligt länsprogrammet hade länet år 1960 mer än 30 000 sysselsatta inom jord- och skogsbruk. Detta antal hade minskat till hälften år 1965 för att år 1970 sannolikt understiga 10 000 personer. Samtidigt har antalet personer i åldern 15–64 år växt med ungefär 20 000 personer. Länsstyrelsen konstaterar att den exceptionellt kraftiga expansion av industrin som skulle ha behövts för att uppnå balans på arbetsmarknaden har uteblivit. Av länets 14 kommunblock hade enligt industristatistiken 8 mindre än 400 industriarbetsplatser år 1969.

Allmänna och selektiva åtgärder

Kommunernas förslag. Kommunerna lämnar ett stort antal förslag till sysselsättningsskapande åtgärder. Förslagen spänner över ett vitt fält från direkta krav på sysselsättningstillfällen till olika sätt att förbättra den industriella miljön. Bl. a. krävs förbättringar av transportstödet och det regionalpolitiska stödet, selektivt regionaliserad konjunkturpolitik, decentralisering av statlig verksamhet, utbyggnad av Skellefteälven, ändring av flygpriserna, utläggning av statliga beställningar samt översyn av lagstiftningen i syfte att klarlägga kommunernas kompetens.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. Vad beträffar jordbruket konstaterar länsstyrelsen att med nuvarande utbyggnadstakt av SR-företag det mot slutet av 1970-talet kommer att finnas ca 300 dylika företag i länet. Utöver SR-företagen kommer att finnas även andra jordbruk med en omfattande produktion. Den takt med vilken jordbruket omvandlas gör det nödvändigt med intensiva insatser om ett tillräckligt antal jordbruk skall bli kvar på lång sikt.

För att stimulera olika typer av specialodlingar bl. a. bärodling är det angeläget att statliga stödmöjligheter konstrueras. Med smärre förändringar i gällande författningar bör det begränsade investeringsstödet kunna utgå till olika typer av specialodlingar. Handelsträdgårdar bör vidare kunna stödjas med bidrag åtminstone inom det inre stödområdet.

Länsstyrelsen ser i landskapsvårdande insatser en möjlighet till kontanttillskott till odlare vid jordbruk där full lönsamhet ej kan uppnås. En dylik landskapsvård i odlingsbygd bör kunna administreras av länsstyrelsens naturvårdssektion. Länsstyrelsen hemställer om medel för en försöksverksamhet där redan inventerade projekt utföres.

Tornedalens sysselsättningsproblem anses vara av en sådan dimension att det förefaller tveksamt om det kan lösas med befintligt regionalpolitiskt stöd. Inom ramen för "Projekt Tornedalen" hemställer länsstyrelsen om medel till en utredningsgrupp med syfte att belysa möjligheterna till vidareförädling och marknadsföring av jordbruksprodukter från speciellt Tornedalen.

För att underlätta strukturrationaliseringen inom fiskerinäringen bör utöver garantilån också bidrag kunna diskuteras. Dessa skall kunna utgå också till enskilda fiskare.

Beträffande skogsbruket anför länsstyrelsen att skogsindustrins råvarubehov f. n. ökar inom länet. Virkesbrist kan befaras vid mitten av 1970-talet om inte skyndsamma åtgärder kan vidtagas för intensitetsökning i råvaruledet. Länsstyrelsen beräknar att de i länsprogrammet kartlagda åtgärderna kommer att öka arbetskraftsbehovet i skogsbruket med omkring 2 000 man under i första hand en tioårsperiod. Inom ramen för samarbetet mellan länsorganen bör det vara möjligt att åstadkomma en omedelbar ökning av de traditionella skogsvårdsinsatserna och en relativt snabb utbyggnad av skogsdiknings- och skogsgödslingsverksamheten. Länsstyrelsen hemställer att statsmakterna snabbt ställer resurser till förfogande för att genomföra detta program.

Malmer och mineraler. Sveriges geologiska undersökning (SGU) kommer under den närmaste tiden att slutföra järnmalmsinventeringen i länet. Inventeringens slutförande får inte innebära att statsmakterna skär ner anslaget till malmprospektering i länet. Motsvarande resurser bör föras över till annan malmprospektering inom framför allt Arjeplogs och Jokkmokks kommuner.

I länet har inom ramen för Norrlandsfonden skett en omfattande mineraljakt med hjälp av amatörer. Den utbildning av amatörgeologer som funnits bör fortsättas varvid arbetsmarknadsstyrelsen ansvarar för verksamhetens upprätthållande. Inom Norrlandsfonden pågår vidare en utredning om ett utvecklingscentrum för industrimineraler. Länsstyrelsen ser det som självklart att detta utvecklingscentrum lokaliseras till Luleå i anslutning till NJA, Metallurgiska forskningsstationen och den tekniska högskoleenheten som är under uppbyggnad. För bl. a. grafitfyndigheter i Vittangi och skilda kalkstensfyndigheter i bl. a. Jokkmokks kommun begärs åtgärder för ett fastställande av brytvärdigheten.

Tillverkningsindustri. Länsstyrelsen stryker under att lokaliseringsstöd endast undantagsvis bör utgå utanför stödområdet. Likaså bör stödet tillämpas generösare i övre Norrland där behovet av insatser är störst. Länsstyrelsen yrkar därvid att lokaliseringsbidrag bör utgå till maskininvesteringar i vissa nyckelindustrier, att bidrag till investering i byggnader bör utgå med minst 50 % samt att det sammanlagda lokaliseringsstödet bör kunna uppgå till 80 % av den totala investeringskostnaden.

Utöver dessa förändringar bör övervägas en utredning av olika slag av skattetekniska medels användning i regionalpolitiskt syfte, t. ex. skattefri avsättning till regionalpolitiska investeringsfonder och speciella avskriv-

ningsregler för i första hand investeringar inom inre stödområdet. Vidare hemställs att länsstyrelserna i stödområdet, inom ramen för lokaliseringssamrådet, engageras i det direkta kontaktarbetet mellan expanderande storföretag och statliga myndigheter. Visar sig lokaliseringssamrådet ha svag effekt bör någon form av etableringskontroll övervägas. I detta sammanhang bedöms det också som angeläget att söka styra tillväxten av kvalificerade verksamheter inom industri- och tjänstesektorn ut till främst storstadsalternativen. Utlokalisering av statlig verksamhet kan därvid användas som pionjärprojekt.

Företagareföreningen i länet beräknar att de mindre företagen i länet behöver ökade tekniska, ekonomiskt/administrativa och marknadstekniska insatser. Länsstyrelsen hemställer att statsmakterna aktivt medverkar till att företagareföreningen tillförs erforderliga resurser. För att förstärka det arbete som föreningen redan utför i Tornedalen föreslås att medelstilldelningen ökar från för närvarande 100 000 kr. per år till 300 000 kr. per år.

Den statliga upphandlingen uppmärksammas som ett medel att ge ökad sysselsättning i länets företag. Inom statens civila verksamhet borde möjligheterna undersökas att upphandla t. ex. produkter för sjukvård, undervisning och förvaltning. Även den militära upphandlingen borde ytterligare undersökas.

Förutsättningarna för att etablera ett större statligt tryckeriföretag i länet bör likaledes undersökas. Statliga industricentra bör uppföras i Haparanda och Gällivare.

Framtida etableringar bör ske inom tillväxande branscher, bl. a. verksamheter inom datateknik, undervisning och information, hälso- och sjukvård samt kemisk industri. De krav som en kemisk processindustri kan ställa anses till stor del kunna tillgodoses inom länet.

T u r i s m . Länets förutsättningar inom turism anses vara mycket goda. Nordkalottområdet bör därvid ses som en helhet i marknadsföringssammanhang. De tillkommande mellanriksvägarnas betydelse framhålls. De nuvarande restriktiva charterbestämmelserna kritiseras, samtidigt som det stryks under att flygfältsfrågan i sydvästra länsdelen måste finna en positiv lösning i samband med tillkomsten av fredsförbandet i Arvidsjaur och de turistiska satsningarna inom Arjeplogs kommun.

Som primära turistområden utpekas Graddisområdet, Gällivare–Jokkmokk-området samt Torneträsk-området. För Graddisområdet har den översiktliga planeringen redan kommit ganska långt. Redan innan mellanriksvägen Kiruna–Nordnorge färdigställts bör på samma sätt som för Graddis-området en översiktlig inventering/planläggning komma till utförande för Torneträsk-området.

Länsstyrelsen konstaterar att turistprojekt i fjällregionen enligt gällande praxis har kunnat erhålla statliga lånemedel. Även vissa angelägna projekt utanför fjällregionen bör dock kunna erhålla lokaliseringsstöd. I särskilda fall bör stödet kunna utgå i form av bidrag inom framför allt fjällregionen. I den mån statsmakterna tvekar inför föreslagna stödformer bör Nordkalott-området inom ramen för det nordiska samarbetet kunna

ges en undantagsställning.

Den turistiska utbildningen inom länet är för närvarande av liten omfattning och av otillfredsställande kvalitet. En kvalitativt någorlunda högstående utbildningslinje bör med statsmakternas stöd byggas upp i länet och förläggas till Gällivare.

Byggnads- och anläggningsverksamhet. Länsstyrelsens relativt restriktiva inställning till fortsatt utbyggnad av länets älvar har redovisats i samband med diskussionerna kring eventuell utbyggnad av Vindelälven samt Pite, Kalix och Torne älvar och innebär att de sysselsättningspolitiska och näringspolitiska motiven för en utbyggnad måste vara utomordentligt starka för att länsstyrelsen skall vara beredd att förorda ett sådant alternativ. Däremot anses kompletterande utbyggnader kring Lule älvs vattensystem motiverade av arbetsmarknads- och kraftpolitiska skäl.

Länsstyrelsen framhåller vidare att det utifrån många aspekter torde vara realistiskt att överväga möjligheterna att inom Nordkalotten samarbeta kring t. ex. byggandet av kärnkraftverk, eventuell utvinning av gas och olja i Nordnorge m. m.

Undervisning och forskning. Utbyggnaden av utbildningssektorn anses vara starkt styrande för det framtida bebyggelsemönstret i riket. I en längsiktig planering för länet bör ingå utbyggnad av en universitetsregion med, förutom en universitetsfilial, en relativt allsidig teknisk högskola i Luelå, högre konstnärlig utbildning, högre musikutbildning i Framnäs samt annan högskoleutbildning. Den tekniska utbildningen bör breddas med utbildning inom naturproduktion, främst geoteknik. En elteknisk linje bör vidare inrättas i Luleå. Det bör slutligen undersökas i vilken utsträckning verksamheten vid Kiruna geofysiska observatorium kan repliera på den tekniska högskoleenheten i Luleå.

I anslutning till det arbete som bedrivs inom 1968 års utbildningsutredning framhålls det angelägna i att regionens utbud av högre utbildning breddas liksom att viss högre utbildning skall kunna bedrivas även i andra orter i länet. Länsstyrelsen förutsätter vidare att statsmakterna vid beslut om utbyggnad av landets idrottshögskolor beaktar förutsättningarna för en lokalisering till ort inom länets storstadsalternativ.

Länsstyrelsen stöder en omlokalisering av Kommittén för Television och Radio i Undervisningen (TRU) till Umeå men hemställer samtidigt att TRU och statsmakterna prövar möjligheterna att förlägga projektgrupper inom TRU till Luleå.

Företagsservice. Brister i den industriella miljön t. ex. vad avser maskin- och verktygsservice samt gjuterikapacitet inom länet uppmärksammas. En konstruktiv utvecklingspolitik innebär bl. a. att det är nödvändigt att staten bidrager till att förbättra den industriella miljön genom konkreta lösningar av nyckelproblem genom att skapa vissa resurser även om dessa i etableringsskedet ej kan utnyttjas till sin fulla kapacitet. Länsstyrelsen hemställer om statsmakternas bistånd att lösa sådana klarlagda nyckelfrågor för en ökad industriell aktivitet.

Kommunikationer. Länsstyrelsen anser att en regionalpoli-

tisk målsättning utgör en i förhållande till trafikpolitiken överordnad samhällsmålsättning. Kommunikationsplaneringen bör följaktligen anpassas till den regionalpolitiska grundsynen. Utifrån denna utgångspunkt anses att landets alla framtida storstäder utanför huvudstaden ur kommunikationssynpunkt bör betraktas som likvärdiga.

Länsstyrelsen anser att det nya fraktstödet kan bli av stort värde för den industriella expansionen i landsändan. De successiva taxehöjningar som kan förväntas för framtiden ses emellertid som ett hot mot fraktstödets reella innehåll. Genom att bibehålla den absoluta skillnaden i kostnader mellan lång- och kortdistanta transporter skulle en försämring kunna undvikas. Länsstyrelsen hemställer därför att nuvarande system för taxehöjningar inom Statens Järnvägar blir föremål för åtgärder syftande till ett eliminerande av det försämrade konkurrensläget för övre Norrland som blir följd av varje ny taxehöjning. Möjligheterna bör vidare undersökas att utvidga transportstödet till att gälla även intransporter av råvaror som bevisligen inte kan komma från stödområdet.

Med hänsyn till SAS/LIN:s monopolställning inom linjetrafiken hemställer länsstyrelsen att statsmakterna och SAS/LIN radikalt omprövar flygpriserna på Norrland. Inrikesflyget bör primärt betraktas som ett led i regionalpolitiken och frågor om flygpriser och eventuella utbyggnader av flygplatser bör ses inom denna ram. En utbyggnad av flygförbindelserna på Nordkalotten kan aktualisera ett flygfält i övre Tornedalen.

Vägbyggandet i länet har under de senaste tio åren genom tilldelningen av beredskapsmedel kunnat hållas på en hög nivå. Beredskapsmedeln har under 1960-talet svarat för ca 75 % av de totala väginvesteringarna. Länsstyrelsen finner det emellertid anmärkningsvärt att Vägverket vid beräkningen av efterfrågan på vägtjänster utgår ifrån folkmängdsutvecklingen enligt 0-prognosen i länsplanering 1967. Om målsättningen istället beaktats skulle troligen fler projekt i länet ha uppfyllt kraven på lönsamhet.

T j ä n s t e p r o d u k t i o n . Betydelsen av en snabb lokalisering av ett fredsförband till Arvidsjaur stryks starkt under. Länsstyrelsen hemställer vidare att statsmakterna i högre grad beaktar Norrbottens behov av nya arbetstillfällen när en andra etapp av decentralisering av statlig verksamhet blir aktuell. Decentralisering av statlig verksamhet kan även ske genom omfördelning av arbetsuppgifter mellan regionala organ och central förvaltning.

Det uppskattas att ca hälften av den kvalificerade tekniska uppdragsverksamheten för närvarande utförs av länets egna konsulter. En höjning till 90 % skulle ge ytterligare ca 250 personer sysselsättning inom konsultsektorn. På samma sätt skulle en sysselsättningseffekt erhållas om staten mera metodiskt undersökte möjligheterna att placera flera uppdrag i länet.

En omvandling av en del av de för ekonomivärnpliktiga avsedda befattningarna till civila tjänster bör undersökas. På detta sätt skulle något hundratal nya arbetstillfällen kunna beredas för i huvudsak kvinnor.

R e s u r s e r f ö r r e g i o n a l a o r g a n s f o r t s a t t a a r b e t e . Länsstyrelsen anser att regionala organ i så stor utsträckning som

möjligt bör engageras inte bara i materialinsamlingen utan i den direkta uppläggningen av undersökningar som berör för länet vitala frågeställningar. Det innebär samtidigt möjligheter för länets invånare att engageras i och själva påverka utvecklingsplaneringen, något som är av avgörande betydelse för om satsningarna skall lyckas. Genom den nya länsstyrelsens utvidgade befogenheter underlättas en här antydd ordning liksom av det förhållandet att man i många län under lång tid samlat allsidiga erfarenheter från försök med utvecklingsplanering. Så är fallet t. ex. inom de areella näringarna, mineralfrågor, industriutveckling, naturvård, turism och fjällplanering.

Med hänsyn härtill hemställer länsstyrelsen om

– särskilda medel för att belysa möjligheterna till mineralutvinning,

– medel till en utredning som skall belysa möjligheterna att öka spridningseffekterna kring den statliga verksamheten i länet,

– att statsmakterna ger Norrlandsfonden i uppdrag att i en framtidsstudie utreda konsekvenserna för den norrländska industristrukturen av de allmänna långsiktiga utvecklingstendenserna,

– att statsmakterna ställer medel till förfogande för en utredningsgrupp med uppgift att utveckla en regionalt förankrad fjällplanering.

De statliga resursernas inriktning. Med en hög arbetslöshet följer att de inkomster som skapas inom en region blir låga. Staten utger för närvarande betydande belopp till kommuner och enskilda för att minska verkningarna av detta förhållande. De åtgärder som vidtas är huvudsakligen av defensiv karaktär. Länsstyrelsen anser det vara av stort intresse att diskutera om motsvarande resultat skulle kunna uppnås till en lägre kostnad vid en successiv omfördelning från defensiva till offensiva åtgärder.

Olika slag av defensiva åtgärder drar i nuläget stora kostnader i Norrbottens län. Skatteutjämningsbidragen uppgick år 1970 till 208 milj. kr. Statsbidrag till beredskapsarbeten utgick med 167 milj. kr. budgetåret 1969/70. I kontant stöd vid arbetslöshet utbetalades uppskattningsvis 25 milj. kr. samma budgetår. Kostnaderna för skatteutjämningsbidrag och beredskapsarbeten i länet uppgick under perioden 1965–1970 till sammanlagt 1 600 milj. kr. medan statens kostnader för bidrag, ränteeftergifter och låneförluster inom ramen för lokaliseringsstödsverksamheten för samma period uppgick till ca 50 milj. kr.

Länsstyrelsen lämnar ett räkneexempel på hur de statliga utgifterna och inkomsterna skulle utvecklas om man via ett massivt statligt stöd lyckades åstadkomma 3 000 nya arbetstillfällen i länet. Minskat behov av skatteutjämningsbidrag och arbetsmarknadspolitiska åtgärder samt ökade skatteinkomster skuller enligt räkneexemplet mer än väl kompensera statliga initialutgifter på 150 000 kr. per arbetsplats.

Alternativet till sysselsättning inom länet är att den skapas på annat håll i landet. Genom att länet kan absorbera en omfattande industriell expansion utan samtidig folkökning kan det förutsättas att inbesparingarna av samhällets följdinvesteringar kan komma att uppgå till ansenliga belopp.

Länsstyrelsen hemställer om att statsmakterna omprövar inriktningen av en del av de totala resurser som under alla förhållanden måste tillföras Norrbottens län. Målsättningen måste bli att en större del av dessa resurser successivt förs över till projekt som kan ge långsiktiga lösningar. Bakom denna målsättning ligger enligt länsstyrelsens uppfattning det förhållandet att det genom den hittillsvarande och förutseende satsningen från arbetsmarknadsmyndigheternas sida skapats en mycket högkvalitativ boende- och industrimiljö som det ur ett totalt perspektiv måste vara ett riksintresse att utnyttja. Sålunda är länets centralorter väl utbyggda till stor del beroende på finansieringen via beredskapsmedel.

Länsstyrelsen finner avvägningar mellan regional- och arbetsmarknadspolitiska åtgärder nödvändiga också vid lösandet av tillfälliga kriser inom de områden av landet som normalt sett har en expanderande arbetsmarknad. Flera av statsmakternas tyngre lokaliseringspolitiska insatser har kanaliserats till områden där en självgenerande tillväxt har kunnat förväntas inom en relativt snar framtid. Därigenom har betydelsefulla möjligheter att lösa norrlandsproblemet förspillts. Parallellt med en expansionsförstärkande regionalpolitik i redan expansiva regioner har man enligt länsstyrelsens uppfattning tvingats att i huvudsak tillgripa kortsiktiga lösningar på de mera djupgående problemen i norr. Temporära sysselsättningsproblem av företags- och/eller branschkaraktär borde konsekvent lösas med arbetsmarknadspolitiska medel av typ beredskapsarbeten, medan en hårdare styrd lokaliseringspolitik borde tillgripas vid mera djupgående näringslivsproblem.

B.25.4 Socialpolitiska åtgärder

Sysselsättningsskapande åtgärder av temporär natur

Undersysselsättningen har lokalt en stor omfattning i länet. Inom vissa delar av länet är mer än 40 % av männen i åldern 20–66 år arbetslösa, i beredskapsarbete eller arbetsmarknadsutbildning. För hela länet utgjorde i maj 1970 antalet arbetslösa, i beredskapsarbete och i arbetsmarknadsutbildning 12 % av männen och 7 % av kvinnorna i åldern 20–66 år.

K o m m u n e r n a s f ö r s l a g . Kommunerna lämnar en stor mängd förslag av både allmän och selektiv karaktär för att komma till rätta med sysselsättningssvårigheterna i de perifera delarna av länet samt för individer med svårigheter till anpassning på den öppna arbetsmarknaden. En stor del av åtgärdsförslagen syftar till att bereda ytterligare sysselsättning inom jord- och skogsbruk genom förbättrad lönsamhet inom ordinarie verksamhetsgrenar samt genom landskaps- och naturvårdande åtgärder. Dessutom lämnas ett stort antal förslag inriktade på att stödja turismens utveckling. Utbyggnad av skyddad verksamhet ges hög prioritet i flera kommuner liksom detaljerade synpunkter på behovet av industri i speciella delar av kommunerna.

L ä n s s t y r e l s e n s f ö r s l a g t i l l h a n d l i n g s p r o g r a m . Länsstyrelsen framlägger sammanfattningsvis följande förslag.

Kombinationssysselsättning byggd på i huvudsak areella näringar. Länsstyrelsen konstaterar att det gamla mönstret för kombinationssysselsättning byggd på jordbruk och skogsbruk till stor del har brutits sönder. Trots krympande areella näringar finns det emellertid fortfarande ett stort behov av kombinerade sysselsättningar i glesbygderna. Kostnaderna för att bereda kompletterande förvärvsmöjligheter bör därtill bli avsevärt lägre än för helt nyskapade arbetstillfällen.

Utgångspunkten för länsstyrelsens förslag är att personer över 40–45 år erbjuds arbetsmöjligheter i glesbygden. Såsom sista åtgärd skall kontantunderstöd kunna utgå såsom erforderlig kompletterande inkomstförstärkning. I övrigt diskuteras flera alternativa utkomstmöjligheter. Det till 25 % uppgående statsbidraget till investeringar i jordbruksföretag med begränsade utvecklingsmöjligheter bör om man finner formerna för en generös tillämpning kunna ge länets småbrukare ett visst stöd. Arbetsmarknadsverkets möjligheter att ge s k. näringshjälp med högst 15 000 kronor bör likaså kunna utnyttjas. Det fullständiga skogsvårdsprogram som länsstyrelsen har lämnat bör i viss utsträckning möjliggöra delårssysselsättning. Vidare bör Domänverket under vissa förutsättningar kunna sälja skog till småbrukare.

Det speciella glesbygdsstödet. Idén med ett speciellt glesbygdsstöd anser länsstyrelsen vara både nödvändigt och konstruktivt. De praktiska resultaten av den hittillsvarande försöksverksamheten har dock varit små. Intresset för glesbygdsstödet har från företag utanför länet varit mycket svagt. Länsstyrelsen föreslår därför, dels att det skall bli möjligt att kombinera det befintliga glesbygdsstödet med sysselsättningsstödet, dels att det för den nödvändiga kontakten mellan industriföretag och hemarbetare tillskapas en mellanhand eller "distribunal". I en översiktlig skiss tänkes sådana distribunaler placerade i Överkalix, Jokkmokk och Pajala. I centralorten placeras distribunalens tekniker och administratörer och därifrån utgår material och tjänster till arbetsplatserna.

Arbetsmarknadsutbildning samt beredskapsarbeten. Arbetsmarknadsutbildningen har under de senaste åren uppgått till mellan 2 500 och 4 000 arbetssökande. Planeringen bör syfta en utbildningskapacitet av maximalt ca 4 000 personer.

Beredskapsarbetena har i Norrbottens län i första hand haft betydelse som en form av skyddad sysselsättning för den äldre lokalt bundna arbetskraften. Detta har bl. a. visat sig i det relativt stora antalet sysselsatta under sommartid. Industriella beredskapsarbeten har startat på två ställen i länet och ytterligare tre arbetsplatser är planerade i vardera orterna Överkalix, Övertorneå och Pajala. Länsstyrelsen anser att dessa arbetsplatser till sin omfattning och utformning bör ges en offensiv inriktning i den meningen att de skall motverka en ensidig uttunning av befolkningen i de yngre åldrarna. En sådan rekryteringsstrategi ses som nödvändig om inte hela övre Tornedalen skall drabbas av en total katastrof ur ålderssynpunkt.

I sammanhanget framhålls att möjligheterna att tidigarelägga kommunala och samhälleliga investeringar inom ramen för beredskapsarbeten snabbt avtar. Länets infrastrukturella uppbyggnad synes inte fortsättningsvis kunna ske i den omfattning som har varit fallet de senaste åren.

Åtgärder för att trygga serviceförsörjningen

Kommunernas förslag. Från kommunerna redovisas ett mycket stort antal förslag. Huvudriktningen är kommunikationsfrågor, skolfrågor och olika metoder för att trygga varuförsörjningen i glesbygd.

Länsstyrelsens förslag till handlingsprogram. Bostadsförhållanden. I stort sett har all nybyggnad upphört på den egentliga landsbygden. För att trygga bostadsförsörjningen för äldre personer i glesbygden föreslår länsstyrelsen en höjning av förbättringslånen samt att förbättringslån skall kunna utgå i Norrlands glesbygder till personer som uppnått 50 års ålder.

Utbildning på grundskolenivå. Länsstyrelsen har inventerat planeringsläget för låg-, mellan- och högstadieskolorna i länet. I de fall elevunderlaget blir för litet rekommenderas lämpliga sammanläggningsalternativ. I vissa fall visar sig avståndsrelationerna bli sådana att det befinns nödvändigt att acceptera mycket små elevunderlag.

För kommunernas centralorter anses det nödvändigt att behålla ett välutrustat högstadium. Länsstyrelsen föreslår att statsmakterna under 1970-talet accepterar en sänkning av antalet elever per klass i sådana kommuner där centralorter inte har underlag för ett treparallelligt högstadium. Även för vissa enparallelliga skolor kan det vid svåra avståndsrelationer bli aktuellt att acceptera ett lägre elevantal per klass än vad som f. n. gäller.

Allmän och kommersiell service. Utbudet av allmän och kommersiell service diskuteras på nivåerna regioncentraservice, kommuncentraservice, kommundelsservice och närservice.

På grund av långa avstånd till närmaste regioncentrum anses det angeläget att höja serviceutbudet i Arvidsjaur till regioncentrumnivån. Förutom en ordinär gymnasieskola skulle läkarstationen behöva omorganiseras till vårdcentral av den typ som planeras i Haparanda.

Ett avstånd på högst 50 km anses som acceptabelt till kommuncentrumservice. Med hänsyn till orternas läge är det speciellt angeläget att denna servicenivå under planeringsperioden 1971–1980 upprätthålls i Harads, Korpilombolo och Vittangi. Beträffande samhällelig service får övervägas att acceptera ökade kostnader i form av driftsunderskott, extra lönekompensation, etc.

Länet har för närvarande 33 orter med kommundelsservice. Sju av dessa – Abisko, Karesuando, Muodoslompolo, Jonosuando, Hakkas, Kåbdalis och Seskarö – ligger mer än 50 km från ort med kommuncentrumservice. För dessa aktualiseras olika typer av åtgärder till stor del bestående i att samhället accepterar låga befolkningsunderlag för service-

utbudet. För Junosuando förordas inrättandet av en läkarstationsfilial.

Beträffande närserviceutbudet uppmärksammas den snabba nedläggningen av livsmedelsbutiker. Medelåldern bland ägare till befintliga butiker är dessutom hög. Stationär service måste därför förmodligen ersättas med bättre inköpsplanering, goda kommunikationer samt ambulerande service. Stödjepunkter med fundamental stationär service måste dock förekomma med viss täthet även i glesbygden. Som en möjlig väg att klara utbudet av närservice ses också uppbyggandet av ett s. k. serviceaggregat där allmän och kommersiell service samt kultur- och fritidsservice samordnat skulle kunna erbjudas inom områden med mycket svagt serviceunderlag. Om närserviceenheterna får utvidgade funktioner och staten står för investeringskostnaderna torde de ekonomiska möjligheterna avsevärt förbättras. Om full lönsamhet ändock inte kan erbjudas bör enhetligt länsstyrelsens uppfattning offentlig subventioner prövas.

K o m m u n i k a t i o n e r . Inom ramen för det arbete som bedrivs inom trafikplaneringsutredningen har Norrbottens län utsetts till försöksområde. Länsstyrelsen har inte för avsikt att föregripa utredningen men framhåller att det är angeläget att utvärderingen av försöksplaneringen i länet snarast kommer till stånd.

B e h o v a v y t t e r l i g a r e k u n s k a p e r . Länsstyrelsen framhåller att det vid utarbetandet av handlingsprogrammet inte har varit möjligt att bygga analyser och slutsatser på ett allmänt vedertaget sätt att se på socialpolitiska problem. En ökad satsning på forskning måste ses som mycket angelägen liksom att resurser tillföres regionala organ för att inför nästa länsplaneringsomgång bättre täcka in socialpolitiska frågeställningar.

B. 25.4 Investeringarnas regionala fördelning

Planeringsunderlag

Till grund för redovisningen och prioriteringen av kommunernas investeringsbehov för perioden 1970–1975 ligger i huvudsak KELP 69. Länsstyrelsen framhåller att investeringsprogrammet delvis är inaktuellt på grund av att en relativt lång tidsperiod har förflutit sedan investeringsplanerna upprättades. Länsstyrelsen anser det mindre väsentligt att aktualisera materialet då investeringsplaneringen är en försöksverksamhet. Därutöver anför länsstyrelsen att samtliga kommuner inte hade redovisat KELP 70 vid länsprogrammets upprättande. Programmet har vidare inte ändrats med avseende till kommunernas remissynpunkter utan skall betraktas vara av mer principiell karaktär.

I tabell B. 25:1 redovisas i sammandrag bostadsbyggnadsbehovet samt landstingets och primärkommunernas investeringsbehov. Primärkommunernas investeringar har fördelats på huvudtitlar enligt K-planen. I sammanställningen ingår inte alla kommunala investeringsområden. Exempelvis innefattas inte bostadsbyggandets exploateringsinvesteringar i redovisningen. I fråga om vatten- och avloppsverk, huvudtitel 5

(industriell verksamhet), har endast investeringar i vattenreservoarer, pumpstationer och reningsverk medtagits. Vidare ingår i redovisningen endast investeringsprojekt som har kostnadsberäknats till minst 100 000 kr.

Totalt för länet uppgår de primärkommunala investeringsbehoven för den aktuella perioden till 595 milj. kr. och de landstingskommunala till drygt 199 milj. kr. Bostadsbyggnadsbehovet anges till 14 383 lägenheter.

Huvuddelen eller drygt 71 % av de primärkommunala investeringarna faller på huvudtitlarna 3 (byggnads- och planväsen, gatu- och parkförvaltning, sport och friluftsliv), 5 (industriell verksamhet) och 6 (undervisning och annan kulturell verksamhet).

Fördelningen på huvudtitlar varierar mellan kommunerna. Exempelvis faller 37 % av Överkalix kommuns investeringsbehov på huvudtitel 5 och 6 % på huvudtitel 6 medan motsvarande andelar för Kiruna kommun är 6 % resp. 42 %.

Av landstingets planerade investeringar kommer ca 60 % att äga rum i Gällivare och Piteå kommuner.

R e m i s s y t t r a n d e n. *Kalix kommun* riktar kritik mot uppläggningen av investeringsplaneringen och anser att faktainsamlandet har varit alltför arbetskrävande samt att alltför lång tid har förflutit från det att planerna upprättades till det att materialet presenterades.

Regionalpolitisk prioritering

Vid prioriteringen har eftersträvats en fördelning enligt regeln att till prioritetsgrupperna I, II och III hänföra resp. 60, 20 och 20 % av investeringarna. Målsättningen i länsplanering 1967 har därvid beaktats.

Utfallet av länsstyrelsens regionalpolitiska prioritering belyses av cirkeldiagrammen i figurerna B. 25:1 och B. 25:2. Cirklarnas ytor är proportionella mot de redovisade bostadsbyggnads- resp. investeringsbehoven. Titlarna 33 (icke statsbidragsberättigade gator och vägar), 73 (fritidsverksamhet för barn och ungdom) samt 77 (åldringsvård) har inte prioriterats och ingår således inte i figurerna.

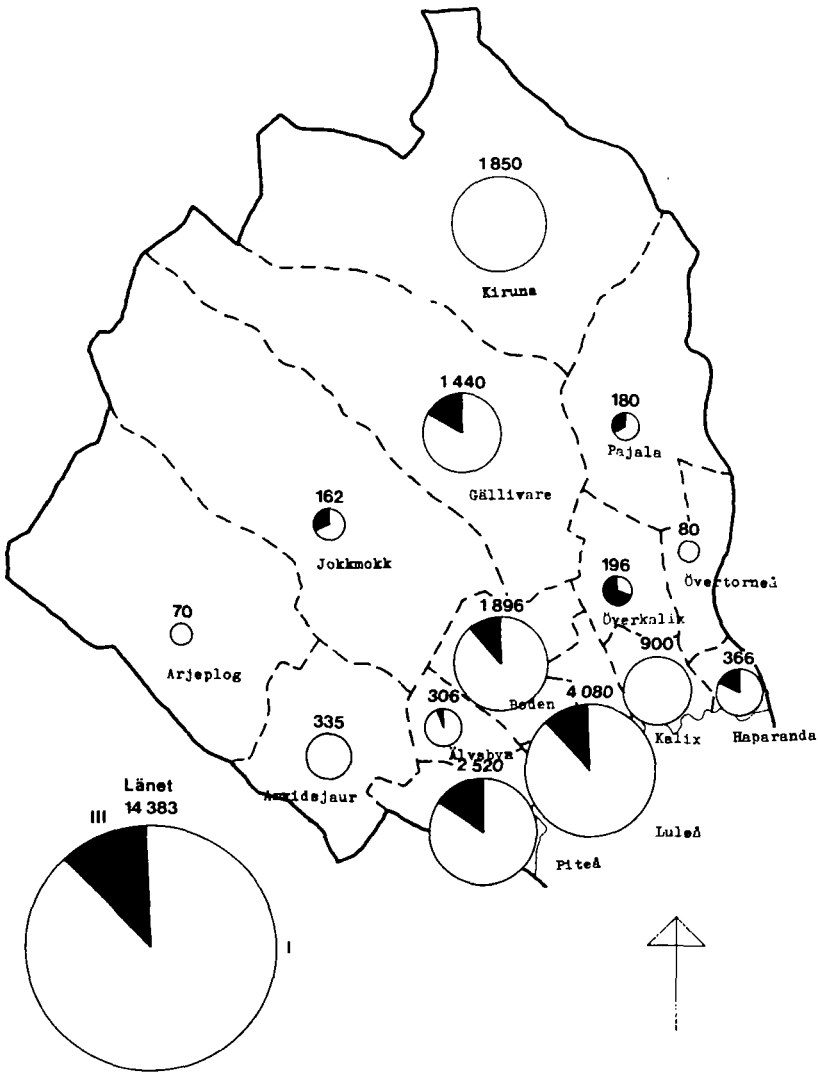
R e m i s s y t t r a n d e n. Ett antal remissinstanser anför att fler projekt borde ha hänförts till prioritetsgrupp I.

Tabell B. 25:1 Kommunala investeringar perioden 1970–1975 i projekt om 100 000 kr. eller mer med fördelning på huvudtitlar i tusentals kr., bostäder i antal lägenheter

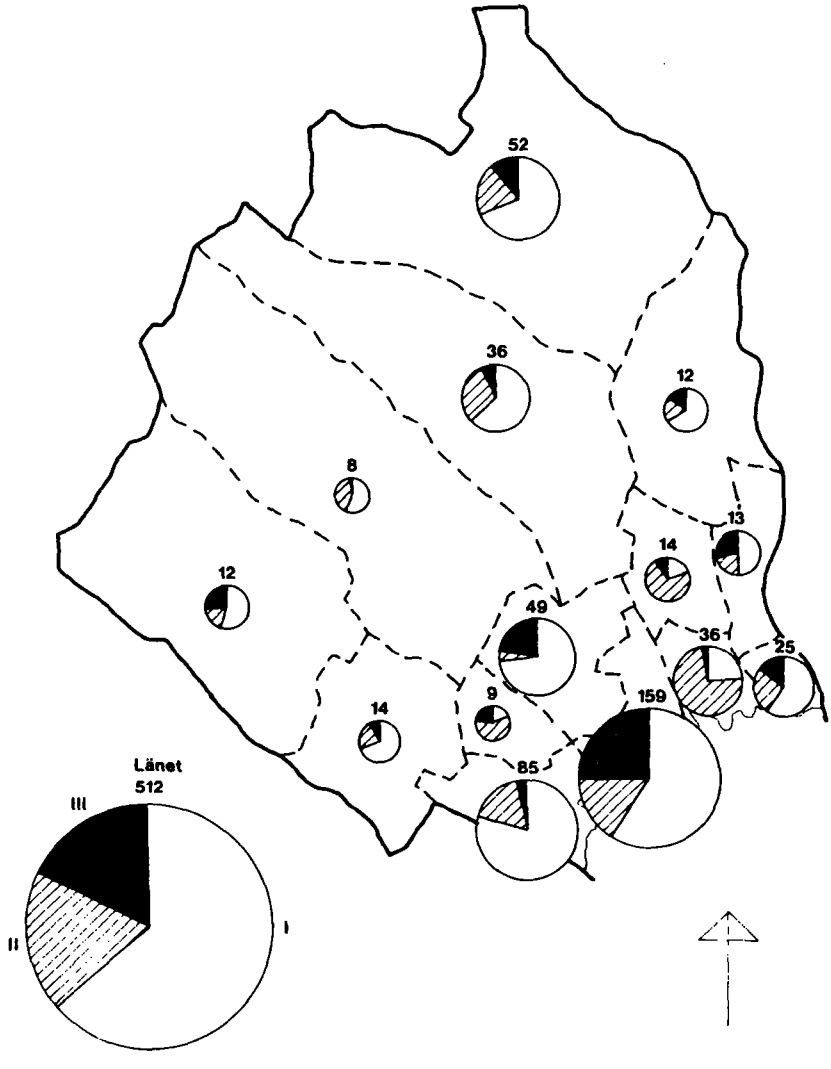
Kommun	Huvudtitel									Bostäder	Landstinget
	0–1	2	3	4	5	6	7	8	0–8		
Piteå	3 000	13 850	12 319	6 973	29 264	22 822	3 000	–	91 228	2 520	52 200
Älvsbyn	–	2 500	5 820	500	2 200	3 340	–	–	14 360	306	–
Arvidsjaur	–	4 500	2 400	2 500	2 900	1 700	650	–	14 650	335	–
Arjeplog	..	1 490	4 125	4 340	2 660	1 525	805	–	14 945	70	–
Luleå	525	17 050	65 062	5 628	26 591	52 672	17 853	–	185 381	4 080	20 500
Boden	1 950	4 220	17 805	150	11 900	10 300	12 685	–	59 010	1 896	11 400
Jokkmokk	–	2 700	950	2 900	1 500	188	75	–	8 313	162	6 900
Kalix	130	79	6 833	100	7 122	10 513	4 800	–	29 577	900	36 400
Överkalix	–	4 000	3 950	800	5 700	1 000	150	–	15 600	196	–
Haparanda	1 000	4 740	4 005	2 410	7 900	3 800	1 940	–	25 795	366	1 700
Övertorneå	–	1 200	4 325	2 470	4 190	1 150	600	–	13 935	82	–
Pajala	–	–	2 363	2 230	4 770	2 050	1 500	–	12 913	180	160
Gällivare	600	8 100	9 618	11 362	4 250	6 630	1 860	–	42 420	1 440	68 250
Kiruna	–	–	23 580	2 732	3 724	27 941	9 300	–	67 277	1 850	1 600
Länet	7 205	64 429	163 155	45 095	114 671	145 631	55 218	–	595 404	14 383	199 110

Titelkod

0–1 Centralförvaltning, rätts- och samhällsskydd samt folkbokföring och beskattning
2 Fastighetsförvaltning och bostadsförsörjning
3 Byggnads- och planväsen, gatu- och parkförvaltning, sport och friluftsliv
4 Hamnar, kommunikationer och näringsliv
5 Industriell verksamhet
6 Undervisning och annan kulturell verksamhet
7 Socialvård och socialförsäkring
8 Hälso- och sjukvård

Figur B. 25:1 Regionalpolitisk prioritering av primärkommunernas bostadsbyggnadsbehov för perioden 1970–1975, antal lägenheter

Figur B. 25:2 Regionalpolitisk prioritering av primärkommunernas investeringsbehov för perioden 1970–1975, miljontals kr.

Göteborgs Offsettryckeri AB, Sthlm 72.2 040 S

Innehållsförteckning

B.1 Inledning ... 1
B.2 Stockholms län ... 4
B.3 Uppsala län ... 20
B.4 Södermanlands län ... 35
B.5 Östergötlands län ... 47
B.6 Jönköpings län ... 65
B.7 Kronobergs län ... 82
B.8 Kalmar län ... 93
B.9 Gotlands län ... 106
B.10 Blekinge län ... 116
B.11 Kristianstads län ... 127
B.12 Malmöhus län ... 139
B.13 Hallands län ... 154
B.14 Göteborgs- och Bohus län ... 165
B.15 Älvsborgs län ... 181
B.16 Skaraborgs län ... 195
B.17 Värmlands län ... 206
B.18 Örebro län ... 221
B.19 Västmanlands län ... 236
B.20 Kopparbergs län ... 250
B.21 Gävleborgs län ... 269
B.22 Västernorrlands län ... 284
B.23 Jämtlands län ... 299
B.24 Västerbottens län ... 320
B.25 Norrbottens län ... 340

Inrikesdepartementet

Utdrag av protokollet över inrikesärenden, hållet inför Hans Kungl. Höghet Kronprinsen-Regenten i statsrådet på Stockholms slott den 29 september 1972.

Närvarande: statsminister PALME, ministern för utrikes ärendena WICKMAN, statsråden STRÄNG, ANDERSSON, JOHANSSON, HOLMQVIST, ASPLING, NILSSON, LUNDKVIST, GEIJER, MYRDAL, ODHNOFF, MOBERG, BENGTSSON, NORLING, LÖFBERG, LIDBOM, CARLSSON.

Chefen för inrikesdepartementet, statsrådet Holmqvist, anmäler efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter fråga om *regionalpolitiskt handlingsprogram m. m.* och anför.

1 Inledning

Genom beslut den 28 mars 1969 uppdrog Kungl. Maj:t åt länsstyrelserna att försöksvis utarbeta konkreta regionalpolitiska handlingsprogram – länsprogram 1970. Länsprogram 1970 redovisades i slutgiltigt skick till inrikesdepartementet omkring årsskiftet 1971–1972. Ett intimt samarbete har skett mellan länsstyrelser och kommuner i samband med både insamlingen av planeringsunderlaget och utformningen av handlingsprogrammen. Kommunerna har också avgett yttranden över de preliminära program som upprättades innan länsstyrelserna slutligt tog ställning till länsprogrammen.

Jämsides med arbetet i länen har ett omfattande arbete pågått inom inrikesdepartementet med analyser av den regionala utvecklingen och problem som är förknippade med denna. Inom departementet gjorda sammanfattningar av uppgifter om utvecklingen och strukturen i kommunerna torde få fogas som *bihang A* till detta protokoll. Länsvisa sammanfattningar av länsprogrammen torde få fogas som *bihang B* till protokollet.

Forskningsresultat av regionalpolitiskt intresse har presenterats av expertgruppen för regional utredningsverksamhet (ERU) dels i rapporten (Ds In 1972:14) Regional forskning och stödverksamhet 1965–1971, dels i skriften Regioner att leva i.

Under ärendets beredning i inrikesdepartementet har lokaliseringsberedningens synpunkter inhämtats på olika frågeställningar som berörs i länsprogrammen.

I anslutning till min redogörelse för förslagen i länsprogram 1970 skall jag kortfattat redovisa vissa utredningsförslag som har nära samband med frågor rörande den regionala utvecklingen. Det gäller förslag som har framförts av kommittén för planering av turistanläggningar och friluftsområden (Ds Jo 1971:7), glesbygdsutredningen (SOU 1972:56 m. fl.) och industricentrautredningen (Ds In 1972:13).

2 Målen för regionalpolitiken

Den nuvarande regionalpolitiken har sin utgångspunkt i riksdagens beslut år 1964 angående riktlinjer för en aktiv lokaliseringspolitik (prop. 1964:185, BaU 1964:48, rskr 1964:408).

Målen för den aktiva lokaliseringspolitiken angavs i detta beslut på följande sätt.

Lokaliseringspolitiken bör syfta till att främja en sådan lokalisering av näringslivet, att landets tillgångar av kapital och arbetskraft blir fullt utnyttjade och fördelade på ett sådant sätt att ett snabbt ekonomiskt framåtskridande främjas. Samhället bör emellertid också söka styra utvecklingen i sådana banor att det stigande välståndet fördelas på ett rättvist sätt och att människorna i olika delar av landet erbjuds en tillfredsställande social och kulturell service. De försvarspolitiska synpunkterna får heller inte förbises vid lokaliseringspolitiska avgöranden. Slutligen bör betonas att samhället har ett ansvar för att strukturomvandlingen och den ekonomiska expansionen sker i sådana former och i sådan takt att de enskilda individernas trygghet värnas. Det finns därför starka sociala och mänskliga skäl för samhället att vidta åtgärder som modifierar verkningarna av omvandlingsprocessen. Lokaliseringspolitiken bör följaktligen även inriktas på att minska de anpassningssvårigheter som den enskilde ställs inför i ett utvecklingsskede kännetecknat av omfattande strukturrationaliseringar inom näringslivet med åtföljande befolkningsomflyttning.

På grundval av bl. a. forskningsresultat som presenterades av ERU, resultaten av den regionala utvecklingsplanering som då förelåg och 1968 års lokaliseringsutrednings förslag (SOU 1969:49) byggdes de regionalpolitiska medlen ut år 1970. I riksdagsbeslutet (prop. 1970:75, SU 1970:103, BaU 1970:40, rskr 1970:270 och 304) om den fortsatta regionalpolitiska stödverksamheten gjorde föredragande departementschefen ytterligare uttalanden om de regionalpolitiska målen och anförde följande.

Med de utgångspunkter som jag har angett vill jag till regionalpolitiken hänföra sådana strävanden som har till syfte att förena ett effektivare resursutnyttjande på kortare och längre sikt samt ökad ekonomisk tillväxt med förbättrad jämvikt i den näringsgeografiska utvecklingen. Härigenom skall regionalpolitiken skapa ökad jämlikhet i ekonomiskt, socialt och kulturellt avseende mellan människor i olika regioner. Detta mål innefattar också ett ansvar för att strukturomvandlingen och den ekonomiska tillväxten sker på ett sådant sätt att de enskilda människornas trygghet värnas. Beredskapspolitiska synpunkter bör också beaktas i det regionalpolitiska arbetet.

I nyssnämnda proposition framhölls att målen för regionalpolitiken har fått en vid innebörd och att sådana allmänna mål är av stort värde som en anvisning om viljeinriktningen för det fortsatta regionalpolitiska arbetet. Vidare erinrades om att vissa av riksdagen biträdda preciseringar av de regionalpolitiska målen hade gjorts år 1969 genom ställningstagandena till resultatet av länsplanering 1967 (prop. 1969:1, bil. 13, SU 1969:57, BaU 1969:30, rskr 1969:188 och 309). Dessa ställningstaganden sammanfattade departementschefen i prop. 1970:75 på följande sätt.

1. Tillväxten i storstadsområdena bör dämpas och avlänkas till andra delar av landet. En strävan bör vara att utveckla ett antal växtkraftiga stadsregioner till attraktiva alternativ till storstadsområdena.

2. Länsstyrelsernas och planeringsrådens strävan att i planeringen för de skilda länen satsa på områden med god spontan tillväxtkraft bör stödjas. Jag kan i anslutning härtill erinra om uttalandet i årets finansplan att regionalpolitiken i första hand måste inriktas på orter och områden som bedöms kunna få en differentierad företagsstruktur och arbetsmarknad. De regionalpolitiska insatserna bör därför syfta till att skapa nya eller utveckla redan existerande tillväxtbetingelser för ett antal sådana tätortsregioner i olika delar av vårt land utanför storstäderna.

3. Man bör söka få till stånd en utveckling som innebär att det i varje län finns minst en stadsregion med framtida spontan tillväxtkraft, till vilken en betydande del av de ofrånkomliga flyttningarna inom länen kan ske.

4. De prioriteringar och rangordningar av kommunblock som planeringsråden och länsstyrelserna har gjort när det gäller behovet av insatser föranleder inte några erinringar såvitt angår förhållandena inom stödområdet.

5. Kommunblocken utanför stödområdet är i allmänhet väl belägna i förhållande till orter med sysselsättning och service som kan antas bestå på längre sikt. Som utgångspunkt för det regionalpolitiska handlandet kan man därför i huvudsak acceptera de prognoser som länsstyrelserna har gjort och som bygger på en framskrivning av de nuvarande utvecklingstendenserna. Detta innebär att man inte godtar sådana prioriteringar eller andra åtgärder i vissa län utanför stödområdet som skulle få en ökad spridning av insatserna till följd.

I prop. 1970:75 framhölls att en ytterligare konkretisering av de regionalpolitiska målen var önskvärd samt att underlag härför skulle erhållas genom de länsprogram som då höll på att utarbetas av länsstyrelserna i samverkan med kommunerna. Olägenheten av att en ytterligare konkretisering av målen inte kunde göras i dåvarande läge uppvägdes enligt departementschefens uppfattning av att ställningstaganden som grundades på länsprogrammen skulle få lokal och regional förankring. Som stöd för det planerings- och programarbete som pågick gavs vissa allmänna riktlinjer för utformandet av ett regionalt program för hela landet. Departementschefen fortsatte.

Ett viktigt krav är att ett sådant program är så konkret att det kan tjäna till vägledning för den regionala politiken. Å andra sidan får programmet inte vara så detaljerat att det utesluter handlingsfrihet på regional och kommunal nivå. Båda dessa krav kan enligt min mening förenas om det regionala programmet anger de ramar, inom vilka länsorganen har att arbeta samtidigt som det innehåller så mycket preciseringar, att förutsättningar skapas för en enhetlig regionalpolitik i hela landet.

Med denna utgångspunkt är det två huvudmoment som får särskild betydelse i ett riksomfattande regionalt program. Det första är att statsmakterna anger ramar för länens och de regionala statliga organens verksamhet. Det andra huvudmomentet är en klassificering av orter eller regioner med angivande av den typ av åtgärder som behövs för att lösa de problem som är förknippade med resp. ortstyp.

I propositionen skisserades fem skilda ortstyper, som benämndes storstäder, storstadsalternativ, regionala tillväxtcentra, serviceorter och övriga orter. De av departementschefen sålunda gjorda uttalandena godtogs av riksdagen.

3 Regional obalans

I länsprogram 1970 analyserar länsstyrelserna en rad regionala obalansproblem i form av regionala skillnader i t. ex. inkomster, möjligheter till arbete och tillgång på service. De olika länen lägger tonvikten vid skilda frågor. En kortfattad redovisning av innehållet i länsprogrammen lämnas i avsnitt 9, en mera utförlig i bihang B. För att det skall bli möjligt att göra rättvisande jämförelser mellan olika län och kommuner har det befunnits nödvändigt att lämna en mera systematisk redovisning av information om regionala obalanser m. m. En sammanställning härav har gjorts inom inrikesdepartementet och redovisas i det följande med data för i huvudsak län och större områden. Detaljerade uppgifter om kommunerna redovisas i bihand A. Tyngdpunkten läggs vid en analys av arbetsmarknadens sätt att fungera samt vid serviceförsörjningens omfattning i skilda regiontyper.

Källor för framställningen har främst varit ERU:s (Expertgruppen för regional utredningsverksamhet) olika betänkanden och rapporter, 1970 års långtidsutredning, glesbygdsutredningens betänkanden samt sammanställningar på grundval av offentlig statistik utförda inom inrikesdepartementet.

För att kunna belysa förhållanden inom skilda bebyggelsetyper och samtidigt behålla anknytningen till länsprogrammen har det befunnits fördelaktigt att presentera data för de olika ortstyperna i länsstyrelsernas förslag till länsprogram. Härvid har vissa modifieringar gjorts vad beträffar terminologin och vissa mindre justeringar i klassificeringen har också ansetts behövliga för att åstadkomma jämförbarhet mellan län.

De av länsstyrelserna föreslagna storstadsalternativen är samtliga *primära centra* inom sina respektive län. Denna benämning kommer att användas i fortsättningen. Länsstyrelsernas förslag till regionala tillväxtcentra kallas i det följande *regionala centra*. Övriga kommunblock i länen har i länsstyrelsernas förslag antingen benämnts serviceorter eller övriga orter. Termen *kommuncentra* används här för båda dessa ortstyper. De justeringar som gjorts för att åstadkomma bättre jämförbarhet mellan länen berör sju län och redovisas närmare i bihang A. Länsstyrelsernas förslag till ortsklassificering presenteras utförligt i avsnitt 9.3.

3.1 Det internationella och historiska perspektivet

3.1.1 Stor yta – liten folkmängd

Alla utvecklade industriländer har under 1900-talet upplevt mer eller mindre uttalade regionala obalansproblem. Regionala ojämnheter i inkomstnivån, anställningstryggheten och i möjligheterna att få arbete i hembygden efter fullbordad utbildning är alltså inte specifikt svenska

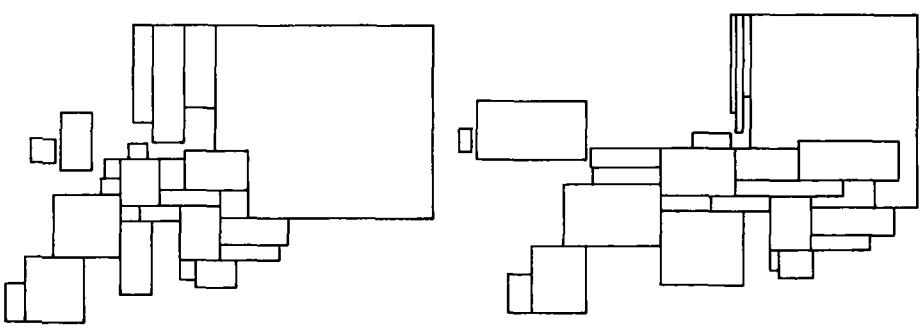
eller nordiska problem. Tillsammans med Norge och Finland uppvisar emellertid Sverige en efter europeiska förhållanden mycket låg befolkningstäthet. Med mindre än 20 invånare per kvadratkilometer ligger dessa tre länder betydligt under befolkningstätheten i de flesta europeiska länder; så har t. ex. Frankrike 90, Italien 170 och Nederländerna 370 invånare per kvadratkilometer.

En bildmässig illustration av olikheterna i befolkningstätheten erhålls genom de två schematiserade europakartorna i figur 3:1. På den ytproportionella bilden av Europa intar Sverige sin sedvanliga plats på kartbilden, medan landet tillsammans med Norge och Finland avsevärt reduceras i omfång när man i stället låter ytorna vara proportionella mot folkmängden.

Figur 3:1 Två Europabilder

A. Den ytproportionella bilden

B. Den befolkningsproportionella bilden

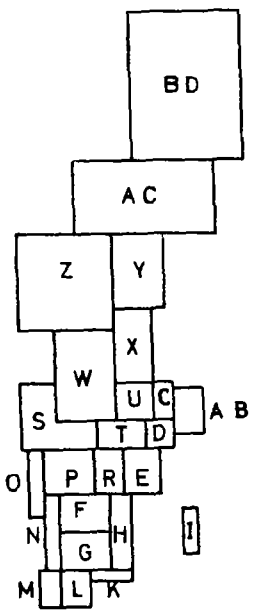

I den vänstra kartbilden har ländernas yta återgetts med rektanglar, där ländernas ungefärliga utsträckning i nord-sydlig och öst-västlig riktning har bibehållits. I den högra bilden har den totala kartytan fördelats i direkt proportion till folkmängden. Därvid har ländernas utsträckning i nord-sydlig riktning genomgående behållits, vilket för Sveriges del ger en mycket smal bild medan t. ex. bilden av Holland och England blir mycket bred.

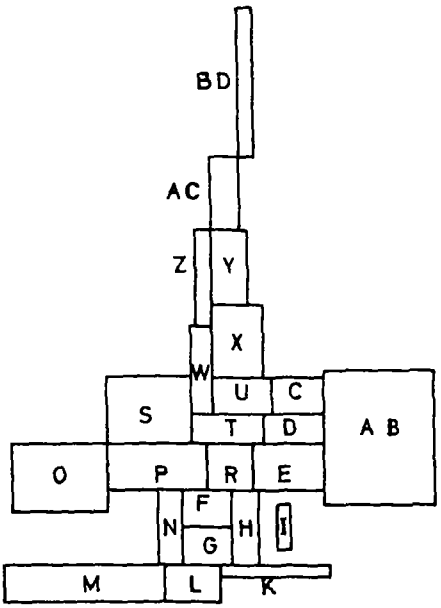
Den ojämna befolkningstätheten på det internationella planet har sin motsvarighet även inom Sverige. Spännvidden är här minst lika stor som mellan Europas länder. Malmöhus och Stockholms län med över 150 och Norrbottens län med mindre än 3 invånare per kvadratkilometer representerar här ytterlighetsfallen. De svenska befolkningskoncentrationernas relativa litenhet belyses av att de två tätast befolkade länen i Sverige inte har större täthet än som gäller genomsnittligt för hela Västeuropa. I figur 3:2 har på samma sätt som vid den europeiska jämförelsen förhållandena inom Sverige illustrerats med en yt-resp. befolkningsproportionell karta.

Figur 3:2 Två Sverigebilder

A. Den ytproportionella bilden

B. Den befolkningsproportionella bilden

Den vänstra kartan är ytproportionell, den högra proportionell mot folkmängdens storlek. Varje läns längd från söder till norr har bibehållits i den befolkningsproportionella bilden, medan bredden varierar. Denna metodik har frångåtts vad beträffar AB län som annars hade sprängt bildens ram i östlig riktning.

Befolkningstätheten har indirekt betydelse för hur en region fungerar för individen som arbetsmarknad och som servicegivare. Av följande avsnitt framgår att valmöjligheterna på arbetsmarknaden blir större ju fler arbetstillfällen som finns inom pendlingsavstånd och att serviceutbudet tryggas vid ett stort befolkningsunderlag. Det ringa befolkningsunderlag som präglar stora delar av Sverige medför, att de problem som är förknippade med tillbakagående näringar ofta är kombinerade med ett totalt sett bristande utbud av arbetstillfällen och service. Små tätorter och glesbygd finns naturligtvis också i andra europeiska länder men det är i stort sett endast i de nordiska länderna som detta är kombinerat med direkta svårigheter att behålla en viss minsta servicenivå och med att avstånden till alternativa arbetsmarknader är så stort att de för de flesta arbetstagare ej kan överbryggas.

Även företagets miljö kan variera med regionernas befolkningstäthet. Glesheten i det svenska bebyggelsemönstret kan ge försämrade produktionsförutsättningar. Det genomsnittliga avståndet mellan ekonomiskt samverkande enheter tenderar att bli stort. Hägerstrand formulerar detta i 1965 års långtidsutredning på följande sätt.

Att Sverige ligger bland de främsta bland världens länder i fråga om sådana anläggningar som järnvägar, vägar och kraftledningar per capita

räknat är naturligtvis ett tecken på en högt utvecklad ekonomi. Samtidigt är det också ett mått på den betydande ekonomiska belastning som avstånden utgör. Lyckligtvis har framstegen på transportteknikens område lett till att distansfriktioner kunnat i hög grad övervinnas. För den del av kontaktverksamheten som på ett eller annat sätt är beroende av personkontakter kvarstår dock avsevärda "distansfriktioner".

På samma sätt som Sveriges låga befolkningstäthet avspeglar sig i för industriländer relativt unika glesbygdsproblem, ger landets låga befolkningstal inte underlag för några internationellt sett stora städer. Det har ifrågasatts om stockholmsregionen vid en internationell jämförelse kan karakteriseras som en storstadsregion. I svensk regionalpolitik utgör den emellertid en betydande tyngdpunkt. I regionen bor ungefär lika många människor som i de 30 minsta s. k. A-regionerna sammantagna. Även s. k. rank-sizeundersökningar har visat att Stockholm, Göteborg och Malmö i ett internationellt perspektiv är förhållandevis stora i jämförelse med de orter som kommer närmast i storlek.

3.1.2 Jordbrukssamhälle blir industrisamhälle

Vid mitten av 1800-talet var Sverige i stort sett opåverkat av den industriella revolutionen. Först omkring år 1870 visade sig de första tecknen till en mera omfattande industrialisering. Den med industrialiseringen förknippade urbaniseringen började således ganska sent i Sverige, men har å andra sidan därefter gått mycket fort. Omstruktureringen av näringslivet och därmed den regionala omfördelningen av befolkningen har varit mycket omfattande.

Till stor del kan de under 1900-talet registrerade regionala obalansproblemen direkt härledas ur övergången från areella näringar till stadsnäringar. Den totala skiftning av tyngdpunkten som har skett under de sista 70 åren framgår av tabell 3:1. Andelen sysselsatta inom jord- och skogsbruk har gått tillbaka från ca 50 % år 1900 till 8 % år 1970 medan industriandelen samtidigt har ökat från ca 30 % till 40 %. Om industri och jord- och skogsbruk tillmäts betydelsen av att vara s. k. primära näringar som således tillsammans betingar befolkningens lokalisering,

Tabell 3:1 Näringsgrensutveckling under 1900-talet

Näringsgren	1900 %	1930 %	1960 %	1970 %
Jord- och skogsbruk	51,1	35,0	13,9	7,6
Industri- och byggnadsverksamhet	29,0	35,0	42,0	40,4
Handel	13,5	23,7	31,5	31,9
Offentliga tjänster	6,4	6,3	12,6	20,1
Totalt	100,0	100,0	100,0	100,0

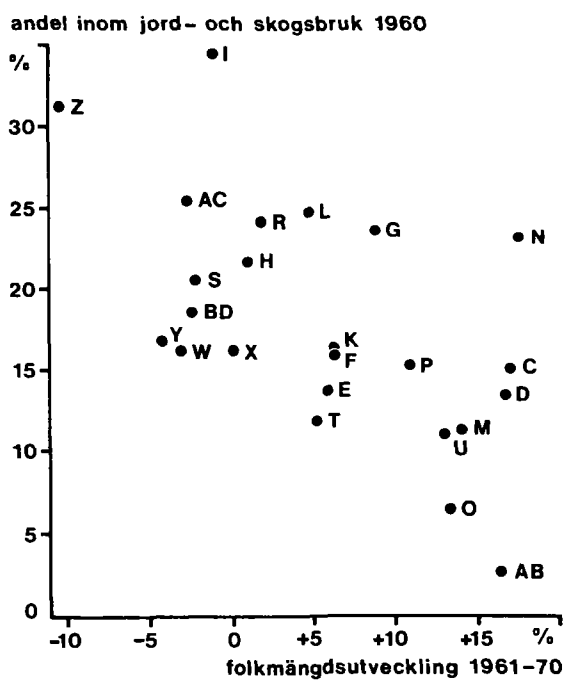
Uppgifterna för åren 1900 och 1930 som har anpassats till de folkräkningsdefinitioner som nu används är något osäkra. I industri har byggnadsverksamhet inräknats. År 1970 hade denna näringsgren ca 10 % av den totala sysselsättningen.

framstår jord- och skogsbrukets radikalt ändrade betydelse än tydligare. År 1900 svarade jord- och skogsbruket för ca 65 % av de sysselsatta inom primära näringar. År 1930 hade denna andel minskat till 50 % för att år 1970 uppgå till endast något mer än 15 %.

Ännu under 1960-talet spelade den sedan hundra år pågående övergången från agrarsamhälle till industrisamhälle en huvudroll som drivkraft i den regionala befolkningsutvecklingen. Det nära sambandet mellan folkmängdsutvecklingen i länen och andelen sysselsatta inom jord- och skogsbruk belyses i figur 3:3.

Några undantag från detta samband finns. Hallands län har i förhållande till den höga andelen sysselsatta inom jord- och skogsbruk vid periodens början haft en utpräglat positiv folkmängdsutveckling under perioden 1961–1970. Liknande är förhållandet för de två storstadsnära länen Uppsala och Södermanland. Västernorrlands och Kopparbergs län slutligen har haft en negativ folkmängdsutveckling trots en relativt måttlig andel sysselsatta inom jord- och skogsbruk.

Figur 3:3 Sambandet mellan andelen sysselsatta inom jord- och skogsbruk år 1960 och folkmängdsutvecklingen under perioden 1961–1970.

År 1970 utgjorde de som var sysselsatta inom jord- och skogsbruk endast ca 8 % av alla sysselsatta. Detta innebär en minskning med nära hälften sedan år 1960. Även om det blir samma takt i den agrara rationaliseringen under de närmaste tio åren, kommer denna utveckling att spela en förhållandevis mindre roll under 1970-talet. För folkmängdsmässigt mindre men till ytan stora områden kommer emellertid av allt att

döma minskningen inom jord- och skogsbruk att spela en avgörande roll även under 1970-talet. Av Sveriges 272 kommunblock hade 114 ännu år 1965 mer än 20 % av sin totala sysselsättning inom jord- och skogsbruk. Eftersom det i huvudsak är kommunblock med ganska liten folkmängd som präglas av de areella näringarna bodde år 1965 mindre än 20 % av Sveriges befolkning i denna typ av kommunblock. Av tabell 3:2 framgår att dessa kommunblock dominerar inom inre stödområdet och utgör ett betydande inslag inom resten av det allmänna stödområdet. Det förtjänar dock uppmärksammas att mer än hälften av det totala antalet invånare i jord- och skogsbruksbetonade block bor i kommunblock utanför stödområdet.

Tabell 3:2 De jord- och skogsbruksprägade kommunblocken år 1965

Område	Antal kommunblock		Antal invånare		
	Totalt	därav med mer än 20 % inom jord- och skogsbruk	Totalt	därav i block med mer än 20 % inom jord- och skogsbruk	
	Antal	Antal	Antal 1 000-tal	Antal	Andel %
Inre stödområdet	31	25	450	300	66,6
Allm. stödområdet (exkl. det inre)	46	24	1 050	325	30,8
Övriga landet (exkl. storstadsområdena)	160	62	4 050	900	22,1
Storstadsområdena	35	3	2 200	15	0,7
Hela riket	272	114	7 750	1 540	19,8

Mycket talar för att 1970-talet kommer att vara den sista period under vilken den hundraåriga omvandlingen från agrart till industriellt samhälle kommer att spela någon nämndvärd roll för den regionala utvecklingen. Enligt den s. k. prognos 0 i länsplanering 1967 skulle antalet sysselsatta inom dessa näringar komma att minska från ca 350 000 år 1965 till ca 130 000 år 1980. Om jord- och skogsbruksberoende kommunblock definieras på samma sätt som nyss angavs för år 1965 – mer än 20 % sysselsatta inom dessa näringar – skulle antalet sådana block minska från 114 år 1970 till endast 18 år 1980. Vad beträffar antalet invånare i denna typ av kommunblock skulle en ännu snabbare förändring kunna ske, från 20 % till något mer än 1 % av totalfolkmängden. Av de totalt 100 000 invånarna i de 18 blocken kan hälften beräknas bo i block inom stödområdet.

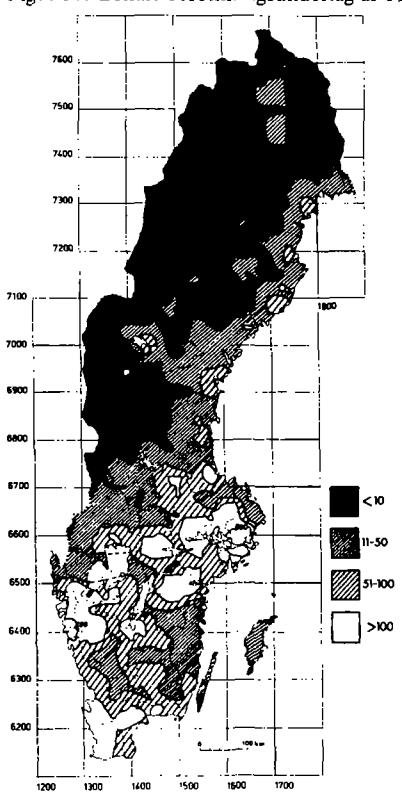
Utvecklingen inom jord- och skogsbruk tas upp mera i detalj i avsnitt 3.3.1.

3.1.3 Glesbygds- och tätortsutveckling

De förändringar inom näringslivet som har kortfattat beskrivits i det föregående har bl. a. lett till en omfattande omflyttning från glesbygd till tätorter och mellan regioner av olika storlek. Tillsammans med denna omflyttning – delvis som orsak till denna men delvis också som en följd därav – påverkar näringslivets omvandling människornas liv även på andra sätt. I detta och närmast följande avsnitt kommer emellertid endast omflyttningens omfattning och riktning att uppmärksammas. De socioekonomiskt mera betydelsefulla faktorerna kommer att uppmärksammas i avsnitten 3.2 och 3.4.

I detta avsnitt används folk- och bostadsräkningarnas definition på glesbygd och tätorter, dvs. orter med mer än 200 invånare räknas som tätorter, allt övrigt som glesbygd. Inom den glesbygd som på detta sätt avgränsas finns stora variationer i tillgång på t. ex. arbete och service. Vissa mindre tätorter har vidare flera drag gemensamma med delar av glesbygden. Glesbygdsutredningen avgränsar i sitt betänkande (SOU 1972:56) Glesbygder och glesbygdspolitik områden med speciellt svåra avståndsrelationer och små lokala befolkningsunderlag. De bakomliggande principerna för dessa avgränsningar redovisas bl. a. i avsnitten 3.4 och 12.

Figur 3:4 Lokalt befolkningsunderlag år 1970

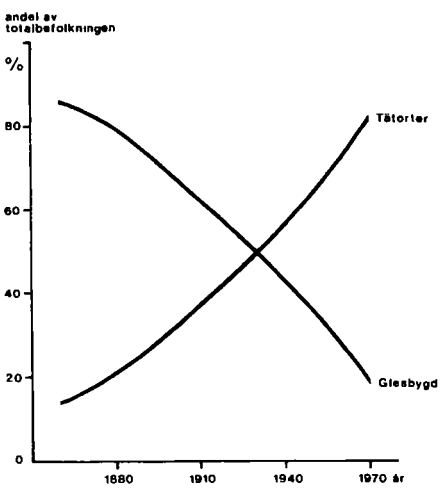
Av kartan i figur 3:4 framgår lokaliseringen av de områden som har mycket små lokala befolkningsunderlag. Områden med mindre än 10 000 invånare inom 30 km:s radie täcker i stort sett hela Norrlands inland, de nordliga delarna av Kopparbergs och Värmlands län samt vissa delar av Öland och Gotland. Områden med ett befolkningsunderlag på mellan 10 000 och 50 000 personer täcker med undantag för vissa punkter utefter norrlandskusten resten av Norrland och stora delar av Kopparbergs och Värmlands län. Dessutom visar sig stora delar av smålandslänen ha detta lokala befolkningsunderlag.

Kartan är utförd inom ERU (Expertgruppen för regional utredningsverksamhet) och anger det antal individer som kan nås inom 30 km:s avstånd från mätpunkter utplacerade med 10 km:s avstånd.

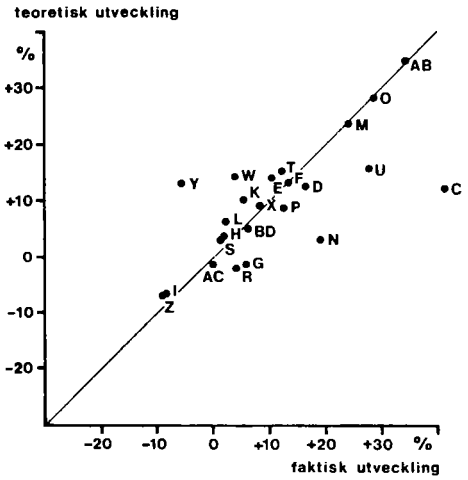
Den regionala omflyttningen har medfört tendenser till koncentration inom alla typer av regioner. Tendensen har varit, att de regioner som i ett visst utvecklingsstadium har haft det största inslaget av tätorter har ökat mest medan redan glest bebodda regioner har fått sin andel av landets befolkning minskad. Andelen boende på glesbygd har oavbrutet minskat. Från år 1860 till år 1970 har proportionen mellan glesbygds- och tätortsandel i stort sett helt förbytts. Vid periodens början bodde ca 15 % av Sveriges befolkning i tätorter medan år 1970 glesbygdsandelen börjar närma sig denna nivå (figur 3:5).

Under de senaste 20 åren har tätorterna vuxit och glesbygden minskat med ungefär samma hastighet i hela landet. Genom att fördelningen på glesbygd och tätorter har varit olika har ändå den totala befolkningsutvecklingen varierat kraftigt. I figur 3:6 demonstreras detta förhållande för de skilda länen. Den genomsnittliga tätorts- och glesbygdsutvecklingen har applicerats på länens folkmängd år 1950, uppdelad på tätorter och glesbygd. Den "efterhandsprognos" som på detta sätt kan konstrueras visar sig för de flesta län överensstämma mycket väl med den faktiska utvecklingen. De storstadsnära länen Uppsala, Västmanland och Halland, uppvisar dock en överproportionell tillväxt.

Figur 3:5 Folkmängden i Sverige åren 1860–1970 fördelad på tätorter och glesbygd.
Källa: SOU 1970:14 samt 1970 års folkräkningsmaterial.

Figur 3:6 Länens folkmängdsutveckling perioden 1951–1970. Faktisk och teoretisk utveckling.

På länens tätorts- resp. glesbygdsfolkmängd år 1950 har applicerats den riksgenomsnittliga utvecklingen under perioden 1951–1970 för resp. bebyggelsetyp. Den resulterande folkmängden år 1970 utgör den *teoretiska folkmängden.*

Även mellan tätorter av olika storlek har utvecklingen – i varje fall under 1960-talet – varit relativt utjämnad. Undantas tätorter med mindre än 500 och med mer än 100 000 invånare ligger tillväxten för alla storleksgrupper på mellan 10 och 14 % per 5-årsperiod. Av tabell 3:3 framgår att utvecklingen har varit i stort sett likartad under 1960-talets

båda femårsperioder. Det finns en tendens till accelererad utveckling i tätorter med mindre än 5 000 invånare, medan det i orter större än 10 000 invånare har skett en viss dämpning under senare hälften av 1960-talet.

Tabell 3:3 Folkmängdsutvecklingen under perioderna 1961–1965 och 1966–1970 i storleksgrupperade tätorter. Identiska tätorter.

Tätortsstorlek	Folkmängdsutveckling	
	1961-65 %	1966–70 %
200– 499	– 0,4	+ 1,1
500– 999	+ 6,6	+ 9,6
1 000– 1 999	+ 11,7	+ 13,4
2 000– 4 999	+ 11,6	+ 12,9
5 000– 9 999	+ 12,6	+ 12,5
10 000–19 999	+ 13,5	+ 8,4
20 000–49 999	+ 12,5	+ 10,3
50 000–99 999	+ 9,4	+ 10,4
100 000–	+ 8,9	+ 7,6
Totalt	+ 10,2	+ 9,4

Mindre tätorter i omedelbar närhet av större har ansetts ingå i den större tätorten. För båda perioderna har identiska tätorter följts upp, vilket innebär att folkmängden i de tätorter som under en period går från en storleksgrupp till en annan, har tillgodräknats den storleksgrupp som tätorten låg i vid periodens början. För perioden 1961–1965 har sammanställningar inom arbetsmarknadsstyrelsen utnyttjats, och för perioden 1966–1970 sammanställningar inom inrikesdepartementet.

Den relativt sett dämpade utvecklingen i storleksgruppen över 100 000 invånare innebär inte att dessa tätorters roll i folkmängdsutvecklingen är obetydlig. Uppemot en tredjedel av den totala tätortstillväxten är lokaliserad till denna typ av orter. De stora orternas dominans visas av att det stora antalet orter med mindre än 5 000 invånare, trots den delvis mycket positiva befolkningsutvecklingen får mindre än en femtedel av tillväxten i tätortsfolkmängden.

De problem som är förknippade med bl. a. glesbygdsbefolkningens tillbakagång har rönt ökad uppmärksamhet under 1960-talet. Om man ser till utvecklingen under de sista 20 åren visar det sig att glesbygdsbefolkningen minskat kraftigare under 1960-talet än under 1950-talet. Av tabell 3:4 framgår emellertid att takten i tätortstillväxten inte uppvisar någon motsvarande förändring. En viss uppgång skedde mellan 1950-talet och början av 1960-talet, medan det under de sista fem åren skett en viss dämpning i tillväxttakten.

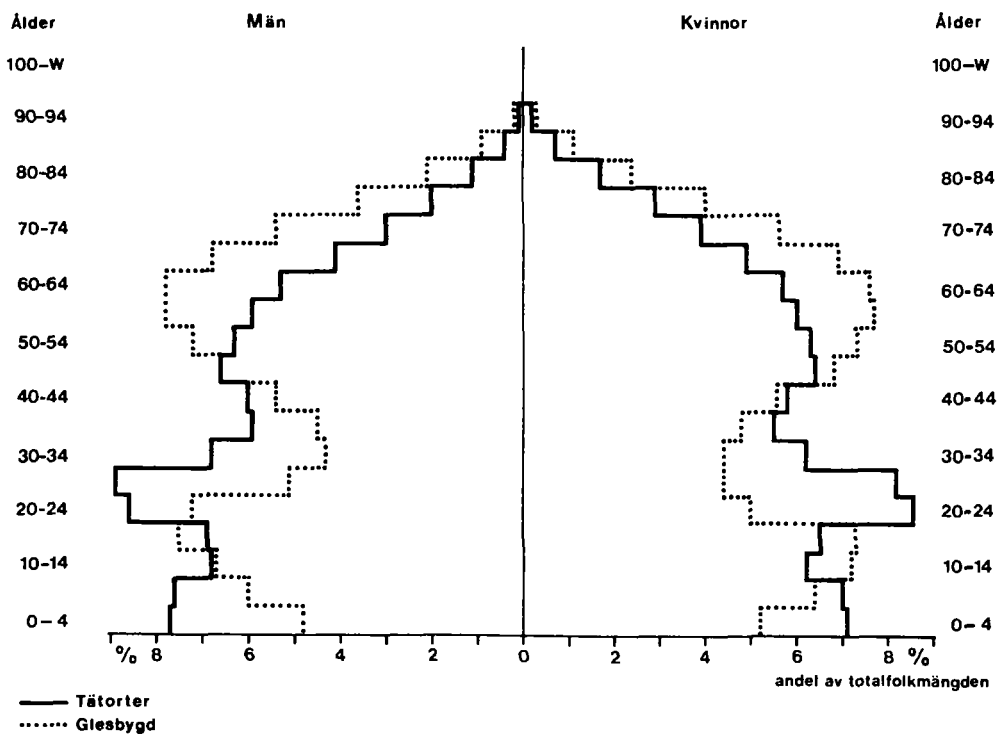
Den under lång tid pågående flyttningen från glesbygd till tätorter har huvudsakligen varit koncentrerad till de yngre åldrarna. Detta har medfört en så ogynnsam åldersfördelning i de flesta glesbygdsområden att dessa nu inte längre har någon naturlig folkökning. På många håll är födelsetalen betydligt lägre än dödstalen. För perioden 1966–1970 kan dödsöverskottet för glesbygd beräknas till ca 50 000. Befolkningspyramiderna i figur 3:7 illustrerar de kraftiga skevheterna i glesbygdens ålders-

Tabell 3:4 Glesbygds- och tätortsfolkmängdens utveckling under perioden 1951–1970

	Per femårsperiod		
	1951–60 %	1961–65 %	1966–70 %
Tätortsfolkmängd	+ 8,3	+ 10,2	+ 9,4
Glesbygdsfolkmängd	– 7,5	– 14,1	– 14,4
Totalt	+ 3,0	+ 3,6	+ 4,0

fördelning. Glesbygden har i åldrarna 0–9 och 20–39 en kraftig underrepresentation som i åldersgrupperna över 50 förbyts i en motsvarande överrepresentation.

Figur 3:7 Befolkningens åldersfördelning i glesbygd och tätorter år 1970

Figuren visar de olika åldersgruppernas andel av den totala glesbygds- resp. tätortsfolkmängden. Glesbygd markeras med streckade och tätorter med heldragna linjer. Rikets åldersfördelning är inte angiven men ligger på grund av tätorternas stora andel av befolkningen ganska nära tätortsfolkmängdens.

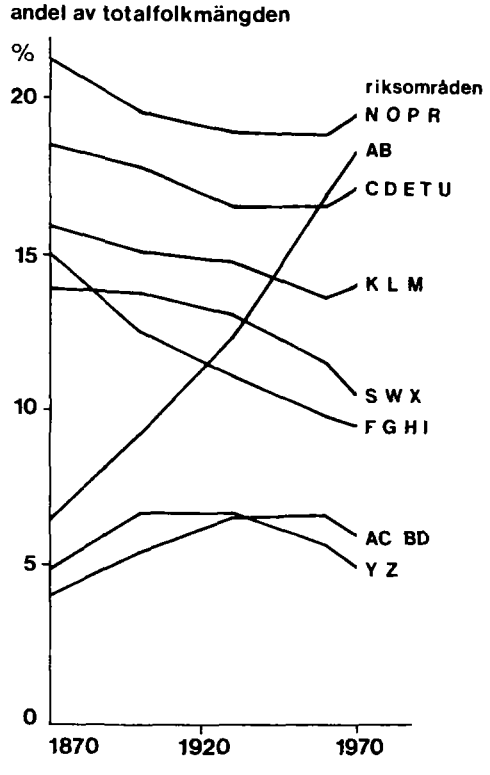
3.1.4 Koncentration på skilda regionala nivåer

Sett i ett långt tidsperspektiv har folkmängdens fördelning mellan riksområden genomgått stora förändringar. Stockholms län har sedan år

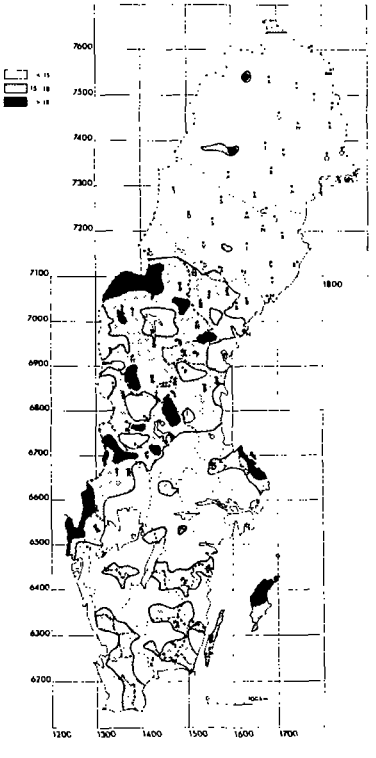
1870 stadigt tagit en allt större del av landets totala befolkning, från ca 7 % år 1870 till nästan 20 % vid 1970-talets början.

Som framgår av figur 3:8 kan övriga riksområden delas in i tre grupper med skilda utvecklingsbilder.[1] Länen i Västsverige, Östra Mellansverige och Sydsverige uppvisar en relativt sett utjämnad utveckling. För dessa riksområden är det klara trendbrottet i positiv riktning under 1960-talet anmärkningsvärt. Norra Mellansverige och Sydöstsverige har under hela den långa perioden genomgående minskat sin andel av landets befolkning. De två norra riksområdena Mellersta Norrland och Övre Norrland visar båda en bild av hastig tillväxt vid periodens början följd av en relativt sent inträdande snabb tillbakagång. För Mellersta Norrland uppnåddes den största andelen av Sveriges befolkning under perioden 1900–1930, medan för Övre Norrland detta inträffade så sent som vid 1960-talets början.

Figur 3:8 Folkmängdens fördelning på riksområden perioden 1870–1970

Figur 3:9 Andel invånare 65 år och äldre år 1970

Den historiska befolkningsutvecklingen ger flera väsentliga hållpunkter för bedömningen av den framtida regionala utvecklingen. En region som under lång tid har haft en negativ befolkningsutveckling får t. ex. en genomsnittligt sett äldre befolkning med små eller negativa födelseöverskott. Dessa regioner möter också andra problem, vilket skall beröras i

[1] Riksområdens omfattning anges i bihang A.

det följande. Sammanfattande uppgifter om befolkningens åldersfördelning i skilda riksområden samt om naturlig folkökning redovisas i tabell 3:5. Norra Mellansverige och Mellersta Norrland har den lägsta andelen i åldersgruppen 20–29 år och den högsta i gruppen 67–w år. Dessa riksområden har ej heller någon nämnvärd naturlig folkökning. Den negativa folkmängdsutvecklingen under 1960-talet i Övre Norrland har ej hunnit slå igenom i åldersfördelningen. Bidragande till den positiva åldersfördelningen har också varit den höga nativiteten. Under senare år har dock nativiteten i Övre Norrland börjat närma sig riksgenomsnittet.

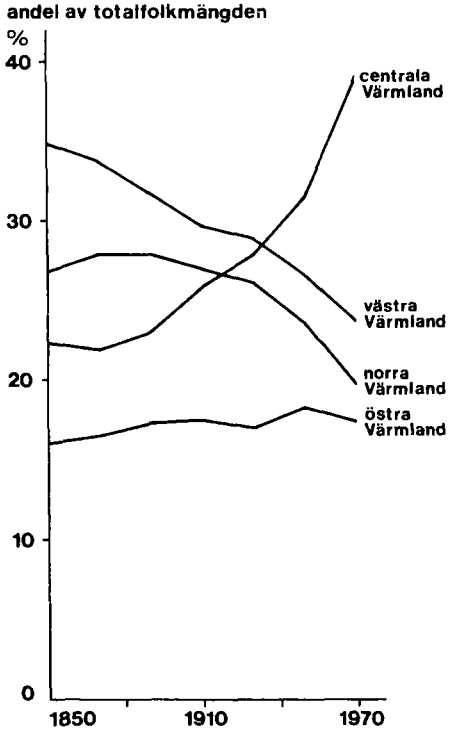
Tabell 3:5 Åldersfördelning och naturlig folkökning inom riksområden

Riksområde	Andel av befolkningen 1970 i åldersgrupperna:		Naturlig folkökning 1970
	20–29 %	67–w %	‰
Stockholm	18,5	9,8	5,1
Östra Mellansverige	16,4	11,6	4,6
Sydöstsverige	14,6	12,8	4,3
Sydsverige	15,8	12,4	3,6
Västsverige	15,9	11,8	4,4
Norra Mellansverige	14,1	13,2	0,1
Mellersta Norrland	13,8	13,4	0,3
Övre Norrland	15,2	9,8	5,1
Hela riket	16,0	11,7	3,7

En mera detaljerad bild av ålderstrukturen i landet erhålls i figur 3:9. På kartan, som hämtats från ERU:s lägesrapport (Ds In 1972:14), anges hur stor andel av befolkningen som är över 65 år och äldre. Med den större detaljrikedom en karta kan erbjuda framgår att andelen i åldrarna 65 år och äldre är hög inom ett sammanhängande område från gränsen mellan Västerbottens och Västernorrlands län ner till gränsen för det allmänna stödområdet. Mindre områden med höga andelar finns också i Stockholms och Uppsala län, i delar av Sydöstsverige och i ett smalt bälte från sydöstra Skåne till gränsen mellan Hallands och Älvsborgs län.

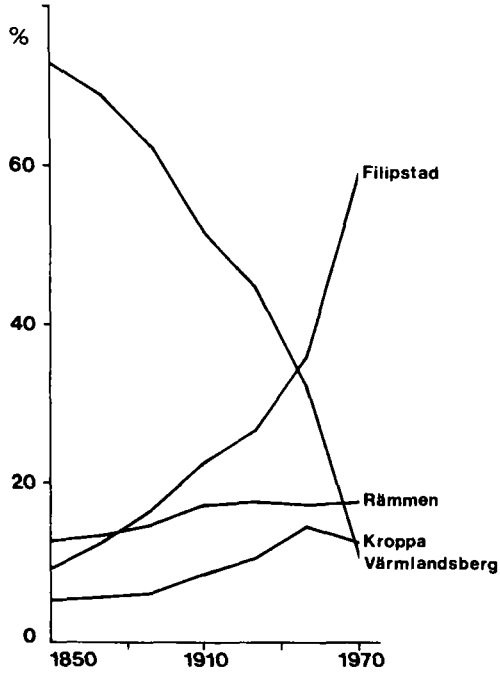
Sett i ett hundraårigt perspektiv har alltså befolkningens omfördelning mellan riksområden varit betydande; områden med de förhållandevis största tätortskärnorna vid periodens början har fått den mest positiva utvecklingen, medan glesbygdsbetonade områden har fått den största minskningen. Även inom riksområden och län kan samma koncentrationsprocess iakttas liksom på nästa regionala nivå, t. ex. inom ett kommunblock med en klart urskiljbar tätortskärna och omgivande glesbygd. Denna process har haft i stort sett samma utseende över hela landet. För att i korthet illustrera dessa förhållanden redovisas några exempel från Värmlands län.

Figur 3:10 Folkmängdsutveckling i Värmlands län perioden 1850–1970

Centrala Värmland omfattar Karlstads, Hammarö, Forshaga, Grums och Kil kommunblock. *Östra Värmland* omfattar Kristinehamns, Storfors och Filipstads kommunblock. *Norra Värmland* omfattar Hagfors, Munkfors, Kyrkhedens, Sysslebäcks, Sunne och Torsby kommunblock. *Västra Värmland* omfattar Arvika, Eda, Årjängs och Säffle kommunblock. Figuren grundar sig på sammanställningar utförda vid länsstyrelsen i Värmlands län.

Figur 3:11 Folkmängdsutveckling i Filipstads kommunblock perioden 1850–1970

Kommunblocket är indelat i fyra kommundelar motsvarande de kommuner som år 1971 tillsammans bildade den nya kommunen.

Omfördelningen mellan länets olika delar har som framgår av figur 3:10 varit omfattande. Centrala Värmlands län med länshuvudorten Karlstad har under de senaste hundra åren i stort sett fördubblat sin andel av länets befolkning. Denna process synes ha haft sin största omfattning under de senaste 20 åren. Denna bild av en betydande koncentration till en eller ett fåtal regioner återkommer i de flesta län. Figur 3:11 ger en motsvarande bild för ett enstaka kommunblock. Huvudorten inom blocket har ökat sin betydelse från att ha varit en av de mindre kommundelarna till att bli den helt dominerande.

Den koncentration av befolkningen som har skett inom olika typer av regioner och som har beskrivits i det föregående har till en del sin grund i det nära sambandet mellan orters regionala funktioner och deras befolk-

ningsutveckling. Orter med mer än lokal betydelse har i genomsnitt haft en positiv utveckling medan orter med lokal betydelse och med ett ofta betydande glesbygdsinslag, inte har kunnat nå en motsvarande utveckling. De ortsklassificeringar som närmare beskrivs i avsnitt 9.3 återspeglar dessa förhållanden. I tabell 3:6 redovisas folkmängdsutvecklingen åren 1966–1970 i olika ortstyper enligt länsstyrelsernas modifierade förslag. (Jämför bihang A och 9.3.2). För samma indelning ges i tabellen också den enligt länsplanering 1967 prognoserade utvecklingen perioden 1966–1980. Det föreligger som framgår av tabellen ett nära samband mellan en orts placering i en viss ortsklass och den faktiska och prognoserade befolkningsutvecklingen.

I tabell 3:3 i det föregående, visades att folkmängden i tätorter av olika storlek med få undantag utvecklats på ett tämligen likartat sätt under 1960-talet. Den skillnad i utvecklingen mellan ortsklasser som påvisas i tabell 3:6 hänger därför till stor del samman med att glesbygdsandelen är liten i storstäder och primära centra och relativt stor i de flesta regionala centra och kommuncentra.

Tabell 3:6 Befolkningsutveckling perioden 1966–1970 och den prognoserade utvecklingen perioden 1966–1980 i ortsklasser enligt länsstyrelsernas modifierade förslag

Ortsklass	Antal invånare 1965 1 000-tal	Befolkningsutveckling per 5-årsperiod 1966–70 %	1966–80 %
Storstäder	2 200	+ 8,7	+ 9,6
Primära centra	2 200	+ 6,9	+ 6,7
Regionala centra	2 000	+ 0,9	+ 1,8
Kommuncentra	1 500	– 1,2	– 4,8
Totalt	7 700	+ 4,2	+ 4,8

Vissa modifieringar i länsstyrelsernas förslag har gjorts. (Jämför avsnitt 9.3 och inledningen till avsnitt 3.)

Det måste starkt understrykas att utvecklingen i de skilda kommunblocken inom de olika ortsklasserna inte är enhetlig. I bihang A diskuteras befolkningsutvecklingen i ortsklasser mera i detalj. Där framgår bl. a. att spridningen inom ortsklasserna är betydande.

3.1.5 Flyttningens omfattning, inriktning och struktur

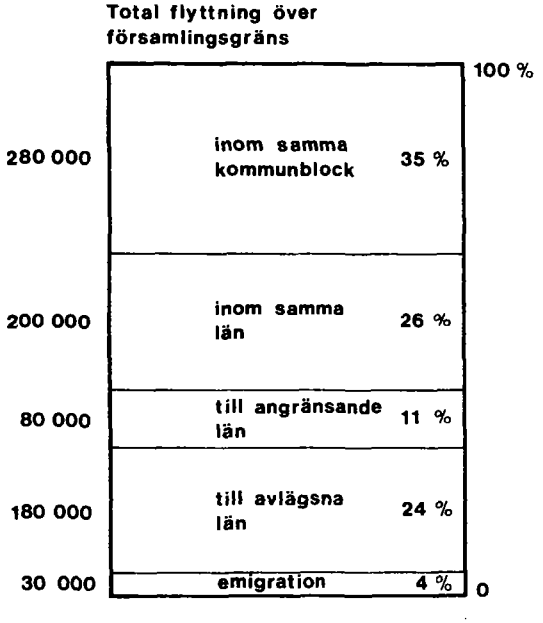
Den utrikes omflyttningen har under 1960-talet fått en successivt allt större omfattning. När flyttningarna analyseras närmare behandlas därför den utrikes flyttningen i särskild ordning. Först tas den inrikes flyttningen upp till diskussion.

Inrikes flyttning

Den andel av befolkningen som under ett år flyttar över församlingsgräns har hållit sig relativt konstant under en lång följd av år. På 1930-talet flyttade ca 525 000 personer per år över församlingsgräns. År 1970 var motsvarande siffra 740 000 personer, vilket på den då större befolkningen i stort sett ger samma andel.[1]

Den övervägande delen av flyttningen i Sverige är kortdistant. Endast ca 65 % av flyttningarna över församlingsgräns innebär en utflyttning från kommunblocket, och av dessa flyttningar går i sin tur något mer än hälften ut ur det egna länet. Dessa steg i flyttningen återges i figur 3:12 för år 1970. Underlaget för figuren utgörs av sammanställningar inom inrikesdepartementet. Här redovisas också flyttningen till angränsande län och en rest av flyttningar av verkligt långdistant karaktär samt emigration.

Figur 3:12 *De flyttandes fördelning på kort- och långdistant flyttning år 1970*

Det bör observeras att en del av flyttningarna över länsgräns går över kortare avstånd än flyttningar mellan kommunblock inom samma län. I extremfallen kan t. o. m. inomlänsflyttningarna bli längre än flyttningar till andra län; en flyttning från Kiruna till Piteå är således längre än en flyttning från t. ex. Karlskrona till Malmö.

För en bedömning av de inrikes flyttningarnas betydelse för individen är de flyttandes åldersfördelning av avgörande betydelse. I den totala inrikes omflyttningen spelar åldersgrupperna under 30 år en dominerande roll. Av flyttarna över församlingsgräns utgjorde år 1970 gruppen 20–29

[1] År 1971 omfattade denna flyttning 660 000 personer.

år ca 40 %. De yngre åldersgruppernas andel av flyttningen synes vidare öka med ökande flyttningsdistans. Den bearbetning av flyttningsstatistiken som återges i tabell 3:7 ger på ett indirekt sätt en bild av detta förhållande. Åldersgruppen 20–29 år utgör vid flyttning inom län 38,8 % mot ca 40,3 % vid de i genomsnitt något längre flyttningarna över länsgräns.

Tabell 3:7 Flyttarnas åldersfördelning år 1970 vid flyttning inom län, över länsgräns samt totalt

Ålder	Flyttning inom län %	Flyttning över länsgräns %	Total inrikes flyttning %
0–19	28,1	30,5	28,8
19–29	38,8	40,3	39,2
30–49	20,8	21,1	20,8
50–64	7,6	5,6	7,0
65–w	4,7	2,5	4,2
Totalt	100,0	100,0	100,0

Som visades i figur 3:12 flyttade år 1970 ca 260 000 personer över länsgräns. Av dessa utgjorde personer i åldersgruppen 20–29 år mer än 100 000 mot ca 50 000 personer i åldersgruppen 30–49 år. I åldrarna över 50 år har den långdistanta flyttningen minskat till knappt 25 000 personer per år.

Vad som nu har diskuterats är *bruttoflyttningens* omfattning. *Nettoeffekten* av flyttningarna är normalt sett mycket mindre. Den summerade nettoflyttningen mellan länen uppgick år 1970 till endast 14 000 personer mot en total flyttning mellan länen på 250 000. Den del av flyttningen som kan sägas ha att göra med en totalt sett bristande sysselsättningsmässig balans inom skilda län är således relativt liten. Flyttningar i samband med yrkesval, karriärflyttningar och konjunkturellt betingade flyttningar synes spela en större roll. Även på kommunblocksnivå visar sig den summerade nettoflyttningen vara obetydlig i jämförelse med den totala rörelsen över kommunblocksgränserna. Nettoeffekten i form av befolkningsomfördelningar av flyttningar uppgår till 40 000 mot en total flyttning över kommunblocksgränser på 460 000 personer.

I det föregående har endast flyttningar över administrativa gränser redovisats. I det följande görs ett försök att belysa även *omflyttningen* mellan glesbygd och tätorter. Denna måste vara av stor omfattning på grund av den redan redovisade omfattande befolkningsförskjutningen från glesbygd till tätorter. Det är av speciellt intresse att få kartlagt i vad mån den snabba tillbakagången i glesbygderna leder till en avvikande flyttningsbild med höga flyttningstal också i högre åldrar. Enligt tabell 3:8 pekar de beräkningar som gjorts på en koncentration av flyttningen till lägre åldrar. I åldersgruppen 15–29 år är andelen flyttande mer än dubbelt så hög som för hela glesbygdsbefolkningen.

Tabell 3:8 Flyttning från glesbygd i olika åldrar perioderna 1961–1965 och 1966–1970

Ålder vid periodens början	Förändring genom flyttning i % av folkmängden vid periodens början 1961–1965	1966–1970
0–14	– 12,4	– 9,4
15–29	– 29,3	– 29,3
30–49	– 9,2	– 7,0
50–64	– 7,2	– 6,4
65–w	– 7,3	– 5,6
Totalt	– 12,8	– 11,2

Tabellen grundar sig på sammanställningar utförda inom inrikesdepartementet. Därvid har tekniskt förfarits så att folkmängden i glesbygd vid en periods början framskrivs med dödlighetsantaganden i 5-årsgrupper, varefter en jämförelse görs med den faktiska folkmängden vid periodens slut. Två felkällor bör beaktas: dels behöver den riksgenomsnittliga dödligheten ej helt gälla för glesbygden, dels inkluderas och ev. även exkluderas vid tätortsavgränsningarna områden som tidigare har betraktats som glesbygd resp. tätort, utan att detta kan betraktas som en egentlig befolkningsändring inom resp. bebyggelsetyp.

Trots den stora utflyttningen i de yngre åldersgrupperna är det snarast den omfattande utflyttningen av äldre som är mest iögonfallande. Så mycket som 6,4 % av dem som år 1965 var 50–64 år kan bedömas ha flyttat från glesbygden under femårsperioden 1966–1970. Även i åldrarna över 65 år sker som synes en stor flyttning från glesbygdsområdena. Eftersom den registrerade flyttningen över administrativa gränser visar upp en helt annan åldersfördelning finns det skäl anta att denna flyttning i huvudsak är av kortdistant karaktär (jfr tabell 3:7). Detta förhållande kan också belysas med uppgifter från några enstaka kommunblock. Av tabell 3:9 kan utläsas att det i Årjängs och Torsby kommunblock finns en ganska god överensstämmelse mellan utflyttningens och inflyttningens omfattning i åldersgrupperna 50–64 år och 65 år och äldre. I lägre åldrar söker sig förhållandevis fler av flyttarna i de som exempel valda kommunblocken utanför det egna blocket vid flyttning från glesbygden. Sammanfattningsvis synes en inte obetydlig del av flyttningen från glesbygd bestå av äldre personer som söker sig till närbelägna tätorter, ofta till bättre bostäder och närmare till service.

Tabell 3:9 Flyttning från glesbygd och till tätorter i Årjängs och Torsby kommunblock i Värmlands län perioden 1966–1970

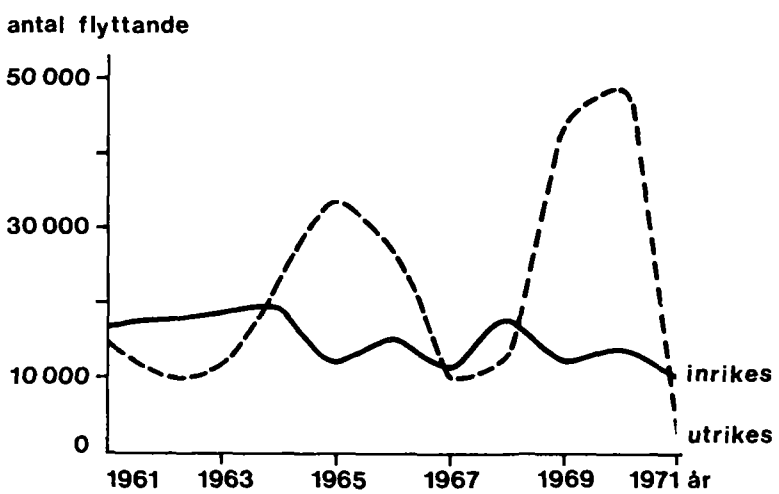
Ålder vid periodens början	Årjängs kommunblock Flyttning från/till Glesbygd	Tätorter	Torsby kommun Flyttning från/till Glesbygd	Tätorter
0–14	– 135	+ 108	– 202	+ 74
15–29	– 375	+ 98	– 489	+ 77
30–49	– 159	+ 92	– 195	+ 79
50–64	– 38	+ 40	– 139	+ 91
65–w	– 79	+ 67	– 84	+ 79
Totalt	– 786	+ 405	–1 109	+ 400

För den typ av kommunblock som här valts som exempel – dvs. med små servicebetonade centralorter i en befolkningsmässigt dominerande glesbygd – synes den tillväxt man kan inregistrera i centralorterna till en stor del bestå av inflyttning av personer i åldrarna över 50 år från den omkringliggande glesbygden. Det finns anledning anta att den befolkningstillväxt i mindre tätorter som redovisades i tabell 3:3 till en del är av denna karaktär.

Utrikes flyttning

Den långdistanta *inrikes* omflyttningen under 1960-talet har i allmänhet varit endast en del av den totala långdistanta flyttningen. Nettoimmigrationen till Sverige har under denna tid uppgått till något mer än 20 000 personer per år och är därmed större än den summerade nettoflyttningen mellan län, vilken under 1960-talet har uppgått till i genomsnitt ca 15 000 personer per år. Under år med stor immigration till Sverige överskrider det utrikes nettoflödet kraftigt den summerade nettoflyttningen mellan län. Så uppgick t. ex. nettoimmigrationen år 1970 till 48 000 personer medan nettoresultat av den inrikes flyttningen mellan län uppgick till endast 14 000. Av figur 3:13 framgår även immigrationens starka konjunkturberoende.

Figur 3:13 Den summerade nettoflyttningen mellan län och nettoimmigrationen åren 1961–1971

Den omfattande immigrationen har fått en avsevärd betydelse för tätortstillväxten under 1960-talet. Som framgår av tabell 3:10 synes födelseöverskottet under hela 1960-talet ha svarat för ca 40 % av tillväxten i tätorterna. Flyttningen från glesbygd svarade för i stort sett lika mycket perioden 1961–1965, men något mindre perioden 1966–1970. Immigrationens betydelse har däremot ökat. Den beräknas

perioden 1961–1965 ha utgjort mindre än 20 % av tillväxten mot 25 % under perioden 1966–1970.

Tabell 3:10 Tätortstillväxtens beståndsdelar perioden 1961–1970. Räkneexempel.

	1961–1965	1966–1970
Total tätortstillväxt	560 000	560 000
Födelseöverskott	230 000	220 000
Inflyttning		
därav från glesbygd	240 000	200 000
därav från utlandet	90 000	140 000

Tabellen utgår ifrån sammanställningar utförda inom inrikesdepartementet. Beräkningarna bygger på ett antagande om att all inflyttning från utlandet går till tätorter, vilket endast är approximativt riktigt.

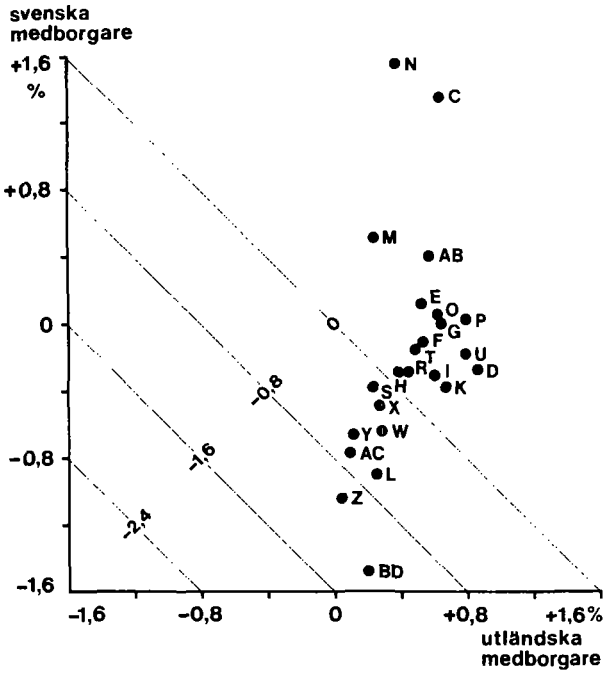
Eftersom Sveriges födelseöverskott enligt tillgängliga prognoser sannolikt kommer att minska och inflyttningen från glesbygd, bl.a.till följd av befolkningens åldersfördelning, troligen kommer att gå ner, synes en omfattande immigration utgöra en förutsättning för en fortsatt tätortstillväxt på 1960-talets nivå.

Immigrationen fördelar sig ojämnt över landet. I vissa län och i vissa kommunblock spelar den en dominerande roll för utvecklingen medan i andra områden den utrikes omflyttningen är mycket obetydlig. För att få en rättvisande bild av immigrationens regionala betydelse kan det emellertid vara lämpligt att istället för att diskutera den utrikes nettoflyttningen, visa omflyttningen av svenska och utländska medborgare. Orsaken härtill är den avsevärda regionala rörlighet immigranten uppvisar omedelbart efter inflyttningen. En stor del av den registrerade inrikes omflyttningen består sålunda av omflyttning av relativt nyinflyttade utländska medborgare. Detta kan illustreras med flyttningsbilden för Olofströms kommun. Olofström hade åren 1968–1970 en inrikes flyttningsförlust på 285 personer per år samtidigt som den utrikes omflyttningen visade en vinst på 570 per år, alltså ett nettotillskott på 285 personer. Den inrikes nettoförlusten visar sig emellertid vid närmare analys bestå av 80 svenska och 205 utländska medborgare. Olofström fungerar alltså som transitort för utländsk arbetskraft. Eftersom det förekommer fler orter med samma funktion förefaller det riktigast att diskutera omflyttning av utländska och svenska medborgare oberoende av varifrån flyttningen i första rummet kommer.

Under åren 1968–1970 uppgick den genomsnittliga nettoimmigrationen till 35 000 personer per år, alltså över genomsnittet för 1960-talet. Med reservation för immigrationens ovanligt stora omfattning under perioden ger figur 3:14 en god bild av vilka län som mottar den största delen av den utländska omflyttningen. Av figuren framgår att vissa län med ett stort positivt totalt flyttningsnetto, t.ex.Stockholms, Göteborgs och Bohus samt Malmöhus län, har i stort sett balans mellan inflyttning av svenska och utländska medborgare. I vissa andra län, t.ex.Söderman-

lands, Älvsborgs och Västmanlands län, är det utländska flyttningsnettot dominerande. För de flesta Norrlandslänen slutligen kombineras en stor utflyttning av svenska medborgare med en blygsam nettoinflyttning av utländska medborgare.

Figur 3:14 Flyttning av svenska och utländska medborgare länsvis åren 1968–1970

För individuella kommuner finns flyttningsbilden kartlagd i bihang A. I tabell 3:11 lämnas en sammanfattning härav i vilken kommunblocken har grupperats enligt länsstyrelsernas modifierade förslag till ortsklassificering (jfr avsnitt 9.3 och inledningen till avsnitt 3). Endast storstäder och primära centra hade under den aktuella perioden en positiv nettoflyttning av svenska medborgare. För regionala centra är det endast tack vare inflyttningen av utländska medborgare som man kan uppvisa en totalt

Tabell 3:11 Nettoflyttning av utländska och svenska medborgare i genomsnitt per år perioden 1968–1970 i ortsklasser enligt länsstyrelsernas modifierade förslag.

Ortsklass	Nettoinflyttning i ‰ av folkmängden:		
	Svenska medborgare ‰	Utländska medborgare ‰	Totalt ‰
Storstäder	+ 3,6	+ 6,1	+ 9,7
Primära centra	+ 2,8	+ 4,5	+ 7,3
Regionala centra	– 2,8	+ 4,4	+ 1,6
Kommuncentra	– 8,1	+ 2,9	– 5,2

sett positiv flyttningsbild. Kommuncentra slutligen har – trots en totalt sett negativ flyttningsbild – ganska stor inflyttning av utländska medborgare.

Flyttningens omfattning och sammansättning varierar naturligtvis mellan kommunblock inom en och samma ortsklass. Det är dock möjligt att utskilja vissa genomgående tendenser i det material som presenteras i bihang A. Den utländska omflyttningen betyder sålunda relativt sett mindre i större orter än i mindre. I orter av samma storlek och med samma totala befolkningsutveckling betyder den mindre i orter med en relativt väl differentierad arbetsmarknad än i orter med ensidig arbetsmarknad. Rent allmänt synes det förhålla sig så att lokala arbetsmarknader med liten differentiering inte kan expandera snabbt utan att stöta på svårigheter att rekrytera svenska medborgare. Orter i norrlandslänen med stort omland av glesbygd avviker något från detta mönster på grund av de stora rekryteringsmöjligheterna inom detta omland.

En stor del av den utländska nettoflyttningen har under 1960-talet kommit från Finland. Denna invandring faller under de bestämmelser som gäller för den fria nordiska arbetsmarknaden och är därigenom ej reglerad.

3.2 Möjligheter till arbete – regionala variationer

Viktiga faktorer i en väl fungerande arbetsmarknad är bl. a. lönenivå, stabilitet och valmöjligheter. De lokala arbetsmarknaderna visar i dessa avseenden stora regionala olikheter. Detta avsnitt kommer i sin helhet att ägnas en redovisning av dessa variationer. En mera utförlig analys av orsakerna till de regionala olikheterna i arbetsmarknadens sätt att fungera lämnas i avsnitt 3.3.

3.2.1 Variationer i inkomstläget

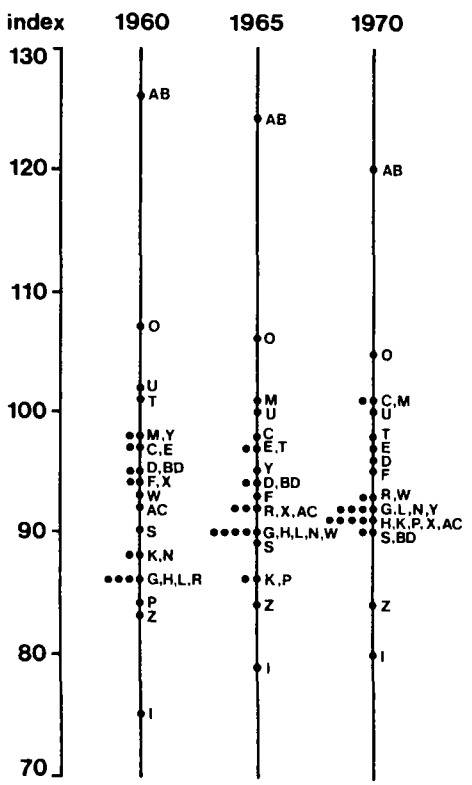
I den redovisning av inkomstolikheter som lämnas i det följande bör uppmärksammas att de i inkomststatistiken registrerade inkomsterna endast utgör en del av individens totala inkomster. Olika typer av inkomstöverföringar som t. ex. folkpensioner, barnbidrag och sjukpenningar ligger helt eller delvis utanför. Eftersom flera av dessa förmåner utgår med lika belopp per individ verkar de närmast utjämnande på de regionala inkomstolikheterna.

Låginkomstutredningen, ERU och andra offentliga utredningar har i olika betänkanden diskuterat hur den registrerade inkomstnivån samt de löneuppgifter som kan hämtas ur industristatistiken skiljer sig åt mellan olika regioner, varvid de uppfattas som indikatorer på den materiella levnadsstandarden och som en av många möjliga mätare på arbetsmarknadens funktionsduglighet. Det bör då uppmärksammas att inkomststatistiken ej omfattar enbart inkomst av tjänst. Eftersom andra typer av

inkomster är relativt små bör dock statistiken kunna användas som en ungefärlig mätare på arbetsmarknadens välfärdsskapande förmåga. Till denna reservation brukar läggas att den genomsnittliga inkomst- resp. lönenivån kan dölja olikheter i fördelningen inom regionerna som kan leda till skiljaktiga välfärdseffekter. Härtill kommer att kostnadsläget varierar regionalt. Äldre kartläggningar härav finns men är relativt inaktuella och har ofullständig täckning. Någon korrigering görs inte i det följande för variationerna i kostnadsläget. I stort sett torde dock olikheter mellan genomsnittliga inkomstnivåer avspegla olikheter mellan regioner vad beträffar den privatekonomiska standarden.

I figur 3:15 visas hur inkomsten per inkomsttagare har utvecklats under perioden 1960–1970. Perioden har präglats av en tendens till minskade avvikelser i förhållande till riksgenomsnittet. Stockholms län låg år 1960 ca 25 % över riksgenomsnittet mot ca 20 % år 1970. Länet behåller emellertid under hela perioden sitt mycket positiva läge. År 1970 hade länet i det närmaste 50 % högre inkomstnivå än Gotlands län, vilket hade den lägsta inkomsten per capita. Av figuren framgår vidare att endast storstadsregionerna år 1970 ligger över riksgenomsnittet.

Figur 3:15 Inkomst per inkomsttagare åren 1960, 1965 och 1970.
Index: Riket = 100.

Vid tolkningen av utvecklingen åren 1960–1970 bör den minskande jordbruksandelens betydelse uppmärksammas. Den förhållandevis låga

beskattade inkomsten inom jordbruket betydde proportionsvis mer vid periodens början än mot slutet. De län där jordbrukssysselsättningen spelar en stor roll har år 1970 den lägsta inkomsten per capita.

Den beskrivna utvecklingen under 1960-talet anknyter till en utveckling som pågått under lång tid. Professor Å. Andersson redovisar i (SOU 1970:15) Regionalekonomisk utveckling att de regionala inkomstskillnaderna successivt har minskat under hela perioden 1920–1960. Internationella jämförelser som redovisas i utredningen tyder på att Sverige tillsammans med ett antal andra länder med hög levnadsstandard har relativt sett små regionala inkomstskillnader.

Länssiffrorna ger naturligtvis en utjämnad bild av de regionala variationerna i inkomstläget. I bihang A finns uppgifter om inkomstläget i individuella kommunblock. Spridningen mellan kommunblock av olika typ är avsevärd. Från tabell 3:12 kan utläsas bl. a. att inkomstnivån i storstäderna ligger ca 35 % över den i kommuncentra och att stödområdesgränsen för regionala centra och kommuncentra innebär också en inkomstgräns. Det förtjänar dock uppmärksammas att några sådana inkomstolikheter inte finns vad beträffar primära centra.

Tabell 3:12 Inkomst per inkomsttagare år 1970 i ortsklasser enligt länsstyrelsernas modifierade förslag.

Ortsklass	Inom stödområdet	Utanför stödområdet	Hela landet
Stockholm	–	23 200	23 200
Övriga storstäder	–	20 400	20 400
S:a storstäder	–	22 000	22 000
Primära centra	18 900	18 800	18 800
Regionala centra	16 400	18 100	17 500
Kommuncentra	14 800	16 700	16 200
Totalt	16 700	19 500	19 000

Inom de olika ortsgrupperna är spridningen avsevärd mellan de kommunblock som har den högsta resp. lägsta inkomsten. Som framgår av bihang A är detta speciellt fallet med gruppen kommuncentra.

I det nyss berörda materialet har endast inkomst per inkomsttagare diskuterats. Detta ger inte någon omedelbart rättvisande bild av konsumtionsmöjligheterna i hushållen. Yrkesverksamhetsgraderna i de normalt yrkesverksamma åldrarna och storleken på de icke yrkesverksamma åldersgrupperna påverkar den genomsnittliga inkomstnivån per invånare. Med några undantag visar sig ett beaktande av dessa förhållanden leda till ökade både positiva och negativa avvikelser gentemot riksgenomsnittet. Regioner med låga inkomster per inkomsttagare har också låga yrkesverksamhetsgrader och stora beroende åldersgrupper, medan regioner med höga inkomster visar det motsatta mönstret. Undantag finns. Sålunda har t. ex. Älvsborgs län på grund av höga yrkesverksamhetsgrader relativt sett högre inkomst per capita än inkomst per inkomsttagare. En motsatt bild ger vissa delar av Bergslagen med en stor andel sysselsatta inom tyngre industri där löneläget är högt men där

samtidigt sysselsättningsmöjligheterna för kvinnor är små. Det höga inkomstläget för dem som har arbete motverkas av att det är relativt få som har möjlighet till yrkesarbete. Variationerna i yrkesverksamhetsgraderna behandlas mera ingående i avsnitt 3.2.2.

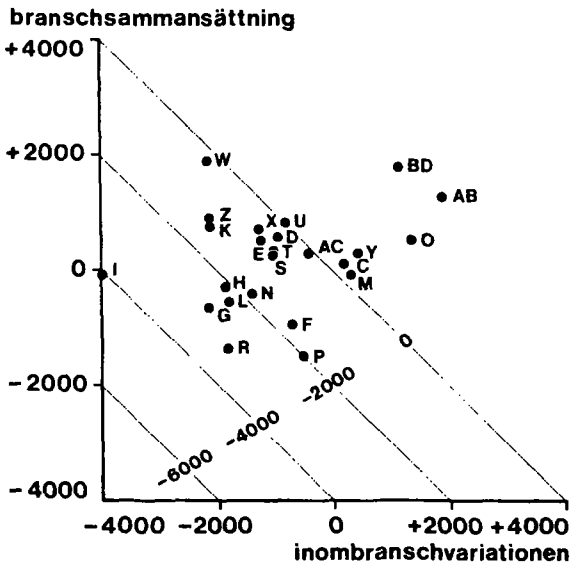
Genomsnittliga löneolikheter mellan regioner kan sammanhänga med olika lön för samma arbete eller med att branschsammansättningen ger ett överskott på branscher med högt eller lågt genomsnittligt löneläge. En utjämning på riksnivån av skillnaderna mellan branscher med olika löneläge skulle leda till minskade regionala olikheter i det genomsnittliga löneläget. Det är av stort intresse för en rättvisande bedömning av de nyss berörda inkomstolikheterna, att konstatera i vad mån de kan förklaras av näringslivets lokala sammansättning eller av att inkomstläget i förekommande branscher avviker från resp. riksgenomsnitt.

Beträffande industrisysselsättningen finns i industristatistiken relativt detaljerade uppgifter om löneläget. I bihang A redovisas lönelägets avvikelser i förhållande till riksgenomsnittet uppdelat på en del som är betingad av branschsammansättningen och en del som är beroende av att löneläget i de befintliga branscherna avviker från det för dessa branscher normala (inombranschvariationer). För de flesta kommunblock visar sig inombranschvariationerna betyda mest för avvikelserna från riksgenomsnittet, dvs. orsaken till att de industrisysselsatta i ett kommunblock har låg genomsnittslön skulle i normalfallet vara att löneläget i de befintliga branscherna ligger relativt lågt, medan branschsammansättningen spelar mindre roll. Det bör härvid uppmärksammas att detta resultat erhålls när man använder en ganska grov branschindelning, där t.ex. den omfattande verkstadsindustrin har kunnat delas upp endast obetydligt. Vid en finare branschindelning skulle den del av variationen som förklaras med branschsammansättningen troligen öka något.

Löneolikheterna mellan län är mindre framträdande än mellan kommunblock. Endast Stockholms, Göteborgs och Bohus samt Norrbottens län ligger mer än 10 % över riksgenomsnittet och Kronobergs, Gotlands och Kristianstads län mer än 10 % under riksgenomsnittet. I figur 3:16 analyseras orsakerna till avvikelserna. De i figuren indragna diagonala linjerna utmärker det totala löneläget i förhållande till riksgenomsnittet. På figurens axlar utmärks branschsammansättningens resp. inombranschvariationens betydelse för det totala löneläget. Stockholms läns höga löneläge förklaras enligt figuren av att länet har en stor del höglönebranscher men också ett ovanligt högt löneläge inom dessa. I Kronobergs, Kristianstads och Skaraborgs län är branschsammansättningen inte speciellt ogynnsam, varför länens låga genomsnittslön till största delen förklaras av inombranschvariationerna. För Älvsborgs län är förhållandet i stort sett det motsatta. Större delen av det låga löneläget förklaras av branschsammansättningen.

Det mått på lön per industrisysselsatt som används i figur 3:16 utgörs av genomsnittslönen oberoende av sysselsättningsform. Arbetar- och förvaltningspersonal har ej skiljts åt. Lönevariationerna återspeglar därför till en del variationer i andelen förvaltningspersonal. Av figur 3:17 kan

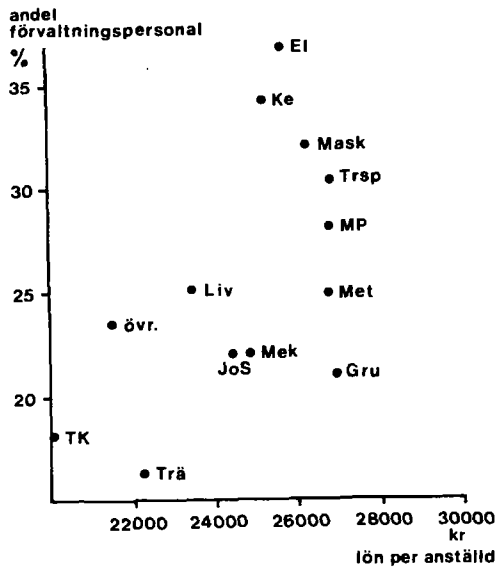
Figur 3:16 Löneläget inom industri år 1969. Branschsammansättningens och inombranschvariationens betydelse.

De diagonala linjerna anger löneläget i förhållande till riksgenomsnittet. Branschsammansättningens betydelse för detta löneläge anges på den vertikala axeln. Om löneläget avviker från vad som kunde förväntas med tanke på branschsammansättningen, noteras detta som en avvikelse från noll på den horisontella skalan.

utläsas att de branscher som har det högsta löneläget ofta har höga andelar förvaltningspersonal.

Figur 3:17 Löneläge och andel förvaltningspersonal inom olika industribranscher år 1969

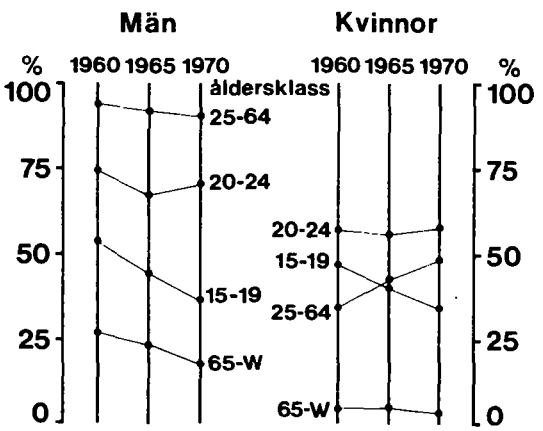

3.2.2 Variationer i yrkesverksamhetsgrad och arbetslöshet

Yrkesverksamhetsgraden

Yrkesverksamhetsgraden, dvs. andelen förvärvsarbetande i olika åldrar, har under 1960-talet präglats av snabba förändringar. För både män och kvinnor har andelen sysselsatta i den lägsta åldersgruppen minskat (se figur 3:18). Detta återspeglar de allmänt ökade utbildningsfrekvenserna. Även för de äldsta åldersgrupperna, över 65 år, har för män skett en påtaglig sänkning av förvärvsfrekvensen. Förbättrade pensionsförhållanden och tillbakagången inom jordbruket – där man traditionellt fortsatt yrkesverksamheten upp i höga åldrar – synes ha bidragit till denna utveckling. I mellanåldersgrupperna har utvecklingen gått i skilda riktningar för män och kvinnor. För män har en mindre sänkning av andelen förvärvsarbetande skett i dessa åldrar, medan för kvinnor en mycket kraftig ökning har kunnat inregistreras.

Figur 3:18 Andel yrkesverksamma åren 1960, 1965 och 1970 för män och kvinnor i skilda åldrar

Båda de senaste långtidsutredningarna förutser att 1960-talets tendenser kommer att fortsätta under 1970-talet. En allt större del av de yrkesverksamma kommer under dessa förutsättningar att utgöras av kvinnor. År 1960 var 33 % av den svenska arbetskraften kvinnor, år 1970 hade denna andel ökat till 39 % för att enligt 1970 års långtidsutredning nå 42 % vid slutet av 1970-talet (se tabell 3:13).

De regionala variationerna i yrkesverksamhetstalen för män är ganska obetydliga. Endast Stockholms län och några Norrlandslän har mera påtagligt lägre tal än övriga län. För Stockholmsregionen är orsaken till detta de mycket höga utbildningsfrekvenserna medan för Norrlandslänen en faktisk undersysselsättning troligen återspeglas i siffrorna. De små regionala variationerna i yrkesverksamhetsgraden för män har präglat hela 1960-talet varför uppmärksamheten i det följande helt inriktas på den kvinnliga yrkesverksamheten.

Tabell 3:13 Sysselsättningens fördelning på män och kvinnor åren 1960, 1970 och 1980

	1960 Andel %	1970 Andel %	1980 Andel %
Män	67	61	58
Kvinnor	33	39	42
därav gifta kvinnor	17	24	29
icke gifta kvinnor	16	15	13
Totalt	100	100	100

Det är av statistiska skäl svårt att visa hur yrkesverksamhetsgraden för kvinnor utvecklats mot slutet av 1960-talet. För en beskrivning av förhållandena år 1970 är endast SCB:s arbetskraftsundersökningar tillgängliga. Eftersom dessa bygger på urvalsundersökningar försvårar slumpvariationer jämförelser med 1965 års värden. Av figur 3:19 framgår att de län som år 1965 hade de högsta förvärvsfrekvenserna fram till år 1970 har något minskat avståndet till riksgenomsnittet. Även vissa län som år 1965 låg under riksgenomsnittet – bl a Norrbottens och Västerbottens län – har förbättrat sin relativa position. Samtidigt avviker dock några län år 1970 mer från riksgenomsnittet än de gjorde år 1965.

Denna regionala utveckling bör ses i ljuset av att antalet förvärvsarbetande kvinnor under slutet av 1960-talet ökat. Yrkesverksamhetstalen har höjts i alla län, dock i genomsnitt något mer i de län som hade de lägsta värdena år 1965.

Uppgifterna i det föregående över andelen förvärvsarbetande år 1970 är hämtade från 1970 års AKU-undersökning. Eftersom denna baseras på ett urval kan värdena knappast användas under länsnivån. I väntan på 1970 års folkräkningsmaterial måste för kommunblock värden från år 1965 användas. Så har skett i bihang A.

Låga yrkesverksamhetstal för kvinnor i en region kan inte omedelbart tas till intäkt för att en motsvarande undersysselsättning förekommer. Man kan således inte i och för sig förutsätta att icke-yrkesverksamma kvinnor från en region med låg förvärvsfrekvens skulle bli yrkesverksamma om de skulle erbjudas en större valfrihet mellan olika slag av arbeten. Med denna reservation för användningen av begreppet undersysselsättning kan det vara av intresse att se hur många fler f. n. icke sysselsatta som skulle behöva beredas arbete om alla s. k. riksområden skulle anta samma yrkesverksamhetsgrader som Stockholms län. Enligt kalkylen redovisad i tabell 3:14 skulle ca 200 000 kvinnor behöva beredas sysselsättning. Den ökning som skulle behövas är relativt störst i Norra Mellansverige och Övre Norrland.

Tabell 3:14 Behövlig sysselsättningsökning bland kvinnor om yrkesverksamhetsgraden för Stockholms län år 1971 skulle gälla i samtliga riksområden

Riksområde	Faktiskt antal sysselsatta kvinnor	Behövlig sysselsättningsökning antal	%
Stockholm och Östra Mellansverige	610 000	45 000	+ 7,3
Sydöstsverige	140 000	23 000	+ 16,3
Sydsverige	230 000	29 000	+ 12,8
Västsverige	310 000	40 000	+ 13,0
Norra Mellansverige	150 000	37 000	+ 25,0
Mellersta Norrland	70 000	13 000	+ 17,8
Övre Norrland	90 000	19 000	+ 22,3
Hela riket	1 500 000	206 000	+ 12,9

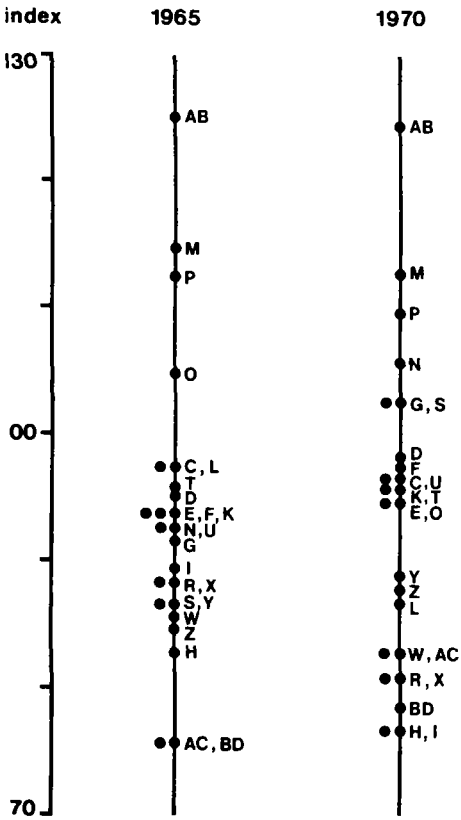
Uppgifterna i tabellen grundar sig på en bearbetning inom inrikesdepartementet av AKU-material för år 1971. Beträffande riksområdenas omfattning se bihang A.

Arbetslöshet

Den registrerade arbetslösheten i Sverige uppvisar liksom yrkesverksamhetsgraderna för kvinnor stora regionala variationer. Medan variationerna i yrkesverksamheten närmast är beroende av strukturella drag hos arbetsmarknaderna, avspeglar arbetslösheten också tillfälliga variationer i sysselsättningsläget, beroende på det allmänna konjunkturläget och på orts- eller regionsvis uppträdande tillfälliga störningar i sysselsättningsläget. Det finns emellertid en del av arbetslösheten som endast långsamt förändras och som avspeglar strukturproblem på arbetsmarknaden av samma långsiktiga slag som låga yrkesverksamhetsgrader. Framför allt visar sig den arbetslöshet som finns kvar under högkonjunkturer ha en stabil regional fördelning över landet, en fördelning som till stor del överensstämmer med den som gäller för låga förvärvsfrekvenser. I bihang A redovisas den registrerade arbetslösheten kommunblocksvis för högkonjunkturperioden 1969–1970 och för lågkonjunkturåret 1971. Relativt sett uppvisar områden med de lägsta arbetslöshetstalen åren 1969–1970 den största ökningen under år 1971, å andra sidan var utgångsläget lågt. Den länsvisa bilden i figur 3:20 av arbetslöshetssituationen under de två perioderna ger samma resultat som för de individuella kommunblocken. För år 1971 sker en samling av värdena kring riksgenomsnittet. Detta innebär i stort sett att arbetslösheten under år 1971 ökade mest i län med låga arbetslöshetstal under åren 1969–1970, medan arbetslösheten i Norra Mellansverige och i Norrlandslänen har beskrivit en lugnare utveckling.

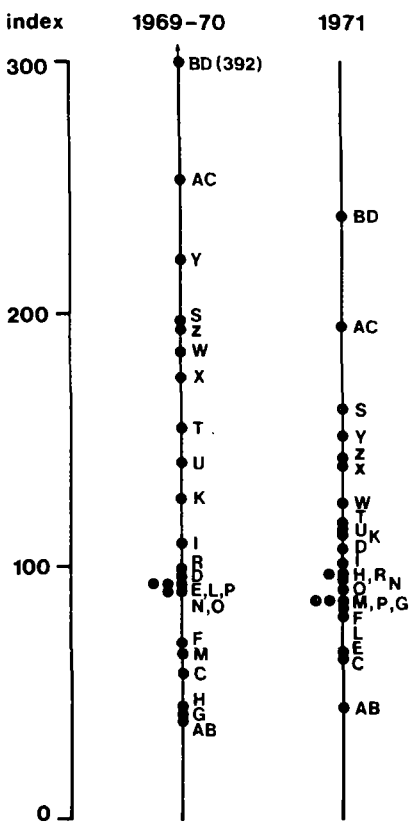
Ordningsföljden mellan länen är i stort sett opåverkad av konjunkturförändringarna. De län som helt eller till stor del ligger inom det allmänna stödområdet har utan undantag de högsta värdena under båda perioderna. Under högkonjunkturår har dessa län mellan två till tre gånger så hög

Figur 3:19 Länsvisa variationer i yrkesverksamhetsgraden för kvinnor åren 1965 och 1970. Index: Riket = 100.

Värdena i figuren är för år 1965 hämtade från en datakörning vid Umeå datacentral (UMDAC) och har framtagits genom en jämförelse med normaliserade värden för länen. För år 1970 har AKU-undersökningen hösten 1970 använts, i vilken skett en anpassning till folk- och bostadsräkningens definitioner. För år 1970 är värden osäkra.

Figur 3:20 Arbetslöshet i länen åren 1969–1970 och 1971. Index: Riket = 100.

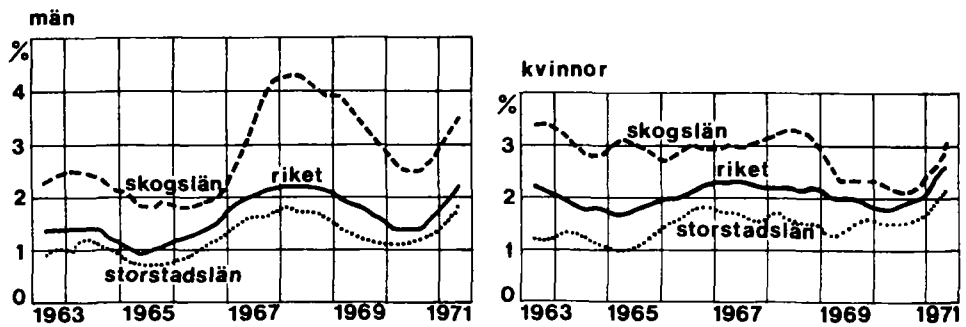
Figuren grundar sig på bearbetningar av primärstatistik från arbetsmarknadsstyrelsen utförda inom inrikesdepartementet. Den årsgenomsnittliga arbetslösheten enligt arbetsmarknadsstyrelsens registrering har ställts i relation till totala antalet invånare i åldern 15–64 år vid utgången av år 1968 resp. 1970. Beträffande länsbokstävernas innebörd se bihang A.

arbetslöshet som i riket i dess helhet. Närmast dessa län ligger Örebro och Västmanlands län. Under högkonjunkturåren 1969–1970 har Stockholms, Kronobergs, Kalmar, Uppsala, Malmöhus och Jönköpings län de lägsta arbetslöshetstalen. Under lågkonjunkturåret 1971 påverkas den relativa positionen för Stockholms och Uppsala län endast obetydligt, medan Smålandslänen får en närmast riksgenomsnittlig arbetslöshetsnivå. Göteborgs- och Bohus län ligger under båda perioderna nära riksgenomsnittet.

Den ordningsföljd mellan län som illustreras i figur 3:20, med

norrlandslänens höga och storstadslänens låga arbetslöshetstal, har gällt under hela 1960-talet. Av figur 3:21, som är hämtad från glesbygdsutredningens betänkande (SOU 1972:56) Glesbygder och glesbygdspolitik, framgår den relativa arbetslösheten i skogslänen, storstadslänen samt totalt för hela riket. För kvinnor har under slutet av perioden skogslänens arbetslöshetstal påtagligt närmat sig riksgenomsnittet.

Figur 3:21 Relativa arbetslöshetstal för män och kvinnor i storstadslänen, skogslänen och riket åren 1963–1967

Bilden bygger på material från (SOU 1971:43) Arbetskraftens struktur och dimensioner samt arbetskraftsundersökningarna. Dessa material har för glesbygdsutredningen bearbetats av ERU.

Av redovisningen i bihang A framgår att arbetslöshetstalen är ganska väl sammanhållna för olika ortstyper. Den största spridningen visar som vanligt kommuncentra. De länstal som redovisas i figur 3:20 döljer en stor spridning inom län. Även län med låga arbetslöshetstal totalt kan för enstaka kommunblock uppvisa ganska höga värden. Av redovisningen på ortstyper i tabell 3:15 framgår att olikheterna mellan samma ortstyper *inom och utom stödområdet* är mycket större än skillnaderna mellan skilda ortstyper inom resp. utom stödområdet. Skillnaden mellan ortstyper är störst inom stödområdet, där primära centra har en betydligt lägre arbetslöshet än både regionala centra och kommuncentra.

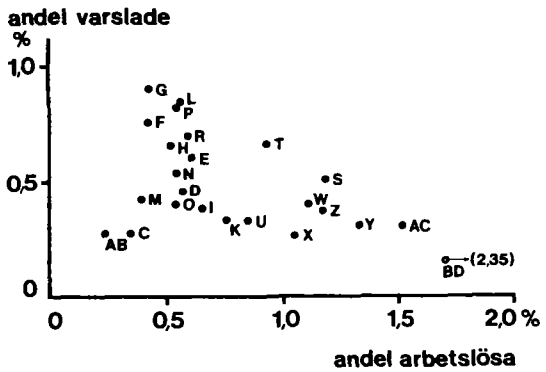
Tabell 3:15 Arbetslöshet åren 1969–1970 och 1971 i ortsklasser enligt länsstyrelsernas modifierade förslag. Index: Riket = 100.

Ortsklass	1969–1970		1971	
	Inom stödområdet	Övriga landet	Inom stödområdet	Övriga landet
Storstäder	–	46	–	65
Primära centra	171	88	140	93
Regionala centra	235	90	176	97
Kommuncentra	271	99	207	103
Totalt	223	74	171	84

Jämför kommentarer vid figur 3:20.

Arbetslöshetssiffrorna återspeglar konjunkturläget och näringslivets struktur men också arbetsmarknadens grad av stabilitet. Med stabilitet menas härvid risken för att en individ skall ställas utan arbete på grund av punktvisa mera omfattande förändringar i sysselsättningen. Den registrerade arbetslösheten ger emellertid endast delvis en rättvisande bild av friställningarnas omfattning. Skilda arbetsmarknader synes nämligen ha olika förmåga att suga upp den inträffade arbetslösheten. En jämförelse mellan antalet lämnade varsel och den registrerade arbetslösheten ger en viss uppfattning om hur väl arbetsmarknaden kan absorbera friställd arbetskraft. Man finner därvid att höga tal på antalet varslade personer inte nödvändigtvis behöver vara kombinerade med höga arbetslöshetstal. Av figur 3:22 framgår att Jönköpings, Kronobergs, Kristianstads och Älvsborgs län har höga värden på antalet varslade sysselsatta kombinerat med låga arbetslöshetstal, medan så gott som samtliga norrlandslän kombinerar låga varselsiffror med höga arbetslöshetstal. För Norrlandslänen ligger tyngdpunkten i arbetslösheten snarast vid friställningar från jord- och skogsbruk samt ungdomens initialarbetslöshet. De arbetsmarknadspolitiska åtgärderna redovisas närmare i avsnitt 6.

Figur 3:22 Sambandet mellan andelen varslade sysselsatta och den registrerade arbetslösheten perioden 1969–1971.

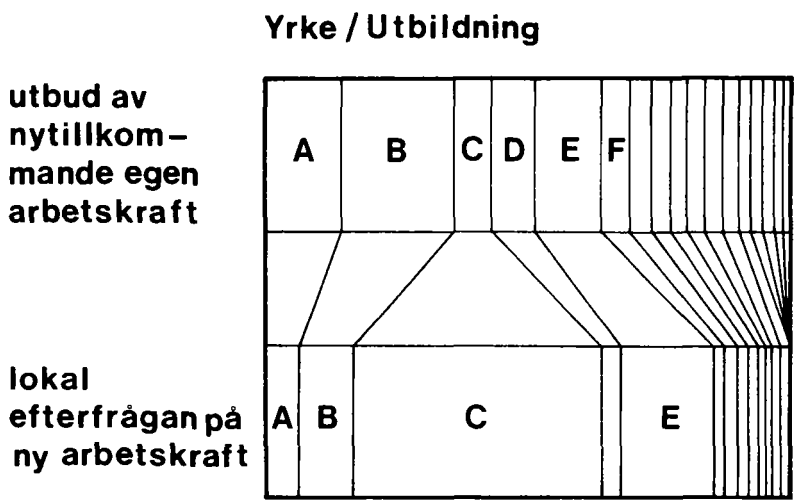
Jämför kommentarer vid figur 3:20

3.2.3 Differentierad utbildning och de ensidiga arbetsmarknadernas problem

Alltsedan industrialiseringsprocessens början i Sverige har stigande utbildningsfrekvenser och en specialiserad yrkesuppdelning lett till en alltmera detaljerad uppdelning av arbetsmarknaden i olika delarbetsmarknader. Utvecklingen har gått från en situation, där ett i utbildningsavseende i stort sett homogent utbud av arbetskraft mötte en nästan lika homogen efterfrågan, till dagens situation, där utbudet av framför allt yngre arbetskraft är specialiserat och där även efterfrågan är i motsvarande grad uppdelad. Att denna utveckling kan leda till obalans på arbetsmarknaden sammanhänger med att efterfrågan på arbetskraft på de

flesta mindre och medelstora lokala arbetsmarknader ofta är tämligen ensidigt inriktad på ett fåtal yrken. Detta medför att även regioner där utbud och efterfrågan på arbetskraft totalt sett befinner sig i balans kan ha en obalans på delar av arbetsmarknaden. Överskott på arbetskraft med viss yrkesinriktning kan då uppstå samtidigt som det kan finnas stor efterfrågan på arbetskraft med annan yrkesinriktning. Detta förhållande illustreras schematiskt i figur 3:23, där ett differentierat utbud av arbetskraft förutsätts möta en ensidig lokal arbetsmarknad. Bilden är konstruerad utan faktaunderlag men illustrerar troligen ganska väl den situation som möter inom de mindre och medelstora arbetsmarknaderna. Figurens fiktiva arbetsmarknad förutsätts vara i total balans. Personer med yrkesinriktningen C och E har ett stort antal arbetstillfällen att välja på, medan alla övriga grupper finner alltför få arbetstillfällen inom sina resp. yrken. Om inga yrkesbyten sker innebär den skisserade situationen att arbetskraft av typen C och E måste rekryteras från andra regioner medan stora delar av utbudet av arbetskraft inom övriga yrken måste söka sig arbete utanför den egna lokala arbetsmarknaden.

Figur 3:23 Idéskiss över sambandet mellan differentierat utbud av arbetskraft och ensidig lokal arbetsmarknad

En lokal arbetsmarknads sammansättning betingas av hur många arbetsställen som finns, deras storlek och branschtillhörighet. Stordriftsfördelar inom privat och offentlig verksamhet, vilka avspeglas t.ex. i behovet av underlag för service, sätter därvid gränser för hur många arbetsställen som kan finnas på en ort och därmed också för hur många branscher och yrken som kan vara företrädda. Dessa synpunkter utvecklas ytterligare i avsnitt 3.3.

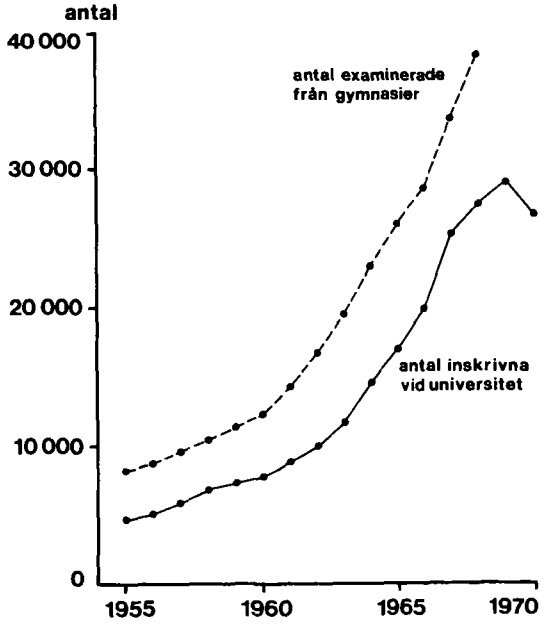
Utbudet av nyutbildade med specialiserad yrkesinriktning återspeglar i stort sett ett modernt samhälles hela behov av specialister. En central princip inom svensk utbildningspolitik har sedan länge varit individens

rätt att fritt välja utbildning inom ramen för de resurser samhället kan ställa till förfogande. Av detta följer att i de flesta regioner och lokala arbetsmarknader utbildningen inte är direkt anpassad till den lokala eller regionala arbetsmarknadens efterfrågan.

Utbildningsfrekvenserna i Sverige har ökat snabbt under 1950- och 1960-talen. Den andel av en ungdomsgeneration som går vidare till längre utbildning kan tas som ett ungefärligt mått på det nytillkommande arbetskraftsutbudets yrkesspecialisering. Även de som har utbildats inom yrken med mindre utpräglade utbildningskrav får snabbt en specialiserad yrkesinriktning. Genom att denna typ av yrkesspecialisering anknyter till den lokala arbetsmarknadens inriktning utgör den emellertid ett problem endast vid akuta sysselsättningskriser.

I figur 3:24 visas examinationen vid gymnasier och inskrivningen vid universitet och högskolor under perioden 1955–1970. Examinationen vid gymnasier har under denna period ökat från 7 500 till 40 000 personer. Inskrivningen vid universitet och högskolor har beskrivit en liknande utveckling men med någon fördröjning. Räknad som andel av antalet 18-åringar ökade gymnasieexaminationen från ca 8 % år 1955 till ca 30 % år 1969. Gymnasieskolan ersatte år 1971 de tre skolformerna gymnasium, fackskola och yrkesskola. Intagningskapaciteten motsvarar ca 90 % av en årskull 16-åringar. Vid tolkningen av dessa sifferserier måste uppmärksammas att det under 1950- och 1960-talen har skett en förändring i utbildningens innebörd på både utbildnings- och arbetsmarknadssidan. I stort sett torde denna förändring ha medfört att

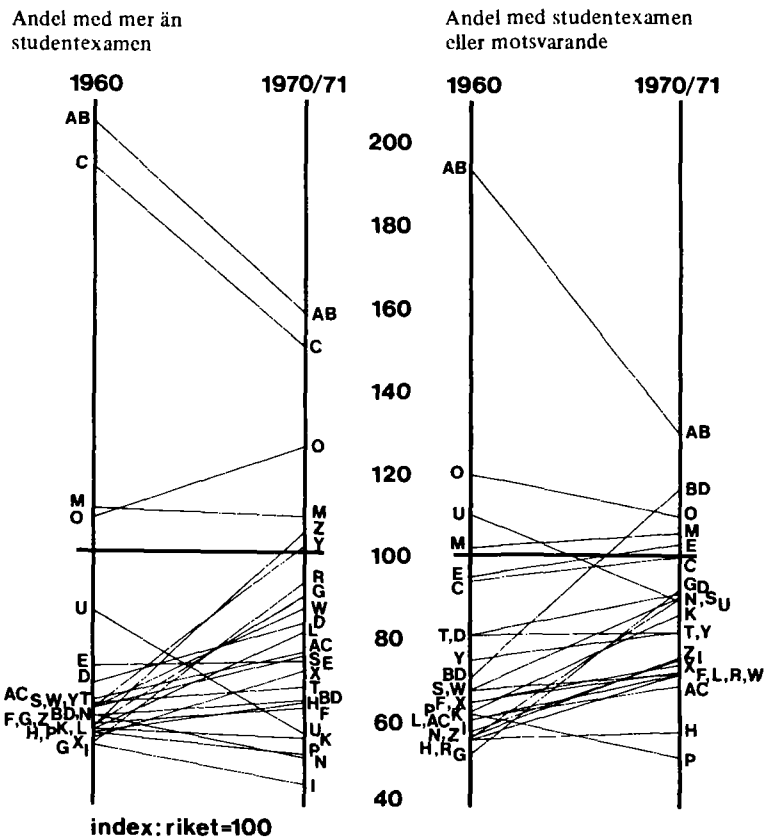
Figur 3:24 Antal med studentexamen åren 1955–1968 och inskrivna vid universitet och högskolor åren 1955–1970

de utbildade använder sin utbildning över större fält än tidigare. Parallellt med spridningen av längre utbildning till allt större grupper har de regionala olikheterna i utbildningsfrekvensen minskat. Denna fråga behandlas mera ingående i avsnitt 3.4.

Den radikala förändring av utbildningssituationen som har inträffat under 1960-talet berör främst de yngre generationerna. Den slår emellertid endast långsamt igenom i totalbefolkningen. Trots att f. n. ca 90 % går vidare till gymnasial och ca 30 % till eftersymnasial utbildning har nära 70 % av alla individer i åldern 15–64 år endast sjuårig folkskola eller mindre, och mindre än 10 % studentexamen eller högre utbildning. Svårigheterna att få användning för en specialiserad utbildning på ensidiga arbetsmarknader är således i dagsläget till större delen koncentrerade till de yngre generationerna. Eftersom samhället på lång sikt i sin helhet kan väntas bli präglat av långvarig och specialiserad utbildning ger

Figur 3:25 Andel av antal sysselsatta med längre utbildning åren 1960 och 1970–1971

Bilden bygger för år 1960 på folkräkningen detta år och för år 1970 på SCB:s arbetskraftsundersökningar. Sammanställningen är gjord inom inrikesdepartementet.

dessa yngre generationers situation på arbetsmarknaden en antydan om hur olika lokala arbetsmarknader kan komma att fungera i framtiden.

Den statistiska informationen om hur individer med olika utbildning fördelar sig på skilda lokala arbetsmarknader är ofullständig och delvis inaktuell.

Folkräkningen för år 1960 innehåller fullständiga uppgifter om antalet högutbildade, medan data för senare perioder måste hämtas från arbetskraftsundersökningarnas (AKU) på urval baserade material. Det senare underlaget ger, när det gäller regional uppdelning, ganska stora slumpvariationer. Med denna reservation redovisas för länen i figur 3:25 dels andelen sysselsatta med mer än studentexamen, dels andelen med studentexamen eller motsvarande för åren 1960 och 1970. För båda utbildningsnivåerna är det endast några län som ligger över riksgenomsnittet. Under perioden 1961–1970 synes en viss utjämning av olikheterna mellan länen skett. Utvecklingen för enstaka län kan på grund av materialets osäkerhet åren 1970–1971 inte tillmätas alltför stor betydelse. På grund av Stockholms läns storlek bör dock utvecklingen mot en minskad avvikelse från riksgenomsnittet där vara korrekt.

En sammanfattande bild av de regionala skillnaderna i arbetskraften utbildning lämnas i tabell 3:16. Av tabellen framgår att storstadslänen år 1970 har en nästan dubbelt så hög frekvens högutbildade som övriga län, medan skillnaden mellan skogslänen och övriga län är liten. På den gymnasiala utbildningsnivån är skillnaderna mellan storstadslänen och de övriga länen mindre än skillnaderna i fråga om de högutbildade.

Tabell 3:16 Andel av arbetskraften med olika typer av utbildning år 1970

Typ av utbildning	Storstads-länen %	Skogs-länen %	Övriga län %	Hela riket %
Eftergymnasial utbildning längre än 2 år	7,2	4,4	3,7	5,2
Eftergymnasial utbildning 2 år eller kortare	3,9	2,1	2,6	3,0
Gymnasial utbildning 2 år eller längre	11,5	8,7	8,1	9,5
Övrig utbildning	77,4	84,8	85,6	82,3
Totalt	100,0	100,0	100,0	100,0

Jämför kommentarer vid figur 3:25.

Variationerna i andelen sysselsatta med högre utbildning kan förutsättas vara större inom än mellan län. Detta kan emellertid beläggas endast indirekt. I tabell 3:17 visas hur andelen förvaltningspersonal inom industri och andelen sysselsatta inom offentlig förvaltning skiftar mellan olika ortstyper enligt länsstyrelsernas modifierade förslag (jämför avsnitt 9.3 och inledningen till avsnitt 3). Båda dessa sysselsättningstyper kan antas ha en stor andel sysselsatta med längre utbildning.

Tabell 3:17 Andel förvaltningspersonal av de sysselsatta inom industri år 1969 och andel inom offentlig förvaltning av totalantalet sysselsatta år 1965. Ortsklasser enligt länsstyrelsernas modifierade förslag.

Ortsklass	Förvaltnings-personal inom industri 1969 Andel %	Sysselsatta inom offentlig för-valtning 1965 Andel %
Stockholm	39	16
Övriga storstäder	33	13
Storstäder totalt	36	14
Primära centra	27	15
Regionala centra	21	11
Kommuncentra	15	7
Hela riket	25	13

Uppgifterna för år 1969 är hämtade från SCB:s industristatistik och för år 1965 från folkräkningen detta år. Sammanställningen är gjord inom inrikesdepartementet.

Variationen mellan län och kommunblock i andelen sysselsatta med längre utbildning hänger till stor del samman med att andelen med sådan utbildning skiftar mellan olika näringsgrenar. Fördelningen på näringsgrenar varierar i sin tur mellan stora och små orter och mellan olika delar av landet. Redan vid en grov näringsgrensfördelning framstår dessa olikheter tydligt. Av tabell 3:18 framgår att offentlig förvaltning och uppdragsverksamhet har de högsta andelarna sysselsatta med längre utbildning, medan jord- och skogsbruk har de lägsta. Inom varje näringsgren kan dock variationerna vara avsevärda. Textilindustrin har t.ex. endast 19 % med någon typ av gymnasieutbildning eller mer, medan grafisk industri har mer än 35 % och maskin- och elektroindustri nästan 40 %.

Tabell 3:18 Andel sysselsatta med olika typer av utbildning i näringsgrenar år 1970

Näringsgren	Andel sysselsatta med			
	mindre än gymn.utb. %	gymn.utb. o. likn. %	mer än gymn.utb. %	S:a %
Jord- och skogsbruk	83,2	15,0	1,2	100
Industri	71,7	25,0	3,7	100
Byggnadsverksamhet	69,7	29,4	0,9	100
Varuhandel	64,4	30,8	4,8	100
Samfärdsel	69,6	26,1	4,3	100
Uppdragsverksamhet	42,8	47,4	9,8	100
Offentlig förvaltning	37,3	28,5	34,2	100
Övrigt	68,0	28,4	3,6	100
Totalt	63,9	28,0	8,1	100

Uppgifterna ar hämtade från SCB:s arbetskraftsundersökning år 1970. Definitionen på gymnasieutbildning och liknande inkluderar utbildningar som oftast ej brukar karakteriseras som gymnasiala.

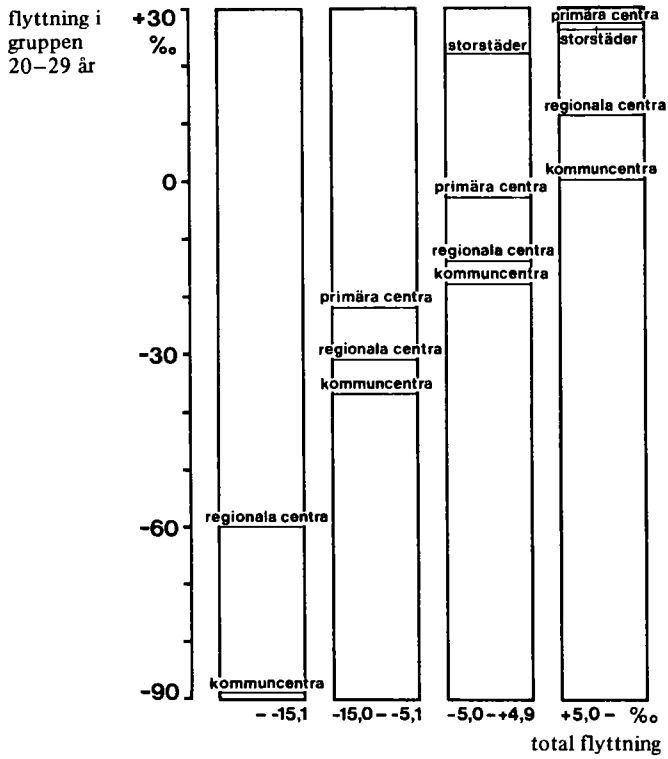
Den begränsade förekomsten av olika yrken inom de mindre och medelstora arbetsmarknaderna leder till att individer som skaffar sig utbildning till ett yrke som är sällsynt inom den egna regionen kan behöva söka arbete i andra regioner. Svårigheterna att få utbud och efterfrågan på arbetskraft att stämma överens på en mindre arbetsmarknad förstärks ytterligare av att den takt med vilken arbetssökande kommer ut på arbetsmarknaden inte behöver sammanfalla med den takt i vilken de befintliga arbetsuppgifterna blir lediga genom t.ex. pensionering eller avancemang, s. k. friktionsarbetslöshet. Denna ojämnhet i utbudets och efterfrågans tidsplacering, samt det förhållandet att förekomsten av ett arbete inte nödvändigtvis leder till en anställning, gör att en betydande omsättning av yngre, nyutbildad arbetskraft måste ske också mellan lokala arbetsmarknader av avsevärd storlek och i total sysselsättningsmässig balans.

Denna typ av problem uppmärksammas i ERU:s pågående forskning. I rapporten (Ds In 1972:14) Regionalpolitisk forskning och stödverksamhet beskrivs forskningsarbetets nuvarande inriktning. Bl.a. behandlas den i det föregående uppmärksammade friktionsarbetslösheten, dvs. den arbetslöshet som beror på slumpmässiga skillnader i tiden för uppkomsten av nya arbeten och ledig arbetskraft. ERU drar av de preliminära resultaten den slutsatsen, att individen i regioner med liten befolkning tvingas flytta från hemorten i större utsträckning än i övriga regioner, även om det på den egna arbetsmarknaden på lång sikt finns lika många arbetsplatser som det finns personer som vill ha arbete.

Skilda undersökningar både i Sverige och utomlands visar att högutbildade individer är mera rörliga regionalt och flyttar över längre distanser än flyttande i genomsnitt. Till en stor del synes dessa anpassnings- eller karriärflyttningar vara koncentrerade till lägre åldersgrupper. Dessa frågor belyses mera ingående i det följande under rubriken De flyttandes inkomstbild.

Skillnader mellan lokala arbetsmarknader i deras förmåga att ge, framför allt den yngre och välutbildade arbetskraften sysselsättning, bör slå igenom i orternas flyttningsbild. Sålunda bör proportionsvis fler yngre flytta från regioner med en svag differentiering på utbudet av arbetstillfällen. Som tidigare har påvisats dominerar yngre personer bland de flyttande i Sverige. Det går emellertid inte att dra några slutsatser om utbildningens betydelse för flyttningsfrekvensen enbart utifrån detta förhållande. Däremot varierar andelen yngre flyttande systematiskt mellan arbetsmarknader av olika storlek. Figur 3:26 ger för skilda ortsklasser enligt länsstyrelsernas modifierade förslag (jämför avsnitt 9.3 och inledningen av avsnitt 3) relationen mellan den totala omflyttningen av svenska medborgare och flyttningen av svenskar i åldersgruppen 20–29 år. Orsaken till att endast svenska medborgare har medtagits i sammanställningen är att de utländska flyttarna har en annorlunda utbildningsbakgrund. Vidare har hela åldersgruppen 20–29 år valts för att neutralisera betydelsen av flyttning till studieorter.

Figur 3:26 Relationen mellan total flyttning och flyttningen i åldersgruppen 20–29 år för perioden 1968--1970. Svenska medborgare.

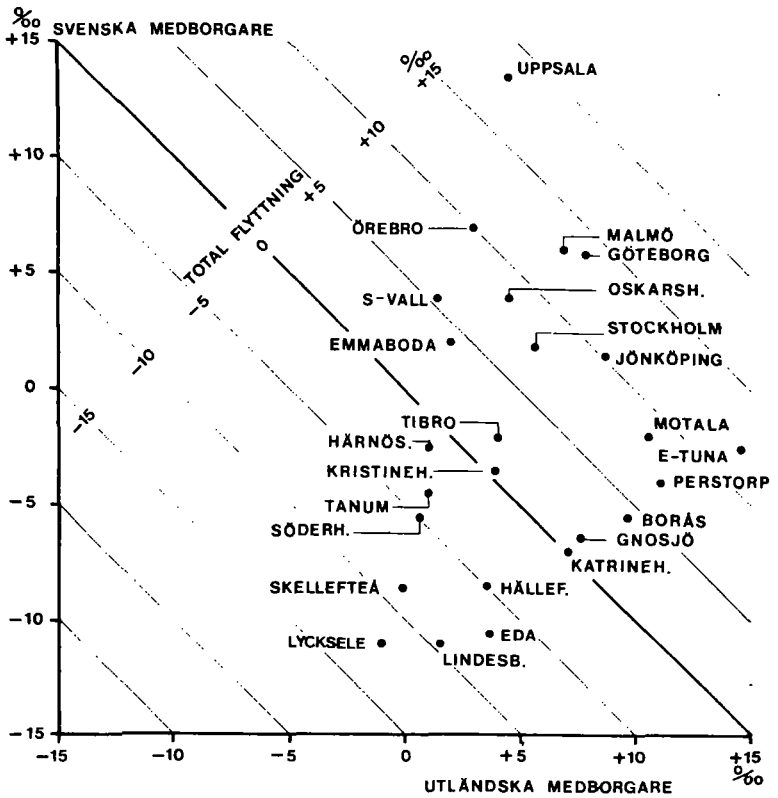

Oberoende av den totala flyttningens omfattning har de i genomsnitt större orterna den förhållandevis mest positiva flyttningen i åldersgruppen 20–29 år. När den totala flyttningen varierar mellan – 5 $^{0}/_{00}$ och + 5 $^{0}/_{00}$ per år har storstäder (i detta fall Stockholm) en inflyttning i åldersgruppen 20–29 år på 23 $^{0}/_{00}$, primära centra en svag utflyttning medan regionala centra och kommuncentra har en utflyttning på mellan 10 och 20 $^{0}/_{00}$ per år. Samma rangordning mellan centra finns bland kommunblock vars folkmängd har minskat med mellan 5 och 15 $^{0}/_{00}$ per år. Eftersom orterna i varje kolumn i figuren har en i stort sett jämförbar total flyttningsbild bör variationerna i flyttningen av yngre kunna ses som ett utslag av de lokala arbetsmarknadernas förmåga att ge sysselsättning åt yngre och därmed ofta välutbildad arbetskraft.

Man kan erhålla en antydan om en motsvarande uppdelning av flyttningen efter utbildningens längd om man utnyttjar flyttningsstatistikens uppgifter om flyttning av svenska resp. utländska medborgare. Här är uppdelningen i hög- och lågutbildade troligen än mera uttalad än inom den svenska flyttningsgruppen. Av figur 3:27 framgår att flyttningens sammansättning på svenska och utländska medborgare varierar vid samma totalflyttning. Den totala flyttningen är avsatt på den diagonala skalan. Så har t. ex. Perstorps och Sundsvalls kommunblock både en nettoflytt-

ning på något mer än 5 ‰, men i Perstorp är detta följden av en utflyttning av svenska och inflyttning av utländska medborgare, medan i Sundsvall svenska medborgare svarar för nästan hela inflyttningen.

Figur 3:27 Relationen mellan total nettoflyttning och flyttning av utländska medborgare, perioden 1968–1970

3.2.4 De flyttandes inkomstbild

I det föregående har de regionala inkomstdifferenserna och flyttningsrörelserna behandlats ganska ingående. De flyttandes inkomstförhållanden har däremot inte berörts. Inrikesdepartementet har vid Statistiska centralbyrån låtit utföra en samkörning av flyttningsstatistiken för år 1969 med inkomststatistikens uppgifter om inkomsterna år 1968 och 1970, dvs. året före resp. efter flyttningen. Bearbetningen av materialet är ej klar varför de i det följande redovisade resultaten är att betrakta som preliminära. Tills vidare har analyserats endast flyttningar för män.

Endast inrikes flyttningar över kommunblocksgränser har medtagits. Vidare har endast flyttningar av svenska medborgare beaktats. Orsaken till detta senare är närmast av statistisk natur. Den inrikes flyttningen av utländska medborgare består nämligen till mycket stor del av personer

som flyttar ganska snart efter invandringstidpunkten. Den inkomst som registreras för år 1968 täcker därför ofta endast en del av inkomståret. Den omfattande återflyttningen av utländska medborgare kan medföra att också inkomster för år 1970 ej täcker hela inkomståret.

De flyttande som grupp synes enligt de nu tillgängliga resultaten ha i genomsnitt ett högre löneläge än vad som gäller för alla inkomsttagare. Tabell 3:19 visar för män i åldersgrupperna 30–39 och 40–49 hur de flyttande fördelar sig på inkomstgrupper. Denna fördelning jämförs med den riksgenomsnittliga fördelningen i samma åldersgrupper varvid den positiva resp. negativa avvikelsen beräknas. Material finns också tillgängligt för åldersgruppen 20–29 år men här är rörligheten i inkomsten med stigande ålder så stor att det är svårt att tolka resultaten.

Tabell 3:19 Män som flyttat över kommunblocksgräns år 1969 fördelade på inkomstgrupper åren 1968 och 1970

Inkomst 1 000 kr.	Fördelning på inkomstgrupper							
	Män 30–39 år				Män 40–49 år			
	1968		1970		1968		1970	
	Andel %	Jämfört med riksfördelningen	Andel %	Jämfört med riksfördelningen	Andel %	Jämfört med riksfördelningen	Andel %	Jämfört med riksfördelningen
>0– 4	1,1	+ 0,6	0,6	+ 0,1	0,8	+ 0,2	0,5	± 0
5– 9	4,8	+ 0,9	2,5	– 0,5	4,7	+ 0,2	3,6	+ 0,1
10–14	6,4	+ 0,2	4,2	– 0,3	7,3	+ 0,7	5,3	+ 0,4
15–19	10,1	– 2,9	6,4	– 1,4	11,0	– 1,6	7,5	– 0,1
20–24	15,8	– 7,3	11,1	– 4,5	13,7	– 7,5	11,6	– 2,8
25–29	16,8	– 3,8	14,1	– 7,6	14,4	– 5,0	14,3	– 5,7
30–34	14,1	+ 1,9	14,7	– 2,6	10,9	– 0,9	12,8	– 3,8
35–39	10,4	+ 3,3	12,9	+ 2,3	8,4	+ 1,7	10,0	– 0,2
40–49	11,8	+ 4,6	17,4	+ 7,0	11,9	+ 4,6	13,2	+ 2,9
50–	8,7	+ 2,5	16,1	+ 7,5	16,9	+ 7,6	21,2	+ 9,2
Totalt	100,0	± 0	100,0	± 0	100,0	± 0	100,0	± 0

Plustecken i kolumnen för jämförelse med riksfördelningen innebär att de flyttande är överrepresenterade i inkomstgruppen, minustecken att de är underrepresenterade.

Män i de aktuella åldrarna som flyttade under år 1969, hade enligt tabellen en i genomsnitt mera positiv inkomstbild än som gällde för alla inkomsttagare i dessa åldrar. Detta gäller både år 1968 och år 1970. Upp till inkomstnivån 15 000 kr. per år föreligger en svag överrepresentation bland flyttarna, som i inkomstläget 15 000–30 000 kr. förbyts i en underrepresentation. I inkomstlägena över 30 000–35 000 kr. är flyttarna slutligen kraftigt överrepresenterade, både året innan och efter flyttningen. För åldersgruppen 30–39 år synes flyttningen ha medfört en något ökad positiv avvikelse från riksgenomsnittet.

Den föregående tabellen (3:19) visar inkomstfördelning för alla män

som under år 1969 flyttade i de aktuella åldrarna. I tabell 3:20 anges hur de flyttande till storstadsområden i åldersgruppen 30–39 år fördelar sig på inkomstgrupper. Det visar sig att de som flyttade till Stockholm, Göteborg och Malmö både i utflyttnings- och inflyttningsområdet hade en mera positiv inkomstbild än genomsnittet för flyttande. De flyttande var i förhållande till den riksgenomsnittliga fördelningen kraftigt underrepresenterade i mellaninkomstgrupperna och lika mycket överrepresenterade i de högsta inkomstgrupperna. Denna skevhet i inkomstbilden var större år 1970 än år 1968. I tabellen görs även en jämförelse med inkomstfördelningen i Stockholms län. Flyttarna visar sig även vid denna jämförelse ha en något högre genomsnittsinkomst. Eftersom löneläget i Stockholms län är högre än genomsnittligt för alla storstadsområdena avviker de inflyttande något mera från genomsnittet i inflyttningsområdena än som anges av sista kolumnen i tabell 3:20. Dessa resultat gäller också för män i åldern 40–49 år.

Tabell 3:20 Män 30–39 år som flyttat till storstadsområden år 1969 fördelade på inkomstgrupper åren 1968 och 1970

Inkomst 1 000 kr.	Fördelning på inkomstgrupper				
	1968 Andel %	Jämfört med riksfördelningen	1970 Andel %	Jämfört med riksfördelningen	Jämfört med fördelningen i AB län
>0– 4	0,9	+ 0,4	0,3	– 0,2	– 0,1
5– 9	4,9	+ 1,0	2,5	– 0,5	+ 0,1
10–14	5,6	– 0,6	3,7	– 0,8	+ 0,2
15–19	8,0	– 5,0	5,1	– 2,7	+ 0,3
20–24	13,5	– 9,6	9,0	– 6,6	+ 0,6
25–29	15,0	– 5,6	12,3	– 9,4	– 1,9
30–34	15,4	+ 3,1	13,8	– 3,5	– 3,4
35–39	11,0	+ 3,9	13,4	+ 2,8	– 1,4
40–49	13,8	+ 6,6	20,4	+ 10,0	+ 2,5
50–	11,9	+ 5,7	19,5	+ 10,9	+ 3,1
Totalt	100,0	± 0	100,0	± 0	± 0

Jämför tabell 3:19.

Den bild av de flyttandes fördelning på inkomster som erhållits i de två föregående tabellerna synes i stort sett gälla också för de flyttande från län med utpräglade sysselsättningssvårigheter. Tabell 3:21 ger fördelningen på inkomst av dem som år 1969 flyttade från Norrbottens län. Både i förhållande till den riksgenomsnittliga fördelningen och i förhållande till fördelningen inom Norrbottens län hade fler flyttande låga resp. höga inkomster före flyttningen. Året efter flyttningen har överrepresentationen i de lägsta inkomstgrupperna försvunnit vilket slår igenom i något större andelstal i mellaninkomstgrupperna.

Tabell 3:21 Män 30–39 år som flyttat från Norrbottens län år 1969 fördelade på inkomstgrupper åren 1968 och 1970

Inkomst 1 000 kr	Fördelning på inkomstgrupper				
	1968 Andel %	Jämfört med riksför-delningen	Jämfört med fördelningen i BD-län	1970 Andel %	Jämfört med riksför-delningen
>0– 4	3,1	+ 2,6	+ 2,4	1,3	+ 0,8
5– 9	8,0	+ 4,1	+ 1,7	1,9	– 1,1
10–14	7,1	+ 0,9	+ 0,7	3,5	– 1,0
15–19	8,7	– 4,3	– 3,3	7,7	– 0,1
20–24	15,2	– 7,9	– 6,8	9,3	– 6,3
25–29	15,9	– 4,7	– 6,1	18,3	– 3,4
30–34	12,3	+ 0,1	– 1,5	18,5	+ 1,2
35–39	10,5	+ 3,4	+ 3,8	14,0	+ 3,4
40–49	10,6	+ 3,4	+ 4,7	14,8	+ 4,4
50–	8,6	+ 2,4	+ 4,4	10,7	+ 2,1
Totalt	100,0	± 0	± 0	100,0	± 0

Jämför tabell 3:19

Utflyttningen från Norrbottens län har i grundmaterialet ytterligare delats upp efter vilken typ av ort man flyttat till. I analysen används därvid länsstyrelsernas modifierade förslag till ortsklassificering. Det visar sig att de som flyttade till storstäder och primära centra både år 1968 och år 1970 hade en mera positiv inkomstbild än de som flyttade till regionala centra. De som flyttade inom Norrbottens län hade en i stort sett riksgenomsnittlig fördelning både år 1968 och år 1970. Bland dem som flyttade enbart inom Norrbottens län fanns en viss underrepresentation i de högsta inkomstgrupperna, vilket är ett motsatt mönster mot det som gäller för dem som flyttat ut ur länet.

3.3 Arbetsmarknaden

3.3.1 Sysselsättningsutveckling

I detta avsnitt behandlas sysselsättningens utveckling inom olika näringsgrenar under i huvudsak 1960-talet. Dessutom lämnas uppgifter om den regionala sysselsättningsstrukturen. Orsakerna till den illustrerade utvecklingen behandlas endast översiktligt och tas upp till närmare analys först i avsnitt 3.3.3. Till största delen bygger framställningen i avsnittet på bearbetningar av folkräkningsmaterial och arbetskraftsundersökningarna.

Under 1960-talet har antalet sysselsatta inom jord- och skogsbruk snabbt gått starkt tillbaka, medan sysselsättningen inom främst samhällelig service har ökat. Sysselsättningen inom industrin har under samma period varit i stort sett oförändrad. Denna utveckling återspeglar skiljaktigheter i produktionens utveckling inom de olika näringsgrenarna. Av

tabell 3:22 framgår att produktionen inom jord- och skogsbruk har varit i stort sett oförändrad under 1960-talet medan industriproduktionen har nästan fördubblats. Inom alla näringsgrenar utom samhällelig service, där mättekniska problem i stort sett omöjliggör produktivitetsmätningar, har produktivitetsförbättringar minskat det relativa behovet av arbetskraft.

Uppgifterna i tabell 3:22 om produktionens utveckling i de skilda näringsgrenarna är hämtade från 1970 års långtidsutredning. Från denna är också beräkningarna över utvecklingen under perioden 1971–1975 tagna. Med undantag för utvecklingen i samhällelig service överensstämmer den beräknade utvecklingen – både vad beträffar sysselsättning och produktion – nära med utvecklingen under föregående femårsperiod. För den samhälleliga servicen beräknas en mindre dämpning av expansionen.

Tabell 3:22 Produktions- och sysselsättningsutveckling i näringsgrenar perioden 1961–1975

Näringsgren	Sysselsättningsutveckling per femårsperiod			Produktionsutveckling per femårsperiod		
	1961–1965 %	1966–1970 %	Beräkn. 1971–1975 %	1961–1965 %	1966–1970 %	Beräkn. 1971–1975 %
Jord- och skogsbruk	–23,4	–23,9	–26,7	– 0,5	+ 2,5	+ 0,5
Industri	+ 4,2	– 2,7	– 4,7	+46,9	+30,7	+29,5
Byggnadsverksamhet	+17,2	+ 1,9	+ 1,1	+41,6	+ 9,9	+13,1
Kommersiell service	+ 4,6	+ 3,7	+ 3,7	+27,6	+20,5	+21,1
Samhällelig service	+26,9	+33,4	+24,5	+19,3	+25,2	+19,3
Totalt	+ 3,7	+ 2,6	+ 2,2	+33,2	+23,4	+22,3

Produktionsförändringarna är mätta i volym. Sysselsättningen anges enligt arbetskraftsundersökningarnas definition.

Sysselsättningens fördelning på näringsgrenar varierar mellan länen. Andelen sysselsatta inom det sysselsättningsmässigt tillbakagående jord- och skogsbruket var år 1965 nästan 30 % i Jämtlands län, ca 23 % i Skaraborgs och Västerbottens län mot endast 2 resp. 5 % i Stockholms resp. Göteborgs och Bohus län. Också inom samhällelig service, som är den näringsgren som uppvisat den snabbaste sysselsättningsökningen, varierar andelen sysselsatta mellan länen. Stockholms och Uppsala län har med ca 30 % de högsta andelstalen, varefter Jämtlands och Norrbottens län följer med nästan 25 %. Malmöhus och Göteborgs och Bohus län ligger tillsammans med flera andra län strax över 20 %, medan Älvsborgs län med 15 % har den lägsta andelen sysselsatta inom samhällelig service. Eftersom sysselsättningsutvecklingen i länen inom skilda näringsgrenar i

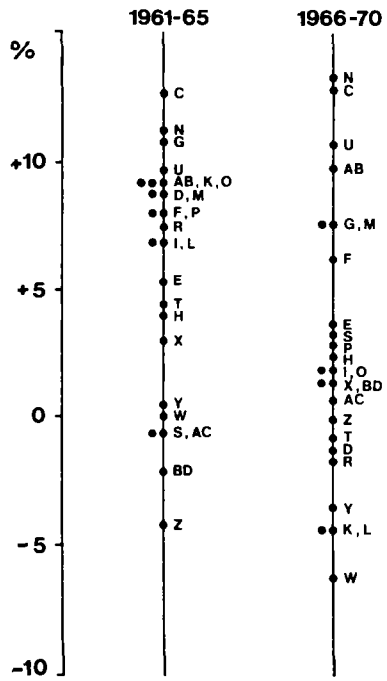
de flesta fall överensstämmer ganska nära med riksutvecklingen, slår olikheten i näringsgrenssammansättningen igenom i den totala sysselsättningsutvecklingen. I figur 3:28 redovisas sysselsättningsutvecklingen i länen under perioden 1961–1965 och 1966–1970.

För år 1970 har det varit nödvändigt att använda den folkräkningsanpassade arbetskraftsundersökningen, vilket medför att enskilda länsvärden för perioden 1966–1970 är något osäkra.

De storstadsnära länen Uppsala och Hallands län redovisar under båda femårsperioderna en ökning av sysselsättningen på mer än 10 %. Stockholms, Malmöhus, Kronobergs och Västmanlands län har också höga värden under båda perioderna. Göteborgs och Bohus, Blekinge, Södermanlands, Skaraborgs och Kristianstads län har enligt figuren en märkbart lägre tillväxt under den senare perioden än under den förra medan Värmlands, Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län har en något positivare utveckling under den senare perioden.

Under perioden 1961–1965 hade länen som helt eller till större delen ligger inom stödområdet den mest negativa sysselsättningsutvecklingen. Under den följande femårsperioden förändrades denna bild. Endast Kopparbergs och Västernorrlands län hade då anmärkningsvärt låga utvecklingstal. Osäkerheten i 1970 års värden bör uppmärksammmas.

Figur 3:28 Sysselsättningsutvecklingen i länen perioderna 1961–1965 och 1966–1970

Sysselsättningsuppgifter på kommunblocksnivån är ännu ej tillgängliga för år 1970. Det är därför inte möjligt att illustrera sysselsättningsutvecklingen för olika ortstyper åren 1966–1970. I stället redovisas i tabell

3:23 den i länsplanering 1967 (alternativ 2) prognoserade utvecklingen för perioden 1966- 1980. Vid indelningen i ortstyper används länsstyrelsernas modifierade klassificering. Skillnaden mellan olika ortstyper i fråga om den *totala* sysselsättningsutvecklingen är stor. Storstäderna förutses i prognosen öka sysselsättningen med 9 % per femårsperiod, medan kommuncentra som helhet skulle få en svagt negativ utveckling. För sysselsättningen inom jordbruk och industri var för sig finns knappast några variationer mellan skilda ortstyper. De mellan ortstyper mycket skiftande proportionerna mellan dessa båda näringar leder emellertid till att den totala utvecklingen inom de s. k. basnäringarna varierar mellan ortsklasserna. Huvudsakligast som en följd av den olikartade sysselsättningsutvecklingen inom basnäringarna erhålls större variationer i fråga om sysselsättningsutvecklingen inom service- och byggnadsverksamhet.

Tabell 3:23 Beräknad sysselsättningsutveckling åren 1966–1980 i ortsklasser enligt länsstyrelsernas modifierade förslag

Ortsklass	Utveckling per femårsperiod					
	Jord- och skogsbruk	Industri	S:a basnäringar	Byggnadsverksamhet	Service	Totalt
	%	%	%	%	%	%
Storstäder	−22,8	+2,9	+1,2	+9,1	+12,4	+9,0
Primära centra	−24,0	+3,1	−0,6	+5,8	+11,6	+6,1
Regionala centra	−23,4	+4,2	−2,1	+2,4	+ 7,9	+2,2
Kommuncentra	−24,3	+2,9	−5,1	−0,9	+ 5,2	−1,7
Totalt	−23,8	+3,3	−1,9	+4,8	+10,5	+4,8

Sysselsättningsutvecklingen inom areella näringar

Sett i ett något längre tidsperspektiv har sysselsättningsutvecklingen inom jordbruk och skogsbruk inte varit helt parallella. Under 1950-talet höll sig sysselsättningen inom skogsbruk, bl. a. under påverkan av ökade avverkningsvolymer och en moderat rationaliseringstakt, i stort sett oförändrad för att under 1960-talet anknyta till jordbrukets nedåtgående trend.

Åldersstrukturen för de inom jord- och skogsbruket sysselsatta har på grund av den långvariga minskningen av antalet sysselsatta blivit mycket sned. Något mer än 35 % i dessa näringsgrenar var år 1970 över 55 år mot mindre än 20 % bland totalantalet sysselsatta. Den omfattande tillbakagången av antalet sysselsatta under 1960-talet har därför till hälften utgjorts av en naturlig avgång på grund av pensionering och dödlighet. För 1970-talet kan förutses en fortsatt naturlig avgång av minst samma omfattning som under 1960-talet, vilket medför att yrkesbytena inte behöver få samma omfattning som den förutsedda tillbakagången av totalantalet sysselsatta. De areella näringarnas successivt minskande betydelse för den regionala sysselsättningsutvecklingen har belysts mera i detalj i avsnitt 3.1.

Tabell 3:24 Sysselsättningsutvecklingen inom jordbruk och skogsbruk perioden 1951–1970

	Sysselsatta 1950	1960	Utveckl. 1951–1960 (per femårsperiod)	Syssels. 1965	Utveckl. 1961–1965	Syssels. 1970	Utveckl. 1966–1970
	1000-tal	1000-tal	%	1000-tal	%	1000-tal	%
Jordbruk (exkl. medhj.)	540	355	–19,1	280	–21,2		
Jordbruk (inkl. medhj.)				330		245	–26,7
Skogsbruk	75	85	+ 7,7	65	–19,5	60	–10,2
Totalt (exkl. medhj.)	615	440	–15,9	345	–21,0		
Totalt (inkl. medhj.)				395		305	–23,9

För åren 1950, 1960 och 1965 är uppgifterna hämtade från folkräkningarna dessa år. För år 1970 från folkräkningsanpassade arbetskraftsundersökningen detta år.

Flera olika faktorer bidrar till minskningen av sysselsättningen i jord- och skogsbruk. Den förda jordbrukspolitiken har varit inriktad på att skapa ökad lönsamhet inom jordbrukssektorn, vilket bl. a. inneburit att stöd till sammanslagningar av jordbruk utgått. Samtidigt har en ökad mekanisering ägt rum. Detta har lett till att antalet brukningsenheter minskat, samtidigt som den genomsnittliga arealen per enhet ökat. I vissa delar av landet har också den totala åkerarealen minskat i snabb takt. Inom skogsbruket har under 1960-talet skett en mycket snabb minskning av den erforderliga arbetsinsatsen per skogskubikmeter från, ca 0,50 dagsverken år 1960 till ca 0,20 dagsverken år 1970. Fram till år 1975 förutser 1970 års långtidsutredning en fortsatt minskning till 0,13 dagsverken per skogskubikmeter. I kombination med en måttlig ökning av avverkningen resulterar detta i en förutsedd minskning av arbetskraftsbehovet med ca 6 % per år.

Den snabbt minskande sysselsättningen inom skogsbruket uppmärksammas i ERU:s rapport Regioner att leva i, vars innehåll närmare redovisas i avsnitt 10. I rapporten diskuterar professor Erik Bylund bl. a. olika möjligheter att bibehålla skogsbruket i Norrlands inland. Han konstaterar därvid att endast en del av den potentiella skogsavverkningen ligger inom pendlingsavstånd från orter med mer än 2 200 invånare. I Norrbottens län täcker sådana pendlingsområden 30 %, i Västerbottens län 46 %, i Jämtlands län 18 % och i Västernorrlands län 74 % av den potentiella avverkningen.

Rationaliseringen inom skogsbruket innebär enligt rapporten att samhällsapparaten inom Norrlands inland inte kan bäras upp av enbart skogsbruket, frånsett på ett mycket ringa antal punkter. Utgångspunkten

är härvid att storleksgränsen 2 200 invånare i överensstämmelse med tidigare överväganden av Bylund (SOU 1970:14) utgör ett närmevärde på en tätortsstorlek, där serviceutbudet är acceptabelt för de flesta konsumenter.

I samband med utvärderingen i inrikesdepartementet av länsplanering 1967 gjordes en beräkning av sysselsättningsutvecklingen inom jord- och skogsbruk under perioden 1966–1980. Trots de mellan länen varierande förutsättningarna befanns att de flesta länen låg väl samlade mellan 25 och 30 % minskning per 5-årsperiod. Kristianstads och Skaraborgs län med en minskning av 24 % per femårsperiod skulle enligt beräkningarna få den minst negativa utvecklingen, medan i Värmlands och Kopparbergs län sysselsättningen beräknades minska med 34 % per femårsperiod. På kommunblocksnivån är spridningen i den beräknade utvecklingen större. Av tabell 3:25 kan utläsas att Sydsverige och Västsverige har en förhållandevis stor andel kommunblock med en beräknat låg minskningstakt, medan Norra Mellansverige har en stor andel med hög minskningstakt.

Tabell 3:25 Beräknad sysselsättningsminskning inom jord- och skogsbruk perioden 1966–1980 i kommunblock. Riksområden.

Riksområde	Fördelning av kommunblock efter beräknad sysselsättningsminskning per femårsperiod						
	–19 %	20–24 %	25–29 %	30–31 %	35–34 %	40– %	S:a %
Östra Mellansverige inkl. Sthlms län	8	27	43	14	8	–	100
Sydöstsverige	9	9	27	31	15	9	100
Sydsverige	16	32	27	13	6	6	100
Västsverige	20	24	24	17	13	2	100
Norra Mellansverige	–	7	23	29	20	21	100
Mellersta Norrland	–	–	22	62	16	–	100
Övre Norrland	4	4	39	34	15	4	100
Hela riket	9	17	29	25	13	7	100

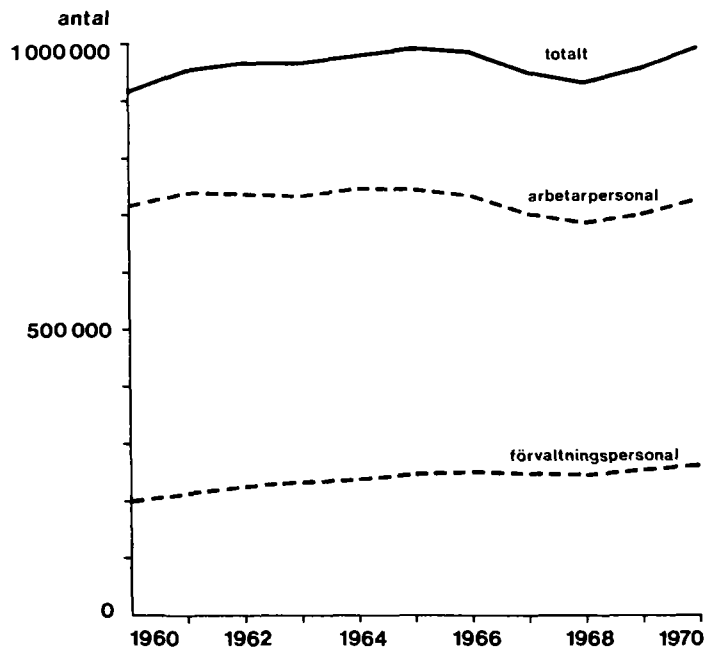
Tabellen grundar sig på material redovisat i SOU 1969:27. För definitionen på riksområden se bihang A.

Sysselsättningsutvecklingen inom industri

Sysselsättningen inom industrin sådan den registreras i industristatistiken har under 1960-talet inte visat några bestämda tendenser till vare sig minskning eller ökning. De klara konjunkturtopparna åren 1965 och 1970 avtecknar sig i den bild av industrisysselsättningen som lämnas i figur 3:29. Mera omfattande definitionsändringar gjordes i statistiken åren 1964 och 1967, varför approximativa beräkningar har fått göras för att erhålla jämförbarhet. I figuren är också förvaltningspersonalens utveckling medtagen. Även om konjunktursvängningarna är märkbara också för denna grupp har den under hela perioden tagit en successivt

större del av sysselsättningen. År 1960 var andelen förvaltningspersonal ca 21 % mot ca 26 % år 1970.

Figur 3:29 Industrisysselsättningens utveckling under åren 1960–1970

Figuren bygger på en bearbetning av SCB:s industristatistik utförd inom inrikesdepartementet.

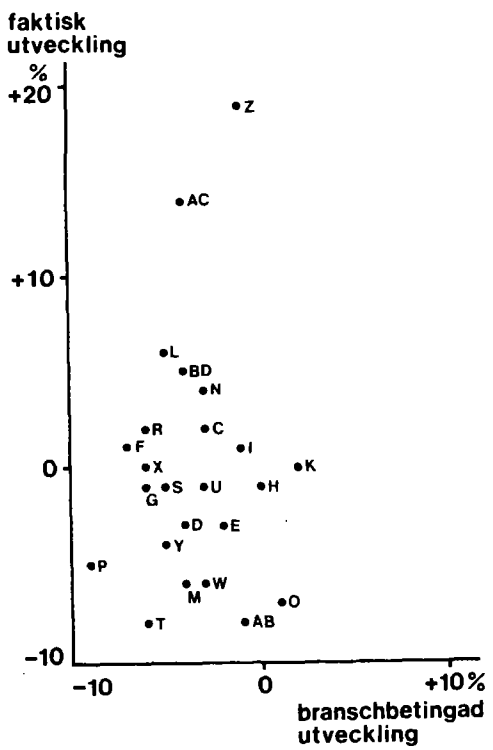
Den i industristatistiken registrerade sysselsättningsutvecklingen beaktar inte den utbrytning av vissa funktioner som samtidigt har skett. Den mycket snabba utveckling som präglat sysselsättningen inom uppdragsverksamhet under 1960-talet beror till en del på att vissa av de funktioner som tidigare tillgodosågs *inom* industrin i ökad utsträckning utförs av speciella servicegivare. År 1960 var ca 35 000 personer sysselsatta inom uppdragsverksamhet mot ca 80 000 år 1970, alltså mer än en fördubbling. Även om större delen av denna tillväxt skulle bero på en utbrytning av vissa arbetsuppgifter från industrin, kvarstår dock iakttagelsen om industrisysselsättningens stagnation under 1960-talet. I relativa tal är tillbakagången klar. År 1960 utgjorde sysselsättningen inom industri ca 34 % av totalantalet sysselsatta enligt folkräkningen mot ca 30 % år 1970 enligt den folkräkningsanpassade arbetskraftsundersökningen.

I bihang A behandlas sysselsättningsutvecklingen inom industrin i kommunblocken länsvis för perioden 1965–1969. I den fortsatta framställningen diskuteras samma period.

Inom ramen för en under perioden 1965–1969 svagt minskande totalsysselsättning finns en avsevärd variation mellan branscher. Så har t. ex. transportmedelsindustrin ökat sysselsättningen med 18 %, samtidigt

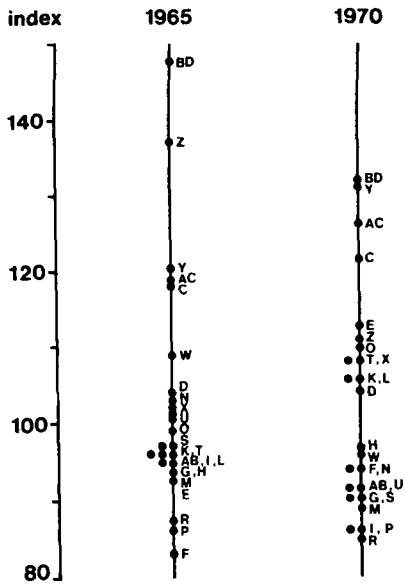
som sysselsättningen har minskat inom konfektions-, läder- och gummiindustrin med mer än 25 %. Eftersom branschsammansättningen varierar regionalt slår den olikartade branschutvecklingen igenom i den totala sysselsättningen i olika regioner. I bihang A delas industriutvecklingen inom varje enskilt kommunblock under perioden 1965–1969 upp i två skilda komponenter. En del av utvecklingen förklaras med blockets branschsammansättning, medan återstoden förklaras med inombranschvariationen, vilken uppstår på grund av att utvecklingen inom skilda branscher i blocket inte överensstämmer med riksutvecklingen inom motsvarande branscher. Figur 3:30 ger samma typ av information för länen. För flera av länen föreligger god överensstämmelse mellan den branschbetingade och den faktiska utvecklingen. Så är fallet t. ex. för Örebro, Malmöhus och Västernorrlands län, där en faktisk sysselsättningsminskning sammanfaller med en stor andel sysselsatta i tillbakagående branscher. Några markanta undantag finns dock. Jämtlands, Västerbottens, Kristianstads och Norrbottens län har under perioden haft en avsevärt bättre sysselsättningsutveckling än vad branschsammansätt-

Figur 3:30 Faktisk och branschbetingad sysselsättningsutveckling inom industri perioden 1965–1969 i länen

Figuren bygger på en bearbetning inom inrikesdepartementet av SCB:s industristatistik. De bakomliggande beräkningarna beskrivs mera utförligt i bihang A.

Figur 3:31 Andel sysselsatta i länen inom byggnadsverksamhet åren 1965 och 1970. Index: Riket = 100.

Värdena är hämtade för år 1965 från folkräkningen och för år 1970 från den folkräkningsanpassade arbetskraftsundersökningen.

ningen talar för. Samma förhållande präglar utvecklingen i Skaraborgs och Hallands län medan den faktiska utvecklingen i framför allt Stockholms och Göteborgs och Bohus län ligger under den som enligt branschsammansättningen kunde förväntas. I Älvsborgs län har den faktiska sysselsättningen minskat men inte så mycket som branschsammansättningen skulle ge anledning att förmoda.

I tabell 3:26 har kommunblocken inom och utom stödområdet grupperats efter länsstyrelsernas modifierade förslag till ortsklassificering. Totalt visar sig kommunblocken inom stödområdet ha haft den bästa sysselsättningsutvecklingen, detta trots att branschsammansättningen där har varit mindre gynnsam än i resten av landet. Totalt har sysselsättningen inom stödområdet ökat med 2,5 % mot en minskning med 3,8 % utom stödområdet. Samtidigt har branschsammansättningen talat för en minskning med 5,0 % inom stödområdet mot endast 2,7 % utom stödområdet. För de ortstyper som är representerade inom stödområdet gäller genomgående att sysselsättningsutvecklingen under åren 1965–1969 har varit mera positiv än i motsvarande ortstyp utanför stödområdet. Speciellt stor är skillnaden i utvecklingen för primära centra inom och utom stödområdet.

Tabell 3:26 Faktisk och branschbetingad sysselsättningsutveckling inom industri perioden 1965–1969 i ortsklasser enligt länsstyrelsernas modifierade förslag

Ortsklass	Inom stödområdet		Utanför stödområdet	
	Faktisk utveckl. %	Branschbetingad utveckl. %	Faktisk utveckl. %	Branschbetingad utveckl. %
Stockholm			−10,1	−2,2
Övriga storstäder			− 7,8	−0,2
S:a storstäder			− 8,8	−1,2
Primära centra	+3,7	−4,0	− 5,9	−5,3
Regionala centra	+2,2	−5,4	+ 1,0	−4,0
Kommuncentra	+1,9	−5,2	+ 1,3	−3,0
Totalt	+2,5	−5,0	− 3,8	−2,7

Tabellen bygger på en bearbetning inom inrikesdepartementet av SCB:s industristatistik. De bakomliggande beräkningarna beskrivs mera utförligt i bihang A. Den använda ortsklassificeringen behandlas i avsnitt 9.3 och i inledningen av avsnitt 3.

Sysselsättningsutvecklingen inom industri har varit negativ i storstadsområdena. Tillbakagången har skett trots att den beräknade branschbetingade utvecklingen talar för en ganska tillväxtbetonad branschsammansättning. Branscher med en positiv riksutveckling har emellertid i storstadsområdena haft en mindre positiv utveckling och branscher med en negativ riksutveckling har haft en än mera negativ utveckling än i riket i dess helhet. Orsakerna till denna utveckling kan endast antydas. Så torde t. ex. de höga löne- och markkostnaderna i storstadsområdena ha

inneburit att industrins konkurrensförmåga reducerats. När det gäller stödområdet har regionalpolitiskt stöd i olika former utgått samtidigt som arbetskraftsresurser har ställts till förfogande genom friställningar inom jord- och skogsbruket.

Sysselsättningsutvecklingen inom byggnadsverksamhet

Sysselsättningen inom byggnadsverksamhet har ökat från ca 295 000 år 1960 till ca 365 000 år 1970. Detta har inneburit en från 9 till 10 % höjd andel av den totala sysselsättningen i landet. De regionala variationerna i denna andel är inte speciellt framträdande. Av figur 3:31 kan utläsas att framför allt några Norrlandslän har relativt höga andelstal.

Mellan åren 1965 och 1970 har spridningen kring riksgenomsnittet minskat, varvid de höga värdena i bl. a. Norrbottens och Jämtlands län har reducerats något. Samtidigt ökade andelstalen i Västernorrlands, Västerbottens och Uppsala län. De relativt låga värdena i Stockholms och Malmöhus län förtjänar uppmärksammas.

Bostadsbyggandet och därmed sammanhängande investeringar utgör en betydande del av den totala byggnadsverksamheten i Sverige. Det finns emellertid inte något klart samband mellan bostadsbyggandets omfång i länen och andelen sysselsatta inom byggnadsverksamhet. En del av det bristande sambandet förklaras av den stora roll anläggningsverksamheten spelar i vissa län. För några av norrlandslänen har t..ex. de stora kraftverksinvesteringarna gett sysselsättning åt en stor byggnadsarbetarkår. Dessutom får man räkna med en viss, om än begränsad, utpendling över länsgräns samt med en viss undersysselsättning, som slår igenom bl. a. i arbetslöshetstalen.

Sysselsättningsutvecklingen inom serviceverksamhet

Ett markant drag i näringslivets utveckling är att serviceverksamheterna sysselsätter en ökad andel av arbetskraften. Detta innebär bl. a. att sådana verksamheter tillväxer som traditionellt varit bundna till relativt stora befolkningscentra. Det innebär också att en allt större del av arbetskraften sysselsätts i näringar med relativt sett små produktivitetsförbättringar vilket bl. a. sammanhänger med att möjligheterna till rationaliseringar inom sektorer som producerar personliga tjänster i allmänhet är små. En fortsatt snabb teknisk utveckling och ökning av kapitalintensiteten inom de agrara näringarna och tillverkningsindustrin torde leda till att allt större del av arbetskraften även i framtiden sysselsätts inom servicesektorerna. De framtida regionala utvecklingsförloppen torde därmed präglas av att sysselsättningen inom s. k. primära och sekundära näringar tillväxer i olika takt. Detta förstärks även av att vissa funktioner inom tillverkningsindustrin bryts ut och tillgodoses av företag som anses tillhöra serviceverksamhet. Bland sådana aktiviteter märks viss konsultverksamhet.

Sysselsättningen inom den stora och heterogena grupp som går under

rubriken service har under 1960-talet expanderat i snabb takt. Expansionstakten skiftar dock mellan olika branscher. Av tabell 3:27 framgår att samhällelig service tillsammans med uppdragsverksamhet har haft den snabbaste expansionen, medan sysselsättningen i stort sett har varit oförändrad i t. ex. samfärdsel.

Tabell 3:27 Sysselsättningsutveckling perioden 1961–1970 inom olika servicebranscher

Bransch	Antal sysselsatta			Utveckling	
	1960	1965	1970	1961–1965 %	1966–1970 %
Handel	478 000	534 000	534 000	+ 11,7	+ 0,0
Samfärdsel	242 000	247 000	251 000	+ 2,1	+ 1,6
Samhällelig service	393 000	503 000	696 000	+ 27,9	+ 38,3
Uppdragsverksamhet	34 000	60 000	81 000	+ 76,4	+ 35,0
Övrig service	271 000	251 000	279 000	– 8,3	+ 10,0
Totalt	1 418 000	1 595 000	1 841 000	+ 13,2	+ 15,4

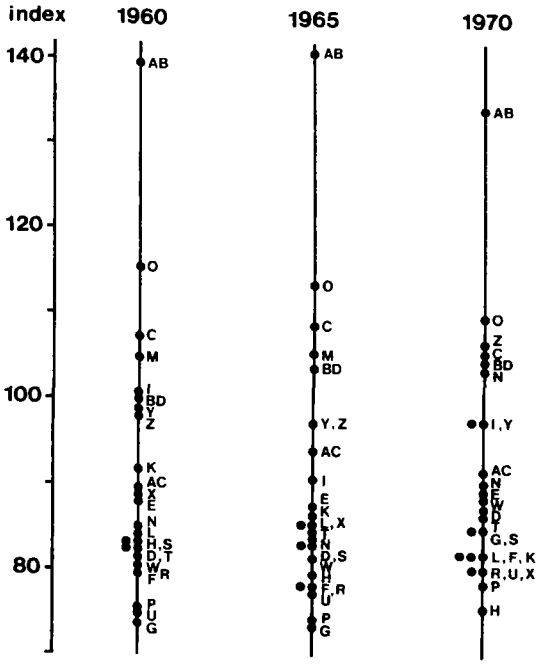
Underlaget för tabellen är folkräkningarna åren 1960 och 1965 samt den folkräkningsanpassade arbetskraftsundersökningen år 1970

Den snabba ökningen av antalet sysselsatta inom service har höjt serviceandelen från 43 % år 1960 till 51 % år 1970. Mellan länen är spännvidden i serviceandelen ganska stor. Stockholms län hade år 1970 mer än 65 % sysselsatta inom service, medan Kalmar och Älvsborgs län hade mindre än 40 %. Som framgår av figur 3:32 har det under 1960-talet funnits en tendens till minskad spridning i serviceandelen mellan länen. Med få undantag har länstalen närmat sig riksgenomsnittet. År 1970 var serviceandelen relativt låg i en grupp syd- och mellansvenska län under det att Jämtlands och Norrbottens län tillsammans med Malmöhus och Göteborgs och Bohus län hade värden över riksgenomsnittet.

Det är främst den snabba ökningen av antalet sysselsatta inom samhällelig service som betingat servicesektorns ökande betydelse ur sysselsättningssynpunkt. Av sektorns totala ökning med ca 400 000 sysselsatta under 1960-talet svarar sjukvården för ca 95 000, utbildningsväsendet för ca 70 000, den offentliga förvaltningen för ca 50 000 och övrig samhällelig service för ca 90 000. Tillsammans representerar detta ca 300 000 sysselsatta eller tre fjärdedelar av den totala ökningen.

Både från sysselsättningssynpunkt och med hänsyn till krav på ett jämnare utbud av samhällelig service är det av intresse att fastställa hur sysselsättningsökningen inom denna servicegrupp har fördelat sig på regioner. På grund av att sysselsättningsuppgifter för år 1970 är tillgängliga endast genom arbetskraftsundersökningarna kan data för så detaljerade näringsgrensuppdelningar som det här är frågan om endast lämnas för riksområden och större län. I tabell 3:28 anges för perioderna 1961–1965 och 1966–1970 hur sysselsättningen har utvecklats i grupperna förvaltning, undervisning och sjukvård. Det bör vid tolkningen

Figur 3:32 Andel sysselsatta inom serviceverksamhet åren 1960, 1965 och 1970. Index: Rikets andel = 100.

Underlaget för tabellen är folkräkningarna åren 1960 och 1965 samt den folkräkningsanpassade arbetskraftsundersökningen år 1970.

av tabellen uppmärksammas att andelen sysselsatta inom samhällelig service varierar mellan riksområden och län, varför samma procentuella ökning kan ha skiftande innebörd i absoluta tal.

Tabell 3:28 Sysselsättningsutvecklingen inom förvaltning, undervisning och sjukvård under perioderna 1961–1965 och 1966–1970 i riksområden

Riksområde	Förvaltning		Undervisning		Sjukvård	
	1961–1965 %	1966–1970 %	1961–1965 %	1966–1970 %	1961–1965 %	1966–1970 %
Stockholms län	+ 13,9	+ 11,2	+ 32,2	+ 31,1	+ 23,4	+ 37,0
Östra Mellansverige	+ 19,9	+ 9,9	+ 31,8	+ 28,0	+ 28,1	+ 45,7
Sydöstsverige	+ 24,3	+ 26,2	+ 28,3	+ 30,8	+ 24,6	+ 34,8
Sydsverige	+ 25,2	+ 12,3	+ 29,6	+ 28,3	+ 26,2	+ 30,6
därav Malmöhus län	+ 21,5	+ 13,7	+ 32,9	+ 27,5	+ 26,0	+ 39,8
Västsverige	+ 21,1	+ 23,4	+ 30,4	+ 34,3	+ 33,8	+ 45,7
därav Göteborgs och Bohus län	+ 12,0	+ 8,8	+ 32,6	+ 28,2	+ 31,0	+ 42,7
Norra Mellansverige	+ 24,8	+ 27,9	+ 33,7	+ 8,8	+ 28,7	+ 28,6
Mellersta Norrland	+ 19,3	+ 39,1	+ 16,7	+ 17,5	+ 24,5	+ 39,7
Övre Norrland	+ 29,3	+ 23,6	+ 24,6	+ 9,6	+ 31,7	+ 44,0
Hela riket	+ 19,9	+ 17,1	+ 29,6	+ 25,3	+ 28,6	+ 40,4

Uppgifterna i tabellen grundar sig på folkräkningarna åren 1960 och 1965 samt den folkräkningsanpassade arbetskraftsundersökningen år 1970. Denna är grundad på en urvalsundersökning vilket gör individuella värden något osäkra. För en definition av riksområden, se bihang A.

Under senare delen av 1960-talet har sysselsättningsutvecklingen inom sjukvård varit avsevärt snabbare än inom förvaltning och undervisning. Lägst har sysselsättningsökningen varit inom förvaltning under båda perioderna. Ökningen av antalet sysselsatta inom sjukvård uppvisar de minsta variationerna mellan riksområden. Under perioden 1966–1970 har dock Sydsverige och Norra Mellansverige haft relativt låga ökningstal. Något samband mellan befolkningsutveckling och sysselsättningsökningen inom sjukvård kan knappast urskiljas, vilket till en del kan bero på att den regionala befolkningsutvecklingen i de högre åldersgrupperna, som utnyttjar sjukvårdstjänster mer än genomsnittligt, ej överensstämmer med den totala befolkningsutvecklingen.

I fråga om sysselsättningen inom förvaltning ligger den procentuella ökningen i storstadslänen, med undantag för Malmöhus län under perioden 1961–1965, under riksgenomsnittet vilket får ses i ljuset av den redan tidigare starka utbyggnaden av förvaltning i dessa län. Sydöstsverige, Norra Mellansverige och Övre Norrland har under båda perioderna ökningstal över riksgenomsnittet.

Med undantag för Norrlandslänen och Norra Mellansverige ansluter utvecklingen inom undervisning i de olika riksområdena väl till riksgenomsnittet. Som framgår av avsnitt 3.4 har en regional utjämning i utbudet av utbildning skett under 1960-talet. För de nyss angivna riksområdena har den under hela 1960-talet pågående uttunningen i de yngre åldersgrupperna motverkat denna tendens.

Data om servicesysselsättningen saknas för år 1970 på kommunblocksnivån. För perioden 1961–1965 har i (SOU 1970:3) Balanserad regional utveckling gjorts en kartläggning av sysselsättningsutvecklingen inom den offentliga sektorn i storleksgrupperade kommunblock. Gränserna mellan kommunblocksgrupperna har valts så att varje grupp har fått cirka en sjättedel av totalbefolkningen.

Av tabell 3:29 framgår att sysselsättningen inom samhällelig service år 1965 var ojämnt fördelad på stora och små kommunblock.

Tabell 3:29 Andel sysselsatta inom samhällelig service av totalantalet sysselsatta år 1965 i storleksgrupperade kommunblock. Rikets andel = 100.

Storleksgrupp Antal invånare	Undervisning	Sjukvård	Kommunal förvaltning	Statlig förvaltning	Total samhällelig service
Storstockholm	121	112	156	263	146
107 000–615 000	120	132	109	84	112
54 000–107 000	95	115	103	98	105
29 000– 54 000	94	110	90	83	98
14 000– 29 000	89	83	78	48	81
– 14 000	82	46	64	28	59

Av de redovisade serviceslagen ger undervisning den jämnaste fördelningsbilden. Den starkaste koncentrationen uppvisar den statliga förvaltningen. Den omfattande sjukvårdssektorn har, utom i de två

minsta storleksgrupperna, en relativt jämn fördelning på storleksgrupper. Beträffande den totala sysselsättningen inom samhällelig service ligger endast Storstockholm mera markerat över riksgenomsnittet. Av övriga kommunblock uppvisar endast de minsta, med lägre befolkning än 14 000 invånare, någon större avvikelse från riksgenomsnittet.

Av tabell 3:30 framgår hur sysselsättningen utvecklats inom de berörda serviceslagen under perioden 1961–1965.

Tabell 3:30 Sysselsättningsutveckling under perioden 1961–1965 inom samhällelig service i storleksgrupperade kommunblock.

Storleksgrupp antal invånare	Sysselsättningsförändring 1961–1965				
	Undervisning %	Sjukvård %	Kommunal förvaltning %	Statlig förvaltning %	Total samhällelig service %
Storstockholm	+ 32,2	+ 22,0	+ 23,5	+ 31,4	+ 23,4
107 000–615 000	+ 38,1	+ 29,5	+ 25,9	+ 30,9	+ 28,3
54 000–107 000	+ 31,0	+ 29,5	+ 27,6	+ 44,3	+ 30,2
29 000– 54 000	+ 29,0	+ 34,1	+ 28,6	+ 40,7	+ 37,1
14 000– 29 000	+ 22,8	+ 30,2	+ 34,7	+ 34,2	+ 26,3
– 14 000	+ 14,6	+ 24,6	+ 38,9	+ 20,6	+ 22,8
Totalt	+ 28,5	+ 28,6	+ 28,3	+ 34,2	+ 28,1

För hela den samhälleliga servicesektorn visar sig tyngdpunkten i ökningen av sysselsättningen ligga bland kommunblock i storleksgruppen 29 000–54 000 invånare. Storstockholm och de minsta kommunblocken har den lägsta procentuella ökningen. Av de exemplifierade delsektorerna överensstämmer utvecklingen inom sjukvård och statlig förvaltning närmast med den totala bilden. Tyngdpunkten ligger i båda fallen i mitten av storleksskalan.

För undervisning och kommunal förvaltning är bilderna helt olika. Den största relativa ökningen inom undervisning skedde under perioden i de större kommunblocken, medan den kommunala förvaltningen expanderade snabbast i de minsta kommunblocken. Vad angår undervisningssektorn kan sysselsättningsförändringen sägas återspegla tre tendenser. För det första slår den allmänna befolkningsutvecklingen relativt snabbt igenom i ett ökat eller minskat antal barn. För det andra har expansionen inom undervisningen varit speciellt stark i fråga om längre utbildning. För det tredje har en regional utjämning av utbildningsfrekvenserna skett. De två första tendenserna har lett till en snabbare expansion i de större kommunblocken, medan den tredje faktorn bör ha verkat i riktning mot en snabbare utveckling i de minsta kommunblocken.

Inom ERU har på grundval av lönestatistik för statstjänstemän bearbetats uppgifter om antalet statstjänstemän uppdelade på s. k. kommunblocksgrupper. För avgränsningen av dessa hänvisas till bihang A. Delvis överensstämmer denna indelning med den i tabellerna 3:29 och 3:30 använda storleksgrupperingen.

Som framgår av tabell 3:31 har antalet statstjänstemän under perioden

1966–1970 ökat snabbast i de befolkningsmässigt största regionerna. Storstadsregionerna och Större städer har ökningstal över riksgenomsnittet medan Norra glesbygden med 6 % ökning har endast hälften av rikets ökningstakt.

Tabell 3:31 Antal statstjänstemän åren 1966 och 1970 i kommunblocksgrupper enligt ERU:s indelning

Kommunblocksgrupp	Antal statstjänstemän 1966	1970	Utveckling 1966–1970 %
Stockholm	93 000	107 000	+ 15,6
Göteborg och Malmö	44 000	51 000	+ 17,8
Större städer	93 000	106 000	+ 13,4
Södra Mellansverige	50 000	55 000	+ 11,5
Norra tätbygden	31 000	34 000	+ 9,9
Norra glesbygden	15 000	16 000	+ 6,3
Totalt	326 000	369 000	+ 12,7

Det i tabellen använda begreppet statstjänsteman innefattar flertalet anställda vid de affärsdrivande verken. Eftersom detta är en vidare definition än den i tabellerna 3:29 och 3:30 använda, kan ingen direkt jämförelse göras med de där redovisade värdena. Kommunblocksgruppernas sammansättning presenteras i bihang A.

Lönestatistiken för statstjänstemän medger en uppdelning efter lönegrad. Av ERU:s material framgår att lönegradsgruppernas fördelning på kommunblocksgrupper är ojämn. I tabell 3:32 redovisas antalet statstjänstemän år 1970 uppdelade på tre inkomstgrupper. Endast Stockholmsregionen har genomgående en större andel statstjänstemän än som motsvarar befolkningsandelen. Speciellt stark är denna överrepresentation för tjänstemän på B- och C-löneplanerna.

Tabell 3:32 Statstjänstemännens fördelning på kommunblocksgrupper år 1970 enligt ERU:s indelning

Kommunblocksgrupp	Lönegrad/löneplan			
	A1–A16 %	A17–A30 %	B och C %	Andel av befolkningen %
Stockholm	28	28	53	18
Göteborg och Malmö	14	14	14	14
Större städer	29	29	19	32
Södra Mellansverige	15	16	6	23
Norra tätbygden	9	9	7	7
Norra glesbygden	5	4	1	6
Totalt	100	100	100	100

För kommunblocksgruppens avgränsning jämför bihang A. Jämför även kommentar till tabell 3:31.

De lokala arbetsmarknadernas näringsgrensfördelning år 1970

I avvaktan på resultaten från 1970 års folkräkning har i det föregående de folkräkningsanpassade arbetskraftsundersökningarna för år 1970 använts för att ge en aktuell bild av näringsgrenarnas regionala fördelning. Möjligheterna att utifrån dessa undersökningar illustrera sysselsättningsförhållandena i olika ortstyper är begränsade, eftersom de baseras på stickprov.

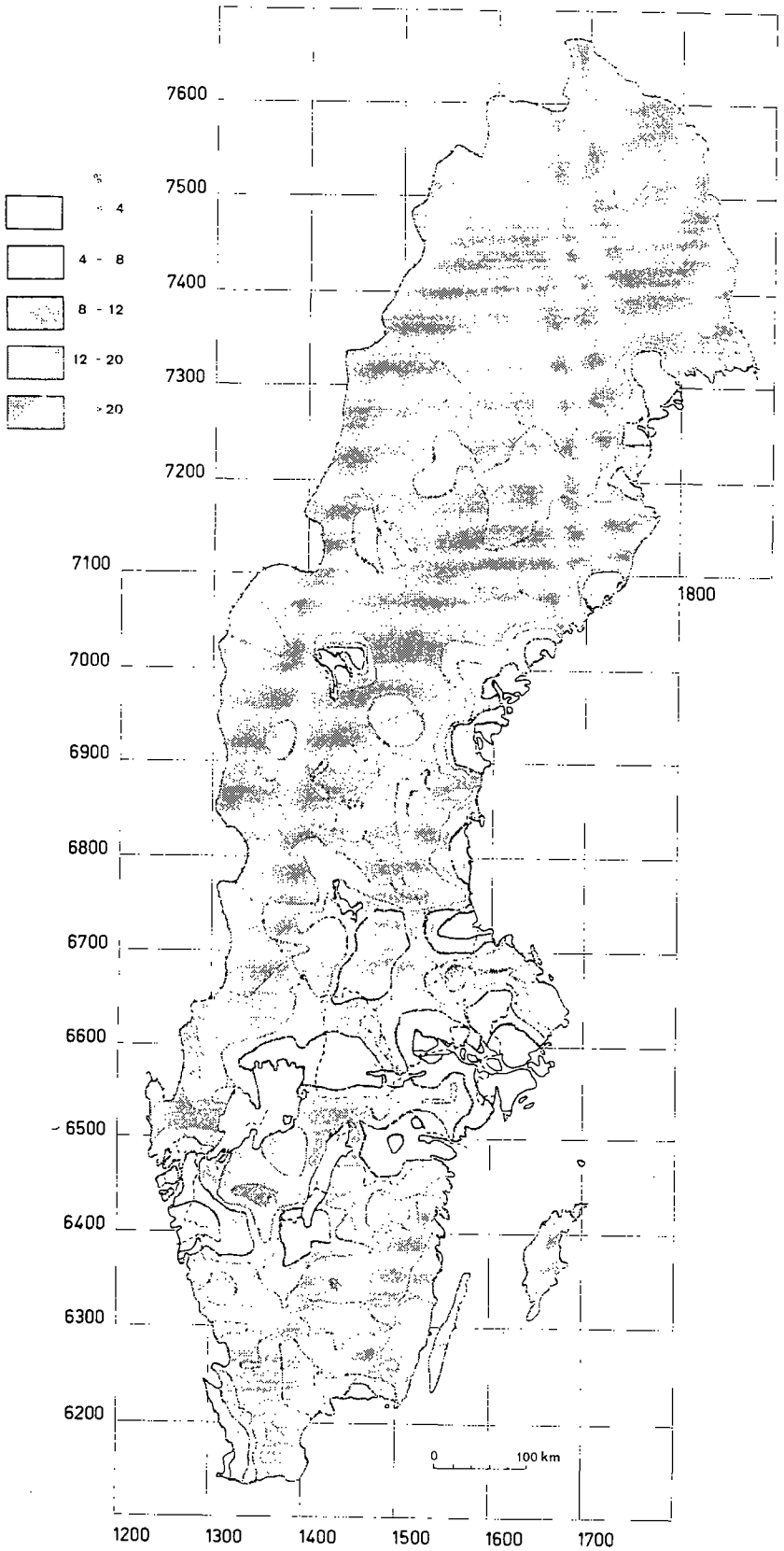
Vissa bearbetningar har nu kunnat utföras på grundval av 1970 års folkräkning. Sålunda har ERU med utgångspunkt i detta material kartlagt näringsgrensfördelningen på lokala arbetsmarknader. Därmed avses arbetsområden där vägavstånden mellan bostad och arbetsplats är högst omkring 35 km. I avsnitt 3.3.2 i det följande diskuteras avgränsningen av lokala arbetsmarknader närmare. Fig. 3:32 a–d visar dessas näringsgrensfördelning år 1970. Fig. 3:32 a anger andelen sysselsatta inom jord- och skogsbruk av det totala antalet sysselsatta, medan fig. 3:32 b visar motsvarande andel inom industrin. Fig. 3:32 c och d ger en bild av andelen sysselsatta inom byggnadsverksamhet resp. offentlig förvaltning och tjänster.

Som framgår av fig. 3:32 a uppvisade Norrlands inland år 1970 alltjämt en mycket hög sysselsättningsandel för jord- och skogsbruk. Mer än 20 % av de förvärvsarbetande ägnade sig i detta område åt de areella näringarna. Storstäderna, det norrländska kustlandet och betydande områden i Mellansverige hade lägre andel sysselsatta inom jord- och skogsbruk än riksgenomsnittet, som år 1970 var ca 8 %.

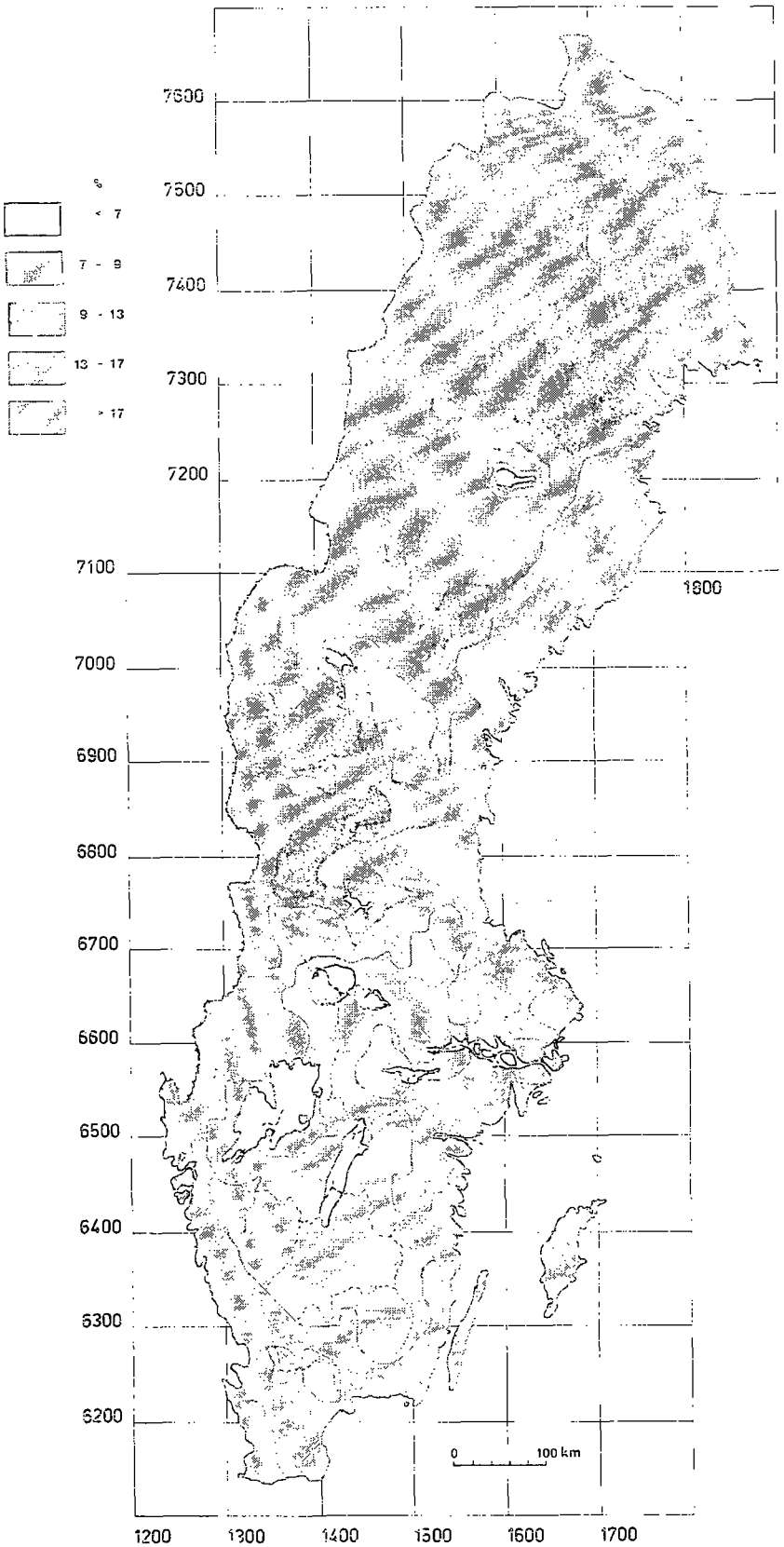
Industrisysselsättningen i större delen av södra och mellersta Sverige översteg 36 % av totala antalet förvärvsarbetande år 1970 (se fig. 3:32 b). Även för stora delar av Norrlands kustland gällde att industrins andel översteg detta värde. I Stockholm med kringliggande bygder liksom i Norrlands inland låg industriandelen under 22 %. Boråsregionen och vissa delar av Bergslagen hade med mer än 50 % de högsta värdena.

Som har konstaterats i tidigare avsnitt var skillnaderna mellan olika län i byggnadsverksamhetens sysselsättningsandel år 1970 inte speciellt framträdande. De inre delarna av norrlandslänen uppvisade dock höga värden. Detta illustreras i fig. 3:32 c. En orsak till att dessa områden hade höga andelar för byggnadsverksamheten – överstigande 17 % – är det starka inslaget av kraftverks- och vägbyggande. Stockholms- och Malmöområdena liksom Bergslagen och Småland hade alla relativt låga värden för byggnadsverksamheten.

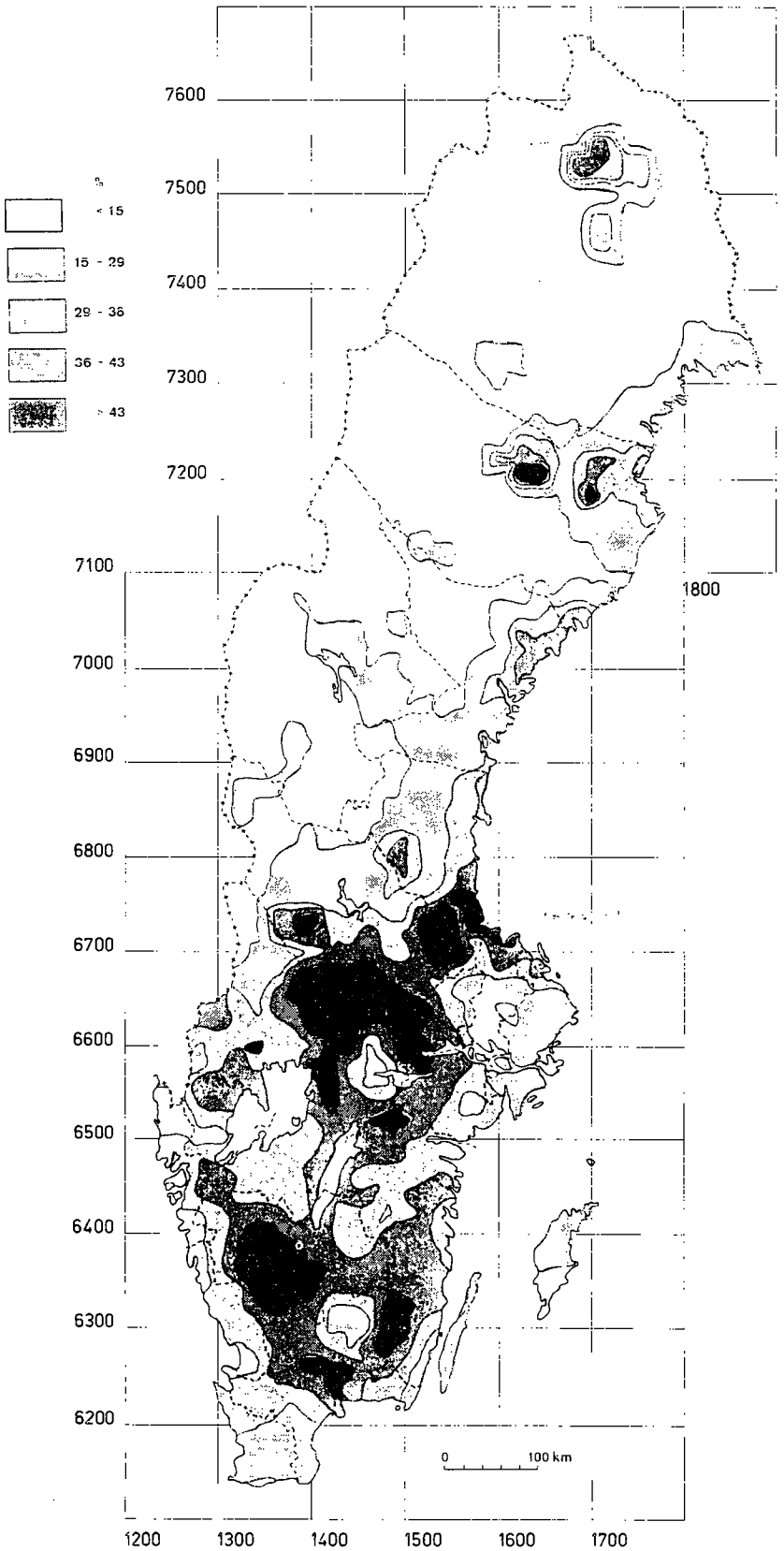
Offentlig förvaltning och tjänster utgjorde med drygt 840 000 sysselsatta en viktig del inom servicesektorn. Mellan åren 1965 och 1970 ökade denna sysselsättning med ca 65 000 personer. Stockholm och vissa orter i Norrland med militärförband uppvisade år 1970, som framgår av fig. 3:32 d, stora andelar sysselsatta inom den offentliga verksamheten – mer än 36 %. Norrlands inland och stora delar av södra Sverige hade i allmänhet sysselsättningsandelar för offentlig förvaltning och tjänster som låg under riksgenomsnittets 24 %.

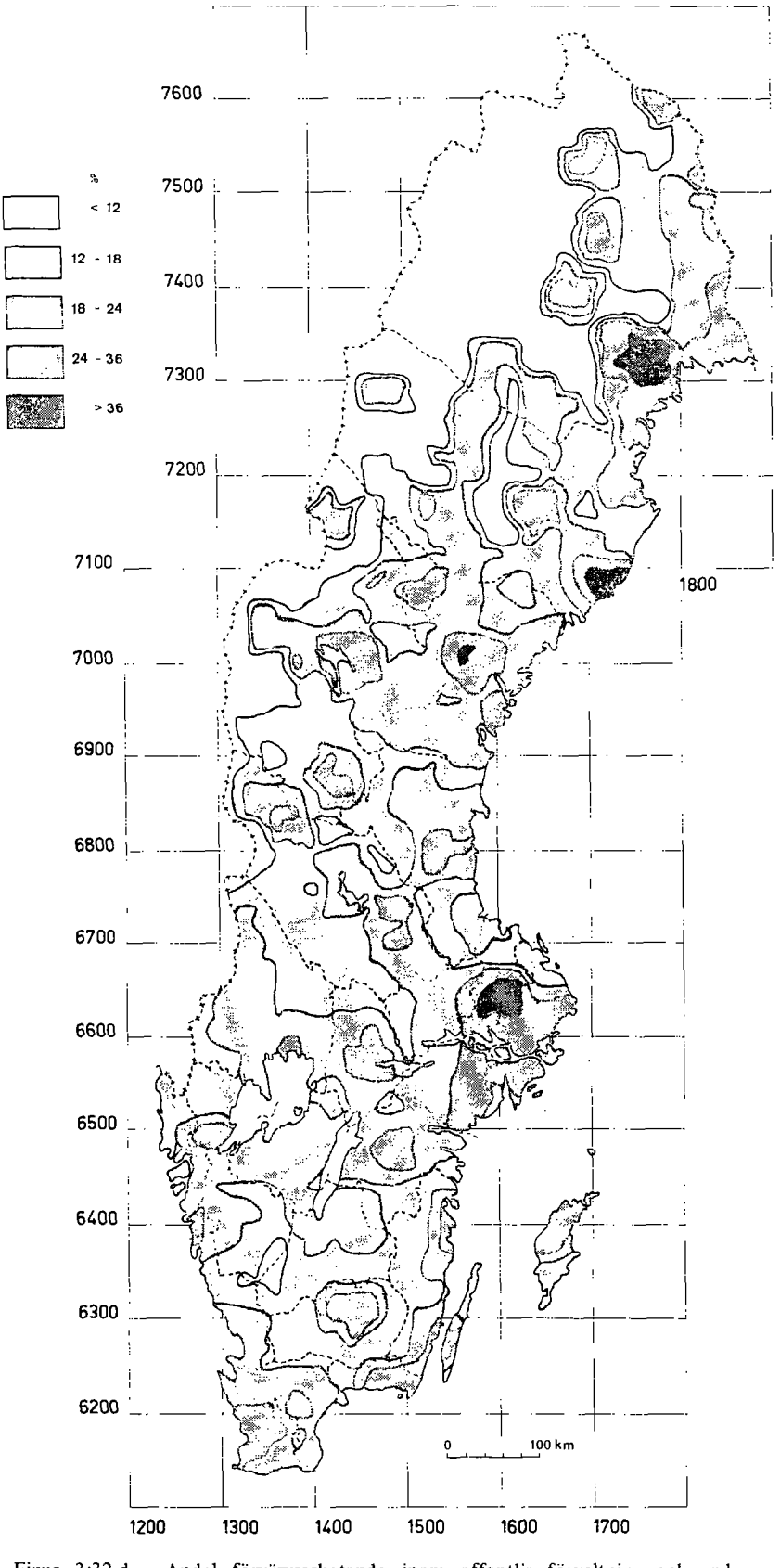
Figur 3:32 a Andel förvärvsarbetande inom jord- och skogsbruk år 1970. Näringsgrenens procentuella andel av totala sysselsättningen på lokala arbetsmarknader.

Figur 3:32 b Andel förvärvsarbetande inom byggnadsindustrin år 1970. Näringsgrenens procentuella andel av totala sysselsättningen på lokala arbetsmarknader.

Figur 3:32 c Andel förvärvsarbetande inom industrin år 1970. Näringsgrenens procentuella andel av totala sysselsättningen på lokala arbetsmarknader.

Figur 3:32 d Andel förvärvsarbetande inom offentlig förvaltning och andra tjänster år 1970. Näringsgrenens procentuella andel av totala sysselsättningen på lokala arbetsmarknader.

3.3.2 De lokala arbetsmarknadernas stabilitet och differentiering

Av de olika faktorer som är av betydelse när det gäller att bedöma arbetsmarknadens funktioner har inkomstnivån och dess regionala variationer behandlats utförligt i avsnitt 3.2.1. I avsnitten 3.2.2 och 3.2.3 har de regionala variationerna i anställningstrygghet och valmöjligheter belysts. I det följande redovisas vissa inom inrikesdepartementet utförda analyser av några med anställningstrygghet och valmöjlighet förbundna egenskaper hos arbetsmarknaden. Större delen av detta material redovisas också i bihang A på kommunblocksnivån.

Med anställningstrygghet avses här graden av säkerhet för den anställde att kunna behålla sitt arbete och hans möjligheter att få ett annat jämförbart arbete utan att behöva flytta. I avsnitt 3.2.2 användes bl. a. arbetslöshets- och varselstatistik för att belysa de regionala variationerna i dessa avseenden.

Med valmöjligheter avses den enskildes möjligheter att välja en sysselsättning inom de yrken till vilka hans utbildning eller övriga kvalifikationer normalt leder. Valmöjligheterna på en lokal arbetsmarknad ökar med en ökande bredd på urvalet av yrken. Yrkesverksamhetsgradens variationer och – för den yngre generationen – flyttningens omfattning har i avsnitten 3.2.3 och 3.2.4 setts som symptom på regionala olikheter i individens möjligheter att få arbete inom önskat yrkesområde.

Anställningstryggheten ökar med den lokala arbetsmarknadens stabilitet och valmöjligheterna med dess differentieringsgrad. I varierande utsträckning beror både stabiliteten och differentieringsgraden på arbetsmarknadens storlek och på dess grad av ensidigt beroende av en enda bransch eller ett enda företag. Vidare torde förekomsten av tillbakagående branscher och andelen sysselsatta inom småindustri vara av betydelse. De regionala variationerna hos dessa fyra faktorer kommer att belysas i det följande. Vad speciellt gäller arbetsmarknadens differentiering hänger den samman också med bl. a. den teknik som utnyttjas inom näringslivets och servicesysselsättningens storlek, kanske speciellt sysselsättningen inom samhällelig service. Näringslivets behov av högutbildad arbetskraft kan ungefärligt mätas med andelen förvaltningspersonal, vilket uppmärksammades i avsnitt 3.2.3, samt med den samhälleliga servicesysselsättningens omfattning som diskuterades i avsnitt 3.3.1.

De lokala arbetsmarknadernas storlek

Med ökande storlek hos den lokala arbetsmarknaden följer i de flesta fall att antalet arbetsställen ökar. Undantag från detta mönster förekommer dock. Så har t. ex. Gnosjö en mindre lokal arbetsmarknad än Karlskoga men samtidigt avsevärt många fler arbetsställen. Förekomsten av många arbetsställen ger arbetstagaren ökad tillgång till

alternativa sysselsättningsmöjligheter inom pendlingsavstånd. Samtidigt ökar också individens valmöjligheter på grund av att urvalet av yrken som står till förfogande ökar.

Den lokala arbetsmarknadens geografiska omfattning varierar över landet, beroende på främst kommunikationernas skiftande utbyggnadsgrad men också skiftande bedömningar mellan regioner av vad som kan betraktas vara ett rimligt pendlingsavstånd. Detta skiftar mellan olika bebyggelsetyper och mellan olika kategorier av människor. I avsnitt 3.5, tas dessa frågor upp till en mera ingående behandling. I olika sammanhang har 35 km vägavstånd motsvarande ca 30 km fågelvägsavstånd bedömts vara ett rimligt pendlingsavstånd. I bihang A återges för landets kommunblock folkmängden inom detta avstånd räknat från blockens centralorter. Eftersom intresset här närmast är inriktat på *skillnaderna* mellan regioner i fråga om den lokala arbetsmarknadens storlek, torde folkmängdsuppgifterna kunna användas som ett ungefärligt mått på variationerna i de lokala arbetsmarknadernas storlek. Det bör uppmärksammas att det inom ramen för en och samma totalfolkmängd – och därmed i stort sett lika många sysselsatta – i många fall finns avsevärda skillnader vad beträffar både stabilitet och differentieringsgrad. Dessa reservationer utvecklas närmare i de följande avsnitten.

Förekomsten av kommunblock med små befolkningsunderlag skiftar mellan olika delar av landet. I tabell 3:33 anges riksområdesvis hur stor del av totalfolkmängden som bor i kommunblock med olika stora lokala befolkningsunderlag. För att i någon mån illustrera sambandet med arbetsmarknadens stabilitet anges för varje riksområde hur arbetslösheten under perioden 1969–1971 fördelade sig på kommunblock med olika befolkningsunderlag.

Vad först angår förhållandet mellan befolkningens och arbetslöshetens fördelning kan för de flesta riksområden ett visst omvänt samband konstateras mellan det lokala befolkningsunderlagets storlek och arbetslöshetens fördelning. I Östra Mellansverige har kommunblocken med det största befolkningsunderlaget (mer än 250 000) en märkbart lägre andel av arbetslösheten än av befolkningen. Även för kommunblocken i Övre Norrland finns ett markerat omvänt samband mellan befolkningsunderlagets och arbetslöshetens omfattning. Totalt för hela landet visar de kommunblock som har ett lokalt befolkningsunderlag på mindre än 50 000 invånare har en högre andel av arbetslösheten än vad som motsvarar deras andel av totalfolkmängden. Förklaringen till sambandet mellan arbetslöshet och det lokala befolkningsunderlagets storlek måste till en del sökas i olikheter i det lokala näringslivets sammansättning med en större andel tillbakagående näringar i kommunblocken med små befolkningsunderlag. Över huvud taget är det angeläget att starkt betona de svårigheter som föreligger att urskilja de regionala stabilitets- och differentieringsbristernas betydelse för bl. a. flyttningsrörelsernas omfattning och inriktning.

Tabell 3:33 Folkmängden år 1970 och arbetslösheten perioden 1969–1971 i riksområden fördelad efter kommunblockens lokala befolkningsunderlag (< 30 km)

Riksområde	Antal invånare och antal arbetslösa i kommunblock med olika lokala befolkningsunderlag. Lokalt befolkningsunderlag					
	–20 000 %	20 000–50 000 %	50 000–100 000 %	100 000–250 000 %	250 000– %	S:a %
Östra Mellansverige inkl. Stockholms län						
Folkmängd	0,7	6,7	13,4	29,6	49,6	100,0
Arbetslöshet	0,7	8,8	17,8	40,6	32,1	100,0
Sydöstsverige						
Folkmängd	–	45,9	40,1	14,0	–	100,0
Arbetslöshet	–	48,5	36,6	14,9	–	100,0
Sydsverige						
Folkmängd	–	1,8	11,8	43,1	43,3	100,0
Arbetslöshet	–	2,3	11,1	38,3	48,2	100,0
Västsverige						
Folkmängd	0,6	6,3	21,4	28,7	42,9	100,0
Arbetslöshet	1,6	7,0	23,2	27,4	40,8	100,0
Norra Mellansverige						
Folkmängd	7,2	35,5	22,5	34,7	–	100,0
Arbetslöshet	10,7	39,4	19,0	31,0	–	100,0
Mellersta Norrland						
Folkmängd	21,1	36,1	15,7	27,1	–	100,0
Arbetslöshet	–	–	–	–	–	–
Övre Norrland						
Folkmängd	32,9	23,7	43,5	–	–	100,0
Arbetslöshet	43,9	47,0	9,1	–	–	100,0
Hela riket						
Folkmängd	4,2	15,3	20,2	28,5	31,9	100,0
Arbetslöshet	9,7	23,8	17,2	27,8	21,5	100,0

Uppgifterna om befolkningsunderlaget inom 30 km:s avstånd är hämtade från GEDAP (Geografiskt datapaket i Lund). En närmare beskrivning av detta material lämnas i bihang A där också riksområden definieras. För riksområdet Mellersta Norrland har det ej gått att fördela arbetslösheten på befolkningsunderlagsgrupper.

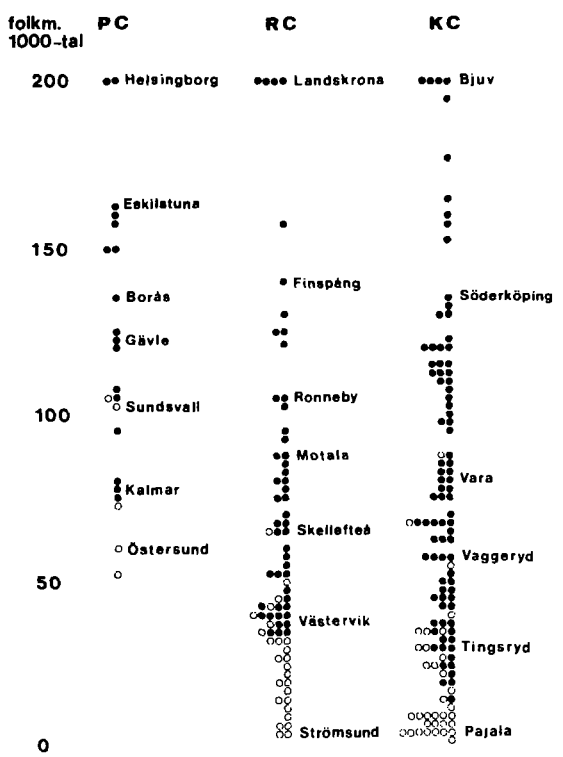
Det är endast i de nordliga riksområdena som någon mera avsevärd del av befolkningen bor i kommunblock med mycket små lokala befolkningsunderlag (mindre än 20 000 invånare). Vart och ett av Norrbottens, Västerbottens och Jämtlands län har mellan 70 000 och 80 000 invånare i denna typ av block. I nästa storleksgrupp, 20 000–50 000 invånare, har speciellt länen i Sydöstsverige en stor andel av sin befolkning. Så har t. ex. Kalmar län 156 000 invånare eller ca 60 % av totalbefolkningen i denna typ av kommunblock. Även riksområdena Norra Mellansverige och Mellersta Norrland har en stor del av befolkningen i kommunblock med ett befolkningsunderlag 20 000–50 000 invånare. Gävleborgs och Västernorrlands län har vardera nästan 150 000 invånare i denna storleksgrupp. I storleksgruppen 100 000–250 000 invånare är endast Övre Norrland orepresenterat. Den relativt låga andelen inom denna grupp i Sydöstsverige förtjänar att uppmärksammas.

I figur 3:33 visas för ortsklasser enligt länsstyrelsernas modifierade förslag hur kommunblocken ortsklassvis fördelar sig på lokalt befolkningsunderlag. För att kommunblocken inom stödområdet skall kunna urskiljas har dessa i figuren markerats med ofyllda punkter. I figuren har endast ett fåtal kommunnamn som exempel kunnat sättas ut.

De orter som enligt länsstyrelsernas modifierade klassificering har förts till gruppen primära centra, uppvisar en avsevärd spännvidd mellan minsta och största orten. Östersund har endast ca 50 000 invånare inom 30 km:s radie mot mer än 200 000 invånare inom motsvarande avstånd i Helsingborg, Växjö, Kalmar, Karlskrona och Halmstad i södra Sverige har mindre än 100 000 invånare, vilket även Borlänge, Östersund, Umeå och Luleå har i norra Sverige.

De flesta regionala centra har mellan 30 000 och 100 000 invånare i det lokala befolkningsunderlaget. Regionala centra med ett större invånarantal tar mestadels en del av sitt underlag från närbelägna primära centra, så är t. ex. fallet i fråga om de i figuren utmärkta kommun-

Figur 3:33 Lokalt befolkningsunderlag år 1970 i kommunblock uppdelade efter ortsklass enligt länsstyrelsernas modifierade förslag

PC står i figuren för primära centra, RC för regionala centra och KC för kommuncentra. Orter inom det allmänna stödområdet har utmärkts med ofyllda punkter. Jämför för övrigt med kommentar till tabell 3:33.

blocken Landskrona och Finspång. Inom stödområdet har, med undantag för Skellefteå, inget regionalt centrum mer än 50 000 invånare inom 30 kilometer. Det glesa bebyggelsemönstret inom stödområdet avspeglar sig i att regionala centra med mindre än 25 000 invånare endast återfinns där och att samtliga regionala centra i Norrbottens, Västerbottens (med undantag för Skellefteå) och Jämtlands län har mindre än 25 000 invånare inom det aktuella avståndet.

För kommuncentra gäller i de flesta fall att det lokala befolkningsunderlaget innefattar också delar av befolkningen inom närbelägna primära och regionala centra. Åtskilliga kommuncentra inom stödområdet ligger dock så långt från större centra att befolkningsunderlaget blir mycket litet. Av ca 30 kommuncentra inom stödområdet har endast sju mer än 30 000 invånare och så många som 18 har mindre än 10 000 invånare som lokalt befolkningsunderlag. Även utanför stödområdet finns ett antal orter med ett litet befolkningsunderlag, så har t. ex. Tingsryds kommunblock 30 000 invånare inom 30 km.

Branschensidighet

I det följande behandlas branschensidighet endast inom industri. Ensidigt beroende av sysselsättning inom jord- och skogsbruk har behandlats redan i avsnitt 3.1 och 3.3.1. Det bör vidare uppmärksammas att för vissa kommunblock med relativt liten industriandel en viss branschensidighet spelar en obetydlig roll för blockets arbetsmarknad.

Ett ensidigt beroende av en enstaka industribransch har ingen entydig betydelse för stabiliteten på en lokal arbetsmarknad. Å ena sidan innebär lokal branschensidighet vid en mera allmän minskning av sysselsättningen i branschen att alternativa arbeten för de friställda inte står att få på den lokala arbetsmarknaden. Branschensidigheten kan å andra sidan ge företag ett konkurrensmässigt försteg i förhållande till konkurrenter i andra delar av landet bl. a. i form av tillgång på kunnig arbetskraft och specialiserad service samt genom ett gynnsamt företagsklimat. Ett exempel på detta utgör TEKO-företagens utveckling under 1960-talet i Boråsregionen, där sysselsättningen har kunnat hållas ganska stabil samtidigt som den totala sysselsättningen i riket inom TEKO-branschen har minskat snabbt.

Branschensidighet kan i det fall en bransch genomgår en strukturomvandling eller är utsatt för starka konjunkturvariationer inverka negativt på en arbetsmarknads stabilitet. Större delen av kommunblockets produktionsställen kan samtidigt utsättas för driftsinskränkningar, vilket försvårar för den friställde att få nytt arbete.

Det finns stora skillnader mellan och inom branscher i fråga om den stabilitet och yrkesdifferentiering som erbjuds. Sålunda har ett ensidigt beroende av textilindustri under 1960-talet gett helt andra resultat än motsvarande beroende av exempelvis elektroteknisk industri, både vad angår stabilitet och differentiering. Detta hindrar dock inte att ett större filialföretag inom den elektrotekniska branschen kan erbjuda sämre differentiering än ett större moderföretag inom textilbranschen.

I tabell 3:34 anges hur stor del av länens befolkning som bor i

branschensidiga kommunblock. Kriteriet på branschensidighet har satts olika högt för skilda branscher. För verkstadsindustrin ställs krav på att minst 60 %, för övriga branscher minst 40 % av den totala industrisysselsättningen finns inom den aktuella branschen.

Tabell 3:34 Antal invånare i länen som år 1970 bodde i kommunblock med branschensidighet inom industri

Län	Antal invånare i 1 000-tal i kommunblock med branschensidighet inom skilda industribranscher						
	Verkstads-industri	Metall-industri	Skogs-industri	Textil-, konfektions-industri	Övriga branscher	Summa invånare	
						Antal	Andel av tot.bef. %
Stockholm	18		38			56	3,8
Uppsala	57	21	10			88	40,3
Södermanlands	109			10		119	47,8
Östergötlands	179	15	14			208	54,3
Jönköpings	8		109			117	37,8
Kronobergs			12			12	7,2
Kalmar	26		45		20	91	37,8
Gotlands						–	
Blekinge	107					107	69,5
Kristianstads					19	19	7,2
Malmöhus	10				106	116	16,1
Hallands	–					–	–
Göteborgs och Bohus	48		10		9	67	9,4
Älvsborgs	61		39	185		285	70,6
Skaraborgs	7		17		30	54	20,9
Värmlands	27	32	47			106	37,9
Örebro	40	24		16	20	100	36,2
Västmanlands	140	28	5			173	66,0
Kopparbergs	50	102	38	12		202	72,7
Gävleborgs	7	60	31			98	33,3
Västernorrlands			18		15	33	12,3
Jämtlands			32			32	24,4
Västerbottens			47		15	62	26,6
Norrbottens		59	109		60	228	89,0
Hela landet	891	341	621	223	294	2 370	29,2

Tabellen grundar sig på sammanställningar utförda inom inrikesdepartementet. Källor är 1969 års industristatistik och folkmängdsuppgifter för år 1970. En närmare beskrivning av materialet lämnas i bihang A.

I Blekinge, Älvsborgs, Västmanlands, Kopparbergs och Norrbottens län bor mer än två tredjedelar av befolkningen i kommunblock som domineras av en bransch. Speciellt stor är branschensidigheten i Norrbottens län med nästan 90 % av länets folkmängd i branschensidiga kommunblock. Storstadslänen samt Kronobergs, Gotlands, Hallands och Västernorrlands län har samtliga mindre än 25 % av befolkningen i branschensidiga block. Totalt i landet skulle med den använda definitionen på branschensidighet ca 30 % av befolkningen bo i branschensidiga kommunblock.

Verkstadsindustrin har ett dominerande inflytande i Södermanlands, Örebro, Västmanlands och Blekinge län. På grund av verkstadsindustrins varierande struktur och stora andel av den totala sysselsättningen i landet måste ensidighet i denna bransch tolkas med försiktighet. Metallindustrin har stor betydelse i Kopparbergs och Gävleborgs län men spelar ganska liten roll för övriga län. Skogsindustrin har ett dominerande inflytande i kommunblock över hela landet med undantag för Syd- och Västsverige och spelar, inom olika delbranscher, avgörande roll i framför allt Norrbottens och Jönköpings län. Textil- och konfektionsindustrin har ett dominerande inflytande i Älvsborgs län. Inom övriga branscher har endast Malmöhus och Norrbottens län något större antal boende i block med sådan dominans. I Malmöhus län rör det sig huvudsakligen om block med stor andel sysselsatta inom livsmedelsindustrin. I Norrbottens län är det gruvindustrin som dominerar inom ca 25 % av länet.

Sysselsättning i industribranscher med en förutsedd sysselsättningsminskning

Uppskattningar som gjorts i 1970 års långtidsutredning av sysselsättningsutvecklingen inom skilda industribranscher under perioden 1971–1975 har i bihang A använts för att för varje kommunblock beräkna hur stor del av industrisysselsättningen som finns inom branscher med en förutsedd sysselsättningsminskning. Härvid har sju branscher som beräknas minska med mer än 1 % per år särskiljts nämligen gruv-, varvs-, jord- och sten-, trä-, livsmedels-, dryckesvaru- och tobaks- samt textil- och konfektionsindustri. Dessa branscher svarade år 1969 för ca 30 % av den totala industrisysselsättningen i landet.

Långtidsutredningens beräkningar gäller den riksgenomsnittliga sysselsättningsutvecklingen. Som framgått av avsnitt 3.3.1 har en ofördelaktig branschsammansättning i varje fall under slutet av 1960-talet inte nödvändigtvis inneburit en negativ faktisk sysselsättningsutveckling för länen. Regionala variationer i de sysselsättningsmässigt tillbakagående branschernas utveckling måste förutsättas inträffa också under perioden 1971–1975. Detta torde framför allt bli fallet i de branscher där sysselsättningsminskningen är förenad med utpräglade strukturförändringar, dvs. där sysselsättningsminskningen sker genom nedläggning av hela arbetsställen. En hög andel sysselsatta inom branscher med en förutsedd sysselsättningsminskning kan således inte omedelbart tas som en prognos om sysselsättningsminskning. Härför talar också att långtidsutredningens uppskattningar måste betraktas som ungefärliga.

I tabell 3:35 redovisas länsvis den andel av befolkningen som bor i kommunblock med hög andel sysselsatta inom industribranscher med förutsedd sysselsättningsminskning. Sammanställningen avser kommunblock med mer än 50 % av de industrisysselsatta inom sysselsättningsminskande branscher. Dessa kommunblock utgör ca 35 % av samtliga men de har endast ca 17 % av landets befolkning. Kommunblock med hög andel sysselsatta inom ifrågavarande branscher är således i genomsnitt ganska små.

Tabell 3:35 Antal invånare i länen som år 1970 bodde i kommunblock med mer än 50 % av de industrisysselsatta inom branscher med förutsedd svag sysselsättningsutveckling

Län	Antal inv. 1 000-tal	Andel av tot.bef. %	Län	Antal inv. 1 000-tal	Andel av tot.bef. %
Stockholms	–	–	Göteborgs och		
Uppsala	..	–	Bohus	91	12,6
Södermanlands	10	4,0	Älvsborgs	226	55,9
Östergötlands	14	3,7	Skaraborgs	80	30,9
Jönköpings	99	31,9	Värmlands	24	8,4
Kronorbergs	54	32,3	Örebro	27	9,8
Kalmar	107	44,7	Västmanlands	12	4.6
Gotlands	54	100,0	Kopparbergs	61	21,9
Blekinge	15	9,7	Gävleborgs	31	10,5
Kristianstads	109	41,3	Västernorrlands	–	–
Malmöhus	116	16,1	Jämtlands	41	31,3
Hallands	19	9,5	Västerbottens	68	29,2
			Norrbottens	118	46,1
			Hela riket	1 376	17,0

Tabellen grundar sig på sammanställningar utförda inom inrikesdepartementet. Källor är 1969 års industristatistik och folkmängdsuppgifter för år 1970. En närmare beskrivning av materialet lämnas i bihang A.

Älvsborgs län har med 56 % den största andelen av befolkningen i kommunblock som domineras av sysselsättningsminskande branscher. Gotland har 100 %, men här rör det sig om endast ett kommunblock. Norrbottens, Kalmar och Kristianstads län har samtliga mer än 40 % av befolkningen i denna typ av kommunblock. Det är i Norrbottens län gruvindustrins stora omfattning som föranleder länets höga andelstal. Av långtidsutredningen förutsedd sysselsättningsminskning inom gruvindustrin behöver emellertid inte beröra just detta län.

Länen i Östra Mellansverige har samtliga mindre än 10 % av befolkningen i block som domineras av sysselsättningsminskande industribranscher. Blekinge, Hallands, Värmlands och Västernorrlands län har också låga andelstal.

Företagsensidighet

Liksom för branschensidigheten kan även det ensidiga beroendet av ett enda företag på olika sätt påverka en arbetsmarknads stabilitet och differentieringsgrad. Om ett lokalt dominerande företag råkar i svårigheter och måste inskränka verksamheten får detta allvarliga konsekvenser för arbetsmarknadens stabilitet. Å andra sidan ger i många fall just företagets storlek en stabilitet som inte skulle finnas om den totala sysselsättningen inom branschen hade varit fördelad på ett flertal mindre företag. Exempel på detta kan hämtas från strukturrationaliseringen inom sågverksindustrin, där produktionen till stor del har koncentrerats till redan stora sågverk. Ett större företag har också ofta en större del av

produktutvecklings-, marknadsförings- och ekonomifunktionerna inom det egna företaget, vilket ger utrymme för fler anställda med mera kvalificerad utbildning. Företagsensidighet kan sålunda i många fall vara kombinerad med relativt hög andel förvaltningspersonal.

I tabell 3:36 redovisas hur stor del av länens befolkning som bor i kommunblock, där industrisysselsättning domineras av ett enstaka företag. Det finns inget omedelbart tillgängligt kriterium för vad som skall karakteriseras som företagsensidighet. Här har valts att benämna kommunblock med mer än 40 % av de industrisysselsatta i ett och samma företag som företagsensidiga. Med en sådan gränsdragning hör ca en fjärdedel av landets kommunblock till denna grupp. Eftersom dessa block är i genomsnitt ganska små, bor endast ca 15 % av landets befolkning i dessa företagsensidiga block.

Tabell 3:36 Antal invånare i länen som år 1970 bodde i företagsensidiga kommunblock

Län	Antal inv. 1 000-tal	Andel av tot.bef. %	Län	Antal inv. 1 000-tal	Andel av tot.bef. %
Stockholms	56	3,8	Göteborgs och		
Uppsala	10	4,6	Bohus	60	9,5
Södermanlands	15	6,0	Älvsborgs	45	11,1
Östergötlands	133	34,7	Skaraborgs	44	17,0
Jönköpings	6	1,9	Värmlands	63	22,1
Kronobergs	–	–	Örebro	83	30,1
Kalmar	–	–	Västmanlands	172	68,6
Gotlands	–	–	Kopparbergs	126	45,3
Blekinge	18	11,7	Gävleborgs	71	24,1
Kristianstads	19	7,2	Västernorrlands	33	12,3
Malmöhus	80	11,1	Jämtlands	–	–
Hallands	–	–	Västerbottens	27	11,6
			Norrbottens	160	62,5
			Hela riket	1 229	15,1

Tabellen grundar sig på sammanställningar utförda inom inrikesdepartementet. Källor är 1969 års industristatistik och folkmängdsuppgifter för år 1970. En närmare beskrivning av materialet lämnas i bihang A.

Länen i riksområdet Norra Mellansverige samt Örebro och Västmanlands län bildar tillsammans det största sammanhängande området med företagsensidiga kommunblock. Detta område utgör samtidigt en del av Sverige där branschensidighet koncentrerad till metall- och verkstadsindustri är speciellt vanlig. Särskilt påtagligt är beroendet av stora företag i Västmanlands och Kopparbergs län. Även i Norrbottens län bor en stor del av befolkningen i block dominerade av ett enstaka företag. I södra Sverige uppvisar endast Östergötlands län en större andel sådana block.

Sysselsättning inom småindustri

Någon entydig definition på vad som utgör småindustri finns inte utan begreppets innebörd skiftar beroende på syftet med redovisningen. I det

följande används storleksgränsen 50 sysselsatta. Med denna definition är ca 23 % av den svenska industrisysselsättningen förlagd till småindustri.

I avsnittet 3.3.3 i det följande behandlas olika faktorer som påverkar företagens produktivitet. Som där närmare utvecklas har produktionsenheternas storlek i de flesta branscher betydelse för förädlingsvärdets storlek och lönenivån per sysselsatt. Av samma avsnitt framgår också att nedläggning av produktionsställen drabbar främst de små enheterna. Småindustrin präglas även av en relativt låg andel förvaltningspersonal vilket påverkar dess bidrag till arbetsmarknadens differentiering. Samtidigt bör emellertid också småföretagens tillväxtpotential beaktas.

I tabell 3:37 redovisas den andel av länens befolkning som bor i kommunblock där företag inom småindustrisektorn svarar för en mera betydande del av industrisysselsättningen. Gränsen för vad som kan betraktas vara en stor andel sysselsatta inom småindustri har satts vid 40 % av den totala industrisysselsättningen. Med denna avgränsning kan ca 30 % av landets kommunblock karakteriseras som småindustridominerande. Dessa kommunblock är dock i genomsnitt ganska små och har endast ca 10 % av Sveriges befolkning.

Tabell 3:37 Antal invånare i länen som år 1970 bodde i småindustridominerade kommunblock

Län	Antal inv. 1 000-tal	Andel av tot.bef. %	Län	Antal inv. 1 000-tal	Andel av tot.bef. %
Stockholms	–	–	Göteborgs och		
Uppsala	40	18,3	Bohus	39	5,4
Södermanlands	–	–	Älvsborgs	51	12,6
Östergötlands	20	5,2	Skaraborgs	71	27,6
Jönköpings	59	19,0	Värmlands	30	10,5
Kronobergs	15	9,0	Örebro	16	5,8
Kalmar	43	17,8	Västmanlands		
Gotlands	–	–	Kopparbergs	87	31,3
Blekinge	–	–	Gävleborgs	30	10,2
Kristianstads	33	12,5	Västernorrlands	28	10,4
Malmöhus	80	11,1	Jämtlands	63	48,1
Hallands	59	29,4	Västerbottens	65	27,9
			Norrbottens	79	30,7
			Hela riket	908	11,2

Tabellen grundar sig på sammanställningar utförda inom inrikesdepartementet. Källor är 1969 års industristatistik och folkmängdsuppgifter för år 1970. En närmare beskrivning av materialet lämnas i bihang A.

Jämtlands län har med 48 % av befolkningen i småföretagsdominerade kommunblock det högsta andelstalet. Av övriga norrlandslän har även Norrbottens och Västerbottens län höga andelar. Dessa höga andelstal förklaras till stor del av att i flera glesbefolkade kommunblock i Norrlands inland, där sysselsättningen inom jord- och skogsbruk är dominerande, den totala industrisysselsättningen ofta är mycket liten, vilket gör det naturligt att småföretagen dominerar bland industrierna.

I södra och mellersta Sverige kan endast Kopparbergs, Skaraborgs och Hallands län uppvisa lika höga tal som de nyss nämnda norrlandslänen. Sydöstsverige har en ganska liten del av sin befolkning i den aktuella typen av kommunblock, trots en traditionell prägel av småindustriregion.

Sammanfattning av industrins storleks- och branschstruktur

De redovisade mätarna på industrins storleks- och branschstruktur ger som redan har påpekats, långt ifrån entydiga utslag när det gäller att bedöma olika faktorers betydelse för industrins bidrag till arbetsmarknadens stabilitet och differentieringsförmåga. De reservationer som har gjorts förut i fråga om materialets brister gäller även sammanställningen i tabell 3:38, där de fyra mätarna redovisas samtidigt. Länen har där rangordnats efter stigande dominans av en enstaka bransch, av industribranscher med en förutsedd sysselsättningsminskning, av enstaka större företag och av små företag. Det lägsta ordningsnumret har sålunda åsatts det län där resp. faktor är minst dominerande.

Tabell 3:38 Industrins bransch- och storleksstruktur i länen

Län	Rangordning från minst till mest vad beträffar:			
	Bransch-ensidighet	Sysselsättningsminskande branscher	Företags-ensidighet	Småindustri-dominans
Stockholm	3	1	7	1
Uppsala	17	2	8	17
Södermanlands	18	3	9	2
Östergötlands	19	4	21	6
Jönköpings	14	17	6	18
Kronobergs	5	19	1	9
Kalmar	15	21	2	16
Gotlands	1	24	3	3
Blekinge	21	9	15	4
Kristianstads	4	20	10	14
Malmöhus	8	13	12	13
Hallands	2	8	4	21
Göteborgs- och Bohus	6	12	11	7
Älvsborgs	22	23	13	15
Skaraborgs	9	16	17	19
Värmlands	16	7	18	12
Örebro	13	10	20	8
Västmanlands	20	6	24	5
Kopparbergs	23	14	22	23
Gävleborgs	12	11	19	10
Västernorrlands	7	3	16	11
Jämtlands	10	17	5	24
Västerbottens	11	15	14	20
Norrbottens	24	22	23	22

Jämför kommentarerna till tabellerna 3:34–3:37

De flesta län med en stor del av befolkningen i antingen företagsensidiga eller småindustridominerade kommunblock har, som kunde förväntas,

höga värden i enbart ettdera av dessa avseenden. Kopparbergs och Norrbottens län utgör här undantag, vilket innebär att i stort sett den del av dessa läns kommunblock som inte är företagsensidiga är dominerade av småindustri.

I Älvsborgs och Norrbottens län är hög branschensidighet kombinerad med en stor andel i sysselsättningsminskande branscher. I de branschensidiga länen Blekinge, Västmanlands och Kopparbergs län finns inte denna koppling. För de två sistnämnda länen är branschensidigheten samtidigt förbunden med stor företagsensidighet. Samma förhållande föreligger i Norrbottens län, som för alla fyra variablerna har en hög placering i rangordningen. Kopparbergs län visar en i stort sett likartad bild.

Endast Stockholms län har genomgående låga värden. De två övriga storstadslänen uppvisar också ganska låga värden utan några större avvikelser för några enskilda mätare.

3.3.3 Arbetsplatsernas lokalisering

Styrfunktionernas lokalisering

Större industriföretag har nästan undantagslöst produktion och administration uppdelad på flera enheter, som ofta är lokaliserade på skilda orter. Detta är ibland resultatet av en medveten decentralisering från företagets sida. Ofta är det dock ett resultat av upprepade företagsfusioner. Företag med flera arbetsställen har vanligen stora delar av administration och utvecklingsavdelningar – de s. k. styrfunktionerna – koncentrerade till en ort. Orsakerna till denna funktionsuppdelning diskuteras utförligt i ERU:s betänkande (SOU 1970:14) Urbaniseringen i Sverige samt i dess rapport Regioner att leva i (Publica 1972).

I en uppsats i nämnda rapport gör professor G Törnqvist en uppdelning av all produktion i fyra arbetsfunktioner: insamlings-, tillverknings- och servicefunktioner samt administrativa funktioner. Markanta förskjutningar av tyngdpunkten i sysselsättningen konstateras ha skett från förvärvsarbete inom insamlingsfunktioner (i huvudsak jord- och skogsbruk och gruvdrift) och tillverkningsfunktioner till servicefunktioner och administrativa funktioner. Törnqvist gör bedömningen att serviceverksamheter som kräver personlig omvårdnad med direkta personkontakter kommer att engagera en allt större del av arbetskraften samt att sysselsättningen kommer att öka kraftigt inom de administrativa funktioner som karakteriseras av komplicerad informationsbehandling, beslutsfattande, planläggning, forskning och produktutveckling.

Styrfunktionernas starkt utåtriktade, kontaktsökande uppgifter gör att det är en fördel för dem att vara lokaliserade till platser där flera andra styrfunktioner redan finns eller till platser varifrån dessa lätt kan nås. Detta utgör enligt Törnqvist en av orsakerna till att storstadsområdena väljs för lokalisering av sådana funktioner och därigenom kan erbjuda mer sysselsättning än genomsnittligt åt arbetskraft med längre utbildning. Stockholms, Göteborgs och Bohus samt Malmöhus län hade år 1969 ca

31 % av industrisysselsättningen mot ca 42 % av industrins förvaltningspersonal.

Den teletekniska utvecklingen har enligt Törnqvist inte minskat behovet av direkta personkontakter. Det förefaller t. o. m. som om de direkta personkontakterna – för vilka fysiska avstånd innebär en väsentlig restriktion – ökat i betydelse under senare år och kanske kommer att öka ännu mer i betydelse under överskådlig framtid på grund av samhällets allt större komplexitet. Han finner det rimligt att vid ett tidsperspektiv på 10 à 20 år anta att den teletekniska utvecklingen inte på ett genomgripande sätt kommer att minska kontaktberoende befattningshavares behov av direkta personkontakter.

Material från bilagan till ERU:s nyss nämnda betänkande (SOU 1970: 14) belyser den betydande koncentrationen till storstadsregionerna, i första hand Stockholmsregionen, av företagens administrativa delar. I tabell 3:39 anges storstadsregionernas andel av den totala sysselsättningen inom tillverknings- och byggnadsindustri samt partihandel år 1965 tillsammans med dessa regioners andel av tjänstemän på två kvalifikationsnivåer.

Tabell 3:39 Storstadsregionernas andel av antalet sysselsatta inom tillverknings- och byggnadsindustri samt partihandel, totalt samt av olika tjänstemannagrupper år 1965

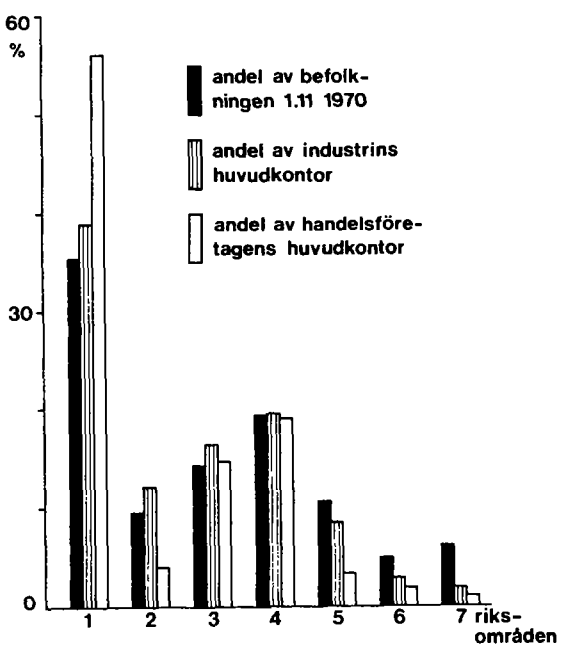
Område	Kontaktberoende tjänstemän	Övriga tjänstemän	Totalantalet sysselsatta
	%	%	%
Stockholms A-region	27	23	17
Göteborgs A-region	11	11	9
Malmö A-region	8	8	6
Övriga riket	54	58	68
Hela riket	100	100	100

Tabellen är hämtad från SOU 1970:14

Antalet kontaktberoende befattningshavare har enligt Törnqvist ökat från 150 000 år 1960, till 200 000 år 1965 för att år 1970 uppgå till ca 250 000. Detta är endast ca 7 % av den totala sysselsättningen, men det är en från regionalpolitisk synpunkt väsentlig grupp eftersom minst hälften av ifrågavarande befattningshavare f. n. finns i storstadsregionerna och där har en betydande multiplikativ sysselsättningseffekt. För det första knyter de kontaktintensiva befattningshavarna till sig knippen av personal för service, registrering och bearbetning av information inom den egna organisationen. För det andra drar styrenheter i storstadsregionerna till sig administrativa underleverantörer och andra former av företagsservice. De kontaktintensiva befattningshavarnas genomsnittligt höga inkomster som är mer än fyra gånger större än genomsnittsinkomsten för alla yrkesverksamma i landet ger också sekundära effekter inom speciellt servicenäringarna.

Företagens styrfunktioner är till stor del förlagda till deras huvudkontor. I figur 3:34 anges lokaliseringen i riksområden för Sveriges 564 största industriföretag resp. 274 största handelsföretag. Uppgifterna är hämtade från publikationen Sveriges 500 största företag 1971. Bilden bygger på fördelningen av antalet huvudkontor, inte antalet sysselsatta vid dessa eller antalet sysselsatta som leds från dessa kontor. Eftersom de större företagen i stor utsträckning har sina huvudkontor i storstadsområdena ger bilden ett intryck av en större spridning än vad som motsvarar antalet sysselsatta med styrfunktionsuppgifter. Industrins huvudkontor har med undantag för Norrlandslänen i stort sett samma fördelning som befolkningen. Handelsföretagen är däremot kraftigt koncentrerade till Östra Mellansverige och med ganska höga andelstal i Syd- och Västsverige. Övriga riksområden har bara en mindre del av handelsföretagens huvudkontor. Av enskilda län har speciellt Jämtlands och Norrbottens län mycket få huvudkontor. I Jämtlands län har endast två större industriföretag sina huvudkontor. Detsamma gäller Norrbottens län där dessutom ett huvudkontor för ett större handelsföretag är förlagt.

Figur 3:34 Huvudkontorens lokalisering år 1971. Fördelning på riksområden.

Underlaget för figuren är hämtat från publikationen Sveriges 500 största företag. Bearbetningen av materialet är utförd inom inrikesdepartementet. Riksområdena är följande: 1 Östra Mellansverige inkl. Stockholms län, 2 Sydöstsverige, 3 Sydsverige, 4 Västsverige, 5 Norra Mellansverige, 6 Mellersta Norrland och 7 Övre Norrland. Riksområdenas definition finns i bihang A.

Av tabell 3:40 framgår huvudkontorens lokalisering fördelade på ortsklasser enligt länsstyrelsernas modifierade förslag. Stockholm har en

dominerande ställning. Mot en andel av totalbefolkningen på 17 % står 22 % av industrins huvudkontor och 45 % av handelsföretagens. Primära centra har i stort sett samma andel av huvudkontoren som av befolkningen, medan regionala centra och i än högre grad kommuncentra har en mycket lägre andel. Framför allt gäller detta handelsföretag, som är ytterst sporadiskt företrädda i regionala centra och kommuncentra.

Tabell 3:40 Huvudkontorens lokalisering år 1971. Fördelning på ortsklasser enligt länsstyrelsernas modifierade förslag.

Ortsklass	Andel av totalbef. år 1970 %	Huvudkontor			
		Industriföretag		Handelsföretag	
		Antal	Andel %	Antal	Andel %
Storstockholm	16,6	124	21,8	124	45,2
Storgöteborg	8,4	48	8,5	38	13,8
Stormalmö	5,0	42	7,4	25	9,1
S:a storstäder	30,0	214	37,7	187	68,1
Primära centra	26,7	163	29,0	70	25,6
Regionala centra	24,8	95	16,9	13	4,8
Kommuncentra	18,5	92	16,4	4	1,5
Totalt	100,0	564	100,0	274	100,0

Jämför figur 3:34

Antalet fusioner inom svenskt näringsliv har under 1960-talets senare del uppgått till i genomsnitt mellan 250 och 300 per år. Siffrorna i tabell 3:41, som är hämtade från pris- och kartellnämndens kartläggning av fusionernas omfattning under åren 1969 och 1970, tyder på att fusionerna medfört en ytterligare koncentration av huvudkontorsfunktionerna till de större orterna, framför allt till Stockholm. I tabellen innebär "vinst" att företag i regionen har skaffat sig kontroll över företag i en annan region medan "förlust" innebär att ett företag sålts till företag i annan region. Fusioner *inom* en och samma ortsklass har inte medtagits.

Fusionerna ger till resultat en vinst för Stockholmsregionen och förluster för regionala centra och kommuncentra. För de två övriga storstadsområdena tar vinster och förluster i stort sett ut varandra. Detsamma gäller primära centra där ett stort antal fusioner i båda riktningarna ger en nettoförlust av endast fem företag.

Dessa transaktioner kan innebära mer eller mindre genomgripande förändringar i de fusionerande företagen. I vissa fall kan det vara frågan om en enbart finansiell operation, i andra fall kan fusionen bli inledningen till en period av produktbyten och specialiseringar och i åter andra fall kan mer eller mindre omfattande funktionsspecialiseringar bli följden. Totaleffekten från sysselsättningssynpunkt behöver inte vara negativ för de köpta företagen, men det förefaller troligt att en proportionsvis större del av de kvalificerade, kontaktberoende befattningshavarna kommer att finnas i de köpande företagen.

Tabell 3:41 Ändringar i styrfunktionernas lokalisering. Fusionernas riktning åren 1969 och 1970 mellan ortsklasser enligt länsstyrelsernas modifierade förslag.

Ortsklass	"Vinst"		"Förlust"		Nettoförändring
	Antal	Andel %	Antal	Andel %	Antal
Storstockholm	130	36,6	44	12,4	+86
Storgöteborg	32	9,0	41	11,5	+ 9
Stormalmö	30	8,5	26	7,3	– 4
S:a storstäder	192	54,1	111	31,2	+91
Primära centra	84	23,7	79	22,3	– 5
Regionala centra	33	9,3	100	28,2	–67
Kommuncentra	21	5,9	65	18,3	–44
(Utlandet)	25	7,0	–	–	+25
Totalt	355	100,0	355	100,0	0

Utlandets vinst innebär att 25 svenska företag har övertagits av utländska företag. Bearbetningen av pris- och kartellnämndens material har utförts inom inrikesdepartementet.

Professor S. Godlund behandlar i rapporten Regioner att leva i denna koncentrationsprocess utifrån Norrköpings synvinkel. Under den kartlagda perioden har en ökande del av industriföretagen i Norrköping kommit att bli styrda från andra regioner. Av tabell 3:42 framgår att nästan alla som år 1914 var sysselsatta inom industri i Norrköping, arbetade i företag som styrdes – hade sitt huvudkontor – i staden. År 1967 hade denna andel minskat till ca hälften, varvid koncerner med Storstockholm som huvudort styr företag med ca 20 % av totalantalet sysselsatta och utländska koncerner uppnår en nästan lika stor andel.

Tabell 3:42 Antalet sysselsatta i industri i Norrköping åren 1914, 1930, 1950 och 1967, fördelade efter resp. huvudkontors lokalisering

Lokalisering	1914	1930	1950	1967
Lokalt styrda företag	95	91	77	49
Utifrån styrda företag	5	9	23	51
varav svenska koncerner etc. med huvudkontor eller motsvarande i Storstockholm	1	4	8	21
dito i andra svenska orter än i Storstockholm	–	–	3	13
utländska koncerner	4	5	12	17
Totalt, procent	100	100	100	100
Totalt, tusental sysselsatta	10	11	16	14

Kontaktbehov och resmöjligheter

Törnqvists förutnämnda uppsats i rapporten Regioner att leva i behandlar också de regionala olikheterna i personkontaktmöjligheter och hur dessa påverkas av persontransportsystemets utformning samt av olika hypotetiska ändringar i den regionala fördelningen av den kontaktberoende personalen. Studien mäter hur stor del av de tidigare omnämnda

250 000 kontaktberoende befattningshavarna som teoretiskt kan nås från en ort under en dag, varvid resan förutsätts påbörjad och avslutad mellan kl. 06.00 och 23.00 och besöket dessutom med ett visst antal timmar måste infalla under normal kontorstid.

I figur 3:35 återges en bild av det svenska kontaktlandskapet år 1970 hämtad från rapporten. Kontaktmöjligheterna mäts endast från landets 70 A-regioncentra. Indextalen i figuren anger antalet kontaktmöjligheter med utgångspunkt i resp. ort i relation till antalet kontaktmöjligheter med Stockholm som utgångspunkt. Om det är i princip möjligt att nå 200 000 kontaktberoende befattningshavare från Stockholm och man kan nå 150 000 från en annan ort får denna ort indextalet 75.

Endast ett antal regioncentra i Östra Mellansverige når upp till 80 % eller mer av Stockholms värde. Ytterligare ett antal centra utefter en linje Stockholm – Malmö når tillsammans med Göteborg och Borås upp till 70 % av Stockholms kontaktpotential. I Sydostsverige finns några centra utefter Östersjökusten med värden strax över 50. I Norrlandslänen når inte något centrum upp över indextalet 50.

Under perioden 1961–1970 har utbyggnaden av flygförbindelser inneburit förbättrade kontaktmöjligheter för orterna i riksområdet Övre Norrland. År 1960 kunde man enligt den använda beräkningsmetoden från t. ex. Luleå uppnå endast 5 % av Stockholms potential jämfört med 48 % år 1970. I övriga landet har under 1960-talet inte skett några större förändringar i vare sig positiv eller negativ riktning.

I Törnqvists studie har undersökts hur en ändrad regional fördelning av de kontaktberoende befattningshavarna påverkar kontaktmöjligheterna i olika regioner. Bl. a. prövas konsekvenserna av tre olika typer av decentralisering. I en modell läggs tyngdpunkten i en antagen ökad sysselsättning av kontaktberoende befattningshavare i primära centra enligt GRUP:s förslag till ortsklassificering (jfr avsnitt 9.3). En andra modell förutsätter i stort sett stopp för ytterligare tillväxt i Stockholmsregionen samt en spridning av sysselsättningsökningen till ett avsevärt antal mindre A-centra i olika delar av landet. Den tredje hypotetiska modellen illustrerar en målsättning där man genom massiva insatser vill bygga upp betydande s. k. storstadsalternativ i Norrland. Mer än hälften av den förväntade sysselsättningsexpansionen skulle härvid förläggas till Umeå, Luleå och Sundsvall.

Med 1970 års transportsystem ökar de regionala olikheterna i kontaktpotentialen vid en decentralisering till primära centra enligt den förstnämnda modellen. Endast tre stadsregioner – Uddevalla, Mora och Lycksele, som kan sägas vara dåligt integrerade i det nuvarande mellanregionala transportsystemet – får sina kontaktmöjligheter förbättrade. Den långtgående decentraliseringen enligt den andra modellen leder till en ytterligare försämring av kontaktmöjligheterna på de flesta orter i landet. Den hypotetiska satsningen på ett fåtal norrlandsorter ökar kontaktmöjligheterna endast för några orter i Norrland men innebär minskade möjligheter i övriga landet.

Det finns enligt studien anledning förmoda att dessa följder av en

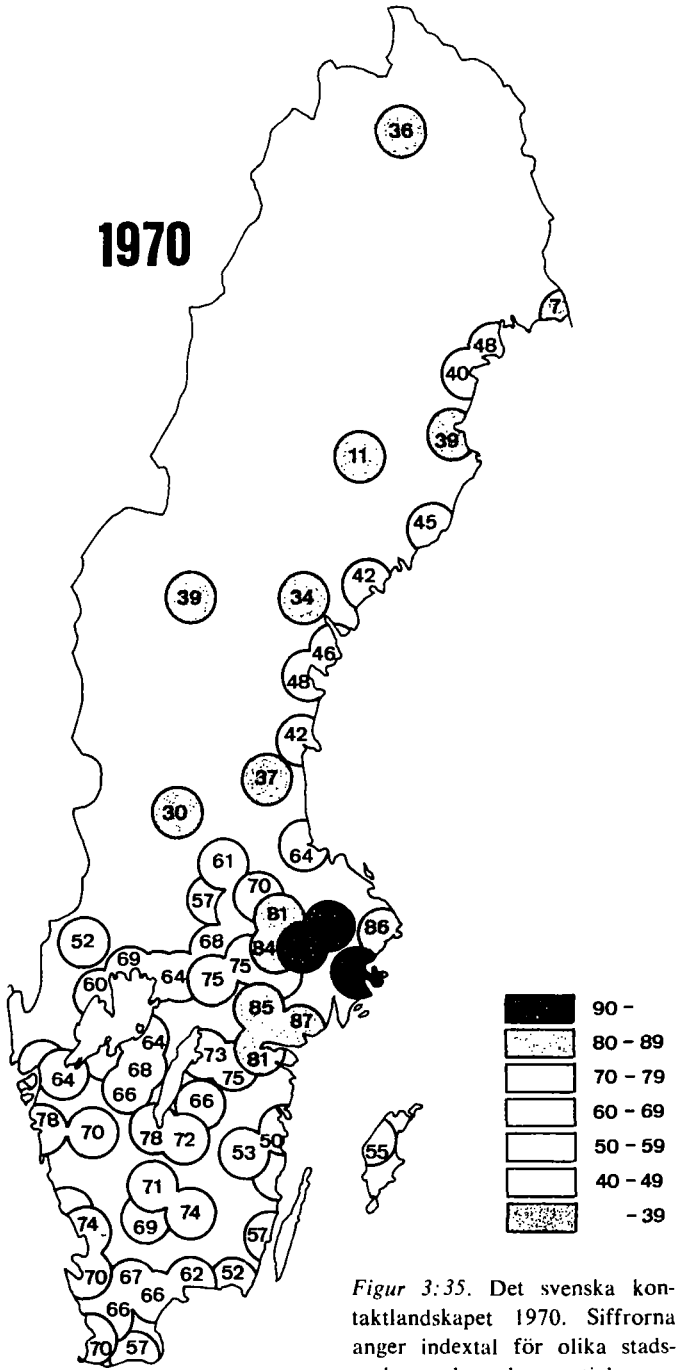
spridning av kontaktberoende befattningshavare hänger samman med strukturen på det nätverk som binder samman olika stadsregioner. Detta nätverk är f. n. starkt centrerat till storstadsregionerna och särskilt Stockholm, vilket medför svårigheter att resa "på tvären" mellan exempelvis primära centra.

Effekterna av förändringar i transportsystemet diskuteras slutligen. Om flygförbindelser morgon och kväll antas komma till stånd mellan de tolv största primära centra förbättras kontaktmöjligheterna avsevärt vid en decentralisering till primära centra. Den antagna utbyggnaden av transportsystemet leder till en avsevärd utjämning av de regionala olikheterna i kontaktmöjligheterna. Skillnaderna mellan olika orter i särskilt de södra och mellersta delarna av landet blir små. Stockholm har inte längre landets högsta kontaktpotential. Orter som Norrköping, Örebro, Karlstad, Uppsala och Jönköping har högre eller lika höga lägespoäng i ett riksomfattande kontaktsystem. Fortfarande har Norrland de lägsta värdena. Luleå, Umeå och Sundsvall får dock avsevärt höjda indextal – dock inte i nivå med Stockholm – men övriga centra i Norrland ligger fortfarande på en låg nivå.

Regionala skillnader i produktiviteten

I betänkandet (SOU 1970:3) Balanserad regional utveckling diskuterades bl. a. företagsekonomiska produktionskostnadsförhållanden inom framför allt tillverkningsindustrin. En rad branschstudier ansågs tyda på att produktiviteten med ett företagsekonomiskt betraktelsesätt är högre i regioner med stort befolkningsunderlag än i regioner med liten befolkning. Materialet visade enligt ERU:s bedömning att storstadsregionerna i vissa branscher har ett klart produktivitetsövertag gentemot övriga regioner. Även produktivitetsskillnaderna mellan små och stora företag befanns vara betydande för de flesta av de studerade branscherna. Dessa skillnader förklarades i stor utsträckning med att företagen i olika utsträckning kan tillgodogöra sig skalekonomiska och agglomerativa fördelar. Flera reservationer fogades dock till dessa slutsatser. Hög produktivitet kan bero på t. ex. en stor andel nytt realkapital. I en totalekonomisk kalkyl måste vidare även de externa kostnaderna beaktas, t. ex. sådana som uppstår till följd av utbyggnad av samhällets infrastruktur. En samhällsekonomisk produktivitetskalkyl kunde därför enligt ERU ge annat resultat än en företagsekonomisk.

ERU:s belysning av sambandet mellan å ena sidan region- och företagsstorlek och å andra sidan förädlingsvärde per sysselsatt återges i tabell 3:43 för några branscher. Som regional enhet används för större delen av landet A-regioner. Ett försök har därvid gjorts att föra samman regioner som bedömts vara likartade beträffande folkmängd och geografiskt läge. Den använda grupperingen framgår av följande sammanställning.

Figur 3:35. Det svenska kontaktlandskapet 1970. Siffrorna anger indextal för olika stadsregioners kontaktpotentialer (Stockholm = 100).

Grupper av A-regioner och kommunblock	Ingående A-regioner och kommunblock
1	Stockholm/Södertälje A-region
2	Göteborg, Malmö/Lund, Helsingborg/Landskrona A-region
3	Samtliga A-regioner i Götaland, Svealand utom Kopparbergs och Värmlands län med en folkmängd mellan 95 000 och 190 000
4	Samtliga A-regioner i Götaland och Svealand utom i Kopparbergs och Värmlands län med en folkmängd understigande 95 000
5	Samtliga kommunblock i Norrland samt Kopparbergs och Värmlands län utom de 41 kommunblock som har lägst folkmängd
6	De 41 från grupp 5 undantagna kommunblocken i Norrland, Dalarna och Värmland

Företagen har indelats i följande storlekar.

Nr	Antal anställda
1	5– 20
2	21–100
3	101–500
4	500–

Tabell 3:43 Förädlingsvärde per sysselsatta år 1966 inom metall- och verkstadsindustri och träindustri. Index: Riksgenomsnittet inom resp. bransch = 100.

Grupper av A-regioner och kommunblock	Metall- och verkstadsind.				Träindustri			
	Företagsstorlek				Företagsstorlek			
	1	2	3	4	1	2	3	4
1	100	111	97	120	97	141	–	–
2	82	87	96	95	79	96	122	–
3	81	90	84	92	75	96	103	–
4	90	99	98	107	84	96	130	–
5	83	85	89	86	79	89	106	114
6	87	91	79	–	78	89	107	–

Maskinparkens och anläggningarnas modernitet och omfattning per sysselsatt har inte beaktats i denna studie. Beträffande metall- och verkstadsindustrin framträder särskilt tydligt det höga förädlingsvärdet i Stockholmsregionen. Någon entydig tendens till minskande förädlingsvärde med minskande regionstorlek framträder därefter ej. De mindre A-regionerna i Götaland och Svealand har något högre värden i förhållande till de övriga grupperna. Inom träindustrin stiger förädlingsvärdet snabbt med stigande storlek på arbetsstället. Detta gäller samtliga regionsgrupper. En något oenhetlig tendens till minskande förädlingsvärde med minskande regionstorlek kan också utläsas.

I en av ERU under sommaren 1972 framlagd lägesrapport (Ds In

1972:14) lämnas ytterligare uppgifter om produktivitetsförhållandena inom industrin. En till kommunblocksindelningen anpassad regionindelning har därvid använts och dessutom har det varit möjligt att schablonmässigt ta hänsyn till skillnader i kapitalutrustningens storlek. Studien har gjorts i samarbete med Industrins utredningsinstitut (IUI).

Av resultaten från denna undersökning framgår att produktiviteten, dvs. förädlingsvärdet per sysselsatt, för industrins del är högre i folkrika områden än i glesbygderna. Så är fallet inte bara för industrin i dess helhet utan i allmänhet också för enskilda branscher inom industrin. Detta tyder enligt vad som uttalas av ERU på att de regionala produktivitetsskillnaderna inte beror enbart på produktionsinriktningen eller prissättningen i de olika regionerna. Andra faktorer måste föreligga som gör att produktiviteten skiljer sig regionerna emellan. Mängden realkapital per sysselsatt kan antas utgöra en dylik faktor, likaså företagsstorleken. Sambandet mellan dessa båda faktorer och produktiviteten har beräknats med hjälp av regressionsteknik. Med utgångspunkt i dessa beräkningar har produktiviteten i de olika regionerna korrigerats för variationer i kapitalutrustning och företagsstorlek. Av tabell 3:44 framgår att olikheterna i produktiviteten mellan regionerna reduceras vid de successiva korrigeringarna. Produktiviteten efter korrigering för kapitalintensitet och företagsstorlek är dock fortfarande högre i Stockholmsregionen än i övriga regioner.

Tabell 3:44 Olikheter i produktiviteten inom industri år 1968 mellan kommunblocksgrupper, när hänsyn tas till olikheter i kapitalintensitet och företagsstorlek. Hela riket = 100.

	Kommunblocksgrupper						
	Stock-holm	Göte-borg och Malmö	Större städer	Södra Mellan-sverige	Norra tät-bygden	Norra gles-bygden	Hela riket
Faktisk produktivitet	109,6	104,1	102,9	97,0	104,9	93,1	100,0
Produktivitet efter standardisering för kapitalintensitet	108,7	101,7	100,3	98,3	99,3	97,5	100,0
Produktivitet efter standardisering för kapitalintensitet och företagsstorlek	108,3	101,0	99,3	97,8	99,7	100,6	100,0

Landet är indelat i ERU:s kommunblocksgrupper. Denna indelning presenteras i bihang A.

ERU framhåller att en del av den låga produktiviteten per sysselsatt i Norra glesbygden synes bero på en relativt liten kapitalutrustning. Också den omständigheten att företagen i genomsnitt är relativt små spelar enligt beräkningarna en viss roll. För Norra tätbygden ligger den huvudsakliga förklaringen till det höga faktiska förädlingsvärdet i en omfattande kapitalutrustning. Detsamma gäller Göteborg och Malmö. Den faktiska produktiviteten i Stockholm ligger ca 17 % över produktiviteten i Norra glesbygden som har det lägsta värdet. Efter korrigering för

kapitalintensitet och företagsstorlek minskar denna skillnad till ca 10 %, vilket antas motsvara någon typ av verklig produktivitetsskillnad.

De skillnader som återstår efter korrigeringarna anser ERU till en del förklaras av skillnader i branschsammansättning. I tabell 3:45 återges regionala skillnader inom olika branscher.

Tabell 3:45 Genomsnittlig produktivitet i vissa branscher under åren 1965–1968 i kommunblocksgrupper. Hela riket = 100.

Kommunblocksgrupp	Verkstads-industri	Trä-, massa- o. pappers-industri	Livsmedels- o. dryckes-varu-industri	Textil-, läder- o. gummivaru-industri	Reparations-verk-städer
Stockholm	109,1	108,5	109,4	117,8	110,9
Göteborg och Malmö	105,2	100,6	90,9	118,0	108,8
Större städer	102,4	102,9	105,3	97,5	97,6
Södra mellanbygden	99,1	98,6	97,8	96,4	98,4
Norra tätbygden	96,8	107,0	104,1	98,0	99,3
Norra glesbygden	90,7	91,5	94,2	98,6	98,7

Jämför kommentarer till tabell 3:44.

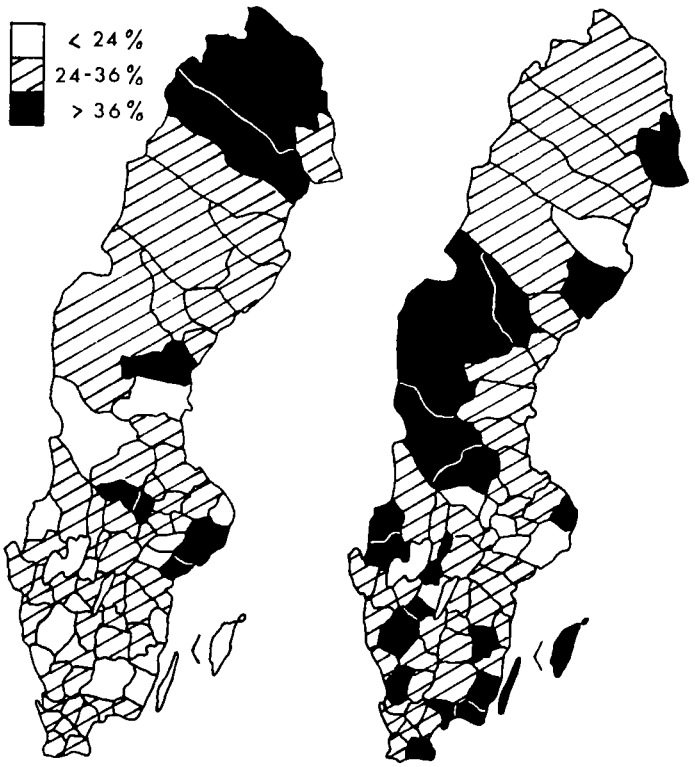
Resultatet tyder enligt ERU på vissa genomgående produktivitetsskillnader mellan regionsgrupperna, korrigering för kapitalintensitet och företagsstorlek har emellertid då inte gjorts. Materialet kommer att analyseras vidare inom ERU och dess produktionskostnadsgrupp. Bl. a. avser ERU att diskutera betydelsen av regionala skillnader i arbetskraftens och kapitalets ålderssammansättning.

De genomsnittliga produktivitetsskillnaderna mellan regioner döljer avsevärda olikheter i produktivitetsavseende mellan företag inom en och samma region. I en region med låg genomsnittlig produktivitet finns flera företag med hög produktivitet, och hög genomsnittlig produktivitet utesluter inte förekomsten av lågproduktiva företag. Figur 3:36 visar de hög- resp. lågproduktiva företagens fördelning på A-regioner år 1969. ERU konstaterar att företag med höga resp. låga värden på förädlingsvärdet per sysselsatt återfinns i alla delar av landet.

Som framgår av den vänstra kartbilden i figuren har den alldeles övervägande delen av landet i stort sett en riksgenomsnittlig andel (24–36 %) av högproduktiva företag, dvs. företag med mer än 46 000 kr. i förädlingsvärde per sysselsatt. Högre andel än 36 % har endast Stockholms och Nyköpings A-regioner samt ytterligare tre områden, bl. a. Kiruna och Luleå A-regioner. Lägre andel än 24 % finns i ett större sammanhängande område i Sydöstsverige samt i t. ex. Borås, Arvika, Eskilstuna och Mora A-regioner.

Bilden är något mera splittrad vad beträffar andelen företag med lågt förädlingsvärde. Regioner med en förhållandevis stor andel lågproduktiva företag finns spridda över hela landet. Endast Stockholms A-region och ytterligare fem A-regioner i Mellansverige samt Skellefteå A-region har en låg andel industriföretag med lågt förädlingsvärde.

Figur 3:36 Förekomst av hög- resp. lågproduktiva industriföretag i A-regioner år 1969.

Andel av industriföretagen i A-regioner som ingår bland de 30 % av landets industriföretag som har det *högsta förädlingsvärdet* per sysselsatt, dvs. mer än 46 000 kr.

Andel av industriföretagen i A-regioner som ingår bland de 30 % av landets industriföretag som har det *lägsta förädlingsvärdet* per sysselsatt, dvs. mindre än 28 000 kr.

Kartorna är hämtade från ERU:s lägesrapport (Ds In 1972:14) och bygger på en bearbetning av industristatistiken för år 1969.

Stordriftsfördelar inom industriproduktionen

Koncentrationsutredningen behandlar i delbetänkande VII (SOU 1970:30) Stordriftsfördelar inom industriproduktionen. Följande utdrag ur utredningen bygger på ett sammandrag i Statens vägverks utredning (TÖ 116) Interregionala beroenden i Sverige.

Det svenska näringslivet har enligt utredningen under 1960-talet genomgått en snabb omvandlingsprocess. En drivkraft i denna omvandling har varit att öka effektiviteten genom att ta tillvara stordriftsfördelar samt lägga ned lågavkastande verksamheter. Förloppet anses på intet sätt vara avslutat utan kan förväntas bli än mer accentuerat i framtiden. Omställningarna innebär stora förändringar bland annat för den berörda

arbetskraften beroende på att strukturrationaliseringar ofta medför en geografisk förflyttning av arbetskraft och kapital. Så länge en produktionstillväxt eftersträvas torde enligt utredningen regionala omfördelningar ej gå att undvika. Det bör emellertid betonas att regionalpolitiska målsättningar kan förändra eller förhindra fullföljandet av ett extremt stordriftssystem.

De flesta stordriftsfördelar anses vara knutna till förändringar i kapitalutrustning och organisationsstruktur, och det ställer sig vanligen fördelaktigt att successivt utnyttja stordriftsfördelarna. Det vore mindre rationellt att riva ned all existerande produktionsutrustning och all organisationsstruktur och bygga upp en helt ny struktur varje gång en teknisk eller organisatorisk förbättring introduceras. Strukturomvandlingen kan således ses som en rörelse från den existerande anläggningsstrukturen i riktning mot en optimal.

Motiven för en fördröjning av stordriftsfördelarnas utnyttjande är så gott som genomgående av resursbesparande natur. Det skulle kräva större total resursinsats att höja takten i strukturomvandlingen. Men det finns också faktorer av annan karaktär som påverkar takten i strukturomvandlingen – oftast i uppbromsande riktning. Institutionella trögheter, brist på information och finansiella problem kan bromsa takten. En splittrad företagsstruktur tenderar av olika skäl att fördröja en koncentrationsprocess.

I vissa branscher sker en successiv modernisering inom ramen för existerande anläggningar. Delar av den totala kapitalutrustningen skrotas, byts ut och kompletteringar görs. Det kan i sådana fall enligt utredningen ställa sig fördelaktigt att göra successiva nyinvesteringar inom ramen för existerande anläggningsstorlek, trots att man därigenom går miste om kanske betydande stordriftsfördelar. En snabb koncentration av produktionsstrukturen skulle emellertid kunna leda till större nackdelar i form av kapitalförstöring. Detta är i synnerhet fallet om det gäller en kapitalintensiv verksamhet och den fysiska förslitningen är liten. Stålindustrin utgör ett exempel på en sådan bransch.

Då möjligheter finns att variera sortimentet sker ofta i stället för en anpassning av den existerande anläggnings- och företagsstrukturen till den optimala, en anpassning av sortimentet till den existerande anläggnings- och företagsstrukturen. En sådan anpassning kan enligt utredningen noteras i flera branscher. Pappers- och stålbranschen samt stora delar av den elektroniska branschen ger exempel på denna utveckling.

Lokaliseringsförändringar inom industrin perioden 1963–1968

Nyetableringar, nedläggningar och flyttningar av industriföretag påverkar den regionala sysselsättningsutvecklingen och är dessutom av särskilt intresse genom att det regionalpolitiska stödet har koncentrerats till industrisektorn. En bearbetning av industristatistiken utförd inom inrikesdepartementet visar att etablering och nedläggning av företag förekommer i stort antal, medan flyttningar över länsgräns är ganska

sällsynta. Av tabell 3:46 framgår att antalet nedläggningar något översteg antalet nyetableringar under åren 1963–1968.

Tabell 3:46 Totala lokaliseringsförändringar inom industri åren 1963–1968

	Antal arbets-ställen	Antal syssel-satta	
Arbetsställen år 1962	18 400	980 000	
Nedläggningar 1963–1968	– 3 100	– 60 000	(vid nedläggningstillfället)
Nyetableringar 1963–1968	+ 2 450	+ 45 000	(vid periodens slut)
Förändringar vid arbetsställen som fanns både 1962 och 1968	–	– 20 000	
Arbetsställen år 1968	17 750	945 000	
Nettoförändring 1963–1968	– 650	– 35 000	

Uppgifterna i tabellen grundar sig på bearbetningar av industristatistiken utförda inom inrikesdepartementet i samarbete med de regionalekonomiska enheterna vid länsstyrelserna.

Av arbetsställen som fanns år 1962 lades ca 17 % ner under de följande sex åren. Antalet anställda vid nedläggningstillfället utgjorde ca 6 % av de industrisysselsatta i landet. I genomsnitt var 20 sysselsatta per företag vid de nerlagda arbetsställena mot ca 50 per företag i samtliga företag. Vidare hade ca 13 % av de arbetsställen som fanns år 1968 etablerats under de föregående sex åren, men endast ca 4 % av de industrisysselsatta i landet arbetade vid dessa arbetsställen.

Under perioden 1963–1968 flyttade 96 företag med 2 700 sysselsatta över länsgräns. Dessa flyttningar är i förhållande till nedläggningarna och nyetableringarna av ringa omfattning. Eftersom filialetablering i sammanställningen räknas som nyetablering innebär de i tabellen återgivna talen troligen en underskattning av industrisysselsättningens rörlighet över länsgränserna. En filialutläggning till ett län kan sålunda innebära en sysselsättningsminskning eller utebliven ökning i ett annat län.

Vid genomgående arbetsställen, som fanns både år 1962 och 1968, skulle enligt de använda definitionerna sysselsättningsutvecklingen ha varit svagt negativ. Eftersom nedlagda arbetsställen redovisas i statistiken med antalet sysselsatta vid nedläggningstillfället, har den minskning som de eventuellt haft åren före nedläggningen definitionsmässigt räknats som en minskning hos arbetsställen som fanns under hela den ifrågavarande perioden. Eftersom sysselsättningsminskningen åren före en nedläggning vid de flesta arbetsställen sannolikt är avsevärd, kan utvecklingen hos genomgående arbetsställen mycket väl ha varit positiv.

Lokaliseringsförändringarna länsvis återges i tabell 3:47. Räknat i antal arbetsställen är variationerna mellan län avsevärda. Sålunda hade ca 25 % av de år 1968 befintliga arbetsställena i Hallands län etablerats under den föregående sexårsperioden mot endast ca 7 % i Gävleborgs län. Spännvidden är något mindre ifråga om nedläggningar. I Örebro och Norrbottens län hade 23 % av de år 1962 befintliga företagen lagts ner under

sexårsperioden mot ca 11 % i Västerbottens län. I flera län synes hög resp. låg takt ifråga om nyetableringar och nedläggningar uppträda samtidigt. I Norrbottens, Örebro och Östergötlands län är således både nyetablering och nedläggning omfattande medan t. ex. Västerbottens, Jämtlands, Värmlands och Stockholms län hade låga värden i båda avseendena. En rad län har haft flera nedläggningar än nyetableringar. Så har varit fallet i Västernorrlands, Kopparbergs, Älvsborgs, Göteborgs och Bohus, Malmöhus, Kristianstads, Blekinge och Uppsala län. Endast i Kronobergs, Hallands och Jämtlands län har nyetableringarna varit fler än nedläggningarna.

Tabell 3:47 Lokaliseringsförändringar inom industri åren 1963–1968 i länen. Antal arbetsställen och antal sysselsatta

Län	Antal arbetsställen				Antal sysselsatta			
	Ny-etableringar		Ned-läggningar		Ny-etableringar		Ned-läggningar	
	Antal	Andel av länets arbets-ställen %	Antal	Andel av länets arbets-ställen %	Antal	Andel av länets syssel-satta %	Antal	Andel av länets syssel-satta %
Stockholms	289	11,2	344	13,3	5 216	3,6	7 516	5,2
Uppsala	39	11,3	76	22,1	700	3,8	1 611	8,7
Södermanlands	78	14,4	88	16,3	919	2,4	1 633	4,2
Östergötlands	153	21,6	155	21,9	2 902	5,3	2 991	5,5
Jönköpings	166	11,9	196	14,0	2 607	5,5	3 009	6,4
Kronobergs	97	15,3	84	13,2	1 727	8,0	1 351	6,3
Kalmar	109	14,6	141	18,9	2 613	8,6	3 238	10,7
Gotlands	10	9,4	13	12,3	109	4,0	186	6,8
Blekinge	31	9,4	54	16,4	395	1,8	776	3,6
Kristianstads	109	12,6	168	19,4	2 038	6,9	2 190	7,4
Malmöhus	180	10,4	270	16,1	3 485	3,8	5 314	5,6
Hallands	134	25,1	76	17,3	1 780	10,0	1 693	9,5
Göteborgs- o. Bohus	180	13,2	272	20,0	3 040	3,5	4 536	5,2
Älvsborgs	155	11,1	243	17,4	2 815	4,1	5 679	8,2
Skaraborgs	155	18,9	131	16,0	2 713	8,4	1 657	5,1
Värmlands	55	10,0	69	12,5	1 632	4,2	1 075	2,8
Örebro	114	18,9	140	23,2	2 295	5,3	3 116	7,9
Västmanlands	54	11,7	71	15,4	1 099	2,4	1 155	2,5
Kopparbergs	91	12,6	159	21,9	1 337	3,3	2 586	6,4
Gävleborgs	41	7,1	77	13,3	1 135	2,9	1 288	3,3
Västernorrlands	61	13,5	99	21,9	746	2,7	2 349	8,7
Jämtlands	29	15,3	24	12,6	660	15,0	381	8,6
Västerbottens	44	9,2	51	10,6	758	4,6	513	3,1
Norrbottens	82	23,3	81	23,0	2 061	11,1	1 075	5,8
Hela riket	2 456	13,3	3 082	16,7	44 782	4,6	57 218	5,8

Jämför tabell 3:46

Storstadslänen har räknat i antal sysselsatta tillsammans förlorat något mer än 5 000 arbetstillfällen netto genom nedläggning av arbetsställen. Andra län med en likartad utveckling är Uppsala, Älvsborgs, Kopparbergs och Västernorrlands län. Mindre ökningar i antalet sysselsatta registreras i

Kronobergs, Hallands och Västerbottens län medan större ökningar skett i Skaraborgs, Värmlands, Jämtlands och Norrbottens län.

Av tabell 3:48 framgår hur den registrerade flyttningen över länsgräns fördelar sig på län. Stockholms län har under perioden förlorat netto 34 arbetsställen genom utflyttning. Flera län visar flyttningsvinst men bara Värmlands, Älvsborgs, Kalmar och Östergötlands län har netto vunnit mer än fem arbetsställen. Som påpekats i det föregående räknas inte filialetableringar som flyttning över länsgräns.

Tabell 3:48 Flyttning av industriarbetsställen över länsgräns åren 1963–1968

Län	Antal arbetsställen						
	Inflyttade	Utflyttade	Netto	Län	Inflyttade	Utflyttade	Netto
Stockholms	3	37	−34	Göteborgs o.			
Uppsala	6	5	+ 1	Bohus	3	5	−2
Södermanlands	4	3	+ 1	Älvsborgs	8	2	+6
Östergötlands	11	5	+ 6	Skaraborgs	2	7	−5
Jönköpings	4	6	− 2	Värmlands	8	–	+8
Kronobergs	1	3	− 2	Örebro	4	1	+3
Kalmar	9	2	+ 7	Västmanlands	2	2	±0
Gotlands	–	–	–	Kopparbergs	5	2	+3
Blekinge	5	2	+ 3	Gävleborgs	5	1	+4
Kristianstads	7	4	+ 3	Västernorrlands	1	1	±0
Malmöhus	4	6	− 2	Jämtlands	2	–	+2
Hallands	1	1	± 0	Västerbottens	1	–	+1
				Norrbottens	–	–	–
				Hela riket	96	95	+1

Ett företag har flyttat in från utlandet vilket förklarar att nettot för riket ej går jämnt ut. Jämför i övrigt kommentarerna till tabell 3:46.

3.4 Serviceförsörjningen

3.4.1 Inledning

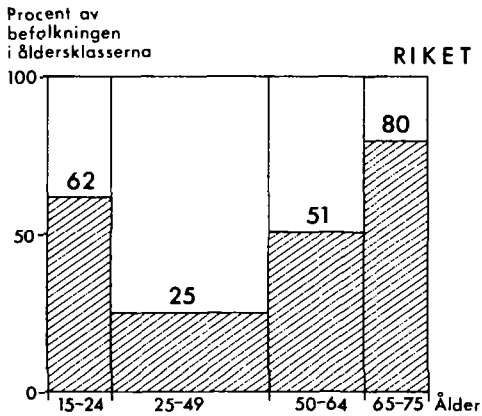
I detta avsnitt diskuteras de regionala variationerna i utbudet av samhällelig och kommersiell service. Redogörelsen syftar i första hand till att ge en uppfattning om serviceutbudets utseende inom länen samt analyser av hur serviceutbudet varierar mellan olika typer av orter. Inom inrikesdepartementet har gjorts sammanställningar över servicenivån i kommunblock. Detta material, som redovisas länsvis i bihang A, utnyttjas i den följande framställningen. Glesbygdsutredningens olika betänkanden, som innehåller en analys av serviceutbudet inom områden med ett mycket litet serviceunderlag, utgör ett andra viktigt underlag.

Av den samhälleliga servicen redovisas i det följande endast utbudet av utbildning och sjukvård. Det kommersiella utbudet av service delas upp i två delar, inriktade på den enskildes resp. företagets behov av service. Genomgående grupperas serviceutbudet i fem grupper, s. k. servicenivåer.

En svårighet vid redovisningen på servicenivåer är att kunskaperna är bristfälliga om hur människor och företag upplever variationer i serviceutbudet. Indelningen i servicenivåer kan mot denna bakgrund inte ges en tolkning som t. ex. säger att serviceutbudet på en nivå "är dubbelt så bra" som på en annan. Det enda påstående som kan göras är att utbudet i vissa block är "mera omfattande" än i andra. Tolkningen av olikheterna mellan servicenivåer behandlas översiktligt vid genomgången av de olika serviceslagen i det följande.

Serviceutbudets omfattning bestäms främst av befolkningsunderlaget och av de olika serviceslagens krav på underlag. I stället för befolkningsunderlag kan det i vissa sammanhang vara mera rättvisande att räkna med köpkraftsunderlag. Befolknings- eller köpkraftsunderlaget i en region påverkas av den regionala omflyttningen men också av ändrade kommunikationsförhållanden. Förbättrade kommunikationer kan öka underlaget för viss typ av service i vissa orter men samtidigt också reducera underlaget för framför allt det närbelägna serviceutbudet. Den ökade tillgången till bil har för många människor inneburit en radikal ökning av möjligheterna att bekvämt nå kvalificerad service på längre avstånd från bostaden. Figur 3:37, som är hämtad från ERU:s lägesrapport 1972, redovisar låginkomstutredningens uppgifter om biltillgång. Som framgår av figuren har en ganska stor del av befolkningen alltjämt inte tillgång till bil. Kommunikationsfrågorna behandlas mera detaljerat i avsnitt 3.5.

Figur 3:37 Andel av befolkningen som år 1968 inte hade tillgång till bil inom hushållet.

Materialet är hämtat från låginkomstutredningens levnadsnivåundersökning 1968. Uppgifterna i figuren avser socialgrupp II och III.

Vad angår befolknings- och köpkraftsunderlagets betydelse för serviceutbudets *omfattning* betyder i många fall förändringar i kravet på underlag mer för serviceutbudets täthet än minskningar eller ökningar i befolkningsunderlaget. Kraven på underlag har för olika serviceslag gått i olika riktningar. Sålunda har i fråga om utbildning på gymnasienivå de höjda utbildningsfrekvenserna möjliggjort en spridning av utbildningsut-

budet under de senaste 20 åren till fler orter, medan inom t. ex. handel, kostnadsutvecklingen har gett en klar tendens till färre utbudsställen.

3.4.2 Utbildning

I samband med grundskolans och gymnasieskolans utbyggnad har antalet utbildningsorter ökat avsevärt. År 1946 fanns 62 gymnasieorter mot 93 år 1956 och 124 år 1961; under 1960-talet har en måttlig utbyggnad skett. Om det nuvarande antalet högstadieorter jämförs med det antal realskoleorter som fanns före grundskolereformens genomförande erhålles en lika markant utveckling. År 1945 fanns 240 realskoleorter mot 499 högstadieorter år 1972. Även på högskolenivån har beslut fattats, vilka inneburit en spridning av utbildningsmöjligheterna till fler orter.

Utbildningsutbudet i kommunblocken grupperas i följande fem nivåer. En mera detaljerad presentation av indelningen lämnas i bihang A.

Utbildningsutbudets nivåer

- Nivå V Högstadium.
- Nivå IV Nivå V + ofullständig gymnasieskola och/eller kommunal vuxenutbildning.
- Nivå III Nivå IV + gymnasieskola med två-, tre- eller fyraårig linje
- Nivå II Nivå III + universitetsfilial, lärarhögskola och/eller socialhögskola.
- Nivå I Nivå II + eftergymnasial utbildning och forskning vid minst två fakulteter.

Skillnaderna ifråga om utbildningsutbudet mellan olika nivåer upplevs troligen olika starkt på grund av att en successivt minskande andel av en årskull fortsätter till den typ av utbildning som erbjuds på högre nivåer. F. n. går mellan 80 och 90 % av en årskull vidare till gymnasieskolan. Steget mellan nivå III å ena sidan och nivåerna V och IV å den andra torde därför uppfattas som väsentligt. Eftersom den typ av utbildning som erbjuds på nivå IV används endast av en ganska liten del av befolkningen är troligen skillnaden mellan nivåerna V och IV obetydlig. Högskoleutbildning av den typ som erbjuds på nivå I utnyttjas av ca 30 % av en årskull. Nivå II tillgodoser som mest i stort sett hälften av utbildningsbehovet hos dem som fortsätter i eftergymnasial utbildning.

I den följande sammanställningen, tabell 3:49, förutsätts att en person har någorlunda bekväm tillgång till den utbildning som erbjuds inom det kommunblock där han bor. Om kommunblocket är stort är emellertid så inte alltid fallet. Vidare antas att individen har bekväm tillgång endast till det egna kommunblockets utbud, vilket inte heller alltid är förhållandet när kommunblocket är litet. Dessa svagheter medför att län med ytmässigt stora kommunblock kan få en alltför gynnsam bild medan län med små kommunblock kan ha en större åtkomlighet än vad som redovisas. Av dessa skäl grupperas i figur 3:38 kommunblocken i de olika länen på servicenivåer efter tillgången på utbildning inom 30 km avstånd, vilket i varje fall för gymnasieskolorna ger underlag för en mera

realistisk bedömning av den faktiska tillgången på utbildning. En mera nyanserad bild av sambandet mellan utbildningsutbudet i angränsande kommunblock erhålls i bihang A.

Tabell 3:49 ger för ortsklasser enligt länsstyrelsernas förut berörda modifierade förslag kommunblockens fördelning på utbudsnivåer. Huvudintrycket blir att nivån på utbildningsutbudet är ganska homogent inom de olika ortsklasserna. Primära centra ligger med endast tre undantag på utbudsnivåerna II och III. Regionala centra uppvisar en koncentration till nivån III, dvs. gymnasieskolutbildning på två-, tre- eller fyraåriga linjer, medan kommuncentra med endast några undantag ligger på utbudsnivåerna IV och V. Inom stödområdet uppnår flertalet kommuncentra nivå IV medan tyngdpunkten utanför stödområdet ligger på nivå V.

Tabell 3:49 Utbudet av utbildning i kommunblock fördelade på ortsklasser enligt länsstyrelsernas modifierade förslag

Ortsklass	Antal kommunblock									
	Inom stödområdet Nivå					Utanför stödområdet Nivå				
	V	IV	III	II	I	V	IV	III	II	I
Storstäder										3
Primära centra			1	3	1			8	7	2
Regionala centra		4	22	1		2	3	43		
Kommuncentra	15	24				44	35	3		
Totalt	15	28	23	4	1	46	38	54	7	5

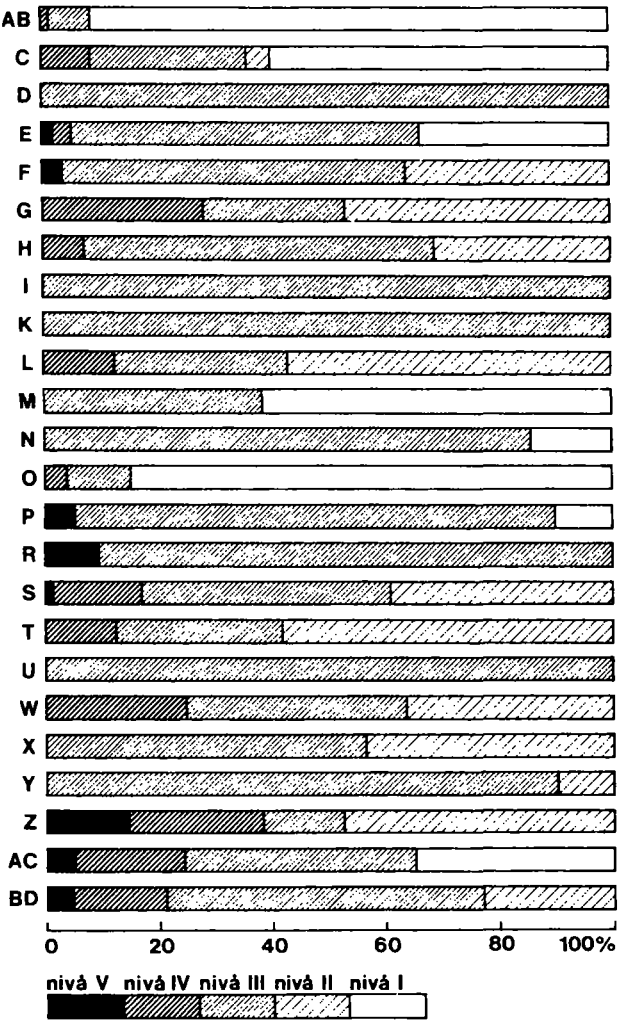
De modifieringar som gjorts i länsstyrelsernas förslag behandlas i inledningen till avsnitt 3. Länsstyrelsernas förslag redovisas i avsnitt 9.3. Sammanställningen är utförd inom inrikesdepartementet.

I figur 3:38 redovisas länens folkmängd fördelad på utbudsnivåer. För att ge en så verklighetstrogen bild som möjligt av de faktiska variationerna i utbildningsutbudet har kommunblockens befolkning hänförts till den högsta tillgängliga servicenivån inom 30 km fågelvägsavstånd från resp. kommunblocks centrum. Speciellt i södra och mellersta Sverige leder användandet av 30 km avstånd till att de flesta kommunblock hänförs till en högre nivå än som motsvarar utbudet inom det egna blocket. I norra Sverige påverkas befolkningens fördelning på servicenivåer däremot knappast.

Som framgår av det redovisade materialet har i flera län en stor del av befolkningen ej tillgång till fullständig gymnasieutbildning inom 30 km fågelvägsavstånd. I Kronobergs, Kopparbergs, Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län bor mer än 20 % av befolkningen i kommunblock på mer än 30 km avstånd från gymnasieorter. Även Värmlands, Örebro och Kristianstads län har en ganska stor del av befolkningen i denna typ av kommunblock.

Ett mindre antal län saknar helt tillgång på undervisning på nivåerna I och II. De utgörs av Södermanlands, Gotlands, Blekinge, Skaraborgs och Västmanlands län. I sex län, nämligen Stockholms, Uppsala, Kristian-

Figur 3:38 Länens folkmängd fördelad på utbudsnivåer ifråga om utbildning.

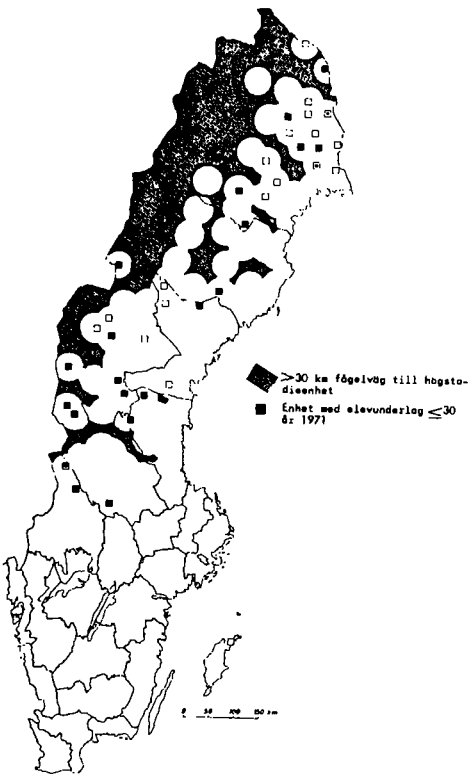
De olika kommunblockens folkmängd har förts till den högsta nivå som kan nås inom 30 km avstånd från resp. kommunblocks centrum. Sammanställningen är utförd inom inrikesdepartementet.

stads, Malmöhus, Göteborgs och Bohus och Örebro län kan mer än hälften av befolkningen nå ett utbud på nivåerna I och II inom 30 km avstånd.

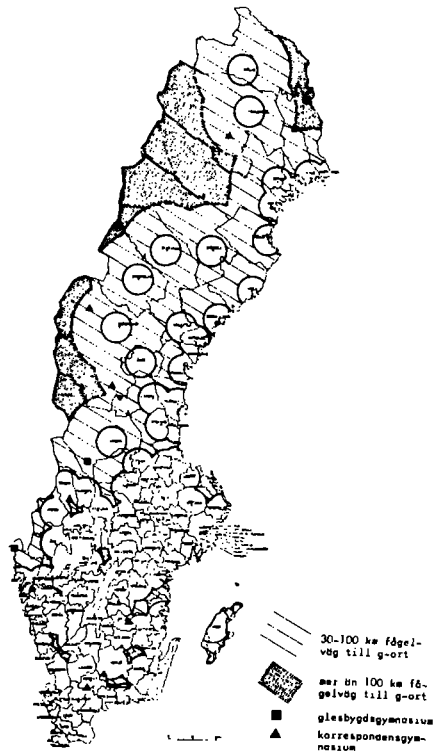
I betänkandet (Ds In 1972:1) Utbildning i glesbygder, konstaterar glesbygdsutredningen att riktmärket för planeringen av grundskolans högstadium har varit att varje skolenhet skall ha minst tre paralleller, vilket innebär att elevantalet bör vara mer än 60 elever. Även mindre högstadieenheter har enligt utredningen visat sig fullt funktionsdugliga, även om de medför i viss mån begränsade valmöjligheter i fråga om

studievägar. Med nuvarande spridning av högstadieskolor har endast ett fåtal elever inom huvudsakligen de norrländska fjällkommunerna längre avstånd än 30 km till närmaste skola. Av figur 3:39 framgår hur stor del av landet som ligger på längre avstånd än 30 km från högstadieort.

Figur 3:39 Områden på längre avstånd än 30 km från högstadieort

Figur 3:40 Avstånd till gymnasieorter år 1971

Kartorna är hämtade från glesbygdsutredningens betänkande (Ds In 1972:1) Utbildning i glesbygder.

Skolöverstyrelsens beräkningar av elevunderlaget under 1970-talet visar enligt vad glesbygdsutredningen framhåller att antalet små högstadieskolor – med mindre än 60 elever per årskull – är särskilt stort i Norrlandslänen samt att antalet sådana skolor kan öka från 66 år 1971 till 89 år 1980. Som framgår av tabell 3:50 beräknas antalet små högstadieskolor bli särskilt stort i Norrbottens län men även för Västerbottens, Jämtlands och Västernorrlands län räknas med relativt många små enheter.

Även på grundskolans låg- och mellanstadium förutser utredningen vissa problem i glesbygdsområden. Samundervisning i s. k. B- och b-skolor anses utgöra lösningen vid ett bristande elevunderlag. Den procentuella andelen klasser av B- och b-typ är speciellt hög i de nordliga länen. I Värmlands län är 18,3 % av klasserna av denna typ, i Kopparbergs län

Tabell 3:50 Antalet små högstadieskolor åren 1971, 1975 och 1980

Län	1971 elevunderlag			1975 elevunderlag			1980 elevunderlag		
	–30	31–45	46–60	–30	31–45	46–60	–30	31–45	46–60
Uppsala			1		1	1		1	2
Östergötlands						1		1	
Kalmar			1		1	1			3
Gotlands		1			1		1		1
Kristianstads			1						1
Värmlands	1	2	2	1	5		2	2	2
Västmanlands		1	2		3	1		3	
Kopparbergs	3		2	3	1	1	3	1	1
Gävleborgs	2		1	2		4	2	2	
Västernorrlands	1	1	6	1	5	2	4	2	3
Jämtlands	5	6	3	7	5	3	8	4	4
Västerbottens	1	1	3	1	4	4	1	6	2
Norrbottens	7	6	6	14	6	8	19	4	4
Hela riket	20	18	28	29	32	26	40	26	23

Jämför figur 3:39. De län som ej är medtagna i tabellen har inga högstadieskolor med de aktuella elevunderlagen.

16,5 %, i Jämtlands län 31,4 %, i Västerbottens län 22,9 % och i Norrbottens län 18,8 %.

Glesbygdsutredningen berör i betänkandet också utbildningen på gymnasienivån. Det konstateras att antalet gymnasieregioner med litet elevunderlag kan beräknas öka till ca 20 mot slutet av 1970-talet. Några regioner beräknas då ha ett underlag på totalt mindre än 200 sextonåringar inom sitt upptagningsområde. Med undantag för två regioner i Jönköpings län – Eksjö och Tranås – samt Lysekil i Göteborgs och Bohus län, ligger dessa små regioner i eller i anslutning till det allmänna stödområdet.

Tabell 3:51 Gymnasieregioner med beräknat knappt elevunderlag år 1980

Län	Gymnasieregion
Jönköpings	Eksjö, Tranås
Göteborgs och Bohus	Lysekil
Värmlands	Filipstad, Hagfors, Torsby
Västmanlands	Sala
Kopparbergs	Hedemora
Gävleborgs	Ljusdal
Västernorrlands	Kramfors, Sollefteå, Ånge
Jämtlands	Strömsund
Västerbottens	Lycksele, Vilhelmina
Norrbottens	Boden, Haparanda, Kalix, Gällivare

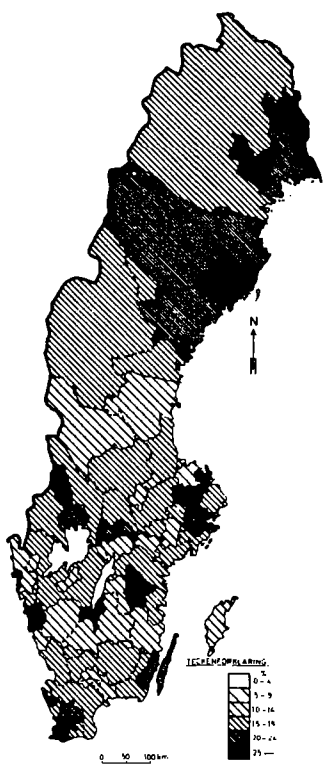
Utredningen redovisar gymnasieorternas lokalisering på en kartbild, som återges i figur 3:40 och konstaterar att gymnasieskolorna i landets sydligare delar ger så god täckning att inackordering i princip inte skall behöva tillgripas. Inom framför allt norrlandslänen och Kopparbergs län

är detta inte möjligt att undvika. De områden kartan redovisar som mindre väl försörjda med gymnasial utbildning ger dock enligt utredningen en överdriven uppfattning om storleken på de problem som avstånden till utbildning på gymnasial nivå kan innebära. Enligt en utredning inom skolöverstyrelsen år 1967 var endast ca 375 000 personer bosatta inom gymnasiernas inackorderingszoner. Man har därvid räknat med att reszonen sträckte sig omkring 50 km från gymnasieorten. Den faktiska inackorderingen har i förhållande härtill en betydande omfattning – totalt skulle inackorderingen f. n. beröra ca 35 000 elever – vilket sammanhänger bl. a. med att den önskade studievägen inte alltid finns på den egna gymnasieorten.

I rapporten (SOU 1972:23) Högre utbildning – regional rekrytering och samhällsekonomiska kalkyler har 1968 års utbildningsutredning (U 68) analyserat de studerandes val av utbildningsort, studerandefrekvensens regionala utveckling och universitetsfilialernas rekryteringseffekt. Rapporten omfattar högskoleutbildning vid universitetens olika fakulteter, vid samtliga högskolor samt vid sjukgymnastinstituten.

Den riksgenomsnittliga studerandefrekvensen – dvs. andelen studeran-

Figur 3:41 Studerandefrekvensen för vissa eftergymnasiala utbildningar läsåret 1969–1970

Figuren är hämtad från (SOU 1972:23) Högre utbildning – regional rekrytering och samhällsekonomiska kalkyler

de av en åldersklass – har ökat från 10 % läsåret 1962–1963 till 22 % läsåret 1969–1970. Den relativa skillnaden mellan gymnasieregionernas studerandefrekvens beräknas av utredningen under samma period ha minskat med ca en tredjedel. Läsåret 1969–1970 återfanns en fjärdedel av åldersgruppen 15–24 år i regioner med lägre studerandefrekvens än 16 % medan en fjärdedel fanns i områden med högre frekvens än 27 %. Av figur 3:41 framgår att bl. a. norra Kopparbergs och Gävleborgs län hade låga andelstal. Samma sak gällde gymnasieregionerna i ett bälte från Boråsregionen till mellersta Kalmar län. Frekvenstal över 20 % fanns i närheten av samtliga universitets- och filialorter med undantag för Växjö. Dessutom hade regionerna kring Kalmar och Jönköping samt stora delar av Norrbottens län höga tal. I rapporten anges de två viktigaste orsakerna till dessa regionala variationer i studerandefrekvensen vara avståndet till studieorten och befolkningens sociala sammansättning i regionerna.

Etableringen av universitetsfilialer har enligt rapporten bidragit till en regional utjämning i rekryteringsbilden. Inom ett område med ca fem mils radie från filialorterna rekryterades efter etableringen 15–20 % fler studerande än som skulle ha kommit från området utan dessa filialetableringar. Inom sina närzoner (inom 5–7 mil) rekryterar filialerna ca 60 % av de nyinskrivna studerandena om man ser till alla ämneskombinationer. För sådana utbildningar som finns vid såväl universitet som filialer utgör motsvarande värden 65–75 %.

3.4.3 Sjukvård

I det följande behandlas huvudsakligen utbudet av sjukvård. Dessutom lämnas några uppgifter om förhållandena inom tandvården. I bihang A delas utbudet av sjukvård in i fem grupper, varvid de större lasaretten har grupperats efter storlekskriterier och i övrigt odelade lasarettet och öppen sjukvård har hänförts till var sin grupp.

Nivågruppering av sjukvårdsutbudet

Nivå V	Öppen sjukvård.
Nivå IV	Odelat lasarett eller ofullständigt sjukhus. (Allmän avd., barnsbördsavdelning och avdelning för långvårdssjukvård.)
Nivå III	Lasarett med mindre än 500 vårdplatser men mer än fyra specialiteter.
Nivå II	Lasarett med mellan 500–999 vårdplatser.
Nivå I	Lasarett med mer än 1 000 vårdplatser.

Vid tolkningen av de i det följande redovisade uppgifterna om nivån på kommunblockens sjukvårdsutbud gäller samma reservationer som förut anförts i fråga om utbildningen. Förekomsten av viss typ av sjukvård i ett kommunblocks huvudort behöver i ett stort kommunblock ej innebära att alla invånare har bekväm tillgång till sjukvård på den angivna nivån medan avsaknad av sjukvård på en viss nivå i ett mindre kommunblock kan kompenseras genom tillgång till sådan vård i angränsande block. För att komma tillrätta med dessa svagheter redovisas i figur 3:42 schematiska uppgifter om sjukvårdsutbudet inom 30 km radie.

Liksom i fråga om utbildningsutbudet finns ett nära samband mellan kommunblockens ortsklass enligt det modifierade länsstyrelseförslaget och nivån på sjukvårdsutbudet. I förhållande till utbudet av utbildning ger emellertid sjukvården i tabell 3:52 en något mindre sammanhållen bild. Primära centra har med två undantag sjukvård på någon av nivåerna I och II. Regionala centra återfinns på alla fem nivåerna. En viss tyngdpunkt ligger på nivå III, men flera centra har endast nivå V. I kommuncentra förekommer i stort sett sjukvårdsutbud endast på någon av nivåerna IV och V.

Tabell 3:52 Utbudet av sjukvård i kommunblock fördelade på ortsklasser enligt länsstyrelsernas modifierade förslag

Ortsklass	Antal kommunblock									
	Inom stödområdet Nivå					Utanför stödområdet Nivå				
	V	IV	III	II	I	V	IV	III	II	I
Storstäder										3
Primära centra			1	1	3			1	8	8
Regionala centra	9	3	12	3		11	4	28	4	1
Kommuncentra	32	5	2			72	10			
Totalt	41	8	15	4	3	83	14	29	12	12

Jämför tabell 3:49

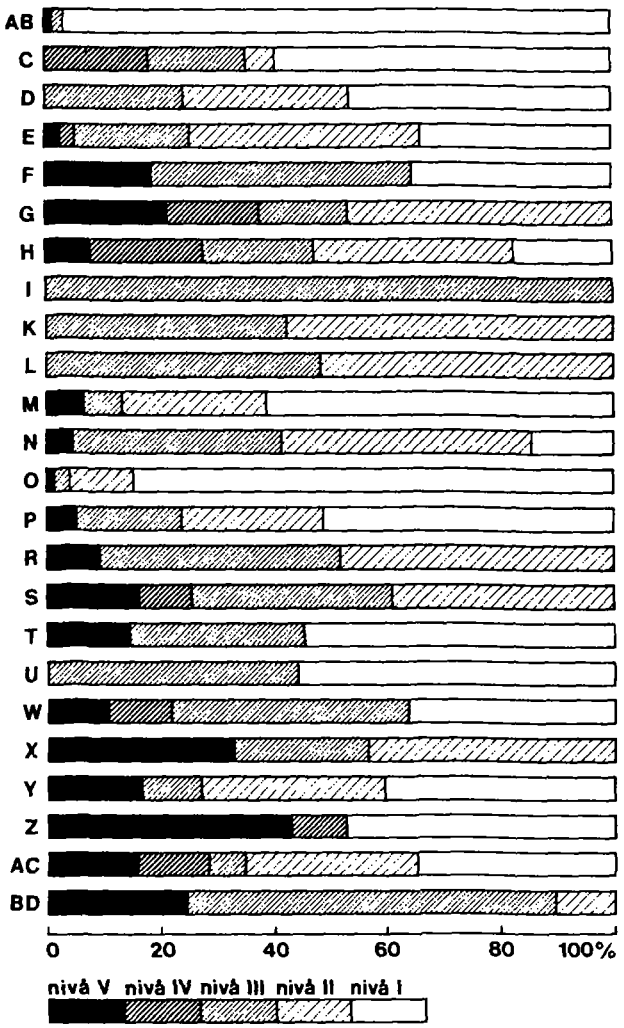
Det finns stora olikheter mellan län framför allt i fråga om befolkningens möjligheter att lätt nå mera kvalificerad sluten sjukvård. I figur 3:42 lämnas uppgifter om länens folkmängd uppdelad på servicenivå när kravet ställs på att serviceutbudet skall finnas inom 30 km fågelvägsavstånd från det egna kommunblockscentret.

Sjukvård på nivå I finns inte tillgänglig i alla län. I Stockholms, Uppsala, Malmöhus, Göteborgs och Bohus, Älvsborgs, Örebro och Västmanlands län har mer än 50 % av befolkningen tillgång till denna servicenivå. Tillgången till sjukvård på minst nivå III, dvs. lasarett med mer än fyra specialiteter, är god i de flesta län. I de tre storstadslänen samt ytterligare nio län bor nästan 100 % av befolkningen i kommunblock med minst denna servicenivå.

I flera län har emellertid stora delar av befolkningen inom 30 km tillgång enbart till öppen vård. Jämtlands län med ca 40 % och Gävleborgs län med ca 30 % har de högsta andelstalen. Även Norrbottens och Kronobergs län har mer än 20 % av befolkningen i denna typ av kommunblock, och endast sex län saknar helt kommunblock med denna tillgångssituation.

Förekomst av sjukvård på en viss nivå är endast ett av flera möjliga mått på sjukvårdens standard. Också antalet läkare som står till sjukvårdens förfogande påverkar utbudets standard och möjligheterna att få adekvat vård. I tabell 3:53 redovisas läkar- och tandläkartätheten länsvis. Skillnaderna mellan länen vad beträffar läkartätheten är stora, vilket till

Figur 3:42 Länens folkmängd fördelad på utbudsnivåer i fråga om sjukvård

Jämför figur 3:38.

viss del synes kunna tillskrivas förekomsten av regionsjukvård och i vissa fall medicinsk utbildning i Stockholm, Uppsala, Linköping, Lund, Malmö, Göteborg, Örebro och Umeå. I län utan regionsjukvård varierar läkartätheten, när rikets täthet sätts till 100, endast mellan 50 i Norrbottens län och 65 i Gotlands län

Tandläkartätheten uppvisar mindre regionala skillnader än läkartätheten. Endast storstadslänen och Västerbottens län ligger över riksgenomsnittet. Västmanlands och Jämtlands län har de lägsta värdena.

Figur 3:43 ger en mer detaljerad bild av läkartäthetens regionala variationer. På kartan anges läkartätheten i kommunblocksanpassade A-regioner. Inom Västerbottens län finns dels en mycket läkartät region

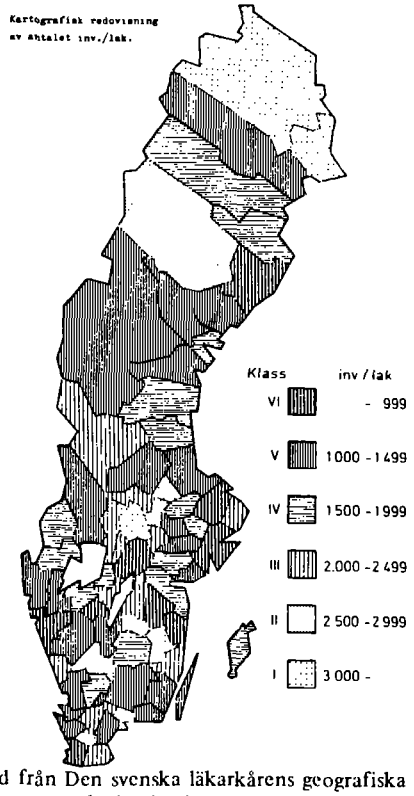
Tabell 3:53 Läkare och tandläkare per 1 000 invånare år 1970. Riket = 100

Län	Läkare	Tandläkare	Län	Läkare	Tandläkare
Stockholms	153	143	Göteborgs och		
Uppsala	197	90	Bohus	136	108
Södermanlands	63	81	Älvsborgs	61	76
Östergötlands	82	82	Skaraborgs	53	71
Jönköpings	57	77	Värmlands	62	81
Kronobergs	61	73	Örebro	74	83
Kalmar	53	72	Västmanlands	59	66
Gotlands	65	74	Kopparbergs	53	74
Blekinge	59	87	Gävleborgs	55	71
Kristianstads	63	92	Västernorrlands	61	77
Malmöhus	137	132	Jämtlands	64	66
Hallands	62	89	Västerbottens	100	101
			Norrbottens	50	77

Underlaget för tabellen är hämtat från Läkarkåren 1970, tandläkarkåren 1970 utgiven av Socialstyrelsen. Sammanställningen är utförd inom inrikesdepartementet.

(Umeå A-region), dels en läkargles region (Lycksele A-region). Den läkartäta Örebro A-region gränsar till Lindesbergs A-region, som är en av landets regioner med den lägsta läkartätheten.

Figur 3:43 Den svenska läkarkårens geografiska fördelning år 1970

Kartan är hämtad från Den svenska läkarkårens geografiska fördelning. Preliminärt meddelande från anatomiska institutionen i Lund.

Glesbygdsutredningen har i sitt betänkande (Ds In 1972:6) Hälso- och sjukvård i glesbygder belyst bl. a. åtkomligheten av sjukvård på normallasarett. För normallasarettsfunktionen, dvs. nivå III och högre i de föregående sammanställningarna gör utredningen en avgränsning av områden som ligger på mer än 100 kilometers avstånd från sådana lasarett. Vissa delar av norra Kopparbergs län, södra och norra delen av Jämtlands län samt fjällkommunerna inom Västerbottens och Norrbottens län (med undantag för de områden som täcks av Kiruna lasarett) faller utanför denna zon. Områdena uppskattas totalt ha ca 60 000 invånare. Jämtlands och Norrbottens län har ca 10 % av sin befolkning på längre avstånd än 100 km från normallasarett.

För ett urval av län, omfattande Jämtlands, Västerbottens, Norrbottens och Kronobergs län, försöker utredningen ge en uppfattning om hur stor del av befolkningen som har mer än 50 km fågelvägen till närmaste sjukvårdsinrättning med en vård som minst motsvarar den som erhålls i ett perifert sjukhem med observationsplatser. Jämtlands län visar sig ha ca 13 000 invånare eller ca 10 % av totalbefolkningen utanför detta avstånd. I Norrbottens och Västerbottens län är motsvarande andelstal ca 2–3 %, medan hela befolkningen i Kronobergs län bor inom 50 kilometers avstånd från denna typ av sjukvård.

Utredningen diskuterar svårigheterna att åstadkomma ett tillräckligt utbud av sjukvård inom glesbygdsområden från tre olika synpunkter: kapacitetsproblemet, kvalitetsfrågorna och åtkomligheten. Sjukvårdens kapacitetsfrågor framstår enligt utredningen inte som särskilt uttalade i glesbygderna. Dessa frågor är sålunda lika aktuella i tätbygderna. Kraven på sjukvårdsutbudets kvalitet ökar fortlöpande och anses utgöra en viktig orsak till att förutsättningarna för olika sjukvårdsverksamheter i glesbygderna försämras. Även utan någon befolkningsminskning i glesbygderna skulle enligt utredningens bedömning möjligheterna att driva olika sjukvårdsverksamheter successivt försämras. För den enskilde individen bestäms emellertid sjukvårdsstandarden inte enbart av kvaliteten i sjukvårdsutbudet utan i hög grad av dess åtkomlighet. Man kan enligt utredningen t. o. m. ifrågasätta om inte denna faktor ofta framstår som mer betydelsefull för befolkningens trygghetskänsla än de inte sällan mindre påtagliga kvalitetsvariationerna i sjukvårdsutbudet.

ERU har bearbetat delar av låginkomstutredningens levnadsnivåundersökning för att få underlag för att belysa hushållens levnadsvillkor i olika regiontyper. Därvid har använts den indelning i kommunblocksgrupper som presenteras i bihang A. Av tabell 3:54 framgår att den andel av den vuxna befolkningen i landet som har gjort ett eller flera läkarbesök under ett år varierar endast obetydligt mellan kommunblocksgrupperna. Det är dock osäkert om detta kan tolkas så, att de genomsnittligt långa avstånden i framför allt Norra glesbygden inte innebär några egentliga hinder för att utnyttja sjukvården. Den högre genomsnittsåldern i Södra mellanbygden och Norra glesbygden talar för att högre besöksfrekvenser i dessa regiongrupper hade kunnat förväntas.

Tabell 3:54 Fördelning av befolkningen efter antalet läkarbesök under ett år samt den andel av befolkningen som sökt tandläkare under ett år

Kommunblocksgrupper	Antal läkarbesök under ett år			Totalt	Andel som sökt tandläkare under ett år
	0 %	1–3 %	4– %	%	%
Stockholm	50,9	32,7	16,4	100,0	61,5
Göteborg, Malmö	53,0	28,8	18,2	100,0	59,3
Större städer	51,7	32,4	16,0	100,0	52,7
Södra mellanbygden	51,0	33,1	15,9	100,0	53,4
Norra tätbygden	50,8	33,3	15,9	100,0	47,6
Norra glesbygden	49,6	35,9	14,5	100,0	37,4
Totalt	51,4	32,4	16,2	100,0	53,8

Tabellen är hämtad från Bearbetningar av levnadsnivåundersökningen – tabellsamling, Urbaniseringsprocessen, rapport nr 50

Besök hos tandläkare visar i motsats till läkarbesöken en tydlig regional variation. Sambandet med den tandstatus som också redovisas i ERU:s bearbetning är här tydlig. I Stockholmsregionen anser sig 40 % av befolkningen ha egna bra tänder mot endast 23 % i Norra glesbygden.

3.4.4. Kommersiell service för hushållen

Med kommersiell service för hushållen avses i det följande sådan service, som inte tillhandahålls i första hand av offentliga myndigheter och inte är inriktad på att betjäna företag.

Utbudet av kommersiell service behandlas ingående i glesbygdsutredningens betänkande (SOU 1972:13) Kommersiell service i glesbygder. För de flesta serviceslag som ingår i utbudet av kommersiell service för individen gäller enligt vad utredningen konstaterar att kraven på befolknings- eller köpkraftsunderlag har ökat under 1960-talet. Så har varit fallet med livsmedelshandeln, där butiksantalet har minskat snabbt från ca 21 000 butiker år 1963 till ca 14 000 år 1969. Den snabbaste nettominskningen av antalet livsmedelsbutiker skedde under perioden 1962–1966, då mer än 1 000 butiker lades ner per år. Under de sista åren av 1960-talet minskade takten i nedläggningarna något. Av tabell 3:55 framgår att nedläggning drabbat främst små butiker.

Inom fackhandeln, dvs, all butikshandel utöver livsmedelshandeln och varuhusen, har minskningen under 1960-talet varit relativt måttlig i jämförelse med utvecklingen inom livsmedelssektorn. Genomsnittligt för alla branscher har antalet butiker minskat med ca 6 % under perioden 1963–1969. En viktig orsak till denna skillnad i utveckling torde enligt utredningen vara att efterfrågan på de varor, som säljs inom fackhandeln, har ökat snabbare än efterfrågan på livsmedel. Antalet varuhus har ökat kraftigt. År 1961 fanns ca 175 varuhus mot ca 350 år 1969 och takten i omsättningshöjningen har varit mycket snabb.

Utredningen framhåller vidare att antalet apotek under 1960-talet har ökat något. Av de ca 600 apoteken i landet finns ungefär en fjärdedel

Tabell 3:55 Under år 1970 nedlagda livsmedelsbutiker inom enskild handel

Försäljning i 1 000-tal kr. år 1969	Fördelning på storleksgrupper	
	Samtliga butiker år år 1970 %	Nedlagda butiker under år 1970 %
–499	41,5	74,5
500–999	25,7	17,1
1 000–	32,8	8,4
Totalt	100,0	100,0

Glesbygdsutredningen har som underlag för tabellen använt material från Handelns utredningsinstitut.

inom skogslänen, vilket är något mer än dessa läns andel av totalbefolkningen. Utöver de fullständiga apoteken finns ca 700 läkemedelsförråd, varav omkring hälften ligger inom skogslänen. Systembolagets butiksnät har också ökat något i omfattning under 1960-talet. Av de nära 300 butikerna år 1969 låg ca 50 i skogslänen, vilka dessutom hade mer än hälften av de ca 400 s. k. utlämningsställena.

Den framtida utvecklingen av antalet butiksenheter påverkas av två faktorer. Dels finns i nuläget inom framför allt den enskilda varuhandeln många enheter som inte uppfyller dagens krav på underlag och lönsamhet och där genomsnittsåldern på innehavaren ofta är ganska hög. Dels förutses i olika sammanhang ökade krav på större och rationellare butiksenheter och därmed krav på större underlag.

Lönsamheten i många mindre butiker är enligt utredningen låg. Bland konsumentkooperativa livsmedelsbutiker gav år 1969 endast butiker med större omsättning än 1,5 milj. kr. ett positivt nettoresultat. Eftersom ca 75 % av alla livsmedelsbutiker – både enskilda och konsumentkooperativa – år 1969 hade mindre omsättning än nämnda belopp kan en stor del av livsmedelshandeln bedömas ha en på längre sikt alltför låg lönsamhet.

Olika inventeringar – bl. a. vid länsstyrelsen i Norrbottens län i samband med länsplanering 1967 och vid länsstyrelsen i Värmlands län i samband med länsprogram 1970 – har visat att branschorganens bedömningar av det för framtiden erforderliga befolkningsunderlaget för de flesta detaljhandelsbranscher nästan undantagslöst pekar mot ökade krav. Även branschorganens synpunkter på vad som kan bedömas vara rationella butiksstorlekar i utgångsläget, visar sig i de flesta fall ligga över vad som genomsnittligt är normalt inom resp. bransch. I 1970 års långtidsutredning beräknades försäljningsvolymen inom egentlig detaljhandel stiga med 3–4 % per år. Antalet butiker bedömdes minska med omkring 20 % under perioden 1968–1975.

Inom inrikesdepartementet har ställts samman uppgifter rörande det kommersiella serviceutbudet i samtliga kommunblock. Härvid har företagsregistrets uppgifter använts. En utförlig redovisning av materialet och

den använda metodiken lämnas i bihang A. Vid bearbetningen av materialet har kommunblocken delats in i fem grupper allt efter serviceutrustningens nivå. Det element av osäkerhet som vidlåder gränsdragningen mellan servicenivåer måste uppmärksammas. Det finns för det första vid varje klassindelning alltid kommunblock som skiljer sig åt endast obetydligt i serviceutrustning men som ändå hamnar på olika servicenivåer. Man kan vidare inte på grundval av grupperingen på servicenivåer dra några slutsatser om hur starkt de enskilda människorna upplever olikheterna i serviceutrustningen. Några på individens värderingar grundade kriterier för en gränsdragning finns inte. Vad som kan utläsas om kommunblock på olika servicenivåer är därför endast att de har olika bredd på utbudet av service. I den följande sammanställningen redovisas exempel på typer av service som alltid resp. oftast ingår i utbudet på de olika nivåerna. Kommunblocken har placerats in på resp. servicenivå efter antalet serviceslag som är representerade inom resp. block.

Nivågruppering av kommersiell service för hushållet

Nivå	Exempel på:		
	Alltid ingående serviceslag	Oftast ingående serviceslag	Antal ingående serviceslag
V	Livsmedelshandel, bank, bilreparationsverkstad	Järnhandel, färghandel, skohandel, blomsterhandel, apotek, herrfrisersalong	–25
IV	Möbelhandel, bildetaljhandel, damfrisersalong, skohandel	Mindre bok- och pappershandel, radio- och TV-handel, cykel- och sporthandel, systembolag	26–35
III	Radio- och TV-handel, ur- och optik, systembolag, varuhushandel	Reparation av radio och TV, fotohandel, parfym- och sjukvårdshandel, juridisk uppdragsverksamhet	36–45
II	Detaljhandel med hushållsapparater, försäkringsagenturer, resebyråer	Reparation av elektriska hushållsvaror, övrig sällanköpshandel, större resebyrå	46–55
I	Reparation av elektriska hushållsvaror, större varuhushandel, skönhetssalonger, veterinärverksamhet, större övrig sällanköpshandel	–	56–

I tabell 3:56 anges hur kommunblocken ortsklassvis fördelar sig på servicenivåer. Primära centra faller med tre undantag på servicenivå II. Dessa tre centra ligger alla utanför stödområdet. Två regionala centra faller på nivå II och två på nivå V, alla övriga ligger på någon av nivåerna III och IV. Regionala centra inom stödområdet har en genomsnittligt något lägre nivå på serviceutbudet än centra utom stödområdet. Med

endast fem undantag ligger samtliga kommuncentra på någon av nivåerna IV och V.

Tabell 3:56 Utbudet av kommersiell service för hushållet i kommunblock fördelade på ortsklasser enligt länsstyrelsernas modifierade förslag

Ortsklass	Antal kommunblock									
	Inom stödområdet Nivå					Utanför stödområdet Nivå				
	V	IV	III	II	I	V	IV	III	II	I
Storstäder										3
Primära centra				5				3	14	
Regionala centra	2	12	12	2			16	32		
Kommuncentra	26	13				48	29	5		
Totalt	28	25	12	7		48	45	40	14	3

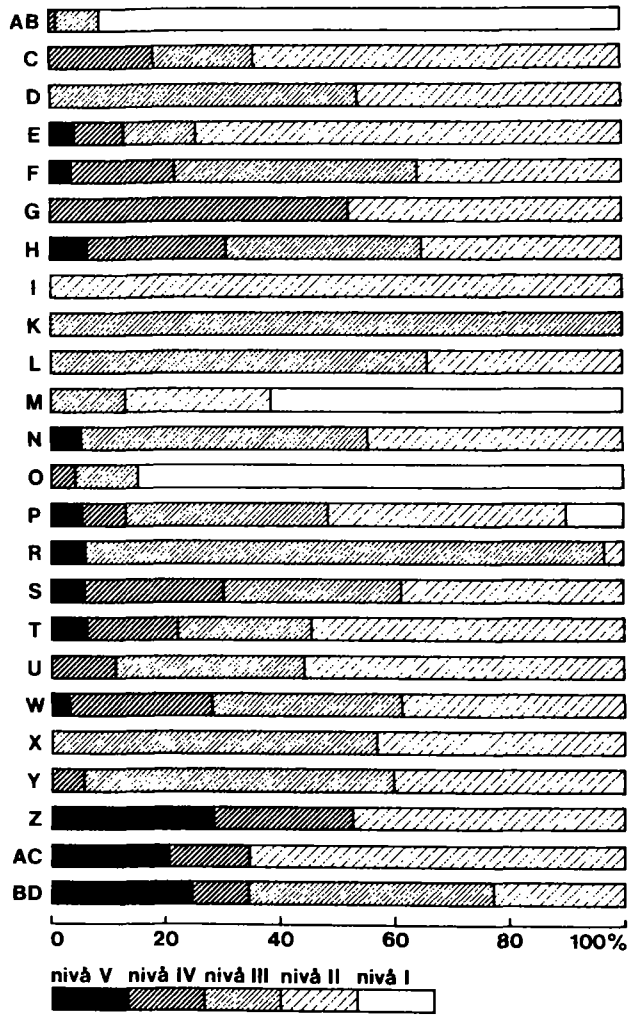
Jämför tabell 3:49

En viss övertäckning finns mellan olika ortsklasser. Två regionala centra inom stödområdet har ett serviceutbud på samma nivå som de flesta primära centra. Fem primära centra utanför stödområdet har ett serviceutbud på en nivå där flertalet regionala centra återfinns. Flera regionala centra både inom och utom stödområdet har ett serviceutbud på samma nivå som de flesta kommuncentra. Fem kommuncentra utom stödområdet slutligen uppnår nivå III, dvs. samma som de flesta regionala centra.

Inrikesdepartementets material används i figur 3:44 för att visa hur länens befolkning fördelar sig efter den servicenivå som kan nås inom 30 km fågelvägsavstånd. Figuren är uppbyggd efter samma principer som de tidigare redovisade figurerna 3:38 och 3:42. Storstadslänen har enligt figuren mer än 80 % av sin befolkning boende inom 30 km från servicenivå I eller II. Av övriga län har endast Uppsala, Östergötlands, Gotlands och Västerbottens län mer än hälften av befolkningen i kommunblock från vilka man inom 30 km kan nå dessa nivåer. De lägsta andelarna uppvisar Jönköpings, Kalmar, Blekinge, Kristianstads, Skaraborgs, Värmlands, Kopparbergs, Västernorrlands och Norrbottens län som alla har mindre än en tredjedel av befolkningen i denna typ av kommunblock.

Inrikesdepartementets material visar att ungefär 80 % av Sveriges befolkning bor i kommunblock på servicenivåerna III, II och I vilket i stort sett omfattar den service som erbjuds i regionala och primära centra samt i storstadsområdena. I storstadslänen uppgår denna andel till nästan 100 % och i Hallands, Gävleborgs och Västernorrlands län till över 80 % av länens totalbefolkning. Mindre än 50 % i denna typ av kommunblock har Jämtlands, Värmlands och Kronobergs län. Andelen boende inom räckhåll för de aktuella servicenivåerna ökar om serviceutbudet inom 30 km radie beaktas. Som framgår av figur 3:44 får i det stora flertalet län

Figur 3:44 Länens folkmängd fördelad på utbudsnivåer i fråga om kommersiell service för hushållet

Jämför figur 3:38.

därvid mer än 80 % av befolkningen tillgång till service på minst nivå III. Jämtlands och Kronobergs län får dock mindre än 50 % och Norrbottens, Västerbottens och Kalmar län ca 65 % på dessa nivåer. Värmlands, Örebro och Kopparbergs län bildar en grupp län med andelstal mellan 70 och 75 %.

Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län har som framgår av figur 3:44 ca 20 % av befolkningen i kommunblock där man inte har tillgång till mer än servicenivå V inom 30 km. Inget annat län har mer än 5 % av befolkningen i kommunblock av denna typ.

En översiktlig bedömning av serviceutbudet i kommunblocken

återspeglar inte de ofta mycket väsentliga servicevariationerna *inom* kommunblocken, speciellt i de glesbygdsbetonade områdena. Tabell 3:57, som är hämtad från ERU:s bearbetning av låginkomstutredningens levnadsnivåundersökning, visar befolkningens fördelning efter avstånd till närmaste livsmedelsbutik. Nästan 20 % av befolkningen i hela landet har mer än 1 km till denna typ av service. Mer än 5 km har ca 3,5 % av befolkningen.

Tabell 3:57 Fördelning av befolkningen efter avstånd till närmaste livsmedelsbutik

Kommunblocksgrupp	Avstånd i km till närmaste livsmedelsbutik				
	−1 %	1−4 %	5−10 %	11− %	Totalt %
Stockholm	92,2	6,7	1,1	0,0	100,0
Göteborg och Malmö	88,9	10,8	0,3	0,0	100,0
Större städer	80,9	15,7	2,7	0,7	100,0
Södra mellanbygden	77,1	18,1	3,7	1,1	100,0
Norra tätbygden	78,1	16,4	3,8	1,6	100,0
Norra glesbygden	75,4	17,2	3,0	4,5	100,0
Totalt	82,3	14,4	2,5	0,9	100,0

Tabellen är hämtad från Bearbetningar av levnadsnivåundersökningen – tabellsamling, Urbaniseringsprocessen, rapport nr 50

I alla kommunblocksgrupper med undantag för storstadsregionerna har mer än 3 % av befolkning mer än 5 km avstånd till närmaste livsmedelsbutik, varför svårigheter i fråga om serviceförsörjningen inte kan sägas föreligga enbart i den Norra glesbygden. Endast i Norra glesbygden har emellertid en större andel av befolkningen mer än 10 km avstånd till närmaste utbud.

Glesbygdsutredningen redogör i sitt tidigare berörda betänkande (SOU 1972:13) *Kommersiell service i glesbygderna för några intensivundersökningar* av detaljhandel och övrig kommersiell service i vissa glesbygdsområden. I de studerade kommunerna och församlingarna har antalet livsmedelsförsäljande enheter minskat snabbt under perioden 1962–1969. Enligt bedömningar av utredningen kan denna utveckling komma att fortsätta under 1970-talet. I tabell 3:58 återges även utredningens bedömning av hur antalet utbudspunkter i berörda glesbygdsområden kan komma att utvecklas fram till år 1980. Av tabellen framgår att i t. ex. Övertorneå antalet orter med livsmedelshandel skulle minska från 13 år 1969 till 4 år 1980.

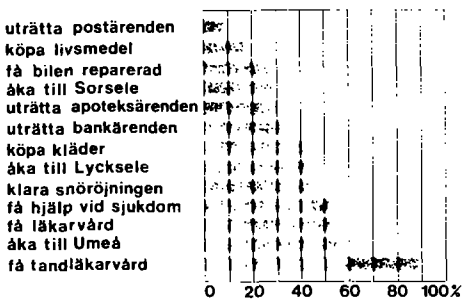
För att ge en allmän bild av hur hushållen upplever sin servicesituation har glesbygdsutredningen låtit utföra en särskild intervjuundersökning i Sorsele kommun. Härvid har hushållens bedömning av åtkomstmöjligheterna för olika typer av service efterfrågats. I figur 3:45 återges resultatet av undersökningen, utvisande hur stor del av hushållen som anser sig ha svårigheter att få olika servicebehov tillgodosedda. Det är framför allt service som utnyttjas ganska sällan som bedöms vara besvärlig att nå. Utredningen framhåller att resultaten bör tolkas försiktigt eftersom jämförbara data saknas för tätorter.

Tabell 3:58 Livsmedelsförsörjning i några glesbygdsbetonade kommuner och församlingar

Kommun/församling	Antal livsmedelsförsäljande enheter			Antal utbudspunkter	
	1962	1969	1980	1969	1980
Finnskoga-Dalby	45	30	7	13	4
Berg	65	43	14	17	5
Sorsele	35	20	7	10	3
Övertorneå	73	39	9	13	4
Högsby	77	39	..	..	..
Ljusterö	16	11	..	..	..

Tabellen är hämtad från SOU 1972:13. Med antal utbudspunkter avses det antal platser på vilka det finns en s. k. livsmedelsförsäljande enhet.

Figur 3:45 Andel av hushållen i Sorsele som anser det ganska eller mycket besvärligt att få olika servicebehov tillgodosedda.

Figuren är hämtad från SOU 1972:13

Utredningen har inte funnit att nedläggningstakten har varit markant högre i de studerade glesbygdskommunerna än för hela riket i genomsnitt. På grund av bl. a. hög medelålder har föga mer än hälften av hushållen tillgång till egen bil. Trots att samtransporter med t. ex. grannar har stor omfattning och lagringsmöjligheterna i form av exempelvis frys och kylskåp i genomsnitt är ganska goda, anser sig utredningen kunna konstatera att vissa befolkningsgrupper har betydande svårigheter att nå lokala serviceinrättningar, t. ex. livsmedelsbutiker. I absoluta tal torde antalet hushåll med stora serviceproblem emellertid vara förhållandevis begränsat. Genom den fortgående koncentrationen av serviceutbudet kan dock problemen i framtiden komma att förvärras för de kvarboende i glesbygderna.

3.4.5 Kommersiell service för företagen

Företagens produktionskostnader och allmänna möjligheter att utvecklas beror till en del på deras möjligheter att få behovet av råvaror, halvfabrikat samt teknisk, administrativ och transportteknisk service tillgodosett inom bekvämt avstånd. I ERU:s lägesrapport

(Ds In 1972:14) görs iakttagelsen att beroendet av lokala marknader för inköp av råvaror och halvfabrikat stiger med avtagande företagsstorlek. Detsamma gäller sannolikt i fråga om de mindre företagens behov av allmän företagsservice. Stora företag kan i betydande utsträckning göra sig oberoende av extern företagsservice genom att tillskapa motsvarande funktioner inom företaget.

På grundval av företagsregistret har inom inrikesdepartementet, på motsvarande sätt som för utbudet av kommersiell service för hushållen, gjorts en gruppering på fem nivåer av det serviceutbud som i första hand riktar sig till företagen inom näringslivet. Gränsdragningen mellan nivåer har utförts efter samma principer som angetts i det föregående och samma reservationer för tolkningen av resultaten gäller. I bihang A till detta protokoll lämnas en mera fyllig redovisning av metodiken och av resultaten för enskilda kommunblock. Följande sammanställning ger i urval en beskrivning av vilken typ av service som finns på de olika nivåerna, där nivå V har det minsta utbudet och nivå I det största.

Nivågruppering av kommersiell service för företaget

Nivå	Exempel på:		
	Alltid ingående serviceslag	Oftast ingående serviceslag	Antal ingående serviceslag
V	Bank, lastbilsåkerier, elektrisk installationsentreprenad	Tryckeri, mindre hotell, rörledningsverkstad	–15
IV	Mindre hotell, försäkringsinstitut, partihandel med råvaror	Kameral uppdragsverksamhet, större hotell, andra tekniska byråer och anstalter	16–20
III	Kameral uppdragsverksamhet, speditionsrörelse, större hotell	Reparationsverkstad för maskiner, partihandel med maskiner och apparater, arkitektkontor, städningsrörelse	21–30
II	Arkitektkontor, juridisk uppdragsverksamhet, reparationsverkstad för maskiner, skriv- och kopieringsbyråer, maskinuthyrningsrörelse, drivande av datorcentral	Annons- och reklambyråer, resebyråer, bevakningsrörelse, instrumentindustri, större reparationsverkstad för maskiner	31–40
I	Större arkitektkontor, större partihandel med maskiner, verktyg och apparater, instrumentindustri, rationaliserings- och organisationsbyråer, större reparationsverkstäder för elektriska produkter	Större rationaliserings- och organisationsbyråer	41–

I tabell 3:59 redovisas hur kommunblocken ortsklassvis enligt det modifierade länsstyrelseförslaget fördelar sig på servicenivåer. En jämförelse med motsvarande tabell för hushållens service – tabell 3:56 –

visar att fördelningen inom ortsklasser är i stort sett jämförbar. Regionala centra visar i båda fallen ganska stor spridning på servicenivåer. Ett antal centra både inom och utom stödområdet har en servicenivå som snarast motsvarar den som är vanlig i kommuncentra. Sammanlagt sju primära centra har ett utbud av företagsservice som motsvarar den som erbjuds i de flesta regionala centra.

Tabell 3:59 Utbudet av kommersiell service för företagen i kommunblock indelade i ortsklasser enligt länsstyrelsernas modifierade förslag

Ortsklass	Antal kommunblock inom stödområdet					Utanför stödområdet				
	Nivå					Nivå				
	V	IV	III	II	I	V	IV	III	II	I
Storstäder										3
Primära centra				5				3	13	1
Regionala centra	6	8	11	2		2	10	35	1	
Kommuncentra	34	5				53	28	1		
Totalt	40	13	11	7		55	38	39	14	4

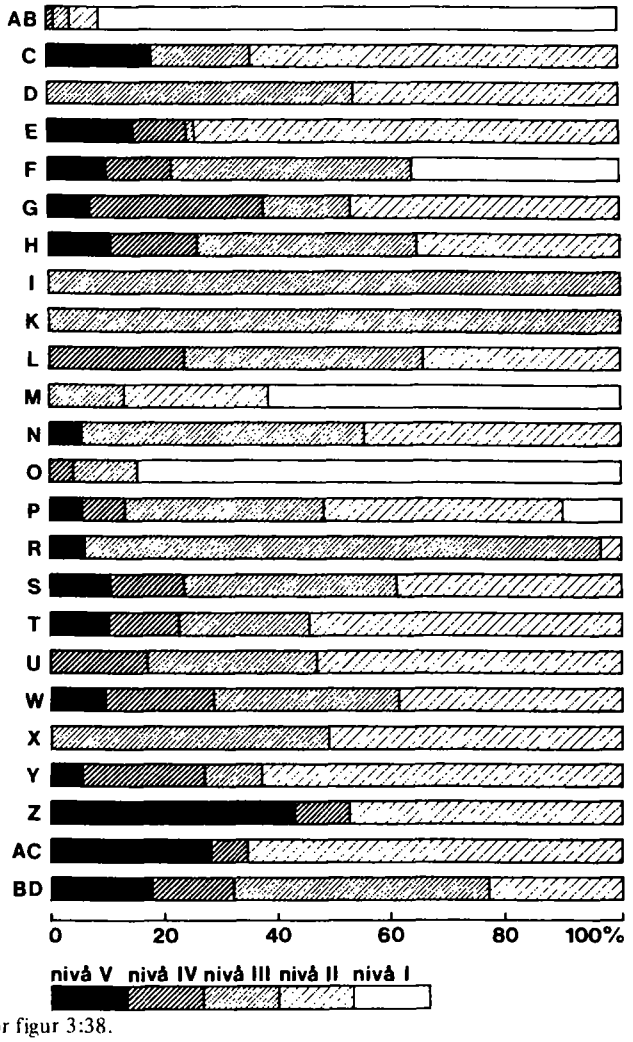
Jämför tabell 3:49

Den fördelning av länens befolkning efter kommunblockens utbud av företagsservice som återges i figur 3:46 visar också stora likheter med motsvarande figur för hushållens servicebehov. Eftersom företagen utgör en ganska lättrörlig grupp servicekonsumenter, synes det vara mest relevant att uppmärksamma serviceutbudet inom 30 km radie. Mer än 75 % av befolkningen i storstadslänen och i Östergötlands län bor i kommunblock där service på nivåerna I och II kan nås inom 30 km radie. Uppsala, Örebro, Västmanlands, Gävleborgs, Västernorrlands och Västerbottens län har mer än hälften av befolkningen på dessa servicenivåer. I Gotlands, Blekinge och Skaraborgs län finns inget utbud på nämnda nivåer.

Flertalet län har mer än 80 % av sin befolkning i kommunblock med tillgång till servicenivåerna I, II eller III inom 30 km, dvs. motsvarande serviceutbudet i storstäder samt i de flesta primära och regionala centra. Mindre än 65 % av befolkningen i kommunblock med dessa serviceförhållanden har Västerbottens, Jämtlands och Kronobergs län. Motsvarande andel i Östergötlands, Kalmar, Kristianstads, Kopparbergs, Västernorrlands och Norrbottens län uppgår till 70–75 %.

I en studie som år 1969 genomfördes i Skellefteå A-region (Industriell miljö och industriell service, Byström och Johannisson, Skellefteå 1970) diskuterades företagens krav på industriservice och lokalisering av utbudet. De flesta företagen upprätthöll enligt studien tämligen omfattande kontakter med specialister av olika slag, men det förekom en stor grupp av företag som mycket sällan utnyttjade industriell service. I materialet kom tendensen fram att de minsta företagen önskade bättre tillgång på specialisttjänster. De mindre företagen behöver enligt studien ofta service i mycket små portioner. Deras samlade efterfrågan är

Figur 3:46 Länens folkmängd fördelad på utbudsnivåer i fråga om kommersiell service för företagen

Jämför figur 3:38.

därigenom inte så lätt identifierbar som de större företagens, och presumtiva serviceleverantörer tenderar att först så småningom bli medvetna om efterfrågan.

I studien konstaterades att eftersom behovet av hjälp av utomstående specialister inte alltid kan förutses i detalj, blir företagen beroende av snabbt tillgängliga resurser utifrån. Kravet på servicens lokalisering varierar med typ av behov samt andra företagskarakteristika, t. ex. företagsstorlek. Tid att upprätta kontakt, restid, bristande vetskap om lämpliga specialister befanns vara faktorer som mycket ofta anges som hämmande för utnyttjandet. Enligt studien föreligger en tendens till att företag helt eller delvis vill lämna ifrån sig en funktion, t. ex. kamerala

funktioner men också lager- och försäljningsfunktionerna, på ett speciellt organ. Vid en sådan funktionsöverlåtelse krävs ofta att serviceutbudet lokaliseras relativt nära det enskilda företaget.

Det lokala och regionala utbudet av företagsservice svarar endast för en del av det lokala inköpet av sådan service. I ERU:s lägesrapport (Ds In 1972:14) lämnas för de företag som erhållit lokaliseringsstöd den regionala fördelningen av dessa inköp. Av tabell 3:60 framgår att totalt för alla dessa företag mindre än 25 % av företagsservicen erhålls inom det egna länet.

Vidare har Stockholmsregionen inte någon särskilt dominerande ställning som servicekälla för dessa företag.

Tabell 3:60 Den regionala fördelningen av stödföretagens inköp av företagsservice. Enbart företag inom skogslänen.

Inköp från bransch	Egna kommun-blocket %	Egna länet i övrigt %	Skogs-länen i övrigt %	Stock-holmsre-gionen %	Landet i övrigt %	Ut-landet %	Ospeci-ficerat %	Summa %	tusental kronor
Träindustri	11	8	8	18	35	0	20	100	11 600
Verkstads-industri	6	8	1	10	8	51	16	100	54 600
Samtliga branscher	15	7	5	13	16	24	20	100	124 500

3.5 Kommunikationer

Vissa kommunikationsfrågor har berörts tidigare vid behandlingen i avsnitt 3.4 av serviceutbudets tillgänglighet och i avsnitt 3.3.3 av kontaktbehov och resmöjligheter i olika delar av landet. I det följande läggs först tonvikten vid kommunikationsmöjligheterna inom kommunblock och mindre regioner. Därefter tas kommunikationerna mellan regioner upp till översiktlig behandling. Först lämnas dock vissa allmänna uppgifter om kommunikationssektorns utveckling.

3.5.1 Transportarbetets fördelning på transportmedel

Trafikplaneringsutredningen har i en översiktlig faktasammanställning (DS K 1972:4) Regional trafikplanering, lämnat vissa uppgifter om transportarbetets fördelning på trafikmedel. Det konstateras att persontransportarbetet har ökat snabbt från 43 miljarder personkm år 1960 till 78 miljarder personkm år 1970. Den årliga ökningen uppgår således till ca 6 %. För år 1980 tyder utredningens beräkningar på ett persontransportarbete uppgående till 95 miljarder personkm, vilket skulle innebära en viss dämpning av tillväxttakten. Personbilen svarar f. n. – som framgår av tabell 3:61 – för ca 84 % av transportarbetet, en andel som förutses minska något fram till år 1980. Buss, spårväg och T-bana beräknas

däremot öka sin andel något liksom luftfarten medan järnvägen, med en i stort sett oförändrad transportvolym, skulle något minska sin andel.

Tabell 3:61 Det inrikes persontransportarbetet åren 1970 och 1980 med fördelning på olika transportmedel

Transportmedel	1970		Prognos 1980	
	Miljarder personkm	%	Miljarder personkm	%
Personbil	65,2	83,8	78,5	82,9
Buss	6,0	7,7	8,0	8,4
Spårväg och T-bana	1,2	1,5	2,0	2,1
Järnväg	4,7	6,0	4,6	4,9
Sjöfart	0,1	0,1	0,1	0,1
Luftfart	0,6	0,8	1,5	1,6
Totalt	77,8	100	94,7	100

Vad angår de inrikes godstransporterna hade lastbilen nästan 50 % av det totala transportarbetet år 1970. I en prognos för år 1980 (tabell 3:62) förutses denna andel öka något medan järnvägens andel sjunker.

Tabell 3:62 Det inrikes godstransportarbetet år 1970 och prognos för år 1980

Transportmedel	1970		Prognos 1980	
	Miljarder tonkm	%	Miljarder tonkm	%
Järnväg	17	38,6	25	ca 31
Lastbil	21	47,7	40–42	ca 51
Sjöfart, inkl. flottning	6	13,6	13–15	ca 18
Totalt	44	100	78–82	100

Av fjärrtrafiken svarar järnvägen för en större del av transportarbetet. På distanser längre än 100 km har järnvägen ca 17 miljarder tonkm mot 12,2 miljarder tonkm som transporteras med lastbil.

3.5.2 Kortväga persontrafik

En stor del av den kortdistanta persontrafiken inom kommunblock och på distanser *inom* län utförs med personbil. Professor T. Hägerstrand konstaterar i ERU:s rapport Regioner att leva i att bilen i den svenska bebyggelsestrukturen är oumbärlig för bl. a. arbetstryggheten. Möjligheterna till transport med kollektiva trafikmedel varierar mellan regiontyper. I storstadsområdena och större städer har den kollektiva trafiken ofta hög turtäthet, medan i mindre tätorter turtätheten blir lägre liksom i glesbygdsbetonade områden.

Hägerstrand redovisar i ERU:s betänkande (SOU 1970:14) Urbanise-

ringen i Sverige en undersökning av möjligheterna att inom Stockholm med hjälp av kollektiva trafikmedel nå arbetsställen inom regionen, varvid en jämförelse görs med motsvarande möjligheter i Västeråsområdet. Studien är begränsad till att omfatta Stockholms, Solna och Sundbybergs kommuner -- alltså i stort sett den inre delen av Stockholmsregionen. Vid en restid på 40 minuter visar sig det så avgränsade Stockholmsområdet vara långt ifrån uppnåeligt i sin helhet. Från de yttre bostadslägena, vilka dock inom Storstockholmsregionen ligger ganska centralt, når man dock hela eller stora delar av innerstaden. Men i studien konstateras att de perifera områdena inbördes kommer att ligga tidsmässigt oåtkomliga från varandra. I Västerås täcker däremot ett tidsavstånd på 40 minuter tämligen väl alla målpunkter inom tätbebyggelsen. Först vid 60 minuters restid har varje bostadsläge inom Stockholm, Solna och Sundbyberg alla punkter inom området inom räckhåll med kollektiva transporter.

Utbudet av arbetsplatser i Stockholmsområdet, vilka är tillgängliga från ytterstadslägen, är vid 20 minuters restid mindre i Stockholm än i centrala lägen i Västerås. Å andra sidan ger ett ytterläge i Stockholm ett mycket större utbud än ett motsvarande läge i Västerås. Vid 40 minuters restid kan ingen medelstor stad konkurrera med bostadslägen i Stockholmsområdet på 6–8 km avstånd från centrum i fråga om antalet med kollektiva trafikmedel tillgängliga arbetsställen. Däremot finner Hägerstrand det helt klart att en inte ringa del av utbudet inom Stockholmsområdet redan befinner sig på ett längre restidsavstånd än 60 minuter och att man således inte längre ens med en mycket generöst tilltagen pendlingsnorm kan påstå att Stockholmsområdet är en enhetlig arbetsmarknad. För ännu mera perifert belägna bostadslägen i Stockholmsområdet uppnås först vid en restid av 40--60 minuter lika många arbetsplatser som i Västerås nås på mindre än 40 minuter.

I rapporten Regioner att leva i redovisar Hägerstrand också en studie av arbetstillfällenas åtkomlighet i Hässleholms kommunblock samt i Falun-Borlängeregionen. Det konstateras att dessa områden i stort sett för bilisten bildar en homogen arbetsmarknad. Den som är beroende av kollektivtransporter är i en sämre situation. Vid en antagen restid av en timme får de som bor i områdenas centralorter tillgång till arbetsmarknaden där, men de får endast under speciellt gynnsamma förhållanden tillgång till vissa delar av kranstätorternas arbetstillfällen. Inom båda områdena är normalt endast ca hälften av arbetstillfällena tillgängliga ens vid de gynnsammaste lägena. I de flesta av områdenas mindre tätorter finns det inga möjligheter att med kollektiva trafikmedel nå några andra arbetstillfällen än dem som finns i den egna orten. Som framgår av tabell 3:63 är detta fallet speciellt vid arbetstider som avviker från kontorsarbetstider. I Hässleholms kommunblock får dock vid arbetstiden kl. 08.00–17.00 invånarna i nästan alla tätorter tillgång till ca hälften av kommunblockets arbetstillfällen. Så är däremot inte fallet vid andra arbetstider, i Falun-Borlängeregionen inte vid någon undersökt arbetstid.

Tabell 3:63 Arbetsutbud i Hässleholms kommunblock och i Falun-Borlängeregionen som kan nås inom en timmes restidsavstånd med kollektiva trafikmedel

Hässleholms kommunblock							Falun-Borlängeregionen		
Ort	Arbetstider						Ort	Arbetstider	
	07.00–16.30		08.00–17.00		14.30–18.30			08.00–17.00	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%		Antal	%
Hässleholm	9 800	72	7 900	58	7 000	51	Borlänge	14 000	41
Tyringe	1 700	12	8 900	65	1 700	12	Falun	12 000	35
Bjärnum	1 200	9	8 100	59	1 200	9	Säter	1 350	4
Vinslöv	9 600	70	7 900	58	1 000	7	Gryksbo	13 300	39
Sösdala	700	5	7 600	56	700	5	Mockfjärd	1 050	3
Vittsjö	600	4	8 600	60	1 700	12	Bjursås	800	2
Hästveda	700	5	7 700	56	500	4	Gustafs	14 900	44
Finja	200	2	7 200	52	200	2	Sägmyra	400	1
Tormestorp	200	2	7 800	57	200	2	Linghed	650	2
Emmaljunga	200	2	200	1	200	2	Djursås	150	1
Ballingslöv	7 100	52	7 200	53	200	2	Svärdsjö	400	1
V. Torup	100	1	100	1	100	1	Enviken	400	1
Röke	100	1	100	1	100	1	Idkerberget	100	1
Stoby	7 500	56	7 000	51	100	1	Gagnef	200	1
							Bengtsheden	100	1

Det är enligt vad Hägerstrand avslutningsvis anför inte något tvivel om att den ortsstruktur vi har ärvt från en tidigare näringsgeografisk situation reser många barriärer mellan mål, som hushåll och politiker eftersträvar, och förverkligandet av dessa. Barriärerna är därvid högst bland de smärre enheterna i tätortssystemet. Om man vill söka sänka dem finns det, menar Hägerstrand, skäl att uppmärksamma de två nyckelområden som egentligen hänger ihop i ett – nämligen transportorganisationen och tidsläggningen av arbete och tjänsteutbud under dagen och veckan.

Glesbygdsutredningen refererar i sitt betänkande (Ds In 1972:9) Kommunikationer i glesbygder ett flertal undersökningar om möjligheterna att från glesbygder med kollektiva trafikmedel nå skilda typer av service. Ingen av dessa undersökningar berör frågan om möjligheterna att med kollektiva trafikmedel företa arbetsresor. Indirekt framgår dock av undersökningarna att möjligheterna härtill i de flesta fall är mycket små.

Utredningen konstaterar att den ökade biltätheten i förening med urbaniseringen har minskat trafikunderlaget, vilket har inneburit försämrad lönsamhet för trafikföretagen. Till följd härav har dessa nödgats reducera antalet turer och i vissa fall lägga ner trafiken, något som kan tänkas ha stimulerat till ett ökat bilinnehav och en snabbare avflyttning.

Enligt en intervjuundersökning i fem glesbygdsområden i Norrland och norra Svealand, redovisat i det förutnämnda betänkandet (SOU 1970:14) Urbaniseringen i Sverige, ansåg sig 90 % av de tillfrågade kunna utnyttja tur och returförbindelser med buss eller tåg minst fem dagar per vecka för resor till en sådan ort, som de själva ansåg som servicemässigt mycket god. Det faktiska utnyttjandet av de kollektiva transportmedlen var dock lågt. Andelen personer som uppgav att de aldrig eller högst en gång per månad reste med kollektiva transportmedel var sålunda 83 %.

Trafikstandard och bebyggelseformer varierar mellan och inom glesbygdsområden. Mot det förut relaterade exemplet från fem glesbygdsområden belägna inom skogslänen kan ställas en undersökning vid länsstyrelsen i Hallands län, vilken visar att endast ca 60 % av länets glesbygdsbefolkning hade tillgång till bussförbindelser. Avståndet mellan boendeplats och busslinje hade därvid satts till högst 1 km.

Länsstyrelsen i Gävleborgs län har i en utredning mätt hur stor del av glesbygdsbefolkningen i länet som med kollektiva trafikmedel har tillgång till det serviceutbud som erbjuds i kommunblockscentrum om följande krav uppställs:

- högst 75 min. restid för enkel resa
- minst 1,5 tim. uppehåll i kommunblockscentrum mellan kl. 9 och 18
- minst 2 tur- och returmöjligheter per vecka
- en total tidsanvändning av högst 8 tim.

Undersökningen visar att endast ca 50 % av glesbygdsbefolkningen bor i områden där dessa krav kan uppfyllas. Variationerna mellan kommunblock är stora. I Söderhamns och Sandvikens kommunblock bor ca 65 % av glesbygdsbefolkningen i områden där kraven uppfylls mot endast ca 35 % i Bergsjö och Hofors kommunblock.

En undersökning utförd vid länsstyrelsen i Jämtlands län visar vilka möjligheter befolkningen i länet har att besöka sitt regioncentrum dvs. Östersund, om endast kollektiva transportmedel utnyttjas. Undersökningen baseras på följande förutsättningar:

- högst 2 km avstånd mellan bostad och trafikmedel
- mer än 4 tim. uppehåll i regioncentrum mellan kl. 9 och 18 måndag–fredag
- resan skall kunna göras minst tre dagar i veckan.

Tabell 3:64 Möjligheterna för befolkningen i Jämtlands län att nå regioncentrum med kollektiva kommunikationer

Kommunblock	Befolkningen fördelad på tillgänglighetsgrupper				Summa
	Andel som *har tillgång* till kollektivtrafik med restid			Andel som *saknar* tillgång till kollektiv trafik	
	mindre än 60 min. %	60–120 min. %	mer än 120 min. %	%	%
Strömsund	0	28	1	71	100
Krokom	43	27	11	19	100
Järpen	0	47	17	36	100
Östersund	91	1	0	8	100
Hammarstrand	8	12	42	38	100
Bräcke	15	42	27	16	100
Svenstavik	14	38	26	22	100
Sveg	0	0	46	54	100

Under dessa förutsättningar saknar ca 30 % av länets befolkning utanför Östersunds kommunblock möjligheter att för besök i Östersund använda kollektiva färdmedel. Av tabell 3:64 framgår att i två kommunblock – Strömsund och Sveg – mer än 50 % av befolkningen saknar möjlighet att med kollektiva färdmedel nå Östersund under en dag. Även i själva Östersunds kommunblock är nästan 10 % av befolkningen i samma situation. I flera kommunblock kan stora delar av befolkningen endast vid en restid av mer än två timmar nå serviceutbudet i Östersunds tätort.

3.5.3 Långväga trafik

På uppdrag av statens vägverk har en arbetsgrupp vid kulturgeografiska institutionen i Göteborg gjort en utredning om interregionala beroenden i Sverige (statens vägverk TÖ 116). I denna framförs bl. a. synpunkter på sambandet mellan tätortssystem och transportsystem. Så anses de interregionala kontaktmöjligheterna sannolikt ha avgörande betydelse när det gäller den regionala ekonomiska tillväxten. Dessutom är ett fungerande transportsystem mellan tillväxande urbana regioner en nödvändighet för en orts tillväxtmöjligheter. Vid transporter mellan tätorter blir vidare avståndet i kilometer räknat av allt mindre betydelse. Det blir i stället tid, bekvämlighet, turtäthet och pris som blir de viktigaste faktorerna när man bedömer en förflyttning mellan två punkter.

Sambandet mellan transportsystemets och tätortssystemets utveckling går inte ensidigt i riktning från transportsystem till tätortssystem. Utredningen påpekar att ny teknik har skapat möjligheter till snabba och effektiva person- och godstransporter, varvid man täcker en avsevärt större yta på kortare tid än tidigare. Trots detta har bosättningsmönstret blivit allt mera koncentrerat och transporterna tenderar att bli antingen långdistanta eller kortdistanta av karaktären förstad – centralort. Detta förhållande tyder enligt utredningen på att transportsystemet inte i första hand styr urbaniseringsprocessen utan till stor del är en utvecklingsfaktor som kan härledas ur denna process.

Den långdistanta persontrafikens utformning har enligt utredningen betydelse dels för de kontaktberoende funktionerna inom företag och offentlig administration, dels för den enskilda människans sociala kontakter. De kontaktberoende befattningshavarnas resor utgör endast en mindre del av det totala resebehovet. I den refererade utredningen anförs dock att, även om det rör sig om ett relativt fåtal långväga resenärer, så har dessa personer i sina egenskaper av "ledningsmänniskor" sådana funktioner att de genom sin verksamhet ger, säkrar eller förbättrar sysselsättning och andra levnadsvillkor för ett stort antal personer. Utredningen citerar i detta sammanhang följande uttalande av professor Hägerstrand i betänkandet Urbaniseringen i Sverige.

Man kan utgå ifrån att denna rörliga verksamhet har en mycket stor multiplikatoreffekt beträffande personal i bakgrunden. Det krävs en

myckenhet administrativt arbete i förväg för att bringa tillsammans olika uppsättningar personer till sammanträden. I den mån beslut skall fattas i en viss produktionsordning innebär passningssvårigheterna också att beslutstider kan bli ganska långa sammanlagt. De strävanden, som finns att bredda medinflytande vid beslutsförberedelse och beslutsfattande, kommer att öka behovet av samordnande personal och naturligtvis också ställa ökade krav på transportapparaten, allt i en omfattning som hittills inte kan överblickas.

Det sagda anses enligt utredningen innebära att man vid trafikplanering inte får fästa avseende vid enbart trafikkvantiteterna. Även de egenskaper hos trafikanterna måste beaktas som tar sig uttryck i beredvilligheten att betala för en snabb och bekväm förflyttning.

I bihang A lämnas översiktliga data rörande kommunikationsläget i kommunblocken. Här skall endast sammanfattas uppgifter om fjärrförbindelser med tåg resp. flyg. De i vissa delar av landet relativt omfattande kommunikationerna med snabbuss tas således inte med. Av tabell 3:65 framgår att ca 13 % av Sveriges befolkning bor i kommunblock som inom 30 km radie helt saknar järvägsförbindelser eller anknyter till fjärrtrafiknätet genom lokaltrafik. Ungefär 55 % bor i block med mer än 20 fjärrförbindelser per dag inom samma avstånd.

Tabell 3:65 Tillgång på fjärrförbindelser med tåg i länen år 1971

Län	Andel av befolkningen			
	som saknar tågförb. eller har enb. lokaltraf.	med nedanst. ant. förbindelser/dag		
	%	1–19 %	20– %	S:a %
Stockholms	4	0	96	100
Uppsala	9	9	82	100
Södermanlands	0	75	25	100
Östergötlands	10	3	87	100
Jönköpings	22	55	23	100
Kronobergs	32	21	47	100
Kalmar	64	36	0	100
Gotlands	100	0	0	100
Blekinge	0	100	0	100
Kristianstads	13	31	56	100
Malmöhus	7	6	87	100
Hallands	6	35	59	100
Göteborgs o. Bohus	9	6	85	100
Älvsborgs	9	70	21	100
Skaraborgs	33	19	48	100
Värmlands	23	77	0	100
Örebro	4	38	58	100
Västmanlands	0	31	69	100
Kopparbergs	11	34	55	100
Gävleborgs	0	56	44	100
Västernorrlands	0	100	0	100
Jämtlands	31	69	0	100
Västerbottens	26	74	0	100
Norrbottens	41	59	0	100
Hela riket	13	32	55	100

Tabellen grundar sig på sammanställningar utförda inom inrikesdepartementet

I åtskilliga län saknar en förhållandevis stor del av befolkningen direkt tillgång till fjärrförbindelser med tåg inom 30 km avstånd. Mer än 30 % av befolkningen i kommunblock med denna trafiksituation har Kalmar, Kronobergs, Skaraborgs, Jämtlands och Norrbottens län. Av dessa län har Kalmar och Jämtlands län snabbusslinjer som ger en förbättrad trafikförsörjning i vissa delar av länen. Storstadslänen och Östergötlands län har mer än 80 % av befolkningen i kommunblock med tillgång till mer än 20 fjärrförbindelser per dag. Andra län med en relativt stor del av befolkningen i sådana kommunblock är Kristiandstads, Hallands, Örebro, Västmanlands och Kopparbergs län. Helt utan järnvägsförbindelser med denna höga frekvens är Kalmar, Blekinge och Värmlands län samt norrlandslänen med undantag för Gävleborgs län.

Samtliga län på något större avstånd från storstadsregionerna har tillgång till inrikes flygförbindelser. För Östergötlands, Kronobergs och Kopparbergs län är trafiken dock av en ganska ringa omfattning.

I den förutnämnda faktasammanställningen (Ds K 1972:4) Regional trafikplanering lämnas uppgifter om hur persontrafiken med långväga regelbunden busstrafik, järnväg och flyg fördelar sig på län samt trafikens omfattning inom och mellan län.

Järnvägstrafiken redovisas uppdelad på resor i I och II klass. Resor med I klass järnväg uppvisar en avsevärd koncentration till storstadslänen och däribland främst Stockholms län. Av totalt ca 1,4 milj. resor tar ca 80 % sin utgångspunkt eller slutar i dessa län. Stockholms län svarar för ca tre fjärdedelar av den storstadsinriktade trafiken. Denna koncentration avspeglar I-klassresornas funktion som företagens och myndigheternas regionala kontaktnät. Resor med inrikesflyget har i ännu större utsträckning denna funktion. Antalet flygresor uppgick år 1971 till 1,4 milj., vilket är i stort sett lika mycket som I klass järnväg. Närmare 80 % av de inrikes flygresorna börjar eller slutar i Stockholm. För de fyra nordligaste norrlandslänen är antalet flygresor mycket större än antalet resor med I klass järnväg. I t. ex. Norrbottens län har flyget sålunda nästan fem gånger så många passagerare som I klass kommunikationerna med järnväg. En liknande bild i södra Sverige erbjuder Kalmar och Blekinge län. För Jönköpings, Kristianstads, Malmöhus och Göteborgs och Bohus län väger resor med I klass järnväg och flyg i stort sett jämnt.

Resor med II klass järnväg är ca 15 gånger vanligare än I-klassresorna. Även denna typ av resor uppvisar en viss koncentration till storstäderna men ej så kraftig som för I-klassresorna. Nästan 60 % berör dock storstadslänen och ca 25 % enbart Stockholms län. Pendeltågsresorna i Stockholmsregionen är därvid inte medräknade. Den regelbundna långväga busstrafiken har beräknats omfatta ca 1,5 milj. resor per år. Denna trafik kan enligt utredningen närmast jämföras med II klass järnvägsresor men är på ett helt annat sätt inriktad på storstadsområdena. Ungefär 85 % av trafiken berör dessa områden.

I jämförelse med persontrafiken har den inrikes godstrafiken – med lastbil, järnväg och båt – inte samma inriktning på storstadslänen. Vid en indelning av landet i tio länsgrupper, där de tre storstadslänen har

sammanförts med Uppsala, Södermanlands, Västmanlands, Blekinge, Kristianstads, Hallands, Älvsborgs och Skaraborgs län, områden som tillsammantagna representerar något mer än hälften av Sveriges folkmängd, berör ca 60 % av den totala godstrafiken mellan längsgrupper de tre storstadsgrupperna och ca 50 % av godstrafiken *inom* länsgrupperna finns inom dessa tre regioner, vilket således motsvarar deras andel av befolkningen. Malmtransporterna i Norrbottens län har då inte medräknats.

Företagens utpräglade behov av goda personkommunikationer har i det föregående berörts i avsnitten 3.3.3 och 3.4.5. Under lång tid har godstansportkostnadernas andel av företagens kostnader minskat. Professor G. Törnqvist skildrar denna utveckling i ERU:s nyss nämnda betänkande (SOU 1970:14). Där anförs att tunga basindustrier, varav många i Norrland, är kostnadsmässigt starkt bundna till sina råvarukällor. Andra industrier är av transportkostnadsskäl knutna till regionalt avgränsade marknadsområden. En tydlig tendens bland dessa båda grupper av industrier – den råvaruorienterade och den marknadsorienterade – har enligt Törnqvist varit att stordriftens fördelar har blivit allt större samtidigt som transportkostnaderna har relativt sett minskat i betydelse. De industrier som främst har ökat sysselsättningsmässigt efter andra världskriget är av en annan typ, där de färdiga produkterna har högt handelsvärde i förhållande till sin vikt. För produktionsenheter inom denna grupp av industrier anses transportkostnaderna vara av underordnad betydelse för expansionen och valet av lokaliseringsort.

Beträffande de interregionala varutransporterna, som i regel är mycket omfattande i ett industriföretag, redovisar ERU i sin lägesrapport (Ds In 1972:14) hur de företag som fått lokaliseringsstöd regionalt fördelar inköp och försäljning. Som framgår av tabell 3:66 fördelar sig inköpen ganska jämnt på den använda regionala grupperingen. Mer än 30 % kommer dock från det egna länet. När det gäller försäljningen visar sig utlandet ta mer än en tredjedel medan det egna kommunblocket och länet tillsammantagna tar endast ca 10 %.

Tabell 3:66 Regional fördelning av stödföretagens i skogslänen försäljning av färdigvaror och inköp av råvaror, halvfabrikat och företagsservice

Till/från	Inköp		Försäljning	
	Mkr	%	Mkr	%
Eget kommunblock	422	21,0	228	5,7
Eget län	257	12,8	160	4,0
Övriga skogslän	172	8,5	263	6,6
Stockholmsregionen	191	9,5	406	10,2
Riket i övrigt	339	16,8	772	19,3
Utlandet	318	15,8	1 514	37,9
Ej angivet	314	15,6	649	16,3
Totalt	2 013	100,0	3 992	100,0

4 Regional utvecklingsplanering

4.1 Planeringens roll i regionalpolitiken

När 1964 års riksdag fattade beslut om en aktiv lokaliseringspolitik (prop 1964:185, BaU 1964:48, rskr 1964:408), angavs en aktivare samhällsplanering vara ett viktigt medel i denna verksamhet. Planeringen skulle bl. a. omfatta sammanställning och analys av befolknings- och näringslivsförhållanden samt upprättande av prognoser till ledning för handlandet. Arbetet skulle utmynna i planer rörande sådana åtgärder som kan påverka betingelserna för näringslivets lokalisering i enlighet med lokaliseringspolitikens mål. Särskilt borde därvid beaktas den kommunala planeringen och kommunala åtgärder i övrigt som påverkar förutsättningarna för näringslivets utveckling. En avvägning borde vidare eftersträvas mellan olika regionala intressen i frågor om samhälleliga serviceanordningar och andra offentliga verksamheter. Planeringen skulle ständigt hållas aktuell och borde utmynna i konkreta förslag och handlingsprogram. I propositionen påpekades vidare att planeringen borde ske i nära samverkan mellan samhälle och näringsliv så att gemensamma och samordnade insatser kommer till stånd på orter och i områden som har goda utvecklingsmöjligheter.

I prop. 1969:1, bil. 13 karakteriserades begreppet regionalpolitik som en sammanfattning av olika strävanden med det gemensamma syftet att förena ett effektivare resursutnyttjande och ökad ekonomisk tillväxt med förbättad jämvikt i den näringsgeografiska utvecklingen och därigenom skapa ökad jämlikhet i ekonomiskt och socialt avseende mellan människor i olika regioner. Mot denna bakgrund angavs den regionalpolitiska utvecklingsplaneringens syfte vara att klarlägga utvecklingstendenserna i skilda regioner och söka ange behovet av åtgärder för att korrigera den spontana utvecklingen så att levnadsbetingelserna i de skilda regionerna blir så goda som möjligt. Planeringens betydelse för genomförandet av den regionala politiken underströks även i 1970 års riksdagsbeslut angående den fortsatta regionalpolitiska stödverksamheten m. m. (prop. 1970:75, BaU 1970:40, rskr 1970:304, SU 1970:103, rskr 1970:270).

Tyngdpunkten i planeringsarbetet skulle enligt riksdagens beslut ligga på länsstyrelserna. Till varje länsstyrelse knöts under år 1965 ett planeringsråd, vars uppgift var att ta del i ärenden av lokaliseringspolitisk betydelse. Rådet fick endast rådgivande funktioner men dess mening skulle tillmätas särskild vikt. Länsstyrelserna förstärktes också med särskild personal som skulle svara för utredningsarbetet. I samband med den partiella omorganisationen av länsstyrelserna den 1 juli 1971 ersattes planeringsrådet med en lekmannastyrelse med beslutsbefogenheter främst i planeringsfrågor.

På grundval av 1964 års riksdagsbeslut har länsstyrelserna enligt Kungl. Maj:ts uppdrag genomfört en försöksplanering med lokaliseringspolitisk inriktning. Denna har bedrivits i två etapper. Den första etappen --

länsplanering 1967 – hade till huvudsyfte att, med en tidshorisont på 15–20 år, ange orter och kommuner till vilka de regionalpolitiska insatserna i första hand bör koncentreras. Med utgångspunkt i länsplanering 1967 fick länsstyrelserna sedermera i uppdrag att som en andra etapp – *länsprogram 1970* – utarbeta regionalpolitiska handlingsprogram för länen. Länsprogrammen, som har en planeringsperiod på 5–10 år, har till huvudsyfte att anvisa konkreta vägar för att lösa de problem den långsiktiga planeringen har pekat på.

Som ett komplement till den regionala utvecklingsplaneringen har sedan år 1969 bedrivits försöksverksamhet med en årlig kartläggning av den kommunalekonomiska långtidsplaneringen (KELP). Denna kartläggning, som omfattar flertalet större kommuner, syftar till att bl. a. ge ett förbättrat beslutsunderlag vid fattande av resursfördelande beslut av skilda slag.

4.2 Länsplanering 1967

I februari 1967 uppdrog Kungl. Maj:t åt länsstyrelserna och planeringsråden att genomföra en försöksplanering med lokaliseringspolitisk inriktning i enlighet med anvisningar som hade utarbetats inom inrikesdepartementet. Planeringen var avsedd att lägga grunden till en bättre samordning av de statliga myndigheternas beslut om fördelning av utbyggnadsresurser mellan olika orter och regioner samt av lokaliseringsstödet till näringslivet. I anvisningarna angavs att planeringen skulle ges en kvantitativ och konkret innebörd. För de olika kommunblocken skulle en lokaliseringspolitisk målsättning formuleras i form av befolkningsvärden. Dessa skulle betraktas som grova riktvärden för planeringen och justeras efter hand som förutsättningarna ändrades. Befolkningsramvärdena skulle i kombination med normer och målsättningar för skilda samhällssektorer bilda underlag för beslut om geografisk fördelning av investeringar av skilda slag. Fördelningen inom kommunblocken skulle inte beröras eftersom denna i första hand är en kommunal angelägenhet.

I anvisningarna underströks vikten av att planeringsrådet i resp. län fortlöpande deltog i planeringsarbetet. Kommunerna samt näringslivets och arbetstagarnas organisationer skulle genom remisser och genom frågornas behandling i planeringsrådet beredas möjligheter att medverka vid utformningen av de regionalpolitiska riktlinjerna för länets kommunblock.

Underlag för planeringen skulle vara dels information om kommunernas utbyggnadsplaner så som de kommer fram i bostadsbyggnadsprogram och annan översiktlig planering, dels av resp. länsstyrelse upprättade prognoser. För varje kommunblock skulle länsstyrelserna upprätta två alternativa prognoser. Den ena, betecknad prognos 1, skulle räknas fram på grundval av vissa för hela landet fixerade antaganden om befolknings- och näringslivsutvecklingen. Syftet med detta prognosalternativ var främst att ge stadga åt redovisningssystemet och underlätta jämförelser

mellan länen. Med hänsyn till sin uppbyggnad skulle prognos 1 betraktas endast som ett räkneexempel. Det andra prognosalternativet, betecknat prognos 2, skulle redovisa länsstyrelsens uppfattning om innebörden av rådande utvecklingstendenser i fråga om framtida befolkning, sysselsättningsutveckling m. m. Varje länsstyrelse fick använda den metodik som i varje enskilt fall syntes lämplig och några anvisningar om metoder för arbetet lämnades inte. Krav ställdes dock på att befolkningsutveckling, sysselsättning, arbetskraftsbalans och bostadsbyggnadsbehov skulle belysas fram till år 1980.

Utrednings- och prognosarbetet avslutades under år 1967, varefter länsstyrelserna/planeringsråden formulerade preliminära lokaliseringspolitiska målsättningar i form av befolkningsramvärden för kommunblocken. Materialet remitterades därefter till kommunerna, samarbetsnämnderna i kommunblocken, landstingen m. fl. Efter deras hörande utformade länsstyrelserna/planeringsråden definitiva regionalpolitiska målsättningar, som i juni 1968 redovisades till inrikesdepartementet. Materialet sammanställdes och analyserades inom inrikesdepartementet, varefter en utvärdering av planeringen gjordes. Resultatet av länsplanering 1967 anmäldes för 1969 års riksdag och föranledde inte någon erinran från riksdagens sida (prop. 1969:1, bil. 13, SU 1969:57, BaU 1969:30, rskr 1969:188).

I länsplanering 1967 redovisades länsstyrelsernas/planeringsrådens bedömningar av och målsättningar för befolkningsutvecklingen i länens kommuner/kommunblock liksom behoven av sysselsättningsökningar i basnäringarna för att uppnå de uppställda målen. I flera län prioriterade länsstyrelsen/planeringsrådet i anslutning till målsättningsdiskussionen vissa orter när det gäller fördelningen av regionalpolitiska insatser.

En framskrivning av de befolkningsmässiga utvecklingstendenser som rådde i länen i början av 1960-talet skulle enligt prognos 1 i länsplanering 1967 resultera i en total folkmängd i riket år 1980 om ca 8,7 milj. Statistiska centralbyråns senaste befolkningsprognos för riket (SCB:s information i prognosfrågor IPF 1972:5) anger 8,5 milj. som trolig folkmängd för nämnda år. Skillnaden beror på antaganden om en lägre fruktsamhet och en mindre nettoinvandring. Summan av länsstyrelsernas huvudalternativ, prognos 2, som i flertalet fall utgick från bedömningar av den troliga framtida utvecklingen inom näringslivet slutade på 9,0 milj. invånare. Summerade för hela landet uppgick de befolkningsramvärden som länsstyrelserna/planeringsråden föreslog som riktvärden för planeringen i länen till 9,2 milj.

Vid sin anmälan av länsplanering 1967 i prop. 1969:1 fann departementschefen skillnaderna mellan de olika prognosalternativen liksom mellan prognoserna och de uppställda målsättningstalen acceptabla med hänsyn till länsplaneringens syfte och översiktliga karaktär. Även om dessa skillnader för hela riket var begränsade var de dock relativt stora i en del län. De befolkningsramvärden som länsstyrelserna/planeringsråden hade angivit för kommunblocken låg i flertalet fall mycket nära prognosalternativ 2. Markant över låg Jämtlands och Norrbottens län men även

Östergötlands, Gotlands och Kopparbergs län. De i länsplanering 1967 uppställda målsättningarna innebar indirekt anspråk på ytterligare 59 000 arbetstillfällen inom basnäringarna utöver vad den spontana utvecklingen enligt prognos 2 förutsågs ge.

I propositionen framhölls att planeringen hade varit framgångsrik och att den trots sina brister var väl ägnad att tjäna sitt syfte som vägledning för olika resursfördelningsbeslut. Den kunde betraktas som en första omgång i en rullande utvecklingsplanering. Vidare uttalades att tillväxten i storstadsområdena borde dämpas och avlänkas till andra delar av landet och att en strävan därvid borde vara att utveckla ett antal växtkraftiga stadsregioner till attraktiva alternativ till storstadsområdena. Samtliga de kommunblock utanför stödområdet, för vilka länsstyrelserna/planeringsråden hade ansett regionalpolitiska insatser nödvändiga, var enligt vad som vidare framhölls i allmänhet väl belägna i förhållande till orter med sysselsättning och service som kunde antas bestå på längre sikt, varför de vid fördelning av sådant stöd inte kunde prioriteras framför blocken inom stödområdet. I kommunblocken utanför stödområdet borde därför i stort den utveckling prognos 2 antyder läggas till grund för planeringen. Länsstyrelsernas/planeringsrådens strävan att i planeringen för de skilda länen satsa på områden med god spontan tillväxtkraft fick departementschefens stöd. Därvid accepterades de prioriteringar och rangordningar av kommunblocken som länsstyrelserna/planeringsråden hade gjort beträffande fördelningen av stöd. Det framhölls att i glesbygdsområdena alla problem inte kunde lösas med lokaliseringspolitiska åtgärder utan att även andra åtgärder måste till, exempelvis för att upprätthålla en tillfredsställande service i sådana områden. Slutligen betonades att de olika länen inte kunde garanteras en sådan sysselsättningsnivå att någon nettoutflyttning inte skulle behöva ske men att det i varje län borde finnas minst en stadsregion med framtida spontan tillväxtkraft, till vilken en betydande del av de ofrånkomliga flyttningarna inom länet kunde ske.

Efter riksdagsbehandlingen av länsplanering 1967 anbefallde Kungl. Maj:t i cirkulär (SFS 1969:438) samtliga statsmyndigheter att vid beslut som rör lokalisering av offentliga investeringar eller på annat sätt har betydelse för den regionala utvecklingen beakta det prognosmaterial som utarbetats inom länsplanering 1967 samt vad Kungl. Maj:t och riksdagen i anslutning därtill uttalat.

4.3 Länsprogram 1970

I riksdagens beslut om en aktiv lokaliseringspolitik år 1964 uttalades att planeringen skulle mynna ut i konkreta planer och handlingsprogram. Länsplanering 1967 uppfyllde endast till en del dessa krav. I mars 1969 uppdrog Kungl. Maj:t därför åt länsstyrelserna att med utgångspunkt i länsplanering 1967 och med beaktande av den gjorda utvärderingen försöksvis utarbeta konkreta regionalpolitiska handlingsprogram för länen – länsprogram 1970. Övriga statliga myndigheter skulle biträda

länsstyrelserna i detta arbete i de delar det berörde deras ämbetsområden.

Enligt anvisningarna för länsprogramarbetet skulle handlingsprogrammen i likhet med länsplanering 1967 i så stor omfattning som möjligt avse tiden fram till år 1980. Efter en kort inledande sammanfattning av resultaten i länsplanering 1967 skulle erforderliga åtgärder m. m. redovisas med uppdelning på

- långsiktiga sysselsättningspolitiska åtgärder av generell eller selektiv natur,
- åtgärder för att bereda sysselsättning av mer temporär natur och trygga en tillfredsställande serviceförsörjning i områden där enligt gjorda bedömningar en tillbakagång tedde sig ofrånkomlig,
- prioritering av investeringsbehoven inom den offentliga sektorn mellan kommunblocken.

Arbetet med det regionalpolitiska handlingsprogrammet förutsattes ske i intimt samarbete mellan länsstyrelsen/planeringsrådet och kommunerna i samband med både insamligen av planeringsunderlaget och utformningen av handlingsprogrammet. Handlingsprogrammet skulle utmynna i en prioritering av insatsbehoven mellan kommunblocken.

I prop. 1970:75 om den fortsatta regionalpolitiska stödverksamheten m. m. angavs vissa riktlinjer för utformandet av ett regionalpolitiskt program för hela landet. Ett huvudmoment i ett sådant program skulle vara en klassificering av orter och regioner med angivande av lämpliga åtgärder för att lösa de problem som är förknippade med resp. ortstyp. Sedan riksdagen hade antagit förslagen i nämnda proposition anbefallde Kungl. Maj:t sommaren 1970 samtliga länsstyrelser att i arbetet med länsprogram 1970 beakta uttalandena i propositionen och göra en klassificering av orter i enlighet med vad som däri hade förordats.

Det för planeringen behövliga underlagsmaterialet insamlades av länsstyrelserna genom enkäter till kommunerna, vari dessa fick redogöra för sina sysselsättnings- och serviceproblem samt också lämna förslag till åtgärder för att lösa dessa. Kommunerna skulle därtill redovisa sina investeringsplaner för tiden fram till år 1975, för större investeringar fram till år 1980. Huvuddelen av dessa investeringsuppgifter kunde hämtas ur kommunernas ekonomiska långtidsplanering (KELP). Investeringsplaner inhämtades också från landstingen och vissa statliga organ. Det inkomna materialet ställdes samman kommunblocksvis och bedömdes sektor för sektor av resp. fackorgan i länet. Överläggningar hölls därefter med kommunerna resp. samarbetsnämnderna i kommunblocken, varvid bl. a. klarlades vilka förändringar som skulle uppstå i investeringsbehoven om planeringsnivån anpassades till målsättningen i länsplanering 1967.

Själva planeringsmomentet i länsprogram 1970 har haft formen av prioriteringar mellan kommunblocken i resp. län i fråga om behovet av olika slags insatser. Investeringsbehoven har först varit föremål för en sektoriell prioritering och härvid delats upp i tre prioritetsgrupper. Till grupp 1 har de mest angelägna projekten förts i en omfattning som enligt anvisningarna skulle vara lika med den investeringsram som gällde för

sektorn i länet år 1969. Investeringar som inte har rymts inom denna prioritetsgrupp har hänförts till två lika stora grupper allt efter angelägenhetsgraden. Dessa sektoriella prioriteringar har därefter setts över av länsstyrelsen/planeringsrådet med hänsyn till de för länets kommunblock uppställda regionalpolitiska målsättningarna (regionalpolitisk prioritering). En utförligare redogörelse för detta prioriteringsförfarande lämnas i avsnitt 9.10.

Länsprogram 1970 utarbetades först i en preliminär version, vilken i början av år 1971 remitterades till kommunerna och kommunblockens samarbetsnämnder, landstingen samt vissa andra organ för yttrande. Efter remissbehandlingen har länsstyrelserna/planeringsråden utarbetat slutliga program, vilka redovisades till inrikesdepartementet omkring årsskiftet 1971–1972. Under hela den tid länsprogramarbetet har pågått har verksamheten noggrant följts inom inrikesdepartementet och ett omfattande sammanställnings- och analysarbete bedrivits i departementet.

I syfte att bl. a. stimulera den offentliga debatten kring ortsklassificeringen publicerades i juni 1971 en inom inrikesdepartementet utarbetad promemoria (Ds In 1971:7) med skiss till ortsklassificeringssystem. En utförligare redogörelse för denna lämnas i avsnitt 9.3.3.

En sammanfattning av varje länsprogram återfinns i bihang B, medan en ämnesvis redovisning av materialet lämnas i avsnitt 9. Som ett komplement till detta material har inom departementet ställts samman en för landets samtliga kommunblock enhetlig information om arbetsmarknad, service, kommunikationer etc. Denna bakgrundsinformation redovisas i avsnitt 3 och bihang A. Från andra departement har vidare inhämtats information om samhällsfunktionernas regionala fördelning och om planeringen inom resp. sektor (avsnitt 6).

5. Långsiktiga sysselsättningsskapande åtgärder

5.1 Statlig verksamhet

5.1.1 Omlokalisering av central statlig förvaltning

Bakgrund

Frågan om att flytta ut statlig verksamhet från Stockholmsområdet har varit föremål för diskussion under snart tre decennier. Redan i början av 1940-talet uppmärksammade riksdagens revisorer frågan utan att den föranledde något riksdagens uttalande. År 1948 beslöt statsmakterna att den nya fiskeristyrelsen skulle lokaliseras till Göteborg. Motivet härför var, förutom att västkustfiskets dominerande betydelse inom fiskerinäringen talade för Göteborg som lokaliseringsort, att genom en sådan lokalisering få erfarenhet av en placering av centrala ämbetsverk utanför Stockholm.

Under 1950-talet behandlades frågan om den centrala statliga förvaltningens lokalisering av flera utredningar mot bakgrund av den starka tillväxten av Stockholm. Utredningarna ledde dock inte till några statsmakternas beslut.

År 1963 lade lokaliseringsutredningen rörande statlig verksamhet, fram sitt huvudförslag (SOU 1963:69). Dessförinnan hade utredningen i ett antal delbetänkanden föreslagit att ett tiotal statliga myndigheter och bolag skulle omlokaliseras utanför Stockholmsområdet. Sammantagna var de förslag till utflyttning som lokaliseringsutredningen lade fram mycket omfattande. Utredningen ansåg att i princip all central statlig verksamhet skulle vara möjlig att flytta ut från Stockholmsområdet. Antalet statliga verksamhetsgrenar som berördes av utredningens förslag uppgick till ca 120 med närmare 30 000 anställda. Större delen av dessa föreslogs bilda en stor utflyttningsgrupp på grundval av inbördes samarbetsbehov och de borde enligt förslaget hållas samman inom ett område med goda kommunikationer både inbördes och med landet i övrigt. En utflyttning av en så stor grupp skulle emellertid ställa mycket stora krav på samhällsekonomin och komma att sträcka sig över en tidsperiod av 10–15 år. Utredningen lade därför fram även förslag om en mindre utflyttningsgrupp och om viss separat utflyttning.

Med anledning av lokaliseringsutredningens delförslag beslutade statsmakterna år 1960 att dels statens centrala frökontrollanstalt och statens växtskyddsanstalt, dels vissa militära enheter – dåvarande fjärde militärbefälsstaben, dåvarande ledningsorganet för marinkommando ost, arméns intendenturförråd och signalverkstaden i Sundbyberg – skulle flyttas från Stockholmsområdet. Beträffande de båda förstnämnda, civila myndigheterna har någon utflyttning ännu inte kommit till stånd. 1961 års riksdag beslutade i enlighet med vad utredningen föreslagit att dåvarande försvarets fabriksstyrelse – numera förenade fabriksverkens huvudkontor

– skulle flyttas från Stockholm till Eskilstuna. I övrigt har lokaliseringsutredningens förslag inte föranlett något beslut av statsmakterna om utflyttning från Stockholmsområdet. Däremot uppdrog Kungl. Maj:t under våren 1968 åt byggnadsstyrelsen och fortifikationsförvaltningen att vid den fortlöpande planeringen av lokalförsörjningen för den statliga verksamheten i samråd med berörda myndigheter överväga lämpligheten av lokalisering utanför Stockholmsområdet och komma in till Kungl. Maj:t med härav föranledda förslag.

I anslutning till den redovisning som lämnades i 1969 års statsverksproposition (prop. 1969:1, bil. 13, s. 141) av arbetet med en regional utvecklingsplanering, länsplanering 1967, fastslogs att lokaliseringen av offentlig verksamhet är ett viktigt medel genom vilket samhället kan påverka den regionala utvecklingen. I propositionen framhölls också beträffande den statliga centralförvaltningen att en väsentligt ökad lokalisering utanför huvudstadsregionen borde övervägas i anslutning till framtida beslut som innebär tillväxt av denna verksamhet. Riksdagen delade denna uppfattning.

I juni 1969 tillkallades sakkunniga med uppdrag att inkomma med förslag om vilken statlig verksamhet som borde flyttas från Storstockholmsområdet och till vilka orter lokalisering borde ske. De sakkunniga, som antog benämningen delegationen för lokalisering av statlig verksamhet, avgav år 1970 betänkandet Decentralisering av statlig verksamhet – ett led i regionalpolitiken (SOU 1970:29). På grundval av förslagen har statsmakterna beslutat om omlokalisering av statlig verksamhet i en första etapp (prop. 1971:29, InU 1971:15, rskr 1971:196). Våren 1972 avlämnade delegationen en slutrapport med samma rubrik, vilken f. n. remissbehandlas. Närmare redogörelse för delegationens förslag och statsmakternas nyssnämnda beslut lämnas i det följande.

Nuläget

Det totala antalet anställda i statlig verksamhet hösten 1969[1] uppgick till i runt tal 345 000. Den sektoriella fördelningen framgår av följande tabell.

Tabell 5:1 Anställda i statlig verksamhet år 1969

Sektor	Antal anställda (avrundat till närmaste 1 000-tal)	Andel %
Civila myndigheter och institutioner	83 000	24
Statliga civila utbildningsanstalter	24 000	7
Försvarssektorn	50 000	15
Statens affärsverk	149 000	43
Statliga bolag	39 000	11
Totalt	345 000	100

[1] Enligt lokaliseringsdelegationens för lokalisering av statlig verksamhet betänkande SOU 1970:29

Av totalsumman 345 000 var ca 250 000 personer eller drygt 70 % av de anställda i statlig verksamhet bosatta utanför Storstockholmsområdet. Ca 95 000 personer eller knappt 30 % tjänstgjorde således vid myndigheter, institutioner och statliga bolag som var lokaliserade till Storstockholmsområdet. Fördelningen av anställda i Storstockholmsområdet resp. landet i övrigt varierar starkt mellan sektorerna, vilket framgår av följande tabell.

Tabell 5:2 Anställda i statlig verksamhet, fördelade på Storstockholmsområdet resp. övriga landet år 1969

Sektor	Antal anställda i	
	Storstockholms-området	övriga landet
Civila myndigheter och institutioner	31 200	51 600
Statliga civila utbildningsanstalter	7 200	17 100
Försvarssektorn	14 200	35 700
Statens affärsverk	35 000	114 100
Statliga bolag	6 800	31 900
Totalt	94 400	250 400

Den statliga verksamheten i Storstockholmsområdet kan delas upp i å ena sidan central, å andra sidan regional och lokal verksamhet. Med central verksamhet avses därvid central förvaltning, samt utbildnings-, forsknings- och kulturella institutioner, som har hela landet som upptagningsområde, försvarets centrala instanser, affärsverkens centralförvaltningar samt de statliga bolagens huvudkontor. Till regionalt och lokalt inriktad verksamhet förs annan verksamhet.

Mer än hälften eller ca 50 000 av de anställda i statlig verksamhet inom Storstockholmsområdet kan hänföras till regional och lokal verksamhet. I central verksamhet tjänstgör ca 44 000 personer. Av dessa sysselsätts ungefär lika många i civila myndigheter och institutioner som i affärsverken. De anställda i försvarets centrala institutioner motsvarar något mer än hälften av de anställda i civila centrala myndigheter. Fördelningen framgår av följande tabell.

Tabell 5:3 Anställda i statlig verksamhet i Storstockholmsområdet, fördelade på central resp. regional och lokal verksamhet

Sektor	Antal anställda i	
	central verksamhet	regional och lokal verksamhet
Civila myndigheter och institutioner	16 700	14 500
Statliga civila utbildningsanstalter	1 100	6 100
Försvarssektorn	8 400	5 800
Statens affärsverk	14 400	20 600
Statliga bolag	3 500	3 300
Totalt	44 100	50 300

Den centrala statliga verksamheten är i huvudsak lokaliserad till Storstockholmsområdet. Endast ett centralt ämbetsverk, fiskeristyrelsen, och ett affärsverk, förenade fabriksverken, har hittills flyttats ut från denna region, nämligen till Göteborg resp. Eskilstuna. Vidare har statistiska centralbyrån förlagt en produktionsfilial till Örebro. Vissa militära institutioner, bl. a. Svea artilleriregemente, arméns stridsskola och militärbefälsstaben i östra militärområdet, har flyttats ut från området under 1960-talet. Härigenom har civil och militär verksamhet med sammanlagt ca 1 200 anställda under denna period flyttats från Storstockholmsområdet. I några fall har statsmakterna beslutat att statlig verksamhet skall flyttas från Storstockholmsområdet men utflyttningen har ännu inte kommit till stånd. Som tidigare framhållits skall enligt riksdagsbeslut år 1961 statens centrala frökontrollanstalt och statens växtskyddsanstalt flyttas till ännu ej bestämd ort. Enligt beslut av 1965 års riksdag skall farmaceutiska fakulteten vid universitetet i Uppsala flyttas från Stockholm till Uppsala när lokaler har färdigställts där. Sedan några år pågår en koncentration av AB Atomenergis verksamhet till Studsvik. 1970 års riksdag fattade beslut om flyttning av veterinärhögskolan och statens veterinärmedicinska anstalt till Uppsala. Vidare skall den nya kontrollorganisationen för läkemedel lokaliseras till Uppsala. De här nämnda institutionerna har sammanlagt drygt 1 000 anställda. Dessutom kan nämnas att flera pågående utredningar enligt sina direktiv skall undersöka möjligheterna att förlägga statlig verksamhet utanför Storstockholmsområdet.

Omlokalisering, etapp 1

I sitt förutnämnda betänkande (SOU 1970:29) framhöll delegationen för lokalisering av statlig verksamhet att frågan om omlokalisering av central statlig verksamhet måste bedömas ur ett samhällsekonomiskt perspektiv och inte grundas enbart på företagsekonomiska bedömningar eller statsfinansiella förändringar. Omlokalisering av statlig verksamhet måste anses vara ett betydelsefullt medel i samhällets regionalpolitik. Delegationen hade som utgångspunkt för sina förslag att statsmakterna, dvs. regering och riksdag, fortfarande skulle vara lokaliserade till Stockholm, varför vissa statliga verksamheter med mycket nära samband med statsmakterna också borde vara lokaliserade till samma region. För vissa andra verksamheter utgjorde främst arten av kontakt med andra institutioner skäl för en fortsatt lokalisering till Stockholmsområdet. Övriga statliga verksamheter ansågs böra kunna omlokaliseras.

När det gäller principerna för val av lokaliseringsorter, konstaterade delegationen att orterna måste vara så stora att de med så små störningar som möjligt kunde ta emot de statliga verksamheterna. De mottagande orterna borde således ha en kvalificerad och differentierad service samt en differentierad arbetsmarknad. Vidare borde lokaliseringsorterna ha goda kommunikationer med såväl Stockholm som övriga delar av landet.

Delegationen konstaterade att den fortsatta omstruktureringen av

statsförvaltningen talade för att man inte borde sprida ut myndigheterna på alltför många orter. I så stor utsträckning som möjligt borde flera verksamheter lokaliseras till samma ort, varvid myndigheter med uppgifter som gränsade till varandra borde förläggas till samma ort. Mot denna bakgrund förordade delegationen att omlokalisering huvudsakligen borde ske till orter med förutsättningar att kunna utvecklas till storstadsalternativ. De av delegationen föreslagna lokaliseringsorterna och förslaget till omlokalisering av olika myndigheter innebar sammanfattningsvis att 27 statliga myndigheter med totalt ca 5 500 anställda skulle omlokaliseras till Norrköping, Linköping, Karlstad, Gävle, Falun/Borlänge, Sundsvall, Östersund, Umeå och Luleå.

Härutöver föreslog delegationen i remissyttranden över 1970 års socionomutbildningsberednings betänkande (Ds U 1970:19) Vidgad socionomutbildning och transportforskningsgruppens betänkande (Ds K 1970:4) Samordnad transportforskning att en ny socialhögskola skulle förläggas till Östersund och ett transportforskningsinstitut till Linköping. Delegationen föreslog vidare i yttrande till försvarets materielanskaffningsutredning att vissa delar av försvarets materielverk skulle förläggas till bl. a. Karlstad och Linköping.

Det förhållandet att vissa verksamheter inte borde omlokaliseras uteslöt enligt delegationen inte att delar av berörda myndigheter efter närmare utredning kunde bli föremål för omlokalisering. Delegationen förklarade sig inte ha prövat förutsättningarna att omlokalisera myndigheter med mindre antal anställda än 50 eller statliga bolag. För ytterligare vissa verksamheter ansåg sig delegationen inte ha tillräckligt underlag för ett ställningstagande. Detta gällde olika affärsdrivande verk samt vissa andra myndigheter, såsom bostadsstyrelsen, generaltullstyrelsen, statens naturvårdsverk, statens jordbruksnämnd och överstyrelsen för ekonomiskt försvar.

I enlighet med förslag i prop. 1971:29 antog riksdagen (InU 1971:15, rskr 1971:196) i huvudsak de av delegationen förordade allmänna riktlinjerna för omlokalisering av central statlig verksamhet, innebärande en omlokalisering av statlig verksamhet i regionalpolitiskt syfte. Inrikesutskottet uttalade att ifrågavarande insatser borde koncentreras till ett begränsat antal regionala tillväxtcentra, i första hand till sådana som kan tänkas få betydelse som storstadsalternativ. Ville man uppnå i olika avseenden attraktiva alternativ till storstäderna i syfte att avlasta dem, ansåg utskottet det vara nödvändigt att koncentrera de resurser som kunde stå till buds. Detta borde enligt utskottet innebära att statliga verksamheter flyttades gruppvis. Därigenom skulle man uppnå den väsentliga regionalpolitiska effekt på inflyttningsorten som avsågs.

I fråga om valet av myndigheter innebar statsmakternas beslut vissa omdisponeringar i delegationens förslag. Härjämte beslöts att ytterligare vissa verksamheter skulle inrättas utanför Stockholm. Också när det gäller valet av lokaliseringsorter innebar beslutet en vidgning i förhållande till vad delegationen hade förordat. Sålunda beslöts att – utöver de orter delegationen hade föreslagit – Eskilstuna, Jönköping, Borås och Uppsala

skulle utgöra lokaliseringsorter. Riksdagens beslut framgår av tabell 5:4.

I delegationens förslag ingick att kommittén för television och radio i utbildningen (TRU) skulle förläggas till Umeå. Delegationen framhöll vidare att om Sveriges Radios utbildningsenhet organisatoriskt samordnades med TRU båda enheterna borde förläggas till Umeå. Kungl. Maj:ts förslag innebar att TRU-kommitténs produktionsenhet och de delar av Sveriges Radios utbildningsenhet som svarar för skolprogramverksamheten skulle förläggas till Norrköping. Inrikesutskottet anförde i denna fråga att de regionalpolitiska skälen otvivelaktigt var tyngre för lokalisering till Umeå än till Norrköping. Eftersom ett betänkande med förslag till ny organisation för de berörda verksamheterna (SOU 1971:36) nyligen hade lagts fram kunde detta ge nya aspekter på lokaliseringsfrågan. Frågan om möjligheten att förlägga verksamheterna till Umeå borde därför enligt utskottet bli föremål för ytterligare utredning.

Omlokalisering, etapp 2

Statsmakternas beslut vid 1971 års riksdag och godkännande av de allmänna riktlinjerna för omlokalisering av statlig verksamhet har varit utgångspunkt för förslagen i lokaliseringsdelegationens slutrapport (SOU 1972:55), som f. n. remissbehandlas.

Delegationen föreslår att en andra etapp av omlokaliseringen av central statlig verksamhet skall omfatta tolv hela myndigheter och delar av ytterligare fyra myndigheter. Härtill kommer en partiell omlokalisering av Kungl. tekniska högskolan i Stockholm, varom beslut redan fattats av riksdagen (prop. 1972:37, UbU 1972:23, rskr 1972:173).

Tillsammans med tidigare beslut om omlokalisering innebär delegationens förslag att ca 11 300 anställda i central statlig verksamhet förläggs utanför Stockholm. Återstående centrala myndigheter (delar av myndigheter) med ca 32 000 anställda bör enligt delegationen även i framtiden vara förlagda till Stockholmsområdet, vilket innebär att ca 3/4 av de anställda i central statlig förvaltning kommer att vara stationerade i detta område. Av samtliga statsanställda i Stockholmsområdet skulle 12 % komma att omlokaliseras och 88 % förbli i Stockholmsområdet. Vid val av lokaliseringsorter i denna etapp har delegationen haft stöd dels i 1971 års riksdagsbeslut om att endast ett fåtal orter kunde väljas för lokalisering av statlig central förvaltning, dels i riksdagens uttalande (InU 1971:15, rskr 1971:196) att delegationen i sitt fortsatta utredningsarbete skulle beakta de förbättringar av de fyra nordligaste länens näringsstruktur som en fortsatt utflyttning till dessa län av statlig verksamhet skulle innebära samt att möjligheterna till omlokalisering av statlig verksamhet till sydöstra Sverige särskilt borde prövas.

De verksamheter som delegationen föreslår för omlokalisering har starkt inbördes beroende eller nära anknytning till verksamheter som flyttades ut redan i den första etappen. Med hänsyn härtill har delegatio-

nen funnit att ytterligare lokaliseringsorter i princip inte bör införas. Delegationen har ansett sin kunna göra undantag härifrån i endast ett fall med hänsyn till de regionalpolitiska problemen i Kalmarområdet. Större delen av de omlokaliserade verksamheterna föreslås bli förlagda till de s. k. skogslänen.

Delegationens förslag till omlokaliseringar framgår av tabell 5:4. Där redovisas också tidigare beslut om omlokaliseringar.

Tabell 5:4 Beslutad och föreslagen omlokalisering med fördelning på orter

Ort	Myndighet	Antal anställda (avrundat)		Summa anställda
		Beslutad omlok.	Förslag, etapp 2, till omlok.	
Luleå	Sveriges geologiska undersökning (del av)	100		
	Högskoleenheten i Luleå (teknisk utbildning och forskning)	400	–	500
Umeå	Skogshögskolan	330		
	Arbetsmedicinska institutet (filial)	40		
	Försvarets forskningsanstalt (del av)		350	
	Statens bakteriologiska laboratorium		550	1 270
Östersund	Försvarets förvaltningsskola	50		
	Arméns tekniska skola	200		
	Socialhögskola	40	–	290
Sundsvall	Statens personalpensionsverk	245		
	Centrala studiehjälpsnämnden	90		
	Riksförsäkringsverket (del av)	200		
	Kammarrätten, två avdelningar	25		
	Domstolsverket		75	
	Skolöverstyrelsen (del av)		50	
	Patent- och registreringsverket (del av)		120	805
Gävle	Lantmäteristyrelsen	170		
	Rikets allmänna kartverk	520		
	Centralnämnden för fastighetsdata	70		
	Statens institut för byggnadsforskning	160	–	920
Falun/ Borlänge	Domänverket	400		
	Statens vägverk		700	
	Statens trafiksäkerhetsverk		95	1 195

Tabell 5:4 forts.

Ort	Myndighet	Antal anställda (avrundat)		Summa anställda
		Beslutad omlok.	Förslag, etapp 2, till omlok.	
Karlstad	Värnpliktsverket	75		
	Militärpsykologiska institutet	40		
	Försvarets sjukvårdsstyrelse	110		
	Försvarets materielverk (del av)	400		
	Försvarets civilförvaltning		285	
	Civilförsvarsstyrelsen		200	1 110
Örebro[1]	Statistiska centralbyrån (del av)	700		
	Bilregistret Körkortsregistret	70	–	770
Eskilstuna	Mynt- och justeringsverket (del av)	50		
	Fortifikationsförvaltningen		600	650
Uppsala	Statens livsmedelsverk	185		
	Sveriges geologiska undersökning (del av)	160	–	345
Norrköping	Statens invandrarverk	210		
	Sveriges meteorologiska och hydrologiska institut	400		
	Luftfartsverket	305		
	Sjöfartsverket	290		
	Kriminalvårdsstyrelsen	300	–	1 505
Linköping	Statens kriminaltekniska laboratorium	60		
	Statens rättskemiska laboratorium	85		
	Statens geotekniska institut	80		
	Statens väg- och trafikinstitut	150		
	Försvarets materielverk (del av)	100		
	Försvarets forskningsanstalt (del av)		400	875
Jönköping	Lantbruksstyrelsen	185		
	Skogsstyrelsen	95		
	Statens jordbruksnämnd		150	430
Borås	Statens provningsanstalt	220		
	Bibliotekshögskolan	40		
	Statens institut för företagsutveckling		120	
	Statens brandinspektion Statens brandskola Sprängämnesinspektionen		35	415
Kalmar	Televerket (del av)		250	250
	Totalt	7 350	3 980	11 330[2]

[1] Enligt Kungl. Maj:ts och riksdagens beslut i särskild ordning.

[2] Därav 10 925 omlokalisering och 390 nyetablering i Luleå och Östersund.

Som framgår av tabellen tillförs ca 54 % (i etapp 2 ca 62 %) av de omlokaliserade sysselsättningstillfällena skogslänen. Det kan erinras om att dessa län har något mer än 20 % av landets befolkning. De sysselsättningstillfällen som omlokaliseras till övriga delar av Sverige koncentreras i huvudsak till orter och regioner där särskilda regionalpolitiska insatser har ansetts motiverade.

Beträffande TRU och Sveriges Radios utbildningsprogramenhet föreslår delegationen att lokaliseringsfrågan prövas av den nyligen tillkallade kommittén för den fortsatta verksamheten med radio och televison inom utbildningsväsendet. Delegationen anser att förutsättningarna att omlokalisera publikationsverksamheten m. m. vid försvarets centrala staber och förvaltningar samt försvarets brevskola bör närmare kartläggas i anslutning till en pågående utredning om försvarets publikationstjänst. I anslutning till förslagen förordar delegationen även att delar av försvarets forskningsanstalt med minst ca 60 anställda lokaliseras till Grindsjön i Nynäshamns kommunblock och att luftvärnsskjutskolan och luftvärnets kadett- och aspirantskola med sammanlagt ca 35 anställda förläggs till Norrtälje.

För Stockholmsregionens del innebär den föreslagna omlokaliseringen att expansionen under 1970-talet av statsförvaltningen i regionen, som tidigare har växt med i genomsnitt ca 4 % per år, kommer att dämpas. Regionen kommer dock fortfarande att vara den överlägset största lokaliseringsorten för statsförvaltningen och en fortsatt expansion av i Storstockholm kvarvarande förvaltningar kan emotses. Dämpningen torde enligt delegationen få karaktär mera av minskad ökning av antalet anställda än av en i absoluta tal minskad sysselsättning.

Delegationen beräknar att utgifterna för den nu föreslagna omlokaliseringen uppgår till ca 100 milj. kr. eller i genomsnitt ca 25 000 kr. per anställd. Härtill kommer vissa kapitalförluster som kan uppstå i enstaka fall vid utflyttning från lokaler i Stockholm eller för extra avskrivning för de nya lokalerna i vissa fall. Härifrån kan å andra sidan eventuellt avräknas vissa möjliga kapitalvinster. Som jämförelse till de nyss angivna utgifterna nämner delegationen att det lokaliseringsstöd som skulle ha utgått i form av skilda bidrag om reglerna för dessa stödformer hade tillämpats skulle uppgått till ca 115 milj. kr. Den av delegationen föreslagna omlokaliseringen beräknas initialt öka myndigheternas driftkostnader med ca 15 milj. kr. per år eller ca 3 500 kr. per anställd. Den angivna kostnadsökningen kan sättas i relation till de sammanlagda driftkostnaderna vid dessa myndigheter som f. n. uppgår till ca 300 milj. kr. per år. Investeringsbehovet, inkl. markförvärv, för de föreslagna omlokaliseringarna beräknas till i storleksordningen 420 milj. kr. Huvuddelen av de angivna investeringarna kan anses ersätta investeringar som annars skulle behöva göras i Stockholmsområdet. De friställda lokalerna kommer att möjliggöra en rationalisering av statens lokalinnehav i Stockholmsområdet och viss friställning av kontoriserade bostadslägenheter.

Den första omlokaliseringsetappen avses enligt gällande planer skola

genomföras åren 1972–1976. Den nu föreslagna andra etappen bör enligt delegationen i huvudsak kunna genomföras under åren 1976–1980.

5.1.2 Lokalisering av militära fredsförband

År 1967 tillkallades en sakkunnig, försvarets fredorganisationsutredning för att utreda om ändringar i krigsmaktens fredsorganisation. I direktiven angavs bl. a. att en strukturrationalisering av krigsmaktens fredsorganisation i många fall medför ömtåliga avvägningar mellan militära och allmänt samhälleliga intressen. Vid sidan av rent militära effektivitetssynpunkter borde utredningen särskilt uppmärksamma förbands- och utbildningsanstalters betydelse såväl från allmänt lokaliseringspolitiska synpunkter, som med hänsyn till tätorters behov av mark för trafik-, industri- och bostadsändamål etc. samt problemen med flygbullerstörningar. Vid kostnadskalkyler borde om möjligt de totala samhällsekonomiska kostnaderna bedömas.

I sex delbetänkanden (Ds Fö 1967:4, 16, 1968:5, 1969:5, 1970:6 och 1971:1) har utredningen, dels lagt fram förslag om indragning av vissa flottiljadministrationer m. m., dels utrett förutsättningarna för en lokalisering av ett nytt förband till Arvidsjaur.

På grundval av utredningens förslag har riksdagen beslutat att Göta flygflottilj skall dras in m. m. (prop. 1968:109, SU 1968:124, rskr 1968:282). Vidare har riksdagen beslutat att Roslagens och Svea flygkår skall läggas ner, att Hallands flygkår och Södertörns flygflottilj skall ombildas till skolförband för främst bastjänst resp. strilutbildning, att Svea flygkårs uppgifter som sektorflottilj skall övertas av Västmanlands flygflottilj, att Svea flygkårs flygtransportdivision och flygtransportgruppen vid Skaraborgs flygflottilj skall sammanföras och lokaliseras till Västmanlands flygflottilj i Västerås eller till Arlanda (prop. 1970:96, SU 1970:202 rskr 1970:419) samt att Östgöta flygflottiljs flottiljadministration i Malmslätt skall dras in (prop. 1971:110, FöU 1971:9, rskr 1971:140).

I en promemoria om arbetsläget m. m. inom utredningen (Ds Fö 1971:8) sammanfattar utredningen på följande sätt sin grundsyn på de faktorer som påverkar utredningsarbetet. Övergången till en ny och mera rationell militär utbildningsorganisation bör ske över en lång tidsperiod. Förändringar bör i första hand genomföras när omlokalisering eller nedläggning av förband blir ofrånkomlig på grund av det civila samhällets utveckling, t. ex. genom tätorters expansion eller utbyggnad av kommunikationsleder. Förändringar kan vidare behöva genomföras som följd av omstruktureringar inom krigsorganisationen eftersom dessa direkt påverkar utbildningens inriktning och därmed fredsorganisationens utformning. Förändringarna bör genomföras så att på sikt erforderlig utbildningseffekt uppnås samtidigt som driftkostnaderna hålls nere. Detta mål kan enligt utredningen nås bl. a. genom att större och färre truppförband (regementen) än i dag tillskapas. Detta medför på sikt indragning av vissa och utökning av andra nu existerande förband.

I promemorian framhålls vidare att behovet av investeringar inom

försvaret enligt nuvarande planer är stort. Utredningen bedömer det därför inte möjligt att inom investeringsramen för försvaret inrymma kostnader för de investeringar som föranleds enbart av att mark eller etablissement helt eller delvis måste frånträdas för att tillgodose andra samhällsfunktioner. I dessa situationer måste enligt utredningen medel anvisas vid sidan om den ordinarie medelstilldelningen till försvaret. Så har också regelmässigt skett när ifrågavarande frågor tidigare har lösts, t. ex. vid utflyttningen av I 1 och Ing 1 från Järvafältet.

Utredningen framhåller vidare att möjligheterna att rekrytera och behålla personal är en av de viktigaste faktorerna till vilka hänsyn måste tas vid omstrukturering av fredsorganisationen, t. ex. vid nedläggning eller omlokalisering av förband. Omlokalisering av förband bör därför ske endast då detta är nödvändigt med hänsyn till bl. a. samhällsekonomi eller samhällsplanering eller för att på sikt nå betydande rationaliseringsvinster inom utbildningsorganisationen. Beträffande den direkta konkurrensen om mark främst i och omkring expansiva tätorter framhålls att erfarenheterna från senare år pekar mot allt större svårigheter när det gäller att anskaffa nödvändig mark för olika övningsändamål. Detta beror bl. a. på att en rationellt bedriven utbildning av alltmer lättrörliga förbandsenheter tenderar att öka behovet av övningsmark på resp. utbildningsort. I promemorian understryks vidare vikten av att det i fortsättningen i ökad utsträckning klarläggs, vilken inverkan lokaliserings- och arbetsmarknadspolitiken kan få på försvarets skilda garnisonsorter.

I promemorian redogörs särskilt för den knapphetssituation som föreligger i fråga om mark i Malmö, Göteborg och Uppsala. Enligt utredningen torde de ställningstaganden som görs beträffande de militära förbanden på dessa orter kunna uppfattas som ett första steg till fredsorganisatoriska förändringar inom ramen för en samlad långsiktig plan.

När det gäller Malmö framhåller utredningen att utbildning med nuvarande inriktning vid Skånska luftvärnsregementet (Lv 4) bör vara möjlig åtminstone under 1970-talet. Dock ifrågasätts om godtagbara utbildningsbetingelser kan på sikt säkerställas för Lv 4 inom nuvarande område. Enligt utredningens uppfattning är det under alla förhållanden inte framsynt att utöka regementets kontingent.

I fråga om Göteborg har utredningen studerat förhållandena beträffande Göta luftvärnsregemente (Lv 6), Luftvärnets kadett- och aspirantskola (LvKAS), Västra inskrivningscentralen (ICV) och helikopterdetachementet ur marinen. Enligt utredningen bör som utgångspunkt för planeringen förutsättas att Kvibergs-området, till vilket bl. a. Lv 6 är lokaliserat, skall vara utrymt år 1978. Västra inskrivningscentralen bör flyttas från Säve till Nya varvet medan helikopterdetachementet tills vidare bör vara lokaliserat till Säve-basen i avvaktan på att frågan om flygplats för allmänflyget i Göteborg blir löst.

Beträffande Uppsala finner utredningen det ofrånkomligt att det område som arméns underofficersskola (AUS) nu nyttjar kommer att behöva tas i anspråk för utbyggnad av Akademiska sjukhuset. Med

hänsyn till den tid som krävs för att projektera och uppföra ersättningsbyggnader för AUS liksom för andra organisationsenheter, som har lokaler inom AUS område, bör planeringen inriktas på att successivt utrymma AUS-områdets norra del under senare delen av 1970-talet. Som riktpunkt för planläggningen bör gälla att flyttning av AUS genomförs under år 1977. Utredningen anser vidare när det gäller AUS framtida lokalisering att det fortfatta utredningsarbetet bör koncentreras till alternativen Linköping, Örebro, Skövde och Enköping.

Möjligheten att använda de etablissement som Upplands signalregemente (S 1) f. n. nyttjar påverkas dels av föreliggande planer på vägdragningar i anslutning till kasernområdet – den s. k. Kungsängsleden – dels av frågan vilken övningsterräng som kan disponeras. Utredningen anser för sin del efter att ha gjort en avvägning mellan militära och civila intressen att en rationell samhällsutveckling torde kräva att stora delar av S 1:s nuvarande mark behöver disponeras för andra ändamål än militära. Det innebär enligt utredningen att S 1 med anslutna skolor måste omlokaliseras. Som riktpunkt anges att en flyttning bör kunna genomföras omkring år 1980 och att en omlokalisering inom Mellansverige i första hand bör utredas.

Förslag beträffande arméns organisationsenheter i Göteborg, Malmö och Uppsala m. m. väntas från utredningen under hösten 1972.

5.1.3 Statliga företag

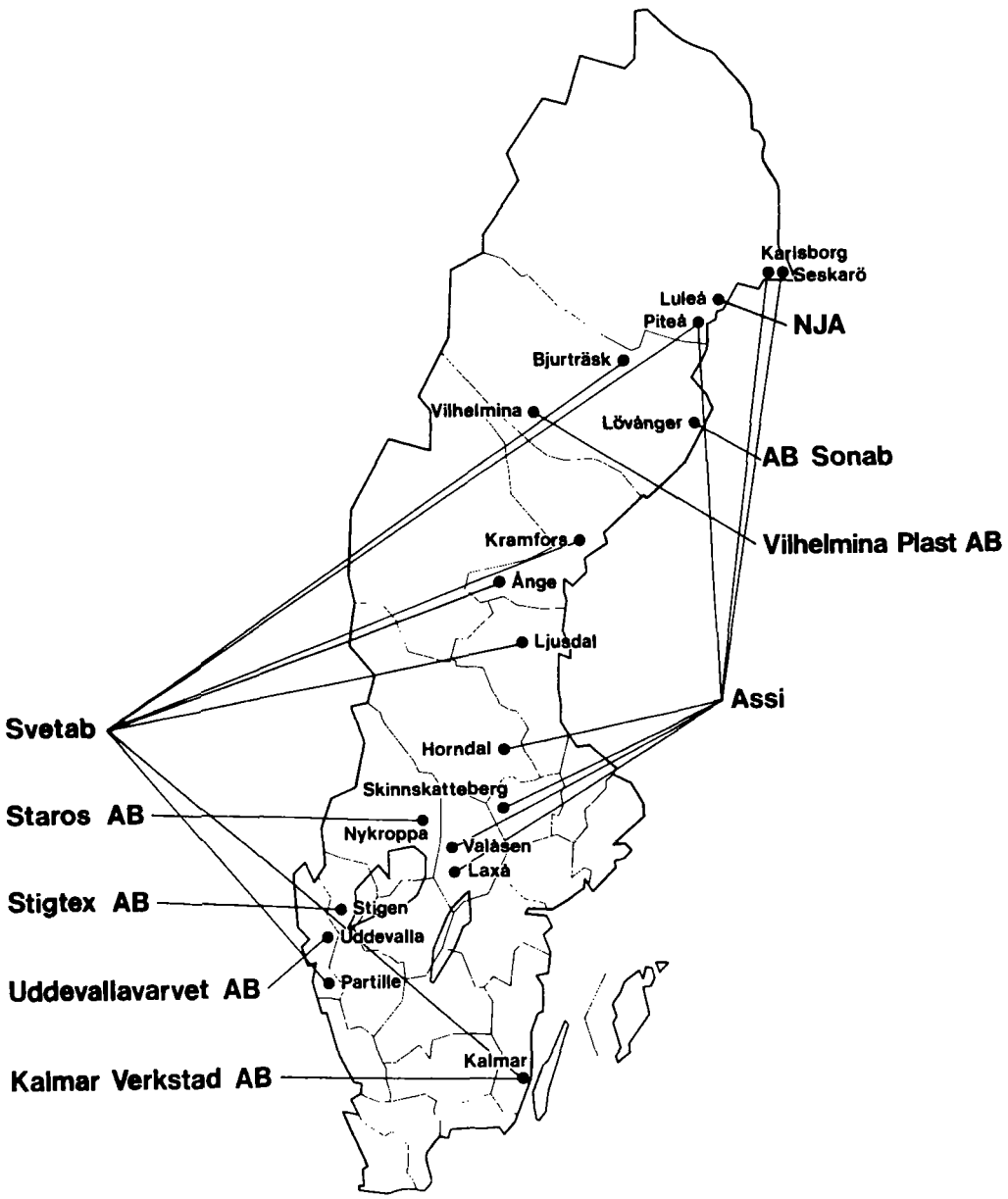
I den proposition som låg till grund för bildandet av Statsföretag AB den 1 januari 1970 (prop. 1969:121, SU 168, rskr 381) angavs som en övergripande målsättning för förvaltningsbolaget, att den statliga företagsgruppen under krav på lönsamhet borde uppnå största möjliga expansion. De statliga företagen borde dessutom ha ett särskilt ansvar genom att ta hänsyn till samhällsintresset vid val mellan olika produktions- och lokaliseringsalternativ.

År 1971 uppgick antalet dotterbolag inom Statsföretag-gruppen till 31. Till gruppen räknas också de sju dotterbolag, varav fyra helägda som ingår i Svensk Industrietablerings AB (Svetab). Lokaliseringen av företagsenheterna framgår av figurerna 5:1 och 5:2.

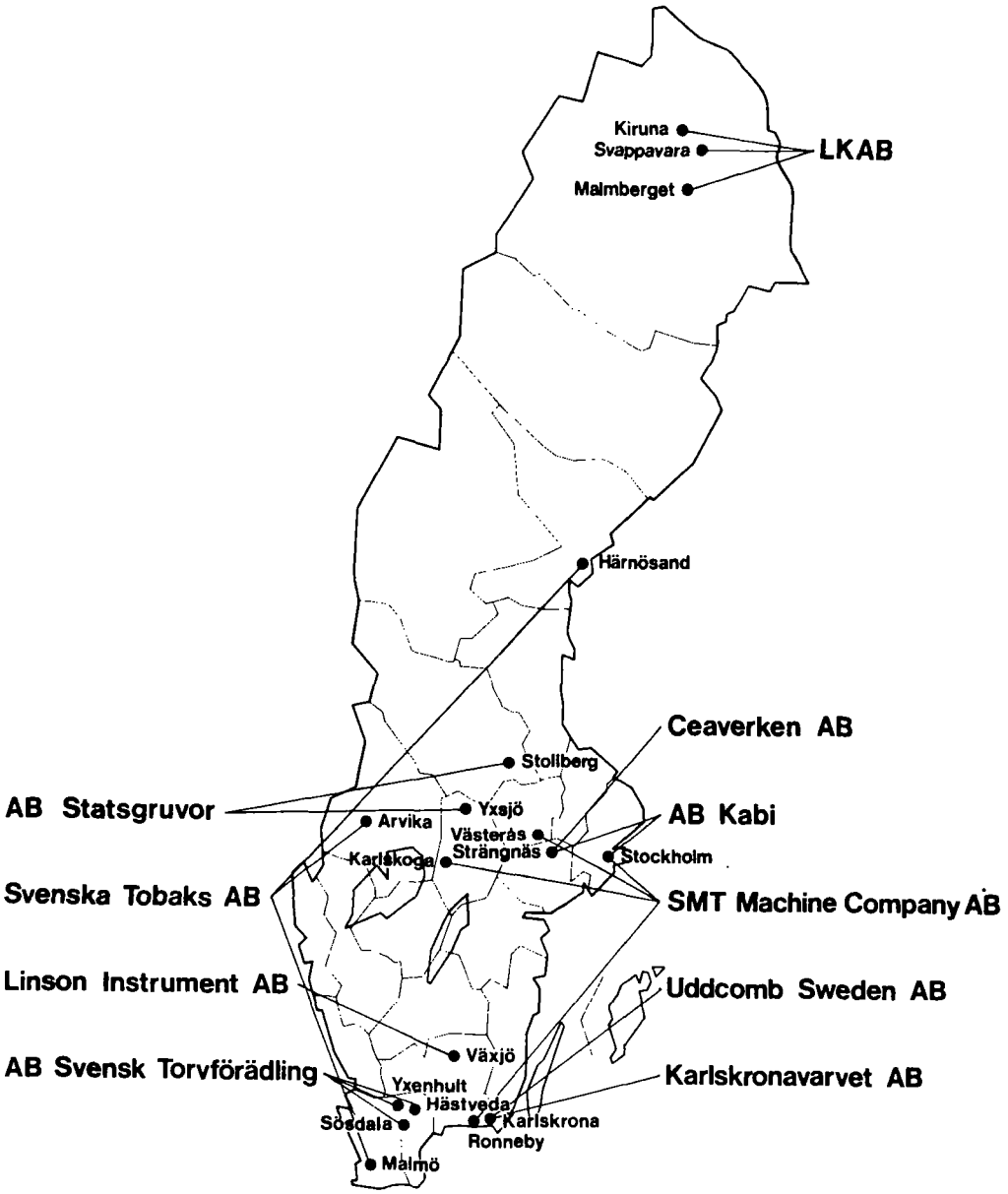
Statsföretags dotterbolag sysselsatte under räkenskapsåret 1970 ca 7 400 personer inom det inre stödområdet. Inom det allmänna stödområdet i övrigt var motsvarande siffra 6 000. Det innebär att drygt 13 000 (38 %) av Statsföretagsgruppens ca 34 000 anställda arbetar inom det allmänna stödområdet. Det är också i Norrland som Statsföretag har sina stora, råvarubaserade företag, Luossavaara-Kiirunavaara AB (LKAB), AB Statens Skogsindustrier (Assi) och Norrbottens Järnverk AB (NJA). Dessa tre bolag kommer under första delen av 1970-talet att investera över 2 miljarder kr. i Norrbottens län.

I åtskilliga fall har regionalpolitiska skäl haft starkt inflytande på etablering och lokalisering av statliga företag. En redogörelse lämnas i det följande för de företag där detta kan anses ha varit fallet. (Jämför figur

Figur 5:1 Lokalisering av industriföretag inom Statsföretag-gruppen, där etableringar kan anses vara föranledda av regionalpolitiska skäl.

Figur 5:2 Lokalisering av industriföretag inom Statsföretag-gruppen, där etableringen har föranletts av andra än regionalpolitiska skäl.

5:1). För detaljerade uppgifter om samtliga statliga företag hänvisas till publikationerna Statliga företag och Statsföretags årsredovisningar.

AB Statens Skogsindustrier (Assi). Under 1930-talet köpte staten upp krisdrabbade sågverk i Norrland för att rädda sysselsätt-

ningen. Dessa sågverk sammanfördes till ett bolag, Assi, år 1941. Bolaget producerar i dag sägade trävaror, cellulosa och kemiska produkter, papper och wallboard. Produktionen är huvudsakligen koncentrerad till Piteå (Lövholmen) och Karlsborg i Norrbottens län.

Assi hade år 1971 en omsättning på 583 milj. kr. Rörelseresultatet före bokslutsdispositioner och skatter var 21 milj. kr. Antal anställda var drygt 4 300.

Under åren 1965–1969 investerade Assi i anläggningar totalt 180 milj. kr. Finansieringen har skett främst med egna medel samt till en mindre del genom ökning av långfristiga skulder. Något ägartillskott har inte skett under denna period.

Assi genomför f. n. ett investeringsprogram, som bl. a. innebär ökning av kapaciteten i kraftlinertillverkningen vid Lövholmens pappersbruk i Piteå från 180 000 till 350 000 ton. Antalet anställda ökar härvid med ca 120. Vid cellulosafabriken i Karlsborg vidtas en omfattande modernisering för att möjliggöra fortsatt drift. Investeringsprogrammet, som beräknas vara genomfört under år 1972, har kostnadsberäknats till totalt 315 milj. kr. Finansieringen sker med egna medel, lokaliseringslån, koncernbidrag samt andra krediter.

Norrbottens Järnverk AB (NJA). NJA i Luleå bildades efter beslut av 1939 års urtima riksdag. Motivet till järnverkets tillkomst var önskan att öka sysselsättningsmöjligheterna för befolkningen i Norrbotten och trygga den inhemska försörjningen av tackjärn i samband med kriget. NJA:s produktion har sedan dess vidgats från produkter med låg förädlingsgrad till att omfatta manufakturerade produkter, av vilka fartygsprofiler intar en framträdande plats. Under år 1971 levererade NJA 478 000 ton stål till ett värde av 378 milj. kr. Trots anpassning till marknaden har företaget uppvisat betydande förluster som till stora delar har täckts genom aktieägartillskott.

Under år 1971 påbörjades ett investeringsprogram, som beräknas vara genomfört år 1974. Programmet innebär en betydande effektivisering av företagets metallurgiska produktion. Bl. a. kommer råjärnskapaciteten att bli tre gånger större samtidigt som råstålskapaciteten fördubblas. En fördubbling kommer också att ske av kapaciteten för manufakturering av fartygsmaterial. Investeringsprogrammet har – inklusive ökning av rörelsekapitalet med 125 milj. kr. – kostnadsberäknats till 555 milj. kr. Regeringen har beslutat lägga fram en proposition till höstriksdagen 1972 om finansiell medverkan vid uppförande av ett koksverk vid NJA i Luleå. Verket kommer att svara för NJA:s koksförsörjning.

Investeringsprogrammet väntas medföra en ökning i antalet anställda med 400 personer till ca 3 900. Koksverket medför sysselsättning för ytterligare 140 personer. Lönsamheten väntas bli förbättrad och inom några år komma i nivå med vad som är normalt inom branschen i takt med att investeringarna får effekt.

Uddevallavarvet AB. Uddevallavarvet övertogs år 1963 av staten för att rädda sysselsättningen i Uddevalla. Samtidigt inleddes ett samarbete med Eriksbergs Mekaniska Verkstads AB. Varvet har visat

dålig lönsamhet och förlusterna har måst täckas genom aktieägartillskott från staten. Verksamheten vid varvet utvecklas emellertid mot en bättre lönsamhet och den inneliggande orderstocken beräknas framdeles ge överskott.

Riksdagen beviljade våren 1971 Statsföretag AB ett kapitaltillskott på 105 milj. kr. för nyteckning av aktier i Uddevallavarvet (prop. 1971:117, NU 1971:27, rskr 1971:229). Aktiekapitalet höjdes därvid med 60 milj. kr. till 100 milj. kr. Resten av kapitaltillskottet, 45 milj. kr., tillfördes reservfonden, i syfte att göra det möjligt för varvet att täcka delar av beräknade kommande förluster fram till år 1973. Ett under hösten 1970 beslutat investeringsprogram om 35 milj. kr. beräknades bli avslutat under innevarande år. Nuvarande order medger full sysselsättning fram till år 1975. Under år 1971 har antalet anställda ökat med 100 personer till ca 3 000.

Under år 1971 beslutades att samarbetsavtalet med Eriksbergs Mekaniska Verkstads AB skulle upphöra. Staten förvärvade i samband därmed Eriksbergs aktier i Uddevallavarvet och överlät dem på Statsföretag AB.

Kalmar Verkstads AB (KVAB). KVAB bildades år 1902. Bolaget kom under 1930-talet i statens ägo i samband med Statens Järnvägars (SJ) förvärv av vissa småländska järnvägsbolag. Huvudparten av SJ:s aktier i företaget överfördes år 1968 till fonden för statens aktier och den 1 januari 1970 övertog Statsföretag AB aktierna.

I slutet av 1960-talet råkade KVAB i svårigheter på grund av överkapacitet inom huvudprodukten spårbunden materiel. För att upprätthålla sysselsättningen gjordes flera satsningar på nya produkter. Satsningarna för att bredda produktionen visade sig emellertid vara förlustbringande. I juni 1971 beslöt KVAB:s styrelse om successiv avveckling av verksamheten. För att underlätta omställningen för personalen har en avvecklingsplan upprättats. Bl. a. kommer Volvo efter en överenskommelse med Statsföretag AB att uppföra en monteringsfabrik i Kalmar. Fabriken kommer år 1975 i full drift att sysselsätta ca 650 personer.

AB Sonab. Sonab startade sin verksamhet år 1966 för att tillverka och sälja patentskyddade högtalarsystem. Bolaget är sedan år 1969 helt statsägt. Sonab med dotterbolag har ca 150 anställda. Bolagets fabrik i Lövånger i Västerbottens län sysselsätter f. n. 35 personer och beräknas ge sysselsättning åt ca 200 personer sedan nu pågående utbyggnad har genomförts.

Stigtex AB. Vid årskiftet 1970–1971 bildades Stigtex AB av AB Eiser och Statsföretag AB. Stigtex bedriver spinnerirörelse i Stigen i Dalsland. Engagemanget föranleddes av önskemål att säkra dels sysselsättningen i Dalsland, dels spinnerikapaciteten för kardgarn, när Saxylle-Kilsund AB beslutade lägga ned sitt spinneri i Dalsland. Ca 150 personer sysselsätts vid fabriken.

Vilhelmina Plast AB och Staros AB. I februari 1971 träffade Statsföretag AB och Coronaverken AB ett avtal om att bilda två, till lika delar ägda, bolag. Det ena, Vilhelmina Plast AB, lokaliserades till Vilhelmina och skall tillverka plastprodukter. Det andra,

Staros AB, lokaliserades till Nykroppa i Värmland och skall bl. a. tillverka ståldörrar. Sysselsättningsskäl har varit avgörande för etableringen till dessa båda orter. Bolaget i Vilhelmina beräknas sysselsätta ca 125 personer och bolaget i Nykroppa ca 200 personer. Produktionen i nya anläggningar på resp. ort beräknas komma i gång under år 1972.

Svensk Industrietableringsaktiebolag (Svetab). Svetab bildades den 1 juli 1969 och övertog därvid den år 1968 tillkallade industrietableringsdelegationens arbetsuppgifter. Bolaget har till uppgift att skapa nya arbetstillfällen inom olika stödområden. Detta sker genom att Svetab engagerar sig som ägare i nystartade företag eller går in i befintliga företag och medverkar till expansion. Den investeringsverksamhet som Svetab bedriver skall vara lönsam. Underskott i samband med startandet av nya företag är emellertid oundvikliga och lönsamhetskravet måste därför ses i ett mera långsiktigt perspektiv. Svetabs framtida överskott avses att användas för ytterligare investeringar i utbyggnader och nyetableringar.

Tillströmningen av projekt har varit omfattande och endast en liten del av de aktualiserade projekten har hittills lett till engagemang. Ett antal projekt på olika utredningsstadier bedöms successivt leda till nya engagemang. Vid årsskiftet 1971–1972 bestod Svetab-gruppen av fyra dotterbolag och tre bolag där Svetab har en minoritetsandel av aktiekapitalet. Antalet sysselsatta inom gruppen var ca 685 personer, varav en betydande del i Norrlandslänen.

5.2 Påverkan av det enskilda näringslivets lokalisering

5.2.1 Industripolitiska insatser

Inledning

De senaste årens utbyggnad inom närings- och industripolitiken baseras på de riktlinjer som utformades år 1968 (prop. 1968:165, SU 1968:198, rskr 1968:407) för att stärka svensk industris konkurrenskraft och att skapa möjligheter för att lösa angelägna samhällsproblem. Därvid framhölls att en målmedveten inriktning av näringspolitiken förutsätter en översyn och fortsatt utveckling av hittillsvarande riktlinjer för näringspolitiken. Inom ramen för den övergripande näringspolitiken pågår f. n. en utbyggnad och effektivering av industripolitikens olika delar. Genom en successiv förstärkning av informationen rörande branscher och företag genom särskilda branschutredningar förbättras planeringsunderlaget. Samtidigt pågår en utbyggnad av samhällets resurser för att direkt initiera och stödja en önskvärd industriell utveckling. Stöd till teknisk forskning och industriellt utvecklingsarbete ingår bl. a. också som ett viktigt led i närings- och industripolitiken.

Branschpolitiken

Allmänt

Branschpolitik i meningen selektiva åtgärder gentemot vissa branscher eller grupper av företag är inte någonting nytt. Som exempel kan nämnas åtgärder som har vidtagits av regionalpolitiska skäl t. ex. selektiva frisläpp av investeringsfonder. De branschmässiga aspekterna har dock tidigare ägnats relativt litet intresse. Redan existensen av en sysselsättnings- och regionalpolitik som arbetar med selektiva åtgärder nödvändiggör formulerandet av en långsiktig branschpolitik. Ett annat motiv för en sådan branschpolitik är att problem och centrala frågeställningar i tämligen hög grad är branschspecifika. Problemlösningarna skiljer sig ofta mellan olika branscher.

Branschpolitiska åtgärder har regelmässigt regionala effekter och har ofta ett klart regionalpolitiskt syfte. I själva verket är risker för sysselsättningssvårigheter inom särskilt utsatta regioner ofta ett av de huvudsakliga skälen till att branschvissa åtgärder sätts in. Beträffande utvecklingen inom olika branscher hänvisas till avsnitt 3.3.1.

Åtgärder inom ramen för branschpolitiken

Varvsindustri. Den svenska produktionen av fartyg uppgår till närmare 10 % av världsproduktionen och den sysselsätter ca 30 000 människor, vilket motsvarar ca 3 % av det totala antalet sysselsatta inom industrin. Varvsindustrins betydelse är emellertid större eftersom den är en utpräglad monteringsindustri med betydande underleveranser från övrig svensk industri. Varven beräknas indirekt sysselsätta ca 15 000 anställda hos svenska underleverantörer. Varvsindustrins exportvärde år 1970 uppgick till inemot 2 miljarder kr., motsvarande ca 5 % av den totala exporten.

Under senare år har riksdagen vid flera tillfällen fattat beslut avsedda att främja den svenska varvsindustrin. År 1958 ställdes vissa statliga garantier till förfogande för Uddevallavarvet AB och fem år senare beviljade riksdagen medel för statlig teckning av aktier i nämnda varv. Åren 1965 och 1967 erhöll Uddevallavarvet kapitaltillskott för täckande av förluster. Riksdagen beviljade särskilda statliga kreditgarantier för den svenska varvsindustrin första gången år 1963. År 1970 beviljade riksdagen ytterligare statliga fartygskreditgarantier och ett särskilt forsknings- och utvecklingsstöd för varvsindustrin. Efter statlig medverkan övervanns den kris som AB Götaverken råkade i år 1971.

På statligt initiativ har ett ökat samarbete inletts mellan de fyra storvarven i syfte att stärka företagens konkurrenskraft, lönsamhet och utvecklingsmöjligheter. För att genomföra detta samarbete, som regleras i ett särskilt avtal, har en styrande kommitté tillsatts, i vilken ingår företrädare för staten och varvsindustrin. Ytterligare kreditgarantier har också ställts till varvens förfogande. En garantiram på 3 900 milj. kr. har

beviljats för kreditgivning i samband med fartygsproduktion under åren 1973–1977.

TEKO-industri. TEKO-industrierna (textil- och konfektionsindustrierna) har 75 000 anställda och svarar för ca 5 % av industrins förädlingsvärde. Under efterkrigstiden har branscherna utsatts för kraftigt ökande importkonkurrens. Produktionen har stagnerat och en omfattande minskning i sysselsättning och nedläggning av företag har ägt rum. Karakteristisk för dessa branscher är bl. a. den starka geografiska koncentrationen, framför allt till Älvsborgs län. TEKO-industriernas problem var åren 1968–1970 föremål för utredning (Ds I 1969:6, SOU 1970:59 och 60) och de slutsatser och rekommendationer som därvid kom fram har legat till grund för det stimulansprogram som antogs av 1970 och 1971 års riksdagar (prop. 1970:41, SU 1970:60 och 62, rskr 1970:164 och 166, prop. 1971:1, NU 1971:13, rskr 1971:120). Programmet består av tre delar, nämligen exportstimulans i form av direkta bidrag och kreditgarantier för tröskelkostnader i samband med upparbetande av nya marknader, utbildningsinsatser för att höja branschens kunskapsnivå samt statligt stöd till konsulthjälp för organisationsundersökningar och fusioneringsundersökningar. Under den aktuella fyraårsperioden (1970/71–1973/74) innebär det statliga TEKO-programmet utgifter på mellan 40 och 45 milj. kr. Vid sidan av dessa åtgärder verkar Sveriges investeringsbank aktivt för att förbättra företagsstrukturen inom dessa branscher. Förslag rörande särskilda statliga åtgärder för att trygga försörjningsberedskapen inom TEKO/sko-området har nyligen lagts fram av försörjningsberedskapsutredningen (Ds H 1972:3).

Manuell glasindustri. Samtidigt som stimulansprogrammet beslutades för TEKO-industrin infördes ett liknande program för den manuella glasindustrin. Branschen är utomordentligt starkt geografiskt koncentrerad med flertalet företag belägna inom ett begränsat område i sydöstra Småland.

Träarbetande industri. Inom den träarbetande industrin, exkl. sågverk, sysselsätts ca 50 000 personer. Branschen, som i huvudsak utgörs av möbelindustri, snickeriindustri och trähusindustri, svarar för ca 6 % av den totala sysselsättningen inom industrin. Inslaget av småföretagsamhet är starkt inom framför allt möbel- och snickeriindustri. Den träbearbetande industrin är delvis koncentrerad till vissa regioner, bl. a. Smålandslänen samt Skaraborgs och Östergötlands län. På många mindre och medelstora orter spelar denna industri en dominerande roll för sysselsättningen. De svårigheter som har uppstått för den träbearbetande industrin hänger samman med flera faktorer, främst en stabiliserad utveckling inom byggnadsverksamheten, konkurrens från nya materialtyper och – för möbelindustrin – en växande importkonkurrens. Möbelindustrins problem har analyserats av en särskild utredning (SOU 1972:2). Andra utredningsaktiviteter som berört andra delar av den träbearbetande industrin har också genomförts. Förslag till åtgärder (prop. 1972:47) har förelagts 1972 års riksdag och godkänts av riksdagen (NU 1972:33, rskr 1972:196). Åtgärderna är framför allt inriktade på möbelindustrin, men

även övriga delar av den träbearbetande industrin omfattas av förslagen. Åtgärderna är av samma slag som omfattas av TEKO-programmet och består i huvudsak av ett utbildningsprogram och av exportfrämjande åtgärder som är begränsade till fyra år (1972/73–1975/76). För utbildningsprogrammet har för denna period bestämts en ram av 6 milj. kr. och för teknisk konsulentverksamhet 600 000 kr. För det exportfrämjande programmet utgår 3,2 milj. kr.

Åtgärder för att påverka strukturomvandlingen inom vissa branscher. Den svenska industrins branschstruktur har förändrats kraftigt sedan mitten av 1950-talet. Mätt i sysselsättning har textil-, konfektions-, sko- och läderindustriernas relativa andelar minskat mest. Enligt långtidsutredningen kan för perioden 1970-1975 en fortsatt kraftig tillbakagång väntas för nämnda branscher. Också för vissa delar av träindustrin är en tillbakagång att vänta. Antalet av varslade nedläggningar berörda arbetstagare varierar från år till år, men under de senaste åren har branschstrukturen förändrats påtagligt. Av de varselberörda arbetstagarna var år 1968 33 % verksamma inom TEKO-industrierna, läder-, hår- och gummivaruindustrierna samt träindustrin. År 1970 var andelen 66 %. Dessa industrigrenar svarade år 1969 för 18 % av industrisysselsättningen.

1972 års riksdag beslöt (prop. 1972:46, NU 1972:32, rskr 1972:195) att åtgärder skall vidtas från statens sida med huvudsyfte att reducera kunskapsmässiga och finansiella hinder för en mer planmässig strukturanpassning inom TEKO-industrierna, skoindustrin, den manuella glasindustrin samt möbelindustrin. Härigenom kan man tillvarata en upparbetad bransch- och yrkesskicklighet samt undvika att kapitalvärden går till spillo. Åtgärderna, som är tidsbegränsade till en försöksperiod på tre år (1972/73–1974/75), skall inriktas på att stimulera och underlätta för lönsamma företag med goda framtidsutsikter att expandera genom förvärv av hela företag eller driftenheter. För att åstadkomma en mer planmässig strukturanpassning sker en förstärkning och utvidgning av det nu löpande omställningsprogrammet för TEKO-industrierna och den manuella glasindustrin samtidigt som ett system med statliga lånegarantier (strukturgarantier) inrättas. Det av 1971 års riksdag beslutade programmet för omställningsfrämjande åtgärder i form av statliga bidrag till konsulttjänster på 2,5 milj. kr. per år under perioden 1971/72–1973/74 har sålunda förlängts till att omfatta även år 1974/75 och anslaget för budgetåret 1972/73 har höjts till 5 milj. kr. Som dotterbolag till investeringsbanken har vidare ett särskilt bolag (AB Strukturgaranti) bildats med uppgift att genom strukturgarantier finansiellt underlätta den planmässiga strukturomvandlingen inom nämnda branscher. En garantiram byggs upp successivt under loppet av tre år med början den 1 juli 1972 för att vid försöksperiodens slut omfatta 100 milj. kr. Garantiramen omfattar 40 milj. kr. under det första budgetåret.

Branschutredningar

De åtgärder som har vidtagits för att lösa bl. a. varvsindustrins, TEKO-industriernas och möbelindustrins problem har utformats på basis

av speciella branschutredningar. Syftet med utredningarna har varit, förutom att närmare analysera branschens specifika problem och utveckling, att lägga fram förslag till åtgärder. Utredningsaktiviteten rörande flertalet övriga branscher är relativt betydande och har f. n. följande omfattning.

Skogsindustrin har ca 80 000 anställda och svarar för 15 % av industrins förädlingsvärde. Utredningar som berör skogsindustrin har under senare år pågått på flera håll, bl. a. inom den av chefen för jordbruksdepartementet tillsatta skogspolitiska utredningen. I syfte att förbättra kunskapsunderlaget för en branschpolitik för skogsindustrin arbetar en av chefen för industridepartementet tillsatt samarbetsgrupp för staten och skogsnäringarna.

Inom *petrokemisk industri* väntas en betydande expansion som kommer att kräva stora investeringar från både företagens och samhällets sida och få långsiktiga och betydande verkningar såväl för landets energiförsörjning som för dess industristruktur, sysselsättning och miljö. Från branschorganisationernas sida har framförts att utbyggnaden i första hand bör lokaliseras till Västkusten. I rapporten Hushållning med mark och vatten (SOU 1971:75) framhålls att en utbyggnad av raffinaderikapaciteten på Västkusten innebär att möjligheterna att förlägga raffinaderier och petrokemisk industri till andra delar av landet begränsas. Chefen för industridepartementet tillsatte våren 1972 en utredning, vars uppgift är att klarlägga utformningen av från samhällssynpunkt bästa möjliga struktur och utbyggnad av transport, raffinering och förädling av olja och naturgas. Enligt direktiven bör arbetet bl. a. inriktas på en analys av de samhälleliga konsekvenserna av olika utbyggnadsalternativ.

Järn- och metallmanufakturindustrin har ca 50 000 anställda och svarar för ca 5 % av industrins förädlingsvärde. Den traditionella tillverkningen inom branschen omfattar produkter som verktyg och redskap av olika slag samt hushållsartiklar. Plastprodukter samt lågprisimport av handverktyg och köksredskap har skapat problem som sannolikt medför att den traditionella delen av järn- och metallmanufakturindustrin står inför en accelererande omställningsprocess. Denna kan komma att innebära problem främst för de många mindre företagen. Den starka koncentrationen av manufakturföretag till vissa regioner såsom Eskilstunaregionen och några orter i Småland, kan leda till regionala problem. Mot denna bakgrund har en utredning med uppdrag att allsidigt belysa branschens situation tillkallats av chefen för industridepartementet. Utredningens analys och slutsatser skall bilda underlag för industripolitiska, regionalpolitiska och företagspolitiska överväganden.

Bygginstallationsbranschen omfattar installationer för värme, ventilation och sanitet samt elektricitet. Husbyggnadskostnaderna uppgick år 1969 till 20 miljarder kr. varav installationskostnaderna beräknas till minst 30 %. Chefen för industridepartementet har tillkallat en utredning med uppgift att allsidigt kartlägga och analysera hela sektorns struktur och sätt att fungera samt att föreslå åtgärder för att komma till rätta med eventuella brister. I direktiven för utredningen nämns särskilt önskvärd-

heten av att främja en utveckling mot ökad systemutveckling och förtillverkning.

Den grafiska industrin har 45–50 000 anställda och svarar för ca 5 % av industrins förädlingsvärde. Den tekniska utvecklingen på det grafiska området går f. n. mycket snabbt, vilket medför konsekvenser för branschens arbetskraftsbehov. Efter ett förberedande utredningsarbete inom industridepartementet har sakkunniga tillkallats med uppgift att analysera produktivitetsförhållandena och lägga fram en arbetskraftsprognos för 1970-talet samt föreslå härav påkallade samhälleliga åtgärder.

Gjuteriindustrin sysselsätter ca 14 000 personer. I samarbete mellan industridepartementet och Svenska gjuteriföreningen har en gemensam undersökning av branschen genomförts. I arbetet ingår en kartläggning av branschens nuläge och utvecklingstendenser. Arbetsmiljöproblematiken, som är av stor betydelse för gjuterierna, har särskilt uppmärksammats. Sålunda har i anslutning till nämnda utredning specialstudier beträffande arbetsmiljöproblemen genomförts av arbetarskyddsverket resp. styrelsen för teknisk utveckling (STU).

Livsmedelsindustrin har 70 000 anställda och svarar för ca 8 % av industrins förädlingsvärde. I syfte att kartlägga väsentligare utvecklingsdrag och problemställningar för livsmedelsindustrin och dess olika delbranscher har inom industridepartementet en s. k. förstudie utarbetats. Rapporten, som inte innehåller något förslag till handlingsprogram för livsmedelsindustrin, har sänts ut på remiss för att ge berörda instanser tillfälle att framlägga synpunkter såväl på rapporten som beträffande eventuella åtgärder från statens sida.

Utredningsaktiviteter pågår även inom det *datatekniska området*. En offentlig utredning som tillkallades år 1971 skall undersöka behovet av åtgärder som syftar till att främja dels den svenska dataindustrins konkurrenskraft och dels det övriga näringslivets konkurrenskraft i form av ett bättre ianspråktagande av datatekniska hjälpmedel.

Företagsservice

Allmänt

Många områden i landet har av olika skäl brister i fråga om den industriella miljön. En väsentligt mål för samhällets insatser är att förbättra denna miljö så att goda betingelser skapas för en positiv utveckling av näringslivet. De medel som kommer till användning brukar sammanfattas under benämningen företags- eller industriservice. Denna omfattar tre huvudgrupper.

1. Utbildning (fortbildning) av företagsledare och arbetsledande personal i tekniska, ekonomiska och administrativa frågor inklusive marknadsfrågor.
2. Rådgivning (konsulttjänster) i tekniska, ekonomiska och administrativa frågor.
3. Produktutveckling, prototyptillverkning och provning samt andra

åtgärder för produktionsinriktat forsknings- och utvecklingsarbete.

Den industriella miljöns betydelse för företagens utveckling har i ökad omfattning uppmärksammats från samhällets sida och intresset har främst knutits till de mindre och medelstora företagens utvecklingsmöjligheter. Åtgärderna har vidtagits t. ex. genom stöd till utbildning (statens institut för företagsutveckling, SIFU) samt konsultverksamhet och kreditgivning (Norrlandsfonden, företagareföreningarna).

För att få ökade kunskaper om hur företagen fungerar i den omgivning där de verkar och hur relationerna mellan olika företag ser ut initierade delegationen för de mindre och medelstora företagen under hösten 1971 studier som syftade till att inom vissa regioner kartlägga den industriella miljön samt den service som företagen utnyttjar. Ett av de mest påfallande resultaten i de regionala studierna var att de mindre företagen utnyttjar service i relativt liten utsträckning. Ju mindre företagen är desto mindre utnyttjar man den service som finns att tillgå. Av studierna kan utläsas att det finns ett entydigt positivt samband mellan företagsstorlek och den kostnad företagen lägger ned på service av olika slag. Samtidigt framgår det att utbudet av service inte är särskilt väl anpassat för de mindre och medelstora företagens behov. Det framgår vidare att starka skäl talar för att ett bättre serviceutnyttjande bland mindre och medelstora företag skulle kunna öka effektiviteten i såväl enskilda företag som näringslivet i stort. Utvecklingen ställer sålunda ökade krav på företagen att vidga sina marknader även beträffande exporten. Produkternas livslängd tenderar att bli kortare vilket i sin tur ställer krav på ökad produktutvecklingsverksamhet och större uppfinningsrikedom vid produktval. Specialister kommer i allt högre grad att behövas.

Industriellt utvecklingscentrum (IUC)

I prop. 1970:85 framhöll chefen för industridepartementet att en samordning och effektivering av samhällets insatser för näringslivets utveckling regionalt och lokalt är nödvändig och mest aktuell i Norrland. Den regionala industriservicen borde därför snarast byggas ut i denna del av landet. Vidare anfördes att försöksverksamhet med en utbyggd industriservice borde kunna ge underlag för framtida verksamhet av motsvarande slag i andra delar av landet. I en utbyggd regional industriservice borde SIFU, statens provningsanstalt och STU medverka.

Sedan riksdagen (SU 1970:106, rskr 1970:272) bifallit förslagen i nyss nämnda proposition fick Norrlandsfonden i uppdrag att pröva frågan om ett industriellt utvecklingscentrum (IUC) förlagt till Skellefteå. Ett sådant har sedermera organiserats i form av en stiftelse med Norrlandsfonden, statens provningsanstalt, SIFU, STU samt landstingen i Västerbottens och Norrbottens län som stiftare. Kostnaderna för IUC har för den första femårsperioden beräknats till drygt 14 milj. kr. Uppbyggnaden av IUC:s verksamhet inleddes på hösten 1971.

IUC:s huvudsyfte är att bistå industrin i produktutvecklingsarbetet. I ett utbyggt skede avses sålunda IUC ha resurser för att kunna biträda

företagen i arbetet att föra fram en produkt från idé till produktionsstart. Verksamheten skall främst inriktas på att betjäna mindre och medelstor industri. IUC skall ha fem huvudfunktioner nämligen en marknadsfunktion, en produktutvecklingsfunktion, en provnings- och kontrollfunktion, en utbildningsfunktion och ett så kallat kontaktsekretariat. Verksamheten skall bedrivas i nära kontakt med berörda landsting och företagareföreningar. Ett samarbete avses även komma till stånd mellan IUC och den organisation för högre teknisk utbildning och forskning som skall upprättas i övre Norrland.

Norrlandsfonden

Norrlandsfonden, som inrättades år 1961 är en stiftelse med uppgift att verka för en gynnsam utveckling av näringslivet i de fyra nordligaste länen. I detta syfte skall fonden ta initiativ till och stödja sådant forsknings- och utvecklingsarbete som syftar till en vidare förädling av norrländska råvarutillgångar eller som på annat sätt är av betydelse för norrländskt näringsliv. Vidare skall Norrlandsfonden medverka till utveckling och differentiering av industri som arbetar med norrländska råvaror men även sådan industriell produktions- och serviceverksamhet i övrigt som är stödberättigad enligt normerna för det statliga lokaliseringsstödet. Fonden skall även främja samordning av regional industriell service i Norrland. Det industriella utvecklingscentrumet (IUC) i Skellefteå kan ses som ett exempel på detta.

De medel, som Norrlandsfonden disponerar, består av dels ett årligt tillskott från LKAB på 15 milj. kr., dels ett anslag över statsbudgeten på 5 milj. kr. för vart och ett av budgetåren 1970/71–1972/73 och dels de medel, som inflyter i form av räntor och amorteringar på tidigare beviljade lån. Tillsammans innebär detta att Norrlandsfonden f. n. årligen kan disponera ca 35 milj. kr.

Totalt har fonden fram till år 1972 utbetalat ca 240 milj. kr. Under perioden 1965–1971 har beslutats om lån till industriell utbyggnad med ett sammanlagt belopp av 116 milj. kr. Drygt hälften av dessa medel faller på Norrbottens län, en fjärdedel på Västerbottens län och återstoden på Västernorrlands och Jämtlands län. Till de utbyggnadsprojekt som Norrlandsfonden har engagerat sig i har AMS i de allra flesta fall beviljat lokaliseringsstöd. De sysselsättningseffekter som Norrlandsfondens stöd till industriell utbyggnad har haft ingår därför till övervägande del i de uppgifter som i det följande kommer att redovisas beträffande lokaliseringsstödets sysselsättningseffekter.

Norrlandsfonden ger stöd också till industriellt utvecklingsarbete. Under perioden 1965–1971 uppgick detta stöd till närmare 30 milj. kr.

Kreditpolitiska insatser

Normalt tillgodoses industrins externa kreditbehov av bankerna vad gäller korta lån och av kapitalmarknaden i fråga om långsiktiga krediter.

Det har emellertid visat sig att bankerna dels på grund av säkerhetskrav, dels med hänsyn till lönsamhets- och riskkriterier inte kan tillfredsställa företagens efterfrågan på krediter i alla avseenden. Detta gäller särskilt företag som vill ha medelfristiga krediter och/eller sådana som har svaga säkerheter. För mindre och medelstora företag gäller dessutom att de normalt inte kan utnyttja kapitalmarknaden för långfristig upplåning, utan detta kreditbehov måste fyllas på annat sätt. Det är mot denna bakgrund man får se bildandet av en rad finansieringsinstitut på statligt initiativ. Syftet är att dessa skall utgöra komplement till de institut som finns på kreditmarknaden i övrigt. Det lånesökande företagets geografiska läge inverkar i princip inte på kreditbeslutet, vilket givetvis inte hindrar att den statliga kreditgivningen kan få positiva regionalpolitiska effekter.

Följande institut har på näringspolitiska grunder bildats.

Sveriges Investeringsbank AB

Bakgrunden till investeringsbankens bildande den 1 januari 1968 var att det inte fanns något institut på den existerande kreditmarknaden som kunde tillgodose företagens önskemål om lång- eller medelfristiga lån med lägre säkerhetskrav än dem bankerna krävde. Bankens huvuduppgift är att bidra till finansiering av investeringsprojekt inom näringslivet som inriktas på rationalisering, strukturanpassning och utveckling. Särskilt gäller detta större, långsiktiga och mer riskbetonade projekt. Insatserna skall dock inte förbehållas stora företag utan banken skall medverka även till lösningar av projekt inom mindre och medelstora företag. År 1971 utvidgades bankens verksamhet till att omfatta också exportfinansiering. Även här skall banken i första hand koncentrera sig på större och mera riskfyllda projekt som inte kan finansieras av övriga banker eller av AB Svensk Exportkredit.

De av investeringsbanken beviljade krediterna uppgick i slutet av år 1971 till 2 100 milj. kr., varav den övervägande delen (30 %) avsåg massa- och pappersindustrin. Av krediterna hänförde sig inemot 200 milj. kr. till svenska dotterbolag utomlands. Den regionala fördelningen av återstående belopp framgår av tabell 5:5.

Tabell 5:5 Av Sveriges Investeringsbank AB beviljade krediter åren 1968–1971.

Län	Milj. kr.	%
Stockholms	124,6	6,7
Uppsala	10,0	0,5
Södermanlands	10,7	0,6
Östergötlands	35,3	1,9
Jönköpings	27,6	1,5
Kronobergs	11,6	0,6
Kalmar	33,6	1,8
Gotlands	0,9	0
Blekinge	–	–
Kristianstads	20,0	1,1

Tabell 5:5 Fortsättning

Malmöhus	221,3	11,9
Hallands	308,2	16,5
Göteborgs och Bohus	418,5	22,5
Älvsborgs	28,0	1,5
Skaraborgs	7,0	0,4
Värmlands	244,4	13,1
Örebro	–	–
Västmanlands	181,9	9,8
Kopparbergs	10,0	0,5
Gävleborgs	2,0	0,1
Västernorrlands	54,4	2,9
Jämtlands	11,5	0,6
Västerbottens	1,5	0,1
Norrbottens	100,0	5,4
Riket	1 863,0	100,0

AB Industrikredit och AB Företagskredit

Som har berörts i det föregående möter de små och medelstora företagen svårigheter att utnyttja den reguljära kapitalmarknaden (obligationer, förlagslån) för att täcka ett långfristigt upplåningsbehov. Dessa företag kan i stället anlita AB Industrikredit och AB Företagskredit, som har till uppgift att lämna långfristiga krediter till i första hand små och medelstora företag inom industri-, handels- och servicenäringarna. Lånen lämnas oberoende av låntagarens företagsform eller lokalisering. Instituten ägs till lika delar av staten och affärsbankerna och skiljer sig inbördes huvudsakligen när det gäller säkerhetskrav och räntesättning. Industrikredit tar som säkerhet inteckningar upp till 60 % av belåningsvärdet, och Företagskredit mellan 60 och 75–80 % av belåningsvärdet.

Institutens totala utlåning uppgick vid utgången av år 1971 till drygt 2,1 miljarder kr., varav ca 10 % föll på de fem norrlandslänen.

Företagskapital AB

Som ett komplement till AB Industrikredit och AB Företagskredit skall enligt förslag i prop. 1972:101, vilken av riksdagen har hänskjutits till behandling vid årets höstsession, den 1 januari 1973 inrättas ett särskilt institut, Företagskapital AB, med uppgift att gå in med riskvilligt kapital i små och medelstora företag. Bakgrunden till förslaget är att dessa företag, oftast familjeföretag, många gånger har svårt att genom fond- och nyemissioner utöka aktiekapitalet i sådan omfattning att en tillfredsställande expansion och utveckling inom företaget kan upprätthållas. Avsikten är att det nya finansieringsinstitutet genom övertagande av minoritetsposter skall bli i tillfälle att tillskjuta riskvilligt kapital i företagen. Engagemangen i företagen är dock avsedda att bli kortvariga och aktieposterna skall snarast säljas tillbaka till de förra ägarna eller andra intressenter. Företagskapital AB blir hälftenägt av staten resp. affärsbankerna och meningen är att institutet delvis skall utnyttja AB

Industrikredits och AB Företagskredits personal och administration. Aktiekapitalet föreslås i inledningsskedet uppgå till 20 milj. kr. Dock skall garantier för insatser upp till sju gånger detta belopp kunna lämnas.

Företagareföreningarna

Inom varje län finns en företagareförening med uppgift att på olika sätt stödja småindustri och hantverk inom länet. Detta sker dels genom rådgivning och konsultverksamhet, dels genom långivning. Den sistnämnda verksamheten har formen av antingen av föreningarna lämnade direktlån ur statens hantverks- och industrilånefond, som i nuvarande form inrättades år 1960, eller förmedling av statliga industrilånegarantier som beviljas av kommerskollegium eller, i vissa fall, av Kungl. Maj:t. Syftet med lånegarantierna och den direkta långivningen är att de skall utgöra ett komplement till kreditinstitutens verksamhet och stöd skall därför inte lämnas när lån kan erhållas på den allmänna kreditmarknaden. Stödet har emellertid en regionalpolitisk inriktning med ofta högre risktagande vid kreditgivningen än de ordinära kreditinstitutens.

Hantverks- och industrilånen skall användas för att täcka hastigt påkomna behov av mindre kapital. Fr. o. m. budgetåret 1970/71 har det högsta lånebeloppet som får beviljas varje enskilt företag bestämts till 200 000 kr. Av hittills beviljade lån har endast ca 10 % lämnats till företag med fler än 25 anställda.

Sedan industrilånegarantiernas tillkomst år 1954 har ca 2 100 garantier lämnats till ett värde av ca 600 milj. kr. Under år 1971 förmedlade företagareföreningarna industrigarantilån på tillsammans 43 milj. kr., medan summan av beviljade direktlån uppgick till 77 milj. kr. Omkring en fjärdedel av beviljade garantier och direktlån berörde de fem nordligaste länen.

Bland övriga kreditinstitutioner som tjänar industripolitiska syften kan nämnas exportkreditnämnden, som lämnar garantier för krediter förbundna med export av varor och tjänster och som förutom kommersiella risker täcker även politiska sådana, och Svensk Företags Garanti AB som ställer garantier för krediter som avser finansiering av investeringar inriktade på rationalisering, strukturanpassning och utveckling för vilka bankmässiga säkerheter inte kan ställas. Slutligen planerar och fördelar STU statligt stöd till teknisk forskning, industriellt utvecklingsarbete och uppfinnarverksamhet. Stödet kan lämnas antingen som lån eller som bidrag med villkorlig återbetalningsskyldighet.

5.2.2 Regionalpolitiskt stöd

Genom statsmakternas beslut år 1964 (prop. 1964:185, BaU 1964:48, rskr 1964:408) infördes statligt lokaliseringsstöd som ett medel att påverka företagens lokalisering till orter och regioner där en förstärkning

av näringsliv och sysselsättning är önskvärd. År 1970 beslöt statsmakterna att förstärka och vidareutveckla de regionalpolitiska medlen. Det lokaliseringspolitiska investeringsstödet och utbildningsstödet byggdes ut. Vidare infördes regionalpolitiskt sysselsättningsstöd och transportstöd (prop. 1970:75, SU 1970:103, BaU 1970:40, rskr 1970:270 och 304, prop. 1970:84, SU 1970:105, rskr 1970:271).

Det regionalpolitiska stödet utgår f. n. i följande former:

- lokaliseringsstöd
- investeringsstöd vid utflyttning av privat förvaltning från storstadsområdena
- utbildningsstöd
- sysselsättningsstöd
- flyttningsstöd till arbetskraft med kvalificerad yrkesutbildning.

För stödverksamheten finns ett allmänt stödområde, vars gränser fastställs av riksdagen, och ett inre stödområde, vars gränser bestäms av Kungl. Maj:t.

Det allmänna stödområdet omfattar numera enligt riksdagens beslut åren 1970 (SU 1970:103, rskr 1970:270), 1971 (InU 1971:7, rskr 1971:121) och 1972 (InU 1972:7, rskr 1972:188) följande delar av landet:

- Norrbottens, Västerbottens, Jämtlands, Västernorrlands och Gotlands län,
- av Gävleborgs län Hudiksvalls, Ljusdals, Ovanåkers och Söderhamns kommuner samt Bergsjö och Bollnäs kommunblock,
- av Kopparbergs län Borlänge, Falu, Gagnefs, Malungs, Mora, Rättviks, Säters, Vansbro och Älvdalens kommuner samt Leksands och Orsa kommunblock,
- av Värmlands län Arvika, Eda, Filipstads, Finnskoga-Dalby, Munkfors, Sunne, Säffle och Torsby kommuner samt Hagfors, Kyrkhedens och Årjängs kommunblock,
- av Älvsborgs län Melleruds och Åmåls kommuner samt Bengtsfors och Färgelanda kommunblock,
- av Göteborgs och Bohus län Strömstads och Tanums kommuner samt Munkedals kommunblock,
- av Kalmar län Borgholms och Mörbylånga kommunblock.

Det inre stödområdet har enligt Kungl. Maj:ts beslut (SFS 1970:180) följande omfattning:

- Norrbottens län utom Piteå, Älvsbyns, Luleå och Bodens kommunblock,
- Västerbottens län utom Umeå, Nordmalings, Vännäs, Robertsfors och Skellefteå kommunblock,
- Jämtlands län,
- av Västernorrlands län Ånge och Sollefteå kommunblock samt den inom länet belägna delen av Strömsunds kommunblock,
- av Gävleborgs län Ljusdals kommunblock,
- av Kopparbergs län Mora, Orsa och Älvdalens kommunblock.

Lokaliseringsstöd

Lokaliseringsstöd utgår i form av lokaliseringsbidrag, avskrivningslån, lokaliseringslån, lånegaranti och ersättning vid flyttning av företag. Stöd utgår i första hand inom det allmänna stödområdet. I särskilda fall kan stöd lämnas i övriga delar av landet, dock endast i sådant fall som när avsevärda sysselsättningssvårigheter förutses eller har uppkommit till följd av industrinedläggning i samband med omfattande branschrationalisering eller av liknande orsak eller när särskilda skäl talar för att område med ensidigt näringsliv eller isolerat läge bör tillföras ytterligare industri.

Som allmänna förutsättningar för stöd gäller bl. a. att verksamheten skall bedömas medföra varaktig sysselsättning för arbetskraften, få tillfredsställande lönsamhet och utövas i ort där goda förutsättningar finns för verksamheten.

Stöd kan inom det allmänna stödområdet lämnas till industri, industriliknande verksamhet och industriserviceverksamhet. Företag som flyttar sin verksamhet till ort inom det allmänna stödområdet kan erhålla ersättning för kostnader för flyttning av maskiner, arbetsredskap och verktyg. Utanför stödområdet kan stöd utges endast till företag med industriell eller industriliknande verksamhet.

Inom det allmänna stödområdet kan lokaliseringsstöd – lån och i undantagsfall bidrag – utgå till investeringar i anläggningar inom turistnäringen. I statsmakternas beslut år 1964 motiverades stödet med att turistnäringen erbjuder möjligheter att upprätthålla enskild och samhällelig service åt glesbygdsbefolkningen. Vidare framhölls att den lokaliseringspolitiska bedömningen av vilka orter som kan komma i fråga för detta särskilda stöd givetvis blir en annan än den som ligger till grund vid industrilokalisering. Det uttalades vidare att, i den mån lokaliseringsstöd lämnas till turistanläggningar, det bör komma glesbygdsområdena i stödområdet till godo.

I särskilda fall kan lokaliseringsstöd lämnas vid investering i industriell eller industriliknande verksamhet som sker i rationaliseringssyfte, även om investeringen inte medför ökad sysselsättning. Speciella krav är uppställda för stöd i sådana fall.

Bidrag, avskrivningslån och lokaliseringslån utgår vid ny-, till- eller ombyggnad av lokal eller annan anläggning som är nödvändig för verksamheten. Lokaliseringslån kan dessutom erhållas vid anskaffning av maskiner, arbetsredskap och verktyg samt, om särskilda skäl föreligger, vid förvärv av fabriksbyggnad. För anskaffning av omsättningstillgångar i inledningsskedet av verksamhet, för vilken lokaliseringsstöd har utgått, kan, om särskilda skäl föreligger, lånegaranti beviljas industriföretag och företag med industriliknande verksamhet inom det allmänna stödområdet.

Stödtagare kan beviljas tidsbegränsad ränte- och amorteringsfrihet beträffande lokaliseringslån. Vidare kan lämnas lånegaranti för byggnadskreditiv, då stöd har beviljats för ny-, till- eller ombyggnad.

Lokaliseringsbidrag och avskrivningslån får uppgå till sammanlagt högst 35 % eller, om särskilda skäl föreligger, 50 % av stödunderlaget.

Bidrag, avskrivningslån och lokaliseringslån får, såvida inte särskilda skäl föranleder annat, uppgå till högst två tredjedelar av stödunderlaget. Lånegaranti utgår med högst 50 % av det rörelsekapital som behövs under verksamhetens inledningsskede. Ersättning vid flyttning av företag lämnas med belopp som motsvarar skälig kostnad för nedmontering, transport och uppmontering av maskiner, arbetsredskap och verktyg.

Ärenden om lokaliseringsstöd prövas av AMS. När stödet avser verksamhet utanför det allmänna stödområdet eller när den sammanlagda kostnaden för de investeringar och omsättningstillgångar stödet avser uppgår till minst 3 milj. kr., skall styrelsen hänskjuta ärendet till Kungl. Maj:t.

Ifråga om omfattning och regional fördelning av beviljat lokaliseringsstöd har följande uppgifter sammanställts inom inrikesdepartementet. Lokaliseringsbidrag och lokaliseringslån har under tiden den 1 juli 1965–den 31 december 1971 beviljats 804 företag med sammanlagt 1 654 milj. kr. Stödet fördelar sig med 324 milj. kr. i bidrag och 1 330 milj. kr. i lån. Enligt preliminära uppgifter har under tiden den 1 januari–den 30 juni 1972 stöd härutöver beviljats 116 företag med sammanlagt 196 milj. kr. Från de här lämnade uppgifterna för första halvåret 1972 bortses i den fortsatta analysen av stödets omfattning och fördelning.

Antalet lokaliseringssatsningar som har misslyckats i den meningen att företagen trots lokaliseringsstöd inte har kunnat bestå har varit relativt ringa. Av de företag som intill utgången av år 1971 hade beviljats stöd har 43 gått i konkurs eller lagt ned verksamheten. Dessa företag hade beviljats stöd med sammanlagt 28 milj. kr., vilket motsvarar 1,7 % av det totalt beviljade stödet.

Vidare kan nämnas, att 22 av de företag som beviljades stöd före år 1970 ännu inte har börjat utnyttja stödet. I detta sammanhang kan erinras om att år 1970 som villkor för lokaliseringsstöd infördes att investeringarna skall påbörjas i regel inom ett år från beslutet om stöd.

Bortses från de nyssnämnda företagen som har upphört eller ännu inte utnyttjat stödet, kvarstår 739 företag som vid utgången av år 1971 hade beviljats stöd under nämnda period. Av dessa är 709 företag inom industrisektorn, därav sex industriserviceföretag, och 30 turisthotellanläggningar. Stödet till turistanläggningarna har beviljats i form av lokaliseringslån med sammanlagt 31 milj. kr. för beräknade investeringar på ca 50 milj. kr. Sysselsättningsökningen vid dessa anläggningar beräknades till drygt 200 personer. Närmare tre fjärdedelar av stödet inom turistnäringen har utgått till 17 företag i Jämtlands län.

De nyssnämnda 709 företagen inom industrisektorn har beviljats lokaliseringsstöd med sammanlagt 1 574 milj. kr., varav 314 milj. kr. i lokaliseringsbidrag och 1 260 milj. kr. i lokaliseringslån. Huvudparten av stödet har avsett utbyggnad av verksamhet vid redan existerande företag. Antalet nyetablerade företag är 139. Stödet till dessa uppgår till 487 milj. kr., vilket motsvarar 31 % av det totala stödbeloppet. Av de nylokaliserade företagen ligger 109 inom allmänna stödområdet.

Tabell 5:6 Lokaliseringsstöd till industriföretag beviljat under perioden 1.7.1965–31.12.1971 (tusental kr.).

Län	Antal företag	Beräknad investeringskostnad	Beviljat stöd			Fördelning %	Planerad sysselsättn.-ökning enl. ansökan	Faktisk ökning fram till 31.12.1971
			Bidrag	Lån	Summa			
Östergötlands	24	134 331	1 895	67 853	69 748	4,4	1 718	768
Jönköpings	2	6 000	–	3 800	3 800	0,2	200	96
Kronobergs	4	6 331	–	4 204	4 204	0,3	79	112
Kalmar	10	75 512	3 546	38 640	42 186	2,7	756	713
Gotlands	6	6 745	655	3 821	4 476	0,3	136	25
Blekinge	1	42 000	–	30 000	30 000	1,9	725	213
Kristianstads	1	450	–	300	300	0,0	–	13
Malmöhus	1	2 091	–	1 163	1 163	0,1	25	– 1
Göteborgs och Bohus	12	46 900	2 640	27 925	30 565	1,9	514	308
därav utom stödområdet	2	20 096	–	8 447	8 447	0,5	172	262
Älvborgs	44	238 208	16 202	106 658	122 860	7,8	2 407	1 423
därav utom stödområdet	17	94 632	–	33 120	33 120	2,1	1 255	1 053
Skaraborgs	2	43 063	–	12 700	12 700	0,8	150	165
Värmlands	108	315 592	37 880	153 948	191 828	12,2	3 113	2 315
därav utom stödområdet	24	71 886	117	43 519	43 636	2,8	628	333
Örebro	4	5 763	–	3 736	3 736	0,2	125	87
Västmanlands	3	5 964	–	3 857	3 857	0,2	53	27
Kopparbergs	113	251 194	29 060	120 666	149 726	9,5	2 054	1 208
därav utom stödområdet	11	84 224	1 858	48 144	50 002	3,2	444	234
Gävleborgs	70	226 229	29 661	115 310	144 971	9,2	1 899	1 311
därav utom stödområdet	10	73 540	–	44 286	44 286	2,8	166	12
Västernorrlands	76	624 003	51 346	236 407	287 753	18,3	2 267	1 442
Jämtlands	61	140 721	31 251	60 710	91 961	5,9	1 363	1 276
Västerbottens	82	314 663	61 900	120 180	182 080	11,6	2 862	1 230
Norrbottens	85	476 128	47 632	148 482	196 114	12,5	1 047	743
Totalt	709	2 961 888	313 668	1 260 360	1 574 028	100,0	21 493	13 474
Därav:								
inom stödområdet	593	2 296 005	306 252	916 591	1 222 843	77,7	14 997	9 387
utom stödområdet	116	665 883	7 416	343 769	351 185	22,2	6 496	4 087

Omfattningen och fördelningen på län av lokaliseringsstödet till industriföretag redovisas i tabell 5:6.

Som framgår av tabell 5:7 ökade antalet företag som beviljades stöd under år 1971 mycket starkt trots det dämpade konjunkturläget.

Den totala investeringskostnaden för de projekt till vilka lokaliseringsstöd har utgått t. o. m. år 1971 har beräknats till 2 962 milj. kr. Investeringarna är tämligen jämnt fördelade på byggnader och maskiner. Som jämförelse kan nämnas att de totala industriinvesteringarna i landet under åren 1965–1971 uppskattas till 50 miljarder kr. De investeringar som lokaliseringsstödet har medverkat till motsvarar således 6 % av landets totala investeringar i industri under dessa år.

Vad angår stödets fördelning på industribranscher avser 31 % metall- och verkstadsindustri, 25 % massa- och pappersindustri samt 22 % träindustri.

Som framgår av tabell 5:6 har huvuddelen av stödet beviljats företag inom det allmänna stödområdet. Av de 709 industriföretag som har fått stöd ligger 593 inom stödområdet. Dessa beviljades 306 milj. kr. i bidrag och 917 milj. kr. i lån eller sammanlagt 1 223 milj. kr., vilket utgör 78 % av det totalt beviljade stödet. Stödområdet svarar också för samma andel av investeringarna. De 109 nyetablerade företagen i stödområdet beviljades lokaliseringsstöd med 344 milj. kr., vilket motsvarar 28 % av stödet inom stödområdet.

Tabell 5:7 Sysselsättningsförändring i industriföretag som har erhållit lokaliseringsstöd 1.7.1965–31.12.1971.

Stöd beviljat år	Antal företag	Antal sysselsatta vid ansökn.tillf.	Faktisk ökning fram till 31.12.71	Ökning i %	Planerad ökning enligt ansökan	Faktisk ökning i % av planerad
1965	82	4 926	2 625	53	3 248	81
1966	109	9 395	2 508	27	4 989	50
1967	60	5 029	2 413	48	2 940	82
1968	80	6 376	1 557	24	1 523	102
1969	107	4 713	2 947	63	3 306	89
1965–1969	438	30 439	12 050	40	16 006	75
1970	118	8 686	934	11	2 445	38
1971	153	6 056	490[1]	8	3 042	
Summa	709	45 181	13 474	30	21 493	

[1] För företag som har beviljats stöd efter 30.6.1971 har sysselsättningsförändringen inte noterats.

Av intresse är att jämföra antalet stödföretag och antalet sysselsatta vid dessa med motsvarande uppgifter för hela industrin inom stödområdet. De senast tillgängliga uppgifterna från industristatistiken avser år 1969. Detta år hade de företag inom det dåvarande stödområdet, som dittills hade beviljats stöd, omkring 30 000 anställda. Enligt industristatistiken för nämnda år fanns i samma område omkring 2 000 företag med ca 100 000 sysselsatta. Stödverksamheten har således berört en betydande andel av industrin inom stödområdet. Det bör emellertid observeras att industristatistiken inte omfattar alla företag inom

industrisektorn. Det faktiska antalet sysselsatta inom denna sektor är därför högre än 100 000. Avenledes bör beaktas att alla stödföretag inte ingår i industristatistiken.

Sedan år 1969 har såväl antalet stödföretag som antalet sysselsatta i dessa ökat. I slutet av år 1971 hade stödföretagen inom det nuvarande allmänna stödområdet ca 43 000 anställda, medan totalantalet industrisysselsatta i detta område enligt industristatistiken år 1969 uppgick till ca 125 000 personer. Av en jämförelse mellan de anförda uppgifterna kan den slutsatsen dras att närmare en tredjedel av de industrisysselsatta inom stödområdet är anställda i företag som har fått lokaliseringsstöd.

Som framgår av tabell 5:6 har omkring 300 milj. kr. eller 18 % av stödet beviljats företag i Västernorrlands län och närmare 200 milj. kr. eller 12 % vart och ett av Norrbottens, Västerbottens och Värmlands län, medan i Jämtlands län stödet uppgår till 92 milj. kr. eller 6 %.

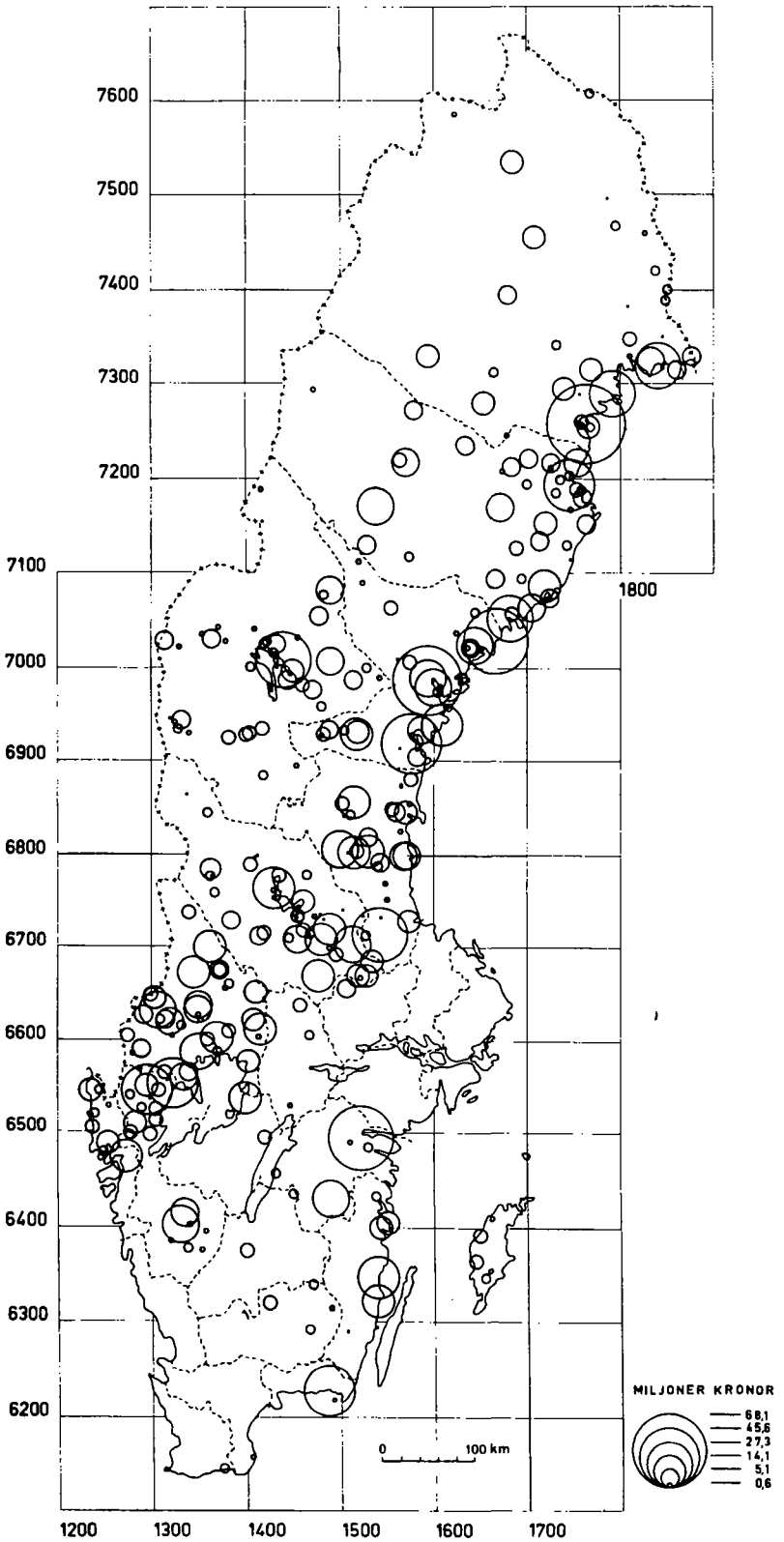
Stödets regionala fördelning illustreras ytterligare i figur 5:3 där cirklarna anger stödets storlek i de orter där stödföretagen är belägna. Figuren visar en viss koncentration av stödet till kustområdena och stödområdets södra gräns samt till centrala Jämtland. Denna fördelning torde sammanhänga med att, som tidigare har nämnts, huvudparten av stödet har beviljats företag i samband med utbyggnad av befintlig verksamhet. De nämnda områdena är befolkningsrika och har ett mera utvecklat näringsliv än övriga delar av stödområdet.

Företagen har i ansökningshandlingarna beräknat att den utbyggnad som stödet har initierat kommer att medföra en ökning av antalet sysselsatta med 21 500 personer, därav 15 000 inom det allmänna stödområdet. Av den beräknade ökningen svarar de nyetablerade företagen för 7 900 personer, varav 4 500 inom stödområdet.

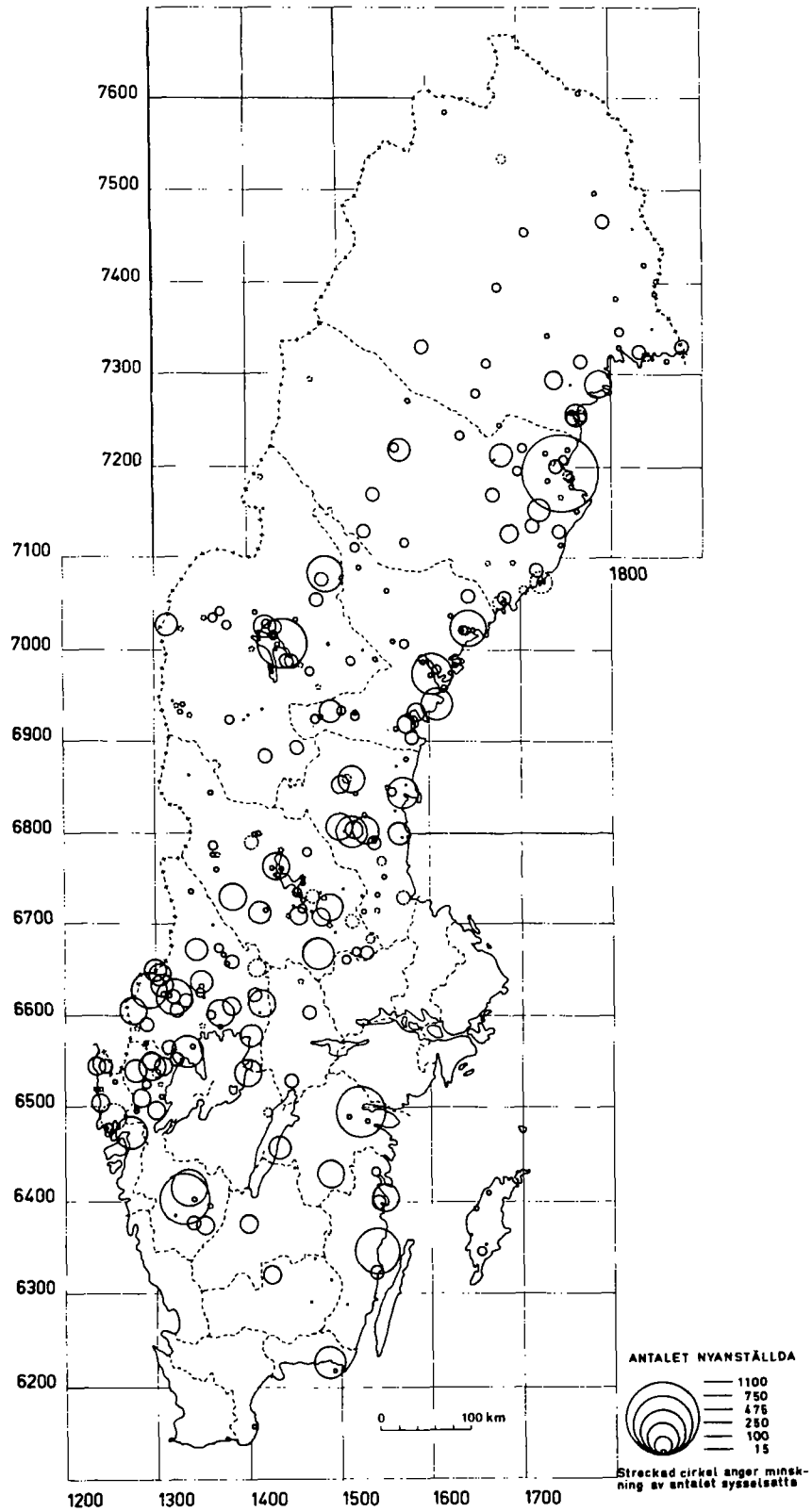
Enligt en undersökning som har utförts i inrikesdepartementet med biträde av länsstyrelserna har antalet sysselsatta inom stödföretagen från ansökningstillfället fram till årsskiftet 1971–1972 ökat med sammanlagt 13 500 personer. Av ökningen faller 55 % på metall- och verkstadsindustrin, 20 % på träindustrin och 10 % på kemisk industri. Inom stödområdet har ökningen uppgått till 9 400 personer. Den faktiska ökningen i de skilda länen framgår av tabell 5:6. Den största ökningen redovisas i Värmlands län. I norrlandslänen med undantag av Norrbottens län håller sig ökningen 1 200–1 400 personer. Ökningen i Jämtlands län är anmärkningsvärt hög med hänsyn till länets relativt låga andel av stödet. Den regionala fördelningen belyses vidare i figur 5:4.

De redovisade siffrorna visar att närmare två tredjedelar av den planerade ökningen hade inträffat vid utgången av år 1971. Vid jämförelse mellan planerad och faktisk sysselsättningsökning bör uppmärksammas att investeringarna inte får påbörjas förrän stödet har beviljats och att personalökningen givetvis inte kan genomföras förrän den nya eller utbyggda anläggningen har tagits i bruk. Ett betydande antal företag hade vid nyssnämnda tidpunkt ännu inte hunnit genomföra de planerade investeringarna. Detta gäller framför allt de företag som

Figur 5:3 Statligt lokaliseringsstöd 1.7.1965–31.12.1971.
Cirklarna är proportionella mot summan av de lån och bidrag som beviljats företag på resp. ort.

Figur 5:4 Faktisk sysselsättningsförändring per 31.12.1971 i företag som erhållit lokaliseringsstöd (inklusive stöd till turistanläggningar) 1.7.1965–31.12.1971. Cirklarna är proportionella mot antalet nyanställda på resp. ort.

beviljades stöd under år 1971 men torde i hög grad också avse företag som beviljades stöd under år 1970.

Planerad och faktisk sysselsättningsökning med fördelning av företagen efter det år då stöd beviljades belyses i tabell 5:7.

I de företag som beviljades stöd under åren 1965–1969 torde de planerade investeringarna helt eller till allra största delen ha genomförts. Som framgår av tabellen har i dessa företag totalt sett 75 % av den planerade ökningen realiserats. Fram till årsskiftet 1971–1972 har i de företag som fick stöd under år 1965 och under åren 1967–1969 sammanlagt över 80 % av den planerade sysselsättningsökningen förverkligats. Ett markant undantag från denna höga nivå utgör det totala utfallet för de företag som beviljades stöd år 1966. Någon entydig förklaring till detta kan inte ges. Differensen är givetvis inte genomgående för alla företag. Mer än halva skillnaden mellan planerad och faktisk sysselsättningsökning hänför sig till ett fåtal större företag beträffande vilka förutsättningarna för expansionen rubbades kraftigt efter det beslutet om stöd hade meddelats. En bidragande orsak torde vara konjunkturnedgången åren 1966–1967 som drabbade en del företag hårt och ändrade möjligheterna att sedermera genomföra den planerade sysselsättningsökningen. Ett enda företag svarade för en differens på 500 personer beroende på att utbyggnadsplanerna genom omdisponering sköts framåt i tiden.

Den faktiska sysselsättningsökningen bör emellertid jämföras inte enbart med den planerade ökningen. Av intresse är också att jämföra *stödföretagens utveckling med förändringen inom hela industrin*. Liksom i de flesta industriländer minskade sysselsättningen inom industrin i Sverige under 1960-talets senare del. ERU har på grundval av industristatistiken sammanställt material, som belyser resultaten av den lokaliseringspolitiska stödverksamheten (Ds In 1972:14.) Det bör här anmärkas att endast 502 av de 709 företag inom industrin som har beviljats lokaliseringsstöd ingår i industristatistiken.

Sysselsättningsförändringen i stödföretagen enligt ERU:s material redovisas i tabell 5:8. Denna visar den relativa sysselsättningsutvecklingen sedan år 1963 i såväl stödföretagen som i samtliga industriföretag i skogslänen och i hela riket. Basåret är valt med hänsyn till att stödverksamheten till enskilda företag började detta år i form av att industrilokaler uppfördes som statskommunala beredskapsarbeten. En del företag som erhöll stöd i denna form har senare beviljats lokaliseringsstöd.

Av tabellen framgår att stödföretagen tillhör en från sysselsättningssynpunkt expansiv grupp inom näringslivet. I regel har en kraftig sysselsättningsökning inträffat i samband med att stödet har utnyttjats.

ERU har vidare undersökt stödföretagens likviditets-, räntabilitets- och finansieringsförhållanden och jämfört dem med företag i ett stickprov från industrin som helhet. Jämförelsen gäller åren 1966–1970. Enligt ERU är räntabiliteten relativt likartad för de båda företagsgrupperna. En svag försämring konstateras ha inträffat för båda grupperna under de två senaste åren. Försämringen i stödföretagen beror till stor del på att

Tabell 5:8 Sysselsättningsförändring i stödföretagen åren 1963–1970 med år 1963 som basår (index 1963 = 100).

År då stöd beviljades	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970
1965	100	110	125	135	133	137	150	157
1966	100	111	124	143	133	135	146	150
1967	100	107	113	119	120	137	160	177
1968	100	107	110	108	110	122	130	139
1969	100	102	106	110	105	108	121	131
1970	100	110	112	111	117	118	117	130
Samtliga stödföretag	100	109	117	125	124	127	137	147
Samtliga industriföretag i skogslänen	100	107	109	109	106 (96)	100 (94)	– (97)	–
Industrin som helhet	100	104	105	104	99	98	–	–

Anm. I redovisningen av industristatistiken fr. o. m. år 1968 har näringslivsindelningen ändrats från tidigare använda industrigruppskoder till standard för svensk näringsgrenindelning (SNI). Indelningarna är inte helt jämförbara. För år 1967 finns emellertid statistiken redovisad både enligt den gamla indelningen och enligt SNI, vilket möjliggör jämförelser även efter detta år. Siffrorna inom parentes avser uppgifter enligt SNI.

betydande avskrivningar har gjorts. Vidare har skillnader i likviditeten, vilken hela tiden har varit sämre i stödföretagen, jämnats ut något. Lönenivån i stödföretagen ligger lägre än riksgenomsnittet, men den utvecklas i takt med lönestegringen inom hela industrin.

Lånegaranti för anskaffning av omsättningstillgångar har under perioden den 1 juli 1970 – den 31 december 1971 i samband med beslut om lokaliseringsstöd beviljats 38 företag för sammanlagt 9,5 milj. kr. för anskaffning av omsättningstillgångar.

Ersättning för kostnader för flyttning av maskiner m. m. Till företag som har flyttat sin verksamhet till ort inom det allmänna stödområdet har ersättning för kostnader för flyttning av maskiner m. m. under tiden den 1 juli 1970 – den 31 december 1971 beviljats i 33 fall med sammanlagt 4,6 milj. kr. Av dessa beviljades 21 företag samtidigt lokaliseringsstöd. Endast i 12 fall har enbart flyttningsersättning utgått med sammanlagt 2,2 milj. kr. Den planerade sysselsättningsökningen i dessa företag uppgår till 350 personer.

Investeringsstöd vid utflyttning av central förvaltning från storstadsområden

År 1970 beslöt statsmakterna att statligt stöd skulle kunna utgå för att stimulera utflyttning av centrala förvaltningsenheter inom den privata sektorn från storstadsområdena. Detta stöd riktar sig till sådana företag som försäkringsbolag, koncerner, riksorganisationer m. fl. Kungl. Maj:t kan bevilja företag som flyttar ut sin centrala administration stöd vid

investeringar i byggnader efter motsvarande grunder som gäller för lokaliseringsstödet. Stöd får inte lämnas till investeringar för att öppna filialkontor eller starta annan lokal verksamhet.

Någon ansökan om stöd i detta syfte har ännu inte aktualiserats.

Utbildningsstöd

Utbildningsstöd utgår antingen som s. k. schablonstöd eller som individuellt stöd till mer kvalificerad utbildning. Stödet lämnas företag som nyanställer personal i samband med nyetablering eller utvidgning av verksamhet under förutsättning att verksamheten bedöms medföra varaktig sysselsättning för arbetskraften och få tillfredsställande lönsamhet i ort, där goda förutsättningar för företagets verksamhet föreligger.

Schablonstödet utgår med 5 kr. för varje nyanställd och arbetstimme under högst sex månader. Det utges endast till företag inom det allmänna stödområdet.

Den andra formen av utbildningsstöd är ett individuellt bestämt stöd vid egentlig yrkesutbildning och utgår i första hand inom stödområdet för en tid av högst ett år. Stödbeloppet per elev och arbetstimme bestäms från fall till fall med hänsyn till utbildningskostnaderna och utbildningstiden.

Ärenden angående utbildningsstöd för verksamhet inom det allmänna stödområdet avgörs av AMS eller såvitt gäller schablonstöd, efter styrelsens bestämmande, av länsarbetsnämnden. Fråga om utbildningsstöd för verksamhet utanför stödområdet prövas av Kungl. Maj:t.

Utbildningsstöd har under budgetåren 1966/67–1969/70 beviljats företag för utbildning av omkring 15 000 personer. Efter det att stödet till lokaliseringsutbildning förstärktes fr. o. m. den 1 juli 1970 har

Tabell 5:9 Utbildningsstöd 1.7.1970–31.12.1971.

Län	Antal företag	Stöd (tusental kr.)	Antal elever
Norrbottens	112	9 960	1 588
Västerbottens	101	8 667	1 301
Jämtlands	65	15 885	1 913
Västernorrlands	44	9 490	1 045
Gävleborgs	47	6 896	904
Kopparbergs	74	6 115	929
Värmlands	44	7 781	1 366
Skaraborgs	1	43	10
Älvsborgs	11	4 731	761
Göteborgs och Bohus	6	1 147	210
Kristianstads	1	608	100
Gotlands	9	429	69
Kronobergs	3	640	105
Östergötlands	11	5 396	950
Södermanlands	1	27	10
Uppsala	1	483	100
Hela riket	531	78 298	11 361

utbildningsvolymen ökat märkbart. Från nämnda datum t. o. m. den 31 december 1971 beviljades 531 företag utbildningsstöd för sammanlagt 11 400 elever, därav 9 200 inom det allmänna stödområdet. Drygt 60 % av eleverna var anställda hos företag inom metall- och verkstadsindustrin och 10 % inom vardera träindustri samt textil- och beklädnadsindustrin. Beviljat stöd uppgick till sammanlagt 78 milj. kr. Något mer än hälften av utbildningsstödet beviljades i form av schablonstöd. Det bör observeras att det stöd som slutligt utnyttjas av hittillsvarande erfarenheter att döma avsevärt understiger det beviljade. I tabell 5:9 redovisas det beviljade utbildningsstödet med fördelning på län.

Sysselsättningsstöd

År 1970 beslöt statsmakterna att på försök införa sysselsättningsstöd i de delar av norra Sverige, där sysselsättningssvårigheterna hade varit mest framträdande och övriga lokaliseringspolitiska åtgärder hade visat sig ge otillräckliga effekter.

Sysselsättningsstöd utgår endast till företag med industriell verksamhet i det inre stödområdet. Stödet omfattar enbart ökningar av arbetskraften och utgår under begränsad tid, tre år. Stöd utgår till såväl företag som nyetablerar verksamhet i området som befintliga företag som utökar sin arbetsstyrka. Som förutsättning gäller bl. a. att företaget i fråga utger löneförmåner till de anställda enligt tillämpligt kollektivavtal.

För varje kalenderår, under vilket sysselsättningen i ett företags verksamhet har ökat i förhållande till närmast föregående kalenderår, utgår sysselsättningsstöd i form av förstaårsstöd. Har förstaårsstöd utgått, erhåller företaget stöd i ytterligare högst två år i den mån sysselsättningsökningen har kvarstått, s. k. fortsatt stöd.

Förstaårsstödet är 5 000 kr. för varje årsarbetskraft varmed sysselsättningen har ökat. Andra året utgår ytterligare 5 000 kr. och tredje året 2 500 kr. Har investeringsfond för konjunkturutjämning tagits i anspråk för investering i verksamheten utgår förstaårsstöd inte för det år då investeringen avslutas och inte heller för året närmast efter.

Sysselsättningsstöd utgick första gången för den ökning av antalet årsarbetare som inträffade under år 1970. Sysselsättningsstöd beviljades därvid 172 företag, som sammanlagt ökade med 1 508 årsarbetskrafter. Totalt uppgick det beviljade stödet till 7,5 milj. kr.

För sysselsättningsökning under år 1971 och kvarstående sysselsättningsökning från år 1970 har fram till utgången av september 1972 sysselsättningsstöd beviljats till 303 företag med sammanlagt 10,1 milj. kr. Av stödet har 5,9 milj. kr. utgått för en ökning av antalet årsarbetskrafter under år 1971 med 1 180 (förstaårsstöd) medan 4,2 milj. kr. avser 846 årsarbetskrafter som kvarstår från ökningen under år 1970 (andraårsstöd).

Flyttningsstöd till arbetskraft med kvalificerad yrkesutbildning

Fr. o. m. den 1 juli 1970 utgår flyttningsbidrag i form av respenning, bortavistelsebidrag och starthjälp till den som har kvalificerad yrkesutbildning och har fått stadigvarande anställning vid sådant nyetablerat eller utvidgat företag i ort inom det allmänna stödområdet som bedriver industriell eller industriliknande verksamhet. Som förutsättning gäller dock att arbetskraft med den behövliga utbildningen inte kan erhållas i orten. Stöd får vägras eller nedsättas under vad som eljest hade kunnat utgå om sökanden nyligen har flyttat och därvid har fått flyttningsbidrag enligt arbetsmarknadskungörelsen eller flyttningsstöd.

Ärenden om flyttningsstöd prövas av AMS eller, efter styrelsens bestämmande, av länsarbetsnämnden.

5.2.3 Regionalpolitiskt transportstöd

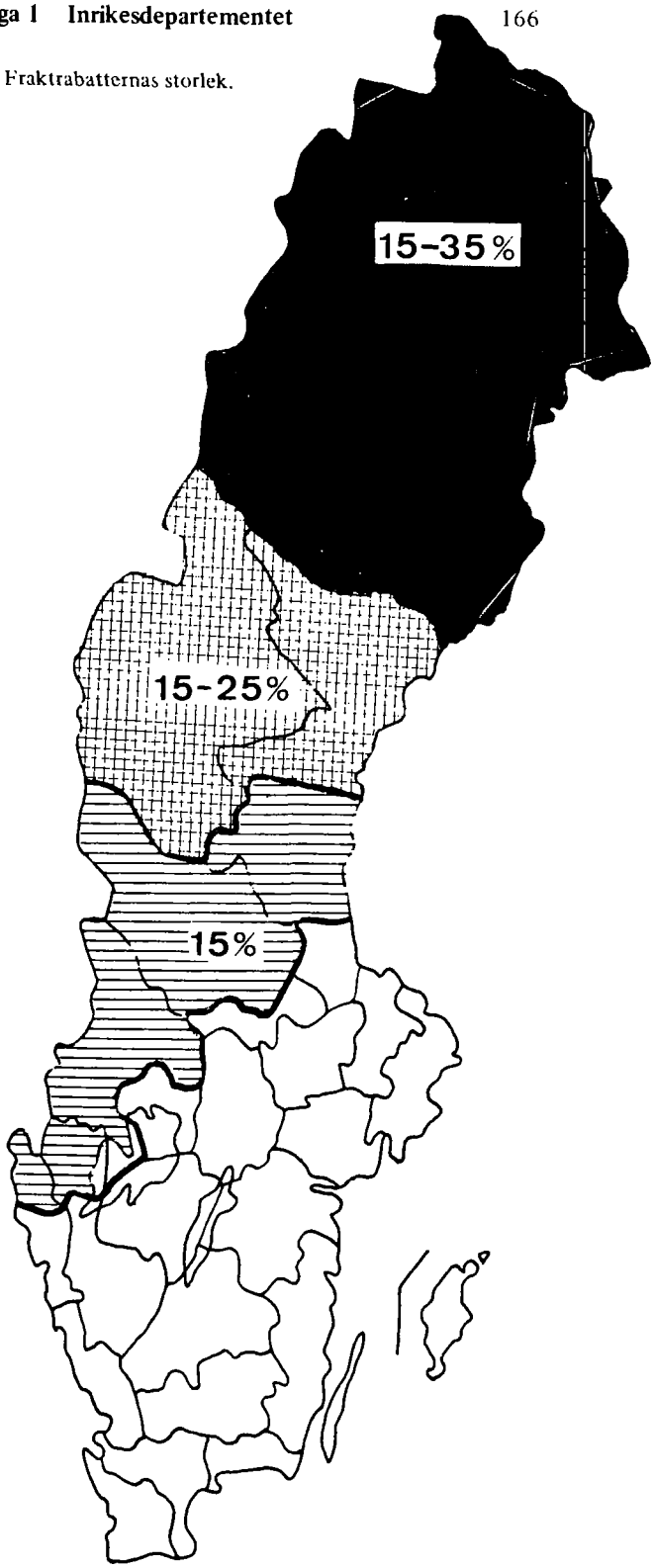
För att främja de regionalpolitiska strävandena att utveckla näringslivet i Norrland och övriga delar av det allmänna stödområdet inrättades den 1 januari 1971 ett transportstöd i syfte att minska de kostnadsmässiga olägenheterna som följer med de långa transportavstånden. (SFS 1970:592, ändrad senast 1971:929). Detta transportstöd utgår inom det allmänna stödområdet med undantag av Gotlands län, för vilket särskilt transportstöd utgår, samt Borgholms och Mörbylånga kommunblock. Genom stödet avses näringslivet i dessa delar av landet få möjlighet att driva sin verksamhet under förutsättningar som är mer likartade dem som gäller för näringslivet i andra delar av landet.

Transportstödet omfattar järnvägs- och lastbilstransporter från orter inom det allmänna stödområdet på sträckor överstigande 300 km. Vid internationella transporter är endast den svenska transportsträckan bidragsberättigad. Av regional- och näringspolitiska skäl har stödet inriktats på hel- och mer bearbetade halvfabrikat. En förutsättning för att stödet skall utgå är att varan har genomgått viss vidare förädling inom stödområdet. Bland produkter som är bidragsberättigade kan nämnas jordbruksprodukter och livsmedel, sågade trävaror, snickerier, papper och andra träprodukter, förädlade varor från verkstads-, plast-, textil-, läder- och den kemiska industrin. Transporter av malmer, metaller, mera obearbetade halvfabrikat inom järn- och stålsektorn, träråvaror, pappersmassa, oljor och bensin har undantagits från stödet.

Endast sändningar vilkas bruttovikt överstiger 500 kg berättigar till bidrag. Vidare skall transporten ha skett i yrkesmässig trafik.

Transportstödets storlek varierar mellan 15 och 35 % av erlagd frakt beroende på transportavstånd och avsändningsortens geografiska belägenhet. Stödets storlek illustreras av figur 5:5. Det högsta stödet – 35 % – utgår för transporter från Norrbottens och Västerbottens län som överstiger 500 km. För Jämtlands och Västernorrlands län är motsvarande stöd 25 % samt för övriga delar av stödområdet 15 %. Vid kortare avstånd – ned till 300 km – sänks nivån successivt till 15 % för samtliga delar av stödområdet.

Figur 5:5 Transportstöd. Fraktrabatternas storlek.

Stödet administreras av en särskild myndighet – fraktbidragsnämnden. För budgetåret 1971/1972 uppgick det totalt utbetalade fraktbidraget till 40 milj. kr.

För godstransporterna från Gotlands län finns ett speciellt stöd (prop. 1971:154, TU 1971:28, rskr 1971:350) enligt föreskrifter meddelade av Kungl. Maj:t den 21 januari 1972. Stödet innebär att färjavgiften för lastbilar (längdmetertaxan för godsfordon) har reducerats med 50 %. För att gynna turism och förbilliga den gotländska allmänhetens fastlandsresor finns dessutom ett stöd som medger en reducering av personbilstaxan.

5.2.4 Investeringsfondernas användning i regionalpolitiskt syfte

Systemet med investeringsfonder (SFS 1955:256, 1963:215) innebär att aktiebolag, sparbank eller ekonomisk förening äger rätt att avsätta högst 40 % av sin årsvinst till investeringsfond. För avsättningen medges avdrag vid inkomsttaxeringen. Avdrag får dock ske endast om en viss del av avsättningen (40–46 %) inbetalas till ett särskilt räntelöst konto i riksbanken.

Investeringsfonderna skall primärt användas i konjunkturpolitiskt syfte. För att fondmedel skall få tas i anspråk fordras särskilt tillstånd. Regeln är att generellt medgivande lämnas när konjunkturläget gör det önskvärt att investeringsverksamheten ökas. Om sådant medgivande lämnas får företaget från riksbanken ta ut 40–46 % av det belopp av fonden, som får tas i anspråk, men samtidigt skall investeringsprojektet anses ha avskrivits med ett belopp som motsvarar det ianspråktagna fondbeloppet. Härigenom minskas således underlaget för framtida årliga avskrivningar. Vid taxeringen får företaget ett extra avdrag (investeringsavdrag) som utgör 10 % av ianspråktagna fondmedel. Sedan fem år har förflutit efter avsättningen till investeringsfond har företaget rätt att utan tillstånd använda upp till 30 % av investeringsfonden.

Under åren 1963–1965 bemyndigades arbetsmarknadsstyrelsen att av regionalpolitiska skäl medge tillstånd att använda investeringsfondsmedel för industriinvesteringar i ett område omfattande de fyra nordligaste länen samt Hälsingland, norra delen av Kopparbergs län, nordvästra Värmland, Dalsland och norra Bohuslän. Området var identiskt med det i statsmakternas beslut år 1964 (prop. 1964:185) angivna norra stödområdet för lokaliseringsstöd. Under nämnda period fick 119 företag tillstånd att använda fondmedel för investeringar på sammanlagt 656 milj. kr. Antalet sysselsatta i dessa företag hade fram till slutet av år 1970 ökat med drygt 8 000 personer.

Även efter år 1965 har investeringsfonderna i praktiken utnyttjats i regionalpolitiskt syfte. Denna inriktning grundas på bestämmelsen i 9 § 3 mom. förordningen (1955:256) om investeringsfonder för konjunkturutjämning enligt vilken Kungl. Maj:t har möjlighet att oavsett det allmänna konjunkturläget medge företag, efter prövning i varje enskilt fall, att ta i anspråk investeringsfond. Förutsättningen för medgivande härtill är att det med hänsyn till läget på arbetsmarknaden och övriga

förekommande omständigheter är av synnerlig vikt för det allmänna att viss investering görs. Härmed avses exempelvis investeringar i export- och basindustrier eller andra långsiktiga investeringar av betydelse för samhällsekonomin.

Under åren 1965–1970 har i enlighet med nyssnämnda bestämmelser medgivanden att använda investeringsfondsmedel lämnats i ett betydande antal fall, varvid även regionalpolitiska synpunkter har beaktats. Härigenom har från lokaliseringssynpunkt viktiga investeringar kunnat komma till stånd inom stödområdet. I vissa fall har besluten inneburit att fondmedel har fått användas för utbyggnad av befintliga anläggningar även inom expansiva områden samtidigt som filialer har etablerats eller byggts ut i orter inom stödområdet. Investeringsfondsmedel har fått användas även på andra håll inom landet där betydande sysselsättningssvårigheter har förelegat. Sålunda medgavs år 1966 att investeringsfondsmedel fick användas i Boråsregionen med hänsyn till förhållandena inom textil- och konfektionsindustrin.

Vid medgivande att ta i anspråk investeringsfondsmedel enligt 9 § 3 mom. investeringsfondsförordningen gäller att högst 75 % av investeringarna får finansieras med fondmedel och högst 75 % av investeringsfonderna får användas. Företagen får heller inte åtnjuta det särskilda investeringsavdraget.

Det bör vidare uppmärksammas att under senare år investeringsfonderna i realiteten har varit fria för investeringar inom stödområdet, även om kravet på ansökan formellt har kvarstått. Under år 1971 släpptes investeringsfonderna i praktiken fria i hela landet.

Av följande sammanställning framgår de medgivanden som enligt 9 § 3 mom. investeringsfondsförordningen har lämnats industriföretag att ta i anspråk investeringsfondsmedel med uppdelning på investeringar inom stödområdet och utom stödområdet.

	1965–1970			1971		
	Antal företag	Invest. (milj.kr.)	Bevilj. ianspråktagande (milj.kr.)	Antal företag.	Invest. (milj.kr.)	Bevilj. ianspråktagande (milj.kr.)
Inom stödområdet	71	563[1]	423	65	59	44
Utom stödområdet	184	3 443	2 582	672	1 077	808

[1] Av dessa investeringar svarade s. k. paketlösningar, innebärande att medgivande har lämnats i ett sammanhang att ta i anspråk fondmedel för investeringar både inom och utom stödområdet, för 342 milj. kr.

Av under åren 1965–1970 beviljade ianspråktaganden av investeringsfondsmedel avsåg således 14 % investeringar inom stödområdet. Som jämförelse kan nämnas att omkring 11 % av totalantalet sysselsatta inom industrin finns inom stödområdet. De med fondmedel tillkomna investeringarna inom stödområdet beräknas medföra en sysselsättningsökning inom företagen med omkring 4 000 personer.

5.2.5 Lokaliseringssamråd

Frågan om lokaliseringstillstånd (etableringskontroll) som ett medel att påverka den regionala utvecklingen uppmärksammades av olika utredningar redan under 1940- och 1950-talen. Några förslag om att införa tillståndstvång framlades dock inte av dessa utredningar. Statsmakterna ställde sig också avvisande till sådana medel. Frågan togs sedermera upp av kommittéen för näringslivets lokalisering i dess betänkande (SOU 1963:58) Aktiv lokaliseringspolitik. Kommittén fann med hänsyn till den organisatoriska upprustning av lokaliseringsverksamheten och den förstärkning av de lokaliseringspolitiska medlen som kommittén förordade samt övriga föreslagna åtgärder för att underlätta en utspridning av företag från storstadsområden inte påkallat med en lagstiftning om tillståndstvång. Vid anmälan av kommitténs förslag i prop. 1964:185 avvisades också tanken på en sådan lagstiftning med hänsyn till den förstärkning av rådgivnings- och upplysningsverksamheten som föreslogs skola genomföras. Vidare framhölls att man borde söka påverka näringslivets lokalisering i första hand genom stimulerande åtgärder. Riksdagen (BaU 1964:48, rskr. 1964:408) anslöt sig till uttalandena i propositionen med understrykande av att arbetsmarknadsorganens kontakter borde utsträckas till att omfatta även andra organisationer inom näringslivet vilka sysslade med lokaliseringsfrågor.

Genom överenskommelser med företrädare för näringslivet utökades samrådsverksamheten under senare delen av 1960-talet. I cirkulär i februari 1965 rekommenderade SAF och Sveriges industriförbund efter överläggningar med AMS sina delägare resp. medlemmar att varsla arbetsmarknadsmyndigheterna om planerade väsentliga utökningar av arbetsstyrkan. I cirkuläret betonades särskilt att det kunde finnas behov att med anledning av sådant varsel överväga alternativa lokaliseringar av den erforderliga kapacitetsutvidgningen. År 1969 inleddes vidare mellan regeringen och Sveriges industriförbund ett samarbete för att intensifiera den lokaliseringspolitiska verksamheten genom kontakter med industriföretag för att kartlägga de konkreta möjligheterna att åstadkomma ökad industriell företagsamhet i regioner som hade underskott på arbetstillfällen, främst i Norrland. En redogörelse för lokaliseringsförutsättningarna i vissa orter inom stödområdet i norra Sverige utarbetades samma år. Detta material kompletteras efter hand med ny information.

1968 års lokaliseringsutredning behandlade i sitt betänkande (SOU 1969:49) Lokaliserings- och regionalpolitik bl. a. frågan om etableringskontroll och anförde att ett system med etableringsanmälan inom storstadsområdena borde få till stånd en diskussion mellan företag och samhälle i lokaliseringsfrågor. Utredningen ville dock inte lägga fram något förslag i frågan i avvaktan på resultatet av det samarbete som inletts mellan inrikesdepartementet och Sveriges industriförbund i lokaliseringsfrågor.

I prop. 1970:75 om den fortsatta regionalpolitiska verksamheten m. m., som bifölls av riksdagen (SU 1970:103, rskr 1970:270, BaU

1970:40, rskr 1970:304), uttalades att om balansen mellan landets olika delar skall förbättras, såväl offentlig som enskild verksamhet måste omfördelas mellan olika regioner. Medlen härför kunde inriktas dels på att stimulera utvecklingen i stagnerande områden och dels på att dämpa tillväxten i expansiva regioner. Den upplysnings- och rådgivningsverksamhet som hade utvecklats under senare år på såväl central som regional nivå genom länsstyrelsernas, länsarbetsnämndernas och företagareföreningarnas verksamhet bedömdes behöva få mer allmängiltiga och organiserade former än dittills. Frågan om etableringstillstånd avvisades i propositionen medan frågan om ett anmälningssystem ansågs böra vidareutvecklas.

Efter utredning inom inrikesdepartementet framlades under våren 1970 i tre departementspromemorior (Ds In 1970:2, 1970:6, 1970:7) förslag i fråga om ett obligatoriskt anmälningsförfarande vid lokaliseringstillfällen. Det väsentliga syftet med förfarandet skulle vara att förmå företagare m. fl. att verkligen ta emot tillgänglig information om förutsättningarna vid olika lokaliseringsalternativ och på grundval härav seriöst överväga skilda lokaliseringsalternativ. Efter beslut av 1970 års riksdag (prop. 1970:154, BaU 1970:69, rskr 1970:446) infördes lagen (1970:725) om lokaliseringssamråd, vilken trädde i kraft den 1 april 1971 i Stockholms-, Göteborgs- och Malmöregionerna.

Det sålunda införda lokaliseringsområdet har till syfte att garantera att företag, som överväger att etablera eller utvidga viss verksamhet i de mest expansiva regionerna, får ingående information om samhällets regionala politik, det statliga regionalpolitiska stödet och övriga lokaliseringsförutsättningar i olika delar av landet. Härigenom skall företagen få underlag för en nyanserad bedömning av lokaliseringsfrågan. Meningen är att de skall få denna information innan de fattar definitivt beslut om lokaliseringen av den nya eller utvidgade verksamheten. Avsikten är att företagen genom samrådsförfarandet skall förmås att frivilligt gå med på en lokalisering utanför berörda regioner.

Samrådsskyldighet föreligger så snart den tilltänkta byggnadsåtgärden medför ett lokaltillskott av minst 500 m^2 våningsyta och lokalerna är avsedda att helt eller till huvudsaklig del användas för verksamhet inom någon av de näringsgrenar som anges i bilaga till kungörelsen (1971:51) om lokaliseringssamråd. Staten, kommun och landstingskommun är inte samrådsskyldiga.

Den som planerar byggnadsåtgärd som nyss sagts skall snarast möjligt anmäla sina planer hos AMS. En inom styrelsen inrättad lokaliseringsdelegation tar då upp överläggningar i lokaliseringsfrågan med anmälaren. Sedan samråd har ägt rum utfärdar delegationen bevis om att samrådsskyldigheten har fullgjorts. Sådant bevis skall utfärdas senast fyra månader efter det anmälan giordes, om den anmälningsskyldige begär det. Delegationen får dock förlänga denna tid med högst ett år, om den anmälningsskyldige vägrar att lämna nödvändiga uppgifter eller på annat sätt uppenbarligen undandrar sig att medverka i samrådet. Den anmälningsskyldige kan inte erhålla byggnadslov för byggnadsåtgärden utan att

förete samrådsbevis (56 § 3 mom, byggnadsstadgan, 1959:612).

Antalet slutbehandlade samrådsärenden under perioden 1 april 1971 till 30 juni 1972 var 278 medan fem ärenden hade bordlagts. Frånräknas de ärenden, där samrådsbevis utfärdades på grund av att medgivande hade lämnats företagen i fråga att ta i anspråk investeringsfondsmedel för utbyggnaden, samt de fall där samrådsskyldighet konstaterades inte föreligga eller undantag från sådan skyldighet medgavs, återstår 210 ärenden. Endast i tre av dessa ärenden ledde samrådet till att företaget beslöt lokalisera verksamheten utanför samrådsregionerna. Samma resultat uppnåddes efter diskussioner med ytterligare två företag, vilka inte hade gett in formell anmälan om samråd. Bland de 207 ärenden, avseende företag som efter samråd planerade att genomföra byggnation i storstadsregionerna var 33 sådana där byggherren byggde för annans räkning. I dessa fall saknades tillförlitliga uppgifter om vilket slag av verksamhet som skulle komma att bedrivas i de nya lokalerna och om vilken personalstyrka som skulle arbeta där. Följande sammanställning visar hur återstående 174 ärenden fördelar sig.

Region	Industriell verksamhet			Övrig verksamhet			Totalt		
	antal företag	antal anställda		antal företag	antal anställda		antal företag	antal anställda	
		f. n.	ber. ökn.		f. n	ber. ökn.		f. n.	ber. ökn.
Stockholm	42	8 246	586	35	6 273	654	77	14 519	1 240
Göteborg	24	10 260	278	28	2 136	102	52	12 396	380
Malmö	27	13 318	411	18	1 169	93	45	14 487	504
Summa	93	31 824	1 275	81	9 578	849	174	41 402	2 124

Till de angivna siffrorna kan fogas anmärkningen att ett betydande antal företag räknade med oförändrat personalantal och att några få beräknade att minska antalet anställda. Osäkerheten i lämnade uppgifter angående personalökning torde vara stor. Den direkta, påvisbara effekten av samrådet har alltså hittills varit begränsad.

Med utgångspunkt i strävandena att skapa bättre balans i den regionala näringslivs- och befolkningsutvecklingen mellan landets sydligare och nordligare delar och dämpa tillväxten i storstadsområdena har i augusti 1972 sakkunniga tillkallats för utredning rörande användning av starkare styrmedel i regionalpolitiskt syfte m. m. Utredningsarbetet skall bedrivas med utgångspunkt i de allmänna mål för regionalpolitiken som statsmakterna fastställde år 1970 samt i de konkretiseringar härav som redovisas i det nu framlagda förslaget till regionalpolitiskt handlingsprogram m. m.

De sakkunniga skall enligt direktiven söka klarlägga de direkta och indirekta effekterna av tillämpningen av styrmedel som syftar till att begränsa expansionen i vissa regioner och ta ställning till frågan om sådana medel bör införas. Olika alternativ i fråga om nya styrmedel bör övervägas. I direktiven anges som exempel tillståndstvång, dvs. någon form av etableringskontroll, investerings- och sysselsättningsavgifter.

5.2.6 Jord- och skogsbrukspolitiska insatser

Jordbruk

De riktlinjer som nu gäller för jordbrukspolitiken fastställdes av 1967 års riksdag (prop. 1967:95, JoU 1967:25, rskr 1967:280). Enligt de mål för jordbrukspolitiken som uppställdes skall jordbruket åstadkomma en produktion av önskad storlek till lägsta möjliga samhällsekonomiska kostnad samtidigt som det skall vara möjligt för dem som är sysselsatta inom jordbruket att få del av den allmänna standardstegringen. Från konsumentsynpunkt innebär riktlinjerna att kostnaderna för den jordbruksproduktion, som främst av hänsyn till försörjningsberedskapen måste upprätthållas inom landet, blir så låga som möjligt och att goda valmöjligheter finns mellan livsmedel av olika slag. Under de två senaste decennierna har gällt överproduktion av flera viktiga jordbruksprodukter. I 1967 års proposition bedömdes det angeläget att produktionen i snabb takt anpassades så att kostsam överproduktion undveks. Jordbrukets rationalisering angavs vara en väsentlig del av jordbrukspolitiken. Enligt 1967 års riksdagsbeslut skall en fortsatt snabb rationalisering främjas. Det betonades att rationaliseringen är till gagn för jordbrukarna själva genom att den leder till ökad lönsamhet och därigenom till högre inkomster. Samtidigt ansågs en fortsatt rationalisering ur konsumentsynpunkt vara den bästa garantin för att priserna på jordbrukets produkter blir så låga som möjligt. Även från samhällsekonomisk synpunkt är rationaliseringen av stor vikt.

I 1967 års riksdagsbeslut pekades på betydelsen av att en geografiskt väl differentierad jordbruksproduktion upprätthölls. I detta sammanhang framhölls att en betydande jordbruksproduktion även i fortsättningen bör upprätthållas i de norra delarna av landet. Sedan många år utgår särskilt prisstöd till mjölkproduktion i norra Sverige. Vidare stöds rationaliseringen i denna del av landet inom ramen för den särskilda rationaliseringsverksamheten. 1971 års riksdag (prop. 1971:74, JoU 1971:33, rskr 1971:149) beslutade om ett väsentligt ökat och utbyggt prisstöd till jordbruket i norra Sverige. Samtidigt infördes rationaliseringsstöd till vissa jordbruk med begränsade utvecklingsmöjligheter. Efter beslut av årets riksdag (prop. 1972:79, JoU 1972:34, rskr 1972:219) kan investeringsstöd utgå till mjölkproduktion vid vissa begränsat utvecklingsbara jordbruk även i övriga delar av landet.

Stöd som utgår likformigt i hela landet

Prisnivån på jordbruksprodukter fastställs av riksdagen. Den svenska prisnivån är högre än prisnivån på världsmarknaden, som till stor del är en marknad, där länderna säljer sina överskott av jordbruksprodukter utan hänsyn till produktionskostnaderna. Mot dessa överskott skyddar Sverige på samma sätt som de flesta länder sin jordbruksproduktion med ett gränsskydd i form av importavgifter. Många länder skyddar sig dessutom med kvantitativa importrestriktioner eller direkta importförbud. Till

Sverige får jordbruksprodukter i huvudsak införas fritt. Importörerna måste därvid betala importavgifter, som medför att de utländska produkterna här i landet kommer att kosta ungefär lika mycket som de svenska produkterna.

Statligt ekonomiskt stöd lämnas till rationaliseringsåtgärder som bedöms höja jordbruksföretagets effektivitet samt i vissa fall för att underlätta förvärv och drift av effektiva företag. När det gäller inre rationaliseringsåtgärd avseende t. ex. ekonomibyggnader, dikning eller jordbruksvägar, kan bidrag utgå med högst 25 % av kostnaden. Det mest omfattande stödet lämnas som lånegaranti, medan bidrag i princip utgår endast till åtgärder som är av väsentlig betydelse för strukturrationaliseringen. Riksdagen fastställer årligen den totala ramen, medan lantbruksstyrelsen beslutar om fördelningen mellan olika län. Beviljade lånegarantier och bidrag under senare år framgår av tabell 5:10.

Tabell 5:10 Beviljade lånegarantier och bidrag, budgetåren 1965/66–1970/71, tusental kr.

Län	Summa lånegarantier[1] 1965/66–1970/71		Summa bidrag[2] 1965/66–1970/71	
		% fördeln.		% fördeln.
Stockholms	21 670	2,3	1 033	1,1
Uppsala	27 876	2,9	2 798	2,9
Södermanlands	46 711	4,9	1 391	1,5
Östergötlands	62 387	6,5	2 171	2,3
Jönköpings	18 563	1,9	1 471	1,6
Kronobergs	20 329	2,1	1 429	1,5
Kalmar	38 113	4,0	1 878	2,0
Gotlands	39 137	4,1	3 419	3,6
Blekinge	13 471	1,4	592	0,6
Kristianstads	81 365	8,5	2 771	2,9
Malmöhus	107 555	11,3	3 116	3,3
Hallands	53 079	5,5	2 243	2,4
Göteborgs och Bohus	18 072	1,9	3 165	3,3
Älvsborgs	38 049	4,0	7 215	7,6
Skaraborgs	86 111	9,1	6 220	6,6
Värmlands	43 174	4,5	6 461	6,8
Örebro	24 143	2,5	5 993	6,3
Västmanlands	31 897	3,3	1 678	1,8
Kopparbergs	27 003	2,8	8 484	9,0
Gävleborgs	26 322	2,7	4 633	4,9
Västernorrlands	28 330	3,0	6 518	6,9
Jämtlands	22 464	2,3	4 092	4,3
Västerbottens	29 328	3,1	6 666	7,0
Norrbottens	52 067	5,4	9 298	9,8
Riket	957 216	100	94 735	100

[1] Yttre rationalisering, inre rationalisering, jordförvärvslån, driftslån, maskinlån och lagerhus.

[2] Yttre och inre rationalisering samt för budgetåren 1965/66 och 1966/67 beviljade utfästelser om bidrag vid återbetalning av maskinlån.

Särskilt stöd till jordbrukare i norra Sverige

Prisstöd. I syfte att förbättra inkomsterna för jordbrukare i Norrland och delar av mellersta Sverige utgår regionalt jordbruksstöd i form av pristillägg på mjölk samt kött av nötkreatur, får och svin. Mjölkpristillägg utgår f. n. med mellan 16 öre och 3 öre per kg mjölk. Tillägg för kött utgår med mellan 1 kr. och 15 öre per kg. Stödet minskar stegvis från norr till söder. Det totala mjölkpristillägget uppgick under budgetåret 1970/71 till ca 34,5 milj. kr. Under perioden 1966/67–1970/71 utbetalades ca 185 milj. kr. i mjölkpristillägg.

Kostnaden för prisstödet till norra Sverige beräknas för budgetåret 1971/72 uppgå till ca 63,5 milj. kr., vilket innebär en ökning med ca 29 milj. kr. från föregående budgetår.

Sedan år 1960 utgår särskilt rationaliseringsstöd till jordbrukets rationalisering i norra Sverige. Detta särskilda stöd avsåg till en början endast Norrbottens, Västerbottens, Jämtlands och Västernorrlands län. Genom beslut av 1965 års riksdag (prop. 1965:1, bil. 11, s. 37 JoU 1965:1, rskr 1965:9) utvidgades det till att omfatta även Gävleborgs, Kopparbergs och Värmlands län samt landskapet Dalsland.

Syftet med den särskilda rationaliseringsverksamheten (SR) är att inom vissa områden stödja en snabb och helst fullständig uppbyggnad av bärkraftiga brukningsenheter. Det ekonomiska stödet ges i första hand som kreditgaranti och bidrag enligt samma grunder som gäller vid den vanliga jordbruksrationaliseringen. Vid SR utgår dock högre bidragsbelopp för inre rationaliseringsåtgärd. Vid sådan åtgärd kan bidrag sålunda utgå med ända upp till 40 % av kostnaden. För driftsrationaliseringsåtgärd kan dessutom utgå särskilt bidrag.

Riksdagen fastställer årligen den totala ramen för statsbidrag till särskild rationalisering. Lantbruksstyrelsen fastställer efter samråd med lantmäteristyrelsen och skogsstyrelsen de områden inom resp. län där SR-verksamhet får bedrivas. Inom tilldelad ram lämnar sedan lantbruksnämnderna bidrag till SR-företagare. Intill den 1 juli 1971 har 171 områden godkänts för särskilda rationaliseringsåtgärder. Inom dessa har verksamheten påbörjats vid sammanlagt 462 brukningsenheter. Mer än en tredjedel av enheterna eller 174 ligger i Norrbottens län.

Sedan den 1 juli 1971 kan bidrag och lånegarantier utgå även till jordbruk med begränsade utvecklingsmöjligheter. Detta stöd utgår enligt särskilda bestämmelser.

Beviljade SR-bidrag framgår av tabell 5:11.

Tabell 5:11 Beviljade bidrag till SR-verksamheten budgetåren 1965/66–1970/71, tusental kr.

Län	Summa bidrag 1965/66–1970/71	% fördelning
Älvsborgs	175	0,5
Värmlands	796	2,0
Kopparbergs	2 486	6,3
Gävleborgs	1 827	4,6
Västernorrlands	6 854	17,4
Jämtlands	6 510	16,5
Västerbottens	6 669	16,9
Norrbottens	14 100	35,8
Riket	39 417	100

Skogsbruk

Statens stöd till skogsbruket har inte lika stor omfattning som stödet till jordbruket. Stödet till skogsbruket avser i regel hela landet. Grundprincipen är att stöd skall lämnas endast till sådana områden där förbättrade ekonomiska förutsättningar är nödvändiga för att tillgängliga resurser skall kunna utnyttjas på effektivast möjliga sätt. Förutom indirekt stöd via skogsvårdsstyrelserna ger staten bidrag för att täcka kostnader i samband med skogsförbättringar och vägbyggnader på skogar i enskild ägo. Vidare finns ett särskilt anslag för åtgärder för ökad skogsproduktion i Norrland. Skogsbruket tillförs också statliga medel via arbetsmarknadspolitiken. Genom kreditgivning underlättas finansieringen av vägbyggnadsprojekt på enskilda skogar och den yttre rationaliseringen av skogsbruket.

Hela skogspolitiken och statens framtida stöd till skogsbruket övervägs f. n. av skogspolitiska utredningen. Utredningen behandlar frågor om ändringar av principerna för de statliga stödformerna, i vilket sammanhang norrlandsfrågorna särskilt uppmärksammas.

Bidrag till skogsförbättringar

Enligt kungörelsen (1948:239) om bidrag och lån till vissa skogsförbättrande åtgärder m. m. lämnas statligt stöd för att främja skogsproduktionen på mark som lyder under skogsvårdslagen. Huvuddelen av anslaget Bidrag till skogsförbättringar utnyttjas för bidrag till skogsplantering på sämre jordbruksmark. I övrigt lämnas stöd till iståndsättning av skogar med otillfredsställande skogstillstånd, bl. a. vissa restskogar, till skogsdikning, till åtgärder mot skadegörelse av skogsinsekter m. m.

Av de anvisade rambeloppen under de sex budgetåren 1965/66–1970/71 har ca 30 % tagits i anspråk av de sju nordligaste länen. De största beloppen har använts för skogsodling på sämre jordbruksmark i södra Sverige och för skogsodling på icke jordbruksmark i norra Sverige. Under perioden har ca 65 000 ha sämre åkermark planterats med hjälp av bidrag från detta anslag.

Beviljade statsbidrag till skogsförbättringar framgår av tabell 5:12.

Tabell 5:12 Statsbidrag till skogsförbättringar 1965/66–1970/71 tusental kr.

Län	Av skogsstyrelsen anvisade rambelopp 1965/66–1970/71			
	Skogsodling på sämre jordbruksmark		Övrigt[1]	
	Absolut	%	Absolut	%
Stockholms	984	3,1	122	1,0
Uppsala	1 471	4,7	83	0,6
Södermanlands	1 581	5,1	56	0,4
Östergötlands	2 445	7,8	22	0,2
Jönköpings	1 898	6,0	238	1,9
Kronobergs	2 113	6,7	340	2,7
Kalmar	2 312	7,4	342	2,7
Gotlands	47	0,1	425	3,3
Blekinge	1 323	4,2	259	2,0
Kristianstads	3 081	9,8	798	6,3
Malmöhus	847	2,7	338	2,6
Hallands	921	2,9	480	3,8
Göteborgs och Bohus	598	1,9	82	0,6
Älvsborgs	1 963	6,3	1 022	8,0
Skaraborgs	2 199	7,0	767	6,0
Värmlands	2 264	7,2	257	2,0
Örebro	1 234	3,9	134	1,1
Västmanlands	570	1,8	132	1,0
Kopparbergs	867	2,8	281	2,2
Gävleborgs	1 872	6,0	520	4,1
Västernorrlands	272	0,9	67	0,5
Jämtlands	124	0,4	929	7,3
Västerbottens	270	0,9	1 160	9,1
Norrbottens	138	0,4	3 907	30,6
Summa[2]	31 394	100,0	12 761	100,0
Utbetalat[3]	29 172		10 358	

[1] Skogsodling på icke jordbruksmark och skogsdikning.
[2] Exkl. bidrag till skogshögskolan
[3] Exkl. bidrag för bekämpning av skogsinsekter

Bidrag till åtgärder för ökad skogsproduktion i Norrland

Statsbidrag till åtgärder för ökad skogsproduktion utgår till enskilda markägare i de fyra nordligaste länen enligt kungörelsen (1940:599) om villkor för statsbidrag från anslag till åtgärder för ökad skogsproduktion i Norrland m. m. Huvuddelan av anslaget för ändamålet utnyttjas för bidragsgivning inom s. k. samverkansområden, medan en mindre del utgår för att fullgöra tidigare planerade åtgärder inom s. k. skogsvårdsområden i lappmarken. För samverkansområdena gäller att investeringar med stöd av bidrag bör ingå som led i större samlade aktioner för upprustning av den skogliga delen av näringslivet i övre Norrland. Markägarna i ett samverkansområde förbinder sig att samverka vid utförande av bidragskvalificerade åtgärder. Från verksamhetens början år 1960 t. o. m. budgetåret 1970/71 har samverkansområden med en anslutningsareal av 1 800 000

ha fastställts. Detta utgör 55 % av den privatskogsmark som har bedömts lämplig för områdesbildning. Med bidrag ur anslaget har sedan år 1941 sammanlagt 650 km skogsbilsvägar anlagts.

Tabell 5:13 Statsbidrag till åtgärder för ökad skogsproduktion i Norrland m. m. budgetåren 1965/66–1970/71, tusental kr.

Län	Av skogsstyrelsen anvisade rambelopp 1965/66–1970/71			
	Samverkansområden		Skogsvårdsområden	
	Absolut	%	Absolut	%
Västernorrlands	8 606	17,7	–	–
Jämtlands	7 758	16,0	293	4,2
Västerbottens	13 705	28,2	3 361	48,1
Norrbottens	18 484	38,1	3 328	47,7
Summa[1]	48 553	100,0	6 982	100,0
Utbetalat	27 784		8 692	

[1] Inklusive planläggning, uppföljning, fritt skogsodlingsmaterial och förvaltning.

Bidrag till vägbyggnader på skogar i enskild ägo

För att främja skogsbruket på mark som lyder under skogsvårdslagen kan bidrag lämnas till byggande av skogsbilvägar enligt kungörelsen (1943: 530) om statsbidrag till vissa väg- och flottledsbyggnader m. m. Endast vägföretag som kan passas in i skogsvårdsstyrelsens vägplaner kan komma i fråga för bidrag. Av anvisade rambelopp för de sex budgetåren 1965/66–1970/71 har ca 70 % tagits i anspråk av de sju nordligaste länen (tabell 5:14). Störst har satsningen varit i Jämtlands, Kopparbergs och Värmlands län. Totalt har sedan budgetåret 1933/34 anlagts ca 20 000 km skogsbilvägar med bidrag från anslaget Vägbyggnader på skogar i enskild ägo. Sammanlagt har ca 185 milj. kr. utgått i bidrag. Vägbyggnadsverksamheten med stöd av anslaget har ökat under de senaste åren.

Tabell 5:15 Statsbidrag till vägbyggnader på skogar i enskild ägo budgetåren 1965/66–1970/71, tusental kr.

Län	Av skogsstyrelsen anvisade rambelopp					
	1965/66	1966/67	1967/68	1968/69	1969/70	1970/71
Stockholms	112	86	181	50	350	118
Uppsala	75	166	370	285	350	324
Södermanlands	106	108	350	257	250	208
Östergötlands	117	191	150	279	225	245
Jönköpings	359	570	580	700	800	1033
Kronobergs	148	150	225	148	145	209
Kalmar	106	200	229	140	230	254
Gotlands	–	3	24	7	35	–
Blekinge	27	180	39	46	95	95
Kristianstads	50	30	17	46	110	48

Tabell 5:14 Fortsättning.

Län	Av skogsstyrelsen anvisade rambelopp					
	1965/66	1966/67	1967/68	1968/69	1969/70	1970/71
Malmöhus	–	–	–	–	–	–
Hallands	191	180	70	220	275	157
Göteborgs och Bohus	120	150	100	60	205	94
Älvsborgs	524	800	550	500	990	342
Skaraborgs	51	200	153	200	115	52
Värmlands	2 100	1 500	793	650	1 500	1 218
Örebro	200	180	450	325	380	230
Västmanlands	260	231	167	400	200	68
Kopparbergs	1 912	1 900	2 200	2 650	2 740	3 789
Gävleborgs	1 050	817	1 215	1 250	1 150	1 427
Västernorrlands	587	400	324	300	150	90
Jämtlands	1 042	2 960	3 050	3 327	2 350	2 303
Västerbottens	1 490	1 400	962	650	1 200	495
Norrbottens	1 373	600	800	510	500	831
Summa[1]	12 000	13 002	12 999	13 000	14 345	13 630
Av riksd.anv.	12 500	13 500	13 500	13 500	15 000	15 000
Utbetalat	9 897	14 302	12 487	14 814	13 114	17 000

[1] Exklusive ökade bidrag till fritidsvägar, ca 300 000 kr. per år.

Skogliga beredskapsarbeten

Under vissa förutsättningar utgår bidrag av arbetsmarknadsmedel till skogliga arbeten som utförs som beredskapsarbete. De skogliga beredskapsarbetena utförs i huvudsak i skogsvårdsstyrelsernas och domänverkets regi. Arbetena består främst av skogsvägbyggnad och röjning. I mindre omfattning har avverkningar och hyggesrensning bedrivits som beredskapsarbeten. Sedan budgetåret 1966/67 har totalt utbetalats över 170 milj. kr. i bidrag till skogliga beredskapsarbeten.

Skogsvårdsarbeten. I tabell 5:15 och 16 redovisas de statsbidrag som har betalats ut till privata skogsägare för röjning och till domänverket för skogsvårdsarbeten. En uppskattning av merkostnader på grund av att arbetena har utförts som beredskapsarbeten har gjorts för domänverkets del. Sådana merkostnader ingår inte i de värden som har redovisats för skogsvårdsstyrelserna.

Totalt har under budgetåren 1966/67–1970/71 220 000 ha skogsmark röjts i skogsvårdsstyrelsernas regi. Vidare har framför allt hyggesrensningar utförts i Norrbottens och Västerbottens län. I bidrag har varje år 600 000–750 000 kr. utbetalats för dessa åtgärder.

I domänverkets regi har under budgetåren 1967/68–1970/71 53 000 ha röjts, 8 000 ha hyggesrensats och 7 100 ha stamkvistats.

Skogsvägbyggnad. För skogsvägbyggnader på skogar där skogsvårdslagen är tillämplig (främst enskilda skogar) utgår statsbidrag enligt nyss nämnda kungörelse med mellan 40 % och 85 % av den godkända kostnaden. Sedan budgetåret 1971/72 utgår generellt enligt ämbetsskrivelse den 16 juni 1972 förhöjt bidrag med 75 % för skogsvägbyggnader i Norrlands inland och vissa delar av Kopparbergs län.

Tabell 5:15 Statsbidrag till skogsvårdsarbeten i domänverkets regi budgetåren 1967/68–1970/71, tusental kr.

Län	Totalt bidrag 1967/68–1970/71	Fördelning %
Stockholms	134	0,5
Södermanlands	219	0,8
Östergötlands	209	0,7
Kalmar	73	0,3
Älvsborgs	85	0,3
Skaraborgs	64	0,2
Värmlands	41	0,1
Örebro	224	0,8
Västmanlands	307	1,1
Kopparbergs	400	1,4
Gävleborgs	799	2,8
Västernorrlands	2 012	7,0
Jämtlands	3 493	12,2
Västerbottens	8 312	29,1
Norrbottens	12 178	42,7
Summa	28 550	100,0
Därav merkostnader	9 500	

Tabell 5:16 Statsbidrag till röjning i skogsvårdsstyrelsernas regi budgetåren 1966/67–1970/71, tusental kr.

		Bidrag till markägare			
Län	1966/67	1967/68	1968/69	1969/70	1970/71
Stockholms	6	14	39	4	5
Uppsala	36	41	64	3	20
Södermanlands	–	–	31	2	3
Östergötlands	16	54	63	10	16
Jönköpings	29	42	34	1	23
Kronobergs	18	9	22	3	11
Kalmar	61	90	67	6	35
Gotlands	3	7	5	7	6
Blekinge	52	36	67	6	19
Kristianstads	53	85	70	12	44
Malmöhus	3	2	67	28	31
Hallands	3	4	15	–	–
Göteborgs och Bohus	27	33	61	19	67
Älvsborgs	53	70	174	23	46
Skaraborgs	–	31	62	12	28
Värmlands	59	84	208	62	70
Örebro	14	33	91	19	11
Västmanlands	33	61	93	22	39
Kopparbergs	64	156	219	86	53
Gävleborgs	63	184	188	129	129
Västernorrlands	44	–	142	144	116
Jämtlands	13	80	286	131	74
Västerbottens	325	533	641	439	249
Norrbottens	110	337	343	296	348
Summa[1]	998	1 893	2 940	1 460	1 443

[1] Exkl. merkostnad.

Till skogsvägbyggnader på domänverkets skogar utgår statsbidrag med varierande procentsats beroende på årstid och vägens allmänna nytta. I bidragen ingår merkostnad på grund av att arbetet utförs som beredskapsarbete.

Sammanlagt har i skogsvårdsstyrelsernas regi byggts 1 060 km skogsbilvägar och i domänverkets regi ca 2 900 km under de sex budgetåren 1965/66-1970/71.

Av tabell 5:17 framgår den regionala fördelningen av bidragen.

Tabell 5:17 Statsbidrag till skogsvägbyggnader budgetåren 1965/66–1970/71, tusental kr.

Län	Skogsvårdsstyrelsernas regi	Domänverkets regi	Totalt	
			Absolut	%
Stockholms	--	937	937	0,7
Uppsala	118	70	188	0,1
Södermanlands	8	752	760	0,6
Östergötlands	18	576	594	0,5
Jönköpings	–	13	13	0
Kronobergs	–	336	336	0,3
Kalmar	77	1 309	1 386	1,1
Gotlands	–	–	–	–
Blekinge	49	–	49	0
Kristianstads	–	328	328	0,3
Malmöhus	–	202	202	0,2
Hallands	16	491	507	0,4
Göteborgs och Bohus	–	–	–	–
Älvsborgs	–	634	634	0,5
Skaraborgs	53	25	78	0,1
Värmlands	884	90	974	0,7
Örebro	258	3 403	3 661	2,8
Västmanlands	77	2 179	2 256	1,7
Kopparbergs	709	4 418	5 127	3,9
Gävleborgs	220	5 216	5 436	4,1
Västernorrlands	244	6 236	6 480	4,9
Jämtlands	–	13 161	13 161	10,0
Västerbottens	9 144	22 524	31 668	24,2
Norrbottens	11 189	45 061	56 250	42,9
Riket	23 064	108 051[1]	131 025	100,0

[1] Av totalsumman 108 051 000 kr utgör mellan 20 milj. kr. och 30 milj. kr. ersättning för merkostnad på grund av att arbetena utförts som beredskapsarbeten.

Skogligt inlandsstöd. För att tillskapa fler arbetstillfällen åt äldre, lokalt bundna skogsarbetare och för att stimulera till ökade virkesuttag i Norrlands inland och i vissa delar av Kopparbergs län utgår statsbidrag sedan år 1969 till fullständiga återväxtåtgärder efter avverkning som utförs på viss svårföryngrad mark. Såväl avverkningen som de efterföljande skogsvårdsåtgärderna skall utföras som beredskapsarbete. Domänverket avverkade under budgetåren 1969/70–1970/71 ca 115 000 m^3 skog med anlitande av detta stöd, varav hälften i Norrbottens län, och utförde återväxtåtgärder till en total kostnad av ca 740 000 kr. Under budgetåret 1970/71 avverkades i skogsvårdsstyrelsernas regi 108 000 m^3 skog.

Fiske

Statens stöd till fisket lämnas framför allt genom prisreglerande åtgärder. Dessutom utgår lån ur fiskerilånefonden, huvudsakligen till västkustfisket. Statlig kreditgaranti lämnas vidare för lån till investeringar i fiskets berednings- och konservindustri. Också för fiskare som råkat ut för ekonomiska svårigheter kan statlig kreditgaranti ställas. Särskilda bidrag och lån utgår som stöd till fiskare som drabbas av visst förbud mot sillfiske i Nordsjön och Skagerack. Härjämte kan omställningsstöd utgå till fiskare som har behov av särskilt stöd vid övergång till annan yrkesverksamhet. Detta stöd utgår som engångsbidrag med högst 12 000 kr. En viss del av skatten på bensin som förbrukas i yrkesmässigt fiske restitueras årligen till fiskerinäringen.

Av tabell 5:18 framgår den regionala fördelningen av tillgängliga medel under budgetåren 1968/69–1970/71.

Tabell 5:18 Regional fördelning av statens stöd till fisket budgetåren 1968/69–1970/71

Län	Bensinskattemedel		Fiskerilån, Rationaliserings-lån, Konsolideringslån		Omställnings-stöd	
	Absolut	%	Absolut	%	Absolut	%
Stockholms	191	8,3	234	0,8	–	–
Uppsala	100	4,3	440	1,5	–	–
Södermanlands	48	2,1	440	1,5	–	–
Östergötlands	108	4,7	1 137	3,8	–	–
Jönköpings	53	2,3	41	0,1	–	–
Kronobergs	10	0,4	–	–	–	–
Kalmar	184	8,0	739	2,4	–	–
Gotlands	66	2,9	698	2,3	6	0,6
Blekinge	87	3,8	2 778	9,2	42	3,9
Kristianstads	48	2,1	2 529	8,4	36	3,3
Malmöhus	94	4,1	193	0,6	25	2,3
Hallands	23	1,0	1 110	3,7	–	–
Göteborgs och Bohus	438	19,0	18 083	60,0	952	88,1
Älvsborgs	7	0,3	–	–	–	–
Skaraborgs	12	0,5	–	–	–	–
Värmlands	42	1,8	52	0,2	–	–
Örebro	16	0,7	–	–	–	–
Västmanlands	17	0,7	–	–	–	–
Kopparbergs	43	1,9	–	–	–	–
Gävleborgs	144	6,2	759	2,5	–	–
Västernorrlands	151	6,5	386	1,3	20	1,8
Jämtlands	45	1,9	–	–	–	–
Västerbottens	142	6,2	4	0,0	–	–
Norrbottens	237	10,3	533	1,7	–	–
Summa	2 306	100,0	30 156	100,0	1 081	100,0

6 Utbyggnad av samhällsfunktionerna

6.1 Samhällsfunktionernas utbyggnad som medel i den regionala politiken

Som framgår av avsnitt 3 finns regionala skillnader på samhällsbyggandets område i fråga om tillgången på bostäder, kommunikationer, undervisning etc. Med samhällsbyggandet avses här hela registret av samhälleliga investeringar och verksamheter, vilka tillsammans i hög grad präglar människornas levnadsmiljö och skapar förutsättningar för näringslivets produktion. I den fortsatta framställningen kommer begreppet infrastruktur att användas i samma bemärkelse.

I samband med 1964 års beslut om den aktiva lokaliseringspolitiken (prop. 1964:185, BaU 1964:48, rskr 1964:408) betonades samhällsfunktionernas betydelse för den regionala utvecklingen. Därvid pekades på det ömsesidiga beroendeförhållande som råder mellan å ena sidan ställningstaganden rörande näringslivets lokalisering och å andra sidan åtgärder med lokaliserande effekt i fråga om bebyggelse, kommunikationer, utbildning, sjukvård och annan serviceverksamhet. Genom fördelningen av samhällsfunktionernas utbyggnad i form av bl. a. bostäder, skolor, gator och vägar samt samhällsservice i vid bemärkelse påverkas enligt vad som uttalades förutsättningarna för näringslivets lokaliseringar. Utbyggnaden av samhällsfunktionerna kunde härigenom bli ett viktigt medel i regionalpolitiken.

Lokaliseringen av samhällsfunktionerna påverkar inte bara en orts eller regions allmänna lokaliseringsförutsättningar. Den medför i och för sig också en inte obetydlig sysselsättningseffekt. Exempel på samhälleliga verksamheter som sålunda har både en infrastrukturell och en sysselsättningsskapande effekt är de flesta administrativa organ, såsom länsstyrelser, arbetsförmedlingar, domstolar och högre utbildningsanstalter av olika slag. För fullgörandet av skilda samhällsfunktioner är landet administrativt indelat i olika regioner såsom län, polisdistrikt, domkretsar, gymnasieregioner m. m.

På grund av skillnader i bl. a. den regionala bebyggelsestrukturen får befolkning och företag i skilda regioner varierande avstånd till olika samhällsfunktioner. Dessa visar också olika lokaliseringsmönster på grund av bl. a. skiftande efterfråge- och kostnadsförhållanden. Funktioner med låg utnyttjandegrad är vanligtvis lokaliserade till ett begränsat antal platser i landet. Detsamma gäller anläggningar och verksamheter vilkas tjänster är förenade med höga produktionskostnader. Funktioner som har stor efterfrågan uppvisar, särskilt om de också är förenade med låga produktionskostnader, i allmänhet en mer spridd lokalisering.

Förändringar i de samhälleliga ambitionerna har medfört ändrade efterfrågeförhållanden inom olika samhällssektorer. I vissa fall har ökad efterfrågan lett till en utbyggnad, som har fått en ökad regional spridning av samhällsfunktionerna till följd. Detta har varit fallet på utbildningens

område. På andra områden har förändringar i de yttre förutsättningarna, bl. a. rationaliseringssträvanden, medfört en utveckling i motsatt riktning. Polis, domstolar och arbetsförmedlingsverksamheter är exempel på samhällsorgan som har fått en mer koncentrerad lokalisering. Samtidigt med dessa omläggningar har arbetsuppgifter ofta delegerats från riks- till regionalnivå.

I fråga om en rad samhällsinvesteringar, såsom bostäder, skolor, gator och vägar, fastställs utbyggnadstakten av statsmakterna. För en del sektorer sker det i form av investeringsramar och byggnadskvoter, för andra genom statsbidragsramar eller andra ekonomiska medel. Vissa investeringar är föremål för tillståndsprövning enligt lagen (1971:1204) om byggnadstillstånd m. m.

F. n. är bara ett fåtal investeringssektorer undantagna från någon form av statliga fördelningsbeslut. Bland dessa märks vägar som behövs för visst bostadsbyggande och investeringar i vatten och avlopp. Omfattningen av dessa investeringar påverkas indirekt genom fördelningen av bostadsbyggnadskvoterna.

På olika sätt fördelas de sektoriella utbyggnadsresurserna från central nivå via länsplanet till kommunerna. Länsstyrelsen har ansvar för att fördelningen inom länen sker i överensstämmelse med de regionalpolitiska målen. I vissa fall, såsom i fråga om bostadsbyggandet, fattar länsstyrelsen själv beslut i viss omfattning. I andra fall kan länsstyrelsens uppgift bestå i att göra regionalpolitiska prioriteringar mellan kommunerna eller lämna synpunkter till vägledning för andra myndigheters beslut.

Till grund för fördelningsbesluten inhämtas uppgifter från kommunerna om bostadsbyggnadsbehov och föreliggande investeringsplaner. Det sker bl. a. genom de kommunala bostadsbyggnadsprogrammen (KBP) och insamling av uppgifter om kommunalekonomisk långtidsplanering (KELP).

För att utbyggnaden av samhällsfunktionerna skall kunna ske enligt målen för regionalpolitiken krävs att de olika resursfördelande sektorsorganen till grund för sina beslut har en enhetlig syn på den regionala utvecklingen. I samband med både 1964 års beslut om den aktiva lokaliseringspolitiken (prop. 1964:185) och 1970 års beslut om den fortsatta regionalpolitiska stödverksamheten (prop. 1970:75) underströk departementschefen behovet av att en sådan grundsyn utvecklas till vägledning för de olika samhällssektorernas fördelningsbeslut i syfte att få till stånd en samordning av de olika samhällsinvesteringarna och därmed åstadkomma samlade insatser på lämpliga orter. I detta sammanhang spelar enligt vad departementschefen framhöll den regionala utvecklingsplaneringen en betydelsefull roll. En närmare redogörelse för denna verksamhet har lämnats i avsnitt 4.

Tyngdpunkten i den regionala utvecklingsplaneringen har förlagts till länen. Riksdagens beslut år 1970 om riktlinjer för en partiell omorganisation av den statliga länsförvaltningen innebar en förstärkning av länsstyrelserna för att åstadkomma en förbättrad samordning av den statliga planeringen i länen.

Vid riksdagsbehandlingen år 1970 av frågan om fortsatt regionalpolitiskt stöd erinrades om att resursavvägningen mellan kommunblocken är en statlig uppgift medan frågor som gäller lokalisering av olika anläggningar inom en kommun är en kommunal uppgift. Det framhölls att vissa avsteg från denna arbetsfördelning kan bli aktuell när det gäller planering av socialpolitiska åtgärder i till ytvidden stora och glest befolkade kommuner.

I båda de nyss nämnda besluten om regionalpolitiken betonas kommunernas centrala ställning i utbyggnaden av samhällsfunktionerna. En stor del av dessa uppgifter har ålagts kommunerna genom lagstiftning. Exempelvis skall kommunerna enligt 3 § lagen (1947:523) om kommunala åtgärder till bostadsförsörjningens främjande svara för att bostadsbyggandet förbereds och genomförs på ett ändamålsenligt sätt. Det innebär att kommunerna utgör både den första och sista länken i planerings- och byggnadsprocessen. Det åligger sålunda kommunerna att ta initiativ till investeringarna och att i olika former medverka i verkställigheten och driften av projekten. Genom att kommunerna har att svara för dessa uppgifter får den kommunala bebyggelseplaneringen återverkningar på de regionalpolitiska resursavvägningarna.

Kommunernas befogenheter och skyldigheter i samhällsutbyggnaden regleras genom kommunallagarna och en rad speciella lagar och författningar som gäller särskilda förvaltningsgrenar. Kommunalrättskommittén uppskattar i sitt betänkande (SOU 1971:84) Kommunal kompetens att ca 70 % av kommunernas utgifter är en följd av sådana författningsmässiga åligganden.

6.2 Statligt stöd till utbyggnad av samhällsfunktionerna

På en rad områden stöds kommunernas utbyggnad av samhällsfunktionerna och driften av dem med speciella statliga bidrag. Dessa redovisas sektorsvis i det följande. Därutöver utgör de kommunala skatteutjämningsbidragen enligt förordningen (1965:268) om skatteutjämningsbidrag ett viktigt stöd till kommunernas ekonomi. Skatteutjämningsbidraget syftar till att jämna ut de kostnadsvariationer som råder mellan olika delar av landet och därmed begränsa skillnaderna i den kommunala utdebiteringen. Enligt sammanställningar som har gjorts av skatteutjämningsrevisionen i betänkandet (SOU 1972:44) Reformerad skatteutjämning representerade de statliga bidragen år 1970 – såväl de speciella som de allmänna – 22 % av kommunernas inkomster. Huvuddelen av dessa eller drygt 85 % bestod av speciella bidrag.

Skatteutjämningsbidrag utgår till kommuner vid brist på skattekraft och hög utdebitering. Det kan också efter särskild prövning av Kungl. Maj:t utgå i form av ett extra skatteutjämningsbidrag. Den sistnämnda formen av bidrag utbetalas huvudsakligen till hårt skattebelastade kommuner med stark befolkningsminskning och med höga skolskjutskostnader. Utjämningsbidrag vid brist på skattekraft utgår till primärkommuner,

landsting och kyrkliga samhälligheter med beskattningsrätt. Denna del av bidraget syftar till att tillförsäkra kommunerna ett visst skatteunderlag i förhållande till medelskattekraften i riket. För detta ändamål är riket indelat i tre skattekraftsområden där det garanterade skatteunderlaget varierar mellan 90 % och 125 % av medelskattekraften i riket.

Till skattekraftsområde I, där kommunerna tillförsäkras ett skatteunderlag motsvarande 90 % av medelskattekraften i riket, hänförs hela riket med undantag av de fyra nordligaste länen samt vissa delar av Värmlands, Kopparbergs och Gävleborgs län, vilka tillhör skattekraftsområde II. I skattekraftsområde II, som därutöver omfattar Västernorrlands och Jämtlands län samt Västerbottens läns kustland, garanteras kommunerna ett skatteunderlag av 110 % av medelskattekraften i riket. I skattekraftsområde III med en garanterad skattekraft av 125 % av medelskattekraften i riket ingår Norrbottens län och lapplandsdelen av Västerbottens län.

Skatteutjämningsbidrag på grund av hög utdebitering utgår endast till primärkommuner.

År 1972 omfördelas via det kommunala skatteutjämningsbidraget drygt 1,9 miljarder kr. Av detta belopp tillfaller drygt 1,1 miljarder kr. eller 58 % primärkommunerna, 683 milj. kr. eller 35 % landstingen och ca 90 milj. kr. eller 7 % kyrkliga samfälligheter.

Den dominerande delen av det kommunala skatteutjämningsbidraget utgår på grund av brist på skattekraft. År 1972 utbetalas över den statliga budgeten drygt 1 670 milj. kr. eller 86 % av det totala skatteutjämningsbidraget av detta skäl. Som framgår av följande tabell är det kommunerna i skogslänen och Gotlands län som får de högsta bidragen. Av tabellen framgår också att bidrag vid hög utdebitering fördelar sig jämnare över landet.

Tabell 6:1 Skatteutjämningsbidrag år 1972 till kommunerna länsvis, kr. per invånare[1]

Län	Skatteutjämningsbidrag per invånare (kr.)			
	p. g. a. brist	hög utdeb.	extra bidrag	totalt
Stockholms	5	5	3	13
Uppsala	61	6	26	94
Södermanlands	14	18	56	88
Östergötlands	71	39	35	145
Jönköpings	75	17	40	131
Kronobergs	110	20	41	171
Kalmar	153	51	18	222
Gotlands	618	136	24	778
Blekinge	135	12	–	146
Kristianstads	75	0	15	90
Malmöhus	17	0	4	22
Hallands	93	11	–	105
Göteborgs och Bohus	37	4	10	51
Älvsborgs	85	6	8	99
Skaraborgs	95	2	35	132
Värmlands	140	19	46	205

Tabell 6:1 Fortsättning

Län	Skatteutjämningsbidrag per invånare (kr.)			
	p. g. a. brist	hög utdeb.	extra bidrag	totalt
Örebro	32	45	58	134
Västmanlands	31	7	34	72
Kopparbergs	114	14	32	160
Gävleborgs	255	3	28	286
Västernorrlands	368	14	11	394
Jämtlands	538	67	19	624
Västerbottens	467	15	14	496
Norrbottens	556	21	23	599
Hela riket	111	13	19	143

[1] Källa. Reformerad skatteutjämning (SOU 1972:44).

6.3 Utbyggnaden inom olika samhällssektorer

6.3.1 Rättsväsendet m. m.

Polisväsendet

Polisväsendet fick sin nuvarande organisation genom beslut vid 1962 och 1964 års riksdagar i samband med förstatligandet av bl. a. polis- och åklagarväsendet. Reformen, som genomfördes den 1 januari 1965, innebar bl. a. genomgripande ändring av distriktsindelningen. Antalet polisdistrikt minskades då från 554 till 119. Antalet orter där polispersonal är stationerad minskades samtidigt från omkring 980 till 520. Utgångspunkten för arbetet med distriktsindelningen var att varje polisdistrikt i princip skulle ha så stor befolkning och sådan struktur, att polisarbetet inom distriktet kunde bereda sysselsättning för en poliskår om minst 20 man och helst upp emot 50 man. Huvuddelen av personalen i ett distrikt skulle förläggas till en centralort. Förutom den i centralorten placerade huvudstyrkan skulle poliskåren bestå av arbetsgrupper av växlande antal och struktur. Centraliseringen skulle inte drivas längre än vad som betingades av kravet på ökad slagkraft hos polisorganisationen. Av de nya polisdistrikten fick 20 distrikt 10–25 polismän och 46 distrikt 26–50 polismän. Distriktsindelningen fastställdes av Kungl. Maj:t. Varje distrikt kom i princip att bestå av ett eller flera kommunblock. Distrikten indelades i vaktområden. I varje vaktområde stationerades minst en arbetsgrupp. Valet av centralort för distrikten skedde i direkt samband med distriktsindelningen med utgångspunkt i den av riksdagen fastlagda principen att distrikten skulle byggas upp kring en välbelägen huvudort. Nuvarande kansliorter i distrikten framgår av figur 6:1. Bedömningen av var arbetsgrupper inom ett distrikt lämpligen skulle vara stationerade skedde huvudsakligen utifrån en bedömning av behovet av polisiär bevakning och service på skilda orter och inom olika områden. I första hand togs hänsyn till befolkningens storlek. Förekomsten av industrier, nöjeslokaler, militära anläggningar och anstalter av olika slag var också faktorer som påverkade bedömningen, liksom avståndet till centralorten och andra stationeringsorter. Det framhölls att en ändamålsenlig fördel-

ning av distriktens personal var av grundläggande betydelse för effektiviteten i polisverksamheten och att det därför var angeläget att anpassa stationeringen till framtida förändringar. En översyn av den nya organisationen förutsattes ske sedan erfarenheter vunnits av dess ändamålsenlighet. Det ankommer enligt polisinstruktionen på rikspolisstyrelsen att besluta i fråga om distriktens indelning i vaktområden.

Polisdistriktsindelningen har inte ändrats efter år 1965 om man bortser från vissa smärre justeringar av distriktens omfattning. Antalet stationeringsorter för polispersonal har däremot minskat ytterligare och uppgick den 30 juni 1971 till 440. Det är i regel små och ur polisverksamhetssynpunkt orationella enheter som har dragits in. I praktiken har det främst inneburit att den polisiära övervakningen på orten sköts från annan närbelägen ort. I vissa fall hålls polisstationen öppen under vissa tider varje vecka för att kunna tillgodose allmänhetens behov av polisiär service, pass- och tillståndsärenden m. m.

Trots att antalet polisdistrikt minskade väsentligt när polisväsendet förstatligades uttalades redan då farhågor för att många polisdistrikt var alltför små och att arbetsorganisatoriska skäl troligen skulle tvinga fram en översyn av polisdistriktsindelningen ganska snart. Efter framställning av rikspolisstyrelsen i anslagsframställningen 1967 tillsattes en utredning, 1967 års polisutredning, med uppgift att se över indelningen i polis- och åklagardistrikt och den regionala polisorganisationen. I sitt betänkande (SOU 1970:32) Polisen i samhället föreslog utredningen bl. a. att antalet polisdistrikt skulle minskas från 119 till 90. Frågan har anmälts för riksdagen (prop. 1971:173, JuU 1972:1, rskr 1972:19). Riksdagens beslut innebär att Kungl. Maj:t har bemyndigats att genomföra en distriktsindelningsreform med utgångspunkt i de i propositionen och utskottsutlåtandet angivna riktlinjerna.

Åklagarväsendet

Även åklagarväsendet förstatligades den 1 januari 1965 och fick då en ny organisation. Antalet åklagardistrikt minskades väsentligt och kom att uppgå till 90. Varje åklagardistrikt utgjordes av ett eller flera polisdistrikt. Bestod åklagardistriktet av mer än ett polisdistrikt stationerades minst en åklagare i varje polisdistrikt.

Antalet åklagardistrikt är oförändrat sedan år 1965. Vissa smärre justeringar av distriktens omfattning har dock vidtagits. Vidare har i åklagardistrikt, som består av mer än ett polisdistrikt, åklagare som tidigare var stationerade i annan ort än distriktets centralort i ett antal fall dragits in och förlagts till distriktets centralort. Tillgängliga personalresurser i distriktet har därmed kunnat utnyttjas mer effektivt. Nuvarande kansliorter i åklagardistrikten framgår av figur 6:1.

1967 års polisutredning föreslog att antalet åklagardistrikt skulle minskas från 90 till 81. Frågan anmäldes för riksdagen samtidigt med motsvarande fråga rörande polisdistrikten (prop. 1971:173, JuU 1972:1, rskr 1972:19). Riksdagens beslut innebär att Kungl. Maj:t har bemyndi-

gats att ändra åklagardistriktsindelningen med utgångspunkt i de i propositionen och utskottsutlåtandet angivna riktlinjer.

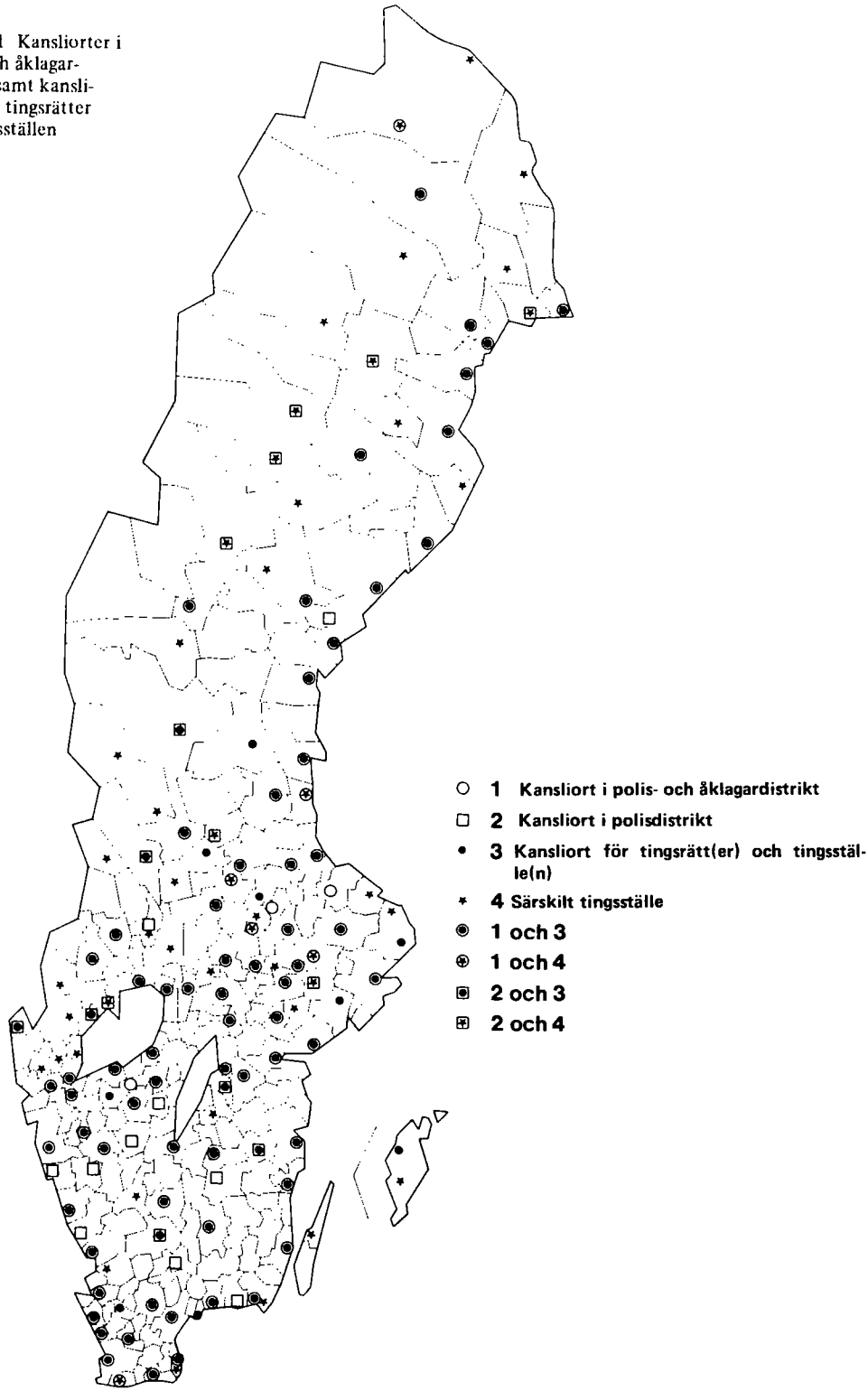
Domstolsväsendet

Vid flera tillfällen har de allmänna underrätternas organisation varit föremål för uppmärksamhet och överväganden. Frågan om domkretsarnas omfattning har diskuterats vid ett flertal tillfällen under en längre tid, dock utan att några mer omfattande reformer har skett.

Sedan kommunindelningsreformen antogs år 1962 har sammanläggning av kommuner skett successivt, med inriktning på att samtliga kommuner skall vara färdigbildade den 1 januari 1974. Gällande lagstiftning utgår från att den judiciella indelningen anpassas till indelningen i kommuner, så att judiciella områden sammanfaller med kommungräns. En översyn av domkretsindelningen ansågs bl. a. därför nödvändigt. Med domstolskommitténs betänkande (SOU 1967:4) som grund förelades riksdagen år 1969 en proposition angående de allmänna underrätternas organisation m. m. (prop. 1969:44) innehållande bl. a. allmänna riktlinjer för en domkretsindelning. Rikdagens beslut (1LU 1969:38, rskr 1969:283) innebär att domkretsarna skall göras så stora att de ger arbetsunderlag för minst två domare, att de skall byggas upp på grundval av de kommuner som bildas efter hand som planerna för en ny kommunindelning förverkligas, att domsagokansli i centralort så långt möjligt bör bibehållas samt att det om möjligt bör undvikas att åklagardistrikt uppdelas på flera olika domkretsar. Den nya domkretsindelningen skulle genomföras successivt och vara slutförd huvudsakligen år 1975. Ändringarna i domkretsindelningen skulle dock i några fall ta längre tid. Beträffande arbetet med indelningens utformning beslutades att särskilda utredningar liksom tidigare, skulle göras i fråga om de lokala förhållandena inom de domkretsar som berördes av en ändring. Dessa undersökningar skulle klargöra om indelningsändringen svarade mot det aktuella områdets struktur och behov. Hänsyn skulle tas till avstånden och kommunikationsmöjligheterna mellan bygder och orter, som skulle komma i fråga som kansliort eller tingsställe så att olägenheter inte uppstår för den rättssökande allmänheten.

Antalet domkretsar den 1 januari 1969 var 137. Efter riksdagens beslut om domkretsindelningsreformen har beslut fattats om den judiciella indelningen av de flesta områdena i landet. Kungl. Maj:ts beslut har i varje särskilt fall grundats på särskilda utredningar. Antalet tingsrätter uppgår fr. o. m. den 1 januari 1972 till 104. Enligt redan fattade beslut skall ytterligare tio upphöra under de närmaste fem åren. Under år 1972 torde beslut komma att fattas om den judiciella indelningen av ytterligare tre områden i landet. Därefter har i huvudsak hela landets indelning i domkretsar behandlats. Nuvarande kansliorter för tingsrätter och tingsställen framgår av figur 6:1.

Figur 6:1 Kansliorter i polis- och åklagardistrikt samt kansliorter för tingsrätter och tingsställen

Rättshjälpsorganisationen

Förslag till reform av samhällets rättshjälp har lagts fram i proposition 1972:4. Denna proposition bygger i huvudsak på en tidigare utarbetad promemoria (Ds Ju 1970:14) med förslag till rättshjälpslag m. m. Propositionen utgår från att var och en i princip skall ha möjlighet att fritt välja biträde eller offentlig försvarare bland privatpraktiserande jurister och tjänstemän på allmän advokatbyrå. Allmänna advokatbyråer föreslås skola inrättas i varje län. I första hand skall de nuvarande 16 rättshjälpsanstalterna omorganiseras till allmänna advokatbyråer. I övrigt skall enligt riktlinjerna i promemorian allmänna advokatbyråer inrättas på tolv platser. Departementschefen ansluter sig i princip till förslaget. Vid de närmare organisationsundersökningar som skall föregå inrättandet av byråerna kan emellertid vissa ändringar visa sig erforderliga. Vid dessa organisationsundersökningar skall också behovet av mottagningar utanför byråernas stationeringsorter närmare kartläggas.

Departementschefen framhåller i propositionen att det finns skäl att iaktta en viss försiktighet vid utbyggnaden av de allmänna advokatbyråerna. Utbyggnaden får inte leda till att förutsättningarna för en fristående advokatkår i väsentlig mån rubbas. De allmänna advokatbyråerna bör inte ha någon monopolställning eller några fördelar på annat sätt utan bör konkurrera med de privatpraktiserande advokaterna på lika villkor. Dessa synpunkter bör medföra att utbyggnaden sker successivt, vilket också torde vara nödvändigt för att kunna rekrytera kvalificerad juristpersonal.

De administrativa funktionerna inom rättshjälpssystemet skall regionalt skötas av sex rättshjälpsnämnder. Dessa rättshjälpsnämnder skall kanslimässigt anknytas till hovrätterna och deras områden skall sammanfalla med hovrättsområdena.

För tillsyn och samordning av uppgifterna inom rättshjälpsområdet skall finnas en centralmyndighet. Avsikten är att centralmyndighetsfunktionerna skall förläggas till den centrala myndighet för domstolsväsendet som kommer att inrättas. Lokaliseringsfrågan för denna myndighet är ännu inte avgjord.

Kriminalvården

De äldre fångvårdsanstalterna har huvudsakligen varit förlagda till residensstädernas centrala delar. Efter hand som dessa anstalter har befunnits vara föråldrade har nya anstalter uppförts. Vid valet av lokaliseringsort för dessa har regionalpolitiska hänsyn ofta spelat en betydande roll. De positiva konsekvenserna av lokaliseringen har i huvudsak begränsats till det sysselsättningstillskott som anstalten har skapat på orten. Eftersom öppnandet av nya anstalter ofta har varit förknippat med en motsvarande stängning av äldre anstalter, har omflyttningen av vård- och arbetsledarpersonalen fått lov att ske. Detta har medfört att tillskottet av arbetstillfällen på lokaliseringsorten har blivit mindre än vad som eljest skulle ha blivit fallet. Den dominerande negativa följden av lokaliseringen har varit svårigheten att rekrytera kvalificerad

vårdpersonal (läkare, psykologer och socialarbetare). Tjänsterna som överläkare och biträdande överläkare vid fångvårdsanstalten Kumla har sålunda under flera år inte kunnat tillsättas med kompetent innehavare. En annan negativ konsekvens har varit svårigheten att stärka och utveckla de intagnas olika sociala kontakter. Besök, såväl av anhöriga som av företrädare för olika organisationer, utgör tillsammans med permissionerna viktiga led i dessa strävanden men har i stor utsträckning försvårats eller omöjliggjorts. Möjligheterna att bereda den intagne tillfälle att under verkställighetstiden bedriva studier eller utföra annat arbete utom anstalt på dagtid – som är ett viktigt led i övergången från anstaltsvård till frivård – har visat sig vara små på de orter som har valts för lokalisering av nya anstalter.

Vid valet av lokaliseringsort för frivårdshotell och expedition för skyddskonsulenten är klientelets bostadsort och frivårdspersonalens möjligheter att samarbeta med andra organ av avgörande betydelse.

Kriminalvårdsberedningen (Ju 1971:9) har nyligen lagt fram ett betänkande (SOU 1972:64) Kriminalvård. Beredningen föreslår bl. a. att ett mindre antal riksanstalter och fler lokalanstalter inrättas. Behovet av platser på riksanstalter är enligt beredningen i huvudsak täckt inom ramen för nuvarande anstaltsbestånd. Däremot föreligger behov att uppföra nya lokalanstalter. Dessa bör enligt beredningen ha en storlek av omkring 40 platser. De bör med hänsyn till sina arbetsformer lokaliseras så att de intagna dels får möjlighet att uppehålla sociala och personliga kontakter, dels under vistelsen på anstalten ha möjlighet att påbörja en frigångsanställning som de kan behålla efter frigivningen. Förslaget bereds f. n. inom justitiedepartementet.

Kronofogdemyndigheterna

För den exekutiva verksamheten, innefattande bl. a. det allmännas fordringar för skatter, böter och allmänna avgifter, är landet indelat i 81 kronofogdedistrikt. Exekutionsväsendet fick sin nuvarande organisation genom beslut vid 1962 och 1964 års riksdag i samband med förstatligandet av polis-, åklagar- och exekutionsväsendet. Organisationen trädde i kraft 1 januari 1965. Något samordnande fast centralorgan inrättades inte. En nämnd, exekutionsväsendets organsiationsnämnd (EON), tillsattes för att fullgöra dessa samordnande uppgifter i samband med förstatligandet.

År 1969 tillsattes en utredning med uppgift att utreda frågan om centralorgan för exekutionsväsendet. Uppdraget utvidgades senare till att omfatta även en översyn av landets indelning i kronofogdedistrikt.

På grundval av utredningens betänkande (Ds C 1971:2) har frågan anmälts för riksdagen (prop. 1972:1 bil. 14, Cu 1972:7, rskr. 1972:70). Riksdagens beslut innebär att centralmyndighetsuppgifterna från 1 juli 1973 kommer att handhas av riksskatteverket. Beträffande indelningen i kronofogdedistrikt fattades ett principbeslut om att antalet distrikt skall reduceras bl. a. för att skapa underlag för en bättre arbetsorganisation.

Vid översynen av distriktsindelningen skall hänsyn tas till andra administrativa indelningar såsom läns-, kommungränser och judiciella indelningar. För att förändringar i distriktsindelningen inte skall medföra försämrad service gentemot allmänheten beslutades att den exekutiva fältverksamheten på ort som genom distriktsindelningsändring upphör att vara centralort i kronofogdedistrikt bedrivs med i huvudsak samma personalstyrka som f. n. på orten i fråga. Tidpunkten för genomförande av en ändrad distriktsindelning bestäms först sedan tillräckliga erfarenheter har vunnits av försöksverksamhet med ADB inom exekutionsväsendet. Det ankommer på Kungl. Maj:t att meddela föreskrifter om indelningen i kronofogdedistrikt.

6.3.2 Hälso- och sjukvård och annan social service

Den allmänna försäkringen

För den lokala administrationen av den allmänna försäkringen finns en allmän försäkringskassa för varje landstingskommun och kommun som inte tillhör landstingskommun. Försäkringskassorna står under tillsyn av riksförsäkringsverket.

För prövning av frågor om förtidspension m. m. finns för varje försäkringskassa en eller flera pensionsdelegationer, som har att pröva frågor om kommunalt bostadstillägg och andra inkomstprövade pensionsförmåner samt tillhandagå försäkringskassan med upplysningar angående lokala angelägenheter. Vidare finns för varje kommun en försäkringsnämnd.

Varje försäkringskassa har ett centralkontor och ett antal lokala enheter. Antalet lokalkontor uppgår till sammanlagt ca 500, vartill kommer ett antal service- och filialkontor. Utbyggnaden av den allmänna försäkringen har medfört att personalen vid försäkringskassorna har ökat från drygt 8 300 personer år 1965 till ca 10 000 personer år 1972. Av denna tjänstgör omkring hälften på centralkontoren och hälften ute på lokala enheter.

År 1967 uppdrog Kungl. Maj:t åt statskontoret och riksförsäkringsverket att i samråd med de allmänna försäkringskassorna utreda möjligheterna att genom ADB-teknikens användning och på annat sätt rationalisera administrationen inom den allmänna försäkringen (den s. k. RAFA-utredningen). En successiv utbyggnad av en ny ADB-anläggning hos riksförsäkringsverket har påbörjats liksom försöksverksamhet med överföring till denna dataanläggning av manuella register och viss ärendebehandling inom sjukförsäkringens område. Avsikten är att försäkringskassorna genom särskild terminalutrustning skall kunna kommunicera med den centrala dataanläggningen.

Genom sådan omläggning av administrationen beräknas försäkringskassornas personalbehov minska med ca 1 800 årsanställda.

Nya arbetsuppgifter för försäkringskassorna kan dock komma att påverka personalbehovet i motsatt riktning. I anslutning till förutnämnda

utredning skall statskontoret och riksförsäkringsverket utreda även frågan om överföring av administrationen av allmänna barnbidrag till försäkringskassorna. Därvid skall beaktas möjligheterna att senare överföra administrationen av också andra bidragsformer för barnfamiljer till försäkringskassorna.

Enligt beslut av 1971 års riksdag skall riksförsäkringsverkets centrala ADB-enhet omlokaliseras från Stockholm till Sundsvall. Denna enhet omfattar f. n. ca 200 personer. Flyttningen till Sundsvall beräknas i huvudsak ske under år 1973.

Försäkringskassornas personalbehov kommer att påverkas även av resultatet av yrkesskadeförsäkringsutredningens uppdrag att lägga fram förslag om decentralisering av behandlingen av yrkesskadeärendena i första instans från riksförsäkringsverket till försäkringskassorna. Detta arbete berör ca 200 årsanställda.

Vidare har riksförsäkringsverket fått Kungl. Maj:ts uppdrag att i samråd med statskontoret och riksskatteverket utreda och lägga fram förslag om överflyttning från riksförsäkringsverket till de lokala skattemyndigheterna av debitering och uppbörd av arbetsgivaravgifter till den allmänna försäkringen m. m. Dessa arbetsuppgifter berör ca 200 årsanställda.

Socialvård

Socialvärd omfattar bl. a. individuell hjälp och förebyggande sociala åtgärder, social omvårdnad och annan social omsorg, t. ex. daghem för barnfamiljer och social hemhjälp för barnfamiljer, åldringar, sjuka och handikappade. Socialvården omfattar även andra viktiga uppgifter som sociala miljöfrågor och samhällsplanering.

Nuvarande sociallagstiftning rörande den primärkommunala socialvården återfinns i lagen (1956:2, ändrad senast 1971:898) om socialhjälp, barnavårdslagen (1960:97, ändrad senast 1971:885) och lagen (1954:579, ändrad senast 1971:307) om nykterhetsvård. Enligt dessa bestämmelser skall i varje kommun för vart och ett av de tre vårdområdena finnas en särskild nämnd som skall vara kommunens förvaltnings- och verkställighetsorgan för vårdområdet – socialnämnd, barnavårdsnämnd resp. nykterhetsnämnd.

Fr. o. m. den 1 juli 1970 kan kommunerna ersätta socialnämnd, barnavårdsnämnd och nykterhetsnämnd med en för dessa områden gemensam nämnd (social centralnämnd). Därmed har vissa grundläggande organisatoriska förutsättningar skapats för tillämpning av helhetsprincipen, som innebär att socialvården inte skall arbeta med enstaka symtom utan se den hjälpsökandes svårighet och problem som en helhet. Mer än hälften av samtliga 464 kommuner införde social centralnämnd vid årsskiftet 1970–1971. Kommunerna kan också på grund av befolkningskoncentration eller särskilda geografiska förhållanden inrätta sociala distriktsnämnder, vilket hittills har utnyttjats av endast 22 kommuner.

F. n. är hela socialvården och dess målsättning och organisation under utredning. Den pågående socialutredningen har fått som uppgift att göra

en allmän översyn av de tre sociala vårdlagarna. Socialutredningen har att ta ställning till den framtida utformningen av socialvården i vid mening. Frågeställningarna omfattar socialvårdens hela organisation och inriktning i avseende på social planering, allmänt förebyggande arbete, uppsökande verksamhet, samverkan med andra samhällsorgan m. m.

Åldrings- och handikappvård. Enligt socialhjälpslagen ankommer det på varje kommun att göra sig väl förtrogen med den enskildes behov av omvårdnad och verka för att detta blir tillgodosett. Den uppsökande verksamheten skall även ge underlag för kommunernas planering på lång sikt av insatser för åldringar och handikappade, t. ex. hemservice, färdtjänst, särskilda bostäder och ålderdomshem.

Det åligger kommunerna att anordna och driva ålderdomshem. F. n. uppgår antalet ålderdomshem till ca 1 200 med omkring 63 000 platser. Socialstyrelsens prognos för tiden 1968–1975 anger en ökning av platsantalet under perioden med ca 30 % till ca 68 500 platser år 1975. Relativt sett synes ålderdomshemsplatserna öka mest i medelstora kommuner, mindre i de största kommunerna och minst i de små. Att ökningen i de största kommunerna inte är särskilt stor kan bero på att dessa satsar mer på olika serviceåtgärder och på andra bostadsformer. Över huvud taget synes det vara en allmän tendens att de anläggningar som nu uppförs får en öppen karaktär där gränsen mellan ålderdomshem och servicehus är svår att dra.

På åtskilliga orter har en rad olika verksamhetsgrenar samlats i s. k. dagcentraler, som i många fall är anslutna till ålderdomshem och pensionärshem. Vid dessa "dagcentra" kan pensionärer och handikappade få fotvård, hårvård, mat, badservice, sysselsättning, underhållning etc. År 1968 fanns "dagcentra" i 46 kommuner. Ytterligare ca 100 kommuner uppgav sig räkna med att ha sådana år 1975.

Den kommunala sociala hemhjälpen beräknas nu omfatta ca 300 000 åldringar och handikappade. Verksamheten, som fortfarande expanderar, syftar till att göra det möjligt för åldringar och handikappade att så länge som möjligt bo kvar i sina hem, varigenom också trycket på institutionsplatser hålls tillbaka.

För handikappade kan utgå invaliditetsbostadsbidrag till särskilt utrustade s. k. invalidlägenheter eller till ändringar eller installationer i befintliga bostäder.

Omsorgen om psykiskt utvecklingsstörda vilar enligt lag på landstingen, som har att upprätta plan för vårdinsatserna. I planen skall upptas de skolor och institutioner som landstinget har eller avser att inrätta. Nya särskolor integreras lokalmässigt med det allmänna skolväsendet. I planerna upptas vidare specialsjukhus, vårdhem för barn och vuxna, inackorderingshem och sysselsättningshem. Särskola och vårdhem finns i varje landstingsområde. För de närmaste åren planeras byggen av detta slag för ca 15 milj. kr. om året. Utvecklingen går alltmer mot inrättande av små inackorderingshem (för 5–6 personer) i vanlig hyreshus- eller småhusbebyggelse.

Barnstugeverksamhet. Barnstugor är den gemensamma be-

teckningen för daghem, fritidshem och lekskolor. I daghem och fritidshem tas barnen om hand under den tid föräldrarna förvärvsarbetar eller studerar utanför hemmet. Daghemmen tar emot barn i förskoleåldern, medan fritidshemmen är avsedda för barn i de lägre skolåldrarna. Lekskolorna, som i regel tar emot barn i åldrarna 4–6 år, är avsedda att ge barn tillfälle till gruppsamvaro under pedagogisk ledning, vanligen under ca 3 timmar per dag.

Kommunerna svarar för inrättande och driften av barnstugor. Statliga bidrag utgår till daghems- och fritidsverksamheten, dels som anordningsbidrag med 5 000 kr. per plats, dels som driftbidrag med för daghemmen 4 000 kr. per plats och år och för fritidshemmen 2 000 kr. per plats och år.

Vid sidan av barnstugorna finns i flertalet kommuner en organiserad familjedaghemsverksamhet med kommunalt anställda dagbarnvårdare. Dessa tar i sina hem emot ett eller flera barn för vård och tillsyn under den tid föräldrarna förvärvsarbetar. Statsbidrag utgår till verksamheten med 35 % av kommunens nettokostnader.

Byggandet av nya barnstugor och familjedaghemsverksamheten har kraftigt expanderat under senare delen av 1960-talet. Antalet daghemsplatser har sålunda ökat från ca 12 000 år 1965 till ca 53 000 år 1972, medan antalet kommunala familjedaghemsplatser under samma tid har ökat från ca 8 000 till ca 42 000. En fortsatt kraftig utbyggnad av framför allt den institutionella barntillsynen planeras av kommunerna.

1968 års barnstugeutredning har i sitt betänkande om förskolan (SOU 1972:26–27) lämnat förslag om en allmän förskola för i första hand alla 6-åringar, olika åtgärder för att påverka utbyggnaden av daghemmen för barn till förvärvsarbetande eller studerande föräldrar samt åtgärder för att hjälpa de barn som har någon form av handikapp. Utredningen konstaterar att de utbyggnadsbehov som återstår för att genomföra en allmän förskola för 6-åringar i huvudsak hänför sig till barn i glesbygderna. Dessa barn har f. n. i betydligt mindre utsträckning än barn i tätorter tillgång till någon form av organiserad förskoleverksamhet. Samtidigt är dessa barn på grund av sin egen och familjens isolering i särskilt stort behov av att genom förskola tidigt få kontakt med andra vuxna och med kamrater. Utredningen framhåller därför behovet av särskilda statliga stödåtgärder för att underlätta en snabb utbyggnad av förskoleverksamheten i glesbygderna. Betänkandet är f. n. föremål för remissbehandling.

Hälso- och sjukvård

Enligt sjukvårdslagen (1962:242, ändrad senast 1971:667) skall varje landstingskommun och kommun som inte tillhör landstingskommun utgöra ett sjukvårdsområde. Det åligger sådan kommun att ombesörja såväl öppen som sluten vård för sjukdom, skada, kroppsfel och barnsbörd, om inte annan svarar härför. Samma skyldighet föreligger gentemot personer som tillfälligt vistas inom sjukvårdsområdet vid behov av omedelbar vård. Det åligger också sjukvårdshuvudmannen att tillse, att

det inom sjukvårdsområdet finns en tillfredsställande ambulansorganisation.

Den snabba medicinska utvecklingen har medfört att den enskilde läkaren kan följa utvecklingen endast inom begränsade områden av medicinen. En specialisering har därför blivit nödvändig. Odelade lasarett har byggts ut till normallasarett med medicinsk klinik, kirurgisk klinik, röntgenavdelning och kliniskt kemiskt laboratorium. En del lasarett har därutöver byggts ut till centrallasarett med en rad andra specialkliniker samt medicinska serviceavdelningar av olika slag. För den högspecialiserade sjukvården, såsom neurokirurgi, thoraxkirurgi, plastikkirurgi, urologi och radioterapi har tillskapats särskilda regionkliniker i första hand vid vissa undervisningssjukhus. Denna specialisering kom av lättförklarliga skäl först i gång inom kirurgin men under de senaste decennierna har även invärtesmedicinen berörts därav. Inom huvudspecialiteterna har sålunda på många håll en subspecialisering vuxit fram, t. ex. allergologiska, reumatologiska och njurmedicinska avdelningar inom medicinska kliniker.

För den högspecialiserade regionsjukvården har landet indelats i sju regioner med i princip ett regionsjukhus i varje region.

En specialiserad verksamhet kräver regelmässigt ett större befolkningsunderlag än en odifferentierad verksamhet. Den specialiserade sjukvården har också blivit mycket dyrbar sjukvård med höga krav på lokaler, utrustning, specialutbildad personal och service av olika slag. Detta har nödvändiggjort en centralisering av den specialiserade sjukvården. De s. k. länsspecialiteterna, t. ex. ögonsjukdomar, öron-, näs- och halssjukdomar, ortopedi, gynekologi och barnmedicin är i regel representerade endast vid ett eller ett par centrallasarett i varje landstingsområde. De gamla sjukstugorna har i regel byggts ut till normallasarett, byggts om till sjukhem inom långtidssjukvården eller lagts ned.

Den långtgående specialisering som har beskrivits i det föregående har medfört behov av ökat samarbete mellan olika specialister. Sådana specialsjukhus som sanatorier och epidemisjukhus har ersatts av särskilda thoraxavdelningar och infektionskliniker vid lasaretten. Den ökade förståelsen för orsakerna till somatiska och psykiska sjukdomstillstånd har också gjort ett nära samarbete mellan somatisk och psykiatrisk sjukvård alltmer nödvändigt. Det kan här nämnas att samtliga psykiatriska akutvårdenheter, som nu byggs eller planeras i landet, kommer att ligga i direkt anslutning till lasarett.

I vissa fall torde behovet av samordning och samarbete mellan olika verksamhetsgrenar vara så stort, att en integration av närliggande specialiteter inom större vårdenheter skulle vara fördelaktig från sjukvårdsmässiga synpunkter. Detta kan också ofta vara ekonomiskt fördelaktigt, emedan en större flexibilitet i fråga om utnyttjandet av vårdresurserna kan möjliggöra ett bättre utnyttjande av dessa resurser.

I syfte att motverka en alltför långtgående uppsplittring av verksamheten i småkliniker har sjukvårdslagen fr. o. m. den 1 januari 1971 ändrats så att det numera är möjligt att ha flera överläkare anställda vid

en klinik och att sammanföra flera kliniker i stora vårdblock.

En förutsättning för den hittillsvarande utvecklingen inom sjukvården har varit en kraftig utbyggnad av resurserna främst inom den slutna sjukvården. Investeringarna har därvid avsett både en kvantitativ och en kvalitativ upprustning. Detta har i sin tur medfört starkt ökade driftkostnader. Här kan nämnas att samhällets totala kostnader för hälso- och sjukvård enbart under femårsperioden 1965–1970 ökade från knappt 5 miljarder kr. till drygt 11 miljarder kr. De sammanlagda kostnaderna under år 1972 beräknas till ca 15 miljarder kr. Antalet yrkesverksamma personer inom hälso- och sjukvården har under nämnda period trots rationaliseringar ökat från 130 000 till inemot 170 000. Antalet läkare har därvid ökat från 8 500 till 11 000.

Under de senaste åren har frågan aktualiserats om sjukvårdsresurserna är lämpligt dimensionerade och sammansatta. Orsakerna härtill är många. Utbyggnaden av långtidssjukvård och öppen vård utanför sjukhusen har släpat efter och allmänheten har därför i stället i ökad omfattning vänt sig till sjukhusens kliniker och polikliniker. Organisatoriska svårigheter har ofta mött att utan köproblem och andra irritationsmoment kunna tillgodose denna ökande efterfrågan. Ett annat skäl till att försöka ändra sjukvårdens struktur utgör de snabbt stigande kostnaderna för den slutna sjukvården. I sådana fall då den stora efterfrågan på specialistvård inte kan anses medicinskt sakligt motiverad har det ingått som ett viktigt led i den sjukvårdspolitiska målsättningen att få till stånd en bättre balans mellan sluten och öppen vård samt mellan akutsjukvård och långtidssjukvård. Målet är att patienterna skall vårdas på den nivå och den form, som fordras på grund av vederbörandes vårdbehov.

I konsekvens med det anförda har bl. a. den öppna sjukvården prioriterats i investeringshänseende och för läkartilldelning. Härvid har den mindre kostnadskrävande decentraliserade sjukvården vid läkarstationer och vårdcentraler ställts i förgrunden på ett helt annat sätt än tidigare. Basen i sjukvårdsorganisationen kommer framdeles sannolikt att utgöras av sådana enheter med i regel flera läkare. Vid sidan härav torde det dock i vissa trakter även i fortsättningen komma att finnas enläkarmottagningar. Av särskilt intresse i detta sammanhang är socialstyrelsens år 1968 framlagda principprogram för öppen vård. I principprogrammet markeras behovet av en utbyggnad av den öppna sjukvården utanför sjukhusen så att människor vid behov lätt skall kunna få vård.

Socialstyrelsens förslag innebär, att de sociala och medicinska organen lokalmässigt samordnas i en vårdcentral. Där bör finnas socialbyrå, läkarmottagning, distriktssköterskemottagning, åldringsvårds- och hemsjukvårdscentral, apotek, arbetsförmedling, folktandvårdspoliklinik m. m. Det blir sålunda här fråga om ett socialt centrum i vidsträckt bemärkelse. Inom sjukvården bör enligt socialstyrelsens förslag den minsta läkarenheten vara en mottagning med minst 3 läkare. För att täcka en så stor del som möjligt av det alldagliga sjukvårdsarbetet bör dessa läkare ha olika medicinsk inriktning, t. ex. invärtes medicin, barnmedicin, kirurgi, kvinnosjukdomar eller psykiatri. Socialstyrelsen anser det lämpligt att vård-

centralerna, där lokala förutsättningar finns, förenas med sjukhem med tillgång till observationsplatser. Det kan här nämnas att man i en nyligen publicerad utredning angående öppen sjukvård i Göteborg räknat med att allmänläkare skall svara för 40–50 % av besöken, specialist utanför sjukhus för 30–40 % och sjukhusläkare för 15 %. Detta innebär bl. a. att en stor andel av specialistsjukvården vid sjukhus skulle kunna decentraliseras till vårdcentraler utanför sjukhusen. Därigenom skulle patienter även utanför sjukhusorter kunna erhålla närhetsservice i fråga om specialistvård, vilket hittills i regel inte har varit möjligt. Här kan erinras om att det fr. o. m. år 1971 genom ändring i sjukvårdslagen är möjligt att anställa läkare vid sjukhus med skyldighet att helt eller delvis ha sin tjänstgöring förlagd utanför sjukhuset.

Förslag till ytterligare betydelsefulla åtgärder för en utbyggnad av den decentraliserade öppna sjukvården i samhällets regi har presenterats i prop. 1972:104 till årets höstriksdag. För att understryka betydelsen av en närhetsservice i sjukvårdsorganisationen föreslås att sjukvårdslagen även i fortsättningen skall föreskriva att varje sjukvårdsområde, dvs. i regel ett län, liksom hittills skall vara indelat i läkardistrikt för den öppna sjukvården utanför sjukhus. Det skall ankomma på huvudmannen att bestämma om den lämpliga storleken på distrikten. De i propositionen förordade åtgärderna omfattar både en förstärkning av allmänläkarvården och en decentralisering av specialistvården så att denna i viss utsträckning blir tillgänglig även ute i läkardistrikten. Avsikten är att därigenom skapa möjligheter till en bättre närhetsservice inom den öppna hälso- och sjukvården. Det kan nämnas, att vårdcentraler av det slag som har beskrivits här, nu byggs eller planeras på flera håll i landet.

Landstingens utbyggnadsplaner, som de framkommer i RUPRO 71, innefattar en ökning av det totala antalet vårdplatser inom den slutna sjukvården från 136 000 år 1971 till 152 000 år 1976 eller med 12 %. Den akuta kroppsvården kommer enligt dessa planer att öka sitt platsantal obetydligt medan långvården och institutioner för psykiskt utvecklingsstöda får stora ökningar. Inom den öppna vården antas under perioden antalet besök vid sjukhus/vårdcentraler öka från 10 milj. till 14 milj. eller med 38 %. Till detta kommer en kraftig utbyggnad av hemsjukvården samt läkarstationer, distriktssköterskemottagningar och annan öppen vård.

I fråga om upphandling och distribution av läkemedel kan erinras om att dessa funktioner fr. o. m. den 1 januari 1971 sker genom det nyinrättade Apoteksbolaget AB, i vilket staten har aktiemajoriteten. Bolagets främsta uppgift är att upprätthålla en god läkemedelsförsörjning. Detta sker i första hand genom de 635 apotek som finns runt om i landet. För att tillgodose även glesbygdens krav på rimlig service finns därjämte ca 720 enklare utlämningsställen (affärer osv.) samt drygt 1 300 medicinlådor och kommissionärer. Förutom tillhandahållandet av läkemedel säljer apoteken nu liksom tidigare även förbandsartiklar, hudvårdspreparat och andra varor som naturligen kompletterar läkemedelssortimentet.

Arbetarskydd

Tillsynen av efterlevnaden av arbetarskydds- och arbetstidslagstiftningen utövas under arbetarskyddsstyrelsens ledning av den allmänna yrkesinspektionen, specialinspektioner och kommunala tillsynsmän.

Den allmänna yrkesinspektionen svarar för arbetarskyddstillsynen på arbetsplatser med minst tio anställda. Yrkesinspektionen är organiserad på elva distrikt. Personalresurserna har ökat betydligt under de senaste åren och omfattar sammanlagt ca 300 tjänster för budgetåret 1972/73. Personalen är stationerad vid resp. distriktskontor som ligger i någon av distriktets residensstäder. Inspektionens tillsynsuppgifter utövas i huvudsak genom besök ute på arbetsplatserna.

Specialinspektionerna svarar för arbetarskyddstillsynen på vissa områden, nämligen skogsbruket, gruvindustrin, trafikområdet, sprängämnesområdet och elanläggningar. För tillsynen på de två förstnämnda områdena är landet indelat i två resp. fyra distrikt, medan tillsynen för övriga områden utövas från berörda centrala ämbetsverk.

För arbetsplatser med mindre än tio anställda är det kommunala tillsynsmän, vanligen hälsovårdsinspektörer, som svarar för arbetarskyddstillsynen.

En genomgripande översyn av arbetarskyddslagstiftningen pågår inom arbetsmiljöutredningen. Ett delbetänkande angående utformningen av det lokala arbetarskyddet på arbetsplatserna, yrkesinspektionens organisation och arbetsformer samt frågan om en arbetsmedicinsk filial i Umeå väntas från utredningen i slutet av år 1972.

6.3.3 Kommunikationer

Allmänt

Strävan är att för landets olika delar trygga en tillfredsställande transportförsörjning till samhällsekonomiskt lägsta kostnader och i driftmässigt och trafiktekniskt rationella former. Målsättningen är ett uttryck för samhällets ansvar att tillhandahålla olika delar av landet en med hänsyn till förhållandena anpassad och rimlig minimitrafikservice.

Denna målsättning skall förverkligas i ett samhälle som i hög grad präglas av omställningar och förändringar. Befolkningens lokalisering påverkas av urbaniseringsprocessen, industrin genomgår en omfattande utbyggnad och strukturrationalisering, servicesektorn växer etc. Härmed följer ökade, ändrade och nya transportbehov vad avser såväl person- som godstransporter, och dessa behov skall tillgodoses på ett samhällsekonomiskt riktigt sätt. Vid de angivna förändringarna av samhället och därmed också av försutsättningarna för transportsektorn krävs att denna successivt kan anpassa sig till behovsbilden såväl i kvantitativt hänseende som med hänsyn till transportbehovens art och inriktning.

De former i vilka transportsektorn utvecklas är av väsentlig betydelse för samhällsutvecklingen i stort. Samspelet med andra delar av samhällsekonomin innebär härvidlag en ömsesidig påverkan. Sålunda

påverkas strukturförändringarna inom näringslivet och förändringarna i samhället som helhet direkt av utvecklingen inom transportområdet samtidigt som dessa förändringar i sin tur skapar successivt ändrade utvecklings- och marknadsbetingelser för olika former av transporter. Dessa samband har uppmärksammats i avsnitt 3.5.

I den samhällsekonomiska målsättningen för statens handlande på trafikområdet ligger att de statliga insatserna inom transportsektorn skall planeras i nära kontakt med samhällsplaneringen i stort. De regional- och näringspolitiska liksom de arbetsmarknadspolitiska målsättningarna skall sålunda beaktas. Tillbörlig hänsyn skall också tas till exempelvis miljö-, trafiksäkerhets- och arbetarskyddsaspekter.

För att skapa bättre förutsättningar för en samhällsekonomiskt riktig utformning av transportsektorn och samtidigt bättre betingelser för trafiksektorns samordning med andra samhällssektorer och med samhällsplaneringen i stort har i anslutning till trafikplaneringsutredningens arbete länsstyrelserna fått i uppdrag att till den 1 oktober 1974 utarbeta förslag till regionala trafikplaner.

Allmänt anges syftet med den regionala trafikplaneringen – som omfattar både land-, sjö- och flygtransporter – vara att med utgångspunkt i nuvarande och förväntad bebyggelsestruktur, näringslivsförhållanden etc. och med hänsyn till troliga förändringar av efterfrågan på transporttjänster ge underlag för bedömningar av hur en regions behov av person- och godstransporter lämpligen kan tillgodoses.

Genom en sådan fortlöpande, länsvis bedriven trafikplanering skapas förutsättningar för en samplanering med övriga samhällssektorer, vilket underlättar bedömningen av regionens transportförsörjningsfrågor och prioriteringen av statliga och kommunala investeringsplaner etc. Även i övrigt får länsstyrelserna bättre underlag för sina myndighetsfunktioner. I sammanhanget erinras om länsstyrelsernas uppgifter enligt väglagstiftningen, vidare om deras uppgifter enligt yrkestrafikförordningen som allmänt ålägger länsstyrelserna att verka för ett ändamålsenligt ordnande av den yrkesmässiga trafiken. Den regionala trafikplaneringen kan ge kommunerna bättre utgångspunkter för deras planering av den lokala trafikförsörjningen inom resp. kommuner och kommunblock. De statliga kommunikationsverken får bättre underlag för sin investerings- och trafikplanering och sin prioritering av olika handlingsalternativ. Detsamma gäller de i övrigt på transportmarknaden verksamma trafikföretagen. För näringslivet överhuvud avses den regionala trafikplaneringen ge företagen bättre utgångspunkter för deras transportplanering.

Trafikplaneringsutredningen som tillkallades hösten 1970 har bedrivit försöksplanering i Norrbottens och Östergötlands län. Planeringsarbetet vid länsstyrelserna i övriga län skall bedrivas i nära kontakt med utredningen och genomföras enligt de anvisningar som successivt utfärdas med stöd av erfarenheterna av försöksplaneringen. Målet är att det hösten 1974 skall föreligga förslag om hur trafiknätet och transportapparaten inom respektive län bör vara utformad både för person- och för

godstransporter.

Om kommunikationssektorn kan i övrigt allmänt konstateras att investeringar och underhåll, inberäknat post- och teletjänster, under år 1970 uppgick till ca 8,3 miljarder kr. I detta belopp ingår inte privat konsumtion och till firmabiltrafik hänförliga fordonsinvesteringar. Av samtliga nyinvesteringar i landet svarade samfärdselsektorn för ca 15 %.

Det inrikes persontransportarbetet har under perioden 1960–1970 ökat med ca 6 % per år till närmare 78 miljarder personkm. År 1980 beräknas persontransportarbetet uppgå till ca 95 miljarder personkm, vilket innebär en betydligt lägre ökningstakt än tidigare. Det totala inrikes godstransportarbetet uppgick år 1970 till ca 44 miljarder tonkm. Prognosen för år 1980 visar på ett godstransportarbete av ca 78 à 82 miljarder tonkm, vilket innebär en ökning med ca 80 % från år 1970.

Vägar

Statens vägverk är central förvaltningsmyndighet för ärenden rörande allmänna vägar och gator samt statsbidrag m. m. till den kommunala och enskilda väghållningen. I sin ämbetsutövning har verket omfattande samråd och kontakter med bl. a. planerande, naturvårdande och trafiksäkerhetsfrämjande myndigheter och organ på såväl central som regional nivå.

Inom vägverket har under senare år utvecklats en metodik för långtidsplanläggning av den allmänna väghållningen. Planläggningen kan indelas i två faser, dels inventering av behov, dels prioritering i tiden mellan olika projekt som syftar till att tillgodose dessa behov. Behoven sammanställs i s. k. behovsplaner och långtidsplaner.

I behovsplanerna konkretiseras omfattningen av väginvesteringarna under en 10–15-årsperiod då dels riksvägar och primära länsvägar – som tillsammans bildar huvudvägnätet – dels sekundära och tertiära vägar. Planerna grundar sig dels på bedömningar av framtida efterfrågan på vägtjänster – trafikprognoser – dels på uppgifter om vägarnas nuvarande standard jämförd med uppställda standardkriterier. I långtidsplanen angelägenhetsgraderas de projekt som anses böra utföras inom den närmaste tioårsperioden. Projekten är därvid ordnade i tidsföljd. Parallellt med långtidsplanen för investeringar upprättas flerårsplaner som omfattar fem år. För upprättande av dessa finns föreskrifter i vägkungörelsen (1971:954). Som hjälpmedel vid angelägenhetsgraderingen – rangordningen – av vägprojekten i långtidsplaner och flerårsplaner används en lönsamhetsmodell som har utvecklats inom vägverket.

Lönsamhetstalen bildar tillsammans med övriga värderingsfaktorer – sociala och regionalpolitiska aspekter samt miljö-, markanvändnings- och försvarsaspekter – underlag för prioriteringen. Även andra faktorer spelar in vid prioriteringen bland vilka kan nämnas trafiksäkerhetskrav och krav på kontinuitet i fråga om den geometriska standarden samt bärighetsstandarden, vidare byggnadstekniska synpunkter såsom möjligheterna till etapputbyggnad och slutligen önskvärdheten av vissa ka-

naliseringseffekter, t. ex. styrning av vissa transporter till ett stomvägnät för att undvika utbyggnad av bl. a. parallella vägar. Rangordningen av vägprojekten i långtidsplanen sker oberoende av deras geografiska belägenhet. Härigenom skapas förutsättningar för ett vägnät med kontinuerlig standard över hela landet.

I årets statsverksproposition behandlades vägplaneutredningens betänkande (SOU 1969:56, 57) Vägplan 1970. I betänkandet förordade vägplaneutredningen en metodik för den långsiktiga vägplaneringen som anslöt till den inom vägverket tillämpade metodik som har beskrivits i det föregående. Föredragande departementschefen uttalade att den av utredningen förordade kalkylmodellen syftar till att inom en viktig sektor underlätta en optimal resursanvändning och att den därför även fortsättningsvis bör kunna användas som hjälpmedel bl. a. vid prioritering av vägprojekten inom flerårs- och långtidsplanerna. Ett fortsatt utvecklingsarbete bör emellertid bedrivas för att på ett bättre sätt än hittills bestämma den vikt, som rimligen bör ges vissa av de i kalkylmodellen ingående komponenterna. Detta gäller framför allt tidsvärderingen, värdering av olyckskostnaderna och val av kalkylränta. Utvecklingsarbetet bör emellertid enligt departementschefen också vidgas. Det finns ett behov av att man i den fortsatta mera långsiktiga planeringen eftersträvar att väga in olika samhällsekonomiska effekter, som inte ryms inom den nuvarande modellen. De vidgade regional- och näringspolitiska aspekter, som läggs på samhällets investeringar i olika hänseenden, ökar behovet av ett sådant utvecklingsarbete. Vinsterna av väginvesteringarna anses sålunda inte enbart böra bestämmas med hänsyn till trafikanterna – även om dessa givetvis måste tillmätas stor betydelse – utan bör även härledas ur bebyggelse- och näringslivsutvecklingen.

Sammanfattningsvis anges syftet med det vidgade utvecklingsarbetet vara att ta fram ett underlag, som gör det möjligt att klarlägga och värdera de grundläggande sambanden mellan väginvesteringar och vägnätets standard å ena samt bebyggelse- och näringslivsutveckling å andra sidan.

Med stöd av Kungl. Maj:ts beslut den 5 maj 1972 har en särskild arbetsgrupp tillsatts för att utreda planeringsmetodiken i enlighet härmed. I sammanhanget kan vidare nämnas att ett utvecklings- och utredningsarbete pågår inom vägverket som syftar till att åstadkomma en klassindelning av huvudvägnätet som utgår från vägförbindelsernas funktion i det totala transportsystemet. Även beträffande de sekundära och tertiära vägarna eftersträvas ett funktionellt synsätt.

Under innevarande år reviderar vägverket behovs- och långtidsplanerna. Författningsenligt sker även en revidering av flerårsplanerna. Arbetet med revideringen sker inom vägverket och länsstyrelserna med utgångspunkt i vad som anförts om vägplaneringen i statsverkspropositionen.

Vägnätet utgör genom sin längd och struktur det mest förgrenade transportnätet. Trafikarbetet på det allmänna vägnätet är koncentrerat till i första hand huvudvägnätet (riksvägar och primära länsvägar). På dessa, som utgör ca 25 % av det allmänna vägnätet (riksvägarna 13 %),

utförs ca 75 % (60 %) av det totala trafikarbetet. Vägtrafiken har – räknat i fordonskm – under 1960-talet ökat med ca 7 % per år. Persontrafiken har ökat från 33 miljarder personkm år 1960 till 65 miljarder år 1970 och väntas öka till ca 79 miljarder år 1980. Prognoserna innebär att antalet personbilar växer till ca 3,3 milj. år 1980. Lastbilarnas godstransportarbete har under 1960-talet ökat med 7,5 % per år, vilket innebär att lastbilarnas andel av det totala godstransportarbetet har ökat till närmare 50 %.

De statliga insatserna i fråga om byggande och drift av vägar och gator har under hela 1960-talet hållits på en hög nivå för att tillgodose de krav som den ökande trafiken ställer. Vägnätets utbyggnad har i första hand inriktats på en anpassning av de allmänna trafikflödena till trafikarbetets ökning samt på sådana vägföretag som har särskild betydelse för näringslivets transporter. På det allmänna vägnätet där staten är väghållare, uppgick sålunda investeringarna till 4,8 miljarder kr. under perioden 1966–1970. Detta belopp inkluderar en omfattande vägbyggnadsverksamhet som har utförts i form av beredskapsarbeten eller totalt 1,2 miljarder kr. under perioden. Vid val av vägprojekt som kommer till utförande med beredskapsmedel söker man i första hand välja projekt som har sådan angelägenhet att de redan är upptagna i gällande flerårsplaner och i vägverkets långtidsplaner. Dessa projekt kan därmed tidigareläggas ett eller flera år. Fördelningen av beredskapsmedel på skilda vägprojekt och på län beslutas av arbetsmarknadsstyrelsen och länsarbetsnämnderna i samråd med statens vägverk.

Bidrag till byggande av kommunala vägar och gator samt bidrag till byggande av enskilda vägar har under samma period utgått med 1,4 miljarder kr. resp. 100 milj. kr. I tabell 6:2 redovisas den regionala fördelningen av väginvesteringarna under perioden 1966–1970.

Tabell 6:2 Statliga investeringar i vägar under perioden 1966–1970, miljontal kr.

Län	Investeringar i det statliga vägnätet[1]	Statsbidrag till kommuner	Statsbidrag till enskild väghållning	Summa	%
Stockholms	445,8	433,5	6,2	885,5	14,6
Uppsala	132,7	15,5	2,8	151,0	2,5
Södermanlands	133,4	19,7	3,6	156,7	2,6
Östergötlands	187,2	25,9	3,6	216,7	3,6
Jönköpings	159,6	25,7	5,2	190,5	3,1
Kronobergs	138,3	3,1	3,6	145,0	2,4
Kalmar	192,3	3,3	5,6	201,2	3,3
Gotlands	17,8	–	1,6	19,4	0,3
Blekinge	98,5	23,7	3,1	125,3	2,0
Kristianstads	142,7	3,3	1,5	147,5	2,4
Malmöhus	186,5	83,2	1,3	271,0	4,5
Hallands	120,6	10,4	1,2	132,2	2,2

Tabell 6:2 Fortsättning

Län	Investeringar i det statliga vägnätet[1]	Statsbidrag till kommuner	Statsbidrag till enskild väghållning	Summa	%
Göteborgs och Bohus	238,5	385,1	6,6	630,2	10,4
Älvsborgs	230,6	81,2	5,0	316,8	5,2
Skaraborgs	127,9	7,7	4,3	139,9	2,3
Värmlands	205,2	37,9	5,8	248,9	4,1
Örebro	133,5	41,6	2,1	177,2	2,9
Västmanlands	111,8	33,8	3,5	149,1	2,5
Kopparbergs	215,6	5,8	2,7	224,1	3,7
Gävleborgs	145,2	9,3	5,7	160,2	2,6
Västernorrlands	323,5	11,3	4,3	339,1	5,6
Jämtlands	251,6	1,4	6,6	259,6	4,3
Västerbottens	305,0	24,3	7,9	337,2	5,6
Norrbottens	438,4	4,9	7,7	451,0	7,4
	4 682,2	1 291,6	101,5	6 075,3	100,0
ofördelat	128,1	88,1	–	216,2	
Summa	4 810,3	1 379,7	101,5	6 291,5	

[1] Investeringar från ordinarie byggnadsanslag, investeringar inom driftanslagen samt beredskapsarbeten.

Järnvägar

Statens järnvägar (SJ), som är ett affärsdrivande verk, svarar för 94 % av landets järnvägstrafik. Under den centrala ledningen är verksamheten uppdelad på bl. a. regionala drift- och bandistrikt.

I fråga om trafikplaneringen vid SJ kan skiljas mellan den löpande produktionsplaneringen, som går ut på att sammanföra företagets tillgängliga resurser i ettåriga trafikprogram (utarbetande av tidtabeller), och den mer långsiktiga trafik- eller driftplaneringen, som syftar till att utveckla järnvägen som transportmedel och anpassa företagets resurser till transportefterfrågans långsiktiga förändringar.

Beslut om investeringar och reinvesteringar vid SJ sker centralt. Investeringsplaneringen sammanhålls genom en femårsplan för investeringsverksamheten där ingående långtidsplaner successivt revideras. Omprioritering för olika objekt kan därvid förekomma i anledning av förslag om nya investeringsobjekt, ändrad rambedömning och ändrade kostnadsrelationer.

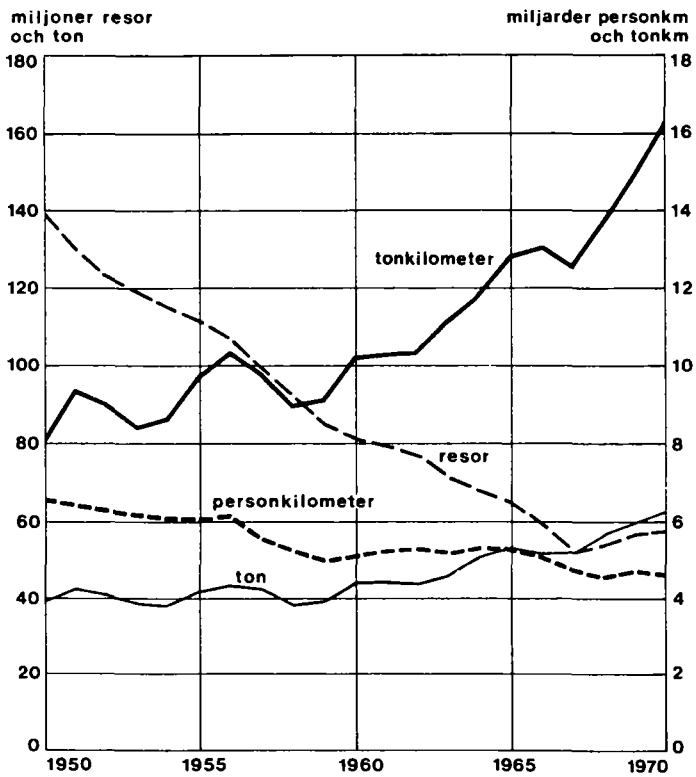
I fråga om järnvägsnätet har – mot bakgrund av den regionala trafikplanering som pågår vid länsstyrelserna – regeringen uttalat att återhållsamhet tills vidare kommer att iakttas i fråga om beslut rörande nedläggning av ytterligare järnvägslinjer.

Järnvägsnätet omfattar f. n. ca 12 700 km, varav ca 11 500 km huvudspår. Under senare år har godstransportarbetet visat en successiv ökning. Under perioden 1967–1970 var sålunda den årliga ökningen av transportarbetet 9 % mätt i tonkm, varav en stor del är en följd av nedläggning av timmerflottning. År 1970 uppgick antalet tonkm till ca 17 miljarder. Persontrafiken däremot har varit vikande under 1950- och

1960-talen. Under de senaste åren redovisas dock en viss ökning på grund av den växande pendeltrafiken i Stockholmsområdet. Trafikutvecklingen under perioden 1950--1970 framgår av figur 6:2. År 1980 förväntas persontransportarbetet uppgå till 4,6 miljarder personkm mot 4,7 miljarder år 1970.

För budgetåret 1972/73 uppgår investeringsramen för SJ – efter viss höjning under våren 1972 – till 352 milj. kr. Härav avser 145 milj. kr. fasta anläggningar. Ersättningen för drift av trafiksvaga järnvägslinjer uppgår till 322 milj. kr.

Figur 6:2 SJ:s trafikutveckling under perioden 1950–1970.

(Källa: Prop. 1972:1, bil. 8)

Under femårsperioden 1966/67–1970/71 uppgick investeringarna i fasta anläggningar vid SJ till 897 milj. kr. med följande fördelning.

Investeringar som ökar banans kapacitet	
– förstärkningar av spåröverbyggnader	125 milj. kr.
– fjärrblockering	65 " "
– signalsäkerhetsanläggningar	30 " "
– Övrigt kapacitetsökande	210 " "
Investeringar i terminaler	125 " "
övriga fasta anläggningar	342 " "
Summa	897 milj. kr.

Den totala investeringssumman för rullande materiel inkl. ombyggnadsarbeten uppgick under perioden 1966–1970 till 815 milj. kr. Dessutom har till SJ under samma period levererats två tågfärjor för ett investeringsbelopp av 29 milj. kr. för vardera.

Ersättningen till SJ för drift av trafiksvaga järnvägslinjer har under perioden 1966/67–1970/71 uppgått till totalt ca 1 miljard kr. I figur 6:3

I figur 6:3 redovisas transportarbetet på de svenska järnvägarna år 1970.

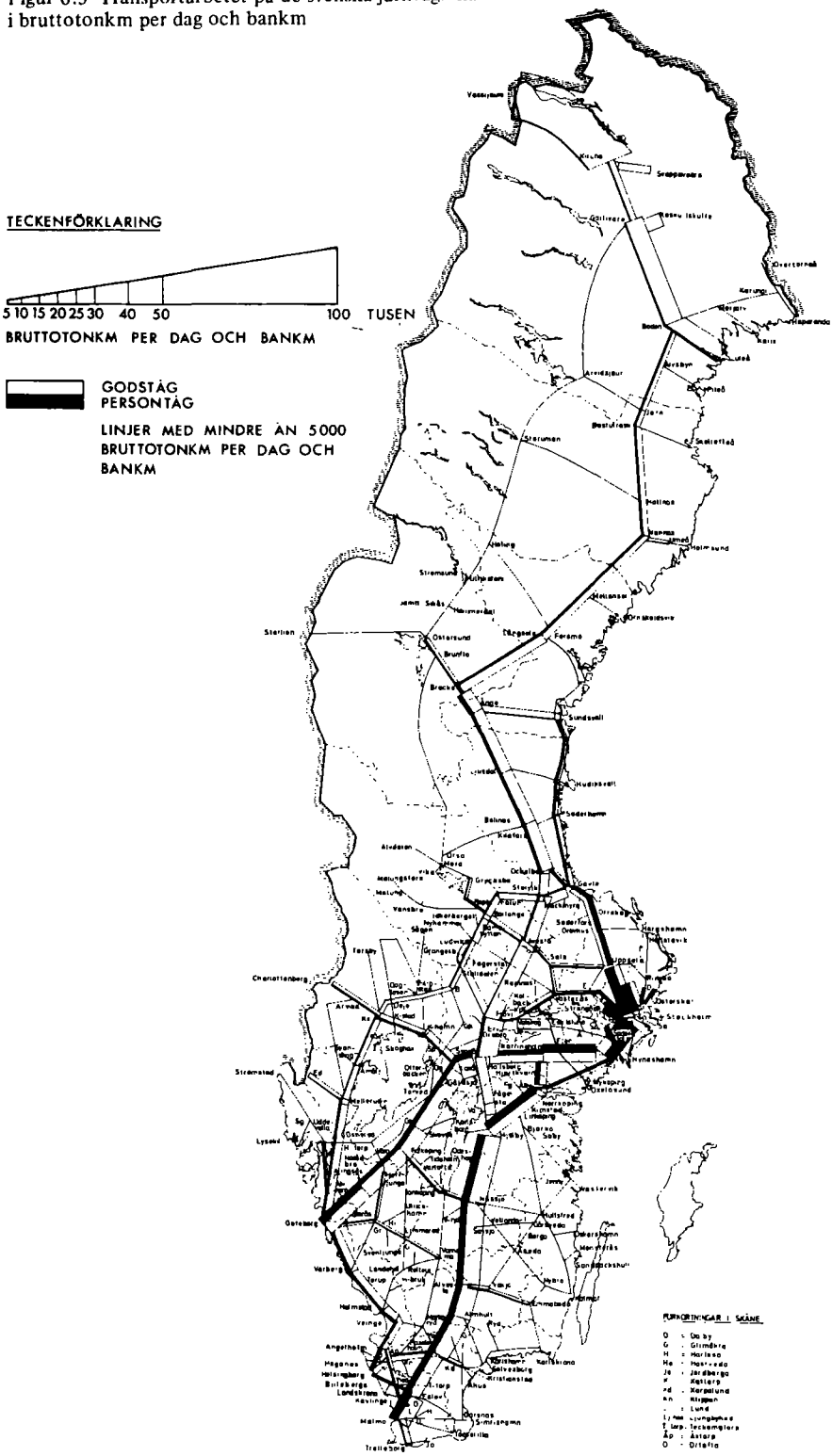
Sjöfart

Sjöfartsverket är central förvaltningsmyndighet för ärenden som rör sjöfarten och har en regional organisation som består av fem lotsdistrikt. Verkets uppgifter är i första hand knutna till kraven på framkomlighet och säkerhet på inre vattenvägar och till Sverige angränsande havsområden. Bl. a. de statliga isbrytarinsatserna har därvid stor betydelse för handelssjöfarten under vinterperioden. Hamnarna och lastageplatserna är i regel i kommunal eller enskild ägo. Hamnutredningen har i sitt betänkande (SOU 1969:22, 23) De svenska hamnarna understrukit vikten av att en bättre samplanering av hamnverksamheten kommer till stånd. Genom en ändring i sjöfartsverkets instruktion skall verket numera kunna tillhandahålla råd och anvisningar vid investeringar i hamnar samt ta initiativ till samråd när det gäller utbyggnader som berör flera hamnar.

I syfte att anpassa farlederna till behovsutvecklingen pågår inom sjöfartsverket ett långsiktigt utrednings- och planeringsarbete med femårsperspektiv. Härvid görs en ingående inventering och analys av landets sjövägar och dess utrustning. För varje kustavsnitt utarbetas förslag till åtgärder syftande till lämplig anpassning av farledernas utrustning till sjöfartens behov.

I inrikes sjöfart transporterades år 1970 ca 14,2 milj. ton, vilket motsvarar ett transportarbete av ca 5,3 miljarder tonkm. Därtill skall föras ca 0,8 miljarder tonkm genom älvflottning. Fram till år 1980 beräknas den inrikesgående sjöfarten ha ökat till 13 à 15 miljarder tonkm – framför allt beroende på en kraftig ökning av oljetransporterna.

Figur 6:3 Transportarbetet på de svenska järnvägarna i bruttotonkm per dag och bankm

Av de utrikes sjötransporterna med lastfartyg som år 1970 omfattade 74 milj. ton hänför sig 24 % till norrlandskusten, 29 % till övriga ostkusten och 47 % till syd- och västkusten.

Under perioden 1966/67–1970/71 uppgick de statliga investeringarna för sjöfartsändamål till 126,4 milj. kr. De regionalt fördelade medlen har i huvudsak använts till att förenkla och rationalisera driften av sjöfartsverkets anläggningar och till förbättrad sjösäkerhet i farlederna framför allt för de oljelastade fartygen.

I tabell 6:3 redovisas den regionala fördelningen av investeringar gjorda under femårsperioden 1966/67–1970/71.

Tabell 6:3 Statliga investeringar för sjöfartsändamål under perioden 1966/67–1970/71, miljontal kr.

Län	Absolut	%
Stockholms	10,4	8,4
Uppsala	0,0	0,0
Södermanlands	2,9	5,1
Östergötlands	0,1	0,2
Jönköpings	–	–
Kronobergs	–	–
Kalmar	4,6	8,1
Gotlands	2,8	4,9
Blekinge	1,5	2,7
Kristianstads	1,8	3,2
Malmöhus	5,7	10,1
Hallands	5,6	9,9
Göteborgs och Bohus	5,6	9,9
Älvsborgs	–	–
Skaraborgs	–	–
Värmlands	–	–
Örebro	–	–
Västmanlands	0,2	0,4
Kopparbergs	–	–
Gävleborgs	6,3	11,1
Västernorrlands	0,9	1,6
Jämtlands	–	–
Västerbottens	6,4	11,3
Norrbottens	1,7	3,0
	56,6	100,0
ofördeladt	69,8[1]	
Summa	126,4	

[1] Avser investeringar i isbrytare, sjömätningsutrustning, muddermateriel, fyr- och teleteknisk utrustning m. m.

Luftfart

Luftfartsverket är ett affärsdrivande verk som svarar bl. a. för drift och förvaltning av statens flygplatser, för civil luftfart och övrig markorganisation för den civila luftfarten. Under den centrala ledningen är verksamheten uppdelad på bl. a. fem regionala flygplatsförvaltningar och besiktningskontor.

Antalet trafikflygplatser totalt i landet uppgår till 45. Vid 24 av dessa

bedrivs inrikes linjefart, varav på sju även utrikes linjefart. Vid 26 trafikflygplatser bedrivs chartertrafik.

Staten är huvudman för 34 trafikflygplatser antingen genom luftfartsverket (19) eller genom försvaret (15). För tio trafikflygplatser är kommun huvudman. Dessutom finns en enskild trafikflygplats. För åtta av de militära flygplatserna finns särskilda upplåtelseavtal, som innebär att flygplatsen drivs av kommun eller enskild. Flygförbindelserna framgår av figur 6:4.

Under år 1971 uppdrog Kungl. Maj:t åt luftfartsverket att utarbeta tekniska, operativa samt ekonomiska normer och anvisningar, som kan ge i första hand kommunerna förbättrade möjligheter att bedöma och ta ställning till frågor om anläggning och utbyggnad av flygplatser. Luftfartsverket skall bedriva arbetet i nära samarbete med trafikplaneringsutredningen, som syftar till att få fram riktlinjer för en övergripande regional trafikplanering. I den övergripande trafikplaneringen kommer flygplatserna i deras egenskap av trafikterminaler in i bilden, och deras lokalisering och dimensionering kan därvid prövas utifrån en samlad bedömning av transportförsörjningen.

I fråga om ansvarsfördelningen har staten ett huvudansvar för de s. k. primärflygplatserna, medan i första hand kommunerna har ett ansvar för utbyggnaden av de s. k. sekundärflygplatserna.

Utvecklingen inom flyget har varit mycket snabb. Under 1960-talet tredubblades antalet ankommande och avgående passagerare på de statliga flygplatserna för att år 1970 uppgå till ca 5,7 milj. passagerare.

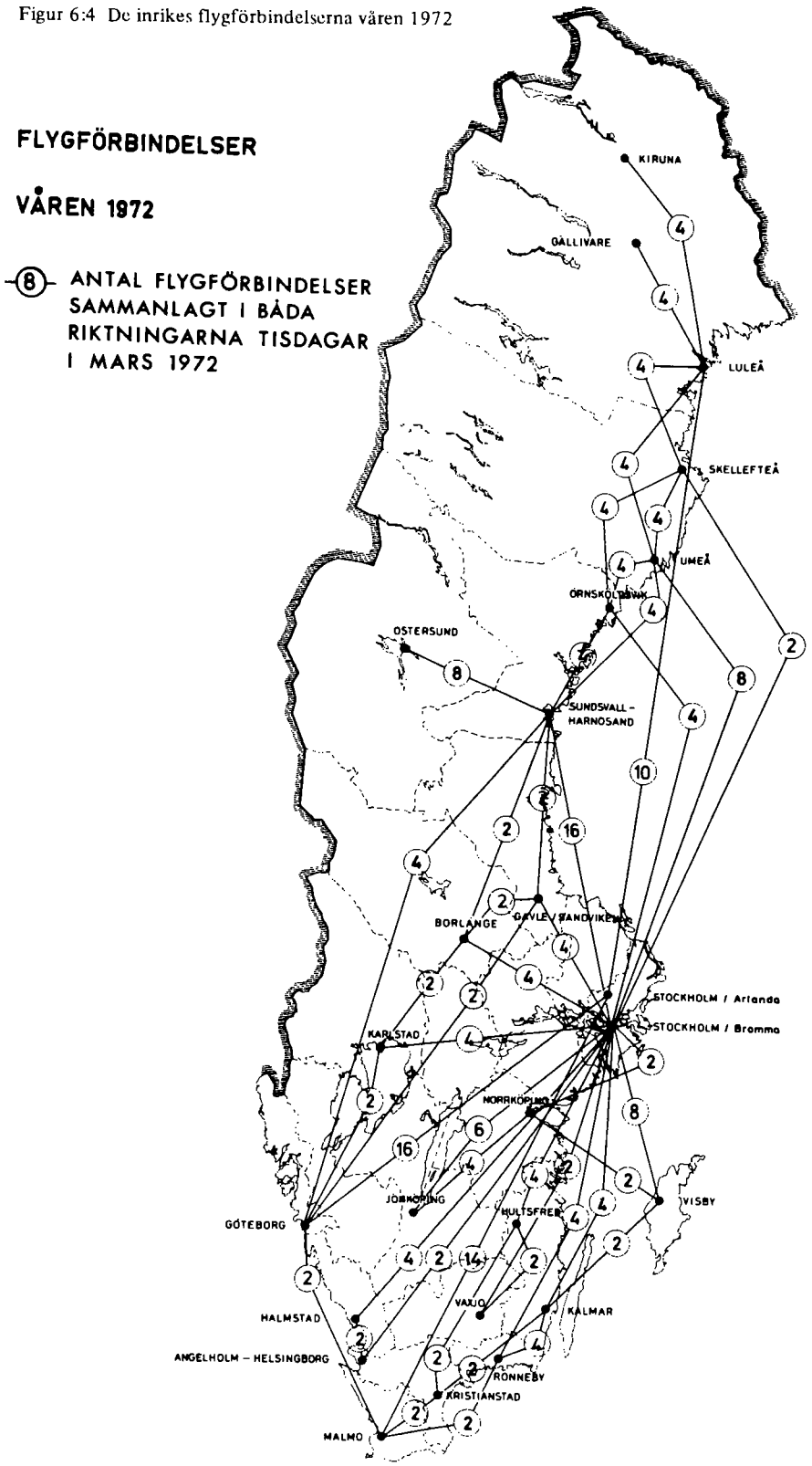
Som underlag för luftfartsverkets ekonomiska planering i form av drift- och investeringsbudget utarbetas översiktliga prognoser för de närmaste fem–tio åren. Dessa prognoser baseras på ekonomiska modeller och avvägs med hänsyn till flygföretagens egen trafikplanering.

Luftfartens andel av den inrikes persontrafiken var år 1970 knappt 1 % eller ca 0,6 miljarder personkm. År 1980 beräknas denna andel ha ökat till ca 1,6 %, motsvarande ett transportarbete av 1,5 miljarder personkm.

De statliga investeringarna för luftfartsändamål under perioden 1966/67–1970/71 uppgick till ca 115 milj. kr. Dessa investeringar, som har ökat kraftigt under senare år, betingas i stor utsträckning av trafikutvecklingen på landets flygplatser och därmed sammanhängande krav på kapacitet och operativ standard. Arbetena på Malmö-Sturup flygplats och utbyggnad och förbättring av Arlanda flygplats har varit stora kostnadsposter under perioden.

Den regionala fördelningen av luftfartsinvesteringar under perioden 1966/67–1970/71 framgår av tabell 6:4.

Figur 6:4 De inrikes flygförbindelserna våren 1972

Tabell 6:4 Statliga investeringar för luftfartsändamål under perioden 1966/67–1970/71, miljontal kr.

Län	Absolut	%
Stockholms	26,1	32,8
Uppsala	–	–
Södermanlands	0,0	0,0
Östergötlands	1,5	1,9
Jönköpings	3,6	4,5
Kronobergs	–	–
Kalmar	0,6	0,8
Gotlands	2,9	3,6
Blekinge	1,1	1,4
Kristianstads	0,1	0,1
Malmöhus	22,9	28,8
Hallands	0,6	0,8
Göteborgs och Bohus	11,6	14,6
Älvsborgs	–	–
Skaraborgs	–	–
Värmlands	1,5	1,9
Örebro	–	–
Västmanlands	–	–
Kopparbergs	0,0	0,0
Gävleborgs	–	–
Västernorrlands	1,4	1,8
Jämtlands	0,2	0,3
Västerbottens	0,8	1,0
Norrbottens	4,7	5,9
	79,5	100,0
ofördelat	35,8[1]	
Summa	115,3	

[1] Avser investeringar för flygtrafikledning m. m.

Post

Postverkets huvuduppgifter är meddelande- och paketdistribution samt betalningsförmedling och annan bankverksamhet. Postverket driver vidare bl. a. busstrafik i de inre delarna av Norrland (postverkets diligenstrafik). Postverket har ett finförgrenat servicenät över hela landet som fortlöpande anpassas efter kundernas servicebehov och till utvecklingen i samhälle och näringsliv.

Inom tätort med minst 200 hushåll inom den sammanhängande bebyggelsen finns normalt en eller flera postanstalter. På landsbygd och inom mindre tätorter, där underlag för postanstalt eller stadsbrevbäring saknas, betjänas kunderna i regel genom lantbrevbäring. Vid behov kan utmed lantbrevbäringslinje inrättas postombud som stödjepunkt. I glesbygdsområde, där kundunderlaget inte är tillräckligt för att lantbrevbäring skall kunna inrättas, betjänas kunderna av postombud eller genom postväskor. Post till och från postombud samt postväskor befordras i allmänhet med linjetrafik eller andra reguljära trafikmedel.

Frågan om vilka möjligheter det finns att kombinera postservice med annan samhällsservice har tagits upp till undersökning inom postverket i

samarbete med glesbygdsutredningen, socialstyrelsen och Svenska kommunförbundet. Undersökningen avser dels frågan om införande av varudistribution och annan samhällsservice som kompletterande arbetsuppgifter för lantbrevbärare och postombud och dels frågan om kombination av lantbrevbäring och linjetrafik. (Se vidare avsnitt 12.2.3).

Tele

Televerkets dominerande rörelsegren är telefonrörelsen. Datakommunikation över telenätet expanderar starkt och beräknas på sikt bli televerkets nästa stora rörelsegren vid sidan av telefonrörelsen. 97 % av antalet hushåll har telefon.

Landet är indelat i ca 200 telefontaxeområden med var sin taxestation och bestående av ett eller flera riktnummerområden. Totalt finns i hela landet ca 270 riktnummerområden. Den minsta enheten från taxesynpunkt men också med hänsyn till telefonnätets uppbyggnad är stationsområdet. För samtal inom varje stationsområde – lokalsamtal – utgår endast en samtalsmarkering oberoende av samtalets längd, lokaltaxa. Vid samtal mellan två abonnenter anslutna till skilda stationer inom ett taxeområde sker debitering med en samtalsmarkering var nionde minut, närtaxa. För telefontrafik mellan två skilda taxeområden sker debitering efter rikstaxa.

Genom kommunsammanslagningarna har kommunernas ytområden förstoras. Eftersom telefontaxorna är avståndsberoende har följden blivit att rikstaxa numera förekommer i flera kommuner. Televerket har i anslutning härtill nyligen beslutat om taxelättnader för telefonsamtal med centralorten i egen kommun. Beslutet innebär i princip att abonnenterna kommer att erhålla en högsta taxa motsvarande tre minuters markeringsintervall vid samtal med centralorten i egen kommun.

Hösten 1969 tillsatte televerket en utredning med uppgift att se över hela telefontaxesystemet. Högsta prioritet gavs därvid åt frågorna om en ytterligare regional utjämning av telefonkostnaderna. Utredningen har avlämnat ett första delbetänkande Regional utjämning av telefonkostnaderna.

Efter remissbehandling har televerket nyligen inkommit till Kungl. Maj:t med förslag till sådan regional utjämning. Frågan bereds f. n. inom kommunikationsdepartementet.

6.3.4 Utbildning och forskning

Allmänna utvecklingsdrag

Utbildningsväsendet har under senare år genomgått kraftiga förändringar. Många genomgripande reformer på skolans område har genomförts. En sammanhållen nioårig grundskola har införts. Gymnasieskolan startade höstterminen 1971. I vuxenutbildningen har deltagarantalet stadigt ökat. Den högre utbildningen har expanderat väsentligt. På en rad orter har universitetsfilialer och nya högskolor etablerats.

I och med befolkningsuttunningen i glesbygderna har emellertid underlaget för olika utbildningsenheter där försämrats. Minskningen av elevunderlaget har i viss utsträckning kunnat mötas med organisatoriska förändringar så att bortfallet av utbildningsenheter har kunnat hållas nere. Att åstadkomma största möjliga rättvisa mellan olika landsdelar i fråga om utbildningens standard är ett viktigt mål för utbildningspolitiken.

Skolväsendet

1950 års riksdag fattade beslut om försöksverksamhet med nioårig enhetsskola. Mot slutet av försöksperioden, dvs. vid utgången av läsåret 1961/62 hade så många av landets kommuner övergått till försöksverksamhet med nioårig enhetsskola, att de folkmängdsmässigt motsvarade 53 % av landets invånarantal.

Den obligatoriska, nioåriga grundskolan fastställdes av 1962 års riksdag (prop. 1962:54, SäU 1962:1, rskr 1962:328). Grundskolan ersatte folkskolan, realskolan och flickskolan. Från lokaliseringssynpunkt innebar grundskolans genomförande att ett mycket större antal orter än de som tidigare hade realskola har fått grundskolans högstadium. Barn från glesbygd kan således numera i stor utsträckning erbjudas grundutbildningsmöjligheter som är likvärdiga dem som barn från tätorter har haft sedan länge.

Grundskolans högstadium finns i samtliga kommunblock. Skolöverstyrelsen har på uppdrag av Kungl. Maj:t inkommit med förslag till åtgärder för att upprätthålla undervisningen vid små högstadier. De små högstadierna är koncentrerade till norrlandslänen och till Kopparbergs och Värmlands län. Antalet små enheter kommer enligt skolöverstyrelsens beräkningar att öka väsentligt under 1970-talet. Problem för de små högstadierna är framför allt elevernas valmöjligheter och rekryteringen av behöriga lärare. Skolöverstyrelsen föreslår bl. a. att samläsning mellan klasser tillhörande olika årskurser skall tillämpas generellt. För att underlätta samläsning mellan klasser som tillhör olika årskurser bör jämkningar i timplanen så långt möjligt genomföras. Vidare anser överstyrelsen att inbesparingar på det statliga driftbidraget generellt bör få användas på det för den aktuella skolenheten mest rationella sättet. Lärartjänster bör få ledigförklaras i tre alternativt två ämnen och företräde få ges åt sökande med behörighet i tre ämnen. Överstyrelsen föreslår också att lärare skall

äga rätt att åtnjuta tjänstledighet från motsvarande statligt reglerad, ordinarie eller extra ordinarie lärartjänst i annan kommun för att tjänstgöra vid en mindre enhet så länge den består och har tillräckligt underlag för tjänsten.

Även glesbygdsutredningen har i sitt betänkande (Ds In 1972:1) Utbildning i glesbygder behandlat högstadiesektorn. En sammanfattande redogörelse för betänkandets huvuddrag lämnas i det följande i avsnitt 12.2. Både skolöverstyrelsens och glesbygdsutredningens förslag har remissbehandlats och beredning av ärendena pågår f. n. i utbildningsdepartementet.

Det statliga bidraget till grundskolan har ökat från 1,8 miljarder kr., budgetåret 1966/67 till 3,1 miljarder kr., budgetåret 1970/71.

Utbyggnaden av det nya gymnasiet och fackskolan under 1960-talets senare hälft har gynnat främst Norrland. Detta gäller särskilt i fråga om fackskolan. En orsak till detta är att grundskolan har genomförts tidigare i Norrland än i övriga delar av landet.

Gymnasieskolan ersatte den 1 juli 1971 fackskolan, gymnasiet och yrkesskolan. Vid införandet av gymnasieskolan har man sökt begränsa de ur lokaliseringssynpunkt negativa verkningarna av samordningen av gymnasium, fackskola och yrkesskola. Den sistnämnda skolformen har av tradition haft stor spridning. Hänsyn har tagits till detta och yrkesutbildning äger f. n. rum på ett stort antal orter utanför gymnasieskolorterna.

Fr. o. m. läsåret 1969/70 bedrivs på tre orter försöksverksamhet med särskild gymnasial undervisning i glesbygder. Korrespondensgymnasium finns f. n. på fem orter.

Det allmänna studiesociala stödet har möjliggjort för allt fler ungdomar att genomgå gymnasial utbildning. Inackorderingstillägget inom det studiesociala systemet har positiv verkan för ungdomar från glesbygdsområdena.

Genom beslut den 30 juni 1971 gav Kungl. Maj:t skolöverstyrelsen i uppdrag att vid den fortsatta planeringen av gymnasieskolan pröva vissa särskilda planeringsfrågor. Med skrivelse den 7 juni 1972 har skolöverstyrelsen redovisat en första etapp av utredningsarbetet. Överstyrelsen konstaterar att elevunderlaget för en gymnasieskola som skall kunna erbjuda ett någorlunda tillfredsställande urval av såväl två- som tre- och fyraåriga linjer måste utgöra minst 400—500 16-åringar. Är underlaget mindre kan den lokalmässiga och pedagogiska integrationen försvåras eller rentav omöjliggöras.

F. n. finns det 16 gymnasieregioner i landet där antalet 16-åringar understiger 400. Skolöverstyrelsen beräknar att motsvarande siffra år 1980 skall vara 21. Medelstorleken av elevunderlaget i dessa regioner beräknas sjunka mellan åren 1972 och 1980 från 388 till 287 16-åringar. Enligt skolöverstyrelsen aktualiserar denna utveckling frågan hur dessa gymnasieorters fortbestånd skall kunna tryggas. Samtidigt måste hänsyn tas till att det finns orter som kan diskuteras som gymnasieorter i nya gymnasieregioner med samma elevunderlag som de nämnda svagaste av nuvarande gymnasieregioner. Antalet gymnasieregioner av detta slag är

f. n. 5--10.

Skolöverstyrelsen har i sitt utredningsarbete studerat olika organisationsmodeller av gymnasieskolan från såväl ekonomisk som pedagogisk synpunkt. Överstyrelsen har därvid funnit att den fortsatta planeringen bör inriktas på en särskild organisation av gymnasieskolan i sådana gymnasieregioner där elevunderlaget understiger 400 16-åringar. Organisationen skall kunna erbjuda ett relativt allsidigt urval studievägar. Detta skall kunna genomföras inom rimliga ekonomiska ramar genom att olika förenklingar av nu gällande studieorganisation görs och genom att samläsning av ämnen över linjegränserna ökar.

Skolöverstyrelsen föreslår att en försöksverksamhet med en dylik organisation av gymnasieskolan startas på ett antal orter i landet. Sedan erfarenheter har vunnits av försöksverksamheten kan den slutliga utformningen göras av gymnasieskolorganisationen i regioner där elevunderlaget är litet eller där en fördelning på flera orter i regionen är motiverad.

De statliga utgifterna för gymnasiala skolor har fr. o. m. budgetåret 1966/67 t. o. m. 1970/71 ökat med 300 milj. kr. till 1 050 milj. kr.

Lärarutbildning

1967 års lärarutbildningsreform (prop. 1967:4, SU 1967:51, rskr 1967:143) medförde viss förändring av lärarutbildningsorganisationen. Två större lärarhögskolor inrättades i Umeå och Linköping. De dåvarande seminarierna i Falun, Gävle, Härnösand, Jönköping, Kalmar, Karlstad, Kristianstad, Luleå och Växjö omvandlades till lärarhögskolor för enbart klasslärarutbildning. Reformen innebar en betydligt mer decentraliserad lärarutbildning än vad som ursprungligen hade föreslagits.

Förskollärarutbildningen har under de senaste åren genomgått en kraftig expansion. Utbildningen har därvid spritts till nya orter, bl. a. Borås, Kalmar och Kristianstad. Enligt nuvarande planering för fortsatt utbyggnad av förskollärarutbildningen kommer förskollärarlinje att inrättas vid lärarhögskolan i Karlstad fr. o. m. budgetåret 1973/74 och vid lärarhögskolan i Linköping fr. o. m. budgetåret 1975/76.

Högre utbildning och forskning

Utbyggnaden av den högre utbildningen fram till slutet av 1950-talet ägde huvudsakligen rum på de äldre universitets- och högskoleorterna.

Under 1960-talet har utbyggnaden till stor del ägt rum genom att utbildningsenheter har kommit till stånd på andra orter. Sålunda har en rad högre utbildningsanstalter förlagts till framför allt Norrland. Uppbyggnaden av Umeå universitet startade under 1950-talet. Universitetet inrättades år 1963 och har humanistisk, samhällsvetenskaplig, medicinsk, odontologisk och matematisk-naturvetenskaplig fakultet. Socialhögskolan i Umeå tillkom år 1962, lärarhögskolan med såväl klass- som ämneslärarutbildning år 1967.

Universitetsfilialer med utbildning inom filosofisk fakultet inrättades år 1967 i Växjö, Karlstad, Örebro och Linköping. Den sistnämnda utgör

nu tillsammans med enheterna för medicinsk och teknisk utbildning och forskning en självständig enhet – högskolan i Linköping.

Riksdagens beslut år 1971 om högre teknisk utbildning och forskning i Luleå och om en bibliotekshögskola i Borås är också uttyck för de regionalpolitiska frågornas ökade betydelse.

I Örebro har inrättats socialhögskola och gymnastik- och idrottshögskola. År 1971 startade ytterligare en socialhögskola förlagd till Östersund. Hösten 1969 startade försöksverksamhet med utbildning som kombinerar universitetsstudier inom vissa ämnesområden med yrkesinriktade kurser vid gymnasieskola. Varje utbildningskombination omfattar tre eller fyra terminer. För närvarande finns denna s. k. kombinationsutbildning på 15 orter.

Ett av huvudproblemen för 1968 års utbildningsutredning (U 68) utgör den eftergymnasiala utbildningens lokalisering. U 68 har redan presenterat en rad orter utanför storstadsområdena, som man anser bör komma i fråga vid fortsatt utbyggnad av den eftergymnasiala utbildningen. Som en följd av förslag från U 68 har inletts försök med systematiserad decentraliserad universitetsutbildning på tre orter i Norrland, nämligen Luleå, Sundsvall och Östersund. Inom ramen för denna försöksverksamhet är det möjligt för de studerande att på samma ort bedriva studier inom första och andra avdelningen av vissa utbildningslinjer vid filosofisk fakultet.

U 68 väntas lägga fram sina förslag under innevarande budgetår.

Vuxenutbildning

De senaste årens vuxenutbildningsreformer har i första hand syftat till att underlätta för personer med kort och bristfällig skolgång att höja sin bildningsnivå.

Vuxenutbildningen har numera nått betydande omfattning. Antalet deltagare i studiecirkelverksamheten uppgick budgetåret 1970/71 till ca 1,7 milj. Inom den kommunala och statliga vuxenutbildningen studerade läsåret 1971/72 över 150 000 elever. Över 100 000 elever genomgick arbetsmarknadsutbildning och närmare 11 000 löntagarorganisationernas centrala kursverksamhet. Det totala antalet deltagare i den samhällsstödda vuxenutbildningen uppgick således till närmare 2 milj.

Vid slutet av läsåret 1971/72 anordnades kommunal vuxenutbildning i 335 av landets 464 kommuner.

Trots de omfattande satsningarna på vuxenutbildningen har det visat sig svårt att nå dem som har den mest bristfälliga utbildningen. Kommittén för försöksverksamhet med vuxenutbildning (FÖVUX) har till uppgift att utreda hur de vuxna lättast skall kunna nås, som av sociala, psykologiska och geografiska skäl nu inte deltar i vuxenutbildning.

En annan viktig fråga för de vuxenstuderande är studiefinansieringen. Denna fråga utreds f. n. av kommittén för studiestöd åt vuxna (SVUX).

Av stor betydelse när det gäller att nå vuxenstuderande i glesbygder är även radio och TV. Inom detta område har antalet vuxenutbildningspro-

gram producerade av kommittén för TV och radio i utbildningen ökat väsentligt under senare år.

6.3.5 Kulturell verksamhet

Kulturutgifterna utgör en liten del av de totala statliga driftutgifterna. Under 1960-talet har dock statens utgifter för kulturändamål ökat både absolut och relativt sett. År 1970 svarade kommunerna för 55 %, staten för 42 % och landstingen för 3 % av de offentliga driftutgifterna för kultur.

Kommunerna är huvudmän för folkbiblioteken och som regel även för musikskolorna. De har i allt större utsträckning fått det ekonomiska ansvaret för teater-, konsert-, musei- och utställningsverksamhet. Därvid stöder de alltmer publikrekryterande och uppsökande verksamhet.

Den verksamhet som organisatoriskt och ekonomiskt bygger på regionala enheter har förhållandevis blygsam omfattning. Länsbiblioteken har sedan lång tid haft en regional funktion, bl. a. genom vandringsbiblioteksverksamhet och interurban utlåning, medan länsmuseerna i viktiga delar av sin verksamhet har varit främst lokalt förankrade. Sedan senare delen av 1960-talet har emellertid en viss ökning av den regionala verksamheten ägt rum. Här kan nämnas tillkomsten av den statliga regionmusikorganisationen, etableringen av Norrbottensteatern, regionteatern i Västernorrlands län och Riksteaterns landsortbaserade ensembler. Dessutom finns ett ökat intresse för regional verksamhet inom vissa länsmuseer, stadsteatrar och yrkesorkestrar.

Staten svarar för centrala organ inom arkiv- och museiområdena, kulturminnesvården samt för producerande och distribuerande institutioner med uppgift att bl. a. stödja kulturaktiviteter på olika håll i landet. Staten svarar även för den yrkesinriktade utbildningen inom kultursektorn samt för bidragsgivning till lokal och regional verksamhet. Statsbidragen utgår främst till vissa kommunala eller kommunalt anknutna institutioner inom biblioteks-, teater- och musikområdena. Bidrag utgår vidare till olika organisationer, bl. a. inom folkbildningen och till icke-institutionell verksamhet. Ersättningar utgår också i olika former till kulturarbetarna.

Inrättandet av teater- och musikrådet och styrelsen för dialekt- och ortnamnsarkiven samt svenskt visarkiv är exempel på hur statsmakterna sökt skapa mera övergripande organ. Riksteatern, Rikskonserter och Riksutställningar har på sina områden verkat för ett utvidgat samarbete såväl lokalt som regionalt.

Frågan om den långsiktiga inriktningen av de statliga åtgärderna på kulturområdet utreds av kulturrådet, vars huvudbetänkande väntas hösten 1972. Kulturrådet behandlar bl. a. kulturpolitikens mål, den regionala och lokala kulturorganisationen samt kulturstödets fördelning på olika ändamål.

6.3.6 Avloppsreningsverk och reningsanläggningar inom industrin

Utbyggnaden av kommunala avloppsreningsverk har under senare år alltmer intensifierats till följd av skärpt lagstiftning och höjda statsbidrag. Avloppsvatten från ca 6 milj. tätortsbor renas f. n. i drygt 1 500 reningsverk. Allt fler reningsverk byggs nu också för kemisk rening, det s. k. tredje steget. Ca 150 sådana reningsverk finns nu utbyggda och ca 200 är under byggnad eller projektering. Ansträngningarna att få till stånd ytterligare reningsverk måste fortsätta eftersom en del avloppsvatten fortfarande går ut i vattendragen helt orenat. Senast år 1975 bör alla svenska tätorter ha en tillfredsställande avloppsrening.

Utbyggnaden av reningsverk måste kompletteras med åtgärder för att sanera förorenade vattenområden. Sedan år 1969 har restaurering av ett 25-tal sjöar och vattendrag påbörjats och till detta har statsbidrag med ca 4 milj. kr. beviljats.

Särskilda statsbidrag med 25 % utgår sedan år 1969 under en femårsperiod till den äldre industrin för att göra det möjligt att snabbt bygga ut erforderliga reningsanordningar. Bidragen beräknas under perioden resultera i miljövårdsinvesteringar inom dessa industrier i storleksordningen 1 miljard kr. Avskrivningsmöjligheterna för miljövårdsanordningar inom industrin har vidare förbättrats. Med stöd bl. a. av de ekonomiska stimulansåtgärderna och till följd av miljöskyddslagstiftningens krav görs nu betydande satsningar när det gäller vatten- och luftvårdande åtgärder inom industrin.

Under hösten 1971 beslutades, som en sysselsättningsstimulerande åtgärd, att statsbidragen till kommunala avloppsreningsverk och till vatten- och luftvårdande åtgärder inom industrin skulle höjas till högst 75 % under tiden den 1 november 1971—den 30 juni 1972. Förhöjda bidrag till kommuner och industrier har under nämnda tid beviljats med totalt 760 milj. kr.

6.3.7 Bostadsbyggande

Bostadsbyggandets planering

För genomförandet av samhällets bostadspolitik är ansvaret fördelat mellan stat och kommun. Statsmakterna anger de allmänna riktlinjerna för bostadsbyggandet, bl. a. bostadsbyggandets totala omfattning, och svarar i huvudsak för de ekonomiska insatserna i form av lån och bidrag. Kommunerna svarar bl. a. för att bebyggelseplaner upprättas samt för att det erforderliga bostadsbyggandet kommer till stånd.

Statsmakternas riktlinjer för bostadsbyggandets regionala fördelning har sedan mitten av 1960-talet präglats av angelägenheten av att tillgodose behovet av byggande i storstadsområdena, där bristen på bostäder under lång tid har varit starkt framträdande, samt i orter med expansivt näringsliv. Också betydelsen av att den regionala fördelningen sker med beaktande av de näringspolitiska betingelserna och samhällets lokalise-

ringspolitiska mål har understrukits. I prop. 1972:1, bil. 13, framhöll departementschefen att den regionalpolitiska utvecklingsplaneringen hör till de faktorer som skall beaktas vid den bedömning av bostadsbyggnadsbehovet som skall ligga till grund för beslut om fördelning av bostadsbyggandet. Vidare erinrades om att Kungl. Maj:t i enlighet med lagen (1971: 1204) om byggnadstillstånd har möjligheter att styra bostadsbyggandet utan statliga lån regionalt.

Enligt 1947 års lag om kommunala åtgärder till bostadsförsörjningens främjande och bestämmelser som har utfärdats med stöd av lagen skall flertalet kommuner upprätta kommunala bostadsbyggnadsprogram. Programmen skall upprättas årligen och avse de närmaste fem åren. Syftet med dem är att bostadsbyggandet skall kunna förberedas och genomföras på ett ändamålsenligt sätt.

I programmet skall kommunen klarlägga behovet av bostadsbyggande under programperioden och det byggande som med hänsyn till kommunens resurser och betingelser i övrigt är möjligt att genomföra. Även inriktningen av bostadsbyggandet på hustyper, lägenhetstyper och upplåtelseformer skall anges. Bostadsbyggnadsprogrammet utgör därigenom ett kommunalt handlingsprogram på bostadsområdet.

Programmen skall årligen redovisas till länsbostadsnämnderna, vilka har att informera andra berörda länsmyndigheter om programmen. Länsbostadsnämnderna skall inhämta länsstyrelsernas yttranden över bostadsbyggnadsprogrammen och därefter med eget yttrande överlämna dessa till bostadsstyrelsen.

Med ledning av bl. a. de kommunala bostadsbyggnadsprogrammen föreslår bostadsstyrelsen i sin årliga anslagsframställning till Kungl. Maj:t bostadsbyggnadsplaner för de närmaste fem kalenderåren. På grundval härav framlägger Kungl. Maj:t i samband med anslagsäskandena till riksdagen förslag till bostadsbyggnadsplan.

Bostadsbyggnadsplanen har enligt beslut av 1969 års riksdag ett femårigt perspektiv. Planen innehåller för varje år ett garanterat program för det statsbelånade bostadsbyggandet. För vart och ett av de två första åren upptar planen dessutom ett beräknat byggande utan statliga lån. För de två första åren har Kungl. Maj:t riksdagens bemyndigande att ta i anspråk en projektreserv som avser både det statsbelånade och det inte statligt belånade byggandet. För det tredje året fastställs en projektreserv som avser endast det statsbelånade byggandet.

Bostadsbyggnadsplanen omfattar för de två första åren hela landet, medan den för de tre senare åren i princip avser endast orter med klart expansivt näringsliv och långsiktigt positiv befolkningsutveckling, i vilka behov av ett kontinuerligt byggande föreligger. Kravet att behov av kontinuerligt byggande av viss omfattning skall föreligga leder till att mindre orter som i och för sig är expansiva utesluts från den långsiktiga fördelningen. Beträffande planperiodens tredje år är dock delar av det garanterade programmet och projektreserven avsedda att tillgodose behoven av ett treårigt planeringsperspektiv även i orter som inte är klart expansiva men där behovet av ramtilldelning är klart dokumenterat genom konkreta

projekt.

Det garanterade programmet skall något understiga den nivå på bostadsbyggandet som anses möjlig att uppnå med hänsyn till den aktuella konjunkturbedömningen. Projektreserven bör vara så stor att den ger utrymme för att öka bostadsbyggandet upp till nyss nämnda nivå men också därutöver, om konjunkturutvecklingen blir svagare än som antogs när planen förelades riksdagen.

Under senare år har bostadsbyggnadsplanen för de två första åren i planperioden omfattat 87 000 statsbelånade lägenheter – med en yta som motsvarar genomsnittsytan för de lägenheter som fick preliminärt beslut om bostadslån under åren 1967 och 1968 – samt 8 000 lägenheter utan statliga lån och en för de båda ramarna gemensam projektreserv om 10 000 lägenheter.

Fördelningen av bostadsbyggnadsramarna på kommuner och län

För de tre sista åren i planperioden fördelar bostadsstyrelsen, efter samråd med arbetsmarknadsstyrelsen, låneramarna på orter och regioner med klart expansivt näringsliv och långsiktigt positiv befolkningsutveckling. För det tredje året i planperioden fördelar bostadsstyrelsen också projektreserven på sådana orter och regioner. Vidare får bostadsstyrelsen för sistberört år fördela den del av den garanterade låneramen, vilken avser orter som inte är klart expansiva men där behovet av ramtilldelning är klart dokumenterat genom konkreta projekt. Den del av projektreserven som står till förfogande för sådana orter får fördelas av bostadsstyrelsen i den omfattning som Kungl. Maj:t bestämmer.

Vid fördelningen av låneramarna år 1972 hänfördes till de expansiva områdena de tre storstadsområdena samt följande 45 kommunblock.

Län	Kommunblock
Stockholms	Södertälje
Uppsala	Uppsala, Enköping
Södermanlands	Eskilstuna, Nyköping, Katrineholm
Östergötlands	Linköping, Norrköping, Motala
Jönköpings	Jönköping, Värnamo, Gislaved
Kronobergs	Växjö
Kalmar	Kalmar, Västervik, Oskarshamn
Gotlands	Visby
Blekinge	Karlskrona
Kristianstads	Kristianstad, Hässleholm
Malmöhus	Helsingborg, Landskrona
Hallands	Halmstad, Varberg
Göteborgs och Bohus	Uddevalla
Älvsborgs	Borås, Trollhättan, Vänersborg
Skaraborgs	Skövde, Lidköping
Värmlands	Karlstad
Örebro	Örebro, Karlskoga
Västmanlands	Västerås
Kopparbergs	Falun, Borlänge
Gävleborgs	Gävle, Sandviken
Västernorrlands	Sundsvall, Örnsköldsvik, Härnösand
Jämtlands	Östersund
Västerbottens	Umeå, Skellefteå
Norrbottens	Luleå

För de två första åren i planperioden fördelar bostadsstyrelsen efter samråd med arbetsmarknadsstyrelsen låneramarna på län och de tre storstadsområdena. Fördelningen avser den del av låneramarna som inte redan tidigare år har fördelats direkt på kommuner och storstadsområden. Bostadsstyrelsen fördelar sedan år 1972 också ramen för bostadsbyggandet utan statliga lån på län och storstadsområden.

Bostadsstyrelsen planerar vidare i samråd med arbetsmarknadsstyrelsen fördelningen av den för de båda ramarna gemensamma projektreserven för de två första åren i planperioden.

De ramar som tilldelas länen fördelas sedan av länsstyrelserna på kommunblock och kommuner som inte ingår i sådana block. I de tre storstadsområdena fördelar dock de kommunala samarbetsorganen ramarna i området. Innan länsstyrelse fattar sitt fördelningsbeslut skall länsbostadsnämnden beträffande det statligt belånade bostadsbyggandet inkomma med förslag till fördelning inom län resp. storstadsområden. Om länsstyrelsen i sitt beslut i fördelningsfrågan går emot den mening som har uttalats av bostadsstyrelsen eller länsbostadsnämnden, skall länsstyrelsen genast underrätta bostadsstyrelsen om beslutet. Styrelsen får därefter inom fem veckor påkalla att Kungl. Maj:t omprövar beslutet.

Bostadsbyggandets omfattning och geografiska fördelning

Sedan mitten av 1960-talet har bostadsbyggandets omfattning ökat kraftigt. Mätt i antalet inflyttningsfärdiga lägenheter har den årliga nivån stigit från omkring 95 000 lägenheter till inemot 110 000 år 1970. Geografiskt har byggande till avsevärd del koncentrerats till de tre storstadsområdena. I tabell 6:5 visas antalet inflyttningsfärdiga lägenheter i genomsnitt för varje tvåårsperiod under åren 1966–1971 fördelade på län och storstadsområden. Av tabellen framgår att storstadsområdenas andel av byggandet har ökat från ca 34 % i genomsnitt för åren 1966–1967 till ca 39 % i genomsnitt för åren 1970–1971. Mätt i antalet lägenheter har produktionen i dessa områden stigit från något över 32 000 lägenheter i genomsnitt per år till drygt 42 000. Även Östergötlands, Jönköpings, Kalmar, Hallands, Älvsborgs, Skaraborgs och Västerbottens län har ökat sina andelar av byggandet från åren 1966–1967 till 1970–1971.

Regionala skillnader i byggnadskostnader

Variationer i byggnadskostnaderna mellan skilda regioner kommer till uttryck i bostadsstyrelsens ortskoefficienter. Dessa har till uppgift att anpassa bostadslånemyndigheternas lånevärden (låneunderlag och pantvärde) till byggkostnadsskillnader mellan olika regioner och orter. Koefficienten 1,00 avser medelnivån för byggnadskostnader i ett område som består av Södermanlands, Östergötlands, Örebro och Västmanlands län. Ortskoefficienterna är lägst i Malmöhus, Kristianstads och större delen av Hallands län, 0,96, och högst i vissa delar av Norrbottens län där ortskoefficienten i många kommuner är 1,20. Spännvidden mellan om-

Tabell 6:5 Inflyttningsfärdiga lägenheter

Län	Genomsnitt per år			Relativ fördelning i %		
	1966–1967	1968–1969	1970–1971	1966–1967	1968–1969	1970–1971
Stockholms	18 224	24 664	23 857	19,2	22,9	22,0
Uppsala	3 983	3 807	4 298	4,2	3,7	4,0
Södermanlands	3 395	3 207	3 130	3,6	3,0	2,9
Östergötlands	4 577	5 530	5 484	4,8	5,1	5,1
Jönköpings	3 005	3 554	3 813	3,2	3,3	3,5
Kronobergs	2 103	1 913	2 113	2,2	1,8	1,9
Kalmar	2 261	2 349	2 769	2,4	2,2	2,6
Gotlands	502	444	337	0,5	0,4	0,3
Blekinge	1 790	1 478	1 748	1,9	1,4	1,6
Kristianstads	2 540	2 363	2 638	2,7	2,2	2,4
Malmöhus	10 713	11 239	10 612	11,3	10,4	9,8
Hallands	2 142	2 617	2 869	2,3	2,4	2,6
Göteborgs och Bohus	9 537	12 396	12 805	10,0	11,5	11,8
Älvsborgs	4 140	4 400	5 038	4,4	4,1	4,6
Skaraborgs	2 200	2 554	2 737	2,3	2,4	2,5
Värmlands	2 854	2 632	3 015	3,0	2,4	2,8
Örebro	3 095	3 528	3 458	3,3	3,3	3,2
Västmanlands	3 650	3 698	2 960	3,8	3,4	2,7
Kopparbergs	2 261	2 260	2 607	2,4	2,1	2,4
Gävleborgs	3 063	3 528	3 442	3,2	3,3	3,2
Västernorrlands	2 525	2 918	2 392	2,7	2,7	2,2
Jämtlands	1 152	1 250	1 234	1,2	1,2	1,1
Västerbottens	2 506	2 615	3 018	2,6	2,4	2,8
Norrbottens	2 584	2 712	2 142	2,7	2,5	2,0
Totalt	94 902	107 656	108 516	100,0	100,0	100,0
Därav storstadsområdena	32 604	42 677	42 594	34,4	39,6	39,3

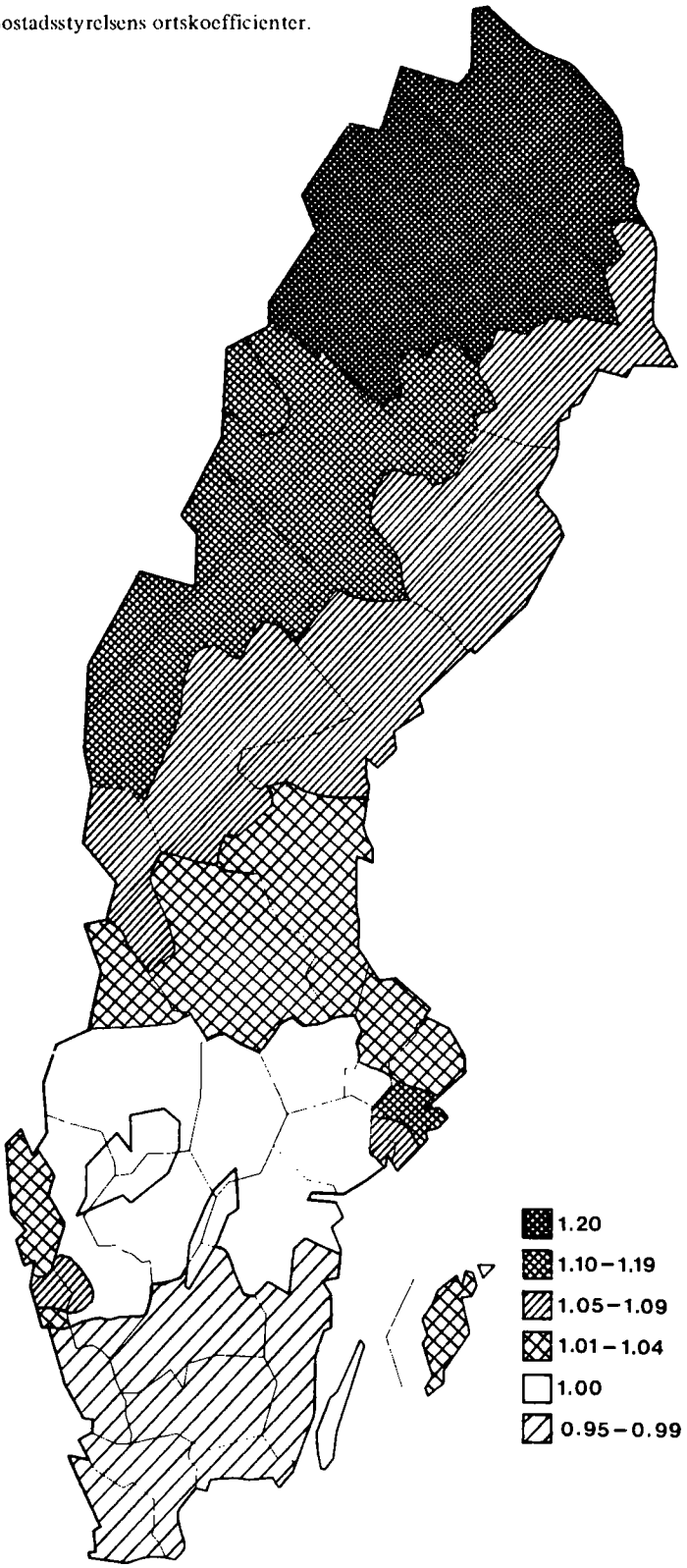
råden där byggnadskostnaderna är högst och där de är lägst uppgår således till 25 %. Ortskoefficienterna i landet framgår av figur 6:6.

Till skillnaderna i byggkostnader mellan olika regioner och orter kommer skillnaderna i kostnader för marken och dess exploatering. Mark- och exploateringskostnaderna är genomgående högre i större tätorter än i mindre orter. Störst är de i Stockholms- och Göteborgsområdena.

Regionala skillnader i hyresnivån

Inom inrikesdepartementet har gjorts en undersökning som belyser hyresutvecklingen i statligt belånade flerfamiljshus uppförda under åren 1959–1968 av enskilda byggherrar. Materialet har uppdelats på dels de tre storstadsområdena, dels sex länsregioner. Länsregion I omfattar länen i östra Mellansverige exklusive Storstockholm, länsregion II Smålandslänen samt Östergötlands och Gotlands län, länsregion III Blekinge och Skåneländen exklusive Stormalmö, länsregion IV länen i Västsverige exklusive Storgöteborg, länsregion V länen i norra Mellansverige och länsregion VI Norrlandslänen. Undersökningen rörande hyresskillnaderna ger ungefär samma bild som produktionskostnadsskillnaderna. Hyresnivån ligger genomgående högst i Storstockholm, Storgöteborg och Norrland. De lägsta

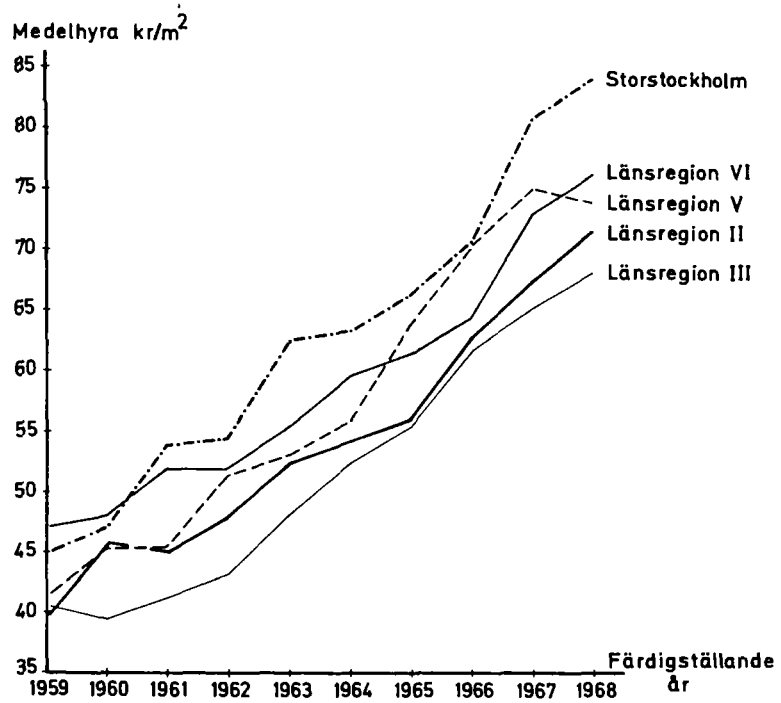
Figur 6:6 Bostadsstyrelsens ortskoefficienter.

hyrorna finns i Skånelänen och Blekinge samt i Stormalmö. Skillnaderna mellan Storstockholm och södra Sverige varierar för olika år mellan 10 och 20 kr. per m^2.

I figur 6:7 visas medelhyran (kallhyrorna) i kr. per m^2 bostadslägenhetsyta i nyproduktionen efter färdigställandeår för Storstockholm samt länsregionerna II, III, V och VI. Hyresutvecklingen i Storgöteborg ligger närmast hyresnivån för Storstockholm. För Stormalmö ligger hyresnivån, med undantag för tre år, något under nivån för länsregion III. Länsregionerna I och IV har en nivå som nära ansluter till länsregion II.

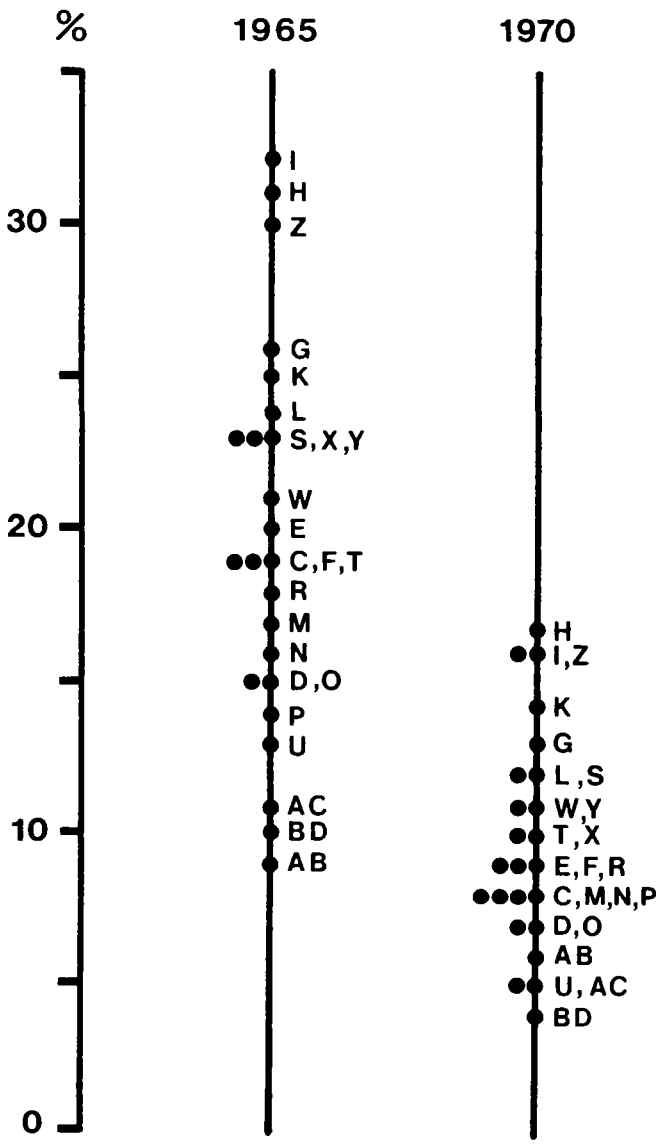
Figur 6:7 Medelhyra i kr. per m^2 bostadslägenhetsyta vid inflyttningen i nyproducerade lägenheter efter färdigställandeår

Regionala skillnader i utrustnings- och utrymmesstandard

I figur 6:8 belyses lägenheternas utrustningsstandard i länen enligt folk- och bostadsräkningarna åren 1965 och 1970. Som mått på utrustningsstandarden har därvid valts förekomsten av centralvärme i lägenheterna. Figuren visar hur stor andel av det totala antalet lägenheter som saknar centralvärme. Som framgår av figuren har en förbättring av lägenheternas utrustningsstandard ägt rum i samtliga län mellan åren 1965 och 1970. För Gotlands, Kalmar och Jämtlands län, som år 1965 hade det största inslaget av lägenheter med låg kvalitet, har andelen lägenheter utan centralvärme mellan nämnda år minskat från omkring 30 % till ca 16 %.

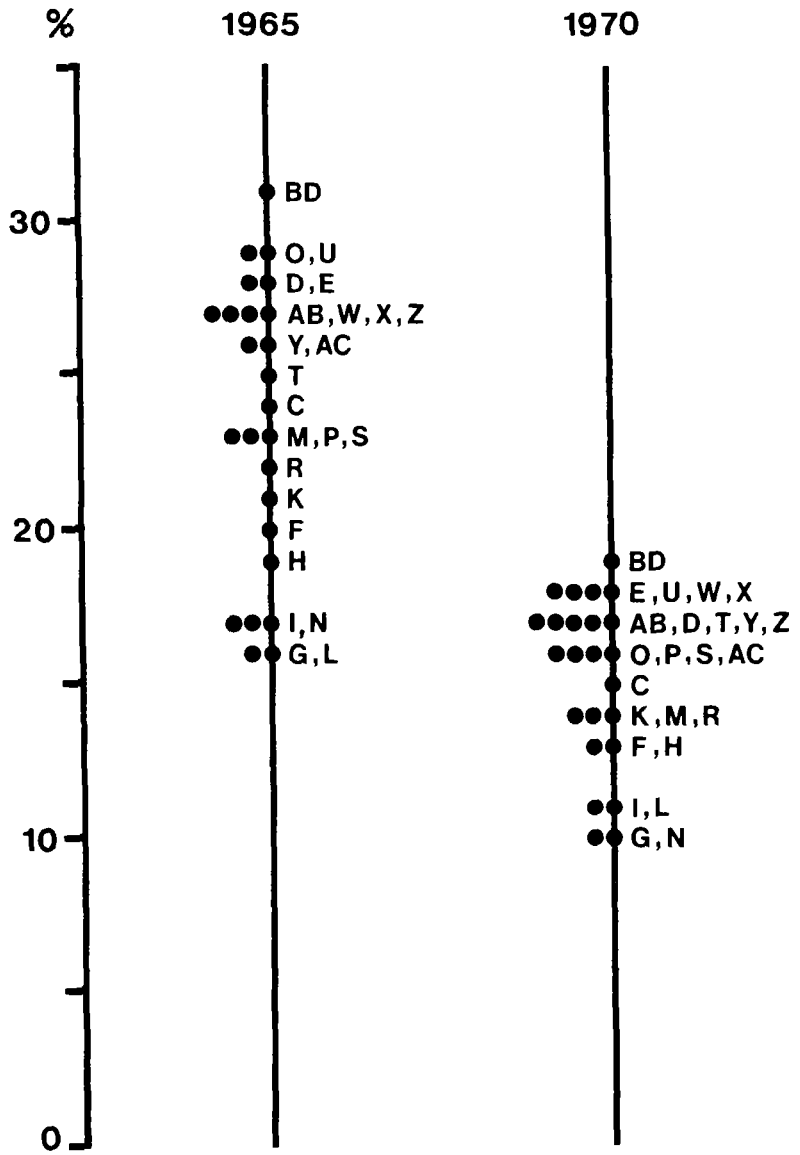
Figur 6:8 Andel lägenheter utan centralvärme

Utrymmesstandarden i länen belyses i figur 6:9, som visar trångbodda hushåll i % av samtliga hushåll. Med trångboddhet avses därvid när antalet boende i lägenheten överstiger två per bostadsrum, kök och ett rum oräknade. Även i fråga om utrymmesstandard har en förbättring skett i samtliga län mellan åren 1965 och 1970.

Som framgår av figurerna har skillnaderna mellan länen i utrustnings- och utrymmesstandard minskat sedan år 1965 och är numera förhållandevis obetydliga.

Figur 6:9 Andel trångbodda hushåll.

Finansieringsförhållanden

Beträffande finansieringsförhållandena för bostadsbyggandet föreligger vissa olikheter mellan regionerna. Enligt 25 och 26 §§ bostadslånekungörelsen (1967:552) får bostadslånet fördjupas när lånsökanden inte har kunnat erhålla underliggande kredit i viss omfattning. Bostadsstyrelsen har redovisat den länsvisa förekomsten av fördjupning i samband med beslut om bostadslån under åren 1967–1969. Av uppgifterna framgår att fördjupning är vanligast förekommande i glesbygdslänen, särskilt de fyra nordligaste länen. Enligt bostadsstyrelsens anvisningar har länsbostadsnämnderna möjlighet att, utan medgivande som annars erfordras, fördjupa bostadslånet vid nybyggnad och vissa ombyggnader av småhus inom dessa län.

De fyra nordligaste länens dominans framgår av följande tablå som visar de fördjupade lånebeloppens storlek för de olika berörda låneformerna under år 1969.

	Totalt beviljat belopp i fördjupning, milj. kr.	Därav i % i de fyra nordligaste länen
Lån till:		
flerfamiljshus	2,6	85
småhus med två beslut	8,3	86
småhus med ett beslut		
nybyggnad	13,1	77
ombyggnad	18,7	59
	42,7	

7 Arbetsmarknadspolitiska insatser

De åtgärder som vidtas inom arbetsmarknadspolitikens ram, framför allt de som har till syfte att stimulera och underlätta yrkesmässig och geografisk rörlighet samt de olika formerna av beredskapsarbeten och andra sysselsättningsskapande åtgärder, har ofta betydande regionalpolitiska effekter. Detta samband mellan arbetsmarknadspolitik och regionalpolitik poängterades såväl i 1964 års som i 1970 års regionalpolitiska beslut. Även vid riksdagsbehandlingen år 1966 av frågan om riktlinjer för arbetsmarknadspolitiken (prop. 1966:52) fästes uppmärksamheten på detta samband.

Arbetsmarknadspolitikens regionalpolitiska effekter kan närmare beskrivas på följande sätt. Regionalpolitiken ställer krav på arbetsmarknadsutbildning för att yrkesmässig överensstämmelse skall åstadkommas med lokaliseringsföretagens efterfrågan på arbetskraft. Den förutsätter också rörlighetsfrämjande åtgärder för att arbetskraftens geografiska anpassning till de regionalpolitiska insatserna skall underlättas. Rekryteringen av arbetskraft spänner i många fall över ett större område än det som närmast omger själva lokaliseringsorten. Även de arbetsmarknadspolitiska insatserna i form av beredskapsarbeten påverkar regionalpolitikens förutsättningar. Genom dessa arbeten vilka till stor del består av olika byggnadsprojekt som tidigareläggs underlättas utbyggnaden av de samhällsfunktioner som utgör viktiga lokaliseringsbetingelser för näringslivet i olika orter och regioner. I vissa fall är sambandet mellan beredskapsarbeten och näringslivets produktion klart uttalade. Det gäller bl. a. skogsvårdande åtgärder av olika slag för att trygga skogsnäringens råvarutillgångar och byggande av skogsbilvägar som gör vissa skogstillgångar åtkomliga. Vid sidan av dessa regionalpolitiska effekter skapar beredskapsarbetena sysselsättning för äldre och annan ortsbunden arbetskraft.

7.1 Rörlighetsstimulerande medel

För att underlätta för arbetslösa att flytta från områden med brist på sysselsättning till regioner där arbete finns utgår flyttningsbidrag. Bidraget består av starthjälp, respenning, bortavistelsebidrag och utrustningsbidrag. Tillämpningen av dessa bidrag regleras i arbetsmarknadskungörelsen (1966:368, omtryckt 1972:300). Dessa bidrag syftar främst till att kompensera den enskilde för de ekonomiska uppoffringar som uppstår i samband med själva flyttningen.

I tabellerna 7:1 och 7:2 lämnas en översikt över flyttningsbidragets omfattning i form av beviljad starthjälp per år och de därpå grundade flyttningsrörelserna under perioden 1965–1970. År 1970 utgick flytt-

ningsbidrag i form av starthjälp till ca 3 % av den totala befolkningsomflyttningen i landet.

Tabell 7:1 Antal personer som har beviljats starthjälp[1] åren 1965–1970

	Totalt	därav i skogslänen
1965	21 144	16 697
1966	18 078	13 850
1967	18 677	12 742
1968	26 205	16 789
1969	28 818	21 186
1970	23 555[2]	16 374

Tabell 7:2 Flyttningsrörelser varvid starthjälp beviljats åren 1965–1970

	Flyttning inom hemlän i skogslänen	(%)	Flyttning inom hemlän i övriga län	(%)	Från skogslän till storstadslän	(%)	Från skogslän till angränsande län[3]	(%)
1965	4 745	(28,4)	1 032	(23,2)	3 729	(22,3)	2 210	(13.2)
1966	4 673	(33,7)	871	(20,6)	3 451	(24,9)	1 839	(13,3)
1967	3 943	(30,9)	1 314	(22,1)	3 513	(27,6)	1 534	(12,0)
1968	5 326	(31,7)	1 875	(19,9)	6 419	(38,2)	1 988	(11,8)
1969	6 268	(29,6)	1 690	(22,1)	7 425	(35,0)	2 193	(10,4)
1970	5 846	(35,7)	1 395	(19,4)	5 078	(31,0)	1 978	(12,1)

[1] Nära 90 % av dem som beviljas någon form av flyttningsbidrag har erhållit starthjälp.

[2] Härav 109 personer enligt bestämmelserna om flyttningsstöd.

[3] Avser antalet personer i skogslänen som har erhållit starthjälp och flyttat till angränsande skogslän, i vissa fall även till angränsande annat län (Uppsala, Älvsborgs, Örebro samt Västmanlands län).

Som framgår av tabellerna varierar det antal personer som beviljats starthjälp från år till år. De höga värdena under perioder med ekonomisk uppgång och de låga värdena under perioder med ekonomisk avmattning tyder på att ett visst konjunkturberoende föreligger. Vidare kan utläsas att större delen av den beviljade starthjälpen under den aktuella perioden har utgått till personer i skogslänen. För den aktuella perioden kan emellertid en viss relativ förskjutning i fördelningen av beviljade starthjälper mot övriga landet iakttas.

Vad gäller ålderssammansättningen hos dem som har fått starthjälp rör det sig i stor utsträckning om yngre personer. År 1969 var 75 % av dem som flyttade med hjälp av startbidrag under 34 år. Motsvarande andel år 1971 var drygt 78 %. År 1971 utgjorde männen drygt 72 %.

Omkring 30 % av dem som har erhållit starthjälp i skogslänen flyttade inom det egna länet. Denna andel var genomgående högre i skogslänen än för övriga län. Drygt 10 % av dem som beviljades starthjälp i skogslänen flyttade till ett angränsande län. För år 1970 innebar det att nära hälften av de i skogslänen som beviljades starthjälp flyttade inom det egna länet eller till ett angränsande län. Samma år flyttade 31 % från skogslänen till storstadslänen.

7.2 Arbetsmarknadsutbildning

Arbetsmarknadsutbildningens främsta syfte är att underlätta övergången för arbetslösa och personer som löper risk att bli arbetslösa till nya verksamheter. I anslutning till utbildningen utgår ekonomisk hjälp till kursdeltagarna i form av grundbidrag, hyresbidrag, traktamente, barntillägg och särskilt bidrag.

En översiktlig redogörelse för arbetsmarknadsutbildningens omfattning och utveckling under perioden 1966–1970 lämnas i tabell 7:3. I tabell 7:4 redovisas för de två sista åren av perioden vissa uppföljningsuppgifter om dem som har genomgått arbetsmarknadsutbildning.

Tabell 7:3 Antal personer[1] som påbörjat arbetsmarknadsutbildning fördelade efter regional hemvist

	1966	1967	1968	1969	1970
Storstadslänen	7 386	11 047	17 612	16 531	19 291
Skogslänen	13 391	16 824	23 394	23 492	26 781
Övriga län	14 735	20 617	27 762	28 174	33 444
Totalt	35 512	48 488	68 768	68 197	79 512

[1] En person kan ha påbörjat flera utbildningar varför viss dubbelräkning sker (ca 3–4 % påbörjar mer än en utbildning).

Under den aktuella perioden har antalet personer i arbetsmarknadsutbildning mer än fördubblats. Ökningen var något större i storstadslänen och övriga län än i skogslänen. I förhållande till folkmängden har arbetsmarknadsutbildningen större betydelse för skogslänen än storstadslänen och övriga län.

25 % av dem som påbörjade arbetsmarknadsutbildning åren 1969–1970 saknade tidigare förvärvsarbete. Huvuddelen av detta "nytillskott" på arbetsmarknaden består av tidigare hemarbetande kvinnor.

Av dem som viss tid efter avslutad kurs har lämnat uppgift om sina anställningsförhållanden – år 1969 lämnade 79,5 % och år 1970 90 % sådan uppgift – hade omkring 60 % erhållit sysselsättning. För att förtydliga innebörden av denna andel kan nämnas att ca 30 % av de arbetsmarknadsutbildade genomgår icke yrkesinriktade kurser och sålunda normalt fortsätter i utbildningen. För år 1970 gällde att av dem som genomgick yrkesinriktad utbildning erhöll 73 % arbete inom tre månader, och av återstående 27 % uppgav inte fullt 5 % brist på arbete som orsak. Av dem som fick arbete efter avslutad utbildning fick 94 % arbete i hemlänet. En något högre andel kan registreras för storstadsområdena.

Tabell 7:4 Vissa uppgifter om de arbetsmarknadsutbildades förvärvsbakgrund och sysselsättning efter avslutad utbildning år 1969 och 1970

	Antal i utbildning utan tidigare förvärvs-arbete				Antal personer som efter avslutad utbild-ning lämnat uppgift om anställning		Därav fått arbete				Därav fått arbete i hem-länet (%)	
	1969	%	1970	%	1969	1970	1969	%	1970	%	1969	1970
Storstadslän	5 099	30,9	6 179	32,0	9 301	13 924	5 911	63,6	7 489	53,8	96,5	97,2
Skogslan	5 122	21,8	6 572	24,5	14 953	20 204	8 661	54,9	11 337	56,1	90,6	92,9
Övriga län	6 435	22,8	8 497	25,4	18 447	22 970	11 590	61,6	14 738	59,8	88,7	92,2
Totalt	16 656	24,4	21 248	26,7	42 701	57 098	26 162	61,3	32 564	57,0	91,8	93,9

7.3 Beredskapsarbeten

Beredskapsarbetena används för att jämna ut svängningar i sysselsättningen orsakade av säsongs- och konjunkturväxlingar. De kan aktualiseras med kort varsel och bedrivas under en kortare period. Inom arbetsmarknadsverket bedrivs en särskild planering för detta ändamål.

Beredskapsarbetena syftar till att åstadkomma sysselsättning för arbetslösa som inte kan få lämpligt arbete på öppna marknaden. Detta innebär att omfattningen och lokaliseringen av beredskapsarbetena bestäms av arbetslöshetens storlek och regionala fördelning. I 1966 års arbetsmarknadsbeslut betonades att dessa arbeten i utpräglade sysselsättningssvaga regioner skall i första hand reserveras för äldre och annan lokalt bunden arbetskraft.

Beredskapsarbetena utförs i form av allmänna och särskilda arbeten. De allmänna arbetena är främst avsedda för säsongs- coh konjunkturarbetslösa samt för arbetslösa i samband med företagsnedläggningar och andra större omställningar i näringslivet. De särskilda arbetena syftar till att bereda handikappade samt lokalt bunden eller av andra orsaker svårplacerad arbetskraft sysselsättning. Dessa arbeten bedrivs bl. a. som industriella beredskapsarbeten.

En redogörelse för beredskapsarbetenas omfattning och länsvisa fördelning uttryckt i antal årsarbetare och investeringskostnader lämnas i tabellerna 7:5 och 7:6. Sysselsättningen i industriella beredskapsarbeten framgår av tabell 7:7.

Tabell 7.5 Antal sysselsatta årsarbetare i allmänna och särskilda beredskapsarbeten per år perioden 1966/67–1970/71

Län	1966/67	1967/68	1968/69	1969/70	1970/71
Stockholms	765	1 100	1 179	868	847
Uppsala	263	415	312	190	225
Södermanlands	148	275	359	279	282
Östergötlands	329	628	537	421	480
Jönköpings	239	266	206	165	247
Kronobergs	189	296	250	156	228
Kalmar	450	752	684	320	422
Gotlands	102	133	102	115	175
Blekinge	336	472	376	325	328
Kristianstads	192	356	301	192	171
Malmöhus	166	356	348	294	398
Hallands	83	146	157	167	187
Göteborgs och Bohus	474	630	640	508	704
Älvsborgs	468	806	695	460	545
Skaraborgs	387	580	433	238	385
Värmlands	556	951	1 236	713	773
Örebro	328	635	577	512	401
Västmanlands	318	618	484	293	395
Kopparbergs	692	1 072	971	680	794
Gävleborgs	663	1 108	1 145	702	843
Västernorrlands	862	1 400	1 364	1 269	1 489
Jämtlands	615	1 029	1 257	1 117	1 058
Västerbottens	1 654	2 402	2 652	2 358	2 164
Norrbottens	3 175	3 516	3 707	3 236	3 341
Totalt	13 454	19 942	19 972	15 578	16 882

Tabell 7:6 Totala kostnader för investeringar i beredskapsarbeten, tusentals kr.

Län	1966/67	1967/68	1968/69	1969/70	1970/71
Stockholms	37 823	43 779	55 531	45 155	45 786
Uppsala	11 784	18 009	11 073	4 930	6 943
Södermanlands	6 531	7 651	15 502	16 250	8 426
Östergötlands	19 546	28 341	25 767	23 029	20 169
Jönköpings	11 535	10 392	9 824	7 676	11 928
Kronobergs	9 544	12 898	16 816	9 508	12 088
Kalmar	24 683	37 376	40 909	16 533	25 119
Gotlands	4 622	5 045	7 823	5 398	7 573
Blekinge	18 627	25 792	25 415	21 921	17 782
Kristianstads	7 151	17 559	16 410	10 611	9 231
Malmöhus	3 387	9 077	8 907	11 886	14 715
Hallands	3 559	6 211	9 600	11 596	14 645
Göteborgs och Bohus	17 307	26 524	25 524	25 857	27 472
Älvsborgs	19 729	24 067	26 621	20 708	16 913
Skaraborgs	16 517	25 963	19 394	9 640	13 410
Värmlands	22 375	40 543	69 485	52 222	44 462
Örebro	10 209	21 797	27 115	15 525	12 861
Västmanlands	12 997	28 263	19 275	10 397	13 849
Kopparbergs	36 323	43 780	49 038	36 693	34 081
Gävleborgs	31 407	47 747	50 746	45 358	38 266
Västernorrlands	74 514	77 227	79 652	85 437	99 018
Jämtlands	41 292	63 157	76 971	80 200	75 439
Västerbottens	103 852	135 505	162 161	127 492	146 663
Norrbottens	229 225	220 865	245 672	234 030	246 240
Summa	788 034	1 001 173	1 113 309	952 880	993 946

Tabell 7:7 Den genomsnittliga sysselsättningen i industriella beredskapsarbeten budgetåret 1971/72

Län	Antal sysselsatta
Stockholms	–
Uppsala	–
Södermanlands	–
Östergötlands	100
Jönköpings	–
Kronobergs	-
Kalmar	–
Gotlands	10
Blekinge	–
Kristianstads	–
Malmöhus	–
Hallands	–
Göteborgs och Bohus	–
Älvsborgs	155
Skaraborgs	50
Värmlands	40
Örebro	155
Västmanlands	–
Kopparbergs	65
Gävleborgs	50
Västernorrlands	115
Jämtlands	60
Västerbottens	–
Norrbottens	85
Totalt	885

Av de två första tabellerna framgår att volymen på beredskapsarbetena varierar med det allmänna konjunkturläget. Betydande skillnader i insatsernas regionala fördelning kan också avläsas. Under den aktuella perioden, som omfattar budgetåren 1966/67 – 1970/71, har drygt hälften av de årliga insatserna varit lokaliserade till Norrlandslänen. På senare år har i stor utsträckning äldre och lokalt bunden arbetskraft varit engagerad i beredskapsarbeten. Budgetåret 1970/71 var ca 25 % av de sysselsatta över 60 år och det stora flertalet över 50 år. Bland de sektorer som är föremål för beredskapsarbeten märks vägar, vatten- och avloppsanläggningar samt skogsvårdande arbeten. Särskilt den sistnämnda typen av projekt har ökat kraftigt under senare år. Mellan budgetåren 1965/66 och 1970/71 har kostnaderna för skogsvårdsarbetena mer än fördubblats. För vägarbeten kan för samma period en viss nedgång iakttas. Bakom denna förskjutning ligger en medveten strävan (se prop. 1971:1, bil. 13 s. 68) att nedbringa volymen av beredskapsarbeten på kostnadskrävande områden till förmån för sektorer med lägre dagsverkskostnader. Under budgetåret 1969/70 var dagsverkskostnaden för vägar nästan tre gånger högre än för skogsvårdsarbeten.

8 Särskilda stödåtgärder i glesbygderna

I prop. 1964:185 angående riktlinjer för en aktiv lokaliseringspolitik framhölls att samhället måste bära ansvaret för att befolkningen tillförsäkras en godtagbar servicestandard även i områden där lokaliseringspolitiska insatser inte är möjliga. För att ge människor i alla delar av landet en rimlig del av välståndsutvecklingen måste man finna vägar för att skapa acceptabla levnadsvillkor för befolkningen också i sådana orter och regioner, där man måste räkna med ett fortsatt krympande näringsliv och successiv befolkningsminskning och därmed otillräckligt underlag för lokal service och viktiga gemensamhetsanordningar. För att finna lämpliga former för samhällsinsatser av detta slag har utredningsarbete och försöksverksamhet med statligt stöd bedrivits i stegrad omfattning sedan slutet av 1960-talet.

Hösten 1966 inrättades inom Kungl. Maj:ts kansli en särskild arbetsgrupp för glesbygdsfrågor med uppgift att pröva och successivt lägga fram förslag till åtgärder för att förbättra levnadsförhållandena för befolkningen i glesbygderna, främst i fråga om samhällelig service. Gruppen, som var sammansatt av företrädare för olika departement och centrala verk samt kommun- och landstingsförbunden, inriktade sitt arbete på att genomföra åtgärder av olika slag av direkt betydelse för glesbygdsområdenas befolkning. Efter tillkallande av glesbygdsutredningen år 1969 har arbetsgruppens uppgifter övertagits av utredningen.

En av de första frågor glesbygdsgruppen intresserade sig för var åldringarnas situation i glesbygden. Gruppen konstaterade att åtskilliga hjälpmedel som samhället redan hade ställt till förfogande inte utnyttjades tillräckligt. Broschyrer utarbetades och distribuerades för att sprida upplysning om dessa medel och aktivera kommunerna att angripa glesbygdsproblemen.

För att bistå glesbygdskommunerna i deras ansträngningar att förbättra den sociala servicen inrättades år 1968 två särskilda konsulenttjänster hos socialstyrelsen. Konsultenterna är stationerade i Mora och Umeå. I syfte att stimulera kommunerna till insatser för att lösa de lokala kommunikationsfrågorna utarbetades vidare inom kommunikationsdepartementet en modellplan för transportförsörjningen i ett kommunblock av glesbygdskaraktär, den s. k. Vilhelminaplanen (SOU 1968:33). I denna plan redovisades bl. a. hur det befintliga trafiknätet kan kompletteras med matartrafik så att alla kommundelar kan nås av kollektiv trafik åtminstone ett par gånger per vecka.

Inom handelsdepartementet granskade en särskild arbetsgrupp förhållandena i fråga om varuförsörjningen i glesbygderna och övervägde vilka åtgärder som kunde vidtas för att minska svårigheterna inom detta område. Med kompletteringstrafik enligt den nyssnämnda modellplanen borde det enligt arbetsgruppen vara möjligt att åstadkomma sådan

hemsändingsservice som komplement till glesbygdsbefolkningens butikbesök att en godtagbar varuförsörjning kunde uppnås.

Fr. o. m. budgetåret 1968/69 ställdes två särskilda anslag på 5 milj. kr. vartdera till förfogande för statligt stöd till försöksverksamhet, dels avseende förbättrad social service i glesbygder – anslaget för detta ändamål höjdes till 10 milj. kr. per år – dels inom sysselsättningsområdet, företrädesvis i form av stöd till hemarbete, hemslöjd m. m. i glesbygdskommuner inom skogslänen.

Försöksverksamheten med förbättrad social service i glesbygder har främst haft till syfte att finna lösningar på de speciella glesbygdsproblemen inom åldrings- och handikappvården. Försöksverksamheten har sedan utökats till att omfatta också fritidsaktiviteter för barn och ungdom i glesbygdsområdena.

Under de tre år som den statligt stödda försöksverksamheten har pågått har ca 16 milj. kr. satsats i en mycket variationsrik verksamhet. I fem kommunblock – Vilhelmina, Jokkmokk, Sveg, Mora och Bengtsfors – har en rad olika verksamhetsformer prövats samtidigt. I övrigt deltar ett sextiotal kommuner och två landsting i försöksverksamheten, som omfattar ett trettiotal olika aktiviteter med över 200 projekt. Bl. a. har verksamheten inriktats på att få till stånd prioriterade verksamhetsformer inom Tornedalskommuner, norra delen av Västerbottens lappmark, västra Ångermanlands samt Strömsunds kommunblock, Älvdalsblocket och Torsbyområdet. Bidrag har utgått till kartläggning av målgruppernas situation och servicebehov, distribution av djupfryst portionsförpackad mat, snöröjning, ambulant hemhjälpsservice, institutionsbundna trivsel- och serviceanordningar, lekskoleverksamhet, kulturell service, färdtjänst för rörelsehindrade samt ambulant reumatikervård och tandvård m. m.

Inom sysselsättningsområdet har försöksverksamhet bedrivits sedan budgetåret 1968/69 företrädesvis i form av stöd till hemarbete och hemslöjd m. m. i glesbygdskommuner i skogslänen. Företagareföreningarna i dessa län har genom kontakter med företag, branschorganisationer, hemslöjdsföreningar och andra organisationer anskaffat lämpliga objekt för hemarbete och medverkat att för hemarbete lämpade personer har fått erforderlig instruktion och utbildning.

Sammanlagt beräknas fram till februari 1972 ca 2 200 personer ha beretts bestående hel- eller deltidssysselsättning. Omkring en tredjedel är heltidsarbetande. Endast en obetydlig del av de sysselsatta har någon form av medicinskt handikapp.

Statligt stöd har utgått för att täcka vissa merkostnader för företag som har lagt ut legoarbete hos hemarbetare. Av praktiska skäl har inte sällan flera hemarbetare samlats i en särskild arbetslokal. Dessutom har stöd utgått till självständiga slöjdare och till småföretag. Under försöksperioden har 837 ansökningar beviljats med ett totalt bidrag av ca 8,1 milj. kr. Den genomsnittliga bidragssumman per ärende har således varit ca 9 700 kr. I genomsnitt har 26 % av stödet använts för att få till stånd legoarbete i hemmen och 32 % för legoarbete i grupp. Stora variationer föreligger dock mellan länen. I Västernorrlands län har drygt 50 % av

stödet lämnats till småföretag i samband med nyetablering.

På initiativ av glesbygdsutredningen har under de två senaste åren bedrivits försöksverksamhet med intensifierad sysselsättningsplanering i några kommuner i Västerbottens, Jämtlands och Kopparbergs län. Närmare redogörelse härför lämnas i avsnitt 12.2.

9 Länsprogram 1970 – problem och åtgärdsförslag

9.1 Synpunkter på utredningsuppdraget och den regionala utvecklingsplaneringens uppläggning

De länsstyrelser som kommenterar uppläggningen av arbetet med länsprogrammen redovisar i allmänhet positiva synpunkter. Flera länsstyrelser finner det värdefullt att de inom ramen för den regionalpolitiska planeringen har fått i uppdrag att utarbeta konkreta regionalpolitiska handlingsprogram. Några länsstyrelser framhåller emellertid att både länsplanering 1967 och länsprogram 1970 måste betraktas som försöksverksamhet. Länsstyrelsen i *Värmlands län* framhåller t. ex. att det inte har varit möjligt att i denna första planeringsomgång åstadkomma ett detaljerat handlingsprogram som planmässigt anger ett önskat regionalt utvecklingsförlopp. Problem har mött i samband med inventeringen av förslag till sysselsättningsskapande och socialpolitiska åtgärder samt även vid kartläggningen av de offentliga investeringarnas regionala fördelning. Länsstyrelsen i *Jönköpings län* anför att den hittills bedrivna försöksverksamheten torde kunna ge betydelsefulla erfarenheter för den regionala politikens fortsatta utformning. Åtskilliga länsstyrelser stryker under betydelsen av att det i programarbetet varit möjligt att i samarbete mellan kommuner och länsstyrelser få fram och bearbeta ett mycket omfattande material till vägledning för åtgärder som syftar till en mera balanserad utveckling. Länsstyrelsen i *Västmanlands län* påpekar att en förutsättning för att de erfarenheter som har gjorts i samband med länsprogram 1970 skall tas till vara är att arbetet med regionalpolitiska handlingsprogram blir en rullande planering, där man har möjlighet att göra historiska jämförelser och att följa upp utvecklingen inom kommunerna. Med hänsyn till svårigheterna på kommunal och regional nivå att till alla delar följa anvisningar och blankettformulär vore det även värdefullt med en intensifierad kontakt mellan de centrala organen och länsstyrelserna/kommunerna. Vid dessa kontakter bör man diskutera t. ex. hur jämförbarheten kan förbättras i grundmaterialet beträffande såväl kommunala planer som länsstyrelsernas program.

Även kritiska synpunkter mot planeringsarbetets uppläggning framförs. Sålunda hävdar länsstyrelsen i *Södermanlands län* att tidpunkten för arbetet har varit mindre lämplig eftersom kommunerna på grund av de pågående kommunsammanslagningarna har haft begränsade resurser att medverka i arbetet. Liknande synpunkter anlägger ett stort antal länsstyrelser. I detta sammanhang påpekar några länsstyrelser att bakgrundsmaterialet och källmaterialet för planeringen har bristande aktualitet, och att de befolkningstal som enligt anvisningarna för länsprogrammen skall tas som utgångspunkt för planeringen i vissa fall är föråldrade beroende på att relativt lång tid har förflutit sedan prognoserna gjordes. Från några håll betonas mer eller mindre starkt att länsstyrelserna måste

ha möjlighet att ändra en målsättning om förutsättningarna därför ändras. Länsstyrelsen i *Skaraborgs län* understryker att planläget såväl i kommunerna som inom den statliga förvaltningen har varit otillfredsställande. Underlag för de behövliga preciseringarna och konkretiseringarna har därför i stor utsträckning saknats. Länsstyrelsen har därför inlett arbete med en s. k. fysisk och ekonomisk länsinventering.

Länsstyrelsen i *Västerbottens län* anser att varken länsplanering 1967 eller länsprogram 1970 kan utgöra ett tillförlitligt beslutsunderlag förrän statsmakterna har sanktionerat eller modifierat länsplaneringens målsättningar. Mot denna bakgrund anser länsstyrelsen att anvisningarna för länsprogram 1970 i flera avseenden har föreskrivit en alltför hög detaljeringsgrad och konkretionsnivå. Detta gäller främst investeringsdelen. Vad beträffar t. ex. avsnittet om selektiva sysselsättningsskapande åtgärder har länsstyrelsen funnit det svårt och föga meningsfullt att gå utöver en redovisning av behovet av ytterligare arbetstillfällen samt ett angivande av om dessa bör tillskapas inom någon speciell näringsgren eller avse någon speciell kategori av arbetstagare. Det har inte ansetts meningsfullt att i detta sammanhang ange konkreta projekt. Vidare anförs att regionalpolitiken visserligen måste utformas genom en dialog mellan statsförvaltningen och kommuner och mellan riksledning och regional förvaltning. Denna dialog bör dock enligt länsstyrelsens mening ske under en kortare tidsperiod än f. n. Enligt länsstyrelsens uppfattning bör insamling och bearbetning av underlag för den centrala statsförvaltningens övergripande regionalpolitiska beslut i fortsättningen grundas på mera preciserade arbetshypoteser än beträffande länsprogram 1970. Dessutom framhålls vikten av att länsstyrelsens och kommunernas planeringsresurser inte i alltför stor utsträckning binds i detta slag av arbetsuppgifter.

Enligt länsstyrelsen i *Norrbottens län* borde det i anvisningarna till länsprogrammen ha varit möjligt att regionalt differentiera och prioritera arbetsuppgifterna med utgångspunkt i kunskapen om de väsentliga skillnader som föreligger i olika regioners struktur. Länsstyrelsen anser att anvisningarna har utgått från att en prioritering av investeringar inom samhällsservicen är det mest verksamma regionala styrmedlet. Dessa bedöms dock ha en obetydlig tillväxtfrämjande effekt i Norrbottens län, som i stället behöver betydande offentliga insatser i basnäringarna. Enligt länsstyrelsens uppfattning har med nuvarande uppläggning kommunernas och länsstyrelsens utredningsresurser i alltför hög grad fått inriktas på investeringsplaneringen. Beträffande det avsnitt i länsprogrammen som berör socialpolitiska frågor uttalar länsstyrelsen att fastställandet av normer för t. ex. vad som skall anses vara god service måste ytterst grundas på politiska värderingar.

Praktiskt taget samtliga länsstyrelser kommenterar redovisningen i länsprogrammen av de offentliga investeringarna (statliga, landstingskommunala och kommunala). Kommunernas investeringsplaner baseras i länsprogrammen till största delen på den kommunalekonomiska långtidsplaneringen (KELP). Länsstyrelserna diskuterar upplägg-

ningen, användningen och tillförlitligheten i KELP-materialet. Vidare förs diskussioner omkring prioriteringsförfarandet. Flera länsstyrelser understryker att det redovisade investeringsmaterialet är behäftat med många brister och därför inte får läggas till grund för centrala fördelningsbeslut.

I fråga om investeringsdelen i länsprogrammet anför länsstyrelsen i *Västmanlands län* att den sammanställning av kommunernas, landstingets och statliga myndigheters investeringsplaner som gjorts har visat sig värdefull genom att man över sektorsgränserna har fått möjlighet att överblicka vilka projekt som är aktuella under de närmaste åren. Den eftersträvade samordningen mellan olika slag av regional planering har därmed underlättats, vilket kan betraktas som en omedelbar positiv effekt av arbetet. Dessutom torde den ekonomiska långtidsplaneringen i många kommuner ha stimulerats. Det är emellertid ytterst tveksamt om man genom det material som presenteras i länsprogrammet har fått ett tillförlitligt underlag för sådana jämförelser mellan olika kommuner eller större geografiska enheter, som skulle kunna ligga till grund för statliga fördelningsbeslut av olika slag.

Länsstyrelsen i *Stockholms län* ansluter sig till den av många remissinstanser framförda uppfattningen att KELP-materialet är bristfälligt men menar att en årlig förnyelse av informationen kommer att ge bättre kvalitet. Liknande synpunkter framförs av många andra länsstyrelser. Bl. a. tror sig länsstyrelsen i *Kalmar län* kunna notera en förbättring i KELP 70 i jämförelse med KELP 69 men understryker att materialets politiska förankring i kommunerna kan vara osäkert. Länsstyrelsen pekar vidare, i likhet med andra länsstyrelser, på svårigheterna för länsmyndigheterna att bedöma hur kommunernas investeringsplaner stämmer med de ekonomiska möjligheterna i kommunerna. Några länsstyrelser, bl. a. länsstyrelsen i *Skaraborgs län*, uppehåller sig vid de svårigheter som följer av att inte alla kommuner i länet har redovisat en KELP för år 1970 och att den kompletteringsundersökning som gjordes för mindre kommuner år 1969 inte upprepades år 1970.

Från några håll lämnas i anledning av planeringsuppdraget vissa allmänna synpunkter på regionalpolitikens uppläggning. Sålunda anför länsstyrelsen i *Norrbottens län* att, så snart erfarenheterna av länsprogram 1970 har utvärderats av statsmakterna, grunden måste läggas till en planeringsmetodik som innebär att regionalpolitiska moment i större utsträckning än hittills beaktas och inarbetas i statsbudgeten. Arbeten av typen länsplanering 1967 och länsprogram 1970 förefaller annars mindre meningsfulla. Liknande synpunkter framför länsstyrelsen i *Kopparbergs län*, som dessutom tillägger att det viktigaste momentet i en regional utvecklingsplanering är en medveten anpassning av infrastrukturens utbyggnad efter de regionalpolitiska målen. Det är därför angeläget att den regionalpolitiska verksamheten inordnas under en långsiktig samhällsekonomisk planering som omfattar åtminstone en samordnad och planmässig utbyggnad av hela den offentliga sektorns struktur.

Länsstyrelsen i *Västerbottens län* berör samspelet mellan den regionala

och centrala nivån och stryker under, att länsstyrelsens antagande av programmet inte innebär att definitivt beslut därmed har fattats om de mål och åtgärder som innefattas i länsprogrammet. Först sedan Kungl. Maj:t och riksdagen har tagit ställning till länsprogrammen kan en direkt verkställighetsplanering påbörjas. Länsstyrelsen framhåller också det angelägna i att överensstämmelse åstadkomms mellan planeringsansvar och beslutskompetens. Ett sätt att åstadkomma detta är, enligt länsstyrelsen, att i ökad utsträckning tilldela länen ramar, som länsförvaltningen får fördela inom länet på eget ansvar och i överensstämmelse med en fastställd regionalpolitisk målsättning. (I många länsprogram tas liknande synpunkter upp, se avsnitt 9.2.2). En planering som inte är förenad med ansvar för planernas genomförande kommer i längden att minska tilltron till värdet av denna planering, anser länsstyrelsen.

I många länsprogram understryks vikten av att en regionalpolitik förs som omfattar hela landet. Så framhåller länsstyrelsen i *Östergötlands län*, att den i och för sig berättigade prioritering av de lokaliseringspolitiska insatserna till förmån för vissa kommunblock inom stödområdet som riksdagen har uttalat sig för inte får innebära en strypning av tillväxtbetingelserna i övriga delar av landet. Enligt länsstyrelsens mening kan det heller inte vara riktigt att fastslå att samtliga tillbakagående områden utanför stödområdet är så väl belägna i förhållande till expansiva regioner, att deras problem saknar intresse i ett riksomfattande regionalpolitiskt handlingsprogram. Ett realiserande av målsättningen för regionalpolitiken kan, anser länsstyrelsen vidare, komma att kräva centralt vidtagna åtgärder även i glesbygdsregioner utanför stödområdet.

I flera länsprogram kommenteras också sambanden mellan den regionalpolitiska planeringen och den fysiska planeringen. Sålunda anför länsstyrelsen i *Uppsala län* att de mål som har satts upp för den regionala politiken måste bli utgångspunkt också för den fysiska planeringen. Länsstyrelsen i *Östergötlands län* åberopar att den i länsplanering 1967 redovisade lokaliseringspolitiska målsättningen har som riktlinje, att expansionsförutsättningarna i samtliga delar av länet skall tillvaratas. Bl. a. därför pågår sedan ett antal år en integrerad regional planering, innefattande försök att belysa villkor för och konsekvenser av olika lokaliseringspolitiska målsättningar och med ambitioner att åstadkomma en intimare samverkan mellan den ekonomiska och den fysiska delen av planeringen inom länet. Mot bakgrund av de erfarenheter som vunnits genom arbetet med lokaliseringsfrågor och genom den pågående integrerade regionala planeringen i länet fäster länsstyrelsen uppmärksamheten på att frågan om samhällets medel för påverkan vid etablering och utbyggnad av skilda aktiviteter bör bli föremål för ett vidgat intresse. Detta kan ske exempelvis i samband med den mera konkreta diskussionen om utformningen av en fysisk riksplanering. Länsstyrelserna i *Göteborgs och Bohus* och *Skaraborgs län* påpekar att det översiktliga fysisk/ekonomiska planerings- och inventeringsarbete som pågår är ett viktigt underlagsmaterial också för den regionala utvecklingsplaneringen medan länsstyrelsen i *Värmlands län*

framhåller att det är en brist i det nuvarande planeringsförfarandet att det finns en så ringa anknytning till den fysiska planeringen. Detta bör kunna elimineras till nästa planeringsomgång.

Även länsstyrelsen i *Västmanlands län* pekar på betydelsen av en samordning mellan fysisk och ekonomisk planering i den översiktliga planeringen. Fysiska planer förutsätter ofta investeringar vilka inte finns redovisade i den ekonomiska planeringen. Frågan är då om de fysiska planerna inte är avsedda att genomföras under överskådlig tid eller om de ekonomiska planerna saknar verklighetsunderlag. För att lösa dessa frågor är det enligt länsstyrelsen viktigt att etappindelningen i de fysiska och ekonomiska planerna överensstämmer.

Några delade meningar om att kommunblocket i enlighet med anvisningarna för länsplanering 1967 och länsprogram 1970 skall vara minsta planeringsenhet framförs inte. Länsstyrelsen i *Östergötlands län* framhåller dock, mot bakgrund av ortsklassificeringen och speciellt tillskapandet av storstadsalternativ, att det även i andra delar av landet än storstadsområdena visar sig alltmer behövligt att arbeta med större planeringsregioner än kommunblock på grund av att de funktionella sambanden sträcker sig över de nuvarande kommunblocksgränserna. Däremot påpekar länsstyrelsen i *Stockholms län* att en regionalt avstämd befolkningsprognos, uppdelad på kommuner och eventuellt på mindre enheter, är ett viktigt gemensamt planeringsunderlag och en förutsättning för en väl samordnad utbyggnad av hela regionen. Vissa andra länsstyrelser framhåller behovet av samordning mellan kommuner i större regioner eller mellan länsstyrelserna i skilda län. Sålunda erinrar länsstyrelserna i *Kristianstads* och *Malmöhus län* om att det har varit möjligt att utarbeta gemensamma målsättningar för bebyggelse- och näringslivsfördelning i Skåne. Detsamma gäller förslaget till tätortsklassificering.

Ett antal länsstyrelser berör samarbetet mellan stat och kommun när det gäller den regionala planeringen. Sålunda anför länsstyrelsen i *Jönköpings län* att det blir en huvuduppgift för länsplaneringen att utifrån rimliga regionala avvägningar främja en samordnad utbyggnad av olika samhällsområden och därmed främja en samordning av statlig och kommunal planering. Eftersom den ojämförligt största delen av de offentliga investeringarna är kommunala, utgör kommunernas planer en självklar stomme i länsprogrammet. Länsplaneringen förutsätter sålunda en aktiv kommunal planering och är ägnad att stärka denna. Flera kommuner har enligt länsstyrelsen i länet uttryckt farhågor för en övergripande samhällsplanering över huvudet på kommunerna. Länsstyrelsen anser att i den mån farhågorna sammanhänger med investeringsplaneringen torde dessa bero på de oklarheter som denna ännu är behäftad med. De principer som nu tillämpas för prioriteringen av olika investeringsbehov är oklar och bör bli föremål för grundligt studium i den centrala utvärderingen av föreliggande försöksetapp. Även länsstyrelsen i *Jämtlands län* framhåller betydelsen av den kommunala planeringen för förverkligandet av länsprogrammet men konstaterar att de kommunala planerna i många fall inte fyller särskilt högt ställda krav när det t. ex.

gäller markberedskap. Om berättigade krav skall kunna ställas på statliga insatser måste kommunerna vara i stånd att ta emot dessa.

9.2 Allmänna utgångspunkter

9.2.1 Prognoser och planeringsnivåer

Allmänt

Länsstyrelserna utarbetade i länsplanering 1967 bl. a. prognoser över sysselsättnings- och befolkningsutvecklingen fram till år 1980. Med dessa som utgångspunkt uppställdes därefter målsättnings- eller planeringstal för kommunblocken vilka skulle utgöra grund för planeringen. Resultatet av länsplanering 1967 redovisades för riksdagen år 1969 (prop. 1969:1 bil. 13, s. 92, BaU 1969:30, SU 1969:57 rskr 1969:188), varvid uttalades att man för kommuner utanför stödområdet kunde som utgångspunkt för planeringen acceptera en utveckling i huvudsaklig överensstämmelse med de uppgjorda prognoserna. Planeringsnivåerna för kommunblock inom stödområdet berördes inte i riksdagsuttalandet. Det poängterades att regionalpolitiska målsättningar i form av befolkningstal inte kunde få bindande verkningar utan endast borde tjäna som allmänt vägledande underlag för avvägningar och beslut om fördelning av lånemedel, statsbidrag m. m. Dessa uttalanden biträddes av en enhällig riksdag.

Enligt anvisningarna för länsprogram 1970 skall länsstyrelserna i sina bedömningar av åtgärdsbehovet utgå från målen enligt länsplanering 1967 med de modifieringar som följer av riksdagens uttalande år 1969. Länsstyrelserna har i varierande grad modifierat planeringsnivån för resp. län med hänsyn till detta uttalande och inträffade förändringar i utvecklingstendenserna.

De skilda länsstyrelsernas förslag till planeringsnivåer uttryckta i befolkningstal för länen framgår av tabell 9:1. Uppgifterna avser s. k. kommunblockslän (summan för kommunblocken i resp. län enligt indelningen den 1 juni 1972). Summan av dessa tal för år 1980 uppgår till ca 9 milj. personer. Statistiska centralbyråns senaste befolkningsframräkning för riket (Statistiska Meddelanden Be 1971:6) anger en folkmängd om 8 560 000 som trolig för år 1980. Summan av de föreslagna planeringsnivåerna överstiger alltså med ca 5 % den sannolika folkmängden i riket detta år.

I det följande redovisas av länsstyrelserna i länsprogram 1970 angivna planeringsnivåer samt vissa sammanfattande uppgifter om den aktuella befolkningsutvecklingen samt prognoser (alternativ 2) och målsättning enligt länsplanering 1967. Därtill lämnas en sammanfattning av kommunernas remissyttranden över förslagen till planeringsnivåer i de preliminära länsprogrammen. Endast i ett fåtal fall har remissyttrandena föranlett några ändringar av planeringsnivåerna i de definitiva länsprogrammen. Synpunkterna och kraven är därför i stor utsträckning tillämpliga också

Tabell 9:1 Länsstyrelsernas prognos och förslag till planeringsnivå för år 1980 i länsprogram 1970. Uppgifterna avser kommunblockslän

Län	Invånare 1970		Planeringsnivå Invånare 1980		Prognos. Länspl 1967 Invånare 1980	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%
Stockholms	1 477 600	18,3	1 727 000	19,2	1 836 600[1]	20,5
Uppsala	218 600	2,7	256 200[2]	2,9	272 300[1]	3,0
Södermanlands	248 700	3,1	278 200[1]	3,1	278 200[1]	3,1
Östergötlands	383 300	4,7	439 800	4,9	425 800	4,7
Jönköpings	299 400	3,7	333 000[1]	3,7	321 800[1]	3,6
Kronobergs	167 000	2,1	185 700	2,1	181 800	2,0
Kalmar	241 100	3,0	255 600	2,8	248 500	2,8
Gotlands	53 800	0,7	56 000	0,6	50 700	0,6
Blekinge	153 700	1,9	168 400	1,9	164 700	1,8
Kristianstads	264 700	3,3	279 100	3,1	279 100	3,1
Malmöhus	721 800	8,9	850 000	9,4	867 300	9,7
Hallands	200 500	2,5	229 300[1]	2,5	227 200[1]	2,5
Göteborgs och Bohus	717 300	8,8	811 200	9,0	823 800	9,2
Älvsborgs	402 800	5,0	439 900[1]	4,9	430 500[1]	4,8
Skaraborgs	258 800	3,2	276 400	3,0	273 900	3,0
Värmlands	285 000	3,5	292 200	3,2	285 600	3,2
Örebro	275 500	3,4	300 000	3,3	299 600	3,3
Västmanlands	261 800	3,2	301 200	3,3	298 800	3,3
Kopparbergs	278 200	3,4	286 000	3,2	268 900	3,0
Gävleborgs	293 900	3,6	313 900	3,5	309 800	3,5
Västernorrlands	268 000	3,3	281 200	3,1	270 300	3,0
Jämtlands	131 400	1,6	144 000	1,6	117 000	1,3
Västerbottens	233 100	2,9	249 600	2,8	249 100	2,8
Norrbottens	255 700	3,2	258 500	2,9	193 500	2,2
Riket	8 091 700	100,0	9 012 400	100,0	8 974 800	100,0

[1] Värdena justerade med hänsyn till sådana ändringar i kommunblocksindelningen som innebär ändring i kommunblockslänets omfattning.

[2] Länsstyrelsen anger planeringsnivå endast för år 1975. Vid bearbetningen i inrikesdepartementet har för jämförelsen med andra län antagits en planeringsnivå för år 1980 som förutsätter samma tillväxt åren 1975–1980 som länsstyrelsen har antagit för perioden 1970–1975.

på dessa. I de fall länsstyrelserna kommenterar remissynpunkterna redovisas detta. En utförligare redovisning återfinns i sammanfattningarna av länsprogrammen i bihang B.

Stockholms län

Folkmängd	1975	1980
Länsplanering 1967[1]		
Prognos	1 643 400	1 836 600
Målsättning	1 643 400	1 836 600
Länsprogram 1970		
Justerad prognos	1 603 000	1 727 000
Planeringsnivå	1 603 000	1 727 000

[1] Värdena justerade med hänsyn till sådana ändringar i kommunblocksindelningen som innebär ändringar i kommunblockslänets omfattning.

Länet hade 1 477 600 invånare år 1970 och ökade sin folkmängd under perioden 1965–1970 med 107 600 personer eller med ca 8 %. Den prognos i länsprogram 1970 över den troliga utvecklingen som länsstyrelsen tillika föreslår som planeringsnivå innebär en ökning fram till år 1980 med drygt 249 000 personer eller 17 %. Detta förutsätter en ökning som är något större än under 1960-talets senare hälft. Huvuddelen av ökningen faller på Storstockholmsregionen. Också för Södertälje kommun väntas en fortsatt kraftig expansion.

Den i länsprogram 1970 angivna planeringsnivån för år 1980 understiger med ca 110 000 invånare den i länsplanering 1967 prognoserade. Nedjusteringarna hänför sig till Storstockholmsregionen och Södertälje kommun och motiveras av att folkmängdsökningen hittills har varit mindre än vad som antogs i länsplanering 1967. Såväl födelseöverskottet som flyttningsöverskottet har varit lägre. Som ett ytterligare skäl för sänkningen framförs de regionalpolitiska strävandena att dämpa storstadstillväxten. Länsstyrelsen understryker vikten av att planeringen i Stockholms län inrättas för en mer balanserad utveckling men varnar också för experiment som kan leda till att den lönsamma och relativt väl fungerande ekonomiska enheten Storstockholm försvagas.

En ledamot av länsstyrelsen reserverar sig mot länsstyrelsens förslag till planeringsnivå eftersom denna innebär en planering för ökad storstadstillväxt och således inte är förenlig med den målsättning som riksdagen har antagit.

Flertalet remissinstanser ansluter sig till länsstyrelsens bedömning av befolkningsutvecklingen i länet. *Landstinget* påpekar att befolkningsprognoserna är osäkra. Bl. a. är invandringen svår att bedöma. Den gjorda justeringen minskar inte investeringsbehoven i regionen. *Storstockholms planeringsnämnd* menar att revideringen av befolkningstalen borde ha fått anstå till nästa planeringsomgång. *Stockholms kommun* framhåller att det kan bli omöjligt att rätta till sociala problem, ojämlikheter, brister och köer av olika slag om åtgärderna för dämpning av storstadstillväxten blir alltför omfattande. De regionalpolitiska medlen måste utformas så att de verkligen åstadkommer en balanserad regional utveckling och inte ensidigt slår mot välfärdsutvecklingen i storstadsregionerna.

Uppsala län

Folkmängd	1975
Länsplanering 1967	
Prognos	234 900
Målsättning	238 300
Länsprogram 1970	
Justerad prognos	237 600
Planeringsnivå	237 600

Länet hade 218 600 invånare år 1970, vilket innebär att folkmängden ökade med ca 20 000 personer eller 10 % under perioden 1965–1970. På grund av omfattande länsgränsändringar och de senaste årens utveckling har länsstyrelsen funnit det motiverat att justera

prognoserna i länsplanering 1967. Denna justerade prognos anger en befolkning av ca 238 000 invånare som trolig år 1975.

Detta prognosvärde har valts som planeringsnivå och överensstämmer också med målsättningen i länsplanering 1967. Den angivna planeringsnivån för år 1975 innebär att ökningen under tiden 1970 - 1975 skulle bli densamma som under 1960-talets senare hälft. Folkmängden antas öka i samtliga länets kommuner. Den största ökningen förutses för Uppsala kommun men också Enköping antas få en fortsatt kraftig expansion.

I förhållande till målsättningen i länsplanering 1967 har planeringsnivån sänkts något för Uppsala men höjts för övriga kommuner.

Som förut har nämnts har länsstyrelsen inte angett någon planeringsnivå för år 1980.

Remissinstanserna ansluter sig i stort sett till länsstyrelsens bedömning av befolkningsutvecklingen i länet. *Uppsala kommun* påpekar att utvecklingen kan bli snabbare än som förutses i länsprogrammet främst under senare delen av 1970-talet bl. a. som en följd av omlokalisering av statlig verksamhet till kommunen. *Enköpings kommun* anför osäkerhet i fråga om utvecklingen i Håbo kommun.

Södermanlands län[1]

Folkmängd	1975	1980
Länsplanering 1967		
Prognos	266 200	278 200
Målsättning	–	290 800
Länsprogram 1970		
Planeringsnivå	264 900	278 200

[1] Värdena justerade med hänsyn till sådana ändringar i kommunblocksindelningen som innebär ändring i kommunblockslänets omfattning.

Länet hade 248 700 invånare år 1970. Detta innebär en ökning sedan år 1965 med 8 500 personer eller 4 %. Enligt prognosen i länsplanering 1967 skulle folkmängden i länet uppgå till 278 200 personer år 1980. Utvecklingen hittills ansluter till den prognoserade. Prognosen som väljs till planeringsnivå anger en ökning fram till år 1980 med 30 000 personer eller med 12 %. Tillväxten antas därmed bli högre än under 1960-talets senare hälft. Samtliga länets kommuner väntas öka sin folkmängd. Den största ökningen förutses för Eskilstuna och Nyköping/Oxelösundsregionen.

Remissyttranden. Flertalet av länets kommuner accepterar i stort sett de föreslagna planeringsnivåerna. *Eskilstuna kommun* anser att det finns anledning att anpassa planeringsinsatserna till en något långsammare tillväxttakt än vad som anges i länsprogrammet.

Östergötlands län

Folkmängd	1975	1980
Länsplanering 1967		
Prognos	404 200	425 800
Målsättning	420 200	457 700

Folkmängd	1975	1980
Länsprogram 1970		
Justerad prognos	404 200	425 800
Planeringsnivå	412 800	439 800

Folkmängden i länet uppgick till 383 300 invånare år 1970. Länet ökade sitt invånarantal under åren 1965–1970 med 14 300 personer eller ca 4 %. Den föreslagna planeringsnivån förutsätter en tillväxt fram till år 1980 med 56 500 personer eller med 15 %. Ökningen antas därmed bli högre än under 1960-talets senare hälft. Folkmängden skulle minska något i kommunerna Ödeshög, Boxholm, Ydre, Söderköping medan övriga antas öka sina befolkningstal. De största ökningarna redovisas för Linköping och Norrköping. För länet som helhet stämmer den i länsplanering 1967 prognoserade utvecklingen väl med den faktiska. Med hänsyn till utvecklingen under de senaste åren har en revidering av prognoserna för vissa kommuner ansetts vara nödvändig, vilken dock inte påverkar länssiffran. Enligt länsstyrelsens uppfattning måste ortsklassificeringen få återverkningar på planeringsnivån. För de kommuner som av länsstyrelsen klassificeras som storstadsalternativ eller servicebasorter, dvs. Norrköping, Linköping, Kisa och Valdemarsvik, har planeringsnivån lagts högre än vad prognosvärdena anger. Detta innebär att planeringsnivån för länet överstiger prognosen för år 1980 med 14 000 personer.

De kommuner som i sina remissvar har kommenterat planeringsnivån för länet som helhet anser det rimligt att räkna med en något högre befolkningstillväxt än som tidigare har antagits. Några kommuner anser att de egna utvecklingsbetingelserna har bedömts alltför negativt i prognoserna. Länsstyrelsen anför i sin kommentar till remissvaren att de planeringsnivåer som redovisas i länsprogrammet ger en bild av de utvecklingsmöjligheter som bedöms finnas i de skilda kommunblocken samtidigt som de ger uttryck för den inriktning som länsstyrelsen vill ge de centralt vidtagna stimulerande insatserna. Två ledamöter i länsstyrelsen reserverar sig till förmån för ett förslag om att den beräknade ökningen i storstadsalternativet begränsas och motsvarande del överförs på övriga block. I ett särskilt yttrande anför en ledamot i länsstyrelsen att denna inte bör acceptera en befolkningsminskning i något av de nuvarande kommunblocken.

Jönköpings län[1]

Folkmängd	1975	1980
Länsplanering 1967		
Prognos	308 100	321 800
Målsättning	316 500	333 000
Länsprogram 1970		
Planeringsnivå	316 500	333 000

[1] Värdena justerade med hänsyn till sådana ändringar i kommunblocksindelningen som innebär ändring i kommunblockslänets omfattning.

Länet ökade sitt invånarantal under åren 1965–1970 med drygt 11 600 personer eller 4 % och hade 299 400 invånare år 1970.

Folkmängdsökningen i länet har hittills varit något större än vad som förutsågs i prognosen i länsplanering 1967. Länsstyrelsen anser därför att målsättningen i länsplanering 1967 och inte prognosen bör utgöra planeringsnivå. Målsättningen överstiger prognosen för år 1980 med 11 200 personer. Den föreslagna planeringsnivån förutsätter en ökning per femårsperiod till år 1980 som är något högre än under 1960-talets senare hälft. Befolkningsökning förutses för samtliga kommuner med undantag för Aneby. Hälften av länets hela ökning faller på Jönköping. Stora folkmängdsökningar redovisas också för Nässjö, Värnamo och Gislaved.

Kommunerna ansluter sig i sina remissyttranden i stort sett till de av länsstyrelsen föreslagna planeringsnivåerna. Från några kommuner framförs krav på något högre värden. Länsstyrelsen anför i sin kommentar att en allmän översyn av prognoser och planeringsnivåer bör anstå till dess nytt underlagsmaterial föreligger.

Kronobergs län

Folkmängd	1975	1980
Länsplanering 1967		
Prognos	172 800	181 800
Målsättning	172 800	181 800
Länsprogram 1970		
Justerad prognos	174 700	184 500
Planeringsnivå	175 300	185 700

Länet hade 167 000 invånare år 1970. Detta innebär en ökning sedan år 1965 med 8 300 personer eller 5 %. Utvecklingen i länet har under de senaste åren varit mer expansiv än som antogs i prognosen i länsplanering 1967. Prognosen har med hänsyn härtill reviderats för vissa kommuner. För kommunerna Tingsryd, Uppvidinge och Lessebo anger länsstyrelsen en planeringsnivå år 1980 som överstiger prognosen för samma år med 1 200 personer. Planeringsnivån förutsätter en tillväxt fram till år 1980 med 18 700 personer eller med 11 %. Ökningen skulle därmed bli densamma som under 1960-talets senare hälft. Folkmängden väntas minska i Tingsryds och Uppvidinge kommuner, bli i stort sett oförändrad i Lessebo kommun och öka i övriga. Huvuddelen av ökningen faller på Växjö.

I remissyttrandena kräver *Älmhults* och *Lessebo kommuner* en något högre planeringsnivå medan *Tingsryds* och *Uppvidinge kommuner* framhåller att planeringsnivån bör ange oförändrad folkmängd för deras del. Som framgår av länsstyrelsens definitiva förslag till planeringsnivån har kraven från de tre sistnämnda kommunerna delvis tillgodosetts.

Kalmar län

Folkmängd	1975	1980
Länsplanering 1967		
Prognos	244 800	248 500
Målsättning	249 200	255 500
Länsprogram 1970		
Justerad prognos	248 300	255 600
Planeringsnivå	248 300	255 600

Länets folkmängd uppgick till 241 100 invånare år 1970 och ökade åren 1965–1970 med drygt 2 000 personer eller 1 %. Eftersom utvecklingen i länet nu är gynnsammare än när länsplanering 1967 genomfördes har länsstyrelsen funnit anledning justera den i det sammanhanget upprättade prognosen. Enligt länsstyrelsens justerade prognos skulle befolkningen öka till 255 600 personer år 1980. Denna prognos, som i det närmaste sammanfaller med målsättningen i länsplanering 1967 har valts som planeringsnivå för år 1980. Den förutsätter en ökning fram till detta år med 14 500 personer eller med 6 %. Tillväxten per femårsperiod under 1970-talet antas därmed bli betydligt högre än under 1960-talets senare hälft. Folkmängdsminskningar förutses för Torsås och Borgholm medan övriga kommuner väntas få oförändrad eller ökad folkmängd. De största ökningarna hänför sig till Västervik, Oskarshamn samt Kalmar–Nybroregionen.

Remissinstanserna har i stort sett samma uppfattning som länsstyrelsen om befolkningsutvecklingen i länet. Yrkanden om högre planeringstal framförs från ett fåtal kommuner. Länsstyrelsen anser att det f. n. inte finns skäl att biträda dessa yrkanden.

Gotlands län

Folkmängd	1975	1980
Länsplanering 1967		
Prognos	52 200	50 700
Målsättning	55 000	56 000
Länsprogram 1970		
Planeringsnivå	55 000	56 000

Länet hade 53 800 invånare år 1970. Befolkningens storlek har under senare delen av 1960-talet legat på oförändrad nivå. Enligt prognosen i länsplanering 1967 skulle folkmängden minska något under 1970-talet. En sådan utveckling kan enligt länsstyrelsens uppfattning inte accepteras med hänsyn till återverkningarna på bl.a. serviceförsörjningen. Med stöd av vad som anfördes beträffande Gotland vid statsmakternas utvärdering av länsplanering 1967 menar länsstyrelsen att den i denna planering uppställda målsättningssiffran, 56 000 invånare år 1980, skall vara utgångspunkt för den fortsatta planeringen. Detta förutsätter en ökning fram till år 1980 med 4 %.

Blekinge län

Folkmängd	1975	1980
Länsplanering 1967		
Prognos	159 500	164 700
Målsättning	161 500	168 400
Länsprogram 1970		
Planeringsnivå	161 500	168 400

Länet hade 153 700 invånare år 1970. Folkmängden ökade med 4 500 personer eller med 3 % under perioden 1965–1970. Befolkningsutvecklingen i länet har hittills varit mer positiv än vad som förutsågs i länsplanering 1967 utom i Karlskrona kommunblock. Beslutade nylokaliseringar beräknas ge en mer positiv utveckling under 1970-talet i detta block. Mot denna bakgrund anser länsstyrelsen att målsättningen i länsplanering 1967 anger den mest troliga utvecklingen för länet och därför bör bibehållas som planeringsnivå. Den överstiger prognosen med 3 700 personer och förutsätter en ökning fram till år 1980 med 14 700 personer eller med 10 %. Tillväxten antas därmed bli betydligt högre än under 1960-talets senare hälft. Samtliga kommuner/kommunblock skulle få befolkningsökning.

Flertalet remissinstanser ansluter sig till länsstyrelsens förslag till planeringsnivåer för skilda kommuner. *Olofströms kommun* framför krav på högre planeringstal för den egna kommunen medan *landstinget* och *Karlskrona kommun* anser att planeringen för Karlskrona kommunblock bör utgå från de högre befolkningstal som angavs i prognosen i länsplanering 1967. Länsstyrelsen anför i kommentar över yttrandena att en översyn av planeringsnivåerna för Olofström och Karlskrona bör anstå till nästa planeringsomgång.

Kristianstads län

Folkmängd	1975	1980
Länsplanering 1967		
Prognos	276 400	279 100
Målsättning	276 700	281 300
Länsprogram 1970		
Planeringsnivå		279 100

Folkmängden i länet uppgick till 264 700 invånare år 1970 och ökade med 5 700 personer eller drygt 2 % under åren 1965–1970. För länet som helhet ansluter sig den faktiska utvecklingen väl till den i länsplanering 1967 prognoserade. Denna prognos utgör planeringsnivå för länet i länsprogram 1970. De i länsprogrammet föreslagna planeringsnivåerna innebär emellertid vissa omfördelningar mellan kommunerna i förhållande till länsplanering 1967. Länet förutsätts öka sin folkmängd med 15 100 personer fram till år 1980 eller med 6 %. Tillväxten skulle bli högre än under 1960-talets senare hälft. Folkminskningar väntas i Simrishamn, Tomelilla, Örkelljunga och Båstad medan övriga kommuner/kommunblock antas få oförändrad eller ökad folkmängd.

Remissyttranden. Landstinget och kommunerna ansluter sig i stor sett till länsstyrelsens bedömning av den framtida folkmängdsutvecklingen för länet som helhet. Flera kommuner framställer dock krav på högre planeringstal. Länsstyrelsen finner f. n. inga skäl att revidera prognoserna eftersom avvikelserna från angivna prognoser är obetydliga enligt länsstyrelsens uppfattning, och med hänsyn till den nära förestående nya planeringsomgången.

Malmöhus län

Folkmängd	1975	1980
Länsplanering 1967		
Prognos	794 100	867 300
Målsättning	794 100	867 300
Länsprogram 1970		
Planeringsnivå	784 700	850 000

Folkmängden i länet ökade under perioden 1965–1970 med ca 50 000 personer eller drygt 7 % och uppgick år 1970 till 721 800 invånare. På grund av att folkökningen har varit något lägre än prognosen i länsplanering 1967, bl. a. beroende på en lägre nativitet, har planeringsnivån för länet år 1980 nedjusterats med 17 000 personer i förhållande till prognosen. Den planeringsnivå som valts – 850 000 invånare år 1980 – förutsätter en ökning som är högre än under 1960-talets senare hälft. Huvuddelen av befolkningsökningen skulle ske i Malmö/Lundregionen men kraftig tillväxt förutses också i Helsingborgsområdet. Sjunkande befolkningstal väntas i länets östra delar.

Nackdelarna med den kraftiga expansionen i Malmö/Lundområdet och folkminskningen i sydöstra Skåne understryks starkt i remissyttrandena från flera kommuner utanför sydvästra Skåne och från *landstinget. Sydvästra Skånes kommunalförbund* samt *Malmö, Lund* och *Vellinge kommuner* anser att stockningsproblemen i Malmö/Lundområdet inte är av större omfattning och går att lösa genom lämplig planering.

Hallands län[1]

Folkmängd	1975	1980
Länsplanering 1967		
Prognos	213 300	227 200
Målsättning	216 200	232 600
Länsprogram 1970		
Planeringsnivå	215 100	229 300

[1] Värdena justerade med hänsyn till sådana ändringar i kommunblocksindelningen som innebär ändringar i kommunblocksländets omfattning.

Länets folkmängd uppgick till 200 500 invånare år 1970. Den ökade med 16 200 personer eller ca 9 % under perioden 1965–1970. Utvecklingen har varit mera gynnsam än som förutsades i prognosen i länsplanering 1967. Planeringsnivån för åren 1975 och 1980 har därför

höjts med drygt 2 000 personer över prognosvärdena för resp. år. Den valda planeringsnivån förutsätter en ökning fram till år 1980 med 26 700 personer eller med 13 %. Ökningen per femårsperiod skulle därmed bli något lägre under 1970-talet än under 1960-talets senare hälft. Samtliga länets kommuner väntas få oförändrad eller ökad folkmängd. De största ökningarna förutses för Halmstad, Kungsbacka och Varberg.

Remissinstanserna ansluter sig i stort sett till de av länsstyrelsen uppställda planeringstalen.

Göteborgs och Bohus län

Folkmängd	1975	1980
Länsplanering 1967		
Prognos	780 400	823 800
Målsättning	780 500	824 100
Länsprogram 1970		
Planeringsnivå	763 700	811 200

Länet hade 717 300 invånare år 1970 och ökade folkmängden åren 1965–1970 med 43 700 personer eller drygt 6 %. Befolkningsökningen i Storgöteborg och Uddevalla har hittills varit lägre än vad som antogs i länsplanering 1967 medan i övriga kommuner utvecklingen har legat på samma nivå som eller något över prognosen. Detta har motiverat en nedjustering av planeringsnivån för länet med drygt 12 600 personer för år 1980. Denna planeringsnivå förutsätter en ökning fram till år 1980 med 93 900 personer eller med 13 %. Ökningen antas därmed bli något högre än under senare delen av 1960-talet. Göteborgsregionen svarar ensam för 90 % av ökningen. Gravarne, Munkedal och Tanum antas få folkminskning medan övriga kommuner skulle få oförändrad eller ökad folkmängd.

Kommunerna i Göteborgsregionen ansluter sig i sina remissyttranden över det preliminära förslaget till planeringsnivå, vilken överensstämmer med målsättningen i länsplanering 1967. En del kommuner anger dock att de sänkt den kommunala målsättningen för år 1975 i förhållande till tidigare nivå. *Landstinget* understryker vikten av att statsmakternas uttalande om en dämpning av storstadstillväxten kommer till uttryck i länsprogram 1970. Bland övriga kommuner i länet har några framställt krav på högre planeringstal. I det slutliga förslaget till planeringsnivå har länsstyrelsen med hänsyn till remissyttrandena och de senaste årens utveckling justerat planeringsnivån.

Älvsborgs län[1]

Folkmängd	1980
Länsplanering 1967	
Prognos	430 500
Målsättning	441 300
Länsprogram 1970	
Planeringsnivå	439 900

[1] Värdena justerade med hänsyn till sådana ändringar i kommunblocksindelningen som innebär ändring i kommunblockslänets omfattning.

År 1970 hade länet 403 000 invånare. I förhållande till år 1965 innebär detta en ökning med 20 000 invånare. De faktiska folkmängdssiffrorna överensstämmer för flertalet kommuner väl med de i länsplanering 1967 prognoserade. Planeringsnivån, som totalt för länet överstiger prognosen med 9 400 personer, förutsätter en ökning fram till år 1980 med 36 900 personer eller med 9 %. Ökningen skulle därmed bli lägre än under senare delen av 1960-talet. Expansion väntas i Boråsregionen, Vänersborg/Trollhättan samt förortskommunerna till Göteborg. Länsstyrelsen anför att i Surte och Lerums kommunblock som båda tillhör Storgöteborg samt i Svenljunga kommun en planeringsnivå motsvarande prognosen i länsplanering 1967 är orealistiskt låg. Länsstyrelsen anser en uppjustering med ca 8 600 personer för Surte och Lerum samt med 700 personer för Svenljunga motiverad. Även i Trestadsregionen kan expansionen bli större än vad som har antagits om planerna på en kraftig industriutbyggnad förverkligas.

Skaraborgs län

Folkmängd	1980
Länsplanering 1967	
Prognos	273 900
Målsättning	273 900
Länsprogram 1970	
Planeringsnivå	276 400

Länet hade 258 800 invånare år 1970. Folkmängden ökade med 4 500 personer eller ca 2 % under perioden 1965–1970. Den hittillsvarande befolkningsutvecklingen överensstämmer i huvudsak med den prognoserade i länet som helhet. Prognosvärdena väljs som planeringstal för tiden fram till år 1980 med undantag för Mariestad där planeringsnivån höjts. Planeringsnivån överstiger prognosen med 2 500 personer och förutsätter en ökning fram till år 1980 med 17 600 personer eller med 7 %. Ökningen antas därmed bli högre än under senare delen av 1960-talet. Befolkningsminskningar eller relativt oförändrade befolkningstal förutses för drygt en tredjedel av länets kommuner. De kommuner som beräknas öka mest är Skövde, Lidköping och Falköping.

Några kommuner har i sina remissyttranden framfört krav på högre planeringstal. Med hänsyn till att en ny planeringsomgång snart påbörjas, varvid nya prognoser kommer att utarbetas, anser länsstyrelsen det inte vara befogat att nu företa ytterligare justeringar av planeringsnivån.

Värmlands län

Folkmängd	1980
Länsplanering 1967	
Prognos	285 600
Målsättning	292 200
Länsprogram 1970	
Planeringsnivå	292 200

Under åren 1965–1970 minskade länets folkmängd med 1 500 personer eller med 0,5 % och uppgick år 1970 till 285 600 invånare. Totalt för länet har folkminskningen hittills varit mindre än vad som förutsades i prognosen i länsplanering 1967. Avvikelserna motiverar enligt länsstyrelsens mening inte att någon revidering görs av de tidigare uppställda planeringstalen, vilka totalt för länet år 1980 överskrider de prognoserade med 6 600 personer. Den föreslagna planeringsnivån förutsätter en ökning fram till år 1980 med 6 600 personer eller med 2 %. Karlstadsområdet och kommunblocken i östra delen av länet antas öka sin folkmängd under perioden medan en folkminskning förutses i de västra och norra länsdelarna.

Remissyttranden. Flertalet kommuner anser att utvecklingen under de senaste åren inte behöver föranleda någon omedelbar justering av planeringsnivåerna. Fem av länets kommuner framför dock krav på höjningar redan nu av planeringsnivån.

Örebro län

Folkmängd	1975	1980
Länsplanering 1967		
Prognos	286 650	299 600
Målsättning	289 150	303 500
Länsprogram 1970		
Planeringsnivå	286 650	300 000

Folkmängden i länet uppgick år 1970 till 275 500 invånare och ökade med 7 000 personer eller 3 % under perioden 1965–1970. Den faktiska folkmängden i länet år 1970 överensstämmer med den enligt länsplanering 1967 prognoserade. Länsstyrelsen har valt att lägga prognosvärdena till grund för planeringen. Planeringsnivån, 300 000 invånare år 1980, förutsätter en ökning av folkmängden fram till detta år med 24 500 personer eller med 9 %. Tillväxten antas därmed bli högre under 1970-talet än under senare delen av 1960-talet. Huvuddelen av ökningen väntas inträffa främst i Örebro, men också i Karlskoga, Hallsberg och Kumla förutses betydande ökningar.

Av de kommuner som i sina remissyttranden berör planeringsnivån anser ett par kommuner att planeringsnivån för deras del bör höjas något. Några remissinstanser påtalar att underlagsmaterialet för prognoserna är föråldrat. Länsstyrelsen anför i kommentar till remissyttrandena att det f. n. saknas möjligheter att göra en översyn av prognoserna innan resultaten från 1970 års folkräkning föreligger.

Västmanlands län

Folkmängd	1975	1980
Länsplanering 1967		
Prognos	280 400	298 800
Målsättning	282 200	301 200
Länsprogram 1970		
Planeringsnivå	282 200	301 200

Länets invånarantal uppgick till 261 800 år 1970 och ökade med 14 200 personer eller ca 6 % under åren 1965–1970. Planeringsnivån överensstämmer med prognos 2 i länsplanering 1967 utom för kommunerna Norberg, Sala och Heby där målsättningen utgör planeringsnivå. Länsstyrelsen anser att målsättningen bättre svarar mot utvecklingen i dessa kommuner. Planeringsnivån innebär att folkmängden i länet fram till år 1980 kommer att öka med 39 400 personer eller med 15 %. Ökningen antas därmed bli högre än under senare delen av 1960-talet. Folkmängden förutses öka kraftigt i länets södra delar och minska något i vissa kommuner i den norra länsdelen.

Remissyttranden. *Hallstahammars kommun* anser att det av länsstyrelsen angivna befolkningstalet för år 1975 ligger alltför högt. *Skinnskattebergs kommun* anför att länsstyrelsens prognos grundas på en för kommunen ogynnsam period och bör därför inte betraktas som vägledning. *Västerås kommun* räknar för egen del med en något snabbare befolkningsökning än länsstyrelsen. I stort sett ansluter sig dock länets kommuner och landsting till länsstyrelsens bedömning av den framtida befolkningsutvecklingen. Länsstyrelsen delar visserligen Hallstahammars uppfattning men varnar samtidigt för en alltför pessimistisk syn på utvecklingen. Beträffande Skinnskatteberg delar länsstyrelsen uppfattningen att prognosen kan ligga i underkant men anser att det f. n. inte finns anledning att räkna med en befolkningsökning.

Kopparbergs län

Folkmängd	1975	1980
Länsplanering 1967		
Prognos	272 200	268 900
Målsättning	284 800	286 000
Länsprogram 1970		
Planeringsnivå	284 800	286 000

Länet hade 278 200 invånare år 1970. Folkmängden minskade under perioden 1965–1970 med 3 900 personer eller med drygt 1 %. Länsstyrelsen har med hänsyn till att större delen av länet tillhör det allmänna stödområdet föreslagit en planeringsnivå som motsvarar målsättningen i länsplanering 1967. Länsstyrelsen bedömer utsikterna goda för en stabilisering och positiv utveckling. Planeringsnivån för år 1980 överskrider prognosen i länsplanering 1967 med 17 000 personer och förutsätter en folkökning fram till år 1980 med 7 800 personer eller med 3 %. Utvecklingsbilden skulle därmed förändras påtagligt jämfört med 1960-talet då

folkmängden sjönk med ungefär samma siffra. De valda planeringsnivåerna innebär folkökning i Falun/Borlängeregionen samt Avesta, Ludvika och Mora kommuner. Övriga kommuner antas få en folkminskning.

Flera kommuner anför i sina remissyttranden kritik mot de av länsstyrelsen uppställda planeringsnivåerna bl. a. mot bakgrund av att den faktiska befolkningsutvecklingen har varit mera gynnsam än vad som antogs i länsplanering 1967. *Ludvika kommun* anför emellertid att den faktiska utvecklingen pekar på en något mindre expansion än som följer av den valda planeringsnivån. Länsstyrelsen framför som kommentar härtill att en allmän översyn av planeringsnivåerna får anstå till den nya nu förestående planeringsomgången.

Gävleborgs län

Folkmängd	1975	1980
Länsplanering 1967		
Prognos	306 300	309 800
Målsättning	307 000	313 900
Länsprogram 1970		
Planeringsnivå	302 500	313 900

Länet hade 293 900 invånare år 1970 och ökade sin folkmängd med 1 300 personer under åren 1965–1970. Även om befolkningstillväxten hittills har varit lägre än både prognos och målsättning enligt länsplanering 1967 har länsstyrelsen inte funnit anledning frångå målsättningen för år 1980. För år 1975 har länsstyrelsen däremot angivit en planeringsnivå på ca 90 000 personer för Gävle kommun, vilket ansluter sig till den kommunala målsättningen. Planeringsnivån i länet vilken med 4 000 personer överskrider den prognoserade folkmängden förutsätter att folkmängden ökar fram till år 1980 med 20 000 personer eller med 7 %. Utvecklingen i länet skulle därmed bli annorlunda än under 1960-talet då folkmängden låg på i stort sett oförändrad nivå.

Remissyttranden. Krav på högre planeringsnivåer framförs från sex av länets tio kommunblock. Såväl *Gävle kommun* som *landstinget* ansluter sig till länsstyrelsens bedömning att ökningen i början av 1970-talet för Gävle blir lägre vilket dock väntas bli kompenserat under decenniets senare del så att planeringsnivån kan nås omkring år 1980. Länsstyrelsen anför som kommentar till remissyttrandena att eftersom en ny länsplaneringsomgång förbereds, varigenom nya prognoser och målsättningar kommer att utarbetas finns f. n. ingen anledning att ändra de angivna planeringsnivåerna.

Västernorrlands län

Folkmängd	1975	1980
Länsplanering 1967		
Prognos	269 500	270 300
Målsättning	276 100	281 200
Länsprogram 1970		
Planeringsnivå	276 100	281 200

Folkmängden i länet minskade med 2 400 personer eller knappt 1 % under perioden 1965–1970 och uppgick till 268 000 invånare år 1970. Utvecklingen hittills ansluter väl till prognosen i länsplanering 1967. Länsstyrelsen har valt att behålla de i anslutning till denna planering uppställda planeringstalen för kommunerna vilka totalt för länet överskrider prognosen för år 1980 med 11 000 personer. Denna planeringsnivå förutsätter en ökning av folkmängden fram till år 1980 med 13 200 personer eller 5 %. Detta kan jämföras med att länet under 1960-talet hade en betydande folkminskning. Folkmängden förutsätts öka i Sundsvall, Timrå, Härnösand och Örnsköldsvik men minska i länets övriga kommuner.

Remissyttranden. Kommunerna ansluter sig i stort sett till de av länsstyrelsen uppställda planeringstalen. *Sundsvalls kommun* påpekar att åtgärder måste vidtas om planeringsnivån för kommunen skall nås. *Kramfors* kräver en högre nivå medan *Örnsköldsviks kommun* anför att den har målsättningen att under 1970-talet behålla den nuvarande folkmängden. *Landstinget* finner att länsprogrammets planeringsnivå är rimlig som befolkningspolitisk målsättning men har med hänsyn till den faktiska befolkningsutvecklingen valt att planera sin utbyggnad efter en lägre nivå.

Jämtlands län

Folkmängd	1980
Länsplanering 1967	
Prognos	117 000
Målsättning	144 000
Länsprogram 1970	
Planeringsnivå	144 000

Länet hade 131 300 invånare år 1970 och minskade sin befolkning under perioden 1965–1970 med 7 000 personer eller ca 5 %. Enligt prognosen i länsplanering 1967 skulle folkmängden fortsätta att minska i samma omfattning per femårsperiod under 1970-talet. Folkminskningen har hittills varit mindre än vad som förutsades i prognosen. Den uppställda planeringsnivån, som för år 1980 överstiger prognosen med 26 500 personer, förutsätter en ökning av folkmängden fram till år 1980 med 12 700 personer eller med 10 %. Flertalet av länets kommuner/kommunblock kommer att få vidkännas en fortsatt folkminskning om än inte i samma omfattning som tidigare. För Östersund beräknas en expansion som mer än väl uppväger nedgången på andra håll. Länsstyrelsen framhåller att av länets orter kan endast Östersund erbjuda en kvalificerad service. Betingelserna för den kvalificerade servicen avtar dock med minskande befolkningsunderlag i länet. Om inte länets folkmängd kan bära upp denna service måste den sökas på andra håll utanför länet, vilket betyder att den inte kan nås av större delen av länets befolkning. En viktig förutsättning för länets utveckling anser länsstyrelsen därför vara att serviceutbudet upprätthålls i Östersund fram till år 1980.

Remissyttrandena. Flera kommuner framför för egen del krav på högre planeringsnivåer. *Landstinget* och ett antal kommuner understryker nödvändigheten av att statsmakterna tar ställning till de i länsprogrammet angivna planeringsnivåerna då detta är en förutsättning för att kommunerna skall kunna bedriva en meningsfull planering. Länsstyrelsen anför i sin kommentar till remissyttrandena att en omprövning bör anstå och göras på grundval av det riksomfattande regionala handlingsprogrammet.

Västerbottens län

Folkmängd	1975	1980
Länsplanering 1967		
Prognos	242 300	249 100
Målsättning	–	250 700
Länsprogram 1970		
Justerad prognos	229 600	230 300
Planeringsnivå	241 400	249 600

Antalet invånare i länet år 1970 var 233 100. Sedan år 1965 har folkmängden varit tämligen oförändrad. Med hänsyn till bl. a. att prognosen i länsplanering 1967 utgick från 1960 års folkräkning och för vissa kommunblock och näringsgrenar ledde till relativt stora avvikelser redan jämfört med 1965 års folkräkning har länsstyrelsen utarbetat en ny prognos för utvecklingen fram till år 1980, som tillsammans med nya planeringsnivåer redovisas i den slutliga versionen av länsprogrammet. Den nya prognosen tyder på en långsammare folkminskning i de mindre kommunblocken och en svagare ökning i Umeå och Skellefteå än vad prognosen i länsplanering 1967 visar. För länet totalt anger den nya prognosen en folkminskning under 1970-talet med ca 3 000 personer. Den planeringsnivå som länsstyrelsen anger för hela länet sammanfaller i stort sett med målsättningen i länsplanering 1967 och överstiger det nya prognosvärdet med 19 300 personer. De planeringsnivåer som länsstyrelsen har valt innebär höjningar för flera av de mindre kommunerna och sänkta värden för Umeå och Skellefteå i förhållande till målsättningarna i länsplanering 1967. Planeringsnivån förutsätter att folkmängden i länet ökar fram till år 1980 med 16 500 personer eller med 7 %. Befolkningsökningar förutses för Umeå, Skellefteå och Lycksele medan övriga kommuner antas få fortsatt minskning.

Som förut har nämnts har länsstyrelsen i sitt slutliga länsprogram redovisat ny befolkningsprognos och planeringsnivå för länet. I remissyttrandena som avser de preliminära förslagen till planeringsnivåer accepteras de av länsstyrelsen föreslagna planeringsnivåerna av *Umeå, Skellefteå, Lycksele* och *Vilhelmina kommuner* medan övriga kommuner anser att befolkningstalen bör höjas för den egna kommunen. Remissinstanserna ansluter sig till den föreslagna planeringsnivån för länet som helhet. I sin kommentar till remissyttrandena framför länsstyrelsen att skillnaderna mellan länsstyrelsens och kommunernas bedömning i flertalet fall är så liten att den knappast kan ha någon betydelse för

möjligheten att erbjuda service på acceptabel nivå. Länsstyrelsen menar också att det kan vara en fördel att kommunernas egen planering är inriktad på en något större befolkning. Härigenom erhålls en viss planberedskap om utvecklingen blir gynnsammare än vad som har förutsetts.

Norrbottens län

Folkmängd	1975	1980
Länsplanering 1967		
Prognos	215 600	193 500
Målsättning		258 500
Länsprogram 1970		
Planeringsnivå		258 500

Länet hade 255 700 invånare år 1970. Under perioden 1965–1970 har folkmängden minskat med 3 700 invånare eller drygt 1 %. Prognosen i länsplanering 1967 antyder en mycket negativ utveckling innebärande en minskning med mer än 60 000 personer från 1970 års nivå. Prognosen har emellertid upprättats utan hänsynstagande till regionalpolitiska insatser av olika slag och utvecklingen hittills har varit betydligt mindre negativ än prognosen. I länsplanering 1967 uppställdes som mål en i förhållande till år 1968 oförändrad folkmängd fram till år 1980, dvs. 258 500 invånare. Den faktiska folkmängden understiger f. n. detta värde med 2 800 personer. Länsstyrelsen finner ingen anledning att f. n. revidera den målsättning som tidigare har ställts upp för länet. Ett uppnående av målsättningen anser länsstyrelsen vara en förutsättning för länets möjligheter att behålla flera kvalificerade servicefunktioner. En fortsatt utflyttning på 1960-talets nivå kommer redan i början av 1970-talet att undergräva möjligheterna att med naturlig folkökning nå målsättningen för år 1980. Bibehållande av en "normal åldersstruktur" uppfattas dessutom som ett viktigt mål i sig.

Kommunerna ansluter sig i remissyttrandena i stort sett till de av länsstyrelsen uppställda planeringsnivåerna. Några av de mindre kommunerna förnyar dock de krav på högre siffror som ställdes redan i anslutning till länsplanering 1967. Flera kommuner framhåller att en meningsfull planering förutsätter att statsmakterna tar ställning till de uppställda planeringstalen.

9.2.2 Övriga utgångspunkter

Under en särskild punkt i länsprogrammen har länsstyrelserna i allmänhet utöver prognoser och planeringsnivåer redovisat andra utgångspunkter för programformuleringen. Som exempel på sådana utgångspunkter kan nämnas allmänna redogörelser för expansionsförutsättningar och brister inom näringslivet, pendlingsavstånd, service- och kommunikationsförhållanden samt bebyggelsestruktur. De problem, krav och synpunkter som framkommer i länsprogrammen vid redovisningen av dessa utgångspunkter har länsstyrelserna utvecklat i samband med förslagen till

handlingsprogram på olika områden. Nämnda utgångspunkter tas därför upp i sitt sammanhang under skilda punkter i avsnitt 9.

I det följande kommer dock några synpunkter och förslag som har angetts i länsprogrammen att beröras. Beträffande pendlingsavstånd har exempelvis flera länsstyrelser ansett att detta mellan bostad och arbetsplats i allmänhet inte bör överstiga 30—45 km och i några fall anges att resan inte bör ta mer än ca 45 min, enkel resa, i anspråk. Vidare påtalar några länsstyrelser behov av samarbete över länsgräns. Sålunda anför länsstyrelsen i *Göteborgs och Bohus län* att Storgöteborgs administrativa splittring på tre olika län i hög grad försvårar planeringen i regionen. Eftersom någon allmän reform för länsindelningen inte f. n. är aktuell bör arbetet inriktas på sådana partiella ändringar som kan anses angelägna för att lämpliga regionala enheter för samhällsplanering m. m. i Storgöteborgsområdet skall kunna åstadkommas. Samma länsstyrelse påpekar behovet av samarbete inom den s. k. Trestadsregionen (Uddevalla, Vänersborg och Trollhättan) samt mellan den norra länsdelen och de norska grannkommunerna. Behovet av samarbete över länsgränserna framhålls även av länsstyrelsen i *Älvsborgs län.* Som exempel nämns Åmål/Säffle, Trestad och Göteborg/Surte/Lerum. Beträffande Göteborgsområdet föreslås att länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län samt länsarbetsnämnden, länsbostadsnämnden, länsskolnämnden och skogsvårdsstyrelsen i samma län får i uppdrag att i kommunblocken Lerum och Surte fatta beslut i frågor som är av betydelse från samhällsplaneringssynpunkt. Även i Trestadsområdet bör frågor av detta slag handläggas och beslutas av länsorganen i ett län.

Flera länsstyrelser framhåller önskvärdheten av att ramar för olika sektorer får länskaraktär. Därvid nämns särskilt bostadssektorn. Länsstyrelsen i *Kronobergs län* påpekar att länsramar finns för ett fåtal sektorer, men åtskilliga fördelningsbeslut som påverkar utvecklingen i länet fattas centralt. Länsstyrelsen har enligt riksdagens beslut ansvaret för den regionala utvecklingen och samhällsplaneringen i länet. Det är därför väsentligt att länsstyrelsen får möjlighet att disponera och fördela de resurser som statsmakterna tilldelar länet. Liknande synpunkter framförs av länsstyrelserna i *Uppsala, Jönköpings, Kristianstads, Örebro* och *Västerbottens län.* Länsstyrelsen i *Kristianstads län* finner det angeläget att länsprogram 1970 kan medverka till ökade möjligheter att erhålla länsvisa ramar för olika investeringsslag i enlighet med vad som anfördes i prop. 1970:75 angående den fortsatta regionalpolitiska stödverksamheten m. m.

Länsstyrelsen i *Uppsala län* kräver att större resurser tilldelas länsförvaltningen så att en aktiv sysselsättningspolitik kan drivas.

För *Stockholms läns* del anser länsstyrelsen i länet att länsprogrammet åskådliggör att den nuvarande bristsituationen i länet ställer stora krav på samhällsinsatser även vid försiktiga antaganden om länets fortsatta tillväxt. Enligt länsstyrelsens mening kommer större ekonomiska krav att ställas på kommuner och landsting än vad dessa förmår bära utan vidgade statsbidragsramar och större utrymme på kapitalmarknaden.

9.3 Ortsklassificering

9.3.1 Inledning

Tidigare ställningstaganden

I riksdagens beslut år 1964 om en aktiv lokaliseringspolitik (prop. 1964:185, BaU 1964:48, rskr 1964:408) konstaterades att de regionala obalansproblemen inte överallt kan lösas med långsiktiga lokaliseringspolitiska åtgärder. Insatserna måste koncentreras till ett antal omsorgsfullt valda orter. Samma synsätt kom till uttryck vid utvärderingen år 1969 (prop. 1969:1 bil 13, SU 1969:57, BaU 1969:30, rskr 1969:188) av det första försöket med regional utvecklingsplanering, länsplanering 1967, och i beslutet år 1970 om den fortsatta regionalpolitiska stödverksamheten (prop. 1970:75, SU 1970:103, BaU 1970:40, rskr 1970:304). Genom dessa beslut slogs fast att ett av den regionala utvecklingsplaneringens huvudsyften är att ange de orter till vilka huvuddelen av de regionalpolitiska insatserna bör koncentreras. Konturerna till ett ortsklassificeringssystem med detta syfte framträdde i flera län redan som ett resultat av länsplanering 1967. De prioriteringar mellan olika kommunblock som då gjordes i skilda län i fråga om behovet av insatser fick stöd av en enhällig riksdag år 1969.

I 1968 års lokaliseringsutrednings betänkande (SOU 1969:49), Lokaliserings- och regionalpolitik, diskuterades hur en bättre styrning skulle åstadkommas av lokaliseringsstödet till vissa problemområden. Utredningen föreslog att vissa orter i Norrlands inland och Norrbottens kustland skulle utses till speciella stödorter, prioriteringsorter. Utredningen ansåg sig inte böra föreslå någon minimigräns i fråga om befolkningsunderlagets storlek men framhöll att stödet borde inriktas på de större tätorterna och att deras antal borde vara relativt begränsat. Urvalet av orter borde bygga på de prioriteringar som länsstyrelserna redovisade i länsplanering 1967. Utredningen anförde också att det för att bästa möjliga effekt av prioriteringen skall nås är nödvändigt med klara uttalanden från statsmakterna att prioriteringsorterna även på längre sikt kommer att stödjas i sådan omfattning att en tillfredsställande samhällsservice kan garanteras. I prop. 1970:75 framhölls att ett ställningstagande till dessa prioriteringsorter borde anstå tills ytterligare preciseringar av länens ortsprioriteringar erhålls i länsprogram 1970.

Vidare betonades i den nyss nämnda propositionen att ett riksomfattande regionalt handlingsprogram bör ges en så konkret form att man kan få till stånd en enhetlig regionalpolitik i hela landet. Å andra sidan påpekades att programmet inte får vara så detaljerat att det utesluter handlingsfrihet på regional och kommunal nivå. Med dessa utgångspunkter framhölls två huvudmoment som särskilt betydelsefulla i ett riksomfattande regionalt program, nämligen att statsmakterna anger ramar för länens och de regionala statliga organens verksamhet samt att en klassificering av olika orter genomförs som anger vilken funktion orterna bör fullgöra i regionala sammanhang och vilka åtgärder som behöver vidtas

för att lösa de problem som är förknippade med resp. ortstyp. Dessa uttalanden fick stöd av riksdagen som anförde (BaU 1970:40, rskr 1970:304) att förslaget till klassificering av orter och regioner gav uttryck för en strävan att genom stimulans av olika slags tillväxtcentra och serviceorter effektivt motarbeta befolkningskoncentrationen till storstadsregionerna och ge människorna i landets skilda delar tillgång till en social och kulturell service som tillfredsställer vår tids krav på jämlikhet mellan medborgarna.

I prop. 1970:75 anges fem huvudtyper av orter och regioner i vilka klassificeringen bör ske. Begreppet ort används i detta sammanhang synonymt med kommunblock. Den första orts- eller regionkategorin utgör storstadsområdena Stockholm, Göteborg och Malmö. För dessa regioner uttalade riksdagen i anslutning till behandlingen av länsplanering 1967 att expansionen borde dämpas.

Den andra ortskategorin benämns storstadsalternativ, dvs. orter och regioner lämpade för lokalisering av verksamheter som normalt är förlagda till storstadsområdena. Denna ortstyp bör enligt propositionen sökas bland regioner på ett betryggande avstånd från de nuvarande storstadsområdenas influensfält och med ett så stort befolkningsunderlag att de med rimliga insatser kan få förutsättningar likvärdiga med storstädernas i fråga om kommunikationer, differentierad arbetsmarknad, kvalificerad service m. m. Eftersom de resurser som står till förfogande för att utveckla alternativa storstadsregioner är begränsade kan endast ett relativt litet antal orter utväljas om åtgärderna skall bli framgångsrika.

Den tredje ortskategorin enligt prop. 1970:75 betecknas regionala tillväxtcentra. Dessa orter jämte storstadsalternativen skall fungera som huvudorter för näringsliv och kvalificerad service. Till dem bör huvuddelen av de offentliga investeringarna och de lokaliseringspolitiska insatserna koncentreras. I länsplanering 1967 pekade flera länsstyrelser ut orter av detta slag. I propositionen framhölls att en mångfald orter och regioner med skiftande utgångsläge i fråga om storlek, näringsstruktur, regional influens m. m. innefattas i denna ortstyp. Olika nivåer av tillväxtcentra måste därför troligen urskiljas. I en promemoria som bifogades tilläggsanvisningarna den 9 juli 1970 till länsstyrelserna för arbetet med länsprogram 1970 antyds att de olika nivåer som kan behöva särskiljas vid prioriteringarna kan utgå från olika orters regionala betydelse. Vissa orter kan ha landsdelsregional, andra länsregional eller endast länsdelsregional betydelse.

Den fjärde ortstypen benämns i propositionen serviceorter i glesbygdsområdena. Orter hänförbara till denna grupp bör vara belägna på sådant avstånd från regionala tillväxtcentra att den service som erbjuds i dessa inte fanns inom acceptabelt räckhåll för befolkningen i berörda områden. Två typer av serviceorter urskiljs. Till den ena gruppen förs orter där hittillsvarande erfarenheter tyder på att lokaliseringsstöd till näringslivet är ett verksamt medel när det gäller att skapa förutsättningar för en tillfredsställande service. Till den andra gruppen förs orter där de lokaliseringspolitiska medlen bedöms ha otillräcklig effekt i detta hänse-

ende. I dessa orter krävs också andra slag av samhällsinsatser om en acceptabel servicenivå skall kunna tillhandahållas.

I fråga om den stora gruppen övriga orter torde enligt prop. 1970:75 några speciella åtgärder inte behöva tas upp i ett riksomfattande regionalpolitiskt handlingsprogram. De insatser som behöver vidtas i dessa orter får utformas huvudsakligen på länsplanet. Det är här fråga om orter som är välbelägna i förhållande till regionala tillväxtcentra och som kan anses ingå i en gemensam arbetsmarknad med dessa orter.

Genom de förut berörda tilläggsanvisningarna för arbetet med länsprogram 1970 fick länsstyrelserna i uppdrag att i planeringen beakta vad som hade anförts i prop. 1970:75 och vad riksdagen i anslutning därtill uttalat (SU 1970:103, BaU 1970:40, rskr 1970:304). Den ortsklassificering som länsstyrelserna med utgångspunkt häri har utarbetat framgår av avsnitt 9.3.2.

I syfte att skapa underlag för att vid ortsklassificeringen behandla olika delar av landet på likartat sätt överarbetades länsstyrelsernas preliminära förslag till ortsklassificering inom inrikesdepartementet av gruppen för regional utvecklingsplanering (GRUP). Resultatet av detta arbete redovisas i avsnitt 9.3.3.

9.3.2 Länsstyrelsernas förslag till ortsklassificering

Allmänna synpunkter

Länsstyrelsernas preliminära förslag till ortsklassificering framgår av tabell 9:2. I tabellen redovisas ortskategorierna storstadsalternativ, regionala tillväxtcentra och serviceorter. Gruppen storstäder, vari inräknas Stockholms-, Göteborgs- och Malmöregionerna, samt gruppen övriga orter redovisas inte i tabellen.

Det övervägande antalet länsstyrelser ställer sig positiva till ett ortsklassificeringssystem. Sålunda anför länsstyrelsen i *Jönköpings län* att värdet av en ortsklassificering ligger i att ett långsiktigt mål utstakas för den regionala utvecklingen. Ett klarläggande av orternas varierande funktionsnivåer står inte i motsatsförhållande till kommunblocksreformen. Samtidigt påtalar länsstyrelsen riskerna för en stelbent tillämpning av ortsklassificeringen från myndigheternas och näringslivets sida. Det poängteras att planeringen måste vara flexibel och rullande.

Länsstyrelsen i *Östergötlands län* framhåller att ett centralt inslag i klassificeringen är skapandet av regioner, som kan fungera som alternativ till storstadsområdena. Det är härvid av utomordentlig betydelse att de åtgärder som erfordras för att nå ett sådant resultat får en klar precisering och konkretisering i ett riksomfattande regionalpolitiskt handlingsprogram. Den prioritering som måste ligga i en sådan precisering får emellertid inte innebära att kommunblock, som inte inryms i klassificeringssystemet, undandras möjligheten att tillgodogöra sig befintliga expansionsförutsättningar.

Tre länsstyrelser – länsstyrelserna i *Södermanlands, Örebro* och *Väster-*

Tabell 9:2 Länsstyrelsernas preliminära förslag till ortsklassificering

Län	Storstadsalternativ	Regionala tillväxtcentra	Serviceorter	Av länsstyrelsen vidtagen förändring mellan preliminär och slutlig version av LPR 70
AB		Norrtälje		
C	Uppsala	Enköping, Tierp	Gimo och/Östhammar*	
D	Eskilstuna	Nyköping/Oxelösund, Katrineholm, Strängsnäs, Flen		
E	Norrköping/Linköping	Motala, Mjölby, Finspång	Kisa, Valdemarsvik	
F	Jönköping	Tranås, Nässjö/Eksjö, Vetlanda, Värnamo, Gislaved		
G	Växjö/Alvesta	Ljungby, Älmhult		
H	Kalmar/Nybro/Emmaboda/Torsås	Västervik, Oskarshamn, Vimmerby, Hultsfred	Mönsterås, Högsby, Borgholm, Mörbylånga	
I		Visby		
K	Hela länet			
L	Kristianstad/Hässleholm	Ängelholm, Simrishamn		
M	Helsingborg	Grupp 1[1]: Landskrona, Trelleborg, Ystad, Eslöv Grupp 2[1]: Höganäs, Bjuv, Svalöv, Kävlinge, Lomma, Vellinge, Skurup, Sjöbo, Hörby, Höör		
N	Halmstad	Falkenberg, Varberg	Laholm	Laholm betecknas övrig ort
O	Trestad, del av (Uddevalla)	Lysekil, Strömstad	Samtliga kommunblockscentra i övrigt	Orust och Munkedal betecknas övrig ort
P	Borås, Trestad, del av (Vänersborg, Trollhättan)	Åmål/Säffle, Mark, Ulricehamn	Bengtsfors, Ed*, Färgelanda, Mellerud, Tranemo	Färgelanda, Mellerud och Tranemo betecknas övrig ort
R	Skövderegionen	Lidköping, Mariestad, Falköping, Vara (på sikt)		

Tabell 9:2 Forts.

S	Karlstadsregionen	Kristinehamn, Arvika, Säffle, Filipstad, Hagfors	Årjäng, Sunne, Torsby, Sysslebäck	
T	Örebro	Hallsberg, Karlskoga, Lindesberg		Karlskoga och Degerfors betecknas tvåkärnigt regionalt tillväxtcentrum, *Hällefors betecknas serviceort*
U	Västerås	Köping, Fagersta, Sala	Östervåla*	
W	Falun/Borlänge	Avesta, Ludvika, Mora	Malung, Vansbro, Älvdalen, Leksand, Rättvik	
X	Gävle/Sandviken	Hofors, Söderhamn, Bollnäs, Ljusdal, Hudiksvall	Ockelbo, Edsbyn, Bergsjö	
Y	Sundsvallsregionen	Härnösand, Kramfors, Sollefteå/ Långsele, Örnsköldsvik, Ånge	Fränsta*, Liden*, Nordingråvallen*, Junsele*, Ramsele*, Bredbyn/Mellansel*, Solberga*, Björna/Långviksmon*	
Z	Östersund/Krokom	Strömsund, Sveg, Bräcke, Järpen	Gäddede*, Hoting *, Hammarstrand, Svenstavik, Hede*, Funäs-dalen*, Föllinge*	Hammarstrand och Svenstavik betecknas regionala tillväxtcentra
AC	Umeå	Skellefteå, Lycksele, Vilhelmina, Storuman	Sorsele, Åsele, Dorotea*, Vindeln, Nordmaling, Jörn*, Robertsfors, Norsjö, Malå*, Bjurholm, Tärna/Hemavan*	Vilhelmina och Storuman betecknas serviceorter
BD	Luleå/Boden/Piteå/Älvsbyn	a)[2] Kalix, Kiruna b)[2] Arvidsjaur, Gällivare, Haparanda	a)[2] Jokkmokk, Övertorneå b)[2] Arjeplog, Överkalix, Pajala	

* Ej kommunblockscentra.

[1] Se länsvisa sammanfattningen sid 276

[2] Se länsvisa sammanfattningen sid 287

bottens län – redovisar en något mer negativ attityd gentemot ortsklassificeringssystemets principer. Länsstyrelsen i *Västerbottens län* anför sålunda att en klassificering av orter är problematisk. Som beskrivande teknik leder den till våld på verkligheten och som underlag för beslut är den alltför grov och onyanserad.

Länsstyrelsernas preliminära förslag till ortsklassificering har under år 1971 remissbehandlats av kommunerna och vissa regionala organ. I det följande redovisas en sammanfattning av remissynpunkterna sådana de framträder i länsprogram 1970.

När det gäller principiella synpunkter på ortsklassificeringen redovisas positiva kommentarer företrädesvis från handelskamrarna och vissa landsting, vilka framhåller ortsklassificeringens betydelse för myndigheters och företags långsiktiga planering. Samtidigt varnar några handelskamrar och landsting för vissa negativa konsekvenser av klassificeringen. Bl. a. befaras att en i och för sig önskvärd spontan etablering eller expansion på vissa orter kan komma att dämpas eller förhindras. En fortlöpande revidering anses nödvändig. I kommunernas remissyttranden redovisas i allmänhet inga principiella synpunkter på klassificeringssystemet utom när det är av negativ art. I drygt en tredjedel av länen redovisar några enstaka kommuner kritiska synpunkter på ortsklassificeringen som princip. Härvid framhålls att klassificeringen har en negativ innebörd för många kommuner och att klassificeringsystemet allvarligt kan påverka deras spontana utveckling. Klassificeringsmetoden anses strida mot strävandena till regional utjämning i landet. *Lessebo kommun* i Kronobergs län anför att planeringsprincipen bakom ortsklassificeringen inte kan godtas och framhåller att de största insatserna bör ske i de kommuner som har en sviktande industriutveckling. *Bergs kommun* i Jämtlands län framhåller att i varje kommunblock och nybildad kommun bör som en följd av kommunblocksindelningen finnas en ort som minst svarar mot beteckningen regionalt tillväxtcentrum.

Beträffande synpunkter på länsstyrelsernas konkreta förslag till ortsklassificering kan genomgående konstateras att de olika förslagen till klassificering stöds eller accepteras av en stor eller mycket stor majoritet av kommunerna/kommunblocken i resp. län. De erinringar som anförs går i allmänhet ut på att någon enstaka ort bör klassificeras på en högre nivå är den länsstyrelsen har föreslagit. Beträffande förslagen till storstadsalternativ sluter remissinstanserna nära nog genomgående upp kring dem. Dock anförs i några län att avgränsningen av storstadsalternativen bör ändras. Dessutom framhålls att satsningen på storstadsalternativ inte får innebära att mindre resurser avdelas till övriga kommuner i länet. Vad gäller den stora gruppen regionala tillväxtcentra och serviceorter i glesbygden framförs i remissyttrandena krav dels på att vissa som serviceorter klassificerade kommuner skall betraktas som regionala tillväxtcentra och dels på att vissa ytterligare orter skall införas i klassificeringssystemet. De kommuner vilkas centralort har betecknats som serviceort eller övrig ort finner detta anmärkningsvärt och ifrågasätter om en ny kommunindelningsreform planeras.

Länsstyrelsernas slutliga förslag till ortsklassificering avviker endast i begränsad omfattning från de preliminära förslagen. Följande förändringar i klassificeringen har gjorts.

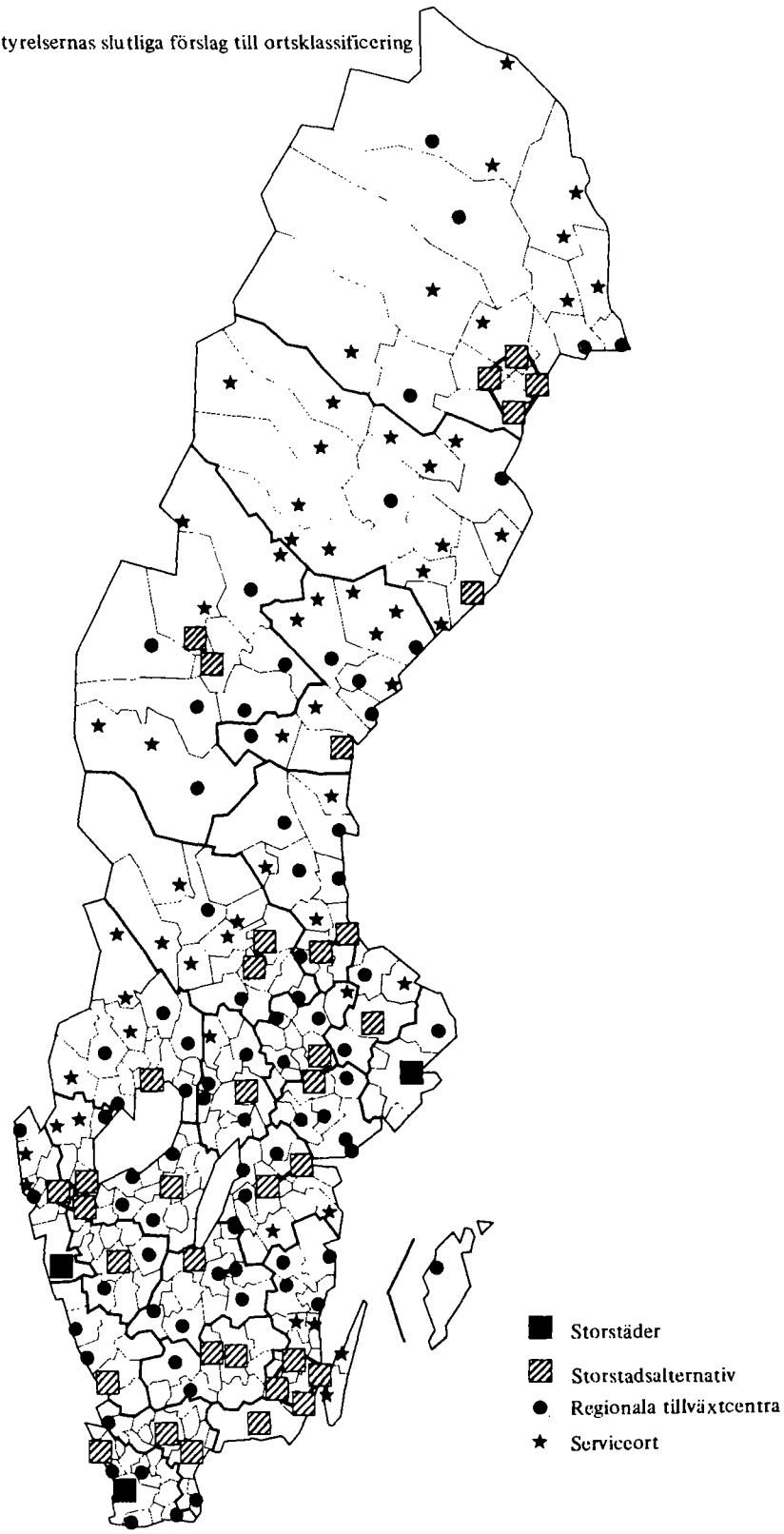
Hallands län	Laholm betecknas övrig ort i stället för serviceort.
Göteborgs och Bohus län	Orust och Munkedal betecknas övrig ort i stället för serviceorter.
Älvsborgs län	Färgelanda, Mellerud och Tranemo betecknas som övriga orter i stället för serviceorter.
Örebro län	Karlskoga–Degerfors betecknas tvåkärnigt regionalt tillväxtcentrum och Hällefors betecknas serviceort i stället för övrig ort.
Jämtlands län	Hammarstrand och Svenstavik betecknas regionala tillväxtcentra i stället för serviceorter.
Västerbottens län	Vilhelmina och Storuman betecknas serviceorter i stället för regionala tillväxtcentra.

Länsstyrelsernas slutliga förslag till ortsklassificering framgår av figurerna 9:1 och 9:2. På kartan i figur 9:1 redovisas orterna/kommunblocken på fyra olika kategorier, storstäder, storstadsalternativ, regionala tillväxtcentra och serviceorter. Kartan i figur 9:2, visar de områden av landet som ligger inom tre mil från storstadsalternativ, regionalt tillväxtcentrum och serviceort.

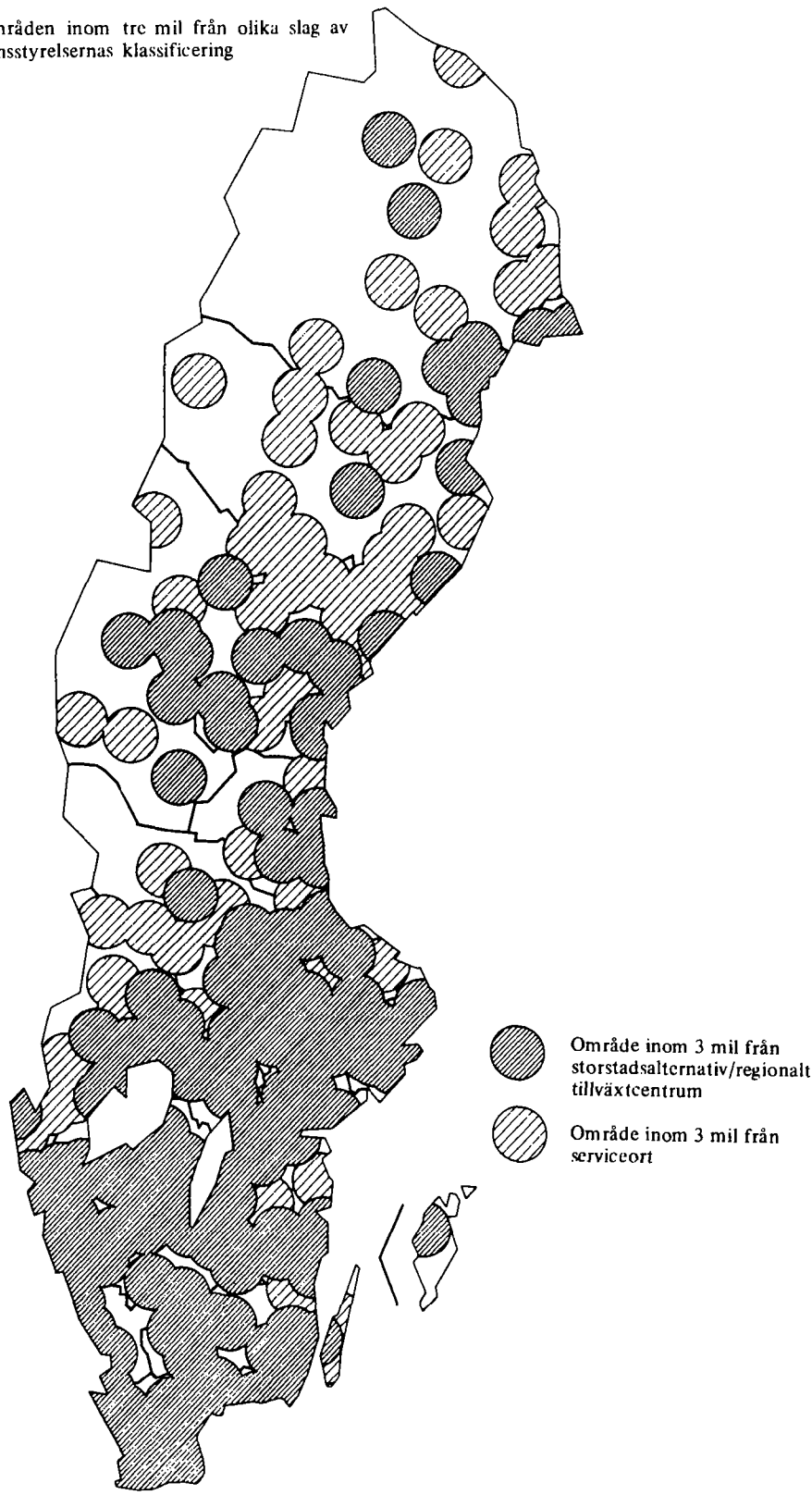
Länsvisa sammanfattningar

Stockholms län. Länsstyrelsen utgår i det preliminära förslaget till ortsklassificering ifrån att samtliga kommuner som ingår i Storstockholmsområdet skall föras till kategorin storstadsområde. Undantag görs för delar av kommunblocken Österåker/Vaxholm, Gustavsberg och Haninge, i vilka ingår betydande skärgårdsområden med sysselsättningsproblem. Skärgården klassificeras därför som serviceort. Området norr om Storstockholm består av en kommun, Norrtälje, med tre viktiga centra, Norrtälje, Hallstavik/Herräng och Rimbo. Dessa samhällen har ett väl utvecklat serviceutbud vilket är nödvändigt med tanke på de stora glesbygdsområden, inte minst i skärgården som ingår i kommunen. Länsstyrelsen finner Norrtäljes tillväxt vara så viktig att kommunen bör tillhöra gruppen regionala tillväxtcentra. Södra länsdelen består av kommunblocken Södertälje och Nynäshamn. Centralorterna i dessa kommunblock har en stark industriell tradition och ett väl utbyggt näringsliv. Både Södertälje och Nynäshamn förs av länsstyrelsen till gruppen övriga orter.

Kr 9:1. Länsstyrelsernas slutliga förslag till ortsklassificering

Figur 9:2. Områden inom tre mil från olika slag av orter enligt länsstyrelsernas klassificering

torstadsområde	Storstockholm, exkl. skärgården (Stockholm, Botkyrka, Danderyd, Ekerö, Gustavsberg, Haninge, Huddinge, Järfälla, Lidingö, Nacka, Sigtuna, Sollentuna, Solna/Sundbyberg, Tyresö, Täby, Upplands-Bro, Upplands-Väsby, Vallentuna, Vaxholm/Österåker)
torstadsalternativ	–
egionala tillväxtcentra	Norrtälje
erviceorter	Skärgården
vriga orter	Södertälje, Nynäshamn

Remissinstanserna ställer sig genomgående bakom länsstyelsens förslag och understryker särskilt vikten av att Norrtälje klassificeas som regionalt tillväxtcentrum. Flera kommuner framhåller även att örhållandena varierar starkt inom det avgränsade storstadsområdet och tt det samlade begreppet storstad kan leda till en konservering av den jämna strukturen. Inplaceringen av Södertälje och Nynäshamn i kategon övriga orter föranleder inga närmare kommentarer. Länsstyrelen finner att remissorganen genomgående ställer sig bakom klassificengsförslaget och vidhåller därför sitt ursprungliga förslag.

Uppsala län. Länsstyrelsen konstaterar i det preliminära förslaget till ortsklassificering att Uppsala och Enköpings kommunblock var för sig utgör väl sammanhängande regioner från arbetsmarknads- och servicesynpunkt. I norra länsdelen uppfyller de enskilda ommunblocken emellertid inte sådana krav. Länsstyrelsens strävan är tt länets norra del skall kunna fungera som en gemensam arbets- och erviceregion, vilket har tagit sig uttryck i bl. a. att norra länsdelen i fråga m administrativa och judiciella indelningar har sammanförts till en egion med Tierp som huvudort. Vidare framförs att Uppsala bör etraktas som storstadsalternativ när det gäller verksamheter som bör amordnas med högre utbildning eller forskning.

torstadsalternativ	Uppsala
egionala tillväxtcentra	Enköping, Tierp
erviceorter	Östhammar och/eller Gimo
vriga orter	Älvkarleby

I sitt remissyttrande erinrar *Uppsala kommun* om betydelen av en mer spridd utbyggnad av Storstockholm mot en Mälarstad, där Uppsala skulle bli storstadsalternativ i en mer vidsträckt betydelse än som u avses. *Älvkarleby kommun* framhåller att anvisningarna för klassificeingen inte är tillämpbara på norra Uppland och föreslår att länsstyrelsen kall påpeka att i norra länsdelen finns fyra tätorter med tillväxtmöjligeter, nämligen Skutskär, Tierp, Gimo eller Östhammar. I yttranden från *Nordöstblocket* framhålls att valet av centralort i blocket, Gimo eller Östhammar, måste avgöras av kommunerna själva. Länsstyrelsen vidhållet sitt ursprungliga förslag. Beträffande Nordöstblocket un-

derstryks emellertid angelägenheten av att det snarast klarläggs vilken ort som bör fungera som centralort. För de norra delarna av länet uttalar länsstyrelsen att befolkningen i Skutskär i Älvkarleby kommun bör känvisas till Tierp när det gäller regional statlig service. I övriga avseenden torde närheten till Gävle påverka befolkningens inriktning.

Södermanlands län. Länsstyrelsen framhåller i det preliminära förslaget till ortsklassificering att ortsklassificeringssystemet inte är avpassat för Södermanlands län, som genom sitt läge bör betraktas som ett avlastningsområde för Storstockholmsregionen. Erfarenheter från utlandet talar för att en lineär utbyggnad enligt bandstads- eller bandlandskapsprincipen är att föredra, vilket skulle kunna innebära förhållandevis vidsträckta utbyggnadsband längs kommunikationslinjer anknutna till större tätortscentra. Med utgångspunkt i Stockholm är ett flertal sådana utbyggnadsband tänkbara, varav tre genom Södermanland via Södertälje, nämligen norra bandet (Stockholm/Södertälje–Strängnäs–Eskilstuna), södra bandet (Stockholm/Södertälje–Nyköping med Oxelösund) och mellersta bandet (Stockholm/Södertälje–Flen–Katrineholm–Vingåker). Länsstyrelsen anser att detta förslag till regional struktur i Mälardalen i första hand bör ingå i statsmakternas bedömning av ett riksomfattande regionalpolitiskt handlingsprogram. För att i möjligaste mån ansluta till det av statsmakterna föreslagna klassificeringssystemet förordar länsstyrelsen i andra hand följande preliminära förslag till klassificering.

Storstadsalternativ	Eskilstuna
Regionala tillväxtcentra	Nyköping/Oxelösund, Katrineholm, Strängnäs, Flen
Serviceorter	–
Övriga orter	Vingåker

Av remissinstanserna ansluter sig *Östergötlands och Södermanlands handelskammare* till länsstyrelsens klassificering men anser att Vingåkers klassificering bör ytterligare övervägas. *Nyköpings* och *Katrineholms kommuner* anser att de bör betecknas som storstadsalternativ medan *Vingåkers kommun* önskar en klassificering som regionalt tillväxtcentrum med länsregional betydelse. Länsstyrelsen vidhåller sina i det preliminära förslaget framförda synpunkter.

Östergötlands län. Länsstyrelsen framhåller i det preliminära förslaget till ortsklassificering att länet i den omfattande översiktliga planering som har bedrivits i länet under senare år har betraktats som en region som bör behandlas i ett sammanhang. Även om utgångspunkten har varit att huvuddelen av näringslivsexpansionen kommer att ske inom den centrala tätortsregionen har det för den skull inte ansetts acceptabelt att länets ytterområden avfolkas. Bland kategorin övriga orter anser länsstyrelsen att särskilda åtgärder är nödvändiga i orterna Kisa och Valdemarsvik, varför dessa, har benämnts speciella satsningsorter. Länsstyrelsen föreslår följande preliminära klassificering.

Storstadsalternativ	Norrköping/Linköping
Regionala tillväxtcentra	Motala, Mjölby, Finspång
Serviceorter (Speciella satsningsorter)	Kisa, Valdemarsvik
Övriga orter	Ödeshög, Boxholm, Österbymo, Åtvidaberg, Söderköping

Flertalet remissinstanser accepterar klassificeringen av Linköping/Norrköping som storstadsalternativ samtidigt som de framhåller att övriga delar av länet inte får eftersättas vid resurstilldelningen. Förändringar i klassificeringen föreslås av *Mjölby kommun*, som hävdar att kommunen utgör en naturlig del av storstadsalternativet. *Norrköpings kommun* samt *Östergötlands och Södermanlands handelskammare* delar inte länsstyrelsens uppfattning att den centrala delen av länet utgör ett gemensamt arbetsmarknadsområde, varför det är väsentligt var inom regionen nya verksamheter lokaliseras. *Åtvidabergs kommun* föreslår att kommunen klassificeras som regionalt tillväxtcentrum. Handelskammaren föreslår vidare en ny ortskategori, nämligen "storstadsberoende kommunblock", som skulle bestå av de föreslagna regionala tillväxtcentra samt Åtvidaberg och Söderköping. Länsstyrelsen vidhåller den klassificering som lades fram i det preliminära länsprogrammet. I förhållande till benämningarna i den preliminära versionen görs emellertid de ändringarna att regionala tillväxtcentra ersätts med benämningen länsdelscentra, att speciella satsningsorter ersätts med servicebasorter och att övriga orter ersätts med lokala centra, vilket anger berörda kommuners roll i länets ortssystem. En ledamot av länsstyrelsen uttalar i en reservation att Åtvidaberg bör betecknas regionalt tillväxtcentrum samt att även Söderköping, Ödeshög, Boxholm och Österbymo hänförs till kategorin speciella satsningsorter.

Jönköpings län. Länsstyrelsen framhåller i det preliminära förslaget till ortsklassificering att Jönköpingsregionen är centralt belägen i förhållande till samtliga tre storstadsområden och har naturliga förutsättningar för vidareutveckling och nyetablering såväl inom industri som inom servicenäringar av skilda slag. Läget är från kommunikationssynpunkt förmånligt. Med hänsyn härtill och till de rådande strukturförhållandena bör regionen kunna erbjuda goda betingelser för en rad verksamheter av sådan typ som företrädesvis är storstadsorienterade. Dessa möjligheter bör beaktas i den regionala politiken och utnyttjas för att främja en balanserad utveckling i den södra delen av landet. Till kategorin regionala tillväxtcentra har hänförts de block som i målsättningen i länsplanering 1967 markerats som satsningsorter. I detta sammanhang betraktas Nässjö och Eksjö (på två mils avstånd från varandra) som en ort.

Storstadsalternativ	Jönköping
Regionala tillväxtcentra	Nässjö/Eksjö, Värnamo, Vetlanda, Gislaved, Tranås
Serviceorter	–
Övriga orter	Aneby, Gnosjö, Hyltebruk, Sävsjö, Vaggeryd

Förslaget att satsa på Jönköping som storstadsalternativ möter inga erinringar utan stöds av flertalet remissinstanser. Klassificeringen av Nässjö/Eksjö som ett gemensamt regionalt tillväxtcentrum möter kritik från *Eksjö kommun* som anser sig böra bli klassificerad som ett eget regionalt centrum. I övrigt redovisas inga väsentliga erinringar mot länsstyrelsens förslag. Länsstyrelsen vidhåller sitt preliminära förslag och anför beträffande klassificeringen av Nässjö/Eksjö att de mer specialiserade funktioner som kännetecknar regionala tillväxtcentra ligger på en högre nivå än kommuncentras och därför är lokaliserade till endera av eller båda orterna och att så torde bli fallet även i framtiden.

Kronobergs län. Länsstyrelsen framhåller i det preliminära förslaget till ortsklassificering att det vid stadsnäringarnas utbyggnad har visat sig att länet kunnat konkurrera med storstadsregionerna i fråga om lokaliseringsobjekt och arbetskraft. Tyngdpunkten för expansionen i sydöstra Sverige har förskjutits till Växjöområdet, som genom sitt centrala läge i denna landsdel har blivit den från kommunikations-, transport- och resekostnadssynpunkt fördelaktigaste lokaliseringsorten. Med rimliga insatser bör därför Växjö–Alvestaområdet kunna utvecklas till storstadsalternativ till gagn för landets sydöstra del. Beträffande regionala tillväxtcentra anförs att såväl Ljungby som Älmhult är kvalificerade serviceorter och har ett väldifferentierat näringsliv.

Storstadsalternativ	Växjö/Alvesta
Regionala tillväxtcentra	Ljungby, Älmhult
Serviceorter	–
Övriga orter	Markaryd, Tingsryd, Åseda, Lenhovda, Lessebo

I remissyttrandena accepteras klassificeringen av Växjö/Alvesta som storstadsalternativ av samtliga remissinstanser. Däremot accepterar inte *Markaryds, Tingsryds, Uppvidinge* och *Lessebo kommuner* samt *landsting* att nämnda kommuner klassificeras som övriga orter. De önskar alla betraktas som regionala tillväxtcentra. *Lessebo kommun* anför dock att även beteckningen serviceort i glesbygden kan accepteras. Bl. a. framhålls att hela den östra delen av länet ej tilldelats något regionalt tillväxtcentrum, vilket tolkas som att denna länsdel i stort sett lämnas utanför diskussionen om statligt stöd och att den spontana utvecklingen accepteras. Enligt länsstyrelsens uppfattning har remissyttrandena inte givit någon anledning att ändra den preliminära ortsklassificeringen. Dock benämner länsstyrelsen övriga orter "övriga regionala tillväxtcentra"

Kalmar län. Länsstyrelsen framhåller i det preliminära förslaget till ortsklassificering att länets konkurrensläge torde komma att förstärkas med hänsyn till det ökade intresse näringslivet visar kustregionerna. En starkare utveckling av Kalmarregionen skulle ha en positiv inverkan på hela sydöstra Sverige, varför Kalmar–Nybro–Emmabodaregionen framförs som ett lämpligt storstadsalternativ. Invånarantalet i regionen uppgår i det närmaste till 100 000, varför landsdelen har rätt att kräva en förbättrad tillgång på kvalificerad service och en mer differentierad arbetsmarknad. Västervik, Oskarshamn, Vimmerby och Hultsfred utses till regionala tillväxtcentra därför att de alla är huvudorter för näringsliv och service. Alla orterna befinner sig i stark utveckling och förväntas öka sina befolkningstal under planeringsperioden. På grund av befolkningsminskningen i många kommunblock föreslår länsstyrelsen även ett antal serviceorter.

Storstadsalternativ	Kalmar/Nybro/Emmaboda/Torsås
Regionala tillväxtcentra	Västervik, Oskarshamn, Vimmerby, Hultsfred
Service orter	Mönsterås, Högsby, Borgholm, Mörbylånga
Övriga orter	–

I remissyttrandena framhåller *Kalmar kommun* att man betraktar ortsklassificeringen som den viktigaste delen av länsprogram 1970. Storstadsalternativet stöds av samtliga kommuner i länet. *Hultsfreds kommun* pekar dock på de dåliga kommunikationerna till detta område. Förslaget om regionala tillväxtcentra tillstyrks över lag av kommunerna. Härutöver yrkar även *Mönsterås* och *Högsby kommuner* på att klassificeras på detta sätt. Länsstyrelsen har inte funnit anledning att i sitt slutliga ställningstagande avvika från det preliminära förslaget.

Gotlands län. Länsstyrelsen betonar i det preliminära förslaget länets isolerade läge vilket gör att man inte kan utnyttja de fördelar som ligger i samplanering med andra regioner. Gotland måste därför ligga på en högre servicenivå än jämförbara områden på fastlandet. Länsstyrelsen klassificerar hela Gotland som regionalt tillväxtcentrum. I sitt remissyttrande diskuterar *kommunen* inte klassificeringen, varför länsstyrelsen inte finner anledning att behandla frågan ytterligare.

Blekinge län. Länsstyrelsen föreslår i det preliminära förslaget till ortsklassificering att hela länet utpekas som storstadsalternativ. Huvudmotiv härför är att Blekinge län näst efter de tre storstadslänen har den högsta folktätheten (52 inv./km^2). Av länets ca 154 000 invånare är ca 140 000 bosatta i det stadslandskap som utbildats längs länets riks- och länsvägar. Avstånden mellan länets huvudorter och

större tätorter är korta och medger omfattande pendling, varför länet i stort sett kan betraktas som ett enhetligt arbetsmarknadsområde. Länet anses också ligga på betryggande avstånd från nuvarande storstadsregioners influens utan att ha alltför långa tidsmässiga reseavstånd. Länets läge ger också närhet till olika marknader. Väl utbyggda kommunikationer finns, vilka har medverkat till ett differentierat näringsliv med starka inslag av exportindustri.

I remissyttrandena stöds länsstyrelsens förslag, att länet i sin helhet skall betecknas som storstadsalternativ, av *Ronneby* och *Karlshamns kommuner* samt av samarbetsnämnden för *Karlskrona kommunblock, Sölvesborgs* och *Olofströms kommuner* tar inte ställning men *Olofströms kommun* anför att en eventuell tillämpning av länsstyrelsens förslag skulle kräva en mer långtgående samverkan mellan kommunerna i länet än på något annat håll i landet utanför storstadsområdena. Länsstyrelsen framhåller att remissvaren med något undantag stöder länsstyrelsens förslag. Med hänsyn till att den allmänna utvecklingen inom länet går mot en ökad integration vidhåller länsstyrelsen sin klassificering av hela länet som storstadsalternativ.

Kristianstads län. Länsstyrelsen förklarar sig i det preliminära förslaget till ortsklassificering ha utgått från att de grundläggande frågorna för landskapet Skånes ekonomiska och fysiska planering inte kan lösas genom den spontana utvecklingen i resp. län. Skånes speciella karaktär motiverar en särbehandling inom den större regionalpolitiska ramen. Expansionen i Skåne är ojämnt fördelad. Trots begränsade transportavstånd utgör Skåne f. n. inte en ekonomisk funktionellt samverkande enhet. Landskapet består av tre skilda delar: Öresundsregionen med stark expansionskraft, Kristianstad/Hässleholmregionen med svag spontan tillväxt samt Ystad/Simrishamnregionen med negativ befolkningsutveckling. En skärpning av de regionala skillnaderna och en gradvis allt starkare accentuering av att norra och östra Skåne får komplementkaraktär i förhållande till storstadsområdet anser sig länsstyrelsen inte kunna acceptera. Den spontana utvecklingen pekar mot en skärpning av skillnaderna mellan Skånes olika delar. Denna utveckling påverkas i annan riktning genom särskilda stimulans- eller styrningsåtgärder. Länsstyrelsens förslag till Kristianstad/Hässleholmregionen hänförs till kategorin storstadsalternativ skall ses mot bakgrund av bl. a. detta. Dämpning av expansionen i storstadsområdena bör ske så att den länkas till alternativa storstadsregioner inom de nuvarande storstadsområdenas omland. Vid en indelning av riket i tre dylika områden framhålls att Malmö/Lundregionen torde omfatta Skåne och Blekinge samt södra delarna av Halland och Småland. Enligt länsstyrelsens mening synes endast Kristianstad/Hässleholmregionen kunna komma i fråga som storstadsalternativ i denna del av landet.

Storstadsalternativ	Kristianstad/Hässleholm
Regionala tillväxtcentra	Ängelholm, Simrishamn
Serviceorter	–
Övriga orter	Broby, Bromölla, Båstad, Klippan, Osby, Perstorp, Tomelilla, Åstorp, Örkelljunga

I remissyttrandena anser *Tomelilla kommun* att sydöstra Skåne med Ystad som huvudort bör klassificeras som storstadsalternativ samt att Tomelilla skall hänföras till gruppen regionala tillväxtcentra. *Perstorps* och *Båstads kommuner* samt *Klippans, Åstorps* och *Ängelholms kommunblock* är tveksamma till klassificeringen av Kristianstad/Hässleholm som enda storstadsalternativ och framhåller att också Helsingborg torde utgöra ett storstadsalternativ i Skåne. Då flertalet remissinstanser accepterar länsstyrelsens förslag föreslås inte någon ändring i den slutliga klassificeringen med ett undantag. Länsstyrelsen ansluter sig nämligen till förslaget att Helsingborg bör klassificeras som storstadsalternativ.

Malmöhus län. Länsstyrelsen framhåller i det preliminära förslaget till ortsklassificering att länet är en del av Öresundsregionen, Nordens största befolkningskoncentration med ca 3 milj. invånare. Malmö/Lund utgör här ett landsdelscentrum. Enligt länsstyrelsen är det önskvärt att övriga delar av länet får del av den expansion som hittills främst har varit koncentrerad till Malmö/Lundområdet. Det är emellertid också angeläget att expansionen och bebyggelsen blir jämnare fördelad i hela landskapet. Helsingborg och Kristianstad/Hässleholm utgör goda alternativ till storstäderna i lokaliseringssammanhang. Bebyggelsen inom länet bör grupperas kring sju regioncentra (tillväxtcentra grupp 1), nämligen Malmö, Lund, Helsingborg, Landskrona, Trelleborg, Ystad och Eslöv. De olika regioncentra bör hållas samman med ett nät av trafikleder men skiljas av vidsträckta grönområden, vatten- och jordbruksarealer. Målsättningen är att de sju regionerna skall ha en väl differentierad arbetsmarknad och service. Övriga kommunblockscentra har enligt länsstyrelsen goda förutsättningar för industrilokalisering och betecknas som tillväxtcentra grupp 2.

Storstadsområde	Malmö/Lund
Storstadsalternativ	Helsingborg
Regionala tillväxtcentra	Grupp 1) Landskrona, Trelleborg, Ystad, Eslöv Grupp 2) Höganäs, Bjuv, Svalöv, Kävlinge, Lomma, Vellinge, Skurup, Sjöbo, Hörby, Höör.
Serviceorter	–
Övriga orter	–

Mot den av länsstyrelsen föreslagna klassificeringen av kommunerna har endast ett fåtal remissinstanser gjort invändningar. *Skånes handelskammare* anser att insatserna bör koncentreras till regioncentra medan *Vellinge kommunblock* framför att Helsingborg ligger för nära Malmö/Lund för att klassificeras som storstadsalternativ. Länsstyrelsen vidhåller sitt preliminära förslag till klassificering.

Hallands län. Länsstyrelsen anför i det preliminära förslaget till ortsklassificering att Hallands län är beläget inom ett av Skandinaviens mest expansiva områden som sträcker sig från Osloregionen i norr via Göteborgsregionen till Malmö- och Köpenhamnsregionerna i söder. En fjärdedel av Nordens befolkning eller drygt 5 milj. invånare bor i dag inom detta område. Om inga regionalpolitiska åtgärder vidtas kommer utvecklingen inom denna s. k. skandinavienaxel att präglas av en fortgående storstadskoncentration, i synnerhet i den södra delen efter tillkomsten av en broförbindelse över Öresund. Om ett av huvudsyftena med regionalpolitiken skall kunna uppnås – att dämpa storstadsområdenas expansion – måste statsmakterna med en samordnad regionalpolitisk planering stimulera utbyggnaden av ett antal storstadsalternativ. De regionalpolitiska insatserna kan härvid inte begränsas enbart till att dämpa tillväxten i Stockholmsområdet. Även i sydvästra Sverige erfordras ett alternativ för att balansera storstadskoncentrationen i Göteborgs- resp. Malmö/Köpenhamnsregionerna. Halmstadsregionen anses vara ett lämpligt storstadsalternativ. Invånarantalet är f. n. drygt 100 000 och ökar kraftigt. Regionen har ett gott kommunikationsläge och erbjuder en attraktiv miljö både från boende-, fritids- och näringslivssynpunkt. Varberg och Falkenberg är som regionala tillväxtcentra båda starkt expanderande vad avser industrin, Varberg också i fråga om sjukvård och annan regional service. Båda fungerar som centralorter för näringsliv och service.

Storstadsalternativ	Halmstad
Regionala tillväxtcentra	Varberg, Falkenberg
Serviceorter	Laholm [1]
Övriga orter	Kungsbacka (del av Göteborgsregionen)

[1] Ändring i länsstyrelsens slutliga förslag

I remissyttrandena tillstyrks förslaget i huvudsak av länets kommuner/kommunblock med undantag för *Kungsbacka kommunblock*, som anser att kommunblocket med hänsyn till anknytningen till Göteborgsregionen bör hänföras till kategorin storstadsområden. Även *landstinget* och *Skånes handelskammare* tillstyrker förslaget. Länsstyrelsens slutliga förslag till ortsklassificering överensstämmer med det preliminära förslaget med den skillnaden att Laholms kommunblock har hänförts till gruppen övriga orter i stället för serviceorter.

Göteborgs och Bohus län. Länsstyrelsen erinrar i det preliminära förslaget till ortsklassificering om att en antydan till regiondelning gjordes i länsplanering 1967 enligt följande: Göteborgsregionen, mellersta länsdelen med Uddevalla som huvudort och norra länsdelen med Strömstad som huvudort. Enligt anvisningarna till länsprogram 1970 klassificeras Göteborgsregionen som storstad. Eftersom Göteborg fungerat som överordnat centrum för hela Västsverige är det ett riksintresse att regionen utvecklas i enlighet härmed. Trestadsområdet dvs. Uddevalla–Vänersborg–Trollhättan, bör klassificeras som storstadsalternativ. Till området skulle också kunna föras Lysekil och Munkedal. Trestad är f. n. inte någon funktionell enhet men en mer integrerad arbetsmarknad skulle kunna uppnås t. ex. genom ett förbättrat vägnät. Lysekil och Strömstad klassificeras som regionala tillväxtcentra. För Lysekils del har förutsättningarna ändrats i och med beslutet om lokaliseringen av OK:s oljeraffinaderi till Brofjorden, varför klassificeringen som tillväxtcentrum anses motiverad. Strömstad som har ett relativt isolerat läge utgör huvudort för hela norra Bohuslän och i viss utsträckning även för angränsande delar av Norge.

Storstadsområde	Göteborgsregionen inom Göteborgs och Bohus län (Göteborg, Mölndal, Härryda, Partille, Öckerö, Kungälv, Stenungsund och Tjörn)
Storstadsalternativ	Trestad (Uddevalla-delen)
Regionala tillväxtcentra	Lysekil, Strömstad
Serviceorter	Gravarne, Munkedal, [1] Orust, [1] Tanum
Övriga orter	–

[1] Ändringar i länsstyrelsens slutliga förslag

I sitt remissyttrande framhåller *Göteborgs kommun* att skillnaderna mellan Göteborg och Stockholm motiverar att ytterligare en ortsklass införs mellan Stockholmsregionen och storstadsalternativen med hänsyn till de åtgärder som är nödvändiga för att Göteborgsregionen skall erhålla en balanserad näringslivsstruktur. *Styrsö kommun,* som ingår i Göteborgs kommunblock, påpekar att kommunen har karaktär av glesbygdskommun. *Stenungsunds kommun* framhåller att kommunen genom sitt deltagande i olika samarbetsorgan inom Storgöteborgsområdet felaktigt kommit att inräknas i storstadsområdet. Kommunen bör i stället klassificeras som regionalt tillväxtcentrum. *Lysekils kommun* tolkar beslutet om OK-raffinaderiets lokalisering till Brofjorden som skäl för att Lysekil bör ingå i storstadsalternativet Uddevalla/Trollhättan/Vänersborg. Samarbetsnämnden i *Munkedals kommunblock* framhåller att blocket som helhet inte kan betraktas som glesbygd eftersom avståndet till Uddevalla är endast 2–3 mil. *Landstinget* förordar ett storstadsalternativ kring Uddevalla omfattande även Lysekils kommun

samt Gravarne och Munkedals kommunblock. Länsstyrelsen föreslår mot bakgrund av remissyttrandena och övrig information som tillkommit att klassificeringen för Orust och Munkedal ändras till övrig ort. Dessutom erinrar länsstyrelsen om de strukturella skillnader som finns mellan Stockholm å ena sidan och Göteborg och Malmö å den andra sidan, vilka båda har karaktär av landsdelscentra. Beträffande Stenungsund framhåller länsstyrelsen att denna ort är ett självständigt regionalt tillväxtcentrum, trots att det inräknas i Storgöteborgsområdet.

Älvsborgs län. Länsstyrelsen anför i det preliminära förslaget till ortsklassificering att statsmakterna i högre grad än hittills måste beakta Boråsregionens allvarliga näringslivsproblem genom att upprätta en utvecklingsplan för regionen. Länsstyrelsen klassificerar Borås som storstadsalternativ med motiveringen att det borde vara lättare att avlasta Göteborgsregionen om även storstadsnära orter betraktas som storstadsalternativ. Länsstyrelsen erinrar vidare om att regeringen i samband med fastställandet av stadsplan för industriområde vid Brofjorden i Lysekil framhöll, att det är önskvärt att främja utvecklingen av en samplanerad industriregion omfattande Vänersborg, Trollhättan, Uddevalla och Lysekil och föreslår därför Trestad som storstadsalternativ. Med hänsyn till förhållandena i Dalsland och i södra länsdelen föreslår länsstyrelsen Åmål, Mark och Ulricehamn som regionala tillväxtcentra. Inom Bengtsfors kommunblock utpekas två serviceorter, Bengtsfors och Ed.

Storstadsområde	Göteborgsregionen (delen Surte och Lerum)
Storstadsalternativ	Borås, Trestad, Trollhättan/Vänersborgs-delen)
Regionala tillväxtcentra	Åmål/Säffle, Mark, Ulricehamn
Serviceorter	Bengtsfors, Ed, Färgelanda,[1] Mellerud,[1] Tranemo[1]
Övriga orter	Alingsås, Herrljunga, Lilla Edet, Svenljunga, Vårgårda

[1] Ändringar i länsstyrelsens slutliga förslag

Av remissyttrandena framgår att *landstinget* liksom flertalet kommuner accepterar huvuddragen i förslaget. *Bengtsfors kommunblock* anser emellertid att benämningen serviceort i glesbygd är olyckligt vald och föreslår i stället beteckningen utvecklingskommun. *Alingsås kommunblock* framhåller att beteckningen storstadsalternativ ej bör tillämpas på någon ort inom länet samt att Alingsås bör betraktas som regionalt tillväxtcentrum och orten Sollebrunn betraktas som serviceort i glesbygd. *Herrljunga kommunblock* finner det otillfredsställande att ha klassificerats som övrig ort. Även *Svenljunga kommun* vänder sig mot denna beteckning och hävdar att den självklara klassificeringen är serviceort i glesbygd. Man är vidare orolig för att satsningen på Tranemo som

serviceort får negativa effekter på Svenlunga. Länsstyrelsen har som en följd av remissynpunkterna vidtagit den förändringen i den preliminära klassificeringen, att Färgelanda, Mellerud och Tranemo överförts från gruppen serviceort i glesbygd till gruppen övrig ort. I övrigt vidhåller länsstyrelsen sitt klassificeringsförslag.

Skaraborgs län. Länsstyrelsen framhåller i det preliminära förslaget till ortsklassificering att länet är beläget på den expansiva axeln mellan Stockholm och Göteborg med goda förbindelser via västra stambanan och europaväg 3. Inom en fyramilsradie från Skövde finns en befolkningskoncentration med få motsvarigheter utanför storstadsområdena. Skövderegionen, i vilken även Skara, Tidaholm och Tibro inräknas, klassificeras som storstadsalternativ. Som regionala tillväxtcentra föreslår länsstyrelsen Lidköping, Mariestad och Falköping med väl utvecklad service som betjänar ett större omland. Länsstyrelsen har som mål att även Vara på sikt skall utvecklas till regionalt tillväxtcentrum. Centralorterna i övriga kommunblock benämner länsstyrelsen kommuncentra, som motsvarar benämningen övrig ort i inrikesdepartementets anvisningar.

Storstadsalternativ	Skövderegionen (Skövde, Skara, Tibro, Tidaholm)
Regionala tillväxtcentra	Lidköping, Mariestad, Falköping samt Vara på sikt
Övriga orter (kommuncentra)	Grästorp, Gullspång, Götene, Habo, Hjo, Karlsborg, Töreboda

I allt väsentligt godtar remissinstanserna länsstyrelsens förslag. Några kommuner redovisar dock andra förslag till avgränsningar av storstadsalternativet. Flera kommuner anför även att satsningen på Skövde som storstadsalternativ inte får ske på övriga orters bekostnad. *Skara kommun* anser att kommunen bör klassificeras som regionalt tillväxtcentrum. Länsstyrelsen vidhåller det preliminära förslaget till ortsklassificeringen mot bakgrund av att remissinstanserna i allt väsentligt synes godta förslaget.

Värmlands län. Länsstyrelsen utgår i det preliminära förslaget till ortsklassificering från den gruppering av kommunblocken, som gjordes vid arbetet med länsplanering 1967. Kommunblocken indelades därvid i tre grupper nämligen naturliga växtcentra (Karlstad, Kristinehamn, Arvika, Säffle och Filipstad), bruksorter (Hagfors, Munkfors, Storfors, Grums och Forshaga) samt folkminskningskommuner (Årjäng, Eda, Sunne, Torsby, Sysslebäck och Kyrkheden). Ytterligare utgångspunkter är möjligheterna att skapa allsidigt sammansatta arbetsmarknadsområden med goda pendlingsmöjligheter samt behovet av en viss koncentration av servicen på olika nivåer till välutrustade serviceorter. Karlstadsområdet klassificeras som storstadsalternativ och beträffande regionala tillväxtcentra framhåller länsstyrelsen att i första

hand Kristinehamn, Arvika samt Säffle kommer i fråga för denna ortskategori. Vidare klassificeras även Filipstad och Hagfors som regionala tillväxtcentra i östra resp. norra delen av länet. Hagfors anses vara den dominerande orten i norra Värmlands splittrade tätortsstruktur men utvecklingen under 1970-talet får visa om den kan jämställas med övriga tillväxtcentra i länet. Länsstyrelsen har hänfört Storfors till Kristinehamn, Eda till Arvika och Munkfors samt Kyrkheden till Hagfors med hänsyn till att resp. orter tillsammans med angivna regionala tillväxtcentra ingår i gemensamma arbetsmarknadsområden.

Storstadsalternativ	Karlstadsregionen (Karlstad, Skoghall, Kil, Forshaga, Grums)
Regionala tillväxtcentra	Arvika, Säffle, Kristinehamn, Filipstad, Hagfors
Serviceorter (stödjepunkter)	Årjäng, Sunne, Torsby, Sysslebäck
Övriga orter	–

Bland remissinstanserna råder enighet om att Karlstadsregionen bör utpekas som storstadsalternativ. Likaså stöds förslaget om regionala tillväxtcentra. Beträffande klassificeringen av Hagfors som regionalt tillväxtcentrum framhåller samarbetsnämnden i *Hagfors kommunblock* att det inte får råda någon tvekan om målsättningen för Hagfors. *Uddeholms AB* säger sig vara berett att medverka till att förbättra näringsstrukturen i Hagfors. *Säffle* och *Åmåls kommuner* framhåller i likalydande yttranden den ömsesidiga samhörigheten mellan Åmål och Säffle samt hävdar att regionen bör kunna utvecklas och av statsmakterna accepteras som ett tvåkärnigt centrum även om kommunerna skiljs åt genom en länsgräns. Klassificeringen av serviceorterna (stödjepunkterna) kritiseras av kommunerna i norra delen av länet. *Sunne kommun* framhåller att Hagfors, Torsby och Sunne bör klassificeras på samma sätt. *Torsby kommun* hävdar att både Torsby och Hagfors bör betecknas som regionala tillväxtcentra om hänsyn skall tas till det befintliga serviceutbudet. I annat fall bör båda orterna klassificeras som serviceorter. Länsstyrelsen finner att det ytterligare material som framkommit samt remissinstansernas synpunkter i huvudsak styrker länsstyrelsens klassificering. Länsstyrelsen vidhåller sitt preliminära förslag. Beträffande serviceorterna ansluter sig länsstyrelsen emellertid till beteckningen regionala serviceorter i stället för benämningen stödjepunkter som mött kritik. Det framhålls också att Torsby intar en särställning bland de föreslagna serviceorterna.

Örebro län. Länsstyrelsen utgår i det preliminära förslaget till ortsklassificering från den prioritering av kommunblocken som gjordes i länsplanering 1967. Eftersom Örebro redan nu måste anses uppfylla kraven på storstadsalternativ erhålls följande ortsklassificering.

Storstadsalternativ	Örebro
Regionala tillväxtcentra	Hallsberg, Karlskoga, Lindesberg
Serviceorter	–
Övriga orter	Askersund, Degerfors,[1] Hällefors,[1] Kumla, Laxå, Ljusnarsberg, Nora

[1] Ändringar i länsstyrelsens slutliga förslag

Flertalet remissinstanser ansluter sig till länsstyrelsens klassificeringsförslag. Endast fyra kommuner redovisar negativa synpunkter. *Askersunds kommun* anför att eftersom Kumla och Hallsberg ligger inom Örebros influensområde bör Askersund i stället klassificeras som regionalt tillväxtcentrum i södra Närke. *Laxå kommun* önskar bli klassificerad som serviceort i glesbygd. *Kumla* och *Hallsbergs kommuner* framhåller att Kumla och Hallsberg tillsammans kan bilda ett tvåkärnigt centrum i södra Närke. *Degerfors kommun* anför att Möckelnbygden–Karlskoga–Degerfors bör ses som ett regionalt tillväxtcentrum. *Hällefors kommun* framhåller att det med hänsyn till det geografiska läget är nödvändigt att förstärka samhällsservicen i kommunen. Därför bör Hällefors klassificeras som regionalt tillväxtcentrum eller på en nivå näst intill. Efter remissbehandlingen har länsstyrelsen tillmötesgått några kommuners önskemål. Sålunda betecknas Karlskoga–Degerfors som ett tvåkärnigt regionalt tillväxtcentrum och Hällefors som serviceort.

Västmanlands län. Länsstyrelsen utgår i det preliminära förslaget till ortsklassificering från en indelning av länet i fyra planeringsregioner, nämligen Västerås, Köping, Fagersta och Sala. Västerås anses av länsstyrelsen vara lämplig som storstadsalternativ, varvid den relativa närheten till Stockholm bör ses som en positiv faktor när det gäller att avlasta storstadsregionen. Med hänsyn till Salaregionens stora yta klassificeras Östervåla som serviceort.

Storstadsalternativ	Västerås
Regionala tillväxtcentra	Köping, Fagersta, Sala
Serviceorter	Östervåla
Övriga orter	Arboga, Hallstahammar, Heby, Kungsör, Norberg, Skinnskatteberg, Surahammar

Samtliga remissinstanser accepterar länsstyrelsens förslag. *Hallstahammars kommun* anför emellertid rent principiellt att strävan från statsmakterna borde vara att skapa bättre levnadsbetingelser genom att utveckla även de mindre tätorterna. Länsstyrelsen vidhåller sitt preliminära förslag.

Kopparbergs län. Länsstyrelsen anför i det preliminära förslaget till ortsklassificering att riksdagens uttalande vid behand-

lingen av länsplanering 1967 tolkas som ett stöd för länets målsättning att i första hand utveckla och förstärka centralregionen Falun/Borlänge samt regionala tillväxtcentra i de övriga planeringsregionerna. Falun/Borlänge klassificeras som storstadsalternativ. Sedan lång tid har detta framstått som en av de viktigaste regionalpolitiska satsningarna i länet. Säter och Mockfjärd betraktas som förortsblock. Centralorterna i de övriga planeringsregionerna, Avesta, Ludvika och Mora, klassificeras som regionala tillväxtcentra. Hedemora, Smedjebacken och Orsa är samtliga belägna mindre än 20 km från regioncentra och betraktas därför som delar av dessa. Bland de kommuner som klassificeras som serviceorter i glesbygd uppmärksammas i första hand Malung och i andra hand Vansbro. De är belägna långt från regioncentra och fungerar som service- och sysselsättningsorter i betydande glesbygdsområden. I Älvdalens kommun är det framför allt de stora avstånden inom kommunen som ger centralorten en särställning. För Leksands och Rättviks del gäller att de genom turismens ställning är framträdande serviceorter.

Storstadsalternativ	Falun/Borlänge
Regionala tillväxtcentra	Avesta, Ludvika, Mora
Serviceorter	Malung, Vansbro, Älvdalen, Leksand, Rättvik
Övriga orter	Hedemora, Mockfjärd, Orsa, Smedjebacken, Säter

Remissinstanserna godtar i huvudsak länsstyrelsens förslag. *Vansbro* och *Malungs kommuner* anför emellertid kritik mot benämningen serviceort i glesbygd som de anser kan uppfattas alltför negativt. *Malungs kommun* föreslår benämningen kommuncentrum. Länsstyrelsen instämmer i förslaget från Malungs kommun och vidhåller i övrigt sitt förslag.

Gävleborgs län. Länsstyrelsen erinrar i det preliminära förslaget till ortsklassificering om att den i länsplanering 1967 gjorde vissa uttalanden som visade fram mot en ortsklassificering. Härvid framhölls att ansträngningarna bör inriktas främst på att utveckla centralorterna i resp. A-regioner. Gävle/Sandvikenregionen framhölls som särskilt betydelsefull för länet. Länsstyrelsen vidhåller detta och klassificerar Gävle/Sandviken som storstadsalternativ. Som regionala tillväxtcentra klassificeras Söderhamn, Bollnäs och Hudiksvall, vilka hittills i allt väsentligt har haft en positiv utveckling. Till denna grupp hänför länsstyrelsen också Ljusdal, som är en strategiskt viktig ort med hänsyn till de stora avstånden till alternativa regioncentra. Den negativa trenden i Ljusdal måste brytas för att nuvarande servicenivå inte skall hotas. Som regionalt tillväxtcentrum klassificeras även Hofors som har ett ensidigt näringsliv med ett stort behov av en bättre differentiering. I de tre övriga kommunblocken är avstånden till regioncentra stora, varför de klassificeras som serviceorter. Länsstyrelsen anser det vidare önskvärt att upprätt-

hålla stödjepunkter för serviceförsörjningen i de mest utsatta glesbygdsområdena. Som exempel på sådana orter anförs Hamra, Los, Kårböle, Ramsjö, Bjuråker samt Österfärnebo.

Storstadsalternativ	Gävle/Sandviken
Regionala tillväxtcentra	Söderhamn, Bollnäs, Hudiksvall, Ljusdal, Hofors
Serviceorter	Ockelbo, Edsbyn, Bergsjö
Övriga orter	–

Samtliga remissinstanser accepterar länsstyrelsens förslag och med anledning härav finner länsstyrelsen ingen orsak att ändra på förslaget.

Västernorrlands län. Länsstyrelsen framhåller i det preliminära förslaget till ortsklassificering att i länsplanering 1967 fastslogs att målsättningen för länet är att söka möjliggöra fortsatt expansion i Sundsvall och Örnsköldsvik samt ge Härnösand/Kramforsregionen en bas för framtida expansion. Dessutom skulle folkminskningen i nordvästra Ångermanland och västra Medelpad motverkas genom att centralorterna Sollefteå och Ånge utvecklades. Mot bakgrund härav klassificerar länsstyrelsen Sundsvall som storstadsalternativ. Enligt länsstyrelsen framstår Sundsvallsregionen redan i dag som ett attraktivt alternativ till storstäderna. De fem orter som föreslås som regionala tillväxtcentra fungerar redan nu som centra för service och näringsliv inom resp. regioner. Till dessa orter – jämte Sundsvall – bör huvuddelen av de offentliga investeringarna och de lokaliseringspolitiska insatserna koncentreras. I de serviceorter i glesbygdsområdena som föreslås bör man enligt länsstyrelsen söka bevara väsentliga delar av befintlig service för att underlätta för människorna att bo kvar i områden som ligger långt från storstadsalternativ eller regionala tillväxtcentra.

Storstadsalternativ	Sundsvallsregionen (Sundsvall, Timrå)
Regionala tillväxtcentra	Härnösand, Kramfors, Sollefteå/Långsele, Örnsköldsvik, Ånge
Serviceorter	Fränsta, Liden, Nordingråvallen, Junsele, Ramsele, Bredbyn/Mellansel, Björna/Långviksmon, Solberg
Övriga orter	–

I allt väsentligt accepterar remissinstanserna länsstyrelsens klassificering. *Timrå kommun* anför dock att storstadsalternativet bör benämnas Sundsvall/Timrå eftersom Timrå ingår i regionen. *Härnösands kommun* samt *Västernorrlands och Jämtlands läns handelskammare* hävdar att Härnösand är förbunden med Sundsvall genom en sammanhängande tätbygd och att kommunen med tanke på en framtida förbättrad vägstandard därför bör klassificeras som ingående i storstads-

alternativet. *Sollefteå kommunblock* framhåller att även Ramsele bör klassificeras som regionalt tillväxtcentrum. Beträffande serviceorterna framför *Kramfors kommunblock* erinringar mot att Nordingråvallen klassats som serviceort i östra delen av blocket. Även Docksta och Sundbron kan komma i fråga. *Sollefteå kommunblock* framhåller att även Näsåker bör betraktas som en serviceort. Länsstyrelsen vidhåller sitt förslag men beaktar synpunkterna från Timrå kommun såtillvida att det föreslagna storstadsalternativet benämns Sundsvallsregionen med angivande av att Sundsvall och Timrå ingår. Förslaget att räkna in även Härnösand i storstadsalternativet bör uppmärksammas men ett färdigställande av den nya vägsträckningen av E 4 mellan Sundsvall och Härnösand bör avvaktas. Beträffande de framförda synpunkterna på serviceorterna anser länsstyrelsen att Näsåker på grund av sin relativa närhet till Sollefteå ej bör klassificeras som serviceort samt att det är angeläget att stärka servicen i Nordingråvallen. En undersökning av de aktuella orterna i området borde kunna ge ytterligare underlag för ett ställningstagande.

Jämtlands län. Länsstyrelsen framhåller i det preliminära förslaget till ortsklassificering att en rangordning av kommunblocken i länet genomfördes redan i länsplanering 1967. Som lokaliseringsalternativ till den primära lokaliseringsorten Östersund utpekades Strömsund, Sveg, Järpen och Bräcke. Länsstyrelsen framhåller att av länets orter endast Östersund kan erbjuda en kvalificerad service. Med hänsyn till sin avgörande betydelse för hela länets utveckling klassificeras Östersund som storstadsalternativ. I Östersund inräknas även centralorten Krokom. Bland de regionala tillväxtcentra klassificerar länsstyrelsen Strömsund en nivå över de andra.

Storstadsalternativ	Östersund/Krokom
Regionala tillväxtcentra	Strömsund, Sveg, Bräcke, Järpen
Serviceorter	Hammarstrand,[1] Svenstavik,[1] Gäddede, Hoting, Föllinge, Hede, Funäsdalen
Övriga orter	–

[1] Ändringar i länsstyrelsens slutliga förslag

Enligt remissyttrandena delar *Östersunds kommun, Krokoms* och *Järpens kommunblock* länsstyrelsens klassificeringsförslag. *Hammarstrands kommunblock* framför att endast Östersund och Strömsund bör ges en särställning bland länets centralorter och övriga centralorter sammanföras i en enda grupp. *Svegs kommunblock* anför att Sveg i prioriteringshänseende bör jämställas med Strömsund. *Landstinget* föreslår att Hammarstrand och Svenstavik klassificeras som regionala tillväxtcentra. Från flera kommuner framförs även krav på att flera orter skall klassificeras som serviceorter i glesbygd, nämligen Hammerdal, Backe/Rossön, Åre, Hallens kyrkby och Ytterhogdal. Mot bakgrund bl. a. av remissynpunkterna har länsstyrelsen ändrat klassificeringen av Hammarstrand och Svenstavik till regionala tillväxtcentra från att

preliminärt ha varit klassificerade som serviceorter. Mot den ändrade klassificeringen har landshövdingen, en ledamot i styrelsen samt föredraganden reserverat sig.

Västerbottens län. Länsstyrelsen framhåller i det preliminära förslaget till ortsklassificering att Umeå uppfyller alla krav på ett storstadsalternativ. Skellefteå utgör enligt länsstyrelsens bedömning ett landsdelsregionalt tillväxtcentrum, med hänsyn till statsmakternas beslut att dit förlägga såväl högre teknisk utbildning som ett industriellt utvecklingscentrum för övre Norrland. Lycksele har en strategisk betydelse som centralort för inlandet. Näst Lycksele är Vilhelmina den största orten i länets inland och den ledande centralorten i södra lappmarken medan Storuman fungerar som centralort i den norra lappmarken. Länsstyrelsens klassificering får följande utseende.

Storstadsalternativ	Umeå
Regionala tillväxtcentra	Skellefteå, Lycksele, Vilhelmina,[1] Storuman[1]
Serviceorter	Nordmaling, Norsjö, Robertsfors, Sorsele, Vindeln, Åsele, Dorotea, Jörn, Malå, Bjurholm, Tärna-Hemavan
Övriga orter	Vännäs

[1] Ändringar i länsstyrelsens slutliga förslag

I remissyttrandena redovisas erinringar mot klassificeringen av Umeå som storstadsalternativ av *Sorsele kommun* som inte anser det realistiskt med ett storstadsalternativ i Västerbottens län. I övrigt accepteras länsstyrelsens förslag av remissinstanserna. I den slutliga klassificeringen av orterna har länsstyrelsen gjort den ändringen att Umeå och Skellefteå betecknas primära centra (3 a resp. 3 b), Lycksele länsdelscentrum samt Vilhelmina och Storuman som servicebasorter. Dessutom understryker länsstyrelsen att Sorsele, Åsele, Vindeln, Nordmaling, Robertsfors, Norsjö, Malå, Dorotea, Bjurholm, Jörn och Tärna-Hemavan bör betraktas som serviceorter på kommuncentrumnivå.

Norrbottens län. Länsstyrelsen framhåller i det preliminära förslaget till ortsklassificering att man redan i länsplanering 1967 önskade satsa på Luelå, Piteå, Boden, Älvsbyn och Kalix och utveckla dessa kommunblock till en tätortsregion av sådan storlek och struktur att den kunde få samma spontana tillväxtkraft som observerats i Sundsvallsområdet och i Gävle/Sandviken. Även Kiruna, Gällivare och Arvidsjaur prioriterades. Enligt länsstyrelsen är anvisningarnas intentioner beträffande ortsklassificeringen relativt svåra att applicera på Norrbottens län. De stora avstånden gör att behovet av satsningsorter känns mycket stort. Länsstyrelsen framhåller också att det är i gruppen övriga orter som en stor del av de samhälleliga insatserna skulle behöva göras. Länsstyrelsens avsikter med övriga orter överensstämmer inte med de

givna anvisningarna, eftersom speciella stödformer för upprätthållande av viss service måste komma i fråga om orternas underlag skulle svikta. Regionala tillväxtcentra indelas i två grupper. I den första gruppen placeras de orter där utvecklingen förefaller kunna fortsätta utan insättande av extraordinära åtgärder. För de orter som placeras i den andra gruppen finns ett behov av speciella insatser. Även serviceorterna indelas i två grupper enligt likartade kriterier. Länsstyrelsen anför vidare att om underlaget för servicen skulle svikta i Harads, Korpilombolo, Vittangi och Karesuando torde det bli nödvändigt att i dessa orter vidta speciella stödåtgärder.

Storstadsalternativ	Luleå/Boden/Piteå/Älvsbyn
Regionala tillväxtcentra	a) Kalix, Kiruna
	b) Arvidsjaur, Gällivare, Haparanda
Serviceorter	a) Jokkmokk, Övertorneå
	b) Arjeplog, Överkalix, Pajala
Övriga orter	a) Harads, Korpilombolo, Vittangi, Karesuando
	b) övriga orter i länet

I remissyttrandena framförs från flera kommuner att satsningen på storstadsalternativet fyrkanten, dvs. Luleå/Boden/Piteå/Älvsbyn, inte får innebära en försämring vad gäller resurstilldelningen till inlandet. Samtliga kommuner utom *Arjeplog* och *Pajala kommuner*, som önskar bli klassificerade som regionala tillväxtcentra i stället för serviceorter, accepterar länsstyrelsens förslag. Från *Kiruna kommun* framhålls att den speciella situationen för orterna i malmfältsområdet måste beaktas vid resurstilldelningen i olika sammanhang. Länsstyrelsen vidhåller sin preliminära klassificering.

9.3.3 GRUP:s skiss till klassificeringssystem

GRUP:s förslag

Ett ortsklassificeringssystem som skall gälla för hela landet måste grundas på en enhetlig bedömning för samtliga län så att orter med likartade egenskaper och utvecklingsbetingelser i skilda delar av landet får en likartad behandling. I detta syfte överarbetade gruppen för regional utvecklingsplanering (GRUP) inom inrikesdepartementet de förslag till ortsklassificering, som länsstyrelserna lade fram i samband med de preliminära länsprogrammen. Resultatet av detta arbete presenterades i departementspromemorian (Ds In 1971:7) Ortsklassificering i ett regionalpolitiskt handlingsprogram, skiss till klassificeringssystem. Avsikten med denna överarbetning var att den bl. a. skulle ge länsstyrelserna ytterligare underlag inför de slutliga ställningstagandena till ortsklassificeringen i länsprogram 1970. Ett annat motiv för redovisningen var att det bedömdes som nödvändigt att ge olika departement och ämbetsverk en gemensam utgångspunkt för den centrala bearbetningen av länsprogrammen. Tidigare ställningstaganden i fråga om den regionala utvecklingspla-

neringen avsåg främst avvägningar inom de olika länen, medan avvägningar mellan län i stort sett saknades. En centralt utarbetad ortsklassificering ansågs här kunna ge vägledning. Ett ytterligare motiv var att få till stånd en debatt i dessa frågor även utanför den krets av kommuner och regionala organ där huvuddelen av diskussionerna dittills hade förts.

Vid arbetet med att samordna olika bedömningar för att ge skilda delar av landet en likartad behandling fann GRUP att ett mer utbyggt klassificeringssystem var nödvändigt, med fler ortskategorier än dem som redovisades i prop. 1970:75 och som länsstyrelserna anbefalldes att använda som klassificeringsgrund. Enligt GRUP:s mening måste ett mera utbyggt klassificeringssystem baseras på, förutom de regionalpolitiska ställningstaganden som dittills har gjorts av statsmakterna, samhällsservice etc. i olika ortstyper. Vilka krav som människorna ställer i dessa avseenden är inte uttömmande undersökt. Ett begränsat antal undersökningar finns men deras representativitet är delvis osäker. Inom ramen för ERU:s vidare arbete bedrivs forskning kring dessa frågor.

När det gäller befolkningens krav på service förefaller det enligt GRUP möjligt att trots underlagsmaterialets svagheter utskilja åtminstone två intressanta nivåer. Storstadsområdena kan tillfredsställa de högsta kraven på service. Av undersökningar som redovisades i ERU:s betänkande (SOU 1970:3, 14 och 15) Balanserad regional utveckling med tillhörande bilagor framgår att det i stort sett är i regioner med ett lokalt befolkningsunderlag om ca 100 000 människor som en med storstadsområdena jämförbar service står att finna. Undersökningar som gjordes i anslutning till länsplanering 1967 för Norrbottens län (BD 80) antyder en annan intressant gräns. Man fann nämligen att regioner med ett lokalt befolkningsunderlag på ca 30 000 invånare i huvudsak kunde ge service av en omfattning och kvalitet som motsvarade önskemålen från flertalet intervjuade personer. När det gäller befolkningens krav på arbetsmarknaden är situationen också svårbestämbar, bl. a. på grund av de olika bedömningar som måste göras med hänsyn till tidsperspektivet i planeringen. De krav som den äldre, lokalt bundna arbetskraften på kort sikt ställer t. ex. på differentiering av arbetsmarknaden torde i regel vara så blygsamma att de normalt bör kunna tillfredsställas på en arbetsmarknad där det lokala befolkningsunderlaget är betydligt mindre än 30 000 invånare. GRUP framhåller att det om man ser problemet på längre sikt är sannolikt att den mera välutbildade arbetskraften efterfrågar arbeten som kan erbjudas endast inom en ganska stor arbetsmarknad. Med de utbildningsfrekvenser som f. n. är aktuella i hela landet när det gäller t. ex. gymnasial och högre utbildning kan man konstatera att den arbetsmarknad som erbjuds vid ett befolkningsunderlag av 30 000 invånare normalt blir intressant endast för en begränsad del av arbetskraften (jfr. avsnitt 3.2.3). Om man emellertid ser till den högre gräns som betecknades som intressant när det gäller serviceutbudet (100 000 invånare) finner GRUP det sannolikt att tätortsregioner av den storleken med rimliga insatser kan få en arbetsmarknad som till sin sammansättning förefaller kunna bli lika attraktiv som storstadsområdenas.

Hur företagens krav på service och arbetsmarknad i skiftande grad tillgodoses i regioner av olika storlek kan avläsas bl. a. i de variationer som de s. k. agglomerativa fördelarna uppvisar. Till de agglomerativa fördelarna brukar räknas tillgång till den typ av tjänster som ett företag inte ensamt kan hålla sig med men som det kan utnyttja tillsammans med andra. Det kan gälla specialutbildad arbetskraft, kvalificerade kommunikations- och serviceanläggningar, konsulter o. d. Hit räknas också arbetsmarknadens storlek och kvalitativa sammansättning. Av nyligen framlagda undersökningar[1] framgår att mera allmänna agglomerativa fördelar normalt står att finna i regioner med minst 25 000–30 000 invånare men att de i vissa fall kan uppträda även i regioner med lägre befolkningstal. Tillgång till mera specifika agglomerativa fördelar (närhet till information, myndigheter, organisationer, kunder etc.) finns i regel bara i de tre storstadsområdena. Enligt den tidigare refererade undersökningen har emellertid ett ökat antal företag som kräver specifika agglomerativa fördelar under 1960-talet lokaliserats till och utvecklats i regioner med 60 000–150 000 invånare.

Befolkningströsklar av det slag som nu har berörts ger enligt vad GRUP framhåller endast ett sammanfattande mått på de fördelar olika regioner erbjuder. Sannolikt är t. ex. i orter med samma lokala befolkningsunderlag variationerna på arbetsmarknaden större än variationer inom servicen. Ett betydelsefullt förhållande tycks vara att den servicetillgång som befolkningen uppfattar som acceptabel i allmänhet återfinns i regioner med ett mindre befolkningsunderlag än som är nödvändigt för att man skall få en arbetsmarknad av den storlek och differentieringsgrad som i varje fall ungdomen finner intressant.

Det förslag till ortsklassificeringssystem som GRUP mot den här angivna bakgrunden lade fram innebar som förut har antytts en utbyggnad av det system som förordades i prop. 1970:75. Förslaget redovisas i tabell 9:3. Förändringen i förhållande till det system som redovisades i prop. 1970:75 består främst i att flera ortsnivåer särskiljs bland regionala centra och serviceorter. I tabellen sammanfattas den i det föregående förda diskussionen av befolkningströsklar. Dessutom ges vissa exemplifieringar av viktigare servicefunktioner som normalt förekommer i de olika ortstyperna.

Med utgångspunkt i detta utbyggda klassificeringssystem redovisade GRUP närmast som en exemplifiering en skiss till ortsklassificering. Tillvägagångssättet vid upprättandet av skissen var följande. Mot bakgrund av riksdagens uttalande år 1969, att man bör försöka få till stånd en sådan utveckling att det i varje län finns minst en stadsregion med framtida spontan tillväxtkraft, till vilken en betydande del av flyttningsströmmarna kan gå, urskiljde GRUP först den grupp av orter som länsstyrelserna redan i länsplanering 1967 prioriterade i detta syfte. Denna grupp av regionala centra benämns i skissen primära centra

[1] Back, R. m. fl., Lokalisering och ekonomisk strukturutveckling, Stockholm 1970.

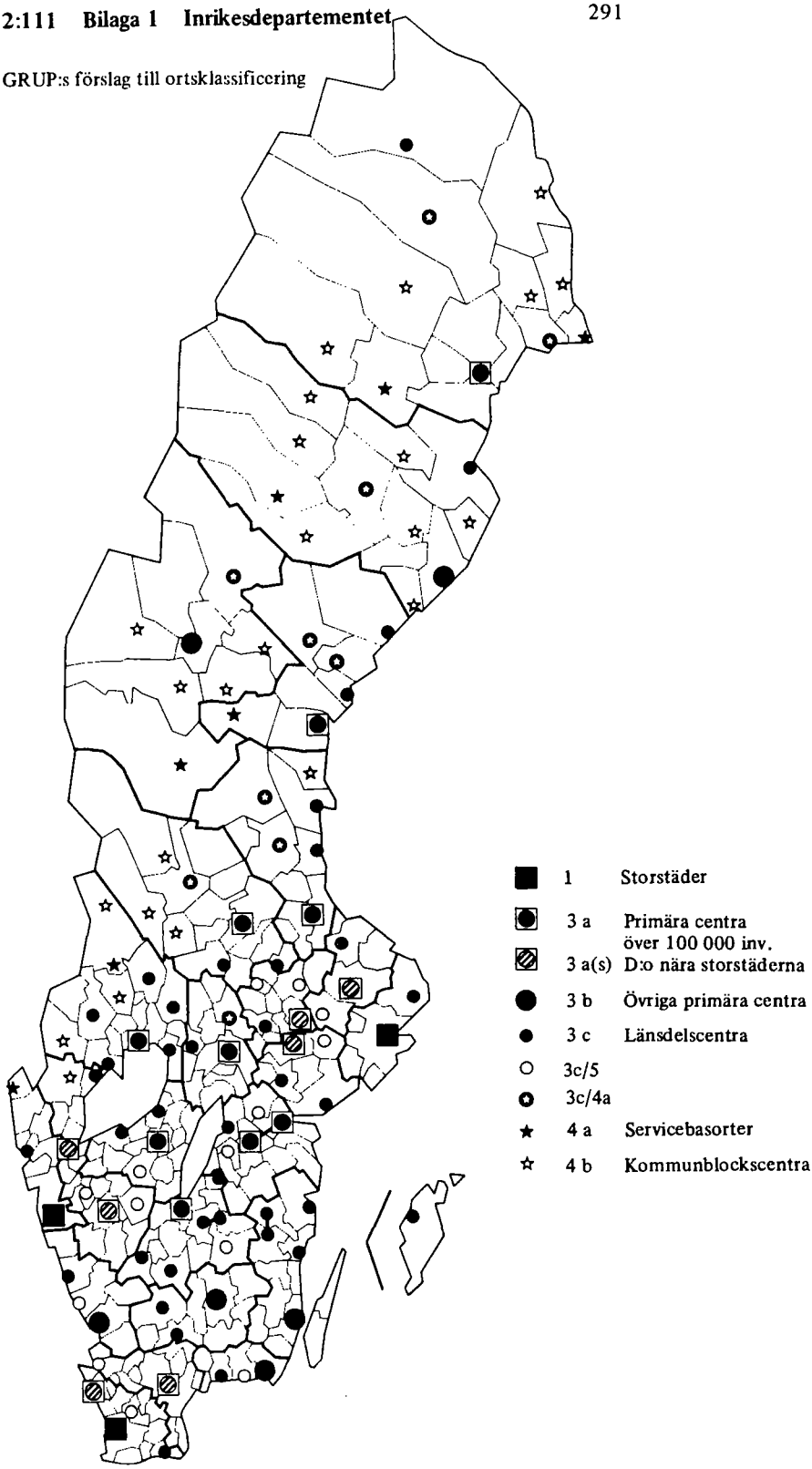
(beteckning 3 a och 3 b i tabell 9:3). Ur denna grupp urskiljdes de tätortsregioner som har ett större lokalt befolkningsunderlag än 100 000 invånare och som ligger på ett relativt stort avstånd från nuvarande storstadsområden. Ur denna grupp av orter (beteckning 3 a i tabell 9:3) förutsattes eventuella storstadsalternativ bli valda. Några storstadsalternativ (beteckning 2 i tabell 9:3) utpekades dock inte av GRUP. Nästa steg var att ange övriga regionala centra – länsdelscentra (beteckning 3 c i tabell 9:3). Därvid beaktades länsstyrelsernas prioriteringar i länsplanering 1967, det lokala befolkningsunderlagets storlek, ortens serviceutrustning m. m.

Kring samtliga regionala centra avgränsades lokala arbetsmarknadsområden, varvid gränsen för normalt pendlingsavstånd sattes till 30 km fågelvägen. I storstadsområdena och i vissa delar av Norrland hänfördes på grund av erfarenheterna av pendlingens nuvarande omfattning och inriktning boende inom en något större yta till det lokala befolkningsunderlaget. I södra delarna av landet ligger endast mycket begränsade ytor utanför pendlingsavstånd till regionala centra medan i Norrland, speciellt i inlandet, detta förhållande gäller för stora områden. Enligt prop. 1970:75 skall serviceorter utses i sådana regioner. Därvid utvalde GRUP först de orter (servicebasorter) som nu tillhandahåller en service som i väsentliga avseenden motsvarar utbudet i regionala centra eller de orter som med hänsyn till avstånden har ett speciellt strategiskt läge för serviceförsörjningen (beteckning 4 a i tabell 9:3). Som serviceorter på en lägre nivå (kommuncentra, beteckning 4 b i tabell 9:3) betecknades övriga kommunblockscentra inom nyssnämnda områden. Kommunblockscentrum som ligger inom ett regionalt centrums lokala arbetsmarknadsområde klassificerades som övrig ort (beteckning 5 i tabell 9:3). Härvid förutses att orter av detta slag kommer att erbjuda en service som motsvarar minst den service som finns i kommuncentrum (beteckning 4 b i tabell 9:3) utan att särskilda regionalpolitiska åtgärder behöver vidtas.

En särskild klassificering föreslog GRUP för vissa större orter utanför storstadsområdenas lokala arbetsmarknadsområden. Utmärkande för dessa är att de är belägna så nära de nuvarande storstadsområdena att de enligt anvisningarna för ortsklassificeringen knappast kan väljas som storstadsalternativ men trots detta kan få betydelse som lokaliseringsorter om en mera omfattande avlastning av storstadsområdena skulle eftersträvas. (Beteckning s i tabell 9:4 efter ortsnamnet).

Vissa regionala centra kan enligt GRUP i och för sig hänföras till mer än en av de berörda klasserna. Detta motiverade att ytterligare två ortstyper utskiljdes. Till den ena gruppen (beteckning 3 c/5 i tabell 9:4) fördes ort som nu fullgör funktioner som regionalt centrum (beteckning 3 c i tabell 9:3) men som är belägen nära större regionalt centrum – ofta inom dettas lokala arbetsmarknadsområde. Vid förändrade förhållanden bör orter av detta slag föras till gruppen övriga orter. Till den andra gruppen (beteckning 3c/4a i tabell 9:4) fördes orter där GRUP uppfattat plansträvandena att utveckla ett regionalt centrum (beteckning 3 c i tabell 9:3) men där utvecklingen kan medföra att även åtgärder som för-

Figur 9:3. GRUP:s förslag till ortsklassificering

utsätts bli vidtagna i servicebasorter (beteckning 4 a i tabell 9:3) kan bli aktuella.

GRUP:s skiss kan sägas främst beakta orternas nuvarande egenskaper men innefattar i huvudsak de planeringssträvanden som fick statsmakternas stöd vid ställningstagandet till länsplanering 1967. De ytterligare planeringssträvanden som framförts i de preliminära länsprogrammen har däremot inte beaktats.

GRUP:s exemplifiering av klassificeringssystemet framgår av tabell 9:4 och figur 9:3. I tabellen är orterna/kommunblocken redovisade på ortskategorierna regionala centra och serviceorter. Ortskategorierna storstäder och övriga orter redovisas ej i tabellen. På kartan redovisas samtliga ortskategorier utom övriga orter.

Till inrikesdepartementet inkomna kommentarer till GRUP:s skiss till ortsklassificering

GRUP:s skiss till klassificeringssystem har inte remissbehandlats i vanlig ordning. Som framhölls i det föregående var ett väsentligt syfte med förslaget att stimulera till debatt för att ett så allsidigt underlag som möjligt skulle erhållas inför den slutliga bedömningen. Kommentarer har också inkommit från flera kommuner och landsting samt från praktiskt taget samtliga länsstyrelser. Dessutom har olika intresseorganisationer och centrala statliga verk redovisat sina synpunkter i lokaliseringsberedningen inom inrikesdepartementet.

Kommunernas kommentarer är i allmänhet mer negativa till GRUP:s klassificeringsskiss än till länsstyrelsernas preliminära förslag. Detta gäller såväl i fråga om systemets allmänna uppbyggnad som den konkreta klassificeringen.

Länsstyrelserna ställer sig i allmänhet positiva till det utvidgade och nyanserade klassificeringssystemet. Däremot avvisas ofta de konkreta ortsklassificeringarna. En tredjedel av länsstyrelserna – *länsstyrelserna i Södermanlands, Kronobergs, Kalmar, Blekinge, Hallands, Örebro, Gävleborgs* och *Västerbottens län* – redovisar dock principiella reaktioner mot klassificeringssystemet eller den använda metodiken. Negativ reaktion till klassificeringssystemet framför också *Svenska kommunförbundet* och *Lantbrukarnas Riksförbund* medan *LO, SAF* och *Sveriges Industriförbund* ställer sig positiva till systemet.

Tabell 9:3 GRUP:s förslag till ortsklasser

Orts-nivå	Ortsklass-benämning	Befolknings-underlag: 3-milsregion	Agglomerativa fördelar (ex.)		Agglomerativa nackdelar (ex.)		Servicekriterier (ex.)
			för företagen	för människorna	för företagen	för människorna	
1	Storstäder (Sthlm, Gbg, Malmö)	>400 000	Stora specifika agglomerativa fördelar. Innovationscentra. Närhet till myndigheter, intresseorg. etc.	Stort urval av yrken, arbetsplatser, utbildning, kulturaktiviteter m.m.	Arbetskraftsbrist, hög personalomsättning, bostads- och lokaltransportproblem (ej en gemensam arbetsmarknad)	Bostads- och lokaltransportproblem (ej en gemensam arbetsmarknad). Föroreningar (buller, luft)	Riks- och landsdelsfunktioner. Synnerligen brett serviceregister.
2	Storstadsalternativ	⩾100 000	Specifika agglomerativa fördelar närmast jämförbara med storstädernas.				Länsfunktioner Universitetsutbildning Brett serviceregister
Regionala centra							
	3 a Primära	⩾100 000					
	3 b centra	Länens tidigare prioriteringar	Generella agglomerativa fördelar jämte specifika för vissa företag				
	3 c Länsdelscentra	>30 000	I huvudsak generella agglomerativa fördelar.	Mindre valfrihet inom många livsområden. Korrelerade med avtagande befolkningsunderlag			Gymnasial utbildning Varuhus Lasarett
Servicecorter							
	4 a Servicebasorter			Av staten garanterad service på olika nivåer Mindre föroreningar (luft, buller)	Ringa agglomerativa fördelar	Ringa storlek och differentiering av den lokala arbetsmarknaden	I huvudsak service som 3 c, men sviktande befolkningsunderlag.
	4 b Kommuncentrum						Sjukstuga Grundskolans högstadium Postkontor
	4 c Kommundelscentrum						
5	Övriga orter <3 mil från 1, 2 o. 3 ort.		Närhet till 1, 2 o. 3 ort med minst generella agglomerativa fördelar				Service motsvarande minst 4 b

Tabell 9:4 GRUP:s skiss till ortsklassificering.

Län	Primära centra med mer än 100 000 inv. (3 a)	Övriga primära centra (3 b)	Länsdelscentra (3 c)	Servicebasorter (4 a)	Kommuncentra (4 b)
AB			Norrtälje		
C	Uppsala (s)		Enköping (5) Tierp		
D	Eskilstuna (s)		Katrineholm Nyköping/ Oxelösund Strängnäs (5)		
E	Norrköping/ Linköping		Motala Mjölby (5) Finspång (5)		
F	Jönköping		Gislaved Värnamo Nässjö/Eksjö Tranås Vetlanda (5)		
G		Växjö	Ljungby Älmhult		
H		Kalmar	Hultsfred/ Vimmerby Oskarshamn Västervik		
I			Visby		
K		Karlskrona	Karlshamn Ronneby (5)		
L	Kristianstad/ Hässleholm (s)		Ängelholm (5)		
M	Helsingborg (s)		Ystad Eslöv (5)		
N		Halmstad	Varberg Falkenberg (5)		

Tabell 9:4 forts.

O	Trestad (s), del av (Uddevalla)	Lysekil	Strömstad	
P	Trestad (s), del av (Vänersborg, Trollhättan)	Åmål/Säffle		Bengtsfors
	Borås (s)	Ulricehamn (5) Alingsås (5)		
R	Skövde	Mariestad Lidköping Falköping (5)		
S	Karlstad	Kristinehamn Arvika Hagfors Filipstad	Torsby	Sysslebäck Årjäng Sunne
T	Örebro	Karlskoga Lindesberg (4 a)		
U	Västerås (s)	Köping Fagersta (5) Sala (5)		
W	Falun/Borlänge	Ludvika Avesta Mora (4 a)		Vansbro Malung Älvdalen
X	Gävle/Sandviken	Ljusdal (4 a) Hudiksvall Bollnäs (4 a) Söderhamn		Bergsjö
Y	Sundsvall	Sollefteå (4 a) Örnsköldsvik Kramfors (4 a) Härnösand	Ånge	

Tabell 9:4 forts.

Län	Primära centra med mer än 100 000 inv. (3 a)	Övriga primära centra (3 b)	Länsdelscentra (3 c)	Servicebasorter (4 a)	Kommuncentra (4 b)
Z		Östersund	Strömsund (4 a)	Sveg	Bräcke Järpen Hammarstrand Svenstavik
AC		Umeå	Skellefteå Lycksele (4 a)	Vilhelmina	Robertsfors Vindeln Nordmaling Storuman Åsele Norsjö Sorsele
BD	Luleå (Boden, Piteå, Älvsbyn)		Kiruna Gällivare (4 a) Kalix (4 a)	Haparanda Arvidsjaur	Övertorneå Pajala Jokkmokk Arjeplog Överkalix

I det följande lämnas en sammanfattande redovisning av kommentarer som inkommit från kommuner, landsting och länsstyrelser.

Länsstyrelsen i Stockholms län har den invändningen mot GRUP:s skiss att Södertälje bör klassificeras som regionalt centrum och Nynäshamn som serviceort.

Enligt *länsstyrelsen i Uppsala län* är differentieringen i flera ortstyper användbar även om lokala avsteg kan bli nödvändiga. Det är emellertid otillfredsställande att man endast vagt antytt de medel som kan komma att användas i olika ortstyper. Vad gäller den konkreta klassificeringen framhålls att Enköping klart bör betecknas som länscentrum samt att Nordöstblocket bör inplaceras som servicebasort. Även kommundelscentra finns det orsak att utse i vissa kommunblock, varför länsstyrelsen önskar få återkomma med förslag härtill.

Södermanlands läns landsting accepterar inte klassificeringen av Eskilstuna som primärt centrum beläget så nära storstadsområdet att det inte skulle kunna väljas som storstadsalternativ. Denna klassificering strider mot länsstyrelsens preliminära klassificering i länsprogram 1970 och kan leda till att verkstadsindustrins dominans inom näringslivet i Eskilstuna blir än mer markant. Regionalpolitiken bör inriktas på att skapa en mer differentierad arbetsmarknad i Eskilstuna. Ej heller accepteras klassificeringen av Nyköping/Oxelösund som länsdelscentrum. Beteckningen bör med hänsyn till serviceutbudet i stället vara primärt centrum. Klassificeringen av Flen bör enligt landstinget vara centralort med länsdelsregional betydelse vilket bättre överensstämmer med klassificeringen i det preliminära länsprogrammet. Avslutningsvis framhåller landstinget att det föreslagna klassificeringssystemet är för stelt och att det ej går att använda i Södermanlands län. Angreppssättet bör i stället vara en utbyggnad längs tre stråk som länsstyrelsen framhåller i länsprogrammet. *Länsstyrelsen* instämmer i de av landstinget framförda åsikterna.

Överarbetningen av klassificeringssystemet enligt GRUP:s förslag finner *länsstyrelsen i Östergötlands län* ge en något mer differentierad bild av de framtida funktionerna för gruppen regionala tillväxtcentra. Finspång och Mjölby anser länsstyrelsen böra klassificeras som fullvärdiga länsdelscentra och vid en hotande tillbakagång erhålla centrala stödåtgärder. När det gäller serviceorterna anförs att arbetsgruppen genom att förutsätta att glesbygdsproblem inte existerar i södra delarna av landet kommit i konflikt med sina egna kriterier. Länsstyrelsen framhåller att en tillämpning av dessa bör leda till att Kisa och Valdemarsvik klassificeras som servicebasorter.

Länsstyrelsen i Jönköpings län konstaterar att GRUP:s förslag i stort sett sammanfaller med länsstyrelsens eget. Ett undantag föreligger dock, nämligen Vetlanda. Eftersom Vetlanda utgör basort för länets sydöstra delar bör klassificeringen vara regionalt centrum. *Sävsjö kommun* ställer sig avvisande till ortsklassificeringen som begrepp i regionalpolitiken och till en klassificering som inte utvecklingsbar som enligt kommunen åsatts många orter, bl. a. Sävsjö. Kommunen hemställer att ortsklassificeringen

snarast avförs från regionalpolitiken.

Skillnaden mellan olika typer av primära centra kan komma att elimineras yttrar *länsstyrelsen i Kronobergs län*, som ställer sig kritisk till tanken att skapa växtkraftiga stora orter kring Storstockholm. Detta skulle medföra ökad koncentration av resurser till Mälar-Hjälmarregionen på andra landsdelars bekostnad. Vid en målmedveten regionalpolitisk satsning får inte avgörande vikt läggas vid huruvida en tätortsregion i nuläget råkar ha något över eller under 100 000 invånare. Alternativ till storstäderna måste väljas bland orter som har påvisbara förutsättningar att med rimliga insatser kunna fungera som alternativ. Enligt bedömningar av ERU har Växjö en servicestandard likvärdig med storstädernas. Den naturligaste orten att satsa på i sydöstra Sverige anser länsstyrelsen därför vara Växjö/Alvesta.

Också *länsstyrelsen i Kalmar län* riktar kraftiga invändningar mot GRUP:s förslag. Vid avgränsning av lokala arbetsmarknader bör det faktiska pendlingsomlandet användas och inte schematiska cirkelzoner som missgynnar kustorter. Dessutom bör alla delar av riket bli tillgodosedda med storstadsalternativ. Enligt länsstyrelsens beräkningar får ca 425 000 personer i sydöstra Sverige inte tillgång till något storstadsalternativ om GRUP:s förslag följs. Det är ett krav från länet att statsmakterna genomför en kraftig regionalpolitisk satsning på sydöstra Sverige. Länsstyrelsen hemställer därför att samtliga orter som betecknats som primära centra betraktas som likvärdiga alternativ vid statsmakternas ställningstaganden i denna fråga samt att Kalmar–Nybro–Emmabodaregionen upptas som storstadsalternativ.

Länsstyrelsen i Blekinge län anser att kommunreformen, som innebar bl. a. att klassificeringen i städer, köpingar och landskommuner försvann, nu återuppstår i form av en ortsklassificering utan att någon redogörelse lämnas för hur detta kommer att påverka samhällets eller den enskildes förhållanden och miljö. Klassificeringen torde motverka de regionalpolitiska syftena att skapa ökad likställighet mellan de olika kommunerna och regionerna i skilda avseenden. Länsstyrelsen hänvisar till länsprogrammet där man framhåller att hela Blekinge län bör kunna betraktas som ett alternativ i lokaliseringshänseende. *Landstinget* finner inte skäl föreligga att frångå vad som föreslagits i länsprogram 1970. *Karlskrona kommun* vidhåller i princip den i länsprogrammet redovisade uppfattningen att hela länet bör klassificeras som storstadsalternativ, men detta utesluter inte ett mer nyanserat betraktelsesätt som klarare redogör för orternas skilda förutsättningar. Också *Ronneby kommun* vidhåller sin tidigare redovisade uppfattning att hela länet bör betraktas som ett storstadsalternativ. *Karlshamns kommun* finner det värdefullt att en samlad och enhetlig bedöming har presenterats. Även om detta kan innebära en statlig styrning och låsning av kommunernas utvecklingsmöjligheter måste man acceptera att det regionala handlingsprogrammet tar sin konkreta och fasta uttryck i olika former, varav ortsklassificeringen är en. Den av GRUP föreslagna klassificeringen med Karlskrona som primärt centrum och Karlshamn som länsdelscentrum godtar kommunen. *Sölves-*

borgs kommun accepterar inte den föreslagna klassificeringen, som försvårar de mindre kommunernas möjligheter att överleva och i det längre perspektivet expandera, vilket strider mot målet för den pågående kommunindelningsreformen. Om inte förslaget att klassificera hela länet som storstadsalternativ vinner gehör bör kommunen klassificeras som regionalt tillväxtcentrum, framhåller *Olofströms kommun.*

Länsstyrelsen i Hallands län finner GRUP:s förslag oacceptabelt från regional synpunkt. Den föreslagna klassificeringen kan få vittgående konsekvenser för länet, eftersom det i princip innebär att större delen av länet ej kommer att bli föremål för statliga insatser med expansiv inriktning. Länsstyrelsen kan inte godta kriteriet för storstadsalternativ, eftersom det inte tillgodoser de näringsgeografiska förhållandena eller tätorternas och bebyggelsens läge. Särskilt olämplig finner man avgränsningen av lokala arbetsmarknader med schematiska tremilsradier vara för kustorter. En mer realistisk avgränsningsmetodik utgör de interna kommunikationerna i regionen samt det externa kommunikationsläget. Halmstad har sålunda 100 000 invånare inom en restidszon på 30 min. Även utbyggnadskostnader samt fritids- och boendemiljöer bör beaktas. GRUP:s förslag till primära centra tillgodoser dåligt målet om regional balans inom landet. Länsstyrelsen vidhåller sitt klassificeringsförslag i länsprogrammet och påpekar att goda förutsättningar finns att utveckla en flerkärnig region utefter Europaväg 6 i vilken ingår bl. a. Halmstad Falkenberg och Varberg.

Göteborgs och Bohus läns landsting och *Tanums kommun* menar att norra Bohuslän ligger utanför acceptabelt pendlingsavstånd från regionalt centrum. Schematiska beräkningar av fågelvägsavstånd i Bohuslän med dess djupt inträngande fjordar ger ej en rättvisande bild av pendlingsomlanden. *Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län* instämmer i dessa synpunkter och anför att Tanums kommun och Gravarne kommunblock därför bör klassificeras som serviceorter och Strömstad som regionalt tillväxtcentrum.

Enligt *länsstyrelsen i Älvsborgs län* bör även Borås och Trestad klassificeras som storstadsalternativ, trots sin relativa närhet till Göteborg. Klassificeringen av Åmål/Säffle, Ulricehamn och Alingsås som länsdelscentra accepteras med undantag för Alingsås, där länsstyrelsen inte anser det nödvändigt att vidta insatser av den art att de bör upptas i ett landsomfattande regionalt handlingsprogram. Däremot bör Marks kommun tillföras gruppen länsdelscentra. Klassificeringen av Bengtsfors som serviceort accepteras, men även Dals-Ed borde på grund av avstånden inom kommunen klassificeras som serviceort. Länsstyrelsen anser att olika primära centra och länsdelscentra bör indelas i två undergrupper. Den ena gruppen bör för varje kategori omfatta orter i vilka speciella regionalpolitiska insatser f. n. bör företas. I den andra gruppen kan orter upptas, vilka f. n. inte företer några regionalpolitiska problem.

Faran i att basera klassificeringen enbart på orternas relationer i nuläget påpekas av *länsstyrelsen i Skaraborgs län.* Även deras utvecklingsförutsättningar bör studeras. Länsstyrelsen vänder sig mot att Falköping ej klassificerats som ett rent regionalt centrum samt att Vara betecknats

som övrig ort. Den senare orten borde klassificeras som regionalt centrum alternativt serviceort.

Länsstyrelsen i Värmlands län instämmer i de synpunkter GRUP har anlagt och konstaterar att GRUP:s förslag inte avviker på någon punkt från länsstyrelsens uppfattningar.

Enligt *länsstyrelsen i Örebro län* har man sedan ett par decennier fört en planmässig lokaliseringspolitik för den offentliga servicen och härvid prioriterat Örebro, Hallsberg, Karlskoga och Lindesberg. Länsstyrelsen stöder klassificeringen av Örebro och utgår från att Örebro i riksprogrammet klassificeras som storstadsalternativ. Däremot bör klassificeringen av Lindesberg och Hallsberg ändras eftersom den inte överensstämmer vare sig med orternas nuvarande regionala funktioner eller med de kriterier som ställts upp. Beträffande Hallsberg gäller visserligen att orten ligger inom pendlingsavstånd från Örebro, men befolkningen i Laxå och Askersunds kommuner skulle få ytterligare ca 30 km till regioncentrum om Hallsberg bortfaller som länsdelscentrum, vilket strider mot regionalpolitikens jämlikhetsprinciper. Hällefors bör – som skett i den slutliga versionen av länsprogram 1970 – klassificeras som servicebasort på grund av det isolerade läget och den ensidiga näringslivsstrukturen. Liknande synpunkter framförs av *landstinget. Askersunds, Hallsbergs, Kumla* och *Laxå kommuner* framhåller kraftigt att Hallsberg måste klassificeras som länsdelscentrum. Även *Lindesbergs kommun* erinrar om regionindelningen i länet som medfört att Lindesberg har en faktisk ställning som regioncentrum. *Hällefors kommun* påpekar att inga naturliga förbindelser finns med något regioncentrum, varför Hällefors bör klassificeras som servicebasort.

Länsstyrelsen i Västmanlands län anmärker att Fagersta och Sala är belägna utanför Västerås lokala arbetsmarknadsområde, varför de bör klassificeras som regionala centra.

Länsstyrelsen i Gävleborgs län delar synpunkterna att den regionala utvecklingsplaneringen skall ange de orter mot vilka huvuddelen av de regionalpolitiska insatserna bör inriktas samt att en enhetlig bedömning för hela landet måste göras vid klassificeringen. Med hänsyn till att såväl länsplanering 1967 som länsprogram 1970 betecknats som försöksplanering bör emellertid ett utbyggt klassificeringssystem enligt GRUP:s förslag anstå till nästa planeringsomgång. I avvaktan härpå bör en klassificering enligt systemet i länsprogram 1970 försöksvis få gälla. Med hänsyn till den starka förankring länsstyrelsens förslag till ortsklassificering i länsprogrammet erhållit hos kommuner och landsting vidhåller länsstyrelsen detta förslag. *Gävle, Sandvikens, Hudiksvalls* och *Gnarps kommuner* gör inga erinringar mot den egna klassificeringen. *Hofors kommun* anför att Hofors om kommunen inte klassificeras som regionalt centrum kan få ökade svårigheter att värva industrier och därigenom differentiera näringslivet. Kommunen ansluter sig därför till länsstyrelsens förslag. *Ovanåkers kommun* finner det märkligt att skissen färdigställts i detta tidiga skede innan synpunkter på länsprogram 1970 redovisats. Det framhålls vidare att ytterligare orter bör klassificeras som

kommuncentra, bl. a. Edsbyn, vilket skett i länsstyrelsens förslag. *Ljusdals kommun* anför att Ljusdal som är ett naturligt centrum för nordvästra Hälsingland måste få utvecklas på samma villkor som Hudiksvall och Söderhamn och därför bör klassificeras som länsdelscentrum. *Bollnäs kommunblock* finner alternativklassificeringen av Bollnäs märklig. Efter en jämförelse med Söderhamn framhålls att Bollnäs redan i dag är ett regionalt centrum och täcker in ett större omland än Söderhamn, varför klassificeringen bör vara regionalt centrum. Dessutom framhålls att Edsbyn bör utpekas som kommuncentrum. *Handelskammaren i Gävle* framhåller behovet av en långsiktig och konsekvent planering men varnar samtidigt för att olika beslut i framtiden alltför kraftigt binds till den en gång föreslagna prioriteringen. En rullande planering är nödvändig.

Länsstyrelsen i Västernorrlands län ansluter sig till uppfattningen att ett mer utbyggt klassificeringssystem är nödvändigt och framhåller att skissen inte innebär några större förändringar jämfört med länsstyrelsens förslag till klassificering i länsprogram 1970. Länsstyrelsen understryker emellertid att även kommundelscentra bör utpekas i ett riksprogram, eftersom dessa orter har mycket stor betydelse för den befolkning som bor på stora avstånd från kommunernas centralorter. De orter som länsstyrelsen föreslagit i länsprogram 1970 bör härvid ingå i riksprogrammet.

Enligt *länsstyrelsen i Jämtlands län* måste Östersund utvecklas till ett attraktivt alternativ till storstäderna, om de uppställda planeringsmålen för länet och Östersundsregionen skall kunna nås. Länsstyrelsen anser det möjligt att inom ramen för det planeringsmål som angetts för Östersundsblocket åstadkomma såväl erforderligt serviceutbud som tillräckligt differentierad arbetsmarknad. *Landstinget* opponerar med eftertryck mot att Östersund förts till gruppen övriga primära centra och framhåller nödvändigheten av ett storstadsalternativ i Norrlands inland. Dessutom framhålls att Hammarstrand och Svenstavik bör klassificeras som regionala tillväxtcentra. *Järpens kommunblock* anför att man inte kan acceptera att endast Sveg hänförs till gruppen servicebasorter och tar bestämt avstånd från skissen.

Länsstyrelsen i Västerbottens län finner de metoder och tankegångar som ligger till grund för klassificeringen ofullständigt redovisade. Utförligare information om krav på service, arbetsmarknad, agglomerationsfördelar, tröskelvärden, strukturella förhållanden etc. bör ligga till grund för en slutlig klassificering. *Landstinget* anför att de olika ortstyperna måste vara relaterade till vissa åtgärder för att klassificeringssystemet skall bli meningsfullt. Dessutom bör inte folkmängden i vissa lägen vara helt avgörande för en orts klassificering. *Skellefteå, Umeå* och *Lycksele kommuner* framhåller att skissen till ortsklassificering är klart oförmånlig för Västerbottens län. Lyckseles ställning som strategisk ort för inlandet påverkas, varför klassificeringen bör vara länsregionalt tillväxtcentrum. Skellefteå som är den största och bäst differentierade industriregionen i övre Norrland bör klassificeras högre än som länsdelscentrum. Umeå

framhålls som den enda ort i Norrland vars serviceutrustning f. n. uppfyller kraven för storstadsalternativ. Slutligen framhålls att – om inte Umeå kan tilldelas rollen som storstadsalternativ – det bör prövas att i Västerbottens län göra undantag av motsvarande art som gjorts för den s. k. fyrkanten i Norrbotten eller för Sundsvall–Timråkonstruktionen i Västernorrlands län, dvs. Umeå–Skellefteå, bör gemensamt räknas som storstadsalternativ.

9.3.4 Synpunkter framförda i lokaliseringsberedningen

I anslutning till diskussioner i lokaliseringsberedningen har följande organisationer redovisat synpunkter på att genom en ortsklassificering ange hur de regionalpolitiska insatserna bör fördelas.

LO har inte direkt tagit ställning till GRUP:s klassificeringsskiss utan redovisar synpunkter som LO framfört tidigare i regionalpolitiska sammanhang. LO har sålunda ställt krav på en effektivare regionalpolitik med en viss koncentration av insatser till olika prioriteringsorter. Den redovisade skissen till klassificeringssystem ligger därför i linje med LO:s tidigare framförda ståndpunkter. LO finner det därutöver inte meningsfullt att diskutera en konkret klassificering utan att samtidigt diskutera vilka medel som skall användas. Effektivare styrmedel i regionalpolitiken har LO efterlyst i andra sammanhang, vilket innebär att LO har en högre ambitionsnivå än vad hittillsvarande utveckling av orter och regioner ger uttryck för. Avslutningsvis framhåller LO att principen om ortsklassificering synes ligga i linje med kravet på en fastare och mer differentierad regionalpolitisk målsättning.

Sveriges industriförbund och *SAF* framhåller i ett gemensamt yttrande att ett ortsklassificeringssystem bör fylla en funktion inom regionalpolitiken under förutsättning att klassificeringen blir vägledande för samhällsplaneringen och olika samhällsinvesteringar såväl i statlig som i kommunal regi. Beträffande GRUP:s klassificeringsskiss påpekas att man inte får överskatta möjligheterna att få en positiv utveckling i alla orter som betecknas som tillväxtcentra, bl. a. av det skälet att sysselsättningen inom industrin kommer att minska under 1970-talet. En alltför stark koncentration till de tre storstadsregionerna är inte önskvärd. Om attraktiva alternativ till storstadsområdena skall skapas måste ett fåtal tätortsregioner med en service- och kommunikationsmässigt högt utvecklad centralort främjas. Storstadsalternativ bör därför anges bland de primära centra. Det är svårt att bedöma urvalet av länsdelscentra innan det är klarlagt vilka åtgärder som kan bli aktuella. Dessa centra visar betydande olikheter i befolkningsunderlag och utvecklingsmöjligheter. En prioritering kan behövas. Organisationerna delar uppfattningen att kommunblockscentra som ligger inom ett regionalt centrums lokala arbetsmarknadsregion inte behöver särskilt beaktas i ett centralt ortsklassificeringssystem. Mot de i GRUP:s skiss föreslagna serviceorterna framförs inga erinringar. För den arbetskraft som sysselsätts inom skogsbruket behövs emellertid även mindre orter som tillhandahåller närservice av olika slag.

Avslutningsvis framhålls att det i de orter på olika klassificeringsnivåer som har ett ensidigt näringsliv är önskvärt att en mer differentierad arbetsmarknad skapas så att både befolkning och näringsliv kan erbjudas en god miljö.

Lantbrukarnas riksförbund (LRF) är starkt kritiskt till ortsklassificeringen. Konsekvenserna av en klassificering måste enligt LRF klargöras för både satsningsorter och övriga delar av landet. Med anledning av att riksdagen vid flera tillfällen uttalat att storstädernas tillväxt skall begränsas finner LRF det vara fel att så betona storstadsalternativen som skett. Detta innebär risk för en utarmning av övriga tätorter inom regionerna och framför allt av de som ej medtagits. Länsstyrelsernas förslag och GRUP:s skiss till ortsklassificering tillgodoser enligt LRF inte målsättningen för regionalpolitiken utan verkar mot en fortsatt koncentration.

Svenska kommunförbundet befarar att kommunindelningsreformen motverkas genom ortsklassificeringen och att olika negativa effekter för kommunerna kan få till följd att en ny kommunindelningsreform aktualiseras. Kommunförbundet deklarerar sin anslutning till regionalpolitikens huvudsyften men finner det inte godtagbart att samhällsresurserna och näringslivets investeringar styrs till särskilt utvalda kommuner samtidigt som den omfattande kommunindelningsreformen genomförs. Tillgodoses länsstyrelsernas förslag om 22 storstadsalternativ befarar kommunförbundet att detta innebär en koncentration av resurserna till förfång för övriga kommuner. En allvarlig brist i GRUP:s skiss till klassificeringssystem finner kommunförbundet vara att man icke diskuterar de ekonomiska och administrativa följderna av ortsklassificeringen. Det ifrågasätts också om inte ortsklassificeringen från rättssäkerhetssynpunkt måste ägnas stor uppmärksamhet och eventuellt även bli författningsmässigt reglerad. Den styrning som ortsklassificeringen innebär befaras även kunna få en negativ effekt på den kommunala självstyrelsens innehåll. En aktiv regionalpolitik bör genomföras med andra metoder som bättre anknyter till den nya kommunindelningen. Förbundsstyrelsen i kommunförbundet avstyrker att GRUP:s förslag till kommunklassificering genomförs.

9.3.5 Övriga synpunkter

Systemet att använda en ortsklassificering i regionalpolitiken behandlades vid en konferens i Sundsvall i juni år 1971 med företrädare för länsstyrelserna samt arbetstagare och arbetsgivare inom skogsnäringen i Värmlands, Kopparbergs, Gävleborgs, Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län. En ortsklassificering accepterades härvid som ett väsentligt inslag i regionalpolitiken. I huvudsak innebar de framförda synpunkterna en anslutning till länsstyrelsernas förslag i de preliminära länsprogrammen. Diskussionen kom främst att röra sig kring behovet av serviceorter inom glesbygdskommunerna. Företrädare för

skogsstyrelsen och *domänverket* framhöll att skogsbruket inte ensamt kan svara för den sysselsättning som erfordras för att skapa ett tillräckligt finmaskigt nät av tätorter med en storlek och struktur, som medger tillfredsställande samhällsservice. Av naturgivna orsaker accentueras dessa skogsbrukets bristande möjligheter i de områden av inlandet som redan i dag har den mest extrema glesbygdsprägeln.

Representanter för *Föreningen Skogsbrukets arbetsgivare*, redovisade bl. a. ett kalkylexempel enligt vilket antalet skogsarbetare per bosättningsort på grund av avverkning, transportavstånd etc. skulle komma att variera mellan 100 och 400. Detta visar att skogsarbetskraften ensam aldrig kan ge underlag för en tillfredsställande samhällsservice. Skogsbruket kommer dock att lämna ett betydelsefullt bidrag till uppbyggandet av utvecklingsdugliga samhällen i landets glesbygder. Problemet blir att finna ett sådant antal serviceorter att huvudparten av skogsmarken kan nås, i synnerhet i inlandet. Ett antal regionala centra måste här utväljas. Som exempel på sådana orter nämndes Hagfors, Mora, Ljusdal, Sveg, Strömsund, Lycksele och Arvidsjaur. När det gäller valet av serviceorter anfördes att om skogsbruket skulle ställa kravet att all skogsmark skall vara tillgänglig från sådana orter med dagliga transporter antalet kommer att bli så stort och orterna så små att programmet svårligen går att realisera inom den fjällnära zonen. Vissa skogsområden måste i en framtid försörjas med arbetskraft från orter på sådana avstånd att förläggning i camps eller liknande anläggningar blir nödvändig. Med hänsyn till svårigheterna att över huvud taget skapa förutsättningar för en tillfredsställande samhällsservice i inlandet är det mest realistiskt att satsa på ett begränsat antal orter med ett större befolkningsunderlag.

Företrädare för *Svenska skogsarbetareförbundet* ansåg att det var hög tid att nu mera konkret prioritera det samhälleliga stödet inom skogslänen. Det går inte att helt allmänt ställa krav på att staten och företagen skall satsa stora resurser på tätorter som saknar förutsättningar att bli de centra, där skogsarbetarna kan bo och få den service som de har rätt att kräva i det moderna samhället. Allt efter som den enskildes krav på service ökar kräver han själv att få bosätta sig på en ort inom arbetsområdet där han kan bli delaktig av den service som många andra redan har i tätorterna.

9.4 Arbetsmarknad

9.4.1 Problem och krav

Allmänna krav på ökad sysselsättning

Flertalet länsstyrelser ställer krav på utökad industriell verksamhet. En sådan utbyggnad betraktas som nödvändig för att de regionalpolitiska målen skall nås. Vissa *norrlandslän* framhåller att en ökning av de lokaliseringspolitiska insatserna måste vidtas skyndsamt. Det handlingsutrymme som nu finns försvinner mot slutet av 1970-talet bl. a. till följd av utflyttningen av yngre arbetskraft. Med hänsyn till detta

anser länsstyrelsen i *Västerbottens län* att utvecklingsåtgärder i länets inland främst i Lycksele, Vilhelmina och Storuman bör ges högsta prioritet.

Länsstyrelsen i *Norrbottens län* menar att samhället för den mer långsiktiga utvecklingen redan har genom ett flertal nya regionalpolitiska åtgärder skapat förutsättningar för en kommande näringslivsexpansion i länet. För att kunna behålla ett tillräckligt befolkningsunderlag i väntan på att dessa åtgärder skall ge effekt behövs enligt länsstyrelsen 8–10 filialenheter med en initialstorlek på 150–200 anställda under de närmaste två–fyra åren (se även avsnitt 9.4.6). I den mån detta ej kan åstadkommas bör även yngre och välutbildade arbetstagare kunna ges sysselsättning inom arbetsmarknadspolitikens ram. Detta för att i möjligaste mån kunna behålla denna arbetskraft i avvaktan på effekten av de på längre sikt verkande insatserna.

Ett antal län gör uttalanden angående inriktningen av denna allmänna industriella utbyggnad. Länsstyrelsen i *Gotlands län* framhåller t. ex. att utbyggnaden bör inriktas på bearbetning och förädling av gotländska råvaror men också på utbyggnad av industrier som motsvarar 1970- och 1980-talets efterfrågan. Man nämner särskilt verktygs-, instrument- och elektronisk industri. Länsstyrelsen i *Västernorrlands län* önskar få undersökt förutsättningarna för rörtransport av olja från norska västkusten och vidareförädling av oljeprodukter i länet. Dessutom bör nya enheter för aluminiumframställning, företag för verktygstillverkning samt ett större järngjuteri kunna förläggas till länet. Länsstyrelsen i *Jämtlands län* framför behovet av verktygstillverkning inom länet och uttalar att man i samarbete med företagareföreningen försöker tillskapa en industri härför.

Flertalet länsstyrelser anser att en allmän förstärkning av näringslivet i resp. län är önskvärd samt att alla möjligheter till en positiv utveckling bör tillvaratas. I allmänhet framhålls dock en utökning av sysselsättningen som mest angelägen i vissa orter. Länsstyrelsen i *Stockholms län* anser sålunda att en differentiering och expansion av näringslivet bör komma till stånd i Norrtälje med tanke på ortens funktion som centrum i en del av länet. Länsstyrelsen i *Uppsala län* framhåller Tierps stora betydelse för den norra delen av länet. Vidare framhålls att industri- och serviceföretag bör lokaliseras till Enköping. Beträffande inriktningen av utbyggnaden av näringslivet anför länsstyrelsen i *Östgötlands län* att tillskottet av arbetstillfällen i Valdemarsvik bör avse metallindustri eller plastbearbetande industri främst för att tillgodose arbetstillfällen för kvinnor. I Kisa bör arbetstillfällen skapas främst inom metallsektorn, som f. n. är svagt representerad. Den under 1960-talet labila industriella sysselsättningen i Norrköping har stabiliserats. Industrin i blocket bör förändras så att även ledningsfunktioner förläggs till blocket och så att andelen kvalificerad arbetskraft ökar. I Linköpings kommun bör en breddning av industrin komma till stånd genom lokalisering av exempelvis kemisk-teknisk, läkemedels- och elektroindustri.

Länsstyrelsen i *Jönköpings län* beskriver den industriella utvecklingen i flertalet kommunblock som ganska tillfredsställande. Det är dock enligt länsstyrelsens mening angeläget att åtgärder vidtas för att förnya industrin i länet. Riskerna för en uttunning av industrisysselsättningen bör motverkas genom lokalisering till länet av större enheter inom utvecklingskraftiga branscher. Länsstyrelsen påpekar att en ersättningsindustri för Svenska tobaksaktiebolagets nedlagda fabrik bör lokaliseras till Nässjö. Vidare bör en industriell utbyggnad ske i Tranås, Eksjö, Sävsjö samt i viss mån i Vaggeryd för att öka industridifferentieringen.

En förstärkning av näringslivet bör enligt länsstyrelsen i *Kronobergs län* komma till stånd i östra delen av länet. Bl. a. framhålls betydelsen av att någon form av metall- och verkstadsindustri lokaliseras till Lessebo.

Länsstyrelsen i *Kalmar län* framhåller vikten av att industrin och servicenäringarna byggs ut inom det föreslagna storstadsalternativet och i de fyra regionala tillväxtcentra som har föreslagits samt i övriga centralorter i länet. Man påpekar därvid bl. a. att det är nödvändigt att vidta samhälleliga insatser för att erhålla en utbyggnad av metallindustri eller annan industriell verksamhet i Nybro i sådan omfattning att ytterligare ca 700 nya arbetstillfällen tillskapas samt att företag i lämpliga branscher lokaliseras till Torsås, Högsby och Virserum. I de båda senare fallen är syftet att kompensera en befarad sysselsättningsminskning inom träindustrin. Samhälleliga insatser bör också vidtas för att till Öland lokalisera företag med en för ön lämplig storlek och produktionsinriktning. Länsstyrelsen framhåller dessutom att möjligheterna att bereda den öländska arbetskraften jämn sysselsättning under året bör undersökas.

I fråga om *Blekinge län* krävs enligt länsstyrelsen en betydande förstärkning av näringslivet i Karlskrona för att återställa den näringspolitiska balansen i denna del av landet.

Länsstyrelserna i *Kristianstads* och *Malmöhus län* har vid utarbetandet av länsprogrammen utformat en gemensam målsättning för bebyggelsens fördelning i Skåne. Enligt länsstyrelsernas mening är det önskvärt att expansionen och därmed bebyggelsen blir jämnare fördelad i landskapet. Därmed skulle exploateringstrycket i Malmö/Lundområdet dämpas samt service- och arbetsmarknadsförhållandena avsevärt förbättras i stora delar av landskapet, särskilt i den sydöstra delen. Alternativa sysselsättningsmöjligheter måste enligt länsstyrelsen i *Kristianstads län* stimuleras främst i orter i länet med ensidigt näringsliv och låg industrialiseringsgrad. Länsstyrelsen i *Malmöhus län* anför att speciell uppmärksamhet bör ägnas sysselsättningsutvecklingen i Ystads- och Eslövsregionerna.

Länsstyrelsen i *Hallands län* framhåller att det är väsentligt att företag inom Storgöteborgsområdet lokaliseras till de mera perifera delarna av regionen med snabb befolkningstillväxt som t. ex. Kungsbackaregionen, så att en bättre näringsgeografisk balans kan uppnås där. Det föreslås vidare att lokaliseringen bör underlättas av metallindustri till Falkenberg och livsmedelsindustri till Laholmsblocket. Vidare bör etablering av

småindustri komma till stånd i Kungsäter i Varbergs kommun och Ullared i Falkenbergs kommun så att nämnda orter kan utvecklas till lokala serviceorter. Det framhålls också att större industrier i Halmstad bör kunna utnyttja underleverantörer eller förlägga filialtillverkning i Laholm eller Hyltebruk/Torup.

Länsstyrelsen i *Göteborgs och Bohus län* framhåller att en ökad industriell satsning bör ske i de mellersta och norra delarna av länet. Tung industri bör sålunda lokaliseras till Strömstad för att ersätta den avtagande sysselsättningen inom jord- och stenindustrin.

När det gäller *Skaraborgs län* uttalar sig länsstyrelsen för en differentiering av den industriella strukturen i de större orterna i länet men är även beredd att stödja industriell tillväxt i samtliga länets kommunblock. Livsmedelsindustri bör lokaliseras till de västra och sydvästra delarna av länet och utredningen rörande en eventuell utbyggnad av Ranstadsverket påskyndas.

Länsstyrelsen i *Värmlands län* framför behov av utbyggnad av mindre och medelstor industri i flera orter, bl. a. Sunne, Torsby, Filipstad, Säffle och Årjäng. En större industri bör lokaliseras till Karlstad. Med hänsyn till arbetsmarknadens efterfrågestruktur föreligger i Arvika ett stort behov av differentiering.

I *Örebro län* bör enligt länsstyrelsen lokaliseringsfrämjande insatser vidtas i första hand i Ljusnarsberg, Lindesberg, Askersund och Hällefors kommuner.

En förstärkning bör ske av näringslivet i Salaregionen genom utökad industriell verksamhet, framhåller länsstyrelsen i *Västmanlands län*.

Beträffande *Kopparbergs län* prioriterar länsstyrelsen en utbyggnad av näringslivet i Falun/Borlängeregionen samt i föreslagna tillväxtcentra nämligen Avesta, Ludvika och Mora.

Länsstyrelsen i *Gävleborgs län* anser det angeläget att fler arbetstillfällen skapas bl. a. i Ljusdalsområdet.

Länsstyrelsen i *Västernorrlands län* föreslår förstärkning av näringslivet i Sundsvall, Härnösand, Kramfors, Sollefteå, Örnsköldsvik och Ånge.

I fråga om *Jämtlands län* uttalar sig länsstyrelsen för en allmän förstärkning av näringslivet i samtliga kommunblock. Beträffande Östersund påtalas behov av arbetstillfällen för främst manlig arbetskraft. I Svegsblocket bör insatserna koncentreras främst till centralorten Sveg. Bräckes attraktiva kommunikationsläge borde göra det möjligt att lokalisera ett medelstort företag till orten. Som alternativ föreslås statlig etablering, t. ex. genom utbyggnad av Förenade Fabriksverken. Härutöver anser länsstyrelsen att förutsättningar bör föreligga att lokalisera en ersättningsindustri till Mörsil i Järpens kommunblock där en slipmassefabrik nyligen lagts ned.

Länsstyrelsen i *Västerbottens län* anser att näst efter utvecklingsåtgärder i inlandet bör åtgärder sättas in för att differentiera och stärka näringslivet i Skellefteåregionen. Dessa åtgärder är inte mindre viktiga än dem som erfordras i inlandet, men möjligheterna att bedriva en konstruk-

tiv regionalpolitik i Skellefteåregionen minskar inte med tiden så som sker i inlandet. Den på lång sikt viktigaste uppgiften för regionalpolitiken i länet är att förbättra de allmänna utvecklingsbetingelserna för länets näringsliv samt satsningar på Umeå. Därutöver framhåller länsstyrelsen att industrier som ger sysselsättning åt kvinnlig arbetskraft bör lokaliseras till Norsjöblocket. Det är också motiverat att förstärka sysselsättningen i bl. a. kommunblocken Vindeln och Åsele. Förslaget att etablera en skogsindustri i Storuman bör realiseras om projektet är företagsekonomiskt lönsamt. Det erinras vidare om att tjänste- och förvaltningssektorn är överrepresenterad i förhållande till industrisektorn i Umeåregionen samt att industriella sysselsättningsmöjligheter bör tillföras så att bättre balans nås mellan de olika sektorerna. Så borde t. ex. en teknologi-tungindustri kunna etableras i anslutning till Umeå universitet.

Jord- och skogsbruk

J o r d b r u k . Flera län berör tillbakagången av sysselsättningen inom jordbruket, bl. a. med utgångspunkt i att näringsgrenen intar en framträdande plats i delar av länets näringsliv. Länsstyrelsen i *Gävleborgs län* framhåller t. ex. att arbetsvolymen i jordbruket minskar snabbare än vad som framgår av minskningen i antalet brukningsenheter. Detta beror bl. a. på en tämligen omfattande övergång till deltidsföretag och därmed omläggning av driften till en mera extensiv form. En bidragande orsak till minskningen av sysselsättningen inom näringen är också nyetableringarnas obetydliga omfattning, något som beror bl. a. på det ringa utbudet av jordbruk som uppfyller rationaliseringskungörelsens krav. Det framhålls vidare att den nuvarande utvecklingen inom jordbruksnäringen medför risk för att underlaget för mejerihanteringen och slakteriindustrin försämras och på sikt kan bli otillräckligt. Liknande synpunkter framförs av länsstyrelsen i *Västerbottens län.*

Länsstyrelsen i *Kronobergs län* påpekar att i länets jordbruksområden föreligger i stort sett goda förutsättningar för bildande av rationella jordbruksenheter. Brukarnas intresse att genom olika rationaliseringsåtgärder förstärka företagen är stort, men tillgången på mark lämpad för rationaliseringsändamål är i många fall för liten, vilket försvårar rationaliseringssträvandena. Samtidigt framhålls angelägenheten av att rationella jordbruk får en tillfredsställande lönsamhet samt animalieproduktionens viktiga roll för att bibehålla och utveckla jordbruket. När det gäller *Jämtlands län* framhåller länsstyrelsen att nedläggningstakten i jordbruket bör dämpas och att det särskilda stödet till jordbruket i norra Sverige bör verksamt kunna bidra till detta. Rådgivningsverksamheten kring detta stöd bör utökas. Länsstyrelsen föreslår vidare att ett särskilt transportstöd för jordbruksprodukter från glesbygdsområden bör prövas.

Som en metod att minska tillbakagången inom jordbruket och kompensera sysselsättningsnedgången diskuterar några av länsstyrelserna möjligheter till s. k. kombinationssysselsättning. Länsstyrelsen i *Jönköpings län* framhåller sålunda att inom områden där de naturliga förutsättningar-

na för heltidsföretag saknas deltidsjordbruk med olika inriktning av produktionen bör kunna bibehållas. Förutsättningarna för det är goda i Jönköpings län, eftersom arbetstillfällena i skog och industri ligger väl spridda över länets yta och avstånden till tätorterna i allmänhet är måttliga. Man erinrar också om att möjligheterna att ha kvar sådana jordbruksföretag är av stor betydelse för landskapsvården och finner det angeläget att de statliga åtgärderna inom ramen för jordbrukspolitiken modifieras så att det blir möjligt att lämna stimulans även åt deltidsföretag. Även länsstyrelsen i *Norrbottens län* diskuterar kombinationssysselsättning som en arbetsmarknadspolitisk åtgärd i syfte att under en övergångstid bereda sysselsättning för de äldre eller lokalt bundna jordbrukarna i länet. Ett stort antal exempel på tänkbara komplement till sysselsättningen inom de areella näringarna framförs (se vidare avsnitt 9.4.7). Länsstyrelserna i *Jämtlands* och *Västerbottens* län berör speciellt möjligheterna till kombinationssysselsättning mellan jord- och skogsbruk. Någon länsstyrelse framhåller i anslutning till sådana resonemang att jordbrukarna bör ges stöd för kompletteringsinköp av skog.

Länsstyrelsen i *Gotlands län* framhåller att ansträngningarna måste inriktas på att påskynda en övergång till mera gynnsamma produktionsformer, framför allt specialodlingar och ökad animalieproduktion. I anslutning därtill påpekas att det föreligger goda förutsättningar att utöka sockerbetsodlingen i länet. Möjligheterna till specialodlingar påpekas även av länsstyrelsen i *Hallands län* främst vad gäller Laholmsblocket samt av länsstyrelsen i *Jönköpings län* beträffande Visingsö. Länsstyrelsen i *Värmlands län* anser det angeläget att nya driftsformer för jordbruket prövas, särskilt i de norra delarna av länet.

Några länsstyrelser berör problem i anslutning till trädgårdsodlingen varvid länsstyrelsen i *Norrbottens län* föreslår att det begränsade investeringsstödet till jordbruket i övre Norrland bör kunna utgå även till trädgårdsodlingar åtminstone inom det inre stödområdet. Länsstyrelsen i *Jämtlands län* framhåller att en förutsättning för ökad produktion inom trädgårdsodlingen i länet är att förbättrade lagringsmöjligheter, i första hand i form av fryshus, tillhandahålls.

Flera länsstyrelser berör problem som hänger samman med de äldre jordbrukarna. Sålunda erinrar länsstyrelsen i *Kopparbergs län* om att det beslutade särskilda stödet till jordbruket i norra Sverige inte synes ha tillräcklig effekt på de små brukningsenheterna med äldre brukare. Sociala skäl talar för att samhället vidtar åtgärder som motverkar en allför snabb takt i nedläggningen av brukningsenheter av detta slag och gör det möjligt för äldre brukare att stanna kvar i sin gamla verksamhet. Liknande synpunkter framförs av länsstyrelserna i *Gävleborgs* och *Västernorrlands län*. Länsstyrelsen i *Jämtlands län* föreslår att äldre jordbrukare ges tillfälle till beredskapsarbete på den egna gården, medan länsstyrelsen i *Västerbottens län* anser att skogs- och småbrukare bör kunna beredas möjlighet till halvskyddad sysselsättning inom jordbruket.

Bland förslagen att allmänt förbättra förutsättningarna för jordbruket i de olika länen kan nämnas följande.

Länsstyrelsen i *Norrbottens län* föreslår att man inom ramen för "projekt Tornedalen" får medel till en utredning med uppgift att belysa möjligheterna att utifrån länets naturliga förutsättningar med speciell inriktning på Tornedalen vidareförädla och marknadsföra jordbruksprodukter.

Flera länsstyrelser anger som motiv för stöd till jordbruket eller speciella delar av jordbruket näringens betydelse med hänsyn till landskapsvården. Länsstyrelsen i *Gotlands län* anser t. ex att ersättning bör utgå till lantbrukare som är villiga att hålla djur och bedriva slåtter som är motiverad med hänsyn till miljö och sysselsättning. Liknande synpunkter framförs av länsstyrelsen i *Kronobergs län* beträffande bygder med vikande jorbruksproduktion. Även länsstyrelsen i *Jämtlands län* tar upp denna fråga och föreslår att avtal om betesdrift görs med enskilda brukare. Länsstyrelsen i *Norrbottens län* påpekar att ett naturvårdsbidrag till kompletterande verksamhet på egen jordbruksmark kan innebära att ett större antal jordbruk lyfts ovanför lönsamhetsgränsen. Liknande synpunkter framförs även av länsstyrelsen i *Västernorrlands län.*

Några länsstyrelser berör också insatser inom naturvården som sysselsättningsobjekt. Sålunda framhåller länsstyrelsen i *Norrbottens län* att när det gäller vård och förvaltning av naturskyddade områden kan en ökning av arbetstillfällena i form av beredskapsarbeten åstadkommas. Även länsstyrelsen i *Västerbottens län* berör möjligheten att skapa sysselsättning inom landskapsvården m. m. och uppskattar att den sammanlagda sysselsättningseffekten av naturvårdsarbeten i statlig regi torde kunna uppgå till mellan 150 och 200 årsarbetare.

Skogsbruket. Förhållandena inom skogsbruket berörs främst av länen i Norrland. Speciellt erinras om att i stora delar av inlandet skogsbruket även i framtiden blir den dominerande basnäringen. Det påpekas också att den kraftiga minskning av arbetsåtgången per producerad enhet inom skogsbruket beror på mekanisering och rationalisering. Ett stort antal specialiserade verksamheter är numera knutna till skogsbruket t. ex. inom transportsektorn och delar av verkstadsindustrin. Ett betydligt större antal människor är beroende av utvecklingen av skogsnäringen än det direkta antalet skogsarbetare.

Flera länsstyrelser berör skogsindustrins råvaruförsörjning. Länsstyrelsen i *Västerbottens län* konstaterar t. ex. att nyligen publicerade utredningar om den norrländska skogsindustrin antyder att virkesbehovet vid fullt kapacitetsutnyttjande väsentligt överstiger de virkestillgångar som förefaller bli tillgängliga. Industriföretagen tvingas därför att vidga sina avverkningsområden. En fortsatt avverkning i inlandet framhålls vara av avgörande betydelse för de norrländska skogsindustrierna. Såväl länsstyrelsen i *Västerbottens* som i *Jämtlands* och *Norrbottens län* föreslår att skogsvårdande insatser sätts in i sådan omfattning att den norrländska skogsindustrin kan få sina råvarubehov tillgodosedda inom Norrlands gränser. Krav på skogsvårdande åtgärder framförs även av ett antal länsstyrelser i södra Sverige.

Länsstyrelsen i *Norrbottens län* redovisar ett detaljerat förslag till skogsvårdande insatser och beräknar att dessa i nuläget skulle kunna skapa sysselsättning åt ca 2 000 personer.

Länsstyrelsen i *Kopparbergs län* berör ägosplittringen inom skogsbruket och framhåller att om man skall kunna öka avkastningen erfordras skogsvårdande insatser och åtgärder som syftar till en snabb förbättring av de nu rådande arronderingsförhållandena. Länsstyrelserna i *Jönköpings* och *Jämtlands län* berör de problem som hänger samman med de relativt små skogsarealerna per ägare vilket begränsar möjligheterna att bedriva ett rationellt skogsbruk. Det påpekas i anslutning därtill att en förutsättning för rationell samverkan är en fortsättning av den områdesvisa skogsbruksplanläggning som prövats.

Några länsstyrelser, bl. a. länsstyrelsen i *Kronobergs län*, föreslår, att de aktiva brukarna skall stödjas genom statlig lånegaranti vid tillköp av skogsmark eller köp av rena skogsfastigheter.

För att klara skogsbrukets transportbehov ställer flera länsstyrelser krav på en upprustning av vägarna, speciellt det sekundära vägnätet. När det gäller strävandena att upprätthålla en hög avverkning inom det privatägda skogsbruket framhåller länsstyrelserna i *Jönköpings* och *Jämtlands län* behovet av fortbildning och upplysningsverksamhet.

Länsstyrelsen i *Jämtlands län* föreslår statliga åtgärder för utveckling av nya skogsmaskiner och liknande i syfte att dämpa arbetsbelastningen under sommarmånaderna.

Industribranschproblem

Några länsstyrelser har tagit upp problem som hänger samman med att industrin är koncentrerad till branscher med en negativ utveckling, ofta bestående av många små företag.

T r ä i n d u s t r i n. *Smålandslänen* anser att strukturproblemen inom träindustrin måste ägnas speciell uppmärksamhet. Denna industrigren intar en förhållandevis framträdande plats i de ifrågavarande länens näringsliv och består dessutom av många små och medelstora företag. Den väntade strukturomvandlingen kan medföra svårlösta problem från både sysselsättnings- och samhällsplaneringssynpunkt.

Träindustrin är främst koncentrerad till östra delarna av Jönköpings och Kronobergs län samt västra delen av Kalmar län.

Beträffande framtidsutsikterna för olika branscher inom träindustrin anför länsstyrelsen i *Kronobergs län* att förutsättningarna för sågverksindustrin förefaller goda. För de mindre enheterna är det dock angeläget att en produktspecialisering och samordning av marknadsföringen kan komma till stånd. Framtidsbedömningen är oklar för andra delar av träindustrin däribland möbel- och snickeriindustrin. Liknande synpunkter framförs från bl. a. länsstyrelserna i *Jönköpings* och *Kalmar län*.

Några länsstyrelser tar upp problem som kan uppstå i speciella orter på grund av den negativa utvecklingen inom träindustrin. Länsstyrelsen i *Jönköpings län* nämner bl. a. kommunerna Vaggeryd, Vetlanda, Nässjö

och Sävsjö. I *Kalmar län* påpekar länsstyrelsen träindustridominansen i Nybro kommun.

De tre smålandslänen föreslår att en statlig kommitté tillsätts för att utreda möbel- och snickeriindustrins framtida utvecklingsmöjligheter. Med tillfredsställelse noteras att industridepartementet avser att medverka till en sådan utredning.

I en del länsprogram berörs frågan om var i landet som träindustrin skall byggas ut. Med utgångspunkt i en diskussion om virkestillgångarna i södra Sverige anser länsstyrelsen i *Kalmar län* det angeläget att nu planerade utbyggnader kommer till stånd i länet. Kommande utbyggnader får inte ensidigt koncentreras till de västra och sydvästra delarna av södra Sverige. Massa- och pappersindustrin har betydande fördelar av ett kustläge men några särskilda lokaliseringskrav bör inte ställas för övrig träbearbetande industri. Åtgärder bör vidtas, anser länsstyrelsen, för att det stora virkesöverskottet i sydöstra Sverige skall tas till vara och en nödvändig utbyggnad av förädlingsindustrin i anslutning därtill komma till stånd.

Länsstyrelsen i *Gävleborgs län* tar upp frågan om var i länet en utbyggnad av skogsindustrin, främst sågverksindustrin, bör ske med hänsyn till den begränsade råvarutillgången. Det kan bli fråga om endast en måttlig utbyggnad, i stort sett enbart en kapacitetsförändring i befintliga företag. Två tredjedelar av sågverksproduktionen är förlagd till mindre verk främst i Hälsinglands inland. En bibehållen eller ökande produktion i verken i det inre av Hälsingland skulle vara välkommen från sysselsättningssynpunkt. Detta skulle emellertid medföra en krympning av råvarutillgången för kustsågverken.

J o r d - o c h s t e n i n d u s t r i n. Inslaget av jord- och stenindustri och då främst glasindustri är relativt stort i *Kronobergs län*. År 1969 sysselsattes ca 12 % (3 000 personer) av de industrisysselsatta inom denna bransch. Länsstyrelsen påpekar att de delar av jord- och stenindustrin, som har en negativ utveckling, nämligen den manuella glasindustrin, återfinns främst i kommunerna Uppvidinge och Lessebo, som i början av år 1971 hade 12 av länets 14 glasbruk. Totalt i landet finns 34 glasbruk. Problem som länsstyrelsen nämner i samband med denna bransch är avvägningen mellan modern teknik och traditionella hantverksmetoder samt höga lönekostnader. Vidare påpekas att den manuella glasindustrin består av många och små företag som var för sig saknar resurser för en effektiv marknadsföring.

Även länsstyrelsen i *Kalmar län* berör svårigheterna i den manuella glasindustrin som i detta län är starkt företrädd i Nybro kommun.

I fråga om å t g ä r d e r kräver länsstyrelsen i *Kronobergs län* att Kungl. Maj:t skyndsamt tillsätter en arbetsgrupp med uppgift att så snabbt som möjligt lägga fram förslag till konkreta åtgärder, som syftar till att underlätta den manuella glasindustrins utveckling och rationalisering samt trygga sysselsättningen på längre sikt. Arbetsgruppen bör bestå av företrädare för staten, glasindustrin och anställda inom denna.

Textil- och konfektionsindustrin. Flera länsstyrelser nämner orter där den negativa utvecklingen inom textil- och konfektionsindustrin medfört problem. I fråga om *Älvsborgs län* uppmärksammas situationen i Borås kommunblock där TEKO-industrin är mycket dominerande. Länsstyrelsen önskar att statsmakterna beaktar Boråsregionens allvarliga näringslivsproblem och upprättar en utvecklingsplan för regionen i syfte att bl. a. dämpa utvecklingen i Göteborgsområdet. Länsstyrelsen i *Skaraborgs län* kräver att problemen med textil- och konfektionsindustrin i Falköpings kommunblock uppmärksammas av statsmakterna.

Livsmedelsindustrin. Länsstyrelsen i *Jämtlands län* uttrycker på grundval av utredningen om stöd till jordbruket i norra Sverige viss osäkerhet i fråga om framtidsutsikterna för länets livsmedelsindustri. Liknande synpunkter framförs även från andra län.

Flertalet län behandlar problem som sammanhänger med att ett län eller en kommun har stort inslag av små och medelstora industriföretag. Exempel på problem som nämns är konsekvenserna vid strukturrationaliseringar och svårigheter för företagen att hävda sig i konkurrensen. Som redovisats tidigare uppfattas problemen inom glas- och träindustrin sammanhänga delvis med att branscherna består av många relativt små företag.

Länsstyrelsen i *Jönköpings län* anser att det finns anledning att anta att länet framdeles kommer att få betydande sysselsättningsproblem i samband med strukturrationaliseringar. Vid de s. k. familjeföretagen som är rikt företrädda i länet har speciella problem gjort sig gällande. Åtskilliga äldre småföretag har redan svårt att hävda sig i konkurrensen. Otillräcklig lönsamhet gör att kapitalsvårigheter uppstår när såväl lokaler som maskinutrustning måste förnyas. Stort inslag av små och medelstora företag påtalas som ett problem även av länsstyrelserna i *Kronobergs* och *Hallands län.*

I Dalsland återfinns en stor andel av de sysselsatta inom massa- och pappersfabriker som oftast är relativt små och nerslitna, vilket länsstyrelsen i *Älvsborgs län* ser som problematiskt. Länsstyrelsen påpekar vidare att vid sidan om kommunblocken Mark och Borås, Ulricehamns kommunblock har en hög andel sysselsatta inom tillbakagående näringsgrenar. I det senare blocket finns dessutom ovanligt många små industrier.

Länsstyrelsen i *Västernorrlands län* kräver att olika former prövas för ett socialt motiverat stöd till mindre industriföretag i vissa delar av länet. Liknande synpunkter framför länsstyrelsen i *Jämtlands län,* som dessutom anser att glesbygdsutredningen bör få i uppdrag att närmare utreda denna fråga. Vidare ifrågasätts om inte den mindre industrins betydelse underskattats när det gäller att skapa arbetstillfällen för den ortsbundna arbetskraften.

Ensidigt näringsliv

De allra flesta länsstyrelser redovisar ensidiga industriorter och diskuterar problem i dessa. En vanlig definition av ett kommunblock med ensidigt näringsliv är att mer än 50 % av de industrisysselsatta återfinns inom en bransch eller ett enda företag.

Som ett särskilt problem med ensidiga industriorter anförs känslighet för konjunktursvängningar, vilket är speciellt uttalat i orter med exportindustri. Kommuner av detta slag får ofta en ryckig befolkningsutveckling, vilket medför problem i synnerhet vad gäller bostadsbyggandet. Vidare påtalas att det oftast föreligger undersysselsättning eller arbetslöshet bland kvinnor och välutbildade ungdomar samtidigt som det finns en brist på industriarbetskraft.

Med hänvisning till bl. a. resp. länsstyrelses ortsklassificering anser en del länsstyrelser att en differentiering av näringslivet bör komma till stånd. Sådana synpunkter framför bl. a. länsstyrelsen i *Värmlands* och *Västerbottens län* beträffande Arvika resp. Umeå kommunblock.

Länsstyrelsen i *Uppsala län* anser att ett mindre konjunkturkänsligt och mer differentierat näringsliv bör eftersträvas i Enköping. Krav på differentiering anförs även för Tierp, Nordöstblocket och Älvkarleby kommun. För att tillgodose arbetskraftsbehovet i Uppsala och samtidigt uppväga ensidigheten i näringslivet i industriorterna omkring Uppsala måste blocket fungera som en gemensam arbetsmarknad.

Länsstyrelsen i *Östergötlands län* påpekar att det vid bedömningen av orters framtidsutsikter kan ifrågasättas om företagsensidighet som sådan är det största problemet. Mera väsentligt är snarare "avvecklingsrisken" för de branscher som är företrädda. I vissa fall är problemet att befintliga företag erbjuder endast okvalificerad sysselsättning med låga löner, vilket i sin tur återverkar på den kommunala ekonomin. En skev branschstruktur (mer än 50 % av de sysselsatta inom tillverkningsindustrin återfinns inom en bransch) uppvisar kommunblocken Motala, Boxholm, Åtvidaberg och Österbymo, medan förutom Åtvidaberg och Boxholm även Linköping domineras av ett arbetsställe. Vidare påtalas metallsektorns starka dominans i Finspång. Länsstyrelsen finner en breddning av näringslivet nödvändig i Linköping och Åtvidaberg. Beträffande Motala, Finspång och även Mjölby anser länsstyrelsen att inga särskilda åtgärder är motiverade i nuläget utan endast om utvecklingen avviker negativt från den i länsprogrammet angivna.

Enligt länsstyrelsen i *Kalmar län* domineras många industriorter i länet av en bransch eller ett företag. En differentiering måste till för att orterna skall bli attraktiva på längre sikt. Detta kan dock inte påräknas i de riktigt små orterna. I vissa ensidiga enföretagsorter, t. ex. i Ankarsrum och Överum, bör en differentiering kunna ske inom företagen.

Länsstyrelsen i *Blekinge län* ställer krav på breddning av näringslivet i Ronneby, Olofström och Sölvesborg medan länsstyrelsen i *Kristianstads län* påtalar ensidigheten i kommunblocken Bromölla och Perstorp med 70 % av de industrisysselsatta inom jord- och stenindustri resp. 88 % inom kemisk industri. Även länsstyrelsen i *Malmöhus län* redovisar ett

antal kommunblock med ensidigt näringsliv, bl. a. Trelleborg, Lomma, Bjuv och Höganäs.

Länsstyrelsen i *Göteborgs-* och *Bohus län* framför att flera orter i länet har en ensidig industri. Det anförs att Stenungsund genom utbyggnaden av den kemiska industrin under 1960-talet varit den mest expansiva kommunen. Samtidigt har näringsstrukturen genom denna tillväxt blivit markerat ensidig.

Boråsregionens ensidighet påtalas av länsstyrelsen i *Älvsborgs län*. Regionen domineras av textil- och konfektionsindustri och tillhör enligt länsstyrelsen de minst differentierade i landet. Om ifrågavarande industribransch hade följt utvecklingen i riket skulle regionen ha förlorat ca 10 000 arbetstillfällen under åren 1950–1965. Utvecklingen i dessa branscher i regionen har emellertid varit bättre än genomsnittligt i riket. Länsstyrelsen kräver att åtgärder sätts in i Boråsområdet för att skapa en miljö, som är produktionsbefrämjande för företagen och attraktiv för de anställda. Som ett led i denna strävan krävs stöd till utbildning inom branscher, som bedöms vara expansiva, exempelvis transportmedels-, elektro-, maskin, kemisk och kemisk-teknisk industri. I fråga om *Skaraborgs län* anför länsstyrelsen att industrin bör differentieras i vissa orter bl. a. Karlsborg, Tidaholm, Vara och Tibro.

Beträffande *Värmlands län* berör länsstyrelsen problemen med de ensidiga bruksorterna (stålindustri- och skogsindustriorter) Hagfors, Munkfors, Storfors, Lesjöfors, Forshaga/Deje och Grums. Om en väsentlig differentiering och framför allt ökad kvinnlig sysselsättning inte kan uppnås finns enligt länsstyrelsen anledning betvivla att varaktig balans på arbetsmarknaden kan åstadkommas i dessa orter. Vad gäller de fyra sistnämnda orterna anför länsstyrelsen dock att en ökad pendling till Kristinehamn och Karlstad kan bidra till att lösa differentieringsproblemen. Detta utesluter dock inte att vissa lokaliseringsåtgärder måste vidtas. En del större företag i de olika bruksorterna har som mål att åstadkomma en kvinnlig inbrytning på traditionellt manliga yrkesområden. För Hagfors och Munkfors del är pendlingsmöjligheterna begränsade, varför behovet av lokaliseringsinsatser är större här än i andra bruksorter. Länsstyrelsen ställer sig positiv till en mera expansiv utveckling i Hagfors i syfte att åstadkomma en större differentiering av arbetsmarknaden och i möjligaste mån samla expansionen i norra Värmland till områden med en god industriell bas.

Länsstyrelsen i *Örebro län* påpekar att det i länet finns ett betydande antal ensidiga industriorter men att det på länsplanet inte finns några möjligheter att påverka näringslivets sammansättning. Insatser för att förbättra den ensidiga strukturen bör göras i Hällefors, Karlskoga, Degerfors, Ljusnarsberg och Laxå i nu nämnd ordning. Därvid bör sysselsättningsmöjligheter för kvinnor tillskapas. Det föreslås att industriföretag som helt dominerar en ort bör ta upp nya tillverkningar bl. a. för att bereda kvinnor sysselsättning.

Länsstyrelsen i *Västmanlands län* pekar på den ensidiga industriinriktningen i Västerås-, Köpings- och Fagerstaregionerna och framhåller att

balansen mellan servicenäringar och industri och mellan olika industribranscher torde vara möjlig att upprätthålla endast inom större regioner där olika orter kan komplettera varandra. Satsningen på en ökad differentiering bör enligt länsstyrelsens mening avse centralorterna Västerås, Köping och Fagersta. Detta förutsätter nödvändigtvis inte ett brett register av företag och institutioner inom olika verksamhetsområden. Mångsidigheten kan även erhållas inom det befintliga näringslivet om arbetstillfällen skapas inom detta för personer med olika slag av utbildning och om ålder och kön tillmäts mindre betydelse. I Fagersta kommun är näringslivet synnerligen ensidigt och domineras av ett enda företag. Här behövs särskilda åtgärder för att åstadkomma en differentiering av näringslivet. Eftersom efterfrågan på arbetskraft i Fagersta är tämligen god, har kommunen ett mindre gott utgångsläge i konkurrensen om lokaliseringsobjekt. Även närheten till det allmänna stödområdet bidrar till att minska möjligheterna till nylokalisering av industriföretag. Insatserna bör göras med särskilt beaktande av arbetsmöjligheter för kvinnorna.

I fråga om *Kopparbergs län* redovisas ett relativt stort antal orter med ensidig branschsammansättning. För att öka näringslivets mångsidighet krävs åtgärder för att främja etablering och utbyggnad av mindre och medelstora företag. I vissa fall ingår de ensidiga orterna i större arbetsmarknadsområden varför differentieringsproblemen kan lösas genom pendling.

Länsstyrelsen i *Gävleborgs län* framhåller att Hofors- och Sandvikenblocken har ensidigt näringsliv. Hofors ligger till skillnad från Sandviken inte inom pendlingsavstånd från orter med ett differentierat näringsliv. I Hofors kommunblock var 90 % av de industrisysselsatta år 1965 (61 % av totala antalet sysselsatta) verksamma inom ett enda företag. Det framstår som särskilt angeläget att skapa sysselsättning för kvinnor. Undersökningar visar att 300—400 kvinnor behöver sysselsättas f. n. Dessa kvinnor är i allmänhet välutbildade. Bristen på arbetstillfällen för kvinnor anses försvåra rekryteringen av manlig arbetskraft. Näringslivet i övriga kommunblock är inte lika ensidigt. Det påpekas emellertid att Ockelbo- och Ljusdalsblocken har förhållandevis stort inslag av jord- och skogsbruk. Detta gäller även Edsbyn och Bergsjö, men där är också andelen sysselsatta inom industrin relativt hög. Industrin är dock tämligen odifferentierad och består främst av träindustri.

Undersysselsättning bland kvinnor

Praktiskt taget samtliga länsstyrelser betonar behovet av en ökad kvinnlig yrkesverksamhet. Flera länsstyrelser påpekar att de mål som ställts upp för befolkningsutvecklingen till år 1980 förutsätter bl. a. att en inte obetydlig del av näringslivets efterfrågan på arbetskraft tillgodoses genom en höjd kvinnlig yrkesverksamhet. I annat fall måste arbetskraftsbehovet täckas genom inflyttning, vilket kan medföra förluster från samhällsekonomisk synpunkt. En del länsstyrelser framhåller att såväl

allmänt sociala skäl som behovet av ökad skattekraft för kommunerna motiverar åtgärder för att skapa förutsättningar som syftar till en ökning av den kvinnliga yrkesverksamheten. Flera länsstyrelser nämner att brist på arbetstillfällen för kvinnor ofta försvårar rekrytering av manlig arbetskraft i de ensidiga industriorterna.

De orsaker till låg yrkesverksamhet bland kvinnorna som oftast anges av länsstyrelserna är följande.

Näringslivet domineras av tung industri, (gäller speciellt ensidiga industriorter) eller baseras på jord- och skogsbruk.

Svårigheter med barntillsyn.

Otillfredsställande kommunikationer, främst i mindre orter i närheten av större arbetsmarknader.

Avsaknad av yrkesutbildning.

Fördomar mot att rekrytera kvinnor till traditionellt manliga yrken men även traditionellt yrkesval från kvinnornas sida.

Flera länsstyrelser påpekar att näringslivet genom den alltmer uttalade knappheten på arbetskraft inom vissa delar av tillverkningsindustrin har gjort ökade ansträngningar att intressera kvinnorna för industriellt verkstadsarbete. Ytterligare åtgärder måste dock vidtas från både näringslivets och samhällets sida.

Flera län föreslår att samhället skall bevaka kvinnornas möjligheter att erhålla arbete och stödja åtgärder i syfte att åstadkomma arbetstillfällen lämpade för kvinnlig arbetskraft. Vidare föreslås att information lämnas till arbetsgivarna i syfte att ändra attityderna till kvinnlig arbetskraft. Några länsstyrelser anser att arbetsmarknadsstyrelsen bör informera kommunerna om behovet av barntillsyn för att underlätta för gifta kvinnor att gå ut i förvärvslivet. Till kvinnor som söker sig ut på arbetsmarknaden bör arbetsmarknadsstyrelsen lämna information om möjligheterna till utbildning och anställning inom tidigare traditionellt manliga yrkesområden. Undersökningar bör göras av möjligheterna att erbjuda kvinnor på landsbygden och kvinnor som av olika skäl är lokalt bundna sysselsättning liksom av förutsättningarna till sysselsättning i hemmen.

Vidare krävs ytterligare satsningar från näringslivets sida för att åstadkomma en bättre arbetsmiljö, mer stimulerande arbetsuppgifter, så att industriarbetet och de utbildningsvägar som leder till industrin blir mer attraktiva. Detta anser flera länsstyrelser vara en förutsättning för att kvinnor och även ungdomar skall kunna rekryteras till den av brist på arbetskraft hotade industrisektorn.

Dessutom krävs utökad deltidstjänstgöring och en positiv inställning till detta inom såväl den statliga och kommunala som den privata sektorn.

Invandringen

En väsentlig del av efterfrågan på arbetskraft främst inom industrisektorn och vissa delar av servicesektorn har under en följd av år

tillgodosetts med inflyttad utländsk arbetskraft. I exempelvis *Västmanlands län* påpekas det att under de senaste åren har inte endast sysselsättningsökningen inom industrin tillgodosetts genom invandring utan denna har även fått kompensera ett visst nettoutflöde av inhemsk arbetskraft inom industrin. Flera län framhåller att förutom en ökad rekrytering av kvinnlig arbetskraft, kommer industrin även i fortsättningen att vara beroende av den utländska arbetskraften. Några län framhåller att en avsevärd invandring medför problem i form av anpassningssvårigheter och ökade samhällskostnader. Det vore därför, framhålls det, ur kommunalekonomisk synpunkt mera fördelaktigt att i ökad omfattning satsa på att ta i anspråk den arbetskraftsreserv som t. ex. de gifta hemmavarande kvinnorna utgör. I detta sammanhang uttalas även att arbetsplatserna och arbetsuppgifterna i större utsträckning bör anpassas till befintlig arbetskraft så att även äldre och handikappade kan erhålla sysselsättning.

Näringslivet kommer även under 1970-talet att vara beroende av invandrad arbetskraft. Ett stort antal länsstyrelser däribland länsstyrelserna i *Uppsala, Jönköpings, Blekinge, Malmöhus, Göteborgs och Bohus, Älvsborgs, Örebro och Västmanlands län* anser att större insatser måste göras för att underlätta invandrarnas anpassning. Förutom av allmänna sociala skäl anses sådana åtgärder vara av största betydelse för att åstadkomma en önskvärd stabilitet på arbetsmarknaden. Sålunda föreslår länsstyrelsen i *Västmanlands län* ökade resurser för information, rådgivning och kurativ verksamhet för invandrare. Informationscentraler med bl. a. tolkservice bör upprättas i orter med större koncentration av invandrare. En utbyggnad av sådana centraler bör ske i samarbete mellan invandrarnas intresseorganisationer, kommun och arbetsförmedling. Vidare bör en regional organisation med konsulenter för invandrarfrågor tillskapas t. ex. inom länsstyrelsen. Undervisning i svenska språket och orientering om det svenska samhället bör, enligt länsstyrelsen, ges i så effektiva former som möjligt. För förvärvsarbetande bör därför undervisningen i så stor utsträckning som möjligt ske på dagtid. Samtliga medlemmar i invandrarfamiljerna bör beredas tillfälle till kostnadsfri språkundervisning. Därvid föreslås att den stödundervisning i svenska som ges skolbarn även kan omfatta andra familjemedlemmar. Länsstyrelsen anser vidare att kommunerna bör lägga stor vikt vid att bereda invandrarbarn plats vid förskolor. Detta för att underlätta för barnen att senare kunna tillgodogöra sig undervisningen i grundskolan. Särskilda statsbidrag för speciallärare vid grundskola och inom förskoleverksamheten bör övervägas för kommuner med stort antal invandrare.

Strukturella skillnader mellan utbud och efterfrågan på arbetskraft

Flera länsstyrelser har uppmärksammat svårigheterna för den välutbildade arbetskraften att erhålla sysselsättning.

Länsstyrelsen i *Kronobergs län* påpekar att utvecklingen mot det s. k. efterindustriella samhället innebär att en allt större del av befolkningen

sysselsätts inom service, administration och tjänster. De kvalificerade lednings- och servicefunktionerna tenderar att koncentreras till storstadsområdena. Detta ökar riskerna för regional obalans och större jämlikhetsklyftor. Det är därför synnerligen angeläget att statsmakterna vidtar åtgärder i syfte att åstadkomma tillväxtmöjligheter för hela spektrumet av kvalificerade servicefunktioner i alla delar av landet. Därmed tillskapas arbetstillfällen för arbetskraft med högre utbildning. Liknande synpunkter framförs från flera länsstyrelser, däribland länsstyrelserna i *Södermanlands, Hallands* och *Örebro län.*

I flera länsprogram framhålls att balans på arbetsmarknaden och i flyttningsrörelserna förutsätter att nya arbetstillfällen har en sammansättning som svarar mot arbetskraftens utbildning och preferenser.

Länsstyrelsen i *Värmlands län* redovisar ett räkneexempel som visar arbetskraftsbalansen med fördelning på utbildningskategorier för åldrarna 15—64 år. Dessa beräkningar ger vid handen att länet mellan åren 1969 och 1980 skulle få ett överskott på drygt 3 000 förvärvsarbetande med högre utbildning och samtidigt ett underskott på 3 500 med yrkesskoleeller grundskoleutbildning. Om inte länets näringsliv kan anpassas till denna utbildningsstruktur finns det risk för en utflyttning av 4 000 — 5 000 personer.

Liknande beräkningar har redovisats av länsstyrelsen i *Skaraborgs län.* Därvid framkommer att länet jämfört med landet i övrigt har en lägre andel sysselsatta inom bl. a. tekniska, administrativa, kamerala, kontorstekniska samt kommersiella serviceyrken. Däremot är andelen sysselsatta inom jordbruk och tillverkningsindustri högre än genomsnittet i landet. En arbetskraftsbalans med fördelning på utbildningskategorier visar att ett kraftigt underskott på arbetskraft med lägre teoretisk utbildning kommer att föreligga under 1970-talet och ett kraftigt överskott på högre utbildad arbetskraft. Länsstyrelsen anser att dessa problem bör utredas närmare i samarbete med länsskol- och länsarbetsnämnder.

Flera länsstyrelser konstaterar att arbetslösheten tenderar att öka bland ungdomar, främst med längre utbildning. Länsstyrelsen i *Göteborgs* och *Bohus län* kräver med anledning av detta att en bättre information om arbetsmarknaden lämnas direkt på undervisningsanstalterna. Det är också nödvändigt att genom information åstadkomma en attitydförändring hos såväl arbetssökande, t. ex. akademiker, som arbetsgivare så att arbetsplatser kan besättas med akademiskt utbildade där sådana tidigare inte funnits. Vidare bör olika slag av kompletteringsutbildning komma till stånd för att bredda möjligheterna att erhålla arbete.

Löne- och inkomstläge

Många länsstyrelser har belyst inkomstförhållandena i länen. De regionala skillnaderna i fråga om näringslivets sammansättning, yrkesverksamhetsgrad och befolkningens åldersstruktur återspeglas oftast rätt väl i inkomstförhållandena. Uppfattningen om vad som anses vara ett lägt

löne- eller inkomstläge varierar liksom orsakerna till detta. Längst ner på skalan återfinns oftast de kommuner som har en stor jordbrukssektor, låg yrkesverksamhetsgrad och stor andel av befolkningen i höga åldrar. Dessa förhållanden medför en låg skattekraft, som i sin tur påverkar den kommunala ekonomin och försvårar möjligheterna att upprätthålla service av olika slag.

För att bl. a. olika slag av service skall kunna upprätthållas ställs i några länsprogram krav på ändring av de områden som utgör underlag för skatteutjämningsbidrag. Länsstyrelsen i *Gotlands län* åberopar att de högre åldersklasserna blir successivt allt större, vilket leder till försämring av skatteunderlaget. Länsstyrelsen förordar därför att Gotland hänförs till ett högre skattekraftsområde eller att andra åtgärder vidtas som resulterar i högre skatteutjämningsbidrag. Om så inte blir fallet finns risker för att en rimlig servicestandard inte kan upprätthållas. En extremt hög utdebitering kan leda till att de lokaliseringspolitiska insatserna motverkas. Länsstyrelsen i *Värmlands län* anser att skattekraftsområde två bör sammanfalla med stödområdesgränsen. Länsstyrelsen i *Kopparbergs län* hoppas att den statliga utredning som handhar frågan om avgränsningen av skattekraftsområden skall nå ett snabbt och från regionalpolitisk synpunkt positivt resultat.

Beträffande inkomstförhållandena och därmed sammanhängande frågor redogör några länsstyrelser för uppkomna problem och yrkar på åtgärder för att lösa dessa. Länsstyrelsen i *Kalmar län* kräver att de regionala inkomstolikheterna elimineras och att länets befolkning får väsentligt förbättrade servicebetingelser. Trots att länet befinner sig i ett expansionsskede är den genomsnittliga årsinkomsten väsentligt lägre än riksgenomsnittet. Detta beror på den långa stagnationsperiod som inleddes i slutet av 1800-talet och varade in på 1950-talet. Inkomstnivån illustreras även av att skatteunderlaget per invånare ligger 20 % under riksmedeltalet och 40 % under Stockholmsregionens. Främsta medlet för att höja inkomstnivån är en långsiktig lokaliseringsverksamhet i syfte att omstrukturera länets näringsliv.

Länsstyrelsen i *Kristianstads län* framhåller den regionala obalans som i olika avseenden föreligger i Skåne mellan Malmöhus län och främst de östra delarna av Kristianstads län. Detta återspeglas tydligt i löneskillnaderna. Den låga lönenivån i länet anges bero på en stor jordbrukssektor och en större andel sysselsatta i låglönebranscher än genomsnittet i landet. Härav följer att även skattekraften per invånare ligger betydligt lägre än i Malmöhus län. En jämförelse mellan de båda skånelänen under perioden 1963–1967 antyder att någon tendens till löneutjämning inte kan spåras.

Enligt länsstyrelsen i *Älvsborgs län* är problemen i Bengtsfors kommunblock stora med minskande folkmängd och mycket låg inkomstnivå. Länets lägsta inkomst per invånare och synnerligen ogynnsam åldersstruktur har Färgelanda kommunblock. Beträffande Ulricehamns kommunblock påpekar länsstyrelsen att timlönerna för män inom industrin är de lägsta i länet.

Länsstyrelsen i *Stockholms län* påpekar att Storstockholm f. n. inte fungerar som en enhetlig arbetsmarknad. Om en sådan kan tillskapas bör därav följa att en utjämning av lönenivån för samma typ av arbete erhålls inom regionen.

Länsstyrelsen i *Blekinge län* framhåller att sydöstra Götaland har en lägre standard än genomsnittet för riket i fråga om utbildningsnivå, boendestandard och inkomstnivå. Detta bör föranleda att en allmän förstärkning och ytterligare differentiering av länets näringsliv åstadkommes.

9.4.2 Regionalpolitiska åtgärder

Lokaliseringsstöd

När det gäller strävandena att åstadkomma ökad sysselsättning berör flertalet länsstyrelser de regionalpolitiska medlen. I fråga om lokaliseringsstödets effekter påpekar länsstyrelsen i *Göteborgs* och *Bohus län* att effekten härav i länet hittills varit liten medan länsstyrelsen i *Västerbottens län* noterar att det regionalpolitiska stödet synes ha den största effekten när det gäller att vidmakthålla och utvidga redan befintliga företag. Nyetableringen av industriföretag särskilt i inre stödområdet har varit ringa. Länsstyrelsen framhåller vidare att en kraftig förstärkning bör övervägas om de nuvarande medlen inte visar sig tillräckliga för att nå de uppställda målen för den regionala politiken i länet. Länsstyrelsen i *Norrbottens län* anser att lokaliseringsstöd bör tillämpas generöst i övre Norrland där behovet av insatser är störst.

Länsstyrelsen i *Jämtlands län* påpekar att lokaliseringsstödet har haft mindre betydelse för industriföretagen i länet jämfört med övriga delar av stödområdet. Detta förhållande antas bero på brister i den industriella miljön. Vidare framhålls att lokaliseringsstödet inte är tillräckligt för att skapa en sådan industriell utveckling som planeringen ställer krav på.

Länsstyrelsen i *Västernorrlands län* erinrar om att de medel som används för att stimulera företag till utbyggnad eller etablering har individuell karaktär. Mera generellt verkande stödåtgärder skulle komma hela det befintliga näringslivet till del vilket är av stor betydelse eftersom möjligheterna att uppnå de regionalpolitiska målen till mycket stor del kommer att bero på utvecklingen inom det befintliga näringslivet.

Några länsstyrelser berör också lokaliseringsstödets utformning och tillämpning. Sålunda anför länsstyrelsen i *Västerbottens län* att f. n. endast industriell service kan komma i fråga för regionalpolitiskt stöd. En ändring av bestämmelserna föreslås så att t. ex. försäkringsbolag, handelsföretag m. fl. kan erhålla stöd vid lokalisering av viss del av sin verksamhet, t. ex. kontors- och stansningsarbeten, till det inre stödområdet. Även länsstyrelsen i *Västernorrlands län* föreslår att lokaliseringsstöd skall kunna utgå till annat än industriföretag, exempelvis vid etablering av filialkontor e. d. i det inre stödområdet. Dessutom föreslås att förvärv av industrilokal, som tidigare inte har erhållit stöd, bör ingå i stödunderlaget för bidrag samt att förutsättningarna för att exempelvis

med lokaliseringsstöd stödja etablering av konsultföretag bör undersökas. I det inre stödområdet bör bidrag utgå även till maskininvesteringar och det sammanlagda lokaliseringsstödet bör kunna uppgå till 80 % av de totala investeringskostnaderna. Länsstyrelsen i *Norrbottens län* anser att lokaliseringsstödet när det gäller övre Norrland bör ändras på följande sätt. Bidrag bör utgå med minst 50 % för byggnadsinvestering. Vidare bör bidrag kunna utgå även till maskininvesteringar för vissa nyckelindustrier. Lokaliseringslånets andel av totalinvesteringen bör vidare öka så att det totala stödet kan uppgå till 80 % av totalinvesteringarna.

Nya stödformer bör enligt länsstyrelsen i *Kalmar län* tillskapas för den mindre och medelstora industrin, varvid staten skall ges möjlighet att på begäran av berörda företag förvärva minoritetsposter i företagen.

Industricentra

Några länsstyrelser tar upp utbyggnaden av s. k. industricentra som ett medel i den regionala politiken. Länsstyrelsen i *Kronobergs län* gör allmänna uttalanden om behovet av sådana centra medan övriga länsstyrelser som tar upp denna fråga anger orter inom resp. län till vilka industricentra föreslås lokaliserade. Sålunda föreslås lokalisering av industricentra till Åmål i Älvsborgs län, Sala i Västmanlands län, Mora och Malung i Kopparbergs län, Ljusdal i Gävleborgs län, Ånge och Sollefteå i Västernorrlands län, Strömsund, Sveg och Järpen i Jämtlands län, Lycksele och Vilhelmina i Västerbottens län samt Gällivare och Haparanda i Norrbottens län.

Stödområdets avgränsning

När det gäller stödområdets avgränsning framhåller länsstyrelsen i *Kalmar län* att stödpolitikens begränsning till ett särskilt stödområde bör upphävas och att stöd skall kunna utgå till alla de delar av landet där behov föreligger. Å andra sidan menar länsstyrelsen i *Norrbottens län* att lokaliseringsstöd bara i undantagsfall bör utgå utanför stödområdet för att attraktiviteten hos de norra delarna av landet vid nyetablering inte skall minska.

Några länsstyrelser föreslår en utvidgning av det allmänna stödområdet. Sålunda föreslår länsstyrelsen i *Uppsala län* att den norra länsdelen skall ingå i stödområdet, länsstyrelsen i *Kristianstads län* att sydöstra Skåne och länsstyrelsen i *Örebro län* att Lindesbergsregionen skall ingå i nämnda område. Länsstyrelsen i *Kopparbergs län* framhåller att hela länet bör tillhöra allmänna stödområdet. Samma länsstyrelse diskuterar även omfattningen av det inre stödområdet och uttalar att Malungs och Vansbro kommuner bör ingå i detta område. Länsstyrelsen i *Älvsborgs län* understryker att Dalsland fortfarande bör ingå i allmänna stödområdet.

Några länsstyrelser berör återverkningarna utanför stödområdet av lokaliseringspolitikens inriktning på stödområdet. Länsstyrelsen i *Söder-*

manlands län påpekar t. ex. att den nuvarande lokaliseringspolitiken inte har haft effekt bara i stödområdet och i storstadsområdena. Återverkningar har också märkts på områden utanför storstäderna och även i Södermanlands län. Länsstyrelsen i *Jönköpings län* framhåller att Jönköpingsregionen är föga ägnad att som skett i något fall släppa ifrån sig industrier till förmån för stödområdet.

En del länsstyrelser påtalar nödvändigheten av att använda lokaliseringsstöd utanför stödområdet. Sådana uttalanden gör länsstyrelsen i *Stockholms län* till förmån för Norrtälje och länsstyrelsen i *Östergötlands län* när det gäller Kisa och Valdemarsvik. Länsstyrelsen i *Kronobergs län* framhåller att den östra länsdelen bör få sådant stöd främst med tanke på sysselsättningsproblemen inom glas- och träindustrin. När det gäller *Malmöhus län* anför länsstyrelsen i länet att den vill verka för att lokaliseringsstöd i form av lån skall utgå till företag i sydöstra Skånes blockcentra. Länsstyrelsen i *Älvsborgs län* yrkar att lokaliseringsstöd skall kunna utgå i Boråsregionen med hänsyn till det ensidiga näringslivet.

Länsstyrelsen i *Värmlands län* påpekar att statligt lokaliseringsstöd bör utgå även i de delar av länet som f. n. inte ingår i allmänna stödområdet medan länsstyrelsen i *Skaraborgs län* anser att lokaliseringsstöd bör kunna utgå till företag i hela länet. I *Örebro län* gör länsstyrelsen uttalanden till förmån för Askersundsblocket medan länsstyrelsen i *Västmanlands län* vill verka för att statligt lokaliseringsstöd i form av lån utgår till företag som etablerar sig eller i väsentlig grad bygger ut verksamheten i Sala- eller Fagerstaregionerna under förutsättning att detta bidrar till komplettering och differentiering av arbetsmarknad och näringsliv.

Investeringsfondsmedel

Några länsstyrelser tar upp användningen av investeringsfonderna i den regionala politiken. Länsstyrelsen i *Södermanlands län* anser att frisläppandet av investeringsfondsmedel utgör ett synnerligen viktigt regionalpolitiskt medel. I *Älvsborgs län* anser länsstyrelsen att investeringsfondsmedel bör få användas för att främja sysselsättningen i Boråsregionen och Dalsland. Länsstyrelserna i *Västernorrlands, Jämtlands* och *Västerbottens län* menar att större regionalpolitiska hänsyn bör tas när tillstånd ges att använda investeringsfondsmedel. Länsstyrelsen i *Västerbottens län* anser dessutom att utnyttjande av investeringsfondsmedel inte bör utesluta att lokaliseringsstöd utgår. Enligt länsstyrelsen i *Norrbottens län* bör förnyade överväganden göras beträffande användning av olika slag av skatteteknikska medel i regionalpolitiskt syfte, t. ex. skattefri avsättning till regionalpolitiska investeringsfonder och speciella avskrivningsregler för i första hand investeringar inom det inre stödområdet.

Lokaliseringssamråd

När det gäller det obligatoriska lokaliseringssamrådet för företag som vill etablera inom storstadsområdena framhåller länsstyrelsen i *Stockholms län* att samrådet inte bör användas i syfte att påskynda industrins avveckling i Stockholmsregionen medan länsstyrelsen i *Kristianstads län* framför att den bör vara remissinstans beträffande ärenden som berör Malmöhus län. Länsstyrelsen i *Hallands län* anser att Laholmsblockets behov av arbetstillfällen bör beaktas i samband med etableringssamrådet i storstadsregionerna. I fråga om *Göteborgs* och *Bohus län* framhåller länsstyrelsen att lokala och regionala myndigheter bör få ta aktiv del i lokaliseringssamrådet.

Betydelsen av goda kontakter mellan den centrala samrådsmyndigheten och länsorganen/kommunerna understryks också av länsstyrelsen i *Värmlands län*, som anser det rimligt att låta representanter för de i olika ärenden aktuella länen och kommunerna delta i vissa av samrådsmyndighetens sammanträden. Länsstyrelsen i *Norrbottens län* föreslår att länsstyrelserna i stödområdet engageras i det direkta kontaktarbetet med expanderande storstadsföretag som omfattas av lokaliseringssamråd samt att om samrådet inte visar sig ha tillräcklig effekt etableringskontroll övervägs. Länsstyrelsen i *Västerbottens län* anför att enligt dess uppfattning bör regionalpolitiken baseras på frivillig samverkan mellan samhälle och enskilt näringsliv. Med hänsyn därtill förordar länsstyrelsen därför intensifierat samarbete – förslagsvis i inrikesdepartementets/Sveriges industriförbunds regi – framför etableringskontroll. Sådana förhandlingar bör enligt länsstyrelsens mening kunna ge bättre resultat än lokaliseringssamråd.

Företagareföreningarna

Företagareföreningarna fullgör både regionalpolitiska och allmänt industripolitiska uppgifter. Förslag rörande företagareföreningarna behandlas här i sin helhet under regionalpolitiska åtgärder.

Huvuddelen av länsstyrelserna betonar den mindre och medelstora industrins betydelse för utvecklingen och redovisar de problem som måste lösas, t. ex. kapitalförsörjning, långsiktig företagsplanering, tillgång till konsulter, produktutveckling, marknadsföring, administration och utbildning av företagsledare. De statliga institutioner som lämnar stöd i sådana utvecklingsfrågor behöver ökade resurser. Framför allt gäller detta företagareföreningarna. Synpunkter av detta slag framförs av en majoritet av länsstyrelserna. Länsstyrelsen i *Södermanlands län* menar att det är tillräckligt att staten anvisar anslag till företagareföreningarna som motsvarar endast 20 eller 25 % av de belopp som för närvarande utgår till lantbruksnämnder och skogsvårdsstyrelsen. Som motiv för en förstärkning av företagareföreningarna anför länsstyrelsen i *Jämtlands län* uppföljningen av lokaliseringsstödverksamheten.

Enligt länsstyrelsen i *Norrbottens län* måste företagareföreningarna bryta sig loss från sina nuvarande huvudsakligen defensiva uppgifter och i

stället hjälpa till vid de mindre och medelstora företagens expansion. Det föreslås också att företagareföreningen i länet skall få ökat anslag för arbete speciellt i Tornedalen.

Kommunala åtgärder

Beträffande de kommunala insatserna för att förbättra förutsättningarna för näringslivets lokalisering berör länsstyrelserna främst två frågor, nämligen färdigställandet av industrimark och utbyggnaden av industri- och hantverkshus. Länsstyrelsen i *Östergötlands län* anser att aktiviteten från kommunalt och landstingskommunalt håll bör ökas i fråga om att snabbt ställa industrilokaler till förfogande. Därvid rekommenderas samarbete med arbetsmarknadsmyndigheterna. Länsstyrelserna i *Jönköpings, Kronobergs* och *Hallands län* påpekar att det är väsentligt att kommunerna analyserar och inventerar behovet av mark för näringslivet. Enligt länsstyrelserna i *Värmlands* och *Gävleborgs län* bör statligt stöd i form av beredskapsarbeten utgå för iordningsställande av industrimark. Länsstyrelsen i *Värmlands län* föreslår att statligt stöd för förvärv av industrimark övervägs.

I likhet med ett flertal andra länsstyrelser framhåller länsstyrelsen i *Stockholms län* behovet av en allmän förstärkning av den kommunala markberedskapen.

Länsstyrelsen i *Jämtlands län* påpekar att i arbetet med länsprogram 1970 har konstaterats att den kommunala planeringen och markberedskapen i många fall inte fyller särskilt högt ställda krav. Länsstyrelsen menar att om berättigade krav på statliga insatser skall kunna ställas måste kommunerna vara i stånd att ta emot dem.

Några länsstyrelser gör allmänna uttalanden om att kommunerna bör bygga ut industri- och hantverkshus på vissa speciella orter i syfte att påverka utvecklingen eller underlätta rationaliseringen inom en viss del av industrin. Sådana påpekanden gör t. ex. länsstyrelserna i *Uppsala, Kronobergs, Malmöhus, Göteborgs och Bohus, Älvsborgs* och *Örebro län.* Länsstyrelserna i *Älvsborgs* och *Värmlands län* föreslår att industri- och hantverkshus uppförs i form av beredskapsarbeten. Länsstyrelsen i *Östergötlands län* föreslår att kommunerna skall få statligt bidrag för att uppföra industri- och hantverkshus även då det inte gäller att bekämpa akut arbetslöshet. Liknande synpunkter framförs från bl. a. länsstyrelsen i *Uppsala län.*

9.4.3 Industripolitiska åtgärder

Kapitalförsörjning

Några länsstyrelser berör kapitalförsörjningen speciellt för de mindre och medelstora företagen. Länsstyrelserna i *Jönköpings* och *Värmlands län* föreslår t. ex. att ett finansieringsinstitut med syfte att tillhandahålla riskvilligt kapital till de mindre och medelstora företagen realiseras i

enlighet med förslagen från delegationen för de mindre och medelstora företagen. Liknande synpunkter framförs av länsstyrelsen i *Hallands län*. Länsstyrelsen i *Värmlands län* berör frågan om en regionalpolitiskt motiverad selektiv kreditpolitik. Länsstyrelsen i *Kronobergs län* anser att den manuella glasindustrin borde ha tillgång till någon form av finansieringsinstitut med möjlighet att genomföra angelägna rationaliserings- och samordningsåtgärder. Ett sådant institut borde också kunna medverka vid bildandet av grupper för samverkan beträffande t. ex. produktionssamarbete eller samordnad marknadsföring. Länsstyrelsen framhåller vidare att det är angeläget att den manuella glasindustrin får del av det s. k. utvecklingsstödet.

Länsstyrelsen i *Kopparbergs län* anser att resurser motsvarande Norrlandsfondens verksamhet bör göras tillgängliga även för de tre sydligaste skogslänen.

Industriservice

Ett betydande antal länsstyrelser berör frågan om service för industriell verksamhet. Som tidigare redovisats föreslås bl. a. att lokaliseringsstöd skall utgå för utbyggnad av dylik verksamhet. Några länsstyrelser berör även frågan om inrättandet av s. k. industriella utvecklingscentra enligt den modell som prövats i Skellefteå (IUC). Förslag härom framförs av länsstyrelserna i *Kopparbergs*, *Västernorrlands* och *Jämtlands län*. Länsstyrelsen i *Västerbottens län* framhåller att en kraftig subventionering av Skellefteå industriella utvecklingscentrum är nödvändig eftersom de mindre och medelstora företagen endast i ringa omfattning förefaller kunna betala de verkliga kostnaderna för de tjänster som tillhandahålls. Några länsstyrelser erinrar om att delegationen för de mindre och medelstora företagen har påbörjat en omfattande utredningsverksamhet för att utröna behovet av och tillgång på olika slag av service för företagen. De frågor som behandlas är bl. a. företagsledareutbildning, den tekniska utvecklingen, industricentra och arbetsmiljö m. m. Flertalet länsstyrelser berör som tidigare redovisats också de mindre och medelstora företagens behov av service m. m. i anslutning till förslag som rör företagareföreningarnas resurser.

Några länsstyrelser påtalar mera konkret brister i den industriella servicen. Länsstyrelsen i *Uppsala län* framhåller sålunda att man bör verka för etablering av industriserviceverksamhet, regionlager etc. i Enköping.

Ett antal länsstyrelser, speciellt inom stödområdet, påpekar att ett av de största hindren för att uppnå de regionalpolitiska målsättningarna är de skillnader i produktionsbetingelser som finns mellan olika delar av landet. En av den framtida regionalpolitikens viktigaste uppgifter måste därför bli att förbättra den industriella miljön framför allt i stödområdet. Sådana synpunkter framförs t. ex. av länsstyrelserna i *Värmlands*, *Västernorrlands* och *Jämtlands län*.

Några länsstyrelser framför synpunkter på konkreta åtgärder för

förbättring av den industriella miljön i vissa orter. Det kan t. ex. gälla förslag till speciell utbildning för näringslivets behov men också inrättandet av forsknings- och utvecklingsorgan för speciella branscher. Sådant förslag avseende trä-, gummi-, plast- och pälsvaruindustri lämnas av länsstyrelsen i *Jönköpings län*. Enligt länsstyrelsen i *Uppsala län* bör strävandena att inrätta en forskningsstation i Uppsala stödjas. Länsstyrelsen i *Västerbottens län* föreslår att man skall förlägga branschforskningsinstitut i anslutning till det industriella utvecklingscentret i Skellefteå. Länsstyrelsen i *Jämtlands län* anser att den koncentration av livsmedelsindustri som skett till Östersund samt Svenska mejeriernas riksförenings beslut att förlägga en försöksstation dit talar för en förläggning av livsmedelstekniska utbildningsmöjligheter och uppbyggnad av ett livsmedelsteknologiskt bibliotek. Vidare framhålls att en samlokalisering bör ske av företag som funktionellt hör samman, för att berika den industriella miljön. En mer aktiv förmedlingsverksamhet för utläggning av legoarbete bör byggas upp.

I Falköping i *Skaraborgs län* finns, påpekar länsstyrelsen, ett för flera mindre företag gemensamt serviceföretag som drivs i bolagsform. Länsstyrelsen anser det önskvärt att även Tibro och Vara erhåller dylik verksamhet.

Samarbete mellan samhälle och näringsliv

Flertalet län anser att även om det ofta är en väsentlig uppgift att åstadkomma nyetableringar på skilda håll i länen är det nödvändigt att slå vakt om den befintliga industrin. När det gäller samarbetet mellan samhälle och näringsliv med sådant syfte framhålls t. ex. betydelsen av att mera permanenta kontakter kommer till stånd mellan statliga och kommunala organ och näringslivets organisationer. Sådana synpunkter framförs t. ex. av länsstyrelserna i *Södermanlands, Hallands, Älvsborgs* och *Värmlands län*. Vissa länsstyrelser som t. ex. i *Skaraborgs* och *Gävleborgs län* framhåller att de har tillskapat särskilda kontaktorgan för sådant samarbete. Länsstyrelsen i *Gävleborgs län* anser att dylika samarbetsorgan bör tillskapas för att effektivisera de mindre och medelstora företagens marknadsföring och att staten genom ekonomiskt stöd bör underlätta detta. Liknande synpunkter framförs av länsstyrelsen i *Skaraborgs län*. Inventeringar beträffande företagens produktionsinriktning, maskinpark, servicebehov, marknadsföring m. m. anses ofta vara en viktig utgångspunkt för ett sådant samarbete. Sådana inventeringar rapporteras vara på gång i *Värmlands, Jämtlands* och *Västerbottens län*.

Länsstyrelsen i *Örebro län* anför att en särskild arbetsgrupp bör tillsättas på länsnivå för att kontinuerligt följa näringslivs- och arbetsmarknadsutvecklingen. Även på kommunnivå anses samarbetskommittéer väsentliga. I *Kronobergs län* föreslår länsstyrelsen att en arbetsgrupp tillsätts för att pröva behovet av och formerna för en utökad informationsverksamhet om länets lokaliseringsförutsättningar.

Befattningar avsedda för en aktiv lokaliserings- och kontaktverksamhet

bör i större utsträckning inrättas i kommunerna anser länsstyrelsen i *Östergötlands län*. Vidare anses det betydelsefullt att kommunernas kapacitet byggs ut för utredningsverksamhet avseende näringslivets förhållanden. Enligt länsstyrelsen bör ingående prövning ske av kommunernas möjligheter att agera i lokaliseringssammanhang.

Länsstyrelsen i *Örebro län* anser att dess resurser behöver förstärkas för att möjliggöra en utvidgning av rådgivningsverksamheten till stöd för företags och myndigheters lokaliseringsbedömningar.

I *Värmlands län* anser länsstyrelsen att den av näringsrådet i länet bedrivna informationsverksamheten bör utvecklas.

Statliga företag

Länsstyrelsen i *Gotlands län* framför att bristen på kapital för investeringar på Gotland kan komma att återverka allvarligt på sysselsättningen under 1970-talet. Länsstyrelsen anser det därför angeläget att statliga företag lokaliseras till Gotland för att ge näringslivet ökad stabilitet. Länsstyrelserna i *Kopparbergs* och *Gävleborgs län* kräver lokalisering av statliga industrier till resp. län. Länsstyrelsen i *Gävleborgs län* anför att det statliga etableringsbolaget (Svetab) bör få resurser för att i större utsträckning än nu medverka då företag som inte själva kan klara av en utbyggnad erbjuder samarbete. Även länsstyrelsen i *Jämtlands län* framhåller behovet av att statliga företag med kvalificerad verksamhet och beslutsfunktioner lokaliseras till länet. Hänsyn bör därvid tas till den existerande företagsstrukturen så att lämpliga kombinationer av verksamhet erhålles. När det gäller *Västerbottens län* förordar länsstyrelsen lokalisering av statliga företag till strategiskt utvalda orter i inlandet i syfte att bromsa befolkningsutflyttningen. Länsstyrelsen i *Norrbottens län* begär att statsmakterna snabbt undersöker förutsättningarna att etablera ett statligt tryckeriföretag i länet. Vidare anför länsstyrelsen att tillverkningsindustrins struktur i länet bör studeras ingående och att arbetet på att etablera enheter i expansiva branscher intensifieras. De branscher som nämns är datateknik, undervisning och information, hälso- och sjukvård samt kemisk industri.

Utnyttjande av malmfyndigheter m. m.

Länsstyrelsen i *Skaraborgs län* anser att råvarutillgångarna i länet bör undersökas ytterligare och ställer i anslutning därtill frågan om hur de i dag outnyttjade urantillgångarna skall disponeras i framtiden. Länsstyrelsen i *Värmlands län* föreslår att ett filialkontor till Sveriges geologiska undersökning (SGU) förläggs till länet.

Nödvändigheten av större resurser för malmprospektering påtalas av länsstyrelsen i *Norrbottens län*. De inventeringar av järnmalmsfyndigheter som SGU utför kommer under den närmaste tiden att slutföras i länet. Länsstyrelsen hemställer om att motsvarande resurser tas i anspråk för annan malmprospektering. Dessa resurser bör främst utnyttjas i Arjeplogs

och Jokkmokks kommuner. Vidare bör resurser anslås för teknisk bedömning av brytningsförutsättningar och brytningsteknik samt för en ekonomisk bedömning av brytningsmöjligheterna. En utvärdering av grafitfyndigheterna i Vittangi-Masungsbyn i Kiruna bör ske utan dröjsmål. Länsstyrelsen begär vidare särskilda medel för att bl. a. belysa möjligheterna att snarast komma igång med mineralutvinning.

Brytning av skifferfyndigheter i Kraddsele i Sorsele kommunblock bör enligt länsstyrelsen i *Västerbottens län* påbörjas om brytning visar sig samhällsekonomiskt lönsam. Nu pågående undersökningar av malmförekomsten i Stekenjokk i Vilhelmina kommunblock bör även innefatta en samhällsekonomisk bedömning. Vidare bör förutsättningarna att utnyttja vissa fyndigheter i Åsele kommun undersökas.

Länsstyrelsen i *Jämtlands län* föreslår att malmprospekteringen i Strömsundsblocket intensifieras.

9.4.4 Stöd till turistnäringen

Länsstyrelsen i *Kalmar län* anser att lokaliseringsstöd till turistnäringen skall kunna utgå till alla delar av landet, där behov föreligger och är motiverat ur lokaliseringssynpunkt. Länsstyrelsen i *Gävleborgs län* anser att lokaliseringsstöd till turistnäringen bör kunna utgå efter en mera förutsättningslös prövning än under den gångna femårsperioden då endast anläggningar i fjällvärlden har kunnat påräkna stöd. I fråga om *Värmlands län* framför länsstyrelsen att länet med framgång bör kunna göra anspråk på en del av de resurser, inte minst i form av lokaliseringsstöd, som inom regionalpolitikens ram kommer att ställas till förfogande för investeringar i friluftsliv och turism. Länsstyrelsen i *Jämtlands län* föreslår att en översyn görs av reglerna för stöd till turistnäringen så att även andra gemensamhetsanläggningar än hittills omfattas av stödet. Ett tungt vägande skäl för denna omprövning anser länsstyrelsen vara det betydande realkapital som redan finns nedlagt i turismen. Länsstyrelsen i *Norrbottens län* föreslår att lokaliseringsstöd till turistanläggningar skall utgå även utanför fjällregionen. I särskilda fall skall stöd i form av bidrag kunna utgå inom framför allt fjällregionen.

Vissa län ställer krav på statligt stöd till turistnäringen i speciella områden medan andra endast utpekar områden lämpliga för turistverksamhet utan att stöd direkt krävs. Öland bör enligt länsstyrelsen i *Kalmar län* inkluderas bland de orter till vilka det stöd till turistnäringen skall koncentreras som utreds av de sakkunniga för planering av turistanläggningar och friluftsområden m. m. För *Gotlands* del delar länsstyrelsen i länet den statliga turistutredningens uppfattning att Gotland är ett primärt rekreationsområde. Länsstyrelsen anser att turistanläggningarna bör upprustas men i första hand bör förutsättningarna att bl. a. med hjälp av lokaliseringsstöd bygga nya anläggningar prövas. Länsstyrelsen i *Hallands län* hemställer om särskilda medel för inventering av befintliga turist- och friluftsanläggningar samt av lämpliga objekt för utbyggnad och upprustning. Inventeringen bör i första hand

avse Laholmsblockets östra del. Länsstyrelsen i *Skaraborgs län* pekar på det speciella ansvar som staten har för Karlsborg som militärort och anser att ett sätt att delvis lösa problemen är att utveckla orten till en basort för turistverksamhet vid Vättern. När det gäller *Värmlands län* uttalar sig länsstyrelsen för en utbyggnad av turistanläggningar i bl. a. Sunne, Torsby, Kyrkhedens, Sysslebäcks och Årjängs kommuner. Länsstyrelsen i *Kopparbergs län* anser att de åtgärder som den statliga turistutredningen ämnar föreslå för fjällvärlden även bör komma landets sydligaste fjällvärld till del t. ex. Malung- och Älvdalenområdena. Förutom i fjällvärlden bör en utbyggnad av turismen främst ske i Siljansbygden. I fråga om *Gävleborgs län* framhåller länsstyrelsen att det i Hälsingland finns områden, bl. a. Järvsö i Ljusdalsregionen, som med begränsade statliga insatser skulle kunna utvecklas till turistområden med förstklassiga turist- och friluftsanläggningar. En länsplanering för turism och friluftsliv pågår i *Västernorrlands län*. Länsstyrelsen anser att en fortsatt utbyggnad av turist- och friluftsanläggningar bör ske i Sollefteå och i området Skule-Nordingrå-Ulvön, som bör byggas ut till centrum för rörligt friluftsliv och turism.

Åtgärder inom turistnäringen måste koncentreras till ett fåtal regioner anser länsstyrelsen i *Jämtlands län*. Fem primära turistområden pekas ut nämligen Tänndalen–Funäsdalen–Ramundsberget och Vemdalen–Klövsjöområdet i Svegs och Svenstaviks kommunblock, samt Bydalen, Åre–Undersåker–Kallområdet och Storlienområdet i Järpens kommunblock. Genom att ändra reglerna för lokaliseringsstöd till turistnäringen bör ytterligare utbyggnader kunna befrämjas i de utpekade områdena. Som s. k. utvecklingsområden för turism har utsetts västra delarna av Frostviken i Strömsunds kommunblock och västra delarna av Övre Ljungadalen i Svenstaviks kommunblock. Även Hammarstrandsområdet förordas för investeringar i turistverksamhet samt Frösön i Östersunds kommunblock. Länsstyrelsen i *Västerbottens län* anför beträffande Vindelns kommunblock att en statlig utredning för närvarande undersöker förutsättningarna för utbyggnad av turistaktiviteter i anslutning till Vindelälven. Utredningen har i ett delbetänkande presenterat naturvårds- och turistprojekt, som främst berör de norra och södra fjällområdena i Västerbotten. Arbetskraftsbehovet uppgår till ca 900 årsverken, varav ca 200 till 300 avser Västerbottens skogsland. Länsstyrelsen ser det som angeläget att föreslagna projekt kan realiseras. Vidare framhålls att större investeringar inom turistnäringen bör koncentreras till Tärna-Hemavanområdet för att där skapa ett allsidigt utbud av olika aktiviteter. Dessutom bör en vägförbindelse mellan Fjällnäs och Ammarnäs tillskapas. I *Norrbottens län* utpekas tre turistområden nämligen Graddis, Gällivare–Jokkmokk och Torneträsk. I fråga om Graddisområdet föreslås att en del av de medel, som den statliga turistutredningen förutsätter skall användas för utredningsändamål i Tärna–Graddisregionen, avsätts för att undersöka intresset för investeringar i detta område. Länsstyrelsen anför vidare att inom det av arbetsministrarna i Sverige, Norge och Finland tillsatta ekonomiska samarbetsorganet för nordkalottområdet

har turistnäringen getts en framträdande roll. Länsstyrelsen anser att i den händelse statsmakterna tvekar inför de föreslagna stödformerna för turismen i allmänhet nordkalottområdet bör ges en undantagsställning.

Många länsstyrelser ser satsning på turistnäringen i framför allt glesbygdsområden som en möjlighet att skapa sysselsättningstillfällen, i vissa fall som komplement till de sysselsatta inom jord- och skogsbruk. För att under året behålla ett så jämnt underlag som möjligt för olika slag av service anses det ofta angeläget att satsa på verksamheter som ger sysselsättning året runt. Ett dylikt resonemang för länsstyrelsen i *Uppsala län* beträffande i Nordostblocket och Älvkarleby kommun och länsstyrelsen i *Östergötlands län* angående kommunerna Kisa och Valdemarsvik. Länsstyrelsen i *Hallands län* anser att Hallandskusten är en riksangelägenhet ur turistsynpunkt och uttalar sig vidare till förmån för Laholmsblockets östra del. Länsstyrelsen i *Göteborgs och Bohus län* framhåller Marstrands, Lysekils och Strömstads betydelse som turistorter. Särskild vikt fästs vid den betydelse som turismen har i norra Bohuslän.

I syfte att ge den lokala befolkningen tillträde till nya arbetsuppgifter och samtidigt öka deras intresse för turistnäringen anser länsstyrelsen i *Jämtlands län* att en turistinriktad utbildning bör initieras. Länsstyrelsen i *Norrbottens län* framför att en dylik utbildning bör förläggas till Gällivare. Länsstyrelsen i *Jämtlands län* anför vidare att försöksverksamheten med hemarbete i glesbygdsområdena även bör komma ifråga inom de särskilt utpekade turistområdena. Detta för att åstadkomma helårssysselsättning. De turistfrämjande insatserna bör i övrigt inriktas på att förlänga turistsäsongen, förbättra marknadsföringen och skapa nya attraktioner för breddning av kundunderlaget. Konferenser, kurser och dylikt bör förläggas till turistanläggningar i det inre stödområdet. En förläggning av motions- och rehabiliterande verksamhet med inslag av sjukvård bör också kunna ske. Länsstyrelsen i *Västerbottens län* betonar att åtgärder som ökar turistområdenas tillgänglighet är av stor betydelse. Dessutom krävs en samordning av marknadsföringen och försäljningen av länets turistutbud.

Flera länsstyrelser framhåller att de förutsättningar som finns för turism och friluftsliv bör tillvaratas genom bl. a. förbättrad information om sevärdheter och utbyggnad av stugbyar. Sådana uttalanden har gjorts av bl. a. länsstyrelsen i *Jönköpings län* till förmån för vissa kommunblock samt länsstyrelserna i *Kronobergs, Blekinge, Älvsborgs* och *Skaraborgs län*.

9.4.5 Statlig verksamhet

Områdesindelningar för statlig verksamhet

Länsstyrelsen i *Södermanlands län* fäster uppmärksamheten på att länet i distrikts- och liknande indelningar förs till olika områden. Ett mera konsekvent ställningstagande efterlyses därför i indelningsfrågor. I *Älvsborgs län* anser länsstyrelsen att regionalpolitiska synpunkter bör

beaktas vid nya områdesindelningar inom olika statliga verksamhetsgrenar.

Effekterna av rationaliseringar inom statsverket

Några länsstyrelser berör de regionalpolitiska effekterna av rationaliseringssträvanden inom statsverket. Länsstyrelsen i *Västerbottens län* anser att de vinster som kan uppnås genom centraliseringar orsakade av enskilda sektorers rationaliseringssträvanden tillsammantagna inte alltid uppväger de negativa effekter som uppstår i vissa regioner. Det företagsekonomiska tänkandet i offentliga utredningar kritiseras. Som exempel nämns utredningar som behandlat hamnfrågorna, vägväsendet, telekostnaderna och vintersjöfarten.

Länsstyrelsen i *Kalmar län* påpekar att många kommuner i länet har drabbats i samband med centralisering av statlig verksamhet. En fortsatt centralisering inom statliga förvaltningsorgan och affärsdrivande verk bör undvikas samtidigt som en fortsatt decentralisering bör komma till stånd. För vissa servicefunktioner anser länsstyrelsen att Gotland bör räknas in i befolkningsunderlaget. (Se även avsnitt 9.5.1).

Vid ytterligare personalinskränkningar inom SJ i Melleruds kommun anser länsstyrelsen i *Älvsborgs län* att motsvarande nya arbetstillfällen bör tillskapas inom andra områden.

Statliga uppdrag

Länsstyrelsen i *Norrbottens län* begär särskilda medel för att belysa möjligheterna att öka spridningseffekterna kring den statliga verksamheten i länet. Vidare påpekas att staten mera metodiskt borde undersöka möjligheterna att placera flera uppdrags- och konsultarbeten till länets företag samt även undersöka möjligheterna att upphandla produkter för t. ex. sjukvård, undervisning och förvaltning. Länsstyrelsen i *Västernorrlands län* anser att företag inom stödområdet bör i större omfattning än f. n. prioriteras vid statliga beställningar. Den grafiska industrin i Falun/Borlängeregionen bör enligt länsstyrelsen i *Kopparbergs län* tas i anspråk för utläggning av statligt tryck.

Krav på statlig verksamhet och förvaltning

De allra flesta länsstyrelser redovisar önskemål om statlig verksamhet varvid inte alltid anges om därmed avses statlig förvaltning eller industriell verksamhet. I flertalet fall anges dock de orter till vilka statlig verksamhet bör lokaliseras, vilket framgår av följande sammanställning.

Stockholms län	Statlig verksamhet	Norrtälje
Uppsala län	Statlig verksamhet	Enköping
Södermanlands län	Statlig verksamhet	Eskilstuna, Nyköping
Östergötlands län	Statlig verksamhet	Linköping/Norrköping
Jönköpings län	Statliga verk	Jönköping
	Statliga regionala myndigheter	Eksjö
Kronobergs län	Statlig förvaltning och andra kvalificerade lednings- och servicefunktioner	Växjö/Alvesta
Kalmar län	Statlig verksamhet till östra Sverige; central statlig verksamhet	Kalmar
	Om en decentralisering aktualiseras av statlig länsförvaltning – förordas	Hultsfred/Vimmerby och Öland
Blekinge län	Central statlig förvaltning	Karlskrona
Hallands län	Central statlig förvaltning	Halmstad
	Statlig verksamhet	Falkenberg
Göteborgs och Bohus län	Statlig verksamhet	Trestad, Göteborgsreg.
Älvsborgs län	Statliga verk	Borås, Trestad
Skaraborgs län	Statlig verksamhet	Skövderegionen
Värmlands län	Statlig verksamhet	Karlstadsregionen
Örebro län	Central statlig förvaltning	Örebroblocket
Västmanlands län	Statlig verksamhet	Västerås, Sala, Fagersta
Kopparbergs län	Statlig och halvstatlig verksamhet	Älvdalens kommun
	Central statlig förvaltning	Falun/Borlänge
Gävleborgs län	Statliga verk	Till länet främst Gävle.
	Administrativa enheter inom statlig förvaltning	Hofors
Västernorrlands län	Statliga myndigheter	Sundsvallsreg.
	Fler orter i länet bör komma ifråga däribland Kramfors (vid förnyade utflyttningar)	
Jämtlands län	Förvaltningsenheter	Östersund
Västerbottens län	Statlig verksamhet och offentliga serviceorgan	Umeå, Skellefteå
Norrbottens län	Vid en andra etapp av utlokalisering av statlig verksamhet bör länets behov av arbetstillfällen uppmärksammas.	Luleå/Boden/Piteå/Älvsbyn

Flera länsstyrelser däribland länsstyrelsen i *Jämtlands län* anser det angeläget att ytterligare utlokalisering av statlig förvaltning kommer till stånd. Möjligheter att delegera arbetsuppgifter från central till regional nivå bör även beaktas.

Flera länsstyrelser ställer krav på att viss typ av statlig verksamhet skall lokaliseras till speciella orter eller kräver utredning av möjligheterna för en lokalisering. Länsstyrelsen i *Hallands län* anser att Halmstad är lämplig lokaliseringsort för bl. a. statens naturvårdsverk och statens planverk. Vidare föreslår länsstyrelsen att en lokalisering av Vin- och spritcentralen samt Systembolaget AB till Falkenbergs kommun prövas. Länsstyrelsen i *Göteborgs- och Bohus län* föreslår att sjöfartsstyrelsen vid en omlokalisering placeras i Göteborg eller i en stad i dess närhet. Länsstyrelsen i *Kopparbergs län* föreslår att domstolsverket lokaliseras till Falun/Borlänge medan länsstyrelsen i *Västernorrlands län* anger Sundsvall som lämplig lokaliseringsort för samma verk. För att tillföra Kramforsområdet arbetsmöjligheter för kvinnor föreslår den senare länsstyrelsen en lokalisering av Svenska Penninglotteriet AB och

AB Tipstjänst dit. Vidare föreslås att ett veterinärmedicinskt laboratorium förläggs till Sollefteå.

Länsstyrelsen i *Södermanlands län* anför att verksamheter som kan dra fördel av en samlokalisering med AB Atomenergi är lämpliga att lokalisera till Nyköping. *Kopparbergs län* bör enligt länsstyrelsen där vid den fortsatta utlokaliseringen göras till centrum för den statliga skogliga utbildnings-, forsknings- och förvaltningsverksamheten i landet.

Postbanken har f. n. en stansningsfilial i Kisa. Länsstyrelsen i *Östergötlands län* anser det önskvärt att överläggningar tas upp för att klargöra förutsättningarna för överflyttning av ytterligare verksamhet till Kisa. I olika omgångar har anpassningsträning av invandrargrupper skett i Kisa. Olika sätt att anpassa den invandrade arbetskraften till det svenska samhället diskuteras f. n. Behov kan komma att uppstå av speciella anpassningscentra. Med tanke på den tidigare bedrivna verksamheten i Kisa och på att invandrarverket skall lokaliseras till Norrköping anser länsstyrelsen att Kisa är en lämplig lokaliseringsort för ett sådant centrum. Länsstyrelsen erinrar om att i vattenfallsverkets utredning år 1969 om framtida lokalisering av kärnkraftstationer på ostkusten framförs Gryt i Valdemarsviks kommun som tänkbart alternativ. Länsstyrelsen anser det angeläget att man snarast söker klarlägga när en eventuell byggnation kan komma till stånd. En utbyggnad under 1970-talet skulle ersätta en stor del av de redovisade kraven på nylokalisering i kommunen. Om utbyggnaden sker efter år 1980 är det angeläget att åtgärder vidtas för att bibehålla servicen i Valdemarsvik så att sådan kan erbjudas det framtida kärnkraftverkets personal.

Länsstyrelsen i *Uppsala län* kommenterar beslutet om att Uppsala läns norra tingsrätt senast vid årsskiftet 1974/1975 skall sammanföras med domkretsen för Uppsala tingsrätt. Länsstyrelsen anser att domkretsen i fråga bör bestå och att Tierp blir tings- och kansliort i denna. Förutsättningarna att därvid bibehålla tingsstället i Östhammar bör prövas.

Enligt länsstyrelsen i *Älvsborgs län* bör den planerade öppna fångvårdsanstalten i Herrljunga komma till stånd.

Länsstyrelsen i *Västernorrlands län* anser att statliga konferenser i större utsträckning bör förläggas till orter inom stödområdet. Vidare föreslås att ytterligare utbildningslinjer knyts till civilförsvarsskolan i Sandö. Härnösand framförs som lämplig huvudort för isbrytarledning samt för utrustning och reparationer av isbrytarflottan. Den av fångvårdens byggnadskommitté föreslagna lokaliseringen av en sidoanstalt till Härnösand bör enligt länsstyrelsen prioriteras. Vidare framhålls att utvidgning bör ske av SJ:s lok- och vagnverkstad i Ange, som även föreslås som lokaliseringsort för postens adressregister och postverkets giroavdelning. Till Örnsköldsvik bör lokaliseras tillverkning av TV-kassetter och AV-läromedel samt en central för manuell kontroll och stansning av material avsett att databehandlas. Vid en eventuell utlokalisering av televerkets uppbördscentral bör Örnsköldsvik beaktas.

Den fångvårdsanstalt i Vännäs, som föreslagits av fångvårdens bygg-

nadskommitté bör enligt länsstyrelsen i *Västerbottens län* förverkligas. Länsstyrelsen anser vidare att vattenkraftsutbyggnaderna vid Vojmån i Vilhelmina kommunblock och vid Stenkullaforsen i Ångermanälven i Åsele kommunblock snarast bör påbörjas. Dessutom bör de diskuterade vattenkraftsutbyggnaderna vid Björkfors och Juktån i Storumans kommunblock påbörjas inom en snar framtid.

Länsstyrelsen i *Norrbottens län* framhåller önskvärdheten av att skolöverstyrelsen även i fortsättningen förlägger viss läromedelsutveckling till länet. Länsstyrelsen uttalar sitt fulla stöd för omlokalisering av kommittén för television och radio i utbildningen (TRU) till Umeå, men hemställer samtidigt att en ingående prövning görs av möjligheterna att förlägga särskilda projektgrupper till Luleå.

Frågor med anknytning till det militära området

Länsstyrelsen i *Östergötlands län* påpekar nackdelarna med att Linköpings näringsliv blir alltför beroende av militärpolitiska beslut. Detta löses enligt länsstyrelsens mening bäst genom att näringslivet som helhet breddas med förslagsvis kemisk-teknisk-, läkemedels- och elektroindustri. Därvid bör sysselsättning för kvinnor skapas. Länsstyrelsen i *Skaraborgs län* anser att staten har ett speciellt ansvar för orten Karlsborg genom det dominerande inslaget av militära verksamheter. En garanti bör lämnas för ortens bestånd som militärort. Samtidigt bör orten utvecklas till basort för turistverksamhet.

Länsstyrelsen i *Värmlands län* anser att Kristinehamn har förutsättningar som lokaliseringsort för ett storregemente. Frågan om utbyggnad av infanteriregementet i Falun till storregemente bör enligt länsstyrelsen i *Kopparbergs län* tas upp till positiv prövning och avgöras snarast. Vidare framhåller länsstyrelsen att en utvidgad militär utbildning i anslutning till Älvdalens skjutfält bör komma till stånd liksom följdverksamheter till detta. Länsstyrelsen anser att goda förutsättningar finns för att i länet skapa ett centrum för militär förvaltning och utbildning. Länsstyrelsen i *Västernorrlands län* anser att om planerna på storregementen realiseras bör Sollefteå ges hög prioritet.

En förflyttning av militär utbildning avseende infanteriets kadett- och aspirantskola, fallskärmsjägarskolan, arméns motorskola, arméns gymnastik- och idrottsskola samt militärpolisskolan för milo NN och milo ÖN till Östersund bör enligt länsstyrelsen i *Jämtlands län* tas upp till diskussion.

Länsstyrelsen i *Norrbottens län* anser att en omvandling av en del av de för ekonomivärnpliktiga avsedda befattningarna till civila tjänster bör undersökas. Därvid skulle något hundratal arbetstillfällen för främst kvinnor kunna tillskapas. Krav framförs vidare på att ett fredsförband snarast förläggs till Arvidsjaur.

9.4.6 Arbetsmarknadspolitiska åtgärder

Allmänt

Några länsstyrelser berör frågan om avvägning mellan arbetsmarknads- och regionalpolitiska insatser. Länsstyrelsen i *Gotlands län* framhåller sålunda att i avvaktan på att de lokaliseringspolitiska insatserna skall ge tillräcklig effekt bör olika arbetsmarknadspolitiska åtgärder vidtas. Dessa insatser bör i möjligaste mån utformas så att de främjar de långsiktiga strävandena att bygga upp öns näringsliv. Länsstyrelsen i *Norrbottens län* anser att statsmakterna bör tillämpa en annan grundsyn än den som under de senaste åren präglat de regional- och lokaliseringspolitiska insatserna. Temporära sysselsättningsproblem bör konsekvent lösas med arbetsmarknadspolitiska medel, medan djupgående näringslivsproblem bör lösas genom en hårdare styrd lokaliseringspolitik. Flera av statsmakternas större lokaliseringspolitiska insatser har emellertid under senare år satts in i områden med egen inneboende tillväxtkraft. Parallellt med denna ytterligare expansionsförstärkande regionalpolitik i redan expansiva regioner har man tvingats tillgripa kortsiktiga lösningar på de mera djupgående problemen i norr. Mot bakgrunden av detta resonemang föreslår länsstyrelsen att statsmakterna omprövar inriktningen av en del av de resurser som tillförs länet för att minska verkningarna av undersysselsättningen. Hittills har de omfattande åtgärderna främst varit av defensiv karaktär. I stället bör mera offensiva insatser göras för att åstadkomma mera långsiktiga lösningar. Härvid betonas att länet kan ta emot en omfattande industriell utbyggnad utan att folkmängden samtidigt behöver öka. Samhälleliga följdinvesteringar behöver därför inte vidtas, vilket medför avsevärda inbesparingar.

I flera länsprogram betonas att samhället och företagen bör ägna större uppmärksamhet åt arbetsmiljön dvs. frågan om arbetsplatsens utformning efter arbetskraftens fysiska och psykiska förutsättningar.

Flertalet länsstyrelser framhåller att trots stora ansträngningar för att öka tillgången på arbetstillfällen för olika kategorier av arbetssökanden överstiger utbudet av arbetskraft totalt sett efterfrågan. Länsstyrelsen i *Jönköpings län* anför att de stigande kraven på rörlighet hos arbetskraften till följd av urbanisering samt strukturförändringar inom industrin och annan verksamhet har medfört starkt ökande problem för äldre, handikappad och av annan anledning svårplacerad arbetskraft. Trots tillkomsten av stödåtgärder i form av ekonomiska bidrag och växande insatser inom ramen för arbetsmarknadspolitiken tenderar arbetslösheten bland dessa grupper av människor att stiga för varje år. Svårigheterna blir särskilt stora under dämpade konjunkturer, vilket visade sig under hösten 1971. Liknande synpunkter redovisas från många län.

Flera länsstyrelser föreslår åtgärder för att lösa dessa problem. Sålunda anför länsstyrelsen i *Skaraborgs län* att en större beredskap inför företagsnedläggningar bör tillskapas i kommunerna genom samarbete med länsarbetsnämnden. Länsstyrelsen i *Kalmar län* framhåller att samhället mäste ges möjlighet att påverka avvecklingsperiodens längd vid

företagsnedläggning samt vid konkurser. För att under begränsad tid uppehålla driften vid nedläggningshotade företag som främst sysselsätter arbetskraft som inte kan konkurrera på den öppna marknaden anser länsstyrelsen i *Västernorrlands län* att ett socialpolitiskt motiverat stöd bör utgå.

Länsstyrelsen i *Göteborgs och Bohus län* framhåller att en tidig kontakt mellan arbetsförmedling och företag bör tas vid strukturrationaliseringar och företagsnedläggningar för att underlätta omställning till nya arbeten för de berörda arbetstagarna som ofta är äldre. Större förutsättningar än hittills måste skapas för att ändra på den hårda attityd mot rekrytering av äldre arbetskraft som förekommer inom stora delar av näringslivet framhåller länsstyrelsen i *Örebro län*.

Flera länsstyrelser kräver en ökning av arbetstillfällen för handikappade. Detta kommer även till uttryck i kraven på utbyggnad av den skyddade sysselsättningen och olika slag av beredskapsarbeten.

Arbetsförmedlingen

Ett antal länsstyrelser berör frågan om arbetsförmedlingens organisation och resurser. Sålunda anför länsstyrelsen i *Kronobergs län* att målsättningen är att tillförsäkra kommunerna i länet en servicestandard som är någorlunda likvärdig. Därför motsätter sig länsstyrelsen med bestämdhet att arbetsförmedlingskontoren i tätorterna Lessebo och Åseda dras in, vilket arbetsmarknadsstyrelsen har föreslagit.

För att möta ökande krav på utredningar och åtgärder av olika slag anser länsstyrelsen i *Jönköpings län*, att en utbyggnad erfordras av arbetsförmedlingens resurser i minst den takt som angivits i samband med övergång till ny kontorsorganisation för arbetsförmedlingen i länet.

Länsstyrelsen i *Örebro län* framhåller att ett av medlen för att åstadkomma en effektivt fungerande arbetsmarknad är en väl utbyggd arbetsförmedling.

En kontinuerlig översyn över lämpliga arbetsplatser och arbetsuppgifter för äldre och andra personer med syselsättningssvårigheter bör ske i samarbete mellan arbetsmarknadsmyndigheter och arbetsgivare anser länsstyrelsen i *Västmanlands län*. För att åstadkomma en nödvändig breddning av den verksamheten krävs att arbetsförmedlingen får större resurser för information och kontaktverksamhet.

Beredskapsarbeten

Flertalet länsstyrelser betonar vikten av att en fortlöpande inventering och planering av lämpliga beredskapsobjekt görs så att projekten kan sättas i gång med kort varsel. Några länsstyrelser däribland länsstyrelsen i *Värmlands län* framför behov av att samordna samhällsutbyggnaden med beredskapsarbeten och regionalpolitiska insatser.

Ett antal länsstyrelser ger exempel på lämpliga beredskapsarbeten främst i form av vägarbeten, vatten- och avloppsanläggningar samt olika

typer av landskapsvårdande åtgärder.

Länsstyrelsen i *Jämtlands län* anser att nedskärningen budgetåret 1970/71 av beredskapsanslaget till vägarbeten ter sig olycklig eftersom det finns ett ökat behov av arbetstillfällen för ortsbunden arbetskraft. Länet bör därför tillföras beredskapsmedel för vägarbeten under planeringsperioden i minst samma utsträckning som tidigare. Statsmakterna måste också vara beredda att lämna långtgående bidrag till skogsvårdande insatser såväl i form av beredskapsarbeten som på annat sätt. Frågor med anknytning till skogsbruket behandlas i avsnitt 9.4.1.

Länsstyrelsen i *Jönköpings län* anser beträffande beredskapsarbeten i form av landskapsvårdande insatser att det ur naturvårdssynpunkt är angeläget att arbetena inte helt görs avhängiga konjunkturförhållandena utan kan uppehållas fortlöpande i någorlunda omfattning. Det vore också önskvärt att brukare av mindre jordbruksenheter, som inte ger full sysselsättning, med hjälp av arbetsmarknadsmedel kunde erhålla arbete med olika landskapsvårdsobjekt. Frågor med anknytning till detta tas vidare upp i avsnittet 9.4.1.

Arbetsmarknaden i *Blekinge län* utmärks på vissa områden av stor konjunkturkänslighet. Länets arbetsmarknad har under en rad år drabbats av temporära störningar varför länsstyrelsen framhåller vikten av att beredskapen mot arbetslöshet byggs ut. Befolkningens allt sämre åldersammansättning är också ett motiv för ökade insatser. Behovet uppskattas till 25 000–30 000 dagsverken per år jämfört med drygt 20 000 dagsverken under budgetåret 1970/71.

Flera länsstyrelser redovisar behov av beredskapsarbeten i speciella orter.

Industriella beredskapsarbeten. Länsstyrelsen i *Värmlands län* anför beträffande industriella beredskapsarbeten att arbetsmarknadsstyrelsen bör ges personella resurser för marknadsbearbetning. För att kunna erbjuda äldre ortsbunden och handikappad arbetskraft ett mer differentierat utbud av sysselsättningsmöjligheter, anser länsstyrelsen i *Västerbottens län* att industriella beredskapsarbeten bör påbörjas i länet. Härvid bör valet av tillverkningsobjekt ske med försiktighet så att inte konkurrensen påverkas på ett inte önskvärt sätt. De industriella beredskapsarbetena i statlig regi bör enligt länsstyrelsen i *Norrbottens län* ges en offensiv inriktning i den meningen att de skall motverka en ensidig uttunning av befolkningen i de yngre åldrarna. Länsstyrelsen anser vidare att eftersom verksamheten medför oundvikliga kostnader för samhället är det av utomordentlig betydelse att statsmakterna vid utvärderingen lägger samhällsekonomiska synpunkter på detta slag av verksamhet. Flera länsstyrelser däribland länsstyrelsen i *Jämtlands län* ställer krav på en utökning av antalet industriella beredskapsarbeten.

Åtgärder för svårplacerade

Länsstyrelsen i *Jönköpings län* anser att de olika formerna för särskilda beredskapsarbeten bör utredas i syfte att höja

volymen och förenkla administrationen. En generösare statsbidragsgivning till kommuner, landsting och enskilda skulle verka stimulerande. Behovet av arkivarbeten kan för närvarande inte tillgodoses. De centralt uppgjorda ramarna bör därför successivt ökas. Gruppsysselsättning i form av kontorsarbetscentraler bör tillskapas. Liknande synpunkter framförs av länsstyrelsen i *Gävleborgs län*, som anser att kontorsarbetscentraler bör inrättas i samtliga regioncentra i länet.

Länsstyrelsen i *Blekinge län* framhåller att nuvarande system för ersättning till kommunala arbeten för svårplacerade med en fastställd dagsverkskostnad försvårar möjligheterna att finna rimliga arbetsuppgifter. Länsstyrelsen anser att avtal bör ingås mellan länsarbetsnämnd och kommun som innebär att kommunen förbinder sig att sysselsätta ett visst antal svårplacerade personer mot bidrag enligt fastställda grunder.

Skyddad sysselsättning. Flertalet länsstyrelser påtalar allmänt behovet av ökad skyddad sysselsättning. I vissa fall hänför sig detta behov till speciella kommuner.

Länsstyrelsen i *Gotlands län* anser att bidrag i ökad utsträckning bör utgå till finansieringen av den skyddade verksamheten. Länsstyrelsen i *Västernorrlands län* framför liknande synpunkter. Länsstyrelsen i *Västerbottens län* anser att större driftsbidrag bör utgå till de skyddade verkstäderna samt att viss försiktighet av konkurrensskäl bör iakttas vid val av tillverkningsobjekt.

Utredning om ökning av antalet skyddade verkstäder föreslås av bl. a. länsstyrelsen i *Kalmar län*. Länsstyrelsen i *Västmanlands län* påtalar behov av fler platser i skyddade verkstäder och föreslår att dessa platser förbehålls personer som inte kan placeras inom halvskyddad sysselsättning. Behov av fler platser i skyddade verkstäder redovisas dessutom av länsstyrelserna i *Södermanlands, Östergötlands, Jönköpings, Kristianstads, Malmöhus, Hallands, Göteborgs och Bohus, Kopparbergs, Gävleborgs, Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens* och *Norrbottens län*.

Halvskyddad verksamhet. Krav på höjning av statsbidragen för den halvskyddade verksamheten framförs av länsstyrelserna i *Jönköpings, Gävleborgs och Västerbottens län*. En höjning av statsbidragen anser länsstyrelsen i *Västerbottens län* behövlig för att i högre grad stimulera företagen, speciellt inom det inre stödområdet, till nyanställning av handikappad arbetskraft. Länsstyrelsen i *Göteborgs och Bohus län* anser att arbetsgivarna bör informeras om behovet av halvskyddad sysselsättning och om nödvändigheten av att anpassa arbetsplatsen till arbetstagaren så att bl. a. äldre arbetskraft kan få anställning.

En ökning av antalet platser inom halvskyddad sysselsättning framförs som behövlig av länsstyrelserna i *Östergötlands, Kristianstads, Malmöhus, Västmanlands, Gävleborgs, Västerbottens* och *Norrbottens län*.

Arbetsmarknadsutbildning - omskolning

En ökad omskolning och arbetsmarknadsutbildning kräver länsstyrelserna i *Kristianstads och Malmöhus län* samt i *Örebro län* där länsstyrelsen framhåller att utbildning är det mest effektiva arbetsmarknadspolitiska medlet för att åstadkomma sysselsättning även då det gäller äldre personer och individer med arbetshinder.

Länsstyrelsen i *Uppsala län* framhåller att omskolning- och uppskolningsverksamhet bör decentraliseras så att kvinnorna ges större möjligheter att delta i utbildningen.

Olika slag av följdverksamheter bör förläggas i anslutning till de i Mora och Hedemora belägna omskolningsverkstäderna, anser länsstyrelsen i *Kopparbergs län.*

Enligt länsstyrelsen i *Värmlands län* skulle en generösare bidragsgivning inom arbetsmarknadsutbildningen innebära att fler arbetssökande kunde intresseras för utbildning inom bristyrken.

Länsstyrelsen i *Västernorrlands län* föreslår att landets utbildning av arbetskraft för det högmekaniserade skogsbruket förläggs till Sollefteå.

9.4.7 Särskilda glesbygdsåtgärder

Ett av regionalpolitikens huvudsyften är att öka graden av jämlikhet i olika avseenden. Regionalpolitiken måste därför även innefatta åtgärder för att skapa goda levnadsförhållanden i områden där en vikande utveckling ter sig ofrånkomlig. I ett särskilt avsnitt i länsprogrammen klarläggs var och i vilken omfattning speciella åtgärder behöver sättas in dels för att åstadkomma en tillfredsställande serviceförsörjning och dels för att skapa sysselsättning för i första hand svårplacerad eller av andra skäl ortsbunden arbetskraft. Den sistnämnda typen av åtgärder tas upp i detta avsnitt. Vissa glesbygdsåtgärder har behandlats i avsnitt 9.4.6. Frågor beträffande serviceförsörjningen i glesbygden tas upp i avsnitt 9.5.5.

Länsstyrelsen i *Stockholms län* för fram förslag till åtgärder i skärgården som redovisats i särskild skärgårdsutredning och som i sammanfattning omfattar följande. Fler tjänster bör inrättas för tillsyn av allmän mark. Rationaliseringar inom lots-, fyr- och tullväsendet bör vägas mot sjösäkerheten, minskat underlag för befintlig service samt minskat skatteunderlag för berörda kommuner. Om sådana rationaliseringar eller indragningar äger rum bör det undersökas om vård och tillsyn av fyrar m. m. kan ge kompletterande sysselsättningsmöjligheter. Hemslöjd och konsthantverk bör stimuleras på olika sätt. Den kommunala markberedskapen bör förstärkas. Detta för att de höga markpriserna inte skall utgöra ett hinder för utveckling av lovande projekt. Arbetet med att stimulera lämpliga special- och trädgårdsodlingar bör intensifieras. Skärgårdsborna bör i större utsträckning intresseras för sådana investeringar som turister efterfrågar t. ex. serveringar, motions- och rekreationsanläggningar. I syfte att underlätta detta bör lån eller bidrag utgå till upprättande av byggnadsplaner. Den hantverks- och servicekatalog som

har sammanställts och distribuerats till turister m. fl. och som upptar den service som erbjuds bör utvidgas till att omfatta ytterligare delar av skärgården. Länsstyrelsen anser dessutom att skärgården bör få medel från reservationsanslaget för särskilda stödåtgärder i glesbygder. Detta bör även gälla *Gotlands län* anser länsstyrelsen där.

När det gäller *Hallands län* konstaterar länsstyrelsen att det finns en dold arbetslöshet bland den äldre och ortsbundna glesbygdsbefolkningen inom jordbruket samt bland kvinnorna i den östra delen av länet. Länsstyrelsen föreslår att fler beredskapsarbeten erbjuds arbetslösa i glesbygden och att åtgärder som sänker resekostnaderna för arbetslagen vidtas. Vidare för länsstyrelsen fram förslag om att glesbygdsstöd bör utgå som punktinsatser i glesbygdsområden även utanför stödområdet för tillverkning av hemslöjds- och konsthantverksobjekt.

Länsstyrelsen i *Kopparbergs län* kräver en prövning av att i glesbygdsområdena tillämpa en särskild ränte- och kreditpolitik.

Länsstyrelsen i *Norrbottens län* anser att det speciella glesbygdsstödet är både nödvändigt och konstruktivt. Större effekter bör dock kunna erhållas. Om hemindustriverksamheten kan ges en bättre organisation kan den outnyttjade arbetskraftsreserven tas till vara. Länsstyrelsen föreslår ett "distribunalsystem" för hemindustriverksamhet. Förslaget innebär att en "mellanhand" (distribunal) skall organiseras, som tar ansvar för den hemindustriella verksamheten gentemot arbetsutläggande företag. Kostnaderna för de resurser som distribunalen måste erhålla för att ta detta ansvar behöver inte överstiga de redan tillgängliga stödformerna med undantag för initialskedet då igångsättningsbidrag torde bli nödvändigt. Distribunaler med tekniker och administratörer placeras i ett antal centralorter i länet förslagsvis så att inte avståndet mellan arbetsplatsen (hemindustri- eller byarbetsplats) och distribunalen överstiger sex till sju mil. I vissa fall kan det vara lämpligt att lyfta ut en mindre tillverkningslinje och organisera en byarbetsplats i nedlagd skola eller liknande. Från distribunalerna utgår material och tjänster till arbetsplatserna. De färdiga produkterna transporteras (på sikt kan samordning ske med andra transporter) sedan tillbaka till distribunalen i centralorten. Den organisatoriska uppläggningen av distribunalsystemet föreslås ske i samarbete med industriorganisationer. Länsstyrelsen föreslår att distribunaler i första hand inrättas i Överkalix, Jokkmokk och Pajala. Därvid skulle, om man räknar med distribunalregioner med sex till sju mils radie en betydande del av de områden täckas där speciella åtgärder måste komma ifråga. En försöksverksamhet förordas baserad på ca 50 anställda vid hemarbets- och byarbetsplatser med distribunal i tätorten Överkalix. Utgångspunkten är därvid att 2 000–3 000 personer i områden på mer än 3,5 mils avstånd från kommunblockscentra, måste sysselsättas under 1970-talet. En betydande satsning på hemindustriell verksamhet framstår, enligt länsstyrelsens uppfattning som ett realistiskt alternativ till beredskapsarbeten av stor omfattning. Detta förutsätter dock en genomtänkt administration av marknadsföring, upplärning och distribution.

Länsstyrelsen i *Norrbottens län* redovisar också exempel på möjlighe-

ter att åstadkomma kompletterande sysselsättning för befolkningen på landsbygden främst med syfte att bereda den kvarboende glesbygdsbefolkningen i åldrarna över 40–45 år sysselsättning. Vissa av dessa förslag för att åstadkomma en kombinationssysselsättning har också redovisats i de avsnitt som behandlar respektive ämnesområde. En rad näringsgrenskomponenter bör enligt länsstyrelsens uppfattning kunna kombineras för att åstadkomma kompletterande sysselsättning. Åtgärder som underlättar detta bör vidtas.

Tänkbara näringsgrenskomponenter	Exempel på åtgärder
Jordbruk	Investerings- och produktionsstöd
Renskötsel	Åtgärder i enlighet med den nyligen antagna rennäringslagen
Trädgårdsodling	Produktions- och avsättningsstöd
Bär- och svampplockning	Avsättningshjälp
Fiske	Fraktstöd, fiskevård och inplantering av fisk.
Skogsbruk	Deltids- och säsongsysselsättning genom intensifierad skogsvård. Småjordbrukare bör, i vissa fall med hjälp av statsbidrag beredas tillfälle att köpa skog av domänverket
Mineralletning	Utökande penningbidrag för verksamheten
Hemindustri	Industriföretag lägger ut kortare eller längre delar av en produktionslinje till små enheter administrerade av ett särskilt företag
Hemslöjd, inkl. sameslöjd	Förbättrad marknadsföring, ordnade råvaruleveranser, utbildning och produktionsstöd
Turism	Lokaliseringsbidrag, förbättrad marknadsföring, utbildning och uppförande av drifts- och infrastrukturanläggningar
Naturvård	Återställande av naturen t. ex. nedlagda flottleder. Statliga bidrag bör täcka iståndsättningskostnaderna för att hålla nedlagd jordbruksmark öppen
Byggnads- och anläggningsverksamhet	Beredskapsarbeten dirigeras efter sysselsättningspolitiska behov och turistiska ändamål
Socialvård	Åldringsvården bör inordnas i det glesbygdskollektiva mönstret. Två eller flera personer kan t. ex. hjälpa en åldring
Utbildning/ungdomsvård	Statsunderstöd till ungdoms- och studieverksamhet i glesbygden. Äldre personer kan t. ex. anställas som ledare
Privata tjänster	Uthyrningsförmedling av bostäder för turistiska ändamål m. m.

Om utkomstmöjligheterna trots dessa insatser visar sig otillräckliga bör, anser länsstyrelsen, kontantunderstöd kunna utgå som kompletterande inkomstförstärkning. Detta kontantunderstöd bör därvid som regel kunna utgå med maximalt belopp enligt gällande bestämmelser i avvaktan på de nya regler, som har föreslagits av utredningen om försäkring och

annat kontant stöd vid arbetslöshet (SOU 1971:42 och 43).

Länsstyrelserna i såväl *Västernorrlands* som *Jämtlands län* tar upp den hemindustriella verksamheten och ser den som ett komplement till jordbruket. Länsstyrelsen i *Jämtlands län* föreslår en försöksverksamhet med en utökad regional och lokal organisation av hemarbetsverksamheten. Organisationen skulle handha uppgifter som administration, objektsanskaffning, produktutveckling, kontroll samt skolning av den lokala arbetskraften.

Länsstyrelsen i *Blekinge län* anser att en översyn bör göras av hemarbetscentralernas organisation medan länsstyrelsen i *Kristanstads län* framför att hemarbetscentraler knutna till de skyddade verkstäderna bör inrättas i länet. Dessa hemarbetscentraler skulle bl. a. handha organiserandet av hemarbeten, lämna ut och samla in produkterna samt göra inköp av maskiner, redskap och dylikt. Enligt länsstyrelsen i *Västerbottens län* bör hemarbetscentraler inrättas i varje kommunblock i länet

Länsstyrelsen i *Värmlands län* anser att stödet till hemarbete är ett nödvändigt komplement till övriga sysselsättningsskapande åtgärder för den lokalt bundna och svårplacerade arbetskraften i länet.

Nya typer av arbetstillfällen för den ortsbundna arbetskraften bör tillskapas anser länsstyrelsen i *Jämtlands län*. Den försöksverksamhet med intensifierad kommunal sysselsättningsplanering i glesbygdsutredningens regi som har bedrivits i Bergs kommun bör allmänt komma till stånd. Kommunala initiativ i denna fråga bör följas upp med statliga bidrag. Länsstyrelsen i *Västerbottens län* framhåller att försöksverksamhet med kommunal sysselsättningsplanering bör påbörjas i samtliga kommunblock i länets inland. Försöksverksamheten i Åsele har visat att positiva sysselsättningseffekter kan uppnås.

9.5 Serviceförsörjning

9.5.1 Allmänt

Utgångspunkten för länsstyrelsernas bedömning av serviceförsörjningen i länen och de krav som ställs på komplettering av denna har varit främst en promemoria från glesbygdsutredningen som bifogades anvisningarna den 16 mars 1970 för upprättande av länsprogram 1970. I denna promemoria diskuteras befolkningens servicestandard utifrån kvaliteten på serviceutbudet och dess tillgänglighet. Tre servicenivåer behandlas i promemorian nämligen närhetsservice, kommuncentrumservice och regioncentrumservice.

Avgörande för länsstyrelsernas behandling av servicefrågorna är det mål för samhällets regionalpolitik, som syftar till att åstadkomma en sådan fördelning av välståndet att människorna i olika delar av landet får en tillfredsställande social och kulturell service.

Även den av länsstyrelserna upprättade ortsklassificeringen har haft stor betydelse framför allt vid bedömningen av serviceförsörjningen i de utpekade storstadsalternativen. Den servicenivå det här är fråga om

behandlas inte i glesbygdsutredningens promemoria. De krav på kompletteringar av skilda verksamheter som ställs syftar i många fall till att skapa ett utbud av serviceverksamheter som är likvärdigt med de nuvarande storstädernas (detta framgår även i avsnitt 9.3). Krav på exempelvis högre utbildning ställs för flertalet av de utpekade storstadsalternativen. Tillgång på sådan utbildning ses också som en betydelsefull faktor för att åstadkomma utveckling av näringslivet.

Några länsstyrelser redovisar allmänna synpunkter på serviceförsörjning. Länsstyrelsen i *Uppsala län* framhåller att vid dimensionering och lokalisering av offentlig service förutom företagsekonomiska även samhällsekonomiska och sociala överväganden måste ingå. Liknande synpunkter framförs från flera länsstyrelser. Länsstyrelsen i *Östergötlands län* föreslår att vid risk för nedläggning av offentlig service obligatoriskt samråd införs mellan berörda serviceinstitutioner och de myndigheter som svarar för regionalpolitiken. Samtidigt bör då speciella regionalpolitiska medel ställas till förfogande på varje berört område att tas i anspråk för täckning av de förluster som uppkommer vid bibehållande av verksamheten. Länsstyrelsen i *Västerbottens län* påpekar att den institutionella servicen under senare år i rationaliseringssyfte har centraliserats till ett mindre antal orter. De i många fall tämligen magra rationaliseringsvinster som härvid har uppnåtts uppväger sällan de effekter av negativ art som har uppstått i vissa regioner. Även länsstyrelsen i *Kronobergs län* diskuterar detta spörsmål och menar att utvecklingen i kommunerna är beroende av vilka serviceinrättningar, offentliga och privata, som kan erbjudas i kommunernas centralorter. Enligt länsstyrelsens mening är den offentliga servicens lokalisering i regel anpassad till befolkningens fördelning och den ekonomiska utvecklingen men endast i obetydlig utsträckning använd som regionalpolitiskt medel. För närvarande pågår centralisering av olika verksamheter inom såväl den privata som offentliga sektorn med indragningar som följd. En viss decentralisering av den offentliga servicen är enligt länsstyrelsen nödvändig för att i kommunernas centralorter kunna tillhandahålla den service som krävs av företag och enskilda.

Olika orter bör få den serviceutrustning de har underlag för, anser länsstyrelsen i *Malmöhus län*, som vidare framhåller att servicebehovet i de expansiva områdena inte får eftersättas. Likartade tankegångar framför länsstyrelsen i *Hallands län*, som betonar att utbyggnaden av serviceanordningar måste följa industritillväxten. Enligt länsstyrelsen i *Kalmar län* måste alla garanteras en viss minimiservicenivå inom rimligt avstånd och till rimliga kostnader. Normer härför bör fastställas centralt. Länsstyrelsen i *Örebro län* anför liknande synpunkter och uttalar att den nuvarande servicestrukturen i tätorter med mer än 1 000 invånare bör garanteras under 1970-talet. Länsstyrelsen i *Jämtlands län* anser att i de fall serviceförsörjningen på sikt inte kan säkerställas i strategiska serviceorter bör staten vara beredd att vidta direkta servicestödjande åtgärder oberoende av befolkningsunderlaget för att säkra servicens fortbestånd.

9.5.2 Utbildning

Eftergymnasial utbildning

Krav på nyetablering eller utbyggnad av skilda former av eftergymnasial utbildning, olika typer av högskoleutbildning eller universitetsfilialer framförs av 18 länsstyrelser. Som lokaliseringsorter för sådan utbildning föreslås Jönköping, Växjö, Kalmar, Karlskrona, Kristianstad/Hässleholm, Helsingborg, Halmstad, Borås, Trestad (Uddevalla–Trollhättan–Vänersborg), Skövde, Karlstad, Örebro, Västerås, Falun/Borlänge, Sundsvall/Härnösand, Östersund, Skellefteå och Luleå.

Med hänsyn till *Södermanlands läns* gynnsamma läge i förhållande till storstadsregionen bör olika typer av eftergymnasial utbildning kunna lokaliseras till länet, anser länsstyrelsen.

Länsstyrelsen i *Blekinge län* anför att av rättviseskäl inget län bör undanhållas dylik utbildning. Speciellt missgynnat beträffande den högre utbildningen anser länsstyrelsen i *Kalmar län* att den sydöstra delen av landet är. Universitetsfilialen i Växjö har t. ex. inte verkat märkbart höjande på den låga högskolefrekvensen i denna del av landet. Länsstyrelsen i *Norrbottens län* framhåller att statsmakternas intentioner att bygga upp ett storstadsalternativ i Luleå inte bör urholkas genom att viktiga delar av den högre utbildning som lokaliseras till bottenviksregionen onödigt splittras. Länsstyrelsen i *Malmöhus län* stryker under det angelägna i ett utökat samarbete med Danmark beträffande den högre utbildningens och universitetens utbyggnad.

I anslutning till de allmänna önskemålen om högre utbildning till en viss ort framförs också vissa speciella önskemål. Sålunda begär länsstyrelsen i *Kronobergs län* en utbyggnad inom den naturvetenskapliga sektorn vid universitetsfilialen i Växjö samt olika yrkesinriktade kurser för t. ex. sjukvårdsadministratörer och socionomer.

Länsstyrelsen i *Hallands län* åberopar en undersökning av flyttningsrörelserna för ungdomar i åldrarna 20–24 år, enligt vilken Halmstad visar en negativ bild, och stöder ett yrkande av Halmstads kommun om eftergymnasial utbildning för tekniker och samhällsvetare, konstnärlig och musikalisk utbildning samt idrotts- och fritidsledarutbildning.

Universitetsfilialen i Karlstad bör enligt länsstyrelsen i *Värmlands län* byggas ut med naturvetenskapliga ämnen samt en fullständig lärarhögskola.

Västerås har med hänsyn till sin storlek och funktion en svag servicesektor och speciellt saknas högre undervisningsanstalter, påpekar länsstyrelsen i *Västmanlands län.* Regionen är expansiv och har en jämförelsevis hög andel ungdomar. Enligt länsstyrelsen föreligger behov av universitetsfilial eller institut för integrerad högskoleutbildning. Mot bakgrund av den starka koncentrationen av tekniskt högkvalificerad industri bör det därför vara angeläget att utveckla institutioner för tekniskt utvecklingsarbete och forskning. Staten och näringslivet bör i samverkan bygga upp ett centrum för teknisk utveckling med undervisning, forskning och produktion. Dessutom bör till Västerås lokaliseras

bl. a. en vidareutbildningsanstalt för fackskole- och gymnasieingenjörer med inriktning på försäljning och export, yrkesteknisk högskoleutbildning, andra anstalter för teknisk och merkantil utbildning samt högre konstnärlig utbildning.

Länsstyrelsen i *Kopparbergs län* framhåller att Falun/Borlänge är en lämplig ort för högre utbildning som har anknytning till näringslivet i regionen. Sålunda bör ett centrum för statlig skoglig utbildning, forskning och förvaltning lokaliseras dit liksom teknisk metallurgisk forskning med hänsyn till att stålindustrin är koncentrerad till dessa delar av landet. Även högre utbildning inom sport- och idrottsliv bör kunna lokaliseras till Falun/Borlänge.

När det gäller *Västernorrlands län* anför länsstyrelsen i länet att i Sundsvallsregionen finns goda förutsättningar för högre teknisk utbildning, som bör vara fyraårig. Denna utbildning bör kompletteras med en produktinriktad forsknings- och utvecklingsenhet inom transport, forskning, logistik m. m. I Sundsvall finns vidare goda förutsättningar för att förlägga en av yrkesutbildningsberedningen föreslagen ettårig vidareutbildningen av medicinska laboratorieassistenter. Länsstyrelsen föreslår att statens institut för högre utbildning av sjuksköterskor prövar möjligheterna att i Sundsvall bedriva lärarutbildning och kursverksamhet. Även utbildning av arbetsterapeuter föreslås av länsstyrelsen ske i Sundsvall. Till Härnösand bör en produktinriktad forsknings- och utvecklingsenhet inom bygg- och anläggningsverksamhet förläggas och lärarhögskolan bör byggas ut med en linje för förskollärare. Vidare bör förläggning av ytterligare eftergymnasial musikutbildning till Härnösand övervägas. Enligt länsstyrelsen finns goda förutsättningar för att förlägga högre teknisk utbildning till Örnsköldsvik. Om ytterligare en idrottshögskola inrättas inom landet bör den lokaliseras till Sollefteå. Länsstyrelsen i *Jämtlands län* föreslår en central för akademisk forskning och utbildning av idrotts- och fritidskonsulenter samt fritidspedagoger i Östersund. Ett medicinskt forskningscentrum med viss specialinriktning samt en livsmedelsteknisk utbildning med ett livsmedelsteknologiskt bibliotek föreslås också lokaliserade till Östersund.

Länsstyrelsen i *Västerbottens län* uttalar att det på grund av det industriella utvecklingscentrum (IUC) som har förlagts till Skellefteå är angeläget att yrkesteknisk högskoleutbildning förläggs till denna ort.

Länsstyrelsen i *Norrbottens län* anser att verksamhetsfältet för den nya tekniska högskolan i Luleå bör breddas, i första hand genom utbildning inom naturproduktion, främst geoteknik, samt genom ett utökat samarbete med geofysiska observatoriet i Kiruna. Även en utökad humanistisk utbildning efterlyses samt en idrottshögskola och högre konstnärlig utbildning.

Gymnasial utbildning

Länsstyrelsen i *Västerbottens län* redovisar några allmänna synpunkter på skolplaneringen och anför att de skolreformer som har genomförts

under de senaste decennierna har haft som primärt syfte att för de enskilda eleverna utjämna skillnaderna i fråga om utbildningsmöjligheter. Syftet har varit inte minst att undanröja de geografiska hindren och utjämna förhållandena mellan landsbygd och tätort samt mellan landets olika delar. Länsstyrelsen anser emellertid att det råder en motsatsställning i skolans målsättning att dels få en skola som når alla och att dels få ett elevunderlag stort nog att erbjuda någorlunda acceptabla valmöjligheter för eleverna. De hittillsvarande besluten inom skolans område – baserade på nuvarande pedagogiska och skolpolitiska målsättningar – har enligt länsstyrelsens mening lett till en centralisering av skolväsendet och medverkat till en skärpt differentiering av olika orters attraktivitet och servicemässiga betydelse. De negativa följder som detta får för ett stort antal orter med omland kan inte anses bli kompenserade av de förbättrade förhållanden som uppstår i ett fåtal större tätorter. Vid framtida utformning av skolans lokalisering måste därför de regionalpolitiska aspekterna beaktas i högre grad än hittills. I detta sammanhang framhåller länsstyrelsen att kommande forskning och planering borde kunna inriktas på en utveckling av pedagogiska och tekniska metoder, vilka ger möjligheter till avancerade studier även utanför gymnasieorterna.

Gymnasieorternas upptagningsområden behöver revideras, anser länsstyrelsen i *Malmöhus län*. Länsstyrelsen i *Södermanlands län* framhåller att minst en ort i länet bör utrustas med samtliga gymnasiala utbildningsalternativ. I västra delen av *Blekinge län* föreligger enligt länsstyrelsen i länet behov av ytterligare gymnasiala utbildningsenheter. Länsstyrelsen i *Kristianstads län* förordar att gymnasieskola inrättas i Simrishamn, och länsstyrelsen i *Hallands län* uttalar sig för en försöksutbildning inom automatisk databehandling vid gymnasieskolan i Falkenberg. Den pågående försöksverksamheten med glesbygdsgymnasiet i Strömstad bör enligt länsstyrelsen i *Göteborgs* och *Bohus län* stödjas av statliga och kommunala myndigheter. Länsstyrelsen i *Värmlands län* anser att Säffle bör erhålla komplett gymnasieskola. Ökad samverkan mellan gymnasieskolor, t. ex. mellan Avesta och Hedemora, är nödvändigt för att större differentiering skall kunna erbjudas, påpekar länsstyrelsen i *Kopparbergs län*.

Länsstyrelsen i *Jämtlands län* menar att gymnasiala utbildningsmöjligheter bör bibehållas i Järpen. Dessutom bör korrespondensgymnasiet i Sveg bevaras i någon form. För att upprätthålla en acceptabel skolservice i inlandet anser länsstyrelsen i *Västerbottens län* det nödvändigt att gymnasieskolorna i Lycksele och Vilhelmina kvarstår i nuvarande form utan inskränkningar. Länsstyrelsen framhåller vidare att, om gymnasieskola inrättas i Arvidsjaur, upptagningsområdet och därmed elevunderlaget inte får minskas för gymnasieskolorna i Lyckseleområdet. En gymnasieskola i Arvidsjaur efterlyses av länsstyrelsen i *Norrbottens län*.

Övriga synpunkter

Länsstyrelsen i *Norrbottens län* för en ingående diskussion kring elevunderlagets utveckling inom grundskolan. Kraftiga modifikationer i kravet på elevunderlag anses nödvändiga så att inom varje kommunblock en treparallellig högstadieskola kan upprätthållas. Detta gäller enligt länsstyrelsen också vissa enparallelliga skolor. Även andra länsstyrelser, t. ex. länsstyrelserna i *Kronobergs* och *Jämtlands län*, framför liknande synpunkter för områden med negativ befolkningsutveckling och menar att nuvarande utbildningsmöjligheter i kommunerna måste bibehållas.

Länsstyrelsen i *Hallands län* föreslår att fritidslokaler i anslutning till skolor bör få inräknas i statsbidragsunderlaget för skolbyggnader och påpekar att det ur pedagogisk synvinkel skulle vara värdefullt med en integrering av lekskola och lågstadieskola.

Vissa utbildningsfrågor med särskild anknytning till glesbygdsområdena behandlas i avsnitt 9.5.5.

9.5.3 Sjukvård och social service

Sjukvård

Nuvarande planeringsteknik att med utgångspunkt i folkmängden bestämma vårdbehovet finner länsstyrelsen i *Gotlands län* vara missvisande för Gotlands del med hänsyn till turismens omfattning. Bedömningen bör i stället utgå från antalet konsumtionsenheter.

Länsstyrelserna i *Kristianstads* och *Malmöhus län* erinrar om att en sjukvårdsplan för hela Skåne presenterades i november 1970. Genom att Malmö f. n. står utanför landstinget avviker sjukvårdens gränser för upptagnings- och betjäningsområden från de regionala gränserna. Detta får enligt länsstyrelsen i *Malmöhus län* inte leda till en försämring av sjukvården. Länsstyrelsen erinrar om att förslag föreligger om Malmös återinträde i landstinget den 1 januari 1977. Även i Göteborgsregionen ger de administrativa gränserna upphov till problem för sjukvården enligt vad länsstyrelsen i *Göteborgs och Bohus län* anför. Länsstyrelsen erinrar om att en statlig kommitté f. n. utreder frågan om sammanläggning av landstingskommunen och Göteborgs kommun och att ett avtal beträffande samplanering av verksamheterna mellan de västsvenska landstingen och Göteborg finns sedan år 1968.

Några länsstyrelser framhåller att sjukvårdsservice bör byggas ut eller bibehållas i vissa orter eller områden. Sålunda anser länsstyrelsen i *Uppsala län* att en vårdcentral bör inrättas i Nordöstblocket i länet. I *Östergötlands län* måste enligt länsstyrelsen i länet en väl utbyggd sjukvårdsservice skapas i Kisa. Dessutom bör mindre orter på visst avstånd från större expanderande orter få behålla den sjukvårdsservice de redan har, t. ex. Ödeshög och Österbymo. En liknande diskussion förs av länsstyrelsen i *Kronobergs län*, som finner det angeläget att tillfredsställande sjukvård kan meddelas i samtliga kommuner. Speciellt framhålls angelägenheten härav för tätorten Åseda i Uppvidinge kommun. Länssty-

relserna i *Malmöhus* och *Värmlands län* finner det ur regionalpolitisk synvinkel angeläget att Eslöv får öppen sjukvård med specialistvård resp. att Hagfors erhåller nytt lasarett. Länsstyrelsen i *Värmlands län* anför vidare att sjukvården i Karlstad bör byggas ut så den blir likvärdig med den som erbjuds vid landets regionsjukhus. I fråga om *Kopparbergs län* erinrar länsstyrelsen i länet om att Kungl. Maj:t har anvisat medel för en utredning om ett socialmedicinskt centrum i Mora och finner det angeläget att projektet snarast fullföljs. Vidare anförs att utbyggnaden av långtidssjukvården i Hedemora bör fortsätta med tanke på de goda klimatförhållandena. I händelse av att beslut i framtiden fattas om att avlasta storstadsregionerna denna form av sjukvård bör av länets kommuner främst Hedemora komma i fråga.

Länsstyrelsen i *Jämtlands län* påpekar att ett antal s. k. rikssjukvårdsinrättningar redan finns i länet och anser det realistiskt att planera för en ytterligare utbyggnad av sådana inrättningar, t. ex. preoperativ träning, postoperativ konvalecens, träning efter infarkt, vård och rehabilitering av handikappade samt diabetikervård. Även turistanläggningar bör kunna ses som en förebyggande aktivitet. Samhället bör stödja investeringar i sådana förebyggande vårdformer. Vad gäller länets egen sjukvård bör Svenstavik och Hammarstrand övervägas som lokaliseringsorter för anläggningar inom långtidsvården. Landstinget har utarbetat riktlinjer för den öppna vården i länet, vilka länsstyrelsen ansluter sig till. Om dessa riktlinjer realiseras innebär det att 4 000–5 000 invånare saknar läkare inom 45 minuters resa med bil. Befolkningen i dessa områden bör därför ha tillgång till distriktssköterska och en förbättrad transportorganisation. Länsstyrelsen i *Västerbottens län* betonar att den allmänna läkarvården och distriktsvården skall vara ändamålsenligt decentraliserad och att vid perifert belägna sjukvårdsinrättningar föreligger behov av observationsplatser för akut sjuka. Länsstyrelsen anser vidare att förslaget om förläggning av ett hälsocentrum i Vindeln – ett projekt som kommittén för planering av turistanläggningar och friluftsområden har fått till uppgift att undersöka – snarast bör realiseras om förutsättningar finns härför.

Beträffande vissa mindre orter i *Norrbottens län* framhåller länsstyrelsen i länet att den sociala servicen på grund av de stora avstånden bör upprätthållas, speciellt i Muodoslompolo och Karesuando, och att en läkarstation bör byggas i Junosuando. Den öppna sjukvården måste vidare bibehållas i Vittangi. För regioncentrumservicen i Arvidsjaur efterlyses kvalificerade sjukvårdsmöjligheter.

Behovet av alkoholpolikliniker, inackorderingshem och specialbostäder för alkoholskadade måste tillgodoses, hävdar länsstyrelsen i *Kronobergs län*. Länsstyrelsen i *Gotlands län* pekar på behovet av ökade resurser till alkoholpolikliniken i Visby och anser dessutom att rehabiliteringsvården för alkoholmissbrukare bör byggas ut på södra Gotland.

Åldrings- och handikappvård

Flera länsstyrelser konstaterar beträffande åldringsvården att gränsen mellan vad som skall betraktas som sådan vård och som sjukvård och mellan vård och service är flytande. Sålunda påpekas att ålderdomshemmens standard successivt har förbättrats så att det i många fall är svårt att avgöra vad som bör benämnas ålderdomshem och vad som är att hänföra till vanliga bostäder med väl utvecklad kollektiv service.

Ett antal länsstyrelser anför att den slutna åldringsvården är förhållandevis väl utbyggd. Planeringen bör därför inriktas på att avlasta den slutna vården till förmån för den öppna. Ett antal länsstyrelser framhåller dock att, i och med att människorna uppnår allt högre åldrar behovet av platser inom långtidsvården kommer att öka. Vidare förordas en bättre samordning mellan olika former av åldringsvård och sjukvård. Flerläkarstationer kan exempelvis byggas ut med vårdcentraler.

För att underlätta tillvaron för åldringar och handikappade och samtidigt åstadkomma en avlastning av den slutna åldringsvården föreslås en ökad satsning på hemsamariter, färdtjänst, matdistribution, uppsökande verksamhet (exempelvis servicebussar), daglig telefonkontakt, subventionering av telefonabonnemang etc. I anslutning till ålderdomshem bör även inrättas dagcentraler för åldringar samt möjligheter till dagvård för handikappade. Flera länsstyrelser anser att statliga lån (bostadsförbättringslån behandlas i övrigt under avsnitt 9.7) bör i större utsträckning ställas till förfogande för upprustning av åldringsbostäder. Därvid föreslås bl. a. att kostnaden för installation av telefon skall kunna inräknas i låneunderlaget för bostadsförbättringslån.

Barnstugor

Ett flertal länsstyrelser, såsom länsstyrelserna i *Uppsala, Jönköpings, Kronobergs, Malmöhus, Hallands, Göteborgs och Bohus, Värmlands, Västmanlands* samt *Jämtlands län,* diskuterar sambanden mellan ökad kvinnlig förvärvsfrekvens och möjligheterna till en förbättrad och utökad barntillsyn.

En redogörelse för det nuvarande platsantalet samt det planerade byggandet av barnstugor lämnas av flertalet länsstyrelser. Härvid konstateras genomgående att trots en kraftig satsning på byggande av barnstugor endast ett litet fåtal kommuner kommer att år 1975 kunna bereda 50 % av förskolebarn med förvärvsarbetande mödrar barnstugeplats. Länsstyrelsen i *Kopparbergs län* framhåller att utbyggnaden bör ske i snabbare takt än kommunerna har planerat och att denna sektor bör prioriteras på andra sektorers bekostnad. Enligt länsstyrelsen i *Malmöhus län* bör barndaghem ingå i den normala boendeservicen och uppföras samtidigt med bostäder.

Kostnaderna och de ekonomiska villkoren för byggande av barndaghem berörs också. Länsstyrelsen i *Kalmar län* framhåller att en utbyggnad av daghemsverksamheten inte får bli beroende av de enskilda kommunernas ekonomiska möjligheter. Ett finansieringssystem bör tillskapas som

ger möjlighet till en likvärdig utveckling över hela landet. Länsstyrelsen i *Västmanlands län* pläderar för en successiv höjning av de statliga anordnings- och driftbidragen med hänsyn till kostnadsfördyringarna. Länsstyrelsen i *Jämtlands län* önskar att den statliga bidragsgivningen höjs för att på så sätt stimulera ett ökat byggande.

9.5.4 Övrig offentlig service

Länsstyrelsen i *Kalmar län* framhåller att den kulturella sektorn måste upprustas genom att nya lokaler ställs till förfogande för länsbibliotek, länsmuseum och länskonstmuseum samt att frågan om inrättande av en länsteater utreds. Länsstyrelsen i *Hallands län* önskar att det statliga kulturrådet omarbetar förslaget om regionteaterverksamhet så att även Halmstad omfattas av en regionteater.

Länsstyrelsen i *Göteborgs och Bohus län* finner det angeläget att såväl ur sysselsättningssynpunkt som servicesynpunkt Strömstads polisdistrikt får bestå även i fortsättningen.

I fråga om *Älvsborgs län* påpekar länsstyrelsen i länet att avsevärda förbättringar i serviceutbudet är nödvändiga i såväl Trestad som Borås om man skall åstadkomma ett serviceutbud som är jämförbart med storstadsområdenas. Även i Åmål, Ulricehamn och Kinna/Skene är åtgärder troligen erforderliga för att dessa orter skall kunna fullgöra sina servicefunktioner enligt klassificeringen. Som närmare framgår av bl. a. avsnitt 9.3 anförs liknande synpunkter av andra länsstyrelser.

Länsstyrelsen i *Uppsala län* hävdar att kommunerna bör eftersträva en filialverksamhet för den kommunala servicen och att möjligheterna bör tillvaratas att gemensamt utnyttja lokaler och personal för olika verksamheter.

9.5.5 Glesbygdsservice

De förslag rörande serviceförsörjningen i glesbygdsområden som glesbygdsutredningen har lagt fram behandlas relativt ingående i avsnitt 12.2. I betydande omfattning anknyter de önskemål och förslag till socialpolitiska åtgärder som har förts fram i länsprogrammen till vad utredningen har förordat. I fråga om åtgärder i glesbygderna redovisas därför länsprogrammen relativt summariskt i förevarande avsnitt.

Problembeskrivning

Också vid kartläggningen av serviceförsörjningen i glesbygderna har det övervägande antalet länsstyrelser grundat sina bedömningar på den förutnämnda promemorian från glesbygdsutredningen angående serviceförsörjningen i glesbygd. Som tidigare har berörts hänför glesbygdsutredningen i promemorian servicefunktionerna och deras tillgänglighet till tre serviceniväer. Med närhetsservice avser utredningen service som bör finnas tillgänglig inom fem minuters avstånd (lågstadieskola, livsmedels-

butik, bensinstation o. d.). Som kommuncentrumservice betecknas service som bör kunna nås genom maximalt 45 minuters enkelresa med kollektiva trafikmedel (kommunalhus, högstadieskola, dagligvarubutiker etc.). Till regioncentrumservice slutligen hänförs service som bör kunna nås genom maximalt 2 - 3 timmars enkelresa med kollektiva trafikmedel (gymnasium, varuhus, lasarett etc.).

I allmänhet har länsstyrelserna gjort serviceinventeringar och någon form av kartläggning av de kollektiva kommunikationsförhållandena samt applicerat glesbygdsutredningens restidsnormer på de olika servicenivåerna.

Flertalet länsstyrelser i södra Sverige, bl. a. länsstyrelserna i *Kristianstads, Malmöhus, Hallands och Skaraborgs län,* framhåller att man har ett tätt nät av serviceorter och saknar glesbygd i egentlig mening, varför det inte erbjuder några större problem att uppfylla servicekraven. Andra länsstyrelser, bl. a. *Södermanlands, Östergötlands* och *Örebro län,* finner serviceutbudet i utgångsläget tillfredsställande men ser i spåren av glesbygdens uttunning svårigheter att i framtiden bibehålla nuvarande nivå.

Med några få undantag pekar länsstyrelserna på större eller mindre områden, inom vilka åtgärder bedöms nödvändiga för att ge människorna tillgång till behövlig service.

I *Stockholms län* föreligger, enligt länsstyrelsen, problem med serviceförsörjningen i Norrtäljeblocket och skärgården. Enligt länsstyrelsen i *Uppsala län* är det framför allt de norra och nordöstra delarna av länet som kan sägas ha vissa glesbygdsproblem på grund av avstånden till kommuncentrumservice. I *Jönköpings län* kan enligt länsstyrelsen praktiskt taget hela länsbefolkningen nå såväl kommun- som regioncentrumservice med en restidsnorm på 45 minuter. Om normen i stället sätts till 30 minuter kan inte 8 000–9 000 personer nå nämnda service. Den pågående strukturomvandlingen väntas medföra ett ytterligare bortfall av offentlig service i de mindre orterna. I *Kronobergs län* anges de största sammanhängande områdena med otillfredsställande serviceförsörjning i fråga om närhetsservice finnas i länets östra del samt i västra delen av Ljungby kommun. Ca 90 % av befolkningen i *Kalmar län* bor inom 30 km från blockcentra, påpekar länsstyrelsen i länet, som anser att den stationära servicen i Löttorp på Öland måste förstärkas med hänsyn till det stora avståndet till Borgholm och turisttillströmningen sommartid. Länsstyrelsen i *Gotlands län* pekar på de svårigheter länets isolerade läge medför för serviceförsörjningen och anser därför att länet i fråga om olika serviceverksamheter måste bli självförsörjande i större utsträckning än befolkningsmässigt och strukturellt jämförbara områden på fastlandet. Dessutom föreligger, enligt länsstyrelsen, glesbygdsproblem inom länet med minskande befolkningsunderlag för olika serviceverksamheter. Länsstyrelsen erinrar om en undersökning angående serviceförhållandena på Gotland. Enligt denna skulle en befolkningsutveckling i linje med prognos 2 i länsplanering 1967 äventyra underlaget för sjukvården, skolväsendet och detaljhandeln. I *Blekinge län* är det enligt vad

länsstyrelsen i länet anför egentligen endast skärgården samt vissa områden i länets norra och östra delar som har glesbygdsproblem. Även i *Kristianstads län* kan de flesta invånare anses ha en god servicestandard enligt länsstyrelsen där. Problem föreligger dock för äldre och glesbygdsbor utan egen bil.

Länsstyrelsen i *Göteborgs och Bohus län* pekar på de direkta glesbygdsproblemen i skärgården och i de inre delarna av norra länsdelen. Länsstyrelsen framhåller att drygt 17 000 personer är beroende av färje- eller båtförbindelser för att komma till fastlandet och att denna befolkningsgrupp har ökat under 1960-talet. Länsstyrelsen anför att skärgårdstrafiken, som stöds av staten via skatteutjämningsbidrag, bör samordnas med busslinjetrafiken samt att bidrag bör kunna utgå till resor med postbåt. Vidare anförs att en rad åtgärder är nödvändiga för att förbättra servicesituationen, vilket kommer att kräva ett betydande direkt statligt stöd till kommunerna. Enligt länsstyrelsen måste närservicen bibehållas i Östad i Tanums kommun och i Hedekas i Munkedals kommunblock. Länsstyrelsen i *Älvsborgs län* konstaterar med utgångspunkt i professor Hägerstrands kartläggning av det svenska välfärdslandskapet att länet inom sig hyser glesbygdsproblem av lika hög svårighetsgrad som vissa delar av Norrland. Ca 10 % av länets befolkning har mer än 20 minuters bilresa till en centralort. Motsvarande andel är 40 % i Bengtsfors och 36 % i Svenljunga. Utbudet av service anses successivt komma att försämras om inte speciella åtgärder vidtas för att förbättra kommunikationerna och öka den rörliga servicen. I anslutning härtill redovisas positiva resultat från försöksverksamheten med glesbygdsservice i Bengtsfors kommunblock. Länsstyrelsen framhåller att serviceinsatser är angelägna i Bengtsfors, Färgelanda, Mellerud, Lilla Edet, Vårgårda, Herrljunga, Tranemo och Svenljunga.

Enligt en av länsstyrelsen i *Värmlands län* utförd inventering kan inte ca 47 000 personer nå närhetsservice inom 2 km gångavstånd. Ca 44 000 personer har mer än 45 km (1 timmes restid med kollektiva trafikmedel) till kommuncentrumservice och ca 34 000 personer har mer än 90 km (2 timmars resa) till regioncentrumservice. Länsstyrelsen bedömer servicesituationen som mest kritisk i de sydvästra och norra delarna av länet. Ca 50 % av glesbygdsfolkmängden i *Örebro län* har enligt länsstyrelsen i länet mer än 3 km till livsmedelsservice (närhetsservice). I Laxå kommun är andelen 65 %. Enligt länsstyrelsen bör åtgärder sättas in i första hand för att förstärka närhetsservicen i kommunerna Hällefors, Lindesberg och Nora, vilka prioriteras i nämnd ordning. För att öka människornas möjligheter att nå ett större utbud av service bör, enligt länsstyrelsen, statsbidrag till förbättring av kommunikationerna utgå i första hand i kommunerna Degerfors, Laxå samt i Hallsberg och Askersund i nu nämnd ordning. I *Västmanlands län* har samtliga delar av länet tillgång till basservice, anför länsstyrelsen i länet, men serviceförsörjningen för på landsbygden kvarboende äldre personer försvåras ständigt. Kommunerna Skinnskatteberg, Norberg, Sala och Heby beräknas drabbas av den första serviceförsämringen. Omkring 3 % av länets invånare har mer än 2 km till

kollektiv busstrafik.

Länsstyrelsen i *Kopparbergs län* vill införa ytterligare en ortsnivå utöver glesbygdsutredningens tre vid bedömningen av servicestrukturen, nämligen kvalificerat närcentrum. Ett minimikrav för denna servicenivå är låg- och mellanstadieskola. Ca 6 500 personer i länet har mer än 10–15 minuters resväg till närmaste närserviceort och drygt 14 000 har mer än 45 minuters resa till kommuncentrum. Av dessa finns fler än 9 000 inom Mora planeringsregion. Även länsstyrelsen i *Gävleborgs län* använder begreppet kvalificerad närhetsservice, en servicenivå mellan närhets- och kommuncentrumservice. Denna service återfinns främst i de gamla kommunernas centralorter, benämnda mindre serviceorter. En utförd undersökning angående glesbygdens serviceförsörjning ger enligt länsstyrelsen vid handen att ca 9 000 invånare – varav hälften finns i kommunblocken Ljusdal, Bollnäs och Bergsjö och ca 1 600 tillhör åldersgruppen över 65 år - inte har acceptabel tillgång till närhetsservice, vilket betyder att de har mer än 3 km till närmaste livsmedelsbutik eller mer än 1 km till varubusslinje. Ca 22 000 personer – varav hälften finns i kommunblocken Ljusdal, Bollnäs och Hudiksvall och 4 000 är i åldersgruppen över 65 år - har inte acceptabel tillgång till kvalificerad närhetsservice, dvs. de har mer än 1 km till väg med kollektiv linjetrafik som medger en tur- och returresa till närmaste s. k. mindre serviceort under samma dag. Ca 37 000–63 000 personer, beroende på hur stränga restriktioner som uppställs beträffande tidsåtgång och turtäthet etc., saknar tillgång till kommunblockscentrumservice. Kommunerna i länet har antagit att ett 30-tal butiker kommer att läggas ned i glesbygdsområdena fram till år 1975. Länsstyrelsen finner denna bedömning alltför optimistisk på grund av vikande befolkningsunderlag och stigande omkostnader. Beträffande Ljusdalsblocket anförs att åtgärder bör vidtas för att möjliggöra bibehållande av regioncentrumservicen. Dessutom bör servicestödjepunkter upprätthållas i Ljusdals- och Hudiksvallsområdena. Även i *Västerbottens län*, anger länsstyrelsen, har undersökningar gjorts av serviceförhållandena bl. a. servicens tillgänglighet och tidsåtgång vid användande av allmänna kommunikationer. Enligt länsstyrelsen har denna undersökning givit vid handen att serviceproblem i olika avseenden föreligger i delar av kommunblocken Ånge, Sollefteå och Örnsköldsvik. I övriga kommunblock skulle, anger länsstyrelsen serviceförsörjningen på det hela taget vara tillfredsställande om alla invånare hade tillgång till allmänna kommunikationer.

Länsstyrelsen i *Jämtlands län* framhåller att en minimimålsättning för länet är att serviceutbudet i Östersund kan upprätthållas fram till år 1980. Länsstyrelsen har modifierat begreppet regioncentrumservice och infört en A- och en B-nivå med hänsyn till att Strömsund anses ligga på en ortsnivå mellan läns- och kommunnivå. På B-nivå förutsätts gymnasieskola ingå. Enligt länsstyrelsens bedömningar har ca 7 000 personer i Strömsunds och Svegs kommunblock inte tillgång till regioncentrumservice. I hela länet bedöms ca 20 000 personer inte ha tillgång till kommuncentrumservice under perioden fram till år 1975. Bräcke, Jär-

pen, Sveg och Hammarstrand med viss tvekan bedöms kunna erbjuda kommuncentrumservicen till sistnämnda år. Behovet av kommuncentrumservice kan dock inte tillgodoses endast från nämnda orter. Därför anser länsstyrelsen att servicen bör stödjas i Gäddede, Hoting, Föllinge, Svenstavik, Hede och Funäsdalen. Närhetsservicen bör byggas upp kring ett antal stödjepunkter med goda kommunikationsförhållanden.

I *Västerbottens län* är enligt vad länsstyrelsen framhåller utflyttningsområdena underförsörjda ur servicesynpunkt, vilket medför problem för äldre och handikappade. En undersökning som har gjorts vid Umeå universitet visar att 14 000 personer eller 6 % av befolkningen bor i områden som är underförsörjda med service, i Lycksele A-region är andelen 20 %. Länsstyrelsen i *Norrbottens län* räknar med att områdena på mer än 5 mils avstånd från ort med kommuncentrumservice är särskilt underförsörjda. Enligt detta beräkningssätt blir antalet personer utanför omlanden, de s. k. fördjupade problemområdena, ca 20 000. Enligt länsstyrelsen bör nämnda slag av service bibehållas, eventuellt med driftssubventioner, i Harads, Korpilombolo och Vittangi. Dessutom anser länsstyrelsen att kommundelsservice (en servicenivå mellan kommuncentrum- och närhetsservice) är speciellt viktig att bibehålla i följande sju orter, nämligen Muodoslompolo, Junosuando, Karesuando, Hakkas, Kåbdalis, Abisko och Seskarö.

Utbildning

Länsstyrelsen i *Stockholms län* framhåller att befintliga skolor i största möjliga utsträckning bör bibehållas i skärgården. Härvid bör bl. a. statsbidrag kunna utgå även om elevantalet understiger nu gällande normer. Ett alternativt sätt att lösa problemet är att ändra upptagningsområden och fördjupa samarbetet mellan ö- och moderskola. Skärgårdsborna bör beredas förbättrad möjlighet till vuxenutbildning. Nu gällande regler för gruppstorlek och bidrag försvårar verksamheten. Skärgården bör i detta avseende jämställas med allmänna stödområdet och behandlas enligt de regler som gäller där. Länsstyrelsen i *Kronobergs län* efterlyser en ökad satsning på bokbussar. Länsstyrelsen i *Hallands län* anför att riktlinjer snarast bör utarbetas för en kombinerad för- och lågstadieskola i glesbygdsområdena. Liknande tankegångar framförs även av länsstyrelserna i *Gotlands* och *Kopparbergs län*, som önskar ambulerande lekskoleverksamhet i glesbygden och integrering av lekskola och lågstadieskola. Länsstyrelsen i *Västerbottens län* framhåller att indragningen av bygdeskolor bör ske med försiktighet med tanke på att en eventuell obligatorisk förskola kan komma att integreras med lågstadieskolan. Även de yrkesskolor som i samband med gymnasiereformen blir överflödiga i perifert liggande orter bör bibehållas så länge elevunderlaget är tillfredsställande.

Kommersiell och social service

Förslagen i fråga om kommersiell och social service avser både stationär och mobil service. Många länsstyrelser redovisar olika sätt att förse befolkning i glesbygden med service. Bland de förslag som har lagts fram kan nämnas en utökad hemsändningsservice. I några fall krävs att samhället skall stå för kostnaderna härför. Från många håll begärs en utökad mobil handel, varvid även någon form av ekonomiskt stöd anses nödvändigt. Vidare föreslås en samordning av olika serviceaktiviteter, uppbyggnad av fasta servicecentraler eller nya former av diversehandel. Om dylika servicecentraler inte kan drivas med tillfredsställande lönsamhet krävs offentliga subventioner. Postanstalterna bör enligt några länsstyrelser kunna fungera som beställningscentraler, varvid lantbrevbärare skulle kunna åta sig tjänster som varuinköp och transporter. Möjligheterna att kombinera postens service med budsändning av olika slag bör utredas framförs från några håll. Dessutom föreslås att alla glesbygdshushåll skall få tillgång till telefon bekostad av samhället och att statligt stöd till befintlig handel i glesbygderna införs.

Ett utökat samarbete på det administrativa planet föreslås mellan försäkringskassan, arbetsförmedlingen samt vissa kommunala organ för att motverka följdverkningarna av ett uttunnat befolkningsunderlag. Vidare yrkas att ett renodlat socialpolitiskt skatteutjämningsbidrag införs. Flera länsstyrelser betonar undervisningens och sjukvårdens stora betydelse i glesbygderna, varvid någon länsstyrelse framhåller att tillgången till provinsialläkare bör säkras i ifrågavarande områden.

De allt större kraven på service i skärgården vilken medför ökade kostnader för kommunerna, bör täckas genom avgifter, anser länsstyrelsen i *Stockholms län.*

Länsstyrelsen i *Norrbottens län* hemställer om särskilda medel för att skissera en lösning på problemen med serviceförsörjningen i avfolkningsområden. Länsstyrelsen anser att de socialpolitiskt präglade bostadsproblemen i länets glesbygder till stor del skulle kunna lösas genom vissa marginella ändringar i redan gällande låneformer (bostadsförbättringslån behandlas i övrigt i avsnitt 9.7). Bl. a. föreslås att statliga förbättringslån skall utgå med högre belopp än för närvarande samt att åldersgränsen sänks till 50 år i Norrlands glesbygder.

Kommunikationer

Synpunkter och förslag beträffande kommunikationsfrågor i allmänhet behandlas mera utförligt i avsnitt 9.6. Här berörs kortfattat endast sådana förslag som tar mera direkt sikte på kommunikationsproblemen i glesbygdsområdena.

De flesta länsstyrelserna framhåller att serviceproblemen i glesbygderna ofta kan lösas genom att kommunikationsförhållandena förbättras. Härvid krävs en samordning av trafikresurserna.

Mot bakgrund av de utredningar som har utförts i skilda län för att klarlägga hur många människor som inte har tillgång till kollektiva

transportmedel framhålls från några håll att det är ett rimligt krav att staten svarar för en tillfredsställande trafikförsörjning i glesbygderna och att de ekonomiskt sämst ställda kommunerna inte belastas med kostnader härför. Någon länsstyrelse hävdar i detta sammanhang att, om ett generellt servicebidrag till glesbygden blir aktuellt, stödet till linjetrafiken bör inordnas i detta bidrag.

I länsprogrammen skisseras olika sätt att antingen transportera varor och tjänster till glesbygdsbefolkningen eller underlätta dennas resor till serviceorterna. Flera länsstyrelser framhåller att, oavsett vilket alternativ som väljs, förbättrade vägar utgör den grundläggande förutsättningen för att lösa serviceproblemen i många områden. I anslutning därtill påpekas att en utökning av medelsramen för vägförbättringsåtgärder med detta syfte utgör ett verkningsfullt socialpolitiskt medel och att större hänsyn bör tas till de regionalpolitiska synpunkterna vid bestämningen av medelsramens storlek.

Flertalet länsstyrelser stryker under nödvändigheten av att trafikförsörjningsplaner upprättas för kommunblocken för att en samordning av de olika insatserna skall åstadkommas. Härvid hänvisas i många fall till planeringen enligt Vilhelminamodellen (SOU 1968:33). Några länsstyrelser erinrar om att utredningar på trafikförsörjningsområdet har utförts.

Bland åtgärder som i övrigt förs fram i länsprogrammen kan pekas på att glesbygdsutredningen förutsätts lägga fram förslag till riksomfattande normer för hur glesbygdstrafiken skall utformas. Vidare krävs en genomgång av de lagar och förordningar som för närvarande påverkar trafikpolitiken, så att dessa inte lägger hinder i vägen för genomförandet av nya trafiklösningar etc.

Beträffande kollektivtrafiken framhålls i de flesta länsprogram angelägenheten av att berörda parter diskuterar linjesträckningar, turtäthet, avgångs- och ankomsttider och samordnar taxor och biljett så att övergång mellan olika trafikföretag underlättas. I länsprogrammen framkommer vidare förslag om att i områden som i dag saknar busstrafik exempelvis skolskjutsar genom särskild beställningstrafik eller privatpersoner med egen bil mot ersättning skulle kunna transportera passagerare till uppsamlingsplatser vid vägar med busstrafik eller direkt till centralorten eller större arbetsplatser. Olika lösningar diskuteras i fråga om matarlinjer och beställningstrafik (skolskjutsar och taxibilar) som ett komplement till den ordinarie linjetrafiken. Några länsstyrelser anser att staten eller kommunen bör svara för kostnaderna för sådan transportservice.

9.6 Kommunikationer

9.6.1 Allmänt

I åtskilliga av länsprogrammen betonas att kommunikationerna är av största betydelse såväl för den allmänna utvecklingen som för vissa orters utveckling och för glesbygdens serviceförsörjning. Från flera håll framförs

också att serviceproblemen, främst i glesbygd och mindre tätorter, till stor del är en fråga om att förbättra kommunikationsmöjligheterna. I anslutning till sådana uttalanden riktar flera länsstyrelser kritik mot trafikpolitikens utformning och förordar en omprövning av trafikpolitiken med sikte på bl. a. ökad samordning av trafikpolitiken och regionalpolitiken. Uttalanden med denna innebörd görs av bl. a. länsstyrelserna i *Uppsala, Jönköpings, Kristianstads, Örebro, Kopparbergs* och *flera norrlandslän.*

Flera länsstyrelser lämnar synpunkter på utformningen av kommunikationssystemet. Sålunda uttalas att kommunikationerna bör utformas efter orternas funktion och sättas i relation till ortsklassificeringssystemet. Vidare framhålls att kommunikationssystemet utgör en mycket väsentlig del av utgångspunkterna vid formulering av handlingsprogram både vad gäller sysselsättning och serviceförsörjning. Länsstyrelsen i *Västerbottens län* anser att det är regionalpolitiskt motiverat att utveckla ett trafiknät som garanterar acceptabla förbindelser mellan storstäder, storstadsalternativ och landsdelsregionala utvecklingscentra. Liknande synpunkter anlägger länsstyrelsen i *Älvsborgs län,* som vidare framhåller att en allmän riktlinje för trafikplaneringen bör vara att främst knyta samman kommunblockscentra som saknar fullständig regionservice så att dessa kan komplettera varandra och därmed även på sikt möjliggöra upprätthållande av nuvarande service. Länsstyrelsen i *Malmöhus län* anför att länets olika regioncentra måste hållas samman av ett väl utvecklat trafiknät. Ett system av kommunikationsleder bör tillskapas på olika nivåer, anser länsstyrelsen i *Kristianstads län.* Vidare bör kommunikationerna mellan Skånes östra och västra delar byggas ut.

De större orterna inom den inre Mälarregionen bör knytas samman med högklassiga kommunikationsleder för att förbättra dessa områdens förutsättningar att fungera som en motvikt till Stockholmsområdet, framhåller länsstyrelsen i *Västmanlands län.*

Länsstyrelserna stryker allmänt under att den kollektiva trafiken måste byggas ut inom och mellan tätorterna och från landsbygden och mindre tätorter till de större tätorterna. Som skäl för en sådan utbyggnad åberopar länsstyrelsen i *Malmöhus län* nödvändigheten av att komma till rätta med trafikstockningar, brister på parkeringsplatser och de alltmer tilltagande miljömässiga problemen i form av buller och avgaser.

Ett antal länsstyrelser betonar också att de kollektiva transporterna mellan arbetsplatser och bostad måste ordnas, bl. a. för att underlätta för kvinnorna att gå ut i förvärvslivet. Länsstyrelsen i *Malmöhus län* framhåller att målsättningen bör vara att invånarna skall kunna nå de viktigaste arbets- och serviceorterna med kollektiv trafik. Länsstyrelsen i *Älvsborgs län* ser en ökning av möjligheterna till pendling angelägen. Därmed skulle flera regionalpolitiska målsättningar lättare kunna uppnås, t. ex. valfrihet i fråga om bostads- och arbetsplats, snabbare regional inkomstutjämning och likartade möjligheter till ett tillfredsställande

serviceutbud. Liknande synpunkter framförs av åtskilliga andra länsstyrelser.

Länsstyrelsen i *Uppsala län* anför i detta sammanhang att i de fall transporter är nödvändiga för att tillgodose näringslivets behov av arbetskraft det är rimligt att företagen själva står för en del av kostnaderna för sådan trafik.

Länsstyrelsen i *Kristianstads län* förordar att ett verkställande organ tillskapas inom varje planeringsområde (kommunblock eller större) med uppgift att svara för all transportplanering. Enligt länsstyrelsen i *Skaraborgs län* bör den kollektiva trafiken samordnas på regional och kommunal nivå.

Betydelsen av att en samordning kommer till stånd mellan olika typer av transporter, t. ex. mellan linjetrafik och skoltransporter samt mellan gods- och persontransporter, framhålls i ett stort antal länsprogram, bl. a. av länsstyrelserna i *Östergötlands, Gotlands, Kalmar, Kronobergs, Jönköpings, Blekinge och Västmanlands län.* Några länsstyrelser anser att de allmänna kommunikationerna bör kompletteras med t. ex. matarlinjer, beställningstrafik, taxibilar och skolskjutsar.

Angelägenheten av att kommunala trafikförsörjningsplaner upprättas stryks under i de flesta länsprogrammen. Länsstyrelsen i *Jönköpings län* anser att dessa planer snabbt bör leda fram till kommunala ställningstaganden i trafikförsörjningsfrågan.

Länsstyrelsen i *Älvsborgs län* anser att resp. kommuner/block bör upprätta trafikplaner, vari såväl mål som åtgärder för den kollektiva trafikservicen anges. Länsstyrelsen bör å sin sida ange en allmän trafikpolitisk målsättning för länet.

Begreppet tillfredsställande trafikförsörjning bör definieras, hävdar länsstyrelsen i *Västerbottens län,* som understryker betydelsen av att en regional trafikförsörjningsplan upprättas. I den regionala trafikplaneringen bör samtliga led i distributionskedjan mellan producent och konsument beaktas och inte enbart detaljledet.

Länsstyrelsen i *Norrbottens län* konstaterar att bättre betingelser bör skapas för en övergripande trafikplanering på det regionala planet.

Flera länsstyrelser anser att samhället i större utsträckning bör lämna stöd åt den kollektiva trafiken. Yrkandena härom framförs av bl. a. länsstyrelsena i *Malmöhus, Skaraborgs, Örebro, Gävleborgs* och *Västerbottens län.* Länsstyrelsen i *Gävleborgs län* förordar att persontaxor används som lokaliseringspolitiskt medel.

9.6.2 Transportstöd

Flera länsstyrelser, framför allt inom det allmänna stödområdet, begär en vidare utveckling av det transportstöd som infördes år 1970 (SFS 1970:592) för järnvägs- och lastbilstransporter från orter inom det allmänna stödområdet på sträckor överstigande 300 km. I första hand krävs en sänkning av nuvarande minimiviktgräns (500 kg per sändning), utvidgning av stödet till att omfatta även transport av råvaror som

förädlas inom stödområdet samt transporter med egna fordon. Sålunda gör länsstyrelsen i *Kopparbergs län* gällande att viktrestriktionerna missgynnar vissa företag på ett sätt som inte kan vara avsikten. Viktgränsen bör sänkas betydligt eller göras mera villkorlig. Vidare bör gränsen mellan de stödberättigade och inte stödberättigade delarna av landet göras mindre markerad genom en mer långtgående gradering av transportstödet. Länsstyrelsen i *Västernorrlands län* framhåller att fraktstödet bör utformas så att framtida taxehöjningar inte reducerar stödets avsedda effekt. Fraktstödet bör utvidgas till att omfatta styckegodsssändningar understigande 500 kg och även råvaror som förädlas inom länet. Transportstödets verkningar bör enligt länsstyrelsen i *Jämtlands län* följas upp för att därigenom säkerställa att dess syfte uppnås till alla delar.

Länsstyrelsen i *Västerbottens län* håller för sannolikt att transportstödet kommer att visa sig vara ett effektivt regionalpolitiskt medel. Frågan om stödets utformning bör dock bli föremål för en omprövning. Sålunda bör bl. a. transporter med egna fordon och transporter in till stödområdet av råvaror m. m. komma i fråga för stöd.

Länsstyrelsen i *Norrbottens län* förklarar sig nöjd med det regionalt differentierade fraktstödet men framhåller att detta vid taxehöjningar inte får urholkas. Länsstyrelsen hemställer att stödet får omfatta även transporter till stödområdet av råvaror som bevisligen inte kommer från stödområdet.

9.6.3 Vägar

Synpunkter på vägplaneringen lämnas av flertalet länsstyrelser. Vidare berör ett stort antal länsstyrelser vägnätets betydelse ur regionalpolitisk synvinkel. Sålunda föreslår länsstyrelsen i *Östergötlands län* att större hänsyn tas till regionalpolitiska synpunkter vid bestämning av ramen för vägförbättringsåtgärder. I likhet med flertalet andra länsstyrelser framhåller länsstyrelsen i *Södermanlands län* att en upprustning av vägnätet framstår som en av de mest angelägna regionalpolitiska åtgärderna. Länsstyrelsen erinrar om att den i sitt yttrande över vägplaneutredningens betänkande (SOU 1969:56, 57) Vägplan 1970 påvisade tänkbara konsekvenser för utbyggnaden av det sekundära vägnätet i län med förhållandevis stort huvudvägnät.

Av Vägplan 1970 framgår också enligt länsstyrelsen i *Kronobergs län* att länet har det sämsta allmänna vägnätet i södra Sverige vad gäller de sekundära vägarna. Kommunindelningsreformen är helt genomförd i länet. Denna har dock inte följts upp med behövliga förbättringar av de s. k. kommunvägarna. Länsstyrelsen bedömer det därför nödvändigt att särskilda medel ställs till förfogande för en snabb utbyggnad av de mest angelägna kommunvägarna. Vidare är en upprustning av det sekundära vägnätet angelägen och en viktig grundförutsättning för näringslivets utveckling inom länets olika delar.

Länsstyrelsen i *Kopparbergs län* understryker bl. a. att vägplaneringen

måste samordnas med samhällets regionalpolitiska målsättningar. Angelägenheten av att en samordning sker av vägplanering och den regionalpolitiska planeringen framhålls också av länsstyrelsen i *Kristianstads län.*

Vägutbyggnader bör användas som regionalpolitiskt medel, anför länsstyrelsen i *Gävleborgs län.* En inventering bör snarast göras i samråd med statens vägverk av de vägutbyggnader som lokaliseringspolitiken kan kräva. De prioriteringar som därvid kan komma fram bör ligga till grund för ett ökat vägmedelsanslag speciellt inriktat på regionalpolitisk styrning. Länsstyrelsen förklarar sig vidare dela uppfattningen att den samhällsekonomiska lönsamheten av väginvesteringar skall tillmätas stor betydelse vid prioriteringen mellan vägföretag. Stor vikt bör vidare enligt länsstyrelsens mening läggas vid tidsmässig samordning mellan byggande av trafikleder och samhällsutbyggandet i övrigt.

Länsstyrelsen i *Jämtlands län* anser att vid den statliga vägbyggnadsplaneringen större uppmärksamhet bör riktas på de svårmätbara sociala, lokaliseringspolitiska, miljö- och försvarseffekterna. Länsstyrelsen i *Kopparbergs län* framför liknande synpunkter.

Åtskilliga länsstyrelser uttrycker önskemål om större medelstilldelning för vägbyggande. Länsstyrelsen i *Stockholms län* framhåller att de i flerårsplanen för perioden 1970–1974 meddelade ramarna är otillräckliga med hänsyn till det växande trafikarbetet och regionens expansion. Även länsstyrelsen i *Jönköpings län* påtalar bristen på balans mellan verkliga behov och tillgängliga resurser för vägbyggande. Med hänsyn till vägnätets betydelse för utvecklingen anser länsstyrelsen i *Blekinge län* att länet för byggande av riksvägar och primära länsvägar bör tilldelas minst den medelsram som redovisas i långtidsplanen. Medelstilldelningen för förbättringar av det sekundära och primära vägnätet bör också öka. Främst måste ökat utrymme i planerna skapas för vägar som betjänar lokaltrafiken, inte minst i glesbygderna. Liknande synpunkter anförs av länsstyrelsen i *Kristianstads län.*

Enligt länsstyrelsen i *Örebro län* bör anslagen till upprustning av länsvägar bli så stora att det finns möjligheter att tillgodose de krav som ställs av de delar av näringslivet som ligger vid sidan av huvudvägarna.

Ett väl utvecklat vägnät och hög standard i fråga om bärighet och framkomlighet framförs av länsstyrelsen i *Värmlands län* som ett villkor för en gynnsam utveckling av länets skogsindustrier. En väsentlig ökning av länets ram för utbyggnad av statliga vägar i enlighet med behovsplanen är en grundläggande förutsättning för en effektiv regionalpolitik och för möjligheterna att knyta samman tätorterna i länet i en näringsgeografiskt funktionell struktur. Liknande synpunkter framförs av länsstyrelserna i *Kopparbergs* och *Västernorrlands län.*

Flertalet länsstyrelser behandlar i sina länsprogram en rad konkreta vägprojekt, som bedöms ha särskild betydelse för resp. län. Ofta anges de angivna vägprojekten vara av stor vikt för näringslivet och serviceförsörjningen samt för att sammanbinda orter på olika nivåer.

9.6.4 Järnvägs- och busstrafik

I flera länsprogram framförs synpunkter på den kollektiva trafiken och framhålls angelägenheten av att denna inte försämras. Det betonas att regionalpolitiska hänsyn bör tas vid beslut om nedläggning eller indragning av kommunikationer. Sålunda framhåller länsstyrelsen i *Östergötlands län* att regionalpolitiskt betingade insatser bör användas i större utsträckning då verksamheter inom transportsektorn hotas av nedläggning av företagsekonomiska skäl. Länsstyrelsen i *Gotlands län* anför att statens järnvägar inte bör lägga ned eller göra radikala inskränkningar i sin nuvarande trafik.

Åtskilliga länsstyrelser motsätter sig ytterligare nedläggningar av järnvägslinjer. Sålunda framhåller länsstyrelsen i *Jönköpings län*, som ser allvarligt på den planerade nedläggningen av gods- eller persontrafiken på vissa bandelar, att de samhälleliga målen för regional utveckling bör beaktas i SJ:s rationaliseringssträvanden. Vidare betonas angelägenheten av att en satsning görs på kollektiv trafik och att utredningen om statligt bidrag till kollektiv trafik snarast slutförs.

Länsstyrelserna i *Göteborgs och Bohus* och *Värmlands län* betonar vikten av att trafiken på de s. k. trafiksvaga järnvägslinjerna upprätthålls. Enligt sistnämnda länsstyrelse måste aviserade nedläggningar av järnvägstrafiken sättas in i sitt regionalpolitiska sammanhang. De ekonomiska fördelarna för SJ:s del måste vägas mot ökade vägkostnader och regionalpolitiska nackdelar av försämrade kommunikationer i berörda områden.

Länsstyrelserna i *Västerbottens, Jämtlands* och *Västernorrlands län* tar upp vissa speciella trafikförsörjningsfrågor i anslutning till järnvägsnätet och förutsätter bl. a., att dessa prövas i samband med den pågående läns- och kommunvisa trafikplaneringen.

Länsstyrelsen i *Kalmar län* anför att den framtida utformningen av järnvägsnätet är av avgörande betydelse för att länet och sydöstra Sverige skall kunna tillvarata befintliga utvecklingsmöjligheter och skapa en levnadsstandard som är likvärdig med övriga delar av landet. Länets järnvägsnät företer brister, som i olika angivna hänseenden bör rättas till.

Länsstyrelsen i *Kopparbergs län* föreslår att statsmakterna som ett led i en mer konsekvent regionalpolitik avstår från järnvägsnedläggningar som inte är samhällsekonomiskt motiverade.

Länsstyrelsen i *Malmöhus län* anser att inga järnvägsnedläggningar bör ske medan planeringen av den kollektiva trafiken i sydvästra Skåne pågår.

Flera länsstyrelser understryker betydelsen av en utbyggnad av pendlingsmöjligheterna för såväl arbets- som serviceresor. Yrkanden i fråga om utbyggnad av pendeltågstrafik på vissa angivna sträckor görs av bl. a. länsstyrelserna i *Stockholms, Uppsala, Östergötlands* och *Malmöhus län.*

Länsstyrelsen i *Örebro län* betonar den stora betydelse de framtida snabbgående tågen kan få. I framtiden bör snabbtågstrafiken mellan Stockholm och Göteborg (–Oslo) ledas via Västerås och Örebro med tanke på det stora befolkningsunderlaget i dessa områden.

Flera länsstyrelser, däribland länsstyrelserna i *Västernorrlands* och *Västerbottens län*, uttalar sig för en sänkning av kostnaderna för persontransporter. Myndigheterna bör enligt länsstyrelsen i *Göteborgs och Bohus län* undersöka möjligheterna att underlätta längre resor mellan bostad och arbete genom exempelvis bidrag till snabbusslinjer.

Beträffande busstrafik påtalar länsstyrelsen i *Blekinge län* att SJ:s ersättningstrafik med bussar vid järnvägsnedläggningar inte är tillfredsställande. I många fall har efter hand skett en försämring av kommunikationsservicen. Länsstyrelsen i *Västerbottens län* anser att det nuvarande bidragssystemet till olönsam busstrafik bör ersättas med ett system som täcker kostnaderna för upprätthållande av en trafik som kan anses vara tillfredsställande.

Några länsstyrelser däribland länsstyrelserna i *Hallands, Kristianstads, Malmöhus* och *Skaraborgs län* tar upp frågor med anknytning till godstrafiken och framhåller dennas betydelse för den regionala utvecklingen. Uttalanden görs bl. a. om att godstrafiken bör upprätthållas till kommunblockscentra och att SJ:s knutpunktstrafik anpassas till länsplaneringen.

Bland åtgärder som i övrigt föreslås i syfte att förbättra möjligheterna att upprätthålla goda järnvägsförbindelser kan pekas på förslag av länsstyrelserna i *Kristianstads* och *Malmöhus län* att en tidsplan upprättas för byggande av de fasta förbindelserna över Öresund mellan Helsingborg och Helsingör samt mellan Malmö och Köpenhamn. En samordning av den kollektiva trafikplaneringen i Öresundsområdet anses angelägen. Vidare bör enligt länsstyrelserna järnvägstrafik via Ystad till Polen komma till stånd.

9.6.5 Flygtrafik

Flera länsstyrelser framhåller betydelsen av en ut- eller nybyggnad av vissa flygplatser och ställer krav på fler och mer direkta flyglinjer.

Länsstyrelsen i *Östergötlands län* begär en utredning om lokaliseringsort för en ny primär flygplats i länet avsedd för tyngre trafik. Det är i hög grad angeläget anser länsstyrelsen i *Kronobergs län* att den på regional/kommunal nivå beslutade länsflygplatsen vid Öjaby utanför Växjö snarast kommer till stånd. Länsstyrelsen i *Kalmar län* framhåller att upprustningen av Kalmarflygfältet är mycket angelägen och att flygfälten i Västervik och Oskarshamn är av stor lokaliseringspolitisk betydelse. I fråga om *Malmöhus län* efterlyser länsstyrelsen i länet en tidsplan för utbyggnaden av såväl flygplatsen på Saltholm som de fasta förbindelserna till ön. Vidare framhålls att det med hänsyn till det enligt luftfartsverket mycket begränsade utrymmet för allmänflyget i de skånska luftrummen är nödvändigt med ett regionalt samarbete i fråga om småflygfältens lokalisering. Länsstyrelserna i *Göteborgs och Bohus län* samt i *Älvsborgs län* finner det angeläget att det s. k. Trestadsområdet får en flygplats med reguljär trafik. Länsstyrelsen i *Göteborgs och Bohus län* anför vidare att ett modernt flygfält i Göteborgsregionen som

tekniskt uppfyller alla krav är en betydelsefull faktor för regionens utvecklingsmöjligheter. Enligt länsstyrelsens mening är därför förverkligandet av Härrydafältet betydelsefullt.

Länsstyrelsen i *Skaraborgs län* förordar att ett länsflygfält med reguljär linjetrafik snarast byggs vid Viglunda nordost om Skara. Länsstyrelsen i *Västmanlands län* uttalar sig för en regional storflygplats i det inre Mälarområdet. I fråga om *Kopparbergs län* framhålls betydelsen av att Rommeheds flygplats i Borlänge byggs ut till ett s. k. industriflygfält. En fortsatt utbyggnad av Sundsvalls/Härnösands flygfält (Midlanda) förordas av länsstyrelsen i *Västernorrlands län* som också menar att de kommunala planerna på ett flygfält i Ånge med reguljärt anslutningsflyg till Midlanda bör realiseras. Länsstyrelsen i *Västerbottens län* påyrkar en förbättring av Gunnarns flygfält så att detta kan klassificeras som trafikflygfält. Dessutom framhålls betydelsen av att flygplatserna i Vilhelmina, Lycksele och Hemavan upprustas.

Krav på en utökning av flygförbindelserna framförs av bl.a. länsstyrelserna i *Östergötlands*, *Kronobergs*, *Hallands*, *Värmlands* och *Västernorrlands län*.

Länsstyrelsen i *Norrbottens län* understryker flygprisernas betydelse för Norrland och påpekar att inrikesflyget primärt bör betraktas som ett led i regionalpolitiken. Liknande synpunkter anförs av länsstyrelserna i *Gotlands län* och *Västernorrlands*.

9.6.6 Hamnar och vattenleder m. m.

I länsprogrammen tas i olika avseenden upp frågor med anknytning till hamnar och vattenleder. Sålunda framhåller länsstyrelsen i *Östergötlands län* betydelsen av att Norrköpings hamn utvecklas vidare samt att fiskehamnen vid Fyrudden i Valdemarsviks kommun kombineras med fritidsbåtshamn.

En samordning av hamnplaneringen i Skåne och Danmark efterlyses av länsstyrelsen i *Malmöhus län*. Länsstyrelsen i *Göteborgs och Bohus län* framhåller att det är ett riksintresse att Göteborgs hamn även i fortsättningen kan hävda sin ställning som den viktigaste hamnen i landet. Vidare förordar länsstyrelsen en koncentration av fisket till ett färre antal hamnar, bl. a. med hänsyn till utvecklingen mot allt rationellare fiskemetoder. Lösningen av hamnfrågan i nedre Ådalen är av stor regionalpolitisk betydelse, framhåller länsstyrelsen i *Västernorrlands län* och tillägger att de små och orationella lastageplatserna bör ersättas av en centralt belägen hamn i Kramforsområdet med möjligheter till modern och effektiv godshantering. Frågan om ett ökat svenskt utnyttjande av de isfria hamnarna vid Trondheimsfjorden är av vital betydelse för näringslivet i *Jämtland* enligt länsstyrelsen i länet. Trots de många problem som är förknippade med frågan förordar länsstyrelsen ett svenskt initiativ i syfte att öka transitotrafiken från Sverige.

Några länsstyrelser diskuterar hamnutredningens förslag i betänkandet De svenska hamnarna (SOU 1969: 22). Sålunda motsätter sig länsstyrel-

sen i *Kalmar län* planerna på en koncentration av hamnrörelsen till ett tiotal regionhamnar i riket, baserade på rent företagsekonomiska skäl. Hamnpolitiken måste underordnas de allmänna samhällsekonomiska målsättningarna och först i andra hand bör företagsekonomiska synpunkter få göra sig gällande. En viss specialisering mellan länets hamnar skulle kunna ske inom ramen för ett hamnförbund. Genom specialisering kommer enligt länsstyrelsen såväl samhälls- som företagsekonomiska synpunkter att kunna tillgodoses. Länsstyrelsen erinrar vidare om att hamnutredningen har ansett det påkallat att särskilt utreda betingelserna för lokalisering av en specialhamn för utskeppning av skogsprodukter från smålandslänen och finner det naturligt att en sådan anläggning lokaliseras till Kalmar län. Eftersom en ökad östhandel kommer att medföra att produkter i allt högre utsträckning utskeppas från ostkusthamnarna, är det enligt länsstyrelsens uppfattning nödvändigt att upprusta, underhålla och utvidga länets hamnanläggningar.

Länsstyrelsen i *Blekinge län* påpekar att den positiva utveckling som kännetecknar hamnarna i länet och som avspeglar näringslivets utveckling kan äventyras om hamnutredningens förslag genomförs. Ytterligare en faktor som talar för sydöstra kustens betydelse ur hamnsynpunkt är att man troligtvis kan räkna med att en internationell avspänning kommer att medföra väsentligt utökade kontakter med östersjöländerna. Länsstyrelsen i *Hallands län* kan inte acceptera hamnutredningens förslag att länets hamnar skulle vara underordnade Göteborgs hamn, med vilken de i stället kan konkurrera. Länsstyrelsen i *Gävleborgs län* stöder hamnutredningens förslag att Gävle skall bli en av regionhamnarna i landet. Vid en eventuell överflyttning av vissa hamnfunktioner från hamnarna i Söderhamn och Hudiksvall till Gävle måste emellertid hänsyn tas till de konsekvenser detta kan medföra i ett vidare regionalpolitiskt perspektiv.

Beträffande vattenleder åberopar länsstyrelsen i *Skaraborgs län* att en utbyggnad av Trollhätte kanal bör vara fördelaktig ur transportsynpunkt för tillförsel av olja till länet och kräver en förstärkning av isbrytarberedskapen i Vänern. Även länsstyrelsen i *Värmlands län* påpekar betydelsen för länets näringsliv av en utbyggnad av Trollhätte kanal. Länsstyrelsen i *Västmanlands län*, som erinrar om att väl utbyggda kommunikationers betydelse för länets näringsliv betonades redan i länsplanering 1967, finner en fördjupning av Mälarleden vara av största vikt för näringslivet i Västerås- och Köpingsregionerna.

Länsstyrelsen i *Västernorrlands län* begär en utökning av isbrytarflottan samt kostnadsfri isbrytning och länsstyrelsen i *Västerbottens län* uttalar sig för att anslagen till isbrytarväsendet ökas.

Länsstyrelsen i *Norrbottens län* påpekar att Norrlandsfonden har beviljat medel för en undersökning rörande konsekvenserna av en utvidgad isbrytarverksamhet, vilken bör vara av intresse för statsmakterna vid bedömningen av hamnutredningens förslag angående vintersjöfart på bottenvikshamnarna.

9.6.7 Post och tele

En del länsstyrelser kräver ändringar av områdesindelningar inom post- och televäsendet. I anslutning till detta anför länsstyrelsen i *Hallands län* att postanstaltområdena bör sammanfalla med kommunblocksgränserna. Länsstyrelsen i *Malmöhus län* framhåller önskvärdheten av att länsstyrelsen, postverket och berörda kommunala planeringsförbund närmare studerar och gör möjliga justeringar av de avvikelser i gränsdragningar som finns mellan postens förvaltningsområden och adressområden å ena sidan och regionerna och kommunblocken å den andra. Länsstyrelserna i *Uppsala, Hallands, Kristianstads, Malmöhus, Göteborgs och Bohus, Kopparbergs* och *Västernorrlands län* önskar beträffande telekommunikationerna att riktnummerområdena och därmed taxeområdena sammanfaller med kommungränserna, vilket bedöms angeläget med hänsyn till den nya kommunindelningen. Enligt länsstyrelsen i *Hallands län* är det önskvärt att hela länet tillhör samma teledistrikt.

Länsstyrelsen i *Malmöhus län* framhåller att möjligheterna att förlänga telefonperioderna mellan vissa områden bör undersökas och erinrar om att den i sitt yttrande över 1969 års telefontaxeutredning (Regional utjämning av telefonkostnaderna[1]) framförde önskemålet att teleplaneringen skulle utgå från fyra olika centralortsnivåer, nämligen rikscentrum, landsdelscentrum, länscentrum och lokal telehuvudort. Enligt länsstyrelsens mening skulle detta förbättra samordningen av teleplaneringen med övrig samhällsplanering. Länsstyrelsen anser vidare att taxorna för den internationella teletrafiken bör granskas, speciellt de inom Norden.

Länsstyrelserna i de *fyra nordligaste länen* betonar betydelsen av lägre kostnader för telekommunikationer och en ändrad teletaxepolitik. Flera länsstyrelser, däribland länsstyrelserna i *Gävleborgs* och *Västernorrlands län*, menar att teletaxorna bör användas som regionalpolitiskt medel. Sistnämnda länsstyrelse uttalar att de förslag som 1969 års telefontaxeutredning har lagt fram bör genomföras snarast.

I flera länsprogram understryks postservicens betydelse från regionalpolitisk synpunkt. Länsstyrelsen i *Malmöhus län* motsätter sig att några postanstalter läggs ned i kommunblocks- och lokala centra under perioden 1971–1975. Länsstyrelsen i *Östergötlands län* framhåller att postservicen inte får försämras i områden utanför de orter som av länsstyrelsen har utpekats som regionala centra eller storstadsalternativ.

Länsstyrelsen i *Kopparbergs län* anser att postverkets planering bör uppmärksammas i större utsträckning och samordnas med den kommunala planeringen.

[1] Televerkets författningssamling Serie A:23

9.7 Bostäder

Nästan genomgående understryks i länsprogrammen att tillgång på moderna bostäder i tillräckligt antal är en förutsättning för en gynnsam utveckling av näringslivet och för ett framgångsrikt fullföljande av den regionala politiken. I anslutning härtill ställer praktiskt taget alla länsstyrelser krav på vidgad ram för bostadsbyggandet. Vissa länsstyrelser redovisar ytterligare motiv för att öka bostadsbyggandet. Sålunda pekar bl. a. länsstyrelserna i *Kalmar* och *Blekinge län* på ett stort inslag av omoderna lägenheter i resp. läns bostadsbestånd. Länsstyrelsen i *Norrbottens län* anför att trångboddheten i länet är ganska stor. Vidare åberopar exempelvis länsstyrelserna i *Kalmar* och *Kronobergs län* ett uppdämt behov av bostäder. Enligt länsstyrelsen i *Jämtlands län* utgör bristen på bostäder ett akut hinder för fortsatt tillväxt i Östersundsområdet. Länsstyrelserna i t. ex. *Blekinge, Hallands, Kopparbergs, Jämtlands* och *Norrbottens län* framhåller att den stora omflyttning som sker inom vissa kommuner medför tätortstillväxt och behov av fortsatt bostadsbyggande, trots att många av dessa kommuner har minskande totalbefolkning. Länsstyrelsen i *Jämtlands län* anför i detta sammanhang att möjligheterna till en fortsatt omflyttning inom länet torde vara en förutsättning för uppbyggnad av s. k. servicestödjepunkter i glesbygdsområdena. I *Värmlands län* påpekar länsstyrelsen att det låga bostadsbyggandet i länet sannolikt har medfört att utflyttningen från länets glesbygdsområden har kanaliserats till regioner utanför länet. I likhet med andra länsstyrelser hävdar länsstyrelsen i *Kalmar län* att bostadskvoten som länet tilldelas är baserad på föråldrade prognoser. Från flera håll görs också gällande att ett ökat bostadsbyggande är en förutsättning för att sådana satsningar skall kunna göras som behövs för att utveckla storstadsalternativ utan att resp. län blir lidande härav. Beträffande olika behovsfaktorers vikt anför länsstyrelsen i *Kristianstads län* att vid den prioritering som för närvarande görs av bostadsbyggnadsbehovet förekommer ingen uttalad gradering av de olika behovsfaktorerna. Saneringsbehov i folkminsknings- och/eller glesbygdsblock likställs i princip med hushållsökning i starkt expanderande block. Länsstyrelsen anser det angeläget att en målsättningsdiskussion snarast kommer till stånd så att en klar prioritering erhålls beträffande de olika behovsfaktorernas tyngd.

Ett fåtal länsstyrelser anser sig kunna avstå från att begära omedelbar ökning av bostadsbyggandets omfattning. Sålunda förklarar länsstyrelsen i *Södermanlands län* att, med hänsyn till den osäkra efterfrågan på bostäder, den nedskärning av ramen för bostadsbyggandet till länet som har skett för åren 1971 och 1972 i förhållande till ramen för år 1970 tills vidare inte framstår som helt omotiverad. Nedgången i efterfrågan på bostäder antas dock vara av övergående karaktär. Om länet erhåller en ram av 1971 och 1972 års storlek ytterligare några år blir följden att de långsiktiga befolkningsmålsättningarna svårligen kan uppnås.

Enligt länsstyrelsen i *Stockholms län* visar en granskning av de plantekniska förutsättningarna för bostadsbyggandet att en produktion av ca 98 000 lägenheter är möjlig i Storstockholm under åren

1971–1975. Det av kommunerna i bostadsbyggnadsprogrammen angivna möjliga byggandet uppgår till drygt 136 000 lägenheter under samma period. Länsstyrelsen har försökt göra en bedömning av de skilda bebyggelseområdenas lämplighet med hänsyn till kommunikationsläge, vatten- och avloppsförhållanden, hur resp. bebyggelseområde passar in i sektorsvisa och mer övergripande långsiktiga planer för regionens utbyggnad, störningar såsom trafikbuller samt positiv påverkan på omgivande bebyggelse. Vid denna bedömning har bl. a. framkommit att i framtida bostadsbyggnadsområden vatten- och avloppsfrågorna kommer att bli tillfredsställande lösta medan utbyggnaden av kommunikationerna släpar efter. Även vid ett bostadsbyggande om ca 98 000 lägenheter anser länsstyrelsen att vissa områden som är mindre lämpliga måste tas i anspråk.

I flertalet länsprogram framhålls önskvärdheten av att länen tilldelas ramar för olika slag av investeringar eftersom länsstyrelserna enligt riksdagens beslut har ansvaret för den regionala utvecklingen och samhällsplaneringen i länen. Framför allt gäller detta yrkande i fråga om fördelningen av bostadsbyggnadsramarna. De i länsprogrammen framförda kraven på länsramar för olika sektorer har redovisats i avsnitt 9.2.2.

Länsstyrelsen i *Kopparbergs län* ser fördelningen av bostadsbyggandet som det viktigaste styrmedlet inom den regionala politiken. Den knappa tilldelningen till länet sedan år 1965 har enligt länsstyrelsens mening motverkat de regionalpolitiska strävandena. Länsstyrelsen kräver en samordning av bostadspolitiken med regionalpolitiken.

Flera länsstyrelser framhåller betydelsen av att kommunerna får möjligheter till en mer långsiktig planering. Systemet med en över flera år garanterad tilldelning av bostäder bedöms därför vara ett steg i rätt riktning. Om nuvarande fördelningssystem med central tilldelning bibehålls bör dock antalet block med flerårsramar utökas. Från några håll påpekas att ett garanterat program visserligen medger möjligheter till en bättre planering för kommunerna men att en långsiktig geografisk låsning av en stor del av länsramen samtidigt försvårar ett genomförande av de regionalpolitiska intentionerna. Enligt flera länsstyrelsers uppfattning bör också av denna anledning fördelningen av hela länsramen ske på länsnivå.

Länsstyrelsen i *Kristianstads län* föreslår att besked om bostadskvoter meddelas tidigare för att underlätta planeringen.

Förbättringslåneverksamheten för bostäder har hittills varit omfattande men det finns ytterligare behov att tillfredsställa, konstaterar länsstyrelsen i *Göteborgs och Bohus län*. Länsstyrelsen ansluter sig till framlagda förslag om att kommunernas tekniska personal skall svara för bl. a. upprättandet av ansökningshandlingar och ritningar i låneärenden. Länsstyrelsen i *Norrbottens län* anför att möjligheterna till en meningsfull försörjning har stegvis försämrats på den egentliga landsbygden, vilket har medfört att i stort sett all nybyggnad av bostäder där har upphört. Bostadsproblemen i länets glesbygder anses kunna lösas

genom bostadsförbättringslån om vissa ändringar i nu gällande bestämmelser vidtas. Länsstyrelsen föreslår bl. a. att maximibeloppet för lånen höjs till 30 000 kr. samt att förbättringslån i Norrlands glesbygder skall kunna utgå till personer som uppnått 50 års ålder.

9.8 Vatten och avlopp

Endast ett begränsat antal länsstyrelser tar upp problem beträffande vattenförsörjningen i länen. Enligt vad som upplyses i länsprogrammet för *Kristianstads län* baseras den kommunala vattenförsörjningen i länet för närvarande huvudsakligen på befintliga grundvattentillgångar. I många orter anses behovet tryggat för överskådlig tid, men i flera större orter särskilt i de västra delarna av länet bedöms de lokala vattentillgångarna som otillräckliga. Länsstyrelsen räknar med att dessa problem eventuellt kommer att lösas under 1980-talet genom en anläggning för överföring av vatten från sjön Bolmen till Skåne. Länsstyrelsen i *Malmöhus län* påpekar att, tills Bolmenprojektet har genomförts, vattenförsörjningen kan utgöra ett hinder för lokalisering av vattenkrävande industrier till västra Skåne. Vidare anförs att industrin bör inrikta sig på vattenbesparande åtgärder. Under 1970-talet kan vattenbrist uppkomma särskilt i Höganäsområdet. Detta kan påverka utvecklingen i synnerhet i fråga om sötvattenkrävande industrier. Ystadsregionen torde ha tillräckligt med vatten under överskådlig tid. Länsstyrelsen anser dock angeläget att berörda kommuner klarlägger den utnyttjade grundvattentäktens storlek.

Beträffande *Hallands län* framhåller länsstyrelsen att en samordning i fråga om vattenförsörjningen i länets kommuner måste komma till stånd vid slutet av 1970-talet i syfte att åstadkomma ett bättre utnyttjande av befintliga vattentäkter. Vattenförsörjningen är f. n. väl tillgodosedd i länets kommunblock med undantag för Falkenbergs och Laholms kommunblock. I dessa områden måste vattenfrågan lösas inom den närmaste framtiden.

I *Jönköpings län* har enligt länsstyrelsen de nuvarande vattentäkterna och vattenverken i ett flertal tätorter inte tillräcklig kapacitet för befintlig och planerad bebyggelse.

Länsstyrelsen i *Kronobergs län* framhåller att länet har stora sötvattentillgångar av lokaliseringsbefrämjande betydelse och därigenom goda möjligheter att tillgodose en växande befolkning och näringslivets ökade vattenbehov utan stora kostnadskrävande investeringar och miljömässiga olägenheter.

Flera länsstyrelser framhåller att avloppsreningen är ur regional synpunkt mycket betydelsefull och att möjligheterna till rening av bl. a. industriellt avloppsvatten kan vara en avgörande faktor vid industrilokalisering. Länsstyrelsen i *Kristianstads län* anför att länets sjöar, vattendrag och vissa kustavsnitt är i stor utsträckning hårt belastade med föroreningar och kan i många fall anses vara påtagligt överbelastade.

För att undvika en ökad förslitning och skapa förutsättningar för den fortsatta utvecklingen föreslås att föroreningarna från tätorter, industrier och jordbruk begränsas, regionala avskärande ledningar byggs, lågvattenföringen ökas genom ändrad vattenhushållning och att vattensystem underhålls och restaureras. Länsstyrelsen påpekar vidare att vattenförsörjnings- och recipientfrågorna har kommit att spela en allt mera grundläggande roll för länets utveckling. De utgör basförutsättningarna för industriella aktiviteter och befolkningstillväxten. I vissa orter måste snara lösningar komma till stånd för att inte lägga hinder i vägen för en så förutsättningslös lokaliseringspolitik som möjligt.

Liknande synpunkter framför länsstyrelsen i *Malmöhus län*, som stryker under att frågan om avloppsrening har stor betydelse för att förverkliga målsättningen om bebyggelsens fördelning i länet. Enligt denna målsättning är det önskvärt med ökad industrilokalisering till bl. a. Ystad och Eslöv liksom till övriga kommunblockscentra i sydvästra och mellersta Skåne. De nuvarande avloppsförhållandena i dessa områden begränsar möjligheterna till lokalisering av starkt vattenförorenande industrier. För att kunna upprätthålla tillfredsställande vattenkvalitet måste omfattande reningsåtgärder genomföras. Länsstyrelsen förklarar sig ha uppställt en målsättning för behandling av kommunalt avloppsvatten under 1970-talet som innebär generellt genomförande av biologisk och kemisk rening, regionala avloppsledningar i de västra delarna av länet och i Ringsjöbygden för överledande av avloppsvatten till annat vattenområde samt separation av olika slag av avloppsvatten. För att förbättra vattenförhållandena i Öresund anser länsstyrelsen det angeläget att reningsanläggningar byggs ut på den danska sidan av Öresund i samma grad som på den svenska.

Länsstyrelsen i *Hallands län* stryker under angelägenheten av en samordning av slambehandlingen mellan reningsverken i kommunblocken. Vidare framhålls betydelsen av att den omfattande fritidsbebyggelsen inom kustområdena ansluts till vatten- och avloppsverk.

Med hänsyn till Mälarens stora betydelse som vattentäkt för ett stort antal människor finner länsstyrelsen i *Västmanlands län* att investeringar i vattenrening måste ges mycket hög prioritet.

9.9 Övriga problem och åtgärder

I en utredning om elförsörjningen på *Gotland* konstateras enligt vad länsstyrelsen i länet erinrar om att det ständigt ökande elbehovet medför att nuvarande fastlandsförbindelse blir otillräcklig och att kraftbehovet nu måste lösas långsiktigt. Länsstyrelsen upplyser att den i sitt yttrande över utredningen har förordat en utbyggnad och betonar nödvändigheten av att en ny förbindelse utförs med 100 % statsbidrag så att kraftpriserna på Gotland kan hållas i paritet med den på fastlandet. Länsstyrelsen bedömer en snar utbyggnad som angelägen för en vidareutveckling av det gotländska näringslivet.

Länsstyrelsen i *Gävleborgs län* anför att de för Norrland mest

betydelsefulla industribranscherna, exempelvis gruvor, järn- och metallverk, träindustri, massa och pappersindustri, är industrins mest elenergikrävande branscher. Genom att använda eltaxorna som lokaliseringspolitiskt medel anser länsstyrelsen att lokalisering av företag inom dessa branscher till Norrland skulle underlättas.

I fråga om åtgärder i övrigt erinrar länsstyrelsen i *Kopparbergs län* om att en utbyggnad av en damm i Dalälven vid Hälla i Malungs kommun har diskuterats länge på grund av riskerna för översvämningar i samband med vårfloden. Frågan har utretts av statens vattenfallsverk, varvid statliga bidrag befanns nödvändiga. Länsstyrelsen hemställer att denna fråga tas upp till snabb och positiv prövning. Projektet föreslås skola genomföras som beredskapsarbete.

Länsstyrelsen i *Kopparbergs län* anför vidare att oljeindustrin fyller en allt större del av stålindustrins energibehov och tillgången på raffinaderigas bestämmer numera allt oftare stålindustrins lokalisering. Ett inlandslokaliserat raffinaderi skulle därför, enligt länsstyrelsens mening, vara av stor betydelse för den mellansvenska stålindustrins utveckling och erbjuda goda utvecklingsmöjligheter för helt nya industrier såsom petrokemisk industri och kraftindustri. Länsstyrelsen anser att goda förutsättningar för lokalisering av ett sådant raffinaderi finns i mellersta och södra delarna av Kopparbergs län.

9.10 De offentliga investeringsbehovens regionala fördelning

I 1964 och 1970 års regionalpolitiska beslut framhölls att lokaliseringen av sådana samhällsinvesteringar som utgör förutsättningar för näringslivets lokalisering är ett viktigt medel i denna politik.

I ett huvudavsnitt av länsprogram 1970 diskuteras hur sådana investeringar bör fördelas mellan kommunblocken. Till följd av brister i den information som länsprogrammen innehåller i fråga om vissa statliga och landstingskommunala investeringsplaner behandlas i det följande enbart de primärkommunala investeringarna.

Uppgifterna i länsprogrammen om primärkommunernas investeringsplaner för perioden 1970–1975 har inhämtats genom en enkät till kommunerna i vilken dessa anmodades att redovisa sin *kommunalekonomiska långtidsplanering* (KELP). Enkäten utarbetades i samråd med bl. a. Svenska kommunförbundet. Försök med KELP inleddes i begränsad skala år 1966. Ett större försök med ett fyrtiotal kommuner gjordes under år 1968. I den första riksomfattande KELP-undersökningen – KELP 69, avseende perioden 1968–1975 – deltog 454 kommuner respresenterande 88 % av antalet invånare i landet år 1969 samt 93 % av de totala kommunala utgifterna år 1967. Från de kommuner som inte omfattades av KELP-undersökningen inhämtade länsstyrelserna uppgifter genom en förenklad enkät.

KELP innehåller förutom kommunernas investeringsplaner även uppgifter om beräknad driftkostnadsutveckling och finansiering av uppgivna

investeringar. I fråga om redovisningen av kommunernas investeringsplaner skiljer KELP på investeringar under 100 000 kr. och investeringar som uppgår till eller överstiger detta belopp. Investeringar om 100 000 kr. eller mer skall enligt enkäten redovisas projektvis, medan projekt under denna nivå skall anges summerade på huvudtitlar. Dessa senare projekt är inte medtagna i följande sammanställning. Av bostadsstyrelsens och statistiska centralbyråns redogörelse för KELP 69 framgår att ca 96 % av de kommunala investeringsbehov som omfattas av materialet avsåg projekt över 100 000 kr.

Informationen i länsprogrammen om bostadsbyggnadsbehovet under första hälften av 1970-talet bygger på de kommunala bostadsbyggnadsprogrammen (KBP). I KELP har kommunerna angett sambandet mellan bostadsbyggandet och andra investeringar. Av bearbetningar som har utförts i anslutning till 1970 års långtidsutredning framgår att 33 % av samtliga investeringar i KELP 69 av kommunerna har betecknats som s. k. följdinvesteringar eller förinvesteringar till bostadsbyggandet. Inte fullt hälften (47 %) av dessa bostadsbyggnadsberoende investeringar var s. k. exploateringsinvesteringar.

Av undersökningen framgår vidare att sambandet mellan bostadsbyggandet och de kommunala investeringarna varierar efter kommunstorlek. I kommuner med mer än 50 000 invånare utgjorde de s. k. följdinvesteringarna 28 % av hela behovet. I kommuner med mindre än 50 000 invånare var detta samband betydligt starkare. Omkring 40 % av de totala investeringsbehoven i dessa kommuner anges ha anknytning till bostadsbyggandet. Sambanden mellan bostadsbyggandet och kommunala investeringar har studerats även utifrån kommunernas befolkningsutveckling under perioden 1964–1968. Av denna analys framgår att i kommuner som hade en befolkningsökning på 10 % eller mer under den aktuella perioden 45 % av investeringarna anges vara anhängiga bostadsbyggandet. För tillbakagående kommuner var motsvarande samband 21 %.

I grova drag har *länsstyrelsernas bearbetning* av informationen skett på följande sätt. Efter kommunernas redovisning av KELP till länsstyrelserna lämnade de olika länsorganen synpunkter på och gjorde eventuella kompletteringar av materialet. Härefter inleddes överläggningar med samarbetsnämnderna i kommunblocken resp. kommunstyrelsen i redan färdigbildade kommuner. Dessa överläggningar syftade till att bl. a. klarlägga vilken planeringsnivå kommunerna hade utgått från vid upprättandet av KELP och vilka ändringar i kommunernas investeringsbehov som skulle uppstå om planeringen anpassades till länsplaneringens nivå. Vidare skulle klargöras i vilken omfattning hinder förelåg för investeringsplanernas genomförande. På grundval av bl. a. dessa genomgångar gjorde de berörda länsorganen en första prioritering sektor för sektor mellan de olika kommunblocken. Vid denna sektoriella prioritering delades investeringsbehoven upp i tre prioritetsgrupper. Till prioritetsgrupp I hänfördes de mest angelägna projekten i en omfattning som i genomsnitt per år motsvarade den ram som gällde för sektorn i fråga år 1969. Behov som inte rymdes inom denna ram delades upp i två lika stora grupper, varvid den del av

behoven som bedömdes som minst angelägna hänfördes till grupp III. I de fall någon investeringsram inte gällde för verksamheten i fråga skulle enligt anvisningarna storleken på prioritetsgrupp I motsvara dessa investeringars omfattning i länet i genomsnitt per år för perioden 1965–1969. I de fall en investeringsram inte kunde fastställas på detta sätt på grund av brister i statistiken e. d. skulle till prioritetsgrupp I hänföras 60 % av det redovisade investeringsbehovet åren 1970–1975 och återstoden delas upp i två lika stora grupper. Samma grund för prioriteringarna skulle tillämpas om den ram som kunde räknas fram på grundval av investeringarnas omfattning åren 1965–1969 eller den ram som gällde för år 1969 blev så vid att hela investeringsbehovet kunde hänföras till prioritetsgrupp I. Efter hand som arbetet fortskred visade det sig nödvändigt att i allt större omfattning tillämpa detta senare prioritetsförfarande.

Efter den här beskrivna bearbetningen av KELP behandlades materialet i planeringsrådet. Vid dessa överläggningar skulle klarläggas om den sektoriella prioriteringen hade beaktat målsättningen i länsplaneringen samt om den innebar en tillfredsställande samordning mellan de olika sektorerna. I den mån den sektoriella prioriteringen avvek från den regionalpolitiska målsättningen och/eller inte beaktade sambanden mellan de olika sektorerna skulle länsstyrelsen göra en omprioritering, benämnd regionalpolitisk prioritering. Vid remissbehandlingen av det preliminära länsprogrammet anpassades remisstiden så att kommunerna till sina yttranden kunde foga 1970 års KELP (KELP 70). I de slutliga länsprogrammen har material från KELP 70 använts av flertalet länsstyrelser.

En översikt över de kommunala bostadsbyggnads- och investeringsbehoven enligt länsprogram 1970 lämnas i tabell 9:5. Redovisningen omfattar inte projekt vars kostnad understiger 100 000 kr., inte heller bostadsbyggandets exploateringsinvesteringar.

Tabell 9:5 Bostadsbyggnads- och investeringsbehov enligt länsprogram 1970 i antal lägenheter resp. tusental kr.

Län	Bostadsbyggnadsbehov perioden 1971–1975 i genomsnitt per år	Investeringsbehov perioden 1971–1975 i genomsnitt per år
Stockholms	27 327	1 273 952
Uppsala	4 332	110 569
Södermanlands	3 033[1]	118 913[1]
Östergötlands	6 100[1]	209 857[1]
Jönköpings	3 587	136 860
Kronobergs	2 083[2]	62 350[2]
Kalmar	2 875[2]	98 930[2]
Gotlands	455	30 084
Blekinge	1 909	68 901[1]
Kristiandstads	3 269	95 782[2]
Malmöhus	12 080	341 414
Hallands	2 770	93 708
Göteborgs och Bohus	11 408	423 040
Älvsborgs	4 100	165 984
Skaraborgs	3 150[1]	92 664[1]
Värmlands	3 368[1]	116 696[1]
Örebro	4 040[2]	182 901[2]

Tabell 9:5 forts.

	Bostadsbyggnadsbehov perioden 1971–1975 i genomsnitt per år	Investeringsbehov perioden 1971–1975 i genomsnitt per år
Västmanlands	3 290[1]	120 735[1]
Kopparbergs	3 949	124 021
Gävleborgs	3 142	159 677
Västernorrlands	3 319	166 385
Jämtlands	1 604[1]	60 322[1]
Västerbottens	2 876	199 140[3]
Norrbottens	2 275[1]	99 234[1]
Riket	116 341	4 552 119

[1] Perioden 1970–1975
[2] Perioden 1972–1975
[3] Inklusive kostnader för exploateringsinvesteringar

Uppgifterna för de skilda länen är inte helt jämförbara. I vissa län har KELP 69 legat till grund för bedömningarna, i andra KELP 70. Eftersom dessa program har upprättats vid olika tidpunkter varierar aktualiteten i uppgifterna. Flertalet länsstyrelser har pekat på olika brister i materialet och har starkt understrukit att det bör tolkas med försiktighet. Materialet ger inte underlag för centrala myndigheters och organs avvägningar mellan länen. Länsstyrelsernas synpunkter på planeringsunderlaget i övrigt har redovisats i avsnitt 9.1.

En länsvis redovisning av de kommunala investeringsbehovens relativa fördelning på olika sektorer lämnas i tabell 9:6. Nyss nämnda reservationer i fråga om materialets jämförbarhet gäller även denna tabell. Som framgår av tabellen föreligger betydande skillnader i de kommunala investeringsbehovens struktur mellan länen. Vissa gemensamma drag kan dock iakttas. Ett sådant är att behoven i fråga om grundskolor (titel 64) samt gator och vägar (titel 32 och 33) är ganska tunga investeringsområden i samtliga län. Förhållandena varierar dock något. Sålunda upptar för Blekinge län gator och vägar en tredjedel av kommunernas investeringsplaner, medan motsvarande andel för Jämtlands län är ca 9 %. I vissa län utgör investeringar i vattenverk (titel 54) en tung post i den kommunala verksamheten. Det gäller bl. a. kommunerna i Skåne och på västkusten samt i Jönköpings, Skaraborgs och Kopparbergs län. Motsvarande investeringar i Norrlandslänen beräknas ta i anspråk en mindre del av kommunernas resurser. I några län anges betydande investeringar i värmeverk (titel 50). Andra sektorer som kommunerna har avsatt ett förhållandevis stort utrymme för i sina investeringsplaner är sport-, bad- och friluftslivsanläggningar (titel 37 och 38) samt åldringsvård (titel 77). Värt att notera är att det är i synnerhet kommunerna i skogslänen som har redovisat investeringar i fråga om arbetsvård (titel 78).

Länsstyrelsernas prioriteringar av kommunernas bostadsbyggnads- och investeringsbehov är starkt skiftande. I tabell 9:7 exemplifieras med några sektorer hur stor andel av behoven i resp. län som har hänförts till prioritetsgrupp I. Som framgår har en varierande andel av behoven i de olika

Tabell 9:6 Investeringsbehovens relativa sammansättning (%)

Län	Titel															Summa
	17	26	295	32–33	37–38	41	51–53	54–55	56	64	66	72	73	77	78	
Stockholms	0,6	2,8	1,4	18,8	8,2	1,3	22,0	15,8	0,7	14,8	5,6	5,6	0,8	1,5	0,1	100,0
Uppsala	0,3	1,7	0,0	27,9	9,2	0,2	–	15,1	2,4	23,4	3,5	7,5	1,0	7,8	–	100,0
Södermanlands	1,4	1,9	0,1	11,8	6,3	–	15,9	24,7	0,6	17,2	12,2	3,1	0,3	4,6	–	100,0
Östergötlands	1,5	4,6	4,3	13,4	7,4	2,7	21,1	16,7	0,2	11,5	4,8	5,6	0,9	5,5	–	100,0
Jönköpings	0,3	2,6	2,6	23,6	9,6	0,5	–	29,2	0,6	14,2	6,4	3,0	0,3	6,5	0,5	100,0
Kronobergs	0,8	11,3	2,3	12,5	9,2	–	–	29,3	2,2	13,9	2,6	3,5	0,1	11,1	1,2	100,0
Kalmar	2,0	4,2	0,8	17,2	12,3	2,6	–	28,5	0,4	14,1	5,1	5,4	0,1	4,3	3,1	100,0
Gotlands	–	4,0	–	15,8	3,1	2,3	9,3	40,5	–	9,5	9,0	–	–	1,0	5,6	100,0
Blekinge	–	2,3	0,9	33,5	5,2	7,1	–	24,9	0,6	11,9	1,4	3,1	0,2	8,9	–	100,0
Kristianstads	1,2	4,6	0,5	13,6	8,7	0,7	–	30,7	0,7	22,4	6,3	3,6	0,2	6,8	–	100,0
Malmöhus	0,2	2,3	0,1	16,2	9,2	6,1	–	29,1	3,1	22,1[1]	–	4,4	1,6	5,7	–	100,0
Hallands	1,0	1,0	0,1	14,9	10,3	2,7	–	27,9	3,4	19,3	7,6	4,0	0,2	7,6	–	100,0
Göteborgs och Bohus	0,3	1,4	–	31,6	5,0	5,2	–	27,9	0,1	15,8	5,3	3,8	0,3	2,4	0,9	100,0
Älvsborgs	0,8	4,1	3,9	16,1	6,2	0,2	–	28,1	0,5	20,2	6,7	4,8	0,7	7,2	0,5	100,0
Skaraborgs	0,4	3,3	0,7	10,2	10,9	0,5	6,6	13,4	0,1	21,2	16,0	3,6	0,8	10,9	1,8	100,0
Värmlands	1,2	2,1	3,0	17,9	10,9	0,8	–	21,6	1,1	17,5	9,9	2,1	0,4	9,1	2,0	100,0
Örebro	0,4	2,5	–	23,4	6,2	–	7,2	34,9	–	11,5	3,9	2,6	0,9	6,5	–	100,0
Västermanlands	1,5	2,6	2,1	27,2	5,2	3,4	–	16,0	1,1	22,7	10,0	5,6	–	2,7	–	100,0
Kopparbergs	1,6	3,9	0,2	13,9	14,2	–	–	34,4	0,9	12,0	4,4	3,3	–	7,7	3,5	100,0
Gävleborgs	1,5	6,6	–	12,3	14,0	0,9	13,1	17,3	0,5	16,0	4,6	3,7	0,0	7,4	2,1	100,0
Västernorrlands	0,4	8,3	0,2	19,7	7,9	1,2	–	28,1[2]	–	16,3	5,6	4,2	0,1	7,4	0,6	100,0
Jämtlands	0,8	–	–	8,8	13,3	–	–	35,0	–	14,4	7,7	4,2	1,1	10,4	4,3	100,0
Västerbottens	0,9	3,5	–	21,6	6,0	0,8	11,8	28,6	0,2	13,4	7,7	3,0	0,4	1,4	0,7	100,0
Norrbottens	1,4	8,8	3,7	21,2	10,4	2,1	–	12,9	0,5	17,0	11,2	2,3	0,7	5,1	2,7	100,0

Titelkod

17	Brandförsvar
26	Förvaltningsfastigheter
295	Samlingslokaler
32–33	Statsbidragsberättigade samt ej statsbidragsberättigade gator och vägar
37–38	Sport, bad och friluftsliv
41	Hamnförvaltning
51–53	Gas-, el- och värmeverk
54–55	Vatten- och avloppsverk
56	Renhållningsverk
64	Grundskola/Folkskola
66	Gymnasium/Fackskola
72	Institutioner för barna- och ungdomsvård
73	Fritidsverksamhet för barn och ungdom
77	Åldringsvård
78	Arbetsvård

[1] Avser titel 61 (Lokaler och inventarier för skolväsendet)
[2] Inkl. renhållningsverk (titel 56)

sektorerna bedömts ha högsta angelägenhet. I fråga om bostadsbyggnadsbehovet har samtliga län utom Älvsborgs, Värmlands, Kopparbergs, Jämtlands och Västerbottens län hänfört 75 % eller mer av behovet till prioritetsgrupp I. Det finns flera förklaringar till dessa skillnader i prioriteringarna. En är att skilda prioriteringsregler har tillämpats. En annan förklaring är att en sektor kan kostnadsmässigt domineras av ett eller ett fåtal projekt som har bedömts ha högsta prioritet. I dessa fall leder tillämpningen av prioriteringsreglerna automatiskt till att en stor andel av behoven placeras i grupp I. Ytterligare en anledning är att vissa länsstyrelser genom att hänföra hela eller en större andel av behoven till prioritetsgrupp I har velat markera att sektorn i fråga bedöms som särskilt viktig. Detta har gällt bl. a. utbyggnaden av institutioner för barna- och ungdomsvård i Stockholms, Göteborgs och Bohus samt Norrbottens län.

Tabell 9:7 Andel (%) av de redovisade behoven för vissa sektorer som länsstyrelserna har hänfört till prioritetsgrupp 1.

Län	Bostäder	Vattenverk	Grundskola	Institutioner för barna- och ungdomsvård
Stockholms	80	80	60	100
Uppsala	75	66	59	74
Södermanlands	90	–	66	84
Östergötlands	83	52	64	60
Jönköpings	87	69	61	64
Kronobergs	83	50	55	62
Kalmar	94	75	64	59
Gotlands	84	87	86	–
Blekinge	94	100	61	53
Kristianstads	76	60	68	61
Malmöhus	86	78	88	93
Hallands	80	79	65	81
Göteborgs och Bohus	83	78	62	100
Älvsborgs	73	62	59	61
Skaraborgs	85	48	48	60
Värmlands	70	63	60	62
Örebro	79	85	60	48
Västmanlands	92	49	66	94
Kopparbergs	50	55	53	59
Gävleborgs	100	60	60	66
Västernorrlands	90	–	68	92
Jämtlands	63	60	55	61
Västerbottens	70	73	58	62
Norrbottens	88	69	55	100

I figurerna 9:4–9:7 illustreras inriktningen av den resursfördelning som resp. länsstyrelse har gett uttryck för i prioriteringarna av investeringarna i förhållande till länsstyrelsernas förslag till ortsklassificering. I figuren jämförs de totala investeringsbehovens relativa fördelning efter ortsgrupp med motsvarande relativa fördelning av de investeringar som har hänförts till prioritetsgrupp I. Figurerna är konstruerade så att först resp. ortsgrupps andel av länets hela investeringsbehov har angetts med en stapel. Denna andel benämns i den fortsatta framställningen behovsandel. Därefter har på denna stapel lagts ytterligare en som anger resp. ortsgrupps

andel av investeringarna i prioritetsgrupp I. Som har nämnts i det föregående anger prioritetsgrupp I de investeringar som länsstyrelsen i resp. län har bedömt som mest angelägna. Denna andel benämns i den fortsatta redogörelsen prioriteringsandel. Föreligger inga skillnader mellan dessa två andelar sammanfaller staplarna. Om prioriteringsandelen är större än behovsandelen har denna skillnad markerats med en helsvart yta. I det omvända fallet, dvs. då behovsandelen är större än prioritetsandelen, har skillnaden utmärkts med streckade linjer. Hela stapeln anger i dessa fall behovsandelen och den öppna delen av stapeln prioriteringsandelen. Under varje ortsgrupp har angetts den andel av länets befolkning som resp. ortskategori beräknas ha enligt de prognoser som ligger till grund för länsprogram 1970. I ortskategorin storstadsalternativ innefattas de tre storstadsregionerna i Stockholms, Malmöhus samt Göteborgs och Bohus län. Ortsgrupperna serviceorter och övriga orter har slagits samman till en grupp benämnd övriga kommuner. Bostadsbyggandet samt de sektorer som i övrigt upptar en stor del av den kommunala verksamheten och/eller har starkt samband med bostadsbyggandet har illustrerats på detta sätt. Det gäller gator och vägar, vatten- och avlopp samt grundskolor och gymnasier.

Den i figuren använda tekniken innebär att, om prioriteringsandelen är större än behovsandelen för en viss ortsgrupp, detta återspeglas i att den i en annan ortsgrupp måste bli lägre. För att med ett exempel belysa detta samband mellan ortsgrupperna hänvisas till staplarna för Östergötlands län i fråga om bostadsbyggandet. Som framgår av figuren har ortsgruppen storstadsalternativ i Östergötlands län erhållit en större prioriteringsandel än behovsandelen. Detta har markerats med en helsvart yta. Denna differens återkommer i de två övriga ortstyperna i form av streckade ytor vilket anger det omvända förhållandet mellan prioritering och behov.

Skillnaderna i prioritering av bostadsbyggnadsbehoven mellan olika ortstyper är i allmänhet inte särskilt markant. Det framgår att länsstyrelserna i följande län har hänfört en större andel av de mest angelägna projekten till ortsgruppen storstadsalternativ än vad som motsvarar dessa orters behov, nämligen Östergötlands, Jönköpings, Kronobergs, Göteborgs och Bohus, Värmlands, Örebro, Kopparbergs, Gävleborgs, Västernorrlands, Jämtlands och Västerbottens län. Denna inriktning av prioriteringarna kan tolkas så att länsstyrelserna eftersträvar en viss koncentration av det kommande bostadsbyggandet till denna ortstyp. Denna prioritering av storstadsalternativen har lett till en lägre prioritering av regionala tillväxtcentra i Jönköpings, Kronobergs, Västernorrlands och Jämtlands län, medan den i Östergötlands, Göteborgs och Bohus, Kopparbergs och Gävleborgs län har medfört en lägre prioritering även av övriga kommuner. I Värmlands län har bostadsbyggnadsbehovet bedömts ha lägre angelägenhet endast i ortsgruppen serviceorter/övriga orter.

I Stockholms, Uppsala, Hallands, Skaraborgs och Norrbottens län antyder länsstyrelsernas prioritering en mera spridd fördelningspolitik.

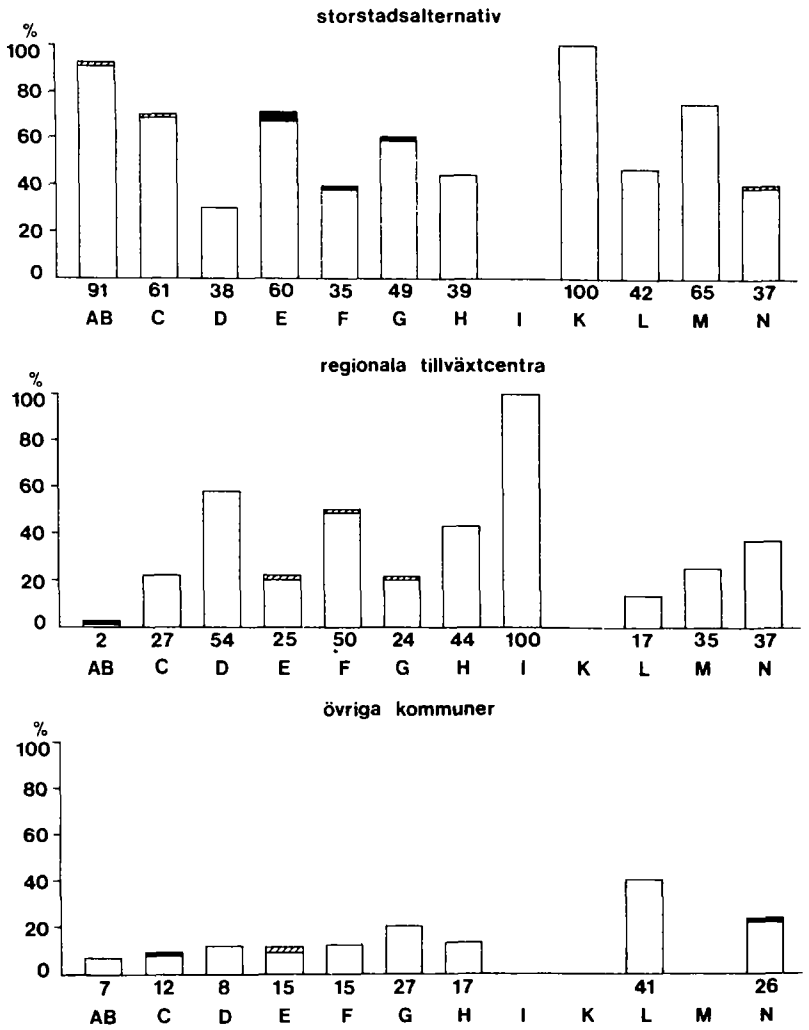
För Södermanlands, Kalmar, Kristianstads och Malmöhus län kan inga prioriteringar av någon speciell ortstyp utläsas. Detsamma gäller Gotlands

och Blekinge län på grund av att dessa län i sin helhet har tillförts en enda ortsgrupp. I Älvsborgs, Skaraborgs, Västmanlands och Norrbottens län har bostadsbyggandet prioriterats i regionala tillväxtcentra.

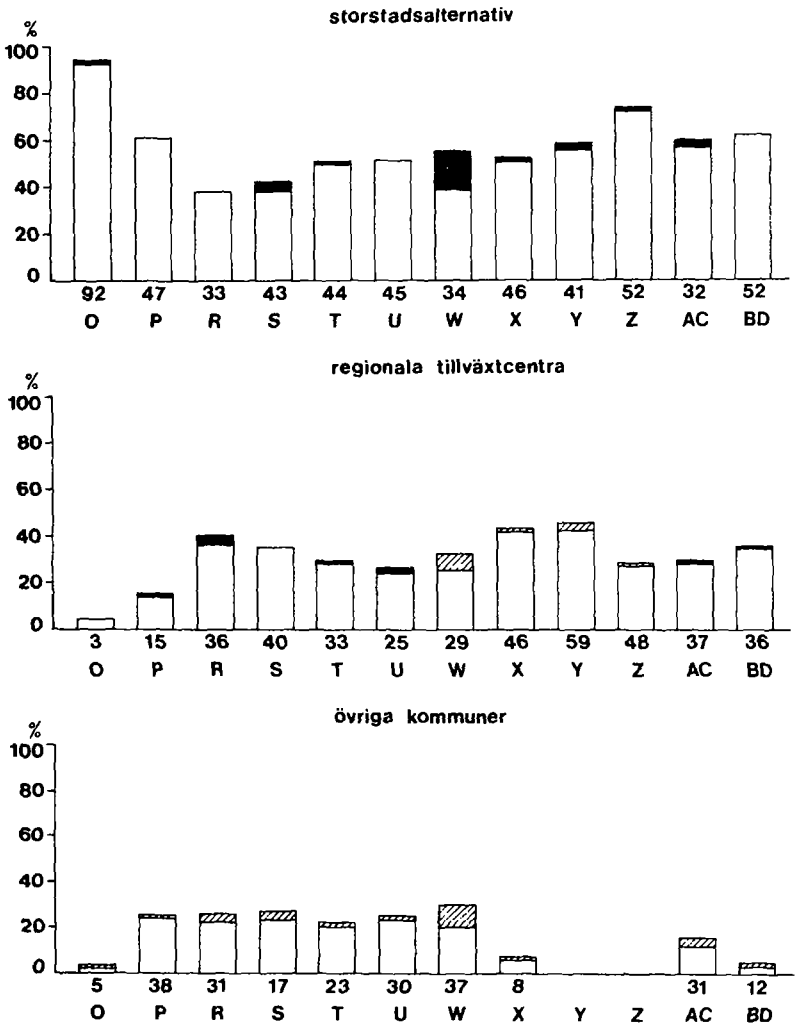
Prioriteringen inom de tre övriga sektorerna är mera markerad men har samma allmänna inriktning som den regionala prioriteringen av bostadsbyggandet. Detta gäller t. ex. i Östergötlands, Gävleborgs och Västerbottens län. I Västernorrlands län skiljer sig den regionala prioriteringen av bostadsbyggandet från prioriteringen av de tre redovisade investeringssektorerna. Prioriteringen av de sist berörda sektorerna uppvisar här en mer spridd fördelningsbild än vad som gäller för bostadsbyggandet.

Denna kortfattade redovisning av tendenser i länsstyrelsernas fördelningspolitik ger ingen fullständig bild av deras regionalpolitiska strävanden. Övriga investeringsbehov inom de redovisade sektorerna har i allmänhet fördelats mellan de båda återstående prioriteringsgrupperna (II och III) på ett sätt som i vissa fall motverkar, i andra fall förstärker de tendenser som nyss har beskrivits.

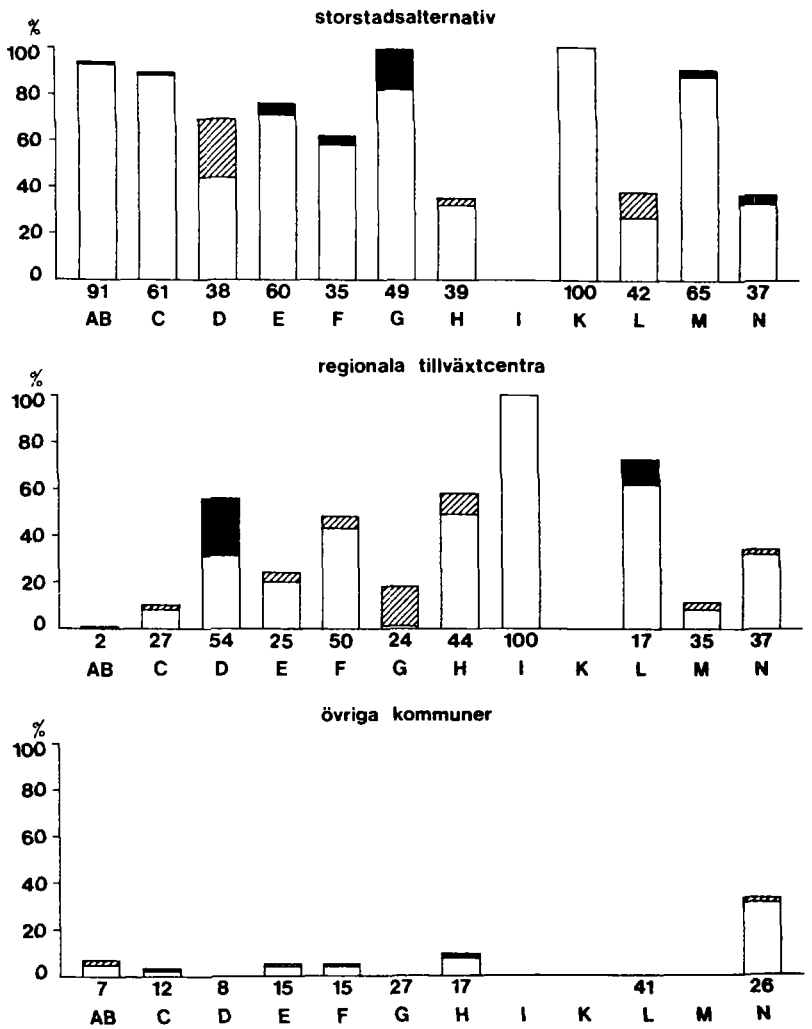
Figur 9.4 Bostadsbyggnadsbehovets relativa fördelning på ortsgrupper, länsvis. Andelen investeringar i prioritetsgrupp I särskilt utmärkta (se texten)

Figur 9:4 Forts.

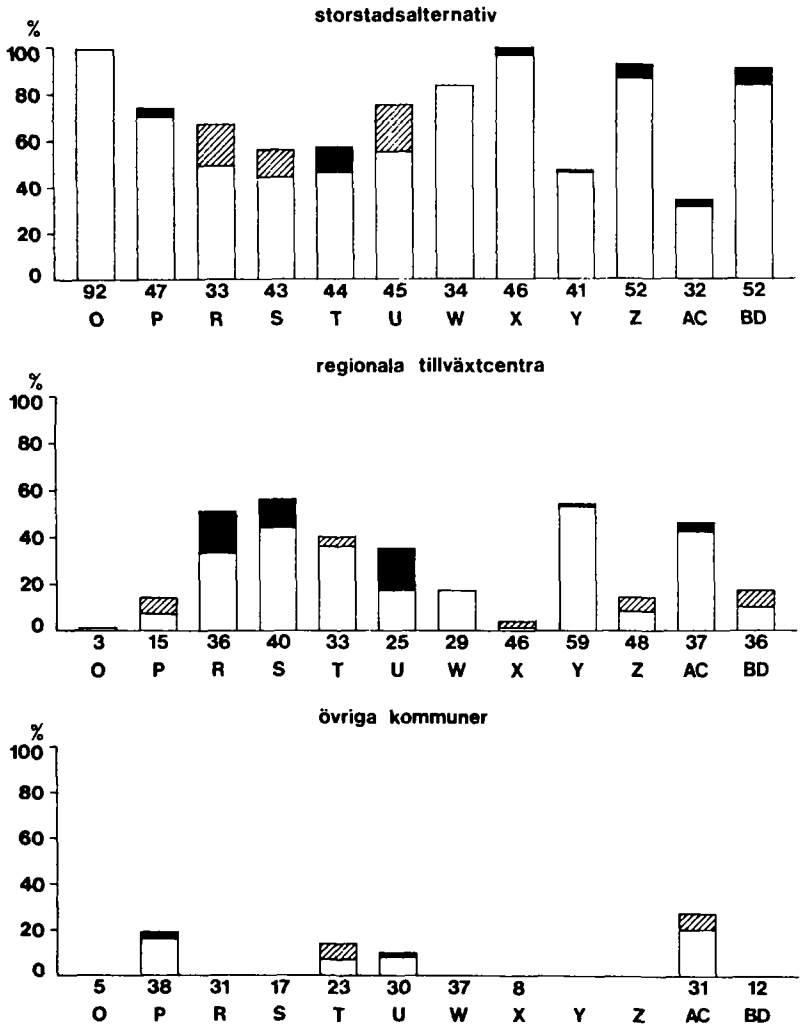

Figur 9:5 Den relativa fördelningen av investeringsbehovet i gator och vägar (titel 32 och 33)[1] på ortsgrupper, länsvis. Andelen investeringar i prioritetsgrupp I särskilt utmärkta (se texten)

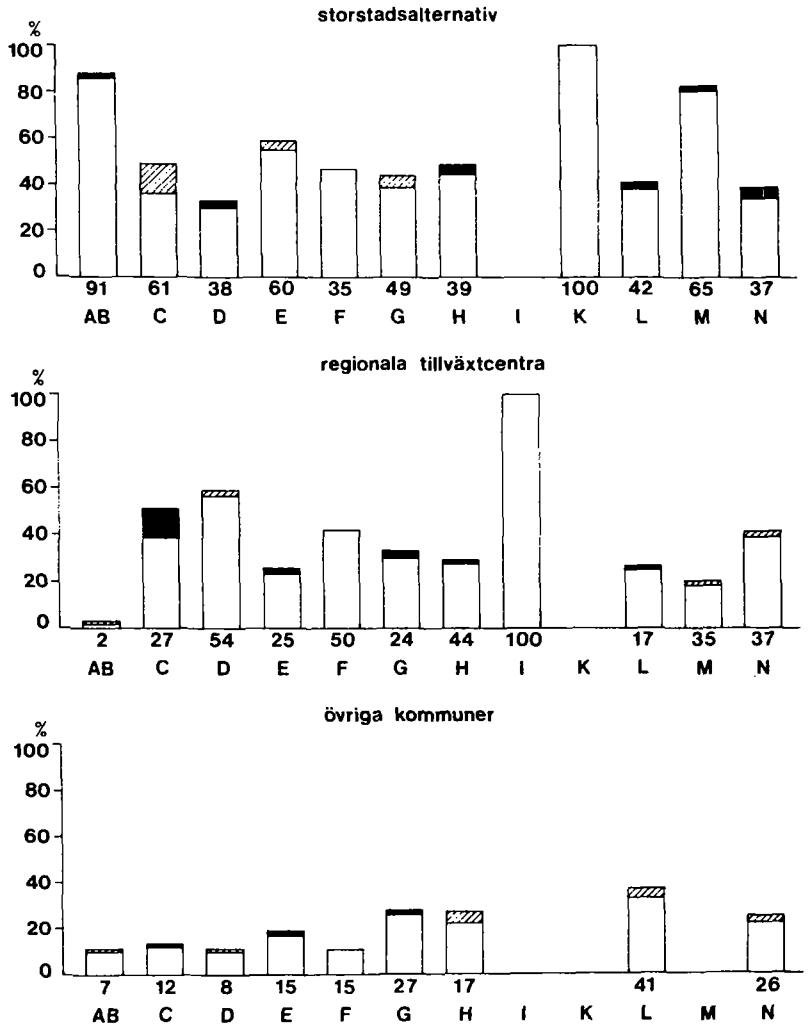

1 För län D, G, L, M, R, S, U, W, X och BD avses endast titel 32

Figur 9:5 Forts.

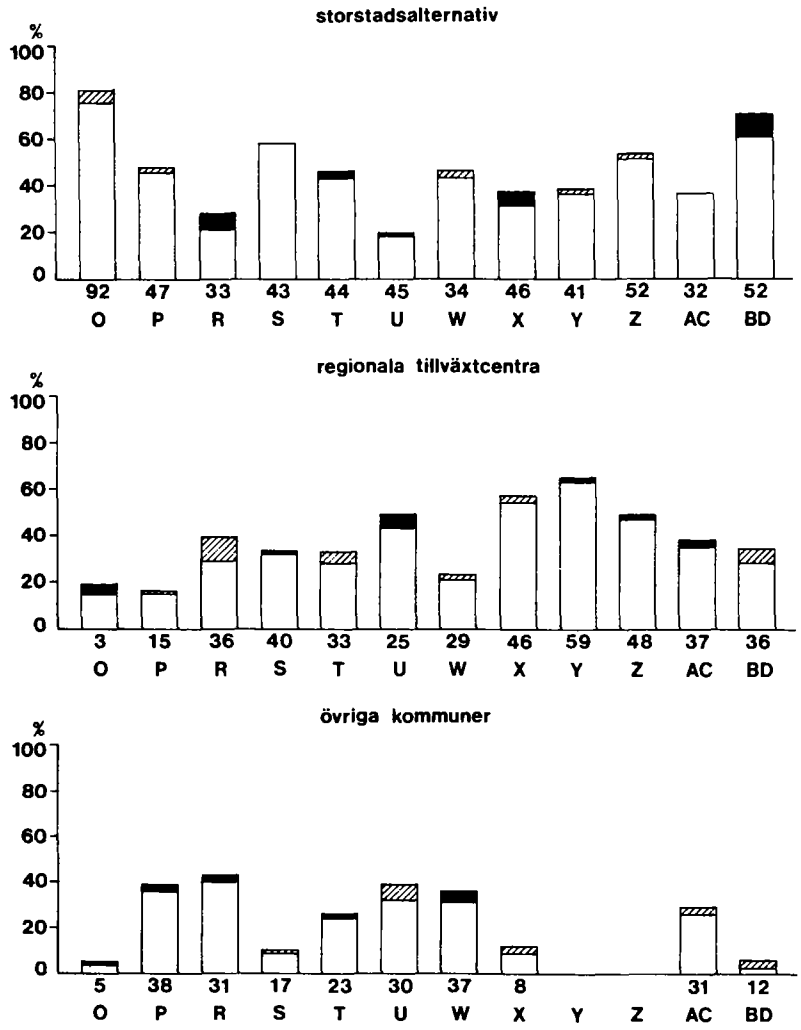

Figur 9:6 Den relativa fördelningen av investeringsbehovet i vatten- och avloppsverk (titel 54 och 55)[1] på ortsgrupper, länsvis. Andelen investeringar i prioritetsgrupp I särskilt utmärkta (se texten)

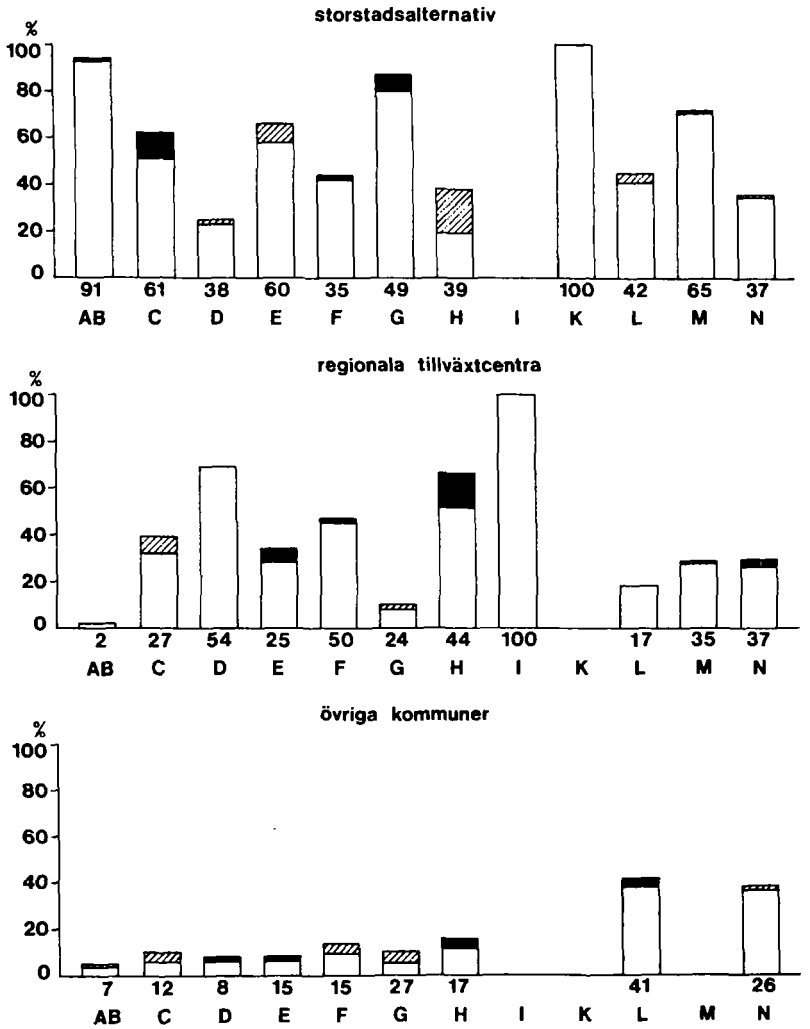

[1] För D-län avses endast titel 55.

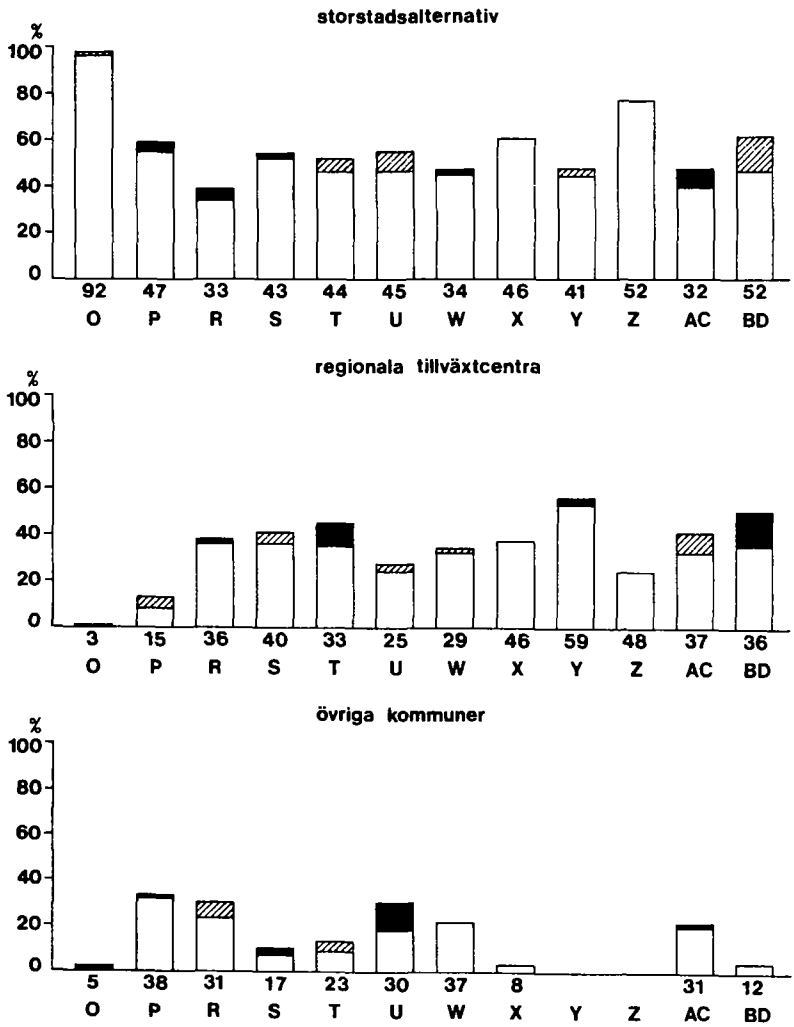
Figur 9:6 Forts.

Figur 9:7 Den relativa fördelningen av investeringsbehovet i grund- och gymnasieskolor (titel 64 och 66) på ortsgrupper, länsvis. Andelen investeringar i prioritetsgrupp I särskilt utmärka (se texten)

Figur 9:7 Forts.

10 Regionalpolitisk forskning

Betydande forskningsinsatser ägnas f. n. åt analysen av den regionala utvecklingen. Bl. a. inom de forskningsprojekt som har knutits till expertgruppen för regional utredningsverksamhet (ERU) har urbaniseringsprocessens orsaker och verkningar tagits upp. Resultat från denna forskning har redovisats i betänkandet (SOU 1970:3) Balanserad regional utveckling med bilagedelar (SOU 1970:14 och 15). Under sommaren 1972 har en lägesrapport benämnd Regionalpolitisk forskning och stödverksamhet 1965–1971 (Ds In 1972:14) publicerats. Viss redovisning från ERU:s verksamhet har också i bilageform lämnats i anslutning till 1970 års långtidsutredning[1] och glesbygdsutredningen[2].

ERU eftersträvar att så snabbt som möjligt föra ut forsknings- och utredningsresultat för att på detta sätt lämna bidrag till den information som krävs för debatten kring den regionala politiken och för regionalpolitiska beslut. Därför redovisar ERU i lägesrapporten material från olika forskningsprojekt och från bearbetningar, som har utförts inom ERU:s kansli, i den form som de hade vid publiceringstillfället. Tonvikten i materialredovisningen har lagts på ERU:s undersökningar av den regionalpolitiska stödverksamheten. ERU kommer under det närmaste åren att analysera materialet, komplettera det med resultat från de utvärderingar som f. n. pågår inom ERU:s tre arbetsgrupper och sammanfoga detta i en kommande rapport år 1973.

ERU:s produktionskostnadsgrupp arbetar med att belysa regionala skillnader i produktionskostnader. Såväl företagsekonomiska som samhällsekonomiska aspekter på produktionskostnadsbegreppet beaktas därvid. I lägesrapporten redovisas preliminära resultat från gruppens arbete och från vissa av de forskningsprojekt som har knutits till gruppen. Inom arbetsgruppens ram pågår exempelvis en kartering av varu- och tjänsteströmmar mellan företag och regioner, vilken redan har utnyttjats för att belysa det regionalpolitiska stödets indirekta effekter.

En andra arbetsgrupp inom ERU studerar hushållens levnadsvillkor i olika regioner. Bland de forskningsprojekt som redovisas i lägesrapporten kan nämnas "Tidsanvändning och omgivningsstruktur" vid institutionen för kulturgeografi och ekonomisk geografi i Lund. Eftersom de mänskliga sidorna av de regionala frågorna tidigare har ägnats ett förhållandevis litet utrymme i regionalpolitiska utredningar, har det bedömts som angeläget att forskningen om individernas villkor i olika samhällen och omgivningar intensifieras. Det gäller härvid att inte se ensidigt på exempelvis skillnader i förvärvsinkomst mellan olika regioner. Alla komponenter som bygger upp hushållens levnadsvillkor bör beaktas.

Ett annat exempel på forskningsprojekt med anknytning till ERU:s andra arbetsgrupp är en analys av attityder till flyttningar och kommunal

[1] Regional utveckling och planering (SOU 1971:16).
[2] Samhällsutvecklingen i glesbygderna (bilaga 1 till SOU 1972:56).

service m. m., vilken ingår som en del i ERU:s samarbete med den s. k. kommunalforskningsgruppen.[1] Analysen omfattar drygt 2 000 intervjuformulär. Den första attitydundersökningen genomfördes år 1966, varefter de faktiska flyttningarna hos de intervjuade registrerades fram till år 1970. Omfattningen av flyttningarna varierar kraftigt mellan enskilda kommuner. Exempelvis hade i Gävle mellan åren 1966 och 1970 endast drygt 5 % av de intervjuade flyttat ut, medan motsvarande siffra i Mörsils kommun var närmare 37 %.

Vid attitydmätningar måste man hela tiden komma ihåg att enskilda medborgares attityder ofta är starkt beroende av de nuvarande levnadsvillkoren. Befolkningen i olika regioner utsätts för olika informationsflöden, vilket skapar skilda attityder och preferenser för olika förhållanden. All erfarenhet från attitydmätningar visar dessutom att det är svårt att få fram svar på vad människor innerst inne tycker. Trots dessa svårigheter kan hävdas att attityder till hur människor har det är ett av de viktigaste måtten på om invånarna i ett samhälle trivs eller ej. Det finns därför anledning att redovisa några av undersökningsresultaten.

I tabell 10:1 redovisas procentuella andelar i olika åldersgrupper som säger sig vilja flytta från hemorten år 1966. Frågan till de intervjuade ställdes på följande sätt: "Hur skulle ni ställa er till att flytta till en annan kommun, om ni fick samma slags bostad och likadana försörjningsmöjligheter som ni nu har? Skulle ni ändå helst vilja stanna kvar här, eller skulle ni hellre vilja bo i någon annan kommun, eller spelar detta ingen roll?"

Frågan har således ställts så att två faktorer som uppenbarligen är väsentliga för de intervjuade har hållits konstanta, nämligen tillgången till arbete och tillgången till bostad. Med denna utgångspunkt är som framgår av tabellen, i storstäderna förhållandevis fler i den mellersta åldersgruppen villiga att flytta från kommunen, medan utanför storstäderna gäller att den yngsta åldersgruppen innehåller större andel flyttningsvilliga.

Tabell 10:1 Andelar i procent av olika åldersgrupper som vill flytta från hemorten (år 1966)

Regiongrupp	Åldersgrupp		
	21–26 år	27–46 år	47–ω år
Stockholm	22	29	18
Göteborg och Malmö	4	13	5
Större städer	15	11	6
Södra mellanbygden	18	11	7
Norra tätbygden	–	–	–
Norra glesbygden	27	13	10

Källa: Claes Örtendahl, Regionstorlek och kommunal service, stencil, ERU 1972.

[1] Ett gemensamt forskningsprogram vid de statsvetenskapliga institutionerna under ledning av professor Jörgen Westerståhl.

Av tabell 10:2 framgår den samlade attityden till flyttningar och hur många som faktiskt har flyttat under fyraårsperioden 1966–1970. Förutom de som säger sig vilja flytta har även här de inräknats som anser att det inte spelar någon roll om de bor kvar i nuvarande kommun. I den region som har den lägsta andelen som säger sig kunna flytta återfinns den största andelen som faktiskt har flyttat. Av andelen som kan tänka sig flytta i norra glesbygden tillhör påfallande många den yngsta åldersgruppen (64 %).

Tabell 10:2 Andelar av befolkningen i olika regioner som flyttade åren 1966–1970 (beteende) och andelar som år 1966 säger sig antingen vilja flytta eller att det inte spelar någon roll att de flyttar (attityd)

Regiongrupp	Flyttare procent (beteende)	Ej flyttningsovilliga procent (attityd)
Stockholm	11	41
Göteborg och Malmö	11	36
Större städer	14	36
Södra mellanbygden	14	41
Norra tätbygden	–	–
Norra glesbygden	20	34

En närmare granskning av dem som faktiskt har flyttat ger samma resultat som är vanligt vid flyttningsstudier. Ur materialet kan sålunda avläsas att det är de högutbildade som i första hand flyttar. Bland flyttarna återfinns fler män än kvinnor. Först i mellanåldrarna börjar flyttningarna ske parvis. I forskningsprojektet har även studerats hur socialt etablerade flyttarna är i förhållande till dem som inte har flyttat. De socialt etablerade, mätt bl. a. efter medlemstillhörighet i politiska partier och andra organisationer, flyttar i mindre utsträckning än andra utom i Stocholm där den motsatta tendensen gäller.

Vad angår frågan vilka ortstyper man säger sig vilja flytta till tillåter materialet inte en uppdelning på de regiongrupper som används i tabellerna. De flesta som sedan faktiskt har flyttat tycks föredra stad eller samhälle. En mindre andel vill flytta inom eller till storstad. Mycket få säger sig vilja flytta till landsbygd. Det råder dock viss osäkerhet om vilka ortstyper som egentligen avses med beteckningarna "stad", "samhälle" och "landsbygd".

Vad slutligen angår uppfattningen om olika former av kommunal service visar attitydundersökningen (tabell 10:3) att missnöjet med servicen är vanligare i regioner med större befolkningsunderlag. Undantag härifrån gäller i fråga om tillgången till arbete, som i undersökningen behandlas som ett serviceområde. I tabellen redovisas fördelat på regiongrupper de prioriteringar som görs mellan tolv olika serviceområden. De fyra områden vilka de intervjuade har förklarat sig mest nöjda resp. mest missnöjda med anges i fallande ordning. Med reservation för den osäkerhet som alltid vidlåder attitydundersökningar av förevarande slag kan utläsas exempelvis att befolkningen i större städer i Sverige önskar en

större kommunal satsning på barndaghem och lekskolor framför en satsning på bibliotek och kultur.

Tabell 10:3 Befolkningens attityder till vissa serviceområden i olika regioner år 1970

Regiongrupp	"Mindre bra områden"	"Bra områden"
Stockholm	Tillgången på bostäder Barndaghem och lekskolor Vatten och avlopp Vägar, gator och trafik	Bibliotek och kultur Tillgången på arbete Skolan Vägar, gator och trafik
Göteborg och Malmö[1]	Vägar, gator och trafik Barndaghem och lekskolor Socialhjälp Idrott och fritid[1]	Bibliotek och kultur Tillgången på arbete Vatten och avlopp Skolan[1]
Större städer	Barndaghem och lekskolor Vägar, gator och trafik Vatten och avlopp Socialhjälp	Bibliotek och kultur Skolan Tillgången på bostäder Tillgången på arbete
Södra mellanbygden	Barndaghem och lekskolor Vägar, gator och trafik Tillgången på arbete Vatten och avlopp	Bibliotek och kultur Skolan Tillgången på bostäder Vatten och avlopp
Norra tätbygden	(Uppgifter saknas)	(Uppgifter saknas)
Norra glesbygden	Barndaghem och lekskolor Tillgången på arbete Vägar, gator och trafik Tillgången på bostäder	Åldringsvård Vatten och avlopp Bibliotek och kultur Skolan

Källa: Claes Örtendahl: Regionstorlek och kommunal service, stencil, ERU 1972.

Två serviceområden där servicen uppfattas som mindre god återkommer i samtliga fem regiongrupper. Det gäller "barndaghem och lekskolor" resp. "vägar, gator och trafik". Bland "bra områden" återfinns "skolan" och "bibliotek och kultur" i alla regiontyper.

ERU:s tredje arbetsgrupp studerar regionala prognoser, ett område som på senare tid har fått förnyad aktualitet. Arbetet har hittills koncentrerats till att utveckla de regionala perspektiven i samband med långtidsutredningens arbete. Redan till 1970 års långtidsutredning presenterade ERU, som tidigare har nämnts, en bilaga med regionala utvecklingsperspektiv för befolkning och näringsliv.

ERU:s arbete syftar sålunda till att på ett tidigt stadium informera om forskningsresultat och utredningsmaterial av intresse för regionalpolitiken. Det har också bedömts lämpligt att bereda forskarna själva tillfälle att utvärdera hittills framkomna forskningsresultat. I detta syfte och för att i god tid före riksdagens behandling av de regionalpolitiska handlingsprogrammen sprida kännedom om de senaste forskningsresultaten har ERU under våren 1972 utgivit den förut i avsnitt 3 åberopade rapporten Regioner att leva i, i vilken elva forskare diskuterar regionalpolitik och välstånd.

[1] Intervjumaterialet för kommungruppen Göteborg och Malmö bestod år 1970 av endast en kommun, Alingsås, varför värdena från denna grupp bör tolkas med stor försiktighet.

Utöver den belysning av den regionala strukturen som har återgivits ur rapporten i avsnitt 3 ger denna också i andra avseenden nya aspekter på välfärdsfördelningen. Sålunda hävdar t. ex. professorn Hägerstrand att levnadsstandarden i framtiden bör mätas förutom i penningmått även i olika miljövärdesmått och i vad som kan kallas tidsmått. Tiden används därvid som måttstock på hur befolkningen i olika regiontyper kan genomföra sina dagsprogram, vilka omfattar vistelser i hemmet och på arbetsplatsen samt uppsökande av för välfärden viktig service. Det konstateras vidare att ätskilliga förändringar inom såväl den privata som den offentliga sektorn har inneburit att stora grupper av människor har fått sämre möjligheter än tidigare att genomföra dagsprogram som innebär en god levnadsstandard. Andra grupper har samtidigt fått förbättringar. I många fall har de regionala utfallen av förändringarna varit okända förut.

Professorn *Ragnar Bentzel* diskuterar i sitt inlägg i forskarrapporten målen för den regionala politiken. Bentzel framhåller att regionalpolitiken kan betraktas som fördelningspolitik, där inkomstfördelningen intar en central plats. Enligt Bentzel kan primära mål vad gäller välfärdens regionala fördelning motiveras av tre olika skäl, nämligen förekomsten av regionala kostnadsskillnader, regionala hopningseffekter i form av t. ex. hög arbetslöshet och låga inkomster samt regionala handikapp i form av klimat, regionala kontaktmöjligheter etc. En utjämning av inkomstfördelningen i landet har sedan lång tid framstått som ett av den ekonomiska politikens mest centrala nationella mål. Eftersom inkomsten är endast ett medel att erhålla konsumtion och konsumtion i sin tur är ett medel att erhålla välfärd måste inkomstfördelningsmålet uppfattas som ett sekundärt mål uppställt endast i syfte att åstadkomma en jämnare välfärdsfördelning. Det måste i sista hand vara denna som är föremål för den ekonomiska politiken. Slutsatsen av Bentzels analys är att uppställandet av mål beträffande välfärdsfördelningen mellan olika regioner – av typ landsdelar, län och kommunblock – inte kan rationellt motiveras utifrån tidigare angivna skäl. Därav följer att det saknas rationella grunder för att uppställa regionala mål beträffande inkomstfördelningen. Vad jämlikhetsideologin alltid har varit knuten till är den vertikala inkomstfördelningen. Bentzel hävdar att det är ett synnerligen ineffektivt medel att åstadkomma en vertikal inkomstutjämning genom utjämning av regionala genomsnittsinkomster.

Inte heller bör enligt Bentzel regionala befolkningsmål ges karaktären av primära mål. Om befolkningsmål sätts upp måste de samhällsekonomiska kostnaderna beaktas. Förutsättningar saknas att mera exakt ange sambandet mellan den totala produktionen i landet och befolkningens geografiska fördelning. Uppenbarligen gäller att den geografiska befolkningsfördelning som från produktionssynpunkt ter sig förmånligast inte är identisk med den som ter sig förmånligast från människornas välfärdssynpunkt. Problemet med att ange befolkningsmål försvåras dessutom av att den befolkningsfördelning som i dag skulle kunna tänkas vara optimal av allt att döma är inte optimal i morgon. Med förändrad produktions-

teknik följer också förändringar i rådande regionala differenser i produktionsbetingelserna. Produktionens geografiska fördelning är, betonar Bentzel, av utomordentlig betydelse för det totala produktionsresultatet och inte minst för de potentionella tillväxtmöjligheterna. En fastlåsning av nuvarande befolkningsfördelning skulle medföra en fastfrysning även av näringslivets struktur och därmed motverka den strukturomvandling som utgör tillväxtens starkaste drivkraft.

Docenten *Kurt Samuelsson* tar också upp produktionens fördelning och framhåller att den svenska industrialiseringsprocessen hade en stor fördel framför motsvarande process i flertalet länder i och med att Sveriges industrialisering skedde mer decentraliserat. Den geografiska spridningen på råvaror och kraft, bl. a. skog, järnmalm och vattenvägar gav Sverige en spridd och jämn regional fördelning. Under de första stora industrialiseringsårtiondena var tendensen till regional spridning, framför allt genom Norrlands industrialisering, till och med starkare än tendensen till regional koncentration.

I huvudsak bestod denna fördelning till en bit in på 1950-talet, konstaterar Samuelsson. Undantaget var egentligen endast Stockholmsområdets ökade andel av totalbefolkningen. Urbaniseringen innebar med andra ord inga mer betydande förskjutningar i den regionala fördelningen. Tätortsbildningen skedde i stor utsträckning inom länen. I hög grad innebar den att de små och medelstora tätorterna blev fler, samtidigt som deras befolkningstal ökade.

Även om utvecklingen har inneburit en tillväxt för landets tätorter, kvarstår enligt Samuelsson att många tätorter är för små för att ge underlag för viktig service. Detta har också lett fram till flera kommunindelningsreformer. I professorn *Jörgen Westerståhls* inlägg diskuteras de effekter på den kommunala självstyrelsen som dessa reformer har givit upphov till.

Ett grundläggande motiv för staten att lägga samhälleliga funktioner på kommunerna har enligt vad Westerståhl påpekar alltid varit, att man därigenom garanterar en anpassning och avvägning av funktionerna till de speciella förhållandena i olika orter. Just den förutsatta starka variationen mellan olika slag av samhällen utgör en rationell grund för kommunal självstyrelse. Med tanke härpå ligger det nära till hands att betrakta kommunblocksreformen som ett hot mot den kommunala självstyrelsen, helt enkelt därför att denna reform kraftigt minskar skillnaden mellan olika typer av kommuner.

Kommunblocksreformen innebär ju inte bara att de små kommunerna försvinner, forsätter Westerståhl, utan de särpräglade stadskommunerna resp. landskommunerna slås också samman och bildar mera heterogena enheter. Man kan alltså räkna med att, samtidigt som skillnaderna mellan de framtida kommunerna kommer att vara väsentligt mindre än mellan de äldre kommunerna, skillnaderna inom de framtida kommunerna kommer att bli större. Detta måste då också innebära att den lokala anpassningen och avvägningen av de samhälleliga funktionerna inte kan

bli lika speciell som tidigare och att alltså behovet av avvägningar från rikssynpunkt minskar.

Från andra synpunkter räknar Westerståhl med att kommunblocksreformen kommer att stärka förutsättningarna för kommunal självstyrelse. Många iakttagelser som har gjorts både inom det av Westerståhl ledda kommunalforskningsprojektet och på andra håll tyder nämligen på att de små kommunerna just på grund av sina mindre resurser, sin brist på kvalificerade tjänstemän etc. också blir mindre självständiga i förhållande till staten och dess organ.

I flera av uppsatserna diskuteras ortsstrukturens utveckling. Serviceorternas situation analyseras sålunda av professorn *Erik Bylund*, som framhåller att diskussionen om ortsstorlekar rör sig på tre nivåer: 1) minsta storstadsstorlek med tillräckliga storstadsfördelar och med ett minimum av miljönackdelar, 2) minsta ortsstorlek för en företags- och arbetsmarknadsmiljö som tillåter en självgenererande ekonomisk utveckling, 3) minsta ortsstorlek som underlagsgaranti för minimiuppsättning av service. Det betyder enligt Bylund att man i tur och ordning talar om orter, som har ca 100 000–200 000 invånare, 30 000–50 000 invånare och 2 000–5 000 invånare. De regionala variationerna i ortemas storleksstruktur kan sägas illustrera och uttrycka den regionala obalansen i ekonomin. För skogslänen gäller sålunda bl. a. att de har 22 % av landets befolkning samtidigt som deras andel av den befolkning som bor i orter med minst 30 000 invånare är endast 10 %.

Mot bakgrund av att södra och mellersta Sverige har 90 % av de 3,4 milj. invånare som bor i orter med vad som ofta uppfattas som gynnsamma ekonomiska miljöer ställer Bylund frågan hur man skall kunna skapa sådana miljöer i Norrland att de kan konkurrera med befolkningsagglomerationerna i södra och mellersta Sverige och då främst storstadsområdena som är de som dominerar. Skillnaden mellan tätortsstrukturen i skogslänen och övriga Sverige exkl. storstadslänen är inte så stor. Skillnaden blir dock mer utpräglad i större ortsstorlekar.

Bylund föreslår att ytterligare insatser sätts in framför allt i Sundsvall/Härnösandområdet och Piteå/Luleå/Bodenområdet för att skapa bättre konkurrenskraft för norrlandslänen. Inom dessa områden torde underlag finnas för snabba kollektiva transportmedel som kan skapa enhetliga arbets- och serviceregioner trots att avstånden kan komma att uppgå till 4–6 mil.

För Norrlands inland är pendlingsförutsättningarna enligt vad Bylund betonar starkt begränsade. Detta illustreras genom cirklar med 3 mils radie runt tätorter med minst 2 000 invånare år 1965. Praktiskt taget hela Sverige utanför skogslänen eller stödområdet täcks av cirkelytorna. I Norrlands inland är täckningen långtifrån fullständig. Glesbygdsproblemen där kan sålunda inte lösas med pendling till orter med mer än 2 000 invånare, dvs. i huvudsak till kommuncentra.

Avslutningsvis framhåller Bylund att många orter i södra och mellersta Sverige ligger nära varandra och stjäl resurser från varandra, som skulle kunna frigöras och som Norrlands inland saknar. För en sådan omfördel-

ning krävs emellertid starka styrmedel och som det bästa medlet för att skapa en förbättrad, regionalt mer välbalanserad tätortsstruktur betecknas en förändring av kommunikationsmöjligheterna. I professorn *Gunnar Törnqvists* inlägg diskuteras effekterna av sådana förändringar.

År 1960 fanns enligt Törnqvist i Sverige ca 150 000 kontaktberoende befattningshavare. År 1965 hade antalet ökat till närmare 200 000 och år 1970 till ca 250 000. Mot bakgrund av att antalet kontaktberoende befattningshavare sålunda har ökat med omkring 65 % under 1960-talet antas att en ytterligare ökning med åtminstone 50 % kommer att inträffa under de närmaste 10 a 20 åren. Under 1960-talet tillföll sysselsättningsökningen i första hand de tre storstadsregionerna. Hur den antagna sysselsättningsökningen på 50 % kommer att fördelas mellan olika stadsregioner torde till viss del bero på den regionalpolitik som kommer att föras i Sverige under de närmaste åren. Även den internationella utvecklingen kan tänkas påverka fördelningen inom landet.

I Törnqvists uppsats visas hur kontaktmöjligheterna för olika A-regioncentra har utvecklats i Sverige under 1960-talet. Dessa redovisningar av det svenska kontaktlandskapets utveckling bildar bakgrund för en rad modellförsök där effekterna på kontaktmöjligheterna av olika regionala fördelningar av de kontaktberoende befattningshavarna studeras. Modellförsöken visar att regional koncentration av kontaktberoende verksamheter medför ökad effektivitet i det nationella kontaktsystemet. Koncentrationen av kontaktintensiva befattningshavare till i första hand Stockholm leder till ökade kontaktmöjligheter inte bara för dem som arbetar i huvudstaden utan också för de befattningshavare som finns i andra stadsregioner runt om i landet. Decentralisering av kontaktberoende verksamheter, t. ex. utflyttning av centrala ämbetsverk, måste ske till priset av starkt försämrade möjligheter att upprätthålla direkta personkontakter. Med några få undantag får alla studerade orter försämrade kontaktmöjligheter, även sådana orter dit kontaktberoende verksamheter utlokaliseras från huvudstaden.

Orsaken till de beskrivna effekterna av ändrad regional fördelning av kontaktbehovet i landet är enligt Törnqvist att de mellanregionala transportsystemen i Sverige liksom i många andra länder är anpassade efter behoven i ett starkt centraliserat samhälle. Transportsystemen kan beskrivas som ett hierarkiskt uppbyggdt nätverk med A-regioncentra som noder. Några noder – storstäderna och särskilt huvudstaden – har stor tillgänglighet eller åtkomlighet i detta nätverk. De befattningshavare som befinner sig i dessa noder kan lätt nå varandra och de kolleger som befinner sig i andra noder i systemet.

På grundval av modellförsöken visar Törnqvist att en utbyggnad av den mellanregionala transportapparaten genom tvärförbindelser mellan större centra utanför storstadsregionerna leder till en avsevärd utjämning av skillnaderna mellan storstadsregionerna och andra regioner i landet. Decentralisering av kontaktberoende verksamheter från Stockholm till ett begränsat antal större centra i olika delar av landet kan enligt Törnqvist genomföras utan försämringar av kontaktmöjligheterna under förutsätt-

ning att det nuvarande mellanregionala transportsystemet samtidigt förändras.

Professorn *Torsten Hägerstrand* tar i sin artikel upp de mindre tätorternas problem. Han framhåller att Sveriges glesa bebyggelsestruktur inte är särskilt väl ägnad åt ett industri- och tjänstesamhälle. En förändring i riktning mot viss koncentration synes vara ofrånkomlig.

Bland de medel som enligt Hägerstrand bör komma i fråga för att skapa en ny centrumstruktur återfinns en översyn av vad som kallas den förändringsabsorberande förmågan hos de miljöer som folk redan lever i och antagligen inte vill överge utan tvingande skäl. Denna förmåga är god i stora orter. Det kritiska området i dag och under kommande årtionden ligger enligt Hägerstrand i storleksskalans nedre del, i den gränszon där de mindre tätorterna möter glesbygden. Om det ena steget i en politik för balanserad regional utveckling är att bygga upp ett skelett av i viss mening storstadsmässiga (i de flesta hänseenden utom storlek) stödjepunkter i landsdelarna, är rimligen det andra att sätta in åtgärder i de "halvtäta" zoner som stödjepunkterna är till för att stödja.

I den "halvtäta" zonen är det framför allt de personer som saknar tillgång till bil som har problem, menar Hägerstrand. Mycket skulle kunna vinnas både i effektivitet och ekonomi om man mer medvetet än hittills analyserade hur transportutbudet bäst bör läggas ut i förhållande till ortens och regionens verksamhetssystem som helhet. Persontransportresurser med vissa tids- och räckviddsegenskaper bör kunna vara ett givet attribut till varje bebodd ort. En uppbyggnad av transportsystemet efter en sådan linje skulle tillgodose det sociala målet att utjämna skillnader mellan grupper som nu har olika tillgång till fortskaffningsmedel.

Hägerstrand erinrar om att enligt en allmän uppfattning tjänstesektorn kommer att vidgas. Mer rådgivning, mer vård, mer utbildning och information, mer kontroll, mer kollegialt deltagande i beslut väntar medborgaren framåt i tiden, vilket innebär att vi blir mer beroende av att komma i kontakt med varandra. Det är därför nödvändigt att införa en delvis ny tidsorganisation för att klara dessa kontakter och samtidigt behålla de mindre orterna. Det kan bl. a. vara motiverat att frångå dagsrytmen för utbudet av vissa typer av tjänster. Veckan skulle kunna vara en lagom lång period för en uppdelning, så att några funktioner skötte sitt utåtriktade program vissa dagar och övriga vissa andra dagar. En kollektiv fordonspark skulle kunna användas till koncentrerade centralortsresor under vissa dagar och mer spridda arbetsresor under andra.

Storstädernas roll för utvecklingen av landets ortsstruktur har ägnats speciell uppmärksamhet inom ERU:s verksamhet. I rapporten Regioner att leva i tar tre författare upp storstadsproblematiken. Professorn *Erik Dahmén* hävdar sålunda att en orsak till den snabba befolkningsökningen i Stockholmsregionen är att de som har flyttat in dit har haft en ofullständig information om de verkliga kostnaderna för inflyttningen. Till en del sammanhänger detta med att kommunerna har lånefinansierat en stor del av sina investeringar. På längre sikt tenderar detta att öka de kommunala skatterna. De inflyttande har inte sällan kommit att grunda sina

beslut på en överskattning av fördelarna av inflyttning, etablering och utvidgning. Vad som från analytisk synpunkt är det väsentliga i detta omdöme kan enligt Dahmén illustreras av följande tankeexperiment.

Antag att Stockholmsregionen hade varit ett enda företag under enhetlig ledning med en överblick som de individuella beslutsfattarna nu saknar. Klart är då att inte bara de positiva faktorerna utan också både de negativa externa effekterna och kostnaderna för de offentliga investeringarna på ett annat sätt än som nu har varit fallet skulle ha tagits med i de kalkyler som har påverkat "företagets", dvs. regionens tillväxttakt. Inte minst lånefinansieringens långsiktiga följder på kostnadssidan skulle ha kommit med i bilden. De mera kostnadsrealistiska kalkylerna skulle i sin tur ha inneburit en viss hämsko på tillväxttakten, som därmed med all sannolikhet skulle ha blivit samhällsekonomiskt mera rationell. Med hänsyn till de nyss belysta sammanhangens art är det enligt Dahmén en halvsanning att säga, såsom ofta sker, att tillväxten inte har varit följden av centrala beslut eller målsättningar. Man kommer sanningen närmare genom att säga att myndigheterna åstadkommit att Stockholmsregionen blivit oekonomiskt dimensionerad såsom tätort genom sin underlåtenhet att korrigera marknadsmekanismen på de förut berörda punkterna.

Också professorn *Folke Kristensson* diskuterar medel för styrning av storstädernas tillväxt. Kristensson framhåller att striden inte gäller huruvida storstädernas tillväxt skall dämpas utan medlen och möjligheterna att göra detta. Ofullständiga kunskaper om de regionalpolitiska medlens effekter har bidragit till att skilda uppfattningar har förts fram om möjligheterna att dämpa storstädernas tillväxt.

Statistik över betalningsströmmarna mellan regioner för att bättre kunna överblicka totaleffekterna av olika selektiva åtgärder är enligt Kristensson ett nödvändigt hjälpmedel för att få fram effektiva styrmedel. Olika undersökningar i utlandet tyder på att effekterna på köpkraft, sysselsättning etc. av finansiella transfereringar till exempelvis låginkomstregioner är mycket små. Orsakerna härtill är att en förhållandevis stor andel av dessa medel "spiller över" till andra regioner.

För att möjliggöra effektiv styrning av regional utveckling krävs vidare mer detaljerad statistik över antalet sysselsatta efter funktion. En sådan statistik skulle göra det möjligt att bättre kunna beskriva regionala strukturförändringar och deras innebörd.

Sammanfattningsvis hävdar Kristensson att erfarenheter såväl i Sverige som i utlandet tyder på att styrning av den regionala utvecklingen med hjälp av bostadsbyggandetilldelning, andra infrastrukturtilldelningar och betalningsströmmar inte är tillfyllest. Dessa är ofta ett villkor för en utveckling men skapar inte denna. För att nå regionalpolitiska effekter som dels verkar snabbt, dels har förhållandevis små icke önskvärda bieffekter rekommenderar Kristensson insatser av olika selektiva åtgärder. Som exempel på sådana åtgärder anger han kraftigt stöd till personliga transporter i glesbygder, "paketöverenskommelser" med industriföretag, utlokalisering av driftsenheter inom multiregionala företag m. m.

Även professorn *Roland Artle* diskuterar problemet med städers ut-

veckling över tiden. Han framhåller att regionernas utveckling och tillväxt bl. a. tar sig uttryck i en uppbyggnad dels av realkapitalstockar, som avger strömmar av kollektivtjänster, gator, broar och andra infrastrukturtjänster, dels av kunskapsstockar samt komplicerade informationssystem. Önskan att till låg eller ingen omedelbar kostnad få ta del av dessa stockar, som har finansierats av både tidigare och nuvarande generationer, blir då ett starkt incitament för immigration till städer med stora sådana stockar i förhållande till efterfrågan för de tjänster de presterar. Dessa kapitalstockar har begränsad kapacitet, men kapacitetsgränserna är ofta diffusa speciellt ur potentiella inflyttares synvinkel. För individen kan det trots kapacitetsgränserna vara rationellt att flytta. Nettoinflyttning till regionerna medför ökat kapacitetsutnyttjande och köbildning om inte stockarna byggs ut. Artle menar mot denna bakgrund att det är mera meningsfullt att tala om optimal stadstillväxt än om optimal stadsstorlek.

Allt större vikt bör enligt flera av författarna läggas vid samhällsekonomiska kalkyler som möjliggör en bedömning av förutsättningarna för en decentraliseringspolitik. Speciellt bör därvid de medelstora städernas roll vid utvecklingen av landets ortsstruktur studeras. I professorn *Sven Godlunds* avsnitt diskuteras dessa regioners utveckling och behovet av en ny modellteknik när det gäller regional samhällsplanering. Godlund framhåller att den allt starkare exogena styrningen av eller bindningen inom såväl den privata som den offentliga sektorn medför bl. a. att näringslivs- och befolkningsprognoser som helt eller till övervägande del bygger på demografiska data eller framskrivningar av trender, såsom dessa kan avläsas regionalt eller lokalt, förlorar i betydelse. I stället gör sig troligen behovet alltmer gällande av en metodik som innehåller bl. a. ett betydande mått av sannolikhets- och riskbedömningar i fråga om beslut och strukturförändringar – t. ex. inom industrisektorn och den statliga eller landstingskommunala förvaltningen – och de därav orsakade effekterna på de regionala och lokala nivåerna.

Godlund anför att man, trots komplexitet, viktnings- och summeringsproblem, skulle kunna utarbeta ett slags system av säkerhets- eller riskindex (eller styrke/svaghetsindex) för olika orter och lokala arbetsmarknadsområden. Värdefull hjälp kan därvid troligen bli simuleringstekniken. Denna innebär i korthet att man i nuläget med hjälp av tillgängliga data, sannolikhetsbedömningar och vissa regler söker skaffa sig en uppfattning om hur en framtida situation kan gestalta sig.

Det råder enligt Godlund ingen tvekan om värdet av de stora insatser som myndigheterna har gjort och gör när det gäller att möta följderna av strukturomställningarna i samhället. Detta gäller även för den stad – Norrköping – vars utveckling särskilt diskuteras i uppsatsen. En metodutveckling i fråga om prognos- och planeringsmodeller som förut antytts anknyter till den s. k. selektiva arbetsmarknadspolitiken och förutses bli av betydelse när det gäller att söka bygga upp en förebyggande verksamhet, "signalanordning" eller handlingsberedskap på det regionala och lokala planet inför emotsebara strukturförändringar, som kan komma att slå hårt i vissa orter.

Behovet av samhällsekonomiska kalkyler vid utvärderingar av möjligheterna att omlokalisera företag tas upp också av generaldirektören *Lennart Holm*, som i sin uppsats behandlar den fysiska riksplaneringen som samordningsinstrument. Holm framhåller att vissa områden kräver mindre investeringar i infrastruktur i form av vägar, järnvägar, pipelines, vattenöverföring, kraftförsörjning etc. än andra. Det är ingen oöverstiglig uppgift att konstruera ett datorprogram som kan sätta index för sådana investeringsbehov på varje ekoruta och ta fram en Sverigekarta över investeringslandskapet. Programmet kan ta hänsyn till existerande infrastruktur och utbyggnadsbehov med olika teknologier, såväl kända som presumtiva. Det är sannolikt att de kustlägen som har pekats ut i promemorian (SOU 1971:75) Hushållning med mark och vatten får det lägsta investeringsbehovet, men det är också sannolikt att det uppstår flera punkter med lågt sådant behov, både vid kusten och i inlandet, där intressekollisioner inträffar. Några kommer att kollidera med skyddsintressen av natur- och kulturvårdskaraktär. Andra kommer att kollidera med centralortens anspråk på inomregionala markresurser för friluftsliv och fritidsbebyggelse – den kollisionen förmodas bli systematisk. Ytterligare andra kolliderar inte med några etablerade intressen, inte ens med regionalpolitikens behov av sysselsättningsförstärkning. Kartorna över sysselsättningsbehov och lägen som är förmånliga från investeringssynpunkt lär knappast komma att likna varandra. Ändå blir det till slut dessa båda som måste jämkas ihop.

11 Regionalpolitikens förutsättningar enligt långtidsutredningen

Långtidsutredningarna (LU), som utarbetas inom finansdepartementets sekretariat för ekonomisk planering, är numera ett regelbundet återkommande inslag i den ekonomisk-politiska planeringen. De upprättas vart femte år och avstäms efter halva planeringsperioden mot den faktiska utvecklingen. Huvudsyftet med LU är att ange de krav på den ekonomiska politiken som olika målsättningar ställer samt att konfrontera dessa krav med de restriktioner i form av exempelvis arbetskraftstillgång och investeringsutrymme som kommer att göra sig gällande under planeringsperioden. En väsentlig uppgift för utredningarna är sålunda att ange grunddragen i den ekonomiska politik som krävs för att uppnå eller vidmakthålla samhällsekonomisk balans. Ett andra syfte är att söka tillgodose det behov av information om en helhetsbild för den ekonomiska utvecklingen på längre sikt som föreligger och som exempelvis enskilda kommuner eller företag svårligen själva kan åstadkomma. Denna uppgift att fungera som ett informationsinstrument för övriga sektorer i samhället har blivit mer och mer betydande, vilket bl. a. kommer till uttryck genom de successivt utvidgade sektorsstudier som numera görs för t. ex. den offentliga sektorn och industrin.

För att kunna bedöma de krav som olika sektorer ställer på samhällets totala resursutrymme krävs att LU tar del av den planering som kontinuerligt sker på olika områden. Detta sker bl. a. genom enkäter till industrin och olika offentliga sektorer rörande produktions-, investerings- och sysselsättningsplaner. De informationer som har erhållits via enkäterna bildar en första utgångspunkt för prognosarbetet. Därefter diskuteras vilka eventuella justeringar som behöver göras för att bringa planerna i överensstämmelse med den förväntade totala resurstillväxten inom samhällsekonomin.

Den senaste långtidsutredningen framlades hösten 1970 i en rapport (SOU 1970:71) benämnd Svensk ekonomi 1971–1975 med utblick mot 1990. Regeringens syn på LU:s resultat presenterades i den till prop. 1971:1 fogade finansplanen. I 1970 års LU har den metodiska uppläggningen i stort följt samma mönster som tidigare utredningar. En nyhet var dock den ekonometriska modell som presenterades och med vars hjälp det ömsesidiga beroendet mellan ekonomins olika delar har kunnat studeras. Även möjligheterna att studera det årsvisa förloppet under perioden 1971–1975 kom härigenom att öka. Vidare har de av utredningen täckta ämnesområdena utvidgats. Sålunda har speciellt miljövårdsfrågor, inkomstfördelningsfrågor och regionala frågor blivit föremål för en utökad analys.

För att få underlag för sina bedömningar har LU ägnat stort utrymme åt strukturella förskjutningar i samhällsekonomin. Utredningen konstaterar bl. a. att tillväxttakten i den svenska ekonomin var betydligt lägre

under den senare hälften av 1960-talet än under den första. Bruttonationalprodukten (BNP) steg volymmässigt med omkring 4 % per år under perioden 1965–1970 mot 5,4 % per år under första delen av 1960-talet. Enligt utredningen var det i huvudsak tre faktorer som medförde ändrade förutsättningar för den ekonomiska tillväxten under den andra hälften av 1960-talet, nämligen vikande tillgång på arbetskraft, mera påtagliga och svårbemästrade internationella konjunktursvängningar samt ett betydande underskott i bytesbalansen.

Även om hänsyn tas till genomförda förkortningar av arbetstiden har tillgången på arbetskraft vuxit – om än i stundtals relativt långsam takt – under större delen av efterkrigstiden. Arbetskraftsutvecklingen har således normalt bidragit till produktionsökningen. Under andra hälften av 1960-talet ägde däremot en inte obetydlig minskning av antalet arbetade timmar rum. Minskningen har uppskattsts till 0,9 % per år.

Av stor betydelse för den gynnsamma ekonomiska utvecklingen i vårt land har varit att exporten och importen länge varierade relativt samstämmigt över tiden. Därigenom har mer betydande underskott i bytesbalansen kunnat undvikas och resultatet har blivit ett tillfredsställande utrymme för ekonomisk expansion inom landet. Situationen ändrades härvidlag under 1960-talets senare hälft. Visserligen visade handelsbalansen knappast någon påtaglig trendmässig försvagning, men utvecklingen av tjänste- och transfereringsnettot verkade i en ogynnsam riktning. Det bytesbalansunderskott som uppstod år 1965 har följts av varierande underskott samtliga år fram till 1971.

Med den vikande arbetskraftstillgång som kännetecknade perioden 1965–1970 var det endast tack vare betydande produktivitetsförbättringar som produktionen kunde öka som den gjorde. Den genomsnittliga produktiviteten – produktionsvolym per utförd arbetstimme – växte under denna tid med drygt 5 % per år, vilket är en snabb ökning, både historiskt sett och jämfört med andra länder. Till höjningen av produktiviteten bidrog bl. a. investeringar i realkapital, tillämpande av ny teknik och förbättrad utbildning av arbetskraften. Ett betydande bidrag till produktivitetsstegringen torde ha uppkommit genom omfördelningen av arbetskraft och kapital från lågproduktiva till högproduktiva företag, dvs. genom den s. k. strukturomvandlingen. Några av de mest uppmärksammade inslagen i denna process har varit företagsnedläggningarna samt fusionerna och samarbetsavtalen. Däri har också ingått kapacitetsutbyggnad och nyetablering inom expansiva branscher.

Omvandlingen av produktionsstrukturen har enligt 1970 års LU gått olika snabbt inom skilda delar av ekonomin. Den har i mindre grad berört exempelvis den offentliga tjänstesektorn, bankerna och de privata tjänsterna. Inom handeln och jordbruket har förändringarna fortsatt i ungefär oförändrad hög takt. Inom industrin har omvandlingen gått påtagligt snabbare än tidigare. I vissa fall har strukturomvandlingen skapat problem inom den svenska ekonomin. Med omstruktureringen har följt en koncentration av näringsliv och befolkning till expansiva regioner vilken, som senare kommer att beröras, har varit kraftigare än vad som varit

förenligt med de regionalpolitiska målen.

Mot bakgrunden av dels utvecklingen under 1960-talet, dels de beräkningar som har kunnat göras för de närmast framförliggande åren har målet om balans i utrikesbetalningarna intagit en dominerande ställning i långtidsutredningens diskussion om resursernas fördelning under perioden 1971—1975. LU har främst laborerat med två huvudalternativ. Det ena utgick från att bytesbalansmålet skulle vara uppfyllt år 1975, det andra från att denna tidpunkt sattes till år 1973, varefter en viss ytterligare förbättring av bytesbalansen skulle äga rum år 1974 och år 1975. I tabell 11:1 redovisas försörjningsbalansens utveckling enligt det förstnämnda alternativet, som också benämns grundkalkyl. Statsmakterna har valt att ställa sig bakom detta alternativ. En hög investeringstakt måste enligt LU upprätthållas för att bytesbalansmålet skall kunna uppfyllas år 1975. För att erhålla en högre investeringstakt är det enligt grundkalkylen nödvändigt att tillväxttakten för den offentliga och privata konsumtionen dämpas något under första hälften av 1970-talet. Den offentliga konsumtionen antas öka med 4,5 % per år medan den privata konsumtionens tillväxt måste begränsas till 3,5 % per år.

I LU konstateras att vid sidan av den ekonomiska politikens mål andra mål har fått ökad prioritet. Det gäller bl. a. den regionalpolitiska utvecklingen och miljövården. De ökade ambitionerna på regionalpolitikens område uppfattar LU som en skärpning av kraven på full sysselsättning och jämnare inkomstfördelning.

I sin genomgång av sambanden mellan de regionala och nationella målen tar LU fasta på de krav på en mera bunden planering av olika regioners utveckling i form av vissa ramar för befolkningstillväxt, investeringar etc. som har rests i den regionalpolitiska debatten. Dessa krav måste enligt utredningen ses mot bakgrund av de principer som gäller för den nationella politiken — såväl stabiliserings- som tillväxtpolitiken — vilka för att bli framgångsrika, kräver en flexibilitet som till stora delar är oförenlig med alltför starka bindningar av resurstilldelningen på längre sikt till regioner eller sektorer. Behovet av flexibilitet i den ekonomiska politiken förstärks av den svenska ekonomins stora utlandsberoende. Sverige kan inte helt fritt bestämma en tillväxttakt som mera påtagligt avviker från andra länders. En annan orsak till att den ekonomiska politiken inte kan bindas alltför starkt till någon bestämd framtida sektoriell och regional resursfördelning anges vara att osäkerheten i prognoser och beräkningar ökar när de förs ned på regional nivå. Denna senare synpunkt har i LU:s uppläggning kommit till uttryck genom dels att inga försök har gjorts att konsekvent bygga upp en nationell prognos utifrån regionala data, dels att nationella data endast bryts ned till ett fåtal större regioner.

Tabell 11:1 Försörjningsbalansens utveckling perioden 1950--1975. Förändring i volym, procent per år.

	1950–1960	1960–1965	1965–1968	1968–1970	1965–1970	1970–1975
1. Privat konsumtion	2,5	5,0	3,1	3,8	3,4	3,3
2. Offentlig konsumtion	4,5	4,8	5,0	5,4	5,2	4,5
Statlig	4,0	5,0	0,5	2,6	1,3	3,5
Kommunal	5,0	4,7	8,9	7,4	8,3	5,2
3. Total konsumtion (1+2)	2,9	5,0	3,6	4,2	3,8	3,6
4. Bruttoinvestering						
Totalt	5,2	6,5	3,4	3,4	3,4	3,5
Bostäder	4,0	7,6	4,7	–0,4	2,6	–2,0
Offentlig	6,4	6,8	6,6	5,5	6,2	3,4
Stat	6,0	2,4	1,6	2,6	2,0	3,5
Kommun	6,7	11,1	10,1	7,2	8,9	3,3
Privat	5,0	5,8	0,2	3,7	1,6	6,2
Industri	2,7	5,2	1,2	5,7	3,0	6,5
5. Inhemsk resursförbrukning (3+4+lagerförändring)	3,7	5,4	2,6	5,2	3,7	3,4
6. Summa kapitalbildning (4+lagerförändring+ bytesbalans)	5,0	6,4	2,3	6,6	4,0	4,3
7. Export av varor och tjänster	5,4	6,6	7,3	11,1	8,8	7,3
därav: export av varor	5,3	7,7	7,4	11,5	9,0	7,6
8. Import av varor och tjänster	6,9	6,8	5,0	12,8	8,0	6,2
därav: import av varor	6,8	7,0	4,5	12,0	7,4	6,1
9. BNP	3,4	5,4	3,2	4,8	3,9	3,8

Av speciellt intresse enligt LU är att vissa regionalpolitiska mål kan medföra en regional fördelning som är mindre gynnsam ur tillväxtsynpunkt. Sålunda skulle tendenserna mot en ökning av företagsstorleken kunna försvåras av en jämnare regional spridning av arbetsplatserna. I utredningen pekas på ytterligare några fall där en målkonflikt föreligger mellan kraven på hög tillväxt och skilda regionala mål.

En sådan konflikt kan uppstå mellan å ena sidan ambitionen att genom lokala åtgärder häva undersysselsättningen i vissa regioner och å andra sidan kravet på en snabb ekonomisk tillväxt för landet som helhet. Det senare kräver en hög rörlighet hos arbetskraft och kapital. Full sysselsättning kombinerad med en minskad utflyttningstakt förutsätter däremot att arbetskraften kan stanna kvar i även icke utvecklingsbara regioner.

En annan konflikt kan uppstå mellan den regionala politikens inkomstmål och det nationella tillväxtmålet. För att jämna ut inkomst- och välfärdsfördelningen i samhället kan bl. a. krävas olika slag av inkomstöverföringar mellan regionerna. Sådana överföringar kan emellertid minska flyttningsincitamenten, vilket i sin tur bromsar tillväxten, förutsatt att inkomstskillnaderna återspeglar produktivitetsskillnader. Om en utjämning däremot genomförs i form av stora löneförbättringar för låglönegrupper, kan den medföra att lågproduktiva företag måste läggas ned i större utsträckning. Som en konsekvens kan man få en snabbare omflyttning från lågproduktiva till högproduktiva regiontyper.

En ytterligare konflikt utgör enligt LU det motsatsförhållande som ibland råder mellan tillväxtmålet och strävandena att uppnå en differentierad yrkes- och utbildningsstruktur i olika regioner. För en snabb tillväxt kan krävas en relativt långtgående regional specialisering, så att t. ex. de enbart varuproducerande enheterna av företagen förläggs till viss typ av region, medan styrande, försäljande och utredande funktioner koncentreras till ett fåtal tätbefolkade regioner. Uppenbart strider en sådan utveckling mot det nämnda differentieringsmålet. Samtidigt innebär dock även kravet på en differentierad yrkes- och utbildningsstruktur i sig en ökad koncentration.

Slutligen kan en konflikt uppstå mellan målet om en hög tillväxttakt och kravet på full sysselsättning och stabila priser inom regionerna. Genom att storstadsregionerna har en mera vittomfattande ekonomisk aktivitet sprider sig efterfrågeökningar där i mindre utsträckning till andra regioner. Åtgärder som sätts in, t. ex. i form av ökade offentliga utgifter, får sålunda en snabbare och starkare effekt i storstadsregionerna än i de mindre regionerna. Till detta kan läggas att storstadsregionerna lätt utvecklar egna och av den nationella politiken oberoende konjunktursvängningar. Det finns därför anledning att från statsmakternas sida föra en regionalt selektiv konjunkturpolitik. Under överhettningsperioder kan emellertid ett motsatsförhållande till tillväxtmålet uppstå om storstadsregionerna har högre produktivitet.

Enligt LU skulle en dylik genomgång av olika målkonflikter vara av värde som ett underlag för en diskussion av det regionalpolitiska manövreringsutrymmet.

I fråga om regionalpolitikens framtida inriktning föreligger enligt utredningen inte oväsentliga risker för att nuvarande regionala obalanser kan komma att skärpas under 1970-talet. En orsak till detta anges vara att den tid synes vara förbi, när strukturomvandlingen kännetecknades främst av sammanslagningar och nedläggningar av jordbruk och rationaliseringar av skogsbruket med en åtföljande förskjutning mellan glesbygd och tätare befolkade regioner. I stället synes den svenska ekonomin vara i en utvecklingsfas där koncentrationen av industri- och handelsföretag medför en utslagning av mindre och medelstora orter – en process i vilken det offentliga delvis medverkar genom koncentration av sina lokala och regionala organ. Denna situation kompliceras dessutom av den förutsedda minskningen av industrins sysselsättning. Om målet är att snabbt höja välfärden förutsätts tillväxtindustrier, dvs. företag med expansionsmöjligheter och hög lönebetalningsförmåga. Dessa företag visar en tendens att koncentreras till ett ganska litet antal orter. Detta förmodas i än högre grad gälla den ur sysselsättningssynpunkt snabbast expanderande sektorn, dvs. förvaltnings- och tjänstesektorn.

En allmänt accepterad förklaring till koncentrationstendenserna av produktionsapparaten är enligt utredningen vad som vanligtvis brukar kallas tillväxtmiljön. Härmed avses bl. a. att den geografiska närheten ger upphov till en differentierad företagsstruktur, där företagen kan utbyta varor och tjänster, samt bildar underlag för en lokal arbetsmarknad med

stora valmöjligheter för arbetstagare och arbetsgivare. De mera exakta kvantitativa produktivitetsfördelar som följer med en större ortstorlek uppges emellertid vara svåra att uppskatta.

Den regionala utveckling som dessa tendenser ger pekar enligt LU mot att någon lösning av problemet med regionala obalanser knappast är i sikte under 1970-talet, speciellt med tanke på de krav en nationell stabiliserings- och tillväxtpolitik ställer. På sikt bör det dock vara möjligt att bättre än hittills motverka dessa obalanser genom att söka skapa tillväxtbetingelser i ett antal områden utanför de tre storstadsområdena. I utredningen erinras om att denna åsikt under senare år i allt högre grad har kommit till uttryck också från statsmakternas sida. Därav följer enligt utredningen att det på längre sikt kan visa sig nödvändigt att successivt minska stödet till områden och tätorter som saknar tillväxtmöjligheter. De regionalpolitiska målsättningarna under 1970-talet har av bl. a. ERU sammanfattats i termerna balanserad expansion resp. balanserad kontraktion. En sådan regional politik kräver enligt LU koncentrerade insatser från statens och kommunernas sida för att dels förbättra näringslivets tillväxtbetingelser inom de utvalda regionerna, dels påverka näringslivets val av lokaliseringsorter i högre grad än vad som sker f. n. Ur nationell synvinkel skulle detta kunna ge ett brett register att spela på i den ekonomiska politiken. En förutsättning därvidlag är att insatserna tidsmässigt inte låses i alltför hög grad.

Helt allmänt framhålls i utredningen att vid rådande regionalpolitiska värderingar förändringarna knappast kan ske i den form och med den styrka som strukturomvandlingen spontant motiverar. Takten och inriktningen hos strukturomvandlingen speglar i första hand en strävan att minska de företagsekonomiska kostnaderna. De optimala strukturer inom resp. näringsgrenar, där enbart företagsekonomiska kostnader inräknas, kan emellertid skilja sig från motsvarande näringsstruktur, där även samhällsekonomiska kostnader är inkluderade.

Lokaliseringsstödet bedöms även framöver spela en viktig roll för att möta de problem som en balanserad kontraktion ställer. För expansiva orter kan det däremot på längre sikt tänkas att själva sysselsättningsaspekten vid individuella företag inte tillmäts samma vikt som under 1960-talet. I stället kan intresset komma att i ökad grad förskjutas mot berörda företags allmänna roll i orternas industriella miljö. Detta lär emellertid bli aktuellt i första hand mot senare delen av 1970-talet.

I fråga om den offentliga servicen i s. k. avfolkningsorter anses i utredningen en koncentration till vissa speciellt understödda serviceorter som trolig. För att uppnå vad ERU kallar balanserad kontraktion krävs att det allmännas socialpolitiska organ inte koncentreras i den takt som befolkningsunderlaget rent effektivitetsmässigt kan komma att motivera.

Utredningen tar också upp frågan om vilka medel som i framtiden kan komma att tillgripas för att bromsa den s. k. storstadstillväxten. En väsentlig fråga i en mera begränsad tillväxtanalys anses vara hur produktiviteten förändras vid en omlokalisering från storstadsområdena till alternativa tillväxtcentra. En omlokalisering som sker till priset av t. ex.

sämre utnyttjande av stordriftsfördelar kan få sådana effekter på landets totala tillväxttakt att kostnaderna för utflyttningen blir oacceptabelt höga. Faran för en sådan utveckling ökar om en omlokalisering sker till ett stort antal orter. Enbart ett fåtal större orter kan erbjuda de produktions- och administrationsmässiga fördelar av olika slag som har motiverat den tidigare lokaliseringen till storstadsregionerna. En sådan satsning på ett begränsat antal alternativ till storstäder bedöms inte få mera drastiska produktivitetssänkande effekter. Det senare gäller i än högre grad om även poster som bostadskostnader och andra investeringar i samhällskapital m. m. inkluderas i kalkylen. Av väsentlig betydelse i detta sammanhang anges vara i vilken takt och med vilken styrka en eventuell begränsning av storstadsexpansionen genomförs. Effekten blir helt annorlunda vid en framtvingad drastisk bromsning än vid ett mera mjukt förlopp.

En väsentlig faktor för möjligheterna att styra storstädernas utveckling är enligt LU utformningen av organisationssystemen, särskilt med avseende på det spelrum de ger för decentralisering resp. centralisering av enheter och beslut. Den starka befolkningskoncentrationen till storstäderna har främst berört administrativ personal med behov av den kontakt som den geografiska närheten ger. Alternativa organisationssystem kan tänkas reducera detta behov. En väsentlig fråga är därför enligt utredningen i vilken utsträckning en decentralisering av vissa administrativa funktioner från storstäderna kan underlättas av de administrativa styrmedlens utveckling, t. ex. förbättringar av data- och telesystem m. m. En decentralisering av administrativa enheter kan i sig ske parallellt med en centralisering av "väsentliga" beslut.

12 Utredningar om nya medel i den regionala politiken

Jämsides med länsprogramarbetet har inom olika utredningar behandlats frågor av vikt för utformningen av den regionala politiken. Sålunda har industricentrautredningen utrett frågor om anordnande av s. k. industricentra i vissa orter inom det allmänna stödområdet. Kommittén för planering av turistanläggningar och friluftsområden har övervägt frågan om lokaliseringsstöd till turistnäringen. Slutligen har glesbygdsutredningen inventerat problemen i glesbygderna och föreslagit åtgärder för att komma till rätta med dessa problem.

De nämnda utredningarna har numera slutförts. I några fall har remissbehandlingen av förslagen nyligen avslutats. I det följande skall sammanfattande redogörelser för förslagen och remissyttranden över dessa lämnas i de delar förslagen har mera omedelbart samband med ställningstagandena till länsprogrammen och utformningen av ett regionalpolitiskt handlingsprogram för hela landet.

I övrigt torde kommittéförslagen få tas upp till mera utförlig behandling i samband med den översyn av de regionalpolitiska medlen som förutsätts ske under våren 1973.

12.1 Turistnäringen inom regionalpolitiken

12.1.1 Bakgrund

År 1970 fick den av chefen för jordbruksdepartementet tillkallade kommittén för planering av turistanläggningar och friluftsområden[1] enligt tilläggsdirektiv i uppdrag att utreda frågan om utformningen m. m. av det statliga lokaliseringsstödet till turistnäringen. I direktiven uttalades att kommittén borde särskilt undersöka om stöd bör lämnas till enklare och billigare anläggningar av typ storbyar o. dyl., som bättre motsvarade efterfrågan från bredare befolkningsgrupper, samt gemensamhetsanläggningar av positiv betydelse för turismens utveckling i här avsedda områden. De borde vidare pröva om skäl förelåg att i särskilda fall medge lokaliseringsstöd även till turistanläggningar utanför det allmänna stödområdet.

Kommittén har i september 1971 lagt fram betänkandet (Ds Jo 1971:7) Statligt lokaliseringsstöd till rekreationsanläggningar.

Betänkandet har varit föremål för remissbehandling. Över kommittébe-

[1] Riksdagsman S. Arne Pettersson, ordförande, numera utredningssekreteraren W. Bernt Carlsson, utredningssekreteraren Sven M. Dahlin (t. o. m. den 18 juni 1971), riksdagsman Thorbjörn Fälldin (t. o. m. den 12 november 1970), redaktören Göran K. Holmberg, departementssekreteraren Ulf R. Lönnqvist och numera byråchefen Hans Åkerlund. Följande har såsom experter biträtt kommittén: byråchefen G. Bertil Burman, avdelningsdirektören Erik Casten Carlberg, numera avdelningsdirektören E. Gerhard H. Ericsson, direktören J. Arne Fladvad, direktören Erland Fredén, numera byråchefen Sven Rune Frid, direktören B. E. Gert Karlsson, lektorn E. Anders Nordlund samt renägaren Per Henrik Omma.

tänkandet har samtliga länsstyrelser, efter hörande av kommuner och turistorganisationer i länen, huvudorganisationerna inom turist- och hotellnäringen samt statliga myndigheter m. fl. yttrat sig.

12.1.2 Kommitténs förslag

Enligt kommitténs mening intar turismen en oklar roll i regionalpolitiken. Av vissa länsstyrelsers remissyttranden över 1968 års lokaliseringsutredning betänkande framgår att det råder en viss osäkerhet om betydelsen och nyttan av regionalpolitiska insatser i turism och rekreation. Till väsentlig del bottnar osäkerheten om turismens roll i klart otillräckliga kunskaper om dess sätt att fungera, hur den påverkas av den allmänna ekonomiska politiken, socialpolitiken och kulturpolitiken, och hur den skall byggas upp för att bidra till regionalekonomisk stabilitet. Kommittén framhåller att en uttömmande analys av turismens betydelse från allmänekonomisk och från regionalpolitisk synpunkt skulle förutsätta en väsentligt bredare turistisk statistik än som nu existerar – punktvisa undersökningar bl. a. av sysselsättningseffekter och konsekvenser för det lokala serviceunderlaget.

Kommittén pekar på, förutom de direkta sysselsättningseffekterna av investeringar i rekreationsanläggningar, en rad indirekta positiva verkningar, såsom ökade arbetstillfällen för kvinnlig arbetskraft som traditionellt har saknat möjligheter till förvärvsarbete i glesbygdsområdena, turistanläggningarnas betydelse för förbättringen av servicemiljön, ortens ökade attraktivitet för lokalisering av annan verksamhet m. m. Vad som enligt kommittén gör det motiverat att på detta sätt vidga perspektivet är den allmänt utbredda uppfattningen om turismen (fjärrekreation) som en marginell sektor i regionalpolitiken. Ansatsen skulle möjligen bli en annan om man kunde avgränsa ett näringsgeografiskt enhetligt område, där rekreationsverksamheten (med en rationellare utformning) blev ett huvudsakligt och stabilt underlag för sysselsättningen.

Kommittén anför att turismen – genom varornas och tjänsternas mångfald, genom deras heterogena karaktär och genom att turisternas efterfrågan i regel är marginell i förhållande till den permanenta befolkningens efterfrågan – inte kan definieras från produktionssidan. Enligt kommitténs mening kan diskussionen om det statliga lokaliseringsstödet till turistnäringar lika gärna föras med utgångspunkt i turismen som social faktor, sett från rekreativ synpunkt för den enskilde individen, som med utgångspunkt i turismens näringspolitiska och regionalpolitiska roll.

Kommittén utgår i sina ställningstaganden från att de rekreativa behoven och det sätt på vilket individernas fritid kan kanaliseras till olika aktiviteter skall vara en huvudlinje i samhällets engagemang i fritids- och rekreationsfrågorna under 1970-talet. En annan huvudlinje i samhällets ambitioner måste vara att så långt möjligt lokalisera de nya anordningarna för fjärrekreation till områden med behov av ökad sysselsättning enligt den regionalpolitiska målsättningen.

De rekreationsskapande åtgärderna har enligt kommittén från regional-

politisk synpunkt två dimensioner, som framträder med växlande styrka i olika regioner, dels den direkta sysselsättningsskapande effekten genom anläggningsarbetena och driften av företagen, dels den indirekta miljöskapande betydelse som utbyggnaden av friluftslivets alla anordningar har och som påverkar en regions allmänna attraktivitet i förhållande till den rörliga delen av landets befolkning, arbetskraften och arbetsställena.

Kommittén har sett som sin uppgift att skissera lösningar när det gäller utformning och lokalisering av turist- och friluftsanläggningar som tillgodoser allt större rekreationsbehov för den svenska befolkningen och samtidigt tillgodoser ett stigande behov av sysselsättningsskapande åtgärder i vissa delar av landet. Det tar sig uttryck i kommitténs i andra sammanhang redovisade förslag till konkreta utbyggnadsprojekt men också i förslaget till riktlinjer för finansiering av anläggningsarbetena.

Resultaten av genomförda undersökningar om den framtida rekreationsefterfrågans volym och inriktning, tyder enligt kommittén på att den enskilde under sin fritid önskar rekreation och motion, gärna i samband med resor och miljöbyte. En väsentlig del av befolkningen saknar emellertid dessa möjligheter.

Kommittén anser det vara samhällets uppgift att sörja för ett från olika sociala synpunkter väl avvägt utbud av fritidssysselsättningar. Närrekreationen kompletterar fjärrekreationen – man kan bara under vissa förutsättningar tala om en konkurrens. För att tillgodose de lokala rekreationsbehoven har samhället på det statliga och kommunala planet funnit en form för praktiska åtgärder som i stort sett har gett de resultat man haft anledning att ställa krav på.

Ett av problemen är emellertid nu – och kommittén ser detta som sin uppgift – att klargöra hur samhället skall utnyttja de naturliga resurserna och skapa förutsättningar för en allt större del av befolkningen att kunna utnyttja perioder av längre sammanhängande ledighet under året för den fjärrekreation inom landet som svarar mot individernas varierande rekreationsbehov.

Nuvarande utrustning i områden för fjärrekreation i landet har enligt kommittén egenskaper som försvårar ett ur olika synpunkter angeläget utnyttjande. Bristerna sammanfattas med viss grad av generalisering i följande punkter.

a) Höga inkvarteringskostnader i relativt bekväma, kollektiva anläggningar.

b) Brist på kapacitet och valmöjligheter när det gäller anordningar för självhushåll.

c) Otillräckliga förströelsemöjligheter genom brist på anordningar för olika slag av s. k. aktiviteter.

d) Höga transportkostnader till nuvarande områden lämpliga för vinter- och sommarrekreation inom landet.

e) Brist på information om resmål som underlag för rekreation och miljöbyte.

Kommittén hävdar att ett massivt men ändå väl avvägt samhälleligt engagemang bör göra det möjligt att komma till rätta med bristerna. Det

förutsätter en helhetssyn på riksnivå och en konkret verklighetsplanering men också ett finansiellt stöd till utbyggnad och etablering i områden lämpliga från rekreationssynpunkt, samtidigt som man genom dessa åtgärder söker åstadkomma varaktiga regionalpolitiska effekter både för att så långt möjligt garantera en kompletterande bassysselsättning och för att stabilisera serviceunderlaget i extremt glesbygdsberoende centralorter. Kommittén förklarar sig senare i sitt huvudbetänkande ämna mer utförligt redovisa sin syn på rekreationsfrågans utveckling i framtiden.

Kommittén uttalar sig för en koncentrerad utbyggnad av rekreationsanläggningarna. Rekreationspolitiska, lokalekonomiska och regionalpolitiska skäl talar för en sådan lösning. Kommittén utgår från att en mer selektiv utbyggnad än hittills är nödvändig och att minst 4 000 bäddar skall krävas som underlag för ett attraktivt, allsidigt utrustat fjärrekreationsområde. Kommittén kallar dessa *primära rekreationsområden* och säger sig avse att längre fram på basis av pågående inventeringar föreslå lokalisering av ett antal områden[1]. Därutöver finns det i olika delar av landet med alldeles speciella förutsättningar för rekreation utrymme för och behov av *sekundära rekreationsområden.*

Beträffande avvägningen mellan regionalpolitiska och rekreativa motiv anför kommittén att riktpunkten måste vara att så långt möjligt finna en kombination av motiv. I varje fall måste det i regionalpolitiskt knäsatta objekt – om man då utgår från valet av lokaliseringsort – jämsides finnas ett socialt rekreativt syfte, som innebär att anläggningarna skall kunna tillgodose också väsentliga rekreationsbehov. Saknas å andra sidan i det enskilda fallet det regionalpolitiska motivet skall anläggningen självfallet utformas och lokaliseras så att den renodlat tillgodoser ett maximalt antal individers rekreationsbehov. Utformningen av reglerna för stödgivningen bör ske med beaktande av den avvägning som fordras.

Kommitténs förslag innebär att det statliga stödet till turism och friluftsliv liksom hittills skall lämnas som anläggningsstöd. Nuvarande sex stödformer, anläggningsstöd till idrotten, vari bidrag till fritidsbåttrafiken ingår, vattenregleringsmedel, hotellånegarantier, statligt lokaliseringsstöd, statliga och statskommunala beredskapsarbeten samt förhöjda bidrag till skogshuvudvägar föreslås skola bibehållas, men en mer accentuerad samordning och ökad specialisering av stödgivningen förordas.

Kommittén föreslår en vidgad användning av lokaliseringsstöd till turistanläggningar. Principiella överväganden i början av lokaliseringsverksamhetens försöksperiod 1965/1966–1969/1970 resulterade enligt vad kommittén erinrar om i en rekommendation till de stödberättigade organen att stödet borde koncentreras till hotellanläggningar belägna i första hand inom landets fjällkommuner. Det var på ett sätt naturligt med hänsyn till det norra stödområdets omfattning. En geografisk avgränsning, med ett utpekat enhetligt stödområde skulle naturligtvis kunna tjäna som ett lokaliseringsområde även i fortsättningen. Enligt kommittén erfordras emellertid av rekreationspolitiska skäl ett utbud av fritidsservice i olika

[1] Kommittén föreslår i ett särskilt betänkande riktlinjer för utbyggnad av ett primärt område i västra Jämtland (Ds Jo 1971:5).

delar av landet vilka har lika goda förutsättningar för rekreationsaktiviteter som fjällområdena – inte minst i andra områden med en från regionalpolitiska synpunkter mindre väl balanserad befolknings- och sysselsättningsutveckling, t. ex. Öland och Gotland[1]. Kommittén anser att det nu för rekreationsanläggningarna finns goda förutsättningar för en stödgivning i lämpliga former även utanför det allmänna stödområdet. Sålunda kommer möjligheterna till alternativa regionalpolitiska insatser inom ett område att kunna fastställas genom de länsvisa regionalpolitiska handlingsprogrammen. En annan, mer avgörande förutsättning för en utvidgning av lokaliseringsstödgivningen genom punktvisa insatser till orter utanför det allmänna stödområdet är enligt kommittén att den tidigare bristen på en riksomfattande helhetssyn av investeringarna inom fritidssektorn nu undanröjs genom kommitténs och andra statliga organs samlade planeringsöverväganden.

Kommittén föreslår sålunda en vidgad användning geografiskt sett av lokaliseringsstödet – eftersom insatserna i ökad utsträckning kommer att kunna motiveras från allmänt sysselsättningspolitiska synpunkter (det gäller bl. a. sydöstra Sverige) och en sådan utvidgning också skulle vara i linje med en bredare användning av lokaliseringsstödet i framtiden. Kommittén framhåller att det för rekreationsändamål liksom ifråga om industriella projekt för åtgärder utanför det allmänna stödområdet måste bli fråga om ett nyanserat utnyttjande av lokaliseringsstödet. Det innebär enligt kommittén bl. a. att stödet för de kommersiella projekten begränsas till de särskilt utpekade rekreationsområdena.

Vidare föreslår kommittén att nuvarande praxis att inte bidrag utan endast lån beviljas för investeringar i turistanläggningar skall ändras. Bidrag bör därvid – i särskilda fall – kunna lämnas också för investeringar i kommersiella boendeanläggningar. Kommuner bör kunna erhålla lokaliseringsstöd. Statlig lånegaranti för anskaffning av rörelsekapital bör vidare införas.

Utbildningsstöd till särskilt organiserad utbildning föreslås kunna lämnas rekreationsföretag. Däremot bör s. k. schablonstöd och sysselsättningsstöd tills vidare inte utgå till sådana företag.

12.1.3 Reservation

En ledamot av kommittén (Åkerlund) har anmält skiljaktig mening beträffande lokaliseringsstödets användningsområde och anför att, enligt den uppfattning som kommitténs majoritet företräder, diskussionen om det statliga lokaliseringsstödet till turistnäringen lika gärna kan föras med utgångspunkt i turismen som social faktor som med utgångspunkt i dess näringspolitiska och regionalekonomiska roll. Detta kan enligt reservantens mening hävdas såsom en allmän utgångspunkt för samhällets stödinsatser för rekreationslivet men inte i fråga om det statliga lokaliserings-

[1] Numera ingår både Öland och Gotland i stödområdet.

stödet. Detta måste även fortsättningsvis behålla sin primära karaktär av regionalpolitiskt stöd för att förbättra sysselsättningsmöjligheterna och förstärka serviceunderlaget i vissa delar av landet där behovet av sådana insatser är särskilt stort.

Reservanten har samma uppfattning som kommittén i övrigt om behovet av ökade samhälleliga insatser för rekreationslivets utveckling i landet. Det statliga stöd som erfordras för en önskvärd utveckling av turism i vissa för turismen mycket betydelsefulla områden i landets sydligare delar, där det av regionalpolitiska skäl inte är motiverat att göra insatser med lokaliseringsstöd, bör emellertid i huvudsak lämnas på annat sätt, exempelvis med hjälp av anläggningsstöd till idrotten.

Reservanten förordar stödinsatser för att bygga upp infrastrukturen i de primära rekreationsområdena framför att ge bidrag till kommersiellt drivna företag. Endast i undantagsfall bör bidrag lämnas sådana företag.

12.1.4 Remissyttranden

De av kommittén anförda sociala och rekreationspolitiska motiven för fortsatta och ökade samhälleliga stödinsatser för en utbyggnad av rekreationsanläggningar lämnas nästan undantagslöst utan erinran bland remissinstanserna. Kommitténs uttalanden om turistnäringens allmänna ekonomiska och regionalpolitiska betydelse har däremot fått ett blandat mottagande.

LO konstaterar att meningarna är delade rörande turistnäringens betydelse. LO finner det inte uteslutet att turistnäringen på lång sikt blir ett betydelsefullt inslag i näringspolitiken i allmänhet och regionalpolitiken i synnerhet. Även ur social synpunkt kan det visa sig nödvändigt att förekomma en privat exploatering på det sätt som har ägt rum vid de svenska kuststräckorna. *Länsstyrelsen i Norrbottens län* påpekar att den betydelse turismen har för sysselsättningen i särskilt fjällkommunerna har betonats i länsprogram 1970. *Länsstyrelsen i Gotlands län* förordar att turismen betraktas som en med övriga näringsgrenar likvärdig verksamhet och ägnas ökat beaktande i den regionalpolitiska utvecklingsplaneringen.

Kommittén borde i högre grad ha beaktat betydelsen av den utländska turismen i Sverige, anser *länsstyrelserna i Kronobergs, Kristianstads, Malmöhus* och *Skaraborgs län* samt *flera landsting och turisttrafikförbunden i flera län. Dalslands turistförening* anser, att inga övertygande skäl för en omvärdering av turismens roll har lagts fram. Föreningen är helt främmande för att betrakta turismen ensidigt som en socialpolitisk faktor.

Många remissinstanser ifrågasätter om vidgat lokaliseringsstöd till turistnäringen skall diskuteras utifrån andra aspekter än närings- och regionalpolitiska och invänder mot att rekreationspolitiska motiv anläggs. Bland dessa märks *statskontoret, riksrevisionsverket, ERU, länsstyrelserna i Stockholms, Gotlands* och *Jämtlands län* samt *LO*. Åtskilliga remissinstanser, bl. a. LO, anser att regionalpolitiska och turistpolitiska motiv inte bör blandas samman, utan det stöd som motiveras utifrån turistpolitiska målsättningar bör lämnas med de stödformer som har

inrättats för detta ändamål, exempelvis i fråga om anläggningar i landets sydligare delar.

Ett anläggningsstöd med förmånliga villkor som gäller hela landet blir enligt *länsstyrelsen i Älvsborgs län* nödvändigt om samhället skall kunna bedriva en verksam "rekreationspolitik". Ett sådant stöd kan göras likvärdigt med lokaliseringsstödet men bör betecknas som ett "rekreationspolitiskt" medel.

Länsstyrelsen i Stockholms län framhåller att det vore olyckligt om sammankopplingen av rekreationspolitiska och sysselsättningspolitiska motiv skulle påverka kommitténs arbete så att den utarbetade en plan för turistanläggningar och friluftsområden enbart för de sysselsättningssvaga delarna av landet eller så att man, innan man har sett till behoven och förutsättningarna i landets olika delar, binder sig för en rad konkreta utbyggnadsprojekt i de lokaliseringspolitiskt sett mest aktuella områdena. Länsstyrelsen anser att det inte finns några principiella motiv för att knyta friluftslivs- och turistsektorn som näring betraktad hårdare till lokaliseringspolitiken än andra näringar. Detta kan ge negativa konsekvenser sett såväl från rekreationspolitisk som lokaliseringspolitisk synpunkt.

Kommitténs förslag att nuvarande bidragsformer bibehålls men att fortsatt samordning mellan dessa eftersträvas får instämmande av flertalet remissinstanser. Den nuvarande stödstrukturen är dock komplex och svår att överblicka, anser *statskontoret*. Fortsatt rationalisering och förenkling av bidragsstrukturen är nödvändig enligt vad bl. a. *fiskeristyrelsen* och *länsstyrelsen i Stockholms län* anför.

Det övervägande antalet remissinstanser menar att ytterligare stödformer inte bör tillskapas. Samtidigt understryks från flera håll nödvändigheten av samhälleliga insatser med avseende på infrastrukturen, åtgärder för att sänka persontransportkostnaderna för att vidga möjligheterna till fjärrekreation etc.

Flertalet remissinstanser är positiva till förslaget att lokaliseringsstöd till turistnäringen bibehålls och utvidgas. *AMS* anser att lokaliseringsstöd i form av bidrag bör kunna lämnas i flera situationer än utredningen har tänkt sig. *LO, TCO, SAF, riksrevisionsverket* och *Svenska turisthotellens riksförbund* hyser uppfattningen att den vidgade användningen av lokaliseringsstödet är ett steg i rätt riktning. *SAF* betonar dock att sysselsättningseffekten inte bör överskattas.

Enligt *kommerskollegiets* uppfattning ligger inte möjligheterna att nå de mål, dit utredningens förslag syftar, i att vidga användningen av lokaliseringsstödet utan snarare i att förbättra de företagsekonomiska betingelserna för befintliga turistanläggningar. Detta skulle kunna ske genom exempelvis generella räntesubventioner, stöd för uppbyggnad av den s. k. infrastrukturen, bidrag till intensifierad marknadsföring utomlands, bidrag till förbättrad utbildning samt koncentration och samordning av de statliga resurserna.

Kommitténs uppfattning att det krävs en koncentrerad uppbyggnad av turistanläggningar delas av flertalet remissinstanser. Några – *domän-*

verket, SJ, luftfartsverket, vägverket, LO och *länsstyrelserna i Kristianstads* och *Gävleborgs län* – uttalar sig för en selektiv utbyggnad av primära och sekundära rekreationsanläggningar enligt förslaget. *Riksrevisionsverket, kommerskollegium* och *länsstyrelserna i Blekinge* och *Norrbottens län* är dock kritiska mot kommitténs förslag som sägs vara grundat på ett alltför knapphändigt underlag. Det hade varit önskvärt att kommittén gjort en total inventering av områden i landet som är lämpliga som primär- resp. sekundärområden med hänsyn till bl. a. resursfördelningen, hävdar *Skid- och friluftsfrämjandet, Svenska turistföreningen* samt *länsstyrelserna i Södermanlands, Älvsborgs, Skaraborgs, Västmanlands* och *Kopparbergs län.*

Statens naturvårdsverk finner det, om tyngdpunkten läggs på ett relativt begränsat antal primära rekreationsområden, från verkets synpunkt angeläget att dessa i betydande omfattning förläggs utanför stödområdet.

SAF, länsstyrelserna i Blekinge, Hallands och *Skaraborgs län* ifrågasätter principerna för primära rekreationsområden.

Behovet av en utbyggnad av anläggningar närmare befolkningskoncentrationerna understryks av *AMS, länsstyrelserna i Stockholms, Uppsala, Södermanlands, Jönköpings, Kronobergs, Malmöhus, Hallands, Göteborgs och Bohus* samt *Skaraborgs län.* Länsstyrelsen i Södermanlands län påpekar att det finns endast nio semesterbyar inom Stockholms, Uppsala och Södermanlands län, medan det i landets tre nordligaste län finns ca 80 stycken.

Praktiskt taget samtliga länsstyrelser anger – i allmänhet under hänvisning till sina länsprogram – områden inom det egna länet som är lämpade som primära resp. sekundära rekreationsområden.

Skid- och friluftsfrämjandet delar inte kommitténs uppfattning, att närrekreationen kompletterar fjärrekreationen utan anser att den omvända ordningen gäller.

Kommerskollegium ifrågasätter kommitténs påstående att det råder brist på prisbilliga anläggningar och anser att någon sådan inte kommer att föreligga under de närmaste åren. *Riksrevisionsverket* anmärker att kommittén inte har gjort någon undersökning av den framtida efterfrågeutvecklingen på rekreationsanläggningar.

En begränsning av lokaliseringsstödet till projekt inom allmänna stödområdet förordas av *statskontoret, riksrevisionsverket, kommerskollegium, riksbanksfullmäktige, glesbygdsutredningen, Kommunförbundet, LO* och *TCO. ERU* vill begränsa stödet till det inre stödområdet. *Länsstyrelserna i de län som hör till stödområdet* uttalar sig så gott som samtliga för en begränsning till detta område, medan *länsstyrelserna utanför stödområdet* förordar en utvidgning.

En vidgning av stödet även till projekt utanför stödområdet godtas av *AMS, naturvårdsverket, Kommunförbundet, Svenska landstingsförbundet, Kooperativa förbundet, SAF, Svenska turistföreningen* och *Svenska turisttrafikförbundet.*

Länsstyrelsen i Hallands län anser att restriktivitet bör iakttas vid prövning av lokaliseringsstöd till turistanläggningar i fjällen.

12.2 Glesbygdsutredningen

12.2.1 Bakgrund

I juni 1969 tillkallade chefen för inrikesdepartementet glesbygdsutredningen[1] för att inventera problemen i glesbygderna och föreslå åtgärder till deras lösande. Utredningen har avlämnat betänkandena (SOU 1972:13) Kommersiell service i glesbygder, (Ds In 1972:1) Utbildning i glesbygder, (Ds In 1972:6) Hälso- och sjukvård i glesbygder, (Ds In 1972:7) Kommunal social service i glesbygder, (Ds In 1972:8) Sysselsättning i glesbygder samt (Ds In 1972:9) Kommunikationer i glesbygder. Dessutom har utredningen lämnat ett betänkande med redovisning av utgångspunkterna för utredningens arbete och en sammanfattning av dess förslag, (SOU 1972:56) Glesbygder och glesbygdspolitik. Betänkandena har remissbehandlats.

12.2.2 Utredningens förslag

Allmänt

Utredningen diskuterar glesbygdsproblemen med utgångspunkt i befolkningens, de enskilda individernas och hushållens förhållanden, medan näringslivets villkor i glesbygder förutsätts bli behandlade i annan ordning. Speciellt läggs tonvikten på tillgång på förnödenheter och hjälp, vård, utbildning och meningsfull sysselsättning.

Glesbygdernas problem är enligt vad utredningen framhåller framför allt en konsekvens av den spridda bosättningen. Underlaget för kollektiva verksamheter blir svagt och avstånden till service, arbetsplatser och sociala kontakter stora för betydande delar av befolkningen. Den vikande sysselsättnings- och befolkningsutvecklingen medför ofta arbetslöshet eller undersysselsättning för de delar av befolkningen, som inte kan eller vill flytta. Låga genomsnittsinkomster och en fortlöpande förskjutning av befolkningens åldersstruktur mot en högre andel åldringar ger minskade skatteintäkter och ekonomiska svårigheter för glesbygdskommunerna.

Utredningen konstaterar att glesbygdsproblem förekommer i många delar av landet men att de är mest framträdande i de inre delarna av norra Sverige. Dessa är de primära problemområdena. I konsekvens härmed knyts utredningens förslag till åtgärder till dessa delar av landet. I särskilda fall finner utredningen det dock motiverat att låta visst statligt stöd utgå även utanför de angivna områdena efter prövning av Kungl. Maj:t i varje särskilt fall.

I fråga om samhällsutvecklingen i glesbygderna, vilken har närmare belysts av utredningen, hänvisas till redovisningen i avsnitt 3.

Utredningens arbete skulle enligt direktiven i första hand inriktas på att finna långsiktigare lösningar på glesbygdernas serviceproblem. Enligt utredningens mening innebär detta att ett system för serviceförsörjningen bör utformas som är tillämpligt i glesbygdsområden med relativt olikar-

[1] Landshövdingen Hans Gustafsson, ordförande, ledamöterna av riksdagen Frida Berglund, Bertil Jonasson, Carl-Wilhelm Lothigius och Bertil Öhvall, f. d. ledamoten av riksdagen Thore Sörlin, kansliråden Åke Fors och Olof Petersson samt direktören Lars Ågren.

tade förhållanden och användbart i områden med starkt skiftande utveckling.

Befolkningens servicestandard bestäms av kapaciteten och kvaliteten på serviceutbudet och dessutom av hur tillgängligt utbudet är. Kapaciteten utgör i allmänhet inget problem, medan tillgängligheten i geografisk mening är ett centralt glesbygdsproblem. I samband med befolkningsavtappningen och de ökade kraven på underlag för olika serviceverksamheter måste man godta att den stationära serviceapparaten kan upprätthållas endast på ett begränsat antal platser, om man skall ha kvalitativt tillfredsställande service. Det är därför ofrånkomligt att befolkningen i glesbygderna ofta får stora avstånd till fasta serviceinrättningar av olika slag.

Det blir därför, anför utredningen, ett primärt mål för glesbygdspolitiken att medverka till ett upprätthållande av kollektiva transportsystem som gör det möjligt för alla dem som är beroende därav att till låga kostnader och tillräckligt ofta resa till viktigare serviceinrättningar resp. få varor och tjänster till hemmen. Sambandet mellan serviceenheternas antal och kvaliteten på det serviceutbud som erbjuds på varje punkt innebär att begränsningar av antalet serviceinrättningar kan vara till fördel för befolkningen om en högre kvalitet på serviceutbudet därvid erhålls. Det finns enligt utredningens mening inte skäl att tro att glesbygdsbefolkningen generellt är betjänt av att man genom samhällsinsatser försöker konservera en servicestruktur som har etablerats under andra ekonomiska förutsättningar och med lägre anspråk på servicens omfattning och inriktning. En viss omstrukturering får anses vara till glesbygdsbefolkningens nytta.

Omstruktureringen får emellertid inte leda till en alltför långtgående koncentration av serviceutbudet, eftersom det kan medföra att servicebehoven inte kan tillgodoses inom en rimlig tidsrymd. Praktiska skäl talar för att också för utsändning av varor och ambulerande service från serviceorterna behövs geografiskt avgränsade arbetsfält. Transportavstånden kan ställa sig förhållandevis dyrbara.

Utredningen finner det vara en godtagbar servicestandard att viktigare service förekommer i stationär form med viss spridning även i de glesbefolkade delarna av landet. Befolkningens servicebehov grupperas efter hur ofta eller lätt de normalt bör kunna tillgodoses för att servicestandarden skall kunna betecknas som tillfredsställande. Det uppstår olika "behovsnivåer" och mot dessa svarande servicefunktioner.

Närhetsservice, som generellt kan tillhandahållas inom bekvämt räckhåll från befolkningens bosättning i glesbygder, kan enligt utredningen i allmänhet ha formen endast av ambulerande service. Det bör finnas en grundläggande lokal servicenivå som avser ofta återkommande eller på annat sätt angelägna behov vilka bör kunna tillgodoses i alla hushåll utan stort besvär och inom rimligt avstånd för dagliga resor. Till denna servicenivå hör bl. a. livsmedelsbutik, apotek, vissa reparationsverksamheter, postanstalt, grundskola inklusive högstadium, läkare och tandläkare. Restidsavståndet bör inte överstiga 30–45 minuter enkel resa.

Mindre frekventa behov bör tillfredsställas på regional nivå. Dessa behov motsvaras av ett mera kvalificerat serviceutbud som det kan vara acceptabelt att ha mindre lätt tillgängligt men likväl inte längre bort än att befolkningen under en och samma dag kan förflytta sig till och från resp. serviceinrättning och ändä ha rimlig uppehållstid där. Ett rimligt krav är att praktiskt taget alla glesbygdshushåll kan nå denna service på ett par timmars restid enkel resa. Hit hör varuhus, advokatkontor, lasarett och gymnasiala skolor.

Utredningen anser det vara ett planeringsmål att som minimum tillhandahålla grupper av serviceverksamheter – servicebatterier – på i princip nämnda nivåer och med angivna restidsavstånd i alla glesbygder. Utöver de nämnda lokala och regionala servicebatterierna bör vissa fasta serviceinrättningar om möjligt vidmakthållas i områden med en något så när samlad bebyggelse framför allt på längre avstånd från de egentliga serviceorterna. Genom en medveten strävan till kombination av serviceverksamheter, exempelvis i anslutning till en lanthandel, kan det i vissa fall vara möjligt att ästadkomma ett mindre servicecentrum för försörjning med dagligvaror, utlämning av beställda varor, post m. m.

Samhällets sysselsättningspolitik i glesbygderna bör enligt vad utredningen anför i princip överensstämma med de arbetsmarknadspolitiska mål som gäller för landet i övrigt. Alla som önskar arbete bör kunna erbjudas någon form av sysselsättning, avpassad till vederbörandes behov och förutsättningar. Sysselsättningsfrågorna bör enligt utredningens mening avse inte endast den äldre ortsbundna arbetskraften utan hela den lokalt bosatta befolkningen i yrkesverksam ålder. Sysselsättningsåtgärderna måste kunna lätt anpassas efter hur behoven och förutsättningarna ändras. De bör också i första hand inriktas på att förbättra förutsättningarna för det befintliga näringslivet. I vissa områden bör industriell verksamhet för den ortsbundna arbetskraften etableras på samhälleligt initiativ.

Svårigheter kan uppstå att upprätthålla en del tidigare servicecentra, där verksamheter har etablerats under andra ekonomiska villkor och med lägre krav från befolkningens sida på serviceutbudets kvalitet. Samhällets åtgärder bör i detta sammanhang inriktas på att vidmakthålla ett tillräckligt stort antal serviceorters funktion trots koncentrationstendenserna. Vilka orter som skall utgöra primära stödjepunkter måste avgöras inom ramen för lokal och regional planering. Genom en samverkan mellan stat och kommuner bör samhället kunna göra utfästelser av den innebörden att lokala resp. regionala servicefunktioner skall vidmakthållas åtminstone i vissa orter under en viss angiven tidsperiod.

Utredningen anser att de primära stödjepunkterna för försörjningen med lokal service i första hand måste utgöras av de nya kommunernas huvudorter. Endast i enstaka fall torde åtgärder från samhällets sida bli aktuella under 1970-talet.

Inom det norrländska inlandet med ytmässigt stora kommuner och spridd befolkning torde ytterligare lokala serviceorter behövas med utrustning i princip motsvarande kommuncentrums. De lokala service-

orterna kan också utgöra naturliga lokaliseringsorter för särskilda samhällsinsatser inom sysselsättningsområdet i form av bl. a. samhällsägda verksamheter.

Med utgångspunkt i sådana självklara huvudorter för den regionala serviceförsörjningen som under överskådlig tid kan tillhandahålla en betryggande regional service utan samhällsstöd bör behovet av ytterligare regionala stödjepunkter kunna analyseras med tillämpande av det restidsavstånd som utredningen har angivit. Utredningen anser att de nuvarande gymnasieorterna kan ge en ungefärlig anvisning om behovet av regionala servicecentra.

Utredningen anser det angeläget att man i det regionalpolitiska planeringsarbetet snarast klargör vilka serviceorter som med hänsyn till sitt läge m. m. skall anses vara viktiga regionala servicecentra. Detta måste innebära ett ställningstagande framför allt i fråga om regionala servicestödjepunkter i marginella lägen med stor betydelse för serviceförsörjningen i de perifera delarna av glesbygdsområdet. Enligt utredningens mening kan särskilda stödinsatser från statens sida visa sig nödvändiga i ett mindre antal regionala stödjepunkter för att möjliggöra ett vidmakthållande av en tillfredsställande regional serviceapparat.

Beträffande den framtida utformningen av glesbygdspolitiken framhäller utredningen att stödet även fortsättningsvis huvudsakligen bör utgöras av det årliga skatteutjämningsbidraget. Detta bidrag kan dock inte tillräckligt ta hänsyn till de varierande behoven av särskilda insatser i olika glesbygdskommuner. Utredningen förordar därför särskilda bidrag.

Organisatoriskt bör verksamheten i väsentlig utsträckning åvila kommunerna. Ett långtgående kommunalt engagemang är en nödvändig förutsättning för glesbygdspolitiska åtgärder av det slag som utredningen förordar, vilket medför att vissa kommunala funktioner måste förstärkas. Den statliga medverkan måste innebära ett intimt samspel med kommunerna och bör därför åligga länsstyrelserna.

Sysselsättning

Glesbygdsutredningen erinrar om att den enligt direktiven inte skulle behandla lokaliseringspolitiska frågor eller jordbrukspolitiken i stort. Utredningen har därför diskuterat mera kortsiktiga, kompletterande sysselsättningsåtgärder vilka bedöms ge goda möjligheter till anpassning till förändrade förhållanden. Åtgärderna bör avse verksamheter som är lokalt förankrade. Fortsatt drift för redan befintliga verksamheter eller i vissa fall tillkomsten av nya för lokalt bunden befolkning bör underlättas. Utgångspunkten för att främja sysselsättningen i glesbygderna bör enligt utredningen vara att i första hand främja det enskilda näringslivets utveckling. Åtgärderna bör i största möjliga utsträckning inriktas på att lösa de befintliga företagens problem. Även fortsättningsvis torde dock allmänna arbeten behövas.

För *jordbruket* syftar förslagen till att komplettera det utökade stödet till jordbruket i norra Sverige. Det är i första hand jordbrukaren och

hans villkor och inte jordbruket som sådant som utredningen intresserar sig för. Det gäller sålunda inte bara åtgärder som kan förbättra jordbrukarens utkomst av sitt jordbruk utan också åtgärder som kan underlätta för honom att finna lämplig kompletterande sysselsättning. I första hand avses den nuvarande brukaren och hans problem.

Bland de förslag som förs fram av utredningen kan nämnas rådgivning för att underlätta kombination av sysselsättning på eget jordbruk med annan verksamhet, kostnadsreducering av veterinärhjälp, statligt stöd för upprätthållande av mjölktransporter samt stöd för investeringar på mindre jordbruk, bl. a. i form av beredskapsarbete eller kommunalt organiserade sysselsättningsinsatser.

Vad angår glesbygdsjordbrukarens behov av kompletterande sysselsättning pekar glesbygdsutredningen på de möjligheter som insatser inom *landskapsvården* ger. Enligt vad utredningen anför har en arbetsgrupp inom naturvårdsverket hävdat att staten genom avtal med enskilda brukare bör garantera vissa bygders öppethållande. Härvid bör hänsyn tas också till de sysselsättningseffekter som härigenom kan åstadkommas.

Utredningen pekar på ytterligare en rad bisysslor som kan bidra till den enskildes utkomst. Det kan gälla verksamheter som har med turism, jakt, fiske, pälsdjursuppfödning, viltvård m. m. att göra. Sådan verksamhet bör enligt utredningen kunna stödjas inom ramen för den kommunala sysselsättningsplanering som berörs i det följande.

Inom *skogsbruket* anser utredningen skogsvårdande åtgärder i första hand vara av intresse. Utredningen pekar på att företrädare för skogsbruket i olika sammanhang har presenterat skogsvårdsprogram och fäster uppmärksamheten på den betydande volym av arbetstillfällen som ligger i själva genomförandet av sådana program. I övrigt erinras om de omfattande statliga insatser i form av beredskapsarbeten som görs inom skogsbruket i glesbygdsområdena.

Även om *industrins* andel av den totala sysselsättningen i glesbygdsområden i allmänhet inte når upp till mer än hälften av motsvarande andel för riket som helhet, spelar den enligt utredningen ändå en betydande roll för glesbygdens arbetsmarknad. Inte minst gäller detta de små företagsenheterna som dominerar i dessa områden. Utöver den betydelse sådana företag har för sysselsättningen fyller de ofta en viktig lokal servicefunktion. Samtidigt har koncentrationstendenserna inom industrin och en till följd av befolkningsuttunningen krympande lokal marknad gjort det svårt för många av företagen att fortsätta sin verksamhet. De instrument som finns för att från samhällets sida hjälpa företagen att lösa problem som sammanhänger med deras marknadsföring, produktutveckling, produktion, administration m. m. är mindre väl utvecklade. Ytterligare samhällsinsatser av sådant slag skulle enligt utredningen kunna hjälpa mindre företag i glesbygdsområdena att fortsätta sin verksamhet. Företagareföreningarna i skogslänen bör få ökade möjligheter till kostnadsfri eller i det närmaste kostnadsfri service och rådgivning till enskilda mindre företag. Mot denna bakgrund förordas att statens bidrag till företagareföreningarna i skogslänen höjs. Verksamheten

bör bedrivas som försöksverksamhet under förslagsvis fem år.

Utredningen erinrar om den försöksverksamhet med *stöd till hemarbete m. m.* i glesbygderna som har bedrivits under de senaste åren och som har redovisats i avsnitt 8. Utredningen hävdar att försöksverksamheten har påvisat möjligheter att till relativt låga kostnader per arbetstillfälle bereda den lokalt bundna arbetskraften sysselsättning. En fortsatt försöksverksamhet efter i huvudsak samma riktlinjer som hittills förordas därför. Stöd i denna form bör enligt utredningen främst avse befintliga småföretag men i vissa fall bör också nyetablering kunna stödjas. Restriktivitet bör dock iakttas i fråga om tillskapande av fasta anläggningar.

Huvuddelen av stödmedlen har använts för att möjliggöra legoarbete. Med anledning av de problem som har visat sig föreligga att anskaffa lämpliga legoarbeten har företagareföreningarna hävdat att en expansion av verksamheten kräver ökade möjligheter att söka och utveckla produkter, lämpliga att tillverka som hemarbete liksom resurser att marknadsföra dessa. Utredningen anser att företagareföreningarna i särskild ordning bör kunna söka medel för sådana åtgärder.

Det är emellertid enligt utredningens mening orealistiskt att räkna med att alla sysselsättningsproblem i glesbygderna skall kunna lösas genom att det enskilda näringslivets utveckling stimuleras. Som komplement härtill kommer även fortsättningsvis insatser i form av allmänna arbeten att behövas.

Av de olika arbetsmarknadspolitiska instrument som används för att möta sysselsättningsproblemen i glesbygdsområdena är *beredskapsarbetena* det viktigaste. Dessa har hittills i stor utsträckning varit inriktade på anläggningsarbeten av olika slag. En stark inriktning av beredskapsarbetena på anläggningsarbeten har emellertid visat sig medföra att urvalet av arbetsuppgifter anpassade till de arbetssökande med avseende på ålder, yrkeskunskaper och kön begränsas. Som försök att motverka beredskapsarbetenas ensidiga inriktning och höga kostnader vill utredningen se de senaste årens expansion av skogs- och naturvårdsarbeten liksom den ökade inriktningen på s. k. industriella beredskapsarbeten och beredskapsarbeten inom kontor och förvaltning (arkivarbeten). Även beredskapsarbeten inom vårdyrken har prövats. Utredningen anser det viktigt att denna strävan mot mindre kostnadskrävande och mer differentierade objekt fortsätter.

De nämnda begränsningarna hos de mera traditionella beredskapsarbetena har föranlett glesbygdsutredningen att initiera försöksverksamhet med intensifierad *kommunal sysselsättningsplanering* i Älvdalens och Bergs kommuner samt kommunerna i Åsele kommunblock. Syftet med försöksverksamheten har varit att undersöka i vilken utsträckning det är möjligt att genom ingående inventering, förberedelse och tidsplanering på kommunal nivå av lokalt tillgängliga arbetsuppgifter av olika slag förbättra förutsättningarna för arbetsmarknadspolitiska åtgärder i avsikt att öka sysselsättningen för den lokalt bundna arbetskraften.

Inventeringsarbetet har utförts av kommunerna i samarbete med

glesbygdsutredningen och resp. länsarbetsnämnd. Inventeringen av arbetskraftstillgångarna påvisade behov av ytterligare arbetstillfällen i olika delar av de berörda kommunerna. Inventeringen av arbetsobjekt visade att betydande sysselsättningsmöjligheter kan skaffas fram. Som exempel på arbeten nämns iordningsställande av rågångar och vandringsleder, uthyrningsstugor, kiosker och mindre serveringsbyggnader m. m. för turister samt upprustning av kulturhistoriska byggnader. Dessutom presenterades bl. a. betydande skogsvårdsprojekt. Kostnaderna för att genomföra de föreslagna projekten beräknades överstiga 100 milj. kr.

Utredningen erinrar om att Kungl. Maj:t, sedan inventeringsarbetet hade genomförts, i januari 1972 medgav att statsbidrag fick utgå till försökskommunerna för att praktiskt pröva de föreslagna sysselsättningarna t. o. m. den 30 juni 1972. Statsbidraget knöts helt till lönekostnaderna, som ersattes till 100 %. Objekt som utgjorde en del av normal kommunal verksamhet och för vilka statsbidrag utgår i annan ordning fick inte medtas i försöksverksamheten.

Utredningen, som erinrar om att försöksverksamheten enligt Kungl. Maj:ts medgivande under sommaren 1972 har utvidgats till ytterligare tre kommuner, finner det motiverat att fortsätta försöksverksamheten på det sätt den hittills har bedrivits och att utvidga den till att omfatta alla kommuner i det inre stödområdet. Den bör omfatta en relativt lång tidsperiod, förslagsvis fem år.

På vissa håll i skogslänen har under senare år arbetsmarknadsstyrelsen etablerat s. k. *industriella beredskapsarbeten* i sysselsättningsskapande syfte. I dessa områden har enligt vad utredningen anför de hittillsvarande erfarenheterna visat att de lokaliseringspolitiska stödmedlen inte förmår locka fram tillräckligt många initiativ från den privata industrins sida. Sysselsättningsproblemen har heller inte visat sig kunna klaras genom traditionella beredskapsarbetsinsatser. Utredningen anser att etablering av verkstäder som ägs av samhället är det enda sättet att i vissa områden kunna erbjuda arbete under industriella former och finner det klart att staten bör svara för sådan verksamhet. Det finns i detta sammanhang en rad tänkbara drift- och ägandeformer. Frågan om utformningen av ett system med samhällsägda verkstäder av ifrågavarande slag bör därför bli föremål för särskild utredning, vilken bör omfatta även frågan om den fortsatta driften av de industriella beredskapsarbeten som har etablerats i glesbygdsområdena.

Kommunikationer

En av glesbygdsutredningen utförd intervjuundersökning inom vissa glesbygdsområden i Sorsele kommun visar att en betydande del av glesbygdshushållen saknar tillgång till bil. För de transportbehov som inte tillgodoses med individuella transportmedel och som är alltför ringa som underlag för en självbärande allmän transporttjänst, är det enligt vad glesbygdsutredningen anför (Ds In 1972:9) ytterst angeläget och i

grunden en rättvisefråga att transportmedel står till förfogande i rimlig omfattning.

I fråga om *vägnätet* framhåller utredningen att indragning av allmänna vägar i glesbygdsområden vanligen sker som en följd av att vägarna har bedömts som obehövliga för det allmänna. Minskande befolkning liksom nedläggning av olika allmänna inrättningar betraktas ofta som skäl för indragning av allmän väg.

I glesbygder med stora avstånd till serviceorter är vägstandarden av mycket stor betydelse och avgörande för reshastigheten och därmed restiden. Det är sålunda särskilt angeläget att vägarnas kvalitet kan förbättras eller bevaras i glesbygder. Utredningen anser att största restriktivitet bör iakttas i fråga om indragning av allmänna vägar på grund av minskande befolkning i glesbygder. Indragning bör i princip inte ske i sådana fall när den kan medföra kostnader eller svårigheter för den enskilde.

Utredningen har inte funnit anledning att förorda en höjning av nu gällande procentsatser för statsbidraget till enskilda vägar. För att samtliga statsbidragsberättigade enskilda vägar skall kunna beviljas bidrag anser utredningen det emellertid nödvändigt att ytterligare medel ställs till förfogande för det enskilda vägnätet. Det är också av stor vikt att kommunerna ordnar snöröjning m. m. för de äldre och handikappade, som bor utefter enskilda vägar för vilka statsbidrag inte utgår.

Den reguljära *kollektiva trafikförsörjningen* inom områden av glesbygdskaraktär upprätthålls enligt vad utredningen framhåller i första hand av landsvägsbussar. På grund av urbaniseringen och den ökade biltätheten har trafikunderlaget påverkats med försämrad lönsamhet för trafikföretagen och nedläggningar som följd. Fortfarande finns dock i många glesbygdskommuner ett stort antal stationeringsorter för taxi.

Utnyttjandet av de befintliga kommunikationsmöjligheterna i glesbygderna synes vara mycket lågt till följd av privatbilismen, den ofta låga bekvämligheten vid utnyttjandet av de kollektiva transportmedlen och de höga reskostnaderna. Det ringa transportunderlaget innebär betydande svårigheter att i sådana områden bedriva kollektiv trafik med krav på företagsekonomisk lönsamhet. Utredningen erinrar om att staten därför genom direkta och indirekta ekonomiska insatser har sökt främja upprätthållandet av kollektiva kommunikationer i glesbygder och att statliga initiativ har tagits till utredningar för samordnad transportförsörjning och till organisatoriska förändringar av transportapparaten. Exempel härpå är den modellplanering rörande lokal trafikservice i glesbygder som år 1968 utfördes inom kommunikationsdepartementet och den regionala trafikplanering som f. n. pågår.

I fråga om transportförsörjningen i glesbygderna diskuterar utredningen i första hand möjligheterna att bevara en lokal kollektiv trafikservice, dvs. förbindelserna med lokala serviceorter inom kommunblocken. Skolskjutsarna svarar i de flesta glesbygdskommunerna för huvuddelen av den totala lokala kollektiva persontransportvolymen. Det är sålunda enligt utredningens mening naturligt att skolskjutsarna ofta

utgör basen i det lokala kollektiva trafiksystemet i glesbygder.

Utredningen anser att i princip samtliga hushåll bör ha tillgång till kollektiva kommunikationer. Av kostnadsskäl bör den kollektiva trafiken i glesbygder till viss del kunna bedrivas med utnyttjande av taxibilar efter förhandsbeställning. Genom att i ökad utsträckning utnyttja taxibilar för såväl linje- som beställningstrafik skapas bättre förutsättningar för att bevara en avsevärd del av de f. n. relativt väl spridda stationeringsorterna för taxi i glesbygderna.

Åtskilliga glesbygdskommuner som har organiserat lokal trafikservice har funnit att en rimlig turtäthet kan innebära resmöjligheter till kommuncentra eller andra lokala serviceorter minst två gånger i veckan. Utredningen anser att en sådan turtäthet bör ses som en minimiservice. Vidare bör regionala servicecentra kunna nås varje vecka. När transportförsörjningen organiseras i glesbygder, bör tillses att turerna tidsmässigt förläggs så att fram- och återresor kan företas inom loppet av en dag och med rimliga uppehållstider i serviceorterna.

Utredningen framhåller att många kommuner sedan lång tid på olika sätt har engagerat sig i frågan om den lokala kollektiva trafikförsörjningen. Det har därmed börjat framstå som en kommunal angelägenhet att organisera och ansvara för den lokala kollektiva trafiken, medan den regionala trafiken ses som en statlig angelägenhet.

I ytstora glesbygdskommuner kan den enskildes kostnader för resor med kollektiva kommunikationer till kommuncentrum eller andra lokala serviceorter bli mycket höga. Utredningen har mot denna bakgrund diskuterat frågan om en sänkning av bussbiljettaxan i glesbygderna och funnit det vara särskilt angeläget att en sådan reduktion äger rum i de mest perifera glesbygderna, t. ex. utanför normala pendlingsavstånd från lokala serviceorter. Motsvarande resonemang kan, säger utredningen, föras beträffande styckegodstransporterna till perifera delar av glesbygderna.

Frågan om en reduktion av res- och styckegodstransporttaxorna bör enligt utredningens mening avgöras av resp. kommun och vägas mot alternativa åtgärder, t. ex. möjligheterna att bevara ett stationärt utbud av samhällelig och kommersiell service. Utredningen anser att glesbygdskommunerna bör få statsbidrag till sina merkostnader för lokal kollektiv trafik. För att göra det möjligt att beakta lokala variationer i bidragsbehov förordas att ett särskilt statsbidrag tillskapas för lokal trafikservice utöver de generella bidragen till olönsam busstrafik. En förutsättning för stödet till den lokala trafikservicen bör vara att kommunerna upprättar trafikförsörjningsplaner. Vid denna planering är det angeläget att de olika var för sig ofta små transportbehoven i glesbygderna samordnas. Vidare bör kommunerna ta ställning till vilken trafikstandard som bör upprätthållas.

Vad angår den regionala trafikservicen utgår glesbygdsutredningen från att staten helt har det ekonomiska ansvaret för att en tillfredsställande kollektiv trafikförsörjning upprätthålls. Hänsyn måste tas till de speciella glesbygdsproblemen vid den regionala trafikplanering, som i anslutning

till trafikplaneringsutredningens arbete bedrivs inom de olika länen.

I fråga om *teletrafiken* konstaterar utredningen att 97 % av landets hushåll har egen telefon. Utredningens förutnämnda undersökning inom Sorsele kommun visar att telefontätheten där är i stort sett lika stor som medeltalet för landet.

Samtalsautomater har inte en sådan spridning i glesbygder att de i allmänhet kan ersätta avsaknad av telefon i hushållen. Utredningen finner det angeläget att televerkets krav på bruttoinkomst från samtalsautomater sänks i orter där andra telefoneringsmöjligheter saknas så att samtalsautomat kan bevaras. Enligt vad utredningen påpekar har televerket nyligen beslutat om taxelättnader för telefonsamtal med centralorten i egen kommun. Vidare har en av televerket tillsatt utredning lagt fram förslag till en regional utjämning av telefonkostnaderna. Glesbygdsutredningen anser att dessa förslag snarast bör genomföras som ett första steg mot en regional utjämning av telefontaxorna. Målet bör dock vara att närsamtalstaxa införs generellt för samtal inom kommunerna.

Vad angår *postväsendet* erinrar utredningen om att postverket driver busstrafik i Norrland och därvid ansvarar för den statliga yrkesmässiga kollektiva trafiken norr om en linje Östersund–Sollefteå.

I glesbygder sker postdistributionen vanligen genom lantbrevbäring, postombud eller postväskbefordran. Lantbrevbäring förekommer huvudsakligen i södra Sveriges glesbygder och i Norrlands kustområden. Lantbrevbäringsnätet har sålunda en mycket begränsad utbredning i de glesast befolkade delarna av landet. I sådana områden sker postdistributionen i regel genom postombud eller postväskor.

Praktiskt taget samtliga hushåll som betjänas av lantbrevbärare har postgång varje vardag. För hushåll med postdistribution via postombud är motsvarande andel drygt 90 % och för postväskbefordran omkring 80 %.

Antalet postanstalter har enligt var utredningen framhåller minskat i betydande utsträckning under 1960-talet. Enligt utredningens mening bör postanstalter finnas tillgängliga med en viss geografisk spridning även i glesbygder. Förutom i de kommunala huvudorterna kan postanstalter sålunda behöva bibehållas i andra lokala serviceorter inom särskilt ytstora kommuner.

Lantbrevbäring är enligt utredningens mening den form av postdistribution som från glesbygdshushållens synpunkt kan anses mest tillfredsställande. Utredningen finner det väsentligt att nuvarande lantbrevbäring så långt möjligt bibehålls och att en ytterligare utbyggnad av linjenätet i vissa fall sker. Genom att kombinera postservicen i glesbygder med andra typer av samhällelig och kommersiell service på sätt som f. n. prövas försöksvis i några glesbygdskommuner kan olika slag av transportbehov samordnas. Därmed bör möjligheterna öka att i framtiden bevara och förbättra nuvarande postservice i glesbygder. Vad gäller turtätheten vid postbefordran bör målet vara att i princip samtliga hushåll får tillgång till postservice varje vardag.

Kommersiell service

Takten i strukturomvandlingen inom detaljhandel och övrig kommersiell service har, framhåller utredningen, varit snabb under 1960-talet. Särskilt inom livsmedelshandeln har en betydande nettominskning av antalet enheter ägt rum. Sålunda har antalet dagligvarubutiker reducerats från ca 25 000 till knappt 14 000 under 1960-talet. Nedläggninstakten har emellertid inte varit högre inom skogslänen än i övriga delar av landet. Även den ambulerande handeln, som ökade i omfattning under de första åren av 1960-talet, har i allt större utsträckning börjat beröras av nedläggningar.

Utredningen har funnit att standarden i fråga om kommersiell service för stora delar av glesbygdsbefolkningen i flera avseenden är relativt god. Avlägset belägna hushåll utan egna transportmedel har emellertid av allt att döma betydande svårigheter när det gäller försörjningen med vissa typer av service. Genom den fortgående koncentrationen av serviceutbudet kan problemen komma att avsevärt förvärras för de kvarboende i glesbygderna. Utredningen finner det därför nödvändigt att åtgärder vidtas för att vidmakthålla och förbättra serviceförsörjningen i glesbygdsområdena. Med hänsyn till befintliga data om utnyttjandefrekvenser m. m. anser utredningen följande servicefunktioner vara mest grundläggande och av sådan betydelse för glesbygdsbefolkningen att de i stationär form bör finnas företrädda i glesbygdskommuner.

Livsmedelsbutik
Järnhandelssortiment
Färghandelssortiment
Textilvarusortiment
Apotek
Möjligheter att beställa vin och spritdrycker
Bensinförsäljning
Bilreparationer
Annan reparationsservice, huvudsakligen i form av god serviceberedskap för i första hand rörledningsservice, elinstallationer och reparationer av hushållskapitalvaror, t. ex. radio- och TV-service
Herr- och damfrisör
Servering
Banktjänster

Alltför stora avstånd till viktigare kommersiell service medför att befolkningens servicebehov inte kan tillgodoses med rimliga uppoffringar i tid och kostnader. Utredningen anger som principiellt riktmärke att restiderna till grundläggande servicefunktioner inte bör överstiga 30–45 minuter vid enkel resa. En förutsättning för att befolkningens servicestandard inte skall allvarligt försämras som en följd av en koncentration av servicerutbudet är att en fungerande kollektiv transportapparat upprätthålls även i glesbygder. I områden, där på grund av stora avstånd serviceförsörjningen inte kan ordnas på ett godtagbart sätt från de lokala huvudorterna, måste samhället vidta särskilda åtgärder.

Vid sina överväganden om olika möjligheter att förbättra glesbygds-

befolkningens tillgång till kommersiell service diskuterar utredningen två principiellt skilda huvudtyper av åtgärder nämligen förbättring av servicens tillgänglighet genom transportinsatser och vidmakthållande av servicefunktioner på strategiskt belägna orter. Utredningen föreslår att följande åtgärder vidtas.

Hemsändning av dagligvaror och apoteksvaror efter telefonorder bör organiseras i glesbygder med utnyttjande av befintliga kommunikationsmedel. Härvid bör glesbygdshushållens fraktkostnader reduceras. Fraktreduktionens storlek och omfattning bör avgöras av resp. kommun i samband med en kommunal planläggning av verksamheten.

För att underlätta för hushållen i glesbygder att ta emot beställda varor vid hemsändning bör i vissa fall funktioner som *varuombud* inrättas. Behoven av varuombud bör avgöras i samband med den kommunala planläggningen av hemsändningsverksamheten.

Kommuner som i sina glesbygdsdelar reducerar hushållens fraktkostnader vid hemsändning av dagligvaror eller inrättar funktioner som varuombud bör få statligt bidrag till kostnaderna för denna verksamhet.

Glesbygdsutredningen har övervägt olika möjligheter att genom samhällsstöd *vidmakthålla* sådana *servicefunktioner* som inte kan drivas på helt kommersiella grunder. Eftersom åtgärder av detta slag har en direkt konkurrenspåverkande innebörd, anser utredningen det lämpligt att ett samhällsstöd begränsas till sådana enheter som med hänsyn till serviceförsörjningen i ett glesbygdsområde är av särskilt stor vikt. Vid stödgivning skall hänsyn tas till bl. a. befolkningsunderlagets storlek i aktuella områden.

Beträffande samhällsstödets inriktning avvisar glesbygdsutredningen direkta driftstöd. I stället förordar utredningen ett investeringsstöd, i vissa fall tillsammans med statlig kreditgaranti för rörelsemedel, för att förbättra funktionsmöjligheterna för serviceenheter i glesbygder. Detta stöd bör efter särskild prövning utgå till näringsidkare som bedriver verksamhet inom kommersiell service av mer grundläggande betydelse i glesbygdskommuner inom det allmänna stödområdet. I särskilda fall bör investeringsstöd kunna utgå även i glesbygdsområden utanför det allmänna stödområdet. Investeringsstödet föreslås utgå i form av lån eller avskrivningslån för finansiering av ny-, till- eller ombyggnad av affärslokal eller för anskaffning av inventarier och utrustning.

Statligt bidrag för förvärv och upprustning av butiksfastigheter bör i vissa fall kunna utgå till glesbygdskommuner inom det allmänna stödområdet och i särskilda fall till andra glesbygdskommuner.

I särskilda fall bör statlig kreditgaranti kunna lämnas näringsidkare som får investeringsstöd för att finansiera anskaffning av varulager.

Beslut i här avsedda stödärenden bör enligt utredningen fattas av länsstyrelsen. I frågor rörande statligt stöd eller kreditgaranti utanför det allmänna stödområdet bör beslut fattas av Kungl. Maj:t.

Utredningen rekommenderar kommunerna att utarbeta översiktliga planer för serviceförsörjningen. Av planeringen bör framgå bl. a. på vilka serviceorter en bestående stationär service är särskilt angelägen. Ett

kontinuerligt samråd i strukturfrågor och informationsutbyte föreslås vidare äga rum mellan länsstyrelse, kommuner och handelns organisationer. I detta sammanhang förordar utredningen att samhällsorganen träffar överenskommelser med serviceföretagen i glesbygder om varsel vid planerad nedläggning.

Enligt utredningen bör erfarenheterna av de föreslagna åtgärderna systematiskt samlas in och bearbetas av länsstyrelserna. De föreslagna åtgärderna bör få karaktären av försöksverksamhet och omprövas efter en femårsperiod.

Kommunal social service

Utredningen framhåller att den kommunala sociala servicen i viss utsträckning grundas på lagstiftning. I övrigt är den beroende av kommunernas ambitioner och ekonomiska möjligheter. Förhållandevis större anspråk ställs på de kommunala serviceinsatserna i glesbygdskommuner som en följd av att förutsättningarna för kommersiella serviceverksamheter och andra enskilda kollektiva aktiviteter är sämre där än i tätare befolkade regioner. Det ekonomiska stöd staten ger till vissa delar av verksamheten – eller generellt genom skatteutjämning – är av särskild betydelse för dessa kommuner.

Utredningen har inriktat sitt arbete på den äldre befolkningens situation och tyngdpunkten i förslagen ligger på den öppna åldringsvårdens område.

Målsättningen för de sociala serviceinsatserna i glesbygder måste enligt utredningen vara densamma som gäller generellt i kommunerna. De särskilda förhållandena i glesbygderna kan emellertid ställa krav på extraordinära insatser av social service och därigenom motivera speciella statliga stödåtgärder till glesbygdskommunerna.

Samhället bör bereda människorna sådana villkor att de så långt möjligt på ett godtagbart sätt kan leva i sin vanliga miljö. För äldre och handikappade innebär det bl. a. att behövlig social service i första hand bör lämnas i deras hem. Det är också viktigt att i glesbygderna skapa bättre möjligheter för de perifert boende till sociala kontakter och förutsättningar att delta i skilda aktiviteter i tätorterna. Samhällets insatser måste därför till stor del inriktas på att sörja för en kvalitativt och kvantitativt lämplig transportservice. Som komplement härtill erfordras även åtgärder för att underlätta vissa ambulerande serviceverksamheter.

Ålderdomshemmen – särskilt om dessa är centra även för öppenvårdsfunktioner – måste betraktas som viktiga inslag i den lokala servicen. De bör, menar utredningen, finnas företrädda i första hand i de nya kommunernas huvudorter och i kommundelscentra. Den slutna vården på ålderdomshem anser utredningen däremot inte erbjuda för glesbygden specifika problem.

Den *sociala hemhjälpen* genom hemsamariter är den dominerande formen av öppen verksamhet för äldre och handikappade i kommunerna.

För glesbygdskommunernas vidkommande har hemhjälpsverksamheten särskild betydelse genom stora avstånd till serviceanordningar av olika slag. Utredningen föreslår därför att statsbidraget för social hemhjälp, som nu utgår med 35 % av kommunens nettokostnad för personal inom verksamheten, skall höjas till 50 %. Bidragsunderlaget bör beräknas på i stort sett samma sätt som enligt nuvarande bestämmelser. Bidragsrätten bör inte begränsas till hemsamaritverksamheten utan omfatta också hjälp åt barnfamiljer.

De föreslagna bidragen bör utgå till kommuner inom det inre stödområdet samt efter beslut av Kungl. Maj:t även till kommun utanför detta stödområde. Utredningen nämner i detta sammanhang särskilt kommuner i norra Kopparbergs och Värmlands län.

De nya verksamhetsformer som har prövats bl. a. inom försöksverksamheten med servicebussar bedömer utredningen kunna vara en form för hemhjälpsinsatser i glesbygder. S. k. dagcentraler inom vilka kommuner har sammanfört olika former av öppen verksamhet för äldre och handikappade förekommer i ringa utsträckning inom glesbygdskommunerna. Det är enligt utredningen angeläget att sådana inrättas. En sådan utveckling bör i vissa fall kunna främjas genom statsbidrag. Inom ramen för den sociala hemhjälpsverksamheten bör statsbidrag utgå även till maskinell snöröjning.

Bostadsförbättringsverksamhet som med statliga lån och bidrag har pågått under ett antal år bör fortsätta. Statliga lån för temporära bostäder bör utgå även fortsättningsvis och bestämmelserna därom sålunda permanentas.

Den i avsnitt 8 berörda försöksverksamheten i fråga om social service, vilken har pågått fr. o. m. budgetåret 1968/69, har enligt utredningens mening givit värdefulla praktiska erfarenheter. Utredningen som anser att verksamheten efter det att försöken har pågått i fem år bör minska eller upphöra, föreslår att medel fortsättningsvis ställs till länsstyrelsernas förfogande för att främja sociala insatser i glesbygder.

Hälso- och sjukvård

Glesbygdsutredningen anger som en självklar utgångspunkt att befolkningen i glesbygderna skall ha samma rätt att erhålla adekvat sjukvård som andra medborgare i landet. Glesbygdernas problem inom sjukvårdsområdet beror på den fortgående befolkningsminskningen, men förutsättningarna för olika sjukvårdsfunktioner i glesbygder påverkas också av de successivt ökande kraven på kvalitet i sjukvårdsutbudet.

Mycket talar för att den fortgående omstruktureringen av sjukvården i huvudsak är till befolkningens nytta även i glesbygder trots att den ofta leder till en koncentration av vården till ett mindre antal orter. Servicestandarden för stora delar av glesbygdsbefolkningen är enligt utredningen i flera avseenden relativt god.

Atgärder för att tillförsäkra glesbygdsbefolkningen tillfredsställande kvalitativ service inom hälso- och sjukvårdsområdet mäste till stor del

inriktas på att göra olika sjukvårdsfunktioner lättillgängliga genom insatser som underlättar transporter av vårdbehövande resp. vårdpersonal samt kontakter på annat sätt med kvalificerad sjukvårdspersonal. Utredningen anser det emellertid nödvändigt, framför allt från befolkningens trygghetssynpunkt, att åtgärder vidtas också för att vidmakthålla tillräcklig geografisk spridning av vissa grundläggande sjukvårdsverksamheter, såsom provinsialläkare och distriktssköterskor.

Den *slutna akutsjukvården* tenderar att koncentreras till följd av en ökad specialisering. Redan nu har befolkningen i vissa delar av skogslänen alltför långa restidsavstånd till lasarett för att dess servicestandard i detta avseende skall anses tillfredsställande. En ytterligare koncentration av den slutna akutsjukvården måste därför anses olycklig. Normallasarett med stora glesbygder inom sina upptagningsområden bör bibehålla sin nuvarande beredskapsgrad även i framtiden.

På grund av de långa avstånden i utpräglade glesbygdsområden finner utredningen det angeläget att en eventuell centralisering av förlossningsvården sker med försiktighet. Nedläggning av förlossningsavdelningar bör under alla omständigheter begränsas till indragning av förlossningsplatser vid sjukhem, sjukstugor och odelade lasarett.

I princip bör enligt utredningens uppfattning varje kommun (kommunblock) med relativt stora glesbygdsområden ha tillgång till sjukhem med observationsplatser i första hand i kommunens huvudort. För att stimulera en ytterligare decentralisering av långtidssjukvården och den mindre kvalificerade slutna akutsjukvården föreslår utredningen ett statligt investeringsstöd för ny-, till- och ombyggnad och medicinsk utrustning av perifera sjukhem med observationsplatser i kommuner med betydande inslag av glesbygd inom det allmänna stödområdet. Ett motsvarande investeringsstöd vid utbyggnad av den *öppna läkarvården* i glesbygd förordas också.

Befolkningen i glesbygdsområden antas anlita *distriktssköterskan* i relativt högre grad än som sker i tätare befolkade delar, bl. a. på grund av att vissa vårduppgifter, för vilka patienter i tätbygd normalt anlitar läkare, i glesbygder utförs av distriktssköterskan. Även om man kan räkna med att en successivt förbättrad tillgång på läkare under 1970-talet i viss mån kommer att påverka denna situation anser utredningen det motiverat att genom vidareutbildning av distriktssköterskor inom typiska glesbygdsområden göra dem bättre skickade att fullgöra sina faktiska arbetsuppgifter. Dessa frågor föreslås skola utredas. Vidare förordar utredningen investeringsstöd för nybyggnad, tillbyggnad eller upprustning av distriktssköterskemottagningar. Också i fråga om *distriktssjukgymnastik* och *distriktsarbetsterapi* uttalar sig utredningen för en förstärkning av de nuvarande resurserna i glesbygderna.

Utredningen betonar kraftigt nödvändigheten av att utbyggnaden av *folktandvården* sker snabbt så att tandvårdsförsäkringen, när den genomförs, får full genomslagskraft i glesbygderna. Statligt investeringsstöd bör utgå till folktandvården. Sådant stöd föreslås utgå även till tandvårdsbussar.

I fråga om *ambulansflyget* föreslår utredningen att rikspolisstyrelsen åläggs ansvaret för planläggning och iordningställande av helikopterlandningsplatser vid sjukhus som bedöms vara i behov härav inom i första hand skogslänen. Styrelsen föreslås få motsvarande ansvar för de skärgårdsområden som f. n. saknar helikopterlandningsplatser och som har helårsbosatt befolkning. Erforderliga helikopterlandningsplatser föreslås bekostade av statsmedel.

Riktlinjer för den framtida *jour- och beredskapsorganisationen* i första hand inom skogslänens glesbygdsområden bör enligt utredningen utarbetas som underlag för landstingens konkreta planering. I anslutning härtill förordar utredningen ett statligt stöd för utbyggnad eller kompletttering av länsomfattande radiokommunikationssystem inom skogslänen.

Utbildning

Glesbygdsutredningen uppfattar glesbygdernas problem inom utbildningsområdet i huvudsak som en fråga om i vilken utsträckning det skall vara möjligt att möta de koncentrationstendenser inom grundskolan och gymnasieskolan som följer av att befolkningsunderlaget i många bygder successivt reduceras. En viktig målsättning för utbildningspolitiken i landet måste vara att åstadkomma största möjliga rättvisa mellan olika landsdelar i fråga om utbildningens standard. Detta behöver inte innebära krav på en likadant utformad och dimensionerad utbildningsapparat i alla regioner.

Som naturlig utgångspunkt tar utredningen att största möjliga geografiska spridning av utbildningsenheterna är till fördel för glesbygdsbefolkningen. Utredningen anser sig emellertid inte kunna förorda en sådan organisation om det finns skäl att tro att den medför en kvalitativ försämring av utbildningssituationen för eleverna. Enligt utredningen kan särskilt för elever i glesbygder studiesituationen totalt sett bli sämre med en koncentrerad skollokalisering.

De grundläggande delarna av utbildningsväsendet ingår som betydelsefulla delar i de lokala och regionala "servicepaket" som utredningen diskuterar. Sålunda bör grundskolan inklusive högstadiet anses tillhöra de viktigare lokala serviceverksamheterna liksom förskolan och vissa delar av vuxenundervisningen, medan gymnasieskolan anses utgöra en betydelsefull del av den regionala servicen.

Utredningen har utgått från att det normalt inte kan bli fråga om att inrätta nya högstadie- eller gymnasieenheter i glesbygderna och att problemet i huvudsak består i att bibehålla så många bland de befintliga enheterna att tillräcklig geografisk spridning upprätthålls. Högstadie- eller gymnasieskolor i dessa områden behöver inte nödvändigtvis förekomma i traditionell form. Det viktiga är att resp. funktioner på lämpligt sätt finns företrädda på ett tillräckligt stort antal orter. Enligt utredningens mening måste de organisatoriska förändringar vidtas som erfordras för att resp. funktioner skall kunna upprätthållas även om underlaget för att bedriva verksamheten i traditionell form sviktar.

Ett av de största värdena med *förskolan* ligger i de möjligheter till sociala kontakter med andra barn som skapas. Det måste därför vara lika angeläget för glesbygdernas barn att få tillgång till förskola som för andra barn. Barn i förskoleåldrarna kan inte utan stora olägenheter resa långa sträckor till förskolor. För glesbygdernas del är det angeläget att söka finna former för förskoleverksamheten som lämpar sig för glesbygdernas speciella förhållanden.

En organisationsform som har prövats och som från utredningens synpunkt ter sig mest intressant, är den som syftar till integration med grundskolans lågstadium. Utredningen anser det sannolikt att de sociala mål som förskolan har kan uppnås genom en sådan integration. Det förefaller särskilt lämpligt att organisationsformen prövas på de orter där elevantalet är så lågt att risk för indragning av lågstadieenheter föreligger.

För att förbättra möjligheterna till en integration mellan förskola och lågstadium föreslår utredningen att skolöverstyrelsen får i uppdrag att föranstalta om utbildningskomplettering för berörda lågstadielärare. Vidare bör socialstyrelsen få i uppdrag att se över gällande krav på lokaler och utrustning för förskolor.

Små skolenheter på *grundskolans låg- och mellanstadium* kan inte generellt anses medföra sämre studieresultat för eleverna än större skolor. En övergång från klasser av a-typ till b-typ behöver i och för sig inte innebära någon försämring av skolans arbetsförutsättningar. När det gäller skolindragningar i glesbefolkade områden, där avståndsförhållanden kan medföra påtagliga problem för de elever som berörs, bör staten enligt utredningens mening för sin del avstå från att lägga ekonomiska synpunkter på frågan.

Utredningen anser att inackordering av elever på grundskolans låg- och mellanstadium inte är lämplig. En koncentration av skolväsendet på låg- och mellanstadiet bör kunna tolereras intill den gräns då i princip alla elever kan nå resp. skolenhet med maximalt 30—45 minuters restid enkel resa.

Glesbygdsbefolkningens servicestandard i avseende på tillgången till grundläggande utbildning anses inte tillfredsställande om restidsavståndet till närmaste *högstadieskola* överstiger 45 minuter. Inackordering av elever på detta skolstadium måste betraktas som en nödlösning som bör förekomma endast i undantagsfall. Det är enligt utredningens mening felaktigt att vid överväganden om den framtida högstadieorganisationen i glesbygderna utgå från att antalet små högstadieenheter bör nedbringas så långt som möjligt. Utgångspunkten bör i stället vara att man skall söka sådana organisatoriska lösningar att man kan upprätthålla så många befintliga skolenheter som möjligt. Nedläggningarna av högstadieenheter i glesbygder bör inskränkas till ett minimum och ytterligare ansträngningar bör göras för att skapa bättre förutsättningar för högstadieskolans funktion i glesbygderna.

Glesbygdsutredningens principiella mening är alltså att högstadieutbildning som en integrerande funktion i det lokala servicebatteriet under överskådlig tid bör bibehållas i alla kommuncentra (nya kommuner) och

vissa andra erforderliga sekundära stödjepunkter. I takt med att elevunderlaget för högstadieundervisningen krymper bör inre funktionsförändringar successivt vidtas.

För de elever som är i behov av särskilda insatser från skolans sida meddelas inom det vanliga skolväsendets ram *specialundervisning* dels inom specialklasser av olika slag, dels i s. k. samordnad specialundervisning. Under senare år har utvecklingen gått mot en ökad inriktning på samordnad specialundervisning som komplement till och i viss mån i stället för undervisning i specialklass. Därmed har skillnaderna i standard mellan glesbygder och tätbygder blivit allt mindre. De problem som föreligger beträffande specialundervisningen i glesbygderna sammanhänger främst med svårigheterna att rekrytera behöriga lärare för dessa arbetsuppgifter.

På nuvarande gymnasieorter inom stödområdet bör enligt utredningen en integrerad *gymnasial utbildning* bibehållas. Det bör klarläggas vilka inre organisatoriska åtgärder som erfordras för att det skall bli möjligt att vidmakthålla en i rimlig mån differentierad gymnasial utbildning trots minskande elevunderlag.

Försöksverksamhet med glesbygdsgymnasier bör fortsätta och eventuellt vidgas till att omfatta ytterligare orter. Möjligheterna att inrätta s. k. filialgymnasier bör också prövas. Kontakterna mellan glesbygdsgymnasier och modergymnasier bör förbättras. Ökade insatser bör göras för utveckling av läromedel för glesbygds- och korrespondensgymnasiernas behov.

Antalet elever som deltar i olika former av *vuxenutbildning* har under senare år ökat starkt. Flera typer av vuxenutbildning är av en sådan art att de inte kan anses representera särskilda problem i glesbygder. De delar av vuxenundervisningen där glesbygderna riskerar att komma i ett sämre läge omfattar främst den kommunala vuxenutbildningen och studieförbundens studiecirkelverksamhet.

Vissa vuxenutbildningsformer har sådan karaktär att deltagandet däri i princip är oberoende av elevernas bostadsort. Utredningen framhåller särskilt radio- och televisionsundervisningens stora betydelse för befolkningen i de utpräglade glesbygderna. Insatserna inom denna del av vuxenutbildningen bör ökas.

I fråga om *skolskjutsar* och *inackordering* anser utredningen, som förut har nämnts, att en godtagbar utbildningsstandard i den obligatoriska skolan i princip förutsätter att inackordering av elever inte behöver förekomma annat än i rena undantagsfall samt att de maximala restidsavstånden inte överstiger 45 minuter enkel resa. När det gäller den gymnasiala utbildningen måste inackordering accepteras. En god utbildningsservice förutsätter emellertid att de elever som studerar vid sitt hemortsgymnasium i princip kan nå sin bostadsort inom restidsavståndet ett par timmar. Utredningen finner vidare att ytterligare åtgärder av skolsocial karaktär bör vidtas vid skolor som tar emot ett större antal skjutsade eller inackorderade elever. Statligt bidrag bör utgå för sådana åtgärder.

Inackorderade elever på gymnasial nivå bör – liksom elever i grundskolan – genom kommunens försorg beredas möjligheter att resa till hemmet varje veckoslut om de går i den egna regionens gymnasieskola. Kostnaderna för dessa hemresor bör bestridas helt av det allmänna.

Det *statliga studiestödet* har enligt vad utredningen framhåller haft stor betydelse för glesbygdseleverna, men det torde ändock inte helt täcka de verkliga kostnader som sammanhänger med studierna. Utredningen anser att en ingående undersökning av dessa kostnadsfrågor bör göras.

12.2.3 Remissyttranden

Över glesbygdsutredningens betänkande har remissyttranden avgetts av ett antal länsstyrelser och kommuner, olika berörda intresseorganisationer, de politiska kvinnoförbunden, statliga myndigheter m. fl. I förevarande sammanhang lämnas endast en kortfattad redogörelse för remissyttrandena i de delar där de har mera direkt betydelse för ställningstagandena till länsprogrammen.

Det övervägande antalet remissinstanser delar i allt väsentligt glesbygdsutredningens principiella synpunkter på mål och medel i glesbygdsverksamheten. I vissa frågor framförs dock avvikande åsikter eller kompletterande förslag. Sålunda anser *länsstyrelsen i Kopparbergs län,* att utredningen borde ha belyst frågan hur mycket av effektivitet och tillväxt samhället bör avstå till förmån för glesbygdsbefolkningens berättigade krav på en välfärdsnivå i paritet med övriga befolkningsgruppers. ERU instämmer i utredningens ståndpunkt att glesbygdens behov av sådana nyttigheter som kommersiell service, utbildning, social service och sysselsättning är dåligt tillgodosedda men framhåller att man vid bedömandet av glesbygdshushållens levnadsstandard bör beakta samtliga de komponenter som konstituerar de enskilda hushållens levnadsstandard eller välfärd, således även vissa icke prissatta nyttigheter som tillgång till natur för fritidsaktiviteter samt frihet från buller och avgaser. ERU anser vidare att, om mer konkreta mål skall sättas upp, dessa bör gälla ortsstrukturens form. En översyn av serviceorternas antal och utseende är därför viktig. De långsiktiga målen för glesbygden bör gälla skapande av stödjepunkter. *Socialstyrelsen* framhåller att styrelsen inte ser utredningens glesbygdsprogram som ett förslag på längre sikt. I fortsättningen bör ett vidare utvecklingsarbete ske. Det regionalpolitiska arbetet på alla nivåer bör ske under medverkan och inflytande av den sociala planeringen.

Avgränsningen av glesbygden samt den därav betingade geografiska inriktningen av glesbygdsstödet berörs av åtskilliga remissinstanser. Ingen ifrågasätter att de områden som har föreslagits av utredningen bör komma i fråga för glesbygdsstöd. Flera remissinstanser anser emellertid att de skäl som har åberopats för stöd i de av utredningen avgränsade områdena gäller även andra områden.

Speciellt betonas från *länsstyrelserna i Gotlands* och *Stockholms län* att Gotland resp. Stockholms skärgård bör jämställas med det av utredningen avgränsade området i fråga om rätt till glesbygdsstöd. *Hultsfreds kommun* framhåller att det på det mellan- och sydsvenska fastlandet finns "glesbygdsöar". *Länsstyrelsen i Norrbottens län* betonar att norra glesbygden är det mest framträdande problemområdet. Av de tio kommuner i landet som väntas få den största folkminskningen till år 1975 (i genomsnitt 22 %) ligger fem enbart i Norrbottens län.

I frågan om behovet av att upprätthålla ett system av lokala och regionala serviceorter som bas för de glesbygdspolitiska insatserna lämnar vissa remissinstanser kompletterande synpunkter. Sålunda betonar bl. a. *Svenska kommunförbundet* att det är angeläget för en planmässig samordning av olika samhällsaktiviteter att serviceorterna uttryckligen redovisas i kommunalt och statligt planeringsmaterial, som fortlöpande ses över och då så erfordras revideras. Förbundet anser vidare att utseendet av lokala serviceorter inom kommunerna bör ankomma på dessa såsom en primärkommunal angelägenhet. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län* anser att glesbygdsutredningen borde ha diskuterat vilka regionala serviceorter, som sett i ett större perspektiv bör prioriteras.

Planerandet och genomförandet av de glesbygdspolitiska insatserna har berörts av många remissinstanser. *Landsorganisationen i Sverige (LO)* betonar att det kommunala engagemanget i glesbygdspolitiken bör vara omfattande både vid probleminventering och planering av åtgärderna. Men det förutsätter också en effektiv samordning mellan kommunernas planering och den regionala utvecklingsplaneringen på länsnivå. Länsstyrelserna måste därvid få möjligheter att tillse att kommunernas glesbygdspolitiska åtgärder ligger i linje med det regionala planeringsarbetet. Detta ställer stora krav på kommunerna av både administrativ och ekonomisk art, varför kommunerna bör få ekonomiskt stöd till planeringsarbetet. Liknande synpunkter framför bl. a. *de båda kommunförbunden. Socialstyrelsen* anser att arbetet på den regionala nivån har speciell betydelse och förordar att samverkan där sker med styrelsens regionala socialkonsulentorganisation.

Glesbygdspolitikens kostnader berörs av bl. a. *LO*, som menar att en angelägenhetsgradering av förslagen skulle ha underlättat bedömningen av utredningens förslag. En ytterligare förbättring skulle ha nåtts om de kostnader som på detta stadium kan bedömas hade kopplats till denna angelägenhetsgradering. *ERU* anmärker att utredningen inte har gjort någon analys av effekter resp. kostnader för olika typer av glesbygdspolitiska handlingsprogram. Expertgruppen anser att det skulle ha varit av värde att genomföra samhällsekonomiska mål- och medelanalyser för alternativa glesbygdspolitiska åtgärder. Vidare påpekar ERU att det skulle ha varit värdefullt med en angelägenhetsgradering av åtgärder inom en totalram för hur mycket av samhällets totala resurser som utredningen anser böra avsättas för glesbygdspolitiska

åtgärder. Beträffande investeringar i glesbygder bör restriktivitet iakttas. Dessa investeringar bör också inordnas i en utvecklingsplan.

Svenska kommunförbundet framhåller att statens stöd till glesbygdskommuner bör inarbetas i skatteutjämningsbidragen till kommunerna. Förbundet delar inte utredningens uppfattning att det beträffande vissa statliga stödinsatser kan erfordras en statlig prövning av angelägenheten i varje enskilt fall.

Utredningens förslag att under en försöksperiod genom olika former av statligt stöd söka trygga glesbygdernas behov av kommersiell service får ett positivt mottagande av praktiskt taget samtliga remissinstanser. En del remissinstanser anser dock att stödet borde vara mera generöst än enligt utredningens förslag. Åtskilliga remissinstanser förordar, i motsats till utredningen, att vid sidan av investeringsstöd också driftsstöd i någon form skall utgå. Den enda remissinstans som uttalar sig beträffande former för ett sådant stöd är *länsstyrelsen i Norrbottens län* som föreslår att det skall utformas på samma sätt som omställningsbidraget, dvs. med ett fast belopp per månad.

Betänkandet om hälso- och sjukvård får ett positivt mottagande av remissinstanserna. *Socialstyrelsen* framhåller dock att en geografisk spridning av sjukvårdsenheter inte får ske på bekostnad av vårdkvalitet. Endast i undantagsfall bör enläkarstationer behållas.

I betänkandet om kommunal social service föreslås att försöksverksamheten skall avbrytas och att i stället länsstyrelserna skall få medel för särskilda sociala insatser. Detta tillstyrkes av flera remissorgan, bl. a. *Svenska kommunförbundet,* medan andra remissinstanser bl. a. *socialstyrelsen* och *socialutredningen* avstyrker. Förslaget att höja statsbidraget till social hemhjälp för kommunerna i de inre delarna av skogslänen tillstyrkes i allmänhet. Från flera håll yrkas dock att det skall finnas möjligheter att höja bidraget även i andra delar av landet.

De av utredningen framlagda förslagen om sysselsättning i glesbygder har i stort sett bemötts positivt vid remissbehandlingen. En del remissinstanser understryker vikten av att stödåtgärderna inom jordbrukssektorn utformas så att jordbrukets rationalisering inte motverkas. Skogsnäringen har enligt ett par remissinstanser behandlats alltför kortfattat och skogsvårdens betydelse för sysselsättningen betonas. Utredningens förslag att ge företagareföreningarna möjligheter att intensifiera sin rådgivning och serviceverksamhet till mindre företag beträffande marknadsföring m. m. stöds över lag, och från flera håll framhålls att företagareföreningarnas insatser för småföretagen är av stort värde. Även förslaget om fortsatt försöksverksamhet med stöd till hemarbete tillstyrks i regel.

Åtskilliga remissinstanser delar utredningens åsikt att beredskapsarbeten måste bibehållas i betydande omfattning och understryker att man bör sträva efter mer differentierade och mindre kostsamma objekt. Förslaget om en utvidgad kommunal sysselsättningsplanering tillstyrks i huvudsak eller lämnas utan erinran av en stor majoritet remissinstanser. Från något håll framhålls i detta sammanhang särskilt att den föreslagna

formen för organisation av verksamheten och medelstilldelningen är att föredra med hänsyn till kommunernas kännedom om de lokala förhållandena, medan från annat håll betonas vikten av att länsstyrelserna och länsarbetsnämnderna ges stora möjligheter att medverka i arbetet.

En rad remissinstanser stöder förslaget om en utredning angående drifts- och ägandeformerna för ett system med samhällsägda verkstäder. *AMS* delar utredningens uppfattning att sådana verkstäder är det enda sättet att i vissa områden kunna erbjuda arbete under industriella former. Det är dock enligt styrelsens mening viktigt att de sysselsättningspolitiska insatserna på detta fält kan samordnas med övriga arbetsmarknads- och lokaliseringspolitiska insatser i det inre stödområdet. I något remissyttrande ifrågasätts lämpligheten av att bygga upp ett system med samhällsägda verkstäder för fysiskt och psykiskt handikappade och ett annat system för människor som av andra skäl – t. ex. ålder, lokal bundenhet etc. – är handikappade på arbetsmarknaden.

12.3 Industricentrautredningen

12.3.1 Bakgrund

Enligt Kungl. Maj:ts bemyndigande tillkallades i juni 1970 en sakkunnig[1] för utredning av frågan om försöksverksamhet med koncentrerad utbyggnad av industrilokaler för uthyrning till industriföretag, s. k. industricentra, inom det allmänna stödområdet. Enligt direktiven begränsades uppdraget geografiskt till i första hand de delar av det inre stödområdet, vilka är belägna inom Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län.

Den sakkunnige, som för utredningen antog benämningen industricentrautredningen, avlämnade i juli 1972 betänkandet (Ds In 1972:13) Industricentra.

Över betänkandet har yttranden angetts av centrala statliga myndigheter, länsstyrelserna i de sju skogslänen efter hörande av kommuner, vissa företagareföreningar, näringslivs- och intresseorganisationer m. fl.

12.3.2 Utredningens förslag

Enligt utredningen menas i internationella sammanhang med industricentrum ett markområde, som utväljs, planläggs och kontrolleras av ett utvecklingsorgan, vars uppgift är att självt uppföra eller låta uppföra industribyggnader och tillhandahålla de servicetjänster, vilka är nödvändiga eller önskvärda för centrets utveckling. Med de i utredningsdirektiven angivna förutsättningarna föreslår utredningen försöksverksamhet i industricentra som en kompletterande regionalpoli-

[1] Riksdagsmannen Rune B. Johansson (t. o. m. den 31 augusti 1971), riksdagsmannen Ivar Högström (fr. o. m den 1 september 1971).

tisk stödform för det inre stödområdet. I ett senare skede och på modifierade villkor skulle möjligen statliga industricentra kunna tillskapas med regionalpolitiskt stöd även inom det allmänna stödområdet i övrigt. Beträffande den geografiska avgränsningen har utredningsarbetet begränsats till de delar av det inre stödområdet som är belägna inom Norrbottens, Västerbottens och Jämtlands län. Målet har varit att i första hand anordna ett industricentrum i ettvart av de angivna länen.

Med utgångspunkt i den ortsprioritering, vilken dels föreslogs av 1968 års lokaliseringsutredning (SOU 1969:49), dels utarbetades i länsplanering 1967 för de regionalpolitiska insatserna, förordar utredningen som lämpliga orter för försöksverksamhet med industricentraanläggningar Strömsund i Jämtlands län, Lycksele och Vilhelmina i Västerbottens län och Kalix i Norrbottens län.

De angivna orterna motsvarar enligt utredningens mening väl de krav i fråga om industriell miljö samt kommersiell och samhällelig service, som rimligen kan ställas från företagens och de anställdas sida. Från regionalpolitisk synpunkt får de aktuella orterna dessutom betraktas som vitala stödjepunkter för såväl sysselsättning som service inom en större region.

Rekryteringsunderlaget för arbetskraft i de redovisade orterna bedöms vara tillfredsställande vid en utbyggnad av den industriella verksamheten i planerad omfattning. Följande sammanställning visar befolkningsförhållandena i de fyra kommunerna resp. tätorterna år 1970. Dessutom redovisas befolkningstalet inom en radie av 30 km från tätorten, vilket normalt anges som ett acceptabelt pendlingsavstånd mellan bostad och arbetsplats.

Befolkning år 1970

	Kommunblock	*Tätorten*	*Inom 30 km radie (uppskattat)*
Strömsund	18 551	3 578	7 768
Vilhelmina	8 737	3 632	6 669
Lycksele	14 787	7 879	11 161
Kalix	18 149	6 539	18 964

Industricentraanläggningarna bör enligt utredningens mening planeras för cirka 300 arbetsplatser i varje enhet. Även i denna begränsade omfattning anses en påtaglig regionalpolitisk effekt kunna påräknas i de aktuella områdena, om hänsyn tas till de följdinvesteringar inom servicesektorn som normalt aktualiseras vid en sådan industrietablering. Utredningen håller för sin del troligt att betydande svårigheter föreligger, att i det inre stödområdet skapa stora industricentraenheter (ca 1 000 arbetsplatser) under en försöksverksamhet. Anläggningar i denna storleksordning kan möjligen komma till stånd på mycket lång sikt och om speciella förutsättningar föreligger i det enskilda fallet.

För att utröna industriföretagens intresse att etablera verksamhet i de nämnda orterna har utredningen gjort en enkät hos ca 5 000

industriföretag i Sverige genom medverkan av branschorganisationer. Svar infordrades enbart av de företag, vilka antingen hade direkt intresse av verksamhet i industricentra i de angivna orterna eller hade synpunkter på utformningen av industricentraanläggningar. Till utredningen inkom drygt 300 svar, i vilka 36 företag lämnade uppgifter om prioriteringen av de fyra orterna. Genom enkäten kunde konstateras att industriföretagen med stor majoritet uttalade sitt intresse för i första hand Strömsund som etableringsort för ett industricentrum och i andra hand Lycksele.

Utredningen framhåller att utfallet av enkätundersökningen blev något sämre än väntat, men med hänsyn till det under år 1971 påfallande svala intresset från företagens sida för nyinvestering och utökad verksamhet bedöms resultatet dock som godtagbart. En viss försiktighet vid utbyggnad av industricentraanläggningar anser utredningen dock motiverad och föreslår, att försöksverksamheten i ett första skede begränsas till Strömsund och Lycksele. Vid positiva erfarenheter av den begränsade försöksverksamheten torde enligt utredningens bedömande förutsättningar förefinnas att i en senare utbyggnadsetapp förlägga industricentra till Kalix och Vilhelmina.

Uppförandet av industrianläggningar i de två orterna Strömsund och Lycksele bör enligt utredningens förslag ske i etapper, vilkas omfattning kan varieras med hänsyn till den aktuella efterfrågan på industrilokaler. I en första etapp föreslås byggnation av allmänt användbara industrilokaler i storleksordningen 6 250 m^2 i såväl Strömsund som Lycksele. Härigenom skapas arbetsplatser för 150–175 personer i vardera orten. Skulle intresset från företagens sida under det fortsatta planeringsarbetet visa sig vara stort, kan full utbyggnad redan i första etappen övervägas.

Beträffande servicefunktioner avsedda för den industriella verksamheten inom industricentret förklarar sig utredningen ha blivit övertygad om att företagens individuella behov av och krav på externa servicetjänster av varierande slag till stor del är mycket svåra att på ett ekonomiskt försvarbart sätt tillfredsställa inom ramen för ett industricentrum. Företagsenkäten, vilken presenterade ett register över företagsservice allt från enklare funktioner såsom maskinskrivning och kopiering till resurskrävande funktioner såsom produktutveckling, marknadsföring samt dataservice, utvisade att ett begränsat antal servicefunktioner torde komma att nyttjas av de tillfrågade företagen.

För vissa servicefunktioner har enkätföretagen dock uttalat starkt intresse. Utredningen föreslår med stöd härav att i första hand sådana funktioner som lunchlokal alt. cafeteria, bokföring och revision, samordning av transporter samt företagshälsovård bereds utrymme redan i delutbyggda industricentraanläggningar, medan andra, mera perifera funktioner reserveras för fullt utbyggda industricentraanläggningar. Företagens behov av specialinriktad företagsservice tillgodoses enligt utredningens mening bäst genom ett direkt samarbete med organisationer, institutioner och konsulter som är inriktade på att erbjuda kvalificerad rådgivning till mindre och medelstora företag.

I fråga om huvudmannaskapet för den planerade försöksverksamheten

har utredningen haft överläggningar med Svenska kommunförbundet och Svenska landstingsförbundet samt med de berörda kommunerna. Som en genomgående uppfattning har härvid framförts att industricentraverksamheten bör ses som ett lokaliseringspolitiskt styrmedel och som sådant vara en statlig angelägenhet. Ett intimt samarbete med de kommunala organen förutsätts dock.

Även utredningen finner övervägande skäl tala för att huvudmannaskapet för industricentraverksamheten såsom ett regionalpolitiskt instrument skall helt åvila ett statligt organ. Den direkta förvaltningen av industricentraverksamheten bör omhänderhas av ett fristående förvaltningsbolag. På grundval av erfarenheter från likartade statliga verksamhetsformer i Skottland och Norge föreslås att den verkställande ledningen inom industricentraverksamheten tillförsäkras en fristående ställning med möjligheter att på ett snabbt och smidigt sätt ta kontakter med och träffa bindande avtal med näringslivets företrädare. Utredningen finner att aktiebolagsformen lämpar sig bäst för den planerade verksamheten. Bolaget föreslås få ett aktiekapital av 3 milj. kr., vilket helt tillskjuts av staten.

De regionalpolitiska bedömandena rörande industricentra bör förbehållas Kungl. Maj:t, som bör fatta beslut om vidareutbyggnad av industricentra till ytterligare orter samt fastställa de ekonomiska ramarna för verksamheten.

De preliminära investeringskostnaderna för fullt utbyggda industricentra med 300 arbetsplatser i vardera Strömsund och Lycksele beräknas till totalt 20 milj. kr. Till finansieringen av investeringarna förutsätts bl. a. lokaliseringsstöd utgå efter särskilt förmånliga grunder.

12.3.3 Remissyttranden[1]

Praktiskt taget samtliga remissinstanser är positiva till utredningens förslag om en försöksverksamhet med byggande av industricentra. Flertalet grundar sina ställningstaganden på uppfattningen att en utbyggnad av sådana centra är ett lämpligt regionalpolitiskt medel och som sådant ett värdefullt komplement till de nuvarande medlen. Från flera håll, bl. a. skogslänen, framhålls den stora betydelsen för befolknings- och näringslivsutvecklingen som en koncentrerad industriell verksamhet kan beräknas få i det inre stödområdet. *LO* anför att förutsättningarna för koncentrerade och målmedvetna insatser i ett relativt begränsat antal orter i Norrlands inland har avsevärt förbättrats i takt med att den regionala utvecklingsplaneringen på länsnivå har byggts upp. Härigenom kan de orter i vilka denna typ av satsning bör göras urskiljas. Den form av lokaliseringsstöd som industricentraidén innebär har den fördelen att möjligheterna ökar att styra insatserna i enlighet med nyssnämnda riktlinjer. En annan viktig fördel med satsningar av typ industricentra är enligt LO att de allt högre kraven på en god industriell miljö med olika former av företagsservice snabbare kan tillgodoses vid en samlad satsning med fler företag jämfört med att enstaka företag lokaliseras i spridda

[1] Avser remissyttranden som har inkommit före den 23 september 1972.

orter. Detta faktum har särskild relevans i det inre stödområdet. Det är i detta område som idén om industricentra förefaller mest tillämplig, anser LO.

Statskontoret tillstyrker i princip användandet av statligt stöd till industricentra i det inre stödområdet men understryker samtidigt nödvändigheten av att åtgärder av detta slag integreras i en regionalpolitisk paketlösning för berörda orter. De regionalpolitiska insatserna måste nödvändigtvis koncentreras till ett fåtal orter, varför ortsprioriteringen blir ytterst viktig. Med tanke på att det endast genom praktiska försök går att klarlägga vilken betydelse industricentra kan få som lokaliseringsfaktor tillstyrker *kommerskollegium* en försöksverksamhet med industricentra med ungefär den omfattning och utformning som utredningen föreslår.

Några remissinstanser, bl. a. *Svenska kommunförbundet*, framhåller att nyetablering av företag i första hand bör eftersträvas för att inte endast en omflyttning av företag inom stödområdet skall åstadkommas.

Den bristande balansen i fördelningen av näringsverksamheten över landet har enligt *Lantbrukarnas riksförbund (LRF)* på ett markerat sätt förstärkts genom den nu förda näringspolitiken. Förslaget till försöksverksamhet i industricentra uppfattas som ett tecken på en förestående omsvängning i statsmakternas inställning i fråga om befolkningens och sysselsättningstillfällenas spridning över landet, vilket LRF hälsar med tillfredsställelse. Betraktad som försök med en ny typ av lokaliseringspolitiskt medel bör verksamheten välkomnas, även om experimentet bara kan väntas leda till marginella effekter.

En mindre positiv syn på att använda utbyggnad av industricentra som ett medel i regionalpolitiken har *Kooperativa förbundet (KF)*, *Svensk industriförening* och *Sveriges hantverks- och industriorganisation (SHIO)*. KF anser nu, liksom i sitt yttrande över 1968 års lokaliseringsutrednings betänkande (SOU 1969:49) Lokaliserings- och regionalpolitik, att tillräckligt starka motiv inte föreligger för en utbyggnad av industricentra. Trots att KF således tidigare har ställt sig avvisande till uppbyggandet av industricentra, anser förbundet att en hög grad av realism präglar utredningens förslag "att planering bör ske för en mer begränsad volym". Av dessa skäl vill KF inte ställa sig helt avvisande till den försöksverksamhet i begränsad omfattning som utredningen föreslår. Svensk industriförening och SHIO anser att med hänsyn till de svårlösta konkurrensfrågorna i första hand generellt verkande medel bör utnyttjas i stödområdet och i andra hand selektiva regionalpolitiska medel, såsom byggande av industricentra.

Utredningens val av orter för industricentra i försöksverksamheten mottas positivt av flertalet remissinstanser. Några av dessa framhåller som väsentligt att de orter som kommer i fråga för industricentra har goda kommunikationer, särskilt järnvägsförbindelser. Från några håll framförs kritiska synpunkter på ortsvalet. Sålunda anser *länsstyrelsen i Värmlands län* att något krav på att industricentraanläggningar skall vara lokaliserade till enbart det inre stödområdet rimligtvis inte kan uppställas. Länsstyrel-

sen framhåller, att Torsby kommunblock i norra Värmland fyller de krav på befintlig företagsservice inom skilda sektorer, som i detta sammanhang kan resas. Torsby torde vidare som ett av landets mest utpräglade glesbygdsområden vara i minst lika stort behov av statliga industriverksamheter som av utredningen omnämnda norrlandskommuner.

Några remissinstanser bl. a. *länsstyrelsen i Norrbottens län* anser att den verkställda företagsenkäten har haft en alltför låg svarsfrekvens för att ge någon hållbar vägledning vid ortsvalet. En mer utförlig presentation av orterna från bl. a. servicesynpunkt skulle enligt länsstyrelsens mening ha kunnat ge helt andra enkätsvar. I länsprogram 1970 har orterna Gällivare och Haparanda angetts som lämpliga för industricentraanläggningar. Utredningen har för länets del valt Kalix som lämplig lokaliseringsort. Även om valet således inte kan anses sammanfalla med länsstyrelsens förslag framhåller länsstyrelsen att Kalix ur industriservicesynpunkt är minst lika välutrustat som övriga av utredningen föreslagna orter. Kalix är bättre rustat än t. ex. Strömsund i fråga om arbetsmarknadsutbildning, antalet representerade branscher, befolkningsunderlag och utbud av arbetskraft.

Enligt *Sveriges industriförbunds* och *Svenska arbetsgivareföreningens* mening borde en försöksverksamhet med industricentra från principiella utgångspunkter lämpligen startas i någon eller några större tätorter inom stödområdet, där förutsättningarna för industriell utbyggnad kan bedömas med viss säkerhet. Positiva erfarenheter från sådana orter skulle därefter kunna nyttiggöras vid fortsatt etablering av liknande anläggningar i andra delar av stödområdet. Mot bakgrund av de välkända svårigheterna att åstadkomma industriella företagsetableringar i Norrlands inland tillstyrker emellertid organisationerna utredningens förslag om att bygga industricentra i Strömsund och Lycksele.

Flera remissinstanser i länen föreslår ytterligare lokaliseringsorter för industricentra vid den fortsatta planeringen. Sålunda hemställs att Sollefteå och Ånge i Västernorrlands län, Järpen och Sveg i Jämtlands län, Storuman i Västerbottens län samt Gällivare och Haparanda i Norrbottens län utses till orter där industricentra skall byggas.

Utredningens förslag att industricentraanläggningarna skall planeras för ca 300 arbetsplatser godtas av nästan alla remissinstanser som har yttrat sig i frågan. *Svenska kommunförbundet, länsstyrelsen i Jämtlands län* och *Svenska företagares riksförbund* anser att 300 arbetsplatser för ett sådant centrum är en alltför blygsam omfattning, särskilt om man jämför med förhållandena i Norge, där den nedre gränsen av en utredning har angetts till 1 000 arbetsplatser för att påtagliga regionalpolitiska effekter skall kunna erhållas.

Det övervägande antalet remissinstanser är positiva till förslaget om en utbyggnad av industricentra i två etapper. *Svenska kommunförbundet, länsstyrelserna i Västernorrlands* och *Jämtlands län* samt *företagareföreningen i Norrbottens län* förordar en utbyggnad till 300 arbetsplatser per centrum på en gång. Företagareföreningen anser att ett centrum skall byggas också i Kalix i den första etappen. Enligt *AMS* och *LO* bör det

finnas förutsättningar att redan i en första etapp bygga upp ett industricentrum också i det inre stödområdet inom Norrbottens län. *Norrlandsfonden* ifrågasätter om inte Gällivare bör komma i fråga för byggande av industricentrum i första omgången.

13 Departementschefen

13.1 Bakgrund och erfarenheter

Genom 1964 års riksdagsbeslut om en aktiv lokaliseringspolitik (prop. 1964:185, BaU 1964:48, rskr 1964:408) lades grunden för en målmedveten regionalpolitik i vårt land. I en sammanfattande formulering angavs målen för denna politik vara *att* främja en sådan lokalisering av näringslivet att landets tillgångar av kapital och arbetskraft blir fullt utnyttjade och fördelade på ett sådant sätt att ett snabbt ekonomiskt framåtskridande främjas, *att* det stigande välståndet fördelas så, att människorna i olika delar av landet erbjuds en tillfredsställande social och kulturell serice, *att* strukturomvandlingen och den ekonomiska expansionen sker i sådana former att de enskilda individernas trygghet värnas *och att* rikets försvar underlättas.

Med ledning av erfarenheterna från de första fem årens lokaliseringspolitiska verksamhet vidareutvecklades de regionalpolitiska målen vid 1970 års riksdag. Den vidgade målsättningen gav uttryck för starkt ökade ambitioner på detta område. Målen lades fast genom beslutet om den fortsatta regionalpolitiska stödverksamheten (prop. 1970:75, SU 1970:103, BaU 1970:40, rskr 1970:270 och 304). Till regionalpolitiken hänfördes nu sådana strävanden som har till syfte att förena ett effektivare resursutnyttjande på kortare och längre sikt samt ökad *ekonomisk tillväxt med förbättrad jämvikt i den näringsgeografiska* utvecklingen. Härigenom skulle regionalpolitiken skapa ökad jämlikhet i ekonomiskt, socialt och kulturellt avseende mellan människor i skilda regioner. Detta mål förklarades innefatta också ett ansvar för att strukturomvandlingen och den ekonomiska tillväxten sker på ett sådant sätt att de enskilda människornas trygghet värnas. I riksdagsbeslutet erinrades vidare om att den ökade insikten om miljöns betydelse har tillfört välståndsbegreppet ytterligare en viktig dimension.

De mål för regionalpolitiken som jag nu har redovisat är allmänt formulerade. De har likväl haft ett betydande värde som vägvisare i det omfattande arbete som har lagts ned under de senaste åren inom skilda samhällsområden för att skapa en bättre regional balans.

Jag vill samtidigt erinra om att de allmänna målen successivt har preciserats i viktiga avseenden. En förutsättning härför har varit den systematiska uppbyggnad av den regionalpolitiska planeringsverksamheten som har skett i intim samverkan mellan stat och kommun under senare hälften av 1960-talet. Planeringen inleddes med en försöksverksamhet, länsplanering 1967, vars främsta syfte var att ange till vilka kommunblock i de olika länen som de regionalpolitiska insatserna i första hand borde koncentreras. När resultaten av länsplanering 1967 anmäldes för 1969 års riksdag gjorde statsmakterna vissa uttalanden som i betydelsefulla avseenden innebar en konkretisering av regionalpolitikens mål (prop. 1969:1, bil. 13, SU 1969:57, BaU 1969:30, rskr 1969:188).

Dessa uttalanden innebar bl. a. att regionalpolitiken borde syfta till att skapa nya eller utveckla redan existerande tillväxtbetingelser för ett antal utvecklingsbara tätortsregioner i olika delar av landet. För att detta syfte skulle kunna nås borde den starka tillväxten i de tre storstadsregionerna dämpas något och en del av expansionen fördelas på nämnda tätortsregioner. Härigenom skulle också stockningsproblemen i storstadsområdena komma att lättas. Som utgångspunkt för det regionalpolitiska handlandet i övrigt utanför stödområdet kunde man i huvudsak acceptera länsstyrelsernas prognoser som byggde på en framskrivning av dittillsvarande utvecklingstendenser. Inom stödområdet godtogs länsstyrelsernas prioriteringar och rangordningar av kommunblock när det gällde behovet av insatser.

I 1970 års proposition underströk jag att en ytterligare konkretisering av de regionalpolitiska målen var önskvärd. Förutsättningarna för en riksomfattande regionalpolitik skulle komma att förbättras avsevärt när de handlingsprogram – länsprogram 1970 – förelåg som länsstyrelserna i samverkan med kommunerna då höll på att utarbeta. Jag angav två väsentliga krav på ett regionalt handlingsprogram för hela landet. Å ena sidan måste programmet få så konkret form att man kunde få till stånd en enhetlig regionalpolitik i hela landet. Å andra sidan fick programmet inte vara så detaljerat att det uteslöt handlingsfrihet på regional och kommunal nivå. Med dessa utgångspunkter betonade jag två element i programmet som speciellt betydelsefulla. Det ena var att statsmakterna anger ramar för länens och de regionala statliga organens verksamhet. Det andra elementet var en klassificering av olika orter. Klassificeringen skulle ange den funktion orterna bör fullgöra i regionala sammanhang och de åtgärder som behöver vidtas för att problem som är förknippade med resp. ortstyp skall kunna lösas. I propositionen skisserades en sådan klassificering med angivande av fem skilda ortstyper, nämligen storstäder, storstadsalternativ, regionala tillväxtcentra, serviceorter och övriga orter.

Riksdagen biträdde dessa uttalanden (BaU 1970:40, rskr 1970:304). Bankoutskottet underströk i sitt utlåtande att förslaget till klassificering av orter och regioner gav uttryck för en strävan att genom stimulans av olika slags tillväxtcentra och serviceorter effektivt motarbeta koncentration till storstadsregionerna och ge befolkningen i landets skilda delar tillgång till en social och kulturell service som tillfredsställer vår tids krav på jämlikhet mellan medborgarna.

Uppdraget till länsstyrelserna att utarbeta regionalpolitiska handlingsprogram lämnades i mars 1969. Länsprogrammen har utformats i nära kontakt med kommunerna som har lämnat bl. a. en stor del av den för planeringen behövliga informationen. Kommunerna har även i övrigt tagit del i programmens utformning, dels vid överläggningar med länsstyrelserna, dels genom yttranden över de preliminära program som upprättades innan länsstyrelserna slutligt tog ställning till programmen.

Länsprogram 1970, som i slutligt skick redovisades till inrikesdepartementet omkring årsskiftet 1971 - 1972, innehåller tre huvudmoment. Det första innefattar förslag till långsiktiga sysselsättningsskapande åtgärder.

Det andra huvudmomentet avser förslag till åtgärder av annan art för att trygga goda levnadsförhållanden i områden där de lokaliseringspolitiska medlen har visat sig otillräckliga. I det tredje huvudmomentet anges hur de offentliga investeringarna bör fördelas mellan kommunerna. Det egentliga planeringsmomentet i länsprogrammen består av prioriteringar mellan kommunerna i fråga om behovet av insatser.

Jag vill i detta sammanhang ge mitt fulla erkännande åt det omfattande och mycket värdefulla arbete som har lagts ned på länsprogrammen av länsstyrelser, kommuner och andra medverkande. Av materialet framgår att länsprogrammen har en bred förankring i de skilda länen. På några håll har man visserligen pekat på brister i det underlag som f. n. föreligger för planeringen. Dessa brister är enligt min uppfattning inte större än att programmen är väl ägnade att läggas till grund för statsmakternas ställningstagande till den framtida regionalpolitiken.

Genom de regionalpolitiska handlingsprogrammen, som jag har lämnat en utförlig redogörelse för i det föregående, har nu en fast grund lagts för en regionalpolitik som omfattar alla delar av landet. Regionalpolitiken spelar i dag över ett brett register. Praktiskt taget alla former av samhällelig verksamhet är i större eller mindre utsträckning engagerade i det regionalpolitiska arbetet.

Av väsentlig betydelse för våra möjligheter att nå de regionalpolitiska målen är utbyggnaden av skilda samhällsfunktioner. Denna utbyggnad har gått snabbt särskilt det senaste decenniet och i hög grad bidragit till att skapa förutsättningar för en bättre regional balans.

För att främja en god samhällsmiljö, inte minst i de norra delarna av landet, har det kommunala skatteutjämningsbidraget varit ett betydelsefullt instrument. För budgetåret 1972/73 beräknas de totala skatteutjämningsbidragen till 1,9 miljarder kr. Ca 55 % av detta belopp beräknas utgå till kommuner och landstingskommuner i de s. k. skogslänen. Skatteutjämningsbidragens stora betydelse kan illustreras med att den genomsnittliga utdebiteringen utan bidrag i år skulle ha uppgått till resp. 38:07, 33:62 och 35:46 kr. per skattekrona i resp. Gotlands, Västerbottens och Norrbottens län mot en faktisk utdebitering av resp. 28:08, 24:81 och 25:27 kr.

Decentraliseringssträvandena på utbildningsområdet är ett belysande exempel på den offentliga sektorns väsentliga betydelse för den regionala utvecklingen. Grundskolans genomförande har spelat avgörande roll i detta sammanhang, liksom utbyggnaden av gymnasieskolan. I samband med reformen av lärarutbildningen år 1967 inrättades fullständiga lärarhögskolor i Umeå och Linköping och seminarier i Falun, Gävle, Härnösand, Jönköping, Kalmar, Karlstad, Kristianstad, Luleå och Växjö omvandlades till lärarhögskolor för klasslärarutbildning. Samma år fick Växjö, Karlstad, Örebro och Linköping universitetsfilialer. Försök med systematiserad decentraliserad universitetsutbildning har inletts i Luleå, Sundsvall och Östersund. År 1971 fattades beslut om högre teknisk utbildning och forskning i Luleå och om en bibliotekshögskola i Borås. Socialhögskola samt gymnastik- och idrottshögskola har inrättats i

Örebro, och år 1971 startades en socialhögskola i Östersund. Genom denna omfattande decentralisering har utbildningsmöjligheterna blivit avsevärt jämnare fördelade över landet. Dessutom har betydande sysselsättning skapats för kvalificerad arbetskraft i de orter dit utbildningsanstalterna har lokaliserats.

Jag vill vidare nämna de initiativ som har tagits för att utveckla den industriella miljön, särskilt i Norrland. Förläggningen av ett industriellt utvecklingscentrum till Skellefteå är ett exempel på detta. Även de statsägda företagen spelar en betydande roll för den industriella utvecklingen i norr. Av de totalt ca 34 000 anställda hos Statsföretag AB år 1970 sysselsattes 13 000 (38 %) i det allmänna stödområdet. 7 400 (57 %) av dessa fanns i det inre stödområdet. De statliga företagen i norra Sverige befinner sig f. n. i en period av stark uppbyggnad. Redan genomförda och planerade investeringar inom LKAB, NJA och ASSI beräknas under första delen av 1970-talet uppgå till över 2 miljarder kr. i Norrbottens län.

Även på en rad andra områden har insatserna varit betydande. Sålunda har jordbruket i norra Sverige sedan länge varit föremål för särskilda stödåtgärder, som successivt har förstärkts. Jag vill fästa uppmärksamheten vid prisstödet till mjölk-, kött- och fläskproduktionen samt stödet till jordbrukets rationalisering. Också åtgärderna för att främja skogsbruket har varit omfattande.

Beslutet vid 1971 års riksdag att omlokalisera central statlig förvaltning från Stockholm till 13 orter i andra delar av landet ger betydande regionalpolitiska effekter. Omlokaliseringen berör 30 myndigheter och institutioner samt väsentliga delar av ytterligare sex myndigheter med sammanlagt omkring 6 000 anställda.

I fråga om åtgärder som omedelbart syftar till att skapa sysselsättning intar den lokaliseringspolitiska stödverksamheten en framträdande plats. Genom 1970 års riksdagsbeslut förstärktes och vidareutvecklades de regionalpolitiska medlen. Investeringsstödet och utbildningsstödet byggdes ut. Vidare infördes sysselsättningsstöd och transportstöd.

Bland de olika stödformerna vill jag främst nämna lokaliseringsstödet till industriinvesteringar. Under perioden den 1 juli 1965—den 30 juni 1972 har lokaliseringsstöd i form av bidrag och lån beviljats 920 företag med sammanlagt 1 850 milj. kr. Stödet har utgått till företag i hela landet. I södra Sverige har punktinsatser gjorts i områden som har drabbats av allvarliga sysselsättningsstörningar. Insatserna har emellertid varit koncentrerade till norra Sverige, där vi allmänt sett har haft de mest akuta problemen. Drygt 75 % av stödet har sålunda utgått till företag inom det allmänna stödområdet. Under de två sista åren av perioden har en kraftig expansion av lokaliseringsstödets omfattning skett trots att den allmänna konjunkturen har varit dämpad. Efterfrågan på lokaliseringsstöd visar en stigande tendens, vilket tyder på att stödet har den stimulerande effekt som statsmakterna eftersträvar.

De totala investeringarna för vilka lokaliseringsstöd har beviljats under nämnda period har i ansökningarna om stöd angetts till ca 3,5 miljarder

kr. Företagen själva har beräknat att investeringarna skall ge upphov till omkring 23 500 nya arbetstillfällen, när investeringarna har kommit till stånd.

Genom inrikesdepartementets försorg har en undersökning gjorts om sysselsättningsförändringen inom de industriföretag som fick lokaliseringsstöd under perioden den 1 juli 1965–den 30 juni 1971. Undersökningen visar att antalet sysselsatta i stödföretagen hade ökat från ansökningstillfället fram till årsskiftet 1971–1972 med sammanlagt 13 500 personer, varav 9 400 inom det allmänna stödområdet. I företag som beviljades stöd under åren 1965–1969 kan man räkna med att investeringarna helt eller till allra största delen var genomförda vid undersökningstillfället. I dessa företag ökade antalet sysselsatta enligt undersökningen med 12 000 personer medan den i ansökningarna planerade ökningen var 16 000 personer. Det innebär att 75 % av den planerade ökningen hade realiserats. Resultatet påverkas av att en del investeringar inte var slutförda. Det har givetvis också förekommit att företags förväntningar om sysselsättningsökning inte har kunnat infrias till följd av bl. a. ändrade marknadsförutsättningar. Antalet rena misslyckanden i den meningen att företagen trots lokaliseringsstöd inte har kunnat bestå har emellertid varit relativt litet. Mindre än 2 % av det totala stödet har utgått till företag som sedermera har gått i konkurs eller avvecklats. Det sysselsättningstillskott som stödföretagen hittills har svarat för är betydande och jag vill beteckna sysselsättningseffekterna av stödet som goda. Närmare en tredjedel av totalantalet sysselsatta inom industrin i stödområdet är enligt beräkningar som har gjorts på grundval av industristatistiken anställda i företag som har fått lokaliseringsstöd.

De vidgade möjligheter som infördes år 1970 att ge utbildningsstöd har lett till en kraftig ökning av utbildningsvolymen. Under budgetåren 1970/71–1971/72 beviljades 732 företag sådant stöd för utbildning av sammanlagt 15 000 personer, därav 12 000 inom det allmänna stödområdet.

Sysselsättningsstöd, som är begränsat till det inre stödområdet, har för år 1970 utgått med 7,5 milj. kr., vilket motsvarar en sysselsättningsökning med 1 500 årsarbetskrafter. För år 1971 har sysselsättningsstöd hittills beviljats med 10,1 milj. kr. Stödet avser sysselsättningsökning med 1 180 årsarbetskrafter år 1971 och kvarstående sysselsättningsökning från år 1970 med 846 årsarbetskrafter.

Företagsutvecklingen inom stödområdet främjas vidare genom flyttningsstöd, som skall underlätta flyttning av kvalificerad arbetskraft till företag inom stödområdet. Vidare kan företag som flyttar sin verksamhet till ort inom stödområdet få ersättning för flyttning av maskiner. Sådan ersättning har under budgetåret 1970/71 utgått i närmare femtiotalet fall.

Information om lokaliseringsförutsättningarna har använts som ett medel i regionalpolitiken sedan mitten av 1940-talet. Genom 1970 års riksdagsbeslut om obligatoriskt lokaliseringssamråd har denna upplysningsverksamhet formaliserats i storstadsområdena. Samrådet har under

tiden den 1 april 1971–den 30 juni 1972 omfattat 210 företag av vilka dock endast tre har förklarat sig avstå från planerad utbyggnad för att i stället etablera sig utanför de områden som omfattas av samrådet.

Genom beslut av 1970 års riksdag infördes den 1 januari 1971 ett särskilt regionalt transportstöd, som utgår för järnvägs- och landsvägstransporter av helfabrikat och mera bearbetade halvfabrikat inom stödområdet eller ut från stödområdet, om transportsträckan överstiger 300 km. Stödet utgör mellan 15 och 35 % av erlagd frakt beroende på var avsändningsorten ligger inom stödområdet. Under budgetåret 1971/72 uppgick det totalt utbetalade transportstödet till 40 milj. kr. För Gotland har ett speciellt transportstöd införts den 1 februari 1972.

I detta sammanhang bör också nämnas att de möjligheter som gällande bestämmelser öppnar att utnyttja investeringsfonderna i regionalpolitiskt syfte har tagits till vara i inte oväsentlig omfattning. Härigenom har från lokaliseringssynpunkt viktiga projekt kommit till stånd inom stödområdet. Under åren 1965–1971 har 136 företag fått tillstånd att ta i anspråk investeringsfondsmedel för investeringar inom stödområdet på sammanlagt 620 milj. kr. Den beräknade sysselsättningseffekten härav uppgår till omkring 4 000 personer. Även Norrlandsfondens verksamhet har varit omfattande. Under perioden 1965–1971 har fondens styrelse beviljat lån till industriell utbyggnad med sammanlagt 116 milj. kr. Under samma period har Norrlandsfonden lämnat stöd med närmare 30 milj. kr. till industriellt utvecklingsarbete.

I anslutning till den redogörelse jag nu har lämnat för de långsiktiga åtgärder som har vidtagits för att stimulera utvecklingen i de problemdrabbade regionerna vill jag erinra om att arbetsmarknadspolitiken utgör ett värdefullt komplement till regionalpolitiken när det gäller att lösa mera kortsiktiga sysselsättningsproblem. De arbetsmarknadspolitiska insatserna har varit betydande framför allt i skogslänen. Detta gäller inte minst arbetsmarknadsutbildningen. I arbetsmarknadsutbildning deltog under budgetåren 1966/67–1970/71 sammanlagt 430 000 personer. Av dem var omkring 130 000 bosatta i skogslänen. Det är i detta sammanhang värt att notera att omkring 90 % av dem som efter arbetsmarknadsutbildning börjar ett nytt arbete gör det i sitt hemlän. För skogslänen var andelen närmare 93 % år 1970. I dessa län har också den skyddade verksamheten och de industriella beredskapsarbetena haft stort sysselsättningspolitiskt värde.

Störst betydelse har emellertid de traditionella beredskapsarbetena haft. Av de närmare 5 miljarder kr. som togs i anspråk för beredskapsarbeten under budgetåren 1966/67–1970/71 tillfördes över 3 miljarder kr. skogslänen, där i genomsnitt 9 000 personer sysselsattes på detta sätt. Samtidigt har beredskapsarbetena i hög grad bidragit till att förbättra samhällsmiljön i skogslänen. Härigenom har man på många håll kunnat bygga upp en servicestandard som eljest inte skulle ha kommit till stånd. Närmare 150 mil allmänna vägar och inemot 300 mil skogsbilvägar har byggts som beredskapsarbeten där. Arbetsmarknadspolitiken har slutligen fyllt en viktig uppgift genom att bereda den arbetskraft som inte har

kunnat få sysselsättning på hemorten möjlighet till tryggad utkomst på annan ort inom eller utom hemlänet.

Det finns områden i vårt land – de egentliga glesbygderna – där de regionalpolitiska och arbetsmarknadspolitiska insatserna inte har förmått trygga godtagbara levnadsförhållanden för dem som bor där. Särskilda åtgärder har vidtagits under senare år för att stödja glesbygdsbefolkningen. Fr. o. m. budgetåret 1968/69 har under femte huvudtiteln anvisats medel för försöksverksamhet med social service i glesbygder. Verksamheten, som omfattar ett sextiotal kommuner och två landsting, syftar främst till att lösa problem inom barna-, åldrings- och handikappvården. Under de tre år verksamheten har pågått har i olika aktiviteter satsats ca 16 milj. kr. Bidrag har utgått till bl. a. uppsökande verksamhet, varudistribution, distribution av färdiglagad mat, snöröjning, ambulerande hemhjälpsservice, tandvård och reumatikervård, institutionella service- och trivselanordningar, lekskoleverksamhet, färdtjänst för rörelsehindrade m. m.

För att stimulera till nya sysselsättningsmöjligheter har försöksverksamhet sedan budgetåret 1968/69 bedrivits i form av stöd till hemarbete och hemslöjd m. m. i glesbygdskommuner inom skogslänen. Under försöksperioden har bidrag beviljats till verksamheten med ca 8 milj. kr. Fram till februari 1972 beräknas sammanlagt 2 200 personer ha beretts bestående hel- eller deltidssysselsättning. Efter förslag av glesbygdsutredningen har vidare under senare år en intensifierad kommunal sysselsättningsplanering bedrivits i några kommuner. Inventeringen av tillgången på arbetsobjekt visar att relativt betydande sysselsättningsmöjligheter kan skaffas fram på detta sätt. I de tre kommuner där verksamheten har nått längst har 500 personer under första halvåret 1972 beretts längre eller kortare tids sysselsättning.

Behovet att på det sätt jag har beskrivit ge olika samhällsaktiviteter en regionalpolitisk inriktning har sin grund i de regionala obalansproblem som utvecklingen har fört med sig. Den företeelse som i ett historiskt perspektiv har haft den största betydelsen för uppkomsten av dessa problem har varit övergången från ett samhälle där jord- och skogsbruket spelade den allt överskuggande rollen till dagens industri- och servicedominerade samhälle, där jord- och skogsbruket svarar för endast en liten del av den totala sysselsättningen. Orsakerna till denna utveckling är väl kända. Rationaliseringen inom både jordbruket och skogsbruket har lett till ett minskande arbetskraftsbehov. Denna utveckling har varit den enda möjliga vägen till en förbättrad inkomstsituation för dem som har sin utkomst inom dessa näringar.

Man får räkna med att strukturförändringarna inom jord- och skogsbruket kommer att fortsätta. Ännu år 1965 bodde ca 1,5 milj. människor i kommunblock där mer än 20 % av sysselsättningen hänförde sig till jord- och skogsbruket. Sysselsättningen inom dessa näringar kan beräknas sjunka från ca 350 000 sysselsatta år 1965 till ca 110 000 år 1980. En sådan utveckling skulle innebära att endast ca 100 000 människor skulle komma att bo i kommuner med minst 20 % sysselsatta

inom jord- och skogsbrukssektorn.

Allt talar för att övergången från jordbruks- till industrisamhälle kommer att sakna nämnvärd betydelse för den regionala utvecklingen i landet efter 1970-talets slut. Samtidigt befinner vi oss i ett skede där de faktorer som dominerar framtidens regionala utveckling förändras. Industrin måste med hänsyn till bl. a. den internationella konkurrensen specialisera produktionen och utnyttja tillgängliga stordriftsfördelar. Motsvarande tendenser visar sig nu också inom servicenäringarna.

Denna utveckling leder till ökad ensidighet i arbetskraftsefterfrågan, särskilt på de små lokala arbetsmarknaderna. Samtidigt ställer den tekniskt allt mer komplicerade produktionen av varor och tjänster krav på arbetskraft med god utbildning, en utbildning som i dagens Sverige också ställs till förfogande. En situation har skapats där det är långt ifrån självklart att en lokal arbetsmarknad, trots att den kan ha lika många arbetstillfällen som arbetssökande, erbjuder arbete inom det yrke för vilket den arbetssökande har utbildat sig. Utvecklingen efter dessa linjer har pågått under lång tid men har genom den snabba och omfattande utbyggnaden av utbildningsväsendet accentuerats speciellt under de senaste decennierna. De faktorer som ligger bakom denna utveckling kommer jag att beröra närmare i det följande.

En konsekvens av de genomgripande förändringarna i näringslivet har blivit en koncentration av befolkningen på alla regionala nivåer, inom kommunerna till centralorterna, inom länen till större centra och inom hela landet till storstadsområdena. Den mest expansiva utvecklingen har de områden fått som redan vid periodens början hade den största delen av sin befolkning boende i tätorter och sysselsatt inom industri och service. I varje fall under 1960-talet har emellertid de största tätorterna inte vuxit speciellt snabbt utan den starkaste utvecklingen, procentuellt sett, har skett i tätorter av måttlig storlek.

Ett karakteristiskt drag i befolkningsutvecklingen under 1960-talet har varit att storstadslänen jämte angränsande län har ökat sin folkmängd, medan skogslänen och Gotlands län har haft den kraftigaste folkmängdsminskningen. Med undantag för Jämtlands län har dock minskningen inte i något län varit större än 5 %. Till stor del kan skillnaderna i utveckling mellan länen förklaras med att jord- och skogsbruket har haft olika utbredning och omfattning i olika län.

Av de län som under 1960-talet hade en totalt sett minskande folkmängd uppvisar flertalet en något mindre negativ utveckling under senare delen av perioden. Av skogslänen hade endast Norrbottens och Kopparbergs län en mera negativ utveckling under den senare delen av perioden än under den förra. De större norrländska kuststäderna och Östersund hade en klart positiv utveckling under 1960-talet. Dessa tendenser har förstärkts under de senaste åren.

Det är naturligtvis svårt att entydigt ange orsakerna till denna uppbromsning av omflyttningen. Till en del torde den kunna förklaras med konjunkturutvecklingen, men en bidragande orsak har också varit den positiva industriutvecklingen inom stödområdeslänen under slutet av

1960-talet. Inom stödområdet har industrisysselsättningen under perioden 1965–1969 ökat med 2,5 % mot en minskning med 3.8 % utanför stödområdet och med 10 % i Stockholmsregionen. Det är ingen tvekan om att det regionalpolitiska stödet har haft stor betydelse i detta sammanhang. Under perioden 1963–1970 ökade sysselsättningen inom stödföretagen med närmare 50 %.

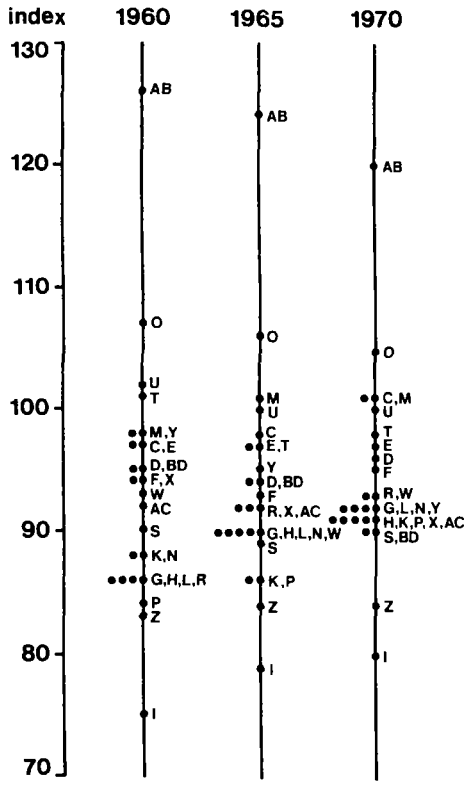
Möjligheterna att få arbete varierar starkt mellan olika regioner. Detta gäller speciellt för kvinnor. De regionala skillnaderna i kvinnornas möjligheter till yrkesverksamhet har visserligen tenderat att minska. Samtidigt har antalet kvinnor på arbetsmarknaden ökat i snabb takt. Ännu år 1970 var spännvidden mellan länen när det gäller kvinnornas möjligheter till förvärvsarbete mycket stora.

För män är skillnaderna i andelen sysselsatta inte lika stora som för kvinnor. Ändå finns det delar av landet där man kan tala om en klar undersysselsättning också för män. Det rör sig främst om delar av länen i övre Norrland.

Vissa delar av landet har under hela 1960-talet präglats av relativt höga arbetslöshetstal. Det har varit fallet inom skogslänen som under både hög- och lågkonjunkturer har haft en högre arbetslöshet än landet i dess helhet. Jag vill också fästa uppmärksamheten på att variationerna i arbetslöshetstalen mellan orter med olika regionala funktioner är avsevärda. Under de två högkonjunkturåren 1969 och 1970, då den rent konjunkturbetingade arbetslösheten var ganska liten, var arbetslösheten i storstadsområdena bara hälften av den genomsnittliga för riket, medan t. ex. mindre kommuner inom stödområdet hade nästan tre gånger så hög arbetslöshet som riksgenomsnittet. Inom hela stödområdet var arbetslöshetsnivån under de två åren mer än dubbelt så hög som i riket i dess helhet.

De regionala variationerna i inkomstläget är fortfarande mycket stora trots en påtaglig minskning under 1960-talet. Räknat i inkomst per inkomsttagare ligger Stockholms län ungefär 20 % över riksgenomsnittet. Inga andra län än storstadslänen ligger över huvud taget över riksgenomsnittet. Stockholms län har nästan 50 % högre inkomstnivå än länen med de lägsta inkomstnivåerna. Även ortstyper sinsemellan föreligger betydande variationer i inkomstläget. I mindre kommuner inom stödområdet utgör medelinkomsten ca 60 %, i större orter inom stödområdet ca 70 %, i motsvarande orter utanför stödområdet nästan 80 % och i länshuvudorterna drygt 80 % av medelinkomsten i Stockholm.

Minskningen av de regionala inkomstskillnaderna under 1960-talet belyses i följande figur. Av denna framgår att storstadslänens försprång i förhållande till riket i övrigt har reducerats under hela perioden. De stora skillnader som kvarstår är naturligtvis långt ifrån tillfredsställande, men de senaste årens erfarenheter inger förhoppningar om att det på grundval av en fortsatt välståndsutveckling skall bli möjligt att ytterligare utjämna skillnaderna i inkomst mellan olika delar av landet.

Inkomst per inkomsttagare åren 1960, 1965 och 1970. Index: Riket = 100

Årligen flyttar ett stort antal människor kortare eller längre sträckor inom landet. Endast en förhållandevis liten del av dessa flyttningar resulterar emellertid i en nettoomflyttning mellan regioner. Den totala flyttningen över länsgräns uppgick år 1970 till ca 250 000 personer. Nettoeffekten innebar emellertid en vinst i inflyttningslänen på endast ca 15 000 personer. Detta antal kan sägas utgöra ett mått på den totala regionala obalansen mellan länen. Siffrorna antyder att en stor del av flyttningarna över längre distanser inte har samband främst med totalt sett bristande sysselsättningsmöjligheter i utflyttningsregionen. För en sådan tolkning talar bl. a. de kartläggningar av de flyttandes inkomstsituation som har gjorts inom inrikesdepartementet och som är redovisade i det föregående. Dessa kartläggningar visar att inkomsten före flyttningen oftast har varit ganska god och att den har förbättrats på inflyttningsorten. Även flyttningar som inte i första rummet beror på akuta svårigheter att få sysselsättning kan emellertid ändå genom uppbrottet från en välbekant miljö innebära avsevärda uppoffringar för den enskilde.

Med det jag nu har anfört har jag velat klargöra att den målmedvetna regionalpolitik som har utvecklats under senare år har medfört att de regionala obalansproblemen har blivit mindre framträdande än tidigare. De positiva effekterna av den förda regionalpolitiken visar att vi är på rätt

väg. Samtidigt vill jag starkt understryka att de hittills uppnådda resultaten representerar endast en första etapp för att förverkliga de långsiktiga och ambitiösa mål för regionalpolitiken som har ställts upp. Vi måste konstatera att insatserna hittills inte i önskvärd utsträckning har åstadkommit bättre regional balans. Arbetet på att tillförsäkra människorna i olika delar av vårt land likvärdiga levnadsbetingelser måste fullföljas med all kraft.

Det är i detta sammanhang värt att hålla i minnet att de regionalpolitiska målen inte kan uppnås en gång för alla. Vårt näringsliv kommer också i fortsättningen att befinna sig i en oavbruten omvandling. De krafter som den tekniska och ekonomiska utvecklingen representerar medför ständigt risker för nya regionala balansproblem. En fortsatt industriell expansion är en nödvändig förutsättning för den framtida välståndsutvecklingen. För att en sådan expansion skall bli möjlig måste industrisektorn också i fortsättningen underkasta sig stora strukturella förändringar och anpassa sig till ny teknik och ändringar i efterfrågan. Samtidigt kommer den redan påbörjade utvecklingen mot ett samhälle där servicenäringarna svarar för en allt större del av sysselsättningen att innebära en genomgripande förändring av hela näringslivets struktur. Det krävs en fortlöpande och intensiv bevakning från samhällets sida, om utvecklingen skall kunna länkas i sådana banor att de regionalpolitiska målen säkras. Vi måste därför vara beredda att även på lång sikt driva en energisk regionalpolitik för att människor i olika delar av landet inte skall ställas vid sidan av den välfärd som vår allmänna politik syftar till.

13.2 De regionalpolitiska målens innebörd

Grunden för den fortsatta regionalpolitiken är de allmänna mål för denna som fastställdes av 1970 års riksdag. De utgör enligt min mening en god plattform för det framtida handlandet. När dessa allmänna mål nu skall läggas till grund för ett sammanhållet regionalt handlingsprogram finns det emellertid anledning att närmare utveckla målens innebörd.

Vår politik på alla områden syftar till att tillgodose de enskilda människornas behov och önskningar. Såväl den ekonomiska politiken och stabiliseringspolitiken som den sociala välfärdspolitiken har detta syfte. Inte heller regionalpolitikens mål utgör ett självändamål. Det är förbättringar av de enskilda människornas villkor som skall stå i centrum för den praktiska regionalpolitiken. Människorna i alla delar av landet bör få del av den materiella, sociala och kulturella välfärden så långt detta är möjligt.

Med denna utgångspunkt är det en primär uppgift att söka klarlägga människornas krav och önskemål i sådana avseenden som är väsentliga för dem när de bedömer sin allmänna livssituation.

Som både ERU:s och glesbygdsutredningens undersökningar visar bestäms levnadsförhållandena av en rad olika faktorer. Det finns emellertid vissa inslag i levnadsstandarden som är av mera fundamental

betydelse än andra för det stora flertalet människor. Vi har efter hand fått allt bättre kunskap om vilka dessa faktorer är, inte minst tack vare det omfattande kartläggningsarbete som låginkomstutredningen har utfört. Utredningen har visat på en rad faktorer som tillsammantagna formar det stora flertalet människors välfärd. Hit hör sådana faktorer som hälsa, sysselsättning, arbetsförhållanden, utbildning, ekonomiska resurser, bostadsförhållanden, fritid och rekreation. Dessa forsknings- och utredningsresultat har i hög grad förbättrat våra möjligheter att uppställa realistiska mål för den allmänna välfärdspolitiken på olika samhällsområden.

När det gäller den del av den allmänna välfärdspolitiken som regionalpolitiken utgör finns fortfarande stora luckor i våra kunskaper om de enskilda människornas värderingar. Våra samlade erfarenheter ger emellertid vid handen att det är tre faktorer som dominerar den enskildes värdering av bostadsorten, nämligen tillgången till arbete, till social, kommersiell och kulturell service samt till god boendemiljö och yttre miljö.

Under de senare åren har ett omfattande utrednings- och forskningsarbete på detta område påbörjats. Sålunda har tillgången till arbete och service i olika delar av landet kartlagts. En stor del av länsprogrammen upptar redovisningar av detta slag. Det forskningsarbete som här är av speciellt intresse är koncentrerat framför allt till ERU. ERU bedriver ett forskningsprojekt angående hushållens levnadsvillkor i olika regioner. Vissa delresultat har redovisats i ERU:s lägesrapport (Ds In 1972:14) Regionalpolitisk forskning och stödverksamhet 1965–1971 och i publikationen Regioner att leva i. I rapporten konstateras bl. a. att enskilda medborgares attityder ofta är alltför beroende av nuvarande levnadsvillkor för att kunna ge ett säkert underlag för samhällsbyggandet.

För den som länge har saknat arbete och utkomst är kravet på sysselsättning sålunda helt dominerande, medan han för stunden är nöjd med en relativt begränsad service. Om sysselsättningsmöjligheterna förbättras, ökar också anspråken på service liksom kravet på större valmöjligheter mellan olika arbeten. Svårigheterna att klarlägga människornas värderingar hänger också samman med att befolkningen i skilda regioner utsätts för olika informationsflöden, vilket skapar varierande attityder till och preferenser för t. ex. olika regioner. Av en undersökning som utfördes i anslutning till länsplanering 1967 för Norrbottens län (BD 80) framgår i fråga om människornas krav på service att flertalet tillfrågade personer önskade en service som i nivå motsvarade varuhus, lasarett, gymnasium och biograf. I en annan undersökning, som har genomförts inom ramen för ERU:s glesbygdsforskning, konstateras att ca tre fjärdedelar av de tillfrågade i fem glesbygdsområden bedömde servicestandarden som mycket god även när den ligger på en något lägre nivå än vad de tillfrågade enligt norrbottensundersökningen krävde. Skillnaderna i resultat kan bero på bl. a. att man i den första undersökningen tillfrågade främst ungdomar och i den andra ett genomsnitt av befolkningen.

Även kunskaperna om hur de olika välfärdskomponenterna värderas inbördes är osäkra. Av BD 80 kan utläsas bl. a. att god inkomst och olika faktorer som bidrar till en sådan – arbetsmarknad och utbildning – värderas mycket högt i förhållande till olika typer av service, närhet till släkt och vänner o. d. I intervjuundersökningen inom ERU:s glesbygdsforskning visas däremot att tillgången till trivsam bostad och billiga levnadskostnader värderades högst. Därefter följde arbete, tillgången till vacker natur, närhet till affärer och service m. m.

Det är enligt min mening angeläget att forsknings- och utredningsarbetet på detta område fullföljs så att vi efter hand kan lägga förbättrade kunskaper om de enskilda människornas behov och önskemål till grund för utformningen av regionalpolitiken. I nuläget måste vi i stor utsträckning bygga på de relativt sparsamma forskningsresultat som föreligger samt på de allmänna erfarenheter som har vunnits under senare år.

I fråga om de krav som den enskilde ställer på *arbetsmarknaden* vill jag peka på framför allt två erfarenheter som jag bedömer som väsentliga. Den ena tyder på att den något äldre, lokalt bundna arbetskraften i glesbygdsområden ställer krav på differentiering av arbetsmarknaden som i regel är så blygsamma att de normalt kan tillfredsställas på en relativt liten arbetsmarknad. Å andra sidan har glesbygdsutredningen funnit att kravet på att sysselsättningen skall vara meningsfull bör prioriteras. Jag delar utredningens uppfattning att samhällets ambitioner och ansträngningar inom regionalpolitikens ram måste inriktas på att alla som önskar arbeta också kan få ett arbete som ligger i linje med vars och ens personliga förutsättningar.

Den andra och lika viktiga erfarenheten pekar i en annan riktning. Ungdomens yrkesval i förening med att stora andelar av ungdomskullarna under de senaste åren har valt gymnasial och högre utbildning ger anledning att anta att ungdomen ställer väsentligt högre krav på arbetsmarknadens differentiering än den äldre, lokalt bundna arbetskraften.

Mellan dessa båda motpoler finns självfallet ett brett spektrum av intressen och önskemål när det gäller arbetsmarknadens kvalitet. Jag vill i detta sammanhang betona att den välutbildade ungdom som nu i allt större skaror går ut i arbetslivet kommer att utgöra ett betydande inslag på morgondagens arbetsmarknad. Samtidigt kommer de gifta kvinnorna att i ökad utsträckning efterfråga yrkesarbete. Med hänsyn till dessa omständigheter är det enligt min mening motiverat att sätta målet högt i fråga om kvaliteterna hos den lokala arbetsmarknad som den regionala politiken bör söka förverkliga. Man bör härvid komma ihåg att en arbetsmarknad som erbjuder inte bara väl betald och säker sysselsättning utan också valmöjligheter med hänsyn till yrkesinriktning och utbildning förutsätter ett befolkningsunderlag som är tillräckligt stort för att bära upp ett allsidigt näringsliv.

De regionalpolitiska forskningsresultat som föreligger rörande de krav människorna ställer på *serviceförsörjningen* omfattar bara en relativt

begränsad befolkningsgrupp, nämligen glesbygdsbefolkningen. Detta är naturligt med hänsyn till att vi i den hittillsvarande regionalpolitiken har gett hög prioritet åt problemen i de tillbakagående bygderna och åt människorna där som löper den största risken att ställas vid sidan av välfärdssamhället.

Också glesbygdsutredningen har ägnat stor uppmärksamhet åt att söka fastställa vilka krav på service som prioriteras av de enskilda människorna. Utredningen anser sig kunna konstatera att uppfattningen om vad som uppfattas som god servicestandard varierar regionalt och att det därför inte kan vara rimligt att man bedömer den nuvarande serviceförsörjningen med utgångspunkt i olika värderingar i skilda landsändar. Enligt utredningens mening är det nödvändigt att vid en bedömning av om servicen är tillfredsställande eller inte utgå från en mera allmängiltig norm. Jag delar utredningens uppfattning att det är nödvändigt att ge målsättningen för serviceförsörjningen en relativt vid och allmän formulering. Som allmänt riktmärke bör gälla att alla människor skall få tillgång till en tillfredsställande service i hemorten eller inom räckhåll från hemorten.

Inom ramen för denna allmänna formulering kan vissa preciseringar göras. Glesbygdsutredningen särskiljer två olika nivåer av service, nämligen lokal och regional. Till lokal service hänförs behov som bör tillgodoses dagligen utan stort besvär och inom rimligt avstånd. Dit räknas i fråga om kommersiell service bl. a. livsmedelsbutik, apotek och vissa reparationsverksamheter och när det gäller samhällsservice postanstalt, grundskola med högstadium, läkare, tandläkare m. m. Till regional service hänför glesbygdsutredningen bl. a. varuhus, advokatkontor, lasarett och gymnasiala skolor. För att serviceförsörjningen skall anses tillfredsställande bör enligt utredningen lokal service kunna nås med 30–45 min. enkel resa och regional service med ett par timmars enkel resa. Jag delar utredningens synpunkter på servicenivåer. De restider som utredningen betecknar som acceptabla har allmänt godtagits vid remissbehandlingen. Sådana restidsavstånd kan f. n. upprätthållas för den helt övervägande delen av befolkningen. Med hänsyn till att vissa människor sannolikt under relativt lång tid framöver kommer att vara bosatta i utpräglade glesbygdsområden framstår dock vissa avsteg från dessa restidsavstånd som ofrånkomliga vid en realistisk bedömning. Jag anser dock att vad utredningen har anfört i allt väsentligt kan ligga till grund för den fortsatta planeringen.

En regionalpolitik som utgår från de grundläggande krav som människorna ställer måste ha anknytning också till *miljöfrågorna*. Detta betonades redan vid 1970 års riksdag. Under de senaste åren har intresset oavbrutet vuxit för såväl boendemiljö och arbetsmiljö som rekreationsmiljö. För samtliga dessa delområden har också mål preciserats och omfattande åtgärder har vidtagits för att tillgodose miljöaspekterna.

Även när det gäller miljöfrågornas betydelse för utformningen av den framtida bebyggelsestrukturen har de senaste årens omfattande debatt format vissa uppfattningar som nu torde vara allmänt accepterade. Det

är sålunda obestridligt att många företeelser som betraktas som negativa miljöinslag, t. ex. buller och luftföroreningar, är mer besvärande i stora tätorter än i mindre. Rekreationsmöjligheterna i form av rörligt friluftsliv m. m. är ofta också sämre i och omkring stora befolkningskoncentrationer med hänsyn till bl. a. den hårda konkurrensen som råder om tillgängliga markutrymmen. Av samma skäl är det ofta lättare att tillgodose kravet på en god boendemiljö på mindre orter.

Mycket talar för att en mera spridd ortsstruktur är att föredra från miljösynpunkt framför mycket stora befolkningskoncentrationer. Det är därför enligt min mening en viktig uppgift för den fortsatta regionalpolitiken att medverka till att bebyggelsestrukturen blir så utformad att människornas krav på en god miljö kan tillgodoses.

Samtidigt vill jag starkt betona att samtliga de välfärdskomponenter som jag nu har uppehållit mig vid – arbete, service och miljö – hör intimt samman. Det är en illusion att föreställa sig att t. ex. enbart miljöfrågorna skulle kunna läggas till grund för en regionalpolitik som tjänar medborgarnas intressen. Ett konsekvent fullföljande av en sådan politik skulle utan tvekan leda till större regionala skillnader i välfärden än vi har i dag. Det är inte heller möjligt att utforma en regional politik på ett sådant sätt att de starkt varierande åsikter som finns om vilka faktorer som bör väga tyngst vid utformningen av bebyggelsestrukturen helt kan tillgodoses. Som jag redan har framhållit skiftar uppfattningen härom mellan såväl enskilda människor som befolkningsgrupper i olika delar av landet och från tid till annan. Enligt min mening är det nödvändigt att väga samman de olika välfärdskomponenterna till en syntes. Jag vill uttrycka målet så att våra successivt ökade resurser målmedvetet skall utnyttjas för att i de näringsgeografiska regioner som i huvudsak motsvaras av de nuvarande länen bygga upp orter av olika karaktär som inbördes kompletterar varandra så att samtliga de nämnda tre välfärdsfaktorerna – arbete, service och miljö – skall bli tillgängliga inom räckhåll för alla människor.

Det är självfallet inte möjligt att fullt ut förverkliga en så ambitiös målsättning för alla de människor som i dag bor i våra glesbygder och i de minsta tätorterna. Som framgår av det följande räcker inte folkhushållets gemensamma resurser till för en så kraftig förstärkning av glesbygdens och de mindre orternas arbetsmarknad och service som detta skulle kräva.

Jag vill i detta sammanhang erinra om kommunindelningsreformens stora betydelse för genomförandet av en sådan regionalpolitik som den jag nu har förordat. Reformens största värde ligger enligt min mening i att den har skapat förutsättningar för en helhetssyn på glesbygd och tätort. De nya kommunerna, som i huvudsak torde bli färdigbildade i hela landet den 1 januari 1974, har i princip byggts upp av en centralort och dess naturliga kringliggande omland. De har också fått en befolkningsstorlek som ger underlag för en god närarbetsmarknad och den service som människorna dagligen efterfrågar. Den grundtanke som kommunindelningsreformen bygger på är enligt min mening bärkraftig

också i ett större regionalt sammanhang. Huvudprincipen bör härvidlag vara att kvalificerad arbetsmarknad och service skall ställas till förfogande så nära människorna som möjligt. Om en flyttning ändå blir nödvändig för att den enskildes anspråk på sysselsättning och service skall kunna tillgodoses bör strävan vara att flyttningen kan ske inom den region som den enskilde känner en naturlig samhörighet med.

Sammanfattningsvis vill jag upprepa att regionalpolitiken bör syfta till en sådan geografisk spridning av de tillgängliga resurserna att människorna i de olika regionerna kan erbjudas likvärdiga sysselsättningsmöjligheter och en likvärdig tillgång till social, kommersiell och kulturell service samt god miljö. Inom de olika regionerna bör resurserna koncentreras i den utsträckning det är nödvändigt för att skapa så differentierade arbetsmarknader och sådan servicekvalitet som motsvarar medborgarens önskemål och behov.

13.3 Förutsättningarna för den regionala politiken

Centrala mål för den ekonomiska politiken är full sysselsättning, snabb ekonomisk tillväxt, jämnare inkomstfördelning, bättre regional balans, rimlig prisstabilitet och balans i utrikesbetalningarna. Det föreligger ett oupplösligt samband mellan dessa olika mål. Regionalpolitiken är sålunda en viktig förutsättning för att det skall bli möjligt att upprätthålla full sysselsättning och åstadkomma en jämnare inkomstfördelning. Å andra sidan kan de regionalpolitiska målen inte realiseras utan att också andra mål uppnås, framför allt ekonomisk tillväxt och balans i utrikeshandeln. Det är därför av stor vikt att närmare klarlägga hur den regionala politiken påverkar eller påverkas av övriga mål för den nationella politiken.

Huvudsyftet för vår allmänna politik är ökad välfärd. *Ekonomisk tillväxt* har sedan länge – och med all rätt – framstått som en av de viktigaste förutsättningarna för att tillgodose välfärdskraven. Det är ökningen av våra ekonomiska resurser som har möjliggjort de materiella framstegen och den ökade sociala välfärden. Efter hand har emellertid välfärdsbegreppet tillförts nya kvaliteter. Kravet på full sysselsättning ser vi numera inte bara som en fråga om att tillförsäkra arbetstagarna goda inkomster utan i lika hög grad som en fråga om människans värde. På samma sätt har det växt fram en allt starkare insikt om att förstörelse av den yttre miljön är ett alltför högt pris att betala för en snabb ekonomisk tillväxt. De stora insatser som har gjorts för att förbättra miljön är i hög grad ägnade att öka vår välfärd även om de inte medverkar till ekonomisk tillväxt i traditionell mening.

Ekonomisk tillväxt bör således ses som ett medel att nå allmänna välfärdsmål. Det är uppenbart att det inte kommer att bli möjligt att angripa stora och angelägna trygghets- och jämlikhetsproblem på olika samhällsområden som återstår att lösa utan fortsatt ökning av de materiella resurserna. Den ibland framförda uppfattningen att det skulle vara möjligt att skapa ett bättre välfärdssamhälle för människorna genom

att avstå från fortsatt ekonomisk tillväxt innefattar inte en realistisk syn på de problem som möter i det moderna samhället och på detta samhälles sätt att fungera.

Även för regionalpolitiken är fortsatt ekonomisk tillväxt av avgörande betydelse. Som jag förut har utvecklat finns i vårt land stora skillnader i välfärden mellan olika delar av landet, olikheter som hänger samman med så vitt skilda faktorer som klimat, avstånd, befolkningsfördelning och näringslivets utveckling. Näringslivets utveckling har avgörande betydelse för sysselsättningen som enligt vad jag har belyst i det föregående är grundläggande för välståndsutvecklingen. Endast en ekonomi som befinner sig i expansion kan ge utrymme för en ökning av sysselsättningen i underförsörjda områden. Möjligheterna att omlokalisera företag från södra till norra Sverige är begränsade om man vill undvika att skapa nya sysselsättningsproblem i orter som nu har en positiv utveckling. All erfarenhet visar att det är tillväxten i näringslivet som är lättast att omlokalisera.

Samtidigt innebär den ekonomiska utvecklingen risker för den regionala balansen. Med ekonomisk tillväxt, speciellt i ett land som Sverige med stort utlandsberoende, följer som jag redan har nämnt en fortsatt omvandling av samhället, där huvuddragen i utvecklingen kännetecknas av en rad välkända företeelser som fortsatt specialisering, utnyttjande av stordriftsfördelar, ökad användning av teknisk utrustning i företagen m. m.

Specialiseringen kommer liksom hittills att medföra att företag eller branscher som har särskilda förutsättningar att utvecklas i en viss del av landet växer, medan andra branscher och företag med sämre förutsättningar går tillbaka eller försvinner. Det är ett av regionalpolitikens mål att sörja för att de enskilda människornas trygghet värnas i denna omvandlingsprocess. Jag vill här erinra om de betydande regionalpolitiska insatser som under de gångna åren har gjorts för att ge sysselsättning och trygghet åt människorna i orter och områden, där strukturförändringarna inom näringslivet har medfört företagsnedläggningar eller problem av annan art. Inom arbetsmarknadspolitiken har en serie åtgärder vidtagits de senaste åren för att hindra utslagning av äldre arbetskraft och för att ge ökad materiell trygghet åt de människor som drabbas av strukturförändringarna. Införandet av omställningsbidrag, lönegaranti vid konkurs, vidgade regler för förtidspension och lagstiftning till skydd för den äldre arbetskraften har varit viktiga inslag i detta reformarbete.

Även den pågående utvecklingen mot större anläggningar skapar regionala problem. Stordriften lämnar utrymme för färre produktionsenheter och ger därmed också färre lokaliseringsbara företag. Å andra sidan talar flera skäl för att en stor del av den produktiva verksamheten i vårt land också i fortsättningen kommer att bedrivas av mindre företag. De större produktionsenheterna har sålunda i växande utsträckning funnit det organisatoriskt och ekonomiskt fördelaktigt att etablera direkt samarbete med mindre företag, som i egenskap av underleverantörer har

kommit att spela en allt viktigare roll i produktionsprocessen. Den pågående liberaliseringen av den internationella handeln medför vidare att nya vägar öppnas mot en stor och köpkraftig marknad, där kvalitetsprodukter och unika varor har stora möjligheter att finna avnämare. Den starka specialiseringen och den i allmänhet högtstående maskinella utrustningen hos svensk småindustri ger den förutsättningar att göra sig gällande på denna marknad. För en gynnsam utveckling talar också den förmåga att anpassa sig till ny teknik, nya marknadsförutsättningar och förändringar i konjunkturen som utmärker den mindre företagsamheten. Det finns därför anledning att räkna med att de mindre och medelstora företagen även framdeles kommer att spela en viktig roll i vårt produktiva liv. Detta har stor betydelse från regionalpolitisk synpunkt.

Man måste emellertid räkna med att stordrift och ökad specialisering kommer att vara viktiga inslag i vårt framtida näringsliv. Denna utveckling kan otvivelaktigt leda till ett ensidigt och konjunkturkänsligt näringsliv på mindre arbetsmarknader. Sådana arbetsmarknader måste accepteras också framdeles men som jag skall utveckla i det följande är det angeläget att arbetsmarknader av detta slag anknyts till större, differentierade arbetsmarknader.

Den starka ekonomiska tillväxt som vi har haft i Sverige under efterkrigstiden har i hög grad kunnat åstadkommas endast genom en snabb strukturomvandling av näringslivet, där företagens produktionsapparat och produktionsinriktning smidigt har anpassats till förändringar i den internationella efterfrågan. Även bortsett från de aktuella handelspolitiska integrationssträvandena kommer det svenska näringslivet även i fortsättningen att delta i en faktisk ekonomisk integration med andra länders näringsliv. Skälet härför är den växande betydelse som exporten och importkonkurrensen har för näringslivet i Sverige. De krav på konkurrenskraft som reses i detta sammanhang innebär ett tryck på företagen att välja sin lokalisering så att produktionsbetingelserna blir de bästa möjliga.

Denna strukturomvandling har i sin tur i många fall fört med sig betydande befolkningsomflyttningar i och med att produktionen har kommit att förskjutas till områden med bättre produktionsförutsättningar. Omflyttningarna får därför inte ses enbart som något negativt utan som ett nödvändigt inslag i den fortgående standardstegringen.

På detta sätt kan alltså spänningar uppstå mellan önskemålen om fortsatt hög framstegstakt och en bättre regional balans. På längre sikt kan dessa motsättningar till en del reduceras genom förbättrade produktionsförutsättningar även i tidigare tillbakagående regioner. I många fall kvarstår dock det svåra avvägningsproblemet att å ena sidan skapa en regional struktur som innebär så effektiva produktionsbetingelser som möjligt och å andra sidan främja en bättre regional balans.

Företagens krav på arbetsmarknad och service har varit föremål för åtskilliga undersökningar. Kraven kan sammanfattningsvis avläsas bl. a. i de variationer som de s. k. agglomerativa fördelarna uppvisar. Till de

agglomerativa fördelarna brukar räknas tillgången till den typ av tjänster som ett företag inte ensamt kan hålla sig med men som det kan utnyttja tillsammans med andra. Det kan gälla specialutbildad arbetskraft, kvalificerade kommunikations- och serviceanläggningar, konsulter o. d. Hit räknas också arbetsmarknadens storlek och sammansättning. Av nyligen genomförda undersökningar vid handelshögskolan i Stockholm har dragits slutsatsen, att mera allmänna fördelar i nu nämnda avseenden normalt står att finna i regioner med minst 25 000–30 000 invånare men att de i vissa fall kan finnas även i mindre orter. Tillgång till mera specifika agglomerativa fördelar anses regelmässigt finnas bara i de tre storstadsområdena. Enligt min mening är det emellertid ytterst vanskligt att betrakta sådana slutsatser som avgörande för regionalpolitikens utformning. Jag kan i detta sammanhang nämna att ett inte oväsentligt antal företag, som har ansetts kräva så specifika fördelar som i regel finns bara i storstäderna, under 1960-talet har lokaliserats till regioner med ett befolkningsunderlag på 60 000–150 000 invånare och utvecklats positivt där. Det tyder på att förutsättningarna att förlägga verksamhet av kvalificerat slag utanför de största regionerna troligen är större än vad en bedömning med utgångspunkt i hittillsvarande uppfattningar ger intryck av.

Som jag tidigare har framhållit är det inte möjligt att nå de regionalpolitiska målen utan att också andra mål uppnås samtidigt, framför allt fortsatt ekonomisk tillväxt. Å andra sidan utgör regionalpolitiken också en viktig förutsättning för att andra centrala politiska mål skall kunna realiseras. Regionalpolitiken spelar sålunda en viktig roll för att upprätthålla *full sysselsättning*. För att lösa de mera kortsiktiga sysselsättningsproblemen har som nämnts en kraftig utbyggnad av arbetsmarknadspolitiken skett under en följd av år, inte minst för att trygga den äldre och handikappade arbetskraftens ställning i arbetslivet. Efter hand har det emellertid stått klart att också mera långsiktiga insatser krävs från samhällets sida för att på ett bestående sätt lösa sysselsättningsfrågorna i de områden av landet som har drabbats av allvarliga obalansproblem. Det är regionalpolitikens uppgift att medverka till utformningen av en sådan ortsstruktur att människorna får tillgång till en differentierad arbetsmarknad och en god samhällsmiljö.

Under 1960-talet har målet *jämnare inkomstfördelning* fått ökad vikt i den politiska diskussionen. Uppmärksamheten har i första hand riktats mot det angelägna i att förbättra situationen för låginkomsttagare och i olika avseenden handikappade minoriteter. Som den av regeringen tillsatta låginkomstgruppen framhållit har möjligheterna till sysselsättning stor betydelse för en ökad inkomstutjämning. Regionalpolitiken kan verksamt bidra härtill genom att skapa sysselsättnings- och utkomstmöjligheter för de undersysselsatta och genom att förbättra den regionala näringsstrukturen. Huvudansvaret för att en jämnare inkomstfördelning nås ligger emellertid inte hos regionalpolitiken. Å andra sidan får vissa strävanden till jämnare inkomstfördelning konsekvenser för den regionala sysselsättningen, vilka det är regionalpolitikens och arbetsmarknadspoli-

tikens uppgift att komma till rätta med. Jag syftar här på den ökade takt i strukturomvandlingen inom låglöneverksamheter som den solidariska lönepolitiken kan medföra.

Innan jag går närmare in på frågan vilken regional struktur som bör eftersträvas med hänsyn till de centrala politiska målen, skall jag nämna ytterligare ett par faktorer som är viktiga utgångspunkter för regionalpolitiken. Jag vill först erinra om att det existerande samhället med dess fördelning av arbetsplatser, bostadsområden, skolor, kommunikationsleder m. m. representerar stora värden. Regionalpolitiken bör syfta till att detta samhällskapital utnyttjas på ett så ekonomiskt fördelaktigt sätt som möjligt. En realistisk uppgift för regionalpolitiken kan inte vara att i ett någorlunda rimligt tidsperspektiv skapa ett helt nytt samhälle med en radikal ändring av den nuvarande regionala strukturen. Sådana lösningar ger ringa hjälp åt de människor som nu bor i de problemdrabbade regionerna.

En annan väsentlig begränsning i handlingsfriheten inom regionalpolitiken utgör vårt lands stora yta och den i relation därtill ringa folkmängden. Även de tätast befolkade länen i vårt land har en lägre befolkningstäthet än genomsnittet för hela länder som Italien och Storbritannien. Den ringa folktätheten gör att det är orealistiskt att söka skapa ett samhälle där det alltid är möjligt att övergå till ett annat yrke utan att behöva flytta till annan ort.

Jag vill understryka att även en mycket stark ekonomisk tillväxt ger begränsade resurser för att tillgodose vart och ett av de samhällsmål vi ställer upp. Våra ambitioner är långtgående när det gäller sådana områden som t. ex. miljövård, u-landshjälp och familjepolitik. I viss utsträckning kan de insatser som görs på sådana områden samtidigt tillgodose regionalpolitiska syften men konkurrensen om resurser inom ett begränsat totalt utrymme kan leda till målkonflikter som får lösas från tid till annan.

Som ett huvudproblem inom regionalpolitiken framstår möjligheterna att inom överskådlig tid åstadkomma de önskvärda sysselsättningseffekterna. Detta belyses av mina förut lämnade uppgifter att de hittills gjorda lokaliseringspolitiska insatserna beräknas ge ca 23 000 nya arbetstillfällen, av vilka ca 14 000 hade kommit till stånd vid utgången av år 1971, och att utnyttjandet av investeringsfonderna i regionalpolitiskt syfte beräknas medföra ca 4 000 nya sysselsättningstillfällen inom stödområdet. Enligt min uppfattning ger detta resultat ett översiktligt mått på vad som under den aktuella perioden över huvud taget har kunnat åstadkommas med direkt sysselsättningsskapande investeringsstöd. Jag kan upplysa om att inte någon seriös ansökan om lokaliseringsstöd har avvisats under perioden i brist på medel.

Det är sålunda tillgången på lokaliseringsbara sysselsättningstillfällen som är huvudproblemet. Detta problem har ökat genom de senaste årens tillbakagång av den totala industrisysselsättningen. Man kan inte räkna med någon radikal förändring i industrisysselsättningen under de närmaste åren.

Mot den bakgrund som jag här har skisserat går de krav som framförs bl. a. i länsprogrammen på att genom sysselsättningsökning lösa olika regionalpolitiska problem längre än våra resurser medger. Flertalet länsstyrelser begär en allmän förstärkning av näringslivet för att t. ex. ge bättre underlag för service och kräver ökning av antalet sysselsättningstillfällen för att förbättra differentieringen inom näringslivet och sysselsättningsmöjligheterna för kvinnorna. Vidare påpekar länsstyrelserna att de strukturella skillnader som finns mellan utbud och efterfrågan på arbetskraft, särskilt i fråga om utbildning, utgör ett problem även i relativt stora orter i länen. Självfallet är det angeläget att sådana brister avhjälps genom att sysselsättningstillfällena ökar så långt detta är möjligt. Men också andra utvägar måste prövas. Jag vill särskilt nämna arbetsmarknadsutbildningens stora betydelse när det gäller att överbrygga klyftan mellan den utbildning som arbetskraften har och den som arbetsmarknaden efterfrågar. Det är också nödvändigt att företagen, bl. a. genom en förbättrad arbetsmiljö, kan bredda sin rekrytering så att kvinnor kan beredas sysselsättning i tidigare traditionellt manliga yrken.

Svårigheterna att på kort sikt tillgodose behovet av regionalpolitiska insatser kan också illustreras med ett räkneexempel som belyser vilket arbetskraftsutbud vi skulle få om yrkesverksamhetsgraden, dvs. andelen yrkesverksamma i olika åldrar, skulle ligga ungefär lika högt överallt i riket som genomsnittet för Stockholmsregionen. Enligt ERU:s beräkningar (SOU 1971:16, s. 23) skulle då ytterligare ca 130 000 personer behöva sysselsättas. Eftersom dessa siffror har beräknats på grundval av uppgifter i folkräkningen, där de arbetslösa räknas som förvärvsarbetande, bör till nyssnämnda siffra läggas den registrerade arbetslösheten, som i medeltal för de senaste fem åren uppgick till ca 40 000 personer. Tillsammans ger detta ett utbud på ca 170 000 personer.

Sysselsättningsbristen är ojämnt fördelad över landet. Mellan 40 och 50 % av arbetslösheten återfinns i allmänhet i skogslänen. Också låg yrkesintensitet är särskilt framträdande i glesbygdsområdena. Det senare är särskilt allvarligt eftersom människorna i dessa områden f. n. har sin huvudsysselsättning inom jord- och skogsbruket, som enligt långtidsutredningen beräknas minska sin sysselsättning med ca 13 000 per år under början av 1970-talet. Under samma tid beräknas industrisysselsättningen minska med ca 11 000 personer per år, medan sysselsättningen inom servicesektorn beräknas öka med 46 000 personer per år.

Genom regionalpolitiska och arbetsmarknadspolitiska åtgärder bör den redovisade bristen på sysselsättningstillfällen kunna elimineras i många orter och regioner. I glesbygderna är emellertid den nuvarande och väntade bristen på arbetstillfällen så stor att det inte är realistiskt att räkna med att bristen kan hävas genom en ökning av industrisysselsättningen under 1970-talet. Dessutom är det inte möjligt att omlokalisera ett så betydande antal arbetstillfällen från andra områden, vilka själva väl behöver nuvarande sysselsättningstillfällen.

Inte heller kan servicenäringarnas lokalisering påverkas i den utsträckning som behövs för att täcka den föreliggande sysselsättnings-

bristen. Visserligen växer sysselsättningen snabbt inom dessa näringar, i synnerhet i de större tätorterna. Det är emellertid endast sådan serviceverksamhet som inte har anknytning till dessa orters lokala serviceförsörjning som kan omlokaliseras. Denna typ av service, som främst är av riks- och landsdelskaraktär, behöver ett stort befolkningsunderlag och goda kommunikationer med det område som skall försörjas. Dessa förutsättningar föreligger endast på ett begränsat antal orter.

Mot bakgrund av den bild jag har tecknat i det föregående är det väsentligt att genom näringspolitiska insatser och genom att systematiskt bevaka möjligheterna att utnyttja tillväxten inom den offentliga sektorn främja utvecklingen av en ändamålsenlig ortsstruktur.

Jag övergår så till frågan hur den regionala struktur bör vara utformad som står i överensstämmelse med de centrala ekonomiska målen och samtidigt svarar mot de krav som de enskilda människorna ställer på arbetsmarknad, service och miljö.

En god lokal *arbetsmarknad* vill jag i anslutning till vad jag tidigare har anfört helt allmänt karakterisera så, att den bör kunna erbjuda människorna goda sysselsättningsmöjligheter som ger utrymme för ett val med hänsyn till yrkesinriktning och utbildning och som ger goda inkomster. Erfarenheter visar att de mindre arbetsmarknaderna härvidlag kan ge vissa problem, i synnerhet om de domineras av ett enda stort företag. Det stora företaget kan visserligen i allmänhet bereda arbete åt människor med skiftande yrkesinriktning och utbildning, men det ger en arbetsmarknad som är känslig för både konjunktursvängningar och strukturförändringar. Ofta minskar känsligheten hos en sådan arbetsmarknad genom att den ingår i en större arbetsmarknad inom pendlingsavstånd. Om en liten arbetsmarknad domineras av många smärre företag i olika branscher, förbättras motståndskraften mot konjunkturförändringar, eftersom dessa oftast drabbar branscherna olika i tid och styrka. Däremot blir inslaget av styrande, informationsbehandlande och annan kvalificerad verksamhet oftast liten. Härtill kommer att småföretag ofta har en mycket lokal avsättning för sina produkter och därför är känsliga för ett vikande befolkningsunderlag. Därför är en småföretagsdominerad liten arbetsmarknad i ett tillbakagående område – trots att den i och för sig kan innehålla många företag – känslig för strukturella förändringar. De omständigheter som jag här har redogjort för visar att den lilla arbetsmarknaden, om den inte har anknytning till en större arbetsmarknad, har dåliga förutsättningar att möta flera av de krav som bör ställas på en god arbetsmarknad.

En något större arbetsmarknad har otvivelaktigt fördelar i viktiga avseenden. Med hänsyn till att den pågående omvandlingen inom näringslivet medför betydande risker för den enskildes anställningstrygghet är det uppenbart att kraven på en god arbetsmarknad lättast kan tillgodoses på en arbetsmarknad som är så stor att byte av arbetsplats eller yrke kan ske utan flyttning till annan ort. En sådan arbetsmarknad ger också större valfrihet med hänsyn till yrkesinriktning och utbildning. Inslaget av välbetalda arbeten är vidare i regel stort.

Av detta skäl bör vi sträva efter att så nära de mindre arbetsmarknaderna som möjligt och därmed också nära de enskilda människornas nuvarande bostadsorter utveckla ett antal mera robusta arbetsmarknader som ger valmöjligheter och som tål de påfrestningar som strukturförändringarna för med sig. Människorna får ökade möjligheter att stanna kvar i sin hemtrakt och om befolkningsomflyttningar blir nödvändiga, kan de ske över kortare avstånd. En sådan inriktning av regionalpolitiken ligger i linje med riksdagens uttalande år 1969 att man i varje län bör få till stånd i varje fall minst en stadsregion med framtida spontan tillväxtkraft.

Många större arbetsmarknader är väl ägnade att ta emot sådan verksamhet som f. n. är lokaliserad till storstadsområdena. Härför krävs dock ett ökat inflytande över företagens lokalisering, eftersom den nuvarande spontana utvecklingen inom näringslivet antyder att antalet goda arbetsmarknader med stabilitet och valmöjligheter utanför storstadsområdena annars skulle komma att bli relativt litet. För att vi skall kunna driva en sådan politik krävs att tillväxttakten i storstadsregionerna dämpas så att utrymme bereds för expansion också på andra håll. Det är angeläget att kontaktberoende, informationsbehandlande, styrande och annan kvalificerad verksamhet vinner insteg också på andra arbetsmarknader än storstadsområdenas. Att åstadkomma en sådan utveckling var det främsta syftet med beslutet att omlokalisera central statlig verksamhet från Stockholm. Vad jag nu har sagt innebär inte att syftet är att tillskapa nya storstäder med de problem av skiftande slag som förekommer där. Större orter ute i landet har i allmänhet visat sig attraktiva ur företagens synvinkel. Denna värdering från företagens sida bör utnyttjas när det gäller att bygga upp de mera robusta arbetsmarknader som jag har nämnt i det föregående. Självklart kan emellertid inte all expansion inom näringslivet ske till denna typ av orter. Det finns många företag som har sådan karaktär att de med fördel kan lokaliseras till eller utvecklas i mindre orter.

I fråga om *serviceförsörjningen* är situationen i dag att serviceutbudet är knutet främst till tätorter av olika slag. Dessa är ojämnt fördelade över landet. Befolkningsunderlagets storlek är grundläggande för serviceutbudets omfattning. Det gäller i synnerhet den kommersiella servicen. Vissa servicefunktioner behöver särskilt stort befolkningsunderlag på grund av att de utnyttjas ganska sällan eller har höga kostnader för sin produktion. De inventeringar av serviceutbudet i kommunerna som jag har redovisat i det föregående visar att dagligvaruservice, som behöver förhållandevis litet befolkningsunderlag, ligger tätt och service som utnyttjas mera sällan förekommer glest. I fråga om serviceutbudet är tätorterna grupperade på olika nivåer och kompletterar varandra.

Det är en självklarhet att de människor som bor på en ort med många servicefunktioner får bekvämare tillgång till service än andra. Dessa skillnader kan minskas genom att goda kommunikationer anordnas till de orter som har service. Olikheterna kan emellertid aldrig utjämnas helt. I större delen av landet ligger den behövliga servicen inom acceptabla

avstånd för konsumenterna, vilket framgår av länsprogrammen och glesbygdsutredningens inventeringar. Det finns emellertid områden som har en klart otillfredsställande serviceförsörjning. Med nuvarande utvecklingstendenser ökar risken för att dessa områden får större geografisk utbredning.

Enstaka servicefunktioner kan i framtiden möjligen få mera spridd lokalisering än hittills. Som jag skall återkomma till gäller det t. ex. delar av sjukvården. Men i fråga om flertalet servicefunktioner medför ökade kostnader, större kvalitetskrav och stordriftsfördelar att det befolkningsunderlag som behövs för att service av olika slag skall kunna tillhandahållas ökar successivt. Detta kan antas leda till ökad geografisk koncentration vilken förstärks i många områden av att befolkningsunderlaget minskar. Möjligheterna att genom ändrad befolkningsutveckling förbättra underlaget för serviceaktiviteter av skilda slag i sådana områden är begränsade. Från samhällets sida har betydande insatser redan gjorts för att förse människorna där med en tillfredsställande social och kulturell service. Jag ser det emellertid som nödvändigt att ytterligare åtgärder vidtas för att människorna i sådana områden skall få tillgång till en rimlig service. Jag återkommer till denna fråga.

Av vad jag nu anfört framgår att ett mycket glest boende inte bör vara riktmärkte för den långsiktiga politiken. Samtidigt visar emellertid bl. a. den nyss nämnda inventeringen att viss grundläggande service finns att tillgå på betydligt mindre orter än som kan utgöra underlag för en arbetsmarknad som fyller kraven på stabilitet och valmöjligheter.

Å andra sidan har områden med god arbetsmarknad ofta problem med serviceförsörjningen främst inom den offentliga sektorn. En snabb befolkningstillväxt har särskilt i storstadsområdena medfört köproblem och otillräcklig kapacitet i förhållande till efterfrågan när det gäller viktiga funktioner som sjukvård och social omvårdnad. En mera dämpad utveckling skulle ge de områden som nu har otillräcklig kapacitet i fråga om service- och kommunikationsanordningar möjlighet att lösa sina stockningsproblem.

I de förarbeten som har gjorts till den fysiska riksplaneringen har tillgången och efterfrågan på väsentliga *miljökvaliteter* kartlagts. De slutsatser i fråga om hushållningen med mark och vatten som redovisas på grundval härav ligger i linje med det regionalpolitiska målet att åstadkomma bättre balans i utvecklingen mellan norra och södra Sverige. Den koncentration av vissa industrityper till västkusten som skymtar i näringslivets planer kan inte accepteras ur regionalpolitisk synvinkel. En sådan utveckling måste avvisas också av miljöpolitiska skäl, vilket chefen för civildepartementet kommer att utveckla närmare senare denna dag i samband med anmälan av frågan om fysisk riksplanering.

Även med den regionala struktur som jag har förordat kommer *befolkningsomflyttningar* att utgöra ett naturligt inslag i samhällsutvecklingen i framtiden. Sett över en längre tidsperiod har befolkningsomflyttningen varit relativt konstant i förhållande till totalbefolkningen. Under ett normalt år är det enligt befolkningsstatistiken över 700 000

människor i Sverige som flyttar, dvs. byter församlingstillhörighet. Inom församlingarna sker ytterligare ett antal bostadsbyten som inte registreras som flyttning i statistiken. Av den där registrerade flyttningen stannar ca 70 % inom den egna kommunen eller länet. Denna flyttning är därför uttryck för en lokal och regional anpassning till ändrade familje-, arbets-, bostads- och utbildningsförhållanden. Till samma kategori hör också en stor del av mellanlänsflyttningarna, nämligen flyttningar som sker mellan kommuner på ömse sidor om länsgräns.

De långväga flyttningarna över länsgräns omfattar mellan 10 och 15 % av de flyttande. Större delen av dessa flyttningar sker mellan områden, där arbetsmarknaden är i balans eller där överefterfrågan råder, bl. a. mellan storstadsområdena. Ca 2 % av den totala långväga omflyttningen av personer över 30 år sker från län med brist på sysselsättning. Det är framför allt denna typ av flyttning som bör nedbringas genom regionalpolitiska insatser.

Ett typiskt drag i befolkningsomflyttningen är att de som flyttar är unga människor, 80 à 85 % är yngre än 35–40 år. Speciellt i de långväga flyttningarna är inslaget av unga människor stort. Detta är ett allvarligt problem därför att en fortlöpande försämring sker av åldersfördelningen i områden med stort utflyttningsöverskott. Det är å andra sidan en fördel i den meningen att unga människor i många fall har lättare än äldre att anpassa sig till ändrade förhållanden.

Som jag kortfattat har nämnt i det föregående har undersökningar gjorts inom inrikesdepartementet om förändringar i inkomstförhållandena mellan åren 1968 och 1970 för dem som flyttade under år 1969. Av undersökningarna framgår att de som flyttade i allmänhet hade relativt goda inkomstförhållanden redan i hemlänet. Sålunda hade i fråga om flyttningarna från Norrbottens län ca 42 % av männen i åldern 30–39 år mer än 30 000 kr. i inkomst per år mot riksgenomsnittligt ca 33 % år 1968. Efter flyttningen hade närmare 60 % denna inkomst mot ca 50 % i hela landet år 1970. Motsvarande förhållande gällde åldersgruppen 40–49 år. Det framgår vidare att de som flyttade till storstadsområdena fick större inkomstförbättring än genomsnittet av de flyttande. De som flyttade inom Norrbottens län visade en riksgenomsnittlig inkomstbild både före och efter flyttningen.

Bland det totala antalet flyttande män enligt norrbottensundersökningen fanns en grupp, ca 11 %, som före flyttningen helt saknade eller hade mycket låg inkomst. Efter flyttningen hade endast 4 % av hela antalet flyttande sådana inkomstförhållanden. För denna grupp har flyttningen i många fall troligen varit framtvingad. Inkomstförbättringarna för det stora flertalet flyttande antyder emellertid att flyttningen i stor utsträckning var ett fritt val som personer med relativt goda inkomster träffade för att få det bättre. Denna slutsats sammanfaller i huvudsak med forskningsresultat som har lagts fram i ERU:s skrift Regioner att leva i. Resultaten ger vid handen att nära två tredjedelar av dem som flyttade från de tre nordligaste länen år 1968 flyttade spontant trots att de hade arbete.

De uppgifter jag nu har redovisat om befolkningsomflyttningarna motiverar enligt min mening en mera nyanserad inställning till frågan om den enskildes uppoffringar i samband med flyttning än som i allmänhet har kommit till uttryck i den offentliga debatten. Det kommer även i framtiden att finnas ett betydande antal människor som har hela landet som arbetsmarknad. Vår politik måste ge utrymme för dessa människors flyttningar. Å andra sidan bör de nackdelar som långväga flyttning utan tvivel innebär även för dem som flyttar frivilligt begränsas genom uppbyggnad av en regional struktur i enlighet med vad jag har förordat.

13.4 Den regionala strukturen

Bakgrund

Inom alla samhällssektorer söker vi i dag komma till rätta med sådana regionala jämlikhetsbrister som för bara några årtionden sedan betraktades som normala regionala variationer. Som jag har påpekat i det föregående är teknisk och ekonomisk utveckling ett medel att förbättra levnadsförhållandena för medborgarna även i framtiden. Samtidigt som den ekonomiska tillväxten ger samhället möjligheter till ökade insatser på olika områden, skärps de krav vi har på att förändra samhället. Det uppstår då lätt målkonflikter som tvingar fram prioriteringar mellan olika i och för sig betydelsefulla önskemål om samhällsförbättringar.

Ett karakteristiskt drag i utvecklingen är att samhällsåtgärder vidtas som berör allt större grupper av människor. Ett annat typiskt drag är att besluten får allt vidare geografiska konsekvenser. De anläggningar i form av t. ex. skolor och sjukhus som skulle tillfredsställa de lägre standardkrav man tidigare hade var ofta små och varje anläggning påverkade befolkningen endast inom ett mindre område. De högre krav på standard som ställs i dag och nödvändigheten att hålla nere kostnaderna för att tillfredsställa dem har lett till en koncentration av resurserna till större anläggningar, som skall betjäna befolkningen inom relativt stora områden. Denna koncentration har ofta skett sektorsvis utan närmare beaktande av behovet av samordning mellan sektorerna och de regionala konsekvenserna.

Brist på resurser och de samhälleliga investeringsbeslutens långtgående och långsiktiga konsekvenser både sektoriellt och regionalt har ökat behovet av insatser inom samhällsplaneringen. Som exempel härpå kan nämnas den efter hand alltmer utbyggda långtidsutredningen, den regionala utvecklingsplaneringen, den kommunalekonomiska långtidsplaneringen (KELP) och den fysiska riksplaneringen.

Den regionala utvecklingsplaneringen - länsplanering 1967 och länsprogram 1970 - har haft som främsta syfte att klarlägga behovet av insatser för att nå en mera balanserad regional utveckling. Planeringen syftar vidare till att ange hur insatser i form av utbyggnad av samhällsfunktionerna och stimulans till näringslivets utbyggnad bör fördelas mellan olika kommuner. Som riksdagen uttalade redan år 1964

bör tyngdpunkten i detta planeringsarbete ligga i länen. En viktig fråga är härvid hur planeringen skall utformas för att man i de olika länen skall välja planeringsnivåer som motsvarar de resurser som totalt står till buds. En annan fråga gäller att skapa enhetliga värderingar för fördelningen av resurserna inom de skilda länen. Som medel i planeringen för att lösa dessa frågor har statsmakterna anvisat dels ramar för länens och de regionala statliga organens verksamhet, dels en klassificering av orter eller regioner.

Ramar för länens verksamhet

Inom samhällsbyggandet är det ingen nyhet att utnyttja sektorsramar som fördelas på län. Sålunda finns sedan flera år investeringsramar för t. ex. bostadsbyggandet. För att regionalpolitiska hänsyn skall kunna tas i denna fördelningsprocess har länsstyrelserna under senare år fått ökat ansvar för fördelningen av utbyggnadsresurserna inom länen. Ramar av detta slag omfattar f. n. perioder av upp till fem år. För att kunna användas i konjunkturpolitiskt syfte har de för de sista åren av planeringsperioden i allmänhet karaktär av preliminära planeringsramar. Det är en allmän uppfattning att mera långsiktiga ramar av detta slag inte kan ges, bl. a. med hänsyn till konjunkturvariationerna.

Svårigheterna att förutsäga utvecklingen i framtiden gör prognoser och långsiktiga planeringstal osäkra. Så är t. ex. den tekniska utvecklingen och invandringens omfattning faktorer som är svårbestämbara vid en framtidsbedömning. Utvecklingen i vårt land påverkas dessutom mer eller mindre kraftigt av faktorer som hänger samman med att vår samhällsekonomi har blivit allt mer integrerad i världsekonomin. Dessa förhållanden medför att det måste finnas utrymme för ett betydande mått av flexibilitet i den ekonomiska och regionala planeringen. Det är därför inte möjligt att låsa den framtida utvecklingen i några fasta planer bl. a. i fråga om befolkningens fördelning. Man bör i detta sammanhang också uppmärksamma att länen ofta inte är naturliga näringsgeografiska enheter. I vissa fall kan det vara tillfälligheter som avgör på vilken sida om en länsgräns som en utveckling sker. Jag är medveten om den osäkerhet som sålunda vidlåter långsiktiga ramar för länens verksamhet. Men jag vill påpeka att riskerna för att kommuner och län planerar för en med hänsyn till våra samlade resurser osannolik utveckling blir, med den planeringsteknik som nu tillämpas på skilda nivåer, större om resp. enhet själv skall ta hela ansvaret för framtidsbedömningarna än om statsmakterna, bl. a. som vägledning för samhällsfunktionernas utbyggnad och lokalisering, lämnar sin syn på vad som kan vara en rimlig regional utveckling.

Vid övervägandet av ramar för den mera långsiktiga planeringen i länen har befolkningstal aktualiserats. Långt innan arbetet med den regionala utvecklingsplaneringen påbörjades var det normalt att planering av olika slag mer eller mindre uttalat hade prognoser för den framtida befolkningsutvecklingen som grund. Planeringstal i form av befolkningssiffror är

fortfarande normala inslag i den kommunala planeringen. Detta gäller bl. a. de delar av denna planering som har direkt anknytning till den statliga planeringen, t. ex. de kommunala bostadsbyggnadsprogrammen.

Länsplanering 1967 var avsedd att lägga grunden till en bättre samordning av de statliga myndigheternas beslut om fördelning av utbyggnadsresurser mellan olika kommunblock. För att tjäna detta syfte måste planeringen ha en kvantitativ och konkret innebörd. Detta krav skulle tillgodoses genom planeringsunderlag i form av befolkningstal för kommunblocken. I planeringen angav länsstyrelserna enligt givna anvisningar befolkningsramar för kommunblocken. Ramarna grundades på befolknings- och näringslivsprognoser och avsåg befolkningstalen år 1980. Talen fick betraktas som grova riktvärden för planeringen och borde justeras efter hand som förutsättningarna ändrades. Vid anmälan av länsplanering 1967 till 1969 års riksdag betonades att befolkningstal av detta slag inte kunde få bindande effekt. De skulle vara endast vägledande för samhällsplaneringen. Eftersom insatsbehoven var störst inom stödområdet, skulle åtgärder som syftade till att påverka utvecklingen i positiv riktning i förhållande till prognoserna förbehållas i första hand detta område. Planeringen utanför stödområdet kunde som utgångspunkt ha en utveckling som i huvudsak stämde överens med de uppgjorda prognoserna. En enhällig riksdag anslöt sig till detta uttalande.

Från bl. a. vetenskapligt håll har gjorts gällande att befolkningstal som underlag för planeringen försvårar en smidig samhällsutveckling och därmed den strukturomvandling som är en förutsättning för fortsatt välståndsutveckling. Denna invändning är självfallet riktig om befolkningstalen innebär en låsning av utvecklingen, t. ex. till oförändrad befolkningsnivå i kommunerna. Jag kan inte förorda en politik med den innebörden. Bortsett från att den inte kan förenas med strävan till fortsatt ekonomisk tillväxt, skulle den förutsätta en hård central styrning av ekonomin. En så kraftig fastlåsning av den regionala strukturen skulle dessutom bli så resurskrävande att utrymmet för andra väsentliga politiska strävanden skulle reduceras avsevärt.

Samlade insatser med regionalpolitiskt syfte förutsätter att man inom skilda samhällssektorer har ett gemensamt underlag för bedömningar vid lokaliserings- och dimensioneringsbeslut. I den översiktliga planeringen på både kommunal och statlig nivå är fortfarande befolkningsutvecklingen en naturlig och viktig utgångspunkt. Men självklart beror levnadsnivån i en bygd inte endast på det antal människor som bor där. Det finns visserligen många undersökningar som visar starka samband mellan invånarantalet i en region och positiva värden på inkomst, sysselsättning, servicenivå etc. Men ibland betyder förändringar i befolkningsunderlaget mindre för möjligheten att upprätthålla och utvidga t. ex. serviceverksamhet än förändringar i människornas standardkrav. Glesbygdsutredningen konstaterar bl. a. att stigande krav på kvalitet i fråga om service och behov av ökat underlag för serviceverksamhet kan påverka möjligheterna att upprätthålla service i glesbygderna mer än vad befolkningsminskningen i dessa områden gör. Det kan också noteras att t. ex. förändringar i

hushållsbildning och i bostadssaneringens omfattning kan betyda mer än befolkningsomflyttningar för omfattningen av bostadsbyggandet.

Av vad jag har sagt framgår att befolkningstal som vägledning för samhällsplaneringen är ett grovt och ofullständigt instrument, som måste kompletteras med många andra bedömningar, vilket också sker inom den regionala utvecklingsplaneringen. Något annat underlag för den långsiktiga planeringen finns emellertid inte f. n.

Det är önskvärt att planeringen i samhället kan baseras på en så klar uppfattning som möjligt om den framtida utvecklingen. Samtidigt är det angeläget att planeringen utformas så att möjligheter finns att i framtiden välja en annan utveckling av den regionala strukturen än den som på grundval av nuvarande beslutsunderlag ter sig rationell och ändamålsenlig. Vi bör därför försöka utveckla den regionala strukturen så att den kan vara lämplig också i ett framtida samhälle där värderingar och prioriteringar kan vara andra än dem vi gör i dag. En förbättrad planeringsmetodik och ökade kunskaper om framtiden kan leda till att de mål vi nu ställer upp måste modifieras. En utvecklad framtidsforskning är härvid betydelsefull. Jag vill erinra om det diskussionsunderlag om framtidsstudier, (SOU 1972:59) Att välja framtid, som nyligen har lagts fram.

På grund av osäkerheten i framtidsbedömningarna på regional nivå bör de problem som kan uppkomma till följd av en felaktigt vald planeringsnivå uppmärksammas. Jag har nyss framhållit att servicefunktionernas dimensionering endast delvis beror av befolkningsunderlaget samt att förändringar i standardkraven kan spela stor roll. En något för hög planeringsnivå kan leda till en snabbare standardökning än som har varit förutsedd i planeringen, medan en för låg planeringsnivå kan leda till köproblem eller liknande svårigheter. Måttliga sådana avvikelser mellan planeringsnivå och verklig utveckling torde ganska lätt kunna korrigeras inom en acceptabel tidsrymd. Svårigheter uppstår emellertid vid stora differenser mellan planeringsnivå och verklig utveckling. Detta gör det angeläget att man på olika administrativa nivåer har en planeringsberedskap för att möta sådana problem.

En särskild osäkerhetsfaktor när befolkningsramar skall anges är sysselsättningsutvecklingen. Planeringsunderlag i form av befolkningstal kan med hänsyn till de samhällsförändringar som kan väntas i framtiden inte innebära garantier för att en viss sysselsättningsnivå skall kunna upprätthållas. Jag vill i anslutning härtill betona att jag bedömer tillgång till sysselsättning som något så primärt att lokala och regionala sysselsättningsproblem liksom hittills måste lösas med både långsiktiga regionalpolitiska och kortsiktiga arbetsmarknadspolitiska insatser. Omsorgen om den enskilde medborgaren gör att det i sådana fall kan bli nödvändigt att godta flyttning, även om den i vissa fall måste ske ut från det egna länet. Självklart kan befolkningstalen i en region inte hållas uppe genom att människor hålls kvar där arbetslösa eller undersysselsatta.

Planeringsramar i form av befolkningstal måste givetvis utformas med utgångspunkt i de förutsättningar som den nationella politiken ger, bl. a.

den ekonomiska tillväxten. För att befolkningsramar skall bli meningsfulla krävs dessutom att de utformas med realistiskt beaktande av utvecklingsmöjligheter och utvecklingstendenser i de skilda regionerna och med hänsyn till tillgängliga regionalpolitiska medel. Att inrikta samhällsplaneringen på en utveckling som det saknas medel att förverkliga är samhällsekonomiskt oförsvarligt. Det är också vilseledande för enskildas, kommuners och företags beslut rörande dispositioner för framtiden.

Som jag redan har angett är ett primärt mål för den regionala utvecklingsplaneringen att skapa förutsättningar för en utveckling som leder till mera likvärdiga förhållanden i skilda delar av landet. I det följande skall jag skissera en plan för utvecklingen av en regional struktur som har detta syfte. Denna struktur måste återspeglas i de befolkningsramar som skall vara vägledande för samhällsplaneringen och bör kunna leda till att de ofrånkomliga befolkningsomflyttningarna i större utsträckning än f. n. sker inom länen. Drastiska förändringar i befolkningsutvecklingen bör därigenom kunna undvikas under den planeringsperiod som nu kan överblickas.

I detta sammanhang är emellertid de rent demografiska faktorerna i utvecklingen svårbedömbara. Födelsetalen varierar både över tiden och regionalt på ett sätt som är svårt att förutse. En annan svårprognostiserad demografisk faktor är invandringen från utlandet. För många län med befolkningsökning har invandringen från utlandet betytt mer än den inrikes omflyttningen. Detta gäller t. ex. Södermanlands, Jönköpings, Kronobergs, Kalmar, Blekinge, Kristianstads, Älvsborgs, Skaraborgs, Örebro och Västmanlands län, vilka under åren 1966–1970 hade utflyttningsöverskott av svenskar men en så stor invandring att totalutvecklingen för dessa län ändå blev positiv. Invandringen till Stockholms län var under samma tid nästan lika stor som det inrikes inflyttningsöverskottet, medan invandringen till Göteborgs och Bohus län var tre gånger större än det inrikes flyttningsnettot. Även skogslänen hade invandringsöverskott under den aktuella perioden. I ett räkneexempel som statistiska centralbyrån i sina befolkningsprojektioner har gjort över invandringen fram till år 1985 antas en invandring om ca 20 000 personer per år, vilket är lägre än genomsnittet för perioden 1960–1970. En invandring av denna omfattning ger, om hänsyn tas även till övriga förändringsfaktorer, en totalbefolkning om ca 8,5 milj. personer år 1980 och ca 8,7 milj. år 1985. Det finns emellertid anledning att anta att invandringen blir lägre än som sålunda antagits och att de framräknade folkmängdstalen därför bör betraktas som maximivärden. Jag vill i anslutning härtill erinra om uttalandet i prop. 1968:142 angående riktlinjer för utlänningspolitiken m. m., att vi i första hand måste ägna omsorg åt den arbetskraft som finns i landet. Bl. a. framhålls att möjligheterna att bereda sysselsättning åt de äldre, de handikappade, de gifta kvinnorna och andra undersysselsatta grupper i samhället måste ha prövats, innan arbetstillfällen ställs till förfogande för nyinvandrande utländsk arbetskraft. I fråga om utomnordiska medborgare regleras invandringen genom krav på arbetstillstånd.

Med hänsyn till den långsiktiga arbetsmarknadsutvecklingen måste tillståndsgivningen bli restriktiv. Samtidigt begränsar den gemensamma nordiska arbetsmarknaden möjligheterna att i övrigt styra invandringen.

Länsstyrelserna har i länsprogram 1970 angett planeringsnivåer för länen i form av befolkningstal, som har utgjort utgångspunkten för deras problemanalyser och åtgärdsförslag. Dessa befolkningstal tar i allmänhet sikte på utvecklingen fram t. o. m. år 1980, i något enstaka fall t. o. m. år 1975. Med vissa justeringar bygger planeringsniväerna på resultatet av länsplanering 1967. Summerade för hela landet uppgår länsstyrelsernas planeringstal för år 1980 till ca 9 milj. invånare och överstiger alltså det nyss nämnda maximivärdet för landet med 0,5 milj. invånare. Denna skillnad mellan summan av länsstyrelsernas föreslagna planeringsnivåer och riksutvecklingen är med hänsyn till det relativt korta tidsperspektivet så stor att talen måste räknas ner om inte planeringen skall komma att ligga på en orealistiskt hög nivå i vissa län.

Länsplanering 1967 och länsprogram 1970 har varit olika inslag i en första omgång av regional utvecklingsplanering som har tagit ansenlig tid i anspråk. Planeringsperioden har med hänsyn till den tid som redan har förflutit minskat till åtta år. Eftersom ett genomarbetat material i länsprogrammen saknas för tiden efter år 1980, finns f. n. inte förutsättningar att ange planeringstal för en senare tidpunkt. Med hänsyn till osäkerheten i planeringstalen bör, som jag har utvecklat i det föregående, på skilda nivåer finnas en planeringsberedskap för att möta de problem som uppstår om utvecklingen tar andra vägar än talen visar. Detta motiverar att planeringstalen anger det intervall, inom vilket den troliga utvecklingen kan väntas ligga och som alltså bör täckas in i planeringen.

De regionalpolitiska insatser som kan väntas bli möjliga medger enligt min uppfattning, att huvudalternativet för planeringen i län som nu har uttalade regionala obalansproblem kan grundas på en i stort sett oförändrad befolkning år 1980. Detta är med hänsyn till rådande utvecklingstendenser en hög planeringsambition. Liksom hittills bör huvuddelen av de regionalpolitiska insatserna förbehållas de delar av landet som omfattas av det allmänna stödområdet. Planeringen i länen utanför dessa delar bör inriktas på vad en rimlig prognos för utvecklingen kan innebära utan insats av speciella tillväxtfrämjande åtgärder. Det utesluter inte att särskilda åtgärder liksom hittills bör kunna komma i fråga för att lösa akuta sysselsättningsproblem också i dessa delar. I fråga om storstadsområdena utgår jag från att dämpningen av tillväxttakten i dessa områden och en något lägre framtida invandring medför att inflyttningen dit i absoluta tal räknat per år under återstoden av 1970-talet blir lägre än genomsnittet för åren 1966–1970. Som underlag för bedömningarna i övrigt ligger analyser och beräkningar som har gjorts inom inrikesdepartementet.

På grundval av det material och de synpunkter som jag nu har redovisat förordar jag att de befolkningsramar som anges i följande tabell läggs som underlag för planeringen i länen. I tabellen har medtagits även

s. k. befolkningsframräkning utan flyttningsantaganden, vilken har gjorts inom inrikesdepartementet med användande av i stort sett samma antaganden om dödlighet och nativitet som statistiska centralbyrån har tillämpat i den förut nämnda riksprojektionen. Vidare redovisas länsstyrelsernas prognoser och förslag till planeringstal enligt länsprogram 1970.

För att något undanröja nackdelarna med den korta planeringsperioden vill jag tillägga, att de utvecklingstendenser som de i tabellen angivna talen visar för resten av 1970-talet tills vidare bör vara vägledande för planeringen även för början av 1980-talet. Som jag återkommer till avses en ny länsplaneringsomgång pågå under åren 1973–1974. En översyn av de här redovisade planeringstalen blir ett naturligt inslag i denna planering.

Befolkningsramar för planeringen i länen.[1] *Invånare i tusental*

Län	Folkmängd 1965	Folkmängd 1970	Framskr. folkm. 1980 utan flyttn.	Framskr. folkm. 1980 med flyttn. 1966–1970	Prognos 2 i länspl. 1967	Plan.-nivå enl. länsprogr. 1970	Departementschefens förslag till befolkningsramar för planeringen 1980
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
A+B	1 370	1 478	1 529	1 685	1 836	1 727	1 600–1 675
C	199	219	227	250	272	256	225– 235
D	238	249	259	270	278	279	250– 260
E	369	383	395	408	426	440	390– 410
F	288	299	313	322	322	333	305– 320
G	159	167	171	181	182	186	170– 180
H	239	241	244	244	249	256	245– 255
I	54	54	55	53	51	56	52– 55
K	149	154	158	161	165	168	155– 165
L	258	265	269	273	279	279	265– 275
M	672	722	735	805	867	850	760– 790
N	184	201	205	230	227	229	210– 220
O	674	715	741	788	824	811	760– 790
P	383	403	416	440	431	440	410– 430
R	254	259	266	266	274	276	260– 270
S	287	285	286	279	286	292	280– 290
T	269	276	281	288	300	300	280– 290
U	248	262	277	288	299	301	270– 280
W	282	278	281	267	269	286	270– 280
X	293	294	297	293	310	314	290– 300
Y	270	268	271	259	270	281	260– 270
Z	138	131	130	115	117	144	125– 135
AC	233	233	243	229	249	250	230– 240
BD	259	256	272	242	194	259	250– 260
Riket	7 769	8 092	8 323	8 636	8 977	9 013	8 312–8 675

[1] S. k. kommunblockslän

Plan för utveckling av den regionala strukturen

Ett samhälle vars mål är att ge medborgarna mera likvärdiga levnadsförhållanden i skilda delar av landet kan inte godta att planeringen inom de olika regionerna återspeglar vitt skilda värderingar i fråga om

utvecklingen av den regionala strukturen. Fördelningen av resurser i form av t. ex. samhällsservice har därför i Sverige i stor omfattning skett efter enhetliga normer över hela riket. Såväl av länsprogrammen som av de analyser som har redovisats i det föregående framgår att problemen varierar både mellan och inom länen. En likartad välståndsutveckling i de skilda länen förutsätter därför en avsevärd differentiering av åtgärderna även inom resp. län. Den regionala planeringen bör därför inte grundas enbart på ramar för länen. En regional utjämning förutsätter att vissa typer av åtgärder kan knytas till särskilda orter eller regioner. Det är vidare uppenbart att statens kostnader för t. ex. arbetsmarknadspolitiken och för utbyggnad av samhällsfunktionerna varierar kraftigt beroende på vilken regional struktur som väljs. Utformningen av den regionala strukturen är med hänsyn härtill inte en fråga som det ankommer uteslutande på regionala och lokala myndigheter att avgöra. Den måste formas genom ett samarbete mellan kommuner, länsmyndigheter och centrala myndigheter. Slutresultatet bör sedan värderas politiskt av statsmakterna.

Som uttalades i prop. 1970:75 skall vi söka nå en planeringsteknik som i sig förenar så vidsträckt regional och lokal handlingsfrihet som möjligt med sådan överblick på central nivå som behövs för att en enhetlig regionalpolitik skall kunna bedrivas i hela landet. Med denna utgångspunkt förordades en planering där statsmakterna anger vilka funktioner olika orts- och regiontyper bör fullgöra i regionala sammanhang från servicesynpunkt och med hänsyn till sysselsättningsmöjligheterna. I planeringen borde härutöver ingå bedömningar av vilka åtgärder som behöver vidtas för att de problem som är förknippade med resp. ortstyp skall kunna lösas. Erfarenheterna av länsprogram 1970 har bekräftat det berättigade i denna uppläggning av planeringen.

Prioriteringar i fråga om behovet av insatser mellan de olika kommunblocken redovisades första gången av länsstyrelserna i länsplanering 1967. Dessa prioriteringar fick stöd av en enhällig riksdag år 1969. Med utnyttjande av bl. a. de preciseringar av de regionalpolitiska målen som då redovisades samt forskningsresultat från ERU m. m. angav jag i prop. 1970:75 följande riktlinjer för utvecklingssträvandena när det gäller den svenska tätortsstrukturen.

En naturlig orts- och regionkategori var storstadsområdena Stockholm, Göteborg och Malmö. Den starka tillväxten i dessa områden borde dämpas något. En del av expansionen där borde fördelas på växtkraftiga stadsregioner på skilda håll i landet. En närliggande ortstyp var s. k. storstadsalternativ, dvs. orter och regioner lämpade för lokalisering av verksamheter som hittills har brukat vara förlagda till storstadsområdena. Orter av denna typ borde ligga på betryggande avstånd från de nuvarande storstadsområdenas influensfält och ha så stort befolkningsunderlag att de har eller med rimliga insatser kan få förutsättningar som är något så när likvärdiga med storstädernas i fråga om kommunikationer, differentierad arbetsmarknad, kvalificerad service m. m. På grund av de begränsade resurser som står till förfogande kunde bara ett relativt litet antal orter tänkas bli utvecklade till alternativa storstadsregioner.

En ortstyp betecknades regionala tillväxtcentra. Dessa orter borde jämte storstadsalternativen fungera som huvudorter för näringsliv och kvalificerad service. Till dem skulle huvuddelen av de offentliga investeringarna och de lokaliseringspolitiska insatserna koncentreras. Flera länsstyrelser angav i länsplanering 1967 orter av detta slag. Dessa prioriteringar fick med vissa modifieringar stöd av statsmakterna år 1969.

Som en ytterligare orts- och regiontyp angavs i propositionen orter som borde fungera som serviceorter i glesbygdsområdena. Sådana orter skulle utvecklas i områden där avstånden till regionala tillväxtcentra är så stora att den service som erbjuds där inte finns inom acceptabelt räckhåll för befolkningen.

För övriga typer av orter förutsattes inga speciella åtgärder behöva anges i ett riksomfattande regionalt handlingsprogram. Insatserna borde i fråga om dessa orter utformas huvudsakligen på länsplanet. Det påpekades att de orter som det här var fråga om i regel är välbelägna i förhållande till regionala tillväxtcentra eller andra större orter.

Sedan dessa uttalanden i propositionen hade godkänts av riksdagen ålades länsstyrelserna att i länsprogramarbetet beakta dessa jämte vad riksdagen yttrade i anslutning därtill. Det innebar bl. a. att länsstyrelserna fick i uppdrag att utarbeta förslag till ortsklassificering enligt de nämnda riktlinjerna. Förslagen ingår i de i det föregående redovisade länsprogrammen.

I syfte att förbättra underlaget för länsstyrelsernas slutliga förslag gjorde en arbetsgrupp inom inrikesdepartementet förra året en överarbetning av länsstyrelsernas då föreliggande preliminära förslag till ortsklassificering (Ds In 1971:7). Den i departementet utarbetade skissen till ortsklassificering utgick från ett något mera utbyggt system än 1970 års riksdagsbeslut förutsatte. Sålunda diskuterades som ortstyp s. k. primära centra, bland vilka eventuella storstadsalternativ borde väljas. Vidare särskildes tre olika typer av regionala centra, beroende av läge och åtgärdsbehov, samt två skilda nivåer av serviceorter.

Nästan alla länsstyrelser har i länsprogrammen ställt sig positiva till en ortsklassificering som underlag för regionalpolitiska prioriteringar. Denna metod har fått ett huvudsakligen positivt bemötande från de flesta håll också vid frågans behandling i lokaliseringsberedningen. Jag kan i anslutning härtill nämna att ca 75 % av de omkring 800 grupper som deltog i ett rådslag, som socialdemokratiska partiet anordnade om bl. a. regionalpolitiken, var positiva till att huvudinriktningen av regionalpolitiken anges genom någon form av ortsklassificering.

Vissa länsstyrelser har dock haft kritiska synpunkter. Bl. a. länsstyrelsen i Västerbottens län anser att en ortsklassificering representerar en alltför grov planeringsteknik. Det är emellertid karakteristiskt för all översiktlig planering att den bara i grova drag anger förutsättningar och ramar. En mer förfinad teknik skulle enligt min uppfattning innebära avsevärt intrång i handlingsmöjligheterna i såväl län som kommuner.

Kommunerna lämnar i sina yttranden över såväl länsstyrelsernas preliminära förslag till länsprogram som departementsskissen endast i

enstaka fall principiella synpunkter på den valda metoden att prioritera. Den vanligaste invändningen bland de kritiska kommunerna är att ortsklassificeringen kan uppfattas negativt och allvarligt påverka den spontana utvecklingen. Risker härför bör enligt min mening beaktas vid utformningen av en ortsklassificering. Samtidigt är det uppenbart att den funktionsbeskrivning som en ortsklassificering innebär och de brister som i anslutning därtill kan konstateras i en ort eller region måste redovisas öppet, om lämpliga åtgärder skall kunna vidtas från statsmakternas sida. En i debatten framförd åsikt, att en differentiering av kommunerna med hänsyn till funktioner och åtgärdsbehov skulle få till följd att en ny kommunindelningsreform aktualiseras bygger på en missuppfattning. Enligt min mening innebär en mer differentierad regionalpolitik än den vi hittills har haft att planering och åtgärder kan utformas så att förutsättningar skapas att behålla den nu snart genomförda kommunala indelningen.

Jag vill i detta sammanhang betona att regionalpolitiken inte kan få ta formen av en fri tävlan mellan kommunerna om lokaliseringsobjekten. Det måste vara en statlig uppgift att på olika sätt främja en lokalisering till de områden där behoven är störst. En sådan arbetsfördelning mellan stat och kommun i fråga om regionalpolitiken beslutades av riksdagen år 1964.

Länsstyrelsernas preliminära förslag till ortsklassificering fick, i samband med att de remitterades till kommunerna före det slutliga ställningstagandet till klassificeringen, stöd av en majoritet av kommunerna, i en del län av en stor majoritet. I viss omfattning har länsstyrelserna i sina slutliga förslag tillmötesgått kritiska remissynpunkter. Under förutsättning av vissa modifikationer är länsstyrelsernas förslag till ortsklassificering enligt min bedömning väl ägnade att ligga till grund för den plan för utveckling av den regionala strukturen som förutsattes i prop. 1970:75 och som jag nu skall redovisa.

Det är naturligt att i en sådan plan börja med *storstadsområdena*. Ca en tredjedel av rikets folkmängd bor i dessa områden. Härtill kommer att dessa regioner i vissa avseenden är centra för hela eller stora delar av landet. Storstadsområdena omfattar Stockholms- Göteborgs- och Malmöregionerna. Till resp. område bör hänföras inte endast storstadskommunen i regionen utan även de kommuner i övrigt som kan anses ingå i områdets lokala arbetsmarknad.

Arbetsmarknaden i storstadsområdena har många positiva drag. För de flesta invånarna finns ett stort antal arbetstillfällen inom pendlingsavstånd. På grund av sin storlek blir storstadsområdenas arbetsmarknader i allmänhet mycket motståndskraftiga mot störningar. De motstår i normala fall störningar på grund av företagsnedläggningar eller andra sysselsättningsproblem. Möjligheterna för människorna att välja mellan olika yrken är mycket goda, i synnerhet i Stockholm. Också sysselsättningsmöjligheterna för kvinnor är goda. I Göteborg är sysselsättningsgraden för kvinnor visserligen lägre än i de andra storstadsområdena men ändå högre än på de flesta håll i landet i övrigt. Samtidigt framgår bl. a.

av ERU:s redovisningar att kommunikationssvårigheter och långa restider minskar möjligheterna för många människor att välja arbete var som helst i resp. region. Arbetsmarknaden i t. ex. Stockholm är sålunda inte längre gemensam för alla invånare i regionen även om de centrala delarnas utbud av arbetstillfällen är tillgängligt för i stort sett hela regionens befolkning.

Också serviceutbudet i storstadsområdena fyller i allmänhet högt ställda krav. Det finns ett brett och högt kvalificerat utbud i fråga om utbildning, sjukvård och annan samhällsservice. Även den kommersiella servicen är väl utbyggd. Kommunikationerna såväl inom regionen som med övriga delar av landet och med utlandet är välutvecklade, i synnerhet i fråga om Stockholmsregionen.

Storstadsområdena brottas emellertid även med svårbemästrade problem. Den snabba befolkningstillväxten där har medfört köproblem inom vissa servicesektorer, särskilt inom sjukvårds- och kommunikationssektorerna. För stora delar av befolkningen blir arbets- och serviceresorna påfrestande på grund av ökade resavstånd, köbildning m. m. Olägenheter från miljösynpunkt i form av avgaser, buller o. d. har blivit alltmer uttalade. Under hela 1960-talet har det rått betydande bostadsbrist. Den höga takten i samhällsbyggandet har lett till storexploatering med risk för segregation i boendet. I vissa fall har mindre lämpliga markområden byggts ut. Länsstyrelsen i Stockholms län påpekar i sitt länsprogram att det finns risk, också vid ett något minskat bostadsbyggande i Stockholmsregionen, att mindre lämpliga bostadsbyggnadsområden måste exploateras även under den närmaste femårsperioden.

Grunden för expansionen inom storstadsområdena har under efterkrigstiden varit huvudsakligen den starka tillväxten inom servicenäringarna. Sysselsättningen inom tillverkningsindustrin minskar däremot sedan flera år. Kontaktberoende, informationsbehandlande och styrande verksamhet inom såväl privat som offentlig verksamhet är koncentrerade till storstadsområdena. Förhållandena är emellertid något olika i områdena sinsemellan. I Stockholmsområdet har nedgången i industrisysselsättningen varit så stor att den fortsatta utvecklingen måste ägnas särskild uppmärksamhet. I fråga om Göteborgsregionen präglas sysselsättningsexpansionen av i första hand utvecklingen inom den tunga industrin. Däremot är den administrativa sektorn och den lätta industrin underrepresenterade där.

Storstadsområdenas höga tillväxttakt under en lång följd av år har minskat möjligheterna att åstadkomma en balanserad utveckling i andra delar av landet. Tillväxttakten i storstadsområdena bör därför dämpas. En enhällig riksdag har gjort upprepade uttalanden i denna riktning och har också beslutat om åtgärder för att åstadkomma en dämpning. Det finns som jag nyss har framhållit också miljöpolitiska motiv härför. Däremot är det enligt min mening inte realistiskt att räkna med en uppbromsning av expansionen i så hög grad att en fortsatt befolkningsökning i dessa områden skulle helt förhindras. Om en sådan utveckling lades till grund för planeringen, skulle detta med största sannolikhet

endast leda till att planeringen fjärmade sig från den verkliga utvecklingen så att köproblemen skärptes ytterligare.

Det bör nämligen hållas i minnet att storstadsområdena fyller en viktig funktion även i vår framtida regionala struktur. Stockholm kommer alltjämt att vara huvudstad med de funktioner som följer därav. Alla de nuvarande storstadsområdena kommer givetvis också framdeles att vara betydande landsdelscentra i fråga om mycket kvalificerad service. Man får därför räkna med att de tre storstadsområdena även fortsättningsvis blir lokaliseringsorter för mycket specialiserade verksamheter.

En dämpning av tillväxttakten i storstadsområdena får, som berörda länsstyrelser och kommuner har påpekat, inte leda till att de sociala förhållandena och servicen i storstadsområdena försämras. Stora delar av befolkningen kommer vilken politik som än förs att leva och verka i dessa områden. Ett fortsatt högt bostadsbyggande är därför nödvändigt och det är angeläget att förbättra servicen, framför allt inom sektorer där köproblem finns i dag.

Näringslivets tillväxt i storstadsregionerna har medfört en betydande befolkningsökning där under en följd av år. Under år 1971 skedde emellertid en markant omsvängning. I Stockholms län ökade befolkningen mycket litet detta år. Tillgängliga uppgifter tyder på att ökningen också under första halvåret 1972 har varit svag. Ett samband mellan befolkningsomflyttningar och konjunkturförändringar har observerats för en lång följd av år och nuvarande utveckling har troligen samband med konjunkturnedgången. I en konjunkturuppgång kan befolkningstillväxten åter skjuta fart. Åtgärder behöver därför vidtas även i fortsättningen för att dämpa tillväxttakten i storstadsregionerna. Sådana åtgärder bör dock användas med försiktighet i dämpade konjunkturlägen.

Med hänsyn till den skiftande näringslivsutvecklingen i storstadsområdena bör inriktningen av dämpningsåtgärder vara något olika i de skilda områdena. I Stockholmsregionen bör dämpningen avse framför allt service och administrativ verksamhet, medan det i Göteborgsregionen är önskvärt att tillväxten begränsas framför allt inom den tunga industrin. Expansionstendenserna i Malmöregionen har så allmän karaktär att dämpningsåtgärder där bör ha mera generell inriktning.

Jag har i det föregående utvecklat skälen för att vi bör söka bygga ut ett antal väl differentierade arbetsmarknader i skilda delar av landet. För att åstadkomma stödjepunkter för utvecklingen även i befolkningsmässigt svaga regioner och för att ge dem, som blir nödsakade att flytta, så korta flyttningsvägar som möjligt bör vi sprida sådana stödjepunkter så jämnt som möjligt över landet. Orter av detta slag, som bör fungera som huvudorter för service och näringsliv utanför storstadsområdena, angavs av flertalet länsstyrelser redan i länsplanering 1967. Statsmakterna uttalade år 1970 att sådana orter borde kunna fungera som alternativ till storstäderna.

På grundval av bl. a. undersökningar inom ERU, vilka har bearbetats inom inrikesdepartementet, synes de regioner som bäst uppfyller kraven på storstadsalternativ vara sådana som f. n. har minst 100 000 invånare i

lokalt befolkningsunderlag, dvs. inom pendlingsavstånd från huvudorten. Det är uppenbart att regioner av detta slag fyller högt ställda krav i fråga om arbetsmarknad och serviceutbud. Som bl. a. länsstyrelserna i Kronobergs och Västerbottens län påpekar i sina länsprogram finns det emellertid flera orter med lägre befolkningsunderlag som fyller lika höga eller högre krav i fråga om serviceutbud och arbetsmarknad. Att som storstadsalternativ välja enbart de tätast befolkade regionerna skulle enligt min uppfattning leda till en olämplig geografisk fördelning. Jag anser mig därför inte böra förorda att en storleksgräns av detta slag läggs till grund för angivande av huvudorter för service och näringsliv utanför storstadsområdena.

Länsstyrelserna har i länsprogrammen föreslagit att inte mindre än 22 orter anges som storstadsalternativ och har fått stöd härför av en betydande majoritet av kommunerna i resp. län. Jag kan ansluta mig till länsstyrelsernas uppfattning, att det är nödvändigt att näringslivet i de angivna orterna utvecklas för att kvalificerad arbetsmarknad och service skall kunna erbjudas i de skilda länen. Det är emellertid enligt min åsikt inte möjligt att utveckla alla dessa orter så att de blir verkliga alternativ till storstäderna. Den troliga framtida befolkningen kommer inte att räcka till för detta, inte heller behövliga resurser av annat slag. Slutsatsen härav blir enligt min uppfattning att några egentliga storstadsalternativ inte bör utses. Den grupp av orter som det här är fråga om vill jag beteckna *primära centra*.

Flertalet primära centra karakteriseras i nuläget av att de är centralorter för hela län, i några fall centra åtminstone inom någon samhällssektor även för en hel landsdel. Deras arbetsmarknad är i regel förhållandevis väl differentierad men motsvarar ofta inte utbudet av kvalificerad arbetskraft och av kvinnlig arbetskraft. Serviceutbudet är i allmänhet brett och den erbjudna servicen av hög kvalitet. Orterna är centra för kommunikationerna i län eller landsdelar. Normalt är miljöproblemen mindre än i storstadsregionerna.

Om de primära centra skall kunna utvecklas så att en ökande del av ofrånkomliga befolkningsomflyttningar kan gå till dessa orter i stället för till storstadsområdena, måste näringslivet byggas ut så att framför allt kvinnor och arbetskraft med längre utbildning får ökade sysselsättningsmöjligheter. En första åtgärd i denna riktning är beslutet om omlokalisering av central statlig förvaltning från Stockholm till främst sådana orter. Även enskild central förvaltning bör genom lokaliseringsstöd påverkas att flytta till orter av detta slag. I övrigt bör medlen för att utveckla dessa primära centra bestå huvudsakligen i en utbyggnad av mera kvalificerade samhällsfunktioner i fråga om bl. a. kommunikationer, utbildning och sjukvård. Kommunikationsmöjligheterna är i detta sammanhang särskilt viktiga. De primära centra inom stödområdet är relativt små i förhållande till omlandens storlek och sysselsättningsproblemen där. Särskilda krav ställs därför på utbyggnaden av dessa orter. För att stimulera till utveckling av näringslivet där bör liksom hittills lokaliseringsstöd komma i fråga.

Primära centra bör i allmänhet kunna erbjuda i stort sett likartad service som storstäderna. Däremot kommer arbetsmarknaden i flera av dem inte att kunna byggas ut så att den får samma rika differentiering som storstadsområdenas.

Utvecklingen i olika primära centra måste självfallet ske efter olika mönster allt efter de skilda orternas näringsgeografiska och andra förutsättningar. Det blir en huvuduppgift för samhällsplaneringen under de närmaste åren att närmare klarlägga dessa förutsättningar med hänsynstagande till såväl regionalpolitiska som miljövårdspolitiska och andra strävanden. Speciellt angeläget finner jag det vara att skilda utvecklingsmöjligheter belyses på ett mera allsidigt sätt än hittills i fråga om fördelningen av befolkning och näringsliv m. m. mellan storstäderna och storstadsnära primära centra.

Utanför storstäder och primära centra kan särskiljas två huvudtyper av orter som jag betecknar regionala centra och kommuncentra.

Med *regionala centra* avser jag orter som har betydelse i fråga om sysselsättningen och serviceförsörjningen inte bara för den egna kommunen utan också för en eller flera omgivande kommuner. Hur stort omland en sådan ort skall betjäna beror bl. a. på vilket underlag som behövs för skilda serviceaktiviteter. I vissa fall är redan den egna kommunen så stor att den bildar tillräckligt underlag för ett regionalt centrum. Det är fallet t. ex. beträffande Örnsköldsvik. I vissa glesbygdskommuner kan avståndet till andra regionala centra motivera att ett regionalt centrum utvecklas inom kommunen. Som exempel kan nämnas Strömsunds kommun. I det system för ortsklassificering som behandlades av 1970 års riksdag kallades dessa orter regionala tillväxtcentra. Prioriteringar av sådana orter har länsstyrelserna redovisat i länsprogram 1970.

Förutsättningarna för näringslivets utveckling är tämligen goda i flertalet av de regionala centra som anges i länsprogrammen. Sysselsättningen inom både industri och servicenäringar visar positiv utveckling, men de servicegrenar som expanderar kraftigast i landet som helhet förekommer i allmänhet i ganska liten omfattning. Ofta har orternas omland en negativ utveckling inom jord- och skogsbruk. I allmänhet innebär den nuvarande utvecklingen emellertid inte risker för deras möjligheter att fullgöra funktionen som regionalt centrum.

Variationerna mellan de angivna regionala centra är stora i fråga om arbetsmarknaden. I regel är arbetsmarknaden så relativt liten att den är känslig för störningar. En viss differentiering förekommer, men utbudet av sysselsättning för kvalificerad arbetskraft är ofta otillräckligt. Sysselsättningsmöjligheterna för kvinnor är inte sällan otillfredsställande.

Regionalpolitiska insatser i fråga om dessa orter bör syfta till att så långt möjligt bygga ut arbetsmarknaden och öka dess differentiering. Behovet av sådana insatser är enligt min uppfattning störst i regionala centra inom det inre stödområdet. Särskilda åtgärder i form av t. ex. förhöjt lokaliseringsstöd kan övervägas för regionala centra inom detta område, och de industricentra som kan komma att upprättas bör

lokaliseras dit. Som jag skall beröra senare kan stödjande åtgärder vara motiverade i vissa regionala centra även utanför allmänna stödområdet. Trots de förbättringar av arbetsmarknaden som kan åstadkommas härigenom blir arbetsmarknaden i flertalet regionala centra emellertid även i framtiden relativt liten och utrymmet för yrkesval i allmänhet snävare än i primära centra.

I fråga om serviceförsörjningen finns det enligt min uppfattning större förutsättningar än i fråga om arbetsmarknaden att åstadkomma likartade förhållanden i de orter som bör fungera som regionala centra. Den typ av service som enligt min uppfattning kan vara aktuell i sådana centra motsvarar i huvudsak vad glesbygdsutredningen har definierat som regional service. Som exempel på servicefunktioner av detta slag har utredningen nämnt varuhus, gymnasiala skolor, lasarett och advokatkontor. En utbyggnad av samtliga funktioner som är hänförliga till regional service i alla regionala centra ter sig dock inte möjlig under den nu aktuella planeringsperioden.

Flertalet regionala centra som anges i länsprogrammen kan bl. a. genom den offentliga sektorns expansion och genom det stöd till näringslivet som jag nyss har berört väntas utvecklas så att de kan upprätthålla en god service i framtiden utan särskilda servicestödjande åtgärder. I enstaka fall kan särskilda åtgärder emellertid bli nödvändiga. För vissa orter bör samhället enligt min mening tillhandahålla regional offentlig service i rimlig omfattning, även om utvecklingen blir sådan att underlag härför saknas enligt generellt godtagna normer. De åtgärder som kan bli aktuella bör fortlöpande omprövas i den rullande planeringen med hänsyn till utvecklingen.

Med hänsyn till möjligheterna att utveckla regionala centra i enlighet med vad jag nu har anfört kan jag biträda länsstyrelsernas förslag till urval av sådana orter, dock med några undantag som jag skall beröra i det följande.

Till gruppen *kommuncentra* hänför jag i detta sammanhang kommuner med sådana centralorter vilkas funktioner är begränsade huvudsakligen till invånarna i den egna kommunen. Ett stort antal av dessa orter, i synnerhet i södra Sverige, ligger nära sådana centra som jag har behandlat i det föregående och ingår då i dessas arbetsmarknader. Bedömningen av vilka åtgärder som behöver vidtas *inom* sådana arbetsmarknader skall enligt min mening inte vara en uppgift för den regionalpolitiska riksplaneringen. Den bör ske på länsplanet.

Det finns anledning att speciellt uppmärksamma vissa kommuncentra med mer isolerade lägen i glest befolkade delar av landet, främst inom skogslänen. Invånarna där får i stor omfattning lita till den service och arbetsmarknad som erbjuds i den egna kommunen. Arbetsmarknaden är ofta liten. Jord- och skogsbruk spelar i allmänhet fortfarande stor roll för sysselsättningen. Efterfrågan på utbildad arbetskraft är starkt begränsad. Sysselsättningsmöjligheterna för kvinnor är klart otillräckliga och undersysselsättning förekommer även i övrigt.

Sysselsättningsmöjligheterna i kommuncentra i glesbygderna bör i viss

utsträckning kunna förbättras genom regionalpolitiskt stöd. I en del fall torde det härutöver bli nödvändigt med särskilda åtgärder för att bereda lokalt bunden arbetskraft sysselsättning. Trots sådana åtgärder torde arbetsmarknaden i sådana kommuncentra under överskådlig tid vara så begränsad att den ger små möjligheter för människorna att välja sysselsättning.

Alla kommuncentra av detta slag har grundskolans högstadium och enligt vad glesbygdsutredningen har konstaterat en väl utbyggd dagligvaruservice och kommunal service. I flertalet fall ökar sysselsättningen i själva centralorten i kommunen, men tillväxten är oftast avsevärt mindre än minskningen inom omlandet. Ett antal av dessa orter kommer därför troligen att i ett längre perspektiv få alltför litet befolkningsunderlag för flera väsentliga servicefunktioner. Frånvaron av sådana servicefunktioner skulle bli mycket kännbar för befolkningen på grund av att avstånden till alternativa serviceorter i allmänhet är stora.

Viss förbättring av serviceunderlaget i dessa kommuner uppnås genom den stimulans till näringslivet som insatser i form av bl. a. lokaliseringsstöd och sysselsättningstöd kan ge. Men i vissa fall kan direkt servicestödjande åtgärder i framtiden bli nödvändiga, om nuvarande servicefunktioner skall kunna upprätthållas. I såväl länsprogrammen som glesbygdsutredningens betänkanden förordas sådana åtgärder. Enligt min mening bör åtgärderna utformas så, att invånarna i dessa kommuner får en rimlig service även i framtiden, dvs. i huvudsak den service som glesbygdsutredningen har betecknat som lokal.

Utöver de ortstyper som jag har behandlat i det föregående finns givetvis ett stort antal andra orter inom kommunerna som fyller viktiga funktioner för invånarna. Eftersom den övergripande statliga regionala planeringen har de nya kommunerna som minsta planeringsenheter, finns det emellertid i allmänhet inte anledning att innefatta dessa orter i denna planering. Undantag härifrån kan emellertid behöva göras i fråga om vissa till ytan stora och glest befolkade kommuner framför allt i det inre stödområdet, där åtgärder liknande dem som jag nyss har berört kan behöva knytas till vad som kan betecknas som kommundelscentra. För urvalet av sådana centra krävs enligt min mening fortsatt planering i samverkan mellan kommuner och länsstyrelser.

I prop. 1970:75 uttalade jag att huvuddelen av de offentliga investeringarna och i stor utsträckning även de lokaliseringspolitiska stödåtgärderna borde koncentreras till de ortstyper som jag här har betecknat primära centra och regionala centra. Detta innebär inte, vilket har framgått av den beskrivning av den framtida regionala strukturen som jag har lämnat, att näringslivets utveckling i övriga ortstyper inte skall beaktas. Tvärtom vill jag starkt betona att initiativ till utveckling av näringslivet där bör understödjas med lokaliseringsstöd och andra samhälleliga åtgärder, om utbyggnaden svarar mot ortens storlek, serviceutrustning och förutsättningar i övrigt.

I den regionala struktur jag har förordat kompletterar de olika orterna varandra. Det innebär att positiva åtgärder i en ort i många fall får

positiva effekter också på andra håll. Avgörande härför är att det finns goda kommunikationer mellan orterna. Eventuella brister i detta hänseende klarläggs i den pågående regionala trafikplaneringen.

Jag kommer i det följande att behandla frågan om åtgärder till stöd för den förordade ortsstrukturen. För stora delar av landet ger emellertid ortsstrukturen uttryck för ett ställningstagande endast i fråga om inriktningen av samhällsutbyggandet och den översiktliga planeringen härför. Givetvis måste liksom hittills särskilda överväganden föregå varje enskilt investerings- och lokaliseringsbeslut även i framtiden.

Sammanfattningsvis vill jag på nytt erinra om att de förslag till regional struktur i länen som har redovisats i länsprogrammen bygger på de allmänna riktlinjer för den framtida ortsstrukturen som drogs upp i prop. 1970:75. Jag vill i detta sammanhang gärna uttala att länsstyrelserna i allmänhet på ett förtjänstfullt sätt har tillämpat dessa riktlinjer vid planeringen i länen. Länsstyrelsernas förslag har fått stöd av en betydande majoritet av kommunerna. Förslagen är enligt min mening på det hela taget väl ägnade att läggas till grund för en konkret plan för utveckling av den regionala strukturen. Vissa justeringar bör dock göras med hänsyn till vad jag har anfört i det föregående. Sålunda bör de orter som enligt länsprogrammen betecknas storstadsalternativ i stället hänföras till primära centra. I länsprogrammet för Västerbottens län har – vid sidan av Umeå som storstadsalternativ – Skellefteå betecknats som primärt centrum. Med hänsyn till de funktioner jag knyter till gruppen primära centra bör Skellefteå betraktas som regionalt centrum. I gruppen regionala centra innefattar jag det stora flertalet av de i länsprogrammen angivna regionala tillväxtcentra jämte ett par serviceorter med regional betydelse.

I fråga om primära centra omfattar förslagen i länsprogrammen ofta flera kommuner. Det gäller den ortsgrupp som i programmen betecknas storstadsalternativ. I Kalmar län föreslås sålunda hela södra delen av länet och i Blekinge län hela länet utgöra storstadsalternativ. Stora skillnader föreligger inom de olika delarna av ettvart av dessa stora områden. För de mest avlägsna kommunblocken finns inte möjligheter att pendla till huvudorten. I fråga om Blekinge framstår vissa orter som relativt självständiga centra i förhållande till den största orten. Jag anser att ett sådant sammanförande av kommuner inom en relativt stor yta inte ger tillräcklig vägledning för inriktningen av samhällsbyggandet i dessa delar av landet. Inom den föreslagna Kalmarregionen bör Emmaboda och Torsås kommuner betraktas som självständiga planeringsenheter och deras huvudorter hänföras till kommuncentra, medan Kalmar/Nybro blir primärt centrum. I Blekinge län bör Karlskrona betraktas som primärt centrum. I fråga om övriga sådana primära centra som enligt länsprogrammen består av flera kommuner vill jag framhålla vikten av att en rimlig funktionsuppdelning mellan olika delcentra i sådana regioner görs i planeringen på länsnivå. Därvid bör speciellt förutsättningarna att utveckla kommunikationerna beaktas. I trestadsregionen ligger huvudorterna Vänersborg, Trollhättan och Uddevalla i skilda län, de båda

förstnämnda i Älvsborgs län och den sistnämnda i Göteborgs och Bohus län. Jag delar de båda länsstyrelsernas uppfattning att en samordnad regional planering bör komma till stånd inom denna region. Vid denna planering bör även beaktas sambandet mellan dessa tre orter och Lysekilsregionen, vilket har kommit till uttryck bl. a. vid ställningstagandet till en industriell utbyggnad i Lysekil.

Beträffande regionala centra är det enligt min mening nödvändigt med vissa justeringar av länsprogrammen för att planeringen i de skilda länen skall grundas på enhetliga förutsättningar. I vissa län har en del orter klassificerats annorlunda än jämförbara orter i andra län. I den mån dessa orter saknar regionala funktioner bör de betraktas som kommuncentra. Det gäller Flen i Södermanlands län, Vara i Skaraborgs län, Hofors i Gävleborgs län samt Bräcke, Hammarstrand, Berg och Järpen i Jämtlands län.

Länsstyrelsen i Malmöhus län skiljer mellan två nivåer av regionala tillväxtcentra. Sålunda har till en nivå 2 hänförts några kommunblock vilkas huvudorter är av en typ som i de flesta övriga län betecknas kommuncentra. För att få jämförbarhet med andra län bör enligt min mening endast tillväxtcentra som enligt länsprogrammet hänförs till nivå 1 betraktas som regionala centra.

Om de principer som har väglett övriga länsstyrelser tillämpas på den regionala strukturen i Blekinge län bör, vid sidan av Karlskrona som utgör primärt centrum, Karlshamn och Ronneby utgöra regionala centra.

Enligt länsprogrammet för Älvsborgs län utgör kommunerna Åmål/Säffle, Mark och Ulricehamn regionala tillväxtcentra. Även Alingsås förutsätts fungera som regionalt tillväxtcentrum. Enligt min bedömning bör, förutom de övriga nyss nämnda kommunerna i länet, Alingsås hänföras till gruppen regionala centra.

I några fall hänförs i länsprogrammen orter som har regionala funktioner till serviceorter. Orter av det slaget bör enligt min uppfattning räknas till regionala centra. Det gäller Torsby i Värmlands län och Vilhelmina i Västerbottens län.

Vissa regionala centra, som kompletterar varandra, ligger i skilda län, t. ex. Simrishamn och Ystad samt Åmål och Säffle. Det är en uppgift för länsstyrelserna att i sådana fall samordna övervägandena i den fortsatta planeringen.

I en del regionala centra blir det enligt min mening nödvändigt att samhället vid behov gör särskilda insatser för att sådan service som jag i det föregående har betecknat regional service skall vara tillgänglig. Insatser av detta slag kan f. n. bedömas komma att bli aktuella beträffande ett antal regionala centra inom eller i anslutning till det inre stödområdet, nämligen Haparanda, Kalix, Gällivare, Arvidsjaur, Lycksele, Vilhelmina, Strömsund, Sveg, Sollefteå, Ånge, Ljusdal, Mora och Torsby. Det ankommer på länsstyrelserna att följa utvecklingen i regionala centra och i anslutning till den fortsatta regionala utvecklingsplaneringen bedöma behovet av sådana insatser.

Också i en del kommuncentra främst inom det inre stödområdet

kan enligt min mening särskilda insatser i framtiden behövas för att vad glesbygdsutredningen har betecknat som lokal service skall kunna upprätthållas. I huvudsaklig överensstämmelse med förslagen i länsprogrammen anser jag att sådana insatser kan behöva övervägas i följande kommuner: Jokkmokk, Arjeplog, Övertorneå, Överkalix och Pajala i Norrbottens län, Storuman, Sorsele, Åsele, Vindeln och Norsjö i Västerbottens län, Bräcke, Svenstavik, Järpen och Hammarstrand i Jämtlands län, Malung, Vansbro och Älvdalen i Kopparbergs län samt Årjäng i Värmlands län.

Åtskilliga länsstyrelser har pekat på problem med serviceförsörjningen även utanför de områden som jag nu har berört. Jag anser det väsentligt att länsstyrelserna noga följer förändringarna i bl. a. servicetillgången i sådana problemområden. Särskilt vill jag nämna nordöstra delarna av Uppsala län, södra delarna av Östergötlands län, Öland, delar av Dalsland och de nordöstligaste delarna av Västmanlands län. Eftersom avståndsförhållandena i dessa områden emellertid är relativt gynnsamma bör tillgängliga resurser för särskilda servicestödjande åtgärder tills vidare förbehållas skogslänen.

En typ av orter som särskilt har uppmärksammats i flera länsprogram är orter med ensidig lokal arbetsmarknad. Sådana orter finns inom alla de orts- och regiontyper som jag har beskrivit i det föregående. I vissa fall bildar en ensidig ort tillsammans med en eller flera närliggande orter och regioner en relativt väl differentierad arbetsmarknad. I andra fall kan förbättrade kommunikationer bidra till sådana kompletteringar. Men som jag har sagt i det föregående kan ett ensidigt näringsliv inte avhjälpas överallt genom sysselsättningsökning. Det är särskilt i sådana fall som företag på orten har ett ansvar för att rekryteringsunderlaget för verksamheten kan breddas, bl. a. genom förbättring av arbetsmiljön.

Vad jag har anfört i fråga om ortsstrukturen innebär att till gruppen storstäder hänförs Stockholms-, Göteborgs- och Malmö/Lund-regionerna. Till primära centra, regionala centra och kommuncentra hänförs enligt mitt förslag de orter som anges i följande sammanställning. Härvid bör uppmärksammas att förslaget grundar sig på de kommunindelningsplaner som f. n. gäller och att namnen på kommuncentra i de nya kommuner som ännu inte har färdigbildats är endast arbetsnamn. Mitt förslag innebär således inte ett ställningstagande till frågan om namnen på de nya kommunerna eller till vilken ort inom resp. kommun den kommunala förvaltningen skall förläggas.

Län	*Primära centra*	Regionala centra	Kommuncentra
Stockholms		Norrtälje	Botkyrka, Danderyd, Ekerö, Värmdö, Haninge, Huddinge, Järfälla, Lidingö, Nacka, Nynäshamn, Sigtuna, Sollentuna, Solna–Sundbyberg, Södertälje, Tyresö, Täby, Upplands-Bro, Upplands-Väsby, Vallentuna, Vaxholm
Uppsala	*Uppsala*	Enköping, Tierp	Håbo, Nordöstblocket, Älvkarleby
Södermanlands	Eskilstuna	Nyköping/Oxelösund, Katrineholm, Strängnäs	Flen, Vingåker
Östergötlands	Linköping/Norrköping	Finspång, Motala, Mjölby	Boxholm, Kisa, Söderköping, Valdemarsvik, Ydre, Åtvidaberg, Ödeshög
Jönköpings	Jönköping	Gislaved, Nässjö/Eksjö, Tranås, Vetlanda, Värnamo	Aneby, Gnosjö, Hyltebruk, Sävsjö, Vaggeryd
Kronobergs	Växjö/Alvesta	Ljungby, Älmhult	Lessebo, Markaryd, Tingsryd, Uppvidinge
Kalmar	Kalmar/Nybro	Hultsfred/Vimmerby, Oskarshamn Västervik	Borgholm, Emmaboda, Högsby, Mönsterås, Mörbylånga, Torsås
Gotlands		Gotland (Visby)	
Blekinge	Karlskrona	Karlshamn, Ronneby	Olofström, Sölvesborg
Kristianstads	Kristianstad/Hässleholm	Simrishamn, Ängelholm	Broby, Bromölla, Båstad, Klippan, Osby, Perstorp, Tommelilla, Åstorp, Örkelljunga
Malmöhus	Helsingborg	Eslöv, Landskrona, Trelleborg, Ystad	Bjuv, Höganäs, Hörby, Höör, Kävlinge, Lomma, Sjöbo, Skurup, Svalöv, Vellinge

Län	Primära centra	Regionala centra	Kommuncentra
Hallands	Halmstad	Falkenberg, Varberg	Kungsbacka, Laholm
Göteborgs och Bohus	Uddevalla (del av Trestad)	Lysekil, Strömstad	Gravarne, Härryda, Kungälv, Munkedal, Mölndal, Orust, Partille, Stenungsund, Tanum, Tjörn, Öckerö
Älvsborgs	Borås, Trollhättan/ Vänersborg (del av Trestad)	Alingsås, Mark, Ulricehamn, Åmål/ (Säffle)	Bengtsfors, Färgelanda, Herrljunga, Lerum, Lilla Edet, Mellerud, Surte, Svenljunga, Tranemo, Vårgårda
Skaraborgs	Skövde	Falköping, Lidköping, Mariestad	Grästorp, Gullspång, Götene, Habo–Mullsjö, Hjo, Karlsborg, Skara, Tibro, Tidaholm, Töreboda, Vara
Värmlands	Karlstad	Arvika, Filipstad, Hagfors, Kristinehamn, Säffle/(Åmål), Torsby	Eda, Forshaga, Grums, Hammarö, Kil, Munkfors, Storfors, Sunne, Årjäng
Örebro	Örebro	Hallsberg, Karlskoga/Degerfors, Lindesberg	Askersund, Hällefors, Kumla, Laxå, Ljusnarsberg, Nora
Västmanlands	Västerås	Fagersta, Köping, Sala	Arboga, Hallstahammar, Heby, Kungsör, Norberg, Skinnskatteberg, Surahammar
Kopparbergs	Falun/Borlänge	Avesta, Ludvika, Mora	Gagnef, Hedemora, Leksand, Malung, Orsa, Rättvik, Smedjebacken, Säter, Vansbro, Älvdalen
Gävleborgs	Gävle/Sandviken	Bollnäs, Hudiksvall, Ljusdal, Söderhamn	Bergsjö, Hofors, Ockelbo, Ovanåker
Västernorrlands	Sundsvall/Timrå	Härnösand, Kramfors, Sollefteå, Ånge, Örnsköldsvik	
Jämtlands	Östersund/Krokom	Strömsund, Sveg	Berg, Bräcke, Hammarstrand, Åre
Västerbottens	Umeå	Skellefteå, Vilhelmina, Lycksele	Nordmaling, Malå–Norsjö, Robergsfors, Sorsele, Storuman, Vindeln, Vännäs, Åsele
Norrbottens	Luleå/Boden/Piteå/ Älvsbyn	Arvidsjaur, Gällivare, Haparanda, Kalix, Kiruna	Arjeplog, Jokkmokk, Pajala, Överkalix, Övertorneå

Fortsatt regional utvecklingsplanering

Länsplanering 1967 och länsprogram 1970 har haft karaktär av försöksverksamhet. Jag konstaterade i anslutning till 1970 års regionalpolitiska beslut, att erfarenheterna av den dittills bedrivna planeringen hade varit goda och att en planering med i huvudsak den uppläggning som kännetecknar länsplanering 1967 och länsprogram 1970 borde bli ett bestående inslag i den framtida samhällsplaneringen. Det finns nu anledning att summera de vunna erfarenheterna och lägga dem till grund för den fortsatta regionala utvecklingsplanering som avses skola genomföras åren 1973–1974.

Enligt riksdagens beslut skall arbetet med den regionala utvecklingsplaneringen ha sin tyngdpunkt i länen. Erfarenheterna av den genomförda planeringen bekräftar att kravet på överblick och detaljkunskap bäst tillgodoses genom en sådan ordning.

Kommunernas medverkan som idégivare, informationskällor och remissinstanser har varit en viktig förutsättning för resultatet av planeringen. Detta har understrukits av åtskilliga länsstyrelser, som också har betonat den kommunala planeringens stora roll för genomförandet av en regionalpolitik som stämmer överens med länsprogrammen. Jag vill poängtera att kommunerna även i den framtida regionala utvecklingsplaneringen bör spela en framträdande roll. Det samarbete som skedde mellan kommunal och statlig planering inom ramen för arbetet med länsprogram 1970 bör föras vidare i den fortsatta länsplaneringen.

Med hänsyn till de skiftande utvecklingstendenserna och problemen i kommunerna krävs en övergripande planering för att de regionala jämlikhetsbristerna skall kunna motverkas effektivt. I enlighet härmed har kommunerna enligt den beslutade nya kommunindelningen utgjort de minsta planeringsenheterna i den regionala utvecklingsplaneringen. Planeringen har sålunda syftat till att göra avvägningar mellan kommunerna, medan lokaliseringsöverväganden inom kommunerna har betraktats som en kommunal angelägenhet. Avsteg från denna princip har enligt anvisningarna för länsprogram 1970 kunnat göras endast i till ytan stora kommuner i glesbygderna, när det har gällt att bedöma behovet av särskilda åtgärder i sådana områden. Mot denna bakgrund anser jag att planeringen inte – som på sina håll har gjorts gällande – utgör ett intrång i den kommunala självbestämmanderätten. Erfarenheterna av den genomförda planeringsomgången bekräftar min uppfattning i detta avseende.

Det är angeläget att den regionala utvecklingsplaneringen och planeringens resultat omfattas med intresse av allmänheten och upplevs som en gemensam angelägenhet. Försök har gjorts att sprida information om länsprogrammen genom en populärupplaga av länsprogrammen. Underlag har härigenom skapats för en allmän diskussion inom organisationer, bildningsförbund m. fl. om regionalpolitiken i länen. Denna typ av informationsverksamhet är värdefull. Den bör enligt min mening i nästa planeringsomgång byggas ut med information direkt till

allmänheten på ett tidigare stadium av planeringsarbetet, lämpligen när kommunerna är direkt engagerade i detta.

När det gäller uppläggningen av den nu avslutade planeringen redovisar länsstyrelserna i allmänhet positiva erfarenheter. Men även kritiska synpunkter förs fram, främst i fråga om investeringarnas behandling i länsprogrammen. På denna punkt är också en del kommuner kritiska. En väsentlig svaghet i denna del av planeringen anges vara bristande tillförlitlighet i grundmaterialet, dvs. den kommunalekonomiska långtidsplaneringen (KELP). Å andra sidan påpekar bl. a. länsstyrelsen i Västmanlands län att den samlade redovisning av olika kommuners och myndigheters investeringsplaner som med utgångspunkt i KELP har gjorts i länsprogrammen har underlättat samordningen mellan olika slag av planering på länsnivå. En fortsatt användning av KELP i detta syfte i länen anser jag vara viktig. KELP har redan under de få år den har förekommit förbättrats och jag räknar med att denna planering efter hand skall förbättras ytterligare. Jag ställer mig emellertid tveksam till om ett så detaljerat material som har lagts fram i länsprogrammen i fortsättningen skall redovisas i den del av länsplaneringen som statsmakterna tar ställning till. KELP bör användas främst som beslutsunderlag i länen.

Behovet av samordning mellan den regionalpolitiska planeringen och den fysiska planeringen har betonats från flera håll. Jag vill erinra om att den regionala utvecklingsplaneringen ger viktiga utgångspunkter för den fysiska planeringen på kommunal nivå. I många fall grundas de kommunala bostadsbyggnadsprogrammen och den fysiska planering som dessa förutsätter och därmed också KELP på prognoser m. m. i länsplaneringen. Det har alltså funnits förutsättningar redan i den genomförda planeringen att i kommunerna samordna bedömningar som har anknytning till både regionalpolitisk och fysisk planering. Chefen för civildepartementet kommer senare i dag att föreslå att länsstyrelserna får vidgade funktioner för samordning inom den fysiska planeringen och för samverkan på detta område. Eftersom tyngdpunkten i den regionala utvecklingsplaneringen redan ligger i länen, bör förutsättningar föreligga att även på länsnivå samordna regionalpolitiska bedömningar med fysisk planering.

Som jag tidigare har berört har den ekonomiska politiken stor betydelse för den regionala politiken. Det finns därför ett naturligt samband mellan de långsiktiga ekonomiska bedömningar som görs i långtidsutredningarna och den planering som bedrivs inom ramen för den regionala politiken. En planeringsmodell som i sig förenar de bedömningar som görs både inom långtidsutredningarna och i den regionala utvecklingsplaneringen skulle bli mycket svårhanterlig. Dessutom saknas i dag informationsunderlag för en sådan integrerad planering. Å andra sidan bör de bägge planeringsaktiviteterna samordnas tidsmässigt så att avstämning och informationsutbyte kan ske vid lämpliga tidpunkter. De tidsplaner som f. n. gäller för nästa långtidsutredning och nästa länsplanering medger detta. Jag vill i detta sammanhang

erinra om att ett forskningsprojekt inom ERU syftar till att belysa med vilka metoder en sammanvägning av långtidsutredningarnas och den regionala utvecklingsplaneringens resultat lämpligen kan ske.

13.5 Regionalpolitiskt handlingsprogram

Regionalpolitiken spänner över ett brett register av åtgärder. Praktiskt taget alla yttringar av samhällsaktivitet har betydelse för den geografiska fördelningen av näringsliv och befolkning i samhället. Regionalpolitiken arbetar därför inte enbart med medel som direkt syftar till att påverka den regionala utvecklingen – lokaliseringsstöd o. d. – utan i lika hög grad med effekterna av den offentliga sektorns expansion och regionala utveckling. Både generella ekonomisk-politiska åtgärder och insatser som är avsedda att påverka speciella branscher eller befolkningskategorier får olikartade regionala konsekvenser därför att produktionsförutsättningar, branschstruktur, befolkningssammansättning m. m. är olika i skilda regioner. Det är därför naturligt att de förslag till åtgärder som länsstyrelserna för fram i länsprogrammen är av mycket skiftande slag inom de skilda samhällssektorerna.

I enlighet med anvisningarna för programarbetet är åtgärdsförslagen uppdelade på tre grupper. Den första omfattar sysselsättningsskapande åtgärder som behövs för att utvecklingen skall påverkas så att de mål som ställs upp i programmen skall nås. Därvid inriktas intresset i stigande grad på servicenäringarnas betydelse för sysselsättningsutvecklingen, bl. a. på grund av industrins minskande behov av arbetskraft. I en andra grupp ingår åtgärder främst av socialpolitisk art inom regioner där en vikande utveckling ter sig ofrånkomlig vid en långsiktig bedömning. I den tredje gruppen anges behovet av investeringar inom den offentliga sektorn samt investeringarnas regionala fördelning. Jag skall i det följande, i förekommande fall efter samråd med resp. departementschef, redovisa mina ståndpunkter i fråga om de mer väsentliga förslagen i länsprogrammen och i fråga om andra åtgärder som enligt min bedömning behöver vidtas för att vi skall kunna förverkliga den regionala struktur som jag har beskrivit i det föregående. I vissa fall har åtgärder av detta slag redan kommit till stånd eller i varje fall satts igång, i andra kan förslag väntas bli framlagda inom kort. På flera områden måste ställningstaganden föregås av utredningar och detaljplanering som inte föreligger i dag. Behandlingen av skilda åtgärder får därför i detta sammanhang skiftande innebörd och på flera punkter kan endast principiella synpunkter anläggas på förslagen. Det finns vidare anledning att betona att genomförandet av nya åtgärder liksom takten i genomförandet beror av faktorer som f. n. i stor utsträckning kan överblickas endast ofullständigt, t. ex. tillgången i framtiden på resurser för genomförandet.

Långsiktiga sysselsättningsskapande åtgärder

Lokalisering av statlig verksamhet

Det stora flertalet länsstyrelser lämnar i länsprogrammen förslag till och synpunkter på lokalisering av statlig verksamhet.

Vad först gäller *lokaliseringen av central statlig förvaltning* vill jag erinra om att frågan har undersökts av delegationen för lokalisering av statlig verksamhet. Delegationen har i två betänkanden lagt fram förslag till utflyttning av myndigheter (SOU 1970:29 och 1972:55).

1971 års riksdag beslutade om en första utflyttningsetapp som innebär att 30 myndigheter och institutioner samt väsentliga delar av ytterligare fyra myndigheter skall omlokaliseras från stockholmsområdet till 13 orter i olika delar av landet (prop. 1971:29, InU 1971:15, rskr 1971: 196). Sammanlagt har dessa myndigheter ca 6 100 anställda. Vid riksdagsbehandlingen uttalade inrikesutskottet att ifrågavarande insatser borde koncentreras till ett begränsat antal regionala tillväxtcentra, i första hand till sådana som kan tänkas få betydelse som storstadsalternativ. Ville man uppnå i olika avseenden attraktiva alternativ till storstäderna i syfte att avlasta dem, fann utskottet det nödvändigt att koncentrera de resurser som kunde stå till buds. Detta borde enligt utskottet leda till att statliga verksamheter flyttades gruppvis. Därigenom skulle man uppnå den väsentliga regionalpolitiska effekt på inflyttningsorten som avsågs.

Delegationens andra betänkande, som f. n. remissbehandlas, innehåller förslag om en andra utflyttningsetapp, omfattande tolv hela myndigheter och delar av ytterligare fyra myndigheter med totalt i runt tal 4 000 anställda. Delegationen föreslår i denna andra etapp endast en ny lokaliseringsort, nämligen Kalmar. I övrigt skall omlokaliseringen enligt förslaget ske till samma orter som omfattades av 1971 års riksdagsbeslut. Förslaget bereds f. n. inom finansdepartementet med sikte på att proposition i ämnet skall föreläggas 1973 års riksdag.

Skulle statsmakterna besluta om omlokalisering av statlig verksamhet i enlighet med delegationens förslag innebär detta att omlokaliseringarna i samtliga fall kommer att ske till den typ av orter som jag i det föregående har betecknat primära centra.

Efter ett genomförande av en andra utflyttningsetapp torde ytterligare omlokalisering av central statlig förvaltning av någon större omfattning inte bli aktuell under överskådlig tid. I den mån nya statliga aktiviteter aktualiseras, bör emellertid förutsättningarna att förlägga dem utanför storstadsområdena prövas.

Åtskilliga länsstyrelser för fram förslag rörande lokalisering eller utbyggnad av *anläggningar inom försvaret.* Efter samråd med chefen för försvarsdepartementet har jag överlämnat de önskemål och frågor som har anknytning till det militära området till försvarets fredsorganisationsutredning att beaktas i utredningens fortsatta arbete.

Jordbruks- och skogspolitiska åtgärder

De riktlinjer som nu gäller för *jordbrukspolitiken* fastställdes av 1967 års riksdag (prop. 1967:95, JoU 1967:25, rskr 1967:280). Enligt de mål som därvid uppställdes skall jordbruket åstadkomma en produktion av önskad storlek till lägsta möjliga samhällsekonomiska kostnad samtidigt som det skall vara möjligt för dem som är sysselsatta inom jordbruket att få del av den allmänna standardstegringen. Enligt 1967 års riksdagsbeslut skall därför en fortsatt, snabb rationalisering av jordbruket främjas. Rationaliseringen är till gagn för jordbrukarna själva genom att den leder till ökad lönsamhet och därigenom till högre inkomster. I propositionen framhölls att det var angeläget att vissa frågor inom jordbrukspolitiken ånyo prövades efter en tid. Efter Kungl. Maj:ts bemyndigande har chefen för jordbruksdepartementet sommaren 1972 tillkallat sakkunniga med uppdrag att utreda vissa frågor inom jordbrukspolitiken. De nuvarande allmänna målen för jordbrukspolitiken skall liksom principerna för jordbrukets rationalisering gälla även i fortsättningen, medan bl. a. frågan om valet av metod, prislinje, för att finansiera kostnaderna för stödet till jordbruket kommer att prövas av utredningen.

I länsprogrammen har flertalet länsstyrelser i norra Sverige berört tillbakagången i sysselsättningen inom jordbruket. Bl. a. framhålls att utvecklingen inom jordbruksnäringen medför risk för att underlaget för mejerihanteringen och slakteriindustrin försämras och på längre sikt kan bli otillräckligt. En del länsstyrelser lämnar synpunkter på hur tillbakagången inom jordbruket skall kunna minskas. Därvid diskuteras bl. a. möjligheterna till s. k. kombinationssysselsättning och stöd till deltidsföretag. Även problem som gäller de äldre jordbrukarna berörs.

I samband med att principerna för prissättningen fastställdes år 1967 var det inte möjligt att helt ta hänsyn till de särskilda förhållandena i norra Sverige. Av flera skäl ansågs en betydande jordbruksproduktion även i fortsättningen böra upprätthållas i dessa delar av landet. Med hänsyn därtill borde även i framtiden jordbruket där få särskilt stöd. Sedan många år har särskilt prisstöd till mjölkproduktion utgått i norra Sverige. Vidare har rationaliseringen i denna del av landet stötts inom ramen för den särskilda rationaliseringen. Jag vill erinra om att 1971 års riksdag beslutade om ett väsentligt ökat prisstöd till mjölkproduktion och om prisstöd till kött- och fläskproduktion i norra Sverige. Förutsättningar för uppbyggnad av rationella jordbruk i denna del av landet har därigenom ökats. Investeringsviljan inom jordbruket i norra Sverige tycks också ha ökat även om det är för tidigt att i dag bedöma effekterna av det utökade stödet.

I avvaktan på resultaten av den fortsatta uppbyggnaden av fullt rationella jordbruk utgår i norra Sverige sedan den 1 juli 1971 visst investeringsstöd till jordbruk med begränsade utvecklingsmöjligheter. Stödet utgår till företag som inte bedöms kunna uppnå fullt rationell drift men likväl beräknas ge nuvarande brukare tillfredsställande försörjning under hans återstående yrkesverksamma tid. Som villkor för stöd gäller bl. a. att brukningsenheten inte inom överskådlig tid behövs för

rationaliseringsändamål, att brukarens inkomst huvudsakligen kommer från jord- och skogsbruket på brukningsenheten samt att brukningsenheten ensam eller tillsammans med annan bestående förtjänstmöjlighet på orten utgör tillfredsställande försörjningsunderlag för brukaren och hans familj. Stödet utgår i form av lånegaranti och bidrag. I likhet med länsstyrelsen i Jämtlands län anser jag att det förbättrade stödet till jordbruket i norra Sverige bör kunna verksamt bidra till att dämpa nedläggningstakten i jordbruket i områden, där näringen fortfarande har stor relativ betydelse för sysselsättningen och därmed också för befolkningsutvecklingen.

Länsstyrelsen i Gotlands län framhåller att ansträngningarna måste inriktas på att påskynda en övergång till mera gynnsamma produktionsformer, framför allt specialodlingar och ökad animalieproduktion, samt påpekar att goda förutsättningar finns att utöka sockerbetsodlingen i länet. Med anledning härav får jag erinra om möjligheten att vid driftomläggningen få stöd enligt bestämmelserna i kungörelsen (1967: 453) om statligt stöd till jordbrukets rationalisering m. m. Jag vill också peka på den betydande rådgivningsverksamhet på detta område som bedrivs av lantbruksnämnderna. Beträffande sockerbetsodlingen får jag erinra om att Kungl. Maj:t medgett att sockerbetsarealen på Gotland och Öland ökas med 700 resp. 500 ha fr. o. m. i år.

Några av länsstyrelserna har berört stödet till *trädgårdsodling*. Statligt stöd till rationalisering av trädgårdsföretag kan utgå enligt kungörelsen (1968:377) om statligt stöd till trädgårdsnäringens rationalisering. Trädgårdsproduktion som kompletterande produktionsgren vid ett jordbruksföretag kan inräknas i begreppet jordbruksproduktion och således få stöd enligt de för jordbrukets rationalisering gällande bestämmelserna.

Förslag med anknytning till *skogsbruket* framförs främst av länsstyrelserna i Norrlandslänen. Dessa betonar att skogsbruket kommer att vara den dominerande basnäringen även i framtiden. Skogsbruket är av betydelse också för flera andra verksamheter, t. ex. transport- och verkstadssektorn. Vidare är skogsbruket självfallet en förutsättning för skogsindustrin. Ett betydligt större antal människor än vad som framgår av statistiken över antalet sysselsatta i skogsbruket är alltså för sin sysselsättning beroende av skogsbrukets utveckling.

Vissa länsstyrelser hänvisar till bl. a. en utredning som har gjorts av virkesmarknadens parter inom det s. k. industriområde I (Ljungan och norrut). I utredningen framhålls att utbyggnad av skogsindustrin i andra delar av landet samt ett fullt kapacitetsutnyttjande av befintlig industri kommer att medföra svårigheter för den norrländska skogsindustrin att få råvarubehovet tillgodosett inom Norrlands gränser. Länsstyrelserna i Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län föreslår därför att bl. a. skogsvården intensifieras med hjälp av utvidgat statligt stöd. Länsstyrelsen i Norrbottens län redovisar ett detaljerat program härför som i princip överensstämmer med en framställning till chefen för finansdepartementet från virkesmarknadens parter inom industriområde I. Denna framställning har remissbehandlats.

För att öka virkesproduktionen föreslås i framställningen vissa åtgärder, nämligen gödsling av fastmark, gödsling och dikning av torvmark, intensifierade röjningar och skogsodling, igenplantering av nedlagd åkermark samt snabbare avveckling av gammal skog med låg tillväxt.

I framställningen redovisas vidare hur det föreslagna skogsvårdsprogrammet skulle komma att påverka sysselsättningen inom området. Själva skogsvårdsprogrammet bedöms kräva ca 1 400 personer årligen och den ökade möjligheten till avverkning ca 2 500 personer eller sammanlagt nära 4 000 årsarbetare. Vidare skulle den på längre sikt ökade cellulosaproduktionen ge upphov till en exportökning motsvarande ett värde av 1 miljard kr. årligen.

Några remissinstanser verifierar beräkningarna av det ökade arbetskraftsbehovet. Skogsstyrelsen framför dock farhågor för att det kan bli svårt att erhålla arbetskraft för att hela skogsvårdsprogrammet skall kunna genomföras. Svenska skogsarbetareförbundet påpekar dock att den fortgående rationaliseringen torde medföra att den totala arbetskraften inom skogsbruket i här berörda områden inte kommer att öka med 4 000 personer.

Remissinstanserna är i princip positiva till ökat statligt stöd men anser att bl. a. stödets effekter och närmare utformning bör bli föremål för närmare utredning.

De investeringar som görs i skogsbruket i form av återväxtåtgärder och skogsvårdande röjningar ger inte markägaren någon utdelning förrän efter mycket lång tid. I norra Sverige är tiden mellan plantering och avverkning inte sällan över 100 år. Enligt skogsvårdslagen är skogsägaren skyldig att efter avverkningen tillse att nöjaktig återväxt inom skälig tid kommer att finnas på det avverkade området. Kraven på återväxten är olika beroende på markens produktionsförmåga. Inom vissa områden lämnas statliga bidrag till återväxtåtgärder. Dessa synes dock inte ha utgjort tillräcklig stimulans.

Jag vill här framhålla att det vid sidan av det statliga stöd som utgår i hela landet anvisas särskilda medel för åtgärder för ökad skogsproduktion i Norrland. Skogsbruket i Norrland tillförs även statliga medel via arbetsmarknadspolitiken.

Det är mot angivna bakgrund angeläget att genom fortsatt statligt stöd förbättra möjligheterna för en intensivare skogsvård i form av t. ex. återväxtåtgärder, röjningar och gallringar i de fyra nordligaste länen. Chefen för jordbruksdepartementet ämnar återkomma i ärendet i anslutning till prövning av skogspolitiska utredningens förslag. Effekterna av de åtgärder som övervägs kan bedömas innebära en i stort sett oförändrad eller i vissa fall ökad sysselsättning inom skogsbruket i de regionalpolitiskt mest känsliga områdena av vårt land.

Några länsstyrelser har föreslagit att statlig lånegaranti skall lämnas vid tillköp av skogsmark eller vid köp av rena skogsfastigheter. Frågan om sådant stöd har behandlats av riksdagen en följd av år men avvisats med hänvisning till den skogspolitiska utredningen. Denna fråga kan, med

hänsyn till skogspolitiska utredningens arbete, inte behandlas nu.

Flera länsstyrelser har föreslagit upprustning av det sekundära vägnätet för att rationella virkestransporter skall kunna utföras. Bidrag har under en lång följd av år beviljats till byggande av skogsbilvägar. 1972 års riksdag har anvisat 15 milj. kr. för denna verksamhet. Vidare byggs skogsbilvägar i betydande omfattning inom ramen för anslagen till beredskapsarbeten. Sedan budgetåret 1971/72 utgår därvid förhöjt bidrag med 75 % av kostnaden för skogsvägbyggnad i Norrlands inland och vissa delar av Kopparbergs län.

Länsstyrelserna i Jönköpings och Jämtlands län har påpekat att en av förutsättningarna för att upprätthålla en hög avverkningsvolym inom det enskilda skogsbruket är en intensiv fortbildnings- och upplysningsverksamhet. Statsbidrag till sådan verksamhet utgår dels via anslag till skogsvårdsstyrelsens allmänna verksamhet, dels via ett särskilt anslag till kursverksamhet för skogsbrukets rationalisering.

I länsprogrammet för Jämtlands län berörs de kraftiga variationer i arbetskraftsbehovet som orsakas av den korta säsongen för skogsvårdsarbeten. Länsstyrelsen föreslår statliga åtgärder för utveckling av skogsvårdsmaskiner för att utjämna dessa variationer. Jag vill erinra om att 1972 års riksdag har anvisat medel för kollektiv skogsteknisk forskning. I det ramprogram som ligger till grund för denna verksamhet ingår utveckling av skogsvårdsmaskiner som en väsentlig del.

Vidare har länsstyrelsen i Västernorrlands län föreslagit att utbildning av arbetskraft för det högmekaniserade skogsbruket skall förläggas till Sollefteå. Denna utbildning sker f. n. framför allt hos maskintillverkarna och skogsbolagen. Enligt vad jag har inhämtat av chefen för jordbruksdepartementet finns det inte anledning att föreslå en centralisering till en ort av denna utbildning.

I fråga om sambandet mellan jordbruk och *landskapsvård* förs i länsprogrammen olika förslag fram med syfte att bibehålla ett öppet odlingslandskap och samtidigt minska nedläggningstakten i jordbruket. Det kan erinras om att 1972 års riksdag har beslutat om en försöksverksamhet på landskapsvårdsområdet under en treårsperiod. Under perioden skall praktiska försök med olika metoder bedrivas inom ett begränsat antal områden som representerar olika typer av odlingslandskapet. Efter treårsperioden skall naturvårdsverket redovisa erfarenheterna och därefter kommer ställning att tas till verksamhetens fortsättning. För första verksamhetsåret ställs från statens sida ett anslag på 1 milj. kr. till förfogande. Den arbetskraft som behövs för de statsbidragsberättigande arbetena anvisas efter samråd med länsarbetsnämnderna.

Landskapsvårdande arbeten utförs också i stor omfattning genom arbetsmarknadsverkets försorg. Budgetåret 1970/71 utfördes röjningar m. m. för nära 22 milj. kr. i form av beredskapsarbeten. Ett omfattande inventerings- och planeringsarbete har utförts under de senaste åren i samarbete mellan naturvårds- och arbetsmarknadsmyndigheter. Härigenom har möjligheterna förbättrats att sätta in åtgärder inom de områden där de kan göra den största nyttan från landskapsvårdssynpunkt.

Industripolitiska åtgärder m. m.

Det självklara sambandet mellan regionalpolitiska och industripolitiska åtgärder ställer särskilda krav på samordning. Sålunda bör överväganden om regionalpolitiska åtgärder, som berör ett eller flera industriföretag, innefatta även en bedömning av åtgärdernas inverkan på situationen i stort inom den berörda industrisektorn, t. ex. i vad avser sektorns totala kapacitet. Därvid kan behöva beaktas såväl förhållandena inom en viss huvudbransch som situationen inom en mindre del av branschen.

För att en samstämd utformning av åtgärderna skall vara möjlig måste de beslutande instanserna förfoga över ett tillräckligt beslutsunderlag med aktuell information om bl. a. industrins förhållanden i olika avseenden. En förbättring av de *branschpolitiska bedömningarna* har möjliggjorts genom bl. a. den industripolitiska utredningsverksamhet som har initierats på olika nivåer.

Av särskilt intresse att nämna i detta sammanhang är det arbete som bedrivs för att få mera detaljerade kunskaper om förhållandena inom olika industribranscher. Undersökningar har genomförts rörande bl. a. varvsindustrin, TEKO-industrierna, möbelindustrin och livsmedelsindustrin. Inom flera andra branschområden pågår utredningar f. n. Detta arbete, som utgör ett viktigt underlag även för regionalpolitiska beslut, bör i framtiden byggas ut och intensifieras. Bl. a. kommer resurser att disponeras för att följa utvecklingen inom olika branscher i mer kontinuerliga former än f. n., genom inrättandet av ett nytt industripolitiskt verk. Förslag härom avses skola läggas fram för 1973 års riksdag.

De industripolitiska åtgärderna med allmänt branschstimulerande syfte kan i sina praktiska konsekvenser väntas få avsevärd regionalpolitisk betydelse. Detta hänger samman främst med den starka geografiska koncentrationen av de branscher som hittills har kommit i fråga för särskilda åtgärder, nämligen varvsindustrin (västkustområdet), TEKO-industrierna (västgötaregionen), den manuella glasindustrin (Småland) och den träbearbetande industrin (Småland, Skaraborgs län, Norrlands inland).

Några länsstyrelser har i länsprogrammen berört särskilda industribranschproblem i resp. län. Dessa påpekanden har med få undantag berört de nyss uppräknade branscherna. Det kan noteras att de av 1972 års riksdag beslutade åtgärderna för att stimulera den träbearbetande industrin (prop. 1972:47) liksom det nyinrättade systemet med statliga strukturgarantier (prop. 1972:46) har utformats efter det att länsstyrelserna lämnade sina program. De framförda synpunkterna har därvid i flera fall kunnat beaktas.

Även några av de branscher som nu utreds har en marknad geografisk koncentration. Det gäller t. ex. järn- och stålindustrin och metallmanufakturindustrin.

Samtidigt som den centrala utredningsverksamheten har byggts ut har ökat intresse knutits till möjligheterna att stärka kunskapsunderlaget genom ett organiserat *informationssamarbete* mellan näringsliv och samhälle.

Samarbete och kontakt mellan näringsliv och samhälle såväl på det kommunala planet som på läns- och riksplanet är en väsentlig förutsättning för både regionalpolitiska och industripolitiska åtgärder. Olika organisatoriska former för samarbete och kontakter har prövats.

F. n. övervägs inom industridepartementet de förslag som samarbetsutredningen har lagt fram i betänkandet (SOU 1970:41–42) Företag och samhälle rörande bl. a. ett informationssystem för vidgat informationsutbyte mellan företag och samhälle. En proposition i denna fråga avses, enligt vad jag har inhämtat från chefen för industridepartementet, bli avlämnad till riksdagen under innevarande höst.

Som jag redan har nämnt räknar chefen för industridepartementet med att under våren 1973 anmäla förslag om ett industripolitiskt verk för bl. a. utrednings- och informationsverksamhet av den typ som jag här har berört. Det är önskvärt att den sålunda planerade verksamheten nära samordnas med den regionalpolitiska utrednings- och planeringsverksamheten som bedrivs inom bl. a. inrikesdepartementet.

Den *industriella miljöns* betydelse för näringslivets utveckling har på senare år uppmärksammats alltmer. Ett av de medel som bör prövas för att främja uppbyggandet av en stimulerande industriell miljö är att förbättra servicen till i första hand mindre och medelstora företag. Frågan om en förstärkt service för den industriella verksamheten i landet har tagits upp till behandling i åtskilliga av länsprogrammen. Bl. a. föreslår länsstyrelserna i Kopparbergs, Västernorrlands och Jämtlands län att s. k. industriella utvecklingscentra (IUC) enligt den modell som har prövats i Skellefteå skall inrättas. I övrigt anför flertalet länsstyrelser helt allmänt att de mindre och medelstora företagens behov av service bör tillgodoses genom en förstärkning av företagareföreningarnas resurser.

Frågan om en förstärkt företagsservice har varit föremål för utredning inom delegationen för de mindre och medelstora företagen. För att bl. a. utveckla och stärka den regionala industriservicen avser chefen för industridepartementet att anmäla förslag våren 1973 om förstärkning av statens stöd till företagareföreningarnas rådgivning till de mindre och medelstora företagen.

När det gäller frågan om industriella utvecklingscentra vill jag erinra om att näringsutskottet (NU 1972:13) har uttalat att erfarenheterna från IUC i Skellefteå bör avvaktas innan ställning tas till vilka regioner och orter som bör komma i fråga för nya centra. På hemställan av riksdagen har Kungl. Maj:t överlämnat frågan om industriella utvecklingscentra till delegationen för de mindre och medelstora företagen för att beaktas i dess arbete. Efter samråd med chefen för industridepartementet vill jag därför uttala att nya centra av ifrågavarande slag f. n. inte bör inrättas.

Några länsstyrelser har berört frågan om *kapitalförsörjningen* speciellt

för de mindre och medelstora företagen. Jag vill i anslutning härtill erinra om att förslag har lagts fram för riksdagen, på föredragning av chefen för finansdepartementet, att ett särskilt finansieringsinstitut -- ägt till hälften av staten och till hälften av bankerna - inrättas fr. o. m. den 1 januari 1973 för att förbättra tillgången på riskbärande kapital för de mindre och medelstora företagen (prop. 1972:101). Härigenom öppnas en ny möjlighet för dessa företag att få tillgång till riskbärande kapital på likartat sätt som större företag i dag redan har genom bl. a. aktiemarknaden. Detta kan få till effekt dels att de strukturella omställningar som mindre företag i ökad omfattning ställs inför underlättas, dels att den utvecklingspotential som kan finnas hos sådana företag utnyttjas i ökad utsträckning.

I detta sammanhang vill jag också erinra om den verksamhet Norrlandsfonden bedriver för att underlätta kapitalförsörjningen för det norrländska näringslivet. Fonden disponerar under innevarande år sammanlagt 20 milj. kr. i nytillskjutna medel för sin verksamhet.

Åtgärder inom energiområdet och i fråga om bergshantering och mineralutvinning har ofta klart regionalpolitiska effekter. Detta återspeglas i förslagen och synpunkterna i länsprogrammen.

Vad först angår *energiområdet* kan erinras om de direkta regionalpolitiska effekter som statens vattenfallsverks verksamhet ger. Den betydelse som vattenkraftutbyggnaderna i Norrland har haft i detta avseende bör inte underskattas. Även sedan vattenkraftsutbyggnaden i huvudsak har upphört kan vattenfallsverkets investeringsbeslut väntas ha stor regionalpolitisk betydelse, nu genom produktionsanläggningarnas storlek och art.

I fråga om de konkreta förslag till kraftproduktionsutbyggnader som tas upp i länsprogram 1970 vill jag, efter samråd med chefen för industridepartementet, framhålla att de får prövas efter hand som vattenfallsverket aktualiserar dem. Lokaliseringen av kärnkraftstationer blir beroende av de riktlinjer som ges för hushållningen med mark och vatten. Som kommer att framgå av den anmälan som chefen för civildepartementet senare gör rörande den fysiska riksplaneringen bör utbyggnader under 1970-talet koncentreras till redan etablerade stationsområden.

I några länsprogram berörs särskilt frågor om *malmprospektering och mineralutvinning*. Betydande statliga resurser har på senare år ägnats åt malmprospektering i Norrbottens och Västerbottens län. Dels har Sverige geologiska undersökning (SGU) haft ett tioårigt program för järnmalmsinventering i Norrbottens län, där nu malmgeologisk genomgång och bearbetning görs av framkomna resultat. Dels har SGU fortsättningsvis bedrivit sulfidmalmsprospektering i Västerbottens län. Under budgetåret 1972/73 förfogar SGU över sammanlagt drygt 20 milj. kr. för malmprospektering, vilket motsvarar ca två tredjedelar av SGU:s hela verksamhet.

Omfattningen m. m. av den statliga malmprospekteringen de närmaste

åren är en av de frågor som f. n. övervägs på grundval av bl. a. geologiutredningens betänkande (SOU 1971:17).

Beträffande frågan om utnyttjande av malmtillgångarna i Stekenjokk vill jag efter samråd med chefen för industridepartementet peka på att enligt en rapport som nyligen har avlämnats (Ds I 1972:5) förutsättningar finns för viss företagsekonomisk lönsamhet, beroende på främst möjligheterna till selektiv brytning och kopparprisets utveckling. Till rapporten är fogad en särskild undersökning av det samhällsekonomiska värdet av projektet, vilken utvisar ett betydande nettotillskott till den företagsekonomiska kalkylens resultat.

Ett beslut om projektstart måste föregås av förhandlingar och en uppgörelse om de ekonomiska villkoren för brytning. Ett första steg har tagits i och med att tre gruvföretag har erbjudits att med hänvisning till utredningsresultatet komma in med konkreta förslag som en utgångspunkt för förhandling.

I sammanhanget kan tilläggas att eventuella ytterligare prospekteringsinsatser i Stekenjokkområdet, en fråga som har tagits upp av länsstyrelsen i Jämtlands län, får övervägas i samband med att ställning tas till gruvprojektet.

Ett annat malmutvinningsprojekt som tas upp i länsprogram 1970 är uranutvinningen i Ranstad. Jag får beträffande detta spörsmål erinra om de beslut som 1972 års riksdag (prop. 1972:57, NU 1972:39, rskr 1972:200) har fattat angående fortsatt utvecklingsarbete under budgetåren 1972/73–1974/75 i syfte att skapa underlag för ett beslut om ev. utbyggnad av uranverket i Ranstad.

Ett flertal länsstyrelser tar upp etablering av *statliga företag* i regionalpolitiskt syfte. Som jag redan tidigare har framhållit har sysselsättningen i de statliga företagen stor betydelse för den industriella utvecklingen i Norrland. Ytterligare utbyggnadsplaner för olika enheter inom Statsföretag AB torde komma att realiseras under de närmaste åren. Jag vill i sammanhanget erinra om att SVETAB har gjort insatser inom regioner med sysselsättningsproblem. Ytterligare insatser kan bli aktuella i framtiden. Vidare ämnar chefen för industridepartementet redan i höst föreslå att proposition läggs fram om uppförande av ett koksverk vid NJA.

När det gäller den principiella frågan om de statliga företagens roll i regionalpolitiken kan erinras om att i den proposition som låg till grund för bildandet av Statsföretag AB (prop. 1969:121) uttalades att förvaltningsbolaget skulle ta särskild hänsyn till samhällsintresset, bl. a. vid val mellan olika produktions- och lokaliseringsalternativ. I samma proposition berördes också förvaltningsbolagets skyldighet att lämna offert när statsmakterna överväger att ålägga företaget att fullgöra näringspolitiska eller andra uppgifter.

Frågan utvecklades vidare i prop. 1971:139 om finansiering m. m. rörande vissa statliga företag. I propositionen anförde chefen för industridepartementet bl. a. att frågan hur Statsföretag i praktiken bäst skall

kunna fullgöra de näringspolitiska och andra uppgifter som statsmakterna ålägger företaget var föremål för överväganden inom industridepartementet.

Ett närmare fastläggande av omfattning och inriktning av Statsföretags regionalpolitiska sysselsättningsinsatser kan inte göras förrän detta arbete har slutförts. Bl. a. måste insatserna bli beroende av företagsgruppens framtida branschinriktning.

Regionalpolitiskt stöd m. m.

När den aktiva lokaliseringspolitiken inleddes år 1964 inriktade man sig i hög grad på selektiva medel, såsom investeringsstöd, särskilda utbildningsbidrag och flyttningsbidrag till arbetskraft med kvalificerad yrkesutbildning. I prop. 1970:75 gav jag uttryck för uppfattningen att generella medel i ökad utsträckning borde användas i den regionala politiken. Genom beslut år 1970 infördes också betydelsefulla sådana medel, nämligen sysselsättningsstöd och schabloniserat utbildningsstöd (prop. 1970:75, SU 1970:103, rskr 1970:270), transportstöd (prop. 1970:84, SU 1970:105, rskr 1970:271) och lokaliseringssamråd (prop. 1970:154, BaU 1970:69, rskr 1970:446). Också systemet med skatteutjämningsbidrag till kommunerna utgör ett generellt verkande medel för att utjämna regionala skillnader. Jag skall i det följande närmare beröra de förslag till nya regler beträffande skatteutjämningsbidrag som nyligen har avgetts av skatteutjämningsrevisionen i betänkandet (SOU 1972:44) Reformerad skatteutjämning. Förslag föreligger vidare från bussbidragsutredningen i betänkandet (Ds K 1972:3) Busstrafiken i Sverige om att införa ytterligare generella medel, nämligen ett ändrat system för statsbidrag till drift av icke lönsamma busslinjer. Efter avslutad remissbehandling avser chefen för kommunikationsdepartementet att anmäla denna fråga. Dessutom föreligger förslag i fråga om en regional utjämning av telefonkostnaderna (betänkande avgivit av 1969 års telefontaxeutredning, se Televerkets författningssamling, A:23. 1971).

Frågan att utnyttja andra generella medel behandlas av den utredning rörande användning av starkare styrmedel i regionalpolitiken som jag efter Kungl. Maj:ts bemyndigande nyligen har tillkallat.

Förslag att använda skatteinstrumentet i regionalpolitiskt syfte har motionsvägen väckts i riksdagen flera gånger under de senaste åren, bl. a. åren 1970 och 1971. Motionsyrkandena har avslagits av riksdagen. Efter samråd med chefen för finansdepartementet vill jag i denna fråga hänvisa till de uttalanden som vid nämnda tillfällen gjordes av vederbörande riksdagsutskott (BeU 1970:36 och SkU 1971:53). Motsvarande gäller den i riksdagen och något länsprogram väckta frågan att initiera en selektiv kreditmarknadspolitik i regionalpolitiskt syfte (BaU 1970:41, FiU 1971:41).

Som jag anförde i prop. 1970:75 måste regionalpolitiken spela över ett

brett register av medel för att bli verkningsfull. Jag räknar med att man också i fortsättningen kommer att behöva utnyttja både selektiva och generella medel för att nå de uppställda målen.

De regionalpolitiska medlen och de resultat de ger analyseras fortlöpande inom Kungl. Maj:ts kansli. Bl. a. på grundval av detta arbete och de förslag som har förts fram i länsprogrammen skall jag i det följande beröra vissa ändringar i de regionalpolitiska medlen som med hänsyn till de gångna årens erfarenheter framstår som motiverade. Förslag i dessa avseenden räknar jag med skall läggas fram för 1973 års riksdag. Jag vill emellertid redan i detta sammanhang erinra om vad jag tidigare har framhållit, nämligen att det inte är de finansiella ramarna för lokaliseringsstödet som har varit en begränsande faktor i stödverksamheten utan snarare bristen på stödprojekt. Det är min bedömning att den regionalpolitik som jag har förordat i det föregående bör kunna genomföras med i huvudsak de regionalpolitiska medel som vi nu har. Om de regionalpolitiska insatserna skall ökas måste detta enligt min uppfattning ske på andra vägar än genom en omfattande utbyggnad av nu existerande regionalpolitiska stödformer.

I länsprogrammaterialet redovisas önskemål från kommunalt håll att kommunerna skall få möjligheter att ta mer aktiv del i regionalpolitiken än hittills. I anslutning härtill vill jag erinra om att kommunalrättskommittén år 1965 fick i uppdrag att se över reglerna om den kommunala kompetensen. I direktiven till kommittén (1966 års riksdagsberättelse In:5) anförs att kommunalt stöd åt enskilda företag i princip inte bör förekomma, något som statsmakterna hade beslutat i samband med behandlingen av prop. 1964:185 angående riktlinjer för en aktiv lokaliseringspolitik m. m. Kommittén borde därför försöka skapa ett regelsystem som hindrar att kommunala subventioner lämnas i syfte att påverka enskilda företags lokalisering eller utvidgning. Däremot bör det enligt direktiven fortfarande vara en kommunal angelägenhet att allmänt främja näringslivets utveckling inom kommunen.

I sitt slutbetänkande (SOU 1971:84) Kommunal kompetens föreslår kommittén att kommunerna genom en särskild lag får befogenhet att vidta åtgärder för att tillhandahålla enskilda företag lokaler, om det sker mot ett med hänsyn till kostnaderna skäligt vederlag. I fråga om vissa åtgärder för lokalhållning skall enligt förslaget samråd med arbetsmarknadsstyrelsen äga rum om åtgärdens lämplighet från regionalpolitisk synpunkt. Kommittén anser att kommunerna alltjämt bör få lämna enskilda företag sysselsättningspolitiskt betingat stöd. En förutsättning för sådant stöd skall emellertid enligt kommitténs förslag vara att det lämnas i samråd med arbetsmarknadsstyrelsen.

Betänkandet har remissbehandlats. Avsikten är att proposition med förslag på grundval av betänkandet skall föreläggas riksdagen under våren 1973 samtidigt med proposition om medlen för den fortsatta regionalpolitiska stödverksamheten.

Några länsstyrelser diskuterar i länsprogrammen det nuvarande *all-*

många stödområdet. Ytterståndpunkterna i denna fråga representeras av länsstyrelserna i Kalmar och Norrbottens län. Länsstyrelsen i Kalmar län framhåller att stödpolitikens begränsning till ett särskilt stödområde bör upphävas. Länsstyrelsen i Norrbottens län menar däremot att lokaliseringsstöd bara i undantagsfall bör utgå utanför stödområdet för att attraktiviteten hos de norra delarna av landet inte skall minska. Frågan har tagits upp också i motioner till riksdagen. Som motiv för att slopa stödområdet har anförts bl. a. att behov av stödinsatser finns på många håll också utanför det nuvarande stödområdet. Nu gällande regler ger visserligen möjlighet att lämna stöd utanför stödområdet, men ett borttagande av gränsen anses skapa förutsättningar för en mer flexibel användning av lokaliseringsstödet. Detta stöd borde ses som ett medel i en allmän regionalpolitik och kunna utnyttjas för att lösa regionala problem var de än aktualiseras.

I anslutning till dessa synpunkter vill jag framhålla, att sysselsättningsproblemen och obalansfenomenen fortfarande är störst inom stödområdet, trots den förbättring av den befolkningsmässiga och industriella utvecklingen som har ägt rum där under senare år. De näringsgeografiska förhållandena i detta område medför att de regionala problemen där är mer svårlösta än på andra håll. Härtill kommer att den fortgående strukturomvandlingen inom näringslivet kan medföra en ytterligare skärpning av obalansen mellan skogslänen och övriga delar av landet. Dessa omständigheter motiverar enligt min uppfattning att det lokaliseringspolitiska investeringsstödet liksom hittills inriktas i första hand mot Norrland och delar av norra Svealand samt Gotland och Öland. Som också ströks under vid riksdagsbehandlingen både år 1969 och år 1970 är såväl de allmänna resurserna som tillgången på lokaliseringsbara företagsenheter begränsade. En koncentration av stödinsatserna är därför nödvändig.

Om stödområdet avskaffades, skulle möjligheterna minska att styra lokaliseringsstödet till de områden som bäst behöver det. En spridning av stödet över hela landet skulle förstärka tendenserna till en förskjutning av näringsliv och befolkning till de södra och mellersta delarna av landet. Åtgärden skulle dessutom kunna uppfattas som ett minskat intresse för strävandena att åstadkomma en positiv utveckling i norrlandslänen.

I detta sammanhang finns det anledning att påpeka att den ortsstruktur som jag har uttalat mig för i det föregående inte kan ge entydiga besked när det gäller att i enskilda fall ta ställning till vilka regionalpolitiska medel som skall användas eller i fråga om valet av lokaliseringsorter. Kravet på att koncentrera de begränsade resurserna till de mest behövande delarna av landet motiverar därför att ett särskilt stödområde bibehålls.

Lokaliseringspolitiska insatser är emellertid motiverade i särskilda fall också i orter i mellersta och södra Sverige, vilket flera länsstyrelser har påpekat. Gällande bestämmelser medger lokaliseringsstöd i form av punktinsatser i orter och regioner utanför stödområdet, nämligen när

avsevärda svårigheter förutses eller har uppkommit till följd av industrinedläggningar eller när särskilda skäl talar för att ett område med ensidigt näringsliv eller isolerat läge bör tillföras ytterligare industri. Sådana ingripanden har, som jag tidigare har redovisat, förekommit i många fall och de har medverkat till en positiv lösning av uppkomna problem.

Stödinsatser av det slag som enligt gällande bestämmelser kan göras utanför stödområdet tar i första hand sikte på att lösa akuta sysselsättningsproblem. I vissa områden utanför stödområdet, där den regionala utvecklingen allmänt sett är svag, kan emellertid sådana stödåtgärder behöva få en något mer långsiktig karaktär.

Det finns som hittills anledning att uppmärksamma i synnerhet problemen i gränstrakterna till stödområdet. Flera av de regioner som ligger i anslutning till stödområdet har liksom regionerna inom området problem i form av ensidigt näringsliv eller vikande folkmängd. Frågan om lokaliseringsstöd till företag i dessa gränsområden bör prövas med hänsyn härtill. Till sådana gränsområden vill jag, bl. a. mot bakgrund av länsstyrelsernas förslag, i dagens läge hänföra de delar av Värmlands, Kopparbergs och Gävleborgs län som nu inte ingår i det allmänna stödområdet samt de nordligaste delarna av Uppsala län, Sala- och Fagerstaregionerna i Västmanlands län och Lindesbergsregionen i Örebro län. Lokaliseringsstöd har i ett stort antal fall beviljats företag där och bör komma i fråga även i fortsättningen. Som betonades redan i 1964 års beslut och bekräftades år 1970 får stödområdesgränsen inte uppfattas som en klart fixerad linje. Det finns skäl att i gränsområdena tillämpa stödbestämmelserna på ett smidigt sätt. Också vissa andra områden i södra och mellersta Sverige har f. n. problem som medför att de kräver särskild uppmärksamhet vid prövning av insatser med lokaliseringsstöd.

Jag vill i anslutning till det anförda tillägga att det, hur stödområdesgränsen än dras, är ofrånkomligt att vissa tröskelproblem uppstår. En ändring av gränsen skulle endast förskjuta dessa problem till nya gränsområden med påföljd att krav skulle uppstå på ytterligare flyttning av gränsen. Ett inlemmande i stödområdet av alla de områden i gränstrakterna som i ett eller annat avseende och under vissa tidsperioder har en negativ utveckling skulle innebära en avsevärd utvidgning av stödområdet. Vid en sådan utvidgning uppstår risk för att stödområdet kommer att anknyta direkt till de starkt expansiva regionerna i mellersta Sverige.

Jag finner det lämpligt att i detta sammanhang beröra sambandet mellan den regionalpolitiska stödverksamheten och *den fysiska riksplaneringen.*

Behovet av positiva medel för att förverkliga intentioner inom den fysiska riksplaneringen kan redan nu i viss utsträckning tillgodoses genom lokaliseringsstöd. Inom stödområdet kan sålunda lokaliseringsstöd utgå till sådan industriell eller industriliknande verksamhet eller industriserviceverksamhet som är av intresse från den fysiska riksplaneringens synpunkter. Vid bedömningen av lämplig lokaliseringsort för sådana

typer av verksamhet bör de riktlinjer som ges i den fysiska riksplaneringen tillmätas avgörande betydelse.

Utanför det allmänna stödområdet kan lokaliseringsstöd beviljas företag med industriell eller industriliknande verksamhet endast när starka regionalpolitiska skäl föreligger härför. I sådana fall kan också företag, som är särskilt resurskrävande och/eller miljöstörande och därför av intresse i den fysiska riksplaneringen, komma i fråga för lokaliseringsstöd. Som en ytterligare förutsättning för stöd måste då gälla att den avsedda lokaliseringen överensstämmer med ställningstaganden inom den fysiska riksplaneringen, dvs. att lokaliseringsorten ligger inom område som har reserverats för sådan typ av verksamhet eller att områdets användning för verksamheten kan godtas. Däremot bör enligt min mening lokaliseringsstöd inte användas utanför stödområdet för att styra industrier till områden som från den fysiska riksplaneringens synpunkter är önskvärda, såvida inte också regionalpolitiska skäl föreligger härför.

Det finns ytterligare en aspekt på användningen av lokaliseringsstöd för att tillgodose önskemål som har samband med den fysiska riksplaneringen. Chefen för civildepartementet kommer senare i dag att föreslå sådana riktlinjer för hushållningen med naturresurserna som innebär att vissa områden bl. a. i södra och mellersta Sverige inte bör komma i fråga för lokalisering av särskilt resurskrävande och/eller miljöstörande verksamhet. Vid remissbehandlingen av rapporten Hushållning med mark och vatten har man – som framgår närmare av vad chefen för civildepartementet anför – uppmärksammat konsekvenserna av denna form av reglering. Från kommunalt håll har man krävt kompensation för att sådan industri inte kan lokaliseras till vissa områden. Efter att ha samrått med chefen för civildepartementet vill jag understryka att den åsyftade regleringen avser bara ett ringa antal anläggningar. Det bör också framhållas att dessa områden inte är undantagna från etablering av annan industri. Dessutom finns, som har framgått av det föregående, möjligheter till regionalpolitiskt motiverade punktinsatser med lokaliseringsstöd i sådana områden. Vid bedömningen i enskilda fall huruvida sådant punktstöd kan anses motiverat bör hänsyn kunna tas också till att viss typ av industrin inte får lokaliseras till området i fråga.

I fråga om *stödberättigad verksamhet* gäller enligt nuvarande bestämmelser att lokaliseringsstöd utgår till industriföregag, företag med industriliknande verksamhet, industriserviceföretag, centrala förvaltningsenheter inom den privata sektorn, dock bara vid utflyttning från storstadsområdena, samt anläggningar inom turistnäringen.

En analys av erfarenheterna av tillämpningen av de nuvarande regionalpolitiska medlen som har utförts inom inrikesdepartementet visar, att någon genomgripande förändring i avgränsningen av stödberättigad verksamhet inte kan anses vara motiverad. Som har påpekats i några länsprogram bör emellertid viss utvidgning övervägas, främst för att ytterligare förbättra förutsättningarna för näringslivets utveckling i primära och regionala centra. Jag tänker främst på vissa typer av serviceverksamhet. Sålunda anser jag att det bör närmare övervägas att

öppna möjlighet att lämna stöd till viss partihandel och uppdragsverksamhet som är väsentlig för näringslivets lokalisering och har mer än regional betydelse.

Det sammanlagda statliga *lokaliseringsstödets storlek* i form av lokaliseringsbidrag, avskrivningslån och lokaliseringslån kan enligt gällande bestämmelser i regel uppgå till högst två tredjedelar av stödunderlaget. Om särskilda skäl föreligger kan dock denna gräns överskridas. Lokaliseringsbidrag utgår med högst 35 % eller, om särskilda skäl föreligger, högst 50 % av stödunderlaget. I prop. 1964:185 framhölls att det sammanlagda stödet i form av lån och bidrag inte borde vara större än som behövs med hänsyn till övriga finansieringsmöjligheter och för att den åsyftade lokaliseringen skall kunna komma till stånd. Finansieringsfrågan måste således bedömas från fall till fall med beaktande av de skilda omständigheter som har betydelse för statens insatser, såsom investeringarnas omfattning och inriktning, företagets egna resurser och finansieringsmöjligheter samt inte minst angelägenheten från samhällssynpunkt av att investeringarna görs på viss plats.

Enligt erfarenheterna hittills har nuvarande bestämmelser visat sig i huvudsak lämpliga. Inom deras ram har det i regel varit möjligt att göra sådana avvägningar av lokaliseringsstödets storlek i de enskilda fallen att åsyftade lokaliseringar har kunnat komma till stånd.

I det inre stödområdet har lokaliseringsstödets stimulanseffekt dock varit begränsad. Flera omständigheter har bidragit härtill. Från företagshåll har man pekat på bl. a. de merkostnader som är förknippade med en etablering i Norrlands inland och hävdat att merkostnaderna inte kompenseras i tillräcklig utsträckning på grund av maximigränsen för lokaliseringsbidrag. Liknande påpekanden har gjorts av bl. a. länsstyrelsen i Norrbottens län.

Det finns skäl som talar för att en större statlig subvention än som nuvarande bestämmelser medger kan vara motiverad i vissa fall för att angelägna industrilokaliseringar skall kunna förverkligas. En generell höjning av maximigränsen för lokaliseringsbidrag torde dock inte vara befogad. Tillämpningen av nuvarande bestämmelser har visat att ett inte obetydligt antal utbyggnader och nyetableringar av industriföretag har kunnat komma till stånd också i inlandet. Den positiva utvecklingen i Östersundsregionen utgör ett exempel på att goda resultat kan nås. Även i fortsättningen torde det lokaliseringsstöd som kan utgå f. n. i de flesta fall vara tillräckligt för att stimulera den industriella utvecklingen i inlandet. Med hänsyn till framför allt det större risktagande som en etablering eller utbyggnad i vissa inlandsregioner innebär bör emellertid enligt min mening övervägas att öppna en möjlighet att i speciella fall erbjuda ett kraftigare lokaliseringsstöd, nämligen i fall då ett sådant stöd utgör en oundgänglig förutsättning för att en från samhällets synpunkt angelägen industrietablering i det inre stödområdet skall komma till stånd.

Övriga förslag i länsprogrammen rörande lokaliseringsstödets utformning m. m. har inte sådan betydelse för utvecklingen av den regionala

strukturen att det finns anledning att beröra dem närmare i detta sammanhang. Förslagen kommer att behandlas i samband med att jag våren 1973 anmäler frågan om medlen i den fortsatta regionalpolitiska stödverksamheten.

Åtskilliga länsstyrelser kommenterar användning av *investeringsfonderna* i regionalpolitiskt syfte. Förslag förs fram om ökad användning av dessa fonder och i vissa fall ställs krav på att en hårdare prioritering skall ske av stödområdet.

Investeringsfonderna har med framgång använts i regionalpolitiken. Ett betydande antal nyetableringar i form av filialer till stora företag i södra och mellersta Sverige har tillkommit inom stödområdet med hjälp av investeringsfondsmedel. Även om investeringsfondernas syfte primärt är konjunkturpolitiskt, utgår jag från att fondmedlen liksom hittills behöver användas för regionalpolitiskt angelägna investeringar i stödområdet. Lagstiftningen om investeringsfonderna utreds f. n. av företagsskatteberedningen. De förslag som har förts fram i länsprogrammen i fråga om fondernas användning har överlämnats till beredningen.

När det gäller *utbildningsstödet* innehåller länsprogrammen inga förslag till ändringar. De hittillsvarande erfarenheterna av detta stöd motiverar inte heller några mera väsentliga ändringar av bestämmelserna.

Sysselsättningsstöd utgår till företag som bedriver industriell verksamhet inom det inre stödområdet. Allmänna riktlinjer för avgränsningen av detta område angavs i prop. 1970:75. För att undvika en skarp övergång mellan det inre stödområdet och de delar av landet där stöd i princip inte utgår, borde gränsen för detta område inte dras för långt söderut. Området borde omfatta de fyra nordligaste länen, utom kommunblocken utmed kusten fr. o. m. Luleå kommunblock och söderut, samt nordvästra Gävleborgs län och norra Kopparbergs län. Avgränsningen motiverades med att sysselsättningsproblemen inom de inre delarna av skogslänen är så stora att särskilda insatser är påkallade där.

Enligt analyser av den regionala utvecklingen och det regionalpolitiska stödets effekter m. m. som har gjorts inom inrikesdepartementet är ändringar av de principiella riktlinjerna för avgränsningen av det inre stödområdet inte befogade. De inre delarna av skogslänen bör alltjämt prioriteras genom att sysselsättningsstödet reserveras för dessa områden. Endast marginella förändringar i det inre stödområdets omfattning kan enligt min mening övervägas.

Sysselsättningsstöd utgör som tidigare har nämnts 5 000 kr. för varje årsarbetskraft varmed sysselsättningen har ökat i förhållande till året innan. För den ökning som kvarstår utgår 5 000 kr. per årsarbetskraft under andra året och 2 500 kr under tredje året. Storleken av dessa belopp bör prövas på nytt inför den fortsatta stödverksamheten efter den löpande stödperiodens utgång.

Många länsstyrelser ger i länsprogrammen synpunkter på handläggning och tillämpning av *lokaliseringssamrådet*. Från några håll framhålls att regionala myndigheter bör få ta aktiv del i samrådet. Enligt länsstyrelsen i Stockholms län bör lokaliseringssamråd inte användas i syfte att på-

skynda industrins avveckling i Storstockholmsområdet. Länsstyrelsen i Norrbottens län anser däremot att etableringskontroll bör övervägas om lokaliseringssamrådet visar sig inte ha tillräcklig effekt.

Som framgår av min redogörelse i det föregående har den direkta, påvisbara effekten av samrådet hittills varit begränsad. Jag vill emellertid betona att samrådet i samtliga behandlade ärenden har avsett ersättningsbyggnader eller till- och ombyggnader av befintliga anläggningar. Inte i något fall har nyetablering av verksamhet blivit föremål för samråd.

Hur effektivt lokaliseringssamrådet är som omfördelningsfaktor kan inte avgöras enbart med ledning av resultaten av de samrådsärenden som har handlagts hos lokaliseringsmyndigheten. Blotta förekomsten av samrådsskyldigheten kan ha föranlett företag att välja annan lokalisering utan föregående samråd. Det förtjänar sålunda att nämnas att antalet ansökningar om lokaliseringsstöd för projekt både inom och utom stödområdet under det senaste året har varit osedvanligt stort. Material saknas dock för att bedöma i vilken utsträckning dessa ansökningar kommer från företag som har bedrivit verksamhet i samrådsregionerna eller från företag som har haft dessa regioner som lokaliseringsalternativ. En omständighet som troligen har haft betydelse för det blygsamma resultatet av lokaliseringssamrådet är vidare den konjunkturdämpning som har rått under hela den tid samrådsförfarandet har varit i bruk.

Jag vill emellertid inte bestrida att effekterna av lokaliseringssamrådet trots vad jag nu har sagt är mindre än väntat. Jag har därför tillkallat särskilda sakkunniga för att som ett led i utbyggnaden av regionalpolitiken utreda frågan om vi behöver starkare styrmedel i regionalpolitiskt syfte. Enligt sina direktiv skall de sakkunniga klargöra om etableringskontroll eller annat restriktivt medel som t. ex. avgifter bör införas i främst storstadsområdena. Utredningsarbetet kan väntas bli både omfattande och tidskrävande. I avvaktan på resultatet av denna utredning övervägs inom inrikesdepartementet vilka åtgärder som inom ramen för den nuvarande principiella konstruktionen kan vidtas för att göra samrådet till ett bättre instrument att påverka företagslokaliseringar.

Chefen för civildepartementet kommer senare i dag att föreslå att mark i vissa områden reserveras för sådan industriell eller annan verksamhet som behöver speciella natur- eller transportförutsättningar eller åstadkommer betydande miljöstörning. Vid angivandet av sådana områden har tagits även regionalpolitiska hänsyn. Det är angeläget att dessa områden inte tas i anspråk för annan verksamhet än sådan som har påtagligt behov eller betydande fördelar av lokalisering till områdena på grund av deras naturresurser eller läge. De medel som avses bli utnyttjade direkt för den fysiska riksplaneringens syften ger emellertid inte tillräckliga möjligheter att hindra annan industri eller verksamhet från etablering i dessa områden. Efter samråd med chefen för civildepartementet har jag kommit till uppfattningen att lokaliseringssamrådet bör omfatta nu åsyftade områden och användas för att avråda industri, som inte är särskilt resurskrävande eller miljöstörande, från att etablera sig eller bygga ut där. Förslag i detta avseende kommer jag att anmäla i annat

sammanhang. Jag vill tillägga att områdena har så begränsad yta att de täcker endast en del av resp. kommuns markområde. Företag som avråds från att lokalisera sig till reserverat område har alltså kvar möjligheterna att lokalisera verksamheten till annan del av samma kommun.

I fråga om tillämpningen av samrådet i storstadsområdena vill jag som kommentar till vad länsstyrelsen i Stockholms län har anfört erinra om mitt tidigare påpekande att det finns skillnader mellan dessa områden i fråga om näringslivets struktur m. m. samt att hänsyn måste tas till aktuella utvecklingstendenser inom framför allt industri. Jag har också redan betonat att samrådet måste tillämpas med försiktighet i pressade konjunkturlägen, så att inte eventuella arbetsmarknadsproblem förvärras.

I åtskilliga av länsprogrammen har stöd till utbyggnad av anläggningar av olika slag inom *turistnäringen* förklarats vara ett lämpligt medel att främja utvecklingen i framför allt glesbygdsområden. Denna fråga har övervägts av kommittén för planering av turistanläggningar och friluftsområden. Den primära uppgiften för kommittén har varit att utarbeta och successivt lägga fram förslag rörande lokalisering och utformning av anläggningar för turism och friluftsliv i syfte att öka möjligheterna till turism, friluftsliv och rekreation i Sverige.

Jag har inga erinringar mot kommitténs bedömning att kraven på rekreationsservice kommer att växa under 1970-talet. Kommittén hävdar att det statliga lokaliseringsstödet till turistnäringen kan diskuteras lika gärna med utgångspunkt i turismen som social faktor som med utgångspunkt i turismens näringspolitiska och regionalpolitiska roll. Åtskilliga remissinstanser har med eftertryck vänt sig mot detta synsätt och framhållit att de turistiska och regionalpolitiska motiven måste hållas isär. Jag delar uppfattningen i dessa remissyttranden. Lokaliseringsstödet är ett regionalpolitiskt medel och bör därför liksom vad det gäller annan stödberättigad verksamhet utgå för investeringar i rekreationsanläggningar endast när regionalpolitiska motiv föreligger för statligt stöd. Kan lokaliseringsstöd inte anses motiverat från regionalpolitisk synpunkt, bör andra stödformer utnyttjas. Å andra sidan anser jag att turistnäringen så till vida bör jämställas med andra stödberättigade näringar i fråga om möjligheterna att få lokaliseringsstöd att utöver lån ett visst bidrag bör kunna utgå.

Förutsättningarna för en utbyggnad av turistanläggningar i skogslänen är inte närmare belysta i kommitténs betänkande. De väl kända ekonomiska svårigheterna för företag inom turistnäringen i allmänhet och den svaga lönsamheten för hotellanläggningarna i fjällområdena i synnerhet tyder på att det inte finns något större utrymme för en expansion av befintliga hotellanläggningar. Med hänsyn härtill bör försiktighet iakttas vid prövningen av ansökningar om lokaliseringsstöd. Det kan dock tänkas att regionalpolitiskt stöd i vissa situationer kan bidra till att eliminera akuta ekonomiska problem för turistföretag i samband med en utbyggnad eller omläggning av verksamheten.

Av remissyttrandena framgår att meningarna är delade om på vilka delar av rekreationssektorn som statliga stödinsatser bör komma i fråga.

Kommittén har skjutit fjärrekreation, dvs. det som egentligen brukar avses med turism, i förgrunden. Närrekreation kompletterar enligt kommitténs mening fjärrekreation. Riktigheten av denna ståndpunkt har i flera remissyttranden satts i fråga. Man menar att en satsning på anläggningar för närrekreation är bäst ägnad att tillgodose kraven på social och geografisk tillgänglighet och på förbättrad miljö i de befolkningstäta områdena.

Ett väsentligt målområde för regionalpolitiken är de relativt sett mera glesbefolkade regionerna. En satsning på rekreationssektorn från regionalpolitisk utgångspunkt bör därför i huvudsak inriktas på anläggningar för fjärrekreation. Enligt min mening bör lokaliseringsstödet liksom hittills syfta till att främja sysselsättningen i första hand i områden där det inte finns förutsättningar för industriell expansion men väl för turism, dvs. i mer utpräglade glesbygdsområden. Detta gäller främst fjällregionerna, men situationen kan i undantagsfall vara likartad i andra delar av landet. Utanför de nordligare delarna bör stöd lämnas i form av punktinsatser i särskilda fall. Från allmän regionalpolitisk synpunkt och från resurssynpunkt finner jag i likhet med kommittén att det regionalpolitiska stödet till turistnäringen bör koncentreras till ett begränsat antal orter.

Mina närmare bedömningar av kommitténs betänkande kommer jag att redovisa i anslutning till att jag nästa vår anmäler mina slutliga ställningstaganden till medlen i den regionalpolitiska stödverksamheten.

Industricentrautredningen föreslår i sitt i somras avlämnade betänkande (Ds In 1972:13) att *industricentra* skall uppföras i fyra orter inom det inre stödområdet, nämligen Kalix, Lycksele, Strömsund och Vilhelmina. Uppbyggnaden av industricentra föreslås till en början ske i form av försöksverksamhet och genomförs i två etapper. I den första etappen skall industricentra enligt förslaget byggas i Strömsund och Lycksele. Förslaget har i sina huvuddrag tillstyrkts av en nära nog enhällig remissopinion.

Enligt min mening är en försöksverksamhet med industricentra värd att prövas i regionalpolitiskt syfte. En utbyggnad av centra efter i huvudsak de riktlinjer som utredningen förordar bör sålunda övervägas. Med hänsyn till att det här är fråga om ett tidigare oprövat medel i regionalpolitiken finner jag det i likhet med utredningen motiverat att försiktighet iakttas i fråga om utbyggnadstakten. Jag ansluter mig därför till förslaget om en utbyggnad i etapper.

Strömsund och Lycksele är enligt min mening lämpliga som lokaliseringsorter för de industricentra som bör komma i fråga i en första etapp. Ställning till frågan i vilka orter en eventuell fortsatt utbyggnad skall ske bör tas först sedan erfarenheter av den första utbyggnadsetappen föreligger.

Det är min avsikt att föreslå att proposition rörande uppförande och drift av industricentra i en första etapp läggs fram för riksdagen under vårsessionen 1973. Med hänsyn till vikten av att centra dimensioneras så att de motsvarar den efterfrågan som kan påräknas från företagens sida att hyra lokaler där, håller industricentrautredningen f. n. kontakt med

de företag som tidigare har uttalat intresse för att driva verksamhet i sådana centra.

Utbyggnad av samhällsfunktionerna

Inledning

Som jag har betonat i olika sammanhang i det föregående har tillgången av bostäder, skolor, kommunikationer etc. stor betydelse för den regionala utvecklingen. Huvudansvaret för planering och utbyggnad av anordningar av detta slag åvilar i väsentliga avseenden kommunerna. I vissa fall utgår statligt stöd till både uppförande och drift av sådana anläggningar. Ett av de främsta medlen för att skapa i möjligaste mån likvärdig kommunal service i olika delar av landet är emellertid som betonas i åtskilliga länsprogram skatteutjämningsbidraget till kommunerna.

Bidragen är av väsentlig betydelse inte minst för norrlandskommunerna och för glesbygdskommuner i andra delar av landet. Anslaget till skatteutjämningsbidrag uppgår nu till drygt 2 miljarder kr. Nuvarande system beslutades år 1965 och bygger i första hand på att staten garanterar kommunerna ett visst skatteunderlag. Detta underlag utgör för flertalet primärkommuner och församlingar 90 % av medelskattekraften i riket, för flertalet landstingskommuner 95 %. I större delen av Norrland och vissa delar av Värmlands och Kopparbergs län garanteras 110 %, medan Norrbottens län och några närliggande områden har 125 %. När den totala utdebiteringen i en kommun överstiger den s. k. utdebiteringsgränsen, dvs. medelutdebiteringen i hela riket, utgår ett särskilt progressivt utformat bidrag vid hög utdebitering. Systemet kompletteras med extra bidrag, som utgår efter behovsprövning. De extra bidragen har företrädesvis använts för att kompensera avfolkningskommuner samt kommuner med särskilt stora skolskjutskostnader. Extra bidrag har använts övergångsvis också för att stimulera till kommunsammanläggningar.

Ett mycket stort antal kommuner uppbär skatteutjämningsbidrag. Av landets 464 borgerliga primärkommuner får 413 skatteutjämningsbidrag i en eller flera former år 1972. Bidrag utgår också till samtliga landstingskommuner.

Effekterna i fråga om skatteutjämning och standardutjämning belyses bl. a. av att skatteutjämningsbidragen i genomsnitt för hela landet år 1972 motsvarar 2:10 kr. per skattekrona. under det att den sammanlagda medelutdebiteringen utgör 23:79 kr. Högsta länsgenomsnittet i fråga om bidrag har Jämtlands län med 11:58 kr. per skattekrona.

Även om vissa skillnader kvarstår i fråga om utdebiteringen har nuvarande system haft en betydande skatteutjämnande effekt kommunerna emellan. År 1972 låg 86 % av kommunernas utdebiteringar mindre än 2 kr. över eller under medelutdebiteringen.

En översyn av skatteutjämningssystemet har som jag förut har berört

gjorts av skatteutjämningsrevisionen, vars förslag redovisas i betänkandet (SOU 1972:44) Reformerad skatteutjämning. Förslaget remissbehandlas f. n. Av betänkandet framgår att 1965 års skatteutjämningssystem i det stora hela har väl fyllt sin uppgift. Skillnaderna i de kommunala utdebiteringarna har krympt väsentligt.

Kommuner med låg skattekraft har fått möjlighet att bygga ut sin service. Huruvida också olikheterna i standard har minskat är svårt att avgöra med hänsyn till de förändringar som den kommunala verksamheten har undergått sedan år 1965. Det kan emellertid konstateras att den kraftiga utbyggnad av den kommunala verksamheten som har ägt rum sedan år 1965 över huvud taget inte skulle ha varit möjlig, om inte de sämre ställda kommunerna hade fått hjälp genom skatteutjämningssystemet. Enbart kommunsammanläggningarna torde inte ha varit tillräckliga för att ge kommunerna erforderliga resurser.

Utredningsförslaget innebär att grunddragen i det nuvarande systemet bibehålls. Bidragen föreslås dock i det framtida systemet bli mer differentierade. I stället för den nuvarande grova indelningen i tre skattekraftsområden föreslås att ett skäligt procenttal skall bestämmas för varje kommun efter individuell prövning. Dessa procenttal föreslås bli bestämda med ledning av en allmän bedömning av bl. a. kommunernas relativa konstnadsläge.

Vid beskrivningen av bakgrunden till förslaget förklarar sig skatteutjämningsrevisionen ha uppfattat den nuvarande indelningen i skattekraftsområden så, att den åtminstone till en del betingas av regionalpolitiska synpunkter. När särskilda åtgärder har behövt tillgripas för att stimulera näringslivet i stödområdet, är det naturligt att man tillser att dessa strävanden inte motverkas av bristande kommunal service eller extremt höga kommunala utdebiteringar. Enligt skatteutjämningsrevisionens mening bör sådana synpunkter vara vägledande också för det framtida skatteutjämningssystemet och komma till uttryck i något högre grad än f. n. Förslaget innebär i enlighet härmed en inte oväsentlig förskjutning av det stöd som lämnas vid skatteutjämningen från söder till norr. Av samma skäl föreslås att de av större städer dominerade kommunerna längs kusten i Norrland skall få en jämförelsevis gynnsam behandling.

Chefen för finansdepartementet kommer att föreslå att proposition läggs fram till 1973 års vårriksdag på grundval av betänkandet.

Utbildningsväsendet och kulturområdet

Stora förändringar har under det senaste decenniet präglat *skolväsendet*. De mest genomgripande reformerna var beslutet vid 1962 års riksdag om den obligatoriska, nioåriga grundskolan och beslutet år 1968 om ersättande av fackskola, gymnasium och yrkesskola med en organisatoriskt sammanhållen skolform, gymnasieskolan.

Genom sin spridning över hela landet är grundskolan en av de viktigaste basservicefunktionerna i samhället. Grundskolereformen har

medfört att ett stort antal orter har utrustats med högstadium. Sålunda finns högstadium f. n. på ca 500 orter i landet, medan motsvarande utbildning år 1945 fanns på endast ca 240 orter. Den spridda lokaliseringen innebär att det i alla delar av landet erbjuds en tillfredsställande grundskoleutbildning. Befolkningsuttunningen i glesbygderna har emellertid medfört att elevunderlaget sviktar för vissa högstadieenheter. Jag återkommer till de problem som detta aktualiserar i glesbygderna vid behandlingen i det följande av glesbygdsutredningens förslag.

Gymnasieskolan har under senare år kvantitativt genomgått en betydande utveckling. Praktiskt taget alla ungdomar kommer på sikt att få möjlighet att fortsätta sin utbildning efter grundskolan. År 1945 fanns gymnasium på endast ca 60 orter i landet medan det dubbla antalet orter har motsvarande utbildning i dag.

I åtskilliga av länspgroammen begärs inrättande av gymnasieskolor på ytterligare ett antal orter eller utbyggnad av befintliga gymnasieskolor. Sådana förslag förs fram av bl. a. länsstyrelserna i Södermanlands, Blekinge, Kristianstads, Jämtlands och Norrbottens län. Det stora antalet gymnasieskolor som har tillkommit under de senaste decennierna innebär att gymnasieskolan i större delen av landet måste betraktas som färdigutbyggd. Frågan om den fortsatta planeringen av gymnasieskolans organisation har på uppdrag av Kungl. Maj:t utretts av skolöverstyrelsen. Härvid har särskild hänsyn tagits till de mer glest bebyggda delarna av landet. Överstyrelsens förslag bereds f. n. i utbildningsdepartementet.

Praktiskt taget alla länsstyrelser framför krav på lokalisering eller utbyggnad av eftergymnasial utbildning. Denna utbildning har under 1960-talets snabba expansion spritts på en rad orter utanför de äldre universitetsorterna. Under senare år har tillväxten i studerandeantalet stannat av och man räknar f. n. inte med någon mera betydande ökning under det närmaste årtiondet. Efter samråd med chefen för utbildningsdepartementet vill jag stryka under att den utbyggnad av den eftergymnasiala utbildningen som kan komma att ske under 1970-talet bör äga rum i första hand utanför de äldre universitetsorterna. Det finns anledning att utgå från att valet av sådana orter kommer att ske bland den typ av orter som jag i det föregående har benämnt primära centra. Samtidigt är det angeläget att betona att alla orter av detta slag inte kan påräkna lokalisering av eftergymnasial utbildning. Forskningsresurserna bör även i fortsättningen vara koncentrerade till ett mindre antal orter, i huvudsak de som redan nu har permanenta resurser för forskning och forskarutbildning. 1968 års utbildningsutredningen (U 68) behandlar bl. a. den eftergymnasiala utbildningens lokalisering. U 68 väntas lägga fram sina förslag under innevarande budgetår. Länsstyrelsernas synpunkter i frågan har överlämnats till utredningen för beaktande.

Ett viktigt inslag i de *kulturpolitiska* insatserna under 1960-talet har varit strävan att åstadkomma bättre tillgång till kulturella aktiviteter i alla delar av landet.

Kulturrådet, som har i uppdrag att utreda den långsiktiga inriktningen av de statliga åtgärderna på kulturområdet, kommer enligt vad jag har

inhämtat att i dagarna lägga fram ett betänkande (SOU 1972:66–67) Ny kulturpolitik, med förslag och synpunkter rörande kulturpolitikens mål, organisation och finansiering. Rådet kommer där att starkt betona behovet av decentralisering.

På grundval av bl. a. kulturrådets förslag och remissbehandlingen av detta bör det bli möjligt för statsmakterna att ta ställning till de grundläggande principerna för i första hand statens insatser på kulturområdet. Indirekt bör sådana riktlinjer kunna få betydelse också för kommunernas och landstingens insatser. Härigenom skulle de nuvarande stora skillnaderna mellan olika regioner och delar av regioner i fråga om möjligheten till kulturell aktivitet kunna minskas.

Åldringsvård samt hälso- och sjukvård m. m.

I några länsprogram berörs den öppna och slutna *åldringsvårdens* organisation. Sålunda framhåller ett antal länsstyrelser att den slutna åldringsvården i kommunerna i största möjliga utsträckning bör avlastas genom en utbyggnad av den sociala hemhjälpsverksamheten. Vid sidan av den sociala hemhjälpen förordas olika insatser för uppsökande verksamhet bland åldringar som bor i glesbygdsområden. I flera av länsprogrammen framhålls vikten av att färdtjänst organiseras i kommunerna för att lösa de äldres och de handikappades serviceproblem.

Angelägenheten av att olika bostadssociala åtgärder vidtas liksom att långtidsvården för de äldre byggs ut betonas av en del länsstyrelser.

De anförda önskemålen ger vid handen att de riktlinjer för utbyggnaden inom åldringsvården, som drogs upp i det reformprogram som statsmakterna antog år 1964 (prop. 1964:85, SU 1964:108, rskr 1964: 245) och som har varit vägledande för den kraftiga utvecklingen på området under senare år, fortfarande har stor aktualitet. Detta program syftar framför allt till en kraftig utbyggnad av den öppna åldringsvården. För att de gamla så länge som möjligt skall kunna bo kvar i sin invanda miljö har en omfattande upprustning av åldringarnas bostäder genomförts med hjälp av särskilt förmånliga statliga förbättringslån. Samtidigt har den sociala hemhjälpsverksamheten för åldringar och handikappade byggts ut kraftigt. Ett 35-procentigt statsbidrag har införts för denna verksamhet. Åldringsvårdsprogrammet har innefattat åtgärder också för utbyggnad av den institutionsbundna långtidsvården, främst genom statliga lån till utbyggnad av sjukhemsvården.

Jämsides med utbyggnaden av samhällets insatser för vård och service har åldringarnas ekonomiska villkor successivt förbättrats genom höjda folkpensionsförmåner och kommunala bostadstillägg.

1964 års åldringsvårdsprogram har utan tvivel varit av stor betydelse inte minst för gamla och handikappade inom landets glesbefolkade områden. Härutöver har under de senaste tre budgetåren pågått en omfattande försöksverksamhet med särskilda statliga insatser för vård och service i glesbygder. Denna verksamhet liksom förslag av glesbygdsutredningen om social service i glesbygder skall jag återkomma till i det

följande vid behandlingen av behovet av stödåtgärder i glesbygdsområden.

Förslag om införande av ett statligt stimulansbidrag till den av kommunerna anordnade färdtjänsten för handikappade har lämnats av handikapputredningen (SOU 1970:64). Då frågan om statliga stimulansbidrag som berör kommunernas ekonomiska engagemang kommer att tas upp till behandling av utredningen om kommunernas ekonomi, har betänkandet överlämnats till denna utredning för prövning.

Hälso- och sjukvården har i ringa omfattning behandlats i de olika länsprogrammen. Några länsstyrelser berör frågan om den framtida organisationen av den öppna sjukvården. I samband därmed framhålls bl. a. angelägenheten av att tillgången till provinsialläkare säkras för glesbygden. Behovet av en utbyggnad av långtidsvården betonas av några länsstyrelser. Nödvändigheten av att samhället handhar investeringar av olika förebyggande vårdformer, bl. a. som ett led i strävandena att hålla tillbaka ökningen av sjukvårdskostnaderna, betonas av länsstyrelsen i Jämtlands län.

Jag vill erinra om att den sjukvårdspolitiska målsättningen under de senaste åren har alltmer inriktats på att prioritera utbyggnaden av den öppna sjukvården utanför sjukhusen. Olika åtgärder har vidtagits för att i första hand ställa de ökade sjukvårdsresurserna till förfogande för en utbyggnad av den decentraliserade öppna sjukvården vid läkarstationer och vårdcentraler. I detta sammanhang kan nämnas den reformering av läkarutbildningen som beslutades vid 1969 års riksdag och som innebar bl. a. att den öppna sjukvården utanför sjukhusen starkt prioriterades vid fördelningen av de ökande läkarresurserna.

Förslag till ytterligare betydelsefulla åtgärder för en utbyggnad av den decentraliserade öppna sjukvården i samhällets regi har lagts fram i prop. 1972:104, som kommer att behandlas av riksdagen vid årets höstsession. För att betydelsen av närhetsservice i sjukvårdsorganisationen skall komma till klart uttryck föreslås i propositionen att sjukvårdslagen även i fortsättningen skall föreskriva att varje sjukvårdsområde, dvs. i regel ett län, liksom hittills skall vara indelat i läkardistrikt för den öppna sjukvården utanför sjukhus. Det skall ankomma på huvudmannen att bestämma om den lämpliga storleken på distrikten. De i propositionen förordade åtgärderna omfattar både en förstärkning av allmänläkarvården och en decentralisering av specialistvården så att denna i viss utsträckning blir tillgänglig även ute i läkardistrikten. Avsikten är att därigenom förbättra möjligheterna till närhetsservice inom den öppna hälso- och sjukvården.

Den av landstingen bedrivna öppna sjukvården finansieras till väsentlig del av ersättningar till landstingen från sjukförsäkringen. På grundval av överläggningar mellan företrädare för socialdepartementet och sjukvårdshuvudmännen läggs i propositionen fram förslag även beträffande vissa finansieringsfrågor för hälso- och sjukvården, främst avseende den till sjukförsäkringen knutna läkarvårdsersättningen för den offentliga öppna sjukvården. Genomförandet av dessa förslag kommer att få stor betydelse

för landstingens möjligheter att genomföra en önskvärd utbyggnad av den decentraliserade öppna sjukvården.

Den reglering av igångsättningen av nya byggnadsarbeten som har tillämpats inom sjukvårdssektorn under senare år har begränsat utbyggnaden av bl. a. den lasarettsanknutna sjukvården och därmed skapat utrymme för en kraftig utbyggnad av vårdresurserna för långtidssjukvården, framför allt för det ökande antalet åldringar, samt för utbyggnaden av den öppna sjukvården.

I detta sammanhang vill jag erinra om att frågor som rör sjukvårdsplaneringen behandlas i socialdepartementets sjukvårdsdelegation. I delegationen ingår företrädare för bl. a. sjukvårdshuvudmännen, Sjukvårdens och socialvårdens planerings- och rationaliseringsinstitut (Spri), socialstyrelsen samt social-, finans- och inrikesdepartementen. Sjukvårdsdelegationen har till uppgift att följa utbyggnaden av sjukvårdsresurserna i landet och verka för en samordning av sjukvårdsplaneringen. I enlighet härmed ger delegationen årligen riktlinjer för prioritering av nya byggnadsinvesteringar inom sjukvårdssektorn. Delegationen har därvid uttalat sig starkt för en prioritering av öppen sjukvård, långtidsvård och psykiatri. Inom ramen för denna prioritering har socialstyrelsen att ta ställning till de enskilda investeringsobjekten. Denna prioritering av den öppna sjukvården utanför sjukhusen har väckt starkt intresse hos sjukvårdshuvudmännen för att satsa på större eller mindre vårdcentraler för öppen allmänläkarvård och ibland även specialistvård. Sådana vårdcentraler, i vissa fall kompletterade med andra sociala funktioner, byggs eller planeras nu i de flesta landstingskommunerna.

Socialdepartementets sjukvårdsdelegation har också tillsatt en särskild arbetsgrupp med uppdrag att, på grundval av en analys rörande de faktorer som är av betydelse för sjukvårdsplaneringen, i samråd med sjukvårdens huvudmän arbeta fram ett riksomfattande system med enhetligt uppbyggda sjukvårdsplaner. En viktig uppgift för arbetsgruppen är att verka för samordning av sjukvårdsplaneringen med övrig samhällsplanering, framför allt länsplaneringen. En förutsättning för ett framgångsrikt planeringsarbete av detta slag är att man centralt kan tillhandahålla huvudmännen allmänt planeringsunderlag och riktlinjer när det gäller sådana frågor som befolkningsutveckling, personalbehov, nivåstrukturering och förändringar i sjukdomspanoramat.

Med tillgång till sådant planeringsunderlag bör det finnas goda förutsättningar att ge sjukvården en lämplig struktur. I detta viktiga arbete är det enligt min uppfattning särskilt betydelsefullt att planeringen samordnas med den övriga länsplaneringen. Jag utgår från att landstingen i sin planering beaktar vad jag i det föregående har anfört i fråga om utvecklingen av den regionala strukturen.

Verksamhet för barn i förskoleåldrarna

En rad länsstyrelser har i sina program understrukit behovet av en utbyggnad av barntillsynsverksamheten. En väl fungerande barntillsyn – i

barnstugor eller familjedaghem - är en väsentlig faktor i det förebyggande arbete bland barn och ungdom som åvilar kommunerna enligt barnavårdslagen. Den är också ofta en avgörande förutsättning för att föräldrar till barn i förskoleåldern skall kunna ta förvärvsarbete utanför hemmet.

Ansvaret för barntillsynsverksamheten ligger i första hand på primärkommunerna. För att underlätta för kommunerna att åstadkomma en snabb utbyggnad av barnstugorna lämnar staten särskilda statsbidrag till denna verksamhet. Bidragen har höjts flera gånger under senare år, senast fr. o. m. den 1 januari 1972. Det totala statliga stödet till anordnande och drift av barnstugor och familjedaghem har ökat från 21 milj. kr. under budgetåret 1964/65 till 344 milj. kr. under innevarande budgetår. Antalet platser i daghem och fritidshem har samtidigt ökat från ca 15 000 år 1965 till ca 62 000 år 1972. En fortsatt snabb utbyggnad pågår. Mellan 12 000 och 15 000 nya daghems- och fritidshemsplatser beräknas bli påbörjade årligen.

1968 års barnstugeutredning har i sitt betänkande om förskolan (SOU 1972:26–27) lämnat förslag om en allmän förskola för i första hand alla sexåringar. Utredningen föreslår också olika åtgärder för att påverka utbyggnaden av daghemmen för barn i förskoleåldrarna med förvärvsarbetande eller studerande föräldrar samt åtgärder för att hjälpa de barn som har någon form av handikapp. Utredningen konstaterar att de utbyggnadsbehov som återstår för genomförande av en allmän förskola för sexåringar hänför sig i huvudsak till barn i glesbygderna. Dessa barn har f. n. i betydligt mindre utsträckning än barn i tätorter tillgång till någon form av organiserad förskoleverksamhet. Samtidigt är dessa barn på grund av sina och familjens begränsade kontaktmöjligheter i särskilt stort behov av att genom förskola tidigt få kontakt med andra vuxna och med kamrater. Utredningen framhåller därför behovet av särskilda statliga stödåtgärder för att underlätta en utbyggnad av förskoleverksamheten i glesbygderna.

Inom ramen för den tidigare nämnda försöksverksamheten med särskilda insatser för vård och service i glesbygder har försöksvis anordnad lekskoleverksamhet startats i ett antal glesbygdskommuner. Avsikten är att denna försöksverksamhet skall ge praktiska erfarenheter av hur förskoleverksamheten i landets glesbygdsområden lämpligen bör utformas. Den brett upplagda försöksverksamheten har samtidigt gjort det möjligt för många barn i glesbygderna att redan nu få delta i förskoleverksamhet.

Hela frågan om förskoleverksamhetens omfattning och utformning kommer att prövas inom socialdepartementet sedan remissbehandlingen av barnstugeutredningens betänkande har avslutats. Därvid kommer också frågan om särskilda stödåtgärder för förskoleverksamheten i glesbygdsområdena att behandlas.

Rättsväsendet m. m.

Efter förstatligandet av *polisväsendet* år 1965 uppgår antalet polisdistrikt till 119. I sitt betänkande (SOU 1970:32) Polisen i samhället föreslog 1967 års polisutredning att antalet polisdistrikt skulle minskas till 90. Frågan behandlades vid 1972 års riksdag (prop. 1971:173, JuU 1972:1, rskr 1972:19). Riksdagens beslut i frågan innebar att Kungl. Maj:t bemyndigades genomföra en distriktsindelningsreform med utgångspunkt i de riktlinjer som angavs i propositionen och utskottsutlåtandet. Beträffande genomförandet av indelningsreformen innebär riksdagens beslut bl. a. att förnyad utredning skall göras angående de lokala förhållandena i samtliga fall där en indragning av polisdistrikt övervägs.

Dessa utredningar har nyligen påbörjats. Det är därför inte möjligt att nu ta ställning till det förslag som har förts fram i länsprogrammet för Göteborgs och Bohus län att Strömstads polisdistrikt skall bestå även i fortsättningen. Jag vill här endast betona att en distriktsindelningsändring – i enlighet med riksdagens beslut – inte får leda till att allmänheten i vissa områden får sämre polisiär service än f. n.

Vad angår *domstolsväsendet* antog 1969 års riksdag allmänna riktlinjer för en framtida ändrad domkretsindelning för tingsrätterna i syfte att anpassa den judiciella indelningen till den kommunindelning som skall gälla fr. o. m. den 1 januari 1974. Riksdagens beslut innebar att domkretsarna skall göras så stora att de ger arbetsunderlag för minst två domare. Beträffande arbetet med indelningens utformning beslutades att särskilda utredningar, liksom tidigare, skall göras i frågan om de lokala förhållandena inom de domkretsar som berörs av en ändring.

I länsprogrammet för Uppsala län har föreslagits att Uppsala läns norra tingsrätt skall finnas kvar, att tingslokaler och tingsrättens kansli skall förläggas till Tierp samt att tingsstället i Östhammar skall behållas. Med anledning härav vill jag framhålla att Kungl. Maj:t redan den 27 maj 1970 beslöt att nämnda tingsrätt skall upphöra den 1 januari 1975 eller vid den tidigare tidpunkt Kungl. Maj:t kan komma att bestämma, varvid tingsrätten skall förenas med domkretsen för Uppsala tingsrätt. I samband därmed kommer Kungl. Maj:t att besluta huruvida denna tingsrätt skall ha tingsställe även på annan ort än kansliorten. Efter samråd med chefen för justitiedepartementet vill jag framhålla att tillräckligt starka skäl att frångå den tidigare bedömningen i vad avser domkretsindelningen inte har framkommit.

Riksdagen fattade våren 1972 beslut om inrättande av en *central förvaltningsmyndighet för domstolsväsendet.* Avsikten är att denna myndighet skall svara för tillsyn och samordning av uppgifterna inom rättshjälpsområdet. Frågan om lokaliseringen av denna myndighet har enligt beslut av 1972 års riksdag vid dess vårsession uppskjutits till höstsessionen.

I fråga om *kriminalvården* gäller att de äldre fångvårdsanstalterna har varit förlagda huvudsakligen till residensstädernas centrala delar. När dessa anstalter har blivit föråldrade och behövt ersättas, har lokaliseringsorten för nya anstalter i regel valts under hänsynstagande till regionalpolitiska synpunkter. I länsprogrammet för Västernorrlands län har

föreslagits att lokaliseringen av en sidoanstalt till Härnösand skall prioriteras. Länsstyrelsen i Västerbottens län hemställer att den av fångvårdens byggnadskommitté föreslagna centralanstalten för norra räjongen i Vännäs förverkligas. Länsstyrelsen i Älvsborgs län framhåller att den planerade öppna fångvårdsanstalten i Herrljunga bör komma till stånd.

Kriminalvårdsberedningen föreslår i sitt i september 1972 avlämnade betänkande (SOU 1972:64) Kriminalvård, att bl. a. de nyss redovisade förslagen inte skall komma till utförande, eftersom de strider mot beredningens grundtanke att de stora, slutna anstalterna i så stor utsträckning som möjligt skall ersättas med smärre, mer öppna lokalanstalter. Beredningen framhåller dock, att en omprövning av dess ställningstagande kan bli aktuell om den fortsatta utvecklingen går mot ett alltmer svårbehandlat klientel, inte minst mot bakgrund av att det nuvarande anstaltsbeståndet är gammalt och nedslitet. Om lokaliseringssynpunkter därvid skall beaktas, anser beredningen att det kan komma i fråga att överföra det mera belastade klientelet på Härnösandsanstalten – som då kan användas som lokalanstalt – till en ny slutenanstalt med 60 platser i Vännäs och att där dessutom inrätta en narkomanvårdsavdelning.

Med hänsyn till att några förslag till riksdagen med anledning av kriminalvårdsberedningens förslag inte torde komma att läggas fram förrän under år 1973 anser jag mig – efter samråd med chefen för justitiedepartementet – inte nu böra redovisa något ställningstagande till dessa frågor.

Kommunikationer

Kommunikationernas betydelse för den närings- och regionalpolitiska utvecklingen har allmänt betonats av länsstyrelserna i länsprogrammen. Likaså har understrukits behovet av en övergripande trafikplanering och dennas samordning med annan samhällsplanering.

Jag vill i anslutning härtill framhålla, att det statliga handlandet på trafikområdet på olika sätt beaktar de avgörande samband som finns mellan transportsektorns utveckling och en balanserad utveckling av befolknings- och näringslivsstrukturen i landets olika delar. I enlighet härmed gäller som en allmän förutsättning att de statliga insatserna på transportområdet skall planeras i nära kontakt med samhällsplaneringen i stort och med särskilt beaktande av de regionalpolitiska arbetsmarknads- och allmänt näringspolitiska målen. Även andra hänsyn av exempelvis miljö- och trafiksäkerhetsmässig art tas i det trafikpolitiska handlandet.

Den utveckling som kännetecknar samhället, de förändringar denna innefattar i bebyggelse, näringslivs- och servicehänseende samt de ökade och ändrade transportbehov som därmed i sin tur skapas inskärper vikten av att samhällets handlande på transportområdet sker på ett planmässigt sätt. Detta förutsätter överblick över transportsektorn och dess samband med andra samhällssektorer och möjligheter att på ett samordnat och samhällsekonomiskt riktigt sätt ta tillvara de servicemöjligheter som de olika trafikmedlen erbjuder.

Det är mot denna bakgrund som Kungl. Maj:t – i anslutning till den s. k. trafikplaneringsutredningens arbete – har gett länsstyrelserna i uppdrag att till senare delen av år 1974 genomföra en övergripande *regional trafikplanering*. Planeringen syftar enligt de anvisningar som chefen för kommunikationsdepartementet har utfärdat till att – mot bakgrund av bebyggelsestruktur, näringslivsförhållanden samt nuvarande och väntad efterfrågan på transporttjänster – anvisa lösningar på hur de regionala transportbehoven och kraven på en tillfredsställande transportförsörjning bäst skall tillgodoses. Genom trafikplaneringen skapas underlag för beslut på olika nivåer om en samhällsekonomiskt lämplig fördelning av transportarbetet på olika transportgrenar. Samtidigt som planeringen ger ett bättre underlag för en samlad bedömning och avvägning av väg-, järnvägs-, sjö- och flygtransportsystemen bör den leda till att bättre samordning uppnås mellan trafiksektorn och övriga samhällssektorer. Den ökar möjligheterna att prioritera de samhälleliga investeringarna och åtagandena i övrigt på sådant sätt att insatserna blir effektivt utnyttjade och slutligen – vilket är särskilt betydelsefullt i detta sammanhang – ger den regionala trafikplaneringen bättre möjligheter att i olika av länsstyrelserna påtalade hänseenden beakta de närings- och regionalpolitiska målsättningarna.

Behovet av trafikplanering gör sig gällande också på det lokala planet. I flertalet länsprogram understryks angelägenheten av att kommunala trafikförsörjningsplaner upprättas. Sådana är av särskild betydelse för att åstadkomma en ändamålsenlig utformning av den kollektiva persontrafiken. Därvid bör sambanden mellan den regionala och lokala trafikplaneringen beaktas. Dessa samband följer av sådana förhållanden som att de regionala trafiknäten upptar och avger trafik till de lokala trafiknäten och att regionala linjesträckningar på delsträckor kan fylla en lokal trafikfunktion. Med hänsyn härtill förutsätts i de nyssnämnda anvisningarna för den regionala trafikplaneringen att ett samarbete och åsiktsutbyte äger rum i lämpliga former mellan länsstyrelser och komuner i resp. region.

I länsprogrammen ägnas uppmärksamhet också åt de olika trafikgrenarna och de särskilda problem som är förknippade med dem. Sålunda betonar olika länsstyrelser *vägnätets* betydelse i regionalpolitiskt hänseende och anlägger i anslutning härtill synpunkter på vägplaneringen. Länsstyrelsen i Jämtlands län framhåller exempelvis att vid den statliga vägbyggnadsplaneringen större uppmärksamhet bör ägnas de svårmätbara sociala, lokaliseringspolitiska, miljö- och försvarseffekterna. Länsstyrelsen i Gävleborgs län är representativ för åtskilliga länsstyrelser, när den anför att den samhällsekonomiska lönsamheten av väginvesteringar bör tillmätas stor betydelse vid prioriteringen mellan vägföretag. I flertalet länsprogram framförs synpunkter på angelägenheten av att olika konkreta vägprojekt kommer till utförande.

Jag vill i anslutning härtill erinra om att vägplaneutredningens betänkande behandlades i prop. 1972:1 (bil. 8) och att riksdagen vid behandlingen av förslaget godtog de av chefen för kommunikationsdepartementet förordade riktlinjerna för den fortsatta vägplaneringen. Riktlin-

jerna innebar bl. a. att den kalkyl- och planeringsmetodik som används vid prioritering av vägbyggnadsbehov etc. skall utvecklas ytterligare. Tanken är att man på ett bättre sätt än tidigare skall kunna väga in olika samhällsekonomiska effekter. Chefen för kommunikationsdepartementet underströk vid sin anmälan av förslagen, att behovet härav ökar med de vidgade regional- och näringspolitiska perspektiv som läggs på samhällets investeringar i olika hänseenden. I sammanhanget konstaterade han vidare att man i avvaktan på den arbets- och tidskrävande utvecklingen av en sådan mera generellt tillämplig planeringsmetodik borde även på kortare sikt bereda ökat utrymme för regionalpolitiska hänsyn vid överväganden beträffande väginvesteringar och andra åtgärder på vägområdet. Som exempel nämndes sådana vägar i mindre tätt befolkade områden, som har stor betydelse för arbetskraftspendlingen till industrier och för transporter av servicekaraktär. För vissa områden som är speciellt attraktiva från turistsynpunkt kunde det också vara motiverat att i särskilda fall avvika från en rent trafikekonomisk kalkyl etc. Jag vill också nämna, att chefen för kommunikationsdepartementet med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande numera har tillkallat särskilda sakkunniga med uppdrag att – utifrån de angivna riktlinjerna – medverka i utformningen av den fortsatta planeringsmetodiken.

Olika länsstyrelser behandlar *järnvägarnas* roll i den regionala trafiken. Bl. a. framhålls att de samhälleliga motiven för regional utveckling bör beaktas i SJ:s rationaliseringssträvanden. I vissa länsprogram tas konkreta trafikförsörjningsfrågor upp som rör järnvägsnätet, och det förutsätts att dessa kommer att prövas i samband med den pågående läns- och kommunvisa trafikplaneringen.

Av vad jag nyss har anfört om den regionala trafikplaneringen framgår att järnvägstrafikens roll kommer att ingående behandlas inom ramen härför i vad avser såväl person- som godstransportsystemen. I anslutning härtill vill jag erinra om det bemyndigande som har lämnats chefen för kommunikationsdepartementet att tillkalla särskilda sakkunniga med uppdrag att utreda olika trafikpolitiska frågor. Utredningsarbetet kommer i särskild grad att inriktas på utveckling av handlingsnormer och övervägande av åtgärder, som på ett mera verksamt sätt kan bidra till en samhällsekonomiskt riktig utveckling av transportsektorn. I uppdraget ingår bl. a. en översyn av SJ:s taxor så att dessa kan bidra till ett effektivare utnyttjande av SJ:s resurser och till ett bättre stöd från SJ:s sida åt de regionalpolitiska strävandena. I uppdraget ingår vidare att behandla frågan om SJ:s trafiksvaga bandelar och SJ:s separatredovisning av dessa. I sammanhanget avses omprövning ske av den nuvarande beräkningsmetodiken vid avgränsning av det trafiksvaga nätet. Därvid bör perspektivet vidgas så att man får en handläggningsordning, som även innefattar en realistisk prövning av ifrågavarande nät med hänsyn till de alternativa transportmöjligheter som kan stå till buds.

Utbyggnaden av *flygnätet* och flygets roll i den regionala utvecklingen berörs i flertalet länsprogram. Allmänt kan konstateras att flyget har en betydelsefull och växande uppgift i vårt lands transportsystem och att

det kan spela en särskild roll i regionalpolitiken, när det gäller att minska de olägenheter som i kontakthänseende följer med långa avstånd. Samtidigt måste – med hänsyn till begränsningarna i trafikunderlaget – utbyggnaden av flyget övervägas med hänsyn bl. a. till dess återverkningar för andra trafikmedel, främst järnvägen. Även härvidlag kan förutsättas att den övergripande trafikplaneringen skall ge ett bättre beslutsunderlag. Jag vill här också erinra om det uppdrag som Kungl. Maj:t på förslag av chefen för kommunikationsdepartementet har gett luftfartsverket att – till vägledning för kommunerna i deras flygplatsplanering – utarbeta ekonomiska och tekniska normer och anvisningar för planering, anläggning och drift av flygplatserna.

Några länsstyrelser understryker flygprisernas regionalpolitiska betydelse. Som chefen för kommunikationsdepartementet har gett till känna i annat sammanhang har inom Linjeflyg under det senaste året bedrivits ett utredningsarbete, som syftar till en genomgripande revision av transportsystemet. Resultatet av detta utredningsarbete föreligger inom kort och kan förväntas öppna möjligheter för en prissättning som ligger i linje med de regionalpolitiska strävandena.

Hamnstrukturen har uppmärksammats i många av länsprogrammen. Jag vill i anslutning härtill allmänt framhålla, att en successiv anpassning av hamnväsendet till efter hand ändrade förutsättningar i transportmönster och hanteringsformer etc. är en grundläggande förutsättning för att hamnarna på ett ändamålsenligt sätt skall kunna fullgöra sina terminalfunktioner. I sitt år 1969 avlämnade delbetänkande (SOU 1969:22) De svenska hamnarna påvisade hamnutredningen klart behovet av ökad interkommunal samplanering och samordning i frågor rörande hamnarnas lokalisering och utbyggnad. Vid sin redovisning av betänkandet uttalade chefen för kommunikationsdepartementet, att det borde vara en uppgift för sjöfartsverket att följa utvecklingen och vid behov stå till förfogande för samråd och konsultation beträffande den lämpliga hanteringen och bedömningen från mera regionala synpunkter av aktuella lokaliserings- och utbyggnadsprojekt på hamnområdet. Verket borde också kunna ta initiativ till sådant samråd. Dess instruktion har ändrats i enlighet härmed.

Härutöver kan understrykas vikten av att frågor som hänger samman med hamnväsendets utveckling och anpassning bedöms inom ramen för en övergripande trafikplanering. Sett i ett större perspektiv är hamnarna ett slags omlastningsterminaler, varmed följer att deras lokalisering och dimensionering såvitt möjligt bör prövas utifrån en samlad bedömning av transportförsörjningen inom den berörda regionen. Så kommer också att ske inom ramen för den regionala trafikplaneringen.

Ett naturligt inslag i det trafikpolitiska utvecklingsarbetet har varit att vid behov göra särskilda *regionalpolitiskt betingade stödinsatser.* Exempel härpå är de årliga anslagen till det omfattande trafiksvaga järnvägsnätet. Dessa anslag har under senare år ökat kraftigt och uppgår f. n. till ca 320 milj. kr.

Bidragen till det trafiksvaga bussnätet fyller på samma sätt en viktig

uppgift, när det gäller att upprätthålla en tillfredsställande trafikservice på landsbygden, särskilt i de mera glesbebyggda delarna av landet. Chefen för kommunikationsdepartementet avser att på grundval av bussbidragsutredningens betänkande anmäla förslag i fråga om ett reviderat bussbidragssystem som är ägnat att stödja angelägen lokal och regional trafik, att föreläggas riksdagen senast våren 1973.

För att främja de regionalpolitiska strävandena att utveckla näringslivet i Norrland och angränsande delar av det allmänna stödområdet har fr. o. m. år 1971 ett transportstöd införts i syfte att minska de kostnadsmässiga olägenheter som följer med de långa avstånden i dessa delar av landet. Stödet – som för innevarande budgetår uppgår till ca 40 milj. kr. – syftar till att ge näringslivet i berörda områden möjligheter att driva sin verksamhet under förutsättningar som är mer likartade dem som gäller för näringslivet i andra delar av landet. Olika länsstyrelser har uttalat att transportstödet är ett effektivt regionalpolitiskt medel och uttryckt önskemål om stödets utveckling i olika hänseenden.

Jag vill i anslutning härtill erinra om att transportstödet i första hand utgår för en treårig försöksperiod. Under denna sker inom kommunikationsdepartementet en successiv utvärdering och uppföljning av bidragsgivningen. Med utgångspunkt häri och med beaktande av de allmänna erfarenheterna av stödet avses förslag i ämnet bli förelagt riksdagen våren 1973.

För att skapa gynnsammare betingelser för den näringsgeografiska utvecklingen på Gotland har efter proposition till 1971 års riksdag beslutats om ett fraktstöd avseende de från Gotland utgående färjetransporterna till fastlandet.

I olika länsprogram behandlas mera allmänt *post- och teleservicen.* Vissa länsstyrelser i Norrland understryker betydelsen från regionalpolitisk synpunkt av en taxemässig anpassning med sikte på lägre teleavgifter för berörda delar av landet.

Jag vill med anledning härav framhålla, att en rad olika åtgärder redan har vidtagits för att utjämna telefonkostnaderna mellan olika delar av landet. Televerket har nyligen redovisat resultatet av en utredning inom verket, som syftar till en ytterligare regional utjämning i olika hänseenden. Beredning av ärendet pågår inom kommunikationsdepartementet. Chefen för nämnda departement avser att föreslå Kungl. Maj:t att ta ställning till de av televerket framförda förslagen under våren 1973.

Bostäder

Som framhålls i flertalet länsprogram är ett tillräckligt omfattande bostadsbyggande en förutsättning för en gynnsam utveckling av näringslivet. I prop. 1968:1 (bil. 13, s. 153) uttalades att områden med påtaglig bostadsbrist bör få så stor andel av bostadsbyggandet att utvecklingen på bostadsmarknaden i mera avgörande grad kan vändas till det bättre. En avsevärd del av bostadsbyggandet borde tillkomma orter som visserligen inte har påtaglig bostadsbrist men där näringslivet expanderar och en

ökning av bostadstillgången är nödvändig för en sådan utveckling.

Enligt vad som betonas i prop. 1972:1 (bil. 13, s. 248) hör den regionalpolitiska utvecklingsplaneringen till de faktorer som skall beaktas vid den bedömning av bostadsbyggnadsbehovet som skall ligga till grund för beslut om fördelning av bostadsbyggandet. Av de garanterade programmen bör en viss del liksom hittills hållas inne för att tillgodose behov, som uppkommer på orter där näringslivet expanderar snabbt, och andra behov som inte kan förutses vid första tilldelningen. Vidare har Kungl. Maj:t för vart och ett av åren 1972 och 1973 avsatt en särskild del av låneramen för särskilt brådskande bostadsbyggnadsbehov i samband med statligt lokaliseringspolitiskt beslut eller annan snabb expansion inom näringslivet.

Boendeutredningen, som tillsattes år 1970, har till uppgift att dra upp riktlinjer för det framtida bostadsbyggandets omfattning och inriktning. I direktiven för utredningen sägs bl. a. att den med utgångspunkt främst i resultaten från den regionala utvecklingsplaneringen bör bedöma befolkningsomflyttningarnas inverkan på bostadsbyggnadsbehovet. Utredningen skall vidare överväga frågor om metoder att fastställa låneramar och fördela dem. Enligt min mening bör de synpunkter i fråga om bostadsbyggnadsbehov som anläggs i länsprogrammen vara av värde för boendeutredningen i dess arbete. Programmen i dessa delar har därför överlämnats till utredningen.

Bostadsbyggnadsplanens konstruktion har uppmärksammats i en rad länsprogram. Planen är f. n. femårig och omfattar för de två första åren hela landet, medan den för de tre senare åren i princip avser endast orter med klart expansivt näringsliv och långsiktigt positiv befolkningsutveckling. För de tre sista åren i planperioden fördelar bostadsstyrelsen efter samråd med AMS låneramarna direkt på kommunblock och de tre storstadsområdena. Antalet kommunblock som får del av dessa ramar är 45. Låneramarna för de två första åren i planperioden fördelas sedan – med undantag av de delar som redan tidigare har fördelats direkt på kommun – på län och de tre storstadsområdena. De ramar som härvid tilldelas länen fördelas inom länen av länsstyrelserna. I de tre storstadsområdena fördelar de kommunala samarbetsorganen ramarna i området.

Dessa fördelningsprinciper innebär att endast en mindre del av det statsbelånade bostadsbyggandet fördelas på kommuner av länsstyrelserna. Vidare är planeringsperspektivet längre för s. k. expansiva kommuner än för andra kommuner. Många länsstyrelser anser att antalet kommunblock med det längre planeringsperspektivet bör utökas om nuvarande fördelningssystem skall behållas. Enligt flera länsstyrelser bör fördelningen av hela länsramen ske på länsnivå. I vissa länsprogram hävdas att den centrala tilldelningen till vissa orter medför en geografisk låsning av en stor del av länsramen, vilket försvårar genomförandet av de regionalpolitiska intentionerna.

I sin anslagsframställning för budgetåret 1973/74 har bostadsstyrelsen föreslagit vissa ändringar i bostadsbyggnadsplanens konstruktion. Ramsystemet inom bostadsbyggnadsplanen har enligt styrelsen visat sig vara

administrativt svårhanterligt och syftet att främja en långsiktig planering torde inte ha uppnåtts i någon högre grad. Styrelsen påpekar att också de nya uppgifter som länsstyrelserna har fått inom samhällsplaneringen och regionalpolitiken på länsplanet bör beaktas. Dessa omständigheter bör enligt styrelsens mening föranleda att planens konstruktion och hantering omprövas. Härvid sätter styrelsen i fråga om de garanterade ramarna för de sista åren har något värde bl. a. med hänsyn till att de kommuner som får del av dessa ramar under alla förhållanden har en långsiktig planering, vars omfattning inte torde ha styrts av de förhållandevis små ramarna för de sista två åren av planperioden.

Av dessa skäl föreslår bostadsstyrelsen att bostadsbyggnadsplanen begränsas till tre år och att den skall avse hela landet. Enligt förslaget skall planen för de två första åren omfatta ett garanterat program för det statsbelånade byggandet, ett beräknat byggande utan statliga lån samt en projektreserv som avser både det statsbelånade och det inte statligt belånade byggandet.

Bostadsstyrelsens förslag bereds i vanlig ordning i höstens budgetarbete. Jag kommer därför att anmäla förslaget på nytt i ett senare sammanhang. Redan nu vill jag emellertid anlägga några principiella synpunkter på förslaget vilka har intresse från regionalpolitiska synpunkter.

Jag delar bostadsstyrelsens uppfattning att nuvarande ordning med central fördelning av låneramar på kommuner och kommunblock inte är förenlig med länsstyrelsernas uppgifter inom samhällsplaneringen och regionalpolitiken. Det synes vidare önskvärt att alla kommuner och kommunblock om möjligt har samma planeringsperspektiv för bostadsbyggandet, något som bör vara ägnat att på såväl kommun- som länsnivå underlätta en aktiv planering av bostadsbyggandet. Den regionala utvecklingsplaneringen bör härvid ge bättre förutsättningar för den kommunala planeringen i allmänhet och särskilt för de kommunala bostadsbyggnadsprogrammen. Bostadsstyrelsens förslag till ändringar av bostadsbyggnadsplanens konstruktion ligger väl i linje med dessa synpunkter.

Det finns enligt min mening skäl för att bostadsbyggandet inom skogslänen bör kunna vidgas utöver vad en fördelning inom bostadsbyggnadsplanens ram medger, om det behövs för att möta bostadsbyggnadsbehov och främja den regionala utvecklingen eller sysselsättningen där. Man kan i första hand överväga att öppna en möjlighet att öka bostadsbyggandet i dessa områden utan att ändra bostadsbyggnadsplanen. Det skulle kunna ske genom att projektreserven får tas i anspråk inte bara för konjunkturbetingade vidgningar av bostadsbyggandet i allmänhet utan också för sådan ökning av bostadsbyggandet som jag här avser.

Jag är angelägen att betona att en ordning som den nu antydda bör, om den kommer till stånd, ha formen av försöksverksamhet, som kan ge erfarenheter till stöd för boendeutredningens överväganden och förslag i fråga om metoder för att fastställa låneramar och fördela dem.

Vad jag här har sagt om det statsbelånade bostadsbyggandet bör i tillämpliga delar kunna gälla även bostadsbyggandet utan statliga lån. Jag

vill tillägga att den lag om byggnadstillstånd som riksdagen antog förra året och som reglerar igångsättningen av bl. a. detta bostadsbyggande ger Kungl. Maj:t möjligheter att styra detta byggande regionalt.

Erfarenheterna har visat att det i fråga om bostadsbyggandet i vissa kommuner, särskilt i glesbygdslänen, föreligger vissa svårigheter att få krediter till följd av att kreditinstituten inte anser sig kunna lämna bottenlån i normal omfattning. I syfte att säkerställa kreditgivningen till bostadsbyggandet i sådana fall finns enligt gällande bestämmelser möjlighet för bostadslånemyndigheterna att medge att bostadslånet fördjupas, dvs. att bostadslån lämnas för att täcka lånebehov också under 70 % av låneunderlaget. Sådan fördjupning sker i fråga om småhus i betydande omfattning i de fyra nordligaste länen. Fördjupningsmöjligheten är emellertid begränsad till den del av kreditbehovet som belöper på låneunderlaget. Skillnaden mellan pantvärde och låneunderlag måste däremot finansieras på annat sätt, vanligen genom ökad egen insats. Jag vill erinra om att Kungl. Maj:t med anledning av detta problem har gett bostadsstyrelsen i uppdrag att överväga vilka åtgärder som kan vidtas i syfte att undanröja de svårigheter som uppstår för låntagare i orter där behovet av lån med bättre förmånsrätt än statslånet inte kan tillgodoses.

Vatten- och avloppsfrågor

Några länsstyrelser har betonat att en lösning av vatten- och avloppsproblem är en viktig förutsättning för den regionala utvecklingen i många orter. Jag kan ansluta mig till denna uppfattning och vill erinra om att betydande statliga bidrag utgår till kommuner och industriföretag för utbyggnad av reningsanläggningar. Framför allt i Norrland har kommunala reningsverk i stor omfattning byggts som statskommunala beredskapsarbeten. Under hösten 1971 beslutade statsmakterna i sysselsättningsstimulerande syfte att statsbidragen till kommunala avloppsreningsverk och till vatten- och luftvårdande åtgärder inom industrin temporärt skulle höjas till högst 75 % av kostnaden. I förhöjda bidrag har under tiden den 1 november 1971–den 30 juni 1972 beviljats totalt ca 760 milj. kr. Förslag kommer att läggas fram för riksdagen om höjning av ifrågavarande bidrag också under den kommande vintern. Enligt förslaget skall förhöjda bidrag utgå till sådana investeringar som påbörjas under tiden den 1 september 1972–den 30 april 1973. Bidragen föreslås utgå med högst 75 % av kostnaden för kommunala anläggningar och högst 50 % i fråga om reningsåtgärder inom industrin. Medelsbehovet för de förhöjda bidragen under nämnda tid kan beräknas till ca 200 milj. kr.

Arbetsmarknadspolitiska åtgärder

Arbetsmarknadspolitikens huvuduppgift är att föra samman utbud och efterfrågan på arbetskraft och att skaffa eller anordna lämpliga arbetstillfällen för arbetssökande som inte kan få arbete i öppna marknaden. För sistnämnda verksamhet är det grundläggande kriteriet att åtgärderna skall

vara av temporär art. Strävan skall alltid vara att söka bereda dem som får sysselsättning på detta sätt utkomst genom arbete på den öppna marknaden. I ett program som har till syfte att utjämna regionala olikheter i näringsstruktur, serviceutbud etc. måste tonvikten läggas på andra åtgärder än sådana som f. n. ryms inom arbetsmarknadspolitiken. Även om arbetsmarknadspolitiken alltså inte är ett självständigt instrument i regionalpolitiken kan den ändå få stor betydelse vid genomförandet av denna politik.

I länsprogrammet för Norrbottens län har man hemställt, att inriktningen av en del av de totala resurser som under alla förhållanden måste tillföras länet omprövas med målsättningen att en större del av dessa resurser, bl. a. sådana som nu används för arbetsmarknadspolitiska insatser, successivt förs över till projekt som kan ge långsiktiga lösningar. Jag vill påstå att vi redan nu har denna målsättning. Det är emellertid uppenbart att arbetsmarknadspolitiska åtgärder måste vidtas för att lösa akuta sysselsättningsproblem i avvaktan på att långsiktiga lösningar kan åstadkommas eller ge resultat. I viss mån torde för övrigt arbetsmarknadspolitiska insatser kunna bidra till långsiktiga lösningar av sysselsättningsfrågorna. Jag skall strax återkomma till detta i samband med att jag berör beredskapsarbetena.

Nästan alla länsstyrelser tar i sina länsprogram upp frågor som avser vidgning eller ändrad inriktning av åtgärder som faller inom arbetsmarknadspolitikens ram, dvs. arbetsförmedling, beredskapsarbeten, arbetsmarknadsutbildning, flyttningsstöd och åtgärder för handikappade och annan svårplacerad arbetskraft. Jag skall kortfattat ange några principiella synpunkter på vissa förslag som kan vara av särskilt intresse i detta sammanhang.

En primär uppgift för arbetsmarknadspolitiken är *arbetsförmedling.* Att underlätta den rörlighet i olika hänseenden som krävs av arbetskraften i ett expansivt samhälle ankommer praktiskt taget helt på arbetsförmedlingen. Härför krävs en rationell och väl förgrenad kontorsorganisation, tillräcklig personal med god utbildning och ett hela landet täckande informationssystem i fråga om lediga arbetstillfällen och arbetssökande. I anslutning till vad några länsstyrelser har anfört i dessa avseenden vill jag påminna om den betydande utbyggnad och effektivering av arbetsförmedlingen som har genomförts under senare år. Ett betydande antal nya tjänster har tillförts arbetsförmedlingskontoren. Frågan om ytterligare personalförstärkningar får avvägas mot andra medelsanspråk på statsbudgeten. En genomgripande omorganisation av arbetsförmedlingen har gjorts efter beslut av 1971 års riksdag. Den innebar att ett antal välutrustade distriktskontor inrättades jämte lokalkontor och ambulerande förmedling. Omorganisationen hade till syfte att göra arbetsförmedlingen bättre rustad att möta kraven från en alltmer komplicerad arbetsmarknad. I samma syfte ser arbetsmarknadsstyrelsen kontinuerligt över metoder och rutiner i förmedlingsarbetet. Principiellt viktig är den utrednings- och försöksverksamhet med utnyttjande av ADB i arbetsförmedlingsarbetet som har satts igång.

I det föregående har jag berört *arbetsmarknadsutbildningens* stora roll också i det regionalpolitiska arbetet. Denna fråga har länsstyrelserna i bl. a. Kopparbergs och Västernorrlands län behandlat i sina länsprogram. I anslutning därtill vill jag på nytt framhålla att arbetsmarknadsutbildning meddelas primärt av sysselsättningspolitiska skäl och att den är avsedd att underlätta den yrkesmässiga rörligheten. Den har alltså stor betydelse som ett medel att främja en kontinuerlig anpassning mellan utbud och efterfrågan på arbetskraft i strukturomvandlingen och har från denna synpunkt en viktig funktion att fylla när det gäller att nå de regionalpolitiska målen.

I en del länsprogram berörs också andra åtgärder för att mildra verkningarna av problem som följer av strukturomvandlingen, bl. a. åtgärder som kan förlänga avvecklingsperioden vid beslutade företagsnedläggningar. Jag vill i anslutning härtill erinra om att frågan om statligt stöd för tidsbegränsad fortsatt drift vid nedläggningshotade företag har behandlats vid årets riksdag (prop. 1972:64, InU 1972:12, rskr 1972:222). De åtgärder som riksdagen beslutade fick formen av försöksverksamhet. Erfarenheterna därav får utgöra en grundval för bedömning av möjligheterna att gå vidare på den valda vägen eller om andra åtgärder måste övervägas.

Flera länsstyrelser anmäler behov av ytterligare *beredskapsarbeten* och behandlar planeringen och inriktningen av sådana arbeten. Beredskapsarbeten är avsedda att överbrygga brist på arbetstillfällen i öppna marknaden, framför allt under lågkonjunkturer. Som beredskapsarbeten skall väljas huvudsakligen sådana arbeten som kan påbörjas och avbrytas med kort varsel. Även om planeringen av arbetena skall inriktas bl. a. med denna utgångspunkt kan arbetena få stor regionalpolitisk betydelse. Sålunda visar erfarenheterna hittills, som jag har berört i det föregående, att beredskapsarbetena har varit ett verksamt medel för att utveckla den regionala strukturen. Genom att hantverkshus och liknande projekt har utförts som beredskapsarbeten har arbetena spelat stor roll också för utvecklingen av hantverket och industrin särskilt i de inre delarna av skogslänen. Även framdeles bör beredskapsarbeten planeras och utnyttjas på detta sätt så att de kan tjäna inte bara rent arbetsmarknadspolitiska utan också regionalpolitiska ändamål. Gränsen mot omedelbart lokaliseringspolitiska insatser bör emellertid hållas klar, vilket inte alltid har varit fallet hittills.

Praktiskt taget samtliga länsstyrelser har berört också behovet av sådana åtgärder som har till syfte att främja sysselsättningen av *handikappade och annan svårplacerad arbetskraft.* Jag vill i sammanhanget endast nämna att utredningen om den skyddade verksamheten nyligen i betänkandet (SOU 1972:54) Skyddat arbete har lagt fram förslag beträffande organisationen av och huvudmannaskapet för denna verksamhet. I samband med de fortsatta övervägandena med anledning av detta förslag blir det tillfälle att ta upp sådana särskilda frågor inom den skyddade verksamheten som har berörts i vissa länsprogram, t. ex. hur tillverkningsobjekt skall anskaffas och hur tillverkningen skall inriktas för

att inte otillbörligt påverka konkurrensförhållandena på den öppna marknaden.

Särskilda glesbygdsåtgärder

Utglesningen av landsbygdsbefolkningen har medfört stora problem i vissa landsdelar. I en del områden har det blivit svårt att upprätthålla tillfredsställande kommersiell och samhällelig service. Kostnaderna för kommunernas verksamhet i de perifera delarna av resp. kommun har ökat efter hand. Risker finns att ålders- och könsfördelningen snedvrids. Många invånare i glesbygderna som tidigare kombinerade olika slags sysselsättningar har inte längre denna möjlighet. Av bl. a. denna anledning är behovet av nya sysselsättningstillfällen stort. För den enskilde har utvecklingen medfört också andra påfrestningar i form av minskad grannkontakt m. m.

Mot denna bakgrund är det naturligt att glesbygdsfrågorna tillmäts stor betydelse i den regionalpolitiska verksamheten. Glesbygdsfrågorna intar en framskjuten plats i planerings- och utredningsarbetet. Samtidigt bedrivs en omfattande praktisk verksamhet med statligt stöd.

Redan år 1966 tillsattes en särskild arbetsgrupp med uppgift att behandla glesbygdsfrågorna. På dess initiativ har försöksverksamhet med olika åtgärder kommit till stånd i ett stort antal kommuner, huvudsakligen beträffande social service. År 1969 övertog den då tillsatta glesbygdsutredningen bl. a. glesbygdsgruppens uppgifter. Utredningen tog initiativ till bl. a. en ny försöksverksamhet i form av intensifierad kommunal sysselsättningsplanering. Sedermera har utredningen avgett sju olika betänkanden, som jag har redovisat kortfattat i det föregående.

Glesbygdsutredningen påpekar att det finns glesbygdsproblem i hela landet men att de är mest utpräglade i skogslänens inre delar. I stort sett delas denna uppfattning av remissinstanserna. Särskilt understryks i en del remissyttranden att det finns besvärliga glesbygdsproblem utanför skogslänens inre delar, inte minst i skärgårdarna och på Gotland. Det finns, som en sydsvensk kommun framhåller, "glesbygdsöar" även på det syd- och mellansvenska fastlandet.

Utan tvivel är glesbygdsproblemen mest påträngande i skogslänens inre delar. I vissa kommuner där har befolkningen redan nu en extremt hög medelålder, något som man får räkna med kan komma att prägla också andra delar av skogslänens inland. Avstånden inom kommunerna är mycket stora. Speciella stödåtgärder bör därför övervägas för dessa områden. Jag är emellertid väl medveten om att glesbygdsproblem finns även i andra landsdelar. Många av de glesbygdsåtgärder som glesbygdsutredningen har aktualiserat är av sådan karaktär att de lämpligen kan tillämpas även där. Men särskilda statsunderstödda glesbygdsinsatser anser jag böra koncentreras till skogslänens glesbygdskommuner.

De åtgärder med speciell inriktning på glesbygden som har behandlats av glesbygdsutredningen eller tagits upp i länsprogrammen spänner över flera departements ansvarsområden. När jag i det följande gör några

principiella uttalanden om de förslag till glesbygdsåtgärder som har förts fram, gör jag det efter samråd i förekommande fall med chefen för det departement inom vars ansvarsområde frågan faller.

Enligt den regionala struktur som jag har förordat skall kommuncentra vara primära stödjepunkter för försörjningen med lokal service. Glesbygdsutredningen befarar att inte alla kommuncentra i skogslänens inland kommer att kunna fylla denna funktion under 1970-talet utan särskilt samhällsstöd. Jag vill inte bestrida att dessa farhågor är grundade. För dagen synes emellertid alla kommuncentra kunna erbjuda en service som tillgodoser ganska högt ställda anspråk. Utgångsläget är alltså från den synpunkten gott. Situationen kan dock på en del känsliga punkter komma att försämras, om motåtgärder inte vidtas. I första hand blir kommuncentras möjligheter att fylla sin funktion som servicebas beroende av vilken effekt vanliga regionalpolitiska stödinsatser ger.

Det bör enligt min mening vara möjligt att med sådana åtgärder skapa underlag för en tillfredsställande service i flertalet fall. I en del fall kan dock särskilt samhällsstöd för att upprätthålla tillfredsställande lokal service i kommuncentra behövas.

Som jag nyss har sagt är avstånden mycket stora i en del kommuner. Där kan kommuncentra ensamma inte svara för en service med rimlig åtkomlighet. Som utredningen framhåller får man därför räkna med att upprätthålla sekundära serviceorter. I princip bör dessa orter kunna erbjuda samma service som kommuncentra, men formerna måste anpassas till förhållandena i det enskilda fallet. Till en del bör behoven kunna tillgodoses t. ex. genom rörlig service. Statligt glesbygdsstöd bör kunna avse även sådana sekundära servicecentra.

Utbildningen i glesbygden behandlas såväl i särskilda framställningar av skolöverstyrelsen som av glesbygdsutredningen och i länsprogrammen. Tillgången på en skola, särskilt för de mindre barnen, ej alltför avlägsen från hemmet, är av stor betydelse för livet ute i bygderna. Naturligtvis motiveras detta främst av omsorgen om barnen, men skolan kan också ha betydelse som ett kulturcentrum för den vuxna befolkningen. Nedläggning av skola påskyndar utflyttningen av unga familjer även när utflyttning inte tvingas fram av ekonomiska förändringar. Även från regionalpolitisk synpunkt är det önskvärt att så vitt möjligt undvika ytterligare skolindragningar. Glesbygdsutredningen har anvisat vägar som enligt dess mening bör göra det möjligt att behålla även små skolenheter utan att detta negativt påverkar undervisningsresultaten. Dessa förslag kommer att prövas i särskild ordning. Vägledande vid denna prövning bör vara att det skall föreligga starka skäl, innan en fungerande skola läggs ned. För den regionalpolitiska verksamheten har det visat sig vara mycket värdefullt att även gymnasieskola finns inom räckhåll.

I fråga om *den kommersiella servicen* påpekar glesbygdsutredningen att minskat befolkningsunderlag i glesbygdskommunerna och ökade anspråk från kundernas sida på ett rikhaltigt varusortiment har föranlett en omfattande nedläggning av mindre butiksenheter i dessa kommuner. Denna utveckling kan väntas fortsätta och skapar i en del fall svårigheter

beträffande försörjningen med i första hand dagligvaror. De förslag som glesbygdsutredningen har lagt fram syftar dels till att genom bl. a. samhällsstöd för investeringar upprätthålla nedläggningshotade butiker av grundläggande betydelse, dels till att genom samhällssubventionerade hemsändningar underlätta varuförsörjningen.

Direkta statliga subventioner till enskild handel har inte förekommit hittills. Samhället har emellertid ett ansvar för att medborgarna i landets olika delar har tillgång till tillfredsställande kommersiell service. Om den nuvarande takten i nedläggning av butiker fortsätter kommer stora problem att uppstå för befolkningen i glesbygdskommunerna. Frågan om vilka samhälleliga åtgärder som kan vara lämpliga för att möta denna utveckling övervägs därför inom handelsdepartementet på grundval av glesbygdsutredningens förslag och remissyttranden däröver. Förslag i dessa frågor kommer senare att föreläggas riksdagen.

Den kommunala sociala servicen är i allmänhet ganska väl utbyggd i glesbygderna. Med den åldersfördelning som råder och kan väntas råda i framtiden blir dock särskilt vården om de gamla ekonomiskt betungande för glesbygdskommunerna. Det gäller bl. a. den sociala hemhjälpen till äldre och handikappade, som har särskild betydelse på grund av stora avstånd till serviceanordningar av olika slag. Enligt glesbygdsutredningen bör samhället bereda människorna sådana villkor att de så långt möjligt på ett godtagbart sätt kan leva i sin vanliga miljö. Samtidigt finns det emellertid många som om möjlighet finns föredrar att flytta in till en tätort med dess nära tillgång till service.

Glesbygdsutredningen har behandlat en rad olika aktiviteter inom den kommunala sociala servicen. Dessa frågor bereds f. n. i socialdepartementet.

Inom *hälso- och sjukvårdsområdet* har glesbygdsutredningen inriktat sig på i första hand de öppna vårdformer som provinsialläkare, distriktssköterska och folktandvård representerar. Förslagen på detta område, vilka övervägs inom socialdepartementet, syftar dels till att göra olika sjukvårdsfunktioner lättillgängliga genom transportinsatser, dels till att vidmakthålla tillräcklig geografisk spridning av vissa grundläggande sjukvårdsverksamheter.

I detta sammanhang kan erinras om ett uttalande i den förut nämnda prop. 1972:104 med förslag till ändring i sjukvårdslagstiftningen m. m. i fråga om den decentraliserade öppna sjukvården. I propositionen sägs bl. a. att det med den utveckling som har skett och alltjämt fortgår blir så mycket angelägnare än hittills att öppen sjukvård kan beredas så nära de vårdbehövande som möjligt. Detta uttalande ligger helt i linje med de allmänna riktlinjerna för regionalpolitiken och har särskild betydelse för glesbygdernas försörjning med öppen hälso- och sjukvård.

För flertalet människor i glesbygden har *kommunikationerna* under de båda senaste decennierna förbättrats, främst genom bilismen. Samtidigt har emellertid underlaget för den kollektiva trafiken försvagats markant. Linjetrafiken har därför fått allt mindre omfattning. För människor som inte har tillgång till egen bil har utvecklingen lett till att deras trafikför-

sörjning har försämrats. Glesbygdsutredningen har i sina överväganden och förslag sökt finna vägar att tillgodose dessa människors behov. Enligt vad utredningen föreslår skall särskilda statsbidrag utgå för åtgärder som kommunerna vidtar i syfte att upprätthålla en lokal trafikapparat av tillfredsställande omfattning.

Utredningen betonar att kollektiv trafik härvid inte får uppfattas enbart som linjetrafik. Det kan gälla även beställningstrafik med taxi, resa med skolskjutsar osv. Alla befintliga resemöjligheter bör samordnas. Därför anser utredningen det nödvändigt att lokala trafikförsörjningsplaner utarbetas, i vilka sambandet mellan den regionala och den lokala trafikplaneringen beaktas.

Utredningens förslag i dessa avseenden, som har nära samband med bussbidragsutredningens förslag, kommer att anmälas av chefen för kommunikationsdepartementet i annat sammanhang.

Vid behandlingen av *sysselsättningen* i glesbygder har utredningen riktat in sig i första hand på åtgärder för att främja det enskilda näringslivet. Förslagen gäller jord- och skogsbruk, turism, industri och hemarbete. Jag vill framhålla att jag tillmäter åtgärder som syftar till att skapa bättre förutsättningar för de företag som redan finns i skogslänens inland mycket stor betydelse för sysselsättningen i dessa områden. Utredningens förslag till åtgärder kommer jag att anmäla senare. Avsikten är att förslagen skall kunna föreläggas nästa års vårriksdag.

Försök med intensifierad kommunal sysselsättningsplanering pågår på glesbygdsutredningens initiativ i Älvdalens och Bergs kommuner samt Åsele kommunblock. I verksamheten bereds sysselsättning åt ortsbunden arbetskraft som anvisas av den offentliga arbetsförmedlingen. Vidare har sysselsättningsplanering i ytterligare tre kommuner beslutats.

Den kommunala sysselsättningsplaneringen bör enligt utredningens mening vidgas till att gälla alla glesbygdskommuner i skogslänens inland. Samtliga remissinstanser delar uppfattningen att sysselsättningsplaneringen bör fortsätta. Även enligt min mening är erfarenheterna så goda att en ytterligare vidgning av verksamheten på i huvudsak samma villkor som hittills bör komma till stånd. Inom inrikesdepartementet prövas f. n. vidare utredningens förslag att formerna skall utredas för att driva samhällsägda verkstäder på vissa orter som har särskild betydelse för den sociala servicen och där andra lokaliseringspolitiska medel inte har gett tillfredsställande effekt. Utöver ett initialstöd bör verksamheter med hänsyn till konkurrensförhållanden inte uppehållas med permanenta subventioner.

Glesbygdsutredningen har utgått från att ansvaret för att en tillfredsställande service upprätthålls primärt skall åvila kommunerna, medan statens insatser skall inriktas på att ge kommunerna ekonomiska möjligheter att driva en sådan aktiv glesbygdspolitik. Som ansvariga för planeringen av åtgärderna och som bidragsgivande organ förutsätts dock länsstyrelserna få ett betydande inflytande på verksamhetens inriktning och lokalisering. Jag ansluter mig till glesbygdsutredningens uppfattning. I realiteten har detta synsätt också präglat arbetet med de regionalpolitis-

ka handlingsprogrammen i länen. Länsstyrelserna har där på grundval av material från kommunerna angett preliminära ståndpunkter i frågan vilka orter som skall utöva olika funktioner. Planeringsfrågan kommer framdeles att få allt större betydelse. Kommuner och länsstyrelser har ett gemensamt intresse av att samarbeta i dessa frågor.

Organisationen av glesbygdsverksamheten bör alltså enligt min mening bygga på att kommunerna självständigt skall svara för att en tillfredsställande service upprätthålls i de olika kommundelarna. Länsstyrelserna skall biträda kommunerna i deras planeringsverksamhet när det gäller frågor av regionalpolitisk betydelse. Principen bör vara att de skall förfoga över eller vara mellanhand för det särskilda glesbygdsstödet.

De olika former av stöd som redan nu existerar handhas på det centrala planet av olika organ. Stödet till hemarbete m. m. i glesbygderna handläggs sålunda av kommerskollegium med anslag under elfte huvudtiteln och stödet till sociala insatser av socialstyrelsen med anslag under femte huvudtiteln, medan bidrag till lokal trafikplanering utgår i form av extra skatteutjämning och bidrag till vissa icke lönsamma busslinjer med anslag under sjätte huvudtiteln. Utredningen föreslår nu att stöd skall utgå bl. a. till vissa ytterligare insatser på transportområdet och till kommersiell service. Genom att sådana ärenden handläggs av eller passerar länsstyrelserna kan dessa välja mellan olika alternativa insatser, t. ex. alternativt insatser på transportområdet eller upprätthållande av en mer decentraliserad stationär service.

Genom åtgärder i de former som jag här har behandlat skapas bättre förutsättningar än hittills att bedriva en aktiv glesbygdspolitik. Glesbygdsproblemen löses dock, lika litet, som övriga regionalpolitiska problem inte en gång för alla. Det kommer att krävas att olika samhälleliga organ fortlöpande bevakar glesbygdsproblemen.

Avslutande synpunkter

De åtgärder jag har skisserat i det föregående som komponenter i ett regionalpolitiskt handlingsprogram utgör som jag redan förut har antytt inte en fullständig katalog över åtgärder som behöver vidtas för att vi i hela landet skall nå de uppställda regionalpolitiska målen som jag har förordat. I den årliga budgetprocessen får kompletterande åtgärder successivt prövas. Åtskilliga av de förslag som har förts fram i länsprogrammen är vidare av den karaktären att de bör behandlas av statliga myndigheter, kommuner m. fl. i deras löpande verksamhet.

Varken behoven eller ambitionerna att förbättra människornas livsmiljö är till sitt materiella innehåll en gång för alla givna. Ändrade förhållanden inom olika sektorer av samhälle och näringsliv, ökade kunskaper genom forskning och tekniska landvinningar, skiftande värderingar och nya krav kommer jämte många andra faktorer att leda till nya intiativ av statsmakterna, myndigheter och utredningar. Dessa skall självfallet beaktas i den fortsatta planeringen. Inom ramen för våra ekonomiska och övriga resurser kommer som hittills att pågå en refor-

meringsprocess som kommer att fortlöpande komplettera det regionalpolitiska handlingsprogrammet. Redan de förslag som jag har berört i det föregående visar emellertid enligt min mening att en regional struktur av den innebörd och med de mål som har ställts upp är möjlig att förverkliga.

14 Hemställan

Under åberopande av vad jag har anfört i det föregående hemställer jag att Kungl. Maj:t föreslår riksdagen att

1. godkänna vad jag har uttalat i fråga om de allmänna regionalpolitiska målen,
2. godkänna vad jag har förordat i fråga om ramar för planering av verksamheten i länen för tiden t. o. m. år 1980,
3. godkänna att den plan för utveckling av den regionala strukturen som jag har förordat tills vidare läggs till grund för planeringen av samhällsutbyggnaden,
4. besluta att ett regionalpolitiskt handlingsprogram av det huvudsakliga innehåll som jag har förordat tills vidare läggs till grund för utveckling av den regionala strukturen.

Vad föredraganden sålunda med instämmande av statsrådets övriga ledamöter hemställt bifaller Hans Kungl. Höghet Kronprinsen-Regenten.

Ur protokollet:

Britta Gyllensten

Innehåll

		Sid.
1	Inledning	1
2	Målen för regionalpolitiken	3
3	Regional obalans	6
3.1	Det internationella och historiska perspektivet	6
3.1.1	Stor yta – liten folkmängd	6
3.1.2	Jordbrukssamhälle blir industrisamhälle	9
3.1.3	Glesbygds- och tätortsutveckling	12
3.1.4	Koncentration på skilda regionala nivåer	15
3.1.5	Flyttningens omfattning, inriktning och struktur	19
3.2	Möjligheter till arbete – regionala variationer	26
3.2.1	Variationer i inkomstläget	26
3.2.2	Variationer i yrkesverksamhetsgrad och arbetslöshet	31
3.2.3	Differentierad utbildning och de ensidiga arbetsmarknadernas problem	36
3.2.4	De flyttandes inkomstbild	44
3.3	Arbetsmarknaden	47
3.3.1	Sysselsättningsutveckling	47
3.3.2	De lokala arbetsmarknadernas stabilitet och differentiering	63
3.3.3	Arbetsplatsernas lokalisering	74
3.4	Serviceförsörjningen	88
3.4.1	Inledning	88
3.4.2	Utbildning	90
3.4.3	Sjukvård	96
3.4.4	Kommersiell service för hushållen	101
3.4.5	Kommersiell service för företagen	107
3.5	Kommunikationer	111
3.5.1	Transportarbetets fördelning på transportmedel	111
3.5.2	Kortväga persontrafik	112
3.5.3	Långväga trafik	116
4	Regional utvecklingsplanering	120
4.1	Planeringens roll i regionalpolitiken	120
4.2	Länsplanering 1967	121
4.3	Länsprogram 1970	123
5	Långsiktiga sysselsättningsskapande åtgärder	126
5.1	Statlig verksamhet	126
5.1.1	Omlokalisering av central statlig förvaltning	126
5.1.2	Lokalisering av militära fredsförband	135
5.1.3	Statliga företag	137
5.2	Påverkan av det enskilda näringslivets lokalisering	142

Sid.

5.2.1 Industripolitiska insatser ... 142
5.2.2 Regionalpolitiskt stöd ... 152
5.2.3 Regionalpolitiskt transportstöd ... 165
5.2.4 Investeringsfondernas användning i regionalpolitiskt syfte ... 167
5.2.5 Lokaliseringssamråd ... 169
5.2.6 Jord- och skogsbrukspolitiska insatster ... 172

Utbyggnad av samhällsfunktionerna ... 182
6.1 Samhällsfunktionernas utbyggnad som medel i den regionala politiken ... 182
6.2 Statligt stöd till utbyggnad av samhällsfunktionerna ... 184
6.3 Utbyggnaden inom olika samhällssektorer ... 186
6.3.1 Rättsväsendet m. m. ... 186
6.3.2 Hälso- och sjukvård och annan social service ... 192
6.3.3 Kommunikationer ... 199
6.3.4 Utbildning och forskning ... 213
6.3.5 Kulturell verksamhet ... 217
6.3.6 Avloppsreningsverk och reningsanläggningar inom industrin ... 218
6.3.7 Bostadsbyggande ... 218

Arbetsmarknadspolitiska insatser ... 228
7.1 Rörlighetsstimulerande medel ... 228
7.2 Arbetsmarknadsutbildning ... 230
7.3 Beredskapsarbeten ... 232

Särskilda stödåtgärder i glesbygderna ... 235

Länsprogram 1970 – problem och åtgärdsförslag ... 238
9.1 Synpunkter på utredningsuppdraget och den regionala utvecklingsplaneringens uppläggning ... 238
9.2 Allmänna utgångspunkter ... 243
9.2.1 Prognoser och planeringsnivåer ... 243
9.2.2 Övriga utgångspunkter ... 259
9.3 Ortsklassificering ... 261
9.3.1 Inledning ... 261
9.3.2 Länsstyrelsernas förslag till ortsklassificering ... 263
9.3.3 GRUP:s skiss till klassificeringssystem ... 287
9.3.4 Synpunkter framförda i lokaliseringsberedningen 302
9.3.5 Övriga synpunkter ... 303
9.4 Arbetsmarknad ... 304
9.4.1 Problem och krav ... 304
9.4.2 Regionalpolitiska åtgärder ... 321
9.4.3 Industripolitiska åtgärder ... 325
9.4.4 Stöd till turistnäringen ... 329
9.4.5 Statlig verksamhet ... 331
9.4.6 Arbetsmarknadspolitiska åtgärder ... 336

Sid.

9.4.7 Särskilda glesbygdsåtgärder 340
9.5 Serviceförsörjning 343
9.5.1 Allmänt 343
9.5.2 Utbildning 345
9.5.3 Sjukvård och social service 348
9.5.4 Övrig offentlig service 351
9.5.5 Glesbygdsservice 351
9.6 Kommunikationer 357
9.6.1 Allmänt 357
9.6.2 Transportstöd 359
9.6.3 Vägar 360
9.6.4 Järnvägs- och busstrafik 362
9.6.5 Flygtrafik 363
9.6.6 Hamnar och vattenleder m. m. 364
9.6.7 Post och tele 366
9.7 Bostäder 367
9.8 Vatten och avlopp 369
9.9 Övriga problem och åtgärder 370
9.10 De offentliga investeringsbehovens regionala fördelning . 371

10 Regionalpolitisk forskning 388

11 Regionalpolitikens förutsättningar enligt långtidsutredningen . 400

12 Utredningar om nya medel i den regionala politiken 407
12.1 Turistnäringen inom regionalpolitiken 407
12.1.1 Bakgrund 407
12.1.2 Kommitténs förslag 408
12.1.3 Reservation 411
12.1.4 Remissyttranden 412
12.2 Glesbygdsutredningen 415
12.2.1 Bakgrund 415
12.2.2 Utredningens förslag 415
12.2.3 Remissyttranden 433
12.3 Industricentrautredningen 436
12.3.1 Bakgrund 436
12.3.2 Utredningens förslag 436
12.3.3 Remissyttranden 439

13 Departementschefen 443
13.1 Bakgrund och erfarenheter 443
13.2 De regionalpolitiska målens innebörd 453
13.3 Förutsättningarna för den regionala politiken 458
13.4 Den regionala strukturen 468
Bakgrund 468
Ramar för länens verksamhet 469
Plan för utveckling av den regionala strukturen 474

Sid.

Fortsatt regional utvecklingsplanering 489
13.5 Regionalpolitiskt handlingsprogram 491
Långsiktiga sysselsättningsskapande åtgärder 492
Lokalisering av statlig verksamhet 492
Jordbruks- och skogspolitiska åtgärder 493
Industripolitiska åtgärder m. m. 497
Regionalpolitisk stöd m. m. 501
Utbyggnad av samhällsfunktionerna 511
Inledning 511
Utbildningsväsendet och kulturområdet 512
Åldringsvård samt hälso- och sjukvård m. m. 514
Verksamhet för barn i förskoleåldrarna 516
Rättsväsendet m. m. 518
Kommunkationer 519
Bostäder 523
Vatten- och avloppsfrågor 526
Arbetsmarknadspolitiska åtgärder 526
Särskilda glesbygdsåtgärder 529
Avslutande synpunkter 533

14 Hemställan 534

Bihang A. Uppgifter om den regionala strukturen
Bihang B. Länsvis sammanfattning av länsprogram 1970